

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

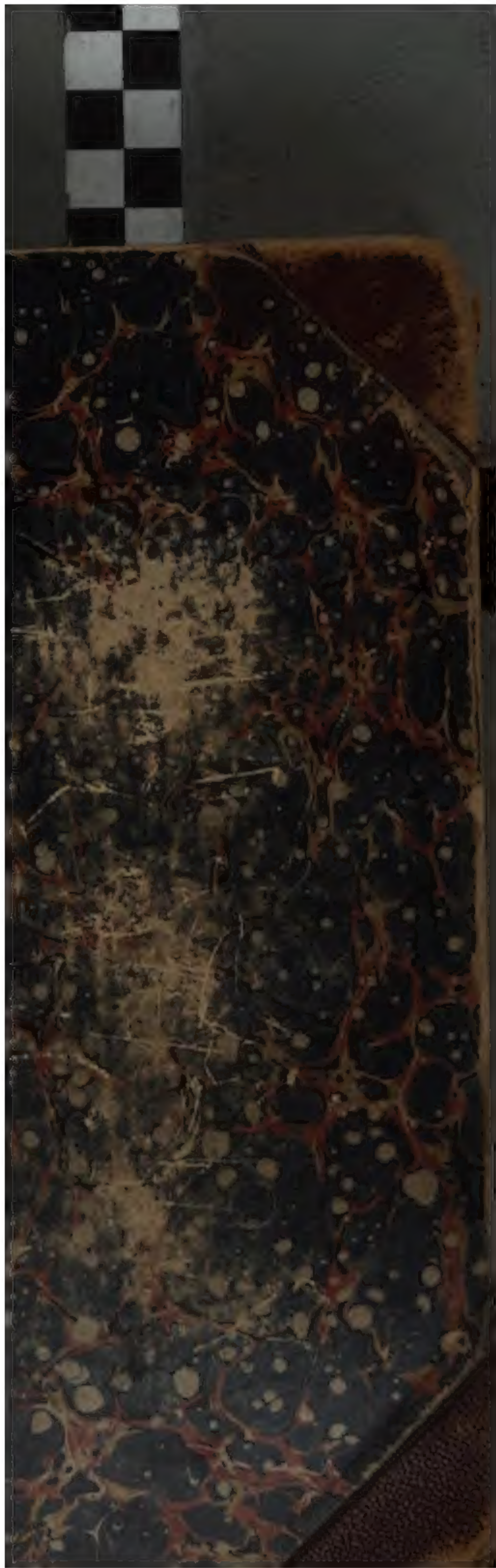
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Harvard College Library

THE GIFT OF

STEPHEN SALISBURY,

OF WORCESTER, MASS.

(Class of 1817.)

28 Aug. 1844.

INCERTI AUCTORIS

DE RATIONE DICENDI

AD C. HERENNIUM LIBRI IV

[M. TULLI CICERONIS AD HERENNIUM LIBRI VI]

EDIDIT

FRIDERICUS MARX

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI

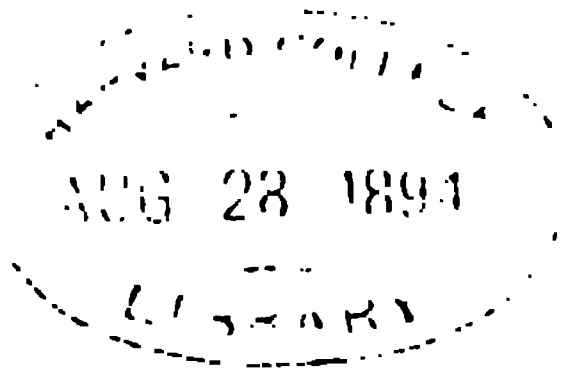
MDCCXCIV

Se. 66. 17

Lc 39. 5. 26

✓

CAROLO SELL

THEOLOGO BONNENSI

Errata.

Cum uariae turbae operis absolutionem demoratae sint factum est ut paucae res in libro ipso aliter constitutae sint atque in praefatione docuerim: sed sunt ea leuissima

p. 51 uersu 9 *legas* curioso

„ 94 „ 2 „ IV 10, 15

„ 120 „ 20 „ quomodo

„ 178 „ 19 „ scriptorem

„ 180 „ 15 „ certos nos

„ 322 „ 16 (IV 22, 31) ex certa emendatione scribendum:

‘Alexandro si uita data longior esset trans Oceanum Macedonum transuolassent sarisae.’ Hic unum e. q. s. Codd *transuolasset*: B habet *uariise*, H *uariose*, in reliquis nihil sani. Eadem corruptela IV 32, 43 p. 338, 6 qua de conf. prolegg. p. 22: quae p. 170 exposui huic cedent emendationi: quae p. 164 summa posui ea confirmantur, siquidem archetypus habuit *sareisae*

p. 375, 6 bruta machinae ui uocabula *nulla uoce* male disturbata

Addenda.

ad p. 21 infimam: Etiam IV 32, 43 *e* pro *inquaerendo* M habuit *inquiendo*

ad p. 26 summam: *hominis* pro *nominis* habuit M III 20, 33 p IV 22, 31 *p* *trahise* pro *tranire* (conf. p. 339, 16. 204, 14. 292, 9) III 7, 14 *p* id genus alia. l t c litterae confusae erant his locis: *lepos* — *tēpus* I 12, 22 *p*, *auel* — *abet* II 6, 9 *p*, *peccati* — *peccali* 15, 22 *e*, *alii* — *at ii* IV 9, 13 *e*, *uolum* — *uocum* 21, 29 *p*, *uolemus* — *uocemus* 34, 46 *e*; *aetatem* — *talem* 16, 23 *e*, *euocat* — *euolat* 55, 68 *m*. d et n: *ad te* *quam* — *antequam* 21, 29 *p*, *Quid desinis* — *Quin desinis* 52, 65 *e*, *ut id ipsa* — *ut in ipsa* III 14, 24 *p* (conf. p. 278, 18) alibi. — IV 42, 54 *p* M habuit pro *eadem*: *eorum*: idem uitium agnoscitur p. 256, 21 ubi librarius addiderat *dem* male intellectum

ad p. 30 summam: *a* pro *ad* in M: III 16, 28 *p* *a* thesauro, 10, 17 *a* principii, 13, 23 *p* *a* confirmandum, IV 5, 8 *e* *adicendum*, 24, 33 *p* *auerti*, *e* *apedes*, 32, 44 *a* poetis in. In mutis quas saepe falso geminauit M unum hoc commisit *redidit* II 13, 19 *e*: at II 2, 2 *e* habes *difficillima*, 9, 13 *e* *adferetur*, 31, 50 *e* *libentissime*, III 2, 3 *m* *policitatione*, 24, 39 *e* *posimus*, IV 7, 10 *e* *posuissimus*, 19, 26 *m* *interualis*. In geminatione semiuocalium saepenumero M lapsus est: conf. IV 16, 23 *m* *inpediunt* pro *inpellunt*, II 4, 7 *p* *pactus* pro *passus*, 11, 16 *p* *est sed* pro *esset*, IV 7, 10 *p* *post sit* pro *possit*, 18, 25 *e* *ex se* pro *esse*. Quod II 11, 16 *e* H habet *interpeatores* pro *interpellatores* id huc minus pertinet quia qui meo iussu iterum codicem examinauit rettulit librarium primum uoluisse scribere *interp̄tes*: cuius rei rasuram esse testimonium

ad p. 39. 40: ita III 3, 6 p. 259, 18 E in margine lacunae a se expletae omisit uerba *omnibus uerbis*: conf. 241, 10. 305, 17. 373, 21

ad p. 42 mediam: In praepositionibus uerborum compositorum uel optimos uel omnes codd secuti sumus. Archetypus semper habuit *allatum offuit offuturum* cuius scripturam num consequamur scribentes *adsiduus comparat* similia cum HP incertissimum sane est

ad p. 44 mediam: cod B ubi plura habet quam HP raro librarii diligentiae in acceptum referendum est ueluti p. 250, 20: saepenumero ille quoque interpolationes recepit Karolingiorum

ad p. 51 infimam: libro expleto quodam usus est exeunte saec. XII Alanus ab Insulis quem commentarium in libros ad Her. composuisse me docuit Clemens Baeumker collega philosophus (conf. Bandini catal. codd. Latt. bibl. Med. Laur. uol. III Florent. 1776 p. 1)

ad p. 53 mediam: conf. P de Nolhac Pétrarque et l'humanisme p. 192

ad p. 97 infimam: satius erat dicere nomen *aut* uocabulum similia, quia ubi pro *aut et* ponitur (IV 34, 45 nullius maeror et calamitas: conf. II 30, 49 nullam excusationem . . . et deprecationem) duo illa substantiua non sunt diuersae sed simillimae significationis

ad p. 102 infimam: M. Varronem in Menippeis saepissime dilemmata posuisse testantur fragmenta

ad p. 115 summam: Nempe qui Graece sciebant auctorem proemii illius libri IV ridebant. 'Et mendax es et tergiuersator et piger' diceret aliquis suo iure. 'Nam dum sedulo ex Latinorum uoluminibus conquirere exempla non uis, ea quae Graeci rhetores ex Graecis con-gesserunt operose nimium impudenter uenditas pro tuis': conf. ad p. 324, 21. — Dormitat ille IV 39, 51 extr. ubi modo *Quirites*, modo *iudices* posuit

ad p. 127: adde quod in uitiis II 29, 46 exornationis partes commemorantur, cuius diuisionis 18, 28 nec uola nec uestigium exstat

ad p. 131 summam: librorum scripturam in eiusmodi uocabulis qualia sunt *Chrespontem epodos* me seruasse non paenitet: conf. Mommsenus Ephem. epigr. VIII p. 273 s. u. *pthois*

Libri titulum exornare licuit simulacro monumenti Romani in patria reperti. Est anaglyphum Musei Treuirici Nouiomagense.

PROLEGOMENA.

Anno p. C. fere 350 in Africa terra grammaticus nescio-
quis uel bybliopola ex scriniis domus cuiusdam Herenniae
uel Herenniorum adfinis in lucem protraxit hunc librum quem
rhetoricam ad Herennium dicimus cum per IV saecula illic
latitauerit doctis indoctis plane ignotus. Quem librum Ro-
mae inde a Sullae tempore usque ad Theodorici regis tem-
pora, immo per omne illud aeuum quo lingua Latina locuti
sunt Romani non innotuisse doctoribus et scriptoribus urbis
inde manifestum est, quod nemo rhetorum et grammatico-
rum qui eadem tractarunt quae libri auctor satis commode
exposuit eo usus est, ne illis quidem temporibus quibus
M. Tullii auctus nomine incluto liber inclaruit. In Africa
librum ex penetralibus domus cuiusdam in lucem protractum
esse non eo commouemur ut statuamus quod nulla regio
praeter Italiam illis temporibus magis studebat litteris et
eloquentiae, sed inde licet indagari quod sub finem libri I
codex Herbipolitanus H hanc praebet subscriptionem: *roma-
niane uiuat ' romaniane uiuat; M. Tulli Ciceris e. q. s.* Quae
acclamatio simillima nimirum est illi qua chronographus anni
354 librum suum uoluit exornari — conf. Th. Mommsenus
Abhandl. d. K. S. Ges. d. W. I 1850 p. 565. 607 MGH script. ant.
IX p. 39 J. Strzygovskius Jahrb. d. archaeol. Inst. I Suppl. B.
p. 23 tab. III — sed ita ut homo urbanus quod urbane scripsit
Valentine uiuas floreas, id in eo de quo agitur libro satis
barbare enuntiatum esse appareat. Neque tamen temporis
diuersitas hoc discrimen effecit sed loci: alter enim scriptor
Italicus, prouincialis alter. Verba illa recte ut intellegamus,
antea statuendum erit aut uocandi casum perperam positum

Quo tempore
liber Ciceronis
inuenit auc-
torem.

De subscri-
ptione codicis

esse pro recto aut tertiam personam pro secunda ita ut *uiuat* uocabulum interiectionis uice fungatur expertum factum coniugationis. Illud tamen fieri probabilius esse ut arbitremur quam hoc eo adducimur quod licet Aureliani tempore cantauerint pueri *mille uiuat qui mille occidit* (Vopisc. Aurelian. 6), tamen *uiuat* eo quo significauimus modo usurpatum esse cum saepissime occurrat acclamatio illa *uiuas* in inscriptionibus non inuenio, *Romaniane uiuat* pro *Romanianus uiuat* ex Afrorum consuetudine loquendi legitime dici probatur testimonio inscriptionum ueluti: CIL VIII 1, 2110 C. *Fufi Maxime uixit an. XXXV* ... 2, 8718 L. *Iuli Dafine uixit annis LXXXV* 8760 *Egnati Gemine uixit* ... 9820 *Videnius Maxime uixit*: conf. 9870. 9948 et 1, 2182 L. *Leli Siluane sacerdos Saturni uotum soluit*. Nec non aliis argumentis in Africam terram deducimur. Nam Romanianorum nomen raro in monumentis saeculi IV offertur: parum huc pertinet CIL VI 1, 721 ubi nomen *Romanianus* a nomine *Romanus* uel *Romanus* deduci potest nec CIL III 2, 4182 ubi filii cognomen *Romanianus* a cognomine paterno *Romanus* aperte deducitur. At in Africa anno fere 350 Romanianus quidam florebat praepotens et praediues Tagastensis, rhetorum ueluti Augustini municipis sui fautor, Licentii poetae Vergiliani pater: cuius de diuitiis conf. Augustin. confess. VI cap. 14 uol. 32 ser. I p. 731 ed. Mign. Anno fere 385 quo Augustinus prope aulam Valentiniani II Mediolani rhetoris munere fungebatur Romanianum *graues aestus negotiorum suorum ad comitatum attraxerant*. Anno insequente libri Augustini contra Academicos ad Romanianum missi sunt quem in prooemiis admodum honorifice appellat ut studiorum suorum fautorem nobilem et honestum his uerbis (contra Acad. II cap. II 3 uol. 32 ser. I p. 920 ed. Mign.): 'Tu me adolescentulum pauperem ad peregrina studia pergentem et domo et sumptu et quod plus est animo excepisti ... Tu in nostro ipso municipio, fauore, familiaritate, communicatione domus tuae paene tecum clarum primatemque me fecisti. Tu Carthaginem illustrioris professionis gratia remeantem cum tibi soli et meorum nulli consilium spemque aperuissem quamuis aliquantum illo tibi insito, quia ibi iam docebam, patriae amore cunctatus es

De Romaniano
Tagastensi.

tamen' *e. q. s.* Unde apparet Romanianum domi peregreque summa beneuolentia animi studia rhetorum et rhetoricae fouisse neque eum Tagaste solum sed etiam Carthagine aut Madaurae ubi Augustinus studiis uacaret aedes possedissee quibus hospitem excipi uoluerit et inuitari. Illis igitur temporibus litteratorem quendam huic Romano Ciceronis librum ad Herennium dedicauisse probabile est: quae inscripsit uerba *Romaniane uiuat* ea ludis et gladiatoribus saepenumero Tagaste audiri solita esse et in parietibus appicta lectitari Augustinus innuit cum scribat contra Acad. I cap. I 2 l. s. p. 906: 'An uero si edentem te munera ursorum et nunquam ibi antea uisa spectacula ciuibus nostris theatricus plausus semper prosperrimus accepisset, si stultorum hominum quorum immensa turba est conflatis et consentientibus uocibus ferreris ad caelum, si nemo tibi auderet esse inimicus, si municipales tabulae te non solum ciuium tuorum sed etiam uicinorum patronum signarent, collocarentur statuae, influerent honores, adderentur etiam potestates, quae municipalem habitum supercrescerent, conuiuuiis cotidianis mensae opimae struerentur, quod cuique esset necesse, quod cuiusque etiam deliciae sitirent, indubitanter peteret, multa etiam non petentibus funderentur, resque ipsa familiaris diligenter a tuis fideliterque administrata idoneam se tantis sumptibus paratamque praeberet, tu interea uiueres in aedificiorum exquisitissimis molibus, in nitore balnearum, in tesseris quas honestas non respuit, in uenatibus, in conuiuuiis, in ore clientium, in ore ciuium, in ore denique populorum, humanissimus, liberalissimus, mundissimus, fortunatissimus, ut suesti, iactareris, quisquam tibi, Romaniane, beatæ alterius uitae . . . mentionem facere auderet? Nunc uero quam te breuiter admonendum tot et tanta quae pertulisti aduersa fecerunt? Non enim tibi alienis exemplis persuadendum est quam fluxa et fragilia et plena calamitatum sint omnia, quae bona mortales putant cum ita ex aliqua parte bene expertus sis, ut ex te ceteris persuadere possimus.' Nota uerba *ex aliqua parte*: nam etiamsi Romanianus illo tempore importunarum litium uinculis implicatus laboraret (contra Acad. II cap. II 4) magnamque rei familiaris iacturam fecisse

uideatur, tamen ab Augustino inter praediuites censetur confess. l. s. s. Hunc Romanianum eo libentius in illa subscriptione agnoscimus quod nomen illud perrarum fuisse in Africa inscriptionum silentium euincit: temporum denique ratio concinit egregie et orthographia archetypi in uocabulis qualia sunt *lellius* aperte labdacismon ostendit Afrorum: quae de re in capite de orthographia accuratius agetur. Tum hoc inprimis considerandum est librorum ad Her. codicem omnium uetustissimum H et famosum illum Laudensem scriptum esse in Langobardorum terra ubi et Romanianus et Augustinus illo de quo diximus tempore commorabantur: nimirum bybliothecas suas docti illi putandi sunt ex Afrorum terra illuc asportasse.

De IV libris in
VI uolumina
diuisis.

Non illustrem quendam grammaticum sed hominem satis indoctum et inscitum rhetoricam ad Herennium primum edidisse cum ex subscriptionis barbarie tum inde apparet quod ille uidelicet librum parum accurate legit et pertractauit. Quod si fecisset non opus illud quod quattuor constare libris certum est in sex libros diuisisset: quae diuisio inde a Prisciano usque ad prima exemplaria typis impressa sola in usu fuit et in omnibus libris manu scriptis in quibus omnino aliqua librorum diuisio exstat etiamnunc dilucide cernitur. Neque uero temere nec sine causa illam diuisionem fecisse putandus est. Nam IV 13, 18 extrema ubi liber IV explicit nonnulla deesse recte Schuetzius statuit primus quae non casu quouis sed eo quod libri IV finis mutilatus erat perisse consentaneum est. Atqui apparet fieri non potuisse ut sex libelli tam exigui in singulos codices reducti fuerint quos par erat uno omnes codice a librario comprehendere: *codex enim multorum librorum est, liber unius uoluminis* (Sueton. p. 134, 8 R). Ergo illo quem modo diximus loco non codicis sed uoluminis finis erat cuius ultima pagina cum aliquo casu deleta aut discissa fuerit ea quae illic desiderantur uerba periere. Nam satis mirum est scriptorem uolumen primum uoluisse esse paginarum 14 — utar quo commodius res intellegi possit editione Lipsiensi anni 1884 — secundum 28, tertium 21, 51 quartum: apparet, opinor, scriptorem librum quartum in tria distribuisse uolumina

quorum modus fuit paginarum 12, 20, 19, cum uolumen totius operis quartum contineret elocutionis partem primam, quintum uerborum exornationes et tropos, sextum sententiarum exornationes. Quam uoluminum diuisionem ille qui in codicem uolumina illa VI curauit transscribenda non recte interpretatus pro sex uoluminibus singulos deinceps libros substituit. Itaque rhetoricae ad Herennium antiquitus IV erant libri propter amplitudinem in VI uolumina diuisi sicuti Philodemus librum IV de rhetorica in duo distribuit uolumina et Plinii maioris teste minore epist. III 5, 5 extabant *studiosi tres in sex uolumina propter amplitudinem diuisi quibus oratorem ab incunabulis instituit et perficit*. Scriptor denique ad Her. et librum I (17, 27) et II (31, 50) et III (II 1, 1) appellat *uolumen*: librum IV nusquam ita appellat.

Homo ille quisquis fuit qui librum inuenit rhetoricam a M. Tullio Cicerone conscriptam esse credidisse putandus est siue is Ciceronis rhetoricis libris comparatis demonstrari posse arbitrabatur M. Tullium fuisse auctorem siue Herennio cuidam fidem habebat narranti memoria maiorum eloquentissimum Romanorum proauo suo librum dedicasse: quem librum non ita conscriptum fuisse ab auctore ut in multorum manus perueniret sed C. Herennio dono oblatum ut intra domesticos parietes sese contineret postea satis dilucide demonstrabitur. Itaque non est cur censeamus falsarium illum fuisse aut fraudatorem, qui remoto ueri auctoris nomine indicem libri Ciceronis nomine illustrauerit dolo malo sed nil probabilius quam librum illum antiquitus titulo caruisse: qui in membranula rubra pictus quam facile abscissus a uolumine perire potuerit ex Paqui Proculi docti pistoris picta imagine Giornale degli scavi di Pompei I 1869 tab. II p. 63 satis apparet. Ciceronem auctorem esse aut ille aut illi quos secutus est eadem certe ratione probare potuerunt qua uiri docti initio nostri aevi usi sunt qui acerrimo studio idem euincere conabantur. Videlicet scriptor ad Her. I 9, 16 tradit sese primum insinuationem in tria tempora diuisisse: quam diuisionem cum adhibeat Cicero de inu. I 17, 23, quid magis certum uidebatur quam scriptorem tacite suo ipsius uti inuento? Accedebat mira quaedam quae etiamnunc omnes

Cur Ciceronem
auctorem esse
libri inuentor
iudicauerit.

commouet et sollicitat utriusque operis similitudo et affinitas. Tamen ne hoc quidem demonstrari potest librum per malam fraudem ab editore interpolatum fuisse quo acceptius et probabilius nomen Ciceronis uideretur ementibus. Nam I 12, 20 ubi traditur *Tullius heres meus Terentiae uxori meae XXX pondo uasorum argenteorum dato quae uolet* nomina uxoris et heredis falsa et ficta esse inde a Petro Burmanno omnes iudicauerunt: sed ea dolo malo ab editore inserta non magis probabile est quam ex scholiis docte ascriptis ea librariorum incuria in uersus scriptoris se insinuasse. Praeterea ex Ciceronis libris de inu. librum interpolatum esse non potuit statui nisi I 12, 22 ubi si denique interpolatio facta est ex de inu. II 19, 57 eam saeculo fere IX factam esse codicum aetas euincit neque Ennii Medae exordium II 22, 34 ante Prisciani aeuum uariis lectionibus adscriptis uidetur esse commutatum.

Romae librum
doctis numquam
inuotuisse.

Augustinus rhetor libris ad Her. non uidetur in doctrina rhetorica esse usus, bene nouit libros de inu. (conf. Haelingius comment. in hon. G. Studemundi p. 347) de or. oratorem ad Brutum: conf. RLM p. 137 H Augustin. epist. II 118 uol. II (= I 33) p. 448 Mign. Neque illud mirum neque inde colligas rhetoricam ad Her. illi ignotam fuisse quandoquidem in rhetorica eius ne libros quidem de inu. adhiberi manifestum est. Tamen hoc summopere mirandum esse quilibet concedet Marium Victorinum natione Afrum qui sub Constantio principe Romae rhetoricam docuit Hieronymo puero (Hieron. de uir. illustr. cap. 101 praef. comm. lib. I ep. ad Gal. uol. VII 369 edit. Vall. Augustin. confess. VIII 2—5), postea sub Iuliano Christianam fidem amplexus uentosam deseruit doctrinam, eum dico in commentariis librorum de inu. nusquam memorare rhetoricam quasi gemellam ad Her. cum nominet libros de or. RLM p. 156, 27 H: scilicet ex hoc ipso silentio certissimum hoc efficitur Romae saeculo IV medio libros ad Her. notos non fuisse, initio saeculi ne in patria quidem Victorini cognitos a doctis: quam rem confirmat Nonii Marcelli et reliquorum grammaticorum qui his libris apte uti poterant altum silentium. Nam Victorinus si perfectam et absolutam rhetoricam ad

Her. non ignorasset, non solum singulis ad comparandum locis usus esset sed omnino opus plenum et perfectum commentario ornare maluisset quam fragmentum: quae eadem omnia cadunt in Grillium commentatorem qui insequente saeculo libros de inu. explanauit. Neque auctor carminis de figuris apud Halmium RLM p. 63 qui exeunte saeculo IV neque Iulius Rufinianus qui illus saeculi fere initio librum perdoctum de figuris composuit (RLM p. 38 H CIL X 1125) libro ad Her. IV usi sunt: nam quae hic p. 46 affert uerba *oratio libera quam Cornificius licentiam uocat* ea aut ex Quintil. IX 2, 27 aut ex eodem quo Quintilianus usus est auctore sumpta esse apparet. Sed Romae omnibus omnino temporibus librum a doctis adhibitum non esse iam antea pronuntiauius.

Postquam Constantino auctore sedes imperii ad Graecos translata est et sub Iuliano lege data prohibiti sunt Christiani litteraturam docere et oratoriam (Augustin. confess. VIII 5 Oros. VII 30 Ammian. XXII 10, 7 Iulian. epist. 42) mirum in modum studia in urbe iacebant cuius rei testimonium luculentum exstat illa quam supra laudaui Augustini epistola l. s. p. 436: quo laetius in Graecia et in Asia effloruerunt. Atque primus quidem quem Ciceronis libros ad Her. nouisse certum est Hieronymus fuit Stridonensis, qui eos bis laudauit ita ut non dubitem quin in bybliothea eius fuerint. Neque enim mirabimur nos illum potissimum Ciceronis libros ad Her. modo inuentos iam possedissee cum quam immodice libris Tullianis operam dederit ex epist. 22 ad Eustochium cap. 30 satis intellegatur in qua cum magno imbre lacrimarum sese per somnium a iudice diuino narrat castigatum esse hac uoce: 'Ciceronianus es, non Christianus, ubi enim thesaurus tuus, ibi cor tuum!' In urbe Bethleem circa finem saeculi IV non solum sacris scripturis uacabat sed etiam saecularibus et praeceptor grammatices auctores gentiles exponebat pueris: conf. OZoeckleri Hieronymus p. 156. Memoratur autem primum in litteris Latinis rhetorica ad Her. in praefatione commentarii in Abdiam prophetam anno fere 395 scripta uol. VI A p. 361 Vallars. his uerbis: 'Dicit et Tullius tuus adulescentulo sibi inchoata quaedam et rudia

Primus inter
doctos Hiero-
nymus adhibe-
re rhetoricam
Her.

excidisse. Si hoc ille tam de libris ad Herennium quam de rhetoricis quos ego uel perfectissimos puto ad comparisonem senilis prudentiae dicere potuit, quanto magis ego libere profitebor et illud fuisse puerilis ingenii et hoc maturae senectutis.' Deinde anno 402 in apologia contra Rufinum I 16 uol. II A p. 471 Vallars. Ciceronis opera rhetorica IV enumerat his uerbis: 'Lege ad Herennium Tullii libros, lege rhetoricos eius, aut, quia illa sibi dicit inchoata et rudia excidisse de manibus, reuolue tria uolumina de oratore in quibus introducit eloquentissimos illius temporis Crassum et Antonium disputantes et quartum oratorem quem iam senex scribit ad Brutum: tunc intelliges aliter componi historiam, aliter orationes, aliter dialogos, aliter epistolas, aliter commentarios.' Apparet ex his duobus locis hominem illum qui primus rhetoricam ad Her. Ciceronis esse pronuntiauerit relegasse studiosos ad locum illum de or. I 2, 5 ubi scriptor non unius sed duorum opusculorum quondam a se editorum mentionem fecerit. Qui locus uel monachis saeculi XII uel XIII mansit bene notus: nam in cod. Bambergensi MV 9,424 qui utramque continet rhetoricam libris de inu. hoc praepositur scholion: 'est prima rethorica quae dicitur ei puero elapsa unde ad eius correccionem secundam scripsit.' Ubi terrarum Hieronymus Ciceronis libros ad Her. pretio emerit sciri nequit: Romae ne per illa quidem quae supra adhibui scripta Hieronymi innotuisse uidentur, cum nemo Romanorum illius saeculi aut posteriorum saeculorum ullam eorum significauerit notitiam et quanquam constet Hieronymum bybliotheam suam Romae comparasse (conf. epist. 22 ad Eustoch. cap. 30) tamen eam singulis deinceps lustris magnopere ab illo auctam esse ita ut marsuppium eius libri paene euacuarent multis ille locis docuit: conf. epist. 84 ad Pammach. et Ocean. cap. 3 epist. 5 ad Florent. cap. 2. Zoeckleri Hieronymus p. 154. Proximus autem Hieronymo et aetate et regione si recte cognomen Antiochensis interpretamur Rufinus litterator fuit qui post Euanthii et Seruii ante Prisciani aetatem discipulorum in usum de numeris oratoriis scripsit adhibitis Ciceronis Oratore Bruto libris de or. ad Her. quos bis laudauit: uide quae adnotata sunt ad IV 19, 26 et 32, 44.

Tredecim deinde post Rufinum ex Ciceronis libris ad Her. II—VI exempla profert Priscianus Byzantinus qui librum propter formas quasdam rariores satis accurate perlustrasse uidetur: et Rufino et Prisciano nonnihil usi sumus ad uerba scriptoris emendanda qua de re conf. l. s. s. et quae adnotata sunt ad IV 3, 5. 4, 7. 17, 25. Operae uero pretium est demonstrare iam Prisciani exemplar uno certe loco eodem modo deprauatum fuisse quo nostra quae in manu scriptis habemus omnia: nam II 13, 20 iam illum in suo libro sicuti nos in nostris corruptum illud legisse *rem ubi pagunt orationi pagunt* codicum consensus GL II. p. 523, 24 euincit.

Praeter eos quos modo laudaui scriptores tres nemo ueterum rhetoricam ad Her. sese nouisse testatus est. Nam qui Seruium GL IV p. 435, 13 arbitrantur spectare ad Her. IV 4, 7 eos comparato Charisio I p. 141, 32 aliter iudicatos esse censeo: Halmius uero cum ad Fortunatianum RLM p. 97, 29 locum rhetoricae ad Her. adnotaret oblitus erat Cic. de inu. I 13, 17 II 40, 116. Neque in Hispania neque in Britannia librum illum extitisse in scriniis doctorum saeculo VI et VII eo fit apertum quod neque Isidorus neque Beda illo usi sunt in scriptis rhetoricis. Ne in Gallia quidem saeculo VIII rhetoricam ad Her. extitisse inde colligas quod Alcuinus qui mortuus est anno 804 in disputatione sua de rhetorica libros de inu. passim exscripsit: conf. quae Halmius adnotauit ad RLM p. 525 seqq. Errauit enim ille qui iudicauit uerba illa p. 527, 38 seqq. sumpta esse ex ad Her. I 15, 25 quia Halmius omisit adnotare de inu. II 24, 72. Quod concludere ex silentio cum nuper dubitauerim idcirco quod suspicetur aliquis Alcuinum mendositate et corruptione exemplarium deterritum esse quominus uteretur id nunc ea de causa confidentius pronuntio quod ex ipsis saeculi IX codicibus licet statuere quam sollerter et sedulo uiri docti aevi Karolingii libris ad Her. operam dederint quantumuis corruptis et mutilatis.

Eo demum quo Alcuinus mortuus est tempore id est ~~Soruat~~ Lupus saeculo IX ineunte in regno Francorum quod tunc per Galliam Germaniam Langobardiam late patebat unum inuentum est exemplar rhetoricae ad Her. mutilum et lacunosum, in-

numeris mendis inquinatum. Cuius rei testimonium exstat Seruati Lupi abbatis Ferrariensis in epistola I. anno 830 Fuldae apud Rhabanum conscripta et ad Einhardum missa Seligenstadii commorantem, in qua haec ille scripsit (Lettres de Servat Loup abbé de Ferrières par G. Desdevises du Désert Paris 1888 p. 45): 'Sed semel pudoris transgressus limitem etiam hoc postulo ut quosdam librorum mihi hic posito commodetis, quamquam multo sit minus libros quam amicitiam flagitare. Sunt autem hi: Tullii de rhetorica liber, quem quidem habeo sed in plerisque mendosum. Quare cum codice istic reperto illum contuli: et quem certiore putabam mendosiore inueni. Item eiusdem auctoris de rhetorica tres libri in disputatione ac dialogo de oratore: quos uos habere arbitror propterea quod in breui uoluminum uestrorum post commemorationem libri ad Herennium interpositis quibusdam aliis scriptum repperi: 'Ciceronis de rhetorica. Item: explanatio in libros Ciceronis.' Praeterea Auli Gellii Noctium Atticarum. Sed et alii plures in praedicto breui: quos, si deus apud uos mihi gratiam dederit, istis remissis accipiens describendas mihi dum hic sum auidissime curare cupio.' Quibus ex uerbis quod etiam ex epistola LXIX l. s. s. p. 137 intellegitur dilucide apparet Lupum anno 830 lectitauisse epistolarum Ciceronis librum I. Nam Ciceronis ipsius uerba epist. I 9, 23: 'Scripsi igitur Aristotelio more quemadmodum quidem uolui tres libros in disputatione ac dialogo de oratore' e. q. s. in illa ad Einhardum epistola attulit neque tamen recte catalogum bybliothecae Einhardianae interpretatus est. Nam quos ille putauit uerbis *Ciceronis de rhetorica* significari libros de oratore, ei sane fuere libri de inu.: praeterea in illa bybliothea Marii Victorini explanationem in libros de inu. extitisse illis quae secuntur uerbis edocemur. Seorsum denique illis temporibus libros ad Her. et libros de inu. describi et uenum dari solitos esse ex indice bybliothecae quem nobis Lupus in illa epistola seruauit iure colligemus: quod confirmant codices illius saeculi adhuc seruati.

classis M. Tales enim libri quales et in Lupi et in Rhabani et in Einhardi ineunte saeculo IX fuisse bybliothea ex illa epi-

stola cognoscimus etiam nunc exstant quattuor saeculi IX uel X omnes quibus accedit quintus liber saeculi X uel XI: qui omnes tam mutili et mendosi sunt, quam illi fuerunt quos Lupus commemorat in epistola s. s. Quibus codicibus nomen erit mutilis, signum **M**: in Kayseri edit. classi I et II tribuuntur, nos classem II quae constat ex codd. eiusdem generis mutilis sed interpolatis et a doctis saeculi IX et X expletis ut plane inutilem abiecimus. Omnibus illis codd. **M** hoc proprium est quod carent principio, incipiunt I 6, 9 uerbis *Tria sunt tempora*, quod multis locis lacunas praebent ex homoeoteleutis plerumque natas, denique quod multis mendis multifariam sunt deprauati, quae menda ex scriptura archetypi illius unde archetypus librorum **M** deductus sit perdifficili ad legendum nata esse postea docebimus. Sunt uero hi:

1. Codex Herbipolitanus hoc est Wirceburgensis forma fere quadratus, signatus Univ. Bibl. Mp misc. f. 2, scriptus saeculo IX uel X litteris Langobardicis quibus passim unciales ueluti S E D R P N admixtae sunt ab homine satis stupido et indocto: fol. 21 u. simulacrum edidit Aemilius Chatelain Paléographie des classiques Latins fasc. VII Paris 1892 tab. XVII a continentis II 19, 29—20, 31. Constabat quondam foliis 78, quaternionibus 9 quibus post quattuor primos insertus est trinio unus: fasciculis I II IV V VI VII numerus in margine paginae ultimae inferiore additus est. Fol. 78 a glutinatore qui cultro libri frontem circumcidit tegumento quondam fuit adglutinatum, fol. 77 exsectum est: fol. 75 pagina postica explicit liber ad Her. VI, additae sunt ab homine eiusdem saeculi inscriptiones metricae ex ecclesiis urbis Romae sumptae scriptae litteris Karolingiis paruulis, quae complent fol. 75 u. et fol. 76 r. e quibus una celebrat monumenta Paschalis I qui papa fuit 817—824: conf. de Rossi JCUR II 1 p. 154 seqq. Fol. 76 u. haec leguntur:

Codex Herbipolitanus II.

Quem terra

pondus nunc dimittis seruum tuum domine seruum
secundum uerbum domine tuum in pace

Ex more docti mistico seruamus hengeuinium.

Vocabulum ultimum potest et legi *hengeninium*: illa tamen sine dubio praeferenda erit lectio. Fol. 77 (78) r. Oeggius legit

gerbotus scripsit — qua de re conf. CHalmii *Analecta Tulliana* fasc. I p. IV, qui codicem contulit primus et lectiones ex codice satis diligenter excerptas l. s. edidit. Quae uerba nunc fere deleta possunt quidem esse eius qui librum totum exarauit. Illi qui antecedunt fol. 76 u. uersus, quorum ultimus transiectione uerborum et numeris qualibus hymni panguntur poetam prodit ita interpretandi uidentur: 'Hengeuinium cuius corporis pondus domine nunc in pace dimittis e terra (conf. Lucas II 29), eius animum nos clerici arcana sacramenti institutione seruamus' unde colligas Hengeuinium illum cum Gerbotus scriptor barbarus haec uerba barbara conscriberet animum egisse et sacramentum accepisse. Praeterea fol. 77 (78) r. additus est manu recentiore uersus hic *tunc agilis Cicero constantius agmine fisus*. Versus habet una quaeque pagina XXII raro XXIII, sub finem libri XXV uel XXVI: in locis corruptis in margine passim conspicitur nota R qua de conf. HHagenus *Verhandl. d. Zürich. Philolog. Vers.* 1887 p. 251. Correctus est codex ab scriptore denuo ad archetypum opere ad finem adducto et ab aliis hominibus passim temporibus diuersis: nos quaecumque non manu prima in uersu suo loco recte posita inueniuntur nota H², codicis ipsius qui h fuit Kaysero scripturam H littera significamus. Codicem contulimus nec non errata Halmii nonnullis locis correximus. In Italia eum conscriptum esse ex genere litterarum et picturarum ueluti fol. 17 r. licet suspicari: Stephanum clericum plurimos eiusmodi libros ex Italia Wirceburgum transulisse traditur apud Halmium l. s. fasc. II p. VI conf. fasc. I p. IV, JSimon, *die Handschriften der Rhetorik ad Her.* progr. gymnasii Schweinfurtiensis a. 1863 p. 12.

x Parisi-
us P.

2. Codex Parisinus 7714 codd. Latinorum bybliothecae quondam regiae nunc publicae, forma fere quadratus, scriptus saeculo IX litteris minusculis Karolingiis satis sollerter et diligenter: conf. *Catalogus codicum manuscriptorum bibliothecae Paris.* 1744 pars III uol. IV p. 387 Simon l. s. p. 15 Aemilius Chatelain *Paléographie des classiques Latins* Paris 1885 fasc. II tab. XVI ubi simulacrum fol. 9 r. editum est libri I exitum exhibentis. Hic quoque liber constabat quondam foliis 78 quaternionibus 9 quibus additus est trinio unus

fasciculus omnium ultimus: quaterniones numeris suis insigniti sunt omnes. Fol. 1 omnino uacuum est, nisi quod inscriptione *Claudii Puteani* indicat cuius liber quondam fuerit. Fol. 2 r. prior pars uacua: medio incipit rhetorica ad Her. inde a I 6, 9, explicit fol. 78 r. medio liber VI: quod reliquum est folii 78 caret scriptura. Inter fol. 1 et 2 uetusti cod. unum ex alio cod. insertum est folium in quo exstat libri I principium quod deest in mutilis omnibus manu saec. XII uel XIII conscriptum et nobis plane inutile. Versus habet in una quaque pagina XXIII in hac quoque re H codicis similis. Correctus est ab homine perdocto saeculi IX cuius passim scriptura uetusta deleta coniecturae conspiciuntur. Deinde saeculo XIV uel XV alius quidam ex codicibus integris lacunas expleuit usus atramento uiridi. Nos correctores recentiores istos nil moramur. Ne saeculi IX quidem correcturas magni facimus: quas tamen littera P^a adiecta adhibebimus si quae similes lectiones ex codicibus integris proferentur. Codicem in usum Orellii contulit JEscherus (conf. Cicero edd. Orellius et Baiterus uol. I Turici 1845 p. V Baiterus in ind. lect. in acad. Turic. habend. ann. 1844/5), in usum Kayseri EMillerus: sed plures sunt quae falsae in illis editionibus cod. Parisini lectiones adnotantur quam quae rectae neque solum editores sed multos alios sicuti me ipsum quondam in fraudem induxerunt et in errores lectiones cod. Parisini perperam editae. Quippe nil curantes lectiones erasas, coniecturas saeculi IX uel X uel XIV pro ueris et genuinis uenditarunt et sententiam de illo codice et de reliquis ferendam plane conturbauerunt et impediuerunt. Veluti II 23, 35 in uersu Plauti *concastigabo pro commerita noxia* Parisinus minime habuit *commissa noxa* quae in deterioribus codd. inueniuntur et correctoris sunt, sed habuit *comita noxia* id est *commerita noxia*: cod. H habet similia haec: *c̄mitta noxia*. III 14, 25 uerbis *continuandis uocem quoque augere oportet* recte praebent codd. expleti E. H habet . . . *rugere oportet*, de Parisino quod tradunt eum habere illud *iungere oportet* ab editoribus probatum id falsum est: nam *iungere* correctoris est, manu prima scriptum fuit *ugere* praeposita una littera quam r fuisse collatis aliorum codd. lectionibus

certum est: et sic innumeris locis eadem quae H habet manu prima in Parisino fuisse inueni cum codicem magno cum fructu conferrem. Codex p est Kaysero, nobis P littera notatur.

Codd. H et P omnium optimi et antiquissimi sunt: archetypi M lectiones exhibent religiosissime exscriptas. Quibus adiungendi sunt codd. eiusdem generis tres:

Codex Bernen-
sis B.

3. Codex Bernensis 433 forma fere quadratus scriptus saec. IX uel X litteris minusculis Karolingiis, descriptus a Simone l. s. p. 13 HHageno catalog. codd. Bernensium p. 378 Chatelainio l. s. qui simulacrum fol. 10 u. libri I exitum initium libri II exhibentis ibi proposuit. Constat is codex hodie foliis 79 sed ita ut scriptura saec. IX uel X incipiat fol. 5 u. inde a uerbis *Verum haec tres utilitates tametsi* I 7, 11: in fol. 1 et 2 manu saec. XII uel XIII capitula exarata sunt a Simone l. s. p. 14 exscripta, fol. 2 u. 3. 4. 5 r. eadem illa manu recentiore ea quae desunt ante I 7, 11 sunt addita. Itaque uetus codex saec. IX uel X constabat fol. 5—79, id est foliis 75 uel quaternionibus IX praeter primum numeris suis notatis quibus adhaerent folia singula tria. Fol. 5 r. ante saec. XII uacuum fuit, nunc eo quo dixi modo conscriptum est: liber VI explicit fol. 79 r. medio. Fol. 79 u. exstat catalogus monachorum et librorum editus ab HHageno Jahrb. für Philol. XCIX p. 511 GBeckero catalogi bibliothecarum antiqui p. 131 ubi tamen u. 1 et 2 legas non *wincerus* sed *winierus*, u. 14 non *Donatus minor cum maiore et barbarismo et coniugationibus* sed *Donatus minor cum barbarismo* Item *donatus minor cum maiore et barbarismo et coniugationibus* deinde u. 9 scribas: *Priscianus de XII uersibus* I et quae secuntur deinceps coniungas eadem ratione. Versus habet uetus codex in unaquaque pagina XXI. Correctus est passim ab hominibus diuersorum temporum inde a saeculo librarii usque ad saeculum XV: lacunae hic illic ex codd. integris expletae sunt. Quas correcturas omnes ego quidem nil curo adnotandas nisi cum ad rem pertinebit demonstrare coniecturam quandam iam saec. IX esse factam. Librarius homo doctus uidetur fuisse et acutus: non enim sicuti reliqui scribit *rethorica rethor* similia, sed *rhetorica rhetor*; solus ille

in u. Plauti supra p. 13 allato recte posuit *commerita* non *commissa* aut ex sua ipsius coniectura aut adhibito Ciceronis libro de inu. I 50, 95. Codicem contuli: indicatur nota B sicuti apud Simonem et GFriedrichium in edit. Lipsiensi anni 1884 ubi nonnullae eius scripturae expositae inueniuntur in adnotatione critica.

4. Codex Corbeiensis uel Petropolitanus forma fere qua- Codex Corbeien-
sis C.
dratus qui adseruatur in bybliothea imperatoria Petropoli-
tana signatus nota *F vel. 8 auct. class. Latin.*, scriptus saeculo
IX uel X Karolingiis litteris minusculis satis diligenter.
Constat foliis 87. In foliis 1—48 id est quaternionibus
prioribus sex scripta est rhetorica ad Her. inde a I 6, 9
ria sunt tempora ad IV 52, 65 *Vix haec dixerat cum ecce iste*
deleta uetustiore scriptura cuius uestigia passim cernuntur:
quae secuntur fol. 49—64 siue quaterniones duo continent
Ciceronis de inu. II 8, 27 usque ad II 52, 157 inde a uerbis
demonstrandum erit defensori ad uerba *quod sua ui nos alliciat*
ad sese. Tum in foliis 65. 66 inueniuntur rhetoricae ad Her.
quae restant. Fol. 67 r. et 68 u. uacua sunt: fol. 67 u. et 68 r.
continent definitionum collectionem ueluti talium: 'Virtus est
animi habitus in naturae modum rationi consentaneus (conf.
Mar. Victorin. RLM p. 155, 28) Ars est quae significantiam
sui plenam non habet' (conf. ibid. 24) e. q. s. Qui secuntur
quaterniones duo siue folia 69—84 continent Cic. de inu.
librum I usque ad uerba *qui elegantissimi atque artificiosissimi*
putati sunt I 35, 61: quae restant folia tria quorum ultimum
mutilum est continuantur folio 64, cum praebeant exitum
libri II de inu. Libri de inu. eadem qua in reliquis illius
saeculi codicibus mutilati sunt lacuna: nam uerba inde a II
57, 170 *Huiusmodi necessitudines* usque ad II 58, 175 in
commoditatis uero ratione desiderantur: conf. AWeidnerus
M. Tullii artis rhetoricae libri duo praef. p. XXV. Scriptus
esse uidetur liber ad Her. et Ciceronis liber prior ab eodem
librario qui XXVIII, reliqua a librario aetatis paulo recen-
tioris qui XXIX, in paenultimo et antepaenultimo folio XXVII
uersus in una quaque pagina exarauit. Ex eis quae modo
enarraui apparet exemplar rhetoricae ad Her. qualia illo
saeculo habebantur integrum cum exemplari Ciceronis cuius

quaterniones nonnulli continentes libri I exitum et initium libri II perierant a glutinatore indocto posterioris aevi quaternionum numero et ordine perturbato uno uolumine comprehensa esse. In prima paginae margine inferiore legitur manu recentiore scriptum *Liber S. Petri Corbieensis Cicero ad Herennium* 528, in ultimo folio dimidiato recto: *Ce manuscript contient 87 feuilles. L'abbé de Grandedieu* in uerso: *Rethorica tullii Noua et uetus* manu ut uidetur saeculi XIV. Ex quibus inscriptionibus apparet librum olim fuisse Corbeiensis monasterii Karolingiorum temporibus quod in primis in Gallia florebat litteris (conf. Mabillon analect. ueter. II p. 657) nec non memoratur in catalogis illius monasterii apud GBeckerum catalog. biblioth. antiqui n. 79, 103 p. 187 *Cicero ad Herennium* et n. 136, 287 p. 284 *Tullius liber secunda rethorica*: conf. ibidem 292. Deinde factus est Sangermanensis translatus Lutetiam Parisiorum unde Petropolim eum transuexit inter tumultus et incendia Gallorum sub finem saeculi XVIII facta Petrus Dubrovsky cuius musei fuerat antequam cum aliis eiusdem monasterii cimeliis in pluteos bybliothecae imperatoriae concesserit: conf. E de Muraltius Bulletin de la classe historico-philologique de l'académie de St. Pétersbourg V 1848 p. 3. Hic codex nobis instar erit editionis a uiris doctis saec. IX pluribus codd. adhibitis factae et adnotationibus ornatae emendationibusque. Sed illae emendationes et adnotationes quae in cod. Corbeiensi exstant non ipsius librarii esse sed archetypi facile apparebit. Nam librarius munere suo functus est satis diligenter sed ita stupide ut etiam glossas in archetypo uerbis superpositas uel uocabulo modo adiecto modo omisso in contextum supina neglegentia reciperet. Veluti in uerbis I 12, 21 *Ille nihilominus sitellam detulit* codd. HBP¹ habent *sitellam*, P² *cistellam*, C: *uel cistellam sitellam*. Quae glossae plerumque eae sunt quae ab aliis librariis pro genuinis descriptae secundae quam Kayserus constituit classis scripturae proprietatem effecerint. Praeterea codicis lectiones ideo praecipue considerandae sunt, quod lectiones nonnullas manu prima id est saec. IX uel X exaratas exhibet quae in codd. expletis uel integris iueniantur, in HPB nondum exstant in contextu conscriptae sed in

marginibus adnotatae aut manu correctrice deletis uetustioribus scripturis inlatae. Facile autem intellegitur aetatem correcturarum et adnotationum talium aegre statui posse cum in codd. PB aliis passim uel ab hominibus saeculo XIII posterioribus ex codd. integris lectiones inlatae sint: quod idem in cod. Corbeiensis scripturis manu 1 factis accidere non potest. Sed hac de re infra pluribus agetur. Scholia autem adscripta librarius iam in archetypo uidit. Nam I 11, 18 in uerbis *noster doctor tres putauit esse* super uerbum *noster* ab eo homine qui scholia adscripsit saec. IX uel X additum est: *uolcaedius plotus*. Id uero neque eruditionis eximiae neque Suetonii (conf. de rhet. 3) saec. IX lecti testimonium, sed ex Hieronymi chronicis sumptum est ad ann. 1936 Abrah. (Euseb. ed. Schoene II p. 133) ubi commemoratur *Vultacilius Plotus Cn. Pompei libertus et doctor*, qui apud Suetonium l. s. audit *Voltacilius Pilutus*. Sed scholiastam hoc nomen iam in archetypo inuenisse inde statuemus, quod in cod. I Cauchii de quo conf. edit. Petri Burmanni praef. p. XXXVIII Kayseri p. XXV 7 idem illud nomen adnotatum fuit teste Kaysero in adnotatione critica. Ergo cod. Corbeiensis ab eodem archetypo descriptus est quo Cauchianus nec non cum illo locis consentit plurimis. Correctus est Corbeiensis passim a librario ipso qui opere ad finem perducto denuo ad archetypi exemplar apographum recensuit: librum modo descriptum abbas nescioquis doctissimus hic illic correxit, kapitula in margine k littera indicauit, scholia ex archetypo petita notis Tironianis adposuit plurima in principio operis, ad finem sensim minora aut rariora. Notarum Tironianarum usum et notitiam cum uideamus in utroque Francorum regno sub finem saec. IX rarescere (conf. FKoppii palaeographia critica I p. 412 Wattenbachii Anleitung zur lat. Palaeogr.⁴ p. 11) eidem saeculo nos tribuimus codicem quo bybliothecharii Petripolitani. Unum scholion in margine fol. 15 u. non notis sed litteris legitur conscriptum quod pertinet ad II 26, 41 *Quadruplator ut breuiter scribam* e. q. s. his uerbis: *Quadruplatores dicebantur qui eo se questu tuebantur ut eas res persequerentur quarum ex legibus quadrupli erat actio* — Pauli Festi epitomae saec. IX si recte de litteris iudico iam lectae

et adhibitae testimonium egregium: conf. Fest. p. 259 M. Praeter Hieronymi chronica Pauli Festi epitomen Marii Victorini explanatio in libros de inu. adfertur quo de loco infra agetur in capite de titulo operis ad Her.: adde Isidori origines (VIII 7, 5) quas exscripsit scholiasta notarius ad I 8, 13 fol. 2 r.: *Tragedi dicti quod in initio canentibus praemium erat hircus quem graeci tragus uocant. Iam dehinc sequentes tragici multum honorem adepti sunt excellentes in argumentis fabularum ad ueritatis imaginem figtis. Nam poetae regum historias et res publicas praedicant.* Eundem fere locum Isidori eodem modo hoc est partim litteris partim notis exscripsit scholiasta cod. Berolinensis qui centones Dracontianos continet qua de re conf. GMeyerus Sitzungsber. d. Berl. Ak. d. W. 1890 p. 295. Quam docte denique scholiasta ille uerba tradita studuerit aut emendare aut enarrare ex scholio fol. 40 u. ad IV 32, 43 partim notis partim litteris conscripto intellegitur ubi in codd. saec. XII emendate legitur *non tam cito sarisae Graecia potitae sunt*, at in codd. HPB Corbeiensi saec. IX corrupta haec exstant *non tam cito uaris egraegie* e. q. s. Scholiasta Iustini XII 7, 5 memor supra uerba *uaris egraegie* adnotat *argiraspide uocati sunt scutati alexandri ab argenteis astis* neque tamen emendare uerba tradita ausus est. Operae pretium uidebatur uberius de istis scholiis disserere quandoquidem eruditionis aevi Karolingii specimen exhibent luculentum. Adde quod librarium illius archetypi minime uno codice contentum fuisse manifestum est ex adnotatione fol. 3 u. ad I 12, 22 *et causa cadit* e. q. s. partim notis partim litteris adscripta: *quidam codices habent qui egit nisi habuit actionem. quod bene potest scribi secundum illud quod est in secundo:* deinde relegamur ad historiam Orestae qui matrem occiderit nec habuerit actionem. Conferenda erit cum isto scholio adnotatio in cod. Bambergensi saec. X ad Mart. Capell. p. 24, 13 edit. Eyssenh. (conf. l. s. p. XI) adscripta *hoc in quibusdam codicibus non habetur* tum Charisii scholion GL I p. 205, 7 *in quibusdam non feruntur* schol. Iuuen. VI 365. Ex eis quae exposui satis apparet locis plurimis cod. interpolatum esse et emendatum coniecturis doctorum: quas interpolationes et emendationes summi momenti esse ad lectiones codd. ex-

pletorum recte aestimandas postea apparebit. Neque tamen ubique codd. HPB cedit noster bonitate: ueluti IV 50, 63 Corbeiensis *at de ho tu inquit ueni sannio*, ubi H *Tu inquit uenis annio* B: *adeo tu* e. q. s., in P lectio prior erasa est — uerbis scriptoris *at eho tu* e. q. s. C proximus est. IV 3, 5 *libare laudem* uera est scriptura: *liberare audem* HP, *libere laudem* B, *libera laudem* C. Locos autem illos ubi Oudendorpii Halmii aliorum coniecturae codicis illius auctoritate confirmantur nunc consulto relinquo. Cod. contuli: eundem descripsi et nonnullas ex eo lectiones protuli Mus. Rhen. XLIII p. 376 seqq. Kayseri fretus editione: quare multorum quae illic posui nunc postquam meis uti possum collationibus codd. piget et paenitet. Codex nobis erit C.

5. Codex Parisinus 7231 codd. Latinorum bybliothecae quondam regiae nunc publicae forma oblongus scriptus secundum CLangium edit. Vegetii p. XXVII et Catalogi supra p. 12 laudati auctorem (l. s. s. p. 329) saec. XII, secundum auctorem Kayseri edit. p. XXV 2 exeunte saec. X litteris perparuis satis neglegenter et inerudite. Foliorum est 85, quorum 1—13 r. continent Vegetium de re mil., 14 r.—35 u. Solinum, 35 u.—37 u. rhetoricae ad Her. partem priorem usque ad II 4, 7, fol. 38 r. — 44 u. ad Her. librum IV inde a IV 8, 12, fol. 44 u. — 45 u. Ciceronis partit. orator. partem priorem, fol. 46 r. — 53 u. ad Her. II 4, 7 — IV 8, 12, fol. 54 r.—57 u. partit. orator. quae restant: secuntur in eis quae reliqua sunt foliis conscripti Iulius Seuerianus Quintil. liber X Augustinus de mus. tractatus de notis Ciceronis synonyma nummorum definitiones. Codex plane eisdem lacunis deformatus est atque HPBC. Qui eum ex P descriptum esse dixit, errauit ille quidem. Nam in fine libri IV P habet *ordine*, ille recte *ordinate* II 5, 8 *et magis firma* ille cum reliquis, ubi P m. 1 omittit *et magis* et similiter passim. Maximo emolumento est codex ille ad lectiones cod. P erasas restituendas: nam ex eodem archetypo quo P deductus est. Codicem contuli: neque tamen totam scripturae uarietatem adnotaui sed ea tantummodo quibus opus esse mihi uisum est ad archetypum cod. P recuperandum. Est in Kayseri editione π littera notatus, in nostra II.

Codex Parisinus II.

Reliquos uero codices mutilos quos a Michaele Bruto in edit. Lugdunensi anni 1570 inuenimus adhibitos (conf. edit. PBurmanni p. 485 seqq.) tum codd. a Kaysero edit. p. XXV—XXVII primae et secundae familiae attributos aliorum alios reieci omnes. Nam aut cum eis quos modo enumeraui congruunt aut notae sunt omnino peioris.

De archetypo.

Itaque nos codd. HP Π BC usi unum illud restituamus oportet apographon **M** quod saec. IX initio in Francorum regno denuo erat repertum. Quod carebat initio quia aut ex ipso aut ex eius archetypo folia tria prima perierant, descriptum fuit ab homine dormitante et oscitante qui non solum lacunis ex uerbis similibus aut homoeoteleutis plerumque natis sed etiam mendis plurimis traditam scripturam corruerat. Fuerant in archetypo codicis **M** nonnulla in margine adnotata, quae suo loco omissa erant a librario: quae satis stupide nonnumquam falso loco in scripturam recepit **M** ueluti factum est IV 34, 45 ubi **M** habuit: . . . *aspirauit. Grauandi causa sit nam cum canes fungentur officiis luporum quoniam praesidio pecua credemus per argumentum tractatur ornandi causa sic* . . . At 34, 46 legebatur in **M**: *a simplici oratione ductae si cum a persona aut loco aut re aliqua similitudo augendi e. q. s.* Priore loco uerba *Gravandi causa si* interpolatoris sunt: reliqua: *t nam cum* — *tractatur* in margine adscripta fuere quae loco posteriore post *si* recte insererentur. Tamen a librario **M** falso loco inserta sunt, quae recto loco leguntur in codd. expletis de quibus postea agetur. Itaque uia et ratione progressi assequimur illud archetypon codicis **M**, in quo adnotata illa fuere in margine: porro archetypi huius archetypon unde deducti sunt codd. expleti uerba illa suo loco habuit posita. Cod. H potest esse descriptus ab ipso cod. **M**: codd. P Π BC inde deriuati sunt alio apographo quodam interposito. Nam IV 14, 20 in H legitur: *quem senatus damnaret quem populus damnaret quem omnium existimatio damnaret cum uos sententiis uestris absoluatis.* In P Π BC: *quem senatus damnarit quem hā omnium existimatio damnarit cum uos sententiis uestris absoluatis. h̄p populus damnarit quem S̄R̄.* De notis quae hoc loco inueniuntur conf. Franckenus Mnemos. XVIII 1890 p. 11. Wattenbachii Anleitung⁴ p. 92.

Cod. autem H librarium ipsum locum recte restituisse et doctiorem fuisse quam cod. P nemo credet qui utrumque bene nouerit. Sed hanc de origine et stemmate singulorum codd. magis iuuabit inchoare quam pertractare quaestionem. Neque enim in tanta codd. multitudine qui inde a saec. IX in monasteriis extiterunt cum librarii modo uno archetypo contenti fuerint modo plures adhibuerint studiose, satis certis uti licebit rationibus.

Perdifficile autem archetypon illud unde cod. M deductus est librario fuit ad legendum. Nam aliis locis cod. ille distinctus fuit, aliis distinctio uerborum facta erat nulla aut puncta prorsus euanuerant uetustate deleta. Vitia scriptura male a librario distincta oborta ita saepe occurrunt, ut uix opus sit exempla proferre: ueluti IV 35, 47 *Quibus liberi sunt statuere* in M corruptum legebatur hoc modo *quibus liber constat uitae* III 5, 8 *non sequi suadebit* sed *si quis audiuit* habuit M. Tamen aliis locis in M eiusque archetypis recte secundum grammaticorum doctrinam distinctum fuisse testantur apographa, quorum in hac quidem re consuetudinem non in editione sequendam sed in adnotatione duxi indicandam. Itaque semper fere traditum est in HP reliquis *siquis nequis numquis* similia: ueluti IV 30, 41 *nolo dicere necui* PB, *nec ui* H. Porro nonnumquam praepositio cum uerbo sequenti in unum coniuncta fuit: sicuti in lege Iulia municipali 49 legitur scriptum *quoi elege locationis*, ita IV 39, 51 *liberi partim egremiis diripiuntur* habet cod. P quod non casu sed arte ita scriptum exstare probatur lectione codicis H qui habet *egregiis*. Aliis locis iudicium fieri tam facile et expeditum in hac re non potest: memorandum tamen est quod IV 43, 56 habent PB *indicundo*, 44, 57 B *prore*: tum quod III 23, 38 in codd. Hbl traditum est *inquiendo* pro *in quaerendo* reliquorum, id ex eadem consuetudine scribendi factum esse apparet de qua conf. Mar. Victor. GL VI p. 23, 9 seqq.

Contra in aliis compositionibus siue coniunctionibus uerborum distinctionem interpositam fuisse ex apographis dilucide intellegere poterimus. Plerumque enim in melioris notae libris traditur *inter fecerit inter iectas inter lucere inter*

De uerborum
distinctione

cedere inter pellatione inter pretari trans numerari super se ~~en~~
ante celluntur similia. Praeterea particula *ne* interrogat ~~ua~~
aut raro aut nusquam encliticae loco habetur et scribi ~~tur~~
ueluti II 4, 7 *idonea ne fuerit ad rem* e. q. s. traditur in HP ~~B.~~
Similiter *quo ad* in archetypo distinctione interposita scriptum
fuisse et scripturae legitime traditae et corruptelae uel ~~uti~~
quod ad similia testantur. Tum *que* particulam multis locis
separatam fuisse ab antecedenti uerbo inde efficitur quod
apographa pro illa passim praebent quae eodem modo ~~di-~~
stinctum ueluti *adgnatum gentilium quae id quae mihi quae*
similia. Etiam uerba composita qualia sunt *commone face-* ~~et.~~
labe factans hoc quo modo feci scripta fuisse apographorum ~~in~~
lectiones optimorum euincunt.

litterarum
mutationi-
bus.

Nunc genera singula mendorum consideremus quibus
cognitis et de emendatione singulorum locorum et de litteris
archetypi uel archetyporum certius aliquid licebit statuer
Atque capitalibus quae dicuntur aut uncialibus litteris archetypum
codicis **M** conscriptum non fuisse inde manifestum
est, quod pro S littera librarius passim U litteram substituit:
quod in illis quos modo appellauimus characteribus euenire
non potuit. Veluti IV 54, 68 pro *Thasi* in **M** erat *thau-*
16, 23 pro *castum: cautum*, III 19, 31 pro *integras: integrau-*
IV 21, 29 pro *dissimiles: diusimiles*, III 3, 6 pro *possimus:*
posuimus, IV 32, 43 pro *sarisae Graeciae: uaris egregie*, pro
Mars istuc te: mauisstucte — de r littera post a omissa infra
agetur — 22, 31 pro *desinu: diuinu*, 2, 4 pro *nos auctori-*
tate: noua auctoritate, II 28, 45 pro *utris: utrius* alia. Quo
factum est ut IV 35, 47 pro *Cassi* traditum fuerit in **M** *causis*,
uocabulum *casus* IV 17, 24 et 19, 27 mutatum sit in *causis*,
32, 44 in *causa* uel *causas*. Neque alia de causa S iuxta U
litteram posita nonnumquam extrita est — ueluti IV 43, 55
pro *suo loco* in **M** fuit *uolo quo*, 10, 14 pro *exhausto: exauto*,
III 12, 21 pro *uniuersus: uniuerso* — et eadem littera in
exitu uerborum posita saepissime excidit. Videlicet **M** cum
habuerit nonnumquam *nos met uos met* distincte scriptum S
littera saepenumero plane perierat in archetypo ueluti IV
39, 51 traditum fuit in **M** *uo met*, III 20, 33 *nō et:* eodem
modo periit II 8, 12 ubi **M** pro *illis* habuit *illi*, III 3; 4 ubi

pro *contrariis* secundum H *contrarii*, IV 27, 37 pro *aliis*: *alii*, II 4, 7 pro *utrisque*: *utrique*, IV 1, 2 pro *domesticis*: *domestico*, II 30, 48 pro *multos*: *multo*, IV 26, 36 pro *uenisses*: *uenisse*, 17, 24 pro *uirtutes*: *uirtute*, 44, 56 pro *argumentationes*: *argumentationē*.

Quos locos ideo accuratius enumeraui quia de scriptura eorum fere omnium editores dubitarunt et quia ex huius ipsius mendi cognitione certissimum de multis locis enascitur iudicium. Nam ubicumque pro U littera S cum restitueris sententia sana euaserit, ibi recte te emendasse scito nec eo minus recte iudicaueris quod iam saeculo IX librarios eodem modo emendasse ex codd. correctorum ueluti C scripturis passim apparet. Veluti IV 25, 34 solus H habet *suasi* pro *suasi*, II 30, 49 idem solus *uituperare* pro *stuprare*, I 12, 21 M habuit testibus HPB: *quid ut minuerit*, quod iam in C recte emendatum est qui exhibet *quid sit minuere*. Eodem modo ut ex s littera perperam intellecta natum est IV 53, 66 ubi pro *inanimas transferatur* M habuit *inanima ut transferatur*, eodem modo aut II 25, 39 ubi pro *potestas* in M fuit *potest aut*. Ita multis locis turbas s littera dedit male a librario intellecta: duo tantum exempla postremo addam. II 22, 34 pro *quoduis* in M fuit *quod* IV 34, 45 pro *ea sumitur*: *eamitur*. Quae menda quomodo nata sint iam cuius facile erit ad intellegendum: quam difficile uero sit ad diiudicandum cum IV 20, 28 M praebet *inuidiose*, recentiorum codd. nonnulli *insidiose*, id tunc demum apparebit cum tota codicum ratio erit pertractata. Atque si quaeremus qualis fere fuerit forma S litterae in archetypo codicis M quae tam facile cum U potuerit confundi, haud facile certa huius rei explicatio inuenietur nisi quod iam supra statuimus in scriptura capitali uel unciali tale uitium nasci non potuisse. Multo facilius in scriptura cursiua aut in semiunciali, ubi s litterae ramus uterque pari fere magnitudine exstat diductus in T Pythagoricae similitudinem: conf. Wattenbachii *Anleitung*⁴ p. 59. Sed hanc rem peritioribus relinquo ad diiudicandum hoc unum addens nusquam inueniri S litteram positam pro U, sed tantummodo U pro S. Contra librarius cod. M permirum hoc commisit uitium, ut saepissime pro A

littera R, pro R litteram A poneret. Quae res cum n magis rei diplomaticae studiosos delectet quam emendatio libri opituletur pluribus erit tractanda. Itaque II 22, 34 pro *Peliae* in **M** fuit testibus HP *pelire*, pro *saeno*: *sreuo*, 26, 42 pro *aemulus* testibus HPBC *remulus*, IV 15, 22 pro *reliquiae* *mancant*: *reliqui re maneant*, 40, 52 pro *te auarum*: *teruarum*, III 12, 22 pro *leditauditorem*: *ledicreditorem*, 14, 25 pro *uocem* *quoque augere*: *uocem quoque rugere*, 15, 27 pro *aspectu*: *respectu*, II 3, 4 pro *aliqua re*: *reliqua re*. Eadem litterarum commutatione factum est ut saepenumero pro coniunctiui praesentis tertia singularis coniugationis secundae codicis **M** librarius aut infinitiui aut imperfectum subponeret ueluti II 16, 24 pro *confiteatur* cod. **M** habuit *confiteretur*, 27, 43 pro *contineat*: *continere*, III 16, 28 pro *placeat*: *placere*, 16, 29 pro *retineat et*: *retineret*, IV 3, 6 pro *doceant*: *docere*. Contra 4, 7 pro *erres* **M** habuit *ea res*, 4, 6 pro *rudis*: *audis*, 31, 42 pro *rudere*: *audire*, 9, 13 pro *freti*: *facti*, 43, 56 pro *rationibus*: *actionibus*. Ne in hac quidem re minus bona et certa erit emendatio si iam in codicibus saec. IX inuenitur quod eis quos attuli locis factum est nonnumquam. Sed quonam scripturae genere factum sit ut a et r litterae inter se confundantur a librario, cum quaestio nobis oblata sit, nemo opinor non meminerit scripturae papyrorum Herculanensium et apocharum Pompeianarum et Dacicarum cursiuae, in qua litterae a et r ita similes sunt altera alteri ut aegre discerni possint: uide Zangemeisteri et Wattenbachii exempla codd. Latinorum tab. 2 Presuhnii Pompeios I tab. 7. 8 CIL III 2 p. 921 seqq. Quodsi demonstrare possem confusionem s et u litterae facillime intellegi in scriptura cursiua, nihil de hac quam modo dixi scriptura archetypi codicis **M** dubitarem. Sed hanc quoque rem eis relinquo inueniendam qui magis in hoc genere scripturae uersati sunt neque recusabo ego quidem si quis IV 32, 43 ubi pro *mars istuc te* **M** habuit *mauisstucte* non unius hominis et saeculi sed complurium hominum et saeculorum manus et uitia agnoscenda esse censebit. In quo tamen et illud apertum esse iudico quod supra de s et u litterae commutatione demonstraui et r litteram ideo excidisse iudicabitur quod a antecedenti fuit

simillima. Attamen in aliorum scriptorum libris illa a et r litterae confusio perraro inuenitur. Apud GHeraeum quaest. critic. et palaeogr. de uetustissimis codd. Liuianis Berol. 1885 p. 92 seqq. nullum inuenio exemplum: in Lucretii cod. archetypo scriptum erat I 919 pro *tremulo*: *taemulo*, VI 716 pro *desiae*: *etesire*. Quod in tot milibus uersuum cum tam raro acciderit, cum illa quae in **M** tam saepe inuenitur confusione comparari nequit. Magni uero pretii ea quae modo obseruaui ad emendationem libri fuisse ex eis quos laudaui locis facile cognoscitur. Quibus addi possunt alii permulti: ueluti II 23, 36 *Nempe ergo id factum forte aut fortuna obtigit?* ubi pro *factum* quod restituit Buechelerus **M** habuit *fructū*, 21, 34 ubi pro *falsa*: *frausa*, IV 24, 34 ubi pro *circumsederer dimicarem* **M** habuit *circumsederea dimicarem*.

Praeterea librarium codicis **M** passim p et r litteras inter se commutasse his exemplis cognoscitur: II 27, 44 pro *a certo homine* in **M** fuit *accepto homine*, 31, 50 pro *relicum*: *pelicum*, III 12, 21 pro *remittere*: *permittere*, IV 39, 51 pro *ante pedes*: *ante heredes*, 37, 49 pro *astutiore ratione*: *astuti operatione*, 48, 61 pro *rem*: *spem*. Neque alia ratione explicandum est quod II 23, 36 pro *nempe ergo* **M** habuit *nempe rē ergo*, 30, 49 pro *quaeque rem*: *quaeque rerem*, sicuti H habet III 24, 40 pro *tantopere*: *tantope*, IV 13, 19 pro *repetimus*: *petimus*, 14, 20 pro *saepe*: *saepere*. R et P litterae commutationem in pluribus generibus scripturarum usu uenire satis notum est. Quod idem cadit in commutationem C et G litterarum quae offertur his locis: I 9, 14 pro *Megaram* in **M** fuit *mecarum*, 12, 22 pro *Graeci*: *creti*, III 16, 28 pro *cogitatione*: *concitatione*, IV 15, 22 pro *conficit*: *configit*, 38, 50 pro *fugitur*: *fulcitur*, 55, 68 pro *calce*: *galle*: in H solo nonnumquam restat scriptum *negasti*, *negatus* pro *necasti*, *necatus*, II 27, 44 IV 24, 33. Etiam e et f litterae nonnumquam inter se commutatae sunt ueluti IV 16, 23 pro *eorum* **M** habuit *forum*, pro *Ea*: *Facta*. Quare recte ex codd. scriptura reliquorum legetur IV 26, 36 *ad electius uerbum* ubi **M** habuit *adfectis uerbum*, 44, 57 *incolumes euaserunt* ubi **M** quem s cum u confundere supra uidimus scripsit *incolumes fuerunt*, ex Lambini emendatione IV 39, 51 *leo emissus* ubi **M** habuit *leo foenissus*. Denique pro

n littera in **M** nonnumquam h legebatur ueluti II 25, 40 pr-
 nunc: hunc, 10, 40 pro noluisse habuit habuisse, IV 22, 3-
 pro nominis: hominis, II 1, 1 pro in: h, IV 30, 41 pro igno-
 minia: homini a, II 22, 34 pro animo: homo. Contra II 16, 24
 pro hae tres habuit nostras. In H ista forma n litterae ser-
 uata est fol. 55r. ubi in uocabulo enim n littera huic formae
 h simillima est.

De aliis litterarum confusionibus ueluti de d et p con-
 fusionem in uocabulo *pictura* facta nolo pluribus disserere.
 De r littera s simillima optime apographa H et P testantur,
 in quibus saepenumero etiamnunc dubites utrum legas iube-
 mus grauarcmus peruagemus seducerentur secedendum docesi
 imprudentes an iubemur grauaremur e. q. s. Itaque haec quo-
 que res ad rem criticam exercendam magni momenti ueluti
 III 4, 7 pro *aperiendae sit* quod in **M** fuit, nos cum C resti-
 tuemus *aperienda erit*.

compendiis
 scripturae.

Difficillimus autem archetypus codicis **M** ideo potissi-
 mum fuit ad legendum quod habuit compendia scripturae
 audacissima in apographis nonnumquam seruata, hic recte,
 illic falso explicata. Veluti *negotium* scriptum fuit in **M** IV
 55, 68: nguñ (conf. GL IV p. 279, 24), nobis 56, 69: nb
 (conf. l. s. p. 310, 2, 16), aut a rebus 55, 68: ā a rb (conf.
 l. s. p. 280, 2, 9), modo secundum H II 23, 35 et 21, 34 bis:
 mut unde intellegimus quare II 11, 16 pro quo modo **M** ha-
 buerit quando. Similiter IV 49, 62 pro quadam, II 28, 45
 pro habendus, II 13, 20 pro annis habuit secundum H: quad,
 habend, añ: IV 44, 56 secundum PΠ exornatio uerb: quod
 nos non explicabimus sicuti reliqui codd. et editt. scribentes
 uerbis aut uerbi, sed uerborum. Postremo compendium illud
 iud falso intellegentes librari posuerunt nonnumquam aut
 iudicium aut uidelicet.

Iam apparet ex difficilioribus eiusmodi notis, cum non
 recte soluerentur multas natas esse corruptelas. Veluti notam
 grū i. e. *graccis* IV 32, 43 recte soluerunt librarii saec IX:
 at 44, 57 ubi **M** habuit prē nomen, H habet premonē, i. e.
patriae nomen, nihil profecerunt in emendatione. Vocabula
 ante et praeter scripta fuere añ et pñ: unde factum est ut **M**
 pro ante et praeter scriberet antea et praeterca, ueluti I 16, 26

II 14, 21 (H) IV 1, 1 II 21, 33 I 6, 10, ubi pro *praeterea expectatione* scribatur oportet sicuti similiter iam Schuetzius proposuit *praeterexpectatione* i. e. *παρὰ προσδοκίαν*. Deinde quam facile accidere potuerit ut librarius p̄ et m̄ i. e. *mater* (GL IV p. 310, 33) confuderit manifestum est: quod factum est II 22, 34 ubi pro *materies ea parit* in **M** fuit *praeterisseapariter*. Pro *aut*: ā scriptum fuisse supra uidimus, sed archetypus cum habuerit *ābiguum* (IV 53, 67 H: *abiguum*, I 6, 10 H: *abicia*) *ābulans*, *ābitu*, *āphion* pro *ambiguum* e. q. s.: *uice uicit perfrīgens līgua sētentiis pōtes lōgus chrespōtem* pro *uince* e. q. s., eadem nota poterat significare *an* particulam. Quare nos III 12, 22 cum **M** habuerit *an exsuscitat* restituemus *aut exsuscitat*: II 4, 7 pro *an confidendum* H habet *aut confidendum* et sic passim. Nec minores turbas dedit *at* et *ac* uocabulorum cum *an aut* confusio: *at* uocabulum omnino in H raro traditum est integrum. III 4, 8 pro *at si* in **M** erat *aut si*, IV 44, 57 pro *at non*: *an non*. Ex eis quae modo de *an* uocabuli scriptura disserui facile explicatur quare II 25, 39 pro *chrespōtem* **M** posuerit *thesprotum*. Nec minores difficultates librario praebuerunt uocabula *non* et *num* littera ñ significata. Nam II 2, 3 in **M** fuit pro *num* *quod*: ñ *quod*, 4, 6 pro ñ *aeque* i. e. *non aequae*: *neque*, IV 34, 46 pro ñ *itorem* i. e. *numitorem*: *nitorem*. Particulae *autem* nota erat *au*: unde similiter librarius cod. **M** III 8, 15 pro *autem* res scripsit *aures*, contra H I 11, 18 pro *alii*: *au*. Nulla uero res maiori librario discrimini fuit, quam quod pronomina et aduerbia qualia sunt *qui quis quidem* similia littera q̄ q; similibus in archetypo inuenit exarata. Pro *quis* illud q̄ nonnumquam etiamnunc in apographis exstat: conf. I 15, 25 (H) III 19, 32 (H): pro *quae* P habet q̄: II 4, 7; 2, 3 H: q̄;. Plurimis autem locis *quem quam qui quae quod quis quid quo quos que* inter se confusa sunt: conf. IV 22, 30. 55, 68. 3, 6. 38, 50. 6, 9. 8, 12 II 20, 32. 24, 37. 28, 45 III 2, 2. 15, 27. 7, 13 et IV 36, 48 ubi **M** habuit *aliquod* pro *aliquo*. Itaque collato III 14, 25 ubi pro *leniter* in **M** erat *lenis iter* iam intellegemus quare H IV 20, 28 scripserit pro *nequiter*: *nequid inter*, 26, 36 pro *aliquis*: *alia quae*. *Causa* et *certus* uocabula haud raro notis c̄ indicabantur (GL IV p. 289, 2, 1.

290, 1, 49. 50) unde factum est ut illud haud raro perierit in **M**, ut III 2, 2 solus H pro *extranea causa* seruauerit *extraneat*, II 25, 39 **M** praebuerit pro *id pro certo: id pro* secundum P, *id praeco* secundum H. Praeterea memorandum est *cum* uel *con* praepositionem *cum* in archetypo fuerit. quam notam multis locis apographa seruauerunt falso intellectam passim fuisse causam corruptelarum. Veluti III 3, — pro *caste* H posuit *cum aste*, II 24, 38 archetypus iam lacunosus erat cum praeberet: *si probus est locui*, quod **M** mutauit in *si probus es collocaui*, III 6, 12 pro *ut cognoscan* posuit *ut ignoscant* sicuti *c̄tulerunt* et *itulerunt* traditur IV 19, 27. Porro uerba *facere* et *dicere* compendiis saepenumero in archetypo fuisse scripta cum inde apparet quod etiamnum in apographis nota *d̄r* = *dicitur* inuenitur ueluti in H IV 47, 60 tum inde quod nonnumquam illa uocabula notis falso soluti aut uerbis male intellectis per errorem posita inueniuntur hoc modo: IV 52, 65 et 54, 68 pro *deinde* H posuit *dicit*, II 30, 47 **M** de posuerat notam eiusdem uocabuli male interpretatus, IV 12, 17 H pro *dici* habet *di*, 22, 30 pro *demus: dicemus*, II 26, 40 **M** habuit *quod id* pro *qui dicit*, IV 29, 40 pro *intendimus* habet H *intendimus dicimus*. Deinde IV 16, 23 pro *EA* **M** cum legeret *FA* posuit *facta*, II 16, 24 IV 29, 41 pro *fere: facere*, 30, 48 pro *fore* C habet *fere*, H Π B *facere* ex eodem errore natum. *Species* uocabulum compendiose in archetypo scriptum fuisse (conf. GL IV p. 299, 16) eo intellegitur, quod IV 10, 15 pro *specie* **M** habuit *spe* praesertim cum 47, 60 codd. recentiores b et l pro *specie* habeant *spē*. Idem librarius cod. **M** cum in archetypo fuerit *contionem desiderat redintegrat partim separatim quonam* IV 55, 68 III 22, 36 IV 28, 38 III 2, 2. 8, 15 IV 29, 40 per errorem in suo libro posuit *continct desideratio redintegratio partione separatione quaeronam* neque in uersu Plauti II 23, 35 ubi in archetypo fuit *c̄m̄ta* hanc uocem potuit recte expedire. Numerorum quoque signa nonnumquam decepisse librarios inde patet quod H II 1, 1 pro *tertium* posuit *ur* **M** IV 52, 65 pro *tres: in:* librarium cod. **M** solitum esse signa numerorum uerbis circumscribere hinc cognoscas, quod IV 34, 45 pro *maeror et* scripsit *unaefor se* cum *m* litterae hastam primam numeri notam esse suspi-

caretur. In nonnullis erroribus denique mira quaedam perspicitur constantia et similitudo. Veluti pro *facere* ter positum est *facile* III 22, 37 24, 39. IV 47, 60, pro *omnem orationem* III 2, 3: *memorationem* sicuti IV 32, 43 pro *et oratorum: memoratorum:* deinde *alius* et *ille* solent inter se confundi ut II 4, 6 pro *alias rationes commodiores* (conf. IV 41, 53) **M** habuit *illas* e. q. s., IV 45, 58 pro *aliquod: illi quod* sicuti in recentioribus codd. 20, 27 pro *Alii* inuenitur *Illi*, 34, 45 pro *Aliquando: illi quando*. Sed de compendiosa scriptura hactenus. Ego dignissima quaeque memoratu exscripsi cum eos potissimum locos adferrem de quibus editores dubitarunt: quorum numerum ex apparatu critico facile quis poterit augere. Ex eis uero quae modo docui satis apparet quam difficile sit ad diiudicandum utrum scribendum sit *quis* an *qui*, *comprehensus* an *comprehensus* similia. Apparatum denique criticum si quis perlustrabit accurate, multis locis inueniet nata esse menda codicis **M** ex litterarum transpositionibus ueluti pro *recte acutior monendi nobis didicerunt incidunt* habuit *certe auctior nomendi bonis deciderunt indicant*, IV 47, 60 bis pro *expectatus: exceptatus:* nam formam *exspectatus* **M** non nouit.

Sed alia quaedam res quae in apographis cod. **M** obseruatur summopere nos faciat oportet attentos. Cod. H multis locis solum ueram scripturam seruasse cum apertum sit — ueluti is solus praeter ceteros seruauit scripturam *cottidie* cum illi praebeant *cotidie* omnes — nos haud sine causa factum esse censebimus quod solus H quater continuo praebet scriptum *difficilis* f littera non geminata III 22, 37. 24, 39 bis IV 4, 6. Cuiusmodi uitia cum haud sim nescius passim exstare in multis inscriptionibus et codd. manu scriptis eo tamen adducor ut accuratius pertractem quod in libris ad Her. non fere inueniuntur nisi in semiocalibus commissa, non in mutis: deinde quod in archetypo multo saepius quam in apographis eiusmodi consonas simpliciter positas fuisse ubi debebant geminari inde manifestum est, quod in locis plurimis uitiose traditis sed recte emendatis ipsae corruptellae produnt geminationem in archetypo non fuisse adhibitam. Atque mutarum geminatio in codd. H et C inuenitur neglecta

De geminatione
semiocalium
omissa.

tantummodo in uerbis cum *ad* praepositione compositis qualē sunt *apellatur aparatis aparatio acidunt acommodata acura* (I 7, 11 IV 20, 28 I 7, 11. 8, 12 III 22, 36 IV 16, 24 in L 25, 35 in C). Unde id certe efficitur quod probat lectio *co* H IV 3, 4 pro *aiunt*: *adiunt* exhibentis *ad* praepositione: compendio in archetypo scriptam fuisse sicuti etiam *hod* IV 31, 42 H habet *quemammodum* et III 15, 27 pro *admoner* *āmonere* neque alia de causa *ad* praepositio multis locis *pe* iisse putanda est. Quod II 17, 25 H habet *suplicauit* *sem* cum *p* littera non geminata, eam scripturam cum in *co* Bambergensi b recentiorum optimo semper fere legatur *suple* *suplicium* *suplicare* nos medii aevi inscitiae potius attribuemus quam ueterum doctrinae: quod idem cadit in scripturam *co* H *oportunitates* I 9, 16 alias. At IV 39, 51 M habuit *testibu* HPB *laborem fere*, II 24, 37 teste H *adferi*, IV 44, 5 *nole*, 47, 60 *palam*, ibidem testibus HPB *procuras*, IV 17, 2 *erant*, III 14, 25 *cachinationis* secundum H, IV 49, 62 *demonstrasemus*, 8, 12 *uiolasent* pro *uolnerasent*. Plurima uero exstant exempla ubi ex corruptelis certiores fiamus de archetypi orthographia. Veluti IV 3, 4 secundum HPB in M *erat* *curare* pro *curere* opinor, 37, 49 pro *ab errato* P habet *haberrato* H: *haberat ratio*: bis autem *facilime* eodem modo inuenitur corruptum cum IV 9, 13 PB habeant *facile me*, H *facilem*, C *facile*, 24, 34 PBII: *facile me*; H et C suo Marte restituerunt hoc loco *facillime*: qualem mutationem saepissime a librariis factam esse hoc exemplo facile intellegitur. Itaque casu factum esse nos non censebimus quod III 8, 15 II 18, 27 H scripsit *difficilima*, *difficilimum*, 1, 1 C habet *difficilima* et *difficilimum*. Nec minus dignum erit obseruatione quod ex binorum locorum corruptelis efficitur archetypum praebuisse *ilius narem* pro *illius narrem*. Nam III 6, 11 M habuit pro *uereri nos ut illius facta*: *ueteri nos utilius facta*, IV 41, 53 pro *de occisione illius*: *de occisione filius*, 3, 4 pro *narret aliis*: *maret aliis* (HP), 51, 64 pro *quid* — *narrem*: *quid* — *parem* neque alia de causa II 30, 47 pro *principio secundum narrationem*: *principios cū rationē* — ubi secundum compendio scriptum fuit — legebatur in archetypo, III 4, 7 *narratio incidet*: mutatum fuit in *natio incidet*. Constat qui-

dem secundum M. Varronis praeceptum recte scribi *narare* *naratio*, qua de re conf. A Wilmannsium de Varronis libris grammat. p. 179. Quam orthographiam quo minus nos illis locis agnoscamus eis impedimur quae antea de scripturis similibus exposuimus, quae omnes in semiuocalibus obseruabantur. Quae res facilem nobis ni fallor omnium illorum uitiatorum explicationem commendat peropportune. Nam constat in libris ueteribus semiuocales non fuisse geminatas sed sicilico super litteram imposito geminationem indicatam: conf. FStolzius Lat. Grammat.* p. 254 EHuebnerus Herm. IV p. 413 seqq. Vel. Long. GL VII p. 80 Quintil. I 7, 14 Fest. p. 355 M. Isid. orig. I 26, 29 Mar. Victor. GL VI p. 8 qui haec tradit: 'Consonantes litteras non geminabant ut in his Annus Lucullus Marcellus et ceteris his similibus sed supra litteram quam geminari oportebat sicilicum imponebant, cuius figura haec est $\wedge$ idque erat signum geminandi sicut apparet in multis adhuc ueteribus ita scriptis libris.' Notandum uero est grammaticos pro exemplis adferre talia tantummodo uerba in quibus semiuocales sicilico ornatae erant, non mutae — nam CIL XII 414 lectio incertissima est — ueluti quae Isidorus affert *sēla sēra aśeres* quaeque Victorinus et apud Longum Nisus *comese consuese* et quae ab Huebnero aliis ex inscriptionibus proferuntur exempla *Mum̄iaes* CIL VI 21736 *Sabelio* V 1361 *osa* X 3743. Forma sicilici in lapidibus spiritus lenis notae qualis hoc tempore pingi solet simillima est, in libris manuscriptis ueteribus illis quorum in numero si recte supra indicauius archetypus librorum ad Her. fuit qualis fuerit ex loco Victorini s. s. licet cognoscere. Neque uero desunt indicia quibus ad notam aliquam semiuocalibus geminandis in archetypo supra impositam deducimur. Veluti cum M II 20, 33 pro *differt* praebuerit *idfertur*, quid magis probabile quam hanc scripturam natam esse ex *difert* uocabulo male intellecto? Deinde infinitiuo *adferi* II 24, 37 in fine supra uersum imposita est in H s littera nata ex sicilico ut uidetur male intellecto, 25, 39 pro *pallet* et H et B habent *pa//et* una littera erasa, P II *parit*, in H m 1 r rasurae superimposita est, in B m 2 l et in rasura collocata et super rasuram: II 14, 21 quod codd. pro *refellatur* praebent *referatur* eodem modo ego quidem explicarim. Tum etiamsi

sciam talia menda aliter explicari solere tamen eis ~~quae~~ modo exposui commotus IV 25, 35 quod **M** habuit pro *perpensione*: *perpensione*, 49, 62 recentiores pro *depressus*: *deprehensus* ex scripturis *perpensione depressus* natum esse arbitrari malo: eodem modo explicauerim quod II 30, 48 **M** habuit pro *aut erratum*: *autterantum* teste H. Sed haec de sicilico suspicio incerta: illud certum est in archetypo semiuocalium geminationem saepe fuisse neglectam.

Cod. **M** apographorum aevo Karolingio factorum exstabat magnus numerus etiamsi si quis sicuti Lupus ille cognoscere cupiebat Tullii libros ad Her. librorum mutilorum et mendosorum opera saec. IX uel X, mox inueniebat alium alio nequiorem et certe abiciebat librum corruptum plurimis locis qui omnino intellegi nequiret. Ad eandem familiam codd. pertinent codd. Gryphiani B et C quos Michael Brutus in edit. Lugdunensi a. 1570 adhibuit cuius animaduersiones inueniuntur repetitae in Burmanniana a. 1761 p. 485 seqq. Quos H codici affines quidem fuisse inde cognoscitur, quod B uetustissimus I 6, 10 pro *ambiguo* habuit *abicia* sicut ille, C *abiecta* neque tamen illo meliores quod in uersu Plauti II 23, 35 habebant *commissa*, aliis locis ueluti 22, 34 nequissimas interpolationes. Alios eiusdem classis codd. enumerat Kayserus edit. p. XXV. Antiquissimus omnium est cod. H in Langobardia scriptus ut uidetur quae patria librorum de rhetoricis Tullianorum fuisse putanda est. Veri simillimum enim est Romanianum illum quem canit subscriptio cum sub finem saec. IV Cassiaci prope Mediolanum eum uersatum fuisse ex Augustini libris contra Academicos cognoscamus, librum cum tota bybliothecca sua ex Africa in Galliam cisalpinam transtulisse: conf. supra p. 4. Nam in illis terris dum docti aeui Karolingii frustra in exemplaribus mendosis et laceris desudarent emendandis duo ni fallor exemplaria in scriniis monasteriorum latebant integra quorum alterum in ecclesiae arca illa in urbe Laude prope Mediolanum sita iacebat sepultum unde illud anno 1422 Gerardus Landrianus episcopus luci reddidit et litteris: conf. GVoigtius die Wiederbelebung des class. Alterthums I² p. 247. Is cod. continebat M. Tullii Ciceronis opera rhetorica V hoc ordine scripta:

Do codice Lau-
densi.

rhetoricorum i. e. libros de inu. — ad Herennium rhetorica — de oratore — oratorem ad Brutum — Brutum de oratoribus claris in fine mutilum, quia duae chartae abscissae erant: conf. Heerdegenus Fleckeiseni annal. 131 p. 106. Qui codex si medii aevi tempore doctis innotuisset non dubitandum est quin non solum libros ad Her. sed etiam de oratore oratorem suppleuerint Brutum descripserint: si nobis esset superstes, forsitan solus praeter ceteros dignus esset qui editionis fieret fundamentum. Sed neque apographon duorum illorum scriptorum scilicet quae 'habebantur' saec. XV factum esse traditur neque Laudensis in edit. aliqua librorum de inu. uel ad Her. adhibitus est. Itaque aliud quoddam exemplar quod continebat scriptorum eorum quae in cod. Laudensi erant partem priorem eodem ordine quo Laudensis inuentum esse saec. fere XII statuemus. Nam codd. inde a saec. XII recentiores omnes fere non sicuti illi uetustiores solam rhetoricam ad Her. sed duo illa opera rhetorica eodem ordine quo Laudensis continent digesta: quod non uidetur casu factum esse. Bybliopola igitur quidam saec. IV uel V editionem quinque scriptorum rhetoricorum Ciceronis confecerat cuius editionis totius apographon ille fuit Laudensis, dimidiatae codex ille ignotus unde saec. XII lacunae librorum ad Her. sunt suppletae initium additum uitia multa correctae. Neque ego quidem recusabo quominus quis censeat iam Hieronymo qui l. p. 8 s. quatuor scripta priora continuo enumeret talem editionem praesto fuisse: Priscianum eam habuisse in manibus ideo ueri simillimum quod tria opera quae agmen ducunt saepissime usurpauit in exemplis adferendis, oratorem semel, nusquam Brutum extremo loco positum praetereaue monendum Priscianum quod supra p. 9 exposuimus unum locum eodem modo legisse in suo exemplari corruptum quo hodie legitur in codd. expletis. De quibus codd. iam pluribus erit agendum.

Codex igitur ille unde recentiorum codd., qui integrum opus continent prooemio adiecto lacunisque expletis, numerus ingens deductus est, mutilus fuit, H codicis simillimus, ex alio illo cod. integro passim correctus et suppletus eodem modo quo librorum de oratore codd. mutili saec. XV ineunte suppleti sunt ex Laudensi integro qua de re conf. F Ellendtius

De codicibus
expletis E

edit. libr. de orat. p. IX, quo lacunae librorum de inu. **ex** eodem cod. expletæ sunt opinor unde rhetorica ad Her.: conf. A Weidnerus edit. libr. de inu. p. XXV: quo etiam nunc lectiones et supplementa ex codd. expletis translata in codd. nonnullis mutilis ueluti PB aliis manu recentiore adscripta leguntur. Veluti in cod. Bernensi 469 de quo infra agetur p. 36 librarius quæ in archetypo mutilo inuenit corrupta, eis spatium in sua membrana reliquit uacuum, quod postea ex expleto quodam cod. litteris pusillis supplens ut IV 55, 68 ubi in **M** est *euocat* hæc fere exstet scriptura: *redundans euolat etemplo*. Et sic passim. Codd. istiusmodi quos **E** littera notabo quos expletos si nominabimus rectius nominabimus quam si integros in unaquaque fere bybliothecca inueniuntur: sæc. XI omnes sunt recentiores neque tamen quis omnium antiquissimus ex scripturae genere aut ex lectionis integritate potest decerni. Nam iam supra in cod. C descriptione p. 18 uidimus ne Karolingio quidem æuo librarios uno archetypo fuisse contentos: multo magis æuo posteriore collatis compluribus exemplaribus mutilis expletis recentibus uetustis lectiones huc illuc transferebantur correcturae emendationes bonae malae acutae stupidae adnotabantur. Quorum codd. cum multae centuriae in bybliotheccis Italiae Galliae Britanniae Germaniae conseruentur neque unius hominis sit hos uel enumerare omnes nedum cognitos habere neque iam indagari possit quæ inter eos ratio intercedat ego cum permultos eorum nossem ex editorum adnotationibus alios ipse contulissem ueluti codd. Leidenses Musei Britannici Italico- rum multos, alios partim totos partim singula capita, quamquam non negauerim inter tot Laurentianos Parisinos reliquos posse inueniri quondam melioris notae librum tamen quia operis absolutionem amplius differre nolui in tribus classis **E** quæ fere tertia Kayseri dici potest codicibus acquiescendum esse putavi. Ex eis uero quæ supra exposui apparet nos non agnoscere præter hanc classem codices mixtae originis cum Kaysero sed eos esse omnes quot sunt expletorum mixtae originis nostra sententia dicendos. Sunt autem hi:

Codex Bamber-
gensis b.

1) Codex Bambergensis 423 M V 8 forma oblongus

scriptus saec. XII uel XIII litteris paruulis satis diligenter, descriptus a Simone l. s. p. 17. Constat foliis 44, uersus habet una quaque pagina 44. Continet libros de inu. inde ab I 33, 55 fol. 1 r. — 19 r., ad Her. fol. 19 u. — 44 r.: fol. 44 u. nihil habet litterarum nisi uerba: *hic liber bambergensi armario cathedralis ecclesiae est restituendus*. Adnotationes locorum in scriptura continua omissorum in margine exteriori passim adscriptae nonnumquam cultro glutinatoris circumcisae et mutilatae sunt. Codicem in Orellii usum contulit HJJaeckius: conf. edit. Turic. a. 1845 p. V. Kaysero qui eum iterum contulit est b sicuti nobis: Orellio B. Codicem denuo contulimus quia Kayseri collationi diffidebamus. Nam eius adnotationibus inducti cod. eiusdem aetatis Bambergensem 423 M V 9 de quo conf. HJJaeckius Vollständige Beschreibung der Bibliothek zu Bamberg I p. 55 qui continet libros de inu. et ad Her. librum IV inde a 22, 31 contulimus exemplar ex eodem archetypo unde b descriptus est esse deductum rati. Sed postquam ipsi b contulimus esse illum codicis b apographon intelleximus nec loci singulares IV 49, 62 ubi recte habet *cottidie*; 39, 51 ubi pro *referre* quod habet M, b habet *efferre*, ille *erferre*, nos induxerunt ut adhibeatur ad recensioem faciendam: nam in reliquis nil noui aut a b quod diuersum sit nobis potuit suppeditare.

2) Codex Leidensis Gronouianus 22 forma fere quadratus scriptus saec. XII litteris pulchris et magnis sat diligenter, descriptus a JGeelio catalog. libr. manuscr. biblioth. Lugduno-Batanae p. 127. Constat foliis 112, uersus habet una quaque pagina 26. Continet fol. 1 r. — 50 u. libros de inu., fol. 50 u. — 58 u. Alexandri epistolam ad Aristotelem de regionibus Indiae, fol. 59 r. — 112 u. libros ad Her. Librarius quae expedire non potuit aut ubi lectiones plures inuenit in archetypo ea spatio uacuo relicto signauit quod postea corrector quidam uerbis ex archetypo petitis expleuit. Codicem ipsi contulimus: nobis est l, plerumque cum b consentit ita ut codicis E lectiones his duobus potissimum adiuuantibus restituantur.

Codex Leidensis
lis l.

3) Codex Darmstadiensis 2283 ex collectione liberi baronis de Huebschii forma oblongus scriptus saec. XII uel

Codex Darmstadiensis

XIII litteris paruis diligenter ab homine docto qui plurimis locis suas in uerba scriptoris intulit coniecturas. Constat foliis 72, uersus habet in una quaque pagina 38. Fol. 1r. uacuum est, fol. 1u. — 38r. continet libros de inu., fol. 38r. — 72u. libros ad Her. usque ad IV 53, 66 in *plures rei* ubi subscribitur FINIS. Notatur nobis littera d: contulimus ipsi.

Codicis reliqui
familiae E.

His tribus codd. quibus solis nititur recensio lib. I cap. 1—5 recuperabimus cod. illum E unde exemplaria tria classis prioris inter se satis diuersa quae codicum bld archetypi fuere expleta sunt. Exemplar illud mutilum unde b deductus est simillimum H fuisse passim cernitur: conf. modo quae IV 50, 63—51, 64, adnotantur: codicis d archetypus ualde interpolatus erat et C similior. Quos praeter hos et ex editionibus et aliunde nouimus huius classis codices innumeros, eos his esse deteriores multis locis apparet. Saliuam mouit cod. Musei Britannici 11916 Langobardicis litteris saec. XII scriptus sicuti Laurentianus LI 10 cuius partem cognoscere licet ex Aemilii Chatelainii Paléographie des classiques latins tab. XVII. Illum contuli ipse Londinii sicuti Harleianum 2510 quorum neutrum dignum inueni qui illis praeferatur: hunc reliquis praestantior non esse ex specimine ab Aemilio Chatelainio proposito cognouimus; Sangallensem 852 cuius exemplum apud Chatelainium l. s. nobis praesto est iam ab Orellio scimus esse neglectum. Praeterea nos nostro iure credimus neglexisse codices huius familiae per multos a singulis deinceps editoribus a Grutero Gronouio Ernestio aliis prolatos et adhibitos, siquidem absurdum erat propter unam alteramue quae bona aut erat aut uidebatur esse scripturam ingenti ineptissimarum lectionum farragine onerare et impedire editionem.

De emendatione
studii me-
dii acul.

Sed in aestimandis huius classis E libris nihil magis cauendum est quam ne ea re decipiamur quod in aliquo saec. XIII exemplari Oudendorpiorum Halmiorum Kayserorum lectionem emendatam inuenimus non ex archetypo omnium optimo descriptam sed ingenii acumine praeoccupatam. Pauca tantum adferam exempla. Cod. Bernensem 469 quem adhibuit GFriedrichius in edit. Lips. a. 1884, notauit littera β , cum multis locis ea praebere uiderem quae

editores impressorum librorum restituerunt sedulo contuli sed omnes eiusmodi lectiones ex docti alicuius coniectura inueni inlatas qui uel III 14, 24 pro *at aliud otiose* ponere maluerit *ast aliud otiose*, qui 21, 34 pro *iam domi ultionem* *iam* coniecerit ingeniosissime *iam domū itionem* quod primus restituit Petrus Victorius. In cod. P IV 21, 29 m1 fuit lectio cod. M: *diligere oportet quem uelis diligere*: corrector saec. fere XII postrema tria uerba falso sed acute et docte mutauit in *a quo uelis diligier*. Itaque quae PLangenus e cod. Monasteriensi 713 de quo conf. IStaenderus Chirographorum in bibl. Monaster. catalogus p. 156 protulit emendate scripta Philolog. XXXVI p. 445 seqq. quaeque ex cod. Turicensi de quo uide Kayserum edit. p. XXVIII 47 emendate scripta proferuntur ueluti IV 52, 65 pro *uerba* solus is habet *uerebar uereor* ne coniecturae sint doctorum medii aevi omnes quarum numerum ex cod. Darmstadiensi de quo supra egimus aliis quiuis facile poterit augere. Singulares quasdam lectiones cum uideam exstare in Oudendorpii schedis e codd. septem Leidensibus enotatas apud Burmannum edit. p. 517 seqq. quas omnes ut solet in suam editionem assumpsit Kayserus ego quoque praecipue adductus eis quae de cod. Leidensi tertio Oudendorpii l³ Kayseri tradebantur illos omnes praeter tres recentissimos cognoscere accuratius cupiebam. Itaque primum contuli cod. Vossianum 1 vo¹ Kayseri. Is cod. est quadratus saec. XII uel XIII foliorum 102 signatus Lat. no 103: continet fol. 1r. — 46r. de inu., fol. 46r. — 52u. Boethii de differentiis topicis librum quartum, fol. 52u. — 102r. rhetoricam ad Herennium. Codex d simillimus est cuius uice inde a IV 53, 66 ubi d deficit fungetur in editione multis locis ueluti IV 6, 9 interpolatus. Quo loco cum habeat *ut Lisippus caput ostenderet. Milonis brachia. Praxiteles pectus. Policlecius uentrē uel crura* apparet uerba *uentrē uel crura* quae in nonnullis editt. et in archaeologorum libris nonnumquam feruntur, ex falsa distinctione esse nata. In uersu 6 Medae Ennii II 22, 34 habet . i . (= id est) *petebant illam pellem inauratam arietis* manu prima scriptum inter uerba continuae scripturae: eandem lectionem habent et editiones uetustissimae et cod. Vossianus Latinus 64 vo² Oudendorpii

et Kayseri saec. XIII uel XIV (foliorum 69 qui continet libros de inu. fol. 1—39, fol. 40—69 libros ad Her.) et cod. Leidensis Iusti Lipsii 44 saec. XIII Oudendorpii et Kayserii l³ (qui fol. 1—43 u. continet libros de inu., 43 u. — 80 r. ad Her.) omisso nota illa .i. . . Quam notam cum cod. Leidensis bibl. publ. cod. Lat. 195 saec. XII Oudendorpii et Kayseri l¹ (qui continet fol. 1 r. — 43 u. ad Her., fol. 44 r. — 88 r. libros de inu. duobus codd. in unum a glutinatore coniunctis) l. s. habeat praepositam uulgari lectioni *uecti petebant pellem auratam arietis* apparet eos omnes ex uno archetypo ductos esse ubi duae illae exstabant lectiones altera alteri adscripta. Ego quoniam persuasum est Priscianum GL III p. 424 qui uocem *illam* agnoscit ex illo loco uersus totidem Ennii petisse priusquam hos quattuor codd. Leidenses accurate ipse contulissem (de quibus conf. Catalogus librorum uniuers. Lugduno Batauae Lugd. 1716 p. 384. 388. 333 Geelius l. s. s. p. 127), lectionem illam ex deperdito aliquo optimae notae libro esse petitam arbitratus sum: nunc cognita librorum indole et natura Prisciani librum adhibitum esse statuere malim neque in eis lectionibus quas ex illis codd. in adnotatione critica inuenies raro adscriptas aliud quicquam expectaueris quam hominum mediæ aevi coniecturas, interdum satis bonas. De quibus uel optima haec est quam permulti receperunt editores neque nos quidem aspernati sumus ut ineptam sed ut non necessariam. Etenim IV 49, 62 in codd. **ME** legitur: *uituperationis, ut in odium adducat, hoc modo* neque aliter Leidensis primus m1 : m2 super illa uerba scripsit *causa aut inuidiam aut contemptionem ut in odium* et signis eis locis ubi commata posui collocatis indicauit sese legi uelle *uituperationis causa ut in odium adducat aut inuidiam aut contemptionem. Ut in odium hoc modo.* Contra in cod. Bernensi 469 de quo conf. p. 36 qui manu 1 eadem habet scripta quae reliqui corrector ad *uituperationis* notam posuit ad quam pertinent haec in margine m2 ex Leidensium opinor archetypo adscripta: *ut aut in odium aut in inuidiam aut in contemptionem adducat.* Quae uerba si suo loco reposueris locum elegantissime quidem constitutum esse iudicabis coll. I 5, 8: qua interpolatione tamen opus non erit

si quidem ea quae tradita sunt bene possunt intellegi. Similia in archetypo suo inuenerat adscripta Leidensis tertii librarius qui m.1 haec habet: *uituperationis ut in odium aut inuidiam aut in contemptionem. Ut in odium adducat hoc modo* omisso quod saepe in lacunarum ob homoeoteleuta natarum supplementis factum esse postea uidebimus altero uocabulo *adducat*. Sub finem eiusdem paragraphi **M** habuit *clamat et deierat et contemnitur sicut* ubi bld recte pro *sicut* habent *sic*. Rectissime librarius archetypi codd. Leidensium cuius lectio est in d et in Leidensi 3 — in Bernensi 469 inter uersus adscripta legitur — inseruit uerba *ut in contemptionem* quae agnoscamus oportet in corruptis illis *et contemnitur* collato I 5, 8 neque quicquam differt quod Leidensis 3 recte quidem omisit *et contemnitur*, addit *adducat* quo opus non est, cum d habeat *et contemnitur. in contemptionem sic*. Nam uiam ac rationem emendationis recte librarius ille perspexit. Haec ideo nos accuratius pertractauimus quo magis cognoscatur homines medii aeuī libros suos non semper inuita Minerua curasse emendandos: praeterea loci illi de quibus disputauimus et difficiles et summi esse uisi sunt momenti.

Homo ille quisquis fuit qui saec. fere XII archetypum codd. **E** composuit ad nouam illam librorum ad Her. recensionem conficiendam tribus usus est subsidiis: codice quodam classis **M** codice illo deperdito integro suis coniecturis et emendationibus. Iniquissime de hac codd. recensione iudicauit CHalmius Mus. Rhen. XV p. 536 seqq. quem facile refutarunt LSpengelius l. s. XVI p. 396 seqq. I de Destinonius de codd. Cornificianorum ratione Kil. 1874 alii: ego in singulos annos pluris didici aestimare lectiones illi recensione proprias. Cum uero homo ille lectiones nouas ueteribus codicis illius mutili superscripserit factum est ut in codd. bld nodo lectio emendata modo uetusta illa classis **M** modo utraque seruata sit: deinde facile accidit ut in lacunis exlendis locis corruptis emendandis magnae turbae existerent uerborum omissionibus et transiexionibus. Veluti II 24, 37 a editt. recte legitur *sed extenuata ratione expositio confirmatur. tem infirma ratio est* e. q. s. Cod. **M** habuit *sed extenuata ratio est* cum lacuna, quae quomodo nata sit quiuis facile

De auctore recensione **E**.

intelleget: quae et ipsa testatur in archetypo uocabulum *ratio* fuisse scriptum. Quod uocabulum tamen bld in quibus lacuna recte expleta est omittunt nulla alia de causa quam quod idem uocabulum in initio et in fine supplementi uersui lacunoso superscripti positum decepit librarium eodem modo quo qua de re conf. supra p. 39 librarius cod. Leidensis 3 in lacuna supplenda omisit alterum illud *adducat*: locum recte scripserunt addito ex coniectura uocabulo *ratio* codd. Vossianus 1 Leidensis 1. Eadem de causa IV 12, 18 in loco recte expleto omittunt codd. E uerba *uerborum constructio* quae in cod. M fuisse corruptelae apographorum euincunt neque alia de causa factum est quod in locis qui in codd. bld emendati sunt multifariam uerborum collocatio inuenitur mutata ueluti II 22, 34 *mater est* habent bl pro *est mater* quod fuit in M, IV 44, 57 in bld est *nomen patriae pro patriae nomen*, 48, 61 *caclestes* falso loco positum sicuti 56, 69 *elocutionis*, 4, 7 uocabulum *Ennii* alio loco in b, alio in ld positum est, 28, 39 pro *dictura* recte bl posuit *pictura* sed omisit bis eandem ponere uocem quod ex coniectura fecit cod. Vossianus 1 et editt., 54, 68 uerba *factus est* in loco corrupto et mutato omittunt bl vo¹, 52, 65 M habuit *uix mea*, bld recte sed peruerso ordine *mea uox*, II 30, 49 ille *sacrum ledere*, bl *legere sacrum*. At IV 16, 23 in M cum fuerit *cautum esse* pro *castum esse* qua de confusione supra p. 22 egimus, l posuit *esse castum*, b *esse cautum* qua lectione suam aperte originem confitetur. Quod in l et d codd. ita saepe accidit ut non opus sit singulos deinceps locos enumerare. Cod. b plerumque lectiones classis M illata alterius recensiois scriptura expulit, seruauit tamen illas pro *alias* II 4, 6 conf. supra p. 29, IV 19, 26 *potes* habet sicuti PB, III 19, 32 M habuit *idoneos locos comparare tamen si q̄ ad is idoneos* e. q. s., ubi pro *ad is* P manu 2 et II posuere *ad ista*, b et hanc interpolationem alieno et ueram scripturam suo loco posuit cum habeat *idoneos ad ista locos comparare tamen si quis satis idoneos* e. q. s.: permultis autem locis id quod iam supra diximus p. 36 plane cum II consentit, conf. imprimis quomodo lacuna II 20, 31 sit expleta et prooemium Gryphiswaldense academicum anni 1891 p. IX. Itaque nec

M nec **E** recensiois si quaeris lectiones omnibus locis semper pro genuinis habendae sunt sed unaquaeque scriptura conditione sententiae et ratione consuetudinis dicendi qua utitur scriptor examinata aut adhibenda erit aut reicienda. Saepe numero enim recensiois **E** auctor ea quae in cod. suo familiae **M** inuenit emendatiora et meliora esse arbitratus eis quae in cod. nouo et integro exstabant haec plane neglexit illa in nouo suo exemplari recepta propagauit. Nonnumquam autem lectiones cod. illius integri recepit uel corruptas. Veluti III 22, 35 **M** habuit *audimus egregie turpe aut honestum*, **b** habet *audimus egregie turpe in homines. tum*, l archetypo propior habet *a. e. t. aut honestum in homines tum*, d: *a. e. t. aut honestum in homines*: nos cod. deperditum in quo fuerit corruptum illud *in homines tum* secuti scribemus *a. e. t. in-honestum*. IV 31, 42 **M** habuit *ut maiores audire et mugire et murmari . . . appellarunt*: bl habent pro *audire*: *rudere uagire*; qui cum uocabulum *rudere* recte reposuerint — conf. supra p. 24 — etiam glossam quae fuerit in cod. integro una cum illo recipere non dubitauerunt sicuti I 3, 5 simili modo natum illud praebent *ante affertur*. Nam cod. illum deperditum multis locis glossemata habuisse alia uerbis genuinis adiecta alia pro uerbis genuinis errore supposita ex adnotatione critica edit. nostrae cognosci poterit. I 11, 18 cod. **M** habuit *noster doctor tres*: integer ille uidetur habuisse *noster doctor termes tres* quam lectionem recensor noluit recipere sed in margine cod. sui adnotauit non solum illud *termes* sed per errorem dei facundi nomen auxit insequentis uerbi parte adiecta ut hodie in margine cod. b m.1 scriptum legatur *Ermestes*, in cod. l supra *doctor*: *Ermestes uel Ermetes*, cod. d denique in continua scriptura habet *doctor hermetes tres*. At codd. Voss. 1 Leid. 1 librarii docti supra *doctor* m.1 posuere *hermes* ille, hic *hermes* ex coniectura. Aliis locis eiusmodi glossemata et coniunctione adposita in uersus cod. integri irrepserant. Veluti III 17, 30 **M** recte habuit *edere*, integer corrupte *uidere* superscripto *proferre* unde bld habent *uidere et proferre*, 19, 32 **M** habuit recte *ad suum arbitrium*, integer corrupte *ad usum arbitrium* superscripto *commodum* unde bl habent *ad usum commodum et arbitrium*, 12, 22 **M**:

uocem, E: fauces et uocem, IV 3, 4 M: pueriliter, E: inutiliter et pueriliter, 46, 59 M: idoneus, bl: idoneus . . . et aptus, 54, 68 M: hostis, bl: hostis et exul. Saepius uero euenit ut eiusmodi interpretamenta uel ineptissima recensor reciperet pro genuinis male expulsis. Veluti IV 54, 68 pro *Viminacium* (conf. Mus-Rhen. XLVII p. 157) posuit *bithiniam*, 12, 18 pro *Caelius cecilius*, 20, 27 pro *parens: pater*, 27, 37 pro *disiunctum: disiunctio*, 30, 41 pro *dissolutum: dissolutio*, 48, 61 pro *similibus: similitudinibus*, II 6, 9 pro *interrogationem: argumentationem*, IV 12, 18 pro *operae: operationis*, 8, 12 pro *facinori: sceleri*, 47, 60 pro *inertia: inscientia*, 8, 12 pro *feros: feroces*, pro *ingenuum* sicuti II 30, 49 *ingenuam*, III 22, 35 pro *inusitatum: inauditum*, IV 15, 21 pro *inexorabilem: implacabilem*, 8, 11 pro *leui: magna*, II 17, 26 pro *edisseretur: quaeretur*, III 7, 13 pro *commemorauimus: tractauimus*, IV 13, 19 pro *reliquisti: contempsisti*, 44, 57 pro *accedere: suscipere*, 45, 58 pro *docuimus: diximus*, 46, 59 pro *candentes: ardentes* alia. Praeterea pro saeculi more orthographiam correxit. Nam ubique fere in E legitur *improbis* similia, cum *improbis* sit in M, ubique *tanquam nunquam* similia, quae in uetustioribus sunt *tanquam nunquam*. Pro praeteritis contractis quae leguntur in uetustioribus ueluti *pulsarunt conseruaris pronuntiarimus iudicaritis consuerunt commorit* semper restituit formas pleniores *pulsauerunt e. q. s.* quod idem in T. Liuii codd. recentioribus factum esse adnotat Drakenborchius ad Liu. XXI 44, 7. Denique locis plurimis ea quae inusitata et contra regulam sibi uiderentur commutauit facilioribus et tritioribus ueluti pro *item* ubique fere *ita* posuit, pro *totae poematis praesente multis quicum: toti poematibus praesentibus multis cum quibus*, pro *hilare inbecillae insignite audaciter breui adsensores tacitus certo: hilariter inbecilles insigniter audacter breuiter assentatores tacite certe*, tum pro *humiliore: humili*, pro *a Poeno: a Poenis*, pro *totius pueritiae: per omnem pueritiam*, genetiuo elegantius uerbum *potiri* putauit sequi *ablatium* et rectius scribi *amphibologias* quam *amphibolias* collato aut Donati codice Leidensis L Keilii GL IV p. 395, 20 simili aut Martiani Capellae tali qualis est Darmstadiensis de quo conf. Halmius RLM p. 461, 7. Nam medii aevi tempore *amphibologia* usitatam formam fuisse

inde apparet quod Terentii scholiasta ubique posuit recte *ἀμφιβολία*, Horatii ad artem poet. 449 *amphibologias*, illud apud Epiphanium ancorat. II p. 40 D' legitur in cod. Ienensi optimo quo de conf. GDindorfius edit. uol. I p. XXX, hoc in codd. recentioribus editionibus uetustioribus. Atque in omnibus eiusmodi locis haud difficile erit uera a falsis internoscere: in aliis in cod. illo deperdito corrupta aliqua lectio extitisse putanda est ueluti III 22, 35 **M** habuit *ridiculum*, **E**: *periculosum*, ubi cod. Vossianus 2 satis acute posuit *ridiculosum*, IV 15, 22 **M** habuit *aluerunt*, **E**: *abluerunt*: in aliis uero egregia seruauit recensor ille ex cod. integro petita.

Quibus in lectionibus recte aestimandis nos ea ratione De ratione critica exercenda. utemur ut si quae lectio in codd. classis **E** inuenitur quae in codd. classis **M** omnino non habetur sed saec. IX et X ita plane incognita et inaudita erat ut libri I capita 1—5, eam ueram ac genuinam esse summopere probabile est: immo certum est hanc recipiendam esse si in exemplaribus classis **M** locus aut corruptus aut perperam inuenitur ex coniectura constitutus. Qua in re nos maxime iuuabit codicis C auctoritas qui cum omnia fere contineat quae uiri docti saec. Karolingii in emendando libro praestiterint nusquam tamen praebet lectiones codd. **E** proprias nedum supplementa lacunarum quae in codd. inde a saec. XII demum inueniuntur. Quibus locis in C manu 1 et in codd. reliquis classis **M** emendatio aliqua manu 2 scripta inuenitur in loco corrupto quae discrepat cum scriptura codd. **E**, illam prorsus abiciemus ut ex ingenio doctorum saec. IX uel X natam, hanc ut ex cod. integro petitam recipiemus: sin autem quod saepe accidisse uides ex adnotatione critica ubi passim **CE** coniuncte legitur lectio cod. C aut m.2 codd. **M** in locis qui in **M** m.1 corrupte legebantur cum **E** consentiunt, multo difficilius erit iudicium et impeditius. Nam facile fieri potuit ut uerum inuenerit iam aevi Karolingii uir doctus aliquis cuius emendationem codex ille saec. XII inuentus confirmauerit: quod factum esse nonnumquam supra p. 23 exposuimus. Neque minus saepe accidit ut recensor codd. expletorum quae in cod. suo mutilo inuenit adscripta et emendata a doctis saec. IX et X ita egregie iudicarit emendata, ut illa omnia in suo

exemplari relinqueret immutata nec cod. noui et integras scripturas flocci faceret iudex iniquus. Quare hac potissimum de causa cod. C de cuius aetate constat tanti momenti esse ad uera a falsis noua a uetustis dignoscenda quod adnotationum in codd. PB m.2 factarum quarum permultae saec. XII sunt recentiores aetas uix certo potest definiri cum in ipsae illae lectiones, quae in PB m.2 adscriptae inueniuntur ab ipso librario codicis saec. IX uel X scripti in continua scriptura exstant scriptae m.1: simili ratione cod. II a nobis adhibebitur cui recensio E item plane incognita fuit. Velut IV 56, 69 pro *effertur* M habuit *esse ratur* cum eadem s et litterarum commutatione quae 54, 67 offertur ubi pro *populi frequentia* M habuit *populis reuerentia*: solus C cum reliqua classis M habeant corrupta, habet recte *effertur* quam lectionem aut ex eiusmodi qualis C est cod. mutilo recepit E aut ex nouo et integro in suum exemplar intulit. Eodem modo III 14, 25 M habuit *rugere*, C recte *augere* cum bl qua de re conf. p. 24, idem ibidem *ab imis faucibus* cum P²B²II ubi HPB habent *omissis faucibus*, in C lectio *omissis* m. supra *ab imis* exstat scripta: 15, 27 HP habent *gestum esse* BC *gestu*, sed P²B²C²II recte *gestu maesto* cum E: 19, 32 H habent fere *si quis ad is*, C recte *si quis satis* cum bl, 21, 3 M: *nec*, C² recte *ni* cum E, IV 5, 8 HPB: *alium demerentur*, CP²B² recte *aliunde sumerentur* cum E, 12, 17 *tribuitur* habuit M, CP²B²II cum E *distribuitur*, 18, 25 *pacis* habuit M pro *paris*, C fere recte *pares* cum bl, 29, 39 M habuit *uesorecondonon*, C solus uetustiorum habet emendate cum E *uestrae condono*. Sed quamquam cod. C locis nonnullis scripturam archetypi melius seruauerit ceteris, tamen aliis ita aperte prae se fert signa coniecturae et correcturae ut illos omnes locos a uiro docto hercle et acuto saec. IX uel X modo recte modo falso censeam esse constitutos qui exempli gratia IV 52, 65 pro *ut*: *Tu* scripserit sicuti multis saeculis post Halmius, pro *quid*: *Quin* sicuti Oudendorpius, 56, 69 solus omnium *fecit* pro *facit* sicuti editt. omnes. Sed multo difficillima eadem nascitur quaestio in locis illis qui in codd. HPB lacunosi sunt, in C uel II manu 1 plenius scripti leguntur non supra lineam uel in margine sed m.1 in con-

tinua scriptura supplementis exstantibus eisdem illis quae in **E** reperiuntur. Nam facilius profecto est uocabula singula corrupta emendare quam locum explere lacunosum. Veluti IV 30, 41 *atrociior* habent HPBC, *hic atrociior* P²II cum **E**, sine dubio recte conf. auctorem Graecum in adnotatione adlatum. At IV 16, 23 habent **E**: *quos tantopere timeat, eos necesse est ut quoquo modo possit ueneficio petat. Quare; HPBII: quos tantopere timeat eos necesse est quia; sed C: quos tantopere timeat eos necesse est ut quoquo modo possit ueneficio petat. Cur? quia. Ergo hoc supplementum codd. E non ex cod. nouo illo petatum est sed iam saec. IX legebatur. Sed unde petatum est? An iam saec. IX cod. aliquis classis E notus fuit? Non: nam si fuisset et principium operis et aliae lacunae multo molestiores essent iam saec. IX suppletæ. An cod. C multo meliore et pleniore archetypo usus est quam reliqui? Quod ego quondam putavi cum plurima in illo cod. emendatius uidissem legi quam in reliquis neque codd. reliquos nossem nisi ex Kayseri editione. Nam improbauit inconstantiam eorum qui illo quem modo attuli loco et aliis permultis eiusmodi supplementa receperunt, aliis reiecerunt. Quid enim differt IV 54, 68 ab illo loco? ubi **M** habuit testibus HPBII *modo consul quodam*: C cum **E** habent *modo consul quondam tribunus*. Nam si illic recte suppletum est, quidni idem factum sit hoc loco? Editores illa cum receperint non recte fecerunt quod hoc refutauerunt supplementum: ego cum quondam omnia eiusmodi supplementa codicis C genuina esse crediderim, nunc eadem omnia ut supplementa doctorum saec. IX modo recte facta modo falsa non alio loco habuerim quam si coniecturas eas esse magistri Heirici aut Seruati Lupi traditum esset quos unumquemque aemulari licebit. Nam spurium amplius illud supplementum IV 16, 23 esse *ut* coniunctio demonstrat contra usum scriptoris posita. Itaque III 21, 34 *constituere* habuit **M**, *oportet constituere* habent bl, *constituere oportet* Cd: locum lacunosum esse ita ut plura uerba non unum tantummodo desit apertum est. In omnibus eiusmodi locis nos eam rationem sequemur ut quo minor et facilius ad explendum lacuna fuerit, eo magis ueri erit simile eam recte esse ex-*

pletam: at magna supplementa quae multorum sint uerborum plane incerta aut falsa iudicabuntur. Itaque nos talia supplementa omnia aut reiecimus aut cum meliora non potuerimus inueniri inclinatis litteris notauimus: qualia sunt II 25, 39 ubi C inserit *quodsi concurrunt*, E: *quodsi concurrerint*, 31, 50 CE inserunt *in quibus commodis fuimus*, III 8, 15 *aliud iniuste*, 15, 26 *a natura*, IV 13, 19 *seruauit*, 28, 39 *dicuntur . . . quae dici possunt non dicuntur*, falso, ut iam Simon intellexit 29, 40 *aut fieri aut non fieri*, 31, 42 *est auditus*, 33, 44 *similitudine aut a*, 43, 56 tantummodo d cum C inseruit *tractando*. Haec igitur supplementa partim reieci ut falsa alia reicere ausus non sum quia recte saec. IX uel X poterant quidem esse inuenta et cod. nouo saec. XII inuento confirmata. Quae quidem recepi ea notare legentibus ita dixi et uolui et debui. Attamen quae in E inueniuntur non et saec. IX et X inaudita ea egregia esse nemo qui totum librum accurate pertractauerit non confitebitur. Veluti luncunae maiores innumerae recte in E expletae sunt: quae supplementa cum Halmius quondam damnauerit omnia, mirum equidem quod non libri I capita V in principio collocata item stultissime ficta esse demonstraerit. Porro ut pauca tantummodo proferam exempla ubi editores falsa pro ueris posuerunt, egregie in E emendatur II 22, 34 *materies* ubi habuit *praeteriss*, III 18, 31 *commeditari* ubi M: *commoditate* — conf. quod alio loco legitur *praemeditari* — IV 34, 45 *macro* ubi M: *unae for*, 22, 31 *uirum rei p. amantissimum* ubi M: *uirtutis amantissimum* conf. 8, 12 extr., 25, 35 *appetitio alienorum*, ubi M: *aliorum*: conf. 40, 52 extr. ubi uocabulum *suus* eodem modo antecedit et II 11, 16 extr. ubi H pro *alieni* habet *alii*. Multis autem locis causa corruptelae sat aperta est: conf. quae supra p. 22 seqq. exposuimus. Quibus hoc loco addimus quod multis locis cum archetypus in compositis praepositiones reliquerit integras ueluti in *inludens* IV 34, 46, *inlustris* 47, 60, *adtingent* III 12, 21, M illis locis posuit *imprudens industriis*, *abstinent* . . ., ubi E suo more *illudens illustris attinent*, sicuti H IV 22, 31 pro *conmutatis*: *computatis*, sicuti Cic. de or. III 43, 171 pro *illudens* codd. nonnulli habent *impudens* auctore Ellendtio. Nam diuersorum scripto-

rum librariorum diuersos saepenumero in eisdem uocabulis uno atque eodem modo peccasse nulla re magis cognoscitur quam quod IV 46, 59 codd. E recte ponunt *palaestra* sicuti Plaut. Rud. 237 emendate scribitur, ubi codd. CD *palam est* quod habuit illo loco cod. M. Exemplar denique illud unde codd. E deducti sunt egregium fuisse uel ex minutis et leuioribus quibusdam apparet: ueluti III 20, 34 M habuit *quotiescumque*, E rectius *quotiens cumque* quod codicem b rectissime tamquam duo uerba distinguere cognoscitur ex Mon. Ancy. IV 28.

Neque uero ea quae recte omittuntur in codd. E minoris aestimanda sunt in recensione operis quam ea quae habentur. Nam cod. M multis glossis et interpretamentis onustum fuisse quorum multa pro genuinis in apographa illata sunt manifestum est. Veluti in cod. H haec exstant glossemata quae in reliquis non inueniantur: I 6, 10 *turpi*, 12, 22 *uel different*, II 16, 24 *defensori*, 30, 49 *ut positum pro quo*, IV 24, 34 *pro a*, III 15, 26 *risum*, 22, 37 *ordine genere*, IV 3, 5 *nomina uolumina*, 39, 51 *ignotos suos*, 3, 5 *testimoniorum tuorum*, 10, 14 *attenuato ergo, et eadem*, 28, 38 *et domesticos*, 17, 24 *non infirmatur*, 22, 30 *genus superioris*, 34, 45 *ea igitur pro eam itur*, 40, 52 *propriis meritis alia*. At III 22, 37 'ut facilius meminisse *ualeamus*' solus seruauit H, reliqui pro *ualeamus* habent *possimus*: utrum genuinum utrum glossema haud difficile erit ad diiudicandum cum I 2, 3 meliores codd. habeant: 'ut aliquorum similes in dicendo *ualeamus* esse', ubi codd. deteriores et editt. tritius illud et facilius supponunt *uelimus*. Aliis autem locis et corruptis et integris iam in cod. M archetypo glossemata aut expulerant scripturas uetustas aut auxerant. Veluti II 13, 20 ille habuit *paciscuntur* pro *pagunt*, recte uero omittuntur in E glossemata quae in M testibus HP aliis his locis legebantur II 22, 34 ad quod *id* maleficium, III 10, 18 Et *reliqua* quoniam, 12, 22 *auditorum quidem uarietas* quod non glossema sed mendum est librarii oscitantis, 15, 27 *pro celeri*, 16, 28 *uos ob illud placere ex placeat* corruptum additum conf. p. 24; in loco lacunoso IV 28, 39 in M additum erat *sapiens*, 37, 50 inde *negationis nomine*, 21, 29 E recte omittit glossam *meretricem* in M ad *Curiam* additam, 25, 34 *statim*, quod in M super

facere scriptum fuisse demonstrant apographa, 47, 60 *qual* ~~cuaderet~~.

Difficillima autem quaestio nunc oboritur de praepositionibus in utraque recensione codd. et in singulis utriusque recensio-
 nis codd. aut additis aut detractis aut inter se commutatis. Veluti in uno cod. H si obseruaueris quot loca praepositiones aut omissae aut commutatae sint, non miraberis hanc quaestionem multo omnium dici difficillimam: codex habet uitiose III 5, 8 *locarit* pro *conlocarit*, IV 1, *scripsimus* pro *conscripsimus*, III 12, 22 *adfirmant* pro *confirmant*, II 16, 24 *defertur* pro *confertur*, IV 17, 24 *discess* pro *recessit*. Eadem quae H iam cod. M librarius commiseruitia qui habuerit II 1, 1 pro *conscriberemus*: *scriberemus*, I 28, 38 pro *commiserationis*: *miserationis*, 51, 64 pro *corrogaret*: *rogaret*, II 24, 38 pro *confirmatio*: *adfirmatio*, IV 8, 12 pro *excogitare*: *cogitare*, III 11, 20 pro *adauet*: *auget*: eadem librarius uel recensor cod. E, qui bis IV 20, 28. 38, 50 in praepositione post *inesse* deleta datium restituit, IV 25, 34 pro *consensum* scribit *ascensum*, II 24, 37 pro *conflictantur*: *afflictantur*, pro *adtulisti* bis *intulisti* IV 13, 19. 28, 38, pro *adferre* bis *proferre* II 8, 12 IV 6, 9, pro *referri*: *conferri* III 3, 4, pro *deductus*: *inductus* II 25, 39, pro *remaneat*: *permaneant* III 2, 2, pro *discernitur*: *secernitur* 2, 3: idem uitium iam commisit librarius archetypi omnium, siquidem Lambinus II 13, 20 recte restituit pro *proferemus*: *conferemus*. Tamen cum perraro factum sit ut codd. E praepositionem omittant saepissime in M recte omissam addiderunt quo magis enuntiatum a quouis facile intellegatur. Nam quod III 24, 40 E habent *hortari*, cum M habuerit *adhortari*, id recte ex auctoritate codicis illius integri scriptum esse cum ipsa illa consuetudine codd. E adductus censeo tum ideo, quod *hortari* inuenitur II 19, 28, *adhortari* nusquam. Nimirum auctorem recensio-
 nis E consuesse uerba praepositionibus additis augere non minuere detractis multis locis apparet ueluti pro *mittat* bis posuit *emittat* IV 47, 60. 53, 66, pro *cepi* bis *accepi* 23, 33. 27, 37, pro *uenit*: *obuenit* 23, 33, pro *uenerit*: *deuenerit* II 15, 22, pro *esse*: *inesse* III 15, 26, pro *multos*: *permultos* IV 16, 23, pro *sequemur*: *persequemur* I 9, 15, pro *petere*:

repetere II 13, 19, *pro uertemur: reuertemur* III 7, 14, *pro fugisse: effugisse* II 4, 6. Tum praepositiones falso addidit his locis: IV 19, 26 *ab* altero, I 6, 10 *a* fabula, IV 31, 42 aut *in* — aut *in*, 44, 57 *per* — et *per*, IV 9, 13 *in* omnibus rebus, I 7, 11 *in* exordienda causa, III 16, 29 *in* locis certis, — I 1, 1 *in* negotiis sciens omitto — II 13, 20 *de* iure, IV 56, 69 *de* nobis non diffidimus, aliis locis commutauit ueluti II 19, 29 ubi *pro cum causa* posuit *barbare de causa*, IV 40, 52 *pro de partibus: in partibus*. Sed omnes eiusmodi loci hac de causa tam difficiles sunt, quod nonnullis locis rectissime **E** praepositiones addidit in **M** omissas ueluti IV 32, 44 **E** recte *uirtute pro uestra*, **M**: *uirtute uestra*: item illi recte IV 22, 30 *in* uerbis, III 23, 38 (conf. 24, 40) *in* imaginibus, II 4, 7 *ex* altera parte, quibus locis omnibus ex sententiae ratione et consuetudine dicendi litem codicum discrepantia motam tollemus. Eadem usi ratione III 11, 20 ubi HBC habent *nostro commodo*, **PHE** *pro nostro commodo* malumus nos statuere in his codd. *pro* falso adiectum quam in illis omissum quia praepositio ne 23, 39 quidem in eadem locutione inuenitur apposita. Ad codd. **E** sequemur IV 26, 36 qui habent *innuisset* ubi **M** *annuisset* ea de causa, quod in **M** scribi solet *adnominatio*, non *annominatio* similia nec d litteram in illo uocabulo ne unum quidem apographorum seruauit.

Qua libidine in praepositionibus addendis usus est reensor codd. **E** eadem usus est in adiectione coniunctionum: quibus passim inlatis librum et concinniores et magis acceptum fieri uoluit legentibus. Itaque interpolauit IV 36, 48 *atque istud* desinite, 5, 7 *ceterisque*, 44, 57 *itaque*, II 2, 2 *et* quales, 30, 47 *et* memoriae, III 3, 5 *et* his rebus, 5, 9 *et* uel, 6, 10 corporis *et* animi, 11, 19 *et* quia, IV 6, 9 *et* acruos, *et* eorum, 36, 48 *et* priuatas, 44, 56 *et* in hoc libro, 47, 60 *et* in amico, II 11, 16 *et* recte *et* lege... *et* natura alibi. Multis locis perdifficile ea re fuit iudicium, quod facile intelligitur eiusmodi uocabulum saepenumero et ob incuriam librarii excidere potuisse et ob correctoris libidinem adici. Saepissime uero in **E** *et* adiecta, raro detracta inuenitur sequente *ex* praepositione quae eadem fere nota in libris ueteribus indicari solita sit: quod idem in **M** accidit nonnum-

quam. Veluti in ultimo libri IV uerbo *exercitationis* E ponunt *et exercitatione*, similiter codd. fluctuant I 11, 18 *et e* eo, II 11, 16 *et expedite*, 19, 30 *et exornatione*, 4, 7 *et ex* auditus, III 9, 17 *et exordiri*, 20, 33 *et ex omnibus*, 22, 3 *et exitus*, IV 3, 6 *et 49*, 62 *et exempla*, 47, 60 *et expectatu*, 55, 68 *et ex aliis*. Praeterea causa talium interpolationum fuit uerborum corruptio ueluti cum E I 15, 25 pro *conferens*: *confert*, IV 49, 62 pro *iactans*: *iactat*, pro *retentans*: *retent* poneret, idem aliis locis fieri non potuit sine interpolatione: quare IV 13, 18 pro *distinguens*: *et . . . distinguit*, 35, 47 pro *separatim*: *separat et* sicuti cod. H librarius 32, 43 cum pro *circumscribens* posuisset *circumscribit* locum non potuit non interpolare. Tum alias eiusmodi particulas inseruit E nunc de suo, nunc mutilorum auctoritatem secutus ueluti interpolati sunt hi loci I 6, 10 *aut ab . . . aut* dubitatione, II 1, 14 *lege aut*, III 14, 24 *tum* uocum, IV 43, 55 *Quare haec*, 44, 57 *Quare hi*, III 6, 11 *In huiusmodi igitur*, IV 2, 2 *Quod igitur*, 34, 45 *Ea igitur*, II 24, 38 *sin autem est*, IV 4, 6 *sin autem istud*, 42, 54 *Ea autem*, 47, 60 *dicitur autem*, II 1, 27 *difficillimum uero*, IV 3, 6 *cum uero*, I 17, 27. 1, 1 *si*, 14, 24 *sed assumpta*, II 1, 1 *sed paruum partem*, IV 5, *sed aliud alium*, I 11, 18 *cum fratrem*, 16, 26 *cum confiteatur*, II 27, 43 *cum de musica*, III 23, 38 *cum nos*, IV 36, 48 *cum aliquo*, 47, 60 *cum dicitur*, Hic *quoniam* I 11, 18, *aut si* I 29, 46 bis, IV 42, 54 *si cum res*, 40, 52 *interest: quod*. Porro pronomina ab E addita sunt his locis: IV 52, 6 *interficere me*, I 9, 16 *soli nos*, 14, 24 *sibi ignosci* — quae pronomina adiecta ab E accusatiui cum infinitiui constructionem reddunt legitimam, alias tractabo — IV 8, 12 *maiores nostri*, 51, 64 *frater meus*, III 12, 22 *animum eius*, 22, 35 *cotidianas eas*, II 9, 13 *contra id quod*, 25, 39 *dicit id quod*, 29, 46 *est id quod*, IV 1, 2 *egeat id ipsum*, 47, 60 *facere eum*, II 26, 41 *ex eo quod ait*, IV 4, 7 *ipse scribet artificiose*, 19, 26 *tibi ipsi*, 15, 21 *solus es*. Deinde uerbum substantiuum in M omissum adiecit E his locis II 18, 27 *difficile est*, IV 10, 15 *fugienda est*, 44, 57 *uituperandus est*, 46, 59 *dictum est*, 47, 60 *ornatus sit*, 24, 33 *ueritus es*. Denique in codd. E alia uocabula inueniuntur addita his locis: II 3, 5

In quo primum, 15, 22 *In qua* primum, 30, 47 *In qua* curandum, 14, 22 *His locis*, IV 40, 53 *in unum locum*, 2, 4 *ab ea parte*, III 10, 17 translationibus *partium*, II 16, 24 *contaminabit personam*, 2, 3 *expedisse reo*, 31, 50 *nostris proximis* — quae nos cum satis diligenter collecta sint in I Simonis libello die Handschriften der Rhetorik ad Her. Schweinfurt 1864 hic congerere nolumus omnia. Sed in eiusmodi uoculis ab E additis quae tam facile in M satis inerte scripto potuerint perire quam ab E recensiois auctore nimium curioso adici summa cautione opus ac diligentia ne quid recte traditum contemnamus aut abiciamus ueluti *aut* uocabulum quod in M fuerit *ā* ante *a* litteram facillime excidisse manifestum est. Immo si causa aliqua probabilis potuerit adferri quare exciderit in M neque in codd. saec. IX uel X inuentum erit additum, nos nostro iure eiusmodi uocabula seruabimus. Veluti IV 52, 65 M habuit: *Ille cum magno spiritu uerba inquit ne plane uictus essem*, ubi cod. Turicensis T Orellii t Kayseri pro *uerba* posuit elegantissime *uerebar* ab omnibus editt. probatum. Quo loco cum E praebet *uerba metuebā* et facile intellegatur quomodo librarii cod. M oculus ab altera b ad alteram aberrauerit neque uerbi *facere* ellipsis inaudita sit in litteris Latinis, ego malui seruare lectionem in E traditam quam librarii Turicensis probare coniecturam. Nunc quoniam ex eis quae disserui exemplisque allatis explanauimus quae ratio sit codicum satis dilucide intellegi potest, quae fata fuerint librorum ad Her. integrorum et expletorum inde a saec. XII accuratius exponam.

Atque peruulgatissimum fuisse librum ad Her. denuo inuentum et fere ubique gentium usurpatum a rhetoricae studiosis inde a saec. XII usque ad XIV docet exemplarium quae adhuc exstant multitudo incredibilis illo tempore scriptorum. In quibus quod semper fere priore loco inueniuntur libri de inu., posteriore ad Her., id potest quidem factum esse ad similitudinem archetypi deperditi integrorum: casu ideo factum esse non potest, quod eodem ordine iam inde a saec. XII illi dicuntur nonnumquam rhetorica prima, hi rhetorica secunda ueluti in cod. Vossiano no 103 saec. XII uel XIII de quo uide supra p. 37 libris de inu. praepositus

De fatiſ libri
expleti et in-
tegrī.

est titulus fol. 1 r. *Incipit prima rethorica* libris ad Her. fol. 52 u.: *Incipit rethorica .II. ad Herennium*, porro in catalogo saec. XIII apud GBeckerum catalog. bibliothec. antiq. u. p. 284, 279 memoratur *Prima rethorica Tullii* 287 *secunda* 288. 290 *utraq̃ue rethorica* nec alio modo explicandum quod p. 187, 100 legitur *Cicero In rethorica* i. e. *I rethorica*. Docēbatur enim saec. XII libros de inu. Ciceroni puero esse elapsos, libros ad Her. 'ad illorum correctionem' postea esse conscriptos qua de re conf. scholion illud Bambergense supra p. 8 exscriptum. Itaque cum extrema libri II de inu. essent uerba illa *quae restant in reliquis dicemus* nihil rectius esse uidebatur aut magis consentaneum quam rhetoricam Ciceronis et ponere et appellare primam, libros ad Her. secundam. Quare cum in codd. illius aevi plurimis Tullii rhetoricae illae duae coniunctae inuenirentur, plerosque litteratores illius aevi coniuncte scripta illa tractasse probabiliter statuemus ita ut qui utramuis recte norint ambas nouerint nostra quodamdem sententia. Brunettus Latinus Florentinus Dantis poetae amicus de quo conf. interpretes ad infern. XV 30 libri prioris de inu. partem uertit in linguam uernaculam siue uulgarem: conf. Tiraboschius storia di letteratura Ital. edit. Modena 1787 IV p. 483: quod uero Schueckius annal. philolog. paedag. XCII 1865 p. 282 GVoigtius die Wiederbelebungen e. q. s. I² p. 38 tradunt libri IV ad Her. partem a Latinis esse translata in linguam Florentinorum, id falsum esse uidi ex TSundbyi libro Brunetto Latinos levnet og skrifte Kjoebenhavn 1869 p. 195. Quam translationem medio saec. XIII factam esse aut a Guidotto Bononiensi aut a Bonio Giambonio demonstrant ABartolius storia della letteratura Italiana III 1880 p. 121 seqq. AGasparyus Geschichte der ital. Litteratur I 1885 p. 186. Multo maioris momenti ad nostram rem quam illam de auctore discernere litem illud erit quod translationi nomen fuisse traditur *rettorica nuoua di Tullio* quem titulum saec. XIV XV XVI usitatissimum antea non inueni usitatum. Nam qui in cod. Corbeiensis de quo supra p. 15 egimus fol. 87 u. inuenitur scriptus titulus *Rethorica tullii Noua: uetus*, eum saec. XIII non esse uetustiore ex litterarum forma nunc statuerim. Neque ex

ueterem illo cod. deperdito uidetur esse desumptus neque ad libros ad Her. tamquam recentes et novos ut qui denuo saec. XII inuenti sint pertinere eum nunc crediderim sed a doctis saec. XIII ineunte eum excogitatum esse probabile est qui primam rhetoricam *ueterem*, secundam *nouam* appellari elegantius arbitrarentur. Utramque rhetoricam nouit etiam Dantes poeta qui in libro de monarchia II cap. 5 p. 51, 11 edit. Witte scribit: 'Propter quod bene Tullius in prima rhetorica: Semper, inquit, ad utilitatem reipublicae leges interpretandae sunt': conf. de inu. I 38, 68. Et in epistola ad Cangrandem cap. XIX: 'Propter primam partem notandum, quod ad bene exordiendum tria requiruntur, ut dicit Tullius in noua rhetorica, scilicet ut beneuolum et attentum et docilem reddat aliquis auditorem: et hoc maxime in admirabili genere causae, ut ipsemet Tullius dicit': conf. de inu. I 15, 20. 21. Sed in titulo operis errauit poeta. Neque enim prima rhetorica *noua* appellatur sed secunda, i. e. rhetorica ad Her.: quo errore sese utramque bene nosse satis dilucide significauit. Neque uero soli Italici librum perutilem in linguam uernaculam uertere conati sunt sed etiam Byzantini eum suum uolebant fieri eodem fere tempore Graece uersum. Quos inprimis delectauit artis mnemonicae monumentum egregium et singulare quod in libro III ad Her. seruatum est cuius simile neque litterae Latinae neque Graecae omnino praeterea poterant suppeditare. Quare Byzantinus aliquis siue is Maximus Planudes siue Thomas Gazes siue alius quis fuit libri III partem illam quae est de memoria inde a cap. 16 usque ad exitum libri in Graecam sermonem transtulit: conf. CKrumbacherus Geschichte der byzant. Litteratur 1891 p. 250 Paulyi Realencyclop. s. u. Planudes. Nihil uero peruersius factum est, quam quod Graeca illa uersione editores usi sunt ad Latini auctoris uerba corrigenda aut emendanda. Nam usus est Graecus ille codice classis E nostris non meliore: quae non intellexit, ea ex sua sententia constituit aut parum religiose mutauit. Veluti pro aedibus paganorum posuit βωμόν 16, 29, 19, 32 *tricenum* confudit cum *trinum* quod ineptissime editt. restituerunt nonnulli, denique uerba 20, 33 *medico testiculos arie-*

tinus tenentem satis acute quandoquidem testiculi Latinum quidem possunt testium commonefacere, Graecum τῶν μαρτύρων non possunt in haec transformavit: καὶ ἰατρόν τινα Μάρτιον παραστήσομεν οὕτω καλούμενον. Praeterea habuit exemplar classis E eodem modo corruptum quo illa sunt quae nos adhibuimus. Veluti 21, 34 priore loco legit *domi ultionem*, uertit ἐν δόμῳ ἐκδίκησιν, altero *domū ultionem*, uertit δόμον ἐκδίκησιν, 22, 35 codd. M habent *inuitatum magnum incredibile ridiculum*, codd. E: *inauditum magnum incredibile periculosum*, Graecus ille: ἀνήκουστον, μέγα, ἀπίθανον, κινδυνῶδες, γελοῖον unde apparet qualis eius cod. fuerit. Sed cum uersio illa Graeca non ob Latini scriptoris emendationem sed propter se ipsam digna sit quae legatur nec editiones omnibus facile praesto sint ego totam adsumptis CF de Matthaeii libro cui inscribitur *Breuis historia animalium* e. q. s. *Mosquiae* 1811 edito p. 205 seqq. Angeli Maii editione ex libro M. Tullii Ciceronis *sex orationum partes ineditae* e. q. s. in scripto Mediolani 1817 edito p. 210 seqq. et PhCHessii ex libro M. T. Ciceronis *Cato Somnium Laelius . . . ex Graccis interpretationibus* Halis 1833 edito p. 191 seqq. hoc loco proponam:

Μάρκου Τουλλίου Κικέρωνος

περὶ

μνήμης τεχνικῆς.

- 28 XVI. Περὶ τῆς μνήμης πότερον ἔχει τι τέχνης τε καὶ τριβῆς, ἢ τὸ πᾶν αὐτῆς ἐκ φύσεως πρόεισι, καιρὸς ἕτερος προσήκων εἰπεῖν ὁρισθήσεται. Νῦν δ' ὥσπερ εἰ συνεστιῶτος καὶ πᾶσιν ὁμολογουμένου, πολὺ τι κράτος ἐν αὐτῇ τέχνην τε καὶ διδασκαλίαν κεκτηῖσθαι, οὕτω περὶ αὐτῆς ἐκ τῶν ἐνόντων λέξομεν. Τεχνικὴν μὲν γὰρ εἶναι τὴν μνήμην, εἴπερ τι τῶν ἄλλων, ὥρθημεν ἔκπαλαι τὰ ὄντα φρονήσαντες· ὅπως δ' ὥρθημεν, ἐπιδείξομεν καλῶς ἐν καιρῷ· τανῦν δ' ἐκπληρωτέον ἡμῖν τὸν ἐπὶ τῆς παρούσης χρείας σκοπὸν καὶ τίς ἢ τεχνικὴ μνήμη λεκτέον. Διπλῇ τοίνυν ἡ μνήμη φυσικὴ τε καὶ τεχνικὴ. Καὶ φυσικὴ μὲν ἐστίν, ἣτις ταῖς ἡμετέραις ἐνίδρυσται ψυχαῖς, συγγεννωμένη τῇ διανοίᾳ· τεχνικὴ δέ ἐστίν, ἣν εἰσαγωγὴ τις συμβεβαιοῖ καὶ λόγος διδασκαλίας. Ἄλλ' ὅπερ καὶ τοῖς λοιποῖς τῆς διδασκαλίας πράγμασιν, ὧν ἡ ἀγαθότης μιμεῖται πολλάκις διδασκαλίαν, ἢ τέχνη παραγενομένη ποιεῖ, τὰ φύσει χορηγούμενα συμβεβαιοῦσα καὶ αὐξουσα, τοῦτο καὶ τῷδε τῷ πράγματι γινόμενον δείκνυται, ὥς οὐκ ἔσθ' ὅπως συμβήσεται ταύτῃ τῇ τεχνικῇ μνήμῃ

τῇ φυσικῇ, εἰ καὶ τινι τῶν ἀνθρώπων ἐξηρημένη δοθείη· ἐπὶ πολὺ 29
 γὰρ αὕτη τὴν τῆς φύσεως μνημοσύνην ἀνέχει καὶ πλατύνει λόγῳ
 διδασκαλίας. Ὅθεν καὶ ἡ φυσικὴ μνήμη τῇ διδασκαλίᾳ συμβεβαιω-
 τέα, ὥς ἂν εἴη πάντως ἐξηρημένη· καὶ αὕτις τῇ τῇ διδασκαλίᾳ
 διδομένην προσληπτέα καὶ ἡ εὐφυΐα. Οὐδὲ γὰρ ἐν ταύτῃ μᾶλλον ἢ
 ἔλαττον ἢ ταῖς ἑτέραις τέχναις συμβάλει, εὐφυΐα μὲν τὴν διδασκα-
 λείαν, διδασκαλίᾳ δὲ τὴν φύσιν ἐκλάμπειν. Κἀκείοις οὖν πάντως,
 οὗ φύσει μνημονευτικοὶ τυγχάνουσιν ὄντες, ὠφέλιμος ὁ παρὼν ἀγὼν
 ἔσται, ὃ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἐννοῆσαι δυνήσῃ. Εἰ δέ τινες τῶν
 ἡμετέρων τῇ σφῶν εὐφυΐᾳ θαρρόυντες καὶ ταύτῃ χρώμενοι οὐ
 προσδέοιντο τῶν ἤδη ρηθησομένων, λόγον ἂν ἀποδοίημεν δίκαιον,
 τὸ μὲν προὔργου τοῖς εὐφυεστέροις, τοῖς δ' ἥττον εὐφυΐας ἔχουσι
 βοηθεῖν αἰρουμένους ταυτὶ πραγματεύεσθαι. Περὶ τῆς τεχνικῆς
 τοίνυν μνήμης εἵπωμεν ἐντεῦθεν ἀρχάμενοι. Ἡ τεχνικὴ τοίνυν
 μνήμη συνίσταται ἐκ τόπων τε καὶ εἰκόνων. Τόπους δὲ προσαγο-
 ρεύομεν, οἵτινες βραχέως, τελείως, ἐμφανῶς ἢ φύσει ἢ χειρὶ τετε-
 λεσμένοι εἰσὶν, ὥς ἂν ῥαδίως αὐτοὺς φυσικῇ μνήμῃ συλλαβεῖν καὶ
 περιπλέξαι δυνηθείημεν, οἷον βωμόν, ἐπίστυλον, γωνίαν καὶ ὅσα
 ἄλλα τούτοις εἰσὶν ὅμοια. Εἰκόνας δὲ λέγομεν μορφάς τινας γνω-
 ρίμους καὶ εἰδῶλα ἐκείνου τοῦ πράγματος, οὗ μνησθῆναι βουλό-
 μεθα, ὥς ἵππον, λέοντα, ἀετὸν καὶ τὰ ὅμοια, ὧν ἂν οὖν ἐθέλωμεν
 μνήμην ἔχειν, τὰ εἰδῶλα αὐτῶν ἐν τόποις τισὶ βεβαλοῖς, ὥς εἴρη-
 ται, συσκηνοῦν καὶ ἐνιδρύνειν ὀφείλομεν. Ἀλλὰ νῦν ἤδη, καὶ ὁποίους 30
 τινὰς τόπους εὐρίσκειν καὶ ὅπως τούτους ζητεῖν καὶ αὕτις ὅπως ἐν
 τοῖς εὐρεθείῃσι τόποις τὰς εἰκόνας ἐγκαθιστᾶν δεῖ, ὑποδείξομεν.

XVII. Ὡς περ τοίνυν οἱ γράμματα εἰδότες καὶ τὰ λεγόμενα
 γράφειν καὶ τὰ γραφόμενα ἀναγινώσκειν δύνανται· οὕτω καὶ οἱ
 ὅσα ἂν τις εἴποι πλεῖστα μεμαθηκότες, ἃ ἔμαθον, ἐν τόποις συν-
 ιδρύνειν δύνανται καὶ ἐξ ἐκείνων μνημονευτικῶς προφέρειν. Οἱ μὲν
 γὰρ τόποι κηρίοις καὶ χάρταις ὁμοιότατοί εἰσιν· αἱ δὲ εἰκόνες τοῖς
 γράμμασιν· ἡ δὲ τῶν εἰκόνων τάξις τε καὶ καθίδρυσις ὥς μάλιστα
 τῇ γραφῇ· ἡ δὲ προφορὰ τῇ ἀναγνώσει. Δεῖ γοῦν, ἂν βουλώμεθα
 πολλῶν μνημονεύειν, καὶ πολλοὺς τόπους ἡμῖν αὐτοῖς συσκευάζειν,
 ὥς ἂν ἐπ' αὐτῶν τῶν πολλῶν τόπων πολλὰς ἐγκαθιδρύνειν εἰκόνας
 οἰοί τε ὤμεν. Ἔτι νομίζομεν δεῖν κατὰ τάξιν ἔχειν τούτους τοὺς
 τόπους, ἵνα μήποτε τῆς τάξεως ἐκπέσωμεν συγχυθέντες, ἀλλὰ τὰς
 εἰκόνας, ὅθεν οὖν ἡμῖν ἀρέσκει, † τῶν ἄκρων ἔχοντες ἐπομένας, δυ-
 νησώμεθα τὰ παραπεμφθέντα τοῖς τόποις βλέπειν τε καὶ ἀναλέγε-
 σθαι καὶ προφέρειν ἀναμαρτήτως.

XVIII. Ὡς γὰρ ἂν ἐν τάξει στάντας γνωρίμους τινὰς ἴδω-
 μεν, οὐδὲν διοίσει ἡμῖν, ἀφ' οὔτου δὴ τινος ἂν ἐθέλοιμεν, τῶν
 ἄκρων ἢ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ μέσου λέγειν ἀρχομένοις τὰ ἐκείνων
 ὀνόματα· οὕτω δὴ καὶ τῶν τόπων τάξει καθιδρυμένων, ἂν ἐκ τοῦ
 δόξαντος μέρους τὰς συσκευασθείσας εἰκόνας ἀναλεγώμεθα, πάνθ' ἃ
 τοῖς τόποις ἐνεθήκαμεν εἰπεῖν δυνησώμεθα. Ὅθεν ἀρέσκει καὶ κατὰ 31

τάξιν συσκευάζειν τοὺς τόπους, καὶ τόπους, οὓς ἂν λάβωμεν, ἔξει —
 ρέτως συλλογίζεσθαι δεῖν. Καὶ γὰρ αἱ μὲν εἰκόνες, ὥσπερ δὴ καὶ —
 τὰ γράμματα, ἐξαλείφονται μὴ χρωμένοις ἡμῖν· οἱ δὲ τόποι καθ' ὅ —
 περ κηρὸς ὀφείλουσιν ὑπολείπεσθαι. Καὶ ἵνα μὴ τυχὸν ἀριθμῶ —
 τῶν τόπων ἀπατηθείημεν, πέμπτον ἕκαστον ἀρέσκει σημειοῦσθαι —
 οἶον ἐν τῷ πέμπτῳ τόπῳ χεῖρα χρυσῆν συντιθέναι, καὶ ἐν τῷ —
 δεκάτῳ τινὰ γνώριμον, ὃ ἐπίθετον ἔσται καθ' ὑπόθεσιν Δεκάτιος —
 καὶ ὅσα τῶν ὁμοίων εἰσὶ καὶ οὕτω ῥάδιον ἔσται ὅμοια σημεία —
 ἐκάστῳ πέμπτῳ τόπῳ συνιδρύειν.

XIX. Ἐτι προσφορώτερόν ἐστιν ἐν χώρᾳ ἐρήμῳ ἢ πληθούσῃ —
 συσκευάζειν τοὺς τόπους, ὅτι ἢ συνεχῆς τῶν ἀνθρώπων πάροδος —
 ἐνοχλεῖ καὶ τὰ τῶν εἰκόνων ἐξασθενεῖ σημειώματα. ἐρημίᾳ δὲ ἀκ —
 ραία τὰ τῶν εἰδώλων συντηρεῖ σχήματα. Ἐπὶ τούτοις ἀνομοίους —
 σχήματι τε καὶ φύσει τόπους εὐρετέον ἐστίν, ὥς ἂν εὐτάκτως ἐπ —
 φαίνεσθαι δύναιτο. Καὶ γὰρ ἂν πολλά τις διαχωρήματα ἔχη λαβών —
 ταραχθήσεται τῇ τῶν τόπων ὁμοιότητι καὶ ἐπιλήσεται, ὅτι ἐφ —
 ἐκάστῳ τόπῳ συνέθηκεν. Ἀλλὰ δὴ καὶ μεγέθους ἥττον ἔχοντος κα —
 μετρίους τόπους ἔχειν δεῖ. Οἱ γὰρ ὑπὲρ τὸ δέον πλατεῖς κλονεῖσθαι —
 τὰς εἰκόνας ποιοῦσι, καὶ οἱ λίαν αὖ στενοὶ οὐ δύνασθαι δοκοῦσ —
 32 πολλάκις τὴν τῶν εἰκόνων δέξασθαι σύνθεσιν. Ἐτι οὔτε λίαν ἐκ —
 λάμπρους οὔθ' ὑπερβαλλόντως σκοτεινοὺς τόπους ἔχειν δεῖ, ἵνα μ —
 ἢ τῇ σκοτώσει ἀφανίζωνται αἱ εἰκόνες ἢ τῇ λαμπρότητι διαχέωνται —
 Ἐτι τὰ τῶν τόπων διαστήματα μέτρια εἶναι ἀρέσκει σχεδὸν ὀλίγα —
 πλείω ποδῶν τριῶν. Καὶ γὰρ ὥς ἡ ὄψις, οὕτω καὶ ὁ νοῦς ἔλαττοι —
 ἰσχύει, ἂν ἢ σφόδρα πόρρω ἀναχωρῆς ἢ ὑπερβαλλόντως ἐγγὺς προσ —
 χωρῆς ἐκείνῳ, ὅπερ δεῖ ὁρᾶσθαι. Οὐ μὲν ἄλλ' εἰ καὶ τῷ ὄντι —
 ῥάδιον τῷ πλεόν τι καὶ ἀκριβέστερον ἐγνωκότι τὴν τοιαύτην σπου —
 δὴν πολλοὺς τε καὶ ἀρμοδίους τόπους συνετοιμάζειν· ὅμως εἴ τις —
 πρὸς ταῦτα ἱκανὸν ἀρμοδίους τόπους ἐφευρίσκειν ἑαυτὸν οὐ νομίζει, —
 αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ συστήσασθαι ὥς ἂν βούλοιο πολλοὺς τόπους ἐξ —
 ἔσται. Ἡ γὰρ διάνοια παντοίαν δὴ τινα χώραν δύναται περιπλέκειν —
 καὶ ἐν ἐκείνῃ θέσιν ἑκάστου τόπου κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν κτί —
 ζειν καὶ ἀρχιτεκταίνειν. Ὅθεν ἔξεστιν, εἰν τούτῳ τῷ προχείρῳ —
 πλήθει οὐκ ἀγαπητῶς ἔχωμεν, αὐτοῖς ἡμῖν σκέψει ἡμετέρας χώραν —
 συνιστᾶν καὶ τὴν τῶν ἀρμοδίων τόπων προχειροτάτην εὐταξίαν —
 συνετοιμάζειν. Περὶ μὲν τῶν τόπων ἱκανῶς εἴρηται· νῦν δὲ καὶ —
 πρὸς τὸν περὶ τῶν εἰκόνων μεταβῶμεν λόγον.

33 XX. Ἐπεὶ τοίνυν τῶν τε πραγμάτων ὁμοίας εἶναι εἰκόνας —
 δεῖ, καὶ ἐξ ἀπάντων λόγων γνωρίμους ἡμῖν ὁμοιότητας ἐκλέγειν —
 ὀφείλομεν, διπλαῖ ἄρα ὁμοιότητες εἶναι ὀφείλουσιν, αἱ μὲν τῶν —
 πραγμάτων, αἱ δὲ τῶν λόγων. Αἱ τῶν πραγμάτων ὁμοιότητες ἐκ —
 φανεροῦνται, ὅταν κεφαλαιωδῶς τὰς τῶν πράξεων εἰκόνας συνάξω —
 μεν· αἱ δὲ τῶν λόγων ὁμοιότητες συνίστανται, ὅταν ἐνὸς ἑκάστου —
 ὀνόματος ἢ λέξεως μνήμη εἰκόνι σημειῶται. Ὅλου δὲ πράγματος —
 μνήμην πολλάκις ἐνὶ σημείῳ καὶ εἰκόνι ἀπλῇ συλλαμβάνωμεν κατὰ

τόνδε τὸν τρόπον· οἶον εἴ τις ἐν δίκη κατηγορῶν τινὸς εἴποι, παρὰ τοῦ διωκομένου ἄνθρωπόν τινα φαρμάκῳ φονευθῆναι χάριν κληρονομίας τῆς ἐκείνου οὐσίας, καὶ τούτου τοῦ πράγματος ἐπαγγέλλετο πολλοὺς παραγαγεῖν μάρτυρας καὶ συνίστορας· ἂν τούτου πρώτου, ἵνα πρὸς τὸ διεκδικεῖν ἡμῖν εὐκόλον ᾗ, μεμνησθαι θελήσωμεν, ἐν τῷ πρώτῳ τόπῳ τὴν τούτου τοῦ παντὸς πράγματος εἰκόνα συσχηματίσομεν· ἄσθενῇ ἐν τῇ κλίνῃ κατακείμενον ποιήσομεν αὐτὸν ἐκεῖνον, ὑπὲρ οὗ ἡ δίκη, ἂν τὴν ἐκείνου μορφὴν ἐν νῷ ἔχωμεν· εἰ δὲ ἐκεῖνον οὐκ οἶδαμεν, ἄσθενῇ τινὰ ληψόμεθα, οὐκ ἐξ ἐλάττωτος τόπου, ὥς ἂν εὐθέως εἰς νοῦν ἔλθειν δύναίτο, καὶ τὸν κατηγορούμενον πρὸς τῇ κλίνῃ αὐτοῦ παραστήσομεν, τῇ μὲν δεξιᾷ ποτήριον πλήρες, τῇ δ' ἀριστερᾷ πλινθίας γεγραμμένους κατέχοντα, καὶ ἱατρόν τινα Μάρτιον παραστήσομεν οὕτω καλούμενον. Τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῆς κληρονομίας καὶ τοῦ τῷ φαρμάκῳ φονευθέντος μνήμην ἔχειν δυνησόμεθα. Καὶ ἐξῆς τὰ λοιπὰ 34 ἁμαρτήματα κατὰ τάξιν ἐν τοῖς τόποις θήσομεν, καὶ ὅσας πράγματος ἐνθυμηθῆναι θελήσομεν, ἂν τῇ τῶν μορφῶν διαθέσει καὶ τῷ τῶν εἰκόνων ἐπιμελεῖ λόγῳ χρησώμεθα, ῥαδίως ἐκείνων, ἃ βουλησόμεθα, μνημονεύσομεν.

XXI. Τὰς τῶν λόγων δὲ ὁμοιότητας ταῖς εἰκόσιν ἐκφαίνειν θέλοντες πλείω πόνον ἔχομεν καὶ μᾶλλον τὴν ἡμετέραν διάνοιαν γυμνάσομεν, ὃ τόνδε τὸν τρόπον ποιεῖν ἡμᾶς ἀρμόσει. Ἦδη ἐν δόμῳ ἐκδίκησιν Ἀτρεΐδαι βασιλεῖς κατασκευάζουσιν. Ἐν τόπῳ καθίσταται δεῖ χεῖρας πρὸς οὐρανὸν αἰρόμενον Δομέτιον, ὅτε παρὰ τῶν βασιλέων Μαρτίων λώροις ἐμαστιλίζετο. Τοῦτ' ἔσται, ἥδη δόμον ἐκδίκησιν βασιλεῖς. Ἐν τῷ ἑτέρῳ τόπῳ Αἴσωπον θετέον καὶ Κύμβρον καὶ κοσμουμένην ἐν τῇ πλάνῃ τὴν Ἰφιγένειαν. Τοῦτ' ἔσται, Ἀτρεΐδαι κατασκευάζουσι. Τοῦτον τὸν τρόπον οἱ λόγοι πάντες ἔσονται ἐκδηλοι. Ἀλλ' αὕτη ἡ τῶν εἰκόνων συμμόρφωσις οὕτω χρησιμεύει, ἂν τὴν φυσικὴν μνήμην ἀνανήψωμεν ταύτῃ τῇ σημειώσει, ἵνα στίχου τεθειμένου αὐτοὶ ἐφ' ἑαυτῶν πρῶτον μετερχώμεθα δις ἢ τρίς τὸν αὐτὸν στίχον, μετὰ δὲ ταῦτα μετὰ τῶν εἰκόνων καὶ τοὺς λόγους ἐκφήνωμεν. Οὕτω τῇ φύσει ὑπηρετήσῃ ἡ μέθοδος. Καὶ γὰρ ἑκατέρα τῆς ἑτέρας κεχωρισμένη ἦττον ἔσται βεβαία· οὕτως ὁμως, ὥς εἶναι τὸ πλεον τῆς βοηθείας ἐν τῇ τέχνῃ τε καὶ μεθόδῳ· ὃ δὴ διδάσκειν οὐκ ἂν ἐδυσχεράναμεν, εἰ μὴ ἐδεδλείμεν, μὴ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἐκστάντες προθέσεως ἦττον ἐπιδεξίως τηρήσωμεν τὴν σαφῇ ταύτῃ τῆς διδασκαλίας βραχύτητα. Ἐπεὶ δὲ συμβαίνειν εἶωθε 35 τῶν εἰκόνων τὰς μὲν παγίως καὶ πρὸς τὸ κινεῖν τὸν ἡμέτερον λογισμὸν ἐπιτηδειοτάτας εἶναι, τὰς δὲ ἄσθενεῖς τε καὶ χάνους καὶ μόλις δυναμένας τὴν μνήμην ἐγρηγορῆσαι, ὥς ἂν ἅμφω ταῦτα γένωνται ἐπισκεπτέον ἐστίν, ἵνα, νοηθείσης τῆς αἰτίας ὁποίας εἰκόνας φύγωμεν καὶ αἷς χρησώμεθα, εἰδέναι δυνώμεθα.

XXII. Διδάσκει οὖν ἡμᾶς ἡ φύσις αὐτὴ τὸ προσῆκον. Ἄν γὰρ τινα πράγματα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ ἴδωμεν μικρά, συνήθη,

καθημερινά, τούτων μεμνησθαι οὐκ εἰώθαμεν, ἐπεὶ οὐδενὶ πράγματι εἰ μὴ νέῳ ἢ θαυμασίῳ συγκινεῖται ἡ ψυχὴ. Ἄλλ' ἐάν τι βλέπωμεν ἢ ἀκούωμεν ἐξόχως αἰσχροὺν ἢ καλόν, ἀνήκουστον, μέγα, ἀπίθανον, κινδυνῶδες, γελοῖον, τούτου ἐπὶ πολὺ μεμνησθαι εἰώθαμεν. Ἄτινα δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν βλέπομεν ἢ ἀκούομεν, ἐπιλανθανόμεθα πολλάκις· τὰ δὲ συμβάντα ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ, ἐπὶ μνήμης ἀεὶ φέρομεν ἄριστα· πολλάκις δὲ οὐδὲ ταῦτα, διότι τὰ συνήθη πράγματα ῥαδίως τῆς μνήμης ἐξολισθαίνουσι, τὰ περιφανῇ δὲ καὶ νέᾳ ἐν τῇ ψυχῇ μένουσιν ἐπὶ πλεόν. Τὰς μὲν γὰρ ἀνατολὰς τοῦ ἡλίου καὶ δρόμους καὶ δύσεις αὐτοῦ οὐδεὶς θαυμάζει, ὅτι καθ' ἡμέραν γίνονται· τὰς δ' ἐκλείψεις αὐτοῦ θαυμάζουσιν ὥς σπανίως συμβαινούσας, καὶ τὰς τοῦ ἡλίου δὲ μᾶλλον ἐκλείψεις θαυμάζουσιν ἢ τῆς σελήνης, ὅτι αὗται συνεχέστεραί εἰσι. Διδάσκει οὖν ἡ φύσις ἑαυτὴν ὀχλώδει καὶ συνήθει πράγματι μὴ διεγείρεσθαι, καινῇ δὲ καὶ περιφανεῖ τινὶ πράξει. Καὶ μιμεῖται τὴν φύσιν ἢ τέχνη, εὗρίσκει τε ὅπερ ἡ φύσις βούλεται καὶ ζητεῖ, καὶ ἔπεται οἷς ὑποδείκνυσιν. Οὐ γὰρ ἐστίν, ὅπερ ἡ τελευταῖον ἢ φύσις εὔρεν ἢ πρῶτον ἢ μέθοδος· ἀλλ' αἱ τῶν πραγμάτων ἀρχαὶ ἀπὸ τῆς διανοίας προῆλθον, τὰ δὲ

37 τέλη μαθήσει συσκευάζονται. Τὰς γοῦν εἰκόνας ἡμᾶς ἐν ἐκείνῳ τῷ γένει συνιστᾶν ἀρμόσει, ὅπερ ἔχουσιν καὶ μένειν ἐν τῇ μνήμῃ ἐπὶ πλεῖστον δύναται. Τοῦτο δὲ συμβῆσεται, ἂν ὥς μάλιστα σεσημειωμένας ὁμοιότητας συστησώμεθα, ἂν οὐ πολλὰς οὔτε πεπλανημένας, ἀλλὰ τι ποιούσας θῶμεν εἰκόνας, ἂν ἔξοχον εὐμορφίαν ἢ ἐσχάτην αἰσχροτῆτα ταύταις προσνείμωμεν, ἂν πράγματι τι κοσμήσωμεν, οἷον ἢ στεφάνοις ἢ ἐσθῆτι πορφυρᾷ, ἵνα εὐληπτος ἡμῖν ἢ ἡ ὁμοιότης· ἢ ἂν τι πρᾶγμα κατασχηματίσωμεν αἰσχροῶς, ὥς ἂν εἰ ἡμαγμένην ἢ πηλῷ κεχραμένην καὶ βεβορβορωμένην ἢ ὠβελισμένην καὶ κατάστικτον εἰσάγωμεν, ἵνα μᾶλλον σεσημειωμένη ἢ ἡ εἰκὼν· ἢ ἂν γελοῖά τινα πράγματα ταῖς εἰκόσι προσνείμωμεν. Τὰ τοιαῦτα γὰρ ποιοῦσιν ἡμᾶς ῥαδίως μεμνησθαι δύνασθαι· ἃ δὲ ἀληθῆς τυγχάνοντα ῥαδίως εἰς νοῦν φέρομεν, τὰ αὐτὰ πεπλασμένα μὲν, ἐπιμελῶς δὲ σεσημειωμένα καὶ κατὰ τοὺς εἰρημένους κανόνας ἐπὶ νοῦν φέρειν οὐ δυσχερές ἐστι. Πλὴν κἀκεῖνο προσήκει ποιεῖν, τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοὺς πρώτους ἐκάστους τόπους χάριν τοῦ ἀνακαλεῖσθαι τὰς εἰκόνας ταχέως τῇ διανοίᾳ πρῶτον διαδραμεῖν.

38 XXIII. Οἶδα πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων γράψαντας περὶ μνήμης καὶ διδάξαντας δεῖν πολλῶν λόγων συγγράφειν εἰκόνας, ὥς ἂν οἱ ταύτας ἐκμανθάνειν ἐθέλοντες, παρεσκευασμένας ἔχοντες, μηδὲν πονῶσιν ἐν τῇ τούτων ζητήσῃ, ὃ διὰ τινος ἡμῖν αἰτίας οὐκ ἀρέσκει. Πρῶτον μὲν, ὅτι τῷ τῶν λόγων ἀναριθμήτῳ πλήθει γελοῖόν ἐστι τὰς τῶν λόγων ἐτοιμάζειν εἰκόνας· πολλοῦ γὰρ δεῖ τοῦτο ἐρῶσθαι, ἐπεὶ ἐκ τῆς ἀπέριου τῶν λόγων πληθύος νῦν μὲν ἄλλου, νῦν δ' ἄλλου ἡμᾶς λόγου μνημονεῦσαι δεήσει. Μετὰ δὲ ταῦτα τί μὴ τὴν τῶν εἰκόνων εὗρεσιν τῷ περὶ ταῦτα σπουδάζοντι οἴκοθεν ποιεῖν ἐπιτρέψωμεν, ἀλλὰ πάντα ἔτοιμα καὶ ἐξεζητημένα παρέχοντες ἀγύ-

μναστον ἐκεῖνον καὶ οἶον εἰπεῖν ἀκίνητον πρὸς ταῦτα ποιήσομεν; Ἐπὶ τούτοις ἄλλος ἄλλη πλέον ὁμοιότητι διεγείρονται. Καὶ γὰρ ὥσπερ πολλάκις μορφῇ τινὲ τήνδε τὴν μορφὴν εἰκέναι λέγοντες οὐ πάντας ἔχομεν συναινοῦντας, ὅτι γε ἄλλο δοκεῖ ἄλλῳ· οὕτω γίνεται καὶ ταῖς εἰκόσιν, αἵτινες ἡμῖν ἀκριβῶς γνώριμοί εἰσιν, αὐταὶ βραχὺ τι δοκοῦσιν εἶναι διαφανεῖς ἑτέροις· ὅθεν ἕκαστον 39 ἐαυτῷ χρὴ τὰς εἰκόνας κατὰ τὴν οἰκείαν ἐπιτηδειότητα κατασκευάζειν. Τελευταῖον ἔργον ἐστὶ διδασκάλου διδάσκειν, ὅπως ἕκαστον ζητεῖσθαι προσήκει, καὶ τοῦτ' ἐν τυχόν ἢ τι ἕτερον, οὐ πάντα δὲ τὰ τοῦ αὐτοῦ γένους χάριν παραδείγματος ὑποβάλλειν, ὅπως ἂν εἴη τὸ πρᾶγμα σαφέστερον. Ὡσπερ ὅταν, ὡς δεῖ τὰ προοίμια ζητεῖν, διαλεγώμεθα, λόγον ἐν ὑποδείγματι πάντως ἀπλῶ διδόαμεν τῆς τῶν προοιμίων εὐρέσεως, οὐ χίλια προοιμίων γένη συγγράφομεν· οὕτω νομίζομεν περὶ τῶν εἰκόνων γίνεσθαι δεῖν.

XXIV. Νῦν δ' ἵνα μὴ τυχὸν τὴν τῶν λόγων μνήμην ἢ σφόδρα δύσκολον ἢ μετρίως ὠφέλιμον κρίνης, ἔτι δ' ἵνα καὶ τῆς τῶν πραγμάτων μνήμης ἀγαπητῶς ἔχῃς ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ὠφελιμωτάτη ἐστὶ καὶ πολλῶ πλέον προχειροτάτη, τὴν σὴν ἀγάπην παραινέτεον, δι' ἣντινα τὴν αἰτίαν τὴν τῶν λόγων οὐκ ἀποδοκιμάζομεν μνήμην. Νομίζομεν γὰρ τοὺς βουλομένους πραγμάτων ῥάστων ἀπόνως, ἀνεπαχθῶς, ῥαδίως μεμνησθαι δεῖν ἐν πράγμασι δυσκολωτέροις εἶναι πρῶτον γεγυμνασμένους. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν τῶν λόγων μνήμην εἰσάγομεν, οὐχ ἵνα στίχου μεμνησθαι δυνώμεθα, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐκ ταύτης τῆς ἀσκήσεως ἢ τῶν πραγμάτων μνήμη ἢ πρὸς ὠφέλειαν μάλιστα τείνουσα βεβαιωθείη, καὶ ἀπὸ τῆς δυσκόλου ταύτης συνηθείας ἀπόνως πρὸς τὴν ἐν ἐκείνοις εὐκολίαν διαβῆναι δυνηθῇμεν. Ἄλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ μαθήματι ἀσθενὴς ἐστὶν ἢ τῆς τέχνης διδασκα- 40 λία χωρὶς ἄκρας προσεδρείας καὶ ἀσκήσεως, οὕτω δὴ καὶ ἐν ταῖς μνήμασι ἐπὶ πολὺ ἰσχύει ἢ μέθοδος, ὥστε τὴν εὐφυΐαν πόνῳ καὶ σπουδῇ καὶ ἐπιμελείᾳ συνεπιδοῦναι. Δεῖ γοῦν φροντίζειν, ὅπως ἕξεις πλείους τόπους καὶ ὡς μάλιστα ἁρμοδίους καὶ πρὸς τὰ διδασκόμενα συμβάλοντας, καὶ γυμάζεσθαι καθ' ἡμέραν ἐν τῷ τὰς εἰκόνας συντιθέναι. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν ταῖς ἑτέραις σπουδαῖς καταχρώμεθα πολλάκις ἀσχολία τε καὶ περισπασμῷ, οὕτω καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ πράγματος δύναται τις ἡμᾶς αἰτία ἀπάγειν. Οὐ γὰρ ἔστιν ὅτε οὐχ ἔξομέν τι δοῦναι τῇ μνήμῃ, καὶ μάλιστα ὅταν τινὲ μείζονι ὑπηρετήματι κατεχώμεθα. Διὰ τοῦτο εἴπερ ἔστιν ὠφέλιμον τὸ ῥαδίως μεμνησθαι, μή σε λανθανέτω, ὅτι τοσοῦτον ὠφέλιμόν ἐστιν, ὅσῳ πλείονι ζητεῖται καὶ λαμβάνεται πόνῳ. Πλείοσι λόγοις πρὸς ταύτην σε παρακαλεῖν δεῖν οὐχ ἡγούμεθα, ἵνα μὴ δόξωμεν ἢ τὴν σὴν σπουδὴν ἀπελπίζειν ἢ περὶ τοῦ πράγματος πλείω τῆς χρείας λέγειν φιλοτιμεῖσθαι.

Quodsi quondam Graecus auctor scriptoris ad Her. forte fortuna erit inuentus, eadem ratio quae inter Graecum Lati-

num Byzantinum scriptorem intercedat erit conspicua qualem etiamnunc licet cognoscere in comparandis Apollonio Dyscolo Prisciano Maximo Planude.

editionibus
p[er] impressis.

Editiones Tullianas et rhetoricae ad Her. typis impressas enumerant cum aliae tum edit. Bipontin. uol. I 1780 p. LXXXI. CXIII Orellii Baiteri Onomast. I p. 197. 215. 218. 223: ego omnes enumerare neque possum neque debeo sed eas tantummodo quae praestantissimae fuerunt omnium quaeque mihi praesto esse poterant. Atque gloria editionis principis penes Venetos ubi anno prodiit 1470 Ciceronis rhetorica noua et uetus primum typis impressa a Nicolao Jenson curante Omnibono Vicetino. Quae editio mihi praesto non est: eae quibus utor Omniboni editiones Venetae a 1476. 1479 ad cod. classis E d similem factae sunt: quarum prior IV 54, 68 habet illud *post imperator et populi ro. factus est consul*; posterior eadem nisi quod *po. ro.* per compendia scriptum est. Omnibonum secuti plerique editores utriusque rhetoricae libros ad Her. posuerunt priores. Quem in hac re non secuta est editio Veneta anni 1481 'per Baptistam de Tortis' quamuis similis sit in reliquis. Nam sicuti codd. classis E plurimi priore loco habet rhetoricam ueterem cum Victorini explanatione, sequitur rhetorica ad Her. cum commentario docti cuiusdam illius temporis copioso et acuto. Repetita est editio anno 1483 in eadem officina satis mendose nec melior Veneta anni 1487 'per Marinum Saracenum' illorum simillima. Commentarii illius initium hoc est: 'Solebant maiores in exponendis libris multa inquirere quae nunc omittuntur. Titulus talis est: M. Tullii Ciceronis Rhetoricae nouae ad Herennium liber primus incipit. Noua ad differentiam ueteris quam in adolescentia scripsit. De qua in oratore ait: Qui libri a nobis exciderunt. Quamquam multi dicant aetate iam prouectum scripsisse propter eloquentiam maximam qua in illa usus est, nescientes Ciceroni ita ingentem fuisse eloquentiam, ut et in curiis (*scrib. cunis*) uideatur ornate dicere potuisse.' Quibus operae pretium uidetur doctae explicationis haec specimina adiungere: IV 10, 15 'depultus] priscum est: nam antiqui loco s ponebant t' -ultare pro pulsare 12, 18 ad '*luci misimus eli*] inconcinna

est transitio quia facit obscuritatem: nam uoluit dicere lucili: sed diuisa syllaba addidit *e* a uerbo remotum'. Et IV 54, 67 scholion est: 'Gracchi memento] . . . Gracchus pater emilii et Caii graccorum', editio habet: *stultitiam nosce gracchi* unde apparet commentarium non ad hanc editionem sed ad librum manuscriptum pertinere qui praebeat l. s. '*stultitiae Gracchi memento* cod. lⁱ similis. Tamen recte ille ad 55, 68 hic subsellium: 'hic nasica', denique ad 54, 68 'modo consul] uidetur dicere de maiore (*scribas* mario). in asiē proficiscitur: quoniam de minturnēsi palude fugit. post imperator] quia cum exercitu romam uenit' unde apparet editum esse illum commentarium satis neglegenter et hanc illius loci explicationem rectam quam denuo uiri docti huius saeculi protulerunt iam saec. XV inuentam, postea obliuione obrutam esse.

Anno 1491 nouam lucem rhetoricae ad Her. attulit Raphael Regius Patauii et Venetiis qui docebat in dissertatione inscripta 'Utrum ars rhetorica ad Herenium Ciceroni falso inscribatur' quae illo anno edita est Venetiis cum eiusdem auctoris CC problematis in totidem institutionis oratoriae Quintiliani deprauationes. Qui cum Quintiliani interpretationi operam daret quem postea edidit et adnotauit Venetiis 1493 facile intellegere potuit hoc opus rhetori doctissimo et Tullii amantissimo cognitum non fuisse: praeterea recte agnouit stilum et characterem dicendi a Tulliano eloquio plane diuersum. Tum recte librum ne Gellio quidem Tullii esse uisum inde colligit quod ille XIII 6 'id uocabulum', inquit, 'quod dicitur uulgo barbarismus, qui ante Augusti aetatem pure atque integre locuti sunt an dixerint nondum equidem inueni'. Atqui ad Her. IV 12, 17 et barbarismus memoratur et soloecismus neque ideo illud argumentum minus probandum est, quod de usu uocabuli soloecismus quod usurpauit Lucilius FPR p. 174 errat idem Gellius V 20. Atque utinam sese intra hanc disputationem continuisset Regius: nam haec argumenta etiamnunc stant firmissima. Sed idem in auctore inueniendo et uacillauit et fluctuauit huc illuc cum modo auctorem esse dicat Cornificium qui nescio quo tempore uixit modo Verginium Flauum qui sub Nerone modo sat ridi-

De Raphaelis
Regii et Lau-
rentii Vallae
studiis.

cule Timolaum qui sub Aureliano libros ad Her. conscripserit. Itaque cum illa argumenta quibus euicit Ciceronis librum non esse et egregia sint et firma et grauia, haec quae de nomine ueri auctoris proposuit ut confusa contorta falsa merito deridentur: quae ego modo tacite adnotationibus Regii in Quintilianum adsumptis quas Burmannus praef. in rhet. ad Her. p. XI. XII laudat ita correxi, ut intellegi quidem possint. Nam Regius in dissertatione s. s. exemplaris Gottingensis fol. paenultimo r.: 'Minime', inquit, 'tamen id est dissimulandum quod mihi pridem cum paduae profiterer: uulgatum quidam exceperunt. Cornificium uidelicet illius opusculi idcirco auctorem uideri quod Fabius Quintilianus eam statuum diuisionem: ac quaedam alia: quae in rhetoricis ad Herenium leguntur: Cornificio ipsi ascribit.' In quibus nomen Verginii satis mire cum nomine Cornificii in unum conflauit: conf. Quintil. III 6, 45. Quod ego ea de causa miror, quod hominem in hac ipsa re qua de studiosissime agitur tam grauiter errare ingenii esse uidetur minime subtilis et acuti nec placet orthographia uocabuli *Herenius* iam in exemplaribus anno 1476 impressis euitata. Sed ille qui scripsit Regium primum sensisse Ciceronis illud opus esse non posse, is his uerbis significat sese Regii dissertationem numquam uidisse. Qui l. s. fol. antepaenultimo r. haec scribit: 'Cum enim Laurentius Valla perquam acri uir iudicio quodam in libello asserat opusculum illud uix Cicerone esse dignum: et quidam citra omnem eorum quae contra dici possent: refutationem Ciceronis esse negent. plerique uero adduci non possint: ut illam a M. Tullii familia ueluti subditiciam putent summouendam' e. q. s. Et sub finem: 'Omnes namque et uerborum et sententiarum exornationes . . . iis etiam illustrantur exemplis quae fere de Ciceronis orationibus sumpta ad imitationem ipsius composita plerosque in ea detinent opinione: ut libros ad Herenium nulli alii quam Ciceroni ascribendos putent.' Haec cum scripserit Regius anno 1491 manifestum est hanc ipsam quaestionem iam multos annos inter doctos agitatam esse nec illum facem ueritatis praetulisse sed a Laurentio Valla traditam et prope extinctam denuo concussisse quo magis exardesceret. Anno 1445 Lau

rentius Valla edidit inuectiuarum seu recriminationum in Barptolemaeum Facium Ligurem libros IV quos antequam componeret contentissimo studio librum de rhetorica ad Her. conscripserat et Facio inspiciundi copiam fecerat: conf. JVahlenus Sitzungsber. der Wien. Akad. d. W. 61, 1869 p. 58. 66 Laurentii Vallae opera omnia Basil. 1540 p. 628 ubi haec leguntur sat corrupta: 'Verum ut tibi respondeam, ubi Ciceroni detraxi? An quod in libello quem tibi ostendi, nondum edito, ubi parcus de loco quodam rhetoricae disputaui? Sed tu ubique non modo in maius extollis omnia, sed etiam mentiris. Ego in eo opere uolui probare Ciceronem nondum senem in prooemio quarti libri ad Herennium quo ab omnibus Graecis rhetoribus dissidet (*ita scripsi: dixisset uulgo*), Isocrate, Aristotele, Theophrasto caeterisque, a se quoque sene dissidere, qui in reliquis artis rhetoricae libris nec facit idem nec praecipit, praeterea a Latinis uniuersis et qui ante ipsum et qui postea fuerunt: in quo modestiam meam licet uideas, uir immodestissime, quod non mea persona, sed illorum ipsorum quorum causa locutus sum' (*hic deesse nonnulla uidentur*). Alterum libellum quem per eosdem dies ostendi differs ut est (*es uulgo*) incompositus. Graecos interponis, ad dialecticamque reuolueris' e. q. s.: conf. p. 462 *med.* Hi libri uidentur aut periisse aut ab auctore suppressi esse: nam in altero commiserat ut uerbum *parciturus* adhiberet ab inimicis postea multum derisum: conf. p. 462. Ego quamquam ex Laurentii operibus demonstrare non possum eum rhetoricam ad Her. ut spurium Tullii opus damnassee, tamen non habeo cur Regium erroris conuincam. Neque enim quidquam probabilius quam alterum illum libellum Vallae quem memorat Regius aut casu periisse sicuti alios eiusdem auctoris permultos aut ab auctore suppressum esse Regiumque etiamtunc aliquam iudicii illius quod Valla tulerat habuisse scientiam et cognitionem, cum et studiorum similitudine et professionis artissime cum illo fuerit coniunctus: quin etiam Vallae multa arguebatur sublegisse Regius quae de re conf. Quintilian. edit. Spalding. uol. I p. LXVII. Quis enim magis praeparatus et instructus uidetur fuisse ad hanc quaestionem soluendam quam Valla ille, qui l. s. p. 477

pronuntiet sese Quintilianum 'prope ad uerbum' tenere. p. 266 'neminem posse neque Quintilianum intelligere nisi Ciceronem optime teneat neque Ciceronem probe sequi, nisi Quintiliano pareat', quis acutior illis temporibus uixit et magis sagax, quam ille qui donationem Constantini spurium esse opus certis argumentis demonstraerit? Praeterea irato animo Vallam fuisse et tamquam infesto aduersus libros ad Her. propterea quod Facius saepissime illis usus est in inuectiuis suis multis locis apparet: conf. p. 587 extr. 'permittit ars non quidem ista cuius toties mihi praecepta decantatas', p. 581: 'uerba Ciceronis ad Her. qui libri sunt deliciae tuae', p. 510: 'quos tu mihi libros ab auctore suo non probatos uelut scholasticos scholasticus ipse semper ingeris et inculcas', p. 588: 'praesertim cum nunquam disceditis a libris Ciceronis ad Herennium scriptis, uix ut ipse autor fatetur Cicerone dignis.' Quae uerba etiamsi illorum quae de Valla iudicio Regius scripsit sint simillima, tamen ego neque ita turpiter errasse Regium sicuti ueteres qui illum impugnauerunt uiri docti arbitrati sunt cum in Vallae libris illud de *arte rhetorica ad Her.* iudicium non inuenerint neque quattuor illi libros amplissimos in Facium *libellum* appellare ausim statuere: quod uocabulum multo magis uidetur innuere a deperditum illum quem Valla bis l. s. s. uocat *libellum* in *arte rhetorica ad Her.* a se compositum aut alium quendam cuius memoria ad nos omnino non peruenerit.

Ingens autem illa Regii disputatione inter doctos orta est lis et tumultus qui aut Tullio egregium opus eripi per uim quererentur aut principem scriptorum opere nomine praeclaro indigno liberari exsultarent. Emunctae naris qui fuere Regium secuti sunt praeterquam quae de auctoribus satis inconstanter disputauit: qui impugnarunt nihil sapienter protulerunt haud doctis dictis certantes sed maledictis. Voluit quae editt. impressae sunt Venetiis 1496 et 1500 per Philippum Pincium Mantuanum continentes libros ad Her. cum commentariis Francisci Maturantii Perusini et Antonii Mancinelli et de inu. cum Victorini explanatione prooemio loco habent disputationem Mancinelli *rhetoricen ad Herennium* esse *Ciceronis* disserentis sat tenuiter et frigide: qui tamen

recte ad IV 54, 68 adnotant: *Mario haec oratio conuenisset.* In emendatione nihil praestitere nec melior Alexandri Minutiani editio totius Ciceronis princeps Mediolanensis anni 1498 cui tamen Regius persuaserat librum M. Tullii non esse. Qui ipse quoque utramque rhetoricam ex ordine editionis a 1470 edidit Venetiis 1502: impugnat in prooemio eos qui *nuper grandia commenta in rhetoricam ad Her. certatim emisserunt*, cum satius sit librariorum menda tollere. Neque tamen ipse quicquam praestitit in hac re memoria dignum. Editiones Venetas secuntur Lipsiensis 1504 Iacobi Thanneri in qua primum IV 21, 29 recte bis ponitur *vincit*, Parisina a. 1508 a Iodoco Badio Ascensio curata cum doctis eiusdem auctoris prolegomenis in quibus librum ad Her. priore loco positum Tullio indignum iudicat. Neque non praestantissimus quisque criticorum Regii et probauerunt et confirmauerunt argumenta quibus commotus ille Tullio librum abiudicauit. Honoris causa nomino Angelum Decembrium Mediolanensem qui in libris de Politia literaria edit. Basil. 1562 p. 56 seqq. Catonis disticha Iuuenalis saturam ultimam Senecae epistolas ad Paulum Ciceronis libros ad Her. et partitiones oratorias ut spuria damnauit et Floridum Sabinum cuius disputatio exstat in Gruteri Lampade I p. 1033 seqq. qui facete scripsit haec rhetorica Herenniana Ciceroni non magis conuenire quam generoso equo asini macilenti clitellas: reliquorum et nomina et scripta enumerat Burmannus praef. p. XXV seqq., qui argumenta noua post Regium et Ascensium non protulerunt. Noua inde aetas incipit ab editione ALDI Veneta quae denuo ad libros manu scriptos facta est a. 1514 rhetorica Ciceronis complectens omnia. In qua multis locis codd. scriptura restituta est classis E, ueluti IV 12, 18 *Caecilius* posuit pro *Caelius* editorum, 54, 67 *inulti iacent*, 54, 68 *postremo* pro *po. ro.*, 49, 62 eodem modo suppleuit quo codd. lⁱ l³ de quo supra egimus p. 38: multis locis traditam scripturam admodum uiolenter mutauit, nonnullis egregie emendauit ueluti ille primus uocabula *mnemonica*, *mnemoni-* *as* III 17, 30. 24. 40 recte constituit. In praefatione contra Gallium libri auctorem recte disputat et fol. 6 r. tradit in *cod. quodam Romano antiquissimo librum nomine M. Gallionis*

inscriptum esse sese accepisse ab aliis: quam in rem ut accuratius inquiramus nos nulla re commouemur. Pari auctoritate eorundem operum editio erat A. CRATANDRI Basilensis a. 1528 quae Aldinam sequitur illis quos posui locis receptis doctorum eorum quos in praef. enumerat JSichardi MBentini aliorum coniecturis: ueluti illa primum IV 12, 18 *Lucilii* nomen induxit et heroum effinxit. Maxima omnium cum gloria deinde cum Ciceronem tum libros ad Her. edidit emendatos Petrus VICTORIUS ille quem merito sospitatorem Ciceronis dicunt Venetiis apud Iuntam a. 1537 quae sola Victorianarum mihi praesto est. Secutus est in multis Aldinam et Cratandream: multa praeclare emendauit ipse ueluti *domuitionem* III 21, 34, *sufflata* IV 10, 15, *materis* 32, 43 posuit primus tum in uariarum lectionum libris Florentiae apud Iunctas 1582 editis p. 160. 250. 271 exempla IV 54, 67. 10, 14. 28, 39 prolata allatis aut Graecis aut Latinis auctoribus optime ille explanauit. Itaque quod Graeuus de Cicerone: 'uni Victorio', inquit, 'plus Cicero debet, quam reliquis omnibus qui in eo perpoliendo operam posuerunt', idem de scriptore ad Her. pronuntiandum erit. Neque tamen codd. meliorum auxilio adiutus editionem confecit: nam nusquam eius modi posuit lectiones, quales e libris manu scriptis petitas esse coniecero melioribus quam ei sunt quos nouimus. Tum primus omnium ausus est auctoris rhetoricae ad Her. nomen pronuntiare: nam l. s. scribit modo 'Auctor rhetorices ad Her. qui nunc esse Cornificius putatur' modo 'nec non (ut arbitror) Cornificius in IIII libro ad Her.' tum 'Cornificius in IIII libro de arte dicendi ad Her.' p. 160: qua in re secuti sunt Victorium Adrianus Turnebus in aduersariis Parisiis 1564 editis Dionysius Lambinus in notis ad de inu. I 50, 95 qui ad Her. II 16, 24 tamen adnotaret 'Cornificius siue quis alius' alii. Nec mirum: neque enim quicquam ueritati a Regio prolatae plus detrectauit quam quod ille ineptissime tres simul inuenerat auctores et Victorius cum ex Quintiliano rhetoricae ad Alexandrum in Commentarii in Aristotelis rhetorica praefatione edit. Basil. 1549 fol. 4 r. Anaximenem inuenerit auctorem ex eodem hercle scriptore rhetoricam ad Herennium suum sibi patrem posse inuenire confisus est.

τόνδε τὸν τρόπον· οἷον εἴ τις ἐν δίκη κατηγορῶν τινὸς εἴποι, παρὰ τοῦ διωκομένου ἄνθρωπόν τινα φαρμάκῳ φονευθῆναι χάριν κληρονομίας τῆς ἐκείνου οὐσίας, καὶ τούτου τοῦ πράγματος ἐπαγγέλλαιτο πολλοὺς παραγαγεῖν μάρτυρας καὶ συνίστορας· ἂν τούτου πρώτου, ἵνα πρὸς τὸ διεκδικεῖν ἡμῖν εὐκόλον ᾗ, μεμνησθαι θελήσωμεν, ἐν τῷ πρώτῳ τόπῳ τὴν τούτου τοῦ παντὸς πράγματος εἰκόνα συσχηματίσομεν· ἄσθενῇ ἐν τῇ κλίνῃ κατακείμενον ποιήσομεν αὐτὸν ἐκεῖνον, ὑπὲρ οὗ ἡ δίκη, ἂν τὴν ἐκείνου μορφὴν ἐν νῶ ἔχωμεν· εἰ δὲ ἐκεῖνον οὐκ οἶδαμεν, ἄσθενῇ τινὰ ληψόμεθα, οὐκ ἐξ ἐλάττονος τόπου, ὥς ἂν εὐθέως εἰς νοῦν ἐλθεῖν δύναίτο, καὶ τὸν κατηγορούμενον πρὸς τῇ κλίνῃ αὐτοῦ παραστήσομεν, τῇ μὲν δεξιᾷ ποτήριον πλήρες, τῇ δ' ἀριστερᾷ πίνακας γεγραμμένους κατέχοντα, καὶ ἱατρόν τινα Μάρτιον παραστήσομεν οὕτω καλούμενον. Τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῆς κληρονομίας καὶ τοῦ τῷ φαρμάκῳ φονευθέντος μνήμην ἔχειν δυνησόμεθα. Καὶ ἐξῆς τὰ λοιπὰ 34 ἁμαρτήματα κατὰ τάξιν ἐν τοῖς τόποις θήσομεν, καὶ δσάκις πράγματος ἐνθυμηθῆναι θελήσομεν, ἂν τῇ τῶν μορφῶν διαθέσει καὶ τῷ τῶν εἰκόνων ἐπιμελεῖ λόγῳ χρησώμεθα, ῥαδίως ἐκείνων, ἃ βουλησόμεθα, μνημονεύσομεν.

XXI. Τὰς τῶν λόγων δὲ ὁμοιότητας ταῖς εἰκόσιν ἐκφαίνειν θέλοντες πλείω πόνον ἔξομεν καὶ μᾶλλον τὴν ἡμετέραν διάνοιαν γυμνάσομεν, ὃ τόνδε τὸν τρόπον ποιεῖν ἡμᾶς ἀρμόσει. Ἦδη ἐν δόμῳ ἐκδίκησιν Ἀτρεΐδαι βασιλεῖς κατασκευάζουσιν. Ἐν τόπῳ καθίσταναί δεῖ χεῖρας πρὸς οὐρανὸν αἰρόμενον Δομέτιον, ὅτε παρὰ τῶν βασιλέων Μαρτίων λώροις ἐμαστιλίζετο. Τοῦτ' ἔσται, ἥδη δόμον ἐκδίκησιν βασιλεῖς. Ἐν τῷ ἑτέρῳ τόπῳ Αἴσωπον θετέον καὶ Κύμβρον καὶ κοσμουμένην ἐν τῇ πλάνῃ τὴν Ἰφιγένειαν. Τοῦτ' ἔσται, Ἀτρεΐδαι κατασκευάζουσι. Τοῦτον τὸν τρόπον οἱ λόγοι πάντες ἔσονται ἐκδηλοι. Ἀλλ' αὕτη ἡ τῶν εἰκόνων συμμόρφωσις οὕτω χρησιμεύει, ἂν τὴν φυσικὴν μνήμην ἀνανήψωμεν ταύτῃ τῇ σημειώσει, ἵνα στίχου τεθειμένου αὐτοὶ ἐφ' ἑαυτῶν πρῶτον μετερχώμεθα δις ἢ τρίς τὸν αὐτὸν στίχον, μετὰ δὲ ταῦτα μετὰ τῶν εἰκόνων καὶ τοὺς λόγους ἐκφήνωμεν. Οὕτω τῇ φύσει ὑπηρετήσῃ ἡ μέθοδος. Καὶ γὰρ ἑκατέρα τῆς ἑτέρας κεχωρισμένη ἥττον ἔσται βεβαία· οὕτως ὅμως, ὥς εἶναι τὸ πλεόν τῆς βοηθείας ἐν τῇ τέχνῃ τε καὶ μεθόδῳ· ὃ δὴ διδάσκειν οὐκ ἂν ἐδυσχεράναμεν, εἰ μὴ ἐδεδίειμεν, μὴ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἐκστάντες προθέσεως ἥττον ἐπιδεξίως τηρήσωμεν τὴν σαφῇ ταύτῃ τῆς διδασκαλίας βραχύτητα. Ἐπεὶ δὲ συμβαίνειν εἶωθε 35 τῶν εἰκόνων τὰς μὲν παγίας καὶ πρὸς τὸ κινεῖν τὸν ἡμέτερον λογισμὸν ἐπιτηδειοτάτας εἶναι, τὰς δὲ ἄσθενεῖς τε καὶ χαύνας καὶ μόλις δυναμένας τὴν μνήμην ἐγρηγορῆσαι, ὥς ἂν ἅμφω ταῦτα γένωνται ἐπισκεπτέον ἐστίν, ἵνα, νοηθείσης τῆς αἰτίας ὅποιας εἰκόνας φύγωμεν καὶ αἷς χρησώμεθα, εἰδέναι δυνώμεθα.

XXII. Διδάσκει οὖν ἡμᾶς ἡ φύσις αὐτὴ τὸ προσῆκον. Ἄν γὰρ τινα πράγματα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ ἴδωμεν μικρά, συνήθη,

καθημερινά, τούτων μεμνησθαι οὐκ εἰώθαμεν, ἐπεὶ οὐδενὶ πράγματι εἰ μὴ νέῳ ἢ θαυμασίῳ συγκινεῖται ἡ ψυχὴ. Ἄλλ' ἐάν τι βλέπωμεν ἢ ἀκούωμεν ἐξόχως αἰσχροῦ ἢ καλόν, ἀνήκουστον, μέγα, ἀπίθανον, κινδυνώδες, γελοῖον, τούτου ἐπὶ πολὺ μεμνησθαι εἰώθαμεν. Ἄτινα δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν βλέπομεν ἢ ἀκούομεν, ἐπιλανθανόμεθα πολλάκις· τὰ δὲ συμβάντα ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ, ἐπὶ μνήμης αἰὲ φέρομεν ἄριστα· πολλάκις δὲ οὐδὲ ταῦτα, διότι τὰ συνήθη πράγματα ῥαδίως τῆς μνήμης ἐξολισθαίνουσι, τὰ περιφανῆ δὲ καὶ νέα ἐν τῇ ψυχῇ μένουσιν ἐπὶ πλεόν. Τὰς μὲν γὰρ ἀνατολὰς τοῦ ἡλίου καὶ δρόμους καὶ δύσεις αὐτοῦ οὐδεὶς θαυμάζει, ὅτι καθ' ἡμέραν γίνονται· τὰς δ' ἐκλείψεις αὐτοῦ θαυμάζουσιν ὥς σπανίως συμβαινούσας, καὶ τὰς τοῦ ἡλίου δὲ μᾶλλον ἐκλείψεις θαυμάζουσιν ἢ τῆς σελήνης, ὅτι αὗται συνεχέστεραί εἰσι. Διδάσκει οὖν ἡ φύσις ἑαυτὴν ὀχλώδει καὶ συνήθει πράγματι μὴ διεγείρεσθαι, καινῇ δὲ καὶ περιφανεῖ τινὶ πράξει. Καὶ μιμεῖται τὴν φύσιν ἡ τέχνη, εὐρίσκει τε ὅπερ ἡ φύσις βούλεται καὶ ζητεῖ, καὶ ἔπεται οἷς ὑποδείκνυσιν. Οὐ γὰρ ἐστίν, ὅπερ ἡ τελευταῖον ἡ φύσις εὔρεν ἢ πρῶτον ἢ μέθοδος· ἀλλ' αἱ τῶν πραγμάτων ἀρχαὶ ἀπὸ τῆς διανοίας προῆλθον, τὰ δὲ

37 τέλη μαθήσει συσκευάζονται. Τὰς γοῦν εἰκόνας ἡμᾶς ἐν ἐκείνῳ τῷ γένει συνιστᾶν ἀρμόσει, ὅπερ ἔχουσιν καὶ μένειν ἐν τῇ μνήμῃ ἐπὶ πλεῖστον δύναται. Τοῦτο δὲ συμβήσεται, ἂν ὥς μάλιστα σεσημειωμένας ὁμοιότητας συστησώμεθα, ἂν οὐ πολλὰς οὔτε πεπλανημένας, ἀλλὰ τι ποιούσας θῶμεν εἰκόνας, ἂν ἔξοχον εὐμορφίαν ἢ ἐσχάτην αἰσχροτήτα ταύταις προσνείμωμεν, ἂν πράγματι τι κοσμήσωμεν, οἶον ἢ στεφάνοις ἢ ἐσθῆτι πορφυρᾷ, ἵνα εὐληπτος ἡμῖν ἢ ἡ ὁμοιότης· ἢ ἂν τι πρᾶγμα κατασχηματίσωμεν αἰσχροῦς, ὥς ἂν εἰ ἡμαγμένην ἢ πηλῷ κεχραμένην καὶ βεβορβορωμένην ἢ ὠβελισμένην καὶ κατάστικτον εἰσάγωμεν, ἵνα μᾶλλον σεσημειωμένη ἢ ἡ εἰκὼν· ἢ ἂν γελοῖά τινα πράγματα ταῖς εἰκόσι προσνείμωμεν. Τὰ τοιαῦτα γὰρ ποιοῦσιν ἡμᾶς ῥαδίως μεμνησθαι δύνασθαι· ἃ δὲ ἀληθῆ τυγχάνοντα ῥαδίως εἰς νοῦν φέρομεν, τὰ αὐτὰ πεπλασμένα μὲν, ἐπιμελῶς δὲ σεσημειωμένα καὶ κατὰ τοὺς εἰρημένους κανόνας ἐπὶ νοῦν φέρειν οὐ δυσχερές ἐστι. Πλὴν κάκεινο προσήκει ποιεῖν, τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοὺς πρώτους ἐκάστους τόπους χάριν τοῦ ἀνακαλεῖσθαι τὰς εἰκόνας ταχέως τῇ διανοίᾳ πρῶτον διαδραμεῖν.

38 XXIII. Οἶδα πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων γράψαντας περὶ μνήμης καὶ διδάξαντας δεῖν πολλῶν λόγων συγγράφειν εἰκόνας, ὥς ἂν οἱ ταύτας ἐκμανθάνειν ἐθέλοντες, παρεσκευασμένους ἔχοντες, μηδὲν πονῶσιν ἐν τῇ τούτων ζητήσῃ, ὃ διὰ τινος ἡμῖν αἰτίας οὐκ ἀρέσκει. Πρῶτον μὲν, ὅτι τῷ τῶν λόγων ἀναριθμήτῳ πλήθει γελοῖόν ἐστι τὰς τῶν λόγων ἐτοιμάζειν εἰκόνας· πολλοῦ γὰρ δεῖ τοῦτο ἐρῶσθαι, ἐπεὶ ἐκ τῆς ἀπείρου τῶν λόγων πληθύος νῦν μὲν ἄλλου, νῦν δ' ἄλλου ἡμᾶς λόγου μνημονεῦσαι δεήσει. Μετὰ δὲ ταῦτα τί μὴ τὴν τῶν εἰκόνων εὔρεσιν τῷ περὶ ταῦτα σπουδάζοντι οἴκοθεν ποιεῖν ἐπιτρέψωμεν, ἀλλὰ πάντα ἑτοιμα καὶ ἐξεζητημένα παρέχοντες ἀγύ-

μναστον ἐκεῖνον καὶ οἶον εἶπεῖν ἀκίνητον πρὸς ταῦτα ποιήσομεν; Ἐπὶ τούτοις ἄλλος ἄλλη πλέον ὁμοιότητι διεγείρονται. Καὶ γὰρ ὥσπερ πολλάκις μορφῇ τινὶ τήνδε τὴν μορφὴν εἰκέναι λέγοντες οὐ πάντας ἔχομεν συναινοῦντας, ὅτι γε ἄλλο δοκεῖ ἄλλω· οὕτω γίνεται καὶ ταῖς εἰκόσιν, αἵτινες ἡμῖν ἀκριβῶς γνώριμοί εἰσιν, αὗται βραχὺ τι δοκοῦσιν εἶναι διαφανεῖς ἑτέροις· ὅθεν ἕκαστον 39 ἑαυτῷ χρητὰς εἰκόνας κατὰ τὴν οἰκέαν ἐπιτηδειότητα κατασκευάζειν. Τελευταῖον ἔργον ἐστὶ διδασκάλου διδάσκειν, ὅπως ἕκαστον ζητεῖσθαι προσήκει, καὶ τοῦτ' ἐν τυχόν ἢ τι ἕτερον, οὐ πάντα δὲ τὰ τοῦ αὐτοῦ γένους χάριν παραδείγματος ὑποβάλλειν, ὅπως ἂν εἴη τὸ πρᾶγμα σαφέστερον. Ὡς περὶ ὅταν, ὡς δεῖ τὰ προοίμια ζητεῖν, διαλεγώμεθα, λόγον ἐν ὑποδείγματι πάντως ἀπλῶ διδόαμεν τῆς τῶν προοιμίων εὐρέσεως, οὐ χίλια προοιμίων γένη συγγράφομεν· οὕτω νομίζομεν περὶ τῶν εἰκόνων γίνεσθαι δεῖν.

XXIV. Νῦν δ' ἵνα μὴ τυχὸν τὴν τῶν λόγων μνήμην ἢ σφόδρα δύσκολον ἢ μετρίως ὠφέλιμον κρίνης, ἔτι δ' ἵνα καὶ τῆς τῶν πραγμάτων μνήμης ἀγαπητῶς ἔχῃς ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ὠφελιμωτάτη ἐστὶ καὶ πολλῶ πλέον προχειροτάτη, τὴν σὴν ἀγάπην παραινέτεον, δι' ἣντινα τὴν αἰτίαν τὴν τῶν λόγων οὐκ ἀποδοκιμάζομεν μνήμην. Νομίζομεν γὰρ τοὺς βουλομένους πραγμάτων ῥάστων ἀπόνως, ἀνεπαχθῶς, ῥαδίως μεμνησθαι δεῖν ἐν πράγμασι δυσκολωτέροις εἶναι πρῶτον γεγυμνασμένους. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν τῶν λόγων μνήμην εἰσάγομεν, οὐχ ἵνα στίχου μεμνησθαι δυνώμεθα, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐκ ταύτης τῆς ἀσκήσεως ἢ τῶν πραγμάτων μνήμη ἢ πρὸς ὠφέλειαν μάλιστα τείνουσα βεβαιωθείη, καὶ ἀπὸ τῆς δυσκόλου ταύτης συνηθείας ἀπόνως πρὸς τὴν ἐν ἐκείνοις εὐκόλῃ διαβῆναι δυνηθείημεν. Ἄλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ μαθήματι ἀσθενής ἐστὶν ἢ τῆς τέχνης διδασκα- 40 λία χωρὶς ἄκρας προσεδρείας καὶ ἀσκήσεως, οὕτω δὴ καὶ ἐν ταῖς μνήμας ἐπὶ πολὺ ἰσχύει ἢ μέθοδος, ὥστε τὴν εὐφυῆς πόνῳ καὶ σπουδῇ καὶ ἐπιμελείᾳ συνεπιδοῦναι. Δεῖ γοῦν φροντίζειν, ὅπως ἕξεις πλείους τόπους καὶ ὡς μάλιστα ἁρμοδίους καὶ πρὸς τὰ διδασκόμενα συμβάλοντας, καὶ γυμάζεσθαι καθ' ἡμέραν ἐν τῷ τὰς εἰκόνας συντιθέναι. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν ταῖς ἑτέραις σπουδαῖς καταχρώμεθα πολλάκις ἀσχολία τε καὶ περισπασμῶ, οὕτω καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ πράγματος δύναται τις ἡμᾶς αἰτία ἀπάγειν. Οὐ γὰρ ἔστιν ὅτε οὐχ ἔξομέν τι δοῦναι τῇ μνήμῃ, καὶ μάλιστα ὅταν τινὶ μέλζονι ὑπηρετήματι κατεχώμεθα. Διὰ τοῦτο εἶπερ ἔστιν ὠφέλιμον τὸ ῥαδίως μεμνησθαι, μὴ σε λανθανέτω, ὅτι τοσοῦτον ὠφέλιμόν ἐστιν, ὅσῳ πλείονι ζητεῖται καὶ λαμβάνεται πόνῳ. Πλείοσι λόγοις πρὸς ταύτην σε παρακαλεῖν δεῖν οὐχ ἡγούμεθα, ἵνα μὴ δόξωμεν ἢ τὴν σὴν σπουδὴν ἀπελπίζειν ἢ περὶ τοῦ πράγματος πλείω τῆς χρείας λέγειν φιλοτιμεῖσθαι.

Quodsi quondam Graecus auctor scriptoris ad Her. forte fortuna erit inuentus, eadem ratio quae inter Graecum Lati-

num Byzantinum scriptorem intercedat erit conspicua qualem etiam nunc licet cognoscere in comparandis Apollonio Dyscolo Prisciano Maximo Planude.

editionibus
is impressis.

Editiones Tullianas et rhetoricae ad Her. typis impressas enumerant cum aliae tum edit. Bipontin. uol. I 1780 p. LXXXI. CXIII Orellii Baiteri Onomast. I p. 197. 215. 218. 223: ego omnes enumerare neque possum neque debeo sed eas tantummodo quae praestantissimae fuerunt omnium quaeque mihi praesto esse poterant. Atque gloria editionis principis penes Venetos ubi anno prodiit 1470 Ciceronis rhetorica noua et uetus primum typis impressa a Nicolao Jenson curante Omnibono Vicetino. Quae editio mihi praesto non est: eae quibus utor Omniboni editiones Venetae a 1476. 1479 ad cod. classis E d similem factae sunt: quarum prior IV 54, 68 habet illud *post imperator et populi ro. factus est consul*; posterior eadem nisi quod *po. ro.* per compendia scriptum est. Omnibonum secuti plerique editores utriusque rhetoricae libros ad Her. posuerunt priores. Quem in hac re non secuta est editio Veneta anni 1481 'per Baptistam de Tortis' quamuis similis sit in reliquis. Nam sicuti codd. classis E plurimi priore loco habet rhetoricam ueterem cum Victorini explanatione, sequitur rhetorica ad Her. cum commentario docti cuiusdam illius temporis copioso et acuto. Repetita est editio anno 1483 in eadem officina satis mendose nec melior Veneta anni 1487 'per Marinum Saracenum' illorum simillima. Commentarii illius initium hoc est: 'Solebant maiores in exponendis libris multa inquirere quae nunc omittuntur. Titulus talis est: M. Tullii Ciceronis Rhetoricae nouae ad Herennium liber primus incipit. Noua ad differentiam ueteris quam in adolescentia scripsit. De qua in oratore ait: Qui libri a nobis exciderunt. Quamquam multi dicant aetate iam prouectum scripsisse propter eloquentiam maximam qua in illa usus est, nescientes Ciceroni ita ingenitam fuisse eloquentiam, ut et in curiis (*scrib. cunis*) uideatur ornate dicere potuisse.' Quibus operae pretium uidetur doctae explicationis haec specimina adiungere: IV 10, 15 'depultus] priscum est: nam antiqui loco s ponebant t ultare pro pulsare 12, 18 ad 'luci misimus eli] inconcinna

est transitio quia facit obscuritatem: nam uoluit dicere lucili: sed diuisa syllaba addidit *e* a uerbo remotum'. Et IV 54, 67 scholion est: 'Gracchi memento] . . . Gracchus pater emilii et Caii graccorum', editio habet: *stultitiam nosce gracchi* unde apparet commentarium non ad hanc editionem sed ad librum manuscriptum pertinere qui praebet l. s. '*stultitiae Gracchi memento* cod. l¹ similis. Tamen recte ille ad 55, 68 hic subsellium: 'hic nasica', denique ad 54, 68 'modo consul] uidetur dicere de maiore (*scribas* mario). in asiē proficiscitur: quoniam de minturnēsi palude fugit. post imperator] quia cum exercitu romam uenit' unde apparet editum esse illum commentarium satis neglegenter et hanc illius loci explicationem rectam quam denuo uiri docti huius saeculi protulerunt iam saec. XV inuentam, postea obliuione obrutam esse.

Anno 1491 nouam lucem rhetoricae ad Her. attulit Raphael Regius Patauii et Venetiis qui docebat in dissertatione inscripta 'Utrum ars rhetorica ad Herenium Ciceroni falso inscribatur' quae illo anno edita est Venetiis cum eiusdem auctoris CC problematis in totidem institutionis oratoriae Quintiliani deprauationes. Qui cum Quintiliani interpretationi operam daret quem postea edidit et adnotauit Venetiis 1493 facile intellegere potuit hoc opus rhetori doctissimo et Tullii amantissimo cognitum non fuisse: praeterea recte agnouit stilum et characterem dicendi a Tulliano eloquio plane diuersum. Tum recte librum ne Gellio quidem Tullii esse uisum inde colligit quod ille XIII 6 'id uocabulum', inquit, 'quod dicitur uulgo barbarismus, qui ante Augusti aetatem pure atque integre locuti sunt an dixerint nondum equidem inueni'. Atqui ad Her. IV 12, 17 et barbarismus memoratur et soloecismus neque ideo illud argumentum minus probandum est, quod de usu uocabuli soloecismus quod usurpauit Lucilius FPR p. 174 errat idem Gellius V 20. Atque utinam sese intra hanc disputationem continuisset Regius: nam haec argumenta etiamnunc stant firmissima. Sed idem in auctore inueniendo et uacillauit et fluctuauit huc illuc cum modo auctorem esse dicat Cornificium qui nescio quo tempore uixerit modo Verginium Flauum qui sub Nerone modo sat ridi-

De Raphaelis
Regii et Lau-
rentii Vallae
studiis.

cule Timolaum qui sub Aureliano libros ad Her. conscripserit. Itaque cum illa argumenta quibus euicit Ciceronis librum non esse et egregia sint et firma et graua, haec quae de nomine ueri auctoris proposuit ut confusa contorta falsa merito deridentur: quae ego modo tacite adnotationibus Regii in Quintilianum adsumptis quas Burmannus praef. in rhet. ad Her. p. XI. XII laudat ita correxi, ut intellegi quidem possint. Nam Regius in dissertatione s. s. exemplaris Gottingensis fol. paenultimo r.: 'Minime', inquit, 'tamen id est dissimulandum quod mihi pridem cum paduae profiterer: uulgatum quidam exceperunt. Cornificium uidelicet illius opusculi idcirco auctorem uideri quod Fabius Quintilianus eam statuum diuisionem: ac quaedam alia: quae in rhetoricis ad Herenium leguntur: Cornificio ipsi ascribit.' In quibus nomen Verginii satis mire cum nomine Cornificii in unum conflauit: conf. Quintil. III 6, 45. Quod ego ea de causa miror, quod hominem in hac ipsa re qua de studiosissime agitur tam grauiter errare ingenii esse uidetur minime subtilis et acuti nec placet orthographia uocabuli *Herenius* iam in exemplaribus anno 1476 impressis euitata. Sed ille qui scripsit Regium primum sensisse Ciceronis illud opus esse non posse, is his uerbis significat sese Regii dissertationem numquam uidisse. Qui l. s. fol. antepaenultimo r. haec scribit: 'Cum enim Laurentius Valla perquam acri uir iudicio quodam in libello asserat opusculum illud uix Cicerone esse dignum: et quidam citra omnem eorum quae contra dici possent: refutationem Ciceronis esse negent. plerique uero adduci non possint: ut illam a M. Tullii familia ueluti subditiciam putent summouendam' e. q. s. Et sub finem: 'Omnes namque et uerborum et sententiarum exornationes . . . iis etiam illustrantur exemplis quae fere de Ciceronis orationibus sumpta ad imitationem ipsius composita plerosque in ea detinent opinione: ut libros ad Herenium nulli alii quam Ciceroni ascribendos putent.' Haec cum scripserit Regius anno 1491 manifestum est hanc ipsam quaestionem iam multos annos inter doctos agitatam esse nec illum facem ueritatis praetulisse sed a Laurentio Valla traditam et prope extinctam denuo concussisse quo magis exardesceret. Anno 1445 Lau-

rentius Valla edidit inuectiuarum seu recriminationum in Barptolemaeum Facium Ligurem libros IV quos antequam componeret contentissimo studio librum de rhetorica ad Her. conscripserat et Facio inspiciundi copiam fecerat: conf. JVahlenus Sitzungsber. der Wien. Akad. d. W. 61, 1869 p. 58. 66 Laurentii Vallae opera omnia Basil. 1540 p. 628 .ubi haec leguntur sat corrupta: 'Verum ut tibi respondeam, ubi Ciceroni detraxi? An quod in libello quem tibi ostendi, nondum edito, ubi parcius de loco quodam rhetoricae disputavi? Sed tu ubique non modo in maius extollis omnia, sed etiam mentiris. Ego in eo opere uolui probare Ciceronem nondum senem in prooemio quarti libri ad Herennium quo ab omnibus Graecis rhetoribus dissidet (*ita scripsi: dixisset uulgo*), Isocrate, Aristotele, Theophrasto caeterisque, a se quoque sene dissidere, qui in reliquis artis rhetoricae libris nec facit idem nec praecipit, praeterea a Latinis uniuersis et qui ante ipsum et qui postea fuerunt: in quo modestiam meam licet uideas, uir immodestissime, quod non mea persona, sed illorum ipsorum quorum causa locutus sum' (*hic deesse nonnulla uidentur*). Alterum libellum quem per eosdem dies ostendi differs ut est (*es uulgo*) incompositus. Graecos interponis, ad dialecticamque reuolueris' e. q. s.: conf. p. 462 *med.* Hi libri uidentur aut periisse aut ab auctore suppressi esse: nam in altero commiserat ut uerbum *parciturus* adhiberet ab inimicis postea multum derisum: conf. p. 462. Ego quamquam ex Laurentii operibus demonstrare non possum eum rhetoricam ad Her. ut spurium Tullii opus damnassee, tamen non habeo cur Regium erroris conuincam. Neque enim quidquam probabilius quam alterum illum libellum Vallae quem memorat Regius aut casu periisse sicuti alios eiusdem auctoris permultos aut ab auctore suppressum esse Regiumque etiamtunc aliquam iudicii illius quod Valla tulerat habuisse scientiam et cognitionem, cum et studiorum similitudine et professionis artissime cum illo fuerit coniunctus: quin etiam Vallae multa arguebatur sublegisse Regius quae de re conf. Quintilian. edit. Spalding. uol. I p. LXVII. Quis enim magis praeparatus et instructus uidetur fuisse ad hanc quaestionem soluendam quam Valla ille, qui l. s. p. 477

pronuntiet sese Quintilianum 'prope ad uerbum' tenere, p. 266 'neminem posse neque Quintilianum intelligere nisi Ciceronem optime teneat neque Ciceronem probe sequi, nisi Quintiliano pareat', quis acutior illis temporibus uixit et magis sagax, quam ille qui donationem Constantini spurium esse opus certis argumentis demonstraauerit? Praeterea irato animo Vallam fuisse et tamquam infesto aduersus libros ad Her. propterea quod Facius saepissime illis usus est in inuectiuis suis multis locis apparet: conf. p. 587 extr. 'permittit ars non quidem ista cuius toties mihi praecepta decantas', p. 581: 'uerba Ciceronis ad Her. qui libri sunt deliciae tuae', p. 510: 'quos tu mihi libros ab auctore suo non probatos uelut scholasticos scholasticus ipse semper ingeris et inculcas', p. 588: 'praesertim cum nunquam disceditis a libris Ciceronis ad Herennium scriptis, uix ut ipse autor fatetur, Cicerone dignis.' Quae uerba etiamsi illorum quae de Vallae iudicio Regius scripsit sint simillima, tamen ego neque ita turpiter errasse Regium sicuti ueteres qui illum impugnarunt uiri docti arbitrati sunt cum in Vallae libris illud de rhetorica ad Her. iudicium non inuenerint neque quattuor illos libros amplissimos in Facium *libellum* appellare ausim statuere: quod uocabulum multo magis uidetur innuere aut deperditum illum quem Valla bis l. s. s. uocat *libellum* de arte rhetorica ad Her. a se compositum aut alium quendam cuius memoria ad nos omnino non peruenerit.

Ingens autem illa Regii disputatione inter doctos orta est lis et tumultus qui aut Tullio egregium opus eripi per uim quererentur aut principem scriptorum opere nomine praeclaro indigno liberari exsultarent. Emunctae naris qui fuere Regium secuti sunt praeterquam quae de auctoribus satis inconstanter disputauit: qui impugnarunt nihil sani protulerunt haud doctis dictis certantes sed maledictis. Veluti quae editt. impressae sunt Venetiis 1496 et 1500 per Philippum Pincium Mantuanum continentes libros ad Her. cum commentariis Francisci Maturantii Perusini et Antonii Mancinelli et de inu. cum Victorini explanatione prooemii loco habent disputationem Mancinelli *rhetorica ad Herennium esse Ciceronis* disserentis sat tenuiter et frigide: qui tamen

recte ad IV 54, 68 adnotant: *Mario haec oratio conuenisset.* In emendatione nihil praestitere nec melior Alexandri Minutiani editio totius Ciceronis princeps Mediolanensis anni 1498 cui tamen Regius persuaserat librum M. Tullii non esse. Qui ipse quoque utramque rhetoricam ex ordine editionis a. 1470 edidit Venetiis 1502: impugnat in prooemio eos qui *nuper grandia commenta in rhetoricam ad Her. certatim emisserunt*, cum satius sit librariorum menda tollere. Neque tamen ipse quicquam praestitit in hac re memoria dignum. Editiones Venetas secuntur Lipsiensis 1504 Iacobi Thanneri in qua primum IV 21, 29 recte bis ponitur *uincit*, Parisina a. 1508 a Iodoco Badio Ascensio curata cum doctis eiusdem auctoris prolegomenis in quibus librum ad Her. priore loco positum Tullio indignum iudicat. Neque non praestantissimus quisque criticorum Regii et probauerunt et confirmauerunt argumenta quibus commotus ille Tullio librum abiudicauit. Honoris causa nomino Angelum Decembrium Mediolanensem qui in libris de Politia literaria edit. Basil. 1562 p. 56 seqq. Catonis disticha Iuuenalis saturam ultimam Senecae epistolas ad Paulum Ciceronis libros ad Her. et partitiones oratorias ut spuria damnauit et Floridum Sabinum cuius disputatio exstat in Gruteri Lampade I p. 1033 seqq. qui facete scripsit haec rhetorica Herenniana Ciceroni non magis conuenire quam generoso equo asini macilenti clitellas: reliquorum et nomina et scripta enumerat Burmannus praef. p. XXV seqq., qui argumenta noua post Regium et Ascensium non protulerunt. Noua inde aetas incipit ab editione ALDI Veneta quae denuo ad libros manu scriptos facta est a. 1514 rhetorica Ciceronis complectens omnia. In qua multis locis codd. scriptura restituta est classis E, ueluti IV 12, 18 *Caecilius* posuit pro *Caelius* editorum, 54, 67 *inulti iacent*, 54, 68 *postremo* pro *po. ro.*, 49, 62 eodem modo suppleuit quo codd. l¹ l³ de quo supra egimus p. 38: multis locis traditam scripturam admodum uiolenter mutauit, nonnullis egregie emendauit ueluti ille primus uocabula *mnemonica*, *mnemoni-*
cis III 17, 30. 24. 40 recte constituit. In praefatione contra Tullium libri auctorem recte disputat et fol. 6 r. tradit in cod. quodam Romano antiquissimo librum nomine M. Gallionis

inscriptum esse sese accepisse ab aliis: quam in rem ut accuratius inquiramus nos nulla re commouemur. Pari auctoritate eorundem operum editio erat A. CRATANDRI Basilensis a. 1528 quae Aldinam sequitur illis quos posui locis receptis doctorum eorum quos in praef. enumerat JSichardi MBentini aliorum coniecturis: ueluti illa primum IV 12, 18 *Lucilii* nomen induxit et heroum effinxit. Maxima omnium cum gloria deinde cum Ciceronem tum libros ad Her. edidit emendatos Petrus VICTORIUS ille quem merito sospitatorem Ciceronis dicunt Venetiis apud Iuntam a. 1537 quae sola Victorianarum mihi praesto est. Secutus est in multis Aldinam et Cratandream: multa praeclare emendauit ipse ueluti *domitionem* III 21, 34, *sufflata* IV 10, 15, *materis* 32, 43 posuit primus tum in uariarum lectionum libris Florentiae apud Iunctas 1582 editis p. 160. 250. 271 exempla IV 54, 67. 10, 14. 28, 39 prolata allatis aut Graecis aut Latinis auctoribus optime ille explanauit. Itaque quod Graeuus de Cicerone: 'uni Victorio', inquit, 'plus Cicero debet, quam reliquis omnibus qui in eo perpoliando operam posuerunt', idem de scriptore ad Her. pronuntiandum erit. Neque tamen codd. meliorum auxilio adiutus editionem confecit: nam nusquam eius modi posuit lectiones, quales e libris manu scriptis petitas esse coniecero melioribus quam ei sunt quos nouimus. Tum primus omnium adus est auctoris rhetoricae ad Her. nomen pronuntiare: nam l. s. scribit modo 'Auctor rhetorices ad Her. qui nunc esse Cornificius putatur' modo 'nec non (ut arbitror) Cornificius in IIII libro ad Her.' tum 'Cornificius in IIII libro de arte dicendi ad Her.' p. 160: qua in re secuti sunt Victorium Adrianus Turnebus in aduersariis Parisiis 1564 editis Dionysius Lambinus in notis ad de inu. I 50, 95 qui ad Her. II 16, 24 tamen adnotaret 'Cornificius siue quis alius' alii. Nec mirum: neque enim quicquam ueritati a Regio prolatae plus detrectauit quam quod ille ineptissime tres simul inuenerat auctores et Victorius cum ex Quintiliano rhetoricae ad Alexandrum in Commentarii in Aristotelis rhetorica praefatione edit. Basil. 1549 fol. 4 r. Anaximenem inuenerit auctorem ex eodem hercle scriptore rhetoricam ad Herennium suum sibi patrem posse inuenire confisus est.

Quae secuntur operum omnium editiones Dionysii LAMBINI Parisina a. 1566 Alexandri Scoti Lugdunensis a. 1588 quae mihi praesto non est Iani Guilelmii Iani GRUTERI Hamburgensis a. 1618 quam iteravit Iacobus Gronovius Lugduni 1692 Io. Augusti Ernestii Lipsiensis a. 1737 ex eis longe plurima bona in libros ad Her. contulit Hamburgensis Gruteri propter codd. copiam qui editori praesto erant. Ianus enim Guilelmus Lubecensis itineribus per Galliam Belgium Germaniam factis plurima exemplaria contulerat cuius schedis usus Gruterus praeterea sex codd. Palatinis instructus haud pauca menda plerumque ex manuscriptorum auctoritate sustulit infestus Lambino quem passim acerbe castigat. Lambino nonnullas interpretationes et lectiones bonas suppeditarant Turnebi aduersaria a. 1564 Parisiis edita ueluti primus IV 54, 68 *Thasi* cum Turnebo ex cod. Memmiano ille restituit ubi antea *Tarsi* legebatur: quod IV 30, 41 coniecit *par certatio* a Grutero spreto id auctore Graeco adlato l. s. confirmauimus. Quos codices laudat Lambinus eos nobis praesto non esse aegre non ferimus sicuti Gruteri Palatinis Gronouii Mediceis Ernestii Lipsiensi aliis facile possumus carere. Scripturam continuam in capita primus diuisit Gruterus contemnens paragraphorum uel sectionum diuisionem quae facta erat in Scoti editione: utramque diuisionem satis incommodam in libris ad Her. prima exhibet Gronouiana quam ut uulgatam secuti sunt editores posteriores omnes. Praeterea obelo usus est Gruterus omnium fere primus ueluti ad exitum libri IV cap. LVI qui iam Angelum Decembrium offenderat (conf. Burmanni praef. p. XXIII) haec adnotat p. 241: 'Non agnosco aliquot sequentibus periodis Cornificium. Et mirum est nisi tota haec recapitulatio sit magistelli alicuius triuialis annumerantis minima maxima discipulis suis.' Qua in re omnes editores eius iudicium secuti sunt. Neque tamen etiamsi his uerbis sese Cornificii opus illud esse arbitrari significaret inscriptionem Lambini 'Incerti auctoris seu ut doctis quibusdam uidetur Cornificii rhetoricorum' e. q. s. ausus est commutare: quod ne Victorius quidem fecit in edit a. 1537 p. 1 et praef. fol. 2 u. neque Gronovius. Magnam deinde et copiosam utriusque rhetoricae

editionem inchoauerat Io. Georgius Graeuus cuius schedis post Graeuii mortem usus est Petrus Burmannus Secundus in editione Lugdunensi anni 1761 quam in Germania repetiit FLindemannus Lipsiae 1828 quorum neuter in emendatione multum boni praestitit: Burmannus tamen docte in prolegomenis de fatiis librorum ad Her. disputauit quae etiam post LKayseri praefationem digna sunt quae legantur: conf. quae de his editt. exposita sunt in Onomastico Orelli-Baiterianae I p. 222. Additae sunt inde a p. 481 Io. Michaelis Bruti animaduersiones sumptae ex utriusque rhetoricae edit. Lugdunensi a. 1570 qui usus erat codd. bonis de quibus conf. supra p. 32 et Francisci Oudendorpii lectiones ex codd. illis Leidensibus petita de quibus supra egimus p. 37 inde a p. 517. Nostro deinceps saeculo rhetorica ad Her. nouos inuenit et auctores et editores. Quorum quasi princeps est C. G. SCHUETZIUS qui inter opera Ciceronis libros ad Her. Lipsiae 1804 edidit et in praefatione M. Antonium Gniphonem auctorem esse pronuntiauit. Atque de Gniphone quidem nemini persuasit: in emendatione tamen nonnihil profecit doctus et acutus, in spuriis inueniendis qua in re Gruterus praecesserat nimium curiosus. Noua aetas emendationis Tullianae incipit inde ab J. C. ORELLII editione alteram dico quae ab Orellio JGBaitero curata Turici impressa est a. 1845. Qui primus operam dedit non multis sed bonis uel optimis codd. adhibendis inter quos erant Parisinus PBambergensis b meliorque quam posteriores utriusque recensiois extitit in singulis locis iudex et arbiter, optimus fuisset, si non habuisset collationes pessimas. Solus deinde recentiorum rhetoricam ad Her. Cornificii nomine ornatam solam remotis Ciceronis libris edidit C. L. KAYSERUS Lipsiae 1854 apud eundem qui hanc redemit bybliopolam. Is XCI codicum lectiones in apparatu critico obscuro et difficili collocauit nimis copiosus quarum ingenti farragine iudicium uiro docto et sagaci saepe numero deprauatum esse nemo mirabitur. Quanto melius erat unum Bambergensem b quam potuit fieri accuratissime conferre item Parisinum P quia Halmii collatione codicis H satis commode poterat uti quam centuriam codicum in quibus uilissimi sunt et recentissimi adhibere neglegenter colla-

torum. Sed codd. b et P collationes — illum ipse contulerat, huius lectiones aliis debebat — negligentissimae fuere multosque sicuti me induxerunt in graues errores nec iniuria queruntur de obscuritate Kayserianae PLangenus Philolog. XXXVI p. 483 alii. Sed ego quidem nolo inuehi in uirum egregium maleuolorum et fortunae inuidia quondam oppressum neque illi detrahere ausim his uerbis haerentem capiti cum multa laude coronam quam ei HUseneri pietas nuper imposuit. Laudandus est inprimis propter commentarium utilem et commodum, in emendandis uerbis saepe felix, in praefatione qua cum Victorio Turnebo Lambino Grutero librum Cornificio uindicauit multis persuasit in quibus me quoque quondam fuisse haud pudet referre. Post Gruterum et Schuetzium obelo usus est et abusus est plurimum in libri recensione quia neque hic neque illi naturam eius et compositionem satis perspexerant. Praeterea libri ad Her. denuo editi in Ciceronis rhetoricis ab eodem Lipsiae 1860 ex officina BТаuchnitzii, a Guilelmo Friedrichio Lipsiae in aedibus BGTeubneri 1884. Haec habui quae de fatiis librorum ad Her. et de studiis per XV saecula in eis collocatis dissererem. Quo facto ad quaestionem illam de auctore librorum ad Her. accedamus.

Nihil profecto uidetur dulcius esse philologis et criticis De libri auctore. quam librum qui antiquitus falso uindicaretur auctori in sui patris et domini reuocare potestatem docta argumentatione. Ita grammatici antiqui nonnullis orationibus quae inter Demosthenicas edebantur novos indagauerant auctores ueluti Hegesippum Dinarchum, Petrus Victorius rhetoricae ad Alexandrum Anaximenem, librorum ad Her. Cornificium secutus Regium auctorem esse statuit, patrum nostrorum memoria Boeckhius librum de rep. Atheniensium Critiae uindicauit, Naekius Pseudouergiliana illa Catoni, nuper Protagoras Cornutus Asinius Polio suos sibi inuenerunt libros. Qua in re illud potissimum mirandum est, quam paucis illi de nouis auctoribus persuaserint. Atque Cornificii quidem nomen a potissimum de causa recte uidebatur inuentum esse, quod non uno sed pluribus locis Quintilianus non singula uerba sed tota enuntiata Cornificii alicuius adfert quae in libris

ad Her. inueniuntur omnia. Ego quia omnes Cornificii locos in editione ad uerbum exscripta attuli, relego lectores ad IV 14, 20. 15, 22. 18, 25. 19, 21. 22, 30. 25, 35. 29, 40. 36, 48. Sed illi qui arbitrantur Quintilianum adhibuisse rhetoricam ad Her. uehementer errant. Quorum in numero ego quoque antea fui quam utrumque scriptorem penitus noueram: quo facto abieci illam sententiam Berl. Philolog. Wochenschrift 1890 p. 1008 eadem usus argumentatione qua nunc utor cuius fundamenta postea inueni iam a ueteribus iacta ueluti a Ioanni Mario Mattio Brixiano in opinionum libris Alexandriae Statiellae editis anno 1598 p. 165 seqq. Neque uero Schuetzii probauerim argumentationem qui haec profert praef. p. XLI: 'Etenim Quintilianus non minus errare potuit, hos libros Cornificio tribuens, quam Priscianus eos Ciceroni assignans', sed his duabus de causis illum Cornificii librum a Quintiliano adhibitum rhetoricam ad Her. non esse censeo:

Primum aut oculi mihi caecutiunt aut nusquam Quintilianus locum quendam adtulit Cornificii qui legatur in libris ad Her. I II III: ne eorum quidem quae libro IV cap. 1—12 praecepta leguntur de characteribus dicendi de barbarismo de compositione Quintilianus aut similia aut paria protulit sub Cornificii nomine: quod ex eis quos supra exscripsi numeris et ex cuiusuis editionis Quintilianeae indice facile discere licebit. Quare omnes eiusmodi suspensiones qualem Kayserus praef. p. VIII adn. 5 probauit cum diceret refutari praeceptum illud ad Her. I 10, 17 prolatum a Quintiliano IV 5, 3 ubi legitur: 'quapropter ne illos quidem probauerim qui partitionem uetant ultra tris propositiones extendere' ab eis qui caute et diligenter iudicant prorsus erunt abiciendae. Caue dicas Quintilianum parum accurate usum esse Cornificio: quem quam accuratissime edidicerat. Nam libro V cap. 10 ubi de argumentis agit non commemorat libri II ad Her. in quo argumentationes tractantur, sed figurae alicuius quae ad Her. IV 18, 25 *contrarium* appellatur quod ex ἐνθύμηνα Graecorum conuersum est. Tamen satis constat ueteres priore parte librorum quos exscribebant magis usos esse quam posteriore aut exitu nec Quintilianus ab hac consuetudine alienus.

Deinde Quintilano Cornificius ille minime est artis scriptor siue *τεχνογράφος*, sed scriptor *περὶ σχημάτων* siue de figuris neque componi solet cum Hermagora Apollodoro Theodoro sed cum Rutilio Caecilio Dionysio. Veluti IX 3, 89 ubi de figuris agitur haec legimus: 'Haec omnia copiosius sunt exsecuti qui non ut partem operis transcurrerunt sed proprie libros huic operi dedicauerunt sicut Caecilius Dionysius Rutilius Cornificius Visellius aliique non pauci.' Et 98: 'Adicit his Caecilius *περίφρασιν* de qua dixi, Cornificius interrogationem e. q. s. Item Rutilius praeter ea quae apud alios quoque sunt, *παρομολογίαν*' e. q. s.: conf. 91. Atqui in libris ad Her. praecepta de figuris *pars operis* sunt sicuti in Quintiliani institutione neque librum IV totum continent sed duas tantummodo partes neque omnino ampliora sunt aut locupletiora quam Quintiliani. praecepta. Itaque Cornificii illius opus simile erat atque illud Rutilii quod habemus et Caecilii quod ex Tiberio et Alexandro qui item proprie huic operi libros dedicauerunt qui etiam nunc exstant fere restituere licebit. Atque nequis dicat ex eis quae supra p. 4. 5 disputaui facile posse statui Quintilianum duo extrema tantum totius operis habuisse volumina, hoc addo posse ne eis quidem integris usum esse Quintilianum: nam quae ad Her. IV 31, 42—35, 47 exstant praecepta de tropis adiectis exemplis, eorum similia ex illo Cornificio nusquam profert Quintilianus ubi de tropis egit. Itaque rectissime illum scriptorem dixit *περὶ σχημάτων*.

Haec duo argumenta cum per se sola nonnihil ualeant, inter se coniuncta et firmissima et grauissima omnium esse concedendum est. Ex eis quae Quintil. III 1, 21 posuit: 'Scripsit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinus, nonnihil pater Gallio, accuratius uero priores Gallione Celsus et Laenas et aetatis nostrae Verginius, Plinius, Tutilius' id certe efficitur cum eis qui artes totas composuerunt copiose et accurate quales sunt Plinius Celsus Verginius non consociari Cornificium, sed cum eis qui *non pauca, aliqua, nonnihil* de rhetorica conscripserint. Usus autem est Quintilianus Cornificii libro de figuris eo quo solent antiqui pacto: nam longe plurima exscripsit ex priore eius parte in qua *σχήματα λέξεως* erant, ad finem

libri sensim rariora et pauciora ex figuris sententiarum desumpta.

His duobus argumentis alia quaedam possunt addi quae separatim dicta minuta et infirma sunt, cum prioribus coniuncta rem perspicuam facere uidentur. Veluti Quintilianum opus illud ad Her. adolescentulo cuidam ex commentariolis suis excidisse nec dignum esse quod a se usurparetur equidem puto uel ex postremo libri IV capite statim cognouisse. Praeterea libros ad Her. non tamquam publici iuris factos fuisse sed in usum amici et cognati ita conscriptos ut intra domus Herennianae limina sese continerent demonstrabitur: unde factum est ut neque Quintilianus neque eorum qui post eum neque qui ante eum erant quisquam Romae illis uteretur aut uti posset. Denique quae ex Cornificii libro a Quintiliano afferuntur IX 3, 69 seqq. ea non eadem praebet liber ad Her. IV 14, 21. 21, 29. Nam ille 'aliter quoque', inquit 'uoces aut eadem diuersa in significatione ponuntur aut productione tantum uel correptione mutatae: quod etiam in iocis frigidum equidem tradi inter praecepta miror eorumque exempla uitandi potius quam imitandi gratia pono: amari iucundum est, si curetur nequid insit amari. auium dulcedo ad auium ducit . . . Cornificius hanc traductionem uocat' e. q. s. At in libro ad Her. hoc posterius exemplum non ad traductionem pertinet sed ad adnominationem IV 21, 29. Quae secuntur apud Quintilianum 72: 'pessimum uero: ne patres conscripti uideantur circumscripti. raro euenit, sed uehementer uenit', eorum prius illud exemplum paulo aliter legitur constitutum ad Her. IV 22, 30 . . . 'ne omnino patres conscripti circumscripti putentur', posterius hac de causa ex Cornificio sumptum esse probabile est, quod ad Her. IV 19, 26 saepius similia illa satis frigida leguntur: 'illud tardius et rarius uenit, hoc crebrius et celerius peruenit.' Quod Quintilianus IX 3, 85 ad eandem figuram explicandam quam scriptor ad Her. exemplo illo 'esse oportet ut uiuas non uiuere ut edas' illustrauit IV 28, 39 attulit exemplum 'non ut edam uiuo sed ut uiuam edo', id exemplum potest esse translatum et ex Graeco quodam rhetore et ex Cornificio.

Itaque hoc certum est Cornificii librum illum quo usus

est Quintilianus minime illum quidem fuisse rhetoricam ad Herennium sed librum de figuris compositum qualem composuere Tiberius Alexander Rutilius Aquila Iulius Rufinianus alii. Cornificii autem liber de figuris conscriptus est post rhetoricam ad Her. Nam in adnominationis et traductionis doctrina ueterem et genuinam doctrinam scriptor ad Her. protulit, ille nouam quandam et male mutatam: in reliquis fere ad uerbum alter cum altero consentiunt. Neque uero inde efficitur Cornificium auctorem rhetoricae ad Her. fuisse: quod nec probari potest certis rationibus nec omnino probabile est. Absurdum enim est statuere et absonum eum qui in totius operis transcurso satis abundanter et copiose de figuris egerit eandem rem eodem ordine eisdem uerbis eisdem additis exemplis retractauisse: qua opus omnino non erat retractatione neque ille crambes repetitae conuicium effugisset. Neque uero inuentorem sese esse huius doctrinae de figuris scriptor ad Her. aut IV 7, 10 aut alibi pronuntiauit neque sese primum nomina Graeca conuertisse l. s. testatus est neque si hoc fecisset, nos crederemus: qua de re infra in capite quod est de fide scriptoris ad Her. agetur pluribus. Sed ipse ille consensus utriusque operis magni pretii erit ad librorum ad Her. indolem et naturam recte aestimandam: qui nullo pacto poterit explicari nisi utrumque scriptorem praeceptoris eiusdem sermones uel dictata in commentariolos suos rettulisse statuemus.

Ergo quis auctor fuerit librorum ad Her. nos omnino nescimus. Schuetzium uero qui M. Antonium Gniphonem inuenit auctorem — quidni Ateium Philologum? interrogat H Graffius Mél. Gréco-Rom. II p. 320 — et A C van Heusdeum qui L. Aelium Stilonem commendauit in disquisitione de L. Aelio Stilone Traiecti ad Rhenum 1839 edita eos nos pluribus non refutabimus ueriti ne bybliopola paginas et cartam de neget disputationibus superuacaneis.

Neque minor sane difficultas quam illa quae est in auctore inueniendo exstat in libri titulo restituendo: nam ueterem inscriptionem operis una cum auctoris nomine antiquitus periisse summopere probabile est. Nihil uero huc pertinent eiusmodi nomina qualia ex comparatione librorum

De titulo operis
ad. Her.

de inu. nata esse medio aeuo demonstrauius supra p. 51. 52 ueluti 'rhetorica secunda' uel 'noua' neque illud nomen librorum de inu. quod saec. IX inuenimus usurpatum in scholio cod. C notis Tironianis conscripto fol. 3r. 'Victorinus in maiore arte Ciceronis dicit' e. q. s. quicquam aliud nos docebit nisi saec. IX libros ad Her. et uisos esse et dictos nonnullis artem minorem M. Tullii. Atque codd. illo saec. scriptorum subscriptiones in nomine libri fluctuant cum H habeat 'M. Tullii Ciceronis ad Herennium liber VI de arte rethorica explicit', PB rectius 'M. Tulli Ciceronis ad Herennium liber VI explicit': nam librarius cod. H ut genetium ita totam subscriptionem uidetur dilatasse adhibitis uerbis illis in fine libri IV positis: 'Ergo amplius in arte rhetorica nihil est.' Nimirum traditam fuisse antiquitus illam codd. PB subscriptionem apparet collatis eis quae adfert Priscianus ex libris ad Her. qui ubique 'Cicero in II ad Her.' uel 'Cicero ad Her. libro III' similiter scripsit: quod GL II p. 104, 7 editur 'ad Herennium tertio libro artis rhetoricae' id ex interpolatione amplificatum esse trium uerborum, codicum scripturae euincunt inter se discrepantes. Tum quae apud Rufinum leguntur GL VI p. 568: 'Cicero ad Herennium in arte sic' p. 577: 'Cicero ad Herennium in arte rhetorica . . . sic' ea conferenda sunt cum subscriptione cod. H et illo Prisciani loco non quo arbitrer uerba postrema additamentum esse librarii, sed Rufini ipsius. Nam ueterem titulum fuisse *Cicero ad Herennium* cum ex locis Hieronymi supra p. 8 adlatis tum inde apparet, quod haec uerba semper priora collocantur neque usquam legitur *Cicero in arte* uel *de arte rhetorica ad Herennium* sed illo quo in exemplis supra allatis cognoscere licet ordine. Etiam codicis Laudensis index in annal. philolog. uol. 131 p. 106 ab Heerdegeno enarratus enumerat: *Rhetoricarum* (scribas *Rhetoricorum*): *ad Herennium rhetorica: de oratore* e. q. s. Unde efficitur illum qui medio saec. IV librum denuo edidit primus praeter Ciceronis nomen nihil inscripsisse quam illud *ad Herennium* quod ex prooemiis singulorum librorum nouerat: ne praenomen quidem addi putabat oportere. Vetus igitur index libri aut periisse aut per uim sublatus esse putandus est. Atque uerum certis

rationibus titulum librorum ad Her. non possumus restituere, probabilibus rationibus possumus. Cicero illa quae in schola didicerat et ex commentariolis suis ediderat *rhetorica* appellauit siue *ῥητορικὰ* secundum Quintil. II 14, 4: nam dicebant *rhetorica discere* sicuti Ennius scripserat *rhetorica tongent* in Sota, sicuti ad Her. III 17, 30 legitur *qui nemonica didicerunt*, apud Petron. 58 ille cerebrosus *non didici*, inquit, *geometrias, critica et alogias, menias* cum de Iliadis primo uersu cogitet: conf. Philodem. de rhet. p. 320, 8 edit. Sudhaus. Itaque nostrum scriptorem libros suos ad Her. inscribere potuisse *rhetoricon* quamquam hoc uerbo nusquam utitur non negandum esset, nisi illum pro suo Graecorum et Graecanicorum odio Latinum uocabulum ubi posset praetulisse transmarino ualde probabile esset. Quod idem cadit in illud nomen *ars rhetorica* quo saepe usus est necessitate coactus sicuti ne *ars grammatica* quidem IV 12, 17 alio modo poterat dici. Itaque ex prooemio totius operis uerbis illis: *tamen tua nos C. Herenni uoluntas commouit ut de ratione dicendi conscriberemus ... nos autem ea quae uidebantur pertinere ad rationem dicendi sumpsimus* e. q. s. quae solum et singulare sunt huius quaestionis fundamentum nos librum ad Her. *de ratione dicendi* inscripsimus cum hac de causa quod scriptores in principio operis saepenumero constat titulum aut posuisse aut spectasse ueluti Lucretius I 25 tum ideo quod uetustissimus omnium liber de rhetorica Latine scriptus de quo aliquid traditum est memoriae illo titulo ornatus fuisse cognoscitur ex Cic. Brut. 44, 163 ubi Brutus: '... uellem aliquid Antonio praeter illum *de ratione dicendi* sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere.' Eiusmodi denique opera rhetorica spectat Cicero cum scribat partit. orat. 1, 1 'Studeo mi pater Latine audire ex te ea quae mihi tu *de ratione dicendi* Graece tradidisti.' Absoluta igitur quaestione de titulo librorum ad Her. iam de tota indole ac natura operis erit agendum.

Illi qui auctorem rhetoricae de qua agimus rhetorem ad Her. appellarunt etiam magis peccarunt quam si quis M. Tullium rhetorem dixerit: nam rhetor minime erat sed homo non nobili ille quidem sed honesto loco natus qui ea qua solebant aetate rhetoris schola usus erat. Quae aetas

De natura e
indole libroru
ad Her.

nonnullis nostri saeculi hominibus prouectior uidetur fuisse quam reuera erat ideo quod nobis illa rhetorum doctrina qualis est de constitutionibus et subtilis uidetur et difficilis et impedita quae olim a pueris aut nullis aut perpaucis aliis disciplinis perturbatis facillime ediscebatur. Nam totam illam doctrinam Cicero in libris de or. et contemnit et praeterit ut *puerilem* I 6, 23. 57, 244. III 10, 38 ludo ludique magistro dignam II 24, 100 rhetorumque illa praecepta uocat *peruulgata* II 18, 75. 38, 161. III 37, 148. 49, 188. 55, 209 hominibus aetate et studiis prouectioribus maxime indigna. Itaque eiusmodi artes institutionem puerilem continentes scriptores elegantiores fere non componebant nisi qui rhetores erant et profitebantur aut disciplinarum libros aut omnium aut plurimarum conscripserunt sicuti Varro Celsus Capella alii. Plurimi autem libri eiusmodi componebantur more maiorum a patribus ad filios instituendos sicuti Ciceronis partitiones oratoriae uel ab adolescentulis aut in ipsorum usum sicuti Ciceronis libri de inu. aut in usum amici et cognati cui donarentur sicuti libri ad Her. Sulpicius Victor ad M.Silonem generum talem librum misit cum hac epistula ap. Halmium RLM p. 313: ‘Sulpicius Victor M.Siloni genero. Quod frequenter a me postulabas uideor expedisse. Contuli in ordinem ea quae fere de oratoria arte traduntur secundum institutum magistrorum meorum, Zenonis praecepta maxime persecutus, ita tamen ut ex arbitrio meo aliqua praeterirem, pleraque ordine immutato referrem, nonnulla ex aliis quae necessaria uidebantur insererem. Recte an perperam fecerim, tu iudicabis: nec enim uolo haec in multorum manus peruenire.’ Cui epistolae simillima sane prooemia et epilogi sunt librorum ad Her.: utrumque nimirum opus pertinet ad illud genus litterarum quod isagogicum appellat LMercklinus Philologi IV p. 413seqq. ●

Ciceronis li-
ris de inu.

Atque Cicero eiusmodi scripta ut agrestes plane contemnit in libris de or. fratre consentiente II 3, 10 et libros de inu. sibi puero aut adolescentulo *ex commentariolis suis inchoata ac rudia* excidisse conqueritur I 2, 5 M.que Antonium similiter inducit querentem de libello illo de ratione dicendi I 21, 94 ‘qui se imprudente et inuito exciderit et

peruenerit in manus hominum'. Quodsi M.Tullius scisset fore ut partitiones oratoriae quas uiuus silentio oppressit se mortuo in uulgus ederentur, non dubitandum est quin eodem modo de illis conquesturus fuerit atque M.Antonium de suo libro illic fecit querentem. De omnibus istiusmodi libris stat Quintiliani sententia et interpretatio quam III 6, 59 protulit ille de libris de inu.: 'Sunt enim', inquit, 'uelut regestae in hos commentarios quos adulescens deduxerat scholae et si qua est in iis culpa tradentis est.' Quis fuerit ille cuius praecepta Cicero in libris de inu. exposuit, plane incertum est neque omnino constat de tempore. Sed non est cur illud quod tradit Cicero sese puerum aut adulescentulum libros de inu. conscripsisse ad tempus definiendum reiciamus. In quibus nulla res commemoratur acta aut bello Marsico aut post bellum Marsicum: quae II 37, 111 commemorantur pertinent ad annum 659/95, causa Curiana qua de agitur II 42, 122 acta est ante annum 663/91, tum I 49, 92 ubi legitur 'ut si quis apud equites Romanos cupidos iudicandi Caepionis legem iudiciariam laudet' notandum est quod Caepionis legem anno 648/106 latam nominat non illam Liuii Drusi anno 663/91 latam, quae simillima fuerit Seruiliae qua de re conf. ThMommseus Römisches Staatsrecht III (1887) 1 p. 532. Quam diuersa est in hac re rhetorica ad Her.! Quam qui legit sibi uidetur audire tumultum Marsicum et Marianum, sociorum querelas et fremitus, nobiles Romae sese inuicem arguentes calumniantes, sentire iudiciorum strepitum lege Varia lata, tum Sulpicii turbas leges exitum tristem ac funestum. Itaque neque Ciceroni neque illi argumento ex libris de inu. sumpto fidem nos negamus statuantes Ciceronem praecepta illa quae in libris de inu. seruantur audisse intra annos IV illos inde a 660/94 ad 663/91 quo tempore *puerum* rhetoricae sedulo operam nauasse natum annos fere XV constat Suetonii testimonio de rhet. 2. Atque ne quis qua de re iam supra dixi p. 76 studia rhetorica arbitretur hominum aetate prouectiorum esse quam illo tempore erat Cicero, hoc loco addo illud quod Tacit. dialog. 34 monet paullum correctum, L.Crassum accusasse anno aetatis XXI C.Carbonem, C.Caesarem XXIII Dolabellam,

Polionem XXII C. Catonem, Caluum admodum adulescentem Vatinius eis orationibus, quas posterius cum admiratione legabant, tum Atratinum annos natus septendecim accusasse Caelium oratorem secundum Hieronymum ad Abrah. 1996, Octavianum XII annum agentem auiam, Tiberium Caesarem nouem natus annos defunctum patrem pro rostris laudasse. Schola autem rhetoris utebantur praetextati: conf. Suet. de rhet. 1 Auson. profess. Burdig. XVIII 7 p. 65 Peiper XVII 10 p. 64: 'pueros . . . formasti metam prope puberis aevi.' Veluti Persius inde a XII usque ad XVI annum quo a Cornuto in philosophiam inductus est audiuit rhetorem Verginium Flauum, ut in uita eius traditur Sueton. p. 73 R, M. Tullius M. f. Q. Tullius Q. f. Cicerones anno 700/54⁴ exercentur apud Paeonium rhetorem auctore M. Cicerone patre ad Q. fratrem III 3, 4 cum ille fuerit XI hic XII annorum. Itaque Ciceronem illa qua posui aetate rhetoricis institutum esse uix poterit negari.

Sed quando libros de inu. ediderit plane incertum est. Qua in re illud considerandum est prooemia utriusque libri a praeceptis plane aliena esse et ab auctore ex prooemiorum quadam collectione qua in scriptis philosophicis etiam postea usus est, in libris II. III. de legibus usurus erat adsumpta: quales libros prooemia continentes commemorat ad Att. XVI 6, 4 (conf. XIII 32, 2) Plin. epist. II 5, 12 scriptor ad Her. III 23, 39. Atque prooemia illa librorum de inu. satis eleganter scripta sunt et polite: in praeceptis ipsis rudia nonnulla inueniuntur et inculta quorum similia in reliquis Tullianis aegre inuenias quale est illud quod II 27, 82 legitur enuntiatur: 'extrema est ut in comparatione adsumptio iudicationis et de ea per amplificationem ex deliberationis praeceptis dictio.' Tota uero librorum de inu. natura et compositio ea est ut Cicero non uideatur sua conscripsisse sed aliena aut exscripsisse aut descripsisse dictata. Errant igitur qui prooemiis illis utantur ad auctorem Graecum quem Cicero secutus sit in libris de inu. inuestigandum quorum de tempore praeter illa quae modo enarraui nullum aliud poterit adferri argumentum quam quod I 4, 5 Gracchos laudauit his uerbis: 'Quod nostrum illum non fugit Catonem neque Laelium neque eorum ut uere

dicam discipulum Africanum neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa uirtus et summa uirtute amplificata auctoritas et quae et his rebus ornamento et reipublicae praesidio esset eloquentia.' Quo loco iam Grillius in Halmii RLM p. 598 adnotauit: 'sed quaeritur cur hic optimos rhetores Gracchos enumeret cum eos constet conturbasse remp.' Quippe eodem modo quo Grillius de Gracchis iudicat Cicero in scriptis philosophicis et rhetoricis posterioris aetatis de or. I 9, 38 de legg. III 9, 20 de fin. IV 24, 65, eodem modo cum apud patres conscriptos loquitur in Catil. I 12, 29 de harusp. resp. 19, 41, alio modo cum apud Quirites contionatur pro Rabir. perd. 4, 12. 5, 14 de lege agr. II 5, 10. Quibus locis comparatis nihil colligi potest nisi libros de inu. eo tempore editos esse quo popularibus auctor faueret: quod tempus accuratius nos quidem definire non possumus.

De illo praeceptore Ciceronis cuius disciplinam in libris de inu. litteris tradidit nihil est quod erui possit certa argumentatione. Nam ipse admodum pauca de doctoribus quibus usus est adolescentulus tradidit in Bruto 90, 310 alibi, nihil de M. Antonio Gniphone quem praetor audiuit secundum Suet. de gramm. 7. Nos duo tantummodo nouimus quorum adolescentulus institutione usus est: L. Aelium Stilonem et M. Pupium Pisonem cos. anni 693/61. De quo Asconius p. 14 edit. K. S: 'Fuit', inquit, '... eisdem temporibus quibus Cicero sed tanto aetate maior, ut adolescentulum Ciceronem pater ad eum deduceret quod in eo et antiquae uitae similitudo et multae erant litterae: orator quoque melior quam frequentior habitus est.' Sed Cicero ipse de Pisone loquitur in Bruto 67, 236. 68, 240. 90, 310 non ut de praeceptore sed ut de sodali suo: apud ueteres famam tamen fuisse Ciceronem puerum praeceptore usum esse Pisone intellegitur ex inuectiua illa Sallustii nomine inscripta 1, 2. Maluit uero Cicero cum Brutum componeret sese appellare Aelii Stilonis discipulum l. s. 56, 207 qui optimatum fautor fuerit acerrimus quam Pisonis qui nobilitatis partibus alienus erat sicuti 89, 306 Q. Mucium P. f. Pontificem doctorem suum fuisse tradit a Damasippo occisum, tacet de Q. Mucio Q. f. Augure Marii patrono et fautore cuius nomen editores non

recte l. s. contra codd. auctoritatem posuere collato Lael. 1, 1. Atque de Stilone haud inscite cogitavit vanHeusdeus in disquisitione de L. Aelio p. 47 seqq. 107 cum temporum ratio egregie concinat. Nam Cicero sese Aelium studiis rhetoricis operam dantem audisse tradit anno 664/90 ineunte Brut. 56, 206: accedit quod in libris de inu. nonnulla insunt quae insulam Rhodum aperte spectant ubi Stilo Metellum Numidicum in exilium comitatus anno 654/100 'legendo et audiendo magnos viros auocabatur': conf. Suet. de gramm. 3 Liu. perioch. 69. At Aelius Stilo Stoicus esse uoluit ut tradit Cicero Brut. 56, 206: libri de inu. potius ex Peripateticorum schola profecti esse uidentur, quamquam in definitionibus quae ex Hermagorae libris desumpta esse possunt nonnulla inueniuntur Stoicis probata. Nam Stoicorum laudatur nemo, Aristoteles Theophrastus saepissime, ex Aristotelis rhetoricae denique II cap. 23 nonnulla ad uerbum translata esse de inu. I 30, 46. 47 iam Petrus Victorius animaduertit et Cicero ipse I 35, 61 sese sequi Aristotelis et Theophrasti sectatores dilucide indicauit. Quae omnia magis commendant Pisonem illum, Staseae Peripatetici amicum (de or. I 22, 104 de fin. V 3, 8. 25, 75), Peripateticorum sectatorem omnium celeberrimum (de nat. deor. I 7, 16) quem Cicero libro de fin. V inducat Peripateticorum praecepta enarrantem. Etiam illa quae supra p. 78. 79 de Gracchorum laude (de inu. I 4, 5) disputauimus, possunt quodammodo commendare nomen Pisonis quem Cicero consularis et nobilitatis fautor factus acerbissime castigat ab optimatibus seiunctum ad Attic. I 13, 2. Sed haec incerta: nos ea exponere debebamus quo magis postea cum de libris ad Her. agemus possimus omittere quid de libris de inu. sentiamus exponere. De quibus hoc unum constare iudico praecepta omnia quae ibi enarrantur exposita fuisse a magistro ante bellum Marsicum: quando editi sint, indagari non iam potest.

commentaria
scholastica

Libros igitur de inu. σχολικὸν ἐπόμνημα dici oportet de quo genere commentariorum conf. KLehrsius Aristarchi² p. 22 Quintil. inst. or. prooem. 7 VIII 3, 76 Seneca controu. I praef. 11 Tacit. dialog. 20. Conscripti sunt ad dictata magistri Latini: nam Graecus homo uersus Ennii aut Plauti

neque suppeditare potuit neque laudare ab aliis prolatos. Is porro praeceptor Latinus Graecam quandam artem in suum usum conuertit adhibuitque simul rhetoricorum Graecorum translationes uetustiores. Nam ita factum esse inde ab antiquissimis temporibus usque ad Theodorici regis aetatem innumera euincunt exempla. Grammatica Graeca postquam inuenta est in urbem et nouam et felicem inter Latinos genuit doctrinam: rhetores Latini per omnia saecula qui florebant nihil nisi Graecorum praecepta decantabant Latine nec potuit rhetorica umquam nec philosophia Graecum illum ac peregrinum abicere colorem. Quod etiam hodie in artis uocabulis perspicuum est: in grammatica Latine dicuntur et intelleguntur, in rhetorica Graece. Interroga puerum quid sit *μετοχή*, *σύνδεσμος*, *αἰτιατική*: non habebit quod respondeat. At si participium, coniunctionem, accusatiuum appella-ueris, facile se inueniet. Contra qui cito intelleget quid sit hyperbole, metaphora, apostrophe, metonymia, in uocabulis qualia sunt superlatio, translatio, exclamatio, denominatio haesitabit, cum numquam ita usu fuerint trita et recepta, ut non potuerit rhetor aliquis Latinus ea nouis uocabulis uertere Latine. Iuuenalis in satura VII in qua ad exemplum Orbilii illius professorum exposuit iniurias et aerumnas u. 177 rhetorem iubet scindere Theodori artem, grammaticum u. 215 inducit artem Palaemonis tractantem. Itaque ea potissimum in rhetoricis Latinis ualeat necesse est regula et norma tractandis: mera apographa ea esse additis tantummodo uerbis. Quare sane fieri potuit ut Cicero cum modo hunc modo illum sequatur auctorem Graecum, alia docuerit in libris de inu., alia in libris de or., alia in partitionibus, ubi nil fecit nisi ut Academici alicuius Philonis ni fallimur praecepta modo Graece tradita uerteret additis exemplis per paucis Latinis: nec magni fecit quod in libro de or. I 31, 139 constitutiones quattuor, II 30, 132 tres, III 19, 70 quattuor esse debere interlocutores docere lector potuit suo iure mirari. Ergo in libris de inu. seruata nobis est ars quaedam Graeca quae Ciceronis praeceptor eodem modo uertit Latine quo C. Valgius Apollodori praecepta, Iuba Heliodori metrica, Hieronymus Eusebii chronica, Priscianus

Apollonii syntaxin. Praecepta autem quaedam aut doctrinam rhetoricam homines Romani numquam nouarunt: ne rhetores quidem, qui profitebantur, nedum pueri illi aut adolescentuli qui commentariolos suos sedulo elucubrabant.

Quae modo de libris de inu. exposui, eadem omnia cadunt in rhetoricam ad Herennium. De qua uix quicquam potuit statui peruersius quam illud quod statuit van Heusdeus scriptam eam esse ab Aelio Stilone sene, eruditissimo, Stoico, nobilium fautore acerrimo: nam conscripta est ab adolescentulo immaturo et satis indocto, in qua Stoici et dialectici ridentur et contemnuntur, nobiles tantum non acerbissime impugnantur. Atque quoniam statim demonstrabitur eam esse σχολικὸν ὑπόμνημα nos in libro tractando eadem ratione qua supra usi sumus statuemus omnia praecepta illa arte comprehensa non scriptoris sed *tradentis* esse, rhetoris dico Latini qui rursus minime tradiderit eam quam ipse inuenerit doctrinam sed artis cuiusdam Graecae praecepta docuerit uerbis Latinis. Atque primum quidem librum illum σχολικὸν esse ὑπόμνημα neque maturi sed adolescentis ingenii opus multis locis clare apparet. Neque enim quisquam scriptorum Latinorum similiter sese puerum adhuc esse significauit quam ille ad Her. I 11, 18 his uerbis: 'Causarum constitutiones alii quattuor fecerunt: noster doctor tres putauit esse non ut de illorum quicquam detraheret inuentione sed ut ostenderet id quod oportuisset simpliciter ac singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter ac bipertito.' Fac M. Ciceronem in scripto aliquo haec ita posuisse: quodsi fecisset scripta ea esse a Cicerone scholastico et admodum adolescentulo qui nihil nisi tradentis praecepta posset transscribere uehementer decurtata quilibet facile iudicaret. Nam ea quae praeceptor Latinus Graeca sua arte usus uberius sine dubio de illa falsa partitione exposuerat, ea in libris ad Her. nusquam leguntur. Idem IV 56, 69 sese nonnihil profecisse in rhetorica schola his uerbis scribit: 'Nam et simul libenter exerceamur propter amicitiam, cuius initium cognatio facit, cetera philosophiae ratio confirmabit, et nobis non diffidimus propterea quod et aliquantulum processimus, et alia sunt meliora, quae multo intentius petimus in uita ut

etiamsi non peruenerimus in dicendo, quo uolumus, parua pars uitae perfectissimae desideretur.' Quibus uerbis non utitur rhetor aliquis, sed is cuius successum magister scholae rhetoricae modo laudarat, qui schola rhetorica modo relictam cum philosophiae operam dat illam disciplinam didicit contemnere prae noua et praestantiore. Sicuti in exitu operis ita in initio sese 'id ipsum quod datur otii libentius in philosophia consumere' consuesse scribit. Quapropter nos eum eadem fere aetate fuisse statuemus qua Persius qui relictam Verginii Flauii schola annos natus XVI ad Cornutum philosophum se contulit (Suet. p. 73R) et Vergilius qui Hippo-
De philosopho
scriptoris
Her.
nacteo illo propemptico prosecutus est scholam rhetoricam modo relictam apud Baehrensium PLM II p. 165: 'Ite hinc inanes, ite rhetorum ampullae inflata rore non Achaico uerba ... scholasticorum natio madens pingui, ite hinc inane cymbalon iuuentutis ... nos ad beati uela mittimus portus magni petentes docta dicta Sironis uitamque ab omni uindicabimus cura.' En habes uitam illam perfectissimam quam laudat scriptor l. s.: etenim Philodemus docet Epicureus de rhetorica edit. Sudhaus. p. 250, 29 τῶν δὲ ῥητόρων ἡ τέχνη πρὸς οὐδὲν ἐπιδείκνυνται τῶν εἰς μακάριον βίον ἀνηκόντων χρησιμεύουσα: conf. p. 260, 11. Nimirum Epicuri praeceptis scriptorem ad Her. operam dedisse cum ideo sit probabile, quod nulli illis temporibus haeresi plures per totam Italiam sese dederant, tum uerba illa nos commonefaciunt uersus Lucretii III 323 'ut nil impediatur dignam dis degere uitam' (conf. V 1152) et Epicuri ipsius praeconii (p. 66 edit. Usener) ζήσεις δὲ ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις. οὐδὲν γὰρ ἔοικε θνητῷ ζῶν ζῶν ἀνθρώπος ἐν ἀθανάτοις ἀγαθοῖς. Accedit quod l. s. amicitiam tantopere commendat et in praeceptis nonnulla aut a magistro tradita tolerauit aut ipse inseruit quae ex Epicuri schola profecta esse uideantur, cuius sectatores fuisse inter grammaticos Pompilium Andronicum et Aurelii Opillii qui rhetoricam quoque docebat patronum tradit Suet. de gramm. 6. 8. Nam acerbissime scriptor ad Her. inuehitur in dialecticos II 11, 16 ubi 'Verum', inquit, 'horum pueriles opiniones rectissimis rationibus cum uoles refellemus.' Atqui Epicurei auctore Laert. Diog. X 31 τὴν διαλεκτικὴν ὡς παρέλκονσαν ἀποδοκι-

μάζουσιν. Quare nos ex locis ab HUsenero Epicur. p. 178 de hac re conlatis Hieronymi uerbis contra Rufin. I 30 uol. II p. 487 b utemur quibus ita scriptorem adloquemur: 'Et quoniam Stoici logicam sibi uindicant et tu huius scientiae deliramenta contemnis, in hac parte Epicureus es.' Nec non in aliis partibus Epicureum eum fuisse cognoscitur. Nam II 21, 34 hoc utitur exemplo quod in libris de inu. non inuenitur: 'Duae res sunt, iudices, quae omnes ad maleficium inpellant, luxuries et auaritia. Quid amor? inquiet quispiam? quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas?' Quibus in uerbis nemo non reminiscitur Lucretiani illius ἐπιφωνήματος I 101 'tantum religio potuit suadere malorum' neque quicquam magis proprium est Epicureorum quam mortis metus cum religione consociatus ueluti Lucretii II 44 'religiones effugiunt animo pauidae mortisque timores tum uacuum corpus lincunt.' Praecipue denique conferendi uu. Lucretii III 59 seqq.: 'Denique auarities et honorum caeca cupido quae miseros homines cogunt transscendere fines iuris et interdum socios scelerum atque ministros noctes atque dies niti praestante labore ad summas emergere opes, haec uolnera uitae non minimam partem mortis formidine aluntur. Turpis enim ferme contemptus et acris egestas' e. q. s.

prooemiis et
epilogis libro-
rum ad Her.

Scriptor igitur praecepta omnia quae in schola ad dictata doctoris conscripserat postquam collegit in IV libros distribuit, quibus singulos postea adiungeret et epilogos et prooemia. Nam quicumque prooemia libri II et III accurate perlegerit, is intelleget iam tum cum libri II prooemium conscriberet, praeparata illi fuisse illa tria uolumina quae singulos deinceps reciperent libros I—III et librum II tunc iam perfectum et absolutum fuisse: conf. II 1, 1 'ea quoque nobis erit hoc libro propemodum absoluta: paruae partes eius in tertium uolumen transferentur.' 2, 2 'Deinde ad extremum (30, 47 seqq.) docuimus cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat.' III 1, 1 'De elocutione . . . in quarto libro conscribere maluimus quem ut arbitror tibi librum celeriter absolutum mittemus.' Atque in libris ad Her. prooemiorum et epilogorum idem stilus et eadem ratio est dicendi: in libris de inu. epilogi breuissimi sunt et a prooemiis

copiosissimis admodum diuersi cum minime ex eodem libro sumpti sint quo prooemia sed secundum consuetudinem quandam uilem et uulgarem ficti esse uideantur. Satis autem inepte in epilogi libri I ad Her. *magnitudo uoluminis* sicuti in Nepotis praefatione excusationi est breuitati. Inprimis considerandus est libri II ad Her. exitus ille: 'Fere locos obscurissimos totius artificii tractauimus in hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic sit, reliquas praeceptiones, quoad uidebitur, in alium librum transferemus.' Quem uidetur imitatus esse Augustinus in epilogis libri I et II de ciu. dei his uerbis: 'Hic itaque modus sit huius uoluminis, ut deinceps disposita ab alio sumamus exordio' et '... deinceps uidebimus ut hic sit huius uoluminis modus.'

Insunt igitur in rhetorica ad Her. praecepta et dictata magistri modo ad uerbum a discipulo transscripta modo paululum mutata et additamentis transscribentis aucta. Veluti adhortationes illae quae passim inueniuntur ex ore doctoris accepit quem secutus commendat exercitationem III 24, 40: 'in imaginibus conlocandis exerceri cotidie conuenit' et: 'tu primas quasque partes in animo frequenta et quod maxime necesse est exercitatione confirma' sicuti Dionysius Halicarnassensis in epilogo libri de compos. uerborum ad Metilium Rufum '... εἰ βουλευθείης,' inquit, 'συνασκεῖν αὐτὸ ταῖς καθ' ἡμέραν γυμνασίαις' (conf. Cic. Brut. 90, 310) οὐ γὰρ αὐτάρκη τὰ παραγγέλματα τῶν τεχνῶν ἐστὶ δεινούς ἀνταγωνιστὰς ποιῆσαι τοὺς βουλομένους δίχα μελέτης τε καὶ γυμνασίας' κτλ. conf. ad Her. I. s.: 'cum in omni disciplina infirma est artis praeceptio sine summa adsiduitate exercitationis' e. q. s. Quam sententiam aliis locis ita ponit ut non soli Herennio sed ipsi quoque scriptori proponatur sequenda conf. I 1, 1 II 4, 7. 8, 12 III 15, 27 IV 56, 69 bis. Neque enim ut praeceptor discipulo dare praecepta uoluit scriptor, sed accepta a praeceptore communicare cum cognato ut cognatus et discipulus: conf. III 1, 1 'Interea prima quaeque et nobiscum cum uoles et interdum sine nobis legendo consequere nequid inpediare quin ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis' et II 31, 50 'haec ... tu diligenter et nobiscum et sine nobis considerabis.' tum IV 56, 69 quae uerba omnium summi erunt

momenti: 'Nam et simul libenter exerceamur propter amicitiam, cuius initium cognatio facit, cetera philosophiae ratio confirmabit.' In quibus nos non recepimus lectionem vulgatam *confirmavit* quae in solo H inueniatur neque scripsimus *fecit* quod et aevo Karolingio et posterioribus saeculis probatum fuisse cod. C et editionum demonstrat consensus, sed et plurimorum et optimorum codd. auctoritatem secuti sumus: ad *confirmabit* conf. II 4, 7 'Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci, cetera facile comparabit exercitatio', ubi in uocabulo *comparabit* similiter mendosi sunt HPB. Quo magis optimi cuiusque cod. lectio *facit* illo loco seruanda est: unde discimus scriptorem cum librum scripsit modo affinitate quadam cum C. Herennio coniunctum esse aut matrimonio iuncto aut adoptione facta aut alio quodam pacto. Qua cum conditione optime congruit quod in prooemio libri I et in epilogo libri I et II admodum comiter et humane sese noui cognati uoluntati morem gerere professus est eumque non ut amicum et bene notum sed ut hominem etiam tunc a sua consuetudine remotum et alienum appellat reuerenter et honorifice.

stilo scriptoris puerili.

Totus uero stilus ratioque dicendi qua utitur scriptor nunc egregius et perfectus est ueluti in exemplis et praeceptis quibus doctoris dictata sequitur nunc admodum *μετρηκώδης* et *ληρωδης* ueluti in transitionibus prooemiis epilogo omnibusque additamentis ab illo ipso conscriptis. Etenim puerum sapit causarum tripertita diuisio et curiosa et inepta quae fit IV 56, 69, tum antitheta illa I 1, 1 'ne aut tua causa noluisse aut fugisse nos laborem putares' III 24, 40 'ne aut tuo studio diffisi aut minus quam res postulat dixisse uideamur' nec minus inepta plurima illa quae cum *ne* particula incipiunt enuntiata praecipue in prooemiis et epilogo occurrentia. Tumidus autem et inflatus est libri I exitus hic: 'ut pro tuo in nos officio nostro in te studio munus hoc adcumulatissime tuae largiamur uoluntati.' Praeterea in rhetoris schola cum talia traderentur praecepta qualia leguntur I 6, 10 'nos non eodem modo, ut ceteri soleant uerba facturos' 11, 18 'constitutiones alii quattuor fecerunt: noster doctor tres putauit esse', 9, 16 'soli praeter ceteros in tria tempora diuisimus' III 7, 14 'non quemad-

modum ceteris detrimento' IV 47, 60 'Non enim ita ut in ceteris rebus' e. q. s., ea libentissime amplexus est et imitatus est: Pharisaeorum profecto similis est in prooemio libri I 'non enim spe quaestus aut gloria commoti uenimus ad scribendum, quemadmodum ceteri' — tamquam ceteri omnes auaritia inducti scripserint et cupidi pecuniae — et in epiloquio IV: 'quod ali cum molestia tribus de causis maxime faciunt ... quae ab nobis absunt omnes difficultates' et III 24, 40 'Non enim sicut a ceteris studiis abducimur nonnumquam occupatione, item ab hac re' e. q. s.

Tum ea re potissimum rudis et incomposita nobis uidetur scriptoris elocutio, quod saepius duo posuit eiusmodi enuntiata quorum prius coniunctione *ut*, posterius aut altera *ut* aut *ne* uocabulo incipiat: ueluti I 1, 1: 'ut de ratione dicendi conscriberemus, ne aut tua causa noluisse aut fugisse nos laborem putares' IV 56, 69 'et grauitatem et dignitatem et suauitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie plane loquaris, ne nuda atque inornata inuentio uulgari sermone efferatur' III 23, 38 'Scio plerosque Graecos ... fecisse, ut multorum uerborum imagines conscriberent, uti qui ediscere uellent, paratas haberent nequid in quaerendo consumerent operae' IV 34, 45 'Translationem pudentem dicunt esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere ac cupide uideatur in dissimilem transcurrisse.' II 28, 45 'ut quom aliteros magis laudaris, aliquam alteris partem laudis adtribuas ne cupide pugnasce contra ueritatem puteris.' Conf. Cornel. Nep. V 4, 2 et similia sententiarum paria cum uocabulo *ut* incipientia ad Her. I 7, 11 III 24, 39 IV 28, 39. 37, 49. 44, 56: similia quae uocabulis *quod quae* incipiunt habes I 7, 11. 16, 26 II 13, 20 alibi. Porro scriptoris tenuem scribendi facultatem ostendunt enuntiata talia: II 29, 46 'Item uitiosum est *id* quod aduersarii factum esse confiteantur, *de eo* argumentari et planum facere factum esse' III 14, 25 'Sin erit sermo in iocatione, leuiter tremibunda *uoce* ... leniter oportebit ab sermone serio torquere ad liberalem iocum *uocem*' 21, 34 'ut *uersu* posito ipsi nobiscum primum transeamus bis aut ter eum *uersum*' IV 42, 54 'cum *re* semel *dicta* iterum aut saepius aliis uerbis quae idem ualeant

eadem res proferetur 6, 9 'sic *mercem* ipsi qui uenditant aliunde exemplum quaeritant *mercis*.'

Denique nulla re magis conspicuum fit puerile scriptoris ingenium quam illa qua saepissime utitur commutatione uerborum quam ex doctoris praeceptis quae sunt de adnominatione IV 22, 30 (conf. 21, 29 temperare — obtemperare, 8, 12 excogitare — cogitarit), de disiuncto 27, 37 de frequentatione in continuationibus 19, 27 inprimis de interpretatione 28, 38 prorsus edidicerat. Atque Quintilianus iure suo IX 3, 72 'Pessimum uero', inquit: 'Ne patres conscripti uideantur circumscripti. Raro euenit sed uehementer uenit': quorum exemplorum prius ita legitur ad Her. IV 22, 30 'Demus operam Quirites ne omnino patres *conscripti circumscripti* putentur.' Alterum exemplum in libris ad Her. quamquam non inuenitur tamen ex Cornificio petatum esse ideo probabile est — qua de re iam supra egimus p. 72 — quia scriptor ad Her. saepenumero eiusmodi figuris utitur quales in schola qua uterque usus est commendari solitas esse ex isto consensu efficitur. Veluti IV 19, 26 legitur: 'Illud tardius et rarius *uenit*, hoc crebrius et celerius *peruenit*.' Et III 2, 2: 'In quibus causis rei natura *faciet* deliberationem, omnis oratio ad ipsam rem adcommodabitur: in quibus extranea causa *conficiet* deliberationem' e. q. s. IV 32, 43: 'ut cum desidiosam artem dicimus quia desidiosos *facit* et frigus pigrum quia pigros *efficit*' I 17, 27: 'in ea nec ratio qua re fecerit *quaeritur*: fecisse enim negatur: nec firmamentum *exquiritur*, quoniam non subest ratio' III 8, 15: 'ut si laudemus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste et aliud prudenter factum esse *dicamus*, si uituperabimus, aliud iniuste, aliud inmodeste aliud ignaue aliud stulte factum *praedicemus*' 22, 36: 'Solis exortus . . . nemo *admiratur* propterea quia cotidie fiunt: at eclipsis solis *mirantur*' 11, 20: 'quoniam altera natura *paritur*, altera cura *comparatur*' quibus haec addi oportet exempla: I 15, 25: 'et uel in hominem *transferimus* uel in rem quampiam *conferimus*' II, 8, 12: 'aut fictam fabulam in aduersarios *adferemus* . . . aut uerum rumorem *proferemus* qui illis' e. q. s. III 13, 24: 'Cohortatio est oratio quae aliquod peccatum amplificans auditorem ad iracundiam *adducit*. Conquestio est oratio quae incommodorum

amplificatione animum auditoris ad misericordiam *perducit* alia. Praeterea saepissime interpretationem qua de agitur IV 28, 38 quo gratior et concinnior fiat oratio adhibuit sed admodum pueriliter et delicate. Conf. uelim II 4, 7: 'si ex altera parte uires pecunia consilium scientia apparatus *uidebitur fuisse* ex altera inbecillitas inopia stultitia imprudentia inapparatio *demonstrabitur fuisse*' et IV 25, 35: 'ut neque pluribus uerbis oportuisse *dici uideatur* neque breuius potuisse *dici putetur*.' Inprimis autem rhetorum scholae eiusmodi commendabant loquacitatem et uerborum tinnitum et inanem et ineptum propter continuationum siue periodorum compositionem elegantem et concinnam, in quibus maxime membrorum *παρίσῳσιν* plenam et perfectam studebant impetrare. Qua in re rhetores Demetrius Alexander Tiberius Isocratis sententiolam Helenae 17 exemplo proponunt: τοῦ μὲν ἐπίκουρον καὶ φιλοκίνδυνον τὸν βίον κατέστησε, τῆς δὲ περιβλεπτον καὶ περιμάχητον τὴν φύσιν ἐποίησεν (RG III p. 266. 36. 40. 74 Sp IX p. 14 VIII p. 475. 485. 562 W). Cuiusmodi enuntiata passim in libris ad Her. exstant ueluti in uerbis dicendi uariauit II 28, 45: 'uelut Sulpicius, qui intercesserat, ne exules . . . reducerentur, idem posterius immutata uoluntate . . . aliam se ferre *dicebat* propter nominum commutationem: nam non exules sed ui eiectos se reducere *aiebat*.' Ubi *aiebat* uerbum satis remotum elegit uarietatis gratia sicuti in uerbis necessitatis III 14, 25 post *oportebit* — *oportet* posuit *iubemur*. Nam in eiusmodi uerbis copiam uerborum ostentare solet scriptor: conf. III 12, 21: Et interuallis longioribus uti *conuenit* . . . Et in continuo clamore remittere et ad sermonem transire *oportet* . . . Et acutas uocis exclamations uitare *debemus* . . . Et uno spiritu continenter multa dicere in extrema *conuenit* oratione e. q. s. Eodem modo uariatur III 3, 6: 'quam is qui contra dicet iustitiam *uocabit*, nos demonstrabimus ignauiam esse et inertiam ac prauam liberalitatem: quam prudentiam *appellarit*, ineptam et garrulam et odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiam *dicet* esse, eam nos inertiam et dissolutam negligentiam esse dicemus: quam ille fortitudinem *nominarit*, eam nos gladiatoriam et inconsideratam appellabimus temeritatem.' Et

IV 34, 46: ut si quis Graccum . . . *dicat* . . . ut si quis hominem prodigum . . . *appellet* . . . ut si quem inpium . . . *uocemus*, intemperantem . . . *nominemus*. Ex eadem consuetudine uariandi explicandi hi loci: III 2, 3 Dicitur . . . appellatur: conf. I 4, 6 IV 10, 15 *med.* 8, 11 II 7, 10: 'quae uere *dicerentur*. . . quae falso *pronuntiarentur*' I 5, 8 'in odium *rapiemus* . . . In inuidiam *trahemus* . . . In contemptum *adducemus*' e. q. s. II 19, 29 '*uideamus* . . . *intellegamus*' III 5, 9 'si is *timeatur* — si ea *formidetur*' 16, 30 'cuiusmodi locos *inuenire* et quo pacto *reperire*'. Postremo conf. has *παρισώσεις* III 22, 36: 'uulgari et usitata *re* non exsuscitari, nouitate et insigni quodam *negotio* commoueri' ubi in^o altero membro pro *res* uocabulum *negotium* adhibet ut adsolet: conf. 20, 33 II 5, 8 ubi modo dicitur *re transacta*, modo *transacto negotio* — III 20, 33 'Rerum similitudines *exprimuntur* . . . uerborum similitudines *constituuntur*' e. q. s. 19, 31 IV 38, 50 extr. alias. Haec omnia uberiore disputatione tractaui ideo, quod editores in multis eiusmodi locutionibus offendentes tradita aut mutanda esse putarunt aut ut spuria eicienda.

epilogo totius operis.

Quod praecipue usu uenit in epilogo totius operis quem inde a Grutero ut spurium notauerunt editores: 'Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inuenire oporteat; dictum est, quo pacto eas disponere conueniat; traditum est, qua ratione esset pronuntiandum; praeceptum est, qua uia meminisse possemus; demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quae si sequimur, acute et cito reperiemus, distincte et ordinate disponemus, grauiter et uenuste pronuntiabimus, firme et perpetue meminerimus, ornate et suauiter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Haec omnia adipiscemur, si rationes praeceptionis diligentia consequemur exercitationis.' Quae omnia puerilia et inepta esse nemo non iudicabit: falsa et spuria iudicanda tum concedam si quis mihi uel unum uerbum non secundum usum scriptoris positum esse demonstrauerit. Sed plurima insunt in hoc loco quae maxime secundum usum scriptoris composita esse demonstrari potest: praecipue extremae duae sententiae poterant commonere criticos ut manus abstineant uerbis genuinis. Veluti *nihil amplius habes*

IV 54, 67 *in arte grammatica* 12, 17: legitur 56, 69: ut *consequamur artis rationem studio et exercitatione* 2, 3: redigit in singulas *rationes praeceptionis* 35, 47: *opera et diligentia consequi* senatus uoluntatem, denique assiduitas exercitationis laudatur II 8, 12 his uerbis: 'si ad hanc rationem praeceptionis assiduitatem exercitationis adcommodaremus' et III 24, 40: 'infirmum est artis praeceptio sine summa assiduitate exercitationis' e. q. s. Etiam principium totius loci illud dico *Demonstratum est enim* plane ex usu scriptoris dictum est qui *enim* tertio loco nonnisi post *est* uocabulum uoluit poni ut III 24, 40 'Numquam est enim' IV 2, 3 'Quis est enim' 17, 25 'Necesse est enim' 36, 48 'Quid est enim'. Porro quod posuit *quo modo quo pacto qua ratione qua uia quibus modis* secundum ordinem a trito ad rarius uocabulum progrediens, de ea re conf. IV 8, 12 ubi priore loco posuit *quo pacto*, sequitur *quo modo* I 16, 25 *quo modo* eas et *qua uia* tractari conueniat, III 3, 4 *quo modo* aut *qua* quidque *ratione* fieri oporteat; *quibus modis* non dixit sed *quattuor modis* bis I 4, 8 IV 45, 59 et audacius illud: '*isdem uis quibus* omnis coniectura tractatur' ponere maluit II 7, 10. Denique aduerbium *ordinate* quod in plerisque est codd. quamquam nonnisi hoc loco legitur tamen neque prorsus nouum est cum sit apud Cic. de inu. I 14, 19: 'tum denique ordinandae sunt ceterae partes orationis' et in eiusmodi aduerbiis a participiis perfecti ductis multa nouauit scriptor qui aut primus aut solus omnium dixerit *adcumulatissime conmutate confirmate perpolitissime* alia: similiter tamen atque in hac uoce fluctuant codd. in *perpetue* aduerbio. Ergo qui propter haec uerba de origine epilogi istius dubitat, is nulla re impeditur quominus cum cod. H hoc loco legat *perpetuo*, cum o et e saepissime inter se confundantur, cum codd. PC *ordine* quae uerba leguntur II 30, 47 bis III 7, 13 I 7, 11 III 18, 31. Sed nos caueamus ne hoc testimonium exercitationis rhetoricae deleamus egregium. Apparet pueros in scribendo usos esse collectione quadam synonymorum qualem commemorat Quintilianus X 1, 7: 'Et quae idem significarent solitos scio ediscere, quo facilius et occurreret unum ex pluribus et cum essent usi aliquo, si breue intra spatium rursus desideraretur, effugien-

dae repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem intellegi posset. Quod cum est puerile et cuiusdam infelicis operae, tum etiam utile parum: turbam tantummodo congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodque.' Cuiusmodi synonymorum collectiones tunc potissimum commodae erant cum illa figura quae ad Her. IV 28, 38 interpretatio, apud Graecos *συνωνυμία* appellabatur et exemplo solet probari ex [Demosth.] contr. Philippi epistol. 3 desumpto, erat adhibenda: praeterea in uno quoque enuntiato talis uariatio locutionum et lepida et grata uidebatur, qua noster scriptor admodum pueriliter utitur nec satis tecte et caute. Apud Graecos et Telephi *ὠκυτόκιον* erat *συναγωγή ἐπιθέτων εἰς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἁρμοζόντων πρὸς ἔτοιμον εὐπορίαν φράσεως* secundum Suidam s. u. *Τήλεφος* et Iulius Pollux conscripsit opus cui *ὀνομαστικὸν . . . ἐστὶ . . . τὸ ἐπίγραμμα, μηνύει δὲ ὅσα τε συνώνυμα ὥς ὑπαλλάττειν δύνασθαι καὶ οἷς ἂν ἕκαστα δηλωθεῖη*. Apud Latinos Fronto rhetor M. Antoninum philosophum deliciarum rhetoricarum commonefacit his uerbis p. 151 Naber: 'nonne te tumultuaris quibusdam et lucratiuis studiorum solaciis fulciebas, synonymis colligendis, uerbis interdum singularibus requirendis, ut ueterum commata, ut cola synonymorum ratione conuerteres' e. q. s.: satis denique nota est illa quae sub Ciceronis nomine fertur synonymorum *συναγωγή* ad Veturium. Sed antiquissimum hoc genus studiorum et exercitationum fuisse inde efficitur, quod Pacuuius talem *συνωνυμίαν* audacissime in poesin introduxit in uersibus illis quae seruantur ad Her. II 23, 36: 'Fortunam insanam esse et caecam et brutam *perhibent* philosophi Saxoque instare in globoso *praedicant* uolubili Id quo saxum inpulerit Fors, eo cadere Fortunam *autumant*. Caecam ob eam rem esse *iterant*, quia nihil cernat, quo sese adplicet; Insanam autem *aiunt*, quia atrox, incerta instabilisque sit, Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoscere. Sunt autem alii philosophi, qui contra Fortunam *negant* Ullam miseram in rebus esse, *Temeritatem* esse *autumant*.' Quibus in uersibus sex synonyma postquam consumpsit poeta, ad illud quod iam usurpauerat *autumant* rediit sicuti in rhetorica ad Her. I. s. ad illud quod primum posuerat *demonstratum est* redit

scriptor et III 12, 21 adhibitis *conuenit oportet debemus* iterum primum illud ponere *conuenit* non dubitauit. Sed quod in uersibus Pacuui qui noua rhetoricae dulcedine captus illa ausus est potest ferri ut licentiae poeticae concessum, id apud scriptorem pedestris sermonis pueri uel adolescentuli ostendit ingenium curiosum et tamquam immaturum: scilicet propter hunc ipsum epilogum operis concedendum non est ut de grandi aliquo praetextato qui auctor librorum ad Her. fuerit omnino cogitetur.

Atque praecipue in eis quae non tradentis sed ipsius scriptoris sunt ueluti prooemia et epilogi multa inepta et puerilia inueniri consentaneum est. Quod idem pertinet ad additamenta illa quibus singulae inter se praecepta collinuntur: transitiones illas dico et enumerationes rerum antea expositarum quas editores inde a Schuetzio eiecerunt plerasque, ego potius uituperandas et quando libebit ridendas esse puto quam eiciendas ut scriptore indignas: quem plerique prius uiolenter mutare ausi sunt quam qualis reuera sit intellexerint. Quodsi quis talem sententiam qualis traditur IV 46, 59: 'ut paulo ante cum de cursoribus adserebatur' ut spuriam damnabit, ego probabo, quia *adserendi* uocabulum ecclesiasticorum scriptorum stilum redolet: sin alia quae bonis uerbis dicta sunt idcirco reicienda esse iudicabit, quia inepta sint aut futilia, ego eum totum potius reicere iubebo scriptorem quam singulos eius locos. Eiusmodi uero enumerationes rerum antea expositarum quae plerumque cum *Igitur Ergo Quoniam igitur* incipiant scribendi facultatem tenuem et exiguan scriptoris satis manifesto ostendunt: nam cum praeceptorum doctoris ipsorum quae quoque loco antecedunt compositio admodum sit sobria et recta, in additamentis illis discipulus garrit et balbutit ineptissime. Sunt tamen genuina. Sin aliter iudicas, demonstrato in hoc loco a Kaysero aliis eiecto uel unum uerbum contra consuetudinem scriptoris positum esse IV 37, 50: 'Ergo haec exornatio, cui licentiae nomen est, sicuti demonstraui, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quae si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude, et adsimulatione, de qua posterius diximus, quae non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam et sua sponte ad animum auditoris adcommodata.' Cuius loci simillimi sunt

hi: 43, 56. 44, 58 ubi ad uerba *extra causam* conf. II 3, 5 *extra id crimen*, 12, 15 II 19, 30. 21, 33. 22, 34. 25, 39 III 12, 22 I 16, 26 *bis* alii.

Tum plurimi loci sunt quibus aliqua transitio et praeceptorum quasi conglutinatio desideratur, plurimi denique, quibus nihil fere a scriptore positum est quam praecepti titulus aut definitio tenuis omissa omni explicatione, ut nonnisi a rhetoricae peritis eiusmodi loci intellegi potuerint. Veluti inde a I 11, 18 cum constitutiones singulae exemplis adlatis explicantur coniecturali explicatio scriptoris apposita est, item usu uenit in aliis nonnullis, in plerisque nihil praeter nomen constitutionis in fine singulorum capitum subscriptionis instar additum est: quas subscriptiones editores ut spurias reiecerunt, similes illas in locis communibus factas II 9, 13 extr. 10, 14 extr. 15, 22 med. (16, 24 extr. 17, 26) et seruauerunt neque comparauerunt illis. Transitiones porro desiderantur II 3, 5. 15, 22 ante *Primum*, 14, 21 ante *Cum ex comparatione* alibi. Praeterea multis locis ordo praeceptorum inuersus est ita, ut scriptor cum scripta sua commutare postea noluerit, praecepta falso loco ponat ueluti II 12, 17 scribit 'id quod ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta, de qua iam loquemur.' Sed de iuridiciali non continuo, sed inde a 13, 19 demum agitur, quia quae legitimae partes sunt translationem et ratiocinationem postea opinor inseruit 12, 18 nulla transitione facta sed epilogo satis inepto addito. Eodem modo I 7, 11 enuntiatum illud *Exordienda causa*, II 30, 47 praeceptum de IV locis praepostero loco postea intulit. Quid sit constitutio, definiuit quidem, sed neque explicationem qua utique opus erat in re difficillima neque exemplum apposuit: ipsam definitionem posuit loco peruerso satis inepte I 11, 18: 'Utrumque igitur facere poterimus, si constitutionem causae cognouerimus. Causarum constitutiones alii quattuor fecerunt: noster doctor tres putauit esse, non ut de illorum quicquam detraheret inuentione, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter ac singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter et bipertito. Constitutio est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaque, ut ante diximus, tres sunt: coniecturalis, legitima,

iuridicialis.' Quare nos noluimus scriptorem cum aliis corrigere in ordine peccantem praeceptorum II 23, 35 ubi uana ratio inter infirmam temere interposita est neque III 6, 10 ubi inuerso ordine confirmationis praecepta antecedunt reliqua omnia ueluti de principio narratione aliis. Tum multos locos omnino tractare omisit. Quamquam II 20, 31 ea 'quae tacite contemni atque uitari sine reprehensione' conueniat quod uidetur omisisse, id factum est lacuna illa in exitu II 22, 34 coorta. Sed librum I ad genus iudiciale pertinere docuit demum in prooemio secundi: IV 33, 44 superlationis quae minuendi causa ponitur exempla cum apud alios scriptores legantur addita nulla exstant neque ibidem singula intellectionis genera suis explicantur exemplis. In sermocinatione autem IV 52, 65 alterum huius figurae genus his tantummodo tractauit uerbis: 'Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos si hoc iudicaueritis? Nonne omnes hac utentur oratione? Deinde subicere sermonem.' Quem locum item ut spurium eiecerunt, temere, opinor: neque enim quicquam inest quod a scriptoris sermone alienum sit: conf. IV 17, 24: 'Sunt item sententiae' e. q. s. II 13, 20 'Sunt item pacta' e. q. s., uocabulum *consequi* et participium *consequens* saepissime adhibet, qui *uerens loquens* posuit IV 55, 68. 32, 43. Itaque nos omnes eiusmodi locos quo magis libri illius genus et natura cognoscatur non recidemus aut exturbabimus sed quam religiosissime seruabimus et quanti sint aestimabimus: est enim rhetorica ad Her. commentarii scholastici specimen singulare et egregium ex antiquitate seruatum.

Rhetorica ad Her. cum ideo summi est pretii quod uetustissima omnium artium rhetoricarum est quae tota et integra seruata sit tum ideo quod in ea primum artis cuiusdam grammaticae memoria exstat: nam IV 12, 17 legitur: 'Haec qua ratione uitare possumus, in arte grammatica dilucide dicemus.' Utrum studiis philosophicis deditus reuera scripserit artem grammaticam, an tantummodo ea re commotus quod hoc loco Graeci rhetores solebant commemorare studia grammatica (Quintil. VIII 1, 2 Mart. Cap. p. 167, 6 edit. Eyssenh.) admodum festinanter l. s. pronuntiauerit propositum

Do grammaticis
studiis scriptoris
ad Her.

sibi esse artem grammaticam componere, certo diiudicari nequit: hoc tamen probabilius putandum est propterea quod philosophiae tum uacabat totus neque alia ratione illa uerba intellexerim quam quae III 2, 3 leguntur ‘... de quibus magis idoneo tempore loquemur, siquando de re militari aut de administratione reipublicae scribere uelimus.’ Iuuenilis enim ingenii est in ipsis studiorum primitiis quam plurima opera promittere scribenda. Videlicet homo Romanus de rhetorica eodem modo scribit quo Catones Varrones Celsi de omnibus disciplinis uel plurimis. Insunt tamen nonnulla grammatica in libris ad Her. quae in unum congregare operae pretium est quo magis ratio grammatica qua utatur scriptor cognosci possit. Atque in litteris quidem agnouit uocalium familiam IV 12, 18, quas 21, 29 in complures classes diuidit: productas ā ē ō ū, breues ä ë ö ŭ, sed ita ut i litteram segregaret a reliquis Lucilium secutus qua de re egimus in prooemio Gryphiswaldensi a. 1891 p. XVII. Neque enim eadem qua reliquae ratione i littera producebatur in pronuntiatione, sed diphthongo similior fiebat: conf. Plant. Trucul. 262 Cic. de or. III 12, 46. Quare i producta non longa dicitur sed aut plena aut opima aut pinguis apud Lucilium libro IX 323. 327L Cic. or. 47, 157 uarieque sonus ille et pronuntiabatur et scribebatur uulgo, cum alii *ei* alii *i*, alii *e* ponere mallent: eos qui *e* pronuntiabant *late* et Cicero castigat de or. l. s. et Laberius uidetur risisse in mimo Late loquentes inscripto. Rursus *ī* littera non brevis appellatur a Lucilio l. s. 322. 325. 326 sed *tenuis*: quare ad Her. l. s. ex *ei* plena illa tenuis fit non correptione, sed *adtenuatione aut complexione* quo uocabulo similiter Quintilianus utitur I 5, 17 in diphthongo *μνοφθόγγως* pronuntiata. Quae exempla istarum i litterae mutationum posuit scriptor: ‘Hic qui se magnifice iactat atque ostentat, uenit ante quam Romam uenit. Et ex contrario: Hic, quos homines alēa uincit, eos ferro statim uincit’ in quibus utrumque illud *uenit* et *uincit* ad litteram alterum alteri par esse necesse est, ea ad historiam linguae Latinae summi certe momenti sunt. Ex quibus hoc efficitur, eos quoque qui *i* ponebant in *i* longa exaranda, tamen eam pronuntiasse ut diphthongum,

tum *it* quartae coniugationis quod iam Lucilius corripiat in uerbis *delenit fit* in sermone cottidiano aevi Sullani etiam-tunc longam siue pinguem fuisse. Deinde in syllabis eadem fere ratione usus est IV 20, 28, cum tria genera discerneret, breues, longas, plenas.

Partes autem orationis commemorat quattuor: nomen ὄνομα uocabulum προσηγορίαν uerbum ῥῆμα coniunctionem σύνδεσμον. Conf. IV 21, 29: 'Adnominatio est cum ad idem uerbum et nomen acceditur' cum Alexandro RG VIII p. 477 W III p. 36 Sp: παρονομασία·δὲ γίνεται ὅταν τι τῶν ληφθέντων εἰς τὴν διάνοιαν ὀνομάτων ἢ ῥημάτων κτλ. quae Latine uertit Aquila RLM p. 31, 1 Halm: scriptor ad Her. cur uerbum nomini praeposuerit, ex exemplorum serie adiecta facile intellegas. Porro conf. ad Her. IV 30, 41: 'Dissolutum est quod coniunctionibus uerborum e medio sublatis' e. q. s. cum RG VIII p. 603 W III p. 99 Sp Διάλυσις δὲ ὁπόταν τοὺς συνδέσμους αἰρῶντες κτλ. Difficilior quæstio est de nomine et uocabulo quia his uerbis nonnumquam non grammatice sed secundum consuetudinem sermonis cottidiani utitur ueluti IV 31, 42 cum dixerit 'quod suo nomine non potest appellari' paulo post scripsit 'quae non suo uocabulo sit appellata'. Tamen aliis locis ubi res grammaticae tractantur ueluti IV 22, 30 seqq. nomen id est quod nos dicere solemus nomen proprium. Appellatua autem ille uocabula nominauit sicuti Varro de ling. Lat. VIII 11. 12. 52. 53. 80 qui in his tribus translationibus ὀνόματος ῥήματος προσηγορίας consentit cum scriptore ad Her. Hic enim I 12, 21 II 12, 17 si *maiestas* uocabulum appellauit, recte appellauit sicuti et III 4, 7 scribit *sub uocabulum recti*. Tamen aliis locis uerba *nomen* et *uocabulum* ita posuit ut praepceptorem uerba Graeca falso intellexisse et uertisse appareat. Veluti II 28, 45 cum legimus 'Item uitiosum est de nomine et uocabulo controuersiam struere, quam rem consuetudo optime potest iudicare' nos facile agnoscimus et *συνήθειαν* illam de qua multa scripserunt grammatici et ὄνομα καὶ προσηγορίαν de quibus conf. Dionys. Halic. ad Amm. II cap. 11 neque a ratione grammatica alienum est quod in sequentibus ubi tractantur uocabula *exules* et *ui eiectos* ea bis dicuntur *nomina*: conf. I 12, 21. Nam eodem modo et Varronem de ling. Lat.

VIII 14 et sat constat Aristarchum et Dionysium Thracem uocabulum subiecisse nomini tamquam speciem eius auctore Quintil. I 4, 20 Dionys. Thr. p. 23 edit. Uhlig. At expectamus non dici nomen *et* uocabulum, sed nomen *aut* uocabulum et hoc loco et III 20, 33: 'cum unius cuiusque nominis et uocabuli memoria imagine notatur' et illo IV 21, 29 ubi Latinus habet uerbum *et* nomen, Graecus scriptor *ὀνομάτων ἢ ῥημάτων*: unde apparet rhetorem Latinum neque grammaticum fuisse neque artem Graecam recte intellexisse. Eodem modo peruersum est quod I 12, 21 II 12, 17 ubi definitur quid sit *minuere maiestatem*, tamquam de unius uocabuli definitione agitur. Atque rhetorem illum uerborum potestatibus uariis et diuersis operam dedisse apparet ex eis quae IV 31, 42. 54, 67 hac de re praecipit quaeque exemplis passim probat adlatis ueluti scripsit II 30, 47 'ut renouetur, non redintegretur oratio', IV 1, 1 'ostentare se, non ostendere artem', 26, 36 'sequeris plerumque 'atque adeo insectaris', 44, 57 'amisit uitam: at non perdidit.' Praeterea exitus hoc est *καταλήξεις* uerborum memorat IV 20, 28 sicuti Varro de ling. Lat. X 21 et casus *πτώσεις* quae Graece dicuntur 20, 28. 22, 30. 31: priore loco distinguuntur *uerba quae casus habent* id est *πτωτικά* ut *amorem laborem* ab eis *quae non habent* quae *ἄπρωτα* appellant Graeci uelut *diligere neglegere*, posteriore quod quinque casus enumerat nec agnoscere uidetur sextum siue Latinum, id indicat eum Graecum exemplum Latine uertisse ea qua adsolet ratione. Ex quibus omnibus id apparere putamus, Graecum illum cuius illa ars fuerit grammaticae bene peritum fuisse sed rhetorem Latinum qui praecepta discipulis traderet ex lingua Graeca conuersa parum scisse grammaticam. Sed eam rationem quae inter illa quae exscripsimus praecepta atque Peripateticorum Stoicorum Aristarcheorum doctrinam intercedat accuratius definire, si quaeris, nequimus cum illa sint admodum pauca et rara neque earum rerum historia certis constet terminis.

Postremo siquidem ars grammatica continetur etiam emendatione et interpretatione scriptorum, in Medae Ennianae exordio II 22, 34 dilucide apparet quam malis exemplaribus usi sint Romae ante M. Varronis studia philologa in ueteres

scriptores conlata. Tum quam praue et peruerse ueteres poetas illo saeculo interpretati sint, nulla re magis intelligitur quam egregio illo interpretationis Plautinae specimine, quod seruatum est II 23, 35 his uerbis: 'Infirma ratio est, quae non necessario ostendit ita esse, quemadmodum expositum est, uelut apud Plautum:

Amicum castigare ob meritam noxiam
 Immune est facinus, uerum in aetate utile
 Et conducibile.

Haec expositio est. Videamus, quae ratio adferatur:

nam ego amicum hodie meum
 Concastigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri conuenit, utile quid sit, ratiocinatur.' Qui locus et in historia studiorum Plautinorum et in particularum Latinarum doctrina imprimis erit considerandus.

A grammatica transeo ad metricam. Atque numerorum quidem rationem rhetoricae studiosis ediscendam fuisse multis constat testimoniis neque inter se ita dissentiebant rhetores ut negarent omnino numeris esse utendum, sed ut alii hos alii illos potius censerent esse sequendos. Celeberrimum omnium in numerorum doctrina erat Demosthenis de orationis prooemium propter tres creticos illos *τοῖς θεοῖς εὐχόμεναι πάντα καὶ πάσαις* (Dionys. Halic. de compos. uerb. cap. 25) quod aemulatus est me iudice C. Fannius in illo exordio apud Cic. de or. III 47, 183 seruato: 'Si Quirites minas illius.' Numerosissimae deinde erant L. Crassi orationes, qui discipulus fuerit L. Caelii Antipatri rhetoris Asiani et in clausulis periodorum illae maxime omnium exhibent ditrochaicum ueluti apud Cic. de or. II 55, 225: 'quid maioribus tuis? Quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? Quid te agere? cui rei, cui gloriae, cui uirtuti studere?' ubi in eis quae secuntur nota clausulas *contulisti, contueri*. In eiusmodi locis quas tragoedias appellat Cicero l. s. instos fere senarios fuderat Crassus: conf. l. s.: 'Brute, quid sedes? Quid illam anum patri nuntiare uis tuo? Quid illis [omnibus] quorum imagines duci uides?' in quibus

De metrici
 eius studiis

praeter illud *omnibus* omnia legitimos senarii efficiunt numeros sicuti illa quae Crassi leguntur apud Cic. or. 66, 222 'missos faciant patronos: ipsi prodeant.' Dominabatur tamen in clausulis tempore belli Marsici ditrochaeus auctore Cicerone qui or. 63, 213 ex C. Carbonis oratione clausulas illas adfert magno cum clamore contionis exceptas *persolutas comprobavit*. Eundem numerum Ciceronem probasse satis constat: quem ut efficeret auctore illo quem Gellius I 7, 16 seqq. descripsit grammatico in oratione de imp. Cn. Pomp. 11, 30 posuit: '... sed consilii celeritate *explicauit*' non *explicuit* et 12, 33: '... in praedonum fuisse potestatem *sciatis*' non *potestate sciatis*. Atque in rhetorica ad Her. de numeris nulla quidem exstant praecepta nisi hoc quod de periodis traditur IV 32, 44: 'in quibus oportet uerba sicuti ad poeticum quendam exstruere numerum, ut perfecte et perpolitissime possint esse absolutae.' Exemplis tamen accuratiora de exitu periodorum quas continuationes uocat docuit quam praeceptis. Nam casu factum esse nemo censebit quod in omnibus exemplis ad periodum periodique partes allatis explicandas in clausula unum posuit dichoreum: conf. de membris IV 19, 26. 27: 'Et inimico proderas, et amicum laedebas, et tibi ipsi non *consulebas*. Item: Nec reipublicae consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis *restitisti*.' Et de articulo hoc modo: 'Acrimonia, uoce, uultu aduersarios *perterruisti*. Item: Inimicos inuidia, iniuriis, potentia, perfidia *sustulisti*.' Et in continuatione hoc pacto: 'Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmiter in uirtute, quam in casu, praesidium *conlocauit*.' ... 'Nam si qui spei non multum conlocarit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse *possit*?'. ... 'Quodsi in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum *contulerunt*, non sunt omnia committenda fortunae, ne magnam nimis in nos habeat dominationem.' In quibus exemplis omnibus dichoreus periodum claudit. Quod idem accidit in eis exemplis quae ad genus graue pertinent inprimis illo quod ut exemplum huius generis legitur IV 8, 12:

'Nam quis est uestrum, iudices, qui satis idoneam possit in eum poenam *excogitare*,

qui prodere hostibus patriam *cogitarit*?

Quod maleficio cum hoc scelere *comparari*,

quod huic maleficio dignum supplicium potest *inueniri*?

In iis, qui uiolassent ingenuum, matremfamilias *constuprassent*,

uulnerassent aliquem aut postremo *necassent*

maxima supplicia maiores consumpserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularem poenam non reliquerunt. Atque in aliis maleficiis ad singulos aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris qui sunt adfines, uno consilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates *machinantur*.

O feros animos! o crudeles cogitationes!

o derelictos homines ab humanitate!

Quid agere ausi sunt aut cogitare possunt?

quo pacto hostes, reuulsis maiorum sepulcris, deiectis moenibus, ouantes intruerent in *ciuitatem*:

quo modo deum templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis abreptis in *seruitutem*,

matribusfamilias et ingenuis sub hostilem libidinem subiectis urbs acerbissimo concidat incendio *conflagrata*:

qui se non putant id, quod uoluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimae patriae miserandum scelerati uiderint cinerem. Nequeo uerbis consequi, iudices, indignitatem rei; sed neglegentius id fero, quia uos mei *non cgetis*.'

In quibus quattuordecies in dichoreum periodum uoluit exire, spissius in principio et crebrius, quo magis statim in principio capitis auditores intellegant rem grauem tractari, ad finem rarius et modestius, ne cantilena dicatur oratio.

Iam id quod sequitur 9, 13 exemplum generis mediocris perlegas quaeso: in cuius initio nusquam apparet dichoreus in clausulis: neque enim iudices, *uidetis* aut discessent, *uidebant* ita umquam potuit pronuntiari propter pausam uocis inter illa uocabula intercedentem. In media oratione inueniuntur positum *putarent* et apparatiores *uenirent*: in exitu altius surgit orationis amplitudo in sententia illa quae exit in *prouidere* et in sequente enuntiato cuius extrema uox est *sustulerunt*. Unde apparet in hoc exemplo quater illam adhibitam esse clausulam: in exemplo generis attenuati 10, 14 unus tantum-

modo exstat dichoreus *defricari* casu admissus. Adde quod in exemplo grauis figurae nusquam monosyllaba collocata sunt in exitu periodorum, in exemplo mediocris iam prima periodus exit in *soliti sunt*, alia in *conati sunt*, tertia quaedam in *necessum est*. Eadem quae in his exemplis modo obseruauimus in ceteris usu uenire facile quiuis poterit intellegere libro accurate pertractato.

declamatio-
is scriptoris
ad Her.

Iam de ludo ipso unde profecta est rhetorica ad Her. accuratius agendum erit: qua in re tractanda erunt nobis uerba illa quae IV 44, 58 de expolitione leguntur: quae 'non modo, cum causam dicimus, adiuuat et exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis' e. q. s. Unde apparet doctorem illum discipulos suos praecipue ad id instituisse ut causas agere possent docte et scite. Itaque quamquam et de deliberatiuo genere praecepta dedit, tamen primum omnium et egregie ediscendum iudiciale esse scriptor didicerat (II 1, 1): demonstratiuum raro accidere in uita pronuntiat III 8, 15. Doctor autem scholasticus ille et praecepta dabat et declamabat nec tantummodo ipse declamabat sed etiam discipulos sententia aliqua proposita iubebat in schola domique declamare: id est illud quod scriptor saepissime laudat *exerceri* et *exercitatio*, quod distinguitur a *uiris causis* II 8, 12. Appellabantur rhetoris discipuli *studiosi*: quod uocabulum tritissimum in studiis rhetoricis saeculo p. Ch. primo, quo Plinius maior rhetoricis suis libris uoluerit inscribi *studiosi* (conf. CIL IV 875 Hor. epist. I 3, 6), iam tempore Sullano in scholis rhetorum natum esse probatur uerbis Ciceronis apud Suet. de rhet. 2 'quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur' et rhetoricae ad Her. II 24, 38, ubi de dilemmate haec dicuntur: 'Utuntur igitur studiosei (studiosi **E** studiose **M**) duplici conclusione hoc modo' e. q. s. Nam Trimalchionem eadem conclusione quo se quoque studiosum esse ostentaret usum satis lepide facit Petronius 48 qui exposita rhetoris controuersia: 'Si factum est', inquit, 'controuersia non est: si factum non est, nihil est.'

suasoriis et
controuersis.

Sed quo magis quae fuerit ludi illius condicio et indoles appareat, operae pretium uidetur et suasoriarum et controuer-

siarum quae in rhetorica ad Her. commemorantur colligere nonnullas. Atque suasoriarum quidem themata haec fere erant:

1) [Deliberat senatus] Kartago tollenda an relinquenda uideatur (III 2, 2): conf. de inu. I 8, 11. 12, 17

2) Consultat Hannibal, cum ex Italia Kartaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam (III 2, 2)

3) Deliberat senatus captiuos redimat an non (III 2, 2): conf. Cic. de or. III 28, 109

4) Deliberant circumsessi a Poeno quid agant (III 5, 8): conf. de inu. II 57, 171

5) Deliberat senatus, soluatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus consulem fieri (III 2, 2)

6) Deliberat senatus bello Italico sociis ciuitatem det an non (III 2, 2).

Haec sex suasoriarum themata omnia sumpta sunt ex historia populi Romani. In quibus id animaduertendum est nullum exemplum ex rebus ante bellum Hannibalicum gestis esse desumptum: neque in toto opere historia rerum ante bellum illud gestarum usquam tangitur nisi quod in declamatione illa IV 44, 57 laudatur mors Decii, 53, 66 L. Brutus. Nam fallitur qui putat suasoriam tertiam ad Atilium Regulum spectare qui non de redimendis captiuis egerit, sed de comitandis: quae scilicet pertinet ad illam senatus deliberationem factam post cladem Cannensem de qua conf. interpretes ad Cic. de off. III 32, 113 I 13, 39 III 26, 99. Sex illarum suasoriarum celeberrima tertia est quae mansisse in scholis uidetur usque ad Hadriani tempora: conf. simillimam illam quam Iuuenalis ridet VII 160 'cuius mihi sexta quaque die miserum dirus caput Hannibal implet, quidquid id est de quo deliberat, an petat urbem a Cannis, an post nimbos et fulmina cantus circumagat madidas a tempestate cohortes'. Neque dubitandum est quin iam tempore Sullano extiterint tales declamationum collectiones, quales hodie etiamnunc exstant a Seneca aliis compositae. Nam ad Her. I 3, 5 legimus: 'Honestum causae genus putatur cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum uidetur aut obpugnabimus quod ab omnibus uidetur obpugnari debere, ut pro uiro forti contra parricidam.'

In quibus cum propter durum asyndeton tum ideo male distinxere editores post *forti* quod eiusmodi themata saepissime hoc modo inscribuntur: *pro caeco contra nouercam*, *pro milite contra tribunum*, quomodo inscriptae sunt XIX declamationes quae maiores appellantur et sub Quintiliani nomine traditae sunt omnes et Calpurnii Flacci tricesima quarta. Qui uerba illa damnant propter syntaxin ei damnent necesse est exemplum additum I 14, 24: 'Ea diuiditur in imprudentiam, fortunam, necessitatem: fortunam, ut Caepio ad tribunos plebis de exercitus amissione, . . . imprudentiam, ut' e. q. s. quod multo durius est illo secundum syntaxin: qui damnant ea re commoti, quod reliquis nulla addita sunt exempla, illi perlegant uelim totum librum I ut intellegant quam inconstanter et temere scriptor modo addiderit modo omiserit exempla. Itaque exemplum illud documento est eam rationem declamandi quae in illis declamationibus Quintilianeis est conspicua, iam tempore Sullae fuisse usitatam nec dubitandum est quin iam illo tempore eiusmodi declamationum extiterint collectiones.

Controuersias ego non colligam omnes: neque enim totum librum quartum exscribere uacat: sed eas potissimum tractabo quae in libro I et II commemorantur. Qua in re id praecipue considerandum est quod magnopere ratio Ciceronis et scriptoris ad Her. qua uterque utitur in controuersiis inter se differunt. Veluti nusquam neque in suasoriarum — qua de re iam supra dictum est — neque in controuersiarum thematibus apud hunc tractantur res ante bellum Hannibalicum gestae neque ex historia Graeca petitae, in controuersiis quae memorantur ea fere omnia acta sunt Romae inde a belli Iugurthini exitu usque ad exitum belli Mariani. At in libris de inu. multa exstant exempla ex uetustiorum temporum historia petita: conf. II 26, 78. 30, 91. 17, 52. 34, 105. I 30, 48 neque solum Romae controuersiae librorum de inu. aguntur sed saepissime apud Graecos ueluti Rhodi I 30, 47 II 29, 87. 32, 98 Lacedaemone II 31, 96 apud Amphictyonas II 23, 69. Unde apparet in ludo quo scriptor ad Her. eruditus erat doctorem non solum res Graecas quantum id fieri potuerit reformidasse et remouisse sed etiam eiusmodi potis-

simum declamasse controuersias quales a rebus non ita pridem gestis deductae erant: neque enim conturbatur nostra argumentatio ea re, quod in libro IV in exemplo quodam quod apud rhetores Latinos posterioris temporis tamquam sollemne mansit in usu (conf. de Moravskius Zeitschr. f. d. Oesterr. Gymn. 1893 p. 97) Alexandri uirtutes laudantur et Graeciae populi qui principatum et habuerunt et amiserunt enumerantur 22, 31. 25, 34. Controuersiarum autem ueterum argumenta 'aut ex historiis . . . aut ex ueritate aut ex re siqua forte recens accidisset' trahi esse solitas auctor est Suet. de rhet. 1. Quare quoniam ad tempus libri accuratius definiendum et ad ludi illius naturam et indolem recte intelligendam summi sint momenti, eas quae ex rebus Romae gestis tractae sunt seruato temporis ordine hoc loco proponam collectas:

1) Accusatur Scipio Nasica quod sua manu Ti. Gracchum interfecerit (anno 621/133).

Ex hac controuersia superest illud fragmentum IV 55, 68 quod tractauit H A Bochmannus de Cornifici . . . rerum Romanarum scientia Zwiccauiæ 1875 p. 36 seqq. Rhetorem expressisse exemplar orationis alicuius quam et Cicero imitatur ex adnotatione nostra poterit intellegi: res gestas ipsas ille finxit et commutauit audacissime et impudentissime neque alius locus magis idoneus ad demonstrandum quantopere a rhetoribus obscurata sit historiae ueritas. Neque enim Appianus b. c. I 16 neque Plutarchus Ti. Gracch. 19 tradunt quicquam de Tiberii caede a Nasica perpetrata: sed ille nihil omnino de interfectore Gracchi memoriae prodidit, hic P. Satureium et L. Rufum nominat solos qui Gracchum percusserint neque dubitari potest utri maior fides sit habenda, historico an rhetori. Accedit quod Nasicam quem haud multo post Gracchi mortem senatus in Asiam miserit legatum ubi obiit nemo potuit accusare: conf. Plut. l. s. 21, qui nihil tradit nisi senatum accusationibus quae ἡδη . . . τῷ Νασικῷ προανεσέλωτο illa legatione oblata uirum populo inuisum subtraxisse. Sed tempore Augusti ista rhetorum commenta in historiam inducta sunt. Illo scilicet tempore quo rhetor Dionysius Halicarnassensis nomina familiarum Albanarum quas enumerat

Liuius I 30, 2 auxit addito nomine Metiliorum archaeolog. III 29 quo de conf. Mommsenus RF I p. 104, cum in familia Rufi Metilii rhetoricam docuerit, illo tempore dico Diodorus edit. Dindorf. uol. V p. 117 tradidit Nasicam Ti. Gracchum *τυραννεῖν ἐπιχειρήσαντα ταῖς ἰδίαις χερσὶν ἀποκτεῖναι* siue is rhetorum declamationibus illis deceptus erat siue talibus ambigue dictis quale est illud Ciceronis de or. 70, 285 'illud Scipionis illius qui Ti. Gracchum perculit'. Rhetor autem ille, cuius declamatione usus est scriptor ad Her. acerbissime inuehitur in Nasicam quem ut deorum hominumque odium increpat et lacerat. Quodsi cum hoc fragmento comparabis Ciceronis locos quibus summis laudibus ornat Nasicam, ueluti in VI de rep. 8, 8 induxerat Laelium querentem 'nullas Nasicae statuas in publico in interfecti tyranni remunerationem locatas', non dubitabis quin tales ludi in quibus illa declamabantur et inuisi et molesti fuerint nobilitati: quos nimirum non nobilium pueros sed popularium et plebeiorum frequentasse consentaneum est.

2) Defenditur uirgo Vestalis crimine incestus accusata apud L. Cassium quaesitorem (anno 640/114).

Haec declamatio cuius fragmentum illud seruatum est IV 35, 47 ad exemplum orationis reuera habitae composita erat: qua de re infra agetur.

3) I 15, 25: C. Popilius, cum a Gallis obsideretur neque fugere ullo modo posset, uenit cum hostium ducibus in conlocutionem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret. Satius esse duxit amittere impedimenta quam exercitum; exercitum eduxit, impedimenta reliquit: accersitur maiestatis (anno 647/107).

Conf. Cic. de inu. II 24, 72: accusauit Popilium Caelius tr. pl. auctore Orosio V 15, 24. Seruatum est ex defensione Popilii fragmentum ad Her. IV 24, 34

4) Accusatur Caepio ad tribunos plebis de exercitus amissione I 14, 24 (post annum 649/105).

Conf. Cic. de or. II 28, 124

5) Lex: si furiosus existet, adgnatum gentiliumque in eo pecuniaque eius potestas esto. Et lex: qui parentem ne-

casae indicatus erit, ut is obuolutus et obligatus corio deuehatur in profluentem. Et lex: paterfamilias uti super familia pecuniaue sua legauerit, ita ius esto. Et lex: si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius adgnatum gentilium esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse. Ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est et soleae lignae in pedibus inductae sunt: in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem adferunt, testamentum ipso praesente conscribunt, testes recte adfuerunt; de illo supplicium sumitur. Ii, qui heredes erant testamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum obpugnauerat in eius periculo, suam uocat hereditatem lege agnationis. I 13, 23 (anno 653/101).

Eadem controuersia proponitur apud Cic. de inu. II 50, 148, ubi non quattuor sed tres tantummodo leges expositioni anteponuntur: errant tamen, qui eam legem quae apud Ciceronem non inuenitur in rhetorica ad Her. interpolatam esse arbitrantur. Haec controuersia ea re omnium maxime memoranda et considerata esse uidetur, quod eadem ratione composita est qua similes Senecae Quintiliani Calpurnii Flacci declamationes: conf. Seneca controu. IX 3 (26): 'Per uim metumque gesta ne sint rata. Pacta conuenta legibus facta rata sint. Expositum qui agnouerit solutis alimentis recipiat. Quidam duos filios' e. q. s. Quintil. declam. min. 359 Calpurn. Flacc. 14. 15. Sed Seneca Quintilianus Calpurnius uocabula *lex* uel *et lex* omittunt: quod scriptor ad Her. et Cicero cum praeponant legum uerbis, secuti sunt aperte Graecorum declamatorum rationem: conf. Sopater RG VIII p. 362 W: Νόμος τὸν βιασάμενον κόρην δίδόναι χιλίας. Καὶ νόμος αἰτίας θανάτου δίδοσθαι δίκας. Κόρην τις κτλ. Eiusdem Sopatri adferenda erit prima controuersia, quo rectius nomina constitutionum apud scriptorem ad Her. I 11, 19. 12, 20. 13, 23 in fine thematis addita intellegantur RG l. s. p. 2: Μετὰ τὰ κατὰ Κύξικον Ἀλκιβιάδης αἰτήσας φρουρὰν τοῦ σώματος κέρεται τυραννίδος ἐπιθέσεως. Στοχασμὸς ἀπλοῦς. Simili modo nomen constitutionis adiectum est themati illi quod infra proponitur (8): conf. supra p. 94. Controuersias autem illas a scriptore laudatas non modo exempli loco propositas

fuisse, sed etiam reuera in ludo declamatas esse fragmenta libro II et IV seruata euincunt.

6) Controuersia de Caepione maiestatis reo ex tumultu Saturnini facto anno 654/100: conf. I 12, 21: ex declamatione unum restat fragmentum II 12, 17, conf. IV 25, 35.

7) Accusatur is qui P. Sulpicium se fatetur occidisse: defendit id iussu consulum: I 15, 25. (anno 666/88: conf. Ascon. p. 57, 11 K. S.)

Ex hac declamatione sumpta esse uidentur IV 52, 65. 34, 45 Nullius maeror e. q. s. 14, 20 Eum hominem e. q. s. 24, 33 Credo inimicum e. q. s. 28, 38 Commotus non es e. q. s. alia. Controuersiam ad similitudinem exempli Graeci fictam esse concedetur conlato Capellae loco RLM p. 460, 8 H: 'Scelus autem necessitate commisit qui praecepto ducis insontem hominem iugulauit.'

8) Lex uetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in contione orationem habere. Altera lex iubet augurem, in demortui locum qui petat, in contione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis in contione nominauit. Petitur ab eo multa. Constitutio legitima ex contrariis legibus. I 11, 20 (factum ante annum 673/81 post annum 651/103).

Hanc controuersiam tractarunt Iordanus Herm. VIII p. 80 et Bochmannus l. s. p. 5. 17 qui inde effici arbitretur librum ante annum 673/81 scriptum esse. Nam altera illa lex est lex Domitia qua de lege conf. Mommsenus Staatsrecht II (1887) 1 p. 29, 4. 30 quae lege Cornelia illo anno lata sublata est. Quod tamen argumentum parum graue est neque sufficit illi conclusioni. Nam si contuleris quomodo Cicero in controuersia 3 et 5 pro nominibus Popilii et Malleoli illud *quidam* substituerit, non negabis in scriptore ad Her. pro *quidam* nomen proprium posse supponi: quo facto omnis illa argumentatio corrui. Nam nihil impedit quominus rem certam anno fere 654/100 Romae actam statuamus illo loco tangi.

Reliquas controuersias breuiter tantummodo tangam. E quibus illa quae I 12, 20 memoratur nata ex ambiguo illo testamento: 'heres meus uxori meae XXX pondo uasorum

argenteorum dato quae uolet' quam etiam Cicero de inu. II 40, 116 affert paululum mutata ideo memoranda uidetur, quod simillimam eius iam Lucilius libro XVI tractauerat cuius hi uersus sunt: 'Legauit quidam uxori mundum omne penumque. Atqui quid mundum, quid non, quis diuidet istuc?' conf. Cic. top. 3, 13 partit. orat. 31, 107. Pleraeque uero controuersiae ex Graeco translatae sunt: ueluti

1) illa quae commemoratur I 11, 18 de Ulixē homicidii reo: cuius declamationis ampla pars exstat II 19, 28—30: conf. Cic. de inu. I 8, 11. 49, 92.

2) De naui propter tempestatem deserta I 11, 19 quam adhibet Cic. de inu. II 51, 153, similem Fortunat. RLM p. 100, 30 Halm. Hermog. de stat. RG III p. 15, 6 W II p. 141, 11 Sp.

3) Accusatur aliquis peculatus quod uasa argentea publica de loco priuato dicitur sustulisse. Definitione usus utriusque uocabuli secum furti non peculatus agi oportere defendit: I 12, 22. Haec controuersia ex Aristotele deducta a Latino mutata est. Nam Aristoteles rhet. I cap. 13 p. 1374, 4 commemorat eandem controuersiam in qua definitione usus κλέψαι μὲν ἀλλ' οὐχ ἱεροσυλῆσαι aliquis confitetur: quam recepit Hermogen. de stat. RG III p. 35, 5 W II p. 138, 25 Sp: ἔξ ἱεροῦ ἰδιωτικὰ τις ὑφείλετο χρήματα . . . ὥς ἱεροσύλος ὑπάγεται ὁ δὲ κλέπτης εἶναι λέγει Sopater RG VIII p. 102 W Cic. de inu. I 8, 11: 'si qui sacrum ex priuato surripuerit utrum fur an sacrilegus sit iudicandus.' Vide quanto magis Latinus et Romanus sit scriptor ad Her. Qui cum sciret sacrilegii actionem omnino non esse sed sacrilegum peculatus damnari qua de re conf. Cic. in Verr. act. I 5, 14 act. II 1, 4, 11 lex Iulia instit. IV 18, 9 dig. 48, 13 exemplum illud a Graecis translatum ea ratione commutauit ut peculatus crimine pro sacrilegio subposito magis acceptum fieret uafro Quiritium populo.

4) Mimus quidam Accium poetam compellauit in scaena e. q. s. I 14, 24. Haec quoque controuersia ad exemplum a Graecis prolatum composita est. Nam Hermogenes RG III p. 60, 15 W II p. 171, 28 Sp et Sopater RG VIII p. 383 W similem controuersiam hanc inducunt: ὀνομαστὶ κωμῶδεῖν ὁ

νόμος ἐκώλυσεν. αὐτοπροσώπους εἰσάγων τις τοὺς κωμω-
δουμένους ὑπάγεται τῷ νόμῳ κτλ.

5) De seruo qui manumissus erat per imprudentiam
occiso I 14, 24.

6) De milite qui ad diem commeatus non uenit ibid.

7) Orestes se defendit in matrem conferens crimen I 15,
25: conf. 10, 17. 16, 26. Hae tres controuersiae ex Graeca
rhetorica esse uidentur sumptae quarum simillimae exstent
apud Quintil. VII 4, 8. 14 seqq. Cic. de inu. I 13, 18 II 31, 96.

Ex hac controuersiarum collectione primum hoc apparet,
scriptum esse librum post annum 666/88, doctorem ludi ple-
rasque non tantum exempli loco proposuisse, sed etiam de-
clamasse sed nonnullas tales, quales nobilium filii haud animo
aequo audierint: neque enim usquam partibus optimatum
ita fauet scriptor ut eum ab illa parte stetisse appareat.
Deinde hoc poterat intellegi Ciceronem magis rebus Graecis
studere et Graecorum exempla nonnumquam accurate secutum
esse, ubi scriptor ad Her. eadem nonnihil mutauit quo magis
institutis p. R. conuenirent.

De praexercita-
minibus.

Controuersiae ad genus iudiciale spectant omnium diffi-
cillimum: conf. ad Her. II 1, 1. Faciliores ad tractandum
sunt suasoriae: quare in ludis pueri ante in suasoriis exerce-
bantur quam ad controuersias uentum est (Tacit. dial. 35
Quintil. II 1). Sed rudes et ignari rhetoricae priusquam
utroque genere declamationum imbuerentur exercitationibus
eis instituti sunt, quas Graeci προγυμνάσματα postea appel-
larunt: quarum exercitationum certa in rhetorica ad Her.
exstant uestigia. Quae colligemus ordinem secuti a Sueton.
de rhet. 1 p. 121, 14 R Quintil. I 9 II 4 Theone RG I
p. 172 seqq. W II p. 72 Sp institutum:

1) Μῦθος et διηγήματα i. e. uaria narrationum genera
quae enumerantur ad Her. I 8, 12 seqq. Quae genera narra-
tionum 'a causa ciuili remota' esse tradit, in quibus 'tamen
exerceri conuenit quo commodius illas superiores narrationes
in causis tractare possimus': de quibus l. s.: 'Verum', inquit,
'haec in exercendo transigentur: illud quod ad ueritatem per-
tinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus.' In quibus
tenerrimae aetatis praexercitationibus Milesias fabulas sat

impudicas fuisse quod nuper pronuntiatum est nullo pacto poterit aut probari aut omnino credi.

2) *Χρεία* quae exemplo egregio a scriptore ornatur IV 44, 56 seqq.: quod genus exercitationis fere idem est quod ad Her. IV 42, 54 appellatur expolitio, in qua explicanda scriptor et chrias meminit. Quibus addit haec IV 44, 58: 'In his igitur generibus expolitio uersatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quod non modo cum causam dicimus, adiuuat et exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis' e. q. s.

3) *Κοινὸς τόπος*: id est amplificatio per locum communem II 30, 47

4) *Περὶ ἐγκωμίου καὶ ψόγου*. Eiusmodi exercitationes pertinent ad genus demonstratiuum: quod quoniam neque pari auctoritate neque pari usu erat apud Romanos, declamationes ad illud genus pertinentes neque apud Senecam neque apud reliquos inter controuersias et suasorias receptae sunt, cum ad prima rudimenta rhetoricae pertinerent: nam Frontonis aliorum ludibria sciens omitto. In rhet. ad Her. III 8, 15 huius praeexercitaminis usus commendatur his uerbis: 'Nec hoc genus causae eo quod raro accidit in uita neglegentius commendandum est . . . et si separatim haec causa minus saepe tractatur, at in iudicialibus et in deliberatiuis causis saepe magnae partes uersantur laudis aut uituperationis. Quare in hoc quoque causae genere nonnihil industriae consumendum putemus.'

Haec habui quae de tribus generibus declamationum quibus uti uoluit ludi illius unde profecta est rhetorica ad Her. magister de progymnasmatis suasoriis controuersiis proferam. Quod tempore Sullano uocabant *exerceri*, id Cicerone uene *declamare* siue *declamitare* appellabatur: quae uerba in rhetorica ad Her. nondum inueniuntur. Nam ad longe alia pertinent III 11, 20. 12, 20 ubi exercitatio moderatio ratio declamationis pluribus tractatur. Nunc de scriptoribus et auctoribus quibus usus sit praeceptor ille et de ratione qua uti illis uoluerit, agendum erit nobis.

Totius operis nos nullam partem magis admiramur quam De auctoribus et fide scriptoris ad Her.

libri IV prooemium amplum et doctum, quo copiosissime scriptor exponat sese suis exemplis uti in praeceptis confirmandis, non alienis: cuius expositionis cum ad finem disputatio mirum in modo fiat languida et incomposita terminus hic ponitur (IV 7, 10): 'His de causis cum artis inuentionem Graecorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus.' Similem quaestionem tractauit Cic. or. 38, 132 his uerbis: 'Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses, uterer alienis, uel Latinis, si ulla essent, uel Graecis, si deceret.'

Totum illud prooemium ad chrias regulam contrariis similitudinibus exemplis ornatum ex Graeco aliquo rhetore translatum est: neque enim usquam magis color quidam Graecus apparet in toto libro, quam in hac ipsa parte. Sed rhetor ille quisquis erat minime idem erat cuius sunt praecepta in libro IV tradita, quia in praeceptis illis ratio exemplorum exstat magnopere diuersa: qua re factum est ut pars illa extrema prooemii qua ad praecepta transitur tam languida et incomposita uideatur esse prae superiorum capitum et docta et faceta compositione. Graecas autem facetias Graecamque artem et elegantiam in exemplis et similitudinibus adlatis facile agnoscas ueluti IV 3, 4: 'Quasi si quis Olympia cum uenerit cursum et steterit, ut mittatur, impudentis dicat esse illos, qui currere coeperint, ipse intra carcerem stet et narret aliis, quomodo Ladas aut Boiscus Isthmiis cursitarint; sic isti, cum in artis curriculum descenderunt, illos, qui in eo quod est artificii elaborant, aiunt facere inmodeste; ipsi aliquem antiquum oratorem aut poetam laudant aut scripturam, in stadium rhetoricae prodire non audent.' Item 6, 9: 'Si Triptolemus cum a se hominibus semen gigneretur, ipse ab aliis id hominibus mutuaretur, aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipse a uicinis cum testo ambulans carbunculos corrogaret, ridiculus uideretur: isti magistri, omnium dicendi praeceptores, non uidentur sibi ridicule facere cum id quod aliis pollicentur, ab aliis quaerunt? ... Chares ab Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronium, brachia Praxitelae, pectus Polycletium, sed omnia coram magistrum facientem uidebat, ceterorum opera uel sua sponte poterat

considerare: isti credunt eos qui haec uelint discere, alia ratione doceri posse commodius?' Agnosce salis Graeci et artis, doctrinae, eruditionis summae uestigia neque credideris Romanum hominem excogitasse lepidissima haec tamquam Rhinthonicarum argumenta. Ne illud quidem de arte Lysippi iudicium homo Romanus aliquis putandus est excogitasse: immo haec ex tali quodam auctore sumpta esse apparet unde Varro de l. L. IX 12 periodum hanc sumpserit simillimam: 'Pictores Apelles Protogenes, sic alii artufices egregii non reprehendendi, quod consuetudinem Miconos, Dioros, Arimnae, etiam superiorum non sunt secuti: Aristophanes improbandus, qui potius in quibusdam ueritatem quam consuetudinem secutus?' Praeterea in illo prooemio libri IV septem nomina hominum Graecorum exstant rariora: in reliquis partibus uniuersis si mancipia et heroas fabularum exceperis unus memoratur Alexander Macedo. Denique haec potissimum uerba consideres (IV 3, 6): 'Tum quis est qui possit id quod de arte scripserit conprobare, nisi aliquid scribat ex arte?' Apparet enim haec ab eo dici scriptore, qui et rhetor et orator fuerit Graecumque loci istius auctorem impugnare aut unum quendam aut plures, qui oratoria praecepta enarrare possint, orationem apud populum habere aut scribere habendam non possint. Eiusmodi uero doctor umbraticus Hermagoras Temnius fuit: nam eundem eisdem uerbis increpat Cicero, id est Graecus ille rhetor quem Cicero expressit, libro I 6, 8: Nam Hermagora (nam ita scripsit Cicero teste Quintiliano I 5, 61) nec quid dicat adtendere nec quid polliceatur intellegere uidetur... Quod si magnam in his Hermagora habuisset facultatem studio et disciplina comparatam, uideretur fretus sua scientia falsum quiddam constituisse de oratoris artificio et non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nunc uero ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concesserit: neque eo quod eius ars quam edidit mihi mendosissime scripta uideatur: . . . uerum oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit, multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes uidemus.' Habes eadem fere uerba: sed noli arbitrari Ciceronem puerum aut adule-

scentulum ita docte artem Hermagorae reprehendere; etenim uerba illa non Ciceronis sed tradentis sunt uel Graeci scriptoris illius, quem Ciceronis magister uerterat Latine.

Sed uide quo promissa illa cadant quae in prooemio libri IV per tot paginas acri cum studio exposuit scriptor. O rem ridiculam, Cato, et iocosam dignamque auribus et tuo cachinno! Rhetor ille qui tam acriter et copiose exposuit suis se exemplis et uelle uti et debere uti, quia ipsum rhetorem oporteat et parere et gignere exempla, quid, quaeso, postea fecit? Et optima et plurima ex Graecis auctoribus sumpsit. Quid nos de eo homine iudicabimus qui cum per magnam partem operis ampla et prope dixerim irata argumentatione sese suis exemplis uti debere pronuntiauerit et clamauerit, postea notissima illa Graeca pro suis ausus sit uenditare ueluti IV 33, 44: 'Cuius ore sermo melle dulcior profluebat' et 28, 39: 'Esse oportet ut uiuas, non uiuere ut edas'... 'Poema loquens pictura, pictura tacitum poema debet esse'? Qui Aristarchi illud dictum IV 28, 39, Bionis illud IV 54, 67 de quo iam monuit Petrus Victorius uariar. lect. p. 160. 271 aliorum alia ad uerbum ex Graeco transtulerit? qui translationem explicet hoc exemplo IV 34, 45: 'Cuius mater cottidianis nuptiis delectetur', uidelicet ex Demosthene desumpto qui scripsit in oratione de cor. 129: ἡ μήτηρ τοῖς μεθημερινοῖς γάμοις... χρωμένη κτλ. ipsum illud μεθημερινοῖς apud Demosthenem perperam interpretatus? Ego quia in adnotatione editionis auctores Graecos posui hic nolo ea omnia repetere. Qui adnotationem omnem perlegerit, is longe plurima exempla ex Demosthenis oratione de corona petita esse inueniet, nonnumquam sicuti 30, 41 ex compluribus locis in unum conflata: qui locus et ideo memorandus, quod Lambini emendatio sicuti 28, 38 Halmii quaedam Demosthenis uerbis confirmantur. Quae exempla omnia ex Graeco rhetore quem ludimagister secutus erat sumpta sunt. Etenim per multa eorum a scriptoribus Graecis proferuntur ad eadem praecepta probanda, quae in rhetorica ad Her. exemplis illis confirmantur. Unde apparet prooemium libri IV ab alio auctore Graeco deductum esse, atque ille fuit cuius praecepta fuere: conf. supra p. 78. 84. Quae praecepta cum doctor ille

Latinus discipulis dictaret, ad uerbum Graecum auctorem secutus est: conf. quae adnotauimus ad IV 30, 41.

Auctor igitur rhetoricorum praeceptorum quae in libris ad Her. Latine leguntur eorum in numero erat, qui Graecorum scripta compilare Latine uersa idem esse censuerint atque noua omnino parere et gignere. Prae cuius impudentia et fraude quam religiosi et diligentes putandi sunt Plautus, Terentius, Afranius in prologis suis! Scilicet pulcherrime cum illa prooemii libri IV insolentia et arrogantia conuenit quod idem scriptor I 1, 1 inanem arrogantiam Graecorum scriptorum increpat, Graecos sese corrigere debere et posse castigare confidit III 23, 38 IV 1, 1. 7, 10. Neque tamen sui sibi peculatus praeceptor ille Latinus cuius doctrinam scriptor ad Her. transscripsit non conscius fuisse putandus est.

Nihil enim magis mirabile est et inauditum, quam quod in toto opere cuius et praecepta omnia et exempla plurima ex Graecis scriptoribus sumpta sunt, scriptoris Graeci nomen aliquod reperitur nusquam.

Quod ne credas casu factum esse, comparato Senecam rhetorem, comparato libros de inu. in quibus nominantur Tisias Corax Gorgias Socrates Isocrates Aristoteles Theophrastus Aeschines Socraticus Xenophon Apollonius Hermagoras Euripides. Neque enim ulla re magis duorum operum natura diuersissima intellegitur neque quisquam hac re cognita Ciceronem et scriptorem ad Her. ex eodem ludo profectos esse atque ab eodem praeceptore institutos arbitrabitur. Nam scriptoris ad Her. praeceptor rhetoricam Latinam ita docuit ut Graecos scriptores omnino eiecerit et tamquam furca expulerit ex sua ciuitate.

At Ciceronis praeceptor nec Graecis litteris dignitatem nec Graecis scriptoribus suam negauit gloriam, quorum ne nomina quidem in suis sermonibus audiri Latinus ille rhetor passus est. Cui scilicet homini Demosthenes Homerus Hermagoras numquam uidentur uixisse: auctores laudari poterant tantummodo Catones Crassi Ennii Caelii (IV 5, 7). Egregie uero concinit cum hac proprietate scriptorum, quod supra p. 104. 109 de controuersiis utriusque docuimus, quas apud illum esse saepe Graecas et ex Graecorum uita et moribus

ductas uidimus, apud hunc qui germanissimus erat Latinus, ita inueniuntur mutatae ut quam proxime ad populi Romani instituta mores leges accedant. Quare non recte neque ex libri natura neque ex codd. auctoritate editores fecerunt qui uerba Graeca quae in libris ad Her. inueniuntur, litteris Graecis scribenda esse duxerunt. Nam I 4, 6 omnes codd. habent *epodos* et *prohemium*, II 2, 2 in uocabulo *epichermata* in optimis nulla scripturae Graecae uestigia sunt, sicuti ne in *nemonicis* quidem III 17, 30. 24, 40: optimi codd. I 16, 26 habent *crinomenon* ubi quod d habet *kpinomenon* id natum esse ex librarii cuiusdam studio apparet qui sese uel Graece scire abbati suo erat demonstraturus sicuti I 4, 6 in nonnullis libris male interpolatis pro *epodos* id est ἔποδος a peruerse docto quodam monacho positum inuenitur ἐπῶδος. II 30, 47 omnes codd. praeter H *epilogi*, ille ἐπιλογη pro *epilogi* habet natum ex glossa Byzantini alicuius siue Langobardici librarii, qui ex dominatu Byzantinorum Graecis litteris imbutus erat. Nam η pro οι positum serae aetatis est: idem autem homo aetatis Byzantinae IV 31, 42 illud ονοματοποιεῖα apposuisse putandus est. Quare nos Graecas litteras ex eo opere sustulimus, cuius auctor ne Graeci scriptoris quidem nomen usquam uoluit inueniri. Sed in his quoque quos modo posui locis apparet quam diuersi sint Ciceronis libri de inu. a rhetorica ad Her. Neque enim in libris de inu. usquam talia inueniuntur uerba Graeca qualia illa sunt *epicherema* *prohemium* *epodos* *epilogi* *crinomenon* sed ubique artis uocabula tantummodo ponuntur Latina. Denique hoc animum aduertendum neque de lingua neque de litteris Graecis neque de exercitationibus lingua Graeca faciendis quas Cicero apud Suet. de rhet. 2 Brut. 90, 310 in caelum fert ullam in libris ad Her. exstare memoriam.

Iam agendum erit de exemplis Latinis, in quibus adferendis pari ratione non potuit uti atque in Graecis nisi discipulis uideri uoluit cerritus et furiosus. Neque adhuc demonstrari potuit hominem oratorem aliquem aut scriptorem ad uerbum expressisse, quamquam permulta exstant indicia eum artissime ueterum oratorum uestigia esse secutum in exemplis suis. Unum tantum exemplum hoc proferam. IV, 13 19 repetitionis exemplum proposuit hoc: 'Tu in forum pro-

dire, tu lucem conspiciere, tu in horum conspectum uenire conaris?' Crassus dixit in oratione contra Brutum apud Cic. de or. II 55, 226: 'Tu lucem aspicere audes? tu hos in-neri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium esse conspectu?' Praeterea conf. quae passim adnotauimus in editione. Quae similitudines omnes repetendae erunt ex consuetudine discen-tium et ex institutione oratoria. Cuius rei omnium clarissi-mum exstat testimonium apud Cic. de or. I 34, 154, qui Crassum haec inducit loquentem: 'In cottidianis autem com-mentationibus equidem mihi adulescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem . . . solitum esse uti sciebam, ut aut uersibus propositis quam maxime grauib. aut oratione aliqua lecta ad eum finem quem me-moria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis aliis quam maxime possem lectis pronuntiarem. Sed post animaduerti hoc esse in hoc uitii, quod ea uerba quae maxime cuiusque rei propria quaeque essent ornatissima atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exer-cerem, aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuis-sem' e. q. s. Quo loco sane memorantur illae καθ' ἡμέραν γυμνασίαι quas Dionysius in epilogo libri de compos. uerb. laudat. Apparet iam temporibus Gracchanis hoc exercendi genus fuisse usitatum quod etiam postea commendat Quintil. X 5, 5 et Fortunatianus RLM p. 122, 19 H qui metaphrasin appellat qua sese exercet Demosthenes apud Plut. Demosth. cap. 8. Qua ratione declamandi cum certe usus fuerit prae-ceptor ille scriptoris ad Her. non potuit non accidere ut loci in illo libro inueniantur ueterum oratorum simillimi.

Sed locus ille Ciceronis etiam hac de causa inprimis considerandus est, quod ibi Ennium et Gracchum illis iam temporibus tamquam exempla proposita fuisse apertis uerbis traditur: nam eosdem auctores proponit scriptor ad Her. IV 1, 2 his uerbis: 'Etenim cum possimus ab Ennio sumere aut a Gracco ponere exemplum uidetur esse adrogantia illa relinquere, ad sua deuenire.'

Ratio igitur exemplorum Latinorum inprimis erit con-sideranda. Oratorum omnium maxime admiratur C. Gracchum et L. Crassum cuius facultatem homines studere consequi

tradit IV 2, 2. C. Gracchum laudari ab homine qui nobilibus parum fauebat consentaneum est: L. autem Crassus C. Marii affinis erat (Cic. de or. I 15, 66 pro Balb. 21, 49 ad Att. XII 49, 1) cuius eloquentiam aemularetur P. Sulpicius et Marii amicus et Crassi (de or. I 21, 97 II 3, 12. 21, 89 III 12, 47). L. Crassi fragmentum unum exstat IV 3, 5 quem locum accuratius exhibet Cicero l. s. in adnotatione, praeterea in uitiiis demonstrandis adfertur Caelii Antipatri locus IV 12, 18 et Curionis fragmentum subtracto auctoris nomine II 20, 33. Quod cum scriptor IV 12, 18 dicat 'in uitiiis nihil prohibere alienis exemplis uti' et illo loco II 20, 33 nomen auctoris in exemplo aliquo non attulerit, nos in uitiorum exemplis eum saepius auctorum nomina silentio oppressisse facile suspicabimur. Veluti IV 12, 18 quae inter Ennii uersus extant uerba: 'Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere', ea uidesis quam facile legitimos capiant numeros:

Nam cuius rationis ratio non extet <bona>

Ei rationi habere non ratio est fidem.

Neque enim eiusmodi uerborum lusus apud ullum poetam saepius inueniuntur quam apud Ennium cuius similes uersus legantur et ad Her. l. s. et apud Gellium XVIII 2, 7: 'Nam qui sese frustrari quem frustra sentit Qui frustratur is frustrast si non ille est frustra' — in quibus poeta comicorum Graecorum aemulatus erat lusus quales sunt Menandri CAF III p. 266 edit. Kock. *ὁ μὴ γέλωτος ἄξιός ἐν ἧ γέλωτος αὐτὸς πέφυκε τοῦ γέλωτος κατάγελως* et Philemonis l. s. II p. 484 *ὁ λοιδορῶν γὰρ, ἂν ὁ λοιδορούμενος μὴ προσποιῇται, λοιδορεῖται λοιδορῶν*. Illud denique fragmentum quod hiatus exemplum adfertur l. s.: 'baeae aeneae amoenissime inpendebant' Asianum aliquem redolet scriptorem qualis Caelius Antipater erat l. s. qui uituperatur aut Sisena Milesiarum auctor. Quales scriptores Varro Menippeus aut deridet aut imitatur ut erat Hegesiae laudator teste Cicerone ad Att. XII 6, 1 sat. Menipp. 375 B hac descriptione: 'ante auris modo ex subolibus paruuli intorti demittebantur sex cincinni, oculi suppaetuli nigellis pupulis liquidam hilaritatem signis animi, rictus paruissimus ut refrenato risu roseo.'

Sed rhetorem exempla illa omnia quae in uitiis adferuntur ipsum in Ennii Caelii Curionis libris conquisiuisse omni caret probabilitate. Creditur quidem uulgo Ciceronem compilasse libros ad Her. quae quaestio quoniam artissime cum ista disputatione de exemplis coniuncta est iam accuratius nobis erit tractanda.

De ratione quae
inter Ciceronem
libros de inu. et
rhetoricam a
Her. intercedat

Atque tres praecipue de ratione quae inter libros ad Her. et de inu. intercedat prolatae sunt sententiae. Alii dixerunt libros ad Her. ex libris de inu. exscriptos esse, alii utriusque operis auctorem in eodem ludo ab eodem doctore institutum, longe plurimi Ciceronem furem per malam fraudem libros ad Her. compilasse. Quarum sententiarum quae tertio loco profertur cum longe plurimis probata sit, nos eam primum diligenter iam examinabimus. Atque grauissimus quidem omnium locus et huius sententiae fundamentum unicum et singulare hic est:

Iam Antonius Mancinellus in praefatione edit. Venet. a. 1496 comparauit ad Her. I 9, 16 cum de inu. I 17, 23 ubi haec leguntur: 'Nunc insinuationes quemadmodum tractari conueniat deinceps dicendum uidetur. Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causae est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime: si aut inest in ipsa causa quaedam turpitudine, aut ab iis qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet, defessi sunt audiendo.' Plane similiter ad Her. I 6, 9: 'Deinceps de insinuatione aperiendum est. Tria sunt tempora quibus principio uti non possumus, quae diligenter sunt considerata: aut cum turpem causam habemus, hoc est cum ipsa res animum auditoris a nobis alienat, aut cum animus auditoris persuasus esse uidetur ab iis qui ante contra dixerunt aut cum defessus est eos audiendo qui ante dixerunt.'

Hunc ipsum locum postea tangit cum transitione usus admodum loquaci et continuatione impedita et molesta haec scribat I 9, 16: 'Adhuc quae dicta sunt, arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuationibus noua excogitauimus, quod eam soli praeter ceteros in

tria tempora diuisimus, ut plane certam uiam et perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandum est, in quo singulare consumitur oratoris artificium, dabimus operam ut nihilominus industrie quam rei utilitas postulabit, quaesisse uideamur, si prius pauca de diuisione causarum dixerimus.' Quibus locis inter se comparatis nemo non uidet doctrinam illam a scriptore ad Her. traditam et tempore et arte priorem esse ea quae in libris de inu. traditur neque hanc rem bonis diluere potuerunt argumentis Weidnerus praef. edit. de inu. p. XV G. Thieleus Quaestiones de Cornifici et Ciceronis artibus rhetoricis Gryphiswaldiae 1889 p. 19. Itaque Mancinellus ita conclusit: Cicero illa doctrina, quae ab auctore librorum ad Her. primum profertur est usus. Cicero fur non est. Ergo libri ad Her. Ciceronis sunt. Recentiores editores Schuetzius Kayserus alii contra hoc modo: Cicero illa doctrina est usus. Libri ad Her. Ciceronis non sunt. Ergo Cicero fur est scripsitque post editos libros ad Her.

Utraque conclusio falsa est. Ego uelim illi qui ita concludunt quo uulgo solet hodie concludi prius illam tractauerint quaestionem de fide scriptoris ad Her. Etenim ego quidem nego hominem Romanum in praeceptis rhetoricis tale quid nouasse nedum eum scriptorem qui talem periodum posuit elumbem et claudicantem qualem l. s. legimus, qui in exemplis eam rationem secutus sit, quam supra p. 114 satis accurate cognouimus. Ille enim qui complures per paginas satis studiose declamauerit sese suis usurum esse exemplis quandoquidem rhetorem ipsum gignere deceat et parere exempla, non aliena pro suis uenditare, paucis paginis post talia ponat exempla quale illud est 'poema loquens pictura, pictura tacitum poema debet esse', ille dico qui Graecorum nomina auctorum, quos ubique expilat ad uerbum, non ausus est laudare, nulla sane dignus erit fide. Neque hercle quae est ratio studiorum istorum meum erit demonstrare, hominem illum aut ipsum aut eius praeceptorem non potuisse tale quid inuenire aut nouare, sed eorum qui hoc credunt omni dubitatione abiecta officium erit ostendere quid rhetores Latini, quid hic scriptor eiusue magister omnino nouauerint,

qui IV 7, 10 scribat sese exemplorum rationem a Graecis adhibitam non sequi, probasse eorum artis inuentionem. An quisquam propter uerbum illud *separauimus* IV 31, 42 censebit scriptorem ad Her. tropos ipsum separasse a reliquis figuris uerborum? Nam nos in dies magis magisque hoc discimus in artibus rhetoricis in philosophia in aliis disciplinis Romanos scriptores nihil aliud fecisse quam uestigia eos doctrinae Graecae secutos esse, scripta illorum mera apographa esse litterarum Graecarum uerbis additis quibus abundabant. Tamen nemo Romanorum tam ridiculus hercle factus est quam scriptor ad Her. illo prologo libro IV agglutinato.

Acta esset res, si hanc ipsam de insinuatione quae Graece *ἔφοδος* appellatur doctrinam apud Graecum aliquem rhetorem possem inuenire. Sed in tanta rhetorum et artium iactura idem confiteor quod Doxopater ille RG II p. 546, 25 W *ἐγὼ δὲ ἀκριβέστερον τῶν νῦν περὶ αὐτῆς εἰρημένων οὐδὲν εὔρον παρὰ τοῖς παλαιοῖς*. Nihilominus ego meo iure illum locum fere ad uerbum ex Graeco translatus esse censeo, dum aliquis certis rationibus et argumentis me errare demonstrauerit. Nam translationis Graecae signa toto hoc loco satis aperta sunt ueluti conf. quae in epistola rhetoricae ad Alex. praemissa p. 4, 20 edit. Sp. exstant *παρειλήφαμεν δὲ καθάπερ ἡμῖν ἐδήλωσε Νικάνωρ καὶ τῶν λοιπῶν τεχνογράφων ὅστις κτλ.* et quae ad Her. I 7, 11 leguntur: 'At insinuatō eiusmodi debet esse ut occulte per dissimulationem eadem illa conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendi opere uenire possimus': quae ex Graeco uersa esse intellegitur conlatis RG VII 1 p. 54, 14 *ἡ δὲ ἔφοδος τότε γίνεται ἥνικα μὴ φανερώς τι βουλευόμεθα σημαίνειν καὶ λαθραίως δι' ἑτέρων λόγων εἰσάγομεν αὐτό*. Postremo quo magis intellegatur plane Graecae indolis esse locum illum ad Her. I 6, 9 s. s. conf. Anonymus Seguerianus RG I p. 430 Sp. p. 6 edit. Graeuen.: *Ἰστέον ὅτι πολλάκις δεῖ παραιτεῖσθαι τὰ προοίμια· οὐ γὰρ ἀεὶ προοιμιαστέον. πολλὰ δὲ ἐστὶ τοιαῦτα, οἷον ὅταν ἢ περὶ κυνιδίου ἢ ἀργυρίου δίκη ἢ . . . δεύτερον, ὅταν πάθος μὲν ἔχῃ, ὃ δὲ ἀκροατῆς μὴ προσίηται τὸν ἔξω τῶν πραγμάτων λόγον ἥτοι σπεύδων ἢ ὀργιζόμενος. τρίτον,*

ὅταν οἰκεῖται ὥσιν οἱ ἀκούοντες . . . τέταρτον δταν ὀλίγον λαμβάνωμεν ὕδωρ κτλ.

Praeterea supra uidimus secundum sententiam scriptoris ad Her. in exemplis idem esse Graecorum scripta ad uerbum compilare atque noua ipsum gignere et parere. Quodsi idem scriptor l. s. ait 'Adhuc quae dicta sunt arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus nisi quia de insinuationibus noua excogitauimus, quod eam soli praeter ceteros in tria tempora diuisimus', ea secundum illam scriptoris rationem qua alienis utitur audacter nihil indicant nisi apud Latinos artis scriptores sese primum hanc protulisse diuisionem. Etenim cum de Graecis scriptoribus agitur, semper additum legimus nomen *Graccus* ueluti I 1, 1 III 23, 38 IV 1, 1. 7, 10 neque IV 7, 10 neque omnino ullo loco sese primum omnium de ratione dicendi apud Romanos aliqua scribere conatum esse scriptor ad Her. ausus est pronuntiare. Tum illud ipsum de quo agitur enuntiatur addas oportet eis compluribus quae per iocum ex more Pharisaeorum dicta diximus supra p. 87 quo magis appareat quam propensus fuisse ille sit putandus ad eiusmodi sententias satis gloriosas enuntiandas.

Ergo nos ex illis locis inter se comparatis nihil efficere censemus nisi hoc unum artem illam Graecam quam auctor librorum ad Her. secutus sit aetate priorem fuisse ea quam Ciceronis praeceptor in linguam Latinam transtulerat: quod omnes qui utramque bene nouerunt — quamquam hodie perpauci libros de inu. accurate legerunt, pauciores recte intellexerunt — ex ceteris praeceptis confirmari concedent. Veluti conf. quae leguntur ad Her. I 11, 18: 'Causarum constitutiones alii quattuor fecerunt: noster doctor tres putauit esse, non ut de illorum quicquam detraheret inuentione, sed ut ostenderet id quod oportuisset simpliciter ac singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter et bipertito.' Parum accurate Graeca uertisse apparet rhetorem, quoniam quartam constitutionem non plures inuenerunt, sed teste Cicerone I 11, 16: 'Huius constitutionis Hermagora inuentor esse existimatur, non quo non usi sint ea ueteres oratores saepe multi, sed quia non animaduenterunt artis scriptores eam superiores

nec rettulerunt in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, res enim perspicua est, quam inuidia atque obtrectatione quadam impediri.' Audi rhetores inter se litigantes: Graeculus ille, quem Cicero sequitur, cum in principio libri I (6, 8) acerrime in Hermagoram inueheretur, hoc loco illum defendit a reprehensione rhetoris illius cuius artem scriptor ad Her. expressit: nam omnem hanc rixam Graecis auctoribustribuendam esse nec hominem Latinum illis temporibus tali naso praeditum fuisse ut rhetorum artificia Graecorum suo superare posset acumine manifestum est. Color autem utriusque loci plane Graecum auctorem esse suadet: conf. Hermog. RG III p. 46, 23 W II p. 163, 5 Sp: *Ἐπειράθησαν δέ τινες τῶν ἐπιγραψαμένων τέχνην ῥητορικὴν. τὸ περὶ διαιρέσεως μέρος αὐτῆς εἶδη τινὰ εἰπεῖν ἀντιστάσεων καὶ νῆ Δία γε τῶν ἄλλων ἀντιθετικῶν στάσεων, οὐχ ἵνα διάφορόν τινα οὖσαν τὴν διαίρεσιν ἐν αὐταῖς διδάξωσιν ἡμᾶς, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ἐν τε ἀντιλήψει καὶ ἐν ἄλλοις πεποιήκαμεν, ἥ γὰρ ἂν ἴσως τινὸς ᾗν ἄξιον, ἀλλ' ὅτι φασὶν ἡ μὲν ἰδιωτικὴ, ἡ δὲ δημοσία, ἡ δὲ μικτὴ ἐστὶ, καὶ τοιαῦτά τινα.* Interpretatus autem est semper fere scriptor ad Her. eiusue praeceptor in praeceptis ad uerbum Graecos auctores. Conf. quae adnotauimus ad IV 30, 41 alibi et 39, 51 extr. cum Apsinis praeceptis RG IX 585 W I 398 Sp: quo loco egregie apparet quam male in rhetorica ad Her. ad praeceptum illud quo *breviter* describere iubemur, exemplum additum sit nimis longum et amplum.

Cum uero tam immensa multitudo rhetorum Graecorum illis temporibus docuerit in orbe terrarum, ex illis duobus locis inter se comparatis licebit suspicari auctores librorum ad Her. et de inu. Graecos illam suam exercuisse litem non alterum ab altero procul remotum sed illos in eadem parte terrarum positos diuersa de rhetorica praecepta tradidisse. Auctor uero Graecae artis quam scriptor ad Her. expressit etiam Quintiliani saeculo erat illustris: artis enim inuentionem ad tres status adcommodaauerat, quorum primus erat *στοχασμός*, sequebatur *στάσις νομική*, tertius *δικαιολογία* appellatus erat: eosdem tres Latine uersos constituerunt cum

alii tum Verginius Flauus rhetor, Quintiliani aequalis: coniecturalem legalem iuridicalem (Quintil. III 6, 45). Verginium sicuti illum rhetorem apud Iuuenalem de quo supra p. 81 egimus Theodori ita Graeci cuiusdam rhetoris artem in praeceptis Latinis secutum esse eo efficitur, quod νομική non uerterat *legitimus* sicuti scriptor ad Her., sed *legalis*.

Praeterea hoc uelim considerent ei, qui Ciceronem arbitrantur libros ad Her. compilasse, quod locis haud paucis ille multo est diligentior et accuratior. Veluti apud hunc legimus II 31, 50: 'Commiserationem breuem esse oportet: nihil enim lacrima citius arescit.' Iure laudauerit quis hoc dictum quasi uere Romani saporis: at eadem Cicero, sed accuratius I 56, 109: 'Commotis autem animis diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lacrima nihil citius arescit.' Certe tali modo furari non consuerunt illi quos aliorum scripta in suos libros inferre non pudet. Quod dictum cum ex Graeco uersum esse pateat, primum ni fallor Gybertus Longolius in edit. Coloniensi a. 1539 uerba Graeca constituit haec οὐδὲν θᾶσσον ξηραίνεσθαι δακρύον quae eadem in Stephani thesauro s. u. ξηραίνω hodie leguntur. Quae uerba num apud Graecum aliquem scriptorem exstent, ego nescio. Facile autem hunc tu restitues senarium θᾶσσον γὰρ οὐδὲν δακρύον ξηραίνεται. Accedit aliud. Legitur quidem ad Her. II 20, 33: 'Item uitiosa expositio est, cum id quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo potest uno adspectu neque praeteriens in amorem incidere.' Quanto doctior Cicero I 43, 80: 'aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur, ut Curio pro Fulvio: Nemo potest uno adspectu neque praeteriens in amorem incidere.' Tunc putas reuera Ciceronem oratoris tam obscuri orationem parum celebrem in exemplo tam simplici et uulgari exscribendo euoluisse nomenque potius addidisse? An id ueri similis est, scriptorem ad Her. eodem usum esse auctore Latino quo Cicero, sed nomen oratoris illius omisisse? Cuius id praecipue proprium est ut nomina omittat uel supprimat ueluti in loco illo I 11, 18 supra p. 122 tractato omisit nomen Hermagorae, quod recte exstat apud Ciceronem, supposito uocabulo *alii* satis inepte:

deliberationis exemplum uterque proponit Casilinenses ab Hannibale circumsessos III 5, 8 II 57, 171: sed Cicero solus nomen Hannibalis et Casilinensium addendum esse putauit.

Neque uero scriptor ad Her. tantummodo nomina auctorum suppressit sed etiam exempla consulto praeteriuit a Cicerone recte posita. Veluti ille libro I 8, 13 haec tradit: 'Fabula est, quae neque ueras neque ueri similes continet res, ut eae sunt quae tragoedis traditae sunt. Historia est gesta res, sed ab aetatis nostrae memoria remota. Argumentum est ficta res, quae tamen fieri potuit uelut argumenta comoediarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem animorum dissimilitudinem' e. q. s. Plane eadem Cicero I 19, 27: 'Fabula est in qua nec uerae nec ueri similes res continentur, cuiusmodi est: Angues ingentes alites iuncti iugo. Historia est gesta res, ab aetatis nostrae memoria remota: quod genus: Appius indixit Karthaginensibus bellum. Argumentum est ficta res, quae tamen fieri potuit. Huiusmodi apud Terentium: Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia. Illa autem narratio, quae uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones et animi perspicui possint: hoc modo: Venit ad me saepe clamans: Quid agis, Micio? Cur perdis adolescentem nobis? Cur amat? ... Nimium ipse est durus praeter aequumque et bonum. Hoc in genere narrationis multa debet inesse festiuitas, confecta ex rerum uarietate, animorum dissimilitudine' e. q. s. Atque isto certe loco Cicero alio auctore usus est: nam apud scriptorem ad Her. omnia illa exempla omissa sunt. Qua uero de causa?

Cur exempla ista Cicero addiderit, ego non uideo: cur ille omiserit, intellego. Copiosissime enim libro IV prooemiatus est sese alienis exemplis non usurum sed sua tantummodo prolaturum: IV 12, 18 addit in uitiiis sese alienis exemplis quin utatur nulla re prohiberi. At I 9, 14 paulo post illum ubi exempla omisit locum, de uitio narrationis praecipit nec exemplum proferre alienum aspernatus est: 'Athenis Megaram uesperu aduenit Simo' e. q. s., quod exemplum apud Ciceronem non inuenitur. Ergo nos non mirabimur, quod in uitiiis

demonstrandis scriptor ad Her. multo copiosior est et largior exemplorum auctor, in praeceptis quae ad uitia non spectant multa ille omisit. Quod inprimis apparet in ampla illa dissertatione quae est de uitiis argumentationis II 20, 31—30, 47 cum qua conf. Cic. I 42, 78—51, 96. In qua longe plura poetarum exempla scriptor ad Her. attulit quam Cicero. Thieleus l. s. p. 86. 87 arbitratur scriptorem ad Her. in hac de uitiis argumentationum disputatione melioribus uti rationibus quam Ciceronem: quod ego quidem fieri nego. Videsis quam manifestum sit totam illam de uitiosa argumentatione expositionem a scriptore ad Her. ex uetustiore rhetore Latino desumptam esse. Cuius rei tria haec proferenda sunt argumenta:

Primum tota illa disputatio cum antecedente disputatione quae est de argumentatione ea coniuncta est transitione II 20, 31, quae sane ita contorta et conturbata est, ut aegre cum antecedentibus praeceptis possit consociari, cum sequentibus non possit. Quamquam duo esse cum scribat genera uitiosarum argumentationum et profiteatur sese utriusque generis exempla esse subiecturum, quod horum generum postea nec mentionem fieri usquam uidemus nec exempla proferri, id potest quodammodo explicari lacuna illa II 22, 34 extr. coorta nec recte editores ea de causa hunc locum aut totum aut partem eius damnarunt ut spurium. Nam singulae locutiones omnes ueluti *nugatorius*, *indiget reprehensionis* aliae stili scriptoris maxime propriae sunt. Sed in eis quae secuntur bipertitam illam diuisionem aut parum respici aut non respici manifestum est. Itaque nos ex illa transitione nihil nisi hoc intellegemus in uetustiore illa rhetorica Latina aliam fuisse uitiorum et exemplorum dispositionem quam illa est quae in libris ad Her. l. s. exstat.

Deinde quamquam scio scriptorem eandem rem alio loco dicere *abscisionem*, alio *praecisionem*, eandem alio loco *exsuperationem*, alio *superlationem*, tamen permirum est quod ille cap. 18 argumentationis partes V appellat *propositio*, *ratio*, *rationis confirmatio*, *exornatio*, *complexio*, inde a cap. 20 pro *propositio* semper posuit *expositio*, cum reliquae partes isdem nominibus appellentur. Quod eo grauius erit argumentum, quod in reliquis partibus operis uocabulum *expositio*

longe aliam habet vim — nam locus III 9, 16 grauitur corruptus est —, sed propositio recte positum inuenitur IV 16, 23. 49, 62. Idem cadit in uocabulum *reprehensio* quo neglecto illo uocabulo *confutatio* nonnisi hoc capite usus est.

Postremo quod supra suspicati sumus per totum illud caput exempla ordine immutato singulis partibus argumentationis addita esse, id quiuis facile perspiciet semel de hac re monitus qui expositionem totam accurate perlegerit. Nam ille ad uitia partium priorum III illustranda multa habet exempla, ad exornationis uitia demonstranda 29, 46 uix unum, ad ultimae partis uitia, i. e. complexionis, quae pars omnium sane grauissima est, nullum iam exemplum praesto est omnibus iam in prioribus partibus consumptis. At quomodo exempla sua consumpsit! Conf. quae leguntur in confirmatione rationis uitiosa inde a II 24, 38 ubi primo sane loco et secundo capitula incipiunt uerbis *uitiosa est confirmatio rationis*, inde a tertio nihil praemittitur nisi uerba *Item uitiosum est*. Sed quid omnino ad confirmationem rationis pertinet si praecipit 26, 41 'item uitiosum est uulgaribus definitionibus uti', 27, 43 'item uitiosum est quod dicitur contra iudicis uoluntatem', 27, 44 'item uitiosum est artem aut scientiam aut studium quodpiam uituperare'? Quanto melius et aptius Cicero I 48, 89 seqq. haec omnia uoluit pertinere ad ipsum genus argumentationis uitiosum? Itaque apparet opinor in uetustiore aliqua rhetorica Latina amplam fuisse et copiosam dissertationem de uitiiis argumentationum qua et Cicero et scriptor ad Her. usus est, exempla poetarum hic plura exscripsit, quia in uitiiis alienis exemplis se uti posse arbitrabatur, doctrinam auctoris ipsam neuter satis accurate consecutus est neque quae erat artis Graecae quam quisque secutus est condicio apte potuit consequi. Atque hunc ipsum de uitiiis poematum locum operae pretium est monere iam ab antiquissimis grammaticis tractatum esse siquidem auctore Charisio p. 141, 33 'Q. Laelius ex principibus grammaticis librum suum ita inscripsit: de uitiiis uirtutibusque poematorum'.

Itaque qui arbitrantur Ciceronem libros ad Her. compilasse uelim et illa quae modo exposui argumenta refellant et haec. Primum eis demonstrandum erit Ciceronem illo

loco de or. I 2, 5 ubi tradit libros de inu. a se puero uel adulescentulo compositos esse parum recte locutum esse, deinde — quod argumentum omnium est grauissimum — uelim exponant qui factum sit ut Cicero cum libros ad Her. exscriberet, omnia illa exempla quæ et ad bellum Marsicum et ad Marianum pertinent omiserit neque ullam rem passus sit inueniri in suis libris gestam post annum fere 662/92: quod casu factum esse nego. Postremo uel unum locum demonstrent, quo Cicero libros ad Her. eodem modo exscripserit quo Solinus Plinium uel Macrobius Gellium, quo possit bonis ostendi argumentis, non utrumque hausisse ex fonte communi, sed alterum alterius riuulos in suum per fraudem deduxisse campum. Quam difficile uero sit in singulis locis diiudicare utrum hoc ab illo an illud ab hoc enuntiato sit descriptum exemplum unum proponam. Ad Her. IV 25, 35 legitur in definitionis praeceptis: '... fortitudo est contemptio laboris et periculi cum ratione utilitatis et compensatione commodorum, temeritas est cum inconsiderata dolorum perpeffione gladiatoria periculorum susceptio' cuius loci similis est ille III 3, 6 extr. At III 2, 3 fortitudo sic definitur: 'Fortitudo est rerum magnarum appetitio et rerum humilium contemptio et laboris cum utilitatis ratione susceptio.' At tamen illa temeritatis definitio conficta esse uidetur ad fortitudinis definitionem eam quæ in libris ad Her. nusquam, sed in II de inu. 54, 163 legitur: 'Fortitudo est considerata periculorum susceptio et laborum perpeffio.' Neque tamen quisquam libros ad Her. ex Ciceronis libris de inu. descriptos esse iudicabit quæ erat sententia uetustiorum illorum editorum ueluti Burmanni edit. præf. p. XXIII. Quam sententiam nemo poterit defendere qui uel illud caput de uitiis argumentationum in utroque opere positum accurate pertractauerit.

Alii ueluti Weidnerus in præf. edit. librorum de inu. negarunt libros de inu. ex rhetorica ad Her. descriptos esse, cuius in hac re iudicium probo, rationem et argumenta non probo. Quorum in numero Handtius est qui in Erschii et Gruberi onomatologo uol. XVII p. 208 censet fieri potuisse ut et Cicero et scriptor ad Her. eiusdem rhetoris Latini in oratione et sermonibus usi suos libros elucubrauerint: iam

Badius Ascensius in edit. Parisina a. 1508 in disquisitione praemissa libros ad Her. dixit esse 'fortassis opus hominis in eodem cum Cicerone ludo instituti'. Hanc sententiam uberius exsecutus est auctore Kiesslingio Thieleus in dissertatione supra p. 120 laudata. Attamen si ea quae supra de natura et origine utriusque operis exposuimus p. 104. 115 si utrumque opus commentarius scholasticus est nec scriptorum illa praecepta rhetorica sed tradentium, illa nullo pacto sententia poterit stare. Scriptor ad Her. purus putus est Latinus, res Graecas remouit ex libro suo nec nomen Graeci scriptoris in opere suo passus est inueniri. Longe aliter Cicero cuius opus si comparaueris palliatae, rhetoricam ad Her. compares oportet togatae. Praeterea utriusque operis praecepta minime possunt nata esse in eadem schola, nisi forte quis demonstrare possit philosophum aliquem modo docuisse Peripateticam doctrinam, modo Epicuream uel rhetorem quendam modo Apollodori modo Theodori disciplinam esse professum. Toto caelo enim artes Graecae quas secuntur inter se diuersae sunt, immo altera alteri infensa: conf. supra p. 123. Multo copiosior et plenior Cicero multoque doctior: numerum paginarum consumpsit in inuentione tractanda altero tanto ampliorem quam scriptor ad Her. Praeterea quae de constitutionibus docent, maxime inter se discrepant, cum Cicero controuersiam esse aut in scripto aut in ratione doceat, illam esse quinquepartitam, hanc quomodo apte interpretatus sit, non inuenio: deinde quattuor esse constitutiones ab istis controuersiis, quarum alteri Hermagoras quattuor constitutiones subiunxerat, diuersas: at anonymus ad Her. controuersias scripti et rationis omnino omittit, tres adhibet constitutiones, coniecturalem, legitimam, iuridicalem. Atque coniecturalis quidem constitutio etiam apud Ciceronem inuenitur, sed ita tractata et in partes ita distributa, ut nihil omnino simile apud utrumque inueniatur: legitima constitutio eadem esse apparet atque controuersia scripti Ciceronis, nisi quod apud anonymum illum translatio pars est legitimae constitutionis, apud Ciceronem constitutionis quartae numero habetur. Iuridicalis constitutio apud anonymum tertia est, cum Cicero partem eam dicat esse constitutionis generalis. Ordo deinde disputationis diuersus est: Cicero

illam de IV constitutionibus doctrinam ante exordium et narrationem explicatam enarrat: scriptor ad Her. exordio narratione diuisione absoluta, cum ad confirmationis praecepta adgreditur. Postremo confirmationis praecepta quam subtilia et copiosa exhibeat Cicero, cum apud alterum illum pauca tantum et tenuia exstent, omnes sciunt qui eam partem accurate perlegerunt: nihil hic docet de ratiocinatione, nihil de inductione. Porro ipso illo loco quo Ciceronem anonymi praecepta de exordio enarrata sequi uiri docti arbitrantur, hic IV genera causarum enumerat, ille V. Deinde in amplificatione scriptor ad Her. II 30, 48 decem locos communes enumerat, quindecim Cicero I 53, 100 et quantum diuersos! in misericordia ille II 31, 50 fere octo, hic I 55, 106 sedecim. Ex quibus omnibus id sane apparet, artem illam Graecam quam Cicero sequitur et auctiorem et quasi proeuctiorem fuisse illa quam anonymus est interpretatus: unde ne efficias Ciceronem post illum scripsisse, Verginium Flauum memento eadem illa arte in constitutionum doctrina esse usum: conf. supra p. 124. Tum artis uocabula passim diuersa leguntur: apud Ciceronem appellatur partitio relatio criminis indignatio conquestio casus temperantia narratio aperta probabilis quae apud alterum uocantur diuisio translatio criminis amplificatio commiseratio fortuna modestia narratio dilucida uerisimilis. Cornificii opus de figuris in eodem ludo quo rhetorica ad Her. natum esse potest: Ciceronis opus de inu. non potest.

Eo maioris momenti sunt illa artis uocabula Latina quae casu eadem esse non possunt ex Graeco translata. Quae ni fallor nos relegant ad aetatem illam qua Lucilius saturas suas composuit. Atque primum quidem utrique rhetoricae Latinae communis est ratio exordii. Exordium diuiditur in insinuationem et in principium, quae Graece appellantur *προοίμιον* et *ἐφοδος*. Manifestum est inuentorem huius partitionis Graecum exordio suum tribuisse ac proprium uocabulum. Quale id fuerit, non traditur. Quid tamen apertius est et ueri similis, cum ad Her. II 30, 47 conclusioni datum sit nomen *ἐπίλογος*, quam ut exordio nomen fuerit *πρόλογος*? Atqui iam Lucilius libro XXIX FPR p. 225 hoc uocabulum ita uerterat uersu illo 'uerum tristis

contorto aliquo ex Pacuiano exordio' quo in uersu poeta iam quodammodo docuit idem de exordio quod ad Her. I 9, 15 de inu. I 20, 29 de narratione praecipitur 'ne quid contorte'. Appellatur autem insinuatio ad Her. I 4, 6 *epodos*, non *ephodos*, cum 11, 19 aspiratio recte seruata sit in *scapham*, II 24, 38. 25, 39 in *Chrespontem*, 27, 43 in *Zethus cum Amphione*, sicuti alibi in *Corinthus Aethiops Prometheus cithara Chares architectari choragium* — uocabula *carta coclea clamyde* iam diu cum facta fuerint Latina praetermittenda certe sunt. Quare illud *epodos* plane singulare et inauditum a scriptore sumptum esse statuemus ab auctore quodam rhetoricae Latinae qui scripsit ante annum 650/104 usi Mommseni disputatione Herm. XIV p. 68.

Deinde in constitutionum doctrina multa artis uocabula apud utrumque inueniuntur simili modo Latine uersa. Veluti pro *στάσις* uterque *constitutio*, pro *στοχασμός* uterque *coniecturalis*, pro *δικαιολογική* uterque *iuridicialis*, cuius constitutionis partes *ἀντίληψις ἀντίθεσις συγγνώμη μετάστασις κατ' ἀντέγκλημα ἀντίστασις κτλ.* apud utrumque non modo eadem inueniuntur sed etiam eisdem uocabulis appellantur *absoluta adsumptiua concessio remotio criminis relatio* (ita Cicero: alter *translatio*) *criminis comparatio*: quod casu factum esse nemo arbitrabitur. Sed ne hoc quidem casu factum esse potest quod in his duabus constitutionibus adhibendis non solum alter cum altero sed uterque cum doctrina M. Antonii consentiunt qui librum illum de ratione dicendi ante annum 663/91 ediderat. Cuius doctrinam ut restituamus nolumus uti Ciceronis libris de oratore sed iure utemur Quintiliano qui III 6, 45 haec tradit: 'Tres (constitutiones) fecit et M. Antonius his quidem uerbis: Paucae res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascuntur: factum non factum, ius iniuria, bonum malum.' Tertia constitutio est *προτρεπτική* illa Athenaei (Quintil. l. s. 47) quae suasoriae est propria: priores duae illae sunt coniecturalis et iuridicialis. Multa praeterea in utroque opere inesse ex Antonii libro desumpta consentaneum est nisi forte quis summi oratoris quem uterque scriptor ualde admiratur commentarium rhetoricum prorsus ab illis neglectum esse statuere maluerit.

Ad idem illud tempus delegamur si exempla poetarum in uitiis allata in rhetorica ad Her. percensem. Praeceptor ille tribus contentus fuit poetis: Plauto Ennio Pacuio. Terentium quem Cicero laudat ille nusquam nominat, neuter Lucilii aut Accii uersus adhibuit, etiamsi utrumque poetam commemoret scriptor ad Her. I 14, 24 II 13, 19, qui tamen IV 4, 7 tantummodo tragoedias Ennii et Pacuianas laudet. Fragmenta poetarum nos non expectabimus inueniri nisi in uitiis adhibita: quare uersum illum III 21, 34 'iam domum itionem reges Atridae parant' a rhetore ipso confictum esse necesse est de quo alio argumento adductus idem statuit Lucianus Muellerus de re metr. p. 429. Atque in eis fragmentis quae II 26, 42 leguntur Aiace illa *ῥῆσις* hac de causa Pacuio uindicanda praesertim cum uocabulum *dictio* proprie Pacuianum sit (TRF 5. 150. 308). Summi deinde momenti tria illa sunt fragmenta quibus exerceri studiosos tradit II 24, 38 ad dilemmaton scientiam ediscendam quae Cresphonti Ennii solent adtribui. Ego non solum arbitror Ribbeckium recte statuuisse TRF p. 29 alterum illud fragmentum *Nulla te indigna* rhetoris esse commentum, sed omnes illos uersus satis frigidos ex Graecis censeo translatos et profectos esse ex rhetoris cuiusdam Graeci officina, qui discipulos suos ad Euripidis Cresphontem exerceret. Ea quoque res nos deducit ad Lucilii fere aetatem qui Graeco aliquo auctore usus illa enthymemata Euripidis in Cresphonte posita ut nimis arguta castigauit in saturis teste Gellio VI 3, 28.

Nimirum uersus ille bis ita traditus 'Nam si inprobum esse Chrespontem existimas' admisso hiato foedissimo quem bis a librario in eodem uersu commissum esse credi minime potest nec nos inserto *tu* uocabulo tollere studuimus, ille dico uersus non poetarum ueterum artem redolet sed talis grammatici doctrinam qualem ille exhibet quem Cicero sequitur or. 45, 152 qui libris poetarum male usus eos ferri posse censuerit hiatus, quos librarii commiserint, poetae ueteres non commiserint. Itaque uersus illi omnes eodem pacto ad Ennii Cresphontem pertinent quo fragmentum illud apud Nauckium TGF² p. 666 ad Euripidis Cresphontem, cum sit iussu magistri facta a puero aliquo *μετάφρασις* tragici Attici, quo de genere exercitationis supra egimus p. 117.

Postremo haec quoque comparatio ad uetustiores nos deducet auctores. Q. Terentii Scauri grammatici Hadriani temporibus uel nobilissimi scripta complures posterioris aetatis grammaticos compilasse exposuit HKummrowus symbola critica ad grammaticos Latinos Gryphiswaldiae 1880 p. 9 seqq. quorum celeberrimi sunt Charisius Diomedes Donatus. Ex quibus Charisius p. 273, 19 et Diomedes p. 458, 13 de metonymiae modis eandem doctrinam proferunt quam scriptor ad Her. IV 32, 43 eadem usi partitione. Ille extremo loco haec habet: 'ab eo quod fit id quod facit, ut pigrum dicitur frigus; non enim ipsum frigus pigrum est, sed pigros facit': eadem fere leguntur apud Diomedem l. s. nec diuersa ad Her. l. s.: 'aut si, quod facit, ab eo quod fit, ut cum desidiosam artem dicimus, quia desidiosos facit, et frigus pigrum quia pigros efficit.' Nec non aliis locis eadem agnoscitur affinitas. Ad Her. IV 12, 18 haec traduntur: 'et si uitabimus eiusdem litterae nimiam adsiduitatem cui uitio uersus hic erit exemplo . . . O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.' Charis. p. 282, 7 haec praecipit: 'Parhomoeon est cum uerba omnia similiter incipiunt ut O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti': conf. Donat. GL IV p. 398, 20. Pergitur ad Her. l. s.: 'et si non utemur continenter similiter cadentibus uerbis hoc modo: Flentes plorantes lacrimantes obtestantes.' Conf. Charis. p. 282, 12: 'Homoeoptoton est oratio excurrens in eisdem casus similes, ut maerentes flentes lacrimantes ac miserantes.' Eadem habet Diomedes p. 447, 16, Ennii uersum alio modo exhibet Donatus GL IV p. 398, 23: 'maerentes flentes lacrimantes commiserantes' quae lectio uidetur esse praefenda. Apparet tamen in eodem uersu annalium libros Ennii eodem modo tempore liberae reipublicae discrepasse, quo discreparunt in exordio Medae. Etenim cum neque Cornificius talia tractauerit praecepta neque libri ad Her. ante saeculum p. Ch. IV doctis fuerint noti, Scaurum ex Varronis aliorum thesauris illa sumpsisse necesse est statuamus: comparatis autem locis illis rhetoricae ad Her. ad auctores Varronis deueniemus qui ante Sullae tempora libros suos composuerint.

Sed iam noua quaedam oboritur nobis quaestio illa de aetate et origine rhetoricae Latinae quae eo difficilior uidetur

Initia rhetoricae Latinae.

esse ad soluendum quia ueterum scriptorum rhetoricorum praeter illos M. Catonis et M. Antonii libellos memoria hodie extat nulla. Sed ne hac re commoti nullos eiusmodi praeterea libros exstitisse arbitremur magnopere cauendum est. Neque enim illam puerorum doctrinam quam neque praetextati legebant libris conscriptam quia melius erat eam audire neque adulti quia aut nouerant aut contemnebant sicuti supra p. 76 ostendimus operae erat pretium aut bybliopolis proponere uenalem aut doctoribus in uoluminibus describere: quod si fecissent lucro suo inuidere uisi essent ipsi. Hoc saeculo scholasticos libros nemo pretio emit nisi scholasticus: apud antiquos eiusmodi libros raro scribebat doctor qui plerumque dictabat praecepta discentibus unde commentarii illi nati sunt scholastici de quibus supra p. 80 egimus. At si consideraues quam pauca eiusmodi scripta quorum numerus fuisse putandus est immensus ad hanc peruenerint aetatem, si memineris Ciceronis partitiones oratorias auctorem ipsum non agnoscere, rhetoricam ad Her. a nemine laudari per multa saecula, dum Ciceronis nomine aucta fuerit, facile concedes praeter duos illos de rhetorica libros multos alios saeculo a. Ch. altero exstitisse. Scilicet rhetorica populo Quiritium et utilior et conducibilior uisa esse putanda est quam grammatica et reuera prius in urbem est inuenta, Poenico bello secundo, ut uidetur. Nam grammatica Graecorum sub ipsam Ennii mortem a Cratete Mallota Romam introducta est: rhetorica iam apud Ennium memoratur FPR p. 131 'alii rhetorica tongent' qua de locutione supra egimus p. 75. Ennio seni suam inscripsit historiam A. Postumius Albinus adulescens, qui praecipue illis temporibus 'eloquentiam, philosophiae alumnam inculcandam aiebat' commendans studia rhetorica Romanis: conf. Buechelerus Mus. Rhen. XXXIX p. 623. Quae studia quam laete tunc effloruerint, eo potissimum apparet, quod paucis annis post anno 593/161 rhetores et philosophi urbe eiecti sunt. Acerrimus Postumii illius aduersarius M. Porcius Cato erat qui haud scio an suum de oratoris officio condiderit librum Graecis illis aut Graecanicis rhetoricis artibus prouocatus. Neque tamen ipse aut erat aut esse poterat rhetoricae Graecae plane expers: uide quam

studiose rudis ille utatur anaphora p. 41 edit. Jord.: 'quis hanc contumeliam, quis hoc imperium, quis hanc servitutem ferre potest? nemo hoc rex ausus est facere: eane fieri bonis, bono genere' gnatis, boni consulitis? ubi societas, ubi fides maiorum? . . . set quantum luctum, quantum gemitum, quid lacrimarum, quantum fletum factum audiui?' e. q. s. Quae uerba ille dixit anno fere 564/190. In rhetorica ad Her. IV 5, 7 hi enumerantur oratores: Cato, Gracchi, Laelius, Scipio, Galba, Porcina, Crassus, Antonius, qui tempore Sullano omnium existimabantur clarissimi et optimi. De Crasso et Antonio hoc loco non agetur: in reliquorum reliquiis studia rhetorica dilucide cernuntur. Veluti in illis Scipionis quae leguntur in ORF² p. 181. 193 licet admirari rhetorum schemata, multo magis in C. Gracchi orationibus qui ne eiusmodi quidem aspernatus sit uanos uerborum tinnitus l. s. p. 238. 231: 'Quae uos cupide per hosce annos appetiistis atque uoluistis ea si temere repudiarit, abesse non potest, quin aut olim cupide appetisse aut nunc temere repudiasse dicamini.' Et alio loco: 'Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet.' In quibus non solum sententiae circuitus delicatior est quam consuetudo ueterum oratorum fert, uerba quoque collocata sunt accuratius modulatusque. Illis nimirum temporibus laete et feliciter rhetorica Latina luxuriabatur cuius rei C. Lucilii saturae sunt documento. Qui et mortales et immortales inducit rhetorissantes. Quam lepide enim et iocose in deorum concilio *ἄνδρες θεοί* suis quisque utuntur et prooemiis et schematibus, quam facete et uenuste induxit Scaeuolam Albucii lexeis scite et artificiose compositas apud iudices deridentem! Clara illis temporibus erant Graecorum rhetorum nomina ueluti Diophanis Mitylenaei Menelai Maratheni quorum opera Gracchi utebantur in orationibus suis conscribendis (Plut. Ti. Gracch. 8. 20 Cic. Brut. 26, 100), illis temporibus primus *λογογράφος* extitit Romae C. Persius ille, quem ualde doctum fuisse significat Lucilius (Cic. Brut. 26, 99), quo in officio secuti sunt L. Aelius Stilo L. Plotius Gallus, illis denique temporibus rhetorica a rhetoribus Latinis tradi coepta est, quamquam multorum doctorum et Graecorum et Latinorum nomina

qui aut antea aut eodem tempore docuerint obliuione esse obruta admodum probabile est.

De L. Caelio
Antipatro.

Omnium enim qui Romae rhetoricam docebant princeps extitit L. Caelius Antipater iuris peritus, historicus, rhetor, 'multorum etiam ut L. Crassi oratoris magister' auctore Cicerone Brut. 26, 102, C. Gracchi familiaris (Cic. de diuin. I 26, 56). Is historiam belli Hannibalicis composuit: studium historiae et rhetoricae coniunxit quod antea fecit Postumius ille, secuti sunt L. Plotius Gallus L. Voltacilius Pilutus Q. Curtius Rufus alii. De cuius elocutione quae iudicat Cicero de legg. I 2, 6: 'Fannii autem aetate coniunctus Antipater paulo inflauit uehementius habuitque uires agrestis quidem atque horridas', ea ad Graeci cuiusdam grammatici iudicium de Graeci historici alicuius elocutione composita esse apparet collato Dionys. Halic. ad Cn. Pomp. epist. cap. 4 qui haec de Xenophonte tradat: *κἄν ποτε διεγείραι βουληθῇ τὴν φράσιν ὀλίγον ἐμπνεύσας ὥσπερ ἀπόγειος αὖρα ταχέως σβέννυται*. Is Caelius ea de causa diligentius tractandus est, quod scriptor ad Her. ex scriptoribus sermonis pedestris solum hunc adhibuit pro exemplo IV 12, 18 praeterea huius discipulum L. Crassum IV 3, 5.

Oratorem Caelium fuisse traditum non est: rhetorem eum fuisse ex loco Bruti s. s. didicimus, praeterea historicum et iuris ualde peritum. Atque in eis quae de iure ciuili composuerat plus eum operam dedisse eloquentiae quam iuris scientiae auctor est Pomponius dig. I 2, 2, 40: in historia conscribenda Asianorum rhetorum imitatus est scribendi rationem de qua egit Cic. or. 69, 229. Stili uero Asiani signa tria fere sunt: primum enim Hegesias ille Hegesiaequae sectatores sententiolis et minutis et paribus quasi frustilatis iactis tanquam saltabant incidentes particulas. Deinde inflatum et tumidum quoddam genus dicendi captantes sermonem sanum et simplicem aspernabantur ut friuolum ac uulgarem: postremo — id quod grauissimum est omnium — puerili quodam studio rhythmicae orationis uerba huc illuc traiciebant insane, modo numerose caderet oratio, ne uersus quidem sermoni inseruisse se aegre ferentes: conf. supra p. 99. Quae poetica sermonis numerositas mire placuit oratoribus aevi Gracchani et sicuti omnia quae

noua sunt nimio quodam ardore ab hominibus solent arripi
 ita rhythmorum illud studium tempore illo breui in ludibrium
 et lusum quendam puerilem uerti cœptum est. Theon RG
 I p. 168 W II p. 71 Sp τὴν ἔμμετρον καὶ ἐνρυθμον λέξιν
 et in Hegesia et reliquis rhetoribus Asianis uituperat (conf.
 Dionys. Halic. de compos. uerb. cap. 18) et in Epicuro, in
 Epicureo Mucius Scaeuola apud Lucilium FPR p. 147, qui
 in oratione T. Albucii aduersarii sui uerba eadem sollertia
 collocata esse clamat atque lapilli picti in pauimento arti-
 ficum docta manu inseruntur: 'Quam lepide, inquit, λέξεις
 compostae ut tesserulae omnes Arte pauimento atque emble-
 mate uermiculato.' Eodem studio numerositatis agitatus Anti-
 pater uersus integros ausus est inserere, uerba insolenter
 traicere, sententiis delicate discissis quasi singulis uocibus
 ut ait Fronto p. 114 N res gestas scribere eoque processerat
 audaciae Asianorum furorem aemulatus, ut L. Aelio quem in
 prooemio adloquitur religiosum sibi uisum sit sese non pur-
 gare de uerborum traiectione nimia quidem sed necessaria
 conf. Cic. or. 69, 229. Veluti HRF edit. 1883. p. 100, 5
 cum scribit 'tántum bellum súscitare cónari aduersários cóntra
 bellosúm genus', poetae credideris audire tetrametros trochaicos
 et cum l. s. p. 105, 44 Syphacis regis casum narrat. his
 uerbis: 'Ipse regis eminus equo ferit pectus aduorsum, con-
 genuclat percussus, deiecit dominum', et sententiarum usum
 breuium et aequalium nullo uinculo inter se conexarum et
 uerborum traiectionem miramur. Quare ne illud quidem
 Caelii fragmentum quod restituimus ad Her. IV 12, 18: 'In
 priore libro has res ad te scriptas Luci misimus Aeli' neque
 propter nimiam illam numerositatem neque propter uerborum
 insanam transiectionem nos nimis mirabimur. Quam qui
 dicit esse ineptissimam is cum Cicerone et cum scriptore ad
 Her. nec non mecum in hoc de Caelio iudicio plane con-
 sentit: qui omnino ferri posse haec ita in codd. tradita negat,
 is uel optimos scriptores dixisse 'M. ad me Brutus uenerat'
 similia considerasse non uidetur. Secuti sunt Caelium in isto
 elocutionis morbo cum alii tum imprimis Sisena et Maecenas
 in quo uerborum traiectionem improbam eodem pacto uitu-
 perat Quintilianus IX 4, 28 quo scriptor ad Her. l. s. in Caelio.

Plurima Caeliana in rhetorica ad Her. indagasse sibi uisus est Bochmannus l. s. s. p. 105. Ego contentus ero eo fragmento quod Bochmanno nondum erat notum IV 12, 18 et illo quod supra posuimus argumento p. 103, ubi demonstrauimus res ante bellum Hannibalicum quod conscripsit Caelius gestas in rhetorica ad Her. non memorari. Etiam illam metaphraseos exercitationem supra p. 117 tractatam de qua Crassus Caelii discipulus apud Cic. de or. I 34, 154 refert, ad magistrum ego quidem rettulerim. Nam Caelius rhetoricam sine dubio ita docebat, sicuti eam doceri in Ciceronis et scriptoris ad Herennium libris rhetoricis intellegimus. Exempla uidelicet et ex historia et ex uita desumpta proposuit discipulis ad laudandum uituperandum suadendum dissuadendum, nec non lites finxisse existimandus est ad leges quas egregie nouerat, quae orationibus ex utraque parte habitis peterentur. Itaque multa exempla ex historia desumpta uel ex iuris ciuilis ambiguitate sollerter ficta quae in rhetoricis scriptis sollemnia sunt, ea iam ex Caelii Antipatri institutione profecta esse, qui in utroque genere litterarum laudem magnam adeptus esset, haud alienum erit suspicari. Nomen uero Graeci rhetoris quem secutus sit L. Caelius Antipater traditum non est. Metrodorum Scepsium nouo genere dicendi illustrem in Asia audiuisse fertur L. Crassus quaestor teste Cicerone de or. III 20, 75: etenim ad claras Asiae uolabant urbes qui Graecorum artes liberales temporibus illis ediscere studebant sicuti Accius (Gell. XIII 2, 2) alii.

De L. Aelio
Stilone.

Longe diuersus scriptor erat L. Aelius Stilo, familiaritate et studiorum affinitate coniunctus cum Caelio, qui librum suum belli Punici ad illum miserit et in prooemio operis illius de stili sui ratione ad Aelium scripserit. Is teste Charisio p. 129, 31 seqq. omnium primus linguam Latinam ad certas quasdam leges exigere conatus esse uidetur nec solum poetas legere et emendare grammatici esse duxit fuitque primus inter Latinos grammaticus Aristarcheus: nam illos superiores criticos rectius dixeris uel grammaticos τῶν τὰς ἀκροάσεις ποιομένων (Polyb. XXXII 4. 6, 5). Aristarcheum dixi Stilonem: nam Aristarchi notis eum usum esse in adnotationibus Ennii et Lucilii et historicorum (quod

uocabulum recte traditum noli mutare: conf. Gell. VI 9, 11. 12) codicis illius Parisini GL VII p. 534, 5 constat testimonio. Quae notae non omnium similiter grammaticorum sed imprimis Aristarcheorum erant propriae. Unde uero Aelius hanc Aristarcheam doctrinam sumpsit? An ex libris Aristarchi? Quod fieri profecto potuit: tamen si quaeris, multo plus ualet cum hodie tum ualebat apud antiquos institutio facta per magistrum uiua uoce disserentem quam quae cartae mutae et silentis opera magno labore parabatur. Grammaticae autem Aristarcheae dux et princeps illo tempore fuit Dionysius, cui cognomen erat Thraci, qui Rhodi docuit saeculo a. Ch. altero exeunte (GL IV p. 529, 7) et Aristarchi signa in scholis suis interpretabatur (Schol. Venet. A ad O 86). L. Aelius Stilo anno 654/100 auctore Suetonio de gramm. 3 in exsilium comitatus est Q. Metellum Numidicum qui Liuio auctore per. 69 'in exsilium uoluntarium Rhodum profectus est ibique legendo et audiendo magnos uiros auocabatur'. Nemo uero grammaticus illo tempore maioris auctoritatis erat, quam Dionysius ille Aristarchi discipulus, qui primus artem grammaticam composuit, rhetor, pictor, caelator (E. M. p. 277, 53 Athen. XI p. 489 A), utpote qui in Homero interpretando Nestoris poculum ipse ad poetae uersus finxit argento a discipulis conlato. Grammaticum igitur illum Rhodium eum fuisse comperimus, qui et pingendi et caelandi artibus operam dederit ne nimium mireris in Ciceronis Varronis Quintiliani Dionysii Halicarnassensis libris tot locis utriusque artis rationem haberi: conf. supra p. 112. 113. Multo uero acrius Aelius litterator Rhodi rhetoribus philosophis grammaticis sine dubio studebat, quam Metellus consularis et anni illi duo quos Aelius cum Numidico exsule Rhodi degit eiusdem profecto momenti fuerunt ad studia quae postea Romae Aeliana appellabantur excitanda et augenda atque celeberrima legatio illa Attali. Atque rhetoricis quidem studiis Stilonem operam dedisse et Suet. l. s. et Cicero auctor est qui Brut. 46, 169. 56, 206 nobilissimis in ciuitate uiris eum orationes composuisse tradit ueluti C. Cottae Q. Caepioni Q. Metello Q. Pompeio: unde Stilonis stili sui fama cognomen duxit. Ad Aelii istas orationes Cicero sese facultatem suam

exercuisse narrat Brut. 56, 207 his uerbis: 'His enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium adulescens eumque audire perstudiose solerem.' Quibus uero studiis Aelius Ciceronem qui tunc XVI fere annorum erat erudiisse putandus est? Philosophicisne et grammaticis? Fieri sane potuit: sed ante omnia rhetoricis studiis operam dare praetextati illo tempore solebant et praeter ceteros Cicero orator et causidicus futurus: totus praeterea et locus et liber ille quo de Aelio magistro suo tradit ad rhetorica pertinet. Dubitare igitur nolim, quin Aelius et orationes scripserit aliis et de orationibus scribendis praecepta tradiderit. Neque tamen crediderim idem genus scribendi Aelium probasse atque Caelius Antipater amicus eius, quem Asianum fuisse demonstrauius: leues certe oratiunculas Aelii fuisse nescio quo iure idem Cicero eodem loco significat. Audierat profecto Aelius cum Rhodi moraretur non solum grammaticos et philosophos, sed etiam rhetores qui tunc maxime florebant sanos et rectos, ab Asianorum tumore et praestigiis liberos, Atticorum similiores. Etenim cum Asiani illi ueluti Caelius et Sisena emendatores extiterint sermonis usitati qui recte loqui putarent esse inusitate loqui (Cic. Brut. 75, 260) ueluti ille ausus est dicere *custodibus discessis hic sputatilica crimina*, uterque *indulgitas* alia, huic prurigini elocutionis acerrime obpugnauit postea C. Iulius Caesar praecepto illo in I de analogia posito: 'tamquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens uerbum.' Neque tamen primus haec praecepit siquidem Varro de l. L. VI 59 scribit: '... extremum nouissimum quoque dici coeptum uolgo, quod mea memoria ut Aelius sic senes aliquot nimium nouum uerbum quod esset uitabant' conf. Gell. X 21. In rhetorica ad Her. Caelium uituperari supra uidimus: cuius scriptor illud quoque monet ne nouis uerbis utamur neue quid noue dicamus I 9, 15 IV 10, 15. 31, 42.

Eodem fere tempore quo Stilo Aurelius ille Opillius florebat qui auctore Suetonio de gramm. 6 'philosophiam primo, deinde rhetoricam, nouissime grammaticam docuit. Dimissa autem schola (anno fere 662/92) Rutilium Rufum damnatum in Asiam secutus ibidem Zmyrnae simulque conuenit composuitque' e. q. s. Neque de schola eius neque

de rhetorica quam docebat plura tradita sunt quam haec quae modo ex Suetonio protulimus.

Eodem fere anno quo Opillius cum Rutilio exilii causa De Latinis rhetoribus. solum uertit nouum genus rhetorum qui proprie appellarentur Latini rhetores Romae extitit. De quibus quae nobis tradita sunt, ea fere omnia aut etiamnunc apud Ciceronem inueniuntur aut antiquitus inueniebantur, quem Latinis illis rhetoribus infestissimum fuisse mox uidebimus. Nam quae apud Suet. de rhet. 2 Tacit. dialog. 35 Senec. controu. II praef. 5 Quintil. II 4, 42 leguntur qui haec tradit: 'Nam fictas ad imitationem fori consiliorumque materias apud Graecos dicere circa Demetrium Phalerea institutum fere constat... Latinos uero dicendi praeceptores extremis L. Crassi temporibus coepisse Cicero auctor est, quorum insignis maxime Plotius fuit', ea omnia ex Ciceronis scriptis desumpta esse certum est. Sed in hac re nihil magis mirabile est, quam quod modo pluraliter Latini rhetores appellantur modo unus ille L. Plotius Gallus. Nam praeter hunc nullius rhetoris qui ad illos pertineat nomen traditur neque ulla re probari potest Voltacilium Pilutum Antonium Gniphonem alios in Plotii illius secta fuisse: nihil uero probabilius quam pluralem numerum tractum esse ex edicto illo censorum anno 662/92 contra Latinos rhetores facto. Ciceroni autem graues cum rhetoribus Latinis agitabantur inimicitiae. Anno 698/56 M. Caelius Rufus orator accusatus a L. Sempronio Atratio de ui orationem illam habuit in qua Suetonio auctore de rhet. 2 'hunc Plotium... significat dictasse Atratio accusatori actionem subtractoque nomine hordearium eum rhetorem appellat, deridens ut inflatum ac leuem et sordidum'. Videlicet grammatico aliquo auctore usus est Suetonius qui sicuti Asconius p. 14 K. S. in Pisonianae uerbis illis 28, 68 'Est quidam Graecus' e. q. s. Philodemum ita in Caelii oratione recte Plotium illum agnouerit. Usus est autem Caelius facetiis ex Graecorum criticorum libris desumptis in quibus teste Hermog. RG III p. 384 W II p. 413 Sp. οὐκ ἀχαρίτως Dinarchus appellabatur κρίθινος Δημοσθένης: conf. Meyerus ORF² p. 464. Unde apparet Plotium scribere solitum esse orationes non nobilissimo cuique sicuti Aelium sed popularibus et nobili-

tati infestis et stetisse eum contra M. Ciceronem, cuius oratio habita illo anno pro M. Caelio etiamnunc exstat. Eodem uero tempore anno 699/55 Cicero libros de oratore composuit, in quibus testimonium illud de Latinis rhetoribus exstat luculentum. Qui III 24, 93 L. Crassum oratorem anno 663/91 exeunte haec facit declamantem: 'Rerum est silua magna, quam cum Graeci iam non tenerent ob eamque causam iuentus nostra dedisceret paene discendo, etiam Latini si dispacet hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego censor edicto meo sustuleram non quo ut nescio quos dicere aiebant acui ingenia adulescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Graecos cuicuiusmodi essent uidebam tamen esse praeter hanc exercitationem linguae doctrinam aliquam et humanitatem dignam scientia; hos uero novos magistros nihil intellegebam posse docere, nisi ut auderent; quod etiam cum bonis rebus coniunctum per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur et cum impudentiae ludus esset, putavi esse censoris ne longius id serperet prouidere. Quamquam non haec ita statuo atque decerno ut desperem Latine ea de quibus disputauius tradi ac perpoliri: patitur enim et lingua nostra et natura rerum ueterem illam excellentemque prudentiam Graecorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt. Sin quando exstiterint, etiam Graecis erunt anteponendi.' Quae omnia apparet inuidiae odii insectationis esse plena scriptaque sunt Plotio illo etiamtunc uiuo qui teste Suetonio de rhet. 2 diutissime uixerit. Nam contra unum illum Plotium haec omnia subtracto nomine — quod idem paulo antea Caelius fecerat — scripta esse et ex eis quae antea exposuimus et inde apparet, quod non de pluribus scholis sed de uno illo 'ludo impudentiae' agitur. Improbe praeterea Crassum Cicero et Aurelium Opilium et suum ipsius doctorem Caelium Antipatrum ut homines sordidos et ineruditos introducit castigantem. Nec non loco isto Ciceronis cognito et lectitato acriter doluerunt rhetores Latini Plotio mortuo. L. Cestius Pius rhetor Latinus acerbissimo odio insectatus est Ciceronem dictis scriptis-

que (Quintil. X 5, 20 Senec. controu. III praef. 15) et tamquam si uerbis illis 'sed hominibus opus est eruditis' responderet 'negabat litteras scisse Ciceronem' (Senec. suas. VII 13).

Sed uerba illa Crassi apud Ciceronem 'quos ego censor edicto meo sustuleram' et 'putauit esse censoris ne longius id serperet prouidere' summi ad nostram quaestionem sunt momenti. Etenim ex plusquamperfecto apparet, rhetores illos Latinos anno 662/92 edicto Crassi oppressos paulo post denuo emersisse. Deinde id potissimum considerandum est, auctore Cicerone non ambos censores sed solum Crassum sustulisse ludum illum Plotii edicto suo et remouisse: quod alibi longe aliter traditur. Neque tamen continuo iudicandum est parum diligenter locutum esse Ciceronem neque id ipsum quod alter censorum omnino l. s. non commemoratur nimium aliquis miratus sit. Nam famosa admodum Romae erat censura Cn. Domitii Ahenobarbi L. Licinii Crassi propter iurgia assidua et altercationes acerbissimas quae etiam in libris de or. II 11, 45. 56, 230 commemorantur — testimonia omnia collata sunt ORF² p. 306 — nec poterat gloriari Crassus sicuti Gracchus ille censor 'quod insciente collega in censura nihil gessit' (de inu. I 30, 48). Immo in tot tantisque iurgiis 'propter morum dissimilitudinem' natis admodum mira sane esset talis concordia atque consensio. Praeterea alterutrum censorum suo Marte edicere potuisse nullo testimonio prohibemur quin iudicemus, cum de M. Calpurnii Bibuli consulis edictis in collegam satis constet et tota ratio muneris censorii et uerba Nepotis Cat. 2 'multas res nouas in edictum addidit' huic opinioni suffragentur: nec Tacitus dialog. 35 parum accurate locutus est, cum scribat 'quod [M.] Crasso et Domitio censoribus cludere ut ait Cicero ludum impudentiae iussi sunt.' Tum quod Cicero tradit sustulisse Crassum Latinos rhetores, id prorsus consentit cum eis rationibus quibus uti solebant praefecti morum in rebus mollibus et delicatioribus coercendis ueluti 639/115 censores 'artem ludicram ex urbe remouerunt', 665/89 edixerunt ne quis uenderet unguenta exotica (Plin. n. h. XIII 24) et alia eiusmodi ne fierent aut prohibuerunt aut uetarunt teste Plinio l. s. XIV 95 VIII 209 XXXVI 4.

Itaque indiligentiae aut erroris quo auritum et oculatum testem coarguam non habeo. Neque tamen ista quae apud Ciceronem leguntur consociari poterunt cum edicto ipso censorum apud Suet. de rhet. 1 Gell. XV 11 sic tradito: 'Renuntiatum est nobis esse homines qui nouum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuuentus in ludum conueniat: eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras: ibi homines adulescentulos dies totos desiderare. Maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos itare uellent, instituerunt. Haec noua, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent neque recta uidentur. Quapropter et his qui eos ludos habent et his qui eo uenire consuerunt, uidetur faciundum ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere.' Tamen nos ne continuo eiusmodi monumento confisi expeditam rem et apertam esse dicamus eo commouemur quod Mommsenus RF II p. 419. 427 docuit quam audacter et studiose annalium scriptores tales confinxerint tabulas: neque enim in toto illo edicto quicquam inest quin confictum esse potuerit a rhetore quodam aut historiarum scriptore. Praeterea uide quam longus sit sermo et quam loquax, quam morator stilus et quam otiosus, quam inepte res singulae ad rhetoras illos pertinentes enumerentur, quam omnia illa enuntiata abhorreant ab sermone illo uere Latino sobrio et modesto, breui et conciso, qualis in publicis populi Romani monumentis exstare solet: indignum profecto Licinii Crassi ore facundo et polito uidebitur esse enuntiatum istud duplex: 'Haec noua quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt *neque placent* neque recta uidentur. Quapropter et his qui eos ludos habent et his qui eo uenire consuerunt uidetur faciundum ut ostenderemus nostram sententiam, *nobis non placere*' quibus in uerbis ne quis sollemnem iure consultorum sermonem agnosci arbitretur conferto ad Her. IV 1, 1 'necessario faciendum est ut paucis rationem nostri consilii demus.' Denique illud enuntiatum 'Maiores nostri quae liberos suos discere et quos in ludos itare uellent, instituerunt' quam sit ineptum apparet collato Cic. de rep. IV 3, 3 'Principio disciplinam puerilem ingenuis, de qua Graeci multum frustra laborarunt et in qua una Polybius noster hospes nostrorum

institutorum negligentiam accusat, nullam certam aut destinatam legibus aut publice expositam aut unam omnium esse uoluerunt.' Ergo si denique ita edixerunt censores eos et inepte et inique edixisse satis me arbitror demonstrasse: tamen ne spurium illud edictum et a posterioris saeculi homine quodam temere confictum esse dicam nulla re deterreor nisi ualidiorum et firmiorum argumentorum inopia.

Sed sine Ciceroni fidem habebimus siue edicti auctoribus, ex utroque monumento manifestum erit non Crassum solum, sed etiam collegam qui minime illi in ea re refragatus sit infesto animo fuisse in Latinos illos rhetores. Atque scriptum quidem est in illo edicto 'nouum genus disciplinae' homines instituisse: difficile uero est demonstrare quid rhetores illi Latini nouauerint in docendo. Neque enim sola Graeca lingua usos esse in docendo Caelium Antipatrum uel Opillium Aurelium credi potest neque M. Antonium Latina lingua librum illum conscripsisse non constat. Ne illud quidem credi potest illo tempore primum ludos rhetoricos Romae exstitisse quoniam Suetonius de Opillii schola ab eo dimissa rettulit neque probabile est ab illis rhetoribus controuersiarum exercitationem primum usurpatam esse: conf. Senec. controu. I praef. 11 seqq. Suet. p. 122, 24 R. Cic. de or. I 33, 149. Totam uero indolem ac naturam illorum rhetorum et ex nomine cognosci licet et ex Ciceronis sententia de illis proposita. Latinos proprie sese nominarunt rhetores. Inde efficitur eos remouisse omnem doctrinam Graecam omnesque litteras et docere sese esse professores rhetoricam Graecam exclusis et scriptoribus Graecis et litteris et ipsa lingua Graecorum non adhibita. Qui ab ista docendi institutione alieni erant ueluti Cicero ita docebant uti ex partitionum oratoriarum initio illo dilucide potest cognosci: 'Studeo mi pater Latine ex te audire ea, quae mihi tu de ratione dicendi Graece tradidisti.' Qui utraque sane lingua utebantur et in praeceptis tradendis et in declamationibus exercendis: Latini illi rhetores Graeca uerba omnino remouerunt. Quae omnia satis aperta fient si ea considerabimus quae apud Suet. de rhet. 2 L. Plotio illo defuncto ut opinor Cicero ad Titinium scribit: 'Equidem memoria teneo pueris

nobis primum Latine docere coepisse Plotium quendam. Ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant Graecis exercitationibus ali melius ingenia posse.' Eadem fere idem refert Brut. 90, 310: 'Commentabar declamitans . . . cotidie idque faciebam multum etiam Latine, sed Graece saepius, uel quod Graeca oratio plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter Latine dicendi adferebat uel quod a Graecis summis doctoribus, nisi Graece dicerem neque corrigi possem neque doceri': conf. de off. I 1, 1. Ergo Latini illi rhetores non id nouarunt ut Latine docerent, sed ut Latine docerent omni Graeca lingua e schola sublata: neque enim ea quae Cic. de or. I 33, 149 Crassum fecit disserentem de controuersiarum fictarum declamatione aliter possunt intellegi quam de exercitationibus Latinis. Mirum profecto est, quod L. Crassus *ῥητορικώτατος* ille omnium qui Metrodorum Graecum et Caelium Latinum rhetorem audierat, in censura sua rhetorum scholas illas sustulit: quae uero apud Cicero- nem in libris de oratore anno proximo in rhetores illos animaduertit, ea leuia sane sunt: opus esse hominibus eruditis ad adulescentes instituendos: uulgaria esse ea quae illi traderent adulescentesque nihil in ludis illis discere nisi impudentes esse et audaces: neque uero illo usus est argumento, 'Graecis exercitationibus omnino ali melius ingenia posse'. Cur igitur Crassus qui Graecos rhetores probaret Plotii ludum sustulit? Nam edicto illo etiamsi ut erat necessarium communiter Latini rhetores appellarentur tamen unum illum L. Plotium petatum fuisse sicuti postea solus M. Cicero lege Clodia petebatur (Vellei. II 45, 1) summopere probabile est: conf. supra p. 143 et Suet. l. s. s. 'Non quo', inquit, 'ut nescio quos dicere aiebant, acui ingenia adulescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam.' Quibus uerbis apparet magnam illo edicto apud aduersarios Crasso contractam esse inuidiam: nec immerito. Nam quae ab illo apud Cicero- nem contra Latinos rhetores dicuntur aut omnino dici poterant, ea et contra Caelium et Opillium et contra Graecos rhetores poterant proferri multoque iustius et aequius ueteres

illi decreuerunt rhetores uti ne Romae essent omnino omnes. Itaque aliis rationibus commotus Crassus Latinos rhetores urbe curauit prohibendos.

Omnes illi qui proprie Latina studia et litteras uernaculas prae Graecis litteris neglecta et excitari et augeri Romae uolebant, illi non nobilitatis erant fautores sed a parte stabant popularium. Veluti palliatarum auctores Ennius et Terentius nobilium atria frequentarunt, togatarum scriptorum nomina Afranius Titinius Atta plebeia sunt neque quisquam memoriae tradidit nobilem aliquem istorum studia fouisse. Quod idem usu uenit in studiis rhetoricis: optimates enim illis L. Plotii studiis minime fauisse manifestum est. Nam doctissimi illi homines, quorum contineretur tunc auctoritate Cicero auctore Suet. l. s. sine dubio erant Crassi Aelii — nam Aelius acerrimus nobilium fautor exstitit — Opillii alii qui rhetoricis studiis non obtrecebant, Latinis illis rhetoribus obtrecebant. Illi enim qui Athenis Anaxagoram, qui Romae Archiam reos fecerunt non philosophum aut poetam illum petierunt sed fautoribus eorum Pericli et Licinio Lucullo negotia facessebant. Crassi uero censorio edicto caue putaueris tenuem illum rhetorem peti: C. Marium, cuius in amicitia Plotius ille fuit, nobilitas illo edicto insectata est. Marius enim Cicerone teste pro Archia 9,20 'eximie L. Plotium dilexit, cuius ingenio putabat ea quae gesserit posse celebrari'. Desii dubitare num idem fuerit Marii iste amicus atque rhetoricae Latinae auctor, cum scholion Ambrosianum legerem (p. 357 O) loco illi adscriptum: 'Hic primus Romae studia Latina docuisse fertur.' Sicuti igitur L. Aelius Stilo Graecae eloquentiae patronus et nobilitatis fautor acerrimus Metelli Numidici amicus fuit, ita L. Plotium Romanam rhetoricam condidisse in clientela C. Marii qui inimicissimus erat Metello, ipsumque Marium, quem contemptorem et inrisorem facundiae Graecae exstitisse constat, eo intentius studiis domesticis et Musis uere Latinis fauisse iam plane apparet. Quid porro magis consentaneum quam eum qui Graecas litteras nesciret summopere eas detrectare sicuti hoc tempore nonnullos uidemus facere et ea potissimum studia et augere et fouere quae Graecis litteris nihil indigerent? Nam

De L. Plotio
Gallo C. Marii
amico.

Marius λέγεται μήτε γράμματα μαθεῖν Ἑλληνικὰ μήτε γλώσση πρὸς μηδὲν Ἑλληνίδι χρῆσθαι τῶν σπουδῆς ἐχομένων, ὥς γελοῖον γράμματα μανθάνειν ὧν οἱ διδάσκαλοι δουλεύοιεν ἑτέροις· μετὰ δὲ τὸν δεύτερον θρίαμβον ἐπὶ ναοῦ τινος καθιερώσει θεᾶς Ἑλληνικὰς παρέχων εἰς τὸ θέατρον ἐλθὼν καὶ μόνον καθίσας εὐθὺς ἀπαλλαγῆναι (Plut. Mar. 2). Is 'non Graeca facundia neque urbanis munditiis sese exercuit' ut refert Sallustius (Iug. 63, 3: conf. 85, 32 Val. Max. II 2, 3) neque haec Graecanica studia postea in eius familia in honore erant cum M. Marius ille auctore Cicerone epist. VII 1, 3 'ludos Graecos ita non amet, ut ne ad uillam quidem suam uia Graeca ire soleat'. Eodem autem odio Graecae linguae flagrabant L. Plotii successores Ciceronis inimici Cestius Pius eiusque discipulus Argentarius Cestii simius, qui in imitatione praeceptoris 'illud tamen optima fide praestitit cum uterque Graecus esset, ut numquam Graece declamaret' (Senec. contr. IX 26, 13), cum Cicero Graecas declamationes in caelum ferret: conf. supra p. 146. Clarissimum autem istius odii contra Graecos testimonium exstat in Iuuenalis rhetoris Latini saturis III 58 seqq. et in Flori rhetoris carmine PLM IV p. 347.

Iam uide quam diuerso modo Cicero L. illum Plotium appellet. In oratione pro Archia L. Plotium appellat C. Marii dilectissimum amicum, in libris de or. eundem insectatur nomine subtracto, in epistola ad Titinium satis maligne eundem appellat L. Plotium *quendam*. Diutissime eum uixisse Suetonius auctor est: celeberrimum eum fuisse praeceptorem ex Varronis saturis uidemus qui 257 B: 'Automedo meus, quod apud Plotium rhetorem bubulcitarat, erili dolori non defuit.' Lepide hercle sicuti in Atellana Varro bubulcum et agasonem illum fecit rhetorissantem qui et circumitione et deminutione utatur facete (conf. ad Her. IV 32, 43. 38, 50): illa figura eodem fere modo satis frigide et delicate scriptor ad Her. abusus est in exitu libri I 'ut... munus hoc ad-cumulatissime tuae largiamur uoluntati'. Eundem porro L. Plotium Gallum a Varrone 379 B: tangi statuerim in satura qua περὶ ἐγκωμίων egerat Graecorumque et Latinorum studia rhetorica comparauerat ut ex fragmentis etiamnunc agnoscitur, his uerbis: 'ille ales gallus qui suscitabat Atti-

carum Musarum scriptores an hic quia gregem rabularum', ubi epitheton *ales* demonstrat poetam ancipiti uocabuli significatione ludere qua de re conf. quae ENordenus exposuit in Fleckeiseni supplem. XVIII p. 280, 1. Qui similiter lusit in uocabulo *suscitabat* neque ea quae ad Hor. sat. I 1, 10 adnotantur id possunt efficere ut Varronem de duobus gallis agere arbitrer gallinaceis, cum in omni poesi sicuti in apologis Aesopicis unum tantummodo nominari gallum consentaneum sit Micylli Lucianei suscitatore. Verbis illis praeponas oportet considerata inscriptione saturae *laudandus*: quo facto uides M. Terentium iuuenem eodem modo delectari cognominum ueluti *Gallus* ambiguitate quo senex satis superque iocos mouit rer. rust. III 2, 2 in cognominibus Cornelii Merulae Fircellii Pauonis Minucii Picae Petronii Passeris. Quo cognomine quamquam me non fugit Q. Roscium Gallum histrionem Lanuuinum fuisse Luscii illius municipem, tamen ad Galliam cisalpinam Plotii patriam quam C. Marius a Rauennatibus postea statua honoratus (Plut. Mar. 2) defenderat a saeuo barbarorum impetu nos deduci arbitror. Quo nos deducit et Cornelii poetae cognomen et Plotii Tuccae de quo conf. schol. Pers. II 42 Plotiaeque Hieriae qui Vergilii amici fuerunt nomina nec non origo studiorum aevi Sullani communis quae in Gallia cisalpina illo tempore laete et feliciter effloruerant.

Itaque Varronis illud fragmentum si recte intelleximus, gregem rabularum suscitatum esse a Plotio Gallo traditur sicut Lucr. V 1166 dicit 'qui delubra deum noua toto suscitatur orbe' et Hor. carm. III 27, 11 'oscinem coruum prece suscitabo solis ab ortu'. Nempe apparet quantos concursus ille Cicerone puero in Plotii ludo factus protulerit fructus!

Atque nobilium quidem filios scholas Plotii Mariani frequentasse nemo profecto arbitrabitur: quae enim apud illum de plebe hominem audiebantur declamationes, eas Marii aduersariis et nobilitati parum gratas fuisse manifestum est. Nonnulli uero e discipulis Plotii edidisse uidentur declamationes suas, quibus Mario Mariique amicis et rei popularium animos hominum conciliarent: ueluti P. Cannutius, aequalis Ciceronis, extra ordinem senatorium homo disertissimus et

popularis, post mortem Sulpicii orationes quasdam conscripsit easque sub nomine Sulpicii edidit: conf. Cic. Brut. 56, 205. Ad idem uero genus litterarum plebeiarum pertinet Porcii Licini illius liber de poetis metro maxime plebeio quo inde a Ciceronis Glaucō usque ad poetas neotericos aevi Hadrianei abstinebant poetae docti conscriptus. Qui quam fuerit infestus nobilitati ex uersibus illis quos tamquam *σαρδάνιον* ridens de Terentio nobilium amico composuit FPR p. 278 facile intellegitur.

Neque difficile sane erit ad intellegendum doctissimos illos homines qui Plotii ludum tollere studerent aut adulescentes a Mariani consuetudine arcerent infestos fuisse et inimicos C. Mario ipsi Latinorum illorum studiorum fautori: illo enim tempore cum maxime exarserat *φθόνος* ille *τῶν δυνατῶν* contra Germanorum uictorem de quo refert Plutarch. Mar. 32. L. Crassus Numidici erat familiaris (Cic. de or. III 18, 68), C. Mario alienus (de prou. cons. 8, 19): Cn. Domitius qui collega Crassi erat in censura, in his quidem inimicitiiis plane cum Crasso consentiebat (Gell. XV 13, 6 XVII 2, 7), cuius frater postea iussu Marii filii a Damasippo trucidatus est (Appian. b. c. I 88 Vell. II 26). L. Aelius Stilo, Caelii Antipatri amicus, tantus erat optimatum fautor ut Metellum Numidicum in exilium comitatus sit: P. Rutilius Rufus, quem damnatum secutus est Aurelius Opilius, erat *τὰ μὲν ἄλλα φιλαλήθης ἀνὴρ καὶ χρηστός, ἰδίᾳ δὲ τῷ Μαρίῳ προσκεκρουκῶς* nec illi in historiis suis pepercit teste Plut. Mar. 28.

doctore scrip-
to ad Her.

Scriptor ad Her. I 11, 18 haec posuit: 'Causarum constitutiones . . . noster doctor tres putauit esse.' Inde a saec. IX uiri docti hoc loco frustra quaesiuērunt ex scriptore sicuti Horatius ex Catio sat. II 4, 10: 'ede hominis nomen, simul et, Romanus an hospes.' Sed ille: 'ipsa, inquit, memor praecepta canam, celabitur auctor.' In archetypo cod. C doctus aliquis Hieronymi chronicis usus adscripsit nomen *Voltacili Piluti*: conf. supra p. 17 Mus. Rhen. XLIII p. 381, in archetypo codd. E alius apposuerat *crmes* nomen facundi Atlantis

'*crmes* didicit culte lingua docente loqui' auctore Ouid.

in recentissimo quodam cod. teste Kaysero docta

7 M. Pisonis nomen additum est. Quae nomina

omnia sicuti alia quaedam quae a nonnullis sunt proposita nullis nituntur argumentis. Sed nos ex eis quae de Plotii Mariani studiis modo exposuimus satis arbitramur apparere ex Plotii illius uel si fata alius alicuius rhetoris nomen nobis eripuerunt, quod uerisimile esse minime ego quidem existimo, ex Plotiani cuiusdam rhetoris schola libros ad Her. esse profectos. Nam priorem illam quaestionem 'Romanus an hospes' facile soluemus: Graeci cuiusdam doctoris nomen pro totius operis condicione omnino secernendum erit et remouendum. Inter Latinos illos rhetores uero ad Plotii potissimum ludum commentarios ad Her. referendos esse ut statuam quamquam scio certum aliquid in hac re non posse demonstrari tribus adducor argumentis quorum primum ex ratione studiorum et litterarum alterum ex ratione qua scriptor ad Her. utitur in rebus quae ad rem publicam pertineant laudandis uituperandis, tertium ex temporum ratione admodum huic sententiae suffragante petatum est.

Atque primum quidem nolo eam redintegrare disputationem quam supra p. 104. 115 institui de colore operis plane Latino. Nusquam quicquam docetur de exercitationibus Graeca lingua faciendis, exempla omnia e Graecis artibus petita ita commutata sunt ut plane Latina uideantur ad mores et instituta populi Romani accommodata neque unius quidem Graeci scriptoris, quos in prooemio libri I alibi arroganter carpit ut homines arrogantes usquam nomen inuenitur. Quare omnes illi loci quibus aut doctores aut scriptores omisso nomine *Graecus* memorantur ueluti I 1, 1. 11, 18. 9, 16 ad Latinos litteratores oporteat pertineant inprimis ille locus III 11, 19 ubi praeceptor scriptoris de pronuntiatione haec tradiderat: 'Quare quia nemo de ea re diligenter scripsit — nam omnes uix posse putarunt de uoce et uultu et gestu dilucide scribi, cum eae res ad sensus nostros pertinerent' — e. q. s. Apparet ex hoc loco de reliquis partibus rhetoricae multos eiusmodi et diligenter scriptos extitisse commentarios, de pronuntiatione quae tunc fuerint scripta ea nihil fuisse nisi doctrinae istius breuia quaedam praecepta parum diligenter adumbrata, tum doctorem illum inprimis huic parti eloquentiae operam dedisse. At Quintiliano auctore XI 3, 143

Plotius ille ante Nigidium de gestu scripsit. Artem autem illam Graecam qua praeceptor scriptoris ad Her. usus est Latini rhetores multos per annos etiamtunc secuti sunt. Quintilianus enim III 6, 45 haec tradit de statibus quae plane cum scriptoris ad Her. doctrina consentiunt: ‘... secuti Antonium apertius uoluerunt eosdem status distinguere. Itaque dixerunt coniecturalem, legalem, iuridicalem: qui et Verginio placent’ e. q. s. conf. supra p. 124. Itaque sicuti supra p. 123 demonstrauius uetustiore artem Graecam nobis seruata esse in libris ad Her., prouectiorem in libris Ciceronis de inu., cum libri ad Her. post Ciceronis opus conscripti sint, idem in aliorum quoque Latinorum rhetorum ueluti Verginii illius cadit doctrinam rhetoricam aetate multo inferiorem. Quae sententia si cui admodum contorta et parum simplex uidebitur, is consideret quaeso, Apollodorum Pergamenum sine dubio nonnulla ab Hermagora inuenta in suam artem adsciuisse: Apollodori artem C. Valgium Latine aetate Augusti interpretatum esse, Hermagorae Sanctum Augustinum rhetorem inprimis sequi praecepta.

Deinde ex tota operis illius ad Her. condicione et natura ad praeceptorem quendam uia ac ratione deducimur qui a parte C. Marii et C. Sulpicii steterit. Iam Kayserus ad II 28, 45 ubi de Sulpicii quodam uitio cum actum sit haec additur excusatio: ‘Verum illi fortasse ignoscimus si cum causa fecit: nos tamen intellegamus uitiosum esse intendere controuersiam propter nominum commutationem’ recte adnotauit: ‘audis hominem Marianarum partium.’ Quem locum uberius exsecuti sunt RKroehnertus de rhetoricis ad Her. Regimont. 1873 Bochmannus l. s. s. alii. Atque ex eis quae supra p. 106 de declamationibus disputaui satis opinor apparuit nobilium filios cum scriptore ad Her. una exerceri apud eundem doctorem minime solitos esse: conf. inprimis Gracchorum Saturnini Drusi Sulpicii laudes IV 22, 31 et oratorum catalogum qui exstat IV 5, 7 cum Velleii enumeratione II 9: quo facto quam sedulo ille nobilium nomina ueluti Fannii Scauri Metelli Numidici cuitarit facile apparet. Praeterea Cornificii illius et Herennii nomina plebeia sunt et tamquam Mariana. Nam Cornificii postea inter Caesaris

sectatores extiterunt: τοῦ δ' *Ερεννίων* οἴκου τοὺς *Μαρίου* γονεῖς καὶ *Μάριον* αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς γεγονέναι πελάτας C. Herennius testatur apud Plut. Mar. 5. Tamen illi qui ubique laudem senatus et optimatum tollere conati sunt in libris ad Her. egregie falluntur. Neque enim ei qui mercede docent rhetoricam si quid uolunt patere lucelli nimium possunt studere rei publicae: uide quam sollerter et Marii et Sullae nomina in rhetorica ad Her. omnino uitatum sit ne usquam inueniantur. Praeterea in C. Marium idem poterat dicterium dici quod in alterum illum iactum est Arpinatem quem satis facete Laberius apud Macrob. II 3, 10 dixit solere duabus sellis sedere. Quare nos minime mirabimur cum legimus ad Her. IV 8, 12 'optimatibus trucidatis', 34, 45: 'Aliquando reipublicae rationes quae malitia nocentium exaruerunt, uirtute optimatum reuir-descent' neque nos offendet cum I 12, 21 II 12, 17 in Saturnini tumultu Caepio narratur 'cum uiris bonis' impetum fecisse et 'malorum libidini' restitisse cum illa ipsa tempestate auctore Orosio V 17, 6 Marius 'accommodato ad tempus ingenio consensui bonorum sese immiscuit'. Eadem profecto ingenii uarietate et mobilitate multo magis opus erat rhetori illi Mariano. Qui si ipse aut orator erat aut aliis orationes scribere solebat sicuti Plotius ille Marianus suo iure in prooemio libri IV ad Her. poterat praeceptoris esse docere non modo praecepta enarrare sed etiam confirmare et probare praecepta exemplis ab ipso praeceptore compositis.

Atque hac ipsa disputationis uia ac ratione deducimur ad quaestionem de tempore rhetoricae ad Her. soluendam. Qua de re quae Kayserus disseruit — conf. Weidnerum praef. ad Cic. de inu. p. XII — ea me minime probare iam pluribus locis significauimus. Pluribus enim locis liber IV ad Her. et libri de inu. eodem inter se consentiunt pacto quo I et II: conf. supra p. 113. 128 et expeditionis exempla ad Her. IV 29, 40 de inu. I 45, 84. Post Sulpicii mortem anno 666/88 rhetoricam ad Her. scriptam esse supra p. 108 uidimus: post annum 668/86 librum IV compositum esse certum est. Nam aut Marii aut Sullae ultima fata enarrari omnes consentiunt exemplo illo quod IV 54, 68 propositum est: 'Modo consul quondam, is deinde primus erat ciuitatis. Tum proficiscitur

De tempore quo
libri ad Her.
scripti sint.

in Asiam, deinde hostis est dictus, post imperator, et postremo factus est consul.' Locum pessime a librariis tractatum eis rationibus quas supra p. 43 exposuimus usi ita constituimus. Quod P IIB habent *quodam* — nam H hoc loco ita corruptus est, ut plane abiciendus sit — id supra p. 27 explicatum est: quod E post *quondam* addit *tribunus*, id falsum est quia iam in C inuenitur additum: is ab E male expulsum sicuti uerba *et . . . factus est* egregia sunt neque coniectura illa *quotannis* a pluribus prolata probanda: *quid deinde* legitur II 29, 46, *quae deinde* IV 51, 64. *Modo consul quondam*, etiamsi *quondam* hoc solo loco inueniatur, in breuitatis exemplo tolerari posse non poterit negari. *hostis* M: hostis et exul E: conf. supra p. 42: auctor uidelicet recensitionis E iam statuit hoc loco C. Marii tangi fata. *postremo* E, quod cum plane nouum sit et in codd. M minime reperiatur, genuinum id esse summopere probabile est: in M corruptum legitur illud *et populorum factus est*. Meliorem fieri sententiam si post *postremo* inseras ueluti VII nemo negabit: quod ut fiat tamen utique necessarium non est. Iam auctor recensitionis E, iam uetusti illi interpretes Veneti de quibus p. 61. 65 rettulimus C. Marium his uerbis laudari statuerunt, cum alii potius Schuetzium (praef. p. XI. XXII) secuti Sullae fata hoc loco agnoscere mallent. Quorum sententiam his de causis nos improbamus.

Primum uerba illa 'Modo consul quondam, is deinde primus erat ciuitatis' uide quam egregie conueniat C. Mario, qui anno 647/107 aegre consul factus sit, inde ab illo anno usque ad 654/100 seruator nominis Romani extiterit consensu omnium, cum Sullae primus consulatus anno 666/88 gestus iam uocabulo *quondam* reiciatur. Deinde in Sullae laude expectamus dictaturae mentionem: Sullae denique laudem in rhetoris plebei praeceptis omnino non expectamus. Accedit quod sicuti Alexandri laudatio (IV 22, 31) ita C. Marii fortuna inprimis solita est celebrari in rhetorum scholis de quo rhetor ille apud Senecam contr. I 1, 5: 'Quid referam Marium sexto consulatu Carthagini mendicantem, septimo Romae imperantem?' Quales sententiae cum alibi tum in Varronis loghistorico cuius titulus erat 'Marius de

fortuna' inueniebantur plurimae: conf. Val. Max. VI 9, 14. Verba illa '*proficiscitur in Asiam*' explicantur Plut. Mar. 31, uocabulum *imperator* illo Senecae loco et Flor. II 9, 11 p. 89, 2 Jahn. Postremo illud quoque satis graue est argumentum quod in toto opere ad Her. nihil omnino inuenitur, quod cum ea reipublicae condicione quam Sulla constituit possit conuenire. Immo si ea legeris quae IV 53, 66 declamantur: 'Quod si nunc L. ille Brutus reuiscat et hic ante pedes uestros adsit, non hac utatur oratione? Ego reges eieci, uos tyrannos introducitis; ego libertatem, quae non erat, peperit, uos partam seruare non uultis; ego capitis mei periculo patriam liberaui, uos liberi sine periculo esse non curatis?' posse ea minime consociari confitebere cum eis quae Cic. epist. III 11, 2 refert 'etsi Sulla uoluit ne in quemuis impune declamari liceret'. Adde quae supra p. 108 exposita sunt, adde quod censura commemoratur II 3, 5. 26, 41, adde denique IV 35, 47 ubi exemplum distributionis hoc propositum est: 'Qui uestrum iudices nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantissime enim semper iste obpugnaui senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas poenas dedisse uelit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculae atque dedecori sit' e. q. s. Quo exemplo apparet praeceptorem discipulum eum instituisse cui agendum fuerit apud iudices quales ante reipublicae constitutionem a Sulla factam fuisse scimus iudiis a senatoribus cum equitibus aliisque lege Plotia communicatis anno 665/89 de qua Cicero apud Ascon. p. 70, 11 K. S.: 'Memoria teneo cum primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent' e. q. s.: conf. cum illo exemplo Cic. pro Rab. Post. 6, 13. Itaque praecepta illa quae exstant in arte ad Her. tradita esse consentaneum est post annum 668/86 cum Marius septimum esset consul, ante annum 672/82 quo Sulla rempublicam constituit, illo tempore quo Mariani in urbe dominabantur Plotiusque ille summo cum successu in urbe docuisse est putandus. Ex eius schola si scriptor ad Her. profectus est, Cornificius quoque qui de figuris librum illum conscripsit a Quintiliano adhibitum item erat Plotianus. Quis fuerit Corni-

ficius ille non constat: Cornificium Gallum grammaticum qui Vergilium admodum frigide reprehendit GL V p. 43, 2 propter cognominis similitudinem ad hanc adducere quaestionem nolo: alios maiore cum probabilitate Cornificios demonstrare esse operis illius auctores nequeo.

De Graecis aucto-
ribus librorum de
inu. et ad Her.

Peracta quaestione de Latinis artibus scriptoris ad Her. et Ciceronis de Graecis eorum auctoribus pauca tantummodo proferam. Nam rerum est silua magna neque in tanta scriptorum rhetoricorum praecipue Theophrasteorum iactura certum quoddam de singulis earum partibus potest statui neque in tam immensa rhetorum multitudine de auctoribus quicquam uia ac ratione inuestigari. Clarissimi illis temporibus artis rhetoricae auctores habebantur Aristoteles Theophrastus Hermagoras 'cui maxime par atque aemulus uidetur Athenaeus fuisse' ut refert Quintil. III 1, 16. Atque Hermagorae et Aristotelis praecepta passim in utriusque libris cognoscuntur: conf. supra p. 109. 122 et quae adnotauimus ad IV 49, 62: apud Ciceronem integras partes illius capitis de inu. I 30, 46 ad uerbum ex Aristotelis rhetorica II cap. 23 p. 1397 una cum exemplis translatae esse iam statuit Petrus Victorius. Apparet rhetores illius temporis et Hermagorae et Aristotelis praecepta in unum conflasse uariis usos rationibus neque scriptoris ad Her. neque Ciceronis opus artem appellari posse Hermagoream Latine uersam. Longe aliam doctrinam secutus erat M. Antonius qui auctore Quintil. III 6, 45 tris status fecit his uerbis: 'Paucae res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascuntur: factum non factum, ius iniuria, bonum malum.' Itaque tres illi status quos fecit M. Antonius sunt coniecturalis iuridicialis tertius ille status boni malique, qui genus deliberatiuum complectitur. Τέλος δὲ ἐκάστοις τούτων ἕτερόν ἐστι, καὶ τρισὶν οὖσιν τρία, τῷ μὲν συμβουλεύοντι τὸ συμφέρον καὶ βλαβερόν· ὁ μὲν γὰρ προτρέπων ὥς βέλτιον συμβουλεύει, ὁ δὲ ἀποτρέπων ὥς χειρόν ἀποτρέπει (Arist. rhet. I cap. 3 p. 1358 b 21). Quem Graecum auctorem Antonius secutus sit, traditum non est — Menedemum rhetorem Atheniensem Romae domi eius hospitem

um fuisse Cicero narrat de or. I 19, 85 — quisquis fuit ille, eadem ratione Athenaei de statibus doctrinam

sese corrigere posse confidebat qua auctor Graecus artis ad Her. Hermagorae. Nam, ut refert Quintil. III 6, 47, 'quattuor fecit Athenaeus προτρεπικὴν στάσιν uel παρορμητικὴν, id est exhortatiuum, qui suasoriae est proprius: συντελικὴν, qua coniecturam significari . . . apparet, ὑπαλλακτικὴν, ea finitio est, mutatione enim nominis constat, iuridicalem eadem appellatione Graeca qua ceteri usus. Sunt qui ὑπαλλακτικὴν translationem esse existiment' e. q. s. Quorum tres status idem illi sunt quos Antonius fecit: quartum illum qui ὑπαλλακτικὴ appellatur, quem rectius a nonnullis translationem esse existimari arbitror, eodem modo Antonius remouit sicuti illi qui in Hermagora hunc statum reprehenderunt teste Cic. de inu. I 11, 16 in quibus erat Graecus auctor scriptoris ad Her. (I 11, 18) Fortunatiani (RLM p. 89, 30) Albucii (Quintil. III 6, 62).

Atque si quaeremus ubi terrarum artes illae duae Graecae natae fuerint quas eodem loco confectas fuisse supra diximus p. 123, certis signis uti licebit ad hanc quaestionem soluendam. Primum de Ciceronis libris erit agendum. Qui quod I 56, 109 Apollonii Rhodii dictum illud de quo supra disputauimus p. 124 attulit quod idem inuenitur in libro ad Her. subtracto auctoris nomine, id certe nos ad Rhodium deducit insulam celeberrimam litterarum sedem et nutricem. Hodie sunt qui fere omnia eiusmodi studia Pergamo arbitrentur Romam esse arcessita: illo uero tempore Pergamum quis studiorum causa petierit non inuenio, Rhodi litteris eruditi esse perhibentur Scipio Aemilianus (Cic. de rep. III 35, 48), Q. Scaeuola (de or. I 17, 75), Q. Metellus Numidicus cum Stilone (Liu. per. 69), Ser. Sulpicius (Cic. Brut. 41, 151), M. Antonius orator (de or. II 1, 3), Cicero ipse (Brut. 91, 316), M. Brutus (Auct. de uir. illustr. 82, 1), C. Cassius (Dio Cass. XLVII 33), Cn. Pompeius (Plut. Pomp. 42), C. Caesar (Sueton. Caes. 4), T. Torquatus (Cic. Brut. 70, 245), M. Fauonius (ad Att. II 1, 9) alii. Rhodii fuere clarissimi orbis terrarum qui illis temporibus uixerunt litteratores Panaetius Posidonius Hecato philosophi Apollonius ὁ μαλακός et Apollonius Molonis filius rhetores quem a patre cognomen *Molon* duxisse cum alii tum Fabricius biblioth. Graec. IV p. 273 edit. Harless. Norrmannus

apud Walzium RG VIII p. 417 recte statuerunt sicuti fecit clarissimus illius temporis grammaticus Aristarchi discipulus qui Rhodi docuit *Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεύς*, *Θραξ δὲ <ῆ> ἀπὸ τοῦ πατρὸς Τήρου Τήρος τοῦνομα κληθεὶς* secundum Suidae uerba s. u. *Διονύσιος* quibus reliquis seruatis ῆ addidi. Nec non pluribus et certioribus argumentis ad insulam illam deducimur. Vetus enim illud remotionis exemplum quod exhibent his uerbis Hermog. RG III p. 13, 11 W II p. 140, 8 Sp.: *μεταστάσεως μὲν παράδειγμα ὁ πρεσβευτής, ὃν εἶσω τριάκοντα ἡμερῶν δέον ἐξιέναι λαβόντα παρὰ τοῦ ταμίου χιλίας δραχμὰς εἰς ἐφόδιον, μὴ λαβὼν καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἐξελθὼν, εἶτα κρινόμενος* et Chir. Fortun. RLM p. 93, 12: 'Legatus intra XXX diem nauiget. Legatus non accepto a quaestore suo uiatico non nauigauit intra XXX diem et reus est male gestae legationis' illud dico exemplum Cicero II 29, 87 ita uariauit: 'Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quaestores sumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur.' Quare Rhodiorum nomen additum est? Quare, inquam, et in hoc concessionis exemplo rerum Rhodiacarum ratio habetur II 32, 98: 'Lex est apud Rhodios, ut si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, uis uentorum inuitis nautis in Rhodiorum portum nauem coegit. Quaestor nauem populi uocat: nauis dominus negat oportere publicari?' Rhodii, socii illi ueteres populi Romani, in rebus maritimis et naualibus celeberrimi erant. Lege Rhodia de re nautica res iudicata est ab imperatoribus Augusto et Antonino (dig. XIV 2, 9) qua de re Isidor. orig. V 17 tradit: 'Rhodiae leges sunt naualium commerciorum, ab insula Rhodo cognominatae, in qua antiquitus mercatorum usus fuit.' Praeterea in utroque opere permulta exstant de uita maritima et de re nauali petita ueluti egregium illud nauticae honestatis exemplum ad Her. IV 44, 57. Tamen ad Rhodium quendam rhetorem inprimis hoc nos delegat praeceptum ad uerbum ex Aristotele rhet. II cap. 23 p. 1397a 25 translatum apud Cic. I 30, 47 'hoc modo . . . Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare ne Hermocreonti quidem turpe est conducere', cum Aristoteles scribat: *οἶον ὥς ὁ τελώνης Διομέ-*

δων περὶ τῶν τελῶν· εἰ γὰρ μὴδ' ὑμῖν αἰσχρὸν τὸ πωλεῖν, μὴδ' ὑμῖν τὸ ὀνειδισθαι. Sicuti rhetor ille, quid ad Her. IV 28, 38 Demosthenis uerba a Graeco rhetore exemplo proposita πόλεμον εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσάγεις Αἰσχίνῃ πόλεμον Ἀμφικτυονικόν ad eandem figuram explanandam ita mutauit: 'Tumultus, Gai Gracce, tumultus domesticos et intestinos comparas', sine dubio erat Latinus uel Romanus, ita illum qui Aristotelis illud exemplum Romano rhetori suppeditauit Rhodium fuisse manifestum est. Qui neque nomen illud neque res uidelicet finxit temere aut friuole, sed ex uita Rhodiorum sumpsit. Nam Hermocreontis nomen in inscriptione Rhodiaca saec. a. Ch. fere I etiamnunc exstat: conf. Bulletin de corresp. Hellen. XIV 1890 p. 287 Caueri DIG² 169: et quam scite Rhodius ille rhetor non τὰ τέλη appellarit, sed ἐλλιμένιον illud Rhodiorum celeberrimum (Polyb. XXXI 7, 12) facile quiuis intellegit.

In libris ad Her. uestigia Graecae originis ubique fere deleta sunt. Tamen considerandum est quod IV 6, 9 Chares ille Rhodius exemplo proponitur et scriptor IV 12, 17 Herennio hoc pollicetur: 'Haec qua ratione uitare possumus, in arte grammatica dilucide dicemus.' Qui locus cum idcirco memorabilis quod ibi primum *ars* quaedam grammatica in literis Latinis appellatur tum idcirco quia in ista rhetorica doctrina res grammaticas cum rhetoricis artissime uidemus fuisse consociatas: neque tamen reuera scriptorem artem grammaticam composuisse illo loco effecerim: conf. supra p. 95. Atque si quaeres ubi terrarum prima *ars* grammatica nata fuerit, omnes consentient primam τέχνην γραμματικὴν Dionysium Thracem Rhodi composuisse in Praxiphanis patria principis illius grammaticorum: si quaeres ubi terrarum studia rhetorica cum grammaticis artissime fuerint coniuncta, Rhodiorum litteratorum longe plurima afferri poterunt exempla. Etenim quod Aurelium Opillium alios ueteres grammaticos Romae et rhetoricam docuisse Suetonius auctor est de gr. 4, eodem pacto Rhodi Ἀριστόδημος ille, qui auditorum in gratiam Homerum Romanum fecerat, ἐρρητόρευε καὶ ἐν τῇ Ῥόδῳ καὶ ἐν τῇ πατρίδι δύο σχολὰς συνεῖχε, πρῶτὴ μὲν τὴν ῥητορικὴν, δεύτης δὲ τὴν γραμματικὴν σχολήν, sicuti Suetonio

puero Princeps quidam nomine mane disserere, post meridiem remoto pulpito declamare solebat (Strab. XIV p. 650) et Cicero Philonis consuetudinem secutus ante meridiem dictioni operam dabat, post meridiem philosophiae (Tusc. II 3, 9 RG IV p. 298, 5 W). Etiam Dionysius ille Thrax Aristarchi cuius dictum laudatur ad Her. IV 28, 39 discipulus rhetoricae operam dabat. Nam licet Doxopatro RG II p. 104, 7 fidem deneges, scripsit ille *περὶ ἐμφάσεως* teste Clem. Alex. strom. V 8, 45. Apollonium Molonem non solum rhetorem, sed etiam grammaticum fuisse inde colligas, quod Homerum interpretatus est et inclutus fuit sicut Aristodemus aporia quadam soluta: quare laudatur ille apud Porphyrium quaest. Hom. p. 126, 15 edit. HSchraderi, hic schol. Ven. A ad I 453. Itaque Aristocles grammaticus Rhodius quin idem fuerit atque rhetor ille apud Dionys. Halic. de Dinarch. cap. VIII dubitare ego quidem nolim.

Praeterea tota illa praeceptorum sanitas et temperantia Rhodiorum qui Atticorum similiores fuerint redolet institutionem. Inter Graecos oratores plerumque in rhetoricae ad Her. IV Demosthenes et Aeschines exemplo proponuntur: inter poetas eximias fabulas Sophoclis, cuius fabulas post Alexandri tempora Rhodi actas esse GKaibelius demonstravit Herm. XXIII p. 268, inuenire si studes usurpatas, *εἴτε σοι Ἀντιγόνην εἴπειν φίλον οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἴτε καὶ Ἠλέκτραν*: conf. adnot. ad IV 15, 21. 11, 16. Denique Atticorum illa eruditio uel in exiguis quibusdam rebus dilucide apparet. Veluti ad Her. III 15, 27 iubemur uti 'pedis *dexteri* rara subplusione': unde apparet rhetorem illum iussisse oratorem sinistro pede innisum proferre dexterum. Quod schema uide quam pulchrum sit et anticum. Neque enim casu potest factum esse quod celeberrimae clarissimorum oratorum Atticorum statuae bene conseruatae Demosthenem dico Vaticanum (30 apud Helbigium) et Aeschinem Neapolitanum (1316 apud Woltersium Friederichsii retractatorem) illud ipsum ostendunt schema in GChristii historia litter. Graec.² tab. V u. VI r. commode delineatum. Stant enim prolato pede dextero in hac re a Sophocle Laterano summopere diuersi. Sed hoc Atticorum oratorum schema posteriores rhetores acriter casti-

garunt: nam Quintil. XI 3, 124. 135 (Fortunat. RLM p. 134, 5) praecipit: 'In pedibus obseruantur status et incessus. Prolato dextro stare et eandem manum ac pedem proferre deforme est': quod praeceptum secutus orator ille aeneus Florentinus in Baumeisteri monumentis p. 512 depictus stat prolato pede sinistro.

Qui fuerint Graeci auctores librorum de inu. et ad Her. indagari nequit. Ariolari non didicimus neque probamus quod librorum de inu. partes Posidonio Rhodio uindicauit RPhilippson Fleckeiseni ann. 1886 p. 417: conf. supra p. 78: quod Rhodio uindicauit probamus. Neque pluribus de Rhodiorum studiis quantopere illi ualuerint in rerum gestarum historia, in arte statuaria, in philosophia iuuat exponere. Hoc tamen addendum erit eis quae supra p. 155 de temporibus ultimis C. Marii exposui, anno 667/87 Molonem Rhodium Romae fuisse. Nam Cicero Brut. 89, 307 de illo anno haec tradit: 'Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romae dedimus operam et actori summo causarum et magistro.' Quem locum ne cum Bakeo spurium esse iudicemus, ea re nos prohibemur quod illo anno legatos Rhodiorum inter quos et Posidonius erat Romae fuisse tradit Plutarchus Mar. 45. Itaque ego malo uerba illa statuere a Cicerone ipso esse interpolata libro ad umbilicum adducto. Is Molon cum Apollonio Alabandensi eodem modo simultatem quandam egisse uidetur quo Athenaeus cum Hermagora et Rhodiorum illud par rhetorum quorum praecepta in libris ad Her. et de inu. Latine nobis sunt tradita: conf. supra p. 123. Nam quod Strabo XIV p. 655 tradit: *ἐπεδήμησε δὲ πρότερον Ἀπολλώνιος, ὃψὲ δὲ ἦκεν ὁ Μόλων καὶ ἔφη πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνος ὃψὲ μολῶν* ἀντὶ τοῦ ἐλθῶν id dictum uidetur esse tam maligne quam prouerbio illo solebant uti *ἐπὶ τοῖς καθυστερίζουσι τῶν καιρῶν. ὃψ' ἦλθες, ἀλλ' εἰς τὸν Κολωνὸν ἴεσο*.

Restat ut quae adhuc disseruimus breuiter comprehendamus. Rhodi igitur duo extiterunt rhetoricae praeceptores qui sese impugnarent in artibus suis, quorum uetustiore usus est praeceptor Latinus ille quem scriptor ad Her. sequi se ipse profitetur inter annos 668/86 et 672/82. Omnia praecepta a doctore suo dictata anonymum ad Her. descripsisse

ad uerbum additis perpaucis supplementis ex consensu operis Cornificiani qui ex eodem ludo profectus scripsit *περὶ σχημάτων* euincitur. Eodem modo Cicero auditas paulo ante bellum Marsicum praeceptoris sui scholas et in commentarios suos relatas adiectis prooemiis et epilogis edidit anno incerto homo praecocis ingenii doctus industrius: neutrum opus quae erat auctoris uoluntas et consilium in multorum manus uenire debebat. Usus est Ciceronis praeceptor recentiore illa arte Graeca: uterque doctor Latinus uetustioribus artibus Latinis qualis erat Antonii liber alii quorum memoria seruata non est. [Plura si quaeris de his quaestionibus inuenies exposita in GThielei Hermagora qui modo editus est Argentorati 1893: quo in libro multa inuenientur de his rebus eadem ratione exposita qua in hoc exposita sunt. Quae ab illo a nostris rationibus diuersa proferuntur, eis nos non commoueri scito ut commutemus nostram sententiam summam modo expositam.]

Pertractata difficillima de auctoribus librorum ad Her. quaestione restat ut de sermone quo usus sit anonymus ille agatur qua de re conf. quae diligenter exposuit PThielmannus de sermonis proprietatibus... apud Cornificium et in primis Ciceronis libris Argentor. 1879. Nam ad scriptoris uerba recte restituenda quae uariis modis corrupte in codd. legantur nihil magis necessarium est quam ut consuetudinem dicendi qua utitur penitus cognoscamus. Et primum quidem de orthographia siue de litteris disputabimus.

De orthographiae rationibus.

Atque si quaeris quam rationem secuturi simus in libro edendo utrum aevi Quintilianei an Ciceroniani an alius alicuius orthographiam adhibendam esse censeamus, nos respondebimus non sicuti Kayserum uerba tradita ad unam regulam per uim exacturos sed uno quoque loco quam lectionem uia ac ratione assequi possimus antiquissimam eam nos esse recepturos. Qua in re ideo magnis impediemur difficultatibus quod et scriptor ipse non *uulgaris* quidem (conf. IV 56, 69) sed plebei sermonis amator erat et librarii inde a saeculo IV quo denuo inuentus est illam rusticitatem modo auxerunt modo sustulerunt. Veluti — nam primum de uocalibus agetur — pro i breui passim e posuerunt uitiose

De uocalibus.

unde nati sunt genetiui *amatores fures quadruplatores* II 26, 41 et IV 51, 65, *testes, quaesitores* 35, 47 in antiquissimis libris seruati cuiusmodi uitia passim in **M** extitisse apographa testantur quorum antiquissima IV 33, 44 pro *niueum* habeant *neueum*, alibi *emitari, treptolemus, facileme, commodissime* sicuti Bullet. del. inst. archeol. 1861 p. 37 in inscriptione *emitari*, CIL II 2997 legitur *merentessemo karessemo* IV 2183 *Petecusanis* I 1065 *Mitredatis*. Quare ne illas quidem formas *accedere accedissent coniecit* praesens seruare potuimus in **M** traditas: seruauimus tamen nomen *Pennenses* II 28, 45 quod apud Plinium seruatur n. h. III 107. Itaque quamquam iam in lege Iulia municipali *profitemeno* similia inueniuntur, nos in hac quidem re omni fide et auctoritate destituti sumus.

Longe aliter res gerenda in *i* longa de cuius pronuntiatione supra egimus p. 96, quam modo *ei*, modo *i* scriptam esse tempore Sullano et Tulliano inscriptiones testantur: e pro *i* longa positum ut nimis rusticum illo tempore repudiabant (conf. ESchneideri dialecti Latinae exempla p. 167). *Ei* pro *i* seruatum est IV 15, 22 *nomen splendorei ac dccori est*, ubi *splendori* **E**, *splendor ei* **M** excepto **C**. Quae scriptura cum sine dubio saepissime deleta sit, nos tutius esse rati sumus et cautius eam restituere ubi pro *i* in codd. optimis e exstat, quamquam scimus et HKeilium *tibe ube* seruasse in Varronis r. r. libris et illud e pro *i* positum in infimae Latinitatis monumentis passim inueniri ueluti *feli* exstat CIL XIV 1011. Quae res ad corruptelas recte tollendas summi momenti est: ueluti I 12, 20 pro *filius* **M** habuit *melius*, II 2, 2 pro *uitari: uetari* IV 37, 49 pro *amici ipsorum: tam et ipsorum*, 39, 51 ubi **E** *aetatem et uires*, **M** teste **H** habuit *aetatem heres*. Itaque et his locis et aliis *ei* restituimus scripsimusque I 16, 26 *Graecei* II 24, 38 *studiosei*, III 4, 8 *rectei*, IV 3, 5 *nominei*, III 4, 7 *iudicialei*, 12, 21 *lenei*, IV 8, 11 *grauai*, II 16, 24 *fraudei*, IV 36, 48 *criminei*, 14, 21 *amarei*, 22, 31 *sepelirei*, II 24, 38. 26, 42. 31, 50 III 10, 18 IV 15, 21 *sei*, ubi in **M** erat *se* uel *sed*, III 21, 34 IV 19, 27 *nei*, ubi in **M** erat *nec*. Etenim eiusmodi corruptelis quibus ex *ei* non *e*, sed *ec ed* similes natae sunt scripturae nos deducimur ad eam quam instituimus rationem. Veluti IV 18, 26 *oratorei*

scripsimus, quia **M** habuit *oratorio*, 19, 27 *eloquei res* quia **H** habet *eloquiores*, III 19, 32 *contentei*, quia in **M** erat *contentio*, III 3, 5 *haberei: nullo*, ubi in **M** erat *habere in nullo*, in **E** et in editt. est *haberi: nullo*, II 7, 10 *sceirei*, ubi **H** habet *seuirie*, **E** habuit *scire*, IV 21, 29 *hominei*, ubi **E** habet *homini*, **M** habuit *homines*. Contra in uerbis Graecis seruandas esse duximus traditas lectiones ueluti *epichheremata* II 2, 2 siquidem recte scribitur IV 6, 9 *Polycletium*, et *Ephigeniam* III 21, 34 siquidem Lucilius dicere potuit *Eisocratium*: conf. CIL X 2777. 4411. Petron. 59. Simplicem i pro duplici positam restituimus codd. secuti I 8, 13 *tragoedis*, IV 27, 37 *Corinthis*, 51, 64 *Samis*, II 3, 4. 19, 30 *malefici*, III 9, 17 *principi*, IV 54, 67 *salsamentari*, 39, 51 *fili*, 51, 64 *domnaedi*, 3, 6. 52, 65. 56, 69 *ali*. Eiusmodi autem uarietates quales in uocabulis *delucide deserta denumeratio dimissa diligere diminutus diripere diuersorium* deprehenduntur copiosius tractare nolo: res enim incertissima, cum uel liberae reipublicae monumenta exhibeant ueluti *infistae cinsum* sicuti IV 7, 10 **M** habuit *dibeat*. Accusatiuos tamen et nominatiuos pluralis *omnis hospitis auris grauis* alios ubique ex codd. desumptos seruauimus.

Etiam in o uocalis cum u quae fit commutatione uetustiores formas restituimus ex optimis codd. III 14, 24. 15, 26 *paulolum*, 12, 22 *uolnerat*, IV 49, 63 *incuruom*, ubi **M** habuit *incorum*, 51, 64 *seruolus*, ubi in **M** fuit *seruulos*: uocabula *incolumis adulescens iucundus* sciens omitto. Praeterea ex optimorum librorum fide superlatiuos scripsimus *optumus finitumus sedatissumus depressissumus* plerumque a librariis aut mutatos i littera inlata aut ita discissos sicut solo teste **H** in libri I exitu **M** habuit *adcumulatis sume*: conf. Corn. Nep. I 5, 3 adnot. crit.: denique pro *infumus* **M** habuit IV 8, 11. 10, 14 *infirmus*. Contra i litteram seruauimus in *erint* quod **M** habuit teste **H** I 6, 10. II 7, 10: nam licet scriptorum loci quibus ista forma inuenitur incerti sint omnes, in Claudii oratione Lugdunensi II 8 legitur *poterint*, in lege Ursonensi cap. 64 *aderint*, in donatione Flauii Syntrophii Wilmannsii Exempl. 313 *prognati erint* neque ineptum erit statuere istas formas in plebeiorum ore multis annis fuisse antequam in publica monumenta recepta sint praesertim

cum lex Acilia 63 habeat futurum *adessint*. Denique ex indole et natura scriptoris quod traditum est III 15, 27 reposuimus collatis uerbis *cludere* et *displudere* (Varr. r. r. II 5, 8) ex **M** *subplusione*, IV 10, 14 ex eiusdem archetypi auctoritate *orículas*. Neque tamen ita rudem et rusticum fuisse arbitramur scriptorem ut eum *pretor* similia scripsisse statuamus nisi quod in uocabulis peregrinis hominem Graecarum litterarum expertem non diligentiores fuisse arbitramur quam reliquos eius aequales. Quare cum codd. consensus I 4, 6 III 23, 39 scripturam *prohemium* testetur eam seruauimus considerantes uocabula *pomerium Caelius Coelius Aesiona Clytemestra* sicuti nolimus scriptorem ipsum corrigere in *pedagogi* IV 10, 14, *tropeis* 53, 66, cum et Pompeiani scripserint *cinedus* CIL IV 1772. 1775: *scaenam* tamen Latine scripsimus optimos libros secuti I 14, 24 II 13, 19 IV 10 14.

De aspiratione nonnulla iam supra p. 131 exposuimus. In qua admittenda scriptor cum Varronis doctrina nonnumquam consentit: conf. A. Wilmannsius de Varr. libris gramm. p. 182seqq. Optimos libros secuti scripsimus ubique *Kartago Graccus*, IV 23, 32 alibi *pulcra*, *pulcritudo*, 48, 61 *irundines* conl. Varr. de l. L. V 75; 34, 46 *Ippolytum*, siquidem P. Plautius *Ypsaeus* sese ipse uoluit nominari CIL I 467 et *Agnon* legatur Cornel. Nep. XIX 3, 4.

In mutis pauca adnotanda. I 12, 22 II 4, 7 illud *puplicus* Do mutis. seruauimus cum H, II 31, 50 IV 1, 2 *optinere*, 42, 54 *optunders: neclegere* II 10, 14. 15. Scripsimus *confincxisse* II 8, 12, *extincxit* IV 34, 45, *coniuncxit* 39, 51, alia, sed ubique *expectare*, *exanguis*, *exules* cum codd. Optimos secuti passim restituimus *secuntur locuntur aecum inicum relicum*, seruauimus datiuos *qui* II 19, 29 IV 22, 31 *quique* II 29, 46: tamen IV 12, 18 in fragmento Ennii cum habeat P et B *quioquam*, facile *quoiquam* datium potuimus agnoscere. *Quoi* datium recte positum esse a Kaysero arbitramur I 6, 10 IV 34, 46.

Quom coniunctionem passim restituimus ueluti II 25, 39 ubi *quō id* P, *quid* H, *quae id* BC, *cum id* E, 25, 40 ubi *quod* **M** habuerat, *cum* E, 28, 45 ubi **M** *quo*, E *cum*, 30, 48 ubi *quem* **M** habuit, *per quem* habent BE, 30, 49 ubi *quem*

erat in **M**, *cum* in **E** sicuti III 2, 2 ubi *quem* **M**, *cum* **E** et 7, 13 ubi *quem* aut *quam* **M**, *cum* **E**, IV 38, 50 ubi *quam* **M**, *cum* **E** III 23, 39 ubi *quod* **M**, *cum* **E**.

Quom praepositionem eadem ratione usi restituimus, cum inueniatur in Scipionis illius elogio *aetate quom parua*, in lege agraria 21 *oina quom agro*, CIL I 582 *quom Q. Caepione*, in tessera hospitali anni 742/12 CIL VIII 68 *quom L. Domitio* nec Iordanus [Sallust.] ad Caes. de rep. I 6, 5. 7, 4 dubitauerit scribere *quom mox futuro malo*, *quom animo meo*, Sallust. histor. fragm. p. 135, 19 Iord. *quom uolentibus*, ubi plura in adnot. exempla collata sunt. Quare IV 50, 63 scripsimus *ite mequom*, ubi **M** *item equum*, 49, 62 *quom domo*, ubi **E** *cum domo*, **M** *quomodo*: restituimus denique *quom ratione* IV 28, 38 ubi *qua ratione* **M**, *cum ratione* **E**, 3, 6 *quom re*, ubi **E** *cum re*, **M** *quod re*. Praeterea III 18, 30 ubi codd. omnes habent *quamplures* posuimus *quomplures* coll. Plaut. Stich. 198 et IV 6, 9 ubi **M** *cum maxime*, **E** *quam maxime*, 1, 1 ubi **M** habuit *cumpluribus*, 29, 40 ubi solus d *quampluribus*. Denique *quor* posuimus III 23, 38 ubi **M** habuit *cor*.

In d et t litteris codd. nulla fides est: saepissime enim *relinquid quit* similes errores membranae aera lapides exhibent. Cod. P saepissime habet *aliquit*: II 8, 12. 30, 49. III 3, 4 IV 49, 62, aliis locis *it quit istut aliut sid relinquid* in **M** fuisse testantur apographa. Quae corruptelae possunt quidem esse ipsius scriptoris neque tamen ideo erunt recipiendae quasi scripturae uetustae. Veluti quod I 12, 21 **M** habuit *perit temporis* IV 50, 63 *nequit is*, ea re nihil demonstratur nisi uerba coniuncte esse scribenda. Contra *set* posuimus IV 25, 35 ubi *det* **M** habuit, *sed* **E**, I 17, 27 ubi *sed* **E**, *sed et* **M**: conf. HKeilii commentarium in Varronis r. r. libros p. 16.

De semiuocalibus.

In semiuocalibus notandum nos III 24, 40 (17, 30) seruasse lectionem traditam *in nemonicis* pro *in mnemonicis* quia scriptorem Latinum linguae Graecae contemptorem in Graecis uerbis parum accuratum fuisse et ea ori Latino eodem modo adaptasse consentaneum est quo alii dixerunt *Tolomaeus tisanarium* (Hor. sat. II 3, 155), cum ne apud Graecos quidem $\mu\nu$ per uocalem breuem producat positione et CIL X 2696

Manliae Nemeni scriptum sit pro *Manliae Mnemae*. De geminatione semiuocalium supra egimus p. 30: hoc loco id addendum uidetur, quod IV 5, 7. 13, 19 **M** habuit *lellius* pro *laelius* id proprie esse Afrorum uitium quem labdacismum appellat Pompeius GL V 287, 5 Isid. orig I 31, 8 et tribuendum id esse librario illi Africo qui anno fere 350 librum inuenit et propagandum curauit: conf. supra p. 4. Quodsi inscriptionem tempore Iuliani imperatoris in Africa exaratam in Brunsii fontibus iuris Rom.⁵ p. 238 perlustrabimus, eadem nos uitia inueniemus quae in **M** fuisse P testatur ueluti *at... memoriam* (conf. supra p. 166), *praetium* (I 12, 20 II 7, 11 III 3, 4) *trittici* (IV 6, 9).

In sermone scriptoris tractando illud monere iterum iuuat quod supra p. 129 rhetoricam ad Her. togatae similem diximus: nam nonnulla ueluti *quo setius*, *conquisite* aduerbium communia illi sunt cum solo Afranio (ad Her. I 12, 21 II 17, 30 IV 3, 4 II 31, 50. Afran. 291. 259). Alia uerba ex Plauto sumpsisse uidetur solus ueluti *conducibilis* uocabulum II 14, 21 ex Trinummi initio, plurales *industriarum*, *gloriae* III 7, 14 Plauti imprimis propriae sunt (Mostell. 348 Mil. 22), iubatum draconem IV 49, 62 ex Amphitr. 1108 Demostheni intulit, illud *persequentissimum inimicitiarum* II 19, 29 sumpsit ex Casin. 159, praeterea alia ueluti *exaugere*, *magnificare*, qualia satis diligenter collegit Thielmannus l. s. s. comico illi debet qui omnium summus iudicabatur in sermonibus; sumpsit *enodare* II 10, 15 ex tragicis, *collocupletare* uerbum ex Terent. Heaut. 258 (ad Her. II 18, 28. 29, 46), *urbs conflagrata* IV 8, 12 scripsit sicuti Ennius *fana deflagrata* TRF 79. Inter pedestris sermonis tamen scriptores propior est et similior Nepoti Liuio Sallustio Varroni quam Ciceroni: nos imprimis Nepos Gallus quae communia habeat cum illo studiose hoc loco putauimus indicandum.

Quae supra p. 86 seqq. de sermone scriptoris exposui, hoc loco nolui denuo tractare. Totam illam de rhetorica doctrinam ex Graeco translata esse etiam ex sermone potest intellegi. Veluti *δευός* Graecorum uertit ille uocabulo *atrox*: conf. adnot. ad IV 30, 41. Qua ratione et illud enuntiatum IV 1, 2 'Id enim quod admonuerit et leuiter fecerit

De sermone
scriptoris ad
Her.

praeceptio, exemplo . . . conprobatur' explicandum erit. Etenim sicuti apud Latinos declamatores sollemne illud *fortiter facere* natum esse apparet ex ἀριστεύειν rhetorum Graecorum, ueluti ille apud Senec. contr. I 8 'qui ter fortiter fecerit' est δ τρισαριστεύς Hermogenis BG III p. 4 W II p. 134 Sp, ita *leuiter facere* illo loco translatum uidetur esse ex Graeco aliquo uerbo quale est σχεδιάζειν neque huc pertinet ueluti illud Apuleii metam. V 24 'Sed hoc feci leuiter, scio.' Vocabula denique illa noua qualia sunt *incontinentia inapparatio* ex ἀσέλγεια, ἀπαρασκευασία Graecis esse nata facile apparet.

Rhetorem in multis uerborum lusibus facile agnoscas. Veluti iam supra p. 88 de eiusmodi locis egimus quales sunt IV 1, 1 'ostentare se, non ostendere artem' 26, 36 'quae bonos sequeris . . . atque adeo insectaris', II 30, 47 'ut renouetur, non redintegretur oratio', IV 44, 57 'amisit uitam, at non perdidit', 39, 51 'si istum . . . dimiseritis, . . . bestiam . . . in miseritis', 8, 12 'in eum poenam excogitare, qui prodere . . . cogitarit', 21, 29 'temperare — obtemperare', 29, 39 'utamini atque abutamini licebit' sicuti Varro apud Priscian. GL II p. 381, 11 scripsit 'utile utamur potius, quam ab rege abutamur'. Ita II 20, 32 coniunxit '*maleficio* parare diuitias quam *officio* paupertatem tueri', 17, 25 'maiora *officia* quam *maleficia*': ita intellegendus locus ille de quo p. 27. 40 egimus 22, 34 'Omnium malorum stultitia est mater atque materies', ubi *materies* uerum esse ipso lusu uerborum est manifestum et coll. Calp. Flacc. decl. 8: 'Omnium calamitatum materia est homo diu felix.'

De substantiuis.

In substantiuis id memorandum est, quod *mens* uocabulum nusquam posuit pro *animus*, nisi cum dicat *in mentem uenire*, quod *ciuitas* ponitur pro urbe IV 8, 12 'quo pacto hostis, reuulsis maiorum sepulcris, deiectis moenibus ouantes inruerent in ciuitatem', 28, 38 'ciuitatem funditus deiecisti'. Idem apud Nepot. XXIII 3, 2 usu uenit: 'Saguntum, foederatam ciuitatem, ui expugnauit.' IV 51, 64 'quo iste pro notitia domnaedi iam introit' scripsimus cod. M secuti qui habuit *domnediam*, cum E habuerit *domini edium*: conf. Wilmannsii Exempl. 223. Sermone plebeo scriptorem uti primis signi est, quod substantiua in *io* exeuntia posuit

plurima. Scripsit igitur I 6, 10 'dubitatione utemur quid potissimum dicamus', 12, 22 'cum definitione sit usus, quid sit furtum', II 9, 13 'utemur . . . percontatione scirentne . . . , conlatione quid scriptum sit, quid . . . se fecisse dicant', I 2, 3 'uerborum . . . ad inuentionem adcommodatio', IV 49, 62 'formae cum forma . . . conlatio', 24, 34 'Eiusmodi . . . identidem subiectiones', II 17, 25 'si nulla aut a nostris ciuibus aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re suscipietur', 22, 34 'hac ab ultimo repetitione', III 14, 25 'uocis ab imis faucibus exclamationem', IV 22, 31 posuit 'Gaio Gracco similis occisio est oblata' sicuti Plaut. Rud. 514 'mendicitatem mi optulisti opera tua': *Perduelliones* IV 10, 15 sunt homines, '*admirationes, de quibus nos narrabimus*' III 14, 24 res admirandae uel *θαυμάσια, deliberationes* 2, 2 res deliberandae. Genetium finalem qui apud Terentium Adelph. 270 'Ne id adsentandi magis quam quo habeam gratum facere existumes' primum occurrit seruauimus cum **M** et Weidnero I 16, 26 'se patris ulciscendi matrem occidisse' conf. II 30, 48 extr. Accusatiuos *Aenean* IV 34, 46 ex optimis libris restituimus, in declamatione II 19, 28 *Aiacen*, qua forma uti potuit HJordanus Krit. Beitr. p. 36, cum I 17, 27 *Aiacem* in praeceptis seruaremus: neque enim quicquam magis peruersum esse quam ad eandem normam et regulam uerba scriptoris redigere mox apparebit. Praeterea in casibus praecipue ablatiui qualitatis et causae notandi sunt huius scriptoris proprii. Itaque sicuti Ennius dixit in annalibus 'orator Cornelius suauiloquenti Ore' in Medea 'Medea animo aegro', ita hic III 19, 31 'magnitudine modica et mediocris locos habere oportet', IV 10, 14 'scurram exhausto rubore'. Ablatiuus causae imprimis his locis agnoscitur: 'necessitudine (conf. Plaut. Rud. 292) facere non studio' IV 1, 1 (Hor. sat. I 4, 79), III 6, 11 (conf. Cic. pro Rosc. Am. 32, 91): 'aut officio facere . . . aut studio', II 17, 26 'alieno inductu fecerit', II 19, 29 'imperii cupiditate', IV 9, 13 'ui, uoluntate', 'casu nescierit an culpa' II 16, 24, 'animi uitio . . . nescisse non imprudentia' ibidem. Ablatiuus denique aut instrumenti aut absolutus saepius in fine enuntiatorum inuenitur positus hoc modo: II 18, 28 'Ratio est quae causam demonstrat, uerum esse id quod

intendimus, breui subiunctione' (conf. edicti censorii s. s. p. 144 uerba extrema), 31, 50 'si ostendemus in quibus commodis fuerimus quibusque incommodis simus, comparatione (conf. 7, 10). III 8, 15 'Conclusionibus breuibus utemur enumeratione ad exitum causae', 13, 23 'distributio est in contentione oratio frequens cum raris et breuibus interuallis acri uociferatione' (conf. 15, 27 'similibus ceteris rebus' e. q. s.), IV 19, 26 'Articulus dicitur cum singula uerba interuallis distinguuntur caesa oratione'. Ablatiui absoluti gerundiui hi sunt inter se comparandi: III 14, 25 'uerbis continuandis uocem augere': 4, 8 'Confirmatione et confutatione utemur nostris locis quos ante ostendimus, confirmandis, contrariis confutandis': I 7, 11 'Exordienda causa seruandum est' e. q. s.

In genere obseruandum, quod sicuti Vergilius dixit 'triste lupus stabulis', ita ad Her. III 12, 22 'Utile est ad firmitudinem sedata uox in in principio': multo etiam audacius ponitur 11, 19 'unum de quinque rebus' II 30, 49 'earum rerum aliquid'. conf. Keilius l. s. s. p. 8.

De adiectiuis.

In adiectiuis notandum quod *perfidus* uocabulum aspernatus posuit *perfidiosus* I 5, 8 IV 18, 25. 15, 22: quare II 3, 5 ubi solus b habet *perfidiosum*, reliqui *perfidum* illum cod. sumus secuti. At IV 22, 31 M habuit: 'Variose hic unum nomen in commutatione casuum uolutatum est': inde a saec. IX docti correxerunt *Varie*. Ego dum quis illam litterarum corruptionem bonis usus rationibus explicauerit, seruandum duco *Variose* comparans *ebrius ebriosus dubius dubiosus uxorius uxoriosus* alia. Praeterea cum inueniantur *paruulus celeriuscule tantulus quantulum*, b cod. secuti sumus ter in uocabulo *aliquantulum* IV 9, 13. 26, 35. 56, 69. Datius 'totae rei' IV 48, 61 conferendus est 'totae insulae' apud Nepotem XX 3, 2 qui XX 1, 4 'praeclarissimum factum', scripserit, cum similiter legatur dictum ad Her. IV 55, 68 'facinus praeclarissimum'. In uocabulo *alii* animaduertendum est, quod sicuti saepissime apud Liuium idem est atque *reliqui ceteri* ueluti I 6, 10 'nos non eodem modo, ut *ceteri* soleant, uerba facturos: quid *alii* soleant, quid nos facturi sumus, breuiter exponemus.' IV 39, 51 'arma qui contra tulerunt . . . truntur, *ceteri* . . . rapiuntur in seruitutem', 8, 12 'optima-

tibus trucidatis, *aliis* abreptis in seruitutem', 56, 69 'quod ali cum molestia . . . faciunt' alibi: conf. supra p. 87.

In aduerbiis obseruandum est quod saepe eiusmodi usurpat De aduerbiis. aduerbia qualia sunt *adcommodate adcumulate commutate conquisite confirmate expresse inpunite insignite perpolite* de quibus supra egimus p. 91. *Inpraesentiarum* II 11, 16 item cum Nepote habet commune XXIII 6, 2 — neque enim uetustiores scriptores nunc moramur neque posterioris aevi, sed tantummodo saec. a. Ch. ultimo qui uixerunt — IV 51, 64 restituimus *posteridie* genetium ex optimis codd.: conf. II 4, 7 et aduerbium *diequinti*, III 18, 31 *inceps*. Variasse autem scriptorem in eiusmodi uocabulis propter *ὁμοιοτέλευτα* et *παρόμοια* his efficitur exemplis: IV 20, 28 *audaciter* posuit, quia sequitur *humiliter* quattuor syllabarum, III 11, 19 *audacter*, I 11, 19 *casu* et *fortuitu*, II 17, 25 *fortuito* aut *necessario*, *antea* aduerbium quod non fugit Thielmannum nonnisi IV 5, 7 posuit, quia antecedit *postea*, *noctu* an *interdiu* II 4, 7: quare in exitu libri IV scripsimus *distincte et ordinate, firme et perpetue*: conf. supra p. 91.

In pronomibus uocabulorum *suus se is* uicissitudines De pronomi-
bus. multas turbas fecerunt. Veluti IV 24, 33 scripsit 'Nam utrum ad patris eius uirtutes confugiet?' sicuti Nepos II 8, 2 'Hic cum propter multas eius uirtutes magna cum dignitate uiueret.' Utrumque locum aut mutarunt aut deminuerunt editores. Contra *se* positum est pro *is* II 29, 46 'Simile uitiosum est quod . . . sibi ipsi obest qui adfert.' Eodem modo IV 3, 5 intellegendum est: 'Nam si eorum uolumina prenderint antiqui oratores et poetae et suum quisque de libris suis tulerit, nihil istis quod suum uelint relinquatur': ubi *de libris suis* E, *de libris tuis* habuit M, sed ex correctura librarii, opinor: nam in insequenti sententia: 'At exempla quoniam testimoniorum similia sunt' e. q. s. habuit M teste H solo interpolationem similem 'testimoniorum tuorum' et II 14, 22 H similiter exhibet uitiose *rationem tuam*. Itaque istud *suis* positum pro *eorum* non audacius est quam *suus* in uersu illo Naeui de Africano: 'Eum suus pater cum pallio uno ab amica abduxit.' At II 5, 8 'se commotum esse' huc pertinere non uidetur. *Sese* non inuenitur nisi pro reflexiuo

positum: quare IV 6, 9 in uerbis 'aceruos se dicunt . . . habere' codd. **E** probauimus lectionem.

In lepidissimo illo mimo qui IV 50, 63 introducitur ubi pecuniosi ostentator tumidus et inflatus loquitur nos eum satis plebeis uerbis uti uoluimus cum colloquitur cum seruo suo hoc modo: 'At eho tu, ueni Sannio, ne quid is barbaris turbent.' *Eho* interiectio apud scriptores pedestris sermonis fere non inuenitur: ad *At* conf. Ter. Heaut. 550 'At heus tu' e. q. s. is in **M** erat, et *barbaris*, quamquam hoc tantummodo **P II** agnoscant, **H** habeat *barbaros*, quo solo fretus singularem et formam Graecam restituere nolo: nam *turbent* pluraliter habent omnes. Itaque is *barbaris* nominatium pluralem esse quales sunt *his ques liberis* statuerim ab homine rustico adhibitum, dum quis codd. scripturas melius explicauerit. In reliquis codd. qui praebent *isti barbari* nulla salus: conf. Pacuu. 221 adnot.

Istic nominatium in sermone quem friuolum et inliberalem uoluit esse posuit comicorum more IV 11, 16. Neutrum pluralis *istaec* posuit 15, 22, ubi **E**: *istec*, **M**: *ista et*: neutrum pluralis *ista* non usurpauit. Ne singularem quidem *istud* adhibere uoluit saepius: quam formam seruauimus IV 4, 6 'sin istud artificiosum', quamquam ibi cod. **B** habet solus *stud*, quod in **M** fuisse ideo statuendum est, quod eodem loco pro isto **P** habet *stu*, **H** *situ*, 50, 63 pro *istud* **H** habet *stud*. Contra *istuc* restituimus 13, 19, ubi ita habent **HP II**, *istud* reliqui, 30, 41 'Tu istuc audes dicere', ubi **HPB** *tuis tunc*, reliqui interpolate ueluti *tu ista nunc*, 29, 40 'Tu istuc ausus es dicere', ubi *tuis tuta usus* **HPB**, *tu istud ausus* reliqui, 32, 43 'Mars istuc te facere . . . coegit', ubi *mauis stucte* **PB**, *mauis stulte* **H**, *mars istud te* reliqui.

Pronomine *quicumque* uti noluit: semel posuit *quotiens cunque* III 20, 34. *Quisquis* saepenumero pro *quisque* posuit: conf. II 30, 47 'ut quicquid erit dictum' et I 9, 15 'ut quicquid primum gestum erit.' Quare III 9, 16 cum **M** scripsimus 'ut certo quicquid loco pronuntietur' ubi codd. interpolati habent *quicque*: III 18, 31. 19, 31 scripsimus *quinto quoquo loco* cum **E** et *quid in quoquo loco* cum **b**.

Pronomen *quiuis* saepenumero cum *facile* aduerbio con-

sociavit ueluti II 4, 7 'nisi facile cuius causa posita posset iudicare' conf. 7, 11. 8, 12: IV 4, 7 'id facile faciat cuius': bell. Afric. 48 Ter. Hec. 296 Corn. Nep. X 9, 5. Quare recte emendatum esse arbitramur a doctis saec. IX IV 10, 14 'uoce ista quae *perfacile cuius* rubores eicere potest', ubi **M** habuit *uel fabule cuius*, **E** *uel facile cuius*: conf. Cic. pro Quinct. 30, 92 'nos nostram *perfacile cuius* probaturos': *uel* et *per* in codd. facile inter se commutari potuisse per simile compendium expressa apparet ueluti factum est Apul. metam. V 28.

Pronomen indefinitum *quis* cum **M** his locis restituimus: IV 30, 41 'Praecisio est, cum dictis quibus, reliquum, quod coeptum est dici relinquatur incoatum' ubi *quibusdam* **E**, falso, nam exstat iam in C. III 4, 7 'si qua res honestiori ordini placeat . . . aut quibus sociis', ubi *aliquibus* **E**, falso, quia iam in CP² inuenitur. IV 50, 63 'sicuti notae quae', ubi *quaedam* **E**, ex interpolatione, quia ita iam scripsit CP²B². In singulis pronominum formis non eos sequor qui omnia ad unam derexerint regulam et normam: nam scriptorum modo hanc modo illam adhibuisse formam supra p. 171 exposuimus. Veluti IV 41, 53 scripsit 'unum aliquid aut alterum', III 23, 39 'unum aliquod aut alterum', I 8, 12 'unum quidque', IV 27, 37 'unum quodque', I 5, 8 'si quid eorum spurce factum', III 14, 24 'Strenue quod uolumus ostendere factum.'

In uerbis multa inueniuntur notabilia. Nos ex **E** restituimus *depultus* IV 10, 15, conf. supra p. 60, ex **M** *ueritus*, i. e. *ueritus* es 24, 33: etiam 34, 45 *reuirdescent* cod. **M** scripturam conseruare satius esse duximus. Sermonis differentias dilucide uoluit exprimi cum IV 30, 41 scripserit 'coeptum est dici' urbane, 10, 14 'coepit defricari' cum causa friuole et neglegenter: 9, 13 *descissent* codd., *discessent* nos. Plusquamperfectum posuit pro imperfecto uel perfecto II 19, 28 similitudine uerborum adductus: 'con-sueuerat, si iure non potuerat', nulla perspicua causa commotus posuit IV 51, 65 'coeperamus'. Pro *possimus* posuit *queamus* III 16, 29 in enuntiato affirmatiuo sicuti Sallustius Vitruuius: 22, 37 'ut facilius meminisse *ualeamus*' posuimus cum **H**, reliqui omnes glossam *possimus* receperunt. Cicero in oeconomico 6 ed. B. **H**. posuit 'neque miles neque imperator quicquam

ualet explicare', similia Vitruuius raro et Liuius. Neque I 2, 3 ausus ego sum optimorum codd. lectionem remouere qui habent: 'Imitatio est qua inpellimur cum diligent ratione ut aliquorum similes in dicendo *ualeamus* esse' ubi librarii iam saec. XII intulerunt blandum illud *uelimus*. Sed sicuti II 21, 34. 22. 34 IV 16, 23 dicit *inpellit ad maleficium* Cic. pro Rabir. perd. 8, 22 'cum ignauiae ratio te in fugam atque in latebras impelleret' e. q. s., ita imitatione oratorem ad Gracchi uel Crassi facultatem impelli illo loco arbitror edoceri.

Praeterea ille scriptoris usus considerandus est quem in deponentibus admittit nonnumquam: quae pro passiuo posita saepius inueniuntur. Veluti scripsit III 3, 5 'res... celsas sequi et appeti oportere', II 2, 2 'quales argumentationes... sequi, quales ueitari oporteret.' Itaque sicuti Orbilius apud Priscianum GL II p. 381, 1 scripsit 'quae uix ab hominibus consequi possunt', ita in rhetorica ad Her. IV 2, 2 intellegendum est 'cum spes iniecta est posse imitando Gracchi aut Crassi consequi facultatem' et 5, 7 'Deinde interest magni eius qui discere uult, utrum omnium omnia an omnia a nemine [aliud alium] putet consequi posse', ubi *aliud alium* quod iam F Schmidtius damnauit illa lectione ex codd. PΠBC restituta — nam H et E grauiter corrupti sunt — expellitur foras. His locis omnibus uidemus aut *oportere* aut *posse* uerbis deponentibus additum esse: alios locos quibus passiuue *consequi* potest intellegi, omittere melius erit: conf. III 5, 9. Quod Priscianus l. s. p. 383, 10 tradit: 'Aufustius: "omnia argumentata nomina"', argumentata passiuue, *πιστωθέντα*, idem statuendum esse in rhetorica ad Her. arbitramur IV 41, 53 ubi cum M scripsimus 'haec partim testimoniis, partim quae-
stionibus argumentatis omnia conprobantur et rumore populi, quem ex argumentis natum necesse est esse uerum': in E pro *argumentatis* falso legitur *et argumentis*, cum similiter iam in cod. C scriptum sit. Denique *confiteri* passiuue dictum esse censemus II 19, 30: 'Si ergo pollicitus sum me daturum causam, qua inductus Ulixes accesserit ad maleficium, et si inimicitiarum acerrimam rationem et periculum metum intercessisse demonstraui, non est dubium quin confiteatur causam malefici fuisse.' Et *aucupari* I 13, 23: 'Ex

Ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria
Lege uenit in iudicium, quae tamen ab aliis legibus simi-
Imitudine quadam aucupatur', ubi *aucupatur* et lepide et bene
Dictum esse arbitramur pro *σχοπεῖται*. — In uerborum de-
Nique constructione multa cum admirari liceat mira et sin-
Gularia, nos in dies singulos magis didicimus tradita anti-
Quitus conseruare et grauioribus abstinere commutationibus
 ueluti mirati quod IV 8, 11 **M** habuit 'quae cuiusque rei
 poterunt ornatissima uerba reperiri, siue propria siue ex-
 tranea, unam quamque rem adcommo**d**abuntur', mox *adcom-*
modari antecedenti accusatio iunctum saepius inuenimus
 in **M** extitisse. Qui 16, 24 teste **H** habuit similiter 'Haec
 exornatio sermonem uehementer acommodata est', 7, 10
 'exempla tam esse artem adcommo**d**ata', ubi **PBI** habent
 'adcommo**d**atam artem', 12, 17 'cum in uerbis pluribus
 consequens uerbum superius non *adcommo**d**atur', ubi *com-*
modat ars fuerat in **M**, III 8, 15 'inuentione perpolita
 atque (ita **P'IBbl**; adq: **P²** ad quē **H**) omne causae genus
 (ad genus **bl**) adcommo**d**ata.' Quibus locis omnibus in codd.
 interpolatis aut praepositiones inueniuntur additae aut datius
 positus pro accusatio quorum lectiones nos eo minus pro-
 babimus quod et horum enuntiatorum omnium id proprium
 esse uidemus, quod uerbum forma passiuā exstet usurpatum
 praeposito accusatio nec magis ista constructio sit singu-
 laris et noua, quam quod Nepos dixit 'quae mare illud adia-
 cent' XIII 2, 1. Ne hanc quidem lectionem cod. **M** ausi
 sumus conturbare quae extat III 7, 14 'si erunt haec cor-
 poris commoda, de his usum dicemus, quae casu et fortuna
 tamquam quilibet gladiator habuerit' ubi pro *de* **E** habuit
male. Itaque cum Nepos XVIII 11, 3 dixerit 'ut sic de-
 nteretur uicto', Ennius 'de me hortatur', Lucilius poeta 'con-
 que tubernalem' et 'deque dicata', 'deque petigo', Plautus
 'disque tulissent' Trin. 833, 'super illi fuerit' Curc. 85,
 Cato de agric. 157, 9 'ferue bene facito', Varro rer. rust.
 I 9, 2 'perferue ita fit', III 4, 1 'excande me fecerunt', II 9, 13
 'consue quoque faciunt' ausi sint ponere, ego illo loco nouum
 quendam usum scriptoris ad Her. malui statuere seruata codd.
 scriptura quam mutationibus parum probabilibus indulgere.*

De praepositionibus.

In praepositionibus *abs testibus abs quaestionibus* scripsimus cum *P II* II 6, 9 sicuti Plaut. Menaech. 345 'abs qua' Pers. 159 dixit 'abs chorago sumito', Trin. 947 Cato de agri cult. 37, 4 Varro rer. rust. II 4, 14 'aps terra', Terent. Adelph. 254 'abs quiuis homine', Liu. 42, 66, 6 'abs trepido'. De *quom* supra egimus p. 166: *utroque* cum *b* restituimus II 10, 15 ubi *M* habuit *uerum cum*, sicuti Plaut. Trucul. 153 legitur *utrisque*. In praepositionibus *e ex a ab* adhibendis certam legem scriptorem secutum non esse cum *ex* eis quae supra de inconstantia eius qua utitur in aduerbiis et pronominibus p. 171. 173 disserui tum ex codd. testimoniis efficitur: *sub* praepositio non inuenitur nisi cum *subicere* uerbo consociata.

De particulis.

In particulis id imprimis nouum didicimus eum nusquam adhibuisse *haud* negationem etiamsi saepenumero ponat illud schema quale est *non inscius non inurbanus*; quod idcirco memorabile est, quia cum ne Seneca quidem rhetor illud uocabulum omnino admittat (conf. Reisigii syntaxin edit. 1888 p. 188), perraro Celsus et Quintilianus, proscriptum id fuisse in rhetorum scholis iure suspicabimur. Ne *neue* quidem particula usquam inuenitur in libris ad Her. usurpata. In coniunctionibus *nisi quia* restituimus ex codd. I 9, 16: conf. interpretes ad Plaut. Trin. 938: *ex eo quia* II 27, 44. *Quoniam* cum coniunctiuo recte traditum in *M* restituimus II 18, 27 'Quoniam satis ostendisse uideamur', III 14, 25 'quoniam id . . . faciendum sit.'

Puerilis scriptoris aetas et totius operis condicio et natura nulla re magis fit perspicua quam enuntiatis illis cum *sed* satis praefracte incipientibus qualia et Nepos suo operi inseruit transitionis loco XVII 4, 3 XXIII 13, 4 et hic III 22, 37 'Sed illud facere oportebit' IV 48, 61 III 7, 13 19, 32 alibi. *Sed . . . tamen* ex codd. restituimus IV 37, 49 53, 67 coll. Cic. epist. XIII 71 ad Att. I 18, 2.

In enuntiatis interrogatiuis cum codd. *ne* particulam omisimus I 10, 17 'iure fecerit et licueritne facere', II 15, 22 'aeque magnum sit illud peccatum' e. q. s. Indicatiuum cum *M* aliis contra grammaticorum praecepta seruauimus II 24, 37 'eandem adfert rationem, quare caeca . . . dicitur', 20, 31

'quae uitia uitanda sunt, consideremus', III 4, 8 'quid dicturi sumus, ostendemus', 7, 13 'exponemus quas res laudaturi sumus' . . . 'quomodo ab animo tractata sunt demonstrare', IV 9, 13 'Quibuscum bellum gerimus, iudices, uidetis' 12, 17 'qua ratione uitare possumus . . . dicemus', 44, 56 'scire possis quam facile . . . tractatur' alibi.

Quam diligenter scriptor dualem numerum a plurali discernat ex his locis apparet IV 29, 40 'utrum de duobus potius aut quid de pluribus potissimum dicat', III 2, 2 'Deliberationes partim sunt eiusmodi, ut quaeratur, utrum potius faciendum sit, partim eiusmodi, ut, quid potissimum faciendum sit, consideretur. Utrum potius, hoc modo: Kartago tollenda an relinquenda uideatur. Quid potissimum, hoc pacto: ut si Hannibal consultet, quom ex Italia Kartaginem accersatur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam' ubi primum illud *an* male sustulerunt editores nonnulli cum manifestum sit scriptorem uel in interrogationibus discernere dualem a plurali numero et in hoc numero eum *an* ponere maluisse anaphorice: conf. exemplum supra p. 103 ex Iuuenale adlatum.

In consecutione temporum obseruandum est quod saepe numero scriptor illud adhibuit schema quod expressit Plauti uersus Rud. 647 'si das operam eloquar'. Quod schema a grammaticis sublatum nos ex praestantissimorum codd., nonnumquam ex omnium codd. auctoritate reuocauimus ueluti I 3, 5 'cum aut id defendimus . . . aut obpugnabimus', 5, 8 'colligitur, si . . . proferemus', 14, 24 'Absoluta est, cum . . . dicemus' (II 21, 33 III 14, 24 IV 29, 39. 38, 50), II 3, 5 'Sin . . . inpedietur . . . Sin . . . potest', 24, 38 'reprehendetur, si . . . diluitur', 30, 48 'percontamur . . . ostendemus', IV 4, 7 'Qui scribit . . . poterit', 11, 16, 'si crebrae conlocabuntur . . . reddunt', 12, 17, 'quae eius rei uerba sunt . . . qua de loquemur', 12, 18 'si fugiemus . . . quae . . . reddunt', 20, 28 'si . . . cum . . . sunt . . . erunt', 26, 36 'Est . . . si . . . erit' 31, 42 'non modo non offendet, sed etiam exornat', 32, 44 'quae rem non reddit, . . . proderit', 34, 46 'cum . . . funguntur, quoinam . . . credemus', 37, 49 'qui audient . . . qui dicimus', 43, 55 'Sapiens . . . putabit . . . loquitur', 56, 69 'Quae si

sequimur, ...reperiemus', 39, 51 'trucidantur e. q. s....flagrabit'. Praeterea uariatio temporum his locis est considerata: IV 11, 16 'Socii nostri, cum belligerare nobiscum uellent, profecto ratiocinati essent etiam atque etiam quid possint facere, siquidem sua sponte facerent' e. q. s., 56, 69 'Demonstratum est enim, quomodo ... inuenire oporteat, dictum est, quo pacto ... disponere conueniat, praeceptum est qua uia meminisse possemus, demonstratum est quibus modis perfecta elocutio compararetur': conf. GTKruegeri Untersuchungen auf dem Gebiet der lat. Sprachlehre II 1 p. 65 seqq. Elocutionis abundantiam quandam reperimus his locis II 27, 43 'saepe ... multi', IV 34, 46 'plures frequenter', 7, 10 'semper omnis', 35, 47 'separatim diuidit', 12, 18 'hic in uitis', 53, 66 'hic ante pedes', 32, 43 'necessario coegit', II 10, 14 'necessario scribendum', IV 1, 1 'necessario faciendum', III 21, 34 'deinde tum'. E contrario omittitur subiectum in accusatio cum infinitiuo II 3, 5 'Si dicet pecuniae causa fecisse', III 5, 9 'considerare', 6, 12 'incertos esse' ... 'uereri', IV 51, 64 'expectasse', 5, 8 'esse similem', II 16, 24 'peccasse' III 9, 16 'habere', 17, 30 'comparare', quibus locis in **E** accusatiuos *nos se* alios additos esse uidemus. Omisso subiecto ueluti *orator* uel *aliquis* positum est *dixerit* II 26, 42 IV 26, 35 sicuti saepissime in Varronis r. r. libris qua de re conf. HKeilii commentarius p. 20.

Quae hucusque de sermone scriptoris ad Her. exposuimus, ea qui accurate pertractauerit et cum eis exemplaribus quae nunc feruntur contulerit, is facile intellet nos eos potissimum collegisse locos quos editt. aut minus recte constituerint aut ut spurios damnauerint. Quibus unum locum addam a multis multifariam tractatum. IV 31, 42 'De quibus exornationibus nominatio est prima, quae nos admonet, ut, cuius rei nomen aut non sit aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo uerbo nominemus, aut imitationis aut significationis causa. Imitationis, hoc modo, ut maiores rudere et mugire et murmurari et sibilare appellarunt. Significandae rei causa, sic: Postquam iste in rempublicam fecit impetum, fragor ciuitatis inprimis est auditus.'

Ita in editt. ultimum enuntiatum solet circumferri, sed

male comparatum. Nam *est auditus* quod est in E saeculo IX uir doctus nescioquis addidit, quia omittitur in HPΠB, sed m 1 scriptum exstat in C: conf. supra p. 45. In M igitur tantummodo erant: 'Postquam iste in rempublicam fecit impetum, fragor ciuitatis in primis.' Recte, opinor, et egregie haec dicta sunt. Nam in altero enuntiato uerbum omissum est *παθητικῶς* sicuti apud Plaut. Amphitr. 1061 'nam ubi parturit, deos sibi inuocat, strepitus, crepitus sonitus, tonitrus.' Verg. Aen. III 227 'tum uox taetrum dira inter odorem.' Hor. sat. I 9, 77 'clamor utrimque' et saepissime apud Tacitum. *Primi ciuitatis* apud scriptorem ad Her. memorantur IV 13, 19. 54, 68: aduerbium *inprimis* hoc loco aptum non est. Nouum igitur illud uocabulum est *fragor*, tempore Sullano ab ignoto quodam confectum: neque enim necesse est statuamus illud uerbum a scriptore ad Her. esse excogitatum uel ab eius doctore. Nouum uero illo tempore *fragor* uocabulum fuisse inde patet, quod nisi lexicis fides negatur neque comicorum neque tragicorum quisquam neque Ennius neque Lucilius inuenitur illo usus esse: quod primus omnium adhibuit Lucretius persaepe, ut poetam uetustorum illorum imitatore gaudere tantopere uocabulo nouo mireris. Vides quomodo nos rhetorica ad Her. introducat in sermonis Latini origines et fontes. Neque enim ullum exstat scriptum quo melius Sullani aevi sermonem cognoscere et ediscere possimus operaeque pretium est comparare illam cum Ciceronis scriptis tempore Sullano compositis qualia sunt libri de inu. orationes pro Quinctio pro Roscio Amerino, quo magis cognoscatur et M. Tullii ingenium felix et elegans et saeculi illius propria loquendi consuetudo.

In hac editione adornanda breuitati quoad fieri potuit studuimus: quare coniecturas uirorum doctorum adtulimus perpaucas omissis illis quarum auctores melioribus instrumentis interpretationis cognitae paenituisse expectabamus. Etenim codd. rationem uel pauci uel nemo perspexerat: qui optimas unus omnium habuit collationes, Carolus Halmius, is et plurima bona huic libro adtulit et plurima quae sunt admodum peruersa et silentio opprimenda. Cui libro nihil magis offuit quam morbus ille locos optimos ut spurios dam-

De huius editionis ratione et subsidiis.

nandi propterea quia inepti esse uideantur. Veluti I 10, 17 ad uerba 'si ea quae utilia sunt nobis conuenient' qui comparauerit Mart. Capellae p. 188, 15 edit. Eyssenh. 'si nobis prosunt', is ne illa quidem ut spuria damnabit. Attamen qui cognoscere cupiet quos locos damnauerint quos alio transiecerint, is non nostram, sed Kayseri et Friedrichii adeat editionem: qui haec prolegomena accurate perlegerit is sciet a Kaysero et Schuetzio fere omnes transitiones omniaque scriptoris ipsius additamenta esse damnata, ab Halmio omnia supplementa codicum E. In codd. scripturis afferendis perpauca negleximus ueluti t et c e et ae litterarum discrepantias; in uocabulis dubiis ueluti *suspicio* indicare lectiones traditas satius esse duximus: in difficillimo quoque loco codd. scripturas quam potuimus diligentissime examinauimus. Testes sunt quos precibus fatigauimus ut ex incertis certos non redderent Hugo Dessauer Herbipolitanus Victor Iernstedt Petropolitani Fridericus Leitschuh Bambergensis Gustauus Nick Darmstadiensis Martinus Schanz Herbipolitanus Eduardus Stroebel Norimbergensis S. G. de Vries Leidensis. Et his uiris omnibus et praefectis bybliothecarum Bambergensis Bernensis Berolinensis Darmstadiensis Gottingensis Halensis Herbipolitanae Leidensis Musei Brittanici Parisinae Petropolitanae gratias agimus ea qua par est pietate et Ottoni Gilbert Gryphiswaldensis bybliothecae praefecto uiro humanissimo Guilelmo Schmitz Coloniensi qui in notis Tironianis soluendis quondam nos adiuuit benignissime Ottoni Seeck amico doctissimo, qui huic libro componendo opera adfuit et consilio.

Scribebam Kal. April. 1893.

Gryphiswaldiae.

CONSPECTUS RERUM ET LOCORUM.

Quo tempore liber Ciceronem inuenerit auctorem p. 1 — De subscriptione codicis *H* p. 1 — De Romaniano Tagastensi p. 2 — De IV libris in VI uolumina diuisis p. 4 — Cur Ciceronem auctorem esse libri inuentor indicauerit p. 5 — Romae librum doctis numquam innotuisse p. 6 — Primus inter doctos Hieronymus adhibuit rhetoricam ad Her. p. 7 — Secuntur Rufinus et Priscianus p. 8 — Seruatus Lupus p. 9 — Codices classis *M* p. 10 — Cod. Herbipolitanus *H* p. 11 — Cod. Parisinus *P* p. 12 — Cod. Bernensis *B* p. 14 — Cod. Corbeiensis *C* p. 15 — Cod. Parisinus *II* p. 19 — De archetypo codd. classis *M* p. 20 — De uerborum distinctione p. 21 — De litterarum commutationibus p. 22 — De compendiis scripturae p. 26 — De geminatione semiuocalium omissa p. 29 — De codice Laudensi p. 32 — De codicibus expletis *E* p. 33 — Cod. Bambergensis *b* p. 34 — Cod. Leidensis *l* p. 35 — Cod. Darmstadiensis *d* p. 35 — Codices reliqui familiae *E* p. 36 seqq. — De emendationis studiis medii aevi p. 36 — De auctore recensionis *E* p. 39 — De ratione critica exercenda p. 43 — De fatis libri expleti et integri p. 51 — De translatione libri in sermonem uulgarem Italorum p. 52 — De translatione Byzantina p. 54 — De editionibus typis impressis p. 60 — De Raphaelis Regii et Laurentii Vallae studiis p. 61 — De libri ad Her. auctore p. 69 — De Cornificio p. 70 — De titulo operis ad Her. p. 73 — De natura et indole librorum ad Her. p. 75 — De Ciceronis libris de inu. p. 76 — De commentariis scholasticis p. 80 — De philosophia scriptoris ad Her. p. 83 — De prooemiis et epilogis librorum ad Her. p. 84 — De stilo scriptoris puerili p. 86 — De epilogo totius operis p. 90 — De grammaticis studiis scriptoris ad Her. p. 95 — De metricis eius studiis p. 99 — De declamationibus scriptoris ad Her. p. 102 — De suasoriis et controuersiis p. 102 — De praeexercitaminibus p. 110 — De auctoribus et fide scriptoris ad Her. p. 111 — De ratione quae inter Ciceronis libros de inu. et rhetoricam ad Her. intercedat p. 119 — Initia rhetoricae Latinae p. 133 — De L. Caelio Antipatro p. 136 — De L. Aelio Stilone p. 138 — De Latinis rhetoribus p. 141 — De L. Plotio Gallo C. Marii amico p. 147 — De doctore scriptoris

ad Her. p. 151 — De tempore quo libri ad Her. scripti sint p. 153 —
De Graecis auctoribus librorum de inu. et ad Her. p. 156 — De ortho-
graphiae rationibus p. 162 — De sermone scriptoris ad Her. p. 167 —
De huius editionis ratione et subsidiis p. 179 —

-
- I 1, 1 p. 49. 50. 75. 85. 86. 87 *bis*. 115. 122. 151
2, 3 p. 47. 169. 174
3, 5 p. 41. 103. 177
4, 6 p. 90. 116 *bis*. 131. 165
4, 8 p. 91
5, 8 p. 38. 90. 170. 173. 177
6, 9 p. 119. 121
6, 10 p. 27 *bis*. 32. 47. 49. 50. 86. 164. 165. 169. 170
7, 11 p. 30 *bis*. 49. 87 *bis*. 94. 121. 170
8, 12 p. 30. 110. 173
8, 13 p. 18. 125. 164
9, 14 p. 25. 125
9, 15 p. 48. 131. 140. 172
9, 16 p. 5. 30. 50. 86. 119. 151. 176
10, 17 p. 70. 110. 176
11, 18 p. 17. 27. 41. 50 *ter*. 82. 86. 94 *bis*. 109. 122. 124. 150. 151. 157
11, 19 p. 107. 109. 131. 171
11, 20 p. 108
12, 20 p. 6. 107. 108. 163. 167
12, 21 p. 16. 23. 97. 108. 153. 166. 167
12, 22 p. 6. 18. 25. 47. 109. 165. 169
13, 23 p. 106. 107. 174
14, 24 p. 50 *bis*. 104. 106. 109. 110 *bis*. 132. 165. 177
15, 25 p. 9. 27. 50. 88. 106. 108. 110
16, 25 p. 91
16, 26 p. 26. 50. 87. 94. 110. 116. 163. 169
17, 27 p. 50. 85. 86. 88. 148. 164. 166. 169
- II 3, 5 p. 50. 94 *bis*. 155. 170. 177. 178
4, 6 p. 27. 29. 40. 49
4, 7 p. 23. 27 *bis*. 50. 85. 86. 89. 165. 171 *bis*. 173
5, 8 p. 19. 90. 171
6, 9 p. 42. 176
7, 10 p. 91. 164 *bis*. 170
7, 11 p. 90. 167. 173
8, 12 p. 22. 48. 85. 88. 91. 102. 165. 166. 173
9, 13. p. 50. 94. 169
10, 14 p. 26. 50. 94. 165. 178
10, 15 p. 165. 167. 176
11, 16 p. 26. 46. 49. 50. 83. 171
12, 17 p. 94. 97. 108. 153
12, 18 p. 94
13, 19 p. 49. 94. 132. 165
13, 20 p. 9. 26. 47. 48. 49. 87. 95
14, 21 p. 26. 31. 94. 167
14, 22 p. 51
15, 22 p. 48. 51. 94 *bis*. 176
16, 24 p. 24. 28. 47. 48. 51. 94. 163. 169. 178
17, 25 p. 30. 168. 171
17, 26 p. 42. 94. 169
18, 27 p. 30. 50 *bis*. 126. 176
18, 28 p. 167. 169
19, 28 p. 109. 169. 173
19, 29 p. 49. 90. 165. 167. 169
19, 30 p. 50. 94. 164. 174
20, 31 p. 40. 95. 126. 176
20, 32 p. 27. 168
20, 33 p. 31. 118. 124
21, 33 p. 27. 94. 177
21, 34 p. 25. 26. 84
22, 34 p. 6. 23. 24 *bis*. 26. 27. 32. 37. 40. 46. 47. 94. 95. 98. 168. 169 *bis*
23, 35 p. 13. 26. 28. 32. 95. 99
23, 36 p. 25 *bis*. 92
24, 37 p. 25. 30. 31. 39. 48. 176
24, 38 p. 28. 48. 50. 102. 127. 131. 132. 163 *bis*. 177
25, 39 p. 23. 27. 28. 31. 46. 48. 50. 94. 131. 165
25, 40 p. 26. 165
26, 40 p. 28
26, 41 p. 17. 50. 127. 155. 163
- II 1, 1 p. 26. 28. 30. 48. 50. 84. 102. 110
2, 2 p. 49. 84. 116. 163. 164. 174
2, 3 p. 27 *bis*. 51
3, 4 p. 24. 164

- II 26, 42 p. 24. 132. 163. 178
 27, 43 p. 50. 127. 131. 178
 27, 44 p. 25 *bis*. 127. 176
 28, 45 p. 22. 26. 27. 87. 89. 97.
 152. 163. 165.
 29, 46 p. 50 *bis*. 87. 154. 165. 167
bis. 171
 30, 47 p. 28. 30. 49. 51. 94. 98.
 111. 116. 130. 168. 172
 30, 48 p. 23. 28. 32. 130. 165.
 169. 177
 30, 49 p. 23. 25. 40. 42. 47. 165.
 166. 170
 31, 50 p. 25. 46. 51. 85. 124.
 130. 163. 165. 167. 170
- III 1, 1 p. 84. 85
 2, 2 p. 27. 28 *bis*. 48. 88. 103
quinquies. 166. 169. 177
 2, 3 p. 29. 48. 90. 91. 96. 138
 3, 4 p. 22. 28. 48. 91. 112. 166.
 167
 3, 5 p. 49. 164. 174
 3, 6 p. 22. 89. 128
 4, 7 p. 26. 30. 40. 97. 163. 173
 4, 8 p. 27. 163. 170. 177
 5, 8 p. 21. 48. 103. 125.
 5, 9 p. 49. 90. 178
 6, 10 p. 49. 95
 6, 11 p. 30. 50. 169.
 6, 12 p. 28. 178
 7, 13 p. 27. 42. 166. 176. 177
 7, 14 p. 49. 86. 167. 175
 8, 15 p. 27. 28. 30. 46. 88. 102.
 111. 170. 175
 9, 16 p. 126. 172. 178
 9, 17 p. 50. 164
 10, 17 p. 51
 10, 18 p. 47. 163
 11, 19 p. 49. 151. 171
 11, 20 p. 48. 49. 88. 111
 12, 20 p. 111
 12, 21 p. 22. 25. 46. 89. 93. 163
 12, 22 p. 24. 27. 41. 47. 48. 50.
 164. 170
 13, 23 p. 170
 13, 24 p. 88
 14, 24 p. 37. 50. 164. 169. 173.
 177
 14, 25 p. 13. 24. 27. 30. 44 *bis*.
 87. 89. 169. 170. 176
 15, 26 p. 46. 47. 48. 164
 15, 27 p. 24. 27. 30. 44. 47. 85.
 160. 165. 170
 16, 28 p. 24. 25. 47
- III 16, 29 p. 24. 49. 53. 173
 16, 30 p. 90
 17, 30 p. 41. 75. 116. 166. 167.
 178
 18, 30 p. 166
 18, 31 p. 46. 172
 19, 31 p. 22. 90. 169. 172
 19, 32 p. 27. 40. 41. 44. 53. 164
 20, 33 p. 22. 50. 90 *bis*. 98
 20, 34 p. 47. 172
 21, 34 p. 37. 44. 45. 54. 87. 132.
 163. 164. 178
 22, 35 p. 41. 42. 43. 50. 54
 22, 36 p. 28. 30. 50. 88. 90
 22, 37 p. 25. 29 *bis*. 47 *bis*. 173.
 176
 23, 38 p. 21. 49. 50. 87. 115.
 122. 166
 23, 39 p. 49. 165. 166. 173
 24, 39 p. 29 *bis*. 87
 24, 40 p. 25. 48. 49. 85. 86. 87.
 91 *bis*. 116. 166
- IV 1, 1 p. 27. 48. 98. 115. 122. 144.
 166. 168. 169. 178
 1, 2 p. 23. 50. 117. 165. 167
 2, 2 p. 50. 118. 174
 2, 3 p. 91
 2, 4 p. 22. 51
 3, 4 p. 30 *ter*. 42. 167
 3, 5 p. 9. 19. 47 *bis*. 118. 136.
 163. 171
 3, 6 p. 24. 27. 50 *bis*. 113. 164.
 166
 4, 6 p. 24. 29. 50. 172
 4, 7 p. 9 *bis*. 22. 24. 50. 132. 173.
 177
 5, 7 p. 49. 50. 115. 135. 152.
 167. 171. 174
 5, 8 p. 44. 178
 6, 9 p. 27. 37. 48. 49 *bis*. 87.
 112. 159. 164. 166. 167. 172
 7, 10 p. 73. 112. 115. 121. 122.
 164. 175. 178
 8, 11 p. 42. 90. 163. 164
 8, 12 p. 27. 30. 42 *ter*. 46. 48.
 50. 88. 91. 100. 153. 167. 168
bis. 170. 175
 9, 13 p. 24. 30. 49. 101. 169.
 170. 177
 10, 14 p. 22. 47 *bis*. 101. 164.
 165 *ter*. 169. 173 *bis*
 10, 15 p. 28. 50. 60. 90. 94. 140.
 169. 173
 11, 16 p. 160. 172. 177. 178

- IV 12, 17 p. 28. 44. 61. 75. 91. 95. 159. 175. 177 *bis*
 12, 18 p. 40. 42 *bis*. 60. 96. 118 *ter*. 125. 133. 136. 137. 165. 177. 178
 13, 18 p. 4. 50
 13, 19 p. 25. 42. 46. 48. 116. 167. 172
 14, 20 p. 20. 25. 108
 14, 21 p. 72. 163
 15, 21 p. 42. 50. 160. 163
 15, 22 p. 24. 25. 43. 163. 170. 172
 16, 23 p. 22. 25 *bis*. 28. 40. 45. 48. 127
 16, 24 p. 30. 175
 17, 24 p. 22. 23. 30. 47. 48. 95
 17, 25 p. 9. 91
 18, 25 p. 44. 70. 170
 18, 26 p. 163
 19, 26 p. 8. 40. 49. 50. 72. 88. 100. 170
 19, 27 p. 22. 28. 88. 100. 163. 164
 20, 27 p. 29. 42
 20, 28 p. 23. 27. 30. 48. 97. 98 *bis*. 171. 177
 21, 29 p. 22. 37. 47. 72. 88. 96. 97. 164. 168
 22, 30 p. 27. 28. 47. 49. 72. 88 *bis*. 97. 98
 22, 31 p. 22. 26. 46 *bis*. 98. 105. 152. 154. 163. 165. 169. 170
 23, 32 p. 165
 23, 33 p. 48 *bis*
 24, 33 p. 25. 50. 108. 171. 173
 24, 34 p. 25. 30. 47. 106
 25, 34 p. 23. 47. 48. 105
 25, 35 p. 32. 46. 89. 108. 128. 166
 26, 35 p. 170. 178
 26, 36 p. 23. 25. 27. 49. 98. 168. 177
 27, 37 p. 23. 42. 48. 88. 164. 173
 28, 38 p. 28. 47. 48 *bis*. 88. 92. 108. 114. 159. 166. 168
 28, 39 p. 40. 46. 47. 72. 87. 114 *ter*. 160
 29, 39 p. 44. 168. 177
 29, 40 p. 28 *bis*. 46. 153. 166. 172. 177
 29, 41 p. 28
 30, 41 p. 21. 26. 42. 44. 97. 114. 115. 167. 172. 173 *bis*
 31, 42 p. 24. 30. 41. 46. 49. 97. 98. 116. 121. 140. 177. 178
- IV 32, 43 p. 18. 22 *bis*. 24. 26. 29. 50. 88. 95. 133. 148. 172. 178
 32, 44 p. 8. 22. 49. 100. 163. 177
 33, 44 p. 46. 95. 114
 34, 45 p. 20. 23. 28. 29. 46. 47. 50. 87. 108. 114. 153. 165. 173
 34, 46 p. 20. 27. 46. 90. 165 *bis*. 169. 177. 178
 35, 47 p. 21. 22. 50. 91. 106. 155. 163. 178
 36, 48 p. 27. 49 *bis*. 50. 91. 163
 37, 49 p. 25. 30. 87. 163. 176. 177
 37, 50 p. 47. 93
 38, 50 p. 25. 27. 48. 90. 148. 166. 177
 39, 51 p. 21. 22. 25 *bis*. 30. 35. 47. 123. 163. 164. 165. 168. 170. 178
 40, 52 p. 24. 46. 47. 49. 50
 40, 53 p. 51
 41, 53 p. 29. 30. 173. 174
 42, 54 p. 50 *bis*. 87. 111. 165
 43, 55 p. 22. 50. 177
 43, 56 p. 21. 24. 46. 93
 44, 56 p. 23. 26. 49. 87. 111. 177
 44, 57 p. 21. 25. 26. 27. 30. 40. 42. 49 *bis*. 50 *bis*. 98. 108. 158. 168
 44, 58 p. 93. 102. 111
 45, 58 p. 29. 42
 45, 59 p. 91
 46, 59 p. 42 *bis*. 47. 50. 93
 47, 60 p. 28 *bis*. 29 *bis*. 30 *bis*. 42. 46. 48 *bis*. 49. 50 *quiniens*. 87
 48, 61 p. 25. 40. 42. 165. 170. 176
 49, 62 p. 26. 30. 32. 35. 38. 50 *bis*. 127. 166 *bis*. 167
 49, 63 p. 164
 50, 63 p. 19. 166 *bis*. 172 *bis*. 173
 51, 64 p. 30. 48. 50. 154. 164 *ter*. 168. 171. 173. 178
 51, 65 p. 163
 52, 65 p. 28 *bis*. 37. 40. 44 *bis*. 50. 51. 95. 108. 164
 53, 66 p. 23. 48. 103. 155. 165. 178
 53, 67 p. 27. 44. 91. 98
 54, 67 p. 114. 164
 54, 68 p. 22. 28. 40. 42 *bis*. 45. 60. 61. 153
 55, 68 p. 25. 26 *bis*. 27. 28. 34. 50. 61. 95. 105. 170
 56, 69 p. 19. 26. 40. 44 *bis*. 49. 50. 82. 85. 86. 87 *bis*. 90. 91. 164. 170. 171 *bis*. 178 *bis*

INCERTI AUCTORIS

DE RATIONE DICENDI

AD C. HERENNIUM LIBRI IV

[M. TULLI CICERONIS AD HERENNIUM LIBRI VI]

. . . stude uerum inuenire . . .
IV 30, 41

1) Mutili saec. IX uel X qui omittunt I cap. 1—5:

H = Herbipolitanus (prolegg. p. 11)

P = Parisinus (ibid. p. 12)

Π = Parisinus recentior (ibid. p. 19)

B = Bernensis (ibid. p. 14)

C = Corbeiensis (ibid. p. 15)

M = codicum *HPΠBC* uel consensus uel archetypus

2) Expleti saec. XII uel XIII qui soli habent
I cap. 1—5:

b = Bambergensis (prolegg. p. 34)

l = Leidensis (ibid. p. 35)

d = Darmstadiensis (ibid. p. 35) qui explicit IV 53, 66, unde eius uice
fungetur

v = Vossianus primus (prolegg. p. 37)

E = codicum *bld* consensus.

Supplementa codicum **E** indicauimus uncinis talibus: < >: glossemata
archetypi omnium talibus: [ ]

Supplementa codicum **E** quae iam in codicibus *ΠBC* exstant inclinatis
litteris indicantur additis uncinis: conf. prolegg. p. 45. 46

Supplementa editorum inclinatis litteris indicantur uncinis omissis

H uel *H*¹ significat codicis *H* primam manum, *H*² secundam

Codicum *ΠCd* discrepantias nonnullas et singulares et inutiles indi-
care omisimus

[M. TULLI CICERONIS]

ADHERENNIIUM

LIBRI SEX].

LIBER PRIMUS.

(Etsi [in] negotiis familiaribus impediti uix satis otium studio suppeditare possumus et id ipsum, quod datur otii, libentius in philosophia consumere consueuimus, tamen tua nos, Gai Herenni, uoluntas commouit, ut de ratione dicendi conscriberemus, ne aut tua causa noluisse aut fugisse nos laborem putares. Et eo studiosius hoc negotium suscepimus, quod te non sine causa uelle cognoscere rhetoricam intellegebamus: non enim in se parum fructus habet copia dicendi et commoditas orationis, si recta intellegentia et definita animi moderatione gubernetur. Quas ob res illa, quae Graeci scriptores inanis adrogantiae causa sibi adsumpserunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse uiderentur, ea conquisierunt, quae nihil adtinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quae uidebantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus. Non enim spe quaestus aut gloria commoti uenimus ad scribendum, quemadmodum ceteri, sed ut industria nostra tuae morem geramus uoluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus,

M. Tullii Ciceronis ad Herennium lib̄ I incip̄ l: in *bd nulla praescriptio* 1 in *om Omnibonus* impediti 4 *gai om d* 6 suscepimus hoc negotium *b* 7 rethoricam intelligebamus 8 parum in se fructus *d* 9 intelligentia 11 arrogantiae assumpserunt 12 reliquimus *Lambinus* relinquimus *bl* relinquemus *d* 13 conquisiuerunt *d* attinebant 17 tuae *om l*

[sed] si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum iuuare, ut intellegas hanc rationem praeceptionis ad exercitationem adcommodari oportere.

²
² Oratoris officium est de iis rebus posse dicere, quae res ad usum civilem moribus et legibus constitutae sunt, ⁵ cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit.

Tria genera sunt causarum, quae recipere debet orator: demonstratium, deliberatium, iudiciale.

Demonstratium est, quod tribuitur in alicuius certae personae laudem uel uituperationem. ¹⁰

Deliberatium est in consultatione, quod habet in se suasionem et dissuasionem.

Iudiciale est, quod positum est in controuersia et quod habet accusationem aut petitionem cum defensione.

Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus, ¹⁵ deinde quo modo has causas tractari conueniat, ostendemus.

³ Oportet igitur esse in oratore inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronuntiationem.

Inuentio est excogitatio rerum uerarum aut ueri similitum, quae causam probabilem reddant. ²⁰

Dispositio est ordo et distributio rerum, quae demonstrat, quid quibus locis sit collocandum.

Elocutio est idoneorum uerborum et sententiarum ad inuentionem adcommodatio.

Memoria est firma animi rerum et uerborum et dispositionis perceptio. ²⁵

Pronuntiatio est uocis, uultus, gestus moderatio cum uenustate.

Haec omnia tribus rebus adsequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. ³⁰

Ars est praeceptio, quae dat certam uiam rationemque dicendi.

---

1 sed *del Gruterus* assiduitate 2 intelligas *bd* 3 accommodari 4 iis *Kayserus*] his 6 assensione quo ad *l* quod *HJordanus Krit. Beitr.* p. 339 7 sunt genera *d* 16 deinde] et *d* 22 collocandum 24 accommodatio 29 assequi

Imitatio est, qua impellimur cum diligenti ratione ut aliquorum similes in dicendo ualeamus esse.

Exercitatio est assiduus usus consuetudoque dicendi.

Quoniam ergo demonstratum est, quas causas oratorem recipere quasque res habere conueniat, nunc, quemadmodum possit oratio ad rationem oratoris officii adcommodari, dicendum uidetur.

Inuentio in sex partes orationis consumitur: in exordium,³ narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem.⁴

Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris constituitur ad audiendum.

Narratio est rerum gestarum aut proinde ut gestarum expositio.

¹⁵ Diuisio est, per quam aperimus, quid conueniat, quid in controuersia sit, et per quam exponimus, quibus de rebus simus acturi.

Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum adseueratione.

²⁰ Confutatio est contrariorum locorum dissolutio.

Conclusio est artificiosus orationis terminus.

Nunc, quoniam una cum oratoris officiis, quo res cognitu facilius esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur et eas ad inuentionis rationem adcommodaremus, de exordio primum dicendum uidetur.

Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus⁵ causae est considerandum. Genera causarum sunt quattuor: honestum, turpe, dubium, humile.

¹⁸ RG VII 2, 729 W: Διήγησις ἐστὶν ἐκθεσις πραγμάτων γεγονότων ἢ ὡς γεγονότων.

1 impellimur 2 ualeamus *bd* ualemus *l s. s. a et* uel uelimus
³ assiduus 4 ergo *bl* igitur *d* 5 conueniret *d* 6 possit oratio
ad rationem oratoris officii accommodari *l* officia oratoris ad orationem
accommodari possint *b* ad orationem officia possint (possint officia *l*²)
oratoris accommodari *d*, *l*² in marg. 12 auditoris constituitur *d*
auditoris uel indicis constituitur uel apparatur *bl* 13 aut — gesta-
rum *om b* 15 per quam exponimus quibus de rebus simus dicturi
et per quam aperimus quid conueniat quid in controuersia sit *d*
19 adseueratione 21 terminus orationis *d* 24 accommodaremus
27 considerandum est *d* III *s. s. or l* quattuor *bd*

Honestum causae genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum uidetur, aut obpugnabimus, quod ab omnibus uidetur obpugnari debere ut pro uiro forti contra parricidam.

Turpe genus intellegitur, cum aut honesta res obpugnatur aut defenditur turpis.

Dubium genus est, cum habet in se causa et honestatis et turpitudinis partem.

4 Humile genus est, cum contempta res affertur.

6 Cum haec ita sint, conueniet exordiorum rationem ad causae genus adcommodari. Exordiorum duo sunt genera: principium, quod Graece prohemium appellatur, et insinuatio, quae epodos nominatur.

Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur, ut attentos, 15 ut dociles, ut beniuolos auditores habere possimus.

Si genus causae dubium habebimus, a beniuolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse possit.

Sin humile genus erit causae, faciemus attentos. 20

Sin turpe causae genus erit, insinuatione utendum est, de qua posterius dicemus, nisi quid nacti erimus, qua re aduersarios criminando beniuolentiam captare possimus.

Sin honestum genus causae erit, licebit recte uel uti uel non uti principio. Si uti uolemus, aut id oportebit 25 ostendere, qua re causa sit honesta, aut breuiter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Sin principio uti nolemus, ab lege, ab scriptura aut ab aliquo nostrae causae adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beniuolum, attentum auditorem habere uolumus, quo modo 30 quidque effici possit, aperiemus.

1 genus esse *d* 2 oppugnabimus *l* id oppugnamus *d* 3 oppugnari *ld* ut — parricidam *inclusit Roemerus* 5 intelligitur cum aut *bl* aut cum *d* oppugnatur *ld* 7 causa honestatis *d* 9 affertur *d* ante affertur *bl* 11 accommodari 13 quae] quod *l* *ἐπodos editt* 17 habemus *d* 20 erit genus *b* 21 est utendum *d* 23 captare *bl* capere *ld* 25 oportebat *l* 27 si *ld* 28 aliquo firmissimo nostrae *d* firmissimo *post* causae *inseruit l* 29 ergo *b* 30 attentum beniuolum *b* uolumus habere *d* 31 effici *l* efficere *b* confici *d*

Dociles auditores habere poterimus, si summam causae breuiter exponemus et si attentos eos faciemus; nam docilis est, qui attente uult audire.

Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos aut de iis, quae ad rem publicam pertineant aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad deorum immortalium religionem; et si rogabimus, ut attente audiant; et si numero exponemus res, quibus de rebus dicturi sumus.

Beniuolos auditores facere quattuor modis possumus: ab nostra, ab aduersariorum nostrorum, ab auditorum persona, et ab rebus ipsis.

Ab nostra persona beniuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine adrogantia laudabimus, atque in rem publicam quales fuerimus aut in parentes aut in amicos aut in eos, qui audiunt *** aliquid referemus, dum haec omnia ad eam ipsam rem, qua de agitur, sint adcommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem; et si orabimus, ut nobis sint auxilio et simul ostendamus nos in aliis noluisse spem habere.

Ab aduersariorum persona beniuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus.

In odium rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus.

In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, si factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, adfinitates aduersariorum proferemus, et his adiumentis magis quam ueritati eos confidere aperiemus.

---

2 breuiter *om d* cos *om d* dociles *b²* 3 is qui *d* 4 magnis rebus *d* 5 iis *Aldus*] his rem.p. 7 immortalium religionem pietatem *d* 8 si *om d* de quibus rebus *b* 10 III s. s. or *l* quatuor *bd* 11 ab *ter om d* 12 et ab *om d* 13 a *d* 14 arrogantia atque *bl* aut *d* rem.p. 16 eos ipsos *d* lacunam sic fere suppleas: aperiemus et si de humanitate misericordia clementia nostra qua in alios usus sumus aut in eos qui audiunt 17 qua de *d* de qua *bl* accommodata 19 oramus *d* et *om d* ostendimus *d* 20 et nos *d* spem noluisse *d* 23 si quid *bd* si quid *l* 26 potentiam si *b* potentias *l* potentiam *d* 28 afinitates *ld* affinitatēs *b*

In contemptionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus.

Ab auditorum persona beniuolentia colligitur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus; et si, quae de iis existimatio, quae iudicii expectatio sit, aperiemus.

Ab rebus ipsis beniuolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando tollemus, aduersariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendum est.>

Tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus, quae diligenter sunt considerata: aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris a nobis alienat; aut cum animus auditoris persuasus esse uidetur ab iis, qui ante contra dixerunt; aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt.

Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, hominem spectari oportere; non placere nobis ipsis, quae facta dicantur ab aduersariis, et esse indigna aut nefaria; deinde cum diu rem auxerimus, nihil simile a nobis factum ostendemus; aut aliquorum iudicium de simili causa aut de eadem aut de minore aut de maiore proferemus, deinde ad nostram causam pedetemptim accedemus et similitudinem conferemus. Item si negabimus nos de aduersariis aut de aliqua re dicturos, et tamen occulte dicemus interiectione uerborum.

Si persuasus auditor <fuerit, id est>, si oratio aduersariorum fecerit fidem auditoribus — neque enim non facile

5 et om d iis Cratandrea] his 8 laudand tollemus l¹ laudando extollemus l² b d 9 aperiendum] utendum s. a. m l aperiendum b 11 Tria] hic incipiunt M praeter B, cuius pars uetustior incipit 7, 11 uerbis Verum haec res utilitates. In HP praescribitur: DE INSINUATIONE ET TRIBUS TEMPORIBUS PRINCIPII: in II: Marci Tullii Ciceronis ad Herennium lib. I de rhetorica incipit feliciter de insinuatione et tribus temporibus principii. In C nihil praescriptum 13 auditoris animum d 14 esse uidetur] uidetur esse Hd 15 iis Aldus] his est om H¹ 18 Rem hominem PC Rem non hominem HP² II Rem non hominem hominem non rem E spectari PCE expectari HII 22 de maiore] maiore P 23 et] et per C 24 negauimus H¹ 27 auditor fuerit id est si E auditor si M 28 fidem

scire poterimus, quoniam non sumus nescii, quibus rebus fides fieri soleat — ergo si fidem factam putabimus, his rebus nos insinuabimus ad causam: de eo, quod aduersarii firmissimum sibi adiumentum putarint, primum nos dicturos pollicebimur; ab aduersarii dicto exordiemur, et ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit; dubitatione utemur quid potissimum dicamus aut quoi loco primum respondeamus, cum admiratione.

Si defessi erint audiendo, ab aliqua re, quae risum mouere possit, ab apologo, fabula uerei simili, imitatione deprauat<a>, inuersione, ambiguo, suspicione, inrisione, stultitia, exuperatione, collectione, litterarum mutatione, praeterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, uersu, ab alicuius interpellatione aut adrisione; <si promiserimus> aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos; nos non eodem modo, ut ceteri soleant, uerba facturos; quid alii soleant, quid nos facturi sumus, breuiter exponemus.

Inter insinuationem et principium hoc interest. Principium eius modi debet esse, ut statim apertis rationibus, quibus praescripsimus, aut beniuolum aut attentum aut do-

10 Cic. de or. II 59, 242 item ridiculum quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet

auditoribus] auditoribus s. s. fidem *H* 1 poterimus] poterunt *H* 3 nos rebus *bl* auersarii *C* 4 firmissimum — aduersarii *om* *Π* putauerint *P* ē aut ab aduersarii *E* 6 aut dubitatione *E* 7 quoi *Kayserus* quo *HP* (s. s. cui) *Π* cui quo *C* cui *E* 8 āmiratione *bd* adfirmatione *H* affirmatione *PΠ* adfirmatione uel admiratione *C* affirmatione s. s. *m1* uel āmiratione *l* 9 Si] Sin *b* erint *H*¹ erunt *reliqui* 10 fabula *M* a fabula *E* ueresimili *H* ueri simili *reliqui* imitatione *H, l* (s. s. *m1* uel immu) immutatione *PΠbd* inmutatione *C* deprauata *E* deprauat *H* deprauatione *PΠC* 11 ab ambiguo *E* abici a *H* a *PΠC* inrisione *HC* irrisione *reliqui* inrisione — mutatione *om* *Π* 12 exuperatione *E* superatione *HC* Separatione *P* collatione *d* *Schuetzius* litterarum *b* dicto praeter expectationem *Schuetzius* praeterexpectatione *proposui prolegg. p. 27* 13 similitudine turpi *H* uersu ab (aut ab *d*) alicuius interpellatione aut arrisione. Si promiserimus aliter ac parati fuerimus nos esse dicturos. nos non eodem modo *E* uersu aliter ac (hac *H*) parati fuerimus nos esse dicturos ab alicuius interpellatione aut adrisione nos non eodem modo *M*: sed in *C* signum transpositionis appositum ad uersu, dicturos, adrisione 17 sumus *Md* simus *bl* 18 inter est *HP* 20 praescripsimus *EC*² perscripsimus *PC*

cilem faciamus auditorem: at insinuatio eiusmodi debet esse, ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendi opere uenire possimus. Verum hae tres utilitates tametsi in tota oratione sunt comparandae, hoc est, ut auditores sese perpetuo nobis ad-⁵ tentos, dociles, beniuolos praebeant, tamen id per exordium causae maxime comparandum est. Nunc, ne quando uitioso exordio utamur, quae uitia uitanda sint, docebo.

Exordienda causa seruandum est, ut lenis sit sermo et usitata uerborum consuetudo, ut non adparata oratio uidea-¹⁰ tur esse.

Vitiosum exordium est, quod in plures causas potest adcommodari, quod uulgare dicitur.

Item uitiosum est, quo nihilo minus aduersarius potest uti, quod commune appellatur; item illud, quo aduersarius¹⁵ ex contrario poterit uti.

Item uitiosum est, quod nimium apparatis <uerbis> compositum est aut nimium longum est, et quod non ex ipsa causa natum uideatur, ut proprie cohaereat cum narratione, et quod neque beniuolum neque docilem neque adtentum²⁰ facit auditorem. De exordio satis erit dictum: deinceps ad narrationem transeamus.

¹² Narrationum tria genera sunt.

Unum est, cum exponimus rem gestam et unum quidque

---

perscribimus *H* perscribimus *Π* 1 huiusmodi *II* 2 omnia illa *b*
 3 commoditem *C* 4 Verum] *hic incipit B codicis pars uetusta* hae tres
ΕΠC P² B² haec res *HPB* ratione *b* 5 comparandae *HPC* comparan-
 dae *reliqui* adtentos *HPB* attentos *reliqui* 6 id] idem *d* perexor-
 dium *P* 7 maximae *PB* comparandum *HPC* considerandum *b* com-
 parandum *reliqui* nequando *II* 8 sint] sunt *H* docebo; Exordienda
 (Exordiendi *B*) *M* in *addidit P² B²* docebo. In exordienda *ld* docebis.
 (s. s. o *m1*) In exordienda *b* 9 leuis *b* et *E* ut *M* 10 appa-
 rata *ΠE* uideatur oratio *bl* 11 esse] esse de uitiiis exordiorum *M*
 13 acomodari *P* accommodari *P² ΠBE* 14 quo] quod *B* quid *d*
 15 apellatur *Iib* quo *bl ΠBC* qui *d* quod *HP* 17 apparatis
 uerbis *E* apparatis *PΠB* aparatis *H* apparate *P²C* compositum
 est *HP* compositum est *BΠd* compositum *bl* 19 uidetur *b* *uulgo*
 propriae *II* 20 beniuolem *H¹* adtentum *HPB* attentum *reliqui*
 21 erit] est *d* 22 transeamus. DE NARRATIONE *M* 23 genera
 sunt *M* sunt genera *E* 24 est cum exponimus *M* (cum *om H¹*) quo
 (est quo *d*) exponemus *E* quidque *HPBd* quodque *reliqui*

trahimus ad utilitatem nostram uincendi causa, quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est.

Alterum genus est narrationis, quod intercurrit nonnumquam <aut> fidei aut criminationis aut transitionis aut alius cuius apparationis causa.

Tertium genus est id, quod a causa ciuili remotum est, in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo genera sunt, unum quod in negotiis, alterum quod in personis positum est.

Id, quod in negotiorum expositione positum est, tres habet partes: fabulam, historiam, argumentum.

Fabula est, quae neque ueras neque ueri similes continet res, ut eae sunt, quae tragoedis traditae sunt.

Historia est gesta res, sed ab aetatis nostrae memoria remota.

Argumentum est ficta res, quae tamen fieri potuit, uelut argumenta comoediarum.

Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorum dissimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulationem, misericordiam, rerum uarietates, fortunae commutationem, insperatum incommodum, subitam laetitiam, iucundum exitum rerum. Verum haec in exercendo transiguntur; illud, quod ad ueritatem pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus.

Tres res conuenit habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut ueri similis sit; quae quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est.

1 trahemus *bl* 3 inter currit *PC* 4 aut fidei *E* fidei *M* ad criminationis *add C* uel laudationis *in marg.* at *H*¹ aut transitionis *om B*¹ 5 apparationis (*aparationis H*) *M* apparationis uel laudationis *E* 6 ciuilis emotum *H* 9 sunt genera *bl* 14 eae sunt *HPHC* haeae sunt *B* hae (*haeae l*) *E* tragoedis *l* tragedis *b* tragydiis *HPHC* tragidiis *B* tragediis *d* 15 res gesta *b* ab *om H*¹ remota memoria *b* 18 uelud *C* comediarum *ld* comediorum *b* tragydiorum *M* 21 lenitatem *om H*¹ lenitatem *Gronouius* suspicionem *CE* suspicionem *reliqui* 22 ueritates *H* 23 subitam laetitiam insperatum incommodum *H* 24 iocundum *HP²d* in *om H*¹ 25 transigentur *E* transigetur *PIBC* transigitur *H* quomod *H*¹ 27 Tres *om d* delucida *H*

Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit, et si non ab ultimo initio repetere uolemus, et si summatim, non particulatim narrabimus, et si non ad extremum, sed usque eo, quo opus erit, persequemur, et si transitionibus nullis utemur, et si non deerrabimus ab eo, quod coeperimus exponere, et si exitus rerum ita ponemus, ut ante quoque quae facta sint, scire possint, tametsi nos reticuerimus: quod genus, si dicam me ex prouincia redisse, profectum quoque in prouinciam intellegatur. Et omnino non modo id, quod obest, sed etiam id, quod neque obest neque adiuuat, satius est praeterire. Et ne bis aut saepius idem dicamus, cauendum est; etiam ne quid, nouissime [id] quod [supra] diximus, deinceps dicamus, hoc modo (*CRF*² p. 113):

Athenis Megaram uesperiaduenit Simo: 15

Vbi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini:

Insidias postquam fecit, uim in loco adtulit.

- 15 Rem dilucide narrabimus, si ut quicquid primum gestum erit, ita primum exponemus et rerum ac temporum ordinem conseruabimus, ut gestae res erunt aut ut potuisse geri uidebuntur: hic erit considerandum, ne quid perturbate, <ne quid contorte,> ne quid noue dicamus, ne quam in aliam rem

1 Rem] DE BREVI NARRATIONE. Rem **M** 2 narrare] tractare s. s. *m* 1 narrare *b* initio] principio *b* 3 uoluerimus *d* 4 persequimur *b* 6 coepimus *d* 7 quoque *om* *d* sunt *d* scire *HP*¹ sciri *P*² *BCE* 9 rediisse *d* intelligatur **E** 10 omnino *BCE* homini *HP*¹ abest *H*¹ 12 idem dicamus] dicamus *H* dicamus idem *b* Cauendum est etiam *l* Cauendum etiam est *b* nequid nobis semel id quod supra *HP*¹ ne id quod supra *B*¹ *super* supra *m* 2 semel *posito* ne [/] semel [/] id quod supra *C* ne id quod supra semel *bd* ne id quod semel supra *l* nouissime *habent Antias Varro*: proxime *Cic. de inu.* I 20, 28 *conf. p.* 216, 7 13 hoc do *B* 15 megaram *d* megaram *bl* mecarum *P*¹ *BC* mece narum *II* Simo] si modo *H* 16 Megaram] eadem discrepantia quae 15 fecit insidias *b* uirginis *H* 17 in *om* *d* adtulit *P* attulit *reliqui*; *uersus Plauti esse conicit Thielmannus* 18 Rem] DE DILUCIDA NARRATIONE Rem **M** narrauimus *H*¹ quicquid *HP*¹ *NC* quidquid *B* quidq; *ld* quodq; *b* 20 conseruauimus *H*¹ 21 ne quid perturbate ne quid contorte ne quid noue ne quid ambigue *bl* ne quid perturbate ne quid contorte ne quod ambigue *d* nequid perturbate nequid noui *II*¹ (*in P m* 2 *super* noui *scriptum* ambigui) *IB* ne quid perturbate ne quid ambigui *C* (*in marg.* uel noui)

transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe persequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, praetereamus, et si sequemur ea, quae de breuitate praecepta sunt; nam quo breuior, <eo> dilucidior et cognitu facilior narratio fiet.

5 Veri similis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut 16
natura postulat, dicemus, si spatia temporum, personarum
dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates
constabunt, ne refelli possit aut temporis parum fuisse aut
causam nullam aut locum idoneum non fuisse aut homines
10 ipsos facere aut pati non potuisse. Si uera res erit, nihilo-
minus haec omnia narrando conseruanda sunt, nam saepe
ueritas, nisi haec seruata sint, fidem non potest facere: sin
erunt ficta, eo magis erunt conseruanda. De iis rebus caute
configendum est, quibus in rebus tabulae aut alicuius firma
15 auctoritas uidebitur interfuisse.

Adhuc quae dicta sunt arbitror mihi constare cum ceteris
artis scriptoribus, nisi quia de insinuationibus noua excogita-
uimus, quod eam soli praeter ceteros in tria tempora diuisi-
mus, ut plane certam uiam et perspicuam rationem exordi-
20 orum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de 10
rerum inuentione disputandum est, in quo singulare consu-
mitur oratoris artificium, dabimus operam, ut nihilominus
industrie, quam rei utilitas postulabit, quaesisse uideamur,
si prius pauca de diuisione causarum dixerimus.

25 Causarum diuisio in duas partes distributa est. 17

Primum per narrationem debemus aperire, quid nobis

1 rerepetamus *b*¹ 2 sequemur *PΠBC* sequamur *d* perse-
quemur *bl* quaerimus *H* 3 quo breuior eo dilucidior (lucidior *b*) *EC*
quo (quod *PB*) breuior dilucidior (delucidior *II*) *HPΠB* 4 cognito *H*¹
fiet] fiet DE UERISIMILI NARRATIONE **M** 7 oportunitates *HCB*
8 possint *H* 10 ut pati *H*¹ nihil omninos (u *super os scripta*) *H*
nihil hominus *C* 12 sunt *H* potest non *l* 13 fictae *Hl* facte
(i *m*¹ *super a posita*) *b* conseruandae *H* De *om* *II* iis *Cratandrea*]
his 14 confingendum *b* configendum **Md** configendum s. s. *m*¹
uel confingendum *l* 15 inter fuisse *HPBC* 16 sunt *om* *d*
17 noua *HCE* nouae *PB* noue *Π* 18 ea *BΠ* soli nos *E* atria *C*
diuidimus *d* 19 per spicuam *P* 21 qua *E* 22 artificium *HPΠB*
officium *Cbd* officium s. s. *m*¹ uel artificium *l* nichilo minus *E*
nihil ominus *H* nihil minus *PΠBC* 23 industrie *b* industriae *reliqui*
uidebamur *H*¹ 26 per narrationem **M** perorata narratione *E*

conueniat cum aduersariis, si ea, quae utilia sunt nobis, conuenient, quid in controuersiis <relictum sit> hoc modo:

‘Interfectam esse ab Oreste matrem conuenit mihi cum aduersariis: iure fecerit et licueritne facere, id est in controuersia.’

Item e contrario:

‘Agamemnonem esse a Clytemestra occisum confitentur; cum id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse.’

Deinde, cum hoc fecerimus, distributione uti debemus. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem et expositionem. 10

Enumerationem utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. Eam plus quam trium partium numero <esse> non oportet: nam et periculosum est, ne quando plus minusue dicamus, et suspicionem adfert auditori meditationis et artificii, quae res fidem abrogat orationi. 15

Expositio est, cum res, quibus de rebus dicturi sumus, 18 exponimus breuiter et absolute. Nunc ad confirmationem <et confutationem> transeamus.

Tota spes uincendi ratioque persuadendi posita est in confirmatione et in confutatione. Nam cum adiumenta 20 nostra exposuerimus contrariaque dissoluerimus, absolute nihil mirum munus oratorium confecerimus. Utrumque igitur 11 facere poterimus, si constitutionem causae cognouerimus.

Causarum constitutiones alii quattuor fecerunt: noster

---

24 Cic. de inu. I 11, 16 Huius (i. e. quartae) constitutionis Her-
magora inuentor esse existimatur

---

1 aduersariis si ea quae utilia sunt nobis (utilia nobis erunt *d*)
conuenient quid (quod *b*) in controuersiis (controuersia *d*) relictum sit
hoc modo **E** aduersariis quid in controuersiis si ea quae utilia nobis
erunt conuenient hoc modo **M** 3 Interfectam *P* horeste **E** 4 inrene
Schuetzius licuerit ne *HP* 6 e om *d* 7 agamemnonem *l* esse
om *b* a om *P¹B¹* clytemetra **M** clitimestra *bl¹* clitemestra *dl²*
occisum esse *b* 10 partesⁱⁿ *b* 11 quod *H¹* 12 eam **EC** ea re-
liqui 12 numero esse *bl* numero *HPH* numero contineri *B* contineri
numero *C* numero constare *d* 13 nequando *HPB* 14 affert **E** 16 expo-
sitio est] expositione *d* quibus de rebus] de quibus *bd* 17 et con-
futationem *b*, om reliqui 20 in confutatione *Ml²* confutatione *bd*
infutatione *l¹* ad argumenta nostra **B** nostra adiumenta *b* 22 minus *b¹*
24 alii] aū *H* quattuor **M** quatuor **E** noster] nīr *B*

doctor tres putauit esse, non ut de illorum quicquam detraheret inuentione, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter ac singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter et bipertito.

5 Constitutio est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione coniuncta.

Constitutiones itaque, ut ante diximus, tres sunt: coniecturalis, legitima, iuridicialis.

Coniecturalis est, cum de facto controuersia est, hoc modo:

Ajax in silua, postquam rescit, quae fecisset per insaniam, gladio incubuit. Ulixes interuenit, occisum conspicatur, corpore telum cruentum educit. Teucer interuenit, fratrem occisum, inimicum fratris cum gladio cruento uidet: capitis arcessit.

Hic coniectura uerum quaeritur; de facto erit controuersia: ex eo constitutio causae coniecturalis nominatur.

Legitima est constitutio, cum <in> scripto aut e scripto 19 aliquid controuersiae nascitur. Ea diuiditur in partes sex: 20 scriptum et sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem.

Ex scripto et sententia controuersia nascitur, cum uidetur scriptoris uoluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo,

si lex sit, quae iubeat eos, qui propter tempestatem 25 nauem reliquerint, omnia perdere, eorum nauem ceteraque esse, si nauis conseruata sit, qui remanserunt in nauis. Magnitudine tempestatis omnes perterriti nauem relique-

1 doctor] doctor hermetes *d*; in *b* margine *m1*: Ermestes, in *l* s. s. *m2* Ermestes uel Ermetes: in *C* manu saec. X uerbis noster doctor s. s. uolcaedius plotus de *om b*¹ quicquam *P*¹ quiddam *H* 3 ac] a *P*¹ *B* 5 accusatoris *C*¹ 6 insimulatione] crimine *b* 7 ante *om b* 8 iuridicialis *P*¹ *B* *Π* 9 est *om Hd* 12 Ulixis *H*¹ interuenit *H* 13 cruentatum *b* edicit *H* interuenit *HP* 14 fratrem] cum fratrem *bl* inimicum] cum inimicum *C* 15 uidet Schuetzius uideat *PΠBCld* uidi////t *H* uidebat *b* captis *l*¹ arcessit *b* 16 Hic quoniam *E* Hic cum *C* uerum quia *B* 17 et ex eo *CE* 18 in scripto aut e scripto *bl* scripto aut e scripto *HPΠBd* scripto *C* s. s. *m2* Aut e scripto 19 aliquid *om B*¹ controuersia *B*¹ 20 diffinitionem *d* 25 nauim *l* reliquerint *PCE* relinquerint *H* reliquerunt *ΠB* nauim *bl* 26 conseruita *P*¹ remanserint *d* 27 nauim *bl* relinquerunt *H*

runt — in scapham conscenderunt — praeter unum aegrotum: is propter morbum exire et fugere non potuit. Casu et fortuitu nauis in portum incolumis delata est; illam aegrotus possedit. Nauem petit ille cuius fuerat.

Haec constitutio legitima est ex scripto et sententia. 5

20 Ex contrariis legibus controuersia constat, cum alia lex iubet aut permittit, alia uetat quippiam fieri, hoc modo:

Lex uetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in contione orationem habere: altera lex iubet augurem, in demortui locum qui petat, in contione nominare. <Au>gur 10 quidam damnatus de pecuniis repetundis in demortui locum nominauit; petitur ab eo multa.

Constitutio legitima ex contrariis legibus.

12 Ex ambiguo controuersia nascitur, cum res unam sententiam scripta, scriptum duas aut plures sententias significat, hoc modo: 15

Paterfamilias cum filium heredem faceret, testamento uasa argentea uxori legauit: [Tullius] 'heres meus [Terentiae] uxori meae XXX pondo uasorum argenteorum dato, quae uolet.' Post mortem eius uasa pretiosa et caelata 20 magnifice petit. Feilius se, quae ipse uellet, in XXX pondo ei debere dicit.

Constitutio est legitima ex ambiguo.

21 Definitione causa constat, cum in controuersia est, quo nomine factum appelletur. Ea est huiusmodi: 25

1 schapham *H* 3 incolomis *HP* illam *PBC* Illam *bl*
 illa *Π* ille *Hd* 4 possidet *bP²* eam possidet *d* nauem *Μd* (Nauem *PΠ*: in *B* eadem ratione distinguitur) Nauim *bl* 6 constat]
 nascitur *b* 8 repetendis *Hb* 9 contionem *PB* conteone *H¹*
 contentione *C¹* 10 inde mortui *b* in mortui *l¹* qui] *q*; *H* con-
 tentione *C* nominare augur *E* nominaretur *H* nominare. Vir *reliqui*
 11 repetendis *b* inde mortui *bl* locum *Μ* locum qui petat *bd*
 qui petat locum *l* 14 contrauersia *H* cum res unam sententiam
 scripta *HP¹* res una sententia scripta *Π* cum *BCE* 17 testamen-
 tum *H¹* 18 Tullius *del Burmannus* Terentiae *del Burmannus*
 terentia *H¹* 19 triginta *d* 20 qua *HPΠ* praeciosa *P* 21 petit.
 Filius *Halmius et codd. nonnulli interpolati* petit melius *HPΠB¹*
 petit Tullius *C* illa petit Tullius *bl* petit mulier Tullius *d* qua *HPΠ*
 ipsa *P¹Π* uolet *Cb* uelit *d* in XXX] triginta *d* 22 ei *CE* et
reliqui 24 difinitione *H²* ex difinitione *d* in] inde *bP²* tro-
 uersia *H¹* 25 appelletur *BCld* apelletur *b* inpelletur *H* inpelle-
 retur *P* impelleretur *Π, B* (in marg.) huius modi *P*

Cum Lucius Saturninus legem frumentariam de se-
missibus et trientibus laturus esset, <Q.> Caepio, qui per
id temporis quaestor urbanus erat, docuit senatum aerarium
pati non posse largitionem tantam. Senatus decreuit, si
5 eam legem ad populum ferat, aduersus rem publicam uideri
ea facere. Saturninus ferre coepit, collegae intercedere.
Ille nihilominus sitellam detulit. Caepio, ut illum contra
intercedentibus collegis, aduersus rem publicam uidit ferre,
cum uiris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas
10 deicit, impedimento est, quo setius feratur: accersitur Caepio
maiestatis.

Constitutio legitima ex definitione. Vocabulum enim
definitur ipsum, cum quaeritur, quid sit minuere maiestatem.

Ex translatione controuersia nascitur, cum aut tem- 22
15 pus differendum aut accusatorem mutandum aut iudices mu-
tandos reus dicit. Hac parte constitutionis Graeci in iudi-
ciis, nos in iure [ciuili] plerumque utimur. [In hac parte
nos iuris ciuilis scientia iuuabit] In iudiciis tamen nonnihil
utimur ut hoc modo:

20 Si quis peculatus accusatur, quod uasa argentea puplica
de loco priuato dicatur sustulisse, possit dicere, cum defi-
nitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus, secum
furti agi, non peculatus oportere.

Haec partitio legitimae constitutionis his de causis raro

1 lutius C l. d saturnius l legem] legem controuersiam b¹
2 Q. cepio b Q. cipio d cepio l C coepio B caepio reliqui perit HB¹
per it P¹ 3 temporibus H senatum om b 4 tantam largitionem H
5 rem p. Mbl r. p. d 6 eam C eum l saturnius C coepit]
coepio H inter cedere HBC 7 nihil ominus PC sitellam HP¹B
cistellam P²II E uel cistellam sitellam C caepio PII coepio BC
cepio bl cipio d, om H contra illum ut C 8 inter cedentibus HP
rem p. HPICbl r. p. d uidet d ferre om H facere b Kayserus
9 potens C pontem b 10 deiecit b arcessitur ld coepio HBC
cepio bl cipio d 12 diffinitione E 13 diffinitur E quid sit
minuere EB²C quid ut minuerit HP¹B quid imminuerit P²II
14 nascitur controuersia d aut tempus differendum E, om BC ale-
pos. t different H allepos differrem (sed m m1 in ns mutata) P¹ aut
post differendum P² alia post differens II 16 Graeci EC creti reli-
qui 17 ciuili del Kayserus utimur plerumque b in hac — iuuabit
del Kayserus 18 sententia b iudicii H nonnihil] non ea nichil d
20 accusator P¹ puplica H publica reliqui 21 diffinitione E
22 usum H 24 perditio H

uenit in iudicium, quod in priuata actione praetoriae exceptiones sunt et causa cadit qui egit, nisi habuit actionem, et in publicis quaestionibus cauetur legibus, ut ante, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, utrum illi ceat accusare necne.

13 Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine
23 propria lege uenit in iudicium, quae tamen ab aliis legibus similitudine quadam aucupatur. Ea est huiusmodi.

Lex (*XII tabb. p. 130 S*): si furiosus existet, adgnatum gentiliumque in eo pecuniaque eius potestas esto. Et lex: qui parentem necasse iudicatus erit, ut is obuolutus et obligatus corio deuehatur in profluentem. Et lex (*l. s. p. 127*): paterfamilias uti super familia pecuniaue sua legauerit, ita ius esto. Et lex (*l. s. p. 128*): si paterfamilias <intestato moritur, familia> pecuniaque eius agnatum gentilium esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse. Ei damnato statim folliculo lupin<o> os <obuolutum est> et soleae lignae in pedibus inductae sunt: in carcerem ductus est.

1 uenit in] inuenit *H* accione *b* praetoria *HP* 2 fiunt
s. s. *m1* uel sunt *b* causa *E* causae *M* cadit *EH* caedit *PBC*
qui aegit nisi habuit actionem *B* quia egit nisi habuit actionem *HP*
is qui non quemadmodum oportet egerit *E* qui non quemadmodum
oportet egerit *C* in cuius margine ex parte notis Tironianis conscriptum
hoc scholion exstat: quidam codices habent qui egit nisi habuit actionem: quod bene potest scribi secundum illud quod est in secundo libro (12, 18)... Reliqua non expedit: relegat scholiasta ad exemplum Orestis qui interfecerit reginam cum non habuerit actionem 3 cauitur *C* caueatur *b* 4 illi liceat *BCP²IIbd* illiceat *HP¹* liceat *l* 6 controuersia constat *II* constat controuersia *b* 8 similitudinē quādam *d* aucupatur] in *b* au in ras ac cupatur *H* 9 exsistet *P* existat *l* agnatum *EP²II* 10 gentiliumque *E* gentilium quae *M* in eo] eius *C* pecnniaque *E* pecunia quae *M* 11 ut is *M* is *ld, om b* 12 deueatur *PB* Et lex] in *C* hic sequitur lex: Si paterfamilias... deinde lex: Paterfamilias uti Et lex si *d* 13 pater familias *BC* sua ligauerit *P¹BC* suālligauerit *H* 14 ius *E* usus *M* pater familias *M* 15 intestatus moritur familia *EC, om HP* intestato moritur *B* (familia addidit *m2*) intestato moritur familia inseruit *P²* pecunia quae *PB* pecunia *H* agnatum gentilium *M* agnatum et gentilium *bl* agnatum gentiliumque *d* 16 negasse *H¹* 17 folliculo lupino os obuolutum est (inuolutum est *l*) *ld* folliculo obuolutum os lupino *b* follicum lupinos *HP¹* folli cum lupino *P²II* folli cum lupinis *B* 18 indute *C* indite *b* et in *bd* carcere *H* deductus *d*

Qui defendebant eum, tabulas in carcerem adferunt, testamentum ipso praesente conscribunt, testes recte adfuerunt; de illo supplicium sumitur. *Ii*, qui heredes erant testamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum obpugnauerat in eius periculo, suam uocat hereditatem lege agnationis.

Hic certa lex in rem nulla adfertur, et tamen multae adferuntur, ex quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit aut non potuerit iure testamentum facere. Constitutio legitima ex ratiocinatione.

Cuiusmodi partes essent legitimae constitutionis ostendimus: nunc de iuridicali constitutione dicamus.

Iuridicalis constitutio est, cum factum conuenit, sed iure an iniuria factum sit, quaeritur. Eius constitutionis partes duae sunt, quarum una absoluta, altera adsumptiua nominatur.

Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris adsumatur, recte factum esse dicemus, eiusmodi:

Mimus quidam nominatim Accium poëtam conpellauit in scaena. Cum eo Accius iniuriarum agit. Hic nihil aliud defendit nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda.

Adsumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, adsumpta extraria re conprobatur. Adsumptiuae partes sunt

1 afferunt E 2 rite C affuerunt E 3 sumitur Hi M l paulo post sumitur. Hi bd 4 minor] manus H 5 oppugnauerat ld 6 legem HPB 7 nullam H affertur bd fertur l 8 afferuntur E quarum H 10 ratiocinatione est b 11 constitutiones C¹ P² b ostendimus b ostendamus l¹ 12 iuridicali H² B¹ ΠC indicali H¹ P¹ dicemus d 13 iuridicalis H¹ P Π B C¹ 14 iuria H¹ 15 sunt duae bl absoluta dicitur d absumptiua b assumptiua ld 17 ut] aut B 18 assumatur E recte E certe M esse dicemus. Eiusmodi l esse eam dicemus eiusmodi H P Π esse dicemus ea eiusmodi est Bd esse dicemus ea huiusmodi est C esse dicemus ea est huiusmodi b 19 Mimus] minus H actium Hb conpellauit P conpellauit reliqui 20 scaena: cum eo Minutianus caenaculum; eo H caenaculo. Eum l (Eum m2 insertum) cenaculo meo; P I I b d cenaculo eius; eo B caenaculum; eum C actius Hb 21 liceri H eum nominari b nomina H 23 Assumptiua E infirmata b est] est sed bd C 24 assumpta E extraria H C b ex contraria P I I B l contraria d conprobatur PC conprobatur reliqui assumptiuae E sunt partes b

quattuor: concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio.

Concessio est, cum reus postulat ignosci. Ea diuiditur in purgationem et <de>precationem.

Purgatio est, cum consulto negat se reus fecisse. Ea 5 diuiditur in imprudentiam, fortunam, necessitatem:

fortunam, ut Caepio ad tribunos plebis de exercitus amissione;

imprudentiam, ut ille, qui de eo seruo, qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam 10 tabulas testamenti aperuit, cum is seruus testamento manu missus esset;

necessitudinem, ut ille, qui ad diem commeatus non uenit, quod *flumina* se interclusissent.

Deprecatio est, cum et peccasse se et consulto fecisse 12 confitetur, et tamen postulat, ut sui misereantur. Hoc in iudicio fere <non> potest usu uenire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta extant, hoc modo: in loco communi per amplificationem iniciemus: 'quodsi hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conueniret, uerum 13 nihil postulat ignosci.' Ergo in iudicium non uenit: at <in> senatum, ad imperatorem et in consilium talis causa potest uenire.

15 Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse
25 — — — —

1 quattuor *HPB* quattuor *b'd* .III. *reliqui* 2 comparatio *P*
comparatio *reliqui* 3 sibi ignosci *bd* 4 deprecationem *EC* preca-
tionem *HPΠB*¹ 5 fuisse *b* 6 in *om* *H* imprudentiam *HP* im-
prudentiam *reliqui* 7 cepio *Hbl* coepio *PΠBC* cipio *d* TR.
PL. *PΠC* tr. pl. *Bb* t. r. pl. *H* tribunū . pl. *l* tribunum plebis *d*
9 imprudentiam *E* 10 suplicium *b* 11 apperuit *H* his *H* manu
missus testamento esset *b* testamento manu misisset *B* 14 *flumina*
se] has *HPB*: *conf. Quintil. VII 4, 14* eum aquae *E* aquae eum *C*
aquae *P²Π* aquae se *Weidnerus* inter clusissent *PC* 15 Deprae-
catio *P* et *om* *B* peccasse se *M* se peccasse *d* peccasse *bl*
16 fatetur *d* misereatur *C* 17 iudicio fere non potest *BCd* iu-
dicio non fere potest *P²Πl* iudicio non potest fere *b* iudicio fere po-
test *HP*¹ usus *b*¹ euenire *d* 18 constant *b* existant *d* in
hoc modo. Locum communem *B* 21 At in senatum *E* aut sena-
tum *HPΠB* sed ad senatum *C* 22 ad imperatorem *HΠBC* im-
peratorem *P* aut ante imperatorem *E* et in consilium] et consu-
lem *B*

nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes, cum se defendit in matrem conferens crimen.

Ex remotione criminis causa constat, cum a nobis non crimen, sed culpam ipsam amouemus et uel in hominem transferimus uel in rem quampiam conferimus.

In hominem transfertur, ut si accusetur is, qui Publium Sulpicium se fateatur occidisse, et id iussu consulum defendat et eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret.

In rem confertur, ut si quis, ex testamento quod facere iussus sit, ex plebis scito uetetur.

Ex conparatione causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, et id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est:

C. Popilius, cum a Gallis obsideretur neque fugere ullo modo posset, uenit cum hostium ducibus in conlocationem; ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret. Satius esse duxit amittere impedimenta quam exercitum. <Exercitum> eduxit, impedimenta reliquit: accersitur maiestatis.

Quae constitutiones et quae constitutionum partes sint, uideor ostendisse. Nunc quo modo eas et qua uia tractari conueniat demonstrandum est, si prius aperuerimus, quid

1 dicemus *H* 2 horestes *bd* confert *bd* 6 trans ferimus *P* conferemus *b* inferimus *H* 7 trans fertur *P* accusetur *ld* accusatur *Mb* publicum sulpicium *HP²Π* publicum supplicium *P¹* publicum supplicium *Bl* publ////ium scipionem *C* .p. sulpicium *bd* 8 fatetur *b* defendat et] defendit ut *b* 9 sed ratione *H* sed etiam rationem (*om* quoque) *d* 11 si *q̄* *H* 12 plebis scito *HPBbl* plebiscito *reliqui* 13 conparatione *P* conparatione *reliqui* dicemus *b* 15 huius modi *P* 16 *c̄* popilius *HPΠB* *c̄*. pōpilius *C* .C. pōpilius *bl* Gaius pompilius *d* effugere *d* *Kayserus* 17 ducibus hostium *b* conlocationem *H* conlutationem *PBΠC* collocationem *E* 18 ut *om* *H¹* impedimenta *HP* impedimenta *reliqui* relinqueret et *d* 19 educeret *Bld* educere *HPΠCb* duxit *Cl d* dixit *HPΠBb* impedimenta *HP* impedimenta *reliqui* quam exercitum. Exercitum eduxit (*educit b*) *E* quam exercitum edixit *H¹P¹* quam exercitum eduxit *ΠB* quam exertum. Eduxit exercitum *C* impedimenta *HP* impedimenta *reliqui* 20 accersitur *Mb* accessitur *l* arcessitur *d* 22 sunt *b*

oporteat ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur.

26 Constitutione igitur reperta statim quaerenda ratio est. <Ratio est> quae causam facit et continet defensionem, hoc modo, ut docendi causa in hac potissimum causa consistamus: 5

Orestes confitetur se occidisse matrem: nisi adtulerit facti rationem, peruerterit defensionem. Ergo adfert eam, quae nisi intercederet, ne causa quidem esset. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat.

Ergo, ut ostendi, ratio ea est, quae continet defensionem, 10 sine qua ne parua quidem dubitatio potest remorari damnationem.

Inuenta ratione firmamentum quaerendum est, id est, quod continet accusationem, quod adfertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo: 15

Cum usus fuerit Orestes ratione hoc pacto: 'Iure occidi, illa enim patrem meum occiderat', utetur accusator firmamento, hoc modo: 'At non abs te occidi neque indamnata poenas pendere oportuit.'

Ex ratione defensionis et ex firmamento accusationis 20 iudicii quaestio nascatur oportet, quam nos iudicationem, 'Graecei crinomenon appellant. Ea constituetur ex coniunctione firmamenti et rationis defensione hoc modo:

Cum dicat Orestes se patris ulciscendi matrem occidisse, rectumne fuerit sine iudicio a filio Clytemestram 25 occidi.

---

3 ratio est. Ratio est quae *b* est ratio. Ratio est quae *d* ratio est quae *Ml* 5 causa *punctis notatum in II* potissimam *H*¹ 6 Orestes *b* cum confiteatur se matrem occidisse *b* cum occidisse se confitetur matrem *d* adtulerit *HC* attulerit *reliqui* · 7 peruertit *l* peruertit *d* affert *E* 8 quae] quam *II* inter cederet *HP* nec causa *bl*²*C*² 10 est ea *bl* 11 nec parua *b* dubitatio *C* 13 id est] id *d* 14 quod] quae *d* affertur *E* 15 antea *H* constituetur] quod continet *d* 16 rationem *HPB* 18 At non *dB*² ut non *HPB* Non *III* Sed non *Cb* indamnata *PΠCl* indamnata *HB* indampnata *b* indampnata *d* 21 nascatur quaestio *b* quam *BCbl* quod *d* tam *HP* (*in utroque m1 in quam mutatum*) tum nos constituere iudicationem quam *Π* 22 graece *H*¹*P*¹ graeci *reliqui* *kpino-*menon *d* appellant *b* constituitur *d* 24 ulciscendi causa *E* 25 rectum ne *PB* clitemestram *l*²*d* clitemestram *bl*¹

Ergo hac ratione iudicationem reperire conuenit: reperta iudicatione omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit.

In omnibus constitutionibus et partibus constitutionum¹⁷
hac uia iudicationes reperientur, praeterquam in coniecturali²⁷
constitutione: in ea nec ratio qua re fecerit quaeritur, fecisse
enim negatur: nec firmamentum exqueiritur, quoniam non
subest ratio. Quare ex intentione et infitiatione iudicatio
constituitur, <hoc> modo:

10 Intentio: 'Occidisti Aiace[m].'

Infitiatio: 'Non occidi.'

Iudicatio: 'Occideritne?'

Ratio omnis utriusque orationis, ut ante dictum est, ad
hanc iudicationem conferenda est. Si plures erunt con-
stitutiones aut partes constitutionum, iudicationes quoque
plures erunt in una causa, set omnes simili ratione re-
perientur.

Sedulo dedimus operam, ut breuiter et dilucide, quibus
de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniam
satis huius uoluminis magnitudo creuit, commodius est in
altero libro de ceteris rebus deinceps exponere, ne qua propter
multitudinem litterarum possit animum tuum defatigatio re-
tardare. Si qua tardius haec, quam studes, absoluentur,
cum rerum magnitudini tum nostris quoque occupationibus
assignare debebis. Verumtamen maturabimus et, quod ne-

1 repperire *PB* reperiri *b* 5 iudicationis *P* repperien-
tur *HP* repperiuntur *B*¹ (u in e mutata) reperiuntur *b* praeter
quam *PCI* 6 constitutionem *H*¹ *P*¹ *B* Nam in ea *bl* 7 nege-
tur *b* exqueritur *H* exquiritur reliqui 8 quare *ΠCE* qua se *HPB*
infirmatione *b* 9 constituitur hoc modo *EC* constituitur modo *PΠB*
modo constituitur modo *H* 11 infirmatio *b* 12 occiderit ne *PBl*
14 pluraes *b* 16 set] sed *E* Sed et *M* repperientur *HPB* 19 di-
cendum adhuc *b* 20 magnitudo huius uoluminis *b* 21 nequa *HPB*
22 litterarum *b om d* tuum defatigatio animum *b* 23 Siqua *H*
Si quo *PΠCl*¹ Siquo *B* Sed quo *l*² sed si quo *b* Sed quoniam *d*
hac *HB* hae *P* quam (qua *B*¹) studes *PΠBE* quae studes *C*
quantotius *H* 24 cum] tum *d* tum] dum *H* 25 assignare *E*
maturauimus *H*

gotio deminutum fuerit, exaequabimus industria, ut pro tuo in nos officio, nostro in te studio munus hoc adcumulatissime tuae largiamur uoluntati.

---

1 diminutum *Hbl* exaequauimus *H* industria *ldC* indu-
 striae *M* industrie *b* 2 nostro *B²Cl* in nostro *HB¹Π* et in nostro *P*
 et nostro *bd* inte studio *P* intestudo *H¹* adcumulatis sume *H¹*
 adcumulatissime *PH²* accumulatisime *ΕΠΒC* 3 uoluntati] *in H*
 - *secuntur haec: romaniane uiuat (romaniane uiuat; M̄ TULLI. CICERIS*
AD HERENNIŪ LIB̄ .I. EXPLICIT INCIP̄ LIB̄ II. in P et B: M̄
TULLI CICERONIS AD HERENNIUM LIBER PRIMUS EXPLICIT
INCIPIT LIBER SECUNDUS nisi quod in B nonnulla uerba per com-
pendia scripta exstant: in Π: M̄ Tullii Ciċ ad Heř lib̄ .I. de breth.
expt incip̄ lib̄. II. in l: M. Tullii Ciceronis ad Herennium lib. I explicit
IncipitII. In reliquis spatio interiecto continuatur nulla inscriptione facta

---

[M. TULLI CICERONIS
A D H E R E N N I U M]
LIBER SECUNDUS.

In primo libro, Herenni, breuiter exposuimus, quas cau-¹
sas recipere oratorem oporteret et in quibus officiis artis¹
elaborare conueniret et ea officia qua ratione facillime con-
sequi posset. Verum, quod neque de omnibus rebus simul
5 dici poterat et de maximis rebus primum scribendum fuit,
quo cetera tibi facilia cognitu uiderentur, ita nobis pla-
citum est, ut ea, quae difficillima essent, potissimum <con>-
scriberemus.

Causarum tria genera sunt: demonstratium, delibera-
10 tium, iudiciale. Multo difficillimum iudiciale est; ergo id
primum absoluimus hoc et priore libro.

De oratoris officiis quinque inuentio et prima et diffi-
cillima est. Ea quoque nobis erit hoc libro propemodum
absoluta: paruae partes eius in tertium uolumen trans-
15 ferentur.

---

1 In primo libro] primo libro *d* n libro primo *b* herennii *b*
o herenni *d* 2 oratores *b* oportet *bd* officiis artis *bd* parti-
bus officiis artis *HPΠB* partibus officii artis *l* partibus officii *C*
(*conf. Mart. Cap. p. 143, 14 Eyssenh.*) 4 possit *H* 5 et *om d*
7 difficillima *H* potissimum *C* conscriberemus *bd* scriberemus
reliqui 9 deliberatium iudiciale demonstratium *d* 10 diffi-
cilumum *C*¹ est iudiciale *b* iudicio iudiciale est *H* 11 absolue-
mus hoc et (est *H*) priore libro de oratoris (oratoriis *H*) officiis
quinque inuentio *HPΠB* hoc et priore libro egimus de oratoris officiis
quinque inuentio *C* Hoc et priore libro egimus cum de oratoris officiis
tractaremus quinque quorum (tractaremus. Quorum quinque *l* quinque
tractaremus quorum *d*) inuentio *E* et priore *del Kayserus: conf. de inu.*
II 59, 178 12 et prima] quae prima *d* difficilima *C* 14 paruae par-

2 De sex partibus orationis primum scribere incepimus: in primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus uerbis, quam necesse fuit, nec minus dilucide, quam te uelle existimabamus; deinde coniuncte de confirmatione et confutatione dicendum fuit.

Quare genera constitutionum et earum partes aperuimus; ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem et partem constitutionis causa posita reperiri oporteret.

Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quaeri conueniret: qua inuenta curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus esse causas conplures, in quas plures constitutiones aut partes constitutionum adcommoarentur.

2 Relicum uidebatur esse, ut ostenderemus, quae ratio posset inuentiones ad unam quamque constitutionem aut partem constitutionis adcommoare, et item quales argumentationes, quas Graeci epicheremata appellant, sequi, quales uitari oporteret; quorum utrumque pertinet ad confirmationem et ad confutationem. Deinde ad extremum docuimus, cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat, qui locus erat extremus de sex partibus orationis.

Primum ergo quaeremus, quemadmodum quamque causam tractare conueniat et nimirum <[coniecturalem] eam

tes *BC* parue partem *H* paruae partem *P*¹ paruam partem *P*²*Π* sed paruam partem *E* in tertium *EH*²*P*²*Π* in .III. *BC* h. ut *H*, in *P* prior scriptura crasa transferentur *H* (s. s. *m*1 mus), *BC* transferentur *P*¹ transferamus *Π* transferemus *P*²*E* (transferemus *b*) 1 incepimus. In *bl*² incipiemus. In *Ml*¹*d* 2 secuti *l* 3 dilucide *H* 4 coniunctae *P* coniunctim *l* 6 aperuerimus *C* 7 partes *l*² 8 reperiri *CIIb* reperiri *HPBl* reperire *d* oportet *bd* 9 docui iudicatione *H*¹ 11 conferat *d* ammonuimus *E* 12 conplures *HP* conplures *reliqui* in quas *BC* in qua *H*¹*P*¹ in quibus *ΠH*²*P*²*E* pluras *H*¹ partes] par *P*¹*B*¹ 13 adcommoarentur *P*¹ adcommoarentur *reliqui* 14 Relicum *HP* reliquum *reliqui* uidebitur *HP*¹*B*¹ 15 possit *bd* 16 adcommoare *P* accommodare *reliqui* quales *bl* quas *Md* 17 epicherantata *b* appellant *b* sequi et *bd* 18 uitari *HP*¹*B* uitari *reliqui* oportere *B* confirmationem *H* confirmationem *reliqui* 19 docuimus *HPΠB* docebimus *EC* 20 cuius modi *P* 21 extremus *bl*²*d* proximus *Ml*¹ 24 tractari *bl* coniecturalem eam quae prima quaeque difficillima *d* coniecturalem eam quae

quae prima> quaeque difficillima est, potissimum consideremus.

In causâ coniecturali narratio accusatoris suspiciones³ interiectas et dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur. Defensoris narratio simplicem et dilucidam expositionem debet habere cum adtenuatione suspicionis. Huius constitutionis ratio in sex partes est distributa: probabile, conlationem, signum, argumentum, consecutionem,¹⁰ adprobationem. Horum unum quidquid quid ualeat, aperiemus.

Probabile est, per quod probatur expedisse peccare et ab simili turpitudine hominem numquam afuisse. Id diuiditur in causam et in uitam.

¹⁵ Causa est ea, quae induxit ad maleficio commodorum <spe aut incommodorum> uitatione, cum quaeritur, num quod commodum maleficio appetierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem; num aliquam cupiditatem <aut> amoris aut eiusmodi libidinis uoluerit explere aut num quod <in>com-
²⁰ modum uitarit: inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe commodi cupiditatem ostendet aduersarii, in uitatione incommodi formidinem augebit; defensor³⁴

difficillima l eam coniecturalem que difficillima b quamq; (s. s. m2 quae) difficillima (dificillima H¹) HB quamqua (m et ia in ras) difficillima P quaeq; difficillima II quam hoc quia difficillimū C 1 consideremus (considerabimus l) DE CONIECTURALI HPBΠl 3 suspitiones H 4 inter iectas IIPC debet om b nihil actum om b 5 uentu H¹ habitum IIPB 6 putetur sine causa C 7 adtenuatione HP attenuatione reliqui suspitionis II 9 probabile ld probabilem reliqui collationem E 10 adprobationem HPC approbationem reliqui unum quidquid quid] unum quid (s. s. m2: q;) quid H unum quid quod II unum quidqu P¹ unum quodque quod P² unum quodq; quidq; (ultimam q; erasit B²) B¹ unum quodq; quid CE aperiemus. DE PROBABILI P 12 expedisse reo bd 13 abfuisse CE 14 et in Md et bl 15 quae] q; H commodorum spe aut incommodorum uitatione (euitatione d) ldB commodiorum spe aut incommodorum ita b commodorum uitatione HP commodorum uita II commodorum inuitatione CP² 16 ñ quod HP¹ quod II num quod BCP² nunquid l an quod bd 17 appetiuerit b nam honorem nam C¹ 18 aut amoris bd amoris Ml 19 libidines C libidinem l uolueris II¹P¹II incommodum ECBΠP²H² commodum H¹P¹ 21 aduersarii ostendet b 22 inuitatione PC coniuncte .

autem negabit fuisse causam, si poterit, aut eam uehementer extenuabit; deinde inicum esse dicet omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem malefici deuocari.

5 Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur. Primum ⁵ considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quaeret, num quando uenerit in similem suspicionem, et in eo debet esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit, uita hominis possit adcommodari, hoc modo: Si dicet pecuniae causa fecisse, ostendat eum semper auarum fuisse, si honoris, ambitiosum; ita poterit animi uitium cum causa <peccati conglutinare. Si non poterit par uitium cum causa> reperire, reperiat dispar. Si non poterit auarum demonstrare, demonstret corruptorem, perfid¹iosum, si quo modo poterit denique aliquo aut quam plurimis uitiiis contaminare [personam]; deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si uehementer castus [integer] existimabitur aduersarius, dicet facta, non famam spectari oportere; illum ante occultasse sua flagitia; se planum facturum ab eo maleficium = non abesse. Defensor primum demonstrabit uitam integram,

1 causam fuisse *b* potuerit *d* 2 extenuabit *om d* inicum *P*
inimicum *B* iniquum *reliqui* aliqui *b* aliqui *P*¹ 3 aliqua] reliqua *HP*¹ *B*
perueniret *H* suspicionem *H* malefici *b* maleficii *reliqui* 5 spec-
tabitur *ICP*² spectabitur. in quo *bd* expectabitur *HP* *ΠB* 6 con-
siderauit *H*¹ fecerit quid *l* 7 repperiet *HPB* quaerat *H* quaere-
tur *d* uenerat *H*¹ suspicionem *II* 9 peccatis *H*¹ *PB* exposuerat *d*
adcommodari *II* *CE* 10 ostendat *H*² *Bd* ostendam *H*¹ *P*¹ ostendet
reliqui 11 ambiciosum ita poterit animi uitium cum causa peccati
conglutinare. si non poterit (potuerit *d*) par uicium cum causa repe-
rire reperiat *bd* ambitiosum. Ita poterit animi uitium cum causa
repperire repperiat *II* *ΠB* ambitiosum Si non ita poterit animi ui-
tium cum causa reperire reperiet *C* et *H*² *P*² *B*² qui *seruant* repperire
et repperiat — ambitiosum si non poterit animi uitium cum causa
peccati repperire repperiet *l* 14 poterat *H*¹ potuerit *d* corrupto-
rem *ECH*² *P*² *Π* conruitore *II*¹ *P*¹ corruptorem *B* perfidiosum *b*
perfidum *reliqui* 15 siquo *HPB* si quoquo *bd* potuerit *d*
16 uotiis *H*¹ uotis *PΠ* contaminare *M* contaminabit *bl*
contaminet *d* 17 nequiter *E* aequiter *M* hoc *Ernestius* 18 ca-
stus et integer *bd* *P*² integer *del* *Weidnerus* 19 fata *P*¹ *B*
famam] factam *II* spectare *H* 21 abesse] deesse *d* demon-
strauit *II*

si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, uim, persuasionem; quibus de rebus *** uituperatio eorum, quae extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin uehementer hominis turpitudine impediatur et infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente, et utetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Sin nihil eorum fieri potest, utatur extrema defensione: dicat non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere.

10 Collatio est, cum accusator id, quod aduersarium fecisse criminatur, alii nemini nisi reo bono fuisse demonstrat, aut alium neminem potuisse perficere nisi aduersarium, aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse aut non aequè commodè potuisse aut eum fugisse alias rationes commodiores

15 propter cupiditatem. Hoc loco defensor demonstret oportet aut aliis quoque bono fuisse aut alios quoque id, quod ipse insimuletur, facere potuisse.

Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quaesita. Id diuiditur in partes sex: locum, 20 tempus, spatium, occasionem, <spem> perficiendi, spem celandi.

Locus quaeritur, celebris an desertus, semper desertus 7 an tum, cum id factum sit, <fuerit> in eo loco solitudo,

21 Priscian. GL II p. 96, 17: Cicero in II ad Herennium: locus quaeritur celebris an desertus.

1 potuerit *d* si id *l* potuerit *bd* imprudentiam *HP* C
imprudentiam *reliqui* 2 adolescentiam *E* lacunam sic fere ex-
pleas: caute dicendum est et ad utilitatem nostrae causae adcommo-
date: et praeterea dicemus nihil attinere cum de crimine agatur uitam
et mores eius uituperare propterea quod reo 4 et signari *B* adsi-
gnari *ex* et signari *aut* cōsignari *P* /// assignari *H* assignari *C* assi-
gnari *ΠE* impediatur *HP* impediatur *reliqui* 5 insania *b* primus *P*¹
om H, sed *rasura exstat* 6 dicat esse *H* utitur *HP*¹ *B* 7 poterit
editt. utetur *b* 8 dicat] et dicat *d* moribus] rumoribus *d* 9 dicere
DE CONLATIONE *HPB om d* 10 Collatio *E* 11 bono *HBC*²
om Π bonum *CP*² (*in ras*), *E* fuisse] fecisse *P*¹ in demonstrat
a in ras habet H 12 aliud *H* 13 non aequè *E* neque *M* 14 effu-
gisce *bd* alias *ld* illas *Mb* 16 alios *PΠ* bono *PBCld* bene *H*
bonos *Π* bonum *b* id quod] id quo *bl* 17 potuisse DE SIGNO *P*
19 in partes in partes *b* 20 spem perficiendi *EB* C perficiendi *HPΠ*
21 locus *CE* locum *H*¹ *P*¹ *ΠB*¹ semper desertus *om b* 22 tunc *d*
id *om H* sit fuerit *E* sit *M*

sacer an profanus, puplicus an priuatus fuerit; cuiusmodi loci adtingant, num, qui est passus, perspectus, exauditus esse possit.

Horum quid reo, quid accusatori conueniat, perscribere non grauaremur, nisi facile quiuis causa posita posset iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci, cetera facile comparabit exercitatio.

Tempus ita quaeritur: quid anni, qua hora noctu an interdiu, et qua die, qua noctis hora factum esse dicatur et cur eiusmodi temporibus.

10

Spatium ita considerabitur: satisne longum fuerit ad eam rem <transigendam>, scieritne satis ad id perficiendum spatii futurum; nam parui refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri et ratione prouideri non potuit.

Occasio quaeritur, idoneane fuerit ad rem adoriendam an alia melior, quae aut praeterita sit aut non expectata.

Spes perficiendi ecqua fuerit, spectabitur hoc modo: si, quae supra dicta sunt signa, concurrent, si praeterea <ex> altera parte uires, pecunia, consilium, scientia, apparatus uidebitur esse, ex altera parte inbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse; qua re scire poterit, utrum diffidendum an confidendum fuerit.

1 puplicus *H* publicus *reliqui* 2 attingant *E* num qui est passus *E* numquid ē pactus *B* num quidem pactus *H* num quid est pactus *PΠ* num quid pactus *C* exauditus *M* et exauditus *E* 4 conscribere *C* 5 grauaremus *HPC* 6 enim debent inuentiones *H* (i s. s.) arte debent] arte *H* arte debet *d* cetera facile *EC P²Π* ceterę *H¹ s. s. a* ceterę facile *P¹B* 7 comparauit *P¹* comparauit *H¹B* comparabit *reliqui* 8 quid anni *HPΠB* qua parte anni *Cld* qua anni parte *b* an] et *H* 9 et qua die qua noctis hora *l* et quo die qua noctis hora *b* et qua noctis hora *d* et qua die quantis hora *BH¹P¹* et qua die quantis horis *C* et qua die quanto (o in *ras P*) horae *P²Π* 10 cur eiusmodi *Guilelmus* cum eiusmodi *M* cuiusmodi *d* eiusmodi *bl* 11 satis ne *HPB* 12 rem transigendam *E* rem *M* scierit ne *Mb* et potueritne scire *ld* 13 esse futurum *d* 14 prouideri ratione *d* poterit *d* 15 idonea ne *HPΠB* 17 ecqua *Spengelius* haec qua *HPΠB* haec quae *C* quae *E* spectabitur *EC* expectabitur *HPΠ* expectabatur *B* 18 concurrent *PΠBCbl* concurrerent *H¹* concurrerint *H²d* ex *E om M* 19 apparitio *B* 20 esse] esse fuisse *H¹* affuisse *d* fuisse *reliqui* ex *M* et ex *E* inbecillitas *HPC* inbecillitas *reliqui* imprudentia *HPC* imprudentia *reliqui* 21 quare scire *M* per quam rem scire *d* per quā rescire (resciri *b*) *bl* 22 potuerit *E* poterit *M* an] aut *H*

Spes celandi quae fuerit quaeritur ex consciis, arbitris, adiutoribus, liberis aut seruis aut utrisque.

Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis et magis firma suspicione. Id diuiditur in tempora tria: praeteritum, instans, consequens.

In praeterito tempore oportet considerare, ubi fuerit, ubi uisus sit, quicum uisus sit, num quid appararit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quid habuerit de consciis, de adiutoribus, de adiuuentis; num quo in loco praeter consuetudinem fuerit aut alieno tempore.

⟨In⟩ instanti tempore quaeretur, num uisus sit, cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odor⟨atu⟩, gustatu; nam quiuis horum sensus potest conflare suspicionem.

In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium aut ab quo factum sit. Factum esse, hoc modo: si tumore et liuore decoloratum corpus est mortui, significat eum ueneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum si uestimentum, si quid eiusmodi relictum aut si uestigium ⟨rei⟩ rep⟨ertum fuerit,⟩ si cruor in uestimentis, si in eo loco comprehensus aut uisus transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur.

1 quae] q̄: P q; B arbitri H¹B¹ arbitris P¹ 2 adiutoribus b utrisque E H²B² utrumque P¹C utriq; H¹ utriq; P²ΠB sequitur in HPB: DE ARGUMENTO 4 adiuuentis Kayserus et magis om P¹ tria tempora b d 7 quicum d quocum M l: in b o an i sit dubium 8 numquid P qui omnia id genus coniuncte numquid habuerit M num quem habuerit E 9 num quo in loco E numquid in loco M 10 fuerit b d fuerit uel fecerit l fecerit M 11 In instanti b d Instanti M l quaeritur E C 12 faciebā b numquis strepitus d numquid trepitus C¹ 13 num quod b aut (expunctum) H 14 odoratu b¹d odore M b²l gustatu M gustu C²E horam H¹P¹ 15 suspicionem H 16 numquid retractare licitum sit H 18 obquo H, P¹ (ob erasum) ob quod ΠB¹ a quo E C B² 19 timore b 20 sit factum b 22 rei repertum fuerit aut cruor b rei fuerit relictum aut cruor d rei fuerit aut cruor l rep. si cruor PBH: in H supra p positum i reperitur si cruor P²Π repertem (e m l in u mutata) si cruor C si] aut si E 23 comprehensus H P C comprehensus reliqui trans acto B res] reprehensus res H¹ 24 dicitur DE CONSECVTIONE HPB

Consecutio est, cum quaeritur, quae signa nocentis et innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium, cum ad eum uentum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid; quae signa conscientiae sint. Si reus horum 5 nihil fecerit, accusator dicet eum usque adeo praemeditatum fuisse, quid sibi esset usu uenturum, ut confidentissime resisteret [responderet]; quae signa confidentiae, non innocentiae sint. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati se commotum esse dicet; si non perti- 10 muerit, fretum innocentia negabit esse commotum.

6 Adprobatio est, qua utimur ad extremum confirmata
9 suspicione. Ea habet locos proprios atque communes. Proprii sunt ii, quibus nisi accusator nemo potest uti, et ii, quibus nisi defensor. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, 15 alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere et cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat et cum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt cum accusatoris 20 tum defensoris, abs testibus contra testes, abs quaestionibus contra quaestiones, ab argumentis contra argumenta, ab rumoribus contra rumores.

A testibus dicemus secundum auctoritatem et uitam testium et constantiam testimoniorum: contra testes *** uitae 25

1 Consecutio *P* 5 sunt *CE* 7 quod *d* esse *H*¹ usu esset *d* confidentissime resisteret responderet *ΠP*² confidentissime resisteret et non responderet *C* confidentis (*sequitur spatium uacuum*) responderet *B*¹ confidentis se merens ter et responderet *H* confidentis semerefisteret responderet *P*¹ confidentissime resistens responderet *E* responderet *del Baiterus* 9 sunt *Cd* 10 conscientiae *P*¹ scientia *H*¹ peccato *P*¹ 12 DE ADPROBATIONE Adprobatio *HB, P* (*qui approbatione et approbatio*) Approbatio *ΠCE* 13 suspitione *H* ea habet *ECB, P*² (*in ras*) habet *Π* ea uel *H* quid *P*¹ habuerit sciri nequit 14 ii *Aldus* tres *ΠΠ* hi *P*¹ *in ras, d*, hii *P*², *om blCB* et ii *Aldus* et his *HP*¹ et hii *P*² *l* et hi *bdBC om Π* 15 nisi *om P*¹ defensor *E* defensor non potest uti *M om Π* Seneca de ira I 10, 2 III 35, 5 19 est locus *d* capiat *H* 20 sunt tum *d* 21 abs testibus *PΠB* ab testibus *HC* a testibus *E* testes *EC* testem *HP*¹ *B*¹ *Π* abs quaestionibus *P*¹ *Π* ab quaestionibus *BCP*² a/// questionibus *H* a quaestionibus *E* 22 ab rumoribus *HPΠBd* a rumoribus *Cbl* 25 lacunam sic fere expleas dicemus secundum contemptionem testium: secundum inseruit *Schuetzius*

turpitudinem, testimoniorum inconstantiam; si aut fieri non potuisse dicemus aut non factum esse quod dicant aut scire illos non potuisse aut cupide dicere et argumentari. Haec et ad inprobationem et ad interrogationem testium pertinebunt.

A quaestionibus dicemus, cum demonstrabimus maiores ueri inueniendi causa tormentis et cruciatu uoluisse quaeri et summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant dicant. Et praeterea confirmatio haec erit disputatio, si, quae dicta erint, argumentando isdem uis, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad ueri similem suspicionem; idemque hoc in testimoniis facere oportebit. Contra quaestiones hoc modo dicemus: primum maiores uoluisse certis in rebus interponi quaestiones, cum, quae uere dicerentur, scirei, quae falso in quaestione pronuntiarentur, refelli possent, hoc modo: Quo in loco quid positum sit, et si quid esset simile, quod uideri *** aut aliquo simili signo percipi posset; deinde dolori credi non oportere, quod alius alio recentior sit in dolore, quod ingeniosior ad eminiscendum, quod denique saepe scire aut suspicari possit, quid quaesitor uelit audire; quod cum dixer<it, intellegat sibi finem dolor>is futurum. Haec disputatio conprobabitur, si refellemus, quae in quaestionibus erunt dicta, probabili argumentatione; idque partibus coniecturae, quas ante exposuimus, facere oportebit.

---

1 si aut] si ē *H* 2 dicunt *CE* 4 inprobationem *HPC* impro-
 bationem *reliqui* interrogationem *M* (inter rogationem *C*) argumen-
 tationem *E* per tinebunt *P* 9 confirmatio *Hbl* haec *om d*
 disputatio si quae] disputationis *Que b* disputationi *l¹* s. Si *q̄ add in*
ras l² disputatio si qua *H* 10 erint *H* erunt *reliqui* isdem *B*
 hisdem *HPΠC* eisdem *E* 11 tractata est *d* 12 oportebat *H*
 13 maiora *H* inter poni *HPB* 14 quae] *q: P¹B* sciri quae *d*
 scire quae *bl* seuiri equae *H* seuire quae *B¹* saeuire quae *P¹* seu
 quae *CP²Π* seruari quae *B²* 15 quaestione *om b¹* posse *HP¹B*
 16 si *om H* simili *H* 17 possit *H* 18 oporteret *H* 19 in-
 geniosior ad eminiscendum *B* ingeniosior ad deminiscendum *H et pro-*
babiliter Pm1 ingeniosior ad comminiscendum *CP² in ras. Πbd* in-
 geniosior ad reminiscendum *H²l* 20 posset *E* nelut *ex* uellit *H*
 21 dixerit intelligat sibi finem doloris *E* dixeris *PΠB¹C* dixerit *HB²*
 22 conprobabitur *PC* conprobatur *H (supra a rasura)* conprobabitur
reliqui si *Ml²* sic *bl¹* sic *Si d* 23 probabilia *H¹P¹B* id que *H*
 id quae *PB* 24 oportebat *H*

11 Ab argumentis et signis et ceteris locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc modo conuenit: Cum multa concurrant argumenta et signa, quae inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam uideri oportere. Item plus oportere signis et argumentis credi quam testibus: haec enim eo modo exponi, quo modo re uera sint gesta, testes corrumpi posse uel pretio uel gratia uel metu uel similitate. Contra argumenta et signa et ceteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus nullam rem esse, quam non suspicionibus quiuus possit criminari; deinde unam quamque suspicionem 10 extenuabimus et dabimus operam, ut ostendamus nihilo magis in nos eam quam in alium quempiam conuenire; indignum facinus esse sine testibus coniecturam et suspicionem firmani 8 menti satis habere.

8 A rumoribus dicemus, si negabimus temere famam 12 nasci solere, quin supsit aliquid; et si dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret et eminisceretur; et praeterea, si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse uerum. Contra rumores dicemus, primum, si docebimus multos esse falsos rumores, et exemplis utemur, de quibus falsa 20 fama fuerit; et aut iniquos nostros aut homines natura maluiolos et maledicos confinxisse dicemus; et aliquam aut fictam fabulam in aduersarios adferemus, quam dicamus omnibus in ore esse, aut uerum rumorem proferemus, qui illi(s) aliquid turpitudinis adferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere 25 dicemus, ideo quod quiuus unus homo possit quamuis turpem

2 suspitio *H* dicere *om H* 3 rem perspicuam *ECB²P²Π* semper perspicuam *HP¹B¹* archetypus habuit per spicuam 4 suspiciosam *II* prius oportere *om E* 5 eo] hoc *H* 6 sunt *B* 7 praetio *P* 8 cetera *H* 9 demonstrauius *b* suspitionibus *H* 11 ut *om II¹* ostendemus *P¹* 13 facimus *b* suspitionem *H* 15 a rumoribus] Aut rumoribus *HP¹* 16 quin] qui in *H* subsit *E* sumpsit *IBC* sumpsit *PΠ* aliquid *P¹* sic *H* 17 confingeret (confringeret *II*) et eminisceretur *HP¹ΠB* confingeret et comminisceretur *P²Cd* reminisceretur et confingeret *bl* 21 fame *H¹* aut iniquos nostros] auditioniquos nostros *HP¹* aliquos *B* aut inimicos nostros *P²ΠCE* *Cic. pro Planc.* 23, 57 omnes *B* naturam *II¹* 22 maledictos *II P¹B* confinxisse *HP* confinxisse *reliqui* 23 adferemus *M* afferemus *d* proferemus *bl* 24 illis *E* illi *M* 25 afferat *E* habere nos fidem *bl* 26 unus *om E* quemuis *l*

de quolibet rumore proferre et confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor uehementer probabilis esse uidebitur, argumentando famae fidem poterimus abrogare.

Quod et difficillima tractatu est constitutio coniecturalis
 5 et in ueris causis saepissime tractanda est, eo diligentius
 omnis eius partis perscrutati sumus, ut ne paruula quidem
 titubatione aut offensatione impediremur, si ad hanc rationem
 praeceptionis assiduitatem exercitationis adcommodassemus. 9
 Nunc ad legitimae constitutionis partes transeamus. 13

10 Cum uoluntas scriptoris cum scripto dissidere
 uidebitur, si a scripto dicemus, his locis utemur secundum
 narrationem: primum scriptoris conlaudatione, deinde scripti
 recitatione, deinde percontatione, scirentne idonee aduersarii
 id scriptum fuisse in lege aut testamento aut stipulatione
 15 aut quolibet scripto, quod ad eam rem pertinebit, deinde
 collatione, quid scriptum sit, quid aduersarii se fecisse dicant,
 quid iudicem sequi conueniat, utrum id, quod diligenter per-
 scriptum sit, an id, quod acute sit excogitatum; deinde <e>a
 sententia, quae ab aduersariis sit excogitata et scripto adtri-
 20 buta, contemnetur et infirmabitur. Deinde quaeretur, quid

1 coniectam *b* 2 Veruntamen *E* 3 argumentando famae *E*
 argumentando forma *H* argumentandi forma *BCP*² argumentando
 firmam *P*¹*II* 4 difficillima tractatu *E* difficillime tractatum *HII* diffi-
 cillime tractatu /// (*aut i aut r erasa*) *P*¹ difficillimi tractatus (tractus *B*¹)
*P*²*B*²*C* constitutio *E* consecutio *M* 5 et] quo *C* causis *om* *H*¹
 6 omnis eius partis *H*¹*PB* omnes eius partes *reliqui* ut] et *B*¹ 7 titu-
 latione *HP*¹*II**B*¹ 8 assiduitatem *II**BC**E* assiduitatem *II*¹ accommodasse-
 mus *II**BC* accommodaremus *E* 9 legitimam *H* partes *bl* par-
 tem *reliqui* transeamus DE SCRIPTO (SCRIBTO *II*) ET SENTENTIA
HPB 12 scribtoris *H* collaudatione *E* scribti *II* 13 reci-
 tatione utemur *bd* percontatione *EC* per conlaudatione *II*¹ per
 conlaudationem *P**II**B**H*² scirentne idonee aduersarii id scriptum]
 scirent ne id///// aduersarii discriptum *H* scirent///// idonee aduersarii
 id scriptum *P* scirent idonee aduersarii id scriptum *II* scirent aduer-
 sarii id scriptum *B* scirentne aduersarii id scriptum *ldC* scirentne —
 testamento *om* *b* scierintne *Orellius* 14 in testamento *ld* in sti-
 pulatione *E* 15 in quolibet *d* scribto *H* 16 collatione *E*
 scribtum *H* aduersarii se fecisse *CE* aduersariis effecisse *II* aduer-
 sarii fecisse *B* aduersarios effecisse *P**II* 18 Deinde ea *BE* Deinde
 a *P**II* deinde *C* Den. de *H* 19 scribto *H*¹ scripta *b*¹ attributa *CE*
 20 contempnitur *b* quid periculi fuerit *E* quid cui fuerit *H* quid
 dici fuerit *P*¹ quid dici fuerat *II* quid ei obfuerit *P*²*B**C*

<peri>culi fuerit, si id uoluisset adscribere, aut num non
 potuerit perscribi. Deinde a nobis sententia reperietur et
 causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod scripserit;
 et demonstrabitur scriptum illud esse dilucide, breuiter, com-
 mode, perfecte, cum ratione certa. Deinde exempla profe- 5
 rentur, quae res, cum ab aduersariis sententia et uoluntas
 adferretur, ab scripto potius iudicatae sint. Deinde osten-
 detur, quam periculosum sit ab scripto recedere. Locus com-
 munis est contra eum, qui, cum fateatur se contra quod
 legibus sanctum aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen 10
 facti quaerat defensionem.

10 Ab sententia sic dicemus: Primum laudabimus scrip-
 14 toris commoditatem atque breuitatem, quod tantum scripserit,
 quod necesse fuerit, illud quod sine scripto intellegi potuerit,
 non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calum- 15
 niatoris esse officium uerba et litteras sequi, negligere uolun-
 tatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri
 aut non lege, non more, non natura, non aequo et bono
 posse fieri, quae o<mnia> noluisse scriptorem quam rectis-
 sime fieri nemo dicet; at ea, quae a nobis facta sint, iustis- 20
 sime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse
 aut stultam aut iniustam aut non posse fieri aut <non> con-
 stare cum superioribus et inferioribus sententiis aut cum
 iure communi aut cum aliis legibus communibus aut cum
 rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum a uoluntate 25

1 ascribere ΠΕ num non] num num b 2 potuisset d per-
 scribere Ε repperietur ΗΡΒ 3 scripsit bl scriperit Η¹ 5 per-
 perfecta Η¹ cum oratione Μ 6 aduersarii Η aduersarius C sen-
 tentia redderetur Ε 7 adferretur ΒC adferretur ΗΠΠ afferretur Ε
 ab scripto] adscripto Η a scripto bl ostenditur Η 8 perilosum Η¹
 sid P¹B¹ id Η adscripto Η a scripto Ε recedi Ε · 9 contra Μ
 contra idΕ 10 sanctam ΗΡΒ aut] ac C 12 Ab] a bl sentia Β¹
 laudauimus ΗΡ¹Β 13 quod illud C²d 14 illud om Η intel-
 ligi ΡΕ 15 necessario d necessarium reliqui 16 literas b ne-
 clegere ΡΒ¹ negligere ΗCΠΒ²b negligere ld 17 id om Η
 18 legem Η¹Ρ¹Β lege aut bl non aequo ΕCΠΡ²Β² nunc-
 quo ΗΡ¹ non equo nuncquo Β¹ 19 omnia scriptorem noluisse bl
 omnia uoluisse scriptorem d habuisse scriptorem ΗΡ¹ habuisse
 scriptorem ΒΠC quam] quem Η qua C 20 fieri om d, fieri ea C
 ad ea ΗΡ¹ΠΒ iustissime sunt d 22 stulta ΗΒ¹ iniusta ΗΒ¹ non
 constare ΕCΒΡ² constare ΗΡ¹Π 23 setentiis Η cum iure om Η

et contra scriptum iudicatorum enumeratione, deinde legum aut stipulationum breuiter exscriptarum, in quibus intelligatur scriptorum uoluntas, et *** expositione. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet et scriptoris uoluntatem non interpretetur.

Cum duae leges inter se discrepent, uidendum est 15 primum, num quae obrogatio aut derogatio sit, deinde utrum leges ita dissentiant, ut altera iubeat, altera uetet, an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defen-
 10 sio, qui negabit se fecisse, quod cogeretur, cum altera lex permetteret: plus enim ualet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatum aut derogatum sit, id, quod posteriore lege sanctum sit, esse neglectum. Cum haec erunt
 15 considerata, statim nostrae legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariae legis enodabimus uoluntatem et eam trahemus ad nostrae causae commodum. Dein de iu<ri>dic<i>ali absoluta sumemus rationem iuris et quaeremus partes iuris, utrocum faciant; de qua parte
 20 iuridicialis posterius disseremus.

---

1 enumeratione $HP^1B^1C^1$ enumerationem $\Pi P^2B^2C^2$ enumeratio E enumeratione utemur *Aldus* 2 aut stipulationum] astipulationem Π stipulationem C stipulationum HB et stipulationum E exscriptarum P^1B^1bl scriptarum C exscriptorum H excerptarum $P^2\Pi$ exceptarum d intellegantur H^2 intelligatur d intellegitur l intelligitur b 3 uoluntas sed expositio P^1 uoluntates sed expositio H uoluntas et expositio P^2C uoluntas haec expositio Π uoluntas expositio BE lacunam sic fere expleas: recitatione utemur et 5 inter praetetur P in HPB sequitur *DE CONTRARIIS LEGIBUS* 6 leges] gentes HP^1 discrepant bl 7 numquae E namque $HP\Pi$ an BC obrogatio *Lambinus*] abrogatio aut] an bd 8 dissentiant ut] dessentia aut H iubet HP^1 10 negauit M cum E cui M 11 santio H^1 12 est cm H^1 id factum] infactum HP^1B^1 13 sanciat l sanctiat d obrogatum HP^1B^1 aut abrogatum d abrogatum *reliqui* aut terogatum P^1 om H^1 14 posteriori d sancitum bl sanctitum d neglectum P neglectum *reliqui* 15 collaudatione E 16 utentur H leges b^1 enotabimus HP^1 18 deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationem dC^2 deinde iudicali absoluta sumemus rationem $HP\Pi B$ deinde de re iudiciali absoluta sumemus rationem C^1 deinde iuridiciali absoluta utemur ratione bl 19 utrocum bl^2 uerum cum $HP^1\Pi$ utrum cum ea dP^2C^2 utrum cum l^1 utrum ea C^1 utrum aequum uerum cum B 20 iuris Md om bl disseremus *DE AMBIGUO HPB*

11
16

Si ambiguum esse scriptum putabitur, quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est: primum, sitne ambiguum, quaerendum est, deinde, quomodo scriptum *esset*, si id, quod aduersarii interpretantur, scriptor fieri uoluisset, ostendendum est; deinde id, quod nos inter- 5 pretemur, et fieri posse et honeste, recte, lege, more, natura, bono et aequo fieri posse; quod aduersarii interpretentur ex contrario; nec esse ambigue scriptum, cum intellegatur, utra sententia uera sit.

Sunt, qui arbitrentur ad hanc causam tractandam uehe- 10 menter pertinere cognitionem amphiboliarum eam, quae ab dialecticis proferatur. Nos uero arbitramur non modo nullo adiumento esse, sed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibolias aucupantur, eas etiam, quae ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque et alieni 15 sermonis molesti interpellatores et scripti cum odiosi tum obscuri interpretes sunt, et dum caute et expedite loqui uolunt, infantissimi reperiuntur. Ita dum metuunt in dicendo, ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verum horum pueriles opiniones rectissimis rati- 20 onibus, cum uoles, refellemus. In praesentiarum hoc inter-

12 *ad* Dionys. Hal. de comp. uerb. cap. 4 p. 32 R *relegat Gracius.*

1 esse *II* *E* est *reliqui* putabitur] ut puta *P²B²C* 2 plurimas *b*
3 sit ne *HPB* est] sit *H* quomodo *E* quando *M* 4 *esset*
Aldus est. sed *II* est sed et *PIIBC* sit *E* inter praetantur *H*
interpretaentur *P* 5 deinde id *ECΠB²P²* deinde in *P¹B¹* deinde////
II (in *erasum*) inter praetemur *P* 6 et recte et lege more et na-
tura *b* et lege et recte more et natura *l* et recte et lege et more et
natura *d* recte *om H¹* 7 inter praetentur *P* interpretantur *d* e *d*
8 cum *om H¹* intelligatur *E* utr *H¹* 9 uera sententia *bl* 10 ar-
bitrantur *Cbl* 11 amphibologiarum *E* a *d* 12 profertur *E*
nulla *H¹* 13 impedimento *II* impedimento *reliqui* 14 illi *om II*
amphibologias *E* quarum *Kayserus* ex parte altera *bl* 15 inter
praetari *P* alieni] alii *H* 16 sermones *b* inter pellatores *P*
inter peatores *H¹* et *om H* odio situm *H* 17 obscuri *C* inter
praetes *P* caute expediteq; *bl* 18 infantes simi *P¹* infacetis-
simi *P²B* infandissimi *Π¹* repperiuntur *PB* 19 nequid *HPB*
ne quod *b* 20 pueriles opiniones horum *d* 21 intercederent *H*
interdicere *CP²*

cedere non alienum fuit, ut huius infantiae garrulam disciplinam contemneremus.

Cum definitione utemur, primum adferemus breuem¹²
uocabuli definitionem, hoc modo:¹⁷

5 'Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus
ciuitatis amplitudo constat. Quae sunt ea, Q. Caepio?
suffragia, magistratus. Nempe igitur tu et populum suffragio
et magistratum consilio priuasti, cum pontes disturbasti.'

Item ex contrario:

10 'Maiestatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis de-
trimento <adficit. Ego non adfeci, sed prohibui detri-
mento:> aerarium enim conseruauit, libidini malorum restiti,
maiestatem omnem interire non passus sum.'

Primum igitur uocabuli sententia breuiter et ad utili-
15 tatem causae adcommode describitur; deinde factum nostrum
cum uerbi descriptio<ne coniungetur; deinde contrariae de-
scriptio>nis ratio refelletur, si aut falsa erit aut inutilis aut
turpis aut iniuriosa: id quod ex iuris partibus sumetur de
iu<ri>diciali absoluta, de qua iam loquemur.

20 Quaeritur in translationibus primum, num aliquis 18
eius rei actionem, petitionem aut persecutionem habeat, num

1 non om H 3 in P exstat titulus: DE FINITIONE, in B
DE DEFINITIONE; in H: DE DIFFINITIONE, in aliis spatium diffi-
nitione HE afferemus CE 4 diffinitionem HE 5 magestatem II
eā H 6 Q. Caepio primus Bergkii quae capio P¹BC quae apio
(c s. s.) H Quae capiunt EP² quae cupiunt Π (b¹) 7 suffragia magi-
stratus M suffragia populi et magistratus consilium E sufgragio C
8 potes HP¹ 9 e d 10 magestatem II 11 adficit — detrimento
om M: facit add C afficit affeci 13 magestatem H
14 ergo b sententiam P¹B et om E 15 causae adcommoda-
tae HPΠ causae accomodata bl accommodatae (accomodate C) cau-
sae BC accommodata causae d describitur EP¹B describitur II
describetur P²ΠC l² 16 descriptione coniungetur (coniungitur b). deinde
contrariae descriptionis (descr. contr. b) ratio refelletur E discriptionis
ratione felletur P descriptione is ratione felletur H discriptionis ra-
tione refelletur B et descriptionis ratione refelletur II et descriptionis
ratione aptabitur refelletur C 17 aut falsa] /// falsa II (in margine
est a) 18 quod] que P²B³C² quoque bl 19 iudiciali HPB
iuridicali Π 20 in HPB titulus: DE TRANSLATIONE: in aliis
spatium 21 res H persecutionem] prosecutionem P²C² exsecutionem d
possessionem b possessionem l habeat et b habeat quem non oportet
uel d

alio tempore, num alia lege, num alio quaerente. Haec legibus et moribus, aequo et bono reperientur; de quibus dicitur in iuridic*<i>*ali absoluta.

In causa ratiocinali primum quaeretur, ecquid in rebus maioribus aut minoribus aut dissimilibus similiter scriptum aut iudicatum sit; deinde, utrum ea res similis sit ei rei, qua de agitur, an dissimilis; deinde, utrum consulto de ea re scriptum non sit, quod noluerit cauere, an quod satis cautum putarit propter ceterorum scriptorum similitudinem.

10

De partibus legitimae constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicalem reuertemur.

13 Absoluta iuridicali constitutione utemur, cum ipsam
19 rem, quam nos fecisse confitemur, iure factum dicemus, sine ulla adsumptione extrariae defensionis. In ea conuenit quaeri, iurene sit factum. De eo causa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus ius constet, cognouerimus. Constat igitur ex his partibus: natura, lege, consuetudine, iudicato, aequo et bono, pacto.

Natura ius est, quod cognationis aut pietatis causa 20 obseruatur, quo iure parentes a liberis, et a parentibus liberi coluntur.

Lege ius est id, quod populi iussu sanctum est quod genus (*XII tabb. p. 115 S*) ut in ius eas, cum uoceris.

Consuetudine ius est id, quod sine lege aeque, ac si 25

---

1 alio] alio modo *bl* alio modo $\bar{n}$ alio loco $\bar{n}$ alio *d* tempore loco *bl* quaerente aut agente *bl* 2 aequo et bono *EC* aequa et bona *HPΠB* reperientur *Hd* repperientur *PBC* reperiemur Π reperiuntur *bl* 3 iuridicali *M* absoluta DE RATIOCINATIONE *HPB* 4 ratiocinali *ΠΠCB²d* rationali *HB¹bl* ecquid *Aldus* et quid *HPBCl* quid Πd quod *b* 5 dissimilibus *M* similibus *E* 7 qua de *P* (*hyphen*) $\Pi BCbd$ de qua *Il* agitur *HE* agatur *C* agitatur *ΠΠB* an dissimilis $ECΠBH^2P^2$ an dissimilis H^1P^1 de ea consulto *d* (*om re*) 8 scriptum sit non (num *C*) quod uoluerit (noluerit P^2B) *M* nichil scriptum sit quod noluerit *bl* non scriptum sit quod noluerit *d* an *om* *E* 9 putaret *Il* 12 iuridicalem $P^1ΠBC$ reuertemur DE IURIDICALI (IURIDICALI P^1) ABSOLUTA *HPBC* 13 iuridicali $P^1ΠB$ 14 factum *M* factam *E* *prolegg. p. 170: conf. usum futuri* 15 assumptione *CE* 16 iure ne *Pb* 17 quibus] cuius *d* 20 cognitionis HP^1 23 iussu populi *bl* iussu s. s. populi *C* 24 eas] ea *H* cum uoceris] conuocaris *C*

legitimum sit, usitatum est quod genus id quod argentario tuleris expensum, ab socio eius recte petere possis.

Iudicatum est id, de quo sententia lata est aut decretum interpositum. Ea saepe diuersa sunt, ut aliud alio iudici aut praetori aut consuli aut tribuno plebis placitum sit et fit, ut de eadem re saepe alius aliud decreuerit aut iudicarit, quod genus: M. Drusus praetor urbanus, quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit. Item: <C.> Caelius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucium poëtam in scaena nominatim laeserat, P. Mucius eum, qui L. Accium poëtam nominauerat, condemnauit. Ergo, 20 quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatae proferri, cum id usu uenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum conferemus.

15 Ex aequo et bono ius constat, quod ad ueritatem <et utilitatem> communem uidetur pertinere, quod genus ut maior annis LX et cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo uel nouum ius constitui conuenit ex tempore et ex hominis dignitate.

20 Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerunt, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quae legibus obseruanda sunt, hoc modo (*XII tabb. p. 118 S.*): Rem ubi pagunt, <orato;

21 Priscian. GL II p. 523, 24 Cicero in II ad Herennium: pacta sunt quae legibus obseruanda sunt, hoc modo: rem ubi pagunt orationi pagunt.

1 uisitandum C¹ 2 ob H a E repetere EC² eadem diuisio CAF
III p. 45 (*de inu.* II 22, 65) 3 ut H 4 inter positum HP aliud] alia
ut HP¹B archetypus habuit aliut alii d iudici aut] iudia ut H¹ 5 tri-
buno. p. L. b tribuno .pl. l tr. pt. d trib. p. PBII tribuno p. C trib II
6 iudicari H uerba et fit — iudicarit del Kayserus 7 marcus drussus H
praetor b d prī C pr HPΠB l heredē H 8 reddidit H (bis) sex
PΠBC sextus H b d uerba Sex. — reddidit om l 9 g. celius E cae-
lium PΠB atelius H celius C 10 scaena l scena b cena d scaenam
H PΠC scenam B leserit H mutius CE eam H¹P¹ 11 L. om H
12 tres P¹B 13 uenerit] uenerit id HP¹ cum iudicet HP¹B¹
14 conferemus Lambinus] proferemus 15 costat H¹ uirtutem d
et utilitatem E om M 17 annis] añ H cui morbus E cū orbus
H B cum orbus P¹ cū morbus Π cū morbi C¹P² cui morbi C²
18 temporis b 20 ius] iussus HP¹ pepigerunt si quaedam CI²
21 quos] nos H aliquos b l 22 ubi pagunt oracioni (oratione l ora-
tionē d) pagunt E, em Bosius ubi paciscuntur M

ni pagunt, > in comitio aut in foro ante meridiem causam coicito. Sunt item pacta, quae sine legibus observantur ex conuento quae † iure praestare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit, id quod in absoluta iuridic<i>ali faciundum uidetur.

5

14

21

Cum ex conparatione quaeretur, utrum satius fuerit facere, id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat oportuisse fieri, primum quaeri conueniet, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, utrum honestius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quaeri, ipsumne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit utilius statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore <suspicio ex

2 cuicito M conicito C¹ld conitito b 3 conuentu EC² iure M de iure E iuri C² editt praestari Ernestius de iur. II 22, 68 4 id quod H P II idque P²BCE 5 iuridicali H P¹ΠB faciundum PBC faciendum reliqui uidetur] sequitur in HPB titulus DE CONPARATIONE, in aliis spatium 6 conparatione P paratione H conparatione reliqui quaereretur P¹ quereretur II fuerit om l 7 facere b agere//// H agere reliqui reus om II¹ se om d an Lambinus] aut 8 conuenit bl 9 honestius Ranconetus] uenustius 10 oportebat H ipsum ne P iudicare bl uindicare d iudicari M 12 inter ponetur PC suspicio ex constitutione coniecturali quare putetur non ea ratione factum esse quo melius deteriori anteponeretur sed dolo malo negotium gestum de aliqua probabili causa. Ab defensore contra referatur argumentatio coniecturalis de qua ante dictum est. Deinde quaeretur potueritne uitari ne in eum locum ueniretur l suspicio ex constitutione coniecturali qua re putetur non ea ratione factum esse quo melius deteriori anteponetur sed dolo malo negotium gestum de aliqua probabili causa. Deinde queretur potuerit ne uitari ne in eum locum ueniretur. Ab defensore contra referatur argumentatio coniecturalis de qua ante dictum est b suspicio ex constitutione coniecturali quare putetur non ea ratione factum esse quo melius deteriori anteponeretur sed dolo malo negotium gestum ab aliqua probabili causa. Deinde quaeretur potueritne uitari ne in eum locum ueniretur d, qui post potestatem § 22 inserit: Ab defensore contra referatur argumentatio coniecturalis de qua ñ dictum est: quam sententiam apparet in archetypo E in margine adscriptam existisse coniecturali (coniectura P² concectura C) quare putetur non (non om II B¹) ratione factum esse quo melius deteriori ante poneretur (distincte solus H) si in eo (sic P¹ Sine eo H sed in eo II sine B ine C¹ si sine C²) dolo malo negotium gestum de aliqua probabili causa ab defensore referatur (deferatur H) argumentatio coniecturalis de qua ante (antea H) dictum est deinde quaeretur (quereretur H) potuerit ne (ita distincte HPB) uitari (ueteri B¹) ne in eum locum ueniretur M (refellatur r, refelletur Omnibonus)

constitutione) coniecturali, qua re putetur non <ea> ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed in eo dolo malo negotium gestum de aliqua probabili causa. Ab defensore <contra> refellatur argumentatio coniecturalis, de qua ante dictum est. Deinde quaeretur, potueritne uitari, ne in eum locum ueniretur. His sic tractatis accusator utetur loco communi in eum, qui inutile utili praeposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui aecum censeant rem perniciosam utili praeponi, utetur loco communi per conquestionem: <et> simul quaerat ab accusatoribus, ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent; et tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos.

Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur. Primum quaerendum est, iurene in alium crimen transferatur, deinde spectandum est, aequum magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus suscepisse dicatur; deinde, oportueritne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit; deinde, oportueritne iudicium ante fieri; deinde, cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re iudicium fieri, quae res in iudicium non uenerit. Locus communis accusatoris contra eum, qui plus censeat unum quam iudicia ualere oportere. Et ab aduersariis per-

6 his **M** his locis **E** sic **BCH²E** sit **H¹P¹** ita **P²Π** 7 loco communi **M** hoc communi loco (loco communi *d*) **E** utiliore posuerit **H** com **C¹** 9 aecum **P¹** cum **H** aequum *reliqui* rem] rei **Π** *rē*/// **P** perniciosam (m in ras) **PB** perniciosae **Π** utilis **HP¹B** utilē **Π** praeponi om **H¹** utetur] ut eius **H** communi loco *bl* 10 con-
sequentionem **P¹B** et om **M** quaeret **P²E** 11 ab iudicibus **M** et iudicibus **E** 12 locus **H** rem om **C** tuam **H** 13 oculos] in **HPB** sequitur titulus DE TRANSLATIONE CRIMINIS 14 Translatio criminis **H¹** 15 trans fertur **HP** In qua primum **E** 16 iurene *b* iure ne *l* uerene **M** (uere ne *P*) *d* crimen in alium *bl* (transferatur *P*: *Brambachius de orthogr.* p. 334) transferatur crimen *d* expectandum **H** est om *b* 17 aequene *Gronovius* an aequae *Omnibonus* si aequae *Schuetzius* transfertur **E** 18 oportuerit ne *P* 19 ante om **H** peccaret **H** peccauerit **C** oportuerit ne **PBbl** 20 ferri *d* proferri *bl* 21 alium om **H¹** trans feratur **HP** oporteat ne **HPbl** 22 iudicium de ea re *d* fieri om **H** deuenerit **E** 23 accusaturis **P¹** accusatos **H** quibus censeat **C¹** 24 oportere om *b* percontabitur **PΠB** percuntabitur *l* perconctabitur **H** percunctabitur **Cbd**

contabitur accusator, quid futurum sit, si idem ceteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. Quid, si ipse accusator idem facere uoluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferet; rem, locum, tempus ante oculos ponet. ut ii, qui audient, existiment, aut non potuisse aut non inutile fuisse rem in iudicium uenire.

16 Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. Ea
23 diuiditur <in> purgationem et deprecationem. Purgatio est, cum consulto a nobis factum negamus. Ea diuiditur 10 in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his partibus primum ostendendum est; deinde ad deprecationem reuertendum uidetur. Primum considerandum est, num culpa uentum sit in necessitudinem [num culpa ueniendi necessitudinem fecerit]. Deinde quaerendum est quo modo uis 15 illa uitari potuerit ac leuari. Deinde <is, qui> in necessitudinem causa<m> conferet, expertusne sit, quid contra facere aut excogitare posset. Deinde, num quae suspiciones ex coniecturali constitutione trahi possint, quae significant id consulto factum esse, quod necessario cecidisse dicitur. Deinde, 20 si maxime necessitudo quaequam fuerit, conueniatne eam satis 24 idoneam <causam> putari. <Si [autem] imprudentia reus

2 dein demnatis II de inde natis b de indāpnatis d supli-
ciā b 3 dicat CE qui H¹ idem om l 4 peccali H¹P¹B¹
quo H 5 transferetur E tempus locum H¹ ii Aldus] hi
audiunt E 6 posse E non inutile M inutile CE conf. Heraeus
annal. philol. 1886 p. 713 7 uenire] in HPB sequitur titulus DE
CONCESSIONE 9 in om HP¹B¹ depraeationem P in M se-
quitur hic ignoscendi ratio queritur ex his locis 11 necessitatem d
imprudentiam HPC imprudentiam reliqui 12 prius bl oprae-
cationem P¹ precationem HB¹ reprecationem C¹ 13 uidetur] in
HPB sequitur titulus DE NECESSITUDINE culpa HCd per
culpam reliqui; uerba num — necessitudinem om B 14 sit] est d
culpa B²C¹d culpam HPΠB¹C¹bl necessitudinem HP¹BC¹d
necessitudo I²HC²bl; uerba num — fecerit del Kayserus 15 quo
modo om H ecquo modo Victorius 16 ac] aut Thielmannus: conf.
atque 20, 31 is qui om M 17 causa HP conferet om b
expertus ne PB 18 possit H suspitiones C 19 id] de H
20 cecidisse HPII accidisse BCE 21 conueniat ne HP ea b
22 causam (causa l) E om M putari] in HPB sequitur titulus DE
INPRUDENTIA. § 24 usque ad factum esse constet in l posita est
ante § 25 Deprecatione utemur Si autem imprudentia reus se (reus

peccasse dicet, > primum quaeretur, utrum potuerit nescire
 non potuerit; deinde utrum data sit opera, ut sciretur,
 non; deinde, utrum casu nescierit an culpa. Nam qui
 propter uinum aut amorem aut iracundiam fugisse rati-
 nem dicet, is animi uitio uidebitur nescisse, non impruden-
 tia; quare non <in>prudencia se defendet, sed culpa contaminabit.
 Deinde coniecturali constitutione quaeretur, utrum scierit an
 ignorauerit, et considerabitur satisne imprudentia praesidii
 debeat esse, cum factum esse constet. Cum in fortunam
 causa confertur et ea re defensor ignosci reo dicet oportere;
 eadem omnia uidentur consideranda, quae de necessitudine
 praescripta sunt. Etenim omnes hae tres partes purgationis
 inter se finitimae sunt, ut in omnes eadem fere possint ad-
 commodari. Loci communis in his causis: accusatoris
 15 contra eum, qui cum peccasse confiteatur, tamen oratione
 iudices demoretur; defensoris, de humanitate, misericordia:
 uoluntatem in omnibus rebus spectari conuenire; quae con-
 sulto facta non sint, an ea fraudei esse non oportere.

om b, Kayserius, se reus d) peccasse dicet E, om M autem del Kayserus
 1 quaerentur HP potuerit nescire P potuerit ne scire HBII
 potuerit (potuert b) scire CE potueritne scire Thielmannus 3 aut
 non d 4 aut bis om d 5 imprudentia HP imprudentia reliqui
 6 imprudentia BC prudentia HP imprudentia reliqui se] sed P
 sed] se P¹ contaminabitur C contaminabit personam E 8 satis
 ne HPb imprudentia HPBC imprudentia reliqui in imprudentia
 Kayserus 9 constet] in HPB sequitur titulus DE FORTUNA con-
 stet imprudenter d in om H¹ 10 confertur PB defertur H
 transferetur d conferetur reliqui ea re EB ea te HP a te II
 ea P²C defensor] defensori defensor H ignosci reo EPBC
 ignosci se II ignosci H dicat II oportere ECII P² et oportet
 se om H et oportet se P¹ et oportere B 11 uidebuntur b con-
 siderandae B necessitate d 12 hae tres E nostras HP¹ nostrae
 P²ΠBC partis P²ΠC¹ purgationes PΠC¹ 13 in om C¹ eadem
 fere EC eadem facere HP¹ eadem res fere B eadem res Π pos-
 sunt P¹B accommodari EPBC 14 communis HP¹ communes
 reliqui causa C causae PΠ 15 peccasse se d se peccasse bl
 confiteatur ECP² confiteretur HP¹B confitetur Π 16 iud PΠBC
 iudicium H iudices E defensiores P¹ defensiones Π defensores H
 17 uoluntate H spectare bl expectare H conuenire] oportere d
 18 an ea fraude HP¹ in eis fraudem P²C in ea fraudem Π ea frau-
 dem d ea facta fraude B ea fraudi bl non fortasse delendum:
 conf. Draegeri syntaxis I² p. 351 oportere] in H sequitur titulus
 DE PRECATIONE in PB DE DEPRAECATIONE in l uerba § 24 Si
 autem — ad esse constet

17

25

Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse neque id imprudenter aut fortuito aut necessario fecisse dicemus et tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quaeritur ex his locis: si plura aut maiora officia quam maleficia uidebuntur constare; si qua uirtus aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit; si qua spes erit usui futurum, <si> sine supplicio discesserit; si ipse ille supplex mansuetus et misericors in potestatibus ostendetur fuisse; si ea, quae peccauit, non odio neque crudelitate, sed officio et recto studio commotus fecit; si tali de causa aliis quoque ignotum est; si nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur, si eum missum fecerimus; si nulla <aut> a nostris ciuibus aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re suscipietur. Loci communis: de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contra dicet, cum amplificatione et enumeratione peccatorum. Haec causa iudicialis fieri non potest, ut in libro primo ostendimus, sed, quod potest uel ad senatum uel ad consilium uenire, non uisa est supersedenda.

Cum ab nobis crimen remouere uolemus aut in rem aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quaerendum erit primum, potueritne tantum, quantum reus demonstrabit, is, in quem causa conferetur: et quone modo aut honeste aut sine periculo potuerit obsisti; si maxime ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. Deinde in coniecturalem trahetur controuersiam et edisseretur, num

---

1 Depraecatione *P* nos *om H* pccasse *H¹* 2 neque *EC P²*
 quaeq; *HP¹ Π in B uox erasa* id] ad *Π* imprudenter *C* impru-
 denter *EP²* imprudentes *HP¹ Π B¹* fortuito *HP Π* fortuito *BCE*
 3 postulamus *H¹* ignosci *H¹* 6 supplicabit *ld* suplicabit *b*
 supplicauit *H* supplicauit *P Π BC* siqua *P* uisui *H* futurum]
 futura de illo *b* 7 si *om HP¹* suplicio *b* suplex *b* 9 odii *H*
 12 aut a *bl* a reliqui ciuibus nostris *b* 18 communis *HP¹*
 communes reliqui 16 dñ *H* 19 super sedenda *PB* supersedendo *II*
in HP sequitur titulus DE REMOTIONE CRIMINIS 20 Dum *l*
 ab *P* a reliqui uolumus *b* 21 causa *C* 22 homine *HB¹* con-
 fertur *d* 23 potuerit ne *P* putueritne *H¹* 24 et quo ne *HP¹ Π*
 et quonam *P² BC bl* et quo *d* aut *om Π* honesti *HP¹ B* 25 ob-
 sistere *E* 26 concedere *d* inductu] inde *H* 27 coniecturali *BC*

consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, et **haec** eadem fere et omnia, quae de necessitudine praecepimus, considerata erunt.

Quoniam satis ostendisse uideamur, quibus argumen-¹⁸
²⁷ tationibus in uno quoque genere causae iudicialis uti conueniret, consequi uidetur, ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornate et absolute tractare possimus. Nam fere non difficile inuenire, quid sit causae adiumento, difficillimum est inuentum expolire et expedite pronuntiare.
¹⁰ Haec enim res facit, ut neque diutius, quam satis sit, in eisdem locis commoremur, nec eodem identidem reuoluamur, neque incoatam argumentationem relinquamus, neque incommode ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione et ipsei meminisse poterimus, quid quoque loco dixerimus, et
¹⁵ auditor cum totius causae tum unius cuiusque argumentationis distributionem percipere et meminisse poterit.

Ergo absolutissima et perfectissima est argumentatio ea,²⁸ quae in quinque partes est distributa: propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem.

²⁰ **Propositio** est, per quam ostendimus summam, quid sit quod probari uolumus.

Ratio est quae causam demonstrat, uerum esse id, quod intendimus, breui subiunctione.

Rationis confirmatio est ea, quae pluribus argu-
²⁵ **mentis** corroborat breuiter expositam rationem.

controuersia *BC* et edisseretur *PΠBC* edisseretur *H* et disse-
 retur *d* et quaeretur *bl* 1 causam *P¹B* 2 et *om b* necessi-
 tate *d* 3 erunt] in *HP* sequitur titulus DE ARGUMENTIS, in aliis
 spatium 4 uideamur *HP¹B* uidemur *reliqui* 5 iudicialis cau-
 sae *C* 6 ipsas *E* pro *H* per *PBΠC* 7 argumentationi *H¹* argumen-
 tationis *H²* 8 difficile est *E* 9 difficilimum *H¹* est *H* uero est
PΠBCd est uero *bl* expolire *E* expedire *P²B²* experire *M* 10 quam
om H 11 immoremur *d* 12 incoatam *P* inchoatam *reliqui* 13 deinceps
H¹ 14 ipse *H¹* ipsi *reliqui* quoque *M* in uno quoq; *E* 17 argu-
 mentatio est *bl* 18 quae in quinque *PΠBCd* quin *V H¹* quae
 in *V H²bl* est *om d* 19 complexionem *HP* complexionem *reliqui*
 20 perquam *P* 21 probare *B* 22 quae causam *HP¹Π* quae
 causa *B¹* causa quae *B²Cbl* causam quae *d* id quod] in quam *P²Π*
 25 corroborat *P* corroborat *reliqui*

Exornatio est, qua utimur rei honestandae et concupletandae causa, confirmata argumentatione.

Complexio est, quae concludit breuiter, conligens partes argumentationis.

Hisce igitur quinque partibus ut absolutissime utamur, 5
hoc modo tractabimus argumentationem:

19 'Causam ostendemus Ulixi fuisse, quare interfecerit
Aiacen.

Inimicum enim acerrimum de medio tollere uolebat,
a quo sibi non iniuria summum periculum metuebat. 10

Videbat illo incolumi se incolumem non futurum; sperabat illius morte se salutem sibi comparare; consueuerat, si iure non potuerat, iniuria quauis inimico exitium machinari, cui rei mors indigna Palamedi testimonium dat. Ergo et metus periculi hortabatur eum interimere, a quo supplicium uerebatur, <et> consuetudo peccandi maleficii suscipiendi remouebat dubitationem. 15

29 Omnes enim cum minima peccata cum causa suscipiunt, tum uero illa, quae multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur. Si 20 multos induxit in peccatum pecuniae spes, si conplures scelere se contaminarunt imperii cupiditate, si multi leue

1 concupletandae *HP* locupletandae *C* collocupletandae *reliqui*
2 causa *om d* argumenta *H* 3 Complexio *HPC* Complexio *reliqui*
conligens *H* colligens *reliqui* partes] causas *B* 5 Hisce igitur
PΠBC His igitur *H* Hisce ergo *bl* His *d* *V b* ut *om H* 6 tractauimus *HPC* argumentationem] in *H* sequitur titulus EXPOSITIO
RATIO, in *P* EXPOSITIO in aliis spatium 7 interfecerit *P* 8 aiacen *HPΠB* aiacem *reliqui*. In *P* sequitur RATIO, in aliis spatium
10 non *om H* metuebat] in *HP* sequitur RATIONIS CONFIRMATIO, in aliis spatium 11 incolomi *PΠC* incolomem *PΠ* incolonem *C* 12 illius *om d* morte *blCΠ* mortem *H¹P¹B* *om d* se erasum in *PB* comparare *HP* comparare *reliqui* 13 poterat *d* iniuria quouis inimico *H* inimico iniuria quauis *bl* 14 palamedi *HP¹B* palam *C¹* palamedis *P²ΠC²E* 15 hortabatur *Hb* inter imaera *H*, in marg interimere a *om H* suplicium *b* 16 et *E* *om M* 17 dubitationem] dubitationem exornatio *HP*, in aliis spatium post dubitationem 18 minima] minora *d* ima *Π* cum *HPBC* non cum *III* (*m2* in spatio *m1* relicto) de *bd* 19 sunt maxima *b* 20 aliquo] alia quo *HP¹* certe *Π* emolamento *H* 21 conplures *HPB* complures *reliqui* 22 scelere se *E* se scelere se *P¹Π* se scelere *HP²BC* contaminauerunt *E* si multi leue *EHP²C²* simul utile ue *HP¹B* simul leue *C¹*

conpendium fraude maxima commutarunt, cui mirum uidebitur, istum a maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitiarum persequentissimum, iniuria lacescitum, ira exsus-
 5 tatum homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus *** inimicum incolumem esse noluit: qui tandem hoc mirum uidebitur? Nam cum feras bestias uideamus alacres et erectas uadere, ut alteri bestiae noceant, non est incredibile putandum istius quoque animum ferum, cru-
 10 delem atque inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum, praesertim cum in bestiis nullam neque bonam neque malam rationem uideamus, in isto plurimas et pessimas rationes semper fuisse intellegamus.

Si ergo pollicitus sum me daturum causam, qua in-
 15 ductus Ulixes accesserit ad maleficio, et si inimicitiarum acerrimam rationem et periculi metum intercessisse demonstraui, non est dubium quin confiteatur causam malefici fuisse.'

Ergo absolutissima est argumentatio ea, quae ex quin-
 20 que partibus constat, sed ea non semper necesse est uti. Est cum complexione supersedendum est, si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur; est cum exornatio praetermittenda est, si parum locuples ad amplificandum et exornandum res uidetur esse. Sin et brevis erit argumentatio

1 compendium *HP* compendium *reliqui* 3 inimic. persequ. *bis*
posuit H 4 exustum *H* excitatum *bl* 6 comma post insidiosus *del*
Kayserus: lacunam sic fere expleas uoluit interimere: acerrimum homo
 perfidiosus incolomem *PC*² incolomen *C*¹ incolum *H* esse *om b*
 qui *M* cui *E* qui *datius* 7 cum] *cō C* 8 uadere et erectas *d*
 altera bestia *H* est *om bl* 12 et pessumas *CP*² /// pessumas *B*
 et pars summas *HP*¹ et per summas *Π* et pessimas *E* 13 intel-
 legmus *H*¹ intelligamus *E* in *H* sequitur titulus COMPLEXIO, in *P*
 COMPLEXIO, in aliis spatium 14 igitur *d* causam me datu-
 rum *bl* 16 rationem acerrimam *d* 17 qui *P* malefici *H*¹
 malefici *reliqui* 19 *V Hbl* 21 est cum *H*¹*P*¹*Π* est; Tum *C*
 Tum *BP*²: in *H* est *crasa* Sed tum *E* complexione *HP* complexione
reliqui super sedendum *P* res *om bl* brevis *HE* breuius *P*¹*Π*
 breuior *P*²*BC* 22 comprehendatur *HPC* comprehendatur *reliqui*
 est cum *HP*¹*Π* Et tum *C* Tum *P*²*BE* exornatio *P* praeter
 mittenda *P* 24 res] *ui ipsa d* Sin et *EP*²*C* si et *Π* si nec *P*¹*B*
 sine *H* erit] *esset H*

et res tenuis aut humilis, tum et exornatione et complexione supersedendum est.

In omni argumentatione de duabus partibus postremis haec, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepertita; breuissima est tripertita; mediocris sublata aut exornatione aut complexione quadripertita.

20

31

Duo genera sunt uitiosarum argumentationum: unum, quod ab aduersario reprehendi potest, id quod pertinet ad causam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensionis. <Quae sint, quae reprehensione confutari conueniat, quae tacite contemni atque uitari sine reprehensione, nisi> exempla subiecero, intellegere dilucide non poteris. Haec cognitio uitiosarum argumentationum duplicem utilitatem adferet. Nam e<f> uitare in argumentatione uitium admonebit et ab aliis non uitatum commode reprehendere docebit.

Quoniam igitur ostendimus perfectam et plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in una quaque parte argumentationis quae uitia uitanda sunt, consideremus ut et ipsi ab his uitiiis recedere, et aduersariorum argumentationes hac praeceptione in omnibus partibus temptare et ab aliqua parte labefactare possimus.

1 et exornatione $H^2 P \Pi C E$ exornatione $H^1 B$ complexione $H P$ complexione *reliqui* 5 argumentatio est bl (in H est *crasa*) quinque bipertita est Π quinque pertita C 6 complexione $H P$ complexione *reliqui* quadri pertita P : *sequitur* DE VITIIS EXORNATIONUM, in H DE VITIIS ARGUMENTATIONUM, in *aliis spatium* 7 sunt genera Hbl 9 est *om l* tamen *om H* 10 reprehensionis (reprehensione d); quae sint quae reprehensione confutari conueniat quae tacite contemni atque uitari sine reprehensione si exemplum (exempla d) subiecero intellegere (intelligere ld) dilucide poteris E reprehensionisi (*ita H*, reprehensione; Nisi $P \Pi B C$) exemplo (*ita H P¹ B*, exemplū $P^2 B^2 \Pi$ exempla C) subiecero (*ita P¹*, subicere H subiecero C subiecero $P^2 B \Pi$) intellegere (*ita H B C*, intelligere $P \Pi$) dilucide poteris (*ita H P¹ P¹*, non poteris $B C P^2 P^2$) M 13 argumentationem $H^1 C^1$ 14 afferet E et uitare $E P^2 C$ euitare $H P^1 \Pi$ et euitare B 15 abmonebit H ammonebit $B E$ non uitatum commode E non uitam tam commonere P^1 non uitatam commonere et $P^2 \Pi$ non uitam communem H non uitata commode C inuitatum commode B 16 comprehendere H 18 quinque $M V E$ 19 argumentationis parte d sint *edit* 20 et *om H* recedere et B recedere ad $H^1 P^1$ recedere ac $P^2 \Pi C$ recedere H^2 recedamus ac (et d) E 21 haec H 22 possi-

Expositio vitiosa est, cum ab aliqua aut a maiore 32
parte ad omnes confertur id, quod non necessario est om-
nibus adtributum; ut si quis hoc modo exponat:

‘Omnes, qui in paupertate sunt, malunt maleficio
5 parare diuitias, quam officio paupertatem tueri.’

Si qui hoc modo exposuerit argumentationem, ut non
curet quaerere, qualis ratio aut rationis confirmatio sit,
ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendamus,
id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes
10 falso et iniuria conferri.

Item vitiosa expositio est, cum id, quod raro fit, fieri 33
omnino negatur, hoc modo (*ORF*² p. 253):

‘Nemo potest uno aspectu neque praeteriens in amo-
rem incidere.’

15 Nam cum nonnemo deuenit in amorem uno aspectu,
et cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id
fieri, dummodo aliquando fieri aut posse modo fieri intel-
legatur.

Item vitiosa expositio est, cum omnis res ostendimus 21
20 nos collegisse et aliquam rem idoneam praeterimus, hoc modo:

‘Quoniam igitur hominem occisum constat esse, ne-
cessé est aut a praedonibus aut ab inimicis occisum esse
aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat.

13 Cicero de inu. I 43, 80 ut Curio pro Fulvio: Nemo potest uno
aspectu neque praeteriens in amorem incidere.

mus] in *HP* sequitur titulus DE EXPOSITIONE VITIOSA, in aliis
spatium 1 vitiosa est *PΠBCdb²l²* est vitiosa *III¹* est vitiosa est *b¹*
aliqua *EP²* aliquo *M* 3 adtributum *E* ut om *II* quis] q *I¹B*
quid *H* 4 malunt *E* malle nam *B* malle *C* in *H* litterae duae
erasae, in *P m 1* est ///// am (erasa fortasse me) tam *P²II* 6 quis *d*
7 curet *E* curemus *M* 8 reprehendimus *H* 9 id om *bl* in-
probo *H²PBC* improbo *ΠE* improbus *II¹* sit id *bl* pauperes///// *H P* (fortasse in *erasum*) 13 neque *EEBC²* aeque *PΠC¹* eque *II*
praeteriens *P¹* 15 nemo *l¹d* uno aspectu] o aspectu *II¹* aspectu *II²*
16 omnino om *H* differt *EΠC* (*P marg*) *B²* id fertur *II B¹* et for-
tasse *P¹*, in quo *m 1* ///// fert///// *m 2* affertur refert *Lambinus* 17 modo
om *E* intelligatur *E* 19 est expositio *d* omnis *I¹* omnes re-
liqui res om *bl* ostendimus *Lambinus* 20 allegasse *II* 21 esse
constat *H* 22 decisum *II* 23 ut *II* heredem ille *d* fa-
cibat *C*

Praedones in illo loco uisi numquam sunt, inimicum nullum habebat: relinquitur, si neque a praedonibus neque ab inimicis occisus est, quod alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus.'

Nam in huiusmodi expositione reprehensione utemur, si quos praeterquam <quos ille co>nlegerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus: uelut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse aut a praedonibus aut ab inimicis aut a nobis occisum esse, dicemus potuisse uel a familia uel a coheredibus nostris. Cum hoc modo illorum conlectionem disturbauerimus, nobis latiore locum defendendi reliquerimus. Ergo hoc quoque uitandum est in expositione, ne quando, cum omnia collegisse uideamur, aliquam idoneam partem reliquerimus.

34 Item uitiosa expositio est, quae constat ex falsa enumeratione, si aut, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo: 15

'Duae res sunt, iudices, quae omnes ad maleficium impellant, luxuries et auaritia.'

'Quid amor?' inquit quispiam, 'quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta?' Item falsa enumeratio est, cum 20 pauciora sunt et plura dicimus, hoc modo:

'Tres res sunt, quae omnes homines sollicitent; metus, cupiditas, aegritudo.'

16 Conf. IV 40, 52 Scipio Aemilianus ORF² p. 184.

1 nusquam *bl*² 2 habuit *l* igitur si *d* 3 quoniam *d*
4 abs te] absente *H*¹*P*¹ inter aemptus *P* 5 huiusmodi *Hb*¹
6 quos praeterea quam quos ille collegerit *E* quod praeterea quam in
lege erit *H* (in *P* uetus lectio erasa: cognoscitur etiamnunc quos praetere . . . . . gerit) quos praetereat quos intellexerit *II* quos
praeterea quam alligauerit *B* quos praeter eos quos ille dixerit *P*²*C*
7 ostendemus *bl* 8 ut a praedonibus *H* 9 esse occisum *bl* 10 collectionem *E* coniectionem *PΠC* coniectione *HB* 11 relinquerimus
HPBb 12 utendum *II* nequando *P*¹*B* 13 relinquerimus *HP*¹
relinquemus *B* 14 falsa enumeratione *EC*² falsae numeratione *B*
frausenumeratione *H* (in *P* uetusta lectio erasa: cognoscitur etiamnunc f//////aenumeratione) fraude enumerationis *Π* 15 si aut *HP*²*B*
si *Cbl* si////ut *P*¹ si ut *Π* ut si *d* *Aldus* 16 iudices *E* iud *M*
17 impellant (impellant *P*) *M* impellunt *E* luxuries *P* 18 in-
quiet *E* inquit *M* 19 religio *HP**II* inreligio *BC*²*l* in regio *C*¹
irreligio *bd* mortis metus *bl* 20 alia *om* *d* multa *bl* 22 res
sunt *BCΠP*²*d* testes sunt *HP*¹ sunt res *bl* qui *H* sollicitent
PΠBC sollicitant *HE*

Satis enim fuerat dixisse metum, cupiditatem, quoniam
aegritudinem cum utraque re coniunctam esse necesse est.

Item uitiosa expositio est, quae nimium longe repetitur, 22
hoc modo:

‘Omnium malorum stultitia est mater atque materies.
Ea parit immensas cupiditates. Immensae porro cupiditates
infinite, immoderatae sunt. Haec pariunt <auaritia.>
Auaritia porro hominem ad quod<uis> maleficium impellit.
Ergo auaritia inducti aduersarii nostri hoc in se facinus
admisserunt.’

Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere,
ne **E**nnius et ceteros poëtas imitemur, quibus hoc modo
loqui concessum est (*TRF*² p. 43):

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Caesae accidissent abiernae ad terram trabes,
Neue inde nauis inchoandi exordium
Cepisset, quae nunc nominatur nomine
Argo, quia Argiui in ea delecti uiri
Vecti petebant pellem inauratam arietis

14 Versus Enni inde sumpsisse uidetur Priscian. de metris Te-
renti *GL* III p. 424 exemplari usus satis mendoso: corruptos uidetur
ipse emendasse suo Marte senariorum auctor et iudex: conf. prolegg. p. 37

5 est mater *Md* mater est *bl* atque materies. ea parit **E**
atque praeterissee pariter *HP* atque praeterissee pariter *Π* quae prae
ceteris parit **B** uel quae parit pariter atque prae ceteris parit **C**
6 immensas *M* (immensae *P*¹) immensas *bl* prae ceteris immensas *d*
immensae *Mb* immensae *ld* **7** immoderatae *HPC* immoderatae re-
liqui Haec *M* haec *E* auaritia auaritia *BCP*² *E* auaritia *HP*¹ *Π*
8 quod uis *bl* quod *H*¹ quod id *P*¹ *ΠH*² aliquod *BCd* **9** se om *H*¹
11 est satis fuit *EP*² *ΠC* satis est fuit *P*¹ *B* est *H* **12** ceteras *P*¹
13 loqui] qui *H*¹ **14** Uti iam *HP*¹ ne in nemore Pelio] in nu-
mero repelio *H* **15** accidissent *BΠ* //// cidissent *I*¹ (erasum ac?)
accedissent *H* cecidissent *P*² *CE* abiernae *EBIICP*² ad ignē *II*
abiernae *P*¹ **16** naues *HP*¹ inchoandi *b* inchoandas *H* inchoan-
sas *P*¹ inchoans *Π* inchoanda *B* inchoandae *CP*² *d* inchoandum *l* conf.
eligendi optio exdium *H* **17** cepisset *HP*¹ coepisset *bd* *HP*² *ΠC*
caepisset *Bl* nomine om *l* **18** argu *HP*¹ qui (qua *PB*) ar-
giui in eadem lecti uiri *HBP*² (uetusta lectio in *P* crasa est neque iam
potest cognosci: *m1* restat illud qua, reliqua omnia *m2* et in ras) qua
argui *Π* qua uecti argui delecti uiri *C* (uecti in ras) qua argui
(achini *d*) delecti (dilecti *b*) uiri *E* **19** uecti petebant pellem inau-

Colchis, imperio regis Peliae, per dolum:

Nam numquam <era> errans mea <domo> efferret
pedem.

Nam hic satis erat dicere, si id modo, quod satis esset,
curarent poëtae:

Utinam ne era errans mea domo efferret pedem.

[Medea animo aegro, amore saeuo saucia]

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus
magnopere supersedendum est. Non enim † reprehensione, sed
sicut aliae conplures, *** sua sponte uitiosa est.

23
3

Vitiosa ratio est, quae ad expositionem non est ad-
commodata uel propter infirmitatem uel propter uanita-
tem. Infirma ratio est, quae non necessario ostendit
ita esse, quemadmodum expositum est, uelut apud Plautum
(*Trin.* 23):

10

15

Amicum castigare ob meritam noxiam

Inmune est facinus, uerum in aetate utile

Et conducibile.

Haec expositio est. Videamus, quae ratio adferatur:

nam ego amicum hodie meum

20

Concastigabo pro commerita noxia.

ratam arietis *HPHBE* (in *P* uect in rasura et m2) petebant pellem
inauratam arietis *C* 1 cholcis *C* cholchis *b* pelire *HP*¹ 2 Nam num-
quam era (hera *I*²) errans mea domo efferret pedem *B* *I*² Utinam numquam
hera errans mea domo efferret pedem *C* nam nunquam era mea errans
medea domo efferret pedem *d* nam nunquam hera errans mea medea
(medea add *l*²) efferret pedem (pellem *b*) domo *bl* nam numquam
errans mea (medea, *II*) efferret pedem *HP*¹ *II*: in col *P* margine m2
additum: medea egro amore saucia: eundem u. addunt editt 4 errat *II*²
quod om *H*¹ 5 curassent *E* 6 era errans *Bbd* hera errans *CP*² *l*
erra ueras *II* erra erra errans *P*¹ trans *II* mea domo efferret
pedem *HPBCd* mea efferret pedem domo *bl* efferret pedem *II*
7 Medea *HP*¹ animo *b* animū *d* homo *H* homodo *P* om *II* *BCl*
egra *b* om *II* amore saeuo *Aldus* amores reuo *IPC* amore *BE*
om *II* saucia *Hb* om *II* uersus additus esse uidetur a librario docto
sumptus inde unde eundem u. sumpsit Orosius I 12, 10 8 ultima *b* *B*¹
9 scribas reprehensionis sed sicut *HPHbd* sicut *BCl* sed delenda
10 aliquae *H* conplures *P* cumplures sed *C* complures reliqui,
lacunam expleas inserendo indiget sed est] in *HP* sequitur titulus DE
RATIONE VITIOSA 11 est ratio *bl* adcommodata *PC* accom-
modata reliqui 14 expositum om *l* pautum *II*¹ 16 noxiam
*HP*¹ *B*² noxam reliqui 17 inmune *M* immane *E* 19 afferatur *E*
20 amicum hodie meum concastigabo Plauti Palatini amicum meum

Ex eo, quod ipse factururus est, non ex eo, quod fieri conuenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quae ex falsa causa constat, hoc modo:

‘Amor fugiendus non est, nam ex eo uerissima nascitur
5 amicitia.’

Aut hoc modo:

‘Philosophia uitanda est, adfert enim socordiam atque
desidiam.’

Nam hae rationes nisi falsae essent, expositiones quo-
10 que earum ueras esse confiteremur. Itemque infirma ratio 36
est, quae non necessariam causam adfert expositionis, uelut
Pacuius (*TRF*² p. 124):

Fortunam insanam esse et caecam et brutam per-
hibent philosophi

15 Saxoque instare in globoso praedicant uolubili:
Id quo saxum inpulerit Fors, eo cadere Fortunam
autumant.

Caecam ob eam rem esse iterant, quia nihil cer-
nat, quo sese adplicet;

20 Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta insta-
bilisque sit,

4 Aristot. rhet. II cap. 24 p. 1401 b 10 οἷον εἴ τις λέγοι· ταῖς πό-
λεσι συμφέρουσιν οἱ ἐρῶντες· ὁ γὰρ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος ἔρως
κατέλυσε τὸν τύραννον

castigabo hodie H^1 amicum meum hodie concastigabo H^2PB ami-
cum meum hodie castigabo C amicum meum hodie non castigabo
 $P^1B^1\Pbl$ hodie amicum meum non castigabo d p. 238, 21 cōme-
rita B cōmitta H comita P^1 comissa P^2 commissa *reliqui* noxia
 HP^1B^1 noxa *reliqui*

1 ex *om b* quo HP^1 ex *om b^1* 2 quid EP^2C^1 quod
 $HP^1\PBC^2$ rationatur b 3 causa falsa bl 4 fugendus H
nam] nemo HP^1 6 ut H 7 affert E 8 dissidiam H 9 haecae l
ni b n ld 10 uera H^1 itemque Md item bl 11 affert HE
expositiones H positionis $P^1\P$ 12 pachunius B 14 philosophi II
15 saxoque instare in globos (globoso Π^2) posse dicant $HP^1\PB$
saxoque instare globo praedicant E saxiq; instar (instare $m1$) globosi
esse dicunt C uolubilem C 16 id quo II id quod HP^1B quo C^1
quia quo C^2d ideo quia quo blP^2 inpulerit HP inpulerit *reliqui*
fortuna autumant B fortuna aut humani H 18 rem] causam d
esse *om b* 19 adplicet HPC applicet *reliqui* 20 autem esse E
atraz $HP^1\P^1$ insaciabilisque b

Brutam, quia dignum atque indignum nequeat
internoscere.

Sunt autem alii philosophi, qui contra Fortunam
negant

Ullam miseram in rebus esse, Temeritatem esse
autumant.

Id magis ueri simile esse usus reapse experiundo
edocet.

Velut Orestes modo fuit rex, factust mendicus
modo

Naufragio. Nempe ergo id factum Forte aut For-
tuna optigit?

Nam hic Pacuius infirma ratione utitur, cum ait uerius
esse temeritate quam fortuna res geri. Nam utraque opinione
philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicus
factus esset.

24 Item infirma ratio est, cum uidetur pro ratione adferri,
37 sed idem dici<t>, quod in expositione dictum est, hoc modo:

‘Magno malo est hominibus auaritia, idcirco quod
homines magnis et multis incommodis conflictantur propter
immensam pecuniae cupiditatem.’

Nam hic aliis uerbis idem per rationem dicitur, quod
dictum est per expositionem.

3 philosophi *H* fortuna *bl* *Orellius* 4 negant *M* negent *E*
5 ullam miseritatem esse autumant (autumanitatem *H*) *HP**II**B* ullam
miseritatem esse sed temeritate omnia regi autumaent *C* (in *P* et *B*
m2 in marg.: sed temeritate omnia regi (regi omnia *B*)) ullam esse
miseriam (miseriam ullam esse *d*) sed temeritate omnia regi (geri *l*)
autumant *E* am in rebus esse *Temer addidi* 7 ueri om *II* esse *II*¹
esse aiunt *H*²*P*¹*II**B* esse aiunt quod *P*²*C**E* reapse *Victorius*] re
(res *P*²*C*) ab se experiendo *d* 9 rex fuit *d* factust *Hermannus*
factus *l*¹ factus est *reliqui* medicus *P*¹ 10 modo om *E* 11 nau-
fragios *P*¹ naufrago *II* nempe *iē* (rex *II* res *P*²) ergo id fructu
(fructū *P* fluctu *II*²) forte aut fortuna obtigit (optigit *II*) *HP**II**B*
naufragio nempe res ista contigit ergo id non forte aut fortuna obtigit
(optigit *b*) *EC* (factum *Buechelerus*) 13 hic] id *b* 14 regi *Aldus*
15 his *P*¹ 17 cum *M* quae *E* adferri sed *P**B* adferri. sed *II*¹
(supra punctum scriptum *s*) adferri sed *II**E* adferri *C* 18 dicit *P*²*E*
dici *HP*¹*II**B* om *C* quo *H* 19 omnibus *d* 20 afflictantur *bl*
21 immensam *II**P**C**b* immensam *reliqui* 22 dicitur om *d*

Item infirma ratio est, quae minus idoneam, quam res postulat, causam subicit expositionis, hoc modo:

‘Utilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatem colere consuerunt.’

5 Item:

‘Utile est amicos ueros habere: habeas enim quibuscum iocari possis.’

Nam in huiusmodi rationibus non uniuersa neque absoluta, sed extenuata <ratione expositio confirmatur.

10 Item infirma> ratio est, quae uel alii expositioni potest adcommodari, ut facit Pacuuius, qui eandem adfert rationem, quare caeca, eandem, quare bruta fortuna dicitur.

In confirmatione rationis multa et uitanda in nostra 38 et obseruanda in aduersariorum <o>ratione sunt uitia propter-
15 eaque . diligentius considerata, quod adcurata confirmatio rationis totam uehementissime conprobat argumentationem.

Utuntur igitur studioseī in confirmanda ratione duplici conclusione hoc modo (*TRF*² p. 29):

Iniuria abs te adficio indigna, pater;

20 Nam si improbum esse Chrespontem existimas,
Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis relinquere?

Quae hoc modo concluduntur, aut ex contrario conuer-

---

19 conf. Nauck *FTG*² p. 666 Plaut. Stich. 130 prolegg. p. 132

---

2 expositiōni E 4 consueuerunt E 6 habeas] habens *b*¹ 8 conuer-
sa *Π* uni in *ras m* 2 additum in *P* absoluta *H* 9 extenuata ratione
expositio confirmatur. Item infirma ratio est *v et E nisi quod in E*
omittitur ratio extenuata ratio est *M* 11 accommodari E affert E
12 eandem *P*² *C* eadem *HP*¹ *ΠBE* dicatur *Πbl* in *H* sequitur
titulus DE CONFIRMATIONE RATIONIS, in *P* DE CONFIRMATIONE
RATIONIS VITIOSAE 14 oratione *bl* ratione *Md* proptereaue
*EΠCP*² propterea quae *B(P*¹?) propterea quā *H(P*¹?) 15 accurata
confirmatio rationis *bl* adcurata adfirmatio rationis *PC* accurata ad-
firmatio rationis *HB* accurata affirmatio rationis *d* affirmatio rationis
accurata *Π* 16 tota *H* conprobat *HPC* comprobat *reliqui*
17 studiose *HP*¹ *ΠB*² studiosi *P*² *CB*¹ E 19 afficio *ΠE* 20 in-
probum *HP* improbum *reliqui* chrespontem *BC* chresponthem *PΠ*
chresponthe *H* threspontem E existimas *Ml* existimabas *bd* 21 huius
*P*² *C* sin est] sine si *HP*¹ *Π* 22 inuitum inuitam *d* relinquere *ΠBC*
liquere *HP*¹ relinquere *P*² E 23 concluduntur *d*

tentur aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna, nata, adficio iniuria.

Si probus est, te locaui; sin est improbus,

Diuortio te liber<ab>o incommodis.

5

Ex simplici parte reprehendetur, sei ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo (*l. s. p. 30*):

Nam si improbum esse Chrespontem existimas,

Cur me huic locabas nuptiis? # Duxi probum;

Erraui; post cognoui et fugio cognitum.

10

25 Ergo reprehensio huiusmodi conclusionis duplex est; acutior
39 illa superior, faciliior haec posterior ad excogitandum.

Item uitiosa confirmatio est rationis, cum ea re, quae plures res significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo:

15

'Necesse est, quoniam pallet, aegrotasse'; aut

'Necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem.'

Nam haec sua sponte certa signa non habent: sin cetera quoque similia concurrunt, nonnihil illiusmodi signa adaugent 20 suspicionem.

Item uitiosum est, quod uel in alium uel <in> eum ipsum, qui dicit — quod in aduersarium dicit — potest conuenire, hoc modo (*l. s. p. 259*):

1 reprehendetur HP^1 ex] Pax H contraria $HP^1\Pi$ 3 te]
tenus H nata HP^1 o nata d afficio ΠE (iniuria afficio b) 4 est
locaui sin (sin autem bl) E es conlocabissin P^1 es collocabissin H est
conlocaui sin P^2 es collocaui sin C^1 est collocaui sin ΠBC^2 te *add*
Oudendorpius improbus C improbus *reliqui* 5 diuortii P^2B^1C
te liberabo *Omnibonus* liberabo te E libero te M 6 reprehendentur
Omnibonus si $E\Pi^2P^2BC$ sed $HP^1\Pi^1$ 7 alter utra HP de-
luitur B diluatur b diluetur *Lambinus* 8 improbum — nuptiis *om* H
improbum b improbum *reliqui* esse chrespontem BC esse chrespo-
tem $P\Pi$ threspontem (trespontem b) esse bl esse threspontem d
existimas Ml existimabas bd 9 huic $P^1\Pi B$ huius P^2Cd his bl
10 et *om* d fugio nunc E 11 acutior P^2C^2BE auctior $HP^1\Pi$
autior C^1 14 plures res] plura bl 16 pallet $EC P^2\Pi^2B^2$ parit
 $P\Pi$ *pa///* & H (*r m 1 s. s.*) B^1 19 sin cetera P^2B^2 si non cetera
 $P^1\Pi CE$ sin ceteri HB^1 20 concurrunt $HP\Pi B$ concurrant. Quodsi
concurrerint (concurrunt C) EC 21 suspitionem Hbl 22 quod]
quando d uel in eum E et eum M 23 quod M id quod E dici-
tur *d Omnibonus*

Miseri sunt, si uxores ducunt. # At tu duxisti
alteram.

Item uitiosum est id, quod uulgarem habet defensionem,
hoc modo:

5 'Iracundia deductus peccauit aut adulescentia aut amore.'

Huius<ce>modi enim deprecationes si probabuntur, in-
pune maxima peccata dilabentur.

Item uitiosum est, quom id pro certo sumitur quod
inter omnes constat, quod etiam nunc in controuersia, hoc
10 modo (*l. s. p. 30*):

<Eho>tu, dii, <quibu>s est potestas motus superum
atque inferum,

Pacem enim inter sese conciliant, conferunt con-
cordiam.

15 Nam ita pro suo iure hoc exemplo utentem Chrespontem
Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse
demonstrasset.

Item uitiosum est, quod iam quasi sero atque acto 40
negotio dici uidetur, hoc modo:

20 'In mentem mihi si uenisset, Quiritis, non commissem,
ut in hunc locum res ueniret; nam hoc aut hoc fecissem,
sed me tum haec ratio fugit.'

Item uitiosum est, quom id, quod in aperto delicto

---

1 si $HP^1\PB$ qui P^2CE at $ECBP^2$ aut $HP^1\P$ dixisti H^2b^1
3 id *om* H 5 inductus E aut ab b adulescentia B^2ld 6 huius-
cemodi bl huius modi P huiusmodi *reliqui* enim *om* H inpune
 $HPBC$ impune Πb^1 impune in d 7 diluentur P^2 diluuntur l
diluentur C 8 cum id pro certo E quid (*u in ras*) praeco H quō
(*o incertum*) id proco P^1 quae id pro quo BC^1 cum quid pro eo Π
cum id pro eo P^2 (*s. s. certo*) 9 controuersia est blC controuersia
sit d 11 eho tu dii quibus E studiis M est potestas E est
potest at H est potest aut B esse potest aut $P\P$ est potestas ut C
motus EP^2 motum M 13 pace H enim *om* E sese M se E
15 utentem (*ita Kayserus*) Chrespontem] usum threspontem (thespon-
tem d) E utuntur thesprotum M (usum *s. s.* P^2B^2 usus C^2) 16 quasi
iam EP^2C^2 quaesitam $HP\PB$ quasnam C satis] ceteris d id
ita Hl 18 quod] id quod d 20 Quiritis H Quirites *reliqui*
21 aut hoc] haud b 22 me tum HE metam PBC^2 moetam Π
tam me////tam C^1 fugit E fecisset M 23 quom] cum $EBCP^2$
quod $HP\P$

positum est, tamen aliqua tegitur defensione, hoc modo
(*l. s. p. 263*):

Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus
Summo periculo sola <ut> restituam paro. 5

26 Item uitiosum est, quod in aliam partem ac dictum sit
potest accipi. Id est huiusmodi, ut si quis <potens ac fac-
tiosus in contione> dixerit:

‘Satius est ut<i> regibus, quam uti malis legibus.’

Nam et hoc, tametsi rei augendae causa potest sine 10
malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicit, non
dicitur sine atroci suspicione.

41 Item uitiosum est falsis aut vulgaribus definitionibus
ut<i>. Falsae sunt huiusmodi, <ut> si quis dicat iniuriam
esse nullam, nisi quae ex pulsatione aut conuicio con- 15
stet. Vulgares sunt, quae nihilominus in aliam rem trans-
ferri possunt, ut si quis dicat:

‘Quadruplator, ut breuiter scribam, capitalis: est enim
inprobus et pestifer ciuis.’

Nam nihilo magis quadruplatoris quam furis, quam si- 20
carii aut proditoris attulit definitionem.

Item uitiosum est pro argumento sumere, quod in dis-
quisitione positum est, ut si quis quem furti arguat et ita

---

23 Aristot. rhet. II cap. 24 p. 1401 b 12 εἴ τις λέγοι ὅτι κλέπτης
Διονύσιος· πονηρὸς γάρ

---

1 tegitur] te igitur *H* tegitur leui *blP*² 3 expetebant *bdCP*²
expectabam *HPΠB* expectarent *l* om *H*¹ 4 in regno *E* nunc
*EC*² hunc *HPB* desertum *Bd* desertus *HP* desertus es *C*
cum desertus es *blP*²*C*² nunc — paro om *Π* 5 periculo *Aldus*] peri-
culo sola *HP* solus *P*²*B*²*Cld* solut *B* solam *b* ut restituam *EB*
restitutio *HP* restituere *C* 6 ac] ut *B* dictam *HP* sit om *H*
7 huius modi *P* (*fere ubique*) potens ac factiosus (*famosus l*) in con-
tione *E*, om *M* 8 duxerit *b* 9 est] esse *d* uti] ut *HP* malis
regibus *C* uti om *d* 10 causae *H* 11 dicitur *H* qui dicit *E*
de quo dicitur *C* quod id *HPΠB* 12 atroci *H* suspitione *Hl*
13 aut *M* ac *E* vulgaribus *H* diffinitionibus *E* defensionibus *M*
14 uti *EC* ut *HPB* uti nt *Π* ut si *E* si *M* 15 conuicio *bl*
astet *b* 16 nihil ominis *PBC* 18 est. est *EC* 19 inprobus
HPBb improbus *reliqui* 20 quadruplatores *HP* fures *HP* sicaro *H*
21 definitionem *lC* difinicionem *b* diffinitionem *d* defensionem *HPΠB*
23 arguit *b* arguet *H*¹ et om *C* dicat ita *bl*

dicat, eum esse hominem inprobum, auarum, fraudulentum; ei rei testimonium esse, quod sibi furtum fecerit.

Item uitiosum est controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo:

- 5 'Non conuenit, censores, istum uobis satis facere, quod ait se non potuisse adesse ita, ut iuratus fuerat. Quid? si ad exercitum non uenisset, idemne tribuno militum diceret?'

Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita aut iudicata
10 res, sed inpedita et in simili controuersia posita exempli loco profertur.

Item uitiosum est, cum id, de quo summa controuersia 42 est, parum expeditur et, quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo (*l. s. p. 242*):

- 15 Aperte fatur dictio, sei intellegas:
Tali <dari arma, qualis qui gessit> fuit,
Iubet, potiri si studeamus Pergamum.
Quem ego me profiteor esse: me est aecum frui
Fraternis <armis> mihique adiudicarier,
20 Vel quod propinquus uel quod uirtute aemulus.

Item uitiosum est ipsum sibi in sua oratione dissentire et contra quae ante dixerit dicere, hoc modo (*l. s. p. 261*):

1 inprobum *HPB* improbum *reliqui* 2 res *H* 4 haec *H*
5 nobis *b* ex eo quod *E* 6 posse *bl* adesse *om H¹* ita *om H*
fuerat *E* fuerit *M* Quia *d* 7 idemne *Kayserus* de omni *IIΠ*
et de omni *C* de omne *PB* idne (id tribunone *d*) *EP²* 9 aut]
ac *H* 10 res est *l* inpedita *HP* impedita *reliqui* similis *HPB*
posite *H* exemplo *H* 11 proferatur *b¹* 13 trans actum *P* trac-
tatum *H* sit *CΠE* sic *HPB* 15 Apertae *Memmius* fatur] aiax
fatur *b* si *CΠP²E* se *HPB* intellegas *ΠC* intellegat *H* intel-
ligas *PBE* 16 tali dari arma (arma a me *l¹*) qualis qui gessit fuit *E*
tali fuit *P¹B¹* talis fuit *P²B²ΠC* tali *H* 17 pergamum *HPB* per-
gamo *CΠP²E* 18 quem ego me profiteor esse *HP¹ΠB¹* quae ego
profiteor esse *E* quam ego profiteor esse *CP²* meaest ecum frui fra-
ternis *P¹ΠB* (equum *Π*) mea est cum frustra ternis *H* meā est equum
frui fraternis *P²B²C* mea. me enim est equum frui fraternis *bl* mea.
Est enim equum me frui fraternis *d* 19 armis *om M* mihi quae *P*
adiudicari ei *H* 20 quod *M* quia *E* quod *Ml* quia *bd* uirtute
HPBC uirtutis *ΠE* aemulus *ΠB²* emulus sum *E* remulus *HPBC*
romulus *C²P²* 21 ratione *H* 22 quae ante] q. te *P¹* (*additum*
m1 at ante q. et an ante te) atque te *H* at quae te *B* ad quae ante *Π*
ea quae ante *E* (*in l* ea quae exstat superscriptum *m1* super atque) ea

Qua causa accusem hunc?
tum id exputando euoluere:

Nam si ueretur, quid eum accuses, qui est probus?
Sin <in>uerecundum animi ingenium possidet,
Quid autem eum accuses, qu<i> id parui auditum
aestimet?

27 Non incommoda ratione uidetur sibi ostendisse, quare non
accusaret. Quid postea? quid ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

43 Item uitiosum est, quod dicitur contra iudicis uoluntatem 10
aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student,
aut homines, quos illi caros habent, laedantur aut aliquo
eiusmodi uitio laeditur auditoris uoluntas.

Item uitiosum est non omnis res confirmare, quas polli-
citus sis in expositione. 15

Item uerendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de
re controuersia sit; inque eiusmodi uitio considerandum est,
ne aut ad rem addatur quid aut quippiam de re detrahatur,
aut tota causa mutata in aliam causam deriuetur; uti apud
Pacuum *faciunt* Zethus cum Amphione, quorum controuersia 20
de musica inducta est, disputatio in sapientiae rationem et
uirtutis utilitatem consumitur.

Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio
contineat, aliud defensoris purgatio purget, quod saepe con-
sulto multi ab reo faciunt angustiis causae coacti; ut si quis, 25
cum accusetur ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus

quae C addito in marg atq. ante ho H¹ 1 accusem causam HP¹
2 tum ECP² cum HPII tum cum B exdisputando BCP² uoluere H
3 accuses HPPIBd accusem P²Cbl 4 inuerecundum EC² uerecun-
dum M 5 autem cum HPII eum BCE Cic. de inu. I 45, 83 accu-
ses HPPIB accusem P²CE qui id E quid HPB qui IO au-
ditum M auditu E Cicero l. s. 6 aestimet Cicero l. s. existimes H
existimet reliqui 8 accuset d quit ait H² ait C 9 absumo II or-
dine exordio b¹ 11 plures partes b¹ 13 ledatur d 14 non om H¹
omnis H omnes reliqui 16 dicatur — de re om b alia de re Md de
alia l 17 in qua H eius modi P considerandam H¹ 18 quid HPICP²
quid P¹B quiddam E 19 deriuetur Hd 20 faciunt addidi Zetus d
21 de IC dea HPB cum de EP² inducta II est PPIBd om H
sit b disputatio C²E disputatione M 24 contineat ECP² continere
HPPIB purgatio Ml ratio bd 25 angustiis H¹ ut si C uti reliqui
26 accusatur II abitu H habitu P habitu II

saepe numero apud exercitum *** donatum esse. Hoc si diligenter in oratione aduersariorum obseruauerimus, saepe deprehendemus eos de ea re quod dicant non habere.

Item uitiosum est artem aut scientiam aut studium quod- 44
5 **pia**m uituperare propter eorum uitia, <qui> in eo studio sunt:
ueluti qui rhetoricam uituperant propter alicuius oratoris
uitu**p**erandam uitam.

Item uitiosum est ex eo, quia perperam factum constet
esse, putari ostendi a certo homine factum esse, hoc modo:

10 'Mortuum deformatum, tumore praeditum, <corpore
de>coloratum constat fuisse: ergo ueneno necatus est.'

Deinde, si sit usque in eo occupatus, ut multi faciunt,
uenenum datum, uitio non mediocri conflictetur. Non enim
factumne sit quaeritur, sed a quo factum sit.

15. Item uitiosum est in comparandis rebus alteram rem 28
45 efferre, de re altera mentionem non facere aut negligentius
disputare: ut si cum conparetur, utrum satius sit populum
frumentum accipere an non accipere, quae commoda sint in
altera re uera, curet, enumeret, quae in altera incommoda
20 sint et quae uelit depressa, praeterea<t> aut ea, quae minima
sint, dicat.

Item uitiosum est in rebus comparandis necesse putari
alteram rem uituperari, cum alteram laudes, quod genus, si

1 numero *HPΠB* numero dicat *P²CE* donatum se *bl* se do-
natum *d lacunam sic expleas*: donis militaribus se dicat 3 depre-
hendemus (deprehendimus *H*) **M** deprehendemus et in eiusmodi de-
prehensione ostendemus **E** dea re *H¹* quid *d* 4 quippiam *d* 5 uitia **M** *d*
uitam *bl* qui in eo studio sunt **E** ne eo studiosi non *HPΠ* qui
in eo studiosi sunt *P²BC* 6 qui *om H¹* rethoricam 8 quia] quod *d*
Omnibonus constet (constat *H*) esse **M** *d* esse constet *bl* 9 putari **M**
putare **E** a certo *bl* accepto *HB, P¹(?)* a quo *P²ΠCd* esset *P²Π*
est *Cl¹d* 10 defortunatum *b* corpore decoloratum **E** coloratum **M**
11 fuisse constat *l P²* ergo] Constat ergo *d* negatus est *H* neca-
tum *d* 12 usque **M** usque adeo **E** 14 factum ne *H* 15 con-
parandis *HP* comparandis *reliqui* 16 efficere *l* effer *P¹* alteram *H*
ut *HP* negligentius **E** 17 cum **M** *om E* conparetur *HP* com-
paretur *reliqui* 19 re uera *CΠ* re **E** seuera *HPB* curet *om C*
enumerare **E** 20 sint *om bl* et quae uelit] et quam uelit *ΠPΠB*
ueluti *Cd* uelut *bl* praeterea *HP¹B¹* minimi *C* 21 sit *HPB*
22 comparandis *HP* comparandis *reliqui* putare *Lambinus* 23 uitu-
perare **E**

quaeratur, utris maior honor habendus sit, Albensibus an Vestinis Pennensibus, quod rei publicae populi Romani profuerint, $\epsilon\langle t\rangle$ is, qui dicat, alteros laedat. Non enim necesse est, si alteros praeponas, alteros uituperare: fieri enim potest, ut, quom alteros magis laudaris, aliquam alteris partem laudis adtribuas, ne cupide depugnasse contra ueritatem puteris.

Item uitiosum est de nomine et uocabulo controuersiam struere, quam rem consuetudo optime potest iudicare; uelut Sulpicius, qui intercesserat, ne exulis, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posterius inmutata uoluntate, cum eandem legem ferret, aliam se ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, sed ui eiectos se reducere aiebat. Proinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur aut proinde quasi non omnes, quibus aqua et igni interdictum est, exules appellentur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit; nos tamen intellegamus uitiosum esse intendere controuersiam propter nominum mutationem.

Quoniam exornatio constat ex similibus et exemplis et amplificationibus $\langle$ et rebus iudicatis $\rangle$ et ceteris rebus, quae pertinent ad exaugendam et conlocupletandam argumentationem, quae sint his rebus uitia, consideremus.

1 utrius *HPΠB* maioris *H* an] aut *H* 2 uestinis pennensibus *HPΠB* uegentinis *b²l* uegentino *b¹* uegentinis an penimensibus *C* uenusinis *d* quod *lBP²C²* quo *HPΠC* qui *bd* rei $\bar{p}$ popr *HPΠB* rei. p. et pplo. r. *P²CE* profuerint *M* profueŕ *E* 3 et is *EP²* te is *C* eis *HPΠB* 4 proponas *l* 5 cum *bl* quo *HBCd* quod *Π* laudares *Π* landabis *C* laudis] laudaris *H* 6 attribuas *ΠE* cupide pugnasse *P²ΠCE* cupidi depugnasse *HPB* poteris *H* 8 rem *om bl* 9 exulis *H* exules *reliqui* 10 seducerentur *HP¹B¹C¹* eidem *C* Sed idem *E* posterius] superius *b* inmutata *H* immutata *B* immutata *reliqui* 11 eadem *H* aliam se ferre *ΠCP²* aliam sese ferre *E* alios efferre *H* alio se ferre *P* aliis e ferre *B* dicebat *E* diceret *M* 12 eiectus *H* 13 reducere se *bl* aiebat] dicebat *C Kayserus* 14 appellarentur aut proinde *Kayserus* appellarentur a. p. r. aut proinde *d* a populo romano apellarentur (appel. *l*) aut proinde *bl* appellarentur aut pŕ. dnde s. s. ei *P* appellarentur dcinde *B²* in marg appellarentur a pŕ deinde *Π* appellarentur a. pp. ŕ. *C* appellarentur *HB¹*, qui uerba aut — appellentur *omittunt* 15 interdictum *P* apellentur *b* 16 sicum] siĉ *H* causam *H* nos] non *HP¹B* 17 intellegamus *HB¹* intelligamus *reliqui* 18 mutionem *H¹*; in *HP* sequitur DE EXORNATIONE VITIOSA 20 et rebus iudicatis *E*, *om M*: post exemplis locat *Kayserus* 21 collocupletandam *E*

Simile uiti<os>um est, quod de aliqua parte dissimile
est **¶** nec habet parem rationem conparationis aut sibi ipsi
<ob>est qui adfert.

Exemplum uitiosum est, si aut falsum est, ut reprehensum
datur, aut inprobum, ut non sit imitandum, aut maius aut
minus, quam res postulat.

Res indicata uitiose proferetur, si aut dissimili de re
proferetur <aut> de ea re, qua de controuersia non est, aut
inproba aut eiusmodi, ut aut plures aut magis idoneae res
iudicatae ab aduersariis proferri possint.

Item uitiosum est id, quod aduersarii factum esse confiteantur,
de eo argumentari et planum facere factum esse;
nam id augeri oportet.

Item uitiosum est id augere, quod conuenit docere, hoc
modo: ut si quis quem arguat hominem occidisse et, antequam
satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum
et dicat nihil indignius esse quam hominem occidere. Non enim,
utrum indignum sit an non, sed factumne sit, quaeritur.

Complexio uitiosa est, quae non, quod quique primum
dictum est, <primum> complectitur et quae non breuiter concluditur
et quae non ex enumeratione certum et constans aliquid relinquit,
ut intellegatur, quid propositum in argumentatione sit, quid
deinde ratione, <quid> rationis confirmatione, quid tota argumentatione
demonstratum.

argumentationem H^1 p. 248, 22 sunt b uitio H 1 uitiosum E
uitium M quod de H quode P (s. s. d) quod ex ΠBC id quod ex E
2 partem rationem H rationem parem bl conparationis P compa-
rationis *reliqui* 3 obest EB^2 est M affert $E\Pi C$ 4 ut] aut B
5 aut M aut si E inprobum HP improbum *reliqui* magis H
6 postulabit bl expostulat H 7 profertur d 8 profertur bd aut
de $P^2B^2\Pi CE$ de HPB ea] ea de l^1 de qua H aut M aut si E
9 inproba HPC inproba *reliqui* ut *om* H^1 plura H idonea H
10 iudicatae *om* H 14 doceri E 15 si quis quem arguat] quisq;
in argumento H 17 occidisse E 18 factum ne HP quaeritur]
in HP sequitur DE COMPLEXIONE VITIOSA 19 complexio HP
complexio *reliqui* est uitiosa bl non quod quique P^1 non qui-
que quod C^1 quod quique H non quod quidque $P^2\Pi Bl$ non quid-
que quod C^2d quod non quodque b quique *datius* 20 est pri-
mum bl est Md complectitur HP complectitur *reliqui* 21 ex enu-
meratione $P\Pi CdB^2$ ex numeratione HB^1 enumeratione bl relin-
quid H 22 intelligatur ΠE 23 deinde] inde P^1 quid rationis confir-
matione *Weidnerus* quid confirmatione EP^2 confirmatione M 24 demon-

30 Conclusiones, quae apud Graecos epilogi nominantur,
47 tripertitae sunt. Nam constant ex $\langle e \rangle$ numeratione, ampli-
ficatione, et commiseratione.

Quattuor locis uti possumus $\langle conclusionibus: in \rangle$ prin-
cipio, secundum $\langle nar \rangle$ rationem, secundum firmissimam argu- 5
mentationem, in conclusione.

Enumeratio est, per quam colligimus et commonemus,
quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur, non
redintegretur oratio: et ordine, ut quicquid erit dictum, re-
feremus, ut auditor, si memoriae mandauerit, ad idem, quod 10
ipse meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab
exordio aut narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta
enim et dedita opera comparata oratio uidebitur esse artificii
significandi, ingenii uenditandi, memoriae ostendendae causa.
Quapropter initium enumerationis sumendum est a diuisione. 15
Deinde ordine breuiter exponendae res sunt, quae tractatae
erunt in confirmatione et confutatione.

Amplificatio est res, quae per locum communem in-
stigationis auditorum causa sumitur. Loci communis ex decem
praeceptis commodissime sumentur adaugendi criminis causa. 20

48 Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus,

---

stratum] in HP sequitur DE CONCLUSIONIBUS TOTIUS RATIONIS
1 $ΕΠΙΛΟΓΗ$ 2 $Η$ epilogi reliqui nominatur H^1 3 ex enume-
ratione EP^2B^2 ex numeratione $HPΠB$ enumeratione C 4 con-
miseratione $HPBC$ commiseratione reliqui 5 quattuor E possu-
mus (possimus C^1) conclusionibus in principio secundum narrationem
 CP^2E possimus principios cū rationē PB possimus principio cū ra-
tiones H possumus. Principio cū ratione $Π$ 7 est $om H$ colli-
gamus b 8 faceremus HP^1 ut] ut non H remouetur b 9 et
 $om l$ ut $om E$ 10 idem M id E 11 Item $PΠBCl$ Idem H
In qua bd ut HPB 12 aut M aut a EP^2B^2 fide H 13 con-
parata HPC comparata reliqui uidebatur HP^1 14 ingeniiq; Cd
et memoriae CE ostentandae d *Omni*bonus 15 enumerationi H a di-
uisione] diuisiones H 16 deinde ordine breuiter *Omni*bonus de or-
dine breuiter HPB dein ordine breuiter $P^2ΠC$ dein breuiter l dein
breuiter et ordine b deinde ex ordine breuiter d 17 confutatione]
in HP sequitur DE AMPLIFICATIONE 18 est res $HB l P^2$ est
reliqui communem per locum bl propter dolum communem H
istigationis B 19 auditorem H communis HP communes reliqui
 $X Hbl$ 20 commodis sume sumentur B commodis sumentur HP
commodi sumentur C commodi' sumentur $Π$ commodissime sumentur
(sumuntur l) E causam BC 21 commemoramus E memoria cum M

quantae curae ea res fuerit diis immortalibus aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui; item maxime, quo modo de his rebus legibus sanctum sit.

5 Secundus locus est, <cum> consideramus, illae res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum ad omnes, quod atrocissimum est, an ad superiores, quod genus ii sunt, a quibus auctoritatis locus communis sumitur, an ad pares, hoc est, in isdem partibus animi, corporis, fortunarum posi-
10 tos, an ad inferiores, qui his omnibus rebus antecelluntur.

Tertius locus est, quo percontamur, quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur, et, ea re neglecta, ostendemus, quid periculorum atque incommodorum consequatur.

Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remis-
15 sum, multo<s> alacriores ad maleficia futuros, quos ad hoc expectatio iudicii remoratur.

Quintus locus est, quom ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quae incommodo mederi aut erratum iudicium corrigere possit. Quo in loco non incom-
20 modum erit uti ceterarum rerum conparatione, ut osten-

1 diis *HΠE* dis *PBC* immortalibus *HBb* immortalibus reli-
qui aut maioribus *bl* amatoribus *HPΠ* ac maioribus *Bd* maiori-
bus *C* 4 sancitum *l* 5 II. *H* cum consideramus *P²ΠBCE*
consideramus *P* consideremus *H* 6 criminantur *bl* loquemur *d*
7 ii *Lambinus*] hi 8 an ad pares *P²B³CE* iam partibus *H* iam
paribus *Π* iam si a paribus *B* quid *P¹* habuerit cognosci nequit
9 isdem *C* hisdem *HPΠBd* eisdem *bl* positos *ECB²P³* positis
HPΠB 10 an *om H* rebus *om H* ante celluntur *Pb* 11 per-
cunctamur *E* 12 neglecta *l* ostendimus *C Kayserus* 13 at *b* 14 est
locus *l* qu *H¹* huic sit remissum (remissum sit *d*) *EC P²* huius
promissum *H* huic permissum *Π* huic permissum sit *B* huius
missum *P¹* 15 multos alacriores *bCP²* multos acriores *ld*
multo alacriores *PB* multo alacrio *H* multo alacrius *Π* male-
ficia *■* maleficio *E* quos *d* quod *■bl* (et quod *P²C*) ad-
hoc *H* adhuc reliqui 16 remoretur *Ernestius* 17 .V. *H* quom]
quem *HPΠC¹* per quem *EB* cum *P²* quo *C²* ostendemus *P²Π*
si semel aliter *E* si sententia aliter (alter *B*) *PΠB* si a sententia
aliter *P²C* in sententia alterius *H* iudicatum] dicatum *H* 18 fore *E*
fere *C* facere *HPΠB* incommodo mederi *E* n̄ comodo mederi (*supra*
o *ultimam ras*) *H* non commodū erit *PΠC* n̄ commodū *B* 19 erratum
EB C terram. tum *P* teratū ū *H* (r *m1 s. s.*) uersus *fine diremptum*
perperam tū *Π* iudicium omnes (ex iud) 20 conparatione *HP*
conparatione reliqui ostendamus *P²ΠCE* ostendam *HPB*

dam<us> alias res posse aut uetustate sedari aut consilio corrigi, huius rei aut leniendae aut corrigendae nullam rem adiumento futuram.

49 Sextus est locus, quom ostendimus et consulto factum et dicimus uoluntario facinori nullam <esse> excusationem 5 imprudentiae et iustam deprecationem paratam.

Septimus locus est, quo ostendimus taetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus iniuria <mulieru>m aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur et cum hostibus de uita dimicatur. 10

Octauus locus est, quo ostendimus non uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum: quo maturius et atrocius uindicandum est.

Nonus locus <est qui> constat ex peccatorum conparatione, quasi cum dicemus maius esse maleficium stuprare 15 ingenuum quam sacrum legere, quod alterum propter egestatem, alterum propter i<nte>mperantem superbiam fiat.

Decimus locus est, per quem omnia, quae in negotio gerundo acta sunt quaeque rem consequi solent, exputamus acriter et criminose et diligenter, ut agi res et geri negotium 20 uideatur rerum consequentium enumeratione.

31 50 Misericordia commouebitur auditoribus, sei uariam fortunarum commutationem dicemus, si ostendemus, <in qui-

1 alia *H* consilii *H* 2 leniundae *E* 3 adiumento *dcl*
Ernestius 4 locus est *Hd* quom *Kaysrus* quem *HPBC* cum
P²ΠE quo *C²* ostendemus *P²ΠE* et *BCP²* ex *EPΠ* aut *H*
5 nullam esse *E* nullam *M* 6 imprudentiae *ΠE* et *om d* 7 .VII.
H quo] ut *H* ostendemus *P²* taetrum *PBC* tetrum *reliqui*
crudelem *HPB* 8 tyrannicum *bd* iniuria mulierum *bd* iniuria
lB²P² iniuriam *HPΠB* iniuriarum *C* 9 aut] et *H* aliquid *P¹*
rerum *om d* 10 suscipiantur *b* ostibus *H* 11 .VIII. *H* 12 quo *M*
quod *EC²P²* 13 et *om B* est] sit *Omnibonus* 14 est qui con-
stat *E* constat *M* conparatione *HP* conparatione *reliqui* 15 di-
cimus *b* uituperare *H* 16 ingenuam *E* sacrum legere *d* legere
sacrum *bl* sacrum laedere *M* 17 propter *om b* imperan-
tem *M* 18 .X. *H* 19 gerendo *ΠE* quaeque rem] quaeque
rerem *P¹* quaeque rerum *B¹* quē quere re *H* exputamus *Π* expu-
temus *B* exponemus *HB²E* expungemus *P²C*: in *P* expu *m1* est
scriptum, reliqua erasa 20 aut *H* 21 consequentius *HP¹B¹C*
enumeratione] in *II* sequitur DE CONMISERATIONE in *P*: DE COM-
MISSA RATIONE 22 se *P* si *reliqui* uaria fortunarum commu-
tatione *HP* 23 in quibus commodis fuimus *EC*, *om HPΠB* (fue-

bus commodis fuerimus quibusque incommodis simus, con-
 paratione: si, quae nobis futura sint, nisi causam optinueri-
 mus, enumerabimus et ostendemus: si supplicabimus et nos
 sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem
 5 subiciemus: si, quid nostris parentibus, liberis, ceteris neces-
 sariis casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus et
 simul ostendemus illorum nos sollicitudine et miseria, non
 nostris incommodis dolere: si de clementia, humanitate, mise-
 ricordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus: si nos
 10 semper aut diu in malis fuisse ostendemus: si nostrum fatum
 aut fortunam conqueremur: si animum nostrum fortem, pa-
 tientem incommodorum ostendemus futurum. Commise-
 rationem breuem esse oportet. Nihil enim lacrima citius
 arescit.

15 Fere locos obscurissimos totius artificii tractauimus in
 hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic sit: reliquas
 praeceptiones, quoad uidebitur, in tertium librum transferemus.
 Haec si, ut conquisite conscripsimus, ita tu diligenter et nobis-
 <cum et sine nobis considerabis,> et nos industriae fructus
 20 ex tua conscientia capiemus et tute nostram diligentiam lau-
 dabis, tua perceptione laetabere: tu scientior eris praeceptorum
 artificii, nos alacriores ad relicum persoluendum. Verum

---

13 Cic. de inu. I 56, 109 Quemadmodum enim dixit rhetor Apol-
 lonius, lacrima nihil citius arescit: conf. Part. or. 17, 57

---

rimus *Ernestius*) 1 quibusque **M** quibus **E** simis *P¹ om l* con-
 paratione *HP* paratione *reliqui* 2 optinuerimus *B* obtenueri-
 mus *H¹* obtinuerimus *reliqui* 3 supplicauimus *HC¹* supplicabimus *b*
 4 captauimus *PB* 5 nostris proximis **E** praesentibus *H* 6 nostrae *H*
 7 solitudine *H Omnibonus* 8 dolore *P¹* dolores *H* 9 mus *H¹*
 simus *b* fuimus *ld* 10 diu in] diuum *P¹* diuinum *H* ostendi-
 mus *H* 12 ostendimus *H* Futuram **M** commiserationem *H* com-
 miserationem *reliqui* 14 arescit *H* 17 quadiuidebitur *H* 18 si
 ut **E** sicut (si sicut *C*) **M** om *H¹* scripsimus *Π* tu **E** ut **M** et
 nobiscum et sine nobis considerabis **E** et nobis *HPΠB* fueris conse-
 cutus *P²C Kayserus* 20 scientia *bl* tute] totam *H* 21 tua
HPΠB tuaque *CP²E* praeceptione *ΠB* 22 artificio *P²E* nos
 om *H* reliquum **E** pelicum *H* periculum^o *P* periculum *IBC* sol-
 uendum *Π* uerum haec] uere enim *H*

haec futura satis scio; te enim non ignoro. Nos deinceps ad cetera praecepta transeamus, ut, quod libentissime faciamus, tuae rectissime uoluntati morem geramus.

---

1 scio te] uoce *H* Sed nos *E* 2 ad cetera *ECB²P²* accere *B* addere *Π* cauere *H*: in *P m1* fuit ac . . . incertis reliquis quod *Md* id quod *bl* libentissime *H* faciamus *HP¹Π* faciemus *P²BCl* facimus *b*: in *d* uox deleta est 3 rectissimae uoluntatis *ΠIB* rectissimae uoluntati *HC* uoluntati rectissime *bl* rectissimae uoluntati *d* more geramus *ΠB* moregeremus *C* morigeremus *P²*; in *P* sequitur *M* TULLI CICERONIS AD HEREN̄ LIB̄ II EXP̄ INCIPIT LIBER TERTIUS: eadem in *H* leguntur, qui om̄ alterum liber, et in *Π* qui post herennium inserit de hrē: *H* et *Π* praeterea nomina compendiose scripta exhibent incip̄ lib̄ .III. 1 In reliquis spatium uacuum

---

[M. TULLI CICERONIS
AD HERENNIMUM]

LIBER TERTIUS.

Ad omnem iudicalem causam quemadmodum conueniret¹₁
inventionem rerum adcommodari, satis abundanter arbitror
superioribus libris demonstratum. Nunc earum rationem
rerum inueniendarum, quae pertinebant ad causas delibe-
ratiuas <et demonstratiuas,> in hunc librum transtulimus,
ut omnis inueniendi praeceptio tibi quam primum persol-
neretur. Reliquae quattuor partes erant artificii. De tribus
partibus in hoc libro dictum est, dispositione, pronun-
tiatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda
uidebantur, in quarto libro conscribere maluimus, quem, ut
arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, ne quid
tibi rhetoricae artis deesse possit. Interea prima quaeque
et nobiscum, <cum> uoles, et interdum sine nobis legendo
consequere, ne quid inpediare, quin ad hanc utilitatem pariter
nobiscum progredi possis. Nunc tu fac attentum te prae-
beas: nos proficisci ad instituta pergemus.

2 adcommodari P¹C¹ accommodari reliqui habundanter Hb
ut arbitror in superioribus demonstratum est libris (libris dem. est d) E
5 et demonstratiuas E om M 6 inueniendi C¹E praeceptio E
praescriptio HC² perscriptio PΠBC plurimum (s. s. m 1 uel pri-
mum) Hd 7 quattuor ld .III. b 8 dictum est M dicemus E 10 in
quattuor libros scribere H s. s. m 1 in quarto libro 11 nequid P 12 rae-
toricae P rethoricae H rethoricae reliqui rationis b uerba In-
terea—possis om b 13 cum uoles ld BCH²P² uales H¹ uoles P¹Π
inter dum P legendum M 14 nequid PB inpediare HPC
impediare reliqui 16 pergemus] in HP sequitur DE CAUSA DELI-
BERATIUA, in aliis spatium

2
2

Deliberationes partim sunt eiusmodi, ut quaeratur, utrum potius faciendum sit, partim eiusmodi, ut, quid potissimum faciendum sit, consideretur. Utrum potius, hoc modo: Kartago tollenda an relinquenda uideatur. Quid potissimum, hoc pacto: ut si Hannibal consultet, quom ex Italia Kartaginem accersatur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam.

Item deliberationes partim ipsae propter se consultandae sunt, ut si deliberet senatus, captiuos ab hostibus redimat, an non; partim propter aliquam extraneam causam ueniunt in deliberationem et consultationem, ut si deliberet senatus [bello Italico], soluatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus consulem fieri; partim et propter se sunt deliberandae et magis propter extraneam causam ueniunt in consultationem, ut si deliberet senatus bello Italico, sociis ciuitatem det, an non.

In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis oratio ad ipsam rem adcommoabitur; in quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa causa erit adaugenda aut deprimenda.

3 <O>mnem orationem eorum, qui sententiam dicent, finem sibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis ad eam totius orationis ratio conferatur.

1 deliberationis H^2 partium P^1C partione⁸ H eiusmodi —
partim *om B* 2 sit faciendum b partim — sit *om b* qui $H^1P^1B^1$
3 faciendum sit B sit faciendum l potius sit d 4 cartago H
uidebatur H^1 qui $H^1P^1B^1$ 5 annibal PB annibal H consultet d
consulet bl consulat M quem HPB cum $P^2\PCE$ cartaginem Hb
6 accersatur Π arcersatur PBC arcessatur Hl accersitur b arces-
situr d arcersitur P^2C^2 italiā b permaneat bl 7 aegyptum Cbd
8 deliberationis b ipse $PCLd$ in ipsa H consutandae H^1 9 de-
liberat b ostibus HC 10 parom C^1 12 bello Italico *del Orel-*
lius soluat ne legibus HP solnat neglegibus C licet H^1 13 pa-
rom C^1 14 consultationem H^1 16 naturae P^1B faciat H
17 adcommoabitur HB accommoabitur *reliqui* extranea causa E
extraneat H (m s. s.) extranea *reliqui* 18 conficiet *om b* ea E
ex M erit EH (*punctis subditis*) Π erint PB erunt aut P^2
erunt C 19 adaugenda $EHPIB$ adaugendam H^2P^2C adaugendae B^2
deprimenda $EH^1P^1\PiB$ deprimendam H^2P^2C deprimendae B^2
20 Omnem orationem E memorationem H memoraciones $P\PiB$ ora-
tionem C omnem orationem P^2 post dicent *addit CP^2 (in marg)* Is
qui sententiam dicet fines ibi $P^1\Pi$ 21 ut] ut s. s. et H ad
eam E eorundem $HP\Pi$ eodem B, C (*in ras*)

Utilitas in duas partes in civili consultatione diuiditur, tutam, honestam.

Tuta est, quae conficit instantis aut consequentis periculi uitationem qualibet ratione. Haec tribuitur in uim et
5 dolum, quorum <aut> alterum separatim aut utrumque sumemus coniuncte.

Vis decernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, euocationes hominum et alias huiusmodi res.

Dolus consumitur in pecunia, pollicitatione, dissimulatione, maturatione, men<ti>tione et ceteris rebus de quibus
10 magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari aut de administratione re <publicae> scribere uelimus.

Honesta res diuiditur in rectum et laudabile.

Rectum est, quod cum uirtute et officio fit. Id diui-
15 ditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, modestiam.

Prudentia est calliditas, quae ratione quadam potest dilectum habere bonorum et malorum. Dicitur item prudentia scientia cuiusdam artificii et appellatur prudentia rerum multarum memoria et usus conplurium negotiorum.

20 Iustitia est aequitas ius uni cuique re tribuens pro dignitate cuiusque.

Fortitudo est rerum magnarum adpetitio et rerum humilium contemptio et laboris cum utilitatis ratione per-
pessio.

---

19 Priscian GL II p. 355, 17 Cicero ad Herennium in III conplurium (cumplurium B) negotiorum

---

2 et honestam *bl* 4 distribuitur *P²ΠCE* et *Md* aut *b*
atq; *l* 5 aut *om M* sumemus *E P²ΠB²C* sumerum *P* numerum *H*
simul *B* 7 secernitur *E* discernitur *HC²* 8 euocationes *b* seuo-
cationes *l* reuocationes *reliqui* 9 pecuniae pollicitatione s. s. *l H* pecu-
niam pollicitationes *E* dissimulationes maturationes *E* 10 menti-
ciones *d* mentione *M (om H)* mentiones *bl* ceteris rebus *M* ceteras
res *E* 11 id idoneo *b* loquimur *b* siquando *PB* 12 am-
ministratione *E* re publicae] r. p. *bl* rei p. *dCΠP²B²* rei *PB* re *H*
ualemus *H* 14 fit id *E BΠP²C* (id *in ras*) fit. In *P* id *H* in id *H²*
15 modestiam] temperanciam *b* 17 dilectum *HPΠ* delectum *P²BCE*
malorum et bonorum *P¹Π* ducitur *HP¹* 18 et *M* Item *E*
apellatur *b* prudenti *H¹* multarum memoria rerum *bl* 19 con-
plurium *PC* cumplurimum *H* complurium *reliqui* 20 re *H¹* rei
reliqui 22 adpetitio *HPC* appetitio *reliqui* 23 cūtentio *H*

Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum.

3 Prudentiae partibus utemur in dicendo, si commoda
4 cum incommodis conferemus, cum alterum sequi, vitare alterum cohortemur; aut si qua in re cohortabimur aliquid, cuius rei aliquam disciplinam [scientiam] poterimus habere, 5 quo modo aut qua quidque ratione fieri oporteat; aut si suadebimus quippiam, cuius rei gestae aut praesentem aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod uelimus, exemplo allato persuadere possumus.

Iustitiae partibus utemur, si aut innocentium aut supplicium misereri dicemus oportere; si ostendemus bene merentibus gratiam referri convenire; si demonstrabimus ulcisci male meritos oportere; si fidem magnopere censebimus conservandam; si leges et mores civitatis egregie dicemus oportere servari; si societates atque amicitias studiose dicemus 15 coli convenire; si, quod ius in parentis, deos, patriam natura comparavit, id religiose colendum demonstrabimus; si hospitias, clientelas, cognationes, adfinitates caste colenda esse dicemus; si nec pretio nec gratia nec periculo nec simultate a via recta ostendemus deduci oportere; si dicemus in omnibus 20 aequabile ius statui convenire. His atque huiusmodi partibus iustitiae si quam rem in contione aut in consilio faciendam censebimus, iustam esse ostendemus, contrariis iniustam. Ita fiet, ut isdem locis et ad suadendum et ad dissuadendum simus comparati.

1 cupiditatem HP^1B 3 alterum vitare cohortabimur bl 4 aliquid P^1 aliquem E 5 disciplinam $HP\Pi$ disciplinam aut B disciplinabilem P^2CE 6 quo] et quo bd oporteat M possit ostendemus E ut $P^1\Pi C^1$ 7 suadebimus H^1 8 id] in b 9 possimus l^2 poterimus d 10 innocentiam HP^1 innocentium $H^2P^2\Pi B C d$ innocentum bl supplicium $HP\Pi$ supplicum $P^2B C l d$ supplicum b 11 bene merentibus EH^2 in immerentibus H^1P^1 immerentibus P^2B immerentibus ΠC 12 conferri Bbl demonstramus H^1P^1 ulcisci $om H^1$ 13 male meritos ulcisci bl oporteret H^1P^1 14 mores $EB C$ maiores H maiores $P\Pi$ oportere $om B$ 15 si $om H^1C^1$ dicemus studiose bl 16 parentes H^2CE 17 comparavit $HP C$ comparavit *reliqui* demonstramus b hospita b ^hospitia H ospitia C 18 clientela HB^1C cognitiones P^1B cognitione H affinitates E caste $om H$ colendas $C^1P^2B^2E$ esse cū aste H 19 praecio P similitudine b 20 dicimus b 22 siquam P 23 contrarii H 24 isdem $H^2C d$ hisdem $bl B^2$ idem $HP\Pi B$ et

Sin fortitudinis retinendae causa faciendum esse dicemus, ostendemus res magnas et celsas sequi et appeti oportere; et item res humiles et indignas uiris fortibus ***uel uiros fortes propterea contemnere oportere nec idoneas dignitate sua iudicare. Item ab nulla re honesta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere; antiquiorem mor<t>em turpitudine habere; nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur; nullius pro rei ueritate metuere inimicitias; quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, iis rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum et quemlibet suscipere laborem.

Modestiae partibus utemur, si nimias libidines honoris pecuniae, similium rerum uituperabimus; si unam quamque rem certo naturae termino definiemus; si, quoad cuique satis sit, ostendemus, nimium progredi dissuadebimus, modum uni cuique rei statuemus.

Huiusmodi partes sunt <uirtutis amplificandae, si suadebimus>, omnibus uerbis adtenuandae, si ab his dehortabimur, ut haec adtenuentur quae supra demonstraui. Nam nemo erit, qui censeat a uirtute recedendum; uerum aut res non eiusmodi dicatur esse, ut uirtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus quam in his uirtus constare, quae ostendantur. Item, si quo pacto poterimus, quam is, qui contra dicet, iustitiam uocabit, nos demonstra-

ad *Md* et *bl* p. 258, 25 sumus *b* comparati *HP* comparati
reliqui 1 causae *H* faciendum quid *d Kayserus Omnibonus* 2 res
magnas ostendemus *bl* 3 humiles res *bl* lacunam sic fere expleas:
 uel omnes fugere ac uitare debere quia turpitudinem adferant uel
 om *E* 4 idonea *H* 6 labores *H*¹ morem *M* 7 habere] *bl*
 habere in *HP* habere *B* haberi *CE* 8 nullus *P*¹ quidlibet *d*
 quilibet *b* 9 iis *Aldus* his *M* et his *E* 10 iustia *H* 12 hono-
 ris *P*² *ΠB*² *Cd* honores *HP*¹ *B*¹ *b* honorum *l* 13 pecunias *b* pecu-
 niarum *l* similiumq; *l* uituperamus *HP*¹ *B* 14 certae *H*
 diffiniemus *HE* quo ad *PB* quo ut *H* quoad ad *C*¹ 15 et ni-
 mium *E* et modum *E* 16 statuamus *M* 17 uirtutis ampli-
 ficandae si suadebimus (dissuadebimus *b*¹) *E* om *M* 18 omnibus
 uerbis *M* om *E* attenuandae *P*² *C*² *E* si *BCP*² *E* et *Π* /// *P*¹ om *H*
 19 attenuentur *E* *P*² 20 erit nemo *bl* censet *b* 21 huiusmodi *bl*¹
 ut om *H* posuimus egregiam *HP*¹ *B* possumus egregiam *P*² *ΠC*² *d*
 possumus egregiam *C*¹ egregiam possumus *bl* 23 quae ostendantur
HP *ΠB* *d* ostendatur *P*² *C* *bl* siquo *HP* 24 dicit *E* uocabit
*ΠCP*² uocauit *EHPB* demonstrauius *H*¹ *P*¹ *B*

bimus ignauiam esse et inertiam ac prauam liberalitatem
quam prudentiam appellarit, ineptam et garrulam et odiosam
sententiam esse dicemus; quam ille modestiam dicet esse
eam nos inertiam et dissolutam neglegentiam esse dicemus,
quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam et
inconsideratam appellabimus temeritatem.

⁴
⁷ Laudabile est, quod conficit honestam et praesentem
et consequentem commemorationem. Hoc nos eo separauimus
<a recto, non quod hae quattuor> partes, quae subiciuntur
sub uocabulum recti, hanc honestatis commemorationem dare
<non> soleant, sed quamquam ex recto laudabile nascitur,
tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo: neque
enim solum laudis causa rectum sequi conuenit, sed si laus
consequitur, <du>plicatur rectei adpetendi uoluntas. Cum
igitur erit demonstratum rectum esse, laudabile esse demon-
strabimus aut ab idoneis hominibus — ut si qua res hone-
stiori ordinei placeat, quae a deteriore ordine inprobetur —
aut quibus sociis aut omnibus ciuibus, exteris nationibus,
posterisque nostris.

Cum huiusmodi diuisio sit locorum in consultatione,
breuiter aperienda erit totius tractatio causae.

Exordiri licebit uel a principio uel ab insinuatione uel
isdem rationibus, quibus in iudicialei causa.

1 ac] et *bl* paruum *b* 2 appellaret *H* 4 in inertiam *Bd*
negligentiam *bd* 5 formidinem *b¹* fortitudinem *H¹* nominaret *H*
gladiatoriam *H¹P¹B* 6 appellauimus *H¹P¹B* ueritatem *b¹*
8 nos eo *E* non eo modo *HPΠC* non in eo modo *B* 9 a recto
non quod hae quattuor (.III. *b*) *E om M* (ut *H²P²B²C*) 10 uoca-
bulo *P²B²ΠC* recti *om H¹* honestatem *HP¹B* honestam *Hal-*
mius dare non *Cbl* non dare *d* dare *HPΠB* (non *add P²Π²B²*)
11 nascatur *CE* 13 recta *M* 14 consequatur *d* placatur *HPΠB*
placetur *P²C* recte *P¹Π* recti *reliqui* adpetendi *HPC* appe-
tendi *reliqui* uoluptas *bl* 15 demonstrandum *M* prius esse *om E*
demonstrauimus *PB* demonstrabitur *bd* 16 ut] aut *H¹* siqua *B*
si quae *l* honestior *H¹B¹* 17 ordine *H* ordini *reliqui* inprobetur
HP improbetur *reliqui* 18 quibus *HPΠB* aliquibus *P²CE* ciuibus
exteris] extraneis *b* 20 consulta tatione *H uersus fine diremptum*
21 aperienda erit *C* aperiendae sit *HP¹B* aperienda est *P²ΠE* to-
tius tractio *H¹* tractatio totius *bl* 22 exordiri *ECP²* exordio
HPΠB 23 isdem *HΠb* hisdem *PBC* ab hisdem *ld* in *om H*
iudicialē *HB* iudiciale *PΠ* iudicali *P²CE* causa *P²C²E* cau-
sam *HPΠBC¹*

Si cuius rei na<rra>tio incidet, eadem ratione narrari oportebit.

Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas et ea 8
diuiditur in rationem tutam atque honestam, <si> utrumque
5 poterimus ostendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo
demonstraturos esse; si alterum <erimus demonstraturi, sim-
pliciter> quid dicturi sumus, ostendemus. At si nostram
rationem tutam esse dicemus, diuisione utemur in uim et
consilium. Nam quod in docendo rei dilucidae magnificandae
10 causa dolum appellauimus, id in dicendo honestius consilium
appellabimus. Si rationem nostrae sententiae rectam esse
dicemus et omnes partes recte incident, quadripertita diui-
sione utemur: si non incident, quot erunt, tot exponemus
in dicendo.

15 Confirmatione et confutatione utemur, nostris locis,
quos ante ostendimus, confirmandis, contrariis confutandis.
Argumentationis artificiose tractandae ratio de secundo libro
petetur. Sed si acciderit, ut in consultatione alteri ab tuta 5
ratione, alteri ab honesta sententia sit, ut in deliberatione eorum
20 qui a Poeno circumsessi deliberant, quid agant, <qui> tutam
rationem sequi suadebit, his locis utetur: Nullam rem utiliore
esse incolumitate; uirtutibus uti neminem posse, qui suas ratio-
nes in tuto non conlocarit; <ne> i deos quidem esse auxilio is,

1 narratio EBP^2 natio HP ratio ΠC narrare Π 2 oportebat H 4 si om M 5 ostendere poterimus bl si utrumque M
6 si om H^1 erimus demonstraturi simpliciter om M 7 quid dicturi H
quid dicturi $C^1 H^2$ quid dicturi $C^2 BP^2$ quod dicturi $P\Pi E$ at EC^2
aut M 8 regionem b diuisionem $P\Pi$ 9 dicendo M diluci-
dae (dilucide b) magnificandae Bbl dilucidae magnificanda $HP\Pi$ di-
lucidae magnificandi C dilucidandae d 10 id om H 11 appella-
uimus $HPBb^1$ rationem $P^1 BE$ ratione H rationis $P^2 \Pi C$ nostram H
sententiam M 12 recte $HP\Pi B$ recti $P^2 CE$ 13 quod $H^1 P^1$
15 In confirmatione bl utemur $P^2 BCbl$ ut enim $HP\Pi$ utemur
ut enim d Kayserus nostri loci d Kayserus 16 confirmandi sunt
ita d Kayserus contrarii d Kayserus confutandis $P^2 B^2 Cbl$ sunt
confutandi d Kayserus cogitandis H concitandis B concitandae $P\Pi$
17 argumentationes Π 18 altera H 19 altera H alter B sit
 $B^2 C^2 E$ est M 20 poeno $P^2 BC$ pene $H\Pi$ poena P^1 penis E qui
 om M 21 sequi suadebit E siquis audiuit (^{2} diuit C adibit $P^2 \Pi B^2$) M
22 incolomitate $HPCb$ orationes l 23 conlocarit P locarit H col-
locarit reliqui ne deos E Ideos ($s. s. on$) H idoneos $P\Pi BC$ quidem

qui se inconsulto in periculum mittant; honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutae rei praeponet rationem honestam, his locis utetur: Virtutem nullo tempore relinquendam; uel dolorem, si is $\langle t \rangle$ meatur, uel mortem, si ea formidetur, dedecore et infamia leuiorem esse; considerare, quae sit turpitudine consequutura: at non immortalitatem neque aeternam incolumitatem consequi, nec esse exploratum illo uitato periculo nullum in aliud periculum uenturum; uirtutei uel u $\langle l \rangle$ tra mortem proficisci esse praeclarum; fortitudini fortunam quoque esse adiumento solere; eum tute uiuere, qui honeste uiuat, non, qui in praesentia incolumis et eum, qui turpiter uiuat, incolumem in perpetuum esse non posse.

Conclusionibus fere similibus in his et in iudicialibus causis ut $\langle i \rangle$ solemus, nisi quod his maxime conducit quam plurima rerum ante gestarum exempla proferre.

6 Nunc ad demonstratiuum genus causae transeamus. 10 Quoniam haec causa diuiditur in laudem et uituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit uituperatio comparata. Laus igitur potest esse rerum externarum, corporis, animi.

Rerum externarum sunt ea, quae casu aut fortuna secunda aut aduersa accidere possunt: genus, educatio, diui-

10 (Ter. Phorm. 203)

$\mathbf{EHP}$ quidem non $\mathbf{P^2PC}$ qui non dem $\mathbf{B}$ is $\mathbf{PB}$ his $\mathbf{Hbd}$ eis $\mathbf{l}$ eos $\mathbf{P^2B^2PC}$ 2 praepone $\mathbf{P^1}$ praepone $\mathbf{C}$ 3 honesta om $\mathbf{H^1}$ 4 et uel $\mathbf{E}$ si is (iis $\mathbf{l}$) timeatur $\mathbf{ECB^2}$ si ismeatur $\mathbf{P}$ si timeatur $\mathbf{PP^2}$ si (om $\mathbf{H^1}$) his me////atur $\mathbf{H}$ si is in ea mereatur $\mathbf{B}$ (in $\mathbf{H}$ m2 s. s. is metuatur) 6 consequutura $\mathbf{C}$ consequutura $\mathbf{HP^1}$ consecutura reliqui at] om $\mathbf{B^1}$ an $\mathbf{H}$ et $\mathbf{d}$ immortalitatem $\mathbf{HPBb}$ immortalitatem reliqui 7 incolomitatem $\mathbf{HPCb}$ 9 uenturum $\mathbf{P^1\Pi}$ uenturos $\mathbf{HP^2BCE}$ uirtute $\mathbf{PIIE}$ uirtuti $\mathbf{HBC}$ ultra $\mathbf{blH^2P^2\Pi}$ utra $\mathbf{HP}$ utro ad $\mathbf{B^1}$ ultro ad $\mathbf{CB^2d}$ 11 uiuere om $\mathbf{H^1}$ 12 incolomis $\mathbf{H^1P^1PCb}$ incolomem $\mathbf{H^1P^1C}$ 15 uti solemus $\mathbf{ECB\PiP^2H^2}$ ut solemus $\mathbf{P}$ ut solem $\mathbf{H}$ nisi $\mathbf{HP^2B^2C^2E}$ s; $\mathbf{P^1\Pi}$ si $\mathbf{BC^1}$ quod] qui $\mathbf{b}$ 16 proferemus $\mathbf{P^2\Pi}$ 17 cau $\mathbf{H^1}$ transeamus] in $\mathbf{HP}$ sequitur DE CAUSA DEMONSTRATIUA 20 comparata $\mathbf{HPC}$ comparata $\mathbf{\Pi B}$ comparanda $\mathbf{H^2E}$ externarum rerum $\mathbf{b}$ 21 corporis et animi $\mathbf{bl}$ animi et corporis $\mathbf{d}$ 22 causae ut $\mathbf{H}$ causa aut $\mathbf{Bb}$ 23 secundant $\mathbf{H}$ accedere $\mathbf{H}$ possint $\mathbf{C}$ quod genus $\mathbf{B^1C}$

tiae, potestates, gloriae, ciuitas, amicitiae, et quae huiusmodi sunt et quae his contraria.

Corporis sunt ea, quae natura corpori adtribuit com-
moda aut incommoda: uelocitas, uires, dignitas, ualētudo, et
3 quae contraria sunt.

Animi sunt ea, quae consilio et cogitatione nostra con-
stant: prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, et quae con-
traria sunt. Erit igitur haec confirmatio <et confutatio> 11
nobis in huiusmodi causa.

10 Principium sumitur aut ab nostra aut ab eius, de
quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, persona aut ab
re. Ab nostra, si laudabimus: aut officio facere, quod
causa necessitudinis intercedat; aut studio, quod eiusmodi
uirtute sit, ut omnes commemorare debeant uelle, quod
15 rectum sit; aut ex aliorum laude ostendere, qualis ipsius
animus sit. Si uituperabimus: aut merito facere, quod
ita tractati sumus; aut studio, quod utile putemus esse ab
omnibus unicam malitiam atque nequitiam cognosci; aut
quod placeat ostendi, quod nobis placeat, ex aliorum uitu-
20 peratione. Ab eius persona, de quo loquemur, si
laudabimus: uereri nos, ut illius facta uerbis consequi possi-
mus; <omnes> homines illius uirtutes praedicare oportere;
ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si
uituperabimus, ea, quae uidemus contrarie paucis uerbis com-
25 mutatis dici posse, dicemus, ut paulo supra exempli causa
demonstratum est. Ab auditorum persona, <si> lauda- 12

1 huius modi *P* ut ubique fere 2 et *BC* ea *HP*¹ et ea *P*²*ΠE*
contra *P*¹ 3 naturae *H*¹ adtribuit *P*¹*C*¹ attribuit *reliqui* 4 ut
uelocitas *E**H*² ualētudo *b* ualitudo *Mld* 5 quaequae *H* 8 et
confutatio *E om M* 9 huiusmodi igitur *E* interpunctio debetur *Maduigio*
10 sumatur *E* 11 loquimur *d* querimus *H* 14 uirtute sit *HPΠB*
uirtutes sint *P*²*C* uirtutis sit *E* commemorare debeat *H*¹ debeant
commemorare *bl* aut quod rectum sit ex *Aldus* 15 ipsius] noster *d*
16 uituperauimus *HPB* quia *bl* 17 simus *bl* putemur *H* 18 aut
quia *E* 19 quid *BCd* displiceat *P*²*BCE* 20 loquimur *Hd*
21 laudabimus *ΠC* laudauimus *HPB* laudabimus dicemus *E* uereri
nos ut illius *H*²*P*²*BCE* ueteri nos utilius *HP* si ueteri more utilius *Π*
non possimus *P*²*BCd* 22 omnes homines *E* homines *P*¹*B*¹ hominis
*HP*²*B*²*ΠC* praedicari *BC* oportebit *b* 23 ante ire *HBb*
24 uituperauimus *H*¹*P*¹*B* contrarie *Π* contrariae *HPB* (ita *M*
semper fere aduerbia) contraria *CE* 26 si laudabimus (lauda-

bimus: quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendei causa pauca dicturos; aut si erunt ignoti, ut talem uirum uelint cognoscere, petemus; quoniam in eodem uirtutis studio sint, apud quos laudemus, atque ille, qui laudatur, fuerit aut sit, sperare nos facile iis, quibus uelimus, huius facta probaturos. Contraria uituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia eius dicturos; quod si ignorent, petemus, ut cognoscant, uti malitiam uitare possint; quoniam dissimiles sint, qui audiant, atque ille, qui uituperatur, sperare eos illius uitam uehementer improbaturos. Ab rebus ipsis: incertos esse, quid potissimum laudemus; uereri, ne, cum multa dixerimus, plura praetereamus, et quae similes sententias habebunt; quibus sententiis contraria sumuntur a uituperatione.

Principio tractato aliqua harum, quas ante commemorauimus, ratione, narratio non erit ulla, quae necessario consequatur; sed si qua inciderit, quom aliquod factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude aut uituperatione, praeceptio narrandi de primo libro repetetur.

Diuisione hac utemur: exponemus, quas res laudaturi sumus aut uituperaturi; deinde, ut quaeque, quoue tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut, quid quamque tute cauteque egerit, intellegatur. Sed exponere oportebit animi

uimus *B*) *BCE* laudauimus *H¹P¹* laudabimus *II* 1 non apud ignotos *II B²d* non apud ignaros *l* noui apud ignotos *HP* nihil noui apud ignotos *Bb* nihil noui nihil apud ignotos *CP²* monendi *ECII P²* nomendi *P* momendi *B* nomen de *H* 8 eadem *H¹P¹* 4 atque] quo *bd* laudatus *P II B²C* laudetur *E* 5 iis *P II B* his *HCE* 7 ut cognoscant *bl* uti agnoscant *P II C* ut ignoscant *H¹* uti ignoscant *B* ut agnoscant *H²d* 9 sint *bl* sunt *Md* audiunt *Hbl* uituperatur sperare nos eos *d* uituperatur sperare nos *bl* uituperare eos *P¹II* uituperatur eos *HP²* uituperaretur eos *B* uituperaretur eos *C* 10 improbaturos *HPB* improbaturos *II Cd* eos improbaturos *bl* 13 sententias *P¹* 15 principū *H¹* in principio *B* tractato *EP²* tractato ab *BC* tractā *H* tractum *P* tracta Tum *II* aliquam *HP* commemorauimus *M* tractauimus *E* 16 ratione *EB C* rationem *II P* rationum *B²* narrationum *II*. narratio *om B¹* 17 qua *E* quid *M* includerit *H* quem *P* quam *HB* cum *P²II CE* 18 loquimur *d* loquamur *b* 20 sumus laudaturi *bl* 21 uituperari *H* quaeque quo ue *P II Bl* quocumque *H* 22 quod *b* cauteque *E* utet *HP II*, *om BC* 23 intelligatur *E* oportebat *H* ani *H¹*

uirtutes aut uitia; deinde comoda aut incommoda corporis
aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sunt,
demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda uita
debemus: ab externis rebus: genus: in laude, quibus
maioribus natus sit; si bono genere, parem aut excelsiorem
fuisse; si humili genere, ipsum in suis, non in maiorum
uirtutibus habuisse praesidium; in uituperatione, si bono
genere, dedecori maioribus fuisse; si malo, tamen his ipsis
detrimento fuisse. Educat*o*: in laude, *** honeste in
bonis disciplinis totius pueritiae fuerit; in uituperatione ***
Deinde transire oportet ad corporis comoda: natura si
sit dignas atque forma, laudei fuisse eam, non quemad-
modum ceteris detrimento atque dedecori; si uires atque
uelocitas egregia, honestis haec exercitationibus et industriis
dicemus comparata; si ualetudo perpetua, diligentia et tem-
perantia cupiditatum; in uituperatione, si erunt haec corporis
comoda, de his usum dicemus, quae casu et natura tam-
quam quilibet gladiator habuerit; si non erunt, praeter
formam omnia ipsius culpa et intemperantia afuisse dice-
mus. Deinde <re>uertemur ad extraneas res, et in his

1 aut uitia M atque uitia E 2 externarum rerum bl trac-
ta ta sunt b sunt tractata l tractas P tracta sint II tractata H trac-
ta ta sint BCH² P² d 3 demonstrare EBCP² II H² inde monstrare II
in de monstare P 4 debeamus PB laudē II de quibus d 6 hu-
milib; H 7 praesidium P² II CE praesidit HPB 8 dedecore b¹
fuisse maioribus bl ipsius H¹ 9 detrimentis H¹ P¹ B educatio E II²
educato bene M honeste M (quod add C, P² in marg) bene et honeste E
10 totius pueritiae fuerit M per omnem puericiam educatum E
11 deinde Aldus inde H II BE hinc P² C: in P uetus lectio funditus
crasa transire Aldus trahise H trahere B; in P uetus lectio erasa
detrahere P² C se retraxisse II E oportet HBCP² (uetus lectio
crasa) aperte II E ad H P II At BCE a v Ab Friedrichius com-
modis v edit naturas HP natura II B a natura CE a natura in laude
Leidensis 3 in laude natura Kayserus si sit P² II Cbl si sint d si et
H P¹ B 12 dignitas P² B² CE dignas HP dignus II digna B
laude H landi reliqui eā P II bl ea HBCd 14 egregia uelocitas b
et industriis om d et industria bl 15 dicemus P² CE adicemus HP
adicemus II ea dicemus B comparata HPB comparata atque
industria d comparata reliqui ualetudo b ualitudo M l d ex per-
petua bd diligenti H¹ et om H 17 de M male E his deusum
de Muellerus 18 erit H eī C 19 intemperantiā H¹ afuisse
Gruterus fuisse M non fuisse E 20 uertemur M

animi uirtutes aut uitia quae fuerint, considerabimus; diuitiae an paupertas fuerit, et quae potestates, quae gloriae, quae amicitiae, quae inimicitiae, et quid fortiter inimicitiis gerundis fecerit; cuius causa suscepit inimicitias; qua fide, beniuolentia, officio gesserit amicitias; in diuitiis qualis aut 5 paupertate cuiusmodi fuerit; quemadmodum habuerit in potestatibus gerundis animum. Si interierit, cuiusmodi <mors
8 eius fuerit, cuiusmodi> res mortem eius sit consecuta. Ad
15 omnes au<tem> res, in quibus animus hominis maxime consideratur, illae quattuor animi uirtutes erunt adcommo-
10 dandae; ut, si laudemus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste, et aliud prudenter factum esse dicamus; si uitupera<bi>mus,
<aliud iniuste,> aliud immodeste, aliud ignaue, aliud stulte factum praedicemus. Perspicuum est iam nimirum ex hac
dispositione, quemadmodum sit tractanda tripertita diuisio 15 laudis et uituperationis, si illud etiam adsumpserimus, non
necesse esse nos omnes has partes in laudem aut in uitu-
perationem transferre, propterea quod saepe <ne> incidunt
<quidem, saepe ita tenuiter incidunt,> ut non sint necessaria dictu. Quapropter eas partes, quae firmissimae uidebuntur, 20 legere oportebit.

Conclusionibus breuibus utemur, <enumeratione ad exitum causae; in ipsa> causa crebras et breues amplificationes interponemus per locos communis.

1 considerauimus *HPB* 2 potestates *Omnibonus*] potestas gloria *B*, qui quater singularem 3 quod *b* fortiter in *ldH²P²C²*
4 gerendis *bl²* suscepit] fecerit *H* 5 amicitia *H¹* aut in *E*
6 cuius modi *P* 7 gerendis *b* mors eius fuerit cuiusmodi *om M*
9 autem res *P²CE* aures *HPH* res *B* maxima *H¹* 10 quattuor *ld*
.1111. *b* uirtutes animi *H* animi *om b* adcommo-
modandae *ECI²* 11 et aliud *M* aliud *E* 12 dicamus *Md* praedicemus *bl* uituperabimus *bl* uituperemus *d* uituperamus *M* 13 aliud iniuste *CE*, *om HPIB* aliud immodeste (immodeste *M*) aliud ignaue *Mbl* aliud ignaue aliud immodeste *d Omnibonus* 14 praedicemus *M* dicemus *d* esse dicamus *bl* est *om H* 15 tractanda *P¹* pertita *H¹* 16 assumpserimus *E* 17 esse] est *H* omnes *om H* partes has *bl* aut in] et *H* aut *E* 18 trans ferre *PB* ne. *E*, *om HPIB* se *B²C* incidunt quidem sepe ita tenuiter incidunt *E* indicant *M* 19 necessariae *E* 22 Enumeratione ad exitum causae. In ipsa *E* nostri *M* 23 causas *H* causae *P* 24 interponemus *E* interponere *M* (inter ponere *PBC*) interponere oportebit *C² Kayserus* communis *P¹B* communes *reliqui*

Nec hoc genus causae, eo quod raro accidit in uita, negligentius commendandum est: neque enim id quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet uelle quam adcommodatissime posse facere; et si separatim haec causa
 5 minus saepe tractatur, at in iudicialibus et in deliberatiuis causis saepe magnae partes uersantur laudis aut uituperationis. Quare in hoc quoque causae genere nonnihil industriae consumendum putemus. Nunc, absoluta a nobis difficillima parte rhetoricae, hoc est inuentione perpolita
 10 atque omne causae genus adcommodata, tempus est ad ceteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

Quoniam DISPOSITIO est, per quam illa, quae inuenimus,⁹
 in ordinem redigimus, ut certo quidquid loco pronuntietur,¹⁶
 15 uidendum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionum sunt duo: unum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis adcommodatum.

Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam praeceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est,
 20 ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione, et ut hunc ordinem, quemadmodum praeceptum est ante, in dicendo sequamur. Item ex institutione artis non modo totas causas per orationem, sed singulas quoque argumentationes disponemus, quemadmodum
 25 in libro secundo docuimus, in expositionem, rationem, con-

1 rare Π accidit $\mathbf{EHB}$ accidet $P\P$ accidat C 2 negligentius d 3 uideri accidere b accidere uideri l ut] ad H 4 adcommodantissime H^1 accommodatissime P^2CE separatione (separationi H) $\mathbf{M}$ 5 at $\mathbf{ECH}^2P^2$ an H^1P^1 ac Π om B 6 partes] res bl 8 conferendum bl putauimus $\mathbf{E}$ a om B nobis] bonis HP^1 9 difficilima H rhetoricae B rethoricae *reliqui* perpolitae H 10 atque $P^1\P$ Bbl ad quæ H adq: P^2 atque ad B^2Cd ad genus bl accommodata $P^2\P\mathbf{E}$ 11 partes H (s. s. *m1* orationis), Bbd partes orationis *reliqui* 13 inueniemus bl 14 quidquid H^1B quicquid $H^2P\P$ quidque $C\mathbf{E}$ pronuntiatur H 15 nos habere $\mathbf{E}$ 17 accommodatum P^2CE 18 cum sequemur] consequemur H 20 utemur H 21 et ut $P\PBC$ et $H\mathbf{E}$ 23 totas] duas H 24 quoque] quasque bl , om $P\P C$ 25 .II. H in expositionem d id est expositionem P^2C (*in ras*) id est in expositionem bl

17 firmationem rationis, exornationem, conclusionem. Haec igitur duplex dispositio est: una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta.

Est autem alia dispositio, quae, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus adcommo- 5 datur; ut si ab narratione dicere incipiamus aut ab aliqua firmissima argumentatione aut litterarum aliquarum recitatione; aut si secundum principium confirmatione utamur, deinde narratione aut si quam eiusmodi permutationem ordinis faciemus; quorum nihil, nisi causa postulat, fieri oportebit. Nam si uehementer aures auditorum obtusae uidebuntur atque animi defatigati ab aduersariis multitudine uerborum, commode poterimus principio supersedere, exordiri causam aut $\langle a \rangle$ narratione aut aliqua firma argumen- 10 tatione. Deinde, si commodum erit, quod non semper necesse 15 est, ad principii sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem uidebitur habere, ut nemo aequo animo principium possit audire, ab narratione cum inceperimus, ad principii sententiam reuertemur. Si narratio parum probabilis, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His 20 commutationibus et translationibus saepe uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiose commutare cogit.

18 In confirmatione et confutatione argumentationum dispo-

in dispositionē $P\Pi B$ in dispositione H rationem confirmationem rationis exornationem $P^2 C E$ rationis confirmationem (confirmatione H) rationis (*om* H , rationem B^2) orationis $H P \Pi B$ 1 conclusionem $H \Pi$ complexionem *Omni* bonus 3 profecto $H P^1 B^1$ 4 officioso $\mathbf{M}$ 5 secedendum $\mathbf{M}$ accommodatur $P^2 C E$ 6 ab] a d aut] ut $H B^1$, *om* C^1 7 aut $\mathbf{M}$ aut ab $b l$ aut a d litterarum $C b$ recitationem $H B$ 10 postulat $H P B$ postulet $P^2 \Pi C$ (*in ras*) E oportebat $P^1 B$ 11 auditoris H obtusae $C E$ 12 defetigati B^1 fatigati d ad aduersarios H^1 13 super sedere C exordiri $H P \Pi$ et exordiri $B C E$ 14 aut a $H^2 P^2 B^2 C E$ ut a B aut $H P \Pi$ narrationē H aut $\mathbf{M} d$ aut ab $P^2 B^2 b l$ 15 sic H^1 quid H^1 16 principis H^1 principii *reliqui* causam P^1 17 nemo] neq; H 18 ab] a d inceperimus $P^2 \Pi B C l$ inciperimus ΠP incipiemus $b d$ ad $H^2 P^2 B^2 \Pi C E$ a $P B$, *om* H^1 19 parum *om* H^1 est parum $b l$ probabilis est d 20 exordiremur b ab *om* b 21 translationibus partium E 22 artificiosa $H P B$ dispositione H 24 dispositiones $H E$ disputationes $\Pi I C$ dispositionem $B C^2$

sitiones huiusmodi conuenit habere: firmissimas argumentationes in primis et in postremis causae partibus conlocare; mediocris et neque inutiles ad dicendum neque necessarias ad probandum, quae, si separatim ac singulae dicantur, infirmæ sint, cum ceteris coniunctæ firmæ et probabiles fiunt, interponi [in medio conlocari] oportet. Nam et s<tat>im re narrata expectat animus auditoris, sei qua re causa confirmari possit — quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem — et quoniam nuperrime dictum facile memoriae mandatur, utile est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Haec dispositio locorum, tamquam instructio militum, facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parere poterit uictoriam.

PRONUNTIATIONEM multi maxime utilem oratori dixerunt esse <et> ad persuadendum plurimum ualere. Nos quidem unum de quinque rebus plurimum posse non facile dixerimus <nec> egregie magnam esse utilitatem in pronuntiatione audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones et concinnae uerborum elocutiones et partium causae artificiosae dispositiones et horum omnium diligens memoria sine pronuntiatione non plus, quam sine his rebus pronuntiatio sola ualere poterit. Quare, <et> quia nemo de ea re diligenter scripsit — nam omnes uix posse putarunt de uoce

9 Priscian. GL II p. 95, 18: Nuperrimus etiam proferebant antiquissimi: unde aduerbium posuit Cicero in tertio ad Herennium: et quoniam nuperrime dictum facile memoriae mandatur

1 huius modi *P* 2 collocare *P²E* 3 mediocris *PB* mediocres reliqui utiles *l* 5 sunt *bd* fiunt *M* sint *E* 6 interponi *P*, om *C Kayserus* in *Md* et *b* et in *lH²* conlocari *HPBC* et collocari *P²Πd* collocari *bl* glossema agnouit Simon alii statim *E* si in *HPΠ* in *B*, om *C* 7 auditori *B* sei] sed *HPB* om *CE* ex *P²Π* qua ex *d* re] de *C* causae confirmari *H* confirmari causa *bl* 8 possint *H* 9 et quoniam *EC* et reliqua quoniam *H¹* (et ante quoniam add *H²*) *PΠ* quoniam *B* 11 recentem *E* recte *HPΠ*, om *BC* 14 parare *PΠCl²* 16 et ad *BCE* ad *HPΠ* quidem *M* quod *E* 17 unam *P²* .V. *bl* posse *M* prosit *E* 18 nec om *M* 23 et quia *E* quia *M* 24 posse uix *H* putauerunt posse *bl*

et uultu et gestu dilucide scribi, cum eae res ad sensus nostros pertinerent — et quia magnopere <ea pars> a nobis ad dicendum comparanda est, non neglegenter uidetur tota res consideranda.

Diuiditur igitur pronuntiatio in uocis figuram <et> in 5 corporis motum. Figura uocis est ea, quae suum quendam 20 possidet habitum ratione et industria comparat<um>. Ea diuiditur in tres partes: magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem.

Magnitudinem uocis maxime comparat natura, nonnihil 10 auget, sed maxime amplificat adcuratio.

Firmitudinem uocis maxime comparat cura, nonnihil adauget et maxime conseruat exercitatio imitationis.

Mollitudinem uocis, hoc est, ut eam torquere in dicendo nostro commodo possimus, maxime faciet exercitatio decla- 15 mationis.

Quapropter de magnitudine uocis et firmitudinis parte, quoniam altera natura paritur, altera cura comparatur, nihil nos adtinet commonere, nisi ut ab iis, qui <non> inscii sunt 12 eius artificii, ratio curandae uocis petatur. De ea parte firmi- 20 tudinis, quae conseruatur ratione declamationis, et de mollitudine uocis, quae maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum uidetur.

---

1 scripsi *H* eae *PIIBC* rehae *H* haeae *l* hae *bd* 2 magnopere ea pars *E* quantopere (quanto per ea *H*) *M* 3 comparanda *HPB* comparanda *IICl* *db*² comparata *b*¹ negligenter *E* (*l*²) 5 et om *HP* *II* 7 comparatum (comparatum *C*) ea *blC* comparatum haec *d* comparate ea *B* comparate *H* comparata *P* comparata *II* 8 diuitur *H* 10 comparat *HPBC* comparat *reliqui* 11 auget *HP* *II* *B* adauget *C* hanc adauget *E* amplificat (amplificet *b*) accuratio *bl* curatur conseruat *HP* cura conseruat *P*² *II* *B*² *C*² *d* conseruat *BC* 12 comparat *HPB* comparat *reliqui* cura *Schuetzius*] natura adauget] auget *H* hanc adauget *d* 13 imitationis *M* declamationis *E* *P*² *B*² 15 nostro *HBC* pro nostro *P* *II* *E* faciat *H* 17 firmitatis *b* 18 paritur *H*² *P* *II* *B* parit *H*¹ paratur *P*² *II*² *B*² *C*, om *E* alatera *b* natura *H*¹ comparatur *HPBC* comparatur *reliqui* 19 adtinet *HPBC* attinet *reliqui* commonere *E* communis res *P* *II* *BC* *l*¹ communis rei *H* iis *Aldus*] his non inscii *E* *P*² *B*² inscii (insci *B*¹) *M* 20 artificii *H* 21 orationis (orationes *I*¹) declamationibus *P* *II* mullitudine *H*¹ mollicione *b* 23 comparatur *HPBC* comparatur *reliqui*

Firmam ergo maxime poterimus in dicendo uocem con- 21
seruare, si quam maxime sedata et depressa uoce principia
dicemus. Nam laeditur arteria, si, antequam uoce leni per-
mulsus est, acri clamore conpletur. Et interuallis longiori-
bus uti conuenit: recreatur enim spiritu uox et arteriae reti-
cendo adquiescunt. Et in continuo clamore remittere et
ad sermonem transire oportet: commutationes enim faciunt,
ut nullo genere uocis effuso in omni uoce integri simus. Et
acutas uocis exclamationes uitare <debemus>: ictus enim fit
et uulnus arteriae acuta atque attenuata nimis adclamatione
et qui splendor est uocis, consumitur uno clamore uni-
uersus. Et uno spiritu continenter multa dicere in ex-
trema conuenit oratione: fauces enim calefiunt et arteriae
conplentur et uox, quae tractata uarie est, reducitur in
quendam sonum aequabilem atque constantem.

Quam saepe rerum naturae gratia quaedam iure debetur!
uelut accidit in hac re. Nam quae dicimus ad uocem ser-
uandam prodesse, eadem adtinent <ad suauitatem pro-
nuntiationis, ut, quod nostrae uoci prosit, idem uoluntati
auditoris probetur. Utile est ad firmitudinem sedata uox 22
in principio. Quid insuauius quam clamor in exordio cau-
sae? Interualla uocem confirmant; eadem sententias con-

1 Firmam ergo E firmamento M 3 laeditur EI laeduntur
HPBC arteria EHΠ arteriae PBC uoce leni d leni uoce b
uoce l uoce bene HΠ uox bene P²BC 4 est] sit d est bene l
clamore E labore Ml¹ conplentur C completur reliqui inter ual-
lis P 5 conuenit bd conueniet lP² conueniat M recreator H
arteria H latera l¹ 6 acquiescunt bd in continuo clamore HPBC
continuum clamorem P²ΠB²C²E remittere b permittere H mittere
BCΠ² omittere PΠB²C²ld 8 uocis] nobis b¹ 9 cautas nocēs II
debemus om M 10 uulnus Md uulnerantur bl acuta C²bl, om d
hac cauta H hac acuta PΠBC ut tenuata PB acclamatione (acla-
matione l) E 11 qui HBl quis PΠC si quis P²C²B²b si qui l²d
uno] a b uniuersus E uniuerso H²PΠB uniuersa C om H¹ 13 con-
uenit in extrema bl ratione H arteria H²P arterea H¹ 14 con-
plentur PBC complentur reliqui 16 Quam] quae HPB qua oe C
quia P²C²Π, om E 17 diximus bd seruandae H 18 attinent
ad suauitatem (suauitatem b) pronuntiationis E abstinentiationis (s. s.
ti)H astinentiationis PB ostentatione fit et similia P²ΠB²C
19 quod] quae l nostrae uocis H¹ uoci nostrae b possit H uolun-
tate E 20 audituris PB firmitudinem uocis E 21 causa est H
22 interuallo H inter ualla P adfirmant H easdem H

cinniores diuisione reddunt et auditori spatium cogitandi relinquunt. Conseruat uocem continui clamoris remissio: et auditorem quidem uarietas maxime delectat, cum sermone animum retinet aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio uocem uulnerat; eadem laedit auditorem: habet enim quid- 5 dam inliberale et ad muliebrem potius uociferationem quam ad uirilem dignitatem in dicendo adcommodat. In extrema oratione continens uox remedio est uoci. Quid? haec eadem nonne animum uehementissime calefacit auditoris in totius conclusione causae? 10

Quoniam [res] igitur eadem uocis firmitudini et pronuntiationis suauitudini prosunt, de utraque re simul erit in praesentia dictum, de firmitudine, quae uisa sunt, de suauitudine, quae coniuncta fuerunt: cetera suo loco paulo post dicemus. 15

13 Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris prae-
23 ceptionem pertinet, diligentius nobis considerata est. Eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificationem.

Sermo est oratio remissa et finitima cotidianae locutioni.

Contentio <e>s<t> oratio acris et ad confirmandum et ad confutandum adcommodata. 20

Amplificatio est oratio, quae aut in iracundiam inducit aut ad misericordiam trahit auditoris animum.

Sermo diuiditur in partes quattuor: dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. 25

2 conseruat E cum ad rem M uocem HE uoce PB uocet
P²B²ΠC continua H 3 uarietas quidem auditorem bl ser-
monem M (ad sermonem B) 4 animum HPB animus ΠC ani-
mum eius E aut P²C²Π an HPB et CE exsuscitat ld sus-
citat b clamorem M accuta H 5 fauces et uocem E uulnerat B
uoluerat HP uulnerat P²ΠC (in ras) B²E laedit auditorem P²ΠCE
ledicreditorem HPB habet E quidem (quod emendat P²ΠC)
uarietas haberet M 6 illiberale l²d uociferationem potius bl
7 adcommodat B²C¹ accommodatum P²C²E adcommodatur HPΠB
9 calefecit H 11 res igitur HPΠPl igitur res Cd ergo res b
eadem HPbl eadem P²ΠBCd 13 sunt de] sunt et de PΠE sua-
uitudine PΠBC suauitudini b¹ suauitate Hb²ld 16 mullitudo H
rhetoris B rethoris reliqui perceptionem H 20 contentio est
ECP² contentio BΠ contentiosa HP¹ ratio HP¹ et a confir-
mandum H¹ 21 accommodata E 24 partes quatuor d partes .III.
(addito or) M quatuor partes bl

Dignitas est oratio cum ali^{<qu>}a grauitate <et uocis remissione.

Demonstratio est oratio, quae docet <remissa uoce>, quomodo quid fieri potuerit aut non potuerit.

5 Narratio est rerum gestarum aut proinde ut gestarum expositio.

Iocatio est oratio, quae ex aliqua re risum pudentem et liberalem potest conparare.

Contentio diuiditur in continuationem et in distribu-
10 tionem.

Continuatio est <orationis enuntiandae adceleratio clamosa.

Distributio est in contentione> oratio frequens cum raris et breuib. interuallis acri uociferatione.

15 Amplificatio diuiditur in cohortationem et conquestionem. 24

Cohortatio est oratio, quae aliquod peccatum amplificans auditorem ad iracundiam adducit.

Conquestio est oratio, quae incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit.

20 Quoniam igitur mollitudo uocis in tres partes diuisa est, <et> eae partes ipsae sunt in octo partes alias distributae, harum octo partium, quae cuiusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum uidetur.

Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus quam se- 14
25 datissima et depressissima uoce<uti> conueniet; ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, uoce paulolum attenuata crebris interuallis et diuisionibus oportet <uti>, ut in ipsa

1 aliqua $P^2 B^2 \Pi C E$ alia HPB et uocis remissione demonstratio est oratio E , om HPB demonstratio est ΠC 3 remissa uoce om M 7 re risum] uerisum P^1 uerisimili $P^2 \Pi$ prudentem d impudentem $P^2 \Pi$ 8 comparare E 9 rursus diuiditur d 11 orationis—contentione om M acceleratio 13 com C^1 15 cohortationem H 16 cohortatio H 17 adducit $bl P^2 \Pi$ ducit d adcludit $HPBC$ 21 et hae E hae H eae $P \Pi B^1 C$ hae B^2 in ras VII H alia $P^1 B^1$ 24 sedatis suma C sedatis sūma HP sedatis summa B sedatissima $P^2 \Pi E$ 25 depressis suma C depressis sūma HP depressis summa B depressissima $P^2 \Pi E$ uti $P^2 BCE$, om $HP \Pi$ 26 thraicam l trhaicam b 27 in demonstratione est H paulolum H paulolum reliqui 28 oportet uti ut in d uti oportet ut in b oportet ut

pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, inserere atque insecare uideamur in animis auditorum. Cum autem est sermo in narratione, uocum uarietates opus sunt, ut, quo qui<d>que pacto gestum sit, ita narrare uideatur. Strenue quod uolumus ostendere factum: celeriuscule dicemus; at aliud otiose: retardabimus. Deinde modo acriter, tum clementer, maest<c> hilare in omnes partes commutabimus ut uerba item pronuntiationem. Si qua inciderint in narrationem dicta, rogata, responsa, si quae admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animum aduertemus, ut omnium per- 10
25 sonarum sensus atque animos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leuiter tremibunda uoce, cum parua significatione risus, sine ulla suspitione nimiae cachinnationis leniter oportebit ab sermone serio torquere ad liberalem iocum uocem. 15

Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem aut per distributionem faciendum sit, in continuatione, adaucto mediocriter sono uoci<s> uerbis continuandis uocem

4 Priscian. GL II p. 104, 6: unde Cicero aduerbium celeriuscule protulit ad Herennium tertio [libro artis rhetoricae]: strenue quod uolumus ostendere factum celeriuscule dicemus

id *HPB* uti oportet ut *Cl* oportet uti ut *P²Π* 1 res *om H* demonstrauimus *M* 2 insectare *b* intersecare *ld P²B²* 3 uocum uarietates opus sunt *HBC* uocum uarietates opossunt *P* uocum uarietates poni possunt *P²Π* tum uocum uarietate opus est *E* 4 quidque *ΠCP²B²ld* quique *HPB* quicque *b* narrari *bl* uideamur *ld* 5 celeriuscule *P²ΠCE* celerius cele *PB* celerius *H* at *P²CE* ad *PΠB*, *om H* 6 otiosum *H* retardauimus (retardamus *P¹*) *HPB* acriter] erit *H* 7 meste hilare *P²ΠC* maesthilare *HPB* maeste hilariter (bilariter *b*) *E* commutauimus *HPB* 8 item] in *ras P* ita *Π* Siqua *PB* inciderint] in eis ceciderint *H* 9 siquae *PB* admirationes *bd* admissae rationes *l* 10 narrauimus *HPBl* animaduertemus *l* 11 animos *P²ΠCE* animus *HPB* exprimemus *b* sin erit *P²Cd* si inerit *HPΠB* si erit *bl* 12 iocatione *CE* locatione *PΠB* locutione *H* tremibunda *PBC* tremebunda *HP²ΠE* 13 nulla *P¹* suspitione *EB* suspitione *HPΠC* mimae *Gruterus: conf. Petron.* 19 cachinnationis *P²ΠCd* cachinationis *H* cacinnationis *PB* cahcinnationis *b* chachinnationis *B²l* 14 leniter *P²ΠE* lenissime *C* lenis iter *PB* lenis iterum *H* ab *PΠBCd* ad *H* a *bl* sermonis *H* seriem *H* torqueret *H* ad] ab *H²* *om H¹* 15 iocum *CE* locum *HPΠB* 16 id aut *P²ΠCE* ita ut *HPB* 17 sit *M* est *E* 18 adaucti *H* uocis *P²ΠCE* uoci *HPB*

quoque augere oportebit et torquere sonum et celeriter cum clamore uerba conficere, ut uim uolubilem orationis uociferatio consequi possit; in distributione uocis ab imis faucibus exclamationem quam clarissimam adhibere oportet et quantum spatii in singulas exclamations sumpserimus, tantum in singula interualla spatii consumere iubemur.

In amplificationibus <cum> cohortatione utemur uoce atten<ua>tissima, clamore leni, sono aequabili, commutationibus <crebris,> maxima celeritate; in conquestione utemur uoce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatiis, magnis commutationibus. De figura uocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum uidetur.

Motus est corporis gestus et uultus moderatio quae dam, quae probabiliora reddit ea, quae pronuntiantur. Conuenit igitur in uultu pudorem et acrimoniam esse, in gestu nec uenustatem conspiciendam nec turpitudinem esse, ne aut histriones aut operarii uideamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas uox est distributa, motus quoque corporis ratio uidetur esse adcommodanda.

Nam si erit sermo cum dignitate, stantis in uestigio leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate uultus ad sermonis sententias adcommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paulolum corpus a cerui-

1 augere *Cbl* rugere *HP¹B¹* iungere *P²B²Π* adiungere *d* sonum et] sonum *H* cum clamore] conclamare *bl* 2 confingere *bl* 3 distributionem *HPB* uocis ab imis *C* uocis omissis *H* uocem omissis *PBC²* uocem ab imis *P²ΠB²E* fortasse remissis faucibus exclamatione *PΠB²C²bl²* 4 clarissima *P²C²Πl²* 5 spatii in *Weidnerus* spatii *HPC* spatii per *P²ΠBE* 6 inter ualla *P* iubemur *HblC²P²Π* iubemus *PBCd* 7 cum *P²BCE*, om *HPΠ* cohortatione *H* utemur ut *HP* 8 attenuatissima *d* attentissima *P²ΠCbl* attentissime *HPB* leui *d* 9 crebris om *M* 10 uoce] uerba *H* inclinato *P²ΠCE* inclinatio *HPB* inclinatione *H²* soni *H* intel uallis *C* 13 castus *H* 14 probabiliora reddit ea quae pronuntiantur *E* pronuntiant *PΠ* pronuntiant risū *H* pronuntianti *B P²* pronuntianti conueniat *C* (*P² in marg*) 15 igitur om *b* inesse *E* 16 gestu nec *E* gestum et *HPB* gestu et *P²ΠC* uenustatem *b* nec] et nec *P²ΠB²* esse om *Π¹* 17 uideamu *H¹* 18 quas—esse om *H* qua *PBC¹* 19 accommodanda *P²E* commodanda *H* 20 si erit] series *H* si eri *P* stantis *HPΠB* stantes *CE* 21 dextrae *d* tristitia *P²B²ΠCE* tris uti ea *HP* tristi ea *B* 22 accommodata *P²CE* 23 paulolum *H¹* paululum *reliqui*

bus demitemus: nam est hoc $\langle a \text{ natura} \rangle$ datum, ut quam
roxime tum $\langle u \rangle$ ultum admoueamus ad auditores, si quam
rem docere eos et uehementer instigare uelimus. Sin
erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse,
qui paulo ante demonstrabatur in dignitate. Sin in ioca-
tione, uultu quandam debebimus hilaritatem significare sine
commutatione gestus.

27 Sin contendemus per continuationem, brachio celeri,
mobili uultu, acri aspectu utemur; sin contentio fiet per distri-
butionem, porrectione per celeri brachii, inambulatione, pedis
dexteri rara subplusione, acri et defixo aspectu uti oportet.

Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulo
tardiore et consideratione gestu conueniet uti, similibus cete-
ris rebus atque in contentione per continuationem. Sin
utemur amplificatione per conquestionem, feminis plangore
et capitis ictu, nonnumquam sedato et constanti gestu,
maest $\langle o \rangle$ et conturbato uultu uti oportebit.

Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui
motus corporis exprimere uerbis et imitari scriptura conatus
sim uoces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de
his rebus satis commode scribi posset, nec, si id fieri non
posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quod

1 demitemus $P \Pi B C$ demitemus $H E$ est hoc (hoc est $b l$)
a natura datum $E P^2 \Pi^2$ est hoc datum a natura C est hoc datum
 $H P \Pi B$ 2 tum uultum $P^2 \Pi E$ tumultum $H P$ uultum $B C$ 5 si $B C^1$
in iocatione $P^2 C E$ inuocatione $H P \Pi B$ 6 debemus hilaritatem d
hilaritatem debebimus $b l$ 7 genus H 9 contentio $P^2 C E$ con-
tinuatio $H P \Pi B$ 10 porrectionem pro celeri $H P$ porrectione pro
celeri $P^2 H$ porrectionem celeri B porrectione celeri (celeri d) E por-
rectione C porrectione C^2 brachii $H E P^2$ brachio $P \Pi B C$ 11 dextri
 $P^2 E$ subplusione $P B$ supplusione $H d$ subplusione C subplusione
 $P^2 H B^2$ supplusione $b l$ defixo aspectu $b d$ defixo respectu $P^2 \Pi C^1$
derisu respectu (respectu H^1) H derixo respectu $P B$ oportet b
12 utemur H^1 amplificationem $F^1 B$ cohortationem H 13 tar-
diorem $P B$ considerationem gestam H uti] ut H^1 simili-
libus *Leidensis* 3 *Veneta* 1457 similis $P \Pi B H^2 b d$ similia H^1 si
militar in C 14 in om H 15 amplificationem P^1 feminis $H P$
femineo $B C E$ 16 ictu] sic tu $H P$ gestu maesto $E P^2 \Pi B^2$
gestum est $H P$ gestu $B C$ 17 conturbati H 18 quo P^1 20
 $H C^1$ 21 commode scire posset N posset hoc satis commode scr
22 possit H

hic admonere uoluimus, quid oporteret: reliqua trademus
 exercitationi. Hoc <tamen> scire oportet, pronuntiationem
 bonam id perficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad¹⁶
 thesaurum inuentorum atque ad omnium partium rhetoricae²⁸
 5 custodem, memoriam, transeamus.

MEMORIA utrum habeat quiddam artificiosi, an omnis
 ab natura proficiscatur, aliud dicendi tempus <magis> ido-
 neum dabitur. Nunc proinde atque constet in hac re mul-
 10 tum ualere artem et praeceptionem, ita de ea re loquemur.
 Placet enim nobis esse artificium memoriae; quare placeat,
 alias ostendemus; in praesentia, cuiusmodi sit ea, aperiemus.

Sunt igitur duae memoriae: una naturalis, altera arti-
 ficiosa. Naturalis est ea, quae nostris animis insita est et
 15 simul cum cogitatione nata; artificiosa est ea, quam con-
 firmat inductio quaedam et ratio praeceptionis. Sed qua uia
 in ceteris rebus ingenii bonitas imitatur saepe doctrinam, ars
 porro naturae commoda confirmat et auget, item fit in hac re,
 ut nonnumquam naturalis memoria, si cui data est egregia,
 20 similis sit huic artificiosae, porro haec artificiosa naturae com- 29
 moda retineat et amplificet ratione doctrinae; quapropter <et>
 naturalis memoria praeceptione confirmanda est, ut sit egregia,
 et haec, quae doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis
 aut minus in hac re, quam in ceteris artibus fit, ut ingenio
 25 doctrina, praeceptione natura nitescat. Quare et illis, qui
 natura memores sunt, utilis haec erit institutio, quod tute

1 āmonere HE quid oporteret HB²bl quod oportet PΠC
 quid oportet Bd liqua H¹ 2 tamen om M 3 ad id C
 proficere M a thesauro P¹B¹ ad thesauros C 4 inuenturum H
 ad om C rhetoricae B rethoricae reliqui 7 memoriam PB
 artificii E 8 ab] a HC² aliud om b magis om M 9 nunc]
 nu H constat H 10 et] atque d 11 memoriam E placeat
 alias P²ΠCE placere uos alias H placere alias uos PB 12 sit ea
 CE sit eas HPB seas Π¹ sint eas P²Π² sit ea res Kayserus ape-
 riamus l 15 simul cum cogitatione E sine mulcum concitatione HP
 sine multa concitatione P²ΠBC 16 Sed] Et b qua uia] quia
 18 item M ita E 20 similis sit] et haec quae H sed crpunctum
 natura H 21 retineat et Lambinus retineret HPB retinet et P²ΠCE
 amplificet HPB amplificat P²ΠCE et om M 23 ne H¹
 maius H 24 aut om C 25 natura nitescat] nitescat et natura H
 26 memo H¹

paulo post poteris intellegere: et si ille, freti ingenio, nostri non indigerent, tamen iusta causa daretur, quare iis, qui minus ingenii habent, adiumento uelimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur.

Constat igitur artificiosa memoria locis et imaginibus. ⁵ Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, insignite aut natura aut manu sunt absoluti, ut eos faci^(l)e naturali memoria comprehendere et amplecti queamus: ^(ut) aedes, intercolumnium, angulum, fornicem et alia, quae his similia sunt. ¹⁰ Imagines sunt formae quaedam et notae et simulacra eius rei, quam meminisse uolumus: quod genus equi, leonis, aquilae ^(memoriam) si uolumus habere, imagines ¹⁵ eorum locis certis conlocare nos oportebit. Nunc, cuiusmodi locos inuenire et quo pacto reperire et in locis imagines constituere oporteat, ostendemus.

¹⁷ Quemadmodum igitur qui litteras sciunt, possunt id, quod dictatur, eis scribere et recitare quod scripserunt, item qui nemonica didicerunt, possunt, quod audierunt, in locis conlocare ^(et) ex his memoriter pronuntiare. Nam loci cerae aut cartae simillimi sunt, imagines litteris, dispositio ²⁰ et conlocatio imaginum scripturae, pronuntiatio lectioni.

Oportet igitur, si uolumus multa meminisse, multos nobis

1 post paulo *l* intelligere *E* ille *H*¹ illi *reliqui* freto *H*
nostri *bl* nostro *HPBΠ* nostra *C* nostra praeceptione *d* 2 indi-
gent *E* quare *i* *H* iis *PΠBC* his *HE* 3 minus] mus *PB*¹ 4 loqua-
mur *H* 5 locis et *E* ex locis *M* (et *a* *ld* *P*² *ΠB*²) 6 apellamus *b*
insigniter *E* 7 facile *B*² *CE* facie *HPΠB* 8 comprehendere *E*
ut aedes *P*² *B*² *CE* hederā *HP* haedear *Π* aedes *B* 9 inter co-
lumnium *PBC* 10 quaedam *E* quae iam *HPΠ* quae etiam *C*
iam *B* et *om* *P*¹ *Π* 11 simulachra *l* 12 leonis *ld* *b*² leones *M* *b*¹
memoriam *om* *M* uolumus *l* 13 in locis *bd* conlocare nos
*B*² *C*, *P* (nos *in ras*) collocare nos *HΠ* conlocare non *B* nos collo-
care *d* collocare *bl* oportebit nos *bl* cuius modi *B* 14 reperire *Hb*¹
repperire *PΠBCd* loco *H* 15 constituere *bd* continere *M* *l* 16 igitur
om *b* litteras *b* 17 dictatum *M* (*b in marg*) dictum *E* eis *H*
ei *PB* est *P*² *ΠB*² *CE* item *HP* (*in ras*) *BC* ita *ΠE* 18 qui
mnemonica *Aldus* quinimmodica *P* qui inmodica *Hb* qui immodica
ΠBCld didicerunt *P*² *ΠCE* deciderunt *PB* deciserunt *H* quod *M*
ea quae *E* didicerunt *bd* 19 conlocare *PBC* collocare *HΠE*
et ex *P*² *ΠB*² *CE* ex *HPB* pronuntiare. Nam *E* pronuntiarent *HPB*
pronuntiare *P*² *ΠC* 20 aut cartae *HB*² *CE*, *P in ras m2*, *om* *Π*
aut certe *B* simillimae *H* 21 collocatio *E* 22 nobis locos *PΠBC*

locos comparare, uti multis locis multas imagines conlocare possimus. Item putamus oportere <ex ordine hos locos habere,> ne quando perturbatione ordinis inpediamur, quoties, quoto quoquo loco libebit, uel ab superiore uel ab inferiore parte imagines sequi et ea, quae mandata locis erunt, edere possimus: nam ut, si in ordine stantes notos 18 quomplures uiderimus, nihil nostra <inter>sit, utrum ab summo an ab imo an a<b> medio nomina eorum dicere incipiamus, item in locis ex ordine conlocatis eueniet, ut in 10 quamlibe<bi>t partem quoque loco libebit imaginibus commo<ni>ti dicere possimus id, quod locis mandauerimus: quare 31 placet et ex ordine locos comparare. Locos, quos sumpseri<mu>s, egregie commeditari oportebit, ut perpetuo nobis haerere possint: nam imagines, sicuti litterae, delentur, ubi 15 nihil utimur; loci, tamquam cera, remanere debent. Et, ne forte in numero locorum falli possimus, quantum quemque placet notari, quod genus, si in quinto loco manum auream conlocemus, <si> in decimo aliquem notum, cui praenomen sit Decumo; deinde facile erit inceptus similis notas 20 quinto quoquo loco conlocare. Item commodius est in 19

19 Paul. Fest. p. 107, 12 inceptus, deinceps

locos nobis *H* nos nobis locos *E* 1 comparare *HP* comparare reliqui uti] ut in *b* ut *d* multas *b*¹ collocare *E* 2 putamus *d* ex ordine hos (sit hos *l*) locos habere *om* *M* 3 nequando *P* inpediamur *HPC* inpediamur reliqui 4 citius *H* quoto quoquo (quoq; *l*) loco *E* quoto quoq; *PΠ* quoto loco quoque *H* quoto quidq; *B* quoto quidq; loco *C* libebit *d* ab *M* a *E* 5 sequi] se *H* et *HPB* ut *ΠCE* 6 serunt *PB* edere *M* uidere et proferre *E* Nam ut *l* *ld* Nam ut *b* Nam (etiam *H*) et si *M* in *om* *d* 7 quamplures intersit *P²ΠBCE* sit *HP* ab *M* a *E* 8 summo an *M* summo uel *E* ab medio *bl* a medio *Md* 9 ita *d* collocatis *HE* eueniet *Omnibonus*] ueniet in *om* *H* 10 quamlibet *M* quoque *HPNB¹* quoquo *CE* loco *om* *H* libebit *H²PB²* indebit *H¹* libebit *P²ΠC¹* communiti *PB* communicatione *H* 11 dicere—ordine *om* *H* 12 comparare *HPB* comparare reliqui et locos *P²B¹C²* sumpserimus *bl* sumpseris *PΠBCd* sumpserit *H* 13 commeditari *E* commoditer *HPB* commoditer notare *P²ΠCB²* 14 possit *H* imagine *H* secuti *P¹* litterae *b* 16 ne forte *P* ne *H¹* 18 collocemus *E* si in decimo *E* inde cum eo (ea *B*) *M* 19 decumo *d* decimo *bl* dedico *M* inceptus *HPB* deinceps *P²ΠB²CE* similis *PΠBC* similis *HE* 20 quoquo *E* quoque *M* collocare *E*

derelicta, quam in celebri regione locos comparare, propterea quod frequentia et obambulatio hominum conturbat et infirmat imaginum notas, solitudo conseruat integras simulacrorum figuras. Praeterea dissimilis forma atque natura loci comparandi sunt, ut distincti interlucere possint: nam si qui multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine, ut ignoret, quid in quoquo loco conlocarit. Et magnitudine modica et mediocris locos habere oportet: nam et praeter modum ampli uagas imagines reddunt et nimis angusti saepe non uidentur posse capere imaginum conlocatio- 10
32 nem. Tum nec nimis inlustris nec uehementer obscuros locos habere oportet, ne aut obcaecentur tenebris imagines aut splendore praefulgeant. Interualla locorum mediocria placet esse, fere paulo plus aut minus pedum tricenum: nam ut aspectus item cogitatio minus ualet, siue nimis procul 15 remoueris siue uehementer prope admoueris id, quod oportet uideri.

Sed quamquam facile est ei, qui paulo plura <no>uerit, quamuis multos et idoneos locos comparare, tamen si qui satis idoneos inuenire se non putabit, ipse sibi constituat 20 quam uolet multos licebit. Cogitatio enim quamuis regionem

---

14 Priscian. GL II p. 307, 19 Cicero . . . idem ad Herennium libro III pedum tricenum, pro tricenorum

---

1 celebris *H* comparare *HPB* comparare *reliqui* 3 inte-
gras *E* integraui *HPB* integra ui *H²B²ΠC* 4 propterea *ld* dissi-
milis *HPB* dissimiles *P²ΠC* dissimili *E* 5 comparandi *HPC* com-
parandi *reliqui* distincte *E* inter lucere *HPBb* 6 inter co-
lumnia *P* similitudine locorum et ignorabit quid *E* 7 quoquo *b*
quoque *Ml* uno quoque *d* conlocarit *HPBC* collocarit *reliqui*
8 mediocris *PΠBC* mediocres *Hld* et me et mediocres *b* oportebit *d*
10 conlocationem *H* collocationem *reliqui* 11 inlustris *HBC* in-
lustres *PΠ* illustres *E* 12 haberi *E* oportebit *C* obcecantur *H*
13 inter ualla *P* 14 placet *ld* placent *b* ualet *HP* uallet *B*
ualent *P²ΠB²C* aut minus *M*, *om l* minusue licet *d* licet *b* 15 ita *d*
nimis] minus *H* 16 siue *om H* amoueris *d* 18 ei *P²ΠB²CE*
et *HPB* plura nouerit *bl* plura nouerit et *d* plura uis et *HBC*
plora uis et *P* explorauit et *P²ΠC²* 19 quam uis *P* et *om H¹*
idoneos ad ista *b* comparare *CP²* comparare *ΠB²E* comparat *HB*
comparat *P* si quis satis *blC* si q̄ ad is *H* si quis ad is *P* si quis
ad id *B* si quis ad ista *P²Π* si quis ad ista satis *d* 20 putauit
HP 21 quam uolet *P²ΠB²CE* quam dolet *PB* quandolibet *H*

potest amplecti et in ea situm loci cuiusdam ad suum arbitrium fabricari et architectari. Quare licebit, si hac prompta copia contentei non erimus, nosmet ipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere et idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est; nunc ad imaginum rationem transeamus.

Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, ex omnibus rebus nosmet nobis similitudines eligere debemus. Duplices igitur similitudines esse debent, unae rerum, alterae uerborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus; uerborum similitudines constituuntur, cum unius cuiusque nominis et uocabuli memoria imagine notatur.

Rei totius memoriam saepe una nota et imagine simplici comprehendimus, hoc modo, ut si accusator dixerit ab reo hominem ueneno necatum et hereditatis causa factum arguerit et eius rei multos dixerit testes et conscios esse: si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum <sit,> meminisse uolemus, in primo loco rei totius imaginem conformabimus: aegrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam eius detinebimus; si eum non, at aliquem aegrotum <non> de minimo loco sumemus, ut cito in mentem uenire possit, et reum ad lectum eius adstituemus, dextera poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo et testium et hereditatis et ueneno necati memoriam habere poterimus. Item

1 suum **M** usum commodum et **bl** suum commodum et **d** 3 contentio **HPB** contendi **b** contenti **P²ΠCld** nosmet ipsos nobis] nobismet ipsis **d** 5 comparare **PC** comparare *reliqui* 7 ergo] omne **H** 8 et ex **E** rebus] uerbis nosmet **bl** **Nā** et **H** non (*uel* nom) et **P¹B¹** notas **P²B²CΠ** nosmet notas **d** 9 ergo **H** una **H** 10 altera **H** 11 comparamus **HPC** comparamus *reliqui* 12 nominis **bl** hominis **Md** 13 memoriae imagini notantur **H** 14 memoria **H** 15 comprehendimus **HPC** comprehendimus *reliqui* 16 homine **H** hoc factum esse **d** 17 rem **H** 18 sit **E** est **C om HPΠB** 19 conformabimus **E** confirmabimus **P²ΠC¹** confirmauimus **HPB** 20 cubantem in lecto **b** 22 at **C** ad **HP**, *om BΠ* agnouerimus **E** *conf. Varr. r. r. III 11, 1* non de minimo loco **P²B²C²ΠE** de minimo aliquo **PBC** de minima aliquo **H** 24 adstituemus **H** astituemus **ΠICE** statuemus **B** dextera **l** dexter **H¹** medico **BCE** medicos **H** medicos **ΠΠ** 25 arietinus **b** 26 ueneno **P²ΠC²E**

deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus; et, quotie<n>scumque rem meminisse uolemus, si formarum dispositione et imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quae uolemus, memoria consequemur.

- 21 Cum uerborum similitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotii suscipiemus et magis ingenium nostrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit (*TRF*² p. 238):

Iam domum itionem reges Atridae parant

*** in loco constituere manus ad caelum tollentem Domitium, cum a Regibus Marciis loris caedatur: hoc erit 'Iam domum itionem reges'; in altero loco Aesopum et Cimbrum subornari, ut ad Ephigeniam, in Agamemnonem et Menelaum. Hoc erit 'Atridae parant'. Hoc modo omnia uerba erunt expressa. Sed haec imaginum conformatio tum ualet, si naturalem memoriam exsuscitauerimus hac notatione, ut uersu posito ipsi nobiscum primum transeamus bis aut tertium uersum, deinde tum imaginibus uerba exprimamus. Hoc modo naturae subpeditabitur doctrina. Nam utraque altera separata minus erit firma, ita tamen, ut multo plus in doctrina atque arte praesidii sit. Quod docere non graueremur, ne metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commode seruaretur haec dilucida breuitas praeeptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines

ueneni *HPBC* 1 ponemus *C*: in *PB* n in ras 2 quotiens cumque *b* quotiescunque *ldC*³ quotiescumque *M* [dispositionem *PΠ* 4 dolemus *P¹B¹* 6 suscipiemus *H* 8 domum itionem *librarius cod Bernensis* 469 saec *XIII* in marg, *Victorius* domu ultionem *l* domui ultionem *C* domi ultionem *HPΠBC²l²bd* regis *Π* 9 In primo *Schuetzius* constituere *PΠB* construere *H* oportet constituere *bl* constituere oportet *Cd* lacunam sic fere expleas: Hunc uersum meminisse si uolemus conueniet primo 11 domū ultionem *l* domū ultiones *HPB* domi ultionem (ultiones *C*) *P²ΠCbd* regis *H* 12 ut ad *M* ut uel uagantem *bl* uagantem *d* in agamemnonem et *PΠB* in agamen non emit *H* in agamen nomen et *C*, om *E* menelaum om *E* 13 erunt *P²ΠCE* erant *HPB* (erunt omnia uerba *b*) 14 confirmatio *PΠC* 15 exsuscitauerimus *l*: hac notatione *HPB²bl* ac notatione *PB* annotatione *P²C* hac annotatione *d* 17 tum *M* *Hertzius* cum *E* 18 natura *H* subpeditabitur *H* suppedabitur *PΠBC* subpeditabit *b* suppedabit *ld* utraque *E* utramque *HPB* cum ex utraque (utramque *C¹*) *P²ΠC* 19 separata *E* est parata *M* minus] nimis *b* maius *C* firma erit *d* 20 praesid *H¹* 21 nec *M* ni *C²E* neccum *H* mecum *P¹*

partim firmæ et acres et ad monendum idoneæ sint, partim inbecillæ et infirmæ, quæ uix memoriam possint excitare, qua de causâ utrumque fiat, considerandum est, ut cognita causa, quas uitemus et quas sequamur imagines, scire possimus.

Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. Nam 22 si quas res in uita uidemus paruas, usitatas, cottidianas, meminisse non solemus propterea quod nulla noua nec admirabili re commouetur animus: at si quid uidemus aut 10 audimus egregie turpe, <in>honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. <Itaque quas res ante ora uidemus> aut audimus, obliuiscimur plerumque; quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime saepe; nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitatae 15 res facile e memoria elabuntur, insignes et nouæ diutius <manent in animo. Solis> exortus, cursus, occasus nemo 36 admiratur, propterea quia cottidie fiunt; at eclipsis solis mirantur, quia raro accidunt, et solis eclipsis magis mirantur quam lunæ, propterea quod hæc crebriores sunt. Docet 20 ergo se natura uulgari et usitata re non exsuscitari, noui-

1 partium Π firmæ et acres *Lambinus* firmæ et hæ res *HB* firmæ — partim *om* *P¹Π* add *P²* marg firmæ *P²CE* firmæ et hærentes *Brutus* 2 inbecillæ *M* imbecilles *ld* imbecillis *b* possit *P¹* 3 qua] quæ *H* 4 uitemus] uitem utet *H* 5 possit *H* 6 docte *H* 7 parua suscitatas *H* cottidianas *H* cotidianas *PΠBCd* cotidianas eas *bl* 8 noua nec *HPΠB* noua re nec *C* nisi noua aut *bl* re nisi noua aut *d* admirabili re *HP²Bbl* admirabili *ΠCd* admirabile *P* 9 at] aut *H* 10 inhonestum] in hōies.tum *b* aut honestum *M* aut honestum in hominestum *l* aut honestum in hōies *d* inusitatum *Md* inauditum *bl* 11 ridiculum *M* periculosum *E* ridiculosum *Vossianus* 2 Itaque — uidemus, *om* *M* 12 aut audimus *E* aut audiuius *HB* // // // // audiuius *P¹* (aut *crasa?*) ut (At *C*) quod recens audiuius *P²ΠCB²* 13 obtine *PBC* 14 accedere *PB* inusitatae *H* 15 e memoria elabuntur *PΠCd* memoria elabuntur *Bl* memoria elabimur *b* e memoria labuntur *H* diutius manent in animo. (in animo manent diutius. *d* diutius in animo manent. *l*) solis exortus (exortus solis *d*) *E* diutius. exortus *HPB* diutius manent. exortus *P²ΠB²C* 16 occasus *om* *b* 17 cottidie *H* cotidie *reliqui* at *P²CE* et *Π* ut *HPB* eclipsis *Πbd* eclipsis *HBCl* aeglypsis *P* 18 acidunt *II* eclipsis *dΠ* eclipses *b* eclipsis *HB¹* aeglypsis *P* aeglypsis *C* mirandus *H* 19 quod *Md* quoniam *bl* hæc crebriores *l* hæc crebriores *P²BCbd* hæc // // // res breuiores *H* horæ breuiores *Π* // // // // breuiores *P* (quid in ras fuerit incertum) 20 igitur *l* exsuscitari *l*

tate et insigni quodam negotio commoueri. Imitetur ars igitur naturam et, quod ea desiderat, inueniat, quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum inuenierit aut doctrina primum; sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, exitus disciplina comparantur.

37 Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus in memoria diutissime potest haerere. I<d> accidet, si quam maxime not<at>as similitudines constituemus; si non multas nec uagas, sed aliquid agentes imagines ponemus; si egregiam pulcritudinem aut unicam turpitudinem eis adtribuemus; si aliquas exornabimus, ut si coronis aut ueste purpurea, quo nobis notatior sit similitudo; aut si quare deformabimus, ut si cruentam aut caeno oblitam aut rubrica delibutam inducamus, quo magis insignita sit forma, aut ridiculas res aliquas imaginibus adtribuamus: nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse ualeamus. Nam, quas res <ueras> facile <me>min<erim>us, easdem fictas et diligenter notatas meminisse non difficile est. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quo<s>que locos imagi-
num renouandarum causa celeriter animo peruagemus.

23 38 Scio plerosque Graecos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum uerborum imagines conscriberent, uti,

1 imitetur **E** **P²ΠC** emitetur **PB** emittetur **H** igitur ars **bl**
2 naturae **H** quae **bl** desiderat **ΠE** desideratio **HPC** desiderato **B**
3 se .llll. **H** est enim **H** enim est *reliqui* 4 sed **Md** quia **bl**
5 exitus] et exitus **E** ex eius **HP** et eius **B** et ex eius **P²C** et ex
eis **Π** comparantur **E** 6 images **H** eo ordine genere **H** 7 in
HPBΠ manere in **P²Cbl** haberi in **d** haerere. Id *Maduigius*
Id **E** haec res ei **M** 8 accidit **H** notatas **E** notas **M** 9 mutas
Aldus 10 pulcritudinem **H** pulchritudinem *reliqui* tunicam **P¹B**
11 attribuemus **E** aliquas **M** aliquas res **l** aliquam rem **bd** aliqua
re *Aldus* exornauimus **HPB** aut] et **bl** 12 notior **CE** qua
re **HPB** quam rem **ECΠP²** 13 deformabimus **P²ΠCd** defor-
mabimus turpem **bl** deformauimus **HPB** 14 rubricam dilibutam **H**
15 au **H¹** aut si **E** attribuemus **E** 16 ualeamus **H** possimus
reliqui 17 ueras *om* **M** meminimus **bl** minus **HP** meminimus
P²ΠBCd fictas **EP²B²C²** factas **M** 18 minisse **H¹** difficile **H**
19 facere **P²ΠE** facile **HPBC** idem **H** quosque **CE** quoque
HPΠB 20 celebriter **H** percurramus **d** 21 Scio] Scipio **P¹Π**
22 ut] ait **P¹Π** . uti qui (quae **H**) ediscere **HPΠCbl** uti que-
discere **B** uti eas qui ediscere **d**

qui ediscere uellent, paratas haberent, ne quid in quaerendo consumerent operae. Quorum rationem aliquot de causis improbamus: primum, quod in uerborum innumerabili multitudine ridiculum mille uerborum imagines conparare. Quantum enim poterunt haec ualere, cum ex *<in>* finita uerborum copia modo aliud modo aliud nos uerbum meminisse oportebit? Deinde quor uolumus ab industria quemquam remouere, ut ne quid ipse quaerat, nos illi omnia parata atque quaesita tradamus? Praeterea similitudine alia alius magis commouetur. Nam ut saepe, formam si quam similem cuiuspiam dixerimus esse, non omnes habemus adsensores, quod alii uidetur aliud, item fit *<in>* imaginibus, ut, quae nobis diligenter notata sit, ea parum uideatur insignis aliis. Quare sibi quemque suo commodo conuenit imagines con-
 15 parare. Postremo praeceptoris est docere, quemadmodum quaeri quidque conueniat, et unum aliquod aut alterum, non omnia, quae eius generis erunt, exempli causa subicere, quo res possit esse dilucidior: *<ut>* quom de prohemiiis quaerendis disputamus, rationem damus quaerendi, non mille prohemiorum *<genera conscribimus, item arbitramur>* de imaginibus fieri conuenire.

Nunc, ne forte uerborum memoriam aut nimis difficilem 24

1 nequid *P* in quaerendo *PΠBCd* inquirendo *Hbl* 2 aliquod *PB* aliquid *H* improbamus *HPC* improbamus *reliqui* 3 in *PΠBC*, *om HE* innumerabilium *M* multitudini *b* 4 ridiculum *H* ridiculum sit *PΠBC* est ridiculum *b* ridiculum est *ld* mille uerborum *om E* conparare *HPC* comparare *reliqui* 5 haec poterunt *bl* infinita *P²B²C²bd* finita *Ml* 6 modo aliud *om H* uerborum *b* 7 quor] cor *PB* cum *P²Π* cur *HB²CE* ab] de *H* 8 nequid *BP²* nequit *P¹* neq; *H* nos *HPΠB* cum nos *P²B²CE* 9 atque quaesita *BC* quaeq: sita *H* // // // // quaesita *P* quaesitaque *P²ΠE* *Lucr. V* 5 praeterea cum *bl* alius alia *bl* 10 magis *om H¹* commouetur *bl* si *om bl* 11 adsenatores *B* assentatores *bl* assensores *d* 12 idem *l²d* in *ld om Mb* 13 notata sit *Orellius* nota sit *M* notae sint *E* notatae sint *Ernestius* ea *P²ΠC* eam *HPB* ee *bl* hae *d* uideantur insignes *E* 14 conparare *HPC* comparare *reliqui* 15 praeceptoris] doctoris *b¹* 16 aliquod *M* aliquid *d* aliud aliquod *bl* 18 dilucior *H¹* ut cum *bl* quemadmodum cum *d Kayserus* quod *M* prohemiiis *PΠBC* proemiis *C²E* praemiis *H* 19 ratione *H* prohemiorum *PΠBC* proemiorum *C²E* premiorum *H* 20 genera — arbitramur *om M* item *b* idem *d* id *l* arbitramur *om d* de *om C* imagines *C* 21 fieri arbitramur *d* 22 difficilem *H*

aut parum utilem arbitrere, *rerum* ipsarum memoria contentus sis, quod et utilior sit et plus habeat facultatis, admonendus es, quare uerborum memoriam <non> inprobemus. Nam putamus oportere eos, qui uelint res faciliores sine labore et molestia facere, in rebus difficilioribus esse ante 5 exercitatos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus, <ut uersus meminisse possimus,> sed ut hac exercitatione illa rerum memoria, quae pertinet ad utilitatem, confirmetur, ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facultatem transire possimus. Sed cum in omni disciplina in- 10 firma est artis praeceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum uero in nemonics minimum ualet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia conprobatur. Quam plurimos locos ut habeas et quam maxime ad praecepta adcommodatos curare poteris; in imaginibus conlocandis 15 exerceri cotidie conuenit. Non enim, sicut a ceteris studiis abducimur nonnumquam occupatione, item ab hac re nos potest causa deducere aliqua. Numquam est enim, quin aliquid memoriae tradere uelimus et tum maxime, cum aliquo maiore negotio detinemur. Quare, cum sit utile facile memi- 20 nisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit adpetendum: <quod> poteris existimare utilitate cognita.

1 arbitrere rerum] arbitrere et bl arbitreris d arbitremur M (arbitremur ut II) memoria II memoriam HP rerum memoriam B memoria rerum P²CE 2 sis] sit II quod P in ras q II utilior sit Schuetzius utilior esset II utiliora sint P utiliores sint P²II BCE habeat Schuetzius] habeant facultatis HPBC facilitatis P²II B²C²E amonendus d ut semper similia 3 memoriam uerborum Hd non inprobemus E inprobemus M (non add B²C²) 5 labore] dolorū H facere II bl facile HP (ile in ras) facile meminisse P²Cd facile retinere B difficilioribus H 7 ut — possimus om M haec II 9 facultatem HPBC facilitatem P²II B²E 10 posimus H¹ 11 assiduitate E 12 nemonics HP II B memoris P²CE mnemonics Aldus 13 conprobatur HP II B conprobetur B²C comprobetur E 15 accommodatos E poteris M debebis EP² in om P¹C¹ collocandis P²E 16 cotidie conuenit exerceri bl a M in E 17 occupationem HPB item HBC P² ita P II E 18 quin] qui in H 19 tum] dum H cum II aliqua P¹B¹ 20 cum] quam Maduigius 21 tantope II 22 adpetendum HPC apetendum b appetendum reliqui quod E et C, om HP II B Maduigius post cognita distinguunt codd., post existimare Maduigius

Pluribus uerbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut
 <t>uo studio diffusi aut minus, quam res postulat, dixisse uidea-
 mur. De quinta parte rhetoricae deinceps dicemus: tu primas
 quasque partes in animo frequenta et, quod maxime necesse
 est, exercitatione confirma.

---

1 adhortari **M** 2 tuo **BCE** uos **HP** uestro **P²Π** diffusi stu-
 dio **b** res] ex **H** 3 rhetoricae **B** rethoricae *reliqui* dicamus **b**
 5 confirma] *in PB sequitur: M TULLI CICERONIS AD HERENNIŪ*
LIBER (LIB̄ B) III EXPLICIT (EXPLC̄ B) INCIPIT LIBER III. in
H: MARTII TULLII CECERONIS AD HERENIŪ LIB̄ III. incp̄ —
in I: Expliċ lib̄. III. ad Her̄ Incipit .III. — in Π: M. T. Cīc̄ ad
Her̄ liber III de reth. expt̄ incip̄ lib. III in reliquis spatium

---

[M. TULLI CICERONIS
A D H E R E N N I U M]

LIBER QUARTUS.

1
1

Quoniam in hoc libro, Herenni, de ELOCUTIONE conscripsimus et, quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis usi sumus et id fecimus praeter consuetudinem Graecorum, qui de hac re scripserunt, necessario faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil neque ante rem neque praeter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quae res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita ut<i> instituimus, persoluemus. Sed facilius nostram rationem intelleges, si prius, quid illi dicant, cognoueris.

Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi praeceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, unius cuiusque generis ab oratore aut poëta probato sumptum ponere exemplum.

Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod uideatur esse ostentatio quaedam non satis habere praecipere de artificio, sed etiam ipso<s> uideri uelle

---

1 Herennii *l* scripsimus *H* 2 et] ex *H* uti — exemplis
om b, uti nostris *add in margine b*¹ 3 uti *b*¹ id *om l*¹ praeter
*P*²*ΠCE* praeterea *HPB* 4 faciundum *P*²*ΠBC* 5 haec *l* 6 ne-
cessitudine *H* nos necessitudine *PΠBCd* necessitudine nos *bl* 7 lib *H*
nihil *om b* 8 quaeris *II* 9 uti *E* ut *M* 10 nostrae *H* intel-
leges *HC* intelliges *PΠBld* intelligas *b* 12 Compluribus *HPΠB*
16 molestia *b*¹ 17 proterea *H*¹ 18 praecipio *H* ipsos *P*²*B*²*ΠCE*
ipso *HPB*

artificiose gignere exempla: hoc est, inquit, ostentare se, non ostendere artem. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ut ne nos solos probare, nos amare, <alios contemnere et deridere> uideamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumere aut a Gracco ponere exemplum, uidetur esse adrogantia illa relinquere, ad sua deuenire.

Praeterea exempla testimoniorum locum optinent. **<Id>** enim, quod admonuerit et leuiter fecerit praeceptio, exemplo sicut testimonio conprobatur. Non igitur ridiculus sit, si quis in lite aut in iudicio domesticis **<testimoniis>** pugnet? Ut enim testimonium, sic exemplum rei confirmandae causa sumitur. Non ergo oportet hoc nisi a probatissimo sumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est aut se omnibus anteponant et sua maxime probent aut **<negent optima esse exempla quae a>** probatissimis **<oratoribus aut poetis>** sumpta sint. Si se omnibus anteponant, **<intolerabili adrogantia sunt;** si quos sibi praeponant et eorum exempla suis exemplis non putant praestare, non possunt dicere, quare sibi illos anteponant. Quid? ipsa auctoritas antiquorum non cum res probabiliore tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit? Immo erigit omnium cupiditates et acuit

1 iniquunt P^2CE inquoeunt HB , in P lectio funditus erasa in-
choent Π 2 artem ostendere bl quā rē H 3 inpedimento HPC
impedimento *reliqui* ut ne nos] ne ut nos PBC ne ut nos et H ne nos
 $P^2\Pi bd$ ne sibi nos l nos] non nos l nosq; solos d alios contemnere et
deridere *om* M 4 uideatur H 5 sumptum C a gracco E gracco H
a graccho $P\Pi BC$ 6 arrogantia P^2Cbd arrogantiae l ad M et ad
 P^2B^2E 7 propterea Hb optinent $P\Pi BCbd$ obtinent Hl 8 Id enim E
enim HBC etenim P^2B^2 cum Π : in P uetusta lectio funditus erasa
āmonuerit bd leue C legerit d praecepto Π in P io in *ras*
9 conprobatur PBC comprobatur *reliqui* ridiculosus l^2 , *om* l^1 10 do-
mesticis testimoniis E domestico M (co in P in *ras*) 11 firmandae H
12 a] ap, b 13 firmare H^1 14 id ipsum E affirmatione ld
15 ante ponant Hb negent optima esse exempla quae a E si alia
 HPB si alia a $P^2B^2\Pi$ si alia probant a C 16 oratoribus aut
(aut a b) poetis E *om* M 17 ante ponant Bb intolerabili — ante-
ponant *om* M post ante ponant *uerba* et sua maxime *del* b arro-
gantia 18 et *om* l 19 non putant praestare bl praestare non
putent d 20 illos sibi d ante ponant b Quid igitur E non
 $HPBC$ nam $P^2B^2C^2\Pi E$ 21 aut ad b^1 a H^1 imitandum E
mittantdum HPB mittit dum Π mittantur dum C

industriam, cum spes iniecta est posse imitando Gracci aut Crassi consequi facultatem.

3 Postremo hoc ipsum summum est artificium res uarias et dispare in tot poëmatibus et orationibus sparsas et uage disiectas ita diligenter eligere, ut unum quo^{<d>}que genus ex- 5 emplorum sub singulos artis locos subicere possis. Hoc si industria solum fieri posse^{<t>}, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus; nunc sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim, qui, non summe cum tenet artem, possit ea, quae iubeat ars, de tanta et tam diffusa 10 scriptura notare et separare? Ceteri, cum legunt orationes bonas aut poëmata, probant oratores et poëtas neque intellegunt, qua re commoti probent, quod scire non possunt, ubi sit nec quid sit nec quo modo factum sit id, quod eos maxime delectet; ^{<at>} is, qui et haec omnia intellegit et 15 idonea maxime eligit et omnia in arte maxime scribenda redigit in singulas rationes praeceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est in arte sua posse et alienis exemplis uti.

4 Haec illi cum dicunt, magis nos auctoritate ^{<sua com-} 20 mouent quam ueritate[>] disputationis. Illud enim ueremur, ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea steterint ii, qui et inuentores huius artificii fuerint et

---

1 Priscian. GL II p. 381, 1 Orbilius: quae uix ab hominibus consequi possunt

---

1 emitando *HPB* gracci *HE* grachi *P* gracchi *P²ΠBC*
 2 grassi *H* 4 poematibus *E* 5 it ac *H* quodque *P²ΠCE* quo-
 que *HPB* 7 posset *P²ΠCd* posse *HPB* possit *bl* 8 fuisse-
 mus *H¹* 9 enim est *l* non summe cum *E* (cum *om d*) non cum
 summe *M* teneret *bl* 10 iubebat *b* 11 sperari *H¹* seperari *H²*
 12 probant *BCE* probat *H* probata *PΠ* nec *bl* intellegant *H*
 intelligunt *reliqui* 13 qua re] quod *b* 14 nec quid *HBC²d* ne quid
PΠC aut quid *bl* nec *M* aut *bl* uel *d* id *om d* es *H¹* 15 at *E*,
om M intellegit *H* intelligit *reliqui* 16 idoneam *P* ////elegit *H*
 arte *P²ΠBCd* artem *HPbl* maxime *HE* maxima *PΠBC* scri-
 bendo *P¹Π* 17 rationis *Cl* praeceptionis *BE* praeceptiones
PΠCl² perceptiones *H* 18 igitur *om H* ipsum *om H¹* 19 arte
(Omnibonus] parte 20 nos *E* (nos sua *d*) noua *M* sua (*om d*)
 commonent quam ueritate *E*, *om M* 23 ea *PΠBC* ea parte *E* eis *H*
 ii *Aldus]* hi qui et *HE* et qui *PΠBC* inuentorum *H* fuit *H*

uetustate iam satis omnibus probati sint. Quodsi, illorum auctoritate remota, res omnes uolent cum re comparare, intellegent non omnia concedenda esse antiquitati.

Primum igitur, quod ab eis de modestia dicitur, uideamus, *<ne>* nimium pueriliter proferatur. Nam si tacere *<a>*ut nil scribere modestia est, cur quicquam scribunt aut locuntur? Sin aliquid suum scribunt, cur, quo setius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis Olympia cum uenerit cursum et steterit, ut mittatur, inpudentis dicat esse illos, qui currere coeperint, ipse intra carcerem stet et narret aliis, quomodo Ladas aut † bouiscum sisonius cursitarint, sic isti, cum in artis curriculum descenderunt, illos, qui in eo, quod est artificii, elaborent, aiunt facere inmodeste, ipsi aliquem antiquum oratorem aut poëtam laudant aut scripturam, in stadium rhetoricae prodire non audent. Non ausim dicere, sed tamen uereor, ne, qua in re laudem modestiae uenientur, in ea ipsa re sint inpudentes. ‘Quid enim tibi uis?’ aliquis inquit. ‘Artem tuam scribis; gignis nouas

17 Priscian. GL II p. 495, 19 Cicero . . . idem in IIII ad Herennium: Quid enim tibi uis? aliquis inquit. ex quo apparet secundum analogiam inquam quoque debere dici

1 quod *II*¹ 2 comparare *HPC* comparare *reliqui* intellegent *H* intelligent *reliqui* 4 ab eis quod *bl* uideamus ne *P²B²ΠCΕ* uideamus *HB* uideamus *PH²* 5 pueriliter *M* inutiliter et pueriliter *E* aut *P²B²CΕ* ut *HPΠB* 6 nil *HPΠd* nihil *BC* nichil *bl* adscribunt *H* aut scribunt *Weidnerus* locuntur *HPCbd* loquuntur *ΠBl* 7 Sin] in *H* scribunt *HP*¹ 8 impediuntur *H* impediuntur *reliqui* olympia *PΠB* olimpia *II* ad olympia *P²B²Cd* ad olimpia *bl* cum *HCE* con *PB* c̄ *Π* 9 sterit *H* omittatur *E* inpudentis *HP* impudentis *ΠB* inpudentes *C* impudentes *E* 10 currere *P²B²ΠCΕ* curare *HPB* ipsa *H* maret *HP* narret *P²ΠBCE* 11 ladas aut *P²ld* laudas aut *Bb* lau/////aut *P* laudas cū *H* ledas aut *C* bouis cum sisonius (sisoniis *C*) *M* boiscum sisoniis *d* boyscū sisonis *l* loris cū sisonis *b* Boiscus Sicyonius *Turnebus* Boeotus Sicyonius *Kayserus* Boius cum Sicyoniis *Gronouius*: fortasse Boiscus Isthmiis 12 cum isti *b* discenderunt *H* quid *H* 13 eos *HPB* aiunt *BCE* adiunt *H* adiunt *P* adiciunt *Π* inmodeste *E* 15 in *H* sicuti in *bd* sicut in *PΠBCl* stadium *bl* studium *Md* rhetoricae *B* rethoricae *PΠC* redthoricae *II* rethoricae artis *E* audent *H²PBC* audeant *P²C²ΠE* audient *H*¹ 17 impudentes *E* 18 uis tibi *bl* inquit *Priscianus* *P²Π* inquit///// *P* inqua *B* inquit *C* inquit *H* inquiet *E* artem *E* partem *M*

nobis praeceptiones; eas ipse confirmare non potes; ab aliis exempla sumis. Vide ne facias impudenter, qui tuo nomine uelis ex aliorum laboribus libare laudem.' Nam si eorum uolumina prenderint a<n>t<i>qui oratores et poëtae et suum quisque de libris suis tulerit, nihil istis, quod suum uelint, relinquitur.

'At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item conuenit ut testimonia ab hominibus probatissimis sumi.' Primum omnium exempla ponuntur nec confirmandi neque testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim, cum dicimus esse exornationem, quae uerbi causa constet ex similiter desinentibus uerbis et sumimus hoc exemplum a Crasso (*ORF*² p. 300): 'quibus possumus et debemus' testimonium conlocamus, sed exemplum. Hoc interest igitur inter testimonium et exemplum: exemplo demonstratur id, quod dicimus, cuiusmodi sit; testimonio, esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Praeterea oportet testimonium <cum re conuenire; aliter enim rem non potest confirmare. At id,> quod illi faciunt, quom re non conuenit. Qui<d> ita? Quia pollicentur artem scribere, exempla proferunt ab iis plerumque,

13 Cic. de or. I 52, 225 *adfert Crassi uerba*: . . . nolite sinere nos cuiquam seruire nisi uobis uniuersis quibus et possumus et debemus

1 firmare *H* potest *HB* 2 impudenter *E* nomine *HPB* nomini *reliqui* 3 libare laudem *P²B²C²E* librare laudem *Π* libera laudem *C* libere laudem *B* liberare audem *HP* Nam *om* *H* 4 uolumina] nomina uolumina *H* prenderint *ΠΠBCH²* prenderent *H* prehenderint *b* prendiderint *ld* antiqui *P²ΠE* atqui *HP* aliqui *BC* 5 suis *C²E* suus *C* tuis *HPΠB* 6 relinquitur *HPB* relinquaetur *C* relinquetur *P²B²ΠE* 7 At *P²B²C²E* Ad *ΠΠBC* Et *H* testimoniorum tuorum *H* 8 testimonio *H* omnibus *H* 9 nec confirmandi *Π* hic non firmandi *HB* hic (*in ras*) confirmandi *P* hic non confirmandi *P²CE* 11 exornationum *H* 12 et sumimus] et posuimus *ΠΠbl* exposuimus *HB* et ponimus *P²Cd* 13 quibus *HPB* quod *P²B²CΠE* possimus *b* 14 collocamus *ΠE* inter est *P*, *om* *b* igitur interest *l* exemplum et testimonium *bl* 15 quod exemplo *d* exemplos *B* 16 cuius modi *P* 17 cum re — At id *om* *M* *archetypus* *habuit* quom *uel* quod 19 cum re non (*non re* *b*) *E* quod re non *ΠΠB* quod rei non *HC* Quid *E* qui *M* Quia *om* *H* quia qui *b* 20 artem] artem se *bl* se artem se *ΠΠB* se artem *HCd* exemplo *H* et exempla *P²CE* iis *Aldus*] his

qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, conprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraque faciunt, quam polliceri videntur. Nam cum scribere artem instituunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios doceant; cum scribunt, ostendunt nobis, ali quid excogitarint.

‘<At> hoc ipsum difficile est,’ inquiunt, ‘eligere de multis.’ Quid dicitis difficile, utrum laboriosum an artificiosum? Laboriosum non statim praeclarum. Sunt enim multa laboriosa, quae si faciatis, non continuo gloriemini; nisi etiam, si uestra manu fabulas aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. Sin istud artificiosum egregi<um> dicitis, uidete ne insueti rerum maiorum uideamini, si uos parua res sicuti magna delectabit. Nam isto modo selegere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audiuit de arte paulo plus, in elocutione praesertim, omnia uidere poterit, quae <ex> arte dicentur, facere nemo poterit nisi eruditus. Ita ut, si <Ennii> de tragoediis uelis sententias eligere aut de Pacu- uianis nuntios, sed quia plane rudis id facere nemo poterit,

1 Cic. de inu. I 6, 8 *de Hermagora*: uerum oratori minimum est de arte loqui quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes uidemus

1 tunc *H* 2 conprobare *E* exerte *H* 3 pollicendi *H* 4 se *P²ΠC^E* esse *HPB* 5 alius *H* doceant *P²* docere *HPΠB* docerent *C^E* cum uero *E* aliquid *HB* aliquid *P²* quid *P²Π* alii quid *H²* aliquid quod *C* quid alii *E* 7 At *om M* 8 Quod *H* dicitis difficile *H* dicitis difficile *PΠBCd* difficile dicitis *bl* 9 Si laboriosum *P²B²E* non est *C* statim *H* 10 nisi forte etiam *CB²d* 11 trans scripsissetis *P* 12 putetis *b* si in *H²* Sin autem *E* istud *B¹* istud difficile *d* 13 egregium *P²ΠCB²E* egregi *PB* egregie *H¹* egregie *H²* insueti rerum *E* insinuet in eum *H* insinuetis eum *B* insinuetis cum *PΠB²* uos insinuetis cum *C* maiores *Π* 14 sicut *bl* delectabit *C* delectauit *HPΠB* delectat *E* isto *P²ΠBC^E* ista *P* ista *H* 15 se legere *C* legere *H* silegere *H²PΠB* eligere *E* rudis *E* audis *M* (ab his *C*) nemo *EP²Π* non nemo *HPBC* 17 ex arte *E* arte *HPΠ* de arte *P²BC* 18 nisi — poterit *om bl* 19 ennii de tragoediis *b* de tragoediis ennii *ld* de tragoediis *C* de tragidiis *PΠB* de tragidiis *H* 20 nuntios sed *HPΠB* periodos Sed *C* periodos num si *ld* periodis *n* si *b* plene *b*

cum feceris, te litteratissimum putes, ineptus sis, propterea quod id facile faciat quivis mediocriter litteratus, item si, cum de orationibus aut poematis elegeris exempla, quae certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erres, propterea quod isto signo videmus te nonnihil scire, aliis signis multa scire intellegemus. Quod si artificiosum est intellegere, quae sint ex arte scripta, multo est artificiosius ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab aliis <commode scripta facile intellegere poterit; qui eliget facile, non continuo com-
mode ipse scribet. Et, si est maxime artificiosum, alio tempore utantur ea facultate, non tum, cum parere et ipsi gignere et proferre debent. Postremo in eo vim artificii consumant, ut ipsi ab aliis > potius eligendi, quam aliorum boni selectores existimentur. Contra ea, quae ab iis dicuntur, qui dicunt alienis exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quae separatim dici possint, consideremus.

5 Dicimus igitur eos id, quod alienis utantur, peccare, cum magis etiam delinquere, quod a multis exempla sumant. Et de eo, quod postea diximus, antea uideamus. Si con-
cederem aliena oportere adsumere exempla, uincerem unius oportere, primum quod contra hoc nulla staret illorum ratio.

,3 Priscian. GL II p. 357, 6 Cicero . . . idem ad Herennium III: de orationibus aut poematis

2 qui vis *P* qui suis *B* literatus *b* si cum] sicut in *H*
3 de *Priscianus*] ex poematibus *E* eligeris *B* 4 sint *H* 5 arti-
ficiose *bl* erres *bl* erras *d* ea res *PΠB* eas res *C* earum *H*
6 scire *E* sui rei *HPB* huius rei *P²ΠB²* scire huius rei *C* 7 in-
tellegemus *bd* artificiosissimum *d* intellegere *PΠCE* 9 scribit
HPΠB scribunt *P²C* scribet *d* ipse scribet *bl* commode scripta —
ab aliis *om M* scripta commode *d* 10 intellegere commode
ipse *bl* ipse commode *d* 11 scribit *d* aliquo *d* 12 facilitate *b¹*
13 gignente *b* 14 consumant ut *l²d* consumant *l* confirmant *b*
15 bonis elector *HP* boniselectores *BC* bonis elector esse *Π* boni
electores *E* existimantur *b* iis *PΠBC* his *HP²C¹ld* eis *b* 16 alienis
HE alienis (alieni *B¹*) se *PΠBC* 17 separatim quae *bl* diei *P¹B¹*
possunt *bl* 18 Dicimus] *Om̃s b* id *HPΠB* cum ideo *CB²bl²*
tum ideo *P¹l* cum eo *d* alieni *H* 19 cum magis *HPB* tum
magis *P²ΠB²CE* *conf.* demagis, cum maxime, adprime, cumprime
20 Et *M* Sed *ld* cū *b* uidebamus *b* 21 adsumere et *B* assu-
mere *bl* sumere *d* 22 contra *om H* hoc cū *H¹*

Licet enim eligerent et probarent quemlibet, qui sibi in omnes res subpeditaret exempla, uel poëtam uel oratorem, cuius auctoritate niterentur. Deinde interest magni eius, qui di<s>cere uult, utrum omnium omnia an omnia a nemine
 5 [aliud alium] putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem. Si id desperarit, in paucis se exercebit; ipsis enim contentus erit, nec mirum, cum ipse praeceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur
 10 exemplis a Catone, a Graccis, a Laelio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio ceteris, item sumptis aliis a poëtis et <hi>storiarum scriptoribus necesse erit eum, qui discet, putare ab omnibus omnia, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare unius alicuius esse similem satis habebit, omnia, quae
 15 omne<s> habuerint, solum habere se posse diffidet. Ergo inutilest ei, qui discere uult, putare a nemine consequi omnia posse. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, si ab uno exempla sumpsissent. Nunc hoc signi est ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis

---

4 conf. quae adnotauimus ad 2, 2 p. 290, 1

---

1 licet **M** liceret *bd* eligerint *H* quem liberet *Bd* 2 subpeditaret *Hb* suppeditaret *reliqui* poeta *II* 3 auctoritate *H* auctoritatem *b* inter est *PB* magno *b* imagini *H* 4 discere *B²CE* dicere *HPΠB* omnium omnia an omnia a nemine *PΠBC* omnia nomina an neminem *H* omnia unum (*cum signis transpositionis*) neminem *b* omnes (*in ras l²*) omnia an omnia neminem *l* (an omnia *add l²*) omnes omnia an omnia a nemine *P²B²C²* aliquem omnia an (*eras*) unum omnia neminem *d* 5 aliud alium *HPΠB* *del Schmidtius* an aliud alium *P²C* sed aliud alium *E* putabit *P²CE* putauit *HPΠB* 6 penes *E* per dies *HPΠB* per *C* nitetur ad omnium *bl* 7 desperarit *BCld* desperaret *HP* desperat *P²Π* disperabit *b* sed *HPB* 9 reperire *HE* repperire *PΠBC* ergo *b* 10 graccis *E* gracchis *PΠC* grachis *HB* lelio *HΠCE* lellio *PB* 11 portina *bl* ceterisque *E* aliis *om H¹* 12 et *om d* historiarum *P²CE* storiarum *HPB* historiae *Π* 14 unius se *E* 15 omnes *P²B²ΠCE* omne *PB* omnia *H* habuerit *H* se solum habere *d* 16 inutilest] inutiles *HPΠB* inutile est *CE* putare **M** non putare *E* a nemine consequi omnia posse] an nomina posse *II* an omnia posse *PB* est añ omnia posse *Π* a nemine omnia posse *P²B²C* unum posse omnia (omnia posse *d*) *E* 17 oppinionem *H* ab *om H* 18 sumpsissent *H¹* ipso *HB* 19 elocutionibus *H* elucutionis *B*

partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt neque unius alicuius aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus et poëtis exempla sumpserunt. Deinde, si quis uelit artem demonstrare nihil prodesse ad dicendum, non male utatur hoc adiumento, quod unus omnis artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat eorum rationem, qui omnino <non> probent artem, id non ridiculum est ipsum artis scriptorem suo iudicio conprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur.

6 Nunc omnino aliunde sumenda non fuisse sic intellege- 10
9 mus. Primum omnium, quod ab artis scriptore adfertur exemplum, id eius artificii debet esse. Ut si quis purpuram aut aliud quippiam uendens dicat: Sume a me, sed huius exemplum aliunde rogabo tibi que ostendam, sic mercem ipsi qui uenditant, aliunde exemplum quaeritant mercis, acer- 15 uos se dicunt tritici habere, eorum exemplum pugno non habent, quod ostendant. Si Triptolemus, cum a se hominibus semen gigneretur, ipse ab aliis id hominibus mut<u>a- retur, aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipse a uicinis cum testo ambulans carbunculos cor- 20

19 Priscian. GL II p. 108, 9 Cicero ad Herennium III: aut si Prometheus cum mortalibus ignem diuidere uellet ipse a uicinis testula ambulans carbunculos corrogaret

3 suserunt *H* (s. s. p) 4 nonnihil *CP*² dicendum *H*²*PBd*
discendum *P*²*ΠCbl* icendum *H* non] num *d* nonne *C* 5 unius *PB*
omnis *PΠBl* omnes *HCbd* nemo consequi poterit *H* 6 Quod
BΠd Quid *HPCbl* iubat *HPB* horum *M* 7 non probent *d*
proben] *M* improben] *bl* non ridiculum *Ml* num ridiculum *d* ridi-
culum non *b* artis scriptorem *bl* scriptorem artis *reliqui* 8 suo]
uō *H* non conprobare *P*²*C* comprobare *E* 9 aliunde sumerentur
*P*²*B*²*CE* ut aliunde sinerentur *Π* alium demus merentur *HPB*
10 omnino nunc *H* intelligemus *d* intelligimus *bl* 11 affertur *d*
profertur *bl* 12 id eius] de ius *B* deius *H* eius *bl* om] *d* de eius
PΠC artificio *P*²*B*²*ΠC* ut *M* non ut *E* 14 rogabo ali-
unde *bl* tibi que *HΠ* tibi quod *ld* tibi quia *B* tibi quidem *b*
tibi q] *PC* sic *HPBC* si *P*²*ΠE* 15 queri]//ua (s. s. nt) *H*
mercis *E* aliud mercis *M* aceruos se *P*²*ΠC*²*B*²*l* et aceruos se *bl*²
aceruo sese *HPBC* aceruos sese *d* 16 dicant *H*¹ s. s. u] *m*¹ trit-
tici *PC* et eorum *ld* mercatores facit aduersarios per allegoriam
17 treptolemus *M* a se] se *M* om] *E* 18 gigneretur *HPB* gigne-
ret *C* largiretur *P*²*ΠB*²*E* mutuaretur *P*²*ΠCE* mutaretur *HPB*
19 aut] ut *H* 20 testo *HΠPB* testa *P*²*CE* arbunculos *H*¹

rogaret, ridiculus uideretur: isti magistri, omnium dicendi praeceptores, non uidentur sibi ridicule facere, cum id, quod aliis pollicentur, ab aliis quaerunt? Si qui se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat et haec sitiens cum-
 5 maxime loquatur neque habeat, qui sitim sedet, non rideatur? Isti cum non modo dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant et omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cum id polliceantur, arescant ipsi siccitate? Chares ab Lysippo statuas facere non isto modo
 10 didicit, ut Lysippus ca<p>ut ostenderet Myronium, brachia Praxitelae, pectus Polycletium, sed omnia coram magistrum facientem uidebat, ceterorum opera uel sua sponte poterat considerare: isti credunt eos, qui haec uelint discere, alia
 7 ratione doceri posse commodius. Praeterea ne possunt
 10 quidem ea, quae sumuntur ab aliis, exempla tam esse artem adcommodata, propterea quod in dicendo leuiter unus quisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat, in praecipiendo
 15 expresse conscripta ponere oportet exempla, uti in artis formam conuenire possint: et post in dicendo, ne possit ars
 20 eminere et ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est ut<i>. Postremo haec quoque res nos duxit ad hanc
 rationem, quod nomina rerum Graeca <quae> conuertimus, ea remota sunt a consuetudine. Quae enim res apud nostros
 25 non era<n>t, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo haec asperiora primo uideantur necesse est, id quod

1 non ridiculus l num ridiculus bd ita isti d 3 prius aliis] ab
 his H quis e HB quis se l fontem H 4 absconditos H¹ cum M
 quam E 5 loquitur H habeat P²ΠCE habebat HPB 6 do-
 minus PB domino C 8 id cum d 9 Lysippo E 10 Lysippus E
 caput ostenderet P¹CE acutostenderet PΠB aut ostenderet H
 Myronium Π Mylonis E 11 Polycletium PBC Policlecium Π poli-
 cletium H Policlecii E sed] secundum b magistro P²Π 12 sua bl
 sola M om d 13 uelint discere haec bl aliena d 14 doceri P²ΠE
 doce si HPB docere se C nec Cbl 15 artem adcommodata H
 adcommodatam artem PB (in P ante ad ras) accommodatam artem Π
 accommodata ad artem P²CE 18 uti] ut H 19 conuenirent PB
 pos sit P post sit B 20 facultate P²ΠC²E facultatem HPB et
 facultas C 22 ut HPB 23 quae conuertimus d conuertimus
 HPΠBbl cum conuertimus C 25 erant P²B²E erat M 26 est]
 esse H quod HPΠBd quae P²B²Cbl

fiet rei, non nostra difficultate. Relicum scripturae consumetur in exemplis: haec si aliena posuissemus, factum esset, ut, quod commodi esset in hoc libro, id nostrum non esset, quod asperius et inusitatum, id proprie nobis adtribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionem Graecorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis praecepta transeamus.

Bipertita igitur erit nobis elocutionis praeceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse; deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

Sunt igitur tria genera, quae genera nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: unam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus.

Grauis est, quae constat ex uerborum grauium leui et ornata constructione.

Mediocris est, quae constat ex humiliore neque tamen ex infuma et peruulgatissima uerborum dignitate.

Attenuata est, quae demissa est usque ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis.

In grauei consumetur oratio figurae genere, si, quae cuiusque rei poterunt ornatissima uerba reperiri, siue proprias siue extranea, unam quamque rem adcommo-
dabuntur, et si graues

1 non] hoc *b*   relicum *PB* reli////qum (*n eras*) *C* reliquum *reli-*
qui 2 exemplis *II* si aliena *d* in alienis *H* in alienas *B* in aliena
si *PΠ* aliena si *B²Cbl*   posuissemus *P¹*   3 esse *PB*   commo-
dius *E*   esse *b* 4 inusitatus *bl*   attribueretur *C²E* 8 locutionis *H¹*
9 ergo *b*   10 generibus *E* generibus (*geribus H*) eorum *M* generibus
uerborum *Kayserus* elocutio debeat esse *P²ΠB²E* elocuti adibeat esse
H elocuti adhibeat esse *P* elocutio adhibeat esse *B* elocutio uel debeat
esse adhibeatur *C* 11 quae res *HP*   debeat] in *HPB* sequitur ru-
brica FIGURAE ORATIONIS SUNT TRES 12 Sunt igitur tria genera
quae genera nos figuras appellamus *M* FIGURAE orationis sunt tres
(.III. *b*) quas figuras alii genera nominauerunt *E* 13 in *om H* 14 ter-
tium *H¹*   extenuationem *H* 15 leui] et leui *H* magna *E* 16 con-
structione *H¹*   17 humili *E*   18 infirma *HPΠB*, infima *P²CE*
peruulgatissimo *H¹P¹*   19 dimissa *HE*   20 sermonis] in *HPB*
sequitur GRAUIS FIGURA 21 graue *II* graui *reliqui*   consumetur
oratio figura *B²ΠCb* figura consumetur oratio *ld* consumetur oratio
figurae *HPB*   genere *addidi* 22 repperiri *PΠBC* 23 extranea *M*

sententiae, quae in amplificatione et commiseratione tractantur, eligentur, et si exornationes sententiarum aut uerborum, quae grauitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figura<e> erit hoc exemplum:

- 5 'Nam quis est uestrum, iudices, qui satis idoneam 12
possit in eum poenam <ex>cogitare, qui prodere hostibus
patriam cogitarit? quod maleficio cum hoc scelere con-
parari, quod huic maleficio dignum supplicium potest in-
ueniri? In iis, qui uiolassent ingenuum, matremfamilias
10 constuprassent, uolnerassent aliquem aut postremo necas-
sent, maxima supplicia maiores consumpserunt: huic tru-
culentissimo ac nefario facinori singularem poenam non
reliquerunt. Atque in aliis maleficiis ad singulos aut ad
paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris
15 qui sunt adfines, uno consilio uniuersis ciuibus atrocissi-
mas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeles
cogitationes! o derelictos homines ab humanitate! Quid
agere ausi sunt aut cogitare possunt? quo pacto hostis,
reuulsis maiorum sepulcris, deiectis moenibus, ouantes in-
20 ruerent in ciuitatem; quo modo deum templis spoliatis,
optimatibus trucidatis, aliis abreptis in seruitutem, matri-
busfamilias et ingenuis sub hostilem libidinem subiectis
urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata; qui se
non puta<n>t id, quod uoluerint, ad exitum perduxisse, nisi

transalata ea E ad unam ΠC rem M in rem E accommodabuntur
P²C²E 1 amplificationem et commiserationem H 2 exornatione H
3 grauitate H post om H adhibebuntur b 4 figurae P²B²ΠCE
figura HPB 5 indicet P¹B¹ 6 in eum possit idoneam penam bl
excogitare E cogitare M qui] quo P¹ Quid H¹ 7 cogitaret H
comparari E 8 supplicium b 9 iis Aldus] his ingenuum PΠBC
ingenium H ingenuam E 10 uiolassent H¹ uiolassent bM pulsassent ld
11 supplicia b maiores M maiores nostri E 12 facinori] sceleri bl
13 reliquerunt P²C²ld relinquerunt bM 14 sceleri P¹B¹ 15 affines E
16 feroces E 17 humanitate C Quid omnes qui id P² Schuetzius
18 possunt Mb potuerunt ld hostis HPΠB hostes CE 19 se-
pulcris H sepulchris reliqui irruerent E irrueŕ HB irrueŕ Π in-
ruerunt PC 20 deorum d separatis b 21 truciatis P¹B ar-
reptis l matribus familias P²B²CE matribus familiis HPΠB
22 ingeniis Πb 23 acerbissimo P²ΠCE acerrissimo PB acer-
rimo H incendio P¹ conflagrata H² conflata B 24 putat H¹P¹B¹
quod om b perduxisset b

sanctissimae patriae miserandum scelerati uiderint cinerem. Nequeo uerbis consequi, iudices, indignitatem rei; sed negligentius id fero, quia uos mei non egetis. Vester enim uos animus amantissimus rei publicae facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium uoluerit prodere, praecipitem proturbetis ex ea ciuitate, quam iste hostium spurcissimorum dominatu nefario uolu(er)it obruere.'

9 In mediocri figura uersabitur oratio, si haec, ut ante
13 dixi, aliquantulum demiserimus neque tamen ad infimum descenderimus, sic:

'Quibuscum bellum gerimus, iudices, uidetis: cum sociis, qui pro nobis pugnare et imperium nostrum nobiscum simul uirtute et industria conseruare soliti sunt. Ii cum se et opes suas et copiam necessario norunt, tum uero nihilominus propter propinquitatem et omnium rerum societatem, quid omnibus rebus populus Romanus posse<t>, scire <et> existimare poterant. Ii, cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quaeso, quae res erat, qua freti bellum suscipere conarentur, cum multo maximam partem sociorum in officio manere intellegerent? cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam praesto esse uiderent? non denique ullam rem, quae res pertinet ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent, si totum certamen in uno proelio positum putarent, tamen omnibus rebus instructiores et apparatiores uenirent; nedum illi imperium orbis terrae, cui imperio omnes gentes, reges, nationes

1 uiderit *b* 2 iudices consequi *bl* 3 negligentius *bd* egen-
tis *PBH*² 4 publicae *l .j. reliqui* 5 eum *P²ΠCE* eos *HPB*
6 ciuitate *H*¹ 7 dominatu *P²ΠCE* dominatunc *PB* dominanunc *H*
uoluit *M* obruere] in *HPB* sequitur DE MEDIOCRI FIGURA 9 ali-
quantulum *P²ΠE* aliquantum *C* aliquantum tunc *HPB* dimise-
rimus *Hbl* decenderimus *H*¹ 11 Quibuscum] cum *H* iudicet *PB*
13 Ii] *Hii PB* Hi reliqui 14 suas opes *H* dum *H* 15 nihil
ominus *HC* 16 quod *PΠC*² in omnibus *bl* populus .R. d.
.p. r. *bl* p^rnus *PΠB* p. r^onus *C* pronus *H* posse *HP¹Π* 17 et
om HP¹ Ii] *Hii l* Hi reliqui 18 gerere bellum *bl* freti *P²CE*
facti *HPΠB* 20 intellexerent *PCE* 23 res *cm bl* pertineat *bl*
pertineret *d* ad] ab *b* 24 finitumis *P²ΠC* fanitumis *PB* fani-
tum his *H* finitimis *E* 26 instructor *H* necdum *HC* illud *E*
27 cui] quis *H*

partim ui, partim uoluntate consenserunt, cum aut armis
aut liber<ali>tate a populo Romano superati essent, ad se
transferre tantulis uiribus conarentur. Quaeret aliquis:
Quid? Fregellani non sua sponte conati sunt? Eo quidem
5 isti minus facile conarentur, quod illi quemadmodum
discessent, uidebant. Nam rerum inperiti, qui unius cuius-
que rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt,
ii per imprudentiam facillime deducuntur in fraudem: at
ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum euentis
10 suis rationibus possunt prouidere. Nulla igitur re inducti,
nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credet, tantam
amentiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani
temptare auderet nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse
necessum est. Quid aliud, nisi id, quod dico, potest esse? 10
15 In adtenuato figurae genere, id quod ad <in>fumum 11
et cottidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum:
‘Nam ut forte hic in balneas uenit, coepit, postquam
perfusus est, defricari, deinde, ubi uisum est, ut in alueum
descenderet, ecce tibi iste de trauerso: ‘Heus’, inquit,
20 ‘adolescens, pueri tui modo me pulsarunt; satis facias
oportet.’ Hic, qui id aetatis ab ignoto praeter consuetu-

9 Tac. ann. IV 33 plures aliorum euentis docentur (*interp. ad*
Liu. XXII 39, 10 Ter. Heaut. 221 Syr. sent. 150 R)

1 concesserunt *Regius* 2 liberalitate *B²CE* libertate *HPΠB*
a populo romano *P²B²Cbl* a populo .R. *d* a populorum *HPΠB* 3 cona-
rentur *om H* 4 fragelliani *Cbd* flagelliani *l* sponte sua *bl* sunt *om b*
6 descissent *omnes*, discessissent *Ernestius* uidebantur *PΠ* inperiti *H*
imperiti *reliqui* 8 ii *Aldus*] hii *l* hi *reliqui* imprudentiam *HBCb*
imprudentiam *reliqui* facile me *PB* facilem *H* facile *C* facillime *ΠE*
laudem fraudem *b¹* at ii] *Aldus* Alii *H* adii *PB* at hi *ΠCE*
9 euentu *E* 10 ergo *b* 12 populi .R. *d* .p. r. *bl* p rni *PIIBC*
proni *H* 13 nullus *H¹* fuisse aliquid *bl* 14 necessum *HPB* necesse
P²ΠCd necessarium *bl* quod *b* esse potest *bl* 15 attenuato *ΠE*
attenuato ergo *H* figura *H* gene *B* id *HPΠB* id est *C*
et *l om bd* infumum] infirmum *Π* firmum *HPB* infimum *P²Cbl*
infinitum *d* 16 cottidianum *H* cotidianum *reliqui* demissum *CE*
dimissum *HPΠB* 17 post quam *P* 18 ire ut *E* 19 et ecce *H*
tibi *HPΠB* ibi *P²CE* trauerso *PB* tranuerso *C* transuerso
HP²ΠE inquit *PB* 20 adulescens *P²BC* me modo *E* (me do-
modo *b*) pulsauerunt *bl* faciat *H* 21 hi *H* qui id] quid *B*

dinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem et alia dicere coepit. Hic: 'Vix, tamen', inquit, 'sine me considerare.' Tum uero iste clamare uoce ista, quae perfacile cuius rubores eicere potest: 'Ita petulans est atque acerba, ne ad solarium quidem, ut mihi uidetur, sed pone scaenam et in eiusmodi locis exercitata.' Conturbatus est adolescens: nec mirum, cui etiam nunc pedagogi lites ad oriculas uersarentur inperito huiusmodi conuiciorum. Ubi enim iste uidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, <ut> omnia sine famae detrimento facere posset?

15 Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intellegi poterant. Erat enim et adtenuata uerborum constructio quaedam et item alia in grauitate, alia posita in mediocritate.

Est autem cauendum, ne, dum haec genera consectemur, 15 in finitima et propinqua uit<i>a ueniamus. Nam graui figurae, quae laudanda est, propinqua est ea, quae fugienda: quae recte uidebitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ita ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur saepe, item grauis oratio saepe inperitis uidetur ea, quae 20

1 apellatus *b* esse *H* iste *M* ille *E* et eadem et *H* 3 coepit clamare *C* clamare cepit *d* perfacile cuius *P²B²* uel perfacile cuielis fabulae. Cuius *C* uel fabulae cuius *HPΠ* uel facile cuius *BE* uel rabulae *Kayserus* 4 rubores *PBCbl* robores *H* ruborem *d* rumore *Π* posset *E* est atque acerua (acerba *Π*) *HPΠB* es atque acer ut *P²B²CE* 5 nec *H* solarium *E* salarium *C* solutarium *H* salutarium *PΠB* pones caenam *PB* penes caenam *Π* pones cenam *H* pone scenam *Cb* pene⁸ scaenam *l* penes scenam *d* 6 exercitata *HPB* exercitate *Π* exercitatus sis *CE* 7 adolescens *PE* adulescens *P²HBΠC* nemirum *C¹* pedagogi *omnes* 8 auriculas *E* inperito *HP* imperito *reliqui* conuiciorum *P²ΠBCbd* conuitiorum *HPl* 9 iste enim *bl* enim *d* scurram *om* *H* curiam s. s. scuram *Π* exhausto *EP* exausto *C* exauto *HP* exactor *B* rubore *EC* robore *PΠ* rebore *H* ebore *B* 10 nihil se *H* (se *bis H*) ut *om* *M* 11 possit *H* 12 intellegi *Hl* intelligi *reliqui* poterunt *P²HCE* 13 erit *C* *Kayserus* et *om* *B* adtenuata *PC* attenuata *reliqui* constructio uerborum *H* 14 et item] eite *C¹* in — alia *om* *E* mediocritate *M* mediocritate *tercia* quae plena (plena est *b*) grauitatis *E* 15 cauenda *HPB* 16 finitima *P²ΠC* finitum mea *HPB* finitima *E* uita *HPB* Post ueniamus *add* *HPB*: VITIUM ADGRAVEM FIGURAM graui figurae *E* grauis figura *M* 17 quae *om* *H* ca] ei *P²ΠC* fugienda est *bl* 18 apellari *b* sufflata *Victorius*] suffulta 19 tumos *H* imitur *H* 20 ita *E* inperitis *H* imperitis *reliqui* ut detur *H*

turget et inflata est, cum aut nouis aut priscis uerbis aut duriter aliunde translatis aut grauioribus, quam res postulat, aliquid dicitur, hoc modo:

‘Nam qui perduellionibus uenditat patriam, non satis
5 subpliciū dederit, si praeceps in Neptunias depultus erit lacunas. Poenite igitur istum, qui montis belli fabricatus est, campos sustulit pacis.’

In hoc genus plerique cum declinantur et ab eo, quo profecti sunt, aberrarunt, specie grauitatis falluntur nec per-
10 spicere possunt orationis tumorem.

Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si per- 11
uenire eo non potuerunt, errantes perueniunt ad confinii 16
genus eius generis, quod appellamus <dissolutum, quod est sine neruis et articulis, ut hoc modo appellem ‘fluctuans’
15 eo quod> fluctuat huc et illuc nec potest confirmate neque uiriliter sese expedire. Id est eiusmodi:

‘Socii nostri cum belligerare nobiscum uellent, pro-
fecto ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possint
facere, si quidem sua sponte facerent et non haberent
20 hinc adiutores multos, malos homines et audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia uolunt agere.’

Non potest huiusmodi sermo tenere adtentum audito-

---

20 Sisenna HRF (edit. 1883) 110 Ego illos malos et audaces semper enixim contra fortunas atque honores huius ordinis omnia fecisse ac dixisse sentio (Plaut. Bacchid. 949 Men. 731 Soph. Electr. 320 φιλεῖ γὰρ ὀκνεῖν πράγμ’ ἀνὴρ πράσσω μὲγα (Ellendtius) Suid. s. u. ὀκνῶν legit πᾶς ἀνὴρ

---

4 uendit ad HPB 5 subpliciū H supliciū b suppliciū *reliqui* depultus *Id* depulsus *reliqui* 6 lacunas EC lacunae HPB Poenite Orellius paenitet BΠl penitet HPCbd ergo b montis HPB montes EC fabricatum HPB 8 plerumque E declinantur B declinatus HPC declinant Π declinauissent C²E declinasent P² quo E qui M 9 aberrauerunt E specie EΠ spe HPBC falluntur ΠE fallitur HPB falliuntur C 10 tumorem] add HPB: VITIUM MEDIOCRIS (MEDIOCRES H) 12 confinii genus HPB confinium C confine E 13 appellamus HΠl *Id* apellamus b appellamur P appellatur BC dissolutum — eo quod om M 14 neruis Omnibonus] uerbis apellem b 15 fluctuat PBE fluctuans HP²CΠ² fluctuantem Π confirmare b 16 huius modi Π 17 belligere re b bella gerere Π 18 rationati HC¹ possent *d* editt 20 hic PΠ auditores b 22 huius modi P adtentum HPC attentum *reliqui*

rem; diffluit enim totus neque quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur.

Qui non possunt in illa facetissima uerborum attenuatione commodè uersari, ueniunt ad aridum et exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc:

‘Nam istic in balineis accessit ad hunc; postea dicit: ‘Hic tuus seruus me pulsauit.’ Postea dicit hic illi: ‘Considerabo.’ Post ille conuicium fecit et magis magisque praesente multis clamauit.’

Friuolus hic quidem iam et inliberalis est sermo: non enim est adeptus id, quod habet attenuata figura, puris et electis uerbis compositam orationem.

Omne genus orationis, et graue et mediocre et adtenuatum, dignitate adficiunt exornationes, de quibus post loquemur; quae si raras disponentur, distinctam, sicuti coloribus, si crebrae conlocabuntur, obliquam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutare oportet, ut grauem mediocris, mediocre excipiat attenuata, deinde identidem commutentur, ut facile satietas uarietate uitetur.

Quoniam, quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictum est, uideamus nunc, quas res debeat habere elocutio comoda et perfecta. Quae maxime admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere: elegantiam, compositionem, dignitatem.

1 comprehendens *PC* comprehendens *reliqui* 2 amplectimur *b* amplectis *H* add *HPB*: VITIUM ADTENUATAE (attenuate *HB*) 4 exangue *HE* exsanguine *P²ΠC* ex sanguine *PB* 7 ille istic *ld* iste (s. s. u) istic *b* balineis *P* bali $\ddagger$ in eis (*uersus fine diremptum*) *H* balneis *ΠBC* balneas *E* 8 pulsauit me *bl* 9 conuitium *HC* et *om H* 10 praesente *HPB* praesentibus *reliqui* 11 illiberalis *d* 12 id] hic *H* 13 conpositam *H* compositam *reliqui* post orationem add *HPB*: DISPONI ORNAMENTA DEBERE 14 graue *IIΠE* grauem *PBC* mediocre *HΠE* mediocre *PBC* adtenuatum dignitate *E* adtenuatam (attenuatam *H* attenuate *Π*) dignitatem $\mathbf{M}$ 15 adficiunt *HP* afficiunt *Πd* efficiunt *BCbl* exornatione *H* exornationis *PΠ* 16 sic *II* raro *d* distincta *H* distinctum *Π* secuti *B* 17 collocabuntur *E* 18 commutare *HPΠB* commutari *P²CE* 19 recipiat *II* ut tenuata *HPB* 20 satietas *om H*, sacietas *reliqui*: post uitetur add *HPB*: DE ORNAMENTIS 21 elocuti *P¹B¹* elocutio *C* 23 oratori *HPBC²* oratoris *P²IICE* accomodata *P* accomodata *H*

Elegantia est, quae facit, ut *locus* unus quisque pure et aperte dici uideatur. Haec tribuitur in Latinitatem, explanationem.

Latinitas est, quae sermonem purum conseruat ab omni uitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is Latinus sit, duo possunt esse: soloecismus et barbarismus.

Soloecismus est, cum in uerbis pluribus consequens uerbum superius non *<ad>* commodatur.

Barbarismus est, cum † uerbusalto uitiose efferatur.

10 Haec qua ratione uitare possumus, in arte grammatica dilucide dicemus.

Explanatio est, quae reddit apertam et dilucidam *<o>*rationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis uerbis et propriis. Usitata sunt ea, quae uersantur in [sermone] 15 consuetudine cotidiana; propria, quae eius rei uerba aut esse possunt, qua de loquemur.

Conpositio est uerborum constructio, *<quae facit omnes* 18 *partes oratio>*nis aequabiliter perpolititas. Ea conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones, quae 20 uastam atque hiantem orationem reddunt, ut haec est:

‘Bacae aeneae amoenissime inpendebant’;

accommodata *reliqui* p. 304, 24 compositionem *HP* compositionem *reliqui* 25 post dignitatem *add HPB*: DE ELEGANTIA 1 ut *om H* unus quisque *H²PB* quisque *H¹* unum quodque *P²B²ΠCE* locus *addidi* 2 dici] di *H* tribuitur *PB* tribuatur *H* distribuitur *ldP²B²ΠC*, *om b* explanationem *B* et explanationem (explanationem distribuitur *b*) *B²P²ΠCE* explanationem et *H* 5 sermonem *HPB* his *H* 6 soloecismus *H²P²B²ΠC* solicismus *H¹P¹B²* solecismus *E* 7 soloecismus *H²P²B²C²* solicismus *M* solecismus *E* pluribus in uerbis *H* sequens *B* 8 superius *M* superiori *P²B²E* accommodatur *P²B²E* commodatur *C* commodatars *HPΠB* 9 uerbis alto *H* uerbusalto *B* uerbum saltim *Π* *quid in P m1 fuerit cognosci nequit* uerbum (in uerbum *b*) aliquod *P²B²CE* fortasse uerbum falso efferatur *HPΠB* effertur *CE* 10 quae *b* possumus *HPB* possimus *ΠCE* 11 discemus *ΠE* (in *P ras*) 13 rationem *M* comparatur *HPC* comparatur *reliqui* 14 sermone et *E* 15 propriam *H* 16 loquamur *b* loquimur *d*: in *HPB* sequitur rubrica DE CONPOSITIONE (compositione *P*) 17 Conpositio *HB* compositio *reliqui* est quae facit omnes partes (per artes *b*) orationis aequabiliter perpolititas (positas *ld*) *E* est uerborum constructionis aequabiliter perpolititas *HPB* est uerborum constructio nonnisi aequabiliter perpolitita *Π* et *C*, qui *om* nonnisi 21 Bace *bl* haec *bhache H*

et, si uitabimus eiusdem litterae nimiam adsiduitatem, cui uitio uersus hic erit exemplo: — nam hic nihil prohibet in uitiiis alienis exemplis uti (*FPR* p. 69) —

O Tite, tute, Tati, tibi tanta, tyranne, tulisti, et hic eiusdem poëtae (*TRF²* p. 73):

— — quoiquam quicquam, quemque quisque conueniat, neget;

et si eiusdem uerbi adsiduitatem nimiam fugiemus, eiusmodi:

‘Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere;’

et, si non utemur continenter similiter cadentibus uerbis, hoc modo (*FPR* p. 74):

Flentes, plorantes, lacrimantes, obtestantes; et si uerborum transiectionem uitabimus, nisi quae erit concinna de re posterius loquemur; quo in uitio est Caelius 15 ad ut haec est (*HRF* edit. 1883 p. 99):

In priore libro has res ad te scriptas, Luci, misimus, Aeli.

Item fugere oportet longam uerborum continuationem, quae et auditoris aures et oratoris spiritum laedit. His 20 uitiiis in compositione uitatis relicum operae consumendum est in dignitate.

- 13 Dignitas est, quae reddit ornatam orationem uarietate distinguens. Haec in uerborum et in sententiarum exornatione<s> diuiditur. Verborum exornatio est, quae ipsius 25

Hacce *Π* bacchae *PB* baccae *Cd* aeneae amenissimae *E* aere ea moenissimae *HPB* aereae (areae *C¹*) amoenissimae *ΠC* impendebant *HB* impendebant *reliqui* 1 uitauimus *HPB* litterae *b* assiduitatem *E* 2 uersus erit hic *bl* hic uersus erit *d* 4 tute tati *B²ΠCE* tati tute *PB* tate tute *H* tyranne *BCLd* tiranne *HPΠb* 6 quicquam quicq quemq *II* Quicquam quicquam quemq; *Π* quicquam quisquam quemq; *E* qui oquam quicquam quemq (quemquam *P*) quemq; *P¹B* quicquam quisquam quemquam quemque *P²C* 8 assiduitatem *E* 9 extet ei *blP²ΠC* exterei *H* extet rei *PB* existet ei *d* 11 accidentibus *H* 14 uitauimus *HPB* 15 caelins adsiduus *M* cecilius assiduus *E* 16 est *om b* 17 priori *bl* 21 compositione *P* composotione *H* compositione *reliqui* relicum *H* reliquum *reliqui* operae *B* opere *H* oportere *PΠ* operationis *bl* operis *P²Cd* 22 post dignitate *add HPB*: DE DIGNITATE 23 et uarietate distinguit *E* 25 exornatione *M*

sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quae non in uerbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

* * *

[M. Tulli Ciceronis ad Herennium liber V]

Repetitio est, cum continenter ab uno atque eodem 19 uerbo in rebus similibus et diuersis principia sumuntur, hoc modo:

‘Vobis istuc adtribuendum est, uobis gratia est habenda, uobis ista res erit honori.’

Item: ‘Scipio Numantiam sustulit, Scipio Kartaginem de-
10 leuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem <seruauit.?’

Item: ‘Tu in forum prodire, t<u> lucem conspicere, in
horum conspectum uenire conaris? audes uerbum
audes quicquam ab istis petere? audes supplicium de-
precari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod
15 <audeas postulare? quid est, quod> tibi concedi putes
oportere? Non ius iurandum reliquisti? non amicos pro-
didisti? non parenti manus adtulisti? non denique in omni
dedecore uolutatus es?’

Haec exornatio cum multum uenustatis habet tum gra-

11 L. Crassus ap. Cic. de or. II 54, 226 Meyer ORF² p. 311 Tu lucem aspicere audes? Tu hos intueri? Tu in foro, tu in ciuium esse conspectu? (Philemo Kock CGF 119)

1 perpolitionem HPBC 3 habent b post dignitatem in M
sequitur M TULLI (ita PB TULLII H T II) CICERONIS AD HE-
RENNIUM (ciē ad hef de reth II) LIB. III EXPLICIT INCIPIT LIB.
(om B) V (l. V i. H) FELICITER (omnia haec om C, liber IV expl. et
feliciter om H, feliciter om II) DE UERBORUM EXORNATIONE in l:
explicit lib III incip. V, in Cbd spatium: transitionem perisse statuit
Schuetzius 6 post modo HPB add GRAVIS 7 istuc H² PB
istu H¹ istud P² II CE attribuendum E 9 scipio numantiam
P² BCE scipionem (scipio II) etiam HP II cartaginem II 10 ser-
uauit EC add P² B² in marg, om HP II B 11 prodire tu P² B² CE
prodiret HPB prodire II conspiceret quin horum H 13 ab]
de H aude P suplicium b 15 audeas — quod om M
16 reliquisti M contempsisti E prodidi si PB 17 adtulisti PBC
attulisti H II intulisti E 19 grauitates II

uitatis et acrimoniae plurimum. Quare uidetur esse adhibenda et ad ornandam et ad exaugendam orationem.

Conuersio est, per quam non, ut ante, primum repetimus uerbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo:

‘Poenos populus Romanus iustitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit.’

Item: ‘Ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, <fides sublata est, amicitia sublata est,> res publica sublata est.’

Item: ‘C. Laelius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis uiris et studiis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat.’

Item: ‘Nam cum istos, ut absoluant te, rogas, ut peiurent, rogas, ut exeistimationem neglegant, rogas, ut leges populi
14 ~~boni~~ tuae libidini largiantur, rogas.’

20 Complexio est, quae utramque complectitur exornationem, *** utamur, quam ante exposuimus, et ut repetatur idem uerbum saepius et crebro ad idem postremum reuertamur, hoc modo:

14 Aeschines in Ctesiph. 198 ὅστις δὲ ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ τὴν ψῆφον αἰτεῖ, ὅρκον αἰτεῖ, νόμον αἰτεῖ, δημοκρατίαν αἰτεῖ (Phoeb. RG VIII 516 W III 55 Sp ὅρκον αἰτεῖς νόμον αἰτεῖς) 202 ἐπὶ αὐτὸν καλεῖς ἐπὶ τοὺς νόμους καλεῖς ἐπὶ τὴν δημοκρατίαν καλεῖς (Phoeb. l. s. Alex. περ. σχήμ. RG VIII 424 W III 10 Sp. Dionys. de comp. uerb. 9 Demetr. de eloc. 268)

2 ad exaugendam] exaugendam *Hb*¹ post orationem *add HPB*
CONUERSIO 3 non *om HB* primum *om H*¹ petimus *H*
6 poenes *H* poenas *B* populus. romanus *b P² Π* populos romanos *HPB*
populos roman' *C* populus *l .p. R. d* 7 liberatatem *H*¹ liberali-
tatem *H² PB* 8 de *om H*¹ subla *II*¹ 9 libertas sublata est
(*om II*¹) res *ī*. sublata est *M* libertas sublata est fides sublata est ami-
citia sublata est *E* 11 gaius lelius *bl c* lellius *HPC* coī lellius *Π*
conlelius *B* g. lelius *d* ductus *b* 12 studiosis *E* 14 te rogas *P² ΠCE*
tergas *PB* rogas *H* peiurent *PΠBC* peierent *E* periurent *H* 15 esti-
mationem *H*¹ existimationem *reliqui* neglegant *E* populi Romani
om H pī. ni *PΠBC* .p. r. *E* 16 post rogas *add HPB* COMPLEXIO
17 Complexio *HPB* complexio *reliqui* complectitur *HPBC* com-
plectitur *ΠE* 18 utamur *H* utamur ea *B* Utam *Π om C*: quid *P*¹
cognosci nequit et hanc et *P²E* lacunam sic fere expleas: ut et conuer-
sione et repetitione repetatur artis uocabulum ut repetitio 19 po-

‘Qui sunt, qui foedera saepe ruperunt? Kartaginienses. Qui sunt, <qui> crudelissime bellum gesserunt? Kartaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Kartaginienses. Qui sunt, qui sibi postulent ignosci? Kartaginienses. Videte ergo, quam conueniat eos inpetrare.’

Item: ‘Quem senatus damnarit, quem populus <Romanus> damnarit, quem omnium exeistimatio damnarit, eum uos sententiis uestris absoluatis?’

Traductio est, quae facit, uti, cum idem uerbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto:

‘<Qui> nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitam non potest colere.’

Item: ‘Eum hominem appellas, qui si fuisset homo, numquam tam crudeliter hominis uitam petisset. At erat inimicus. Ergo inimicum sic ulcisci uoluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus?’

1 ex Cornificii libro de figuris Quintil. IX 3, 31 de complexione: Quale est: Qui sunt qui foedera saepe ruperunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui crudelissime bellum gesserunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui sibi ignosci postulant? Karthaginienses. 12 Alexander περί σχημ. RG VIII 480 W III 37 Sp adfert exempla καλὸν δὲ τὸ ζῆν, ἃν τις ὡς δεῖ ζῆν μάθῃ et <ὡς> χάριέν ἐστ’ ἄνθρωπος ὅς τ’ ἄνθρωπος ᾗ

stremo H reuertamur CE reuertantur HPB reuertatur Π 1 sunt qui om H ruperunt M (re ruperunt H) reliquerunt E kartaginenses b 2 Qui sunt — gesserunt? Kartaginienses om B Qui sunt — deformauerunt? Kartaginienses om b qui crudelissime Cornificius crudeles HP qui crudele P¹Πld qui in Italia crudele C 3 Qui — ignosci? Kartaginienses om l 4 sibi postulent M postulant E kartaginenses. qui sunt qui sibi postulant pacem cartaginenses b 5 eos ueniam d inpetrare H impetrare reliqui 6 damnaret H .p. r. dampnarit quem E populus damnaret quem H H¹D (= hic deest) PΠBC 7 exestimatio H¹ existimatio reliqui damnaret H 8 absoluitis bl absoluetis d: add H TRADUCTIO, PΠBC¹: H¹P (= hic ponas) populus damnarit quem S¹E (= scribatur) TRADUCTIO 9 qui H cum om b 10 offendit H 11 concinnionem H 12 Qui om HPB iocundius H¹C¹ΠE uita om H his PB 14 apellas b hominumquam PB hominum quan H 15 aderat HP¹B¹C¹ 17 reperiretur bd repere-
retur lM

Item: 'Diuitias sine diuitis esse: <tu uero uirtutem praefer diuitiis>; nam si uoles diuitias cum uirtute comparare, uix satis idoneae tibi uidebuntur diuitiae, quae uirtutis pedisequae sint.'

21 Ex eodem genere est exornationis, cum idem uerbum 5 ponitur modo in hac, modo in altera re, hoc modo:

'Cur eam rem tam studiose curas, quae tibi multas dabit curas?'

Item: 'Nam amareū iucundum sit, si curetur, ne quid insit amari.'

10

Item: 'Veniam ad uos, si mihi senatus det ueniam.'

In his quattuor generibus exornationum, quae adhuc propositae sunt, non inopia uerborum fit, ut ad idem uerbum redeatur saepius; sed inest festiuitas, quae facilius auribus diiudicari quam uerbis demonstrari potest.

15

15 Contentio est, cum ex contrariis rebus oratio conficitur, hoc pacto:

'Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos adfert.'

Item: 'Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem praebes.'

20

Item: 'In otio tumultuaris; in tumultu es otiosus; in re

9 Quintil. IX 3.69: Aliter quoque uoces aut eadem diuersa in significatione ponuntur aut productione tantum uel correptione mutatae: quod etiam in iocis frigidum equidem tradi inter praecepta miror eorumque exempla uitandi potius quam imitandi gratia pono: Amari iucundum est, si curetur ne quid insit amari. auium dulcedo ad auium ducit... Cornificius haec traductionem uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterum. 11 Inscriptio Pompeiana Mus. Rhen. XXXVIII 475 mihi da ueniam⁹ ut ueniam 18 Stob. flor. XIV 2 21 Soph. Antig. 88 θερμὴν ἐπὶ ψυχροῖσι καρδίαν ἔχεις (Weidnerus) Alexander περὶ σχημ. RG VIII 478 W III 36 Sp adfert contentionis exemplum ἐπιλούουσιν ἐν θερμοῖς ὕδασι ψυχροῖς ἀνδράσιν

1 diuitis P²C diuites PΠB diuite H diuitum E tu — diuitiis om M 2 comparare H comparare reliqui 3 donec H pedisequae PBCd pedisequae HP²Πbl 4 sunt l¹d 7 cures H 9 amari E amare M iucundum C²E sit M est E. nequid HP 11 mihi] modo b 12 quattuor PBC III^{or} IΠb quattuor ld 13 propositae H¹ eidem b 14 facilius om b 15 post potest add HPB CONTENTIO GRAUIS 16 ex contrariis om b rebus om l 18 haberet b assentatio E iucunda C²E 19 affert E 20 inexora-

frigidissima cales, in feruentissima friges; <ta>cito cum opus est, clamas; ubi loqui conuenit, obmutescis; ades, abesse uis; abes, reuerti cupis; in pace bellum quaeritas, in bello pacem desideras; in contione de uirtute loqueris,
 5 in proelio prae ignauia tubae sonitum perferre non potes.'

Hoc genere sei distingemus orationem, et graues et ornati poterimus esse.

Exclamatio est, quae conficit significationem doloris aut indignationis alicuius per hominis aut urbis aut loci aut
 10 rei cuiuspiam conpellationem, hoc modo:

'Te nunc adloquor, Africane, cuius mortui quoque nomen splendorei ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine aluerunt inimicorum crudelitatem.'

Item: 'Perfidiosae Fregellae, quam facile scelere uestro con-
 15 tabuistis, ut, cuius nitor urbis Italiam nuper inlustrauit, eius nunc uix fundamentorum reliquiae maneant.'

Item: 'Bonorum insidiatores, latrocinia, uitam innocentissimi cuiusque petistis; tantamne ex iniquitate iudiciorum uestris calumniis adsumpsistis facultatem?'

8 Quintil. IX 2, 27 Quod exclamationem quidam uocant ponunt-
 que inter figuras orationis *conf.* IX 3, 97 14 Aeschin. in Ctesiph. 138
 Θῆβαι δέ, Θῆβαι, πόλις ἀστυγείτων μεθ' ἡμέραν μίαν ἐκ μέσης τῆς
 'Ελλάδος ἀνήρπασται κτλ. (Demetr. de eloc. 267 Herod. περὶ σχημ. RG
 VIII 598. 603 W III 97. 99 Sp Apsines *ibid* IX 500. 595 I 397. 406 Sp)

bilem *P²ΠC* sinexorabilem *PB* exorabilem *H* inplacabilem *b* im-
 placabilem *ld* p. 310, 21 est *P¹B* solus es *E* 1 friges. tacito cum *E*
 friges cito cum *P* friges cito ocum *H* friges cito cum non *P²Π* fri-
 gescis cum *B* frigescis cum non *B²C* 2 ubi *E* tibi *PB* cum tibi *HΠ*
 tibi cum *P²C* 3 obesse *H* abesse *H* reuerte *C¹* cupes *P¹* in apice *B*
 5 prae] de prae *b* non *om* *b* 6 in genere *H* si distingemus *PB* sed iste
 (i s. s.) ingenius *H* si dstringemus *o* si distinguemus *P²ΠCld* ona-
 tionem *b¹* greues *H* (et ornati et graues *d*) 7 esse poterimus *Hd* in
HPB sequitur rubrica EXCLAMATIO GRAUIS 8 conficit *P²B²CE*
 configit *HPΠB* 10 compellationem *ΠE* 11 adloquor africane
HPΠB adloquar africane *C* alloquar affricane *l* africane alloquar *b*
 alloquar o affricane *d* 12 splendor ei *HPΠB* splendori *CE* ac
PΠBC hac *H* atque *d* aut *bl* decor *Π* 13 abluerunt *E*
 14 perdiosae *H¹* fregelle *b* flaegelle *l* flagellae *H¹* fragellae
H²PΠBd fragellae *C* 15 inlustrabit *H* illustrauit *E* 16 reliquiae
 maneant *ΠE* reliqui remaneant *HPB* reliquiae remaneant *C* 17 item]
 rem *H* latrocinia *HPΠB* latrocinio *P²CE* uitam *P²CE* uitae
HPΠB 18 petitis *b* tantam ne *HPB* 19 calumpniis assump-
 sistis *E* calumniatoribus adsumitis *M* error ex nota quadam

Hac exclamatione si loco utemur, raro, et cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus.

Interrogatio non omnis grauis est neque concinna, sed haec, quae, cum enumerata sunt ea, quae obsunt 5 causae aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto:

‘Cum igitur haec omnia faceres, diceres, administrares, utrum <animos sociorum ab re publica remouebas et abalienabas, an non? et utrum> aliquem exornareī oportuit, 10 qui istaec prohiberet ac fieri non sineret, an non?’

16 Ratiocinatio est, per quam ipsi a nobis rationem
23 poscimus, quare quicque dicamus, et crebro nosmet a nobis petimus unius cuiusque propositionis explanationem. Ea est huiusmodi:

15

‘Maiores nostri si quam unius peccati mulierem damna-
bant, simplici iudicio multorum maleficiorum conuictam
putabant. Quo pacto? Quam inpudicam iudicarant, ea

---

4 Quintil. IX 3, 98 Adicit his . . . Cornificius interrogationem, ratiocinationem, subiunctionem, transitionem, occultationem, praeterea sententiam, membrum, articulos, interpretationem, conclusionem. Quorum priora alterius generis sunt schemata, sequentia schemata omnino non sunt 8 Demosth. de cor. 71 ἀλλ’ ὁ τὴν Εὐβοίαν ἐκείνος σφετεριζόμενος καὶ . . . πότερον ταῦτα πάντα ποιῶν ἡδίκηει καὶ παρεσπόνδει καὶ ἔλνε τὴν εἰρήνην ἢ οὐ; καὶ πότερον φανῆναί τινα τῶν Ἑλλήνων τὸν ταῦτα καλύσσοντα ποιεῖν αὐτὸν ἐχρῆν ἢ μή; (Demetr. de eloc. 279 Alex. περὶ σχημ. RG VIII 455 W III 25 Sp Tiber. περὶ σχημ. ibid 542 W 65 Sp alii) Spengelius 12 uide ad 4 17 Quintil. V 11, 39 Si causam ueneficii dicat adultera, non M. Catonis iudicio damnanda uideatur, qui nullam adulteram non eandem esse ueneficam dixit? conf. Seneca controu. VII 3 (18), 6

---

1 et om H¹ 2 uidetur E ingenationem P¹B¹ indignationem C
3 post adducemus add HPB: INTERROGATIO MEDIOCRIS 4 est
non H¹b¹ ominis B 5 quae om B cum eum H enumeta b
6 adnecessariorum H rationem d 8 administrarum H ammi-
nistrates d 9 animos — utrum om M re p. bl .R. P. d 10 exor-
nari (exornare H¹) M exorari ld exortari b exoriri Halmius 11 istec E
ista (istā H) et M an] at H ac B¹ post non add HPB RATIO-
CINATIO MEDIOCRIS 12 est om H¹ 13 posuimus H quic-
que H quicq̃ B quicquae P quidque CE quidquid Π 14 propo-
sitiones H¹ Ea P²CE Facta PΠ facta HB 16 unus PB 18 quam

ueneficii quoque damnata exestimabatur. Quid ita? quia
 necesse est eam, quae suum corpus addixerit turpissimae
 cupiditati, timere multos. Quos istos? Virum, par(en)tes,
 ceteros, ad quos uidet sui dedecoris infamiam pertinere. Quid
 5 postea? Quos tantopere timeat, eos necesse est, ***
 <Quare necesse est?> Quia nulla potest honesta ratio re-
 tinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intem-
 perantia audacem, natura mulieris inconsideratam. Quid?
 ueneficii damnatam quid putabant? Inpudicam quoque ne-
 10 cessario. Quare? Quia nulla facilius ad id maleficium
 causa, quam turpis amor et intemperans libido commouere
 potuit; tum cuius mulieris animus esset corruptus, eius
 corpus castum esse non putauerunt. Quid? in uiris idemne
 hoc obseruabant? Minime. Quid ita? Quia uiros ad
 15 unum quodque maleficium singulae cupiditates inpellunt,
 mulieris ad omnia maleficia cupiditas una ducit.'

Item: 'Bene maiores hoc comparauerunt, ut neminem regem,
 quem armis cepissent, uita priuarent. Quid ita? Quia,
 quam nobis fortuna facultatem dedisset, inicum erat in
 20 eorum supplicium consumere, quos eadem fortuna paulo
 ante in amplissimo statu conlocarat. Quid, quod exer-

HPΠ quoniam quam *BCE* quamquam *b*¹ in publicam *b* impudicam *ld*
 indicarent *H* eam *E* 1 ueneficam *bl* dāpnatam *E* existimabatur
 (exestimabatur *H*) *M* existimabant (existabant *b*) *E* Quod *P*¹ *Π* 3 te-
 mere *B* permultos *E* partes *HP*¹ *B*¹ potentes *b*¹ 5 quod *H*
 necesse est *** Quare necesse est? quia] necesse est quia *HPΠB*
 necesse est ut quoquo modo possit ueneficio petat. Cur? Quia *C*
 necesse est ut quoquo modo possit ueneficio petat. Quare necesse est
 eam quam *E* lacunam sic fere expleas iniuria quauis de medio tollere
 uelit. 6 nullam potes *b* 7 intemperantia *ΠC* intemperantiam
HPB intemperantem *E* 8 naturam *M* mulieris *M* mulieris
 (muliebris *d*) faciat necesse est *E* consideratam *H*¹ 9 inpudicem *II*
 impudicam *E* 12 poterit *H* tum *Id* cum *reliqui* 13 castum
 esse *ΠC*² *d* esse castum *l* cautum esse *HPBC* esse cautum *b* idem
 ne *HPB* 14 hoc *om bl* 15 quodque] quidem *H* inpellunt
PBC inpediunt *H* impellunt *EΠ* 16 mulieris *H* mulieres *reliqui*
 adducit *d* 17 uene *I'* ue ne *B* uen *H*¹ nostri maiores *d* con-
 parauerunt *HPB* comparauerunt *reliqui* ut *om H* 18 quam *B*
 19 quem *P* fortunā *HB* dedisse *HB* inicum *PB* iniquum
reliqui in *om C* 20 eorum *E* forum *HB* foro *PΠC* supplicio
*P*² *Πld* suplicio *b* sumere *H*¹ 21 conlocaret *II* collocarat *bl*
 collocauit *d*

citum contra duxit? Desino meminisse. Quid ita? Quia uiri fortis est, qui de uictoria contendant, eos hostes putare; qui uicti sunt, eos homines iudicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. Et ille, si uicisset, non idem fecisset? Non profecto tam sapiens fuisset. Cur igitur ei parcis? Quia talem stultitiam contemnere, non imitari consueui.'

24 Haec exornatio sermonem uehementer adcommodata est et animum auditoris retineat attentum cum uenustate sermonis tum rationum expectatione. 10

17 Sententia est oratio sumpta de uita, quae <a>ut quid sit aut quid esse oporteat in uita, breuiter ostendit, hoc pacto:

'Difficile est primum *** uirtute<s> reuereri, qui semper secunda fortuna sit usus.'

Item: 'Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit.' 15

Item: 'Egens aequae est is, qui non satis habet, et is, cui satis nihil potest esse.'

Item: 'Optima uiuendi ratio est eligenda; eam iucundam consuetudo reddet.'

Huiusmodi sententiae simplices non sunt inprobandae, 20 propterea quod habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem.

Sed illud quoque probandum est genus sententiae, quod confirmatur subiunctione rationis, hoc pacto:

'Omnes bene uiuendi rationes in uirtute sunt con- 25

11 uide ad p. 312, 4

5 num d 6 fuisset Md esset bl talem B²ΠE aetatem
HPB aetatis C 7 consueuit H 8 sermonem H ad sermonem
reliqui accomodata II accōmoda//// l accomodata reliqui 9 et
om B retineat HPB retinet ΠCE 10 ratione H post expectatione
(ex expectatione H) add HPB: SENTENTIA MEDIOCRIS 11 praetio H
ut HPB 12 oporteat esse H 13 plurimum Lambinus: lacunam
sic fere expleas quidque. Item: Non solet is potissimum uirtutes
blP²C³ uirtutem d uirtute M 14 fortuna secunda bd 18 et eam d
eaequae H iucundum P¹ iocundam ΠC²E 19 consuetudinem H
20 inprobandae HC improbandae reliqui 21 habent breues exposi-
tiones H rationes H indigent H 24 confirmatur P²B²ΠCld
non firmatur PB non infirmatur H firmatur b subiunctionis H
25 uirtutes HB¹ collocandae HE

locandae, propterea quod sola uirtus in sua potestate est, omnia praeterea subiecta sunt sub fortunae dominationem.'

Item: 'Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, deuolant omnes.

5 Cum enim recessit ea res, quae fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia teneri.'

Sunt item sententiae, quae dupliciter efferuntur. Hoc modo sine ratione:

10 'Errant, qui in prosperis rebus omnis impetus fortunae se putant fugisse; sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant.'

Cum ratione, hoc pacto:

15 'Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, 25 falluntur, propterea quod aetas illa non est impedimento bonis studiis. At ii sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut, quibus uirtutibus omnem tueri uitam possint, eas in aetate maturissima uelint comparare.'

20 Sententias interponi raro conuenit, ut rei actores, non uiuendi praeceptores uideamur esse. Cum ita interponentur, multum adferent ornamentis. Necesse est enim conprobet eam tacitus auditor, cum ad causam uideat adcommodari rem certam, ex uita et moribus sumptam.

16 Priscian. GL II p. 95, 14 Inuenitur tamen etiam maturissimus... Cicero ad Herennium libro V: quibus uirtutibus omnem tueri uitam possint, eas in aetate maturissima uelint comparare

2 praeter eam CE fortuna H dominatione P²ΠE 3 alicuius est b 4 ac CE hac HPΠB delapsa bl 5 Cur P¹ discessit H 6 possit P¹ 9 erant H¹ omnis M omnes E 10 se putant] reputant H 11 casus P²ΠE causis HPBC 13 Quid HP¹ΠB adolescentium Cbl putant ignosci bl non oportere E 14 quia b impedimento H impedimento reliqui 15 ii P hii BCl² hi P³C²HΠE adolescentes E 16 castigabunt H ut om H tueri uitam Priscianus] uitam tueri 17 aetatem maturissimam H comparare PB comparare reliqui 18 inter poni HB raro HE rare PΠBC auctores Hd non in b 19 inter ponentur HPB 20 adferentur H different b afferent ld ornamentis] tamen H Nam necesse est d enim Cbl animi HPB animo P²Πd conprobet HPC probet bl comprobet ΠBd 21 ad om b accom-

18 [Contrarium idem fere est, quod contentio.] Contrarium est, quod ex rebus diuersis duabus alteram breuiter et facile confirmat, hoc pacto:

‘Nam, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres?’

5

Item: ‘Nam, que(m) in amicitia perfidiosum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide *gerere* posse? aut qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum et cognoscentem sui fore in potestate (qui speres) et qui in sermonibus et conuentu amicorum uerum dixerit 10 numquam, eum sibi in contionibus a mendacio temperaturum?’

Item: ‘Quos ex collibus deiecimus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paris nobis esse non poterant, hi, postquam pauciores sunt, metuimus, ne 15 sint superiores?’

25 Hoc exornationis genus breuiter et continuatis uerbis perfectum debet esse ut *** cum commodum est auditu propter breuem et absolutam conclusionem tum uero uehementer, id quod opus est oratorci, conprobat contraria re et 20 ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod est dubium, ut dilui non possit aut multo difficillime possit.

1 Quintil. V 10, 2 pluresque inuenias in ea opinione ut id demum quod pugna constat enthymema accipi uelint et ideo illud Cornificius contrarium appellat IX 3, 99 Nam eos . . . praeteribo, qui etiam quae sunt argumentorum figuris adscripserunt

1 Contrarium (contrari *II*¹) — contentio *del Schuetzius* 2 alteram] altera *d* alteram altera *Weidnerus* 6 Nam quem in *P²B²ΠC²E* namq; in *HP* namq: *B* amicitiam *HPΠB* perfidiosam *HPB* 7 ea *H* cum fide gerere *Thielmannus* cum fide re *PBC* confidere *H* cum fide habere *B²Πbl* cum fide tenere *d* cum fide *C²* posse] reposcere *C* poscere *P²* 8 superuia *PB* cum *H* 9 sui fore *bl* scire *HPΠB* scire poteris *C* se uidere potest *B²* se poteris uidere *d* qui speres *bl om Md* 10 non dixerit *E* 11 sibi *M* putes *bl om d* contionibus credis *Cd* (credis *P² marg*) 13 colimus deiecibus *H* metuemus *d* 14 paris] pares *Cbl* pacis *PB* paucis *HP²Πd* esse *Cbl* exse *HPB* exaequari *P²Πd* 15 hii *l²* 16 superes *H* 17 exornationis *Aldus*] orationis 18 esse debet *H* ut] et *d editt* cum *om H* 20 oratorio *HPB* orationi *b* oratori *P²ΠB²Cld* conprobet *P²* conprobet *Π* conprobat *E* contrarias res *bl* 21 est dubio *HPB* 22 ut *HPΠB* ut aut *P²C²E*

Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta 19
sine totius sententiae demonstratione, quae denuo alio membro
<o>rationis excipitur, hoc pacto:

‘Et inimico proderas.’

5 Id est unum, quod appellamus membrum; deinde hoc
excipitur oportet alter<o:

‘Et> amicum laedebas.’

Ex duobus membris suis haec exornatio potest constare;
sed commodissima et absolutissima est, quae ex tribus con-
10 stat, hoc pacto:

‘Et inimico proderas et amicum laedebas et tibi non
consulebas.’

Item: ‘Nec rei publicae consuluisti nec amicis profuisti nec
inimicis restitisti.’

15 Articulus dicitur, cum singula uerba interuallis distin-
guentur caesa oratione, hoc modo:

‘Acrimonia, uoce, uultu <aduersarios> perterruisti.’

Item: ‘Inimicos inuidia, iniuriis, potentia, perfidia sustulisti.’

Inter huius generis et illius superioris uehementiam hoc
20 interest: illud tardius et rarius uenit, hoc crebrius et celerius
peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachii et con-
tortione dexteræ gladius ad corpus adferri, in hoc autem
crebro et celeri corpus uulnere consauciare uidetur.

1 Rufinus GL VI p. 577 RLM p. 584 Cicero ad Herennium in arte
rhetorica de membro id est περί κόλον sic dicit: Membrum orationis
— restitisti uide ad p. 312, 4 15 uide ad p. 312, 4

possit] add HPB: MEMBRUM GRAUE 1 apellatur b 2 alio
om P¹ΠC¹ 3 rationis H¹P¹Π excipitur CE explicatur HPB
explicatur B²Π pacto Rufinus] modo 5 appellamus M Rufinus
appellatur (apellatur b) E 6 altero P²ΠC Rufinus ab altero Π²B²E
aliter HP alter B 7 Et P²B²CE Rufinus, om HPΠB 8 suis
om d Rufinus solis Lambinus haec om H potes PBb 11 tibi M
Rufinus, tibi ipsi E 13 Nec] nunc P¹B rei publicae H rei p̃
ΠΠBCd .r. p. bl 14 restisti H restituisti B¹ add HPB: ARTI-
CULUS GRAUIS 15 interualis H¹ distinguuntur d editt 16 ratione H
17 aduersarios om M 19 Inter] in H genere H uehementiae H²
20 quod illud H²B²d 21 contortione bl contentione dM 22 dex-
trae ld afferri E 23 consauciare H¹ consauciari reliqui uidet H:
in HPB sequitur CONTINUATIO MEDIOCRIS

27 Continuatio est et densa <et continens> frequentatio
uerborum cum absolute sententiarum. Ea utemur commo-
dissime tripartito: in sententia, in contrario, in conclusione. In
sententia hoc pacto:

‘Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmitus 5
in uirtute, quam in casu praesidium conlocauit.’

In contrario hoc modo:

‘Nam si qui spei non multum conlocarit in casu,
quid est quod ei magnopere casus obesse possit?’

In conclusione hoc pacto:

10

‘Quodsi in eos plurimum fortuna potest, qui suas
rationes omnes in casum contulerunt, non sunt omnia
committenda fortunae nei magnam nimis in nos habeat
dominationem.’

In his tribus generibus ad continuationis uim adeo fre- 15
quentatio necessaria est, ut infirma facultas oratoris uideatur,
nisi sententiam et contrarium et conclusionem frequentibus
efferat uerbis; sed alias quoque nonnumquam non alienum est,
tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiusmodi
continuationes. 20

20 Conpar appellatur, quod habet in se membra orationis,
de quibus ante diximus, quae constant ex pari fere numero
syllabarum. Hoc non denominatione nostra fiet — nam id
quidem puerile est —, sed tantum adferet usus et exerci-
tatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum supe- 25
riori referre possimus, hoc modo:

1 e. d. e. c.] densa et continens E et densa HPB densa B²ΠC
2 utem H¹ 3 et tripartito H conclusione CE conuersione HPΠB
5 non om d 6 conlocauit PBC collocauit HΠE 8 qui M quis E
conlocarit PBC collocarit blΠ collocaret H collocauit d 9 casus
I²CE causis HPΠB 12 contulerunt Hd intulerunt PΠBC in-
tulerint bl 13 nec HPB ne reliqui nos] eos b 15 frequen-
tatione H 16 est necessaria E oratoris E orationis M 17 con-
trariam HPΠB et om H 18 efferat HC offerat PΠBE sed Md
Et bl 19 est non est b¹ eloquiores H eloqui res reliqui 20 post
continuationes add HPB: CŌPAR GRAUE 21 Conpar H compar
reliqui 22 constant CE constet PΠB consta (s. s. t) H 23 silla-
barum HΠbd de enumeratione d fiet HBE fit C om P¹Π
24 adferret H afferet E 25 ut] et H per H 26 possimus
P²ΠC²E possumus HPBC

‘In proelio mortem parens obpetebat, domi filius nuptias comparabat; haec omnia grauis casus administrabant.’

Item: ‘Alii fortuna dedit felicitatem, huic industria uirtutem comparauit.’

5 In hoc genere saepe fieri potest, ut non plane par 28
numerus sit syllabarum et tamen esse uideatur, si una aut
etiam altera syllaba est alterum breuius aut si, cum in altero
plures sunt, in altero longior aut longiores, plenior aut ple-
niores syllabae erunt, ut longitudo aut plenitudo harum multi-
10 tudinem alterius adsequatur et exaequet.

Similiter cadens exornatio appellatur, cum in ea<dem>
constructione uerborum duo aut plura sunt uerba, quae simi-
liter isdem casibus efferantur, hoc modo:

‘Hominem laudem egentem uirtutis, abundantem felici-
15 citatis?’

Item: ‘Huic omnis in pecunia spes est, a sapientia est ani-
mus remotus: diligentia comparat diuitias, negligentia
corrumpit animum, et tamen, cum ita uiuit, neminem prae
se ducit hominem.’

20 Similiter desinens est, cum, tametsi casus non insunt
in uerbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto:

‘Turpiter audes facere, nequiter studes dicere; uiuis
inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose.’

Item: ‘Audaciter territas, humiliter placas.’

1 parens *BC* pares *HP* paris *Π* pater *E* oppetebat *ΠE*
2 comparabat *PC* comparabat *reliqui* grauis *HPB* graues *ΠCE*
amministrabant *d* 3 illi *bl* felicitatem fortuna dedit *E* 4 con-
parauit *P* comparauit *reliqui* 5 gere *H* 6 syllabarum *bd* 7 sillaba *bd*
altera *H* alterutram *d* *Kayserus* aut] ut *d* altera *H* 8 altera *H*
longiora ut *H* longiores sunt *l* pleniora ut *H* 9 syllabae *bd*
aut] et *H* 10 assequatur *E* post exaequet *add HPB*: SIMI-
LITER CADENS 11 apellatur *Hb* eadem *E* ea (aea *H*) *M*
12 constuctione *H* 13 isdem *HΠ* hisdem *PBbl* eisdem *Cd* effe-
runtur *H* 14 laudas *d* laudare *b* gentem *B* habundantem *bl*
16 omnis *om H* animus] enim *B* 17 comparat *CP²* conparet *HP*
conparet *BΠ* comparat *E* negligentia *E* 19 post hominem
add HPB: SIMILITER DESINENS 21 in uerbis *M* uerbis *E*
eximiles *H* 22 nequid inter *H* diceres uiuis *PB* di-
cere si uiuit *H* 23 insidiose *b¹d* delinquit *H* ociose *d* 24 an-
dacter *E*

Haec duo genera, quorum alterum in exitum, alterum in casus similitudine uersatur, inter se uehementer conueniunt; et ea re, qui his bene utuntur, plerumque simul ea conlocant in isdem partibus orationis. Id hoc modo facere oportet:

‘Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, neglegere famam.’

Hic et ea uerba, quae casus habent ad casus similes, et illa, quae non habent, ad similes exitus ueniunt.

21 Adnominatio est, cum ad idem uerbum et nomen 10
29 acceditur com mutatione uocum aut litterarum, ut ad res dissimiles similia uerba adcommoventur. Ea multis et uariis rationibus conficitur:

Adtenuatione aut complexione eiusdem litterae sic:

‘Hic, qui se magnifice iactat atque ostentat, uenit 15
ante, quam Romam uenit.’

Et ex contrario:

‘Hic, quos homines alea uincit, eos ferro statim uincit.’

Productione eiusdem litterae <hoc modo:

‘Hinc auium dulcedo ducit ad auium.’ 20

20 Quintil. IX 3, 70 Auium dulcedo ad auium ducit . . . Cornificius haec traductionem uocat uidelicet alterius intellectus ad alterum

1 exitū *II* exitus *d* exitu *blPΠBC* 2 casu *P²C* similitudine *E* similiter *M* 3 ea] hae *H* re *CE* res *HPΠB* his *B²CE* uis *HPB* solis *Π* 4 eas *Π* conlocant *PBC* collocant *IIΠE* isdem *H* eisdem *E* hisdem *PΠBC* 7 negligere *ΠE* neglegere
• famam *om B* 8 ad] uel *H* 9 post ueniunt *add HPB*: ADNOMINATIO HUMILIS 10 Admonitio *B* Annominatio *E* uel nomen *d* et nomina *HP¹Π* 11 cum mutatione *P²* uocum *l* uolumus *HP* uel additione unius *P²Π* uel adiectione unius litterae *C* unius litterae (litterae *b*) *Bb* aut additione unius litterae *d* litterarum *Hb* litterarum sillabae aut sillabarum *d* ut *E* aut *M* 12 diuisimiles *HP¹Π* accommodentur *E* adcommoventur *M* 14 Adtenuatione *PBC* Attenuatione *IIΠd* aut tennatione *l* aut attenuatione *b* complexione *HP* complexione *reliqui* litterae *b* sic *P²CE* sit *PΠ* fit *H* sicut *B* 15 magnificet *H* uenit *d* 16 antequam *Lambinus*] ad te quam *M* ad te antequam *bl* a te antequam *d* 17 ex contrario] extrario *PΠBC* 18 uincit *ed Lipsiensis 1504*] uicit statim ferro *E* uicit *H¹* 19 productionem *PB* litterae *b* hoc modo — litterae *om M* hoc modo *bl* sic *d* 20 hunc *b²* ad auium *l²d* ad damnum *l¹b*

de eiusdem litterae):

tametsi uidetur esse honoris cupidus, tantum
tam diligit, quantum Curiam?

his litteris hoc pacto:

sic sibi posset temperare, nisi amorei mallet ob-
erare.

demendis nunc litteris sic:

‘Si’ lenones <uitasset tamquam leones,> uitae tradi-
disset se.’

Transferendis litteris sic:

‘Videte, iudices utrum hominei nauo <an uano> cre-
dere malitis.’

Commutandis hoc modo:

‘Dilegere oportet, quem uelis diligere.’

15 Hae sunt adnominations, quae in litterarum breui com-
mutatione aut productione aut transiectione aut aliquo huius-
modi genere uersantur. Sunt autem aliae, quae non habent²²
tam propinquam <in> uerbis similitudinem et tamen dissi-³⁰
miles non sunt; quibus de generibus unum est huiusmodi:

20 ‘Quid ueniam, qui sim, quare ueniam, quem insimulem,
cui prosim, quae postulem, breui cognoscetis.’

Nam hic est in quibusdam uerbis quaedam similitudo

1 litterae l literae sic b litterae hoc modo d 2 esse om ld
tantum tamen H tamen non tantum E tamen tantum non PΠC, B
(tamen tantum in ras) 3 curiam E curiam (curia H) meretricem M
4 Addendis P²ΠCE adtendis H attendis P At de demendis B² in ras
5 sibi] si H amorē H amorē reliqui 7 nunc om d literis b 8 Si
lenones uitasset tamquam leones (tamquam leones uitasset d) E leoni-
bus HPC (in B uetus lectio erasa) si leones uitasset P²C² leones
uitasset Π si lenones uitasset B² uitae tradidisset se b uitae se
tradidisset B²d uitae tradidisset l uitae tradidisse (s. s. t) se PB uitae
tradidi sese C uitātradidisse. Seu H tradidisset se Π: *archetypus*
fortasse: leonibus satius erat istum quam lenonibus uitam tradidisse
10 trans ferendis HB 11 iudices uidete l homines HΠΠ homini
reliqui nauo an uano b gnauo an uano l²d nauo HΠΠ gnauo Cl¹
ignauo B post malitis add v: nolo esse laudator ne uidear adulator
14 dilegere Lambinus deligere CE diligere HΠΠB uelit bl (a
quo uelis diligier P²) 15 admonitiones B annominations E lite-
rarum b lite rerum l 17 genere] dignere H 18 in uerbis bl
uerbis M uerbi P²d 19 eiusmodi H 20 quis sim d quare
ueniam del Haaseus 21 postules HP¹

non tam *perfecta*, quam illae superiores, sed tamen adhibenda nonnumquam. Alterum genus huiusmodi:

‘Demus operam, Quirites, ne omnino patres <conscripti> circumscripti putentur.’

Haec adnominatio magis accedit ad similitudinem quam superior, sed minus quam illae superiores, propterea quod non solum additae, sed uno tempore demptae quoque litterae sunt.

Tertium genus est, quod uersatur in casum commutatione aut unius aut plurium nominum. Unius nominis hoc modo:

‘Alexander Macedo summo labore animum ad uirtutem a pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terrae cum laude et gloria <uulga>tae sunt. Alexandrum omnes maxime metuerant, idem plurimum dilexerunt. Alexandro si uita data longior esset, trans Oceanum *acies* Macedonum transuolasset.’

Variose hic unum nomen in commutatione casuum uolutatum est. Plura nomina casibus conmutatis hoc modo facient <ad>nominationem:

‘Tiberium Graccum rem publicam administrantem pro-

3 Quintil IX 3, 72 Pessimus uero: Ne patres conscripti uideantur circumscripti. Raro euenit, sed nehementer uenit 12 Conf. Cleo-
chares ap. Herodian. περὶ σχημάτων RG VIII 598 W III 97 Sp 21 Eun-
dem auctorem quem hic sequitur sequi uidetur Cic. de har. resp. 41 43

1 effecta *HPΠB* affectanda *P²CE* quem *P¹Π* adhibenda *b*
2 genus] genus superioris *H* genus est *d* 3 dicemus *H* patres
conscripti *E* patres conscripti $\bar{p}$ c *C* $\bar{p}$ *HPΠB* (*P² add* conscripti,
B² add .c.) 4 circum scripti *P* 5 annominatio *E* similitudinem
quam illa *d* 9 casum *PB* casu *H* casuum *P²B²ΠCE* commutatio-
nem *HP* 10 unus *C* hominis *HPB* 14 laude et cum *H* gloria
uulgatae (peruulgatae *d*) *E* gloriata *HP* gloria *P²ΠBC* Alexander *H*
15 metuerunt *d* idem *HPΠBC²* item *P²B²CE* dilexerant *b*
16 longior data *b* trans oceanum macedonum transuolasset *M* trans-
uolasset oceanum macedonum (macedonicum *d*) *E* Oceanum *manus*
Gruterus: *acies addidi* 18 uariose] et uariose *H¹* uariise *B* uariose
probabiliter P: uarie (tribus litteris erasis *P²*) *ΠB²CE* nomen unum *E*
commutationem *HPBC* 19 conmutatis] computatis *H* commutatis *reliqui*
20 faciunt *H* adnominationem *P²ΠBC* annominationem *l* administratio-
nem *b* commutationem *d* nominationem *P* nominatione *H* 21 Tyberium *l*

hibuit indigna nex diutius in eo commorari. Gaio Gracco
 similis occis*o* est oblata, quae uirum rei publicae aman-
 tissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide
 captum malorum perfidia <per> scelus uita priuauit. Tuus,
 5 o Druse, sanguis domesticos parietes et uultum parentis
 aspersit. Sulpicio, qui paulo ante omnia concedebant, eum
 breui spatio non modo uiuere, sed etiam sepelirei pro-
 hibuerunt.'

Haec tria proxima genera exornationum, quorum unum 32
 10 in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus
 uerbis, tertium in adnominationibus positum est, perraro
 sumenda sunt, cum in ueritate dicimus, propterea quod non
 haec uidentur <reperiri posse sine elaboratione et sumptione
 operae; eiusmodi autem studia ad delectationem quam ad 23
 15 ueritatem uidentur> adcommodatiora. Quare fides et graui-
 tas et seueritas oratoria minuitur his exornationibus fre-
 quenter conlocatis et non modo tollitur auctoritas dicendi,
 sed offenditur quoque in eiusmodi oratione, propterea quod
 est in his lepos et festiuitas, non dignitas neque pulcritudo.
 20 Quare, quae sunt ampla atque pulcra, diu placere possunt;

graccum *Hbd* gracchum *reliqui* publicam *II* .p. *reliqui* āmini-
 strantem *d* prohibui *H, om b* 1 indigna nex *Cbl* indignam
 ex *H et P¹* probabiliter indigna nec *B* indignū *P²Π* marcus mal-
 liciolus indigne *d* eo *HPB* ea *P²ΠB²CE* commodari *b* G. *d*
 gracco *Hbd* graccho *reliqui* 2 similis *Halmius* simili *HPΠB*
 similiter *Cd om bl v* occisio *v Omnibonus* occiso *ME* est oblata
HPB oblata est *bl v* est ablata *P²Π* est ablata (ablata est *d*). r. p. *Cd*
 qui *d* uirum rei. p. *blv* uirtutis *Md* 3 de sinu *blv* diuinu *B*
 diuinū *HPΠC* dñatum *d* saturnium *b* fidem *HP* 4 malo-
 rum *Md* maiorum natu *blv* perfidiae *C* per scelus *BE* scelus
HPΠC alii hoc alii perfidia *del* 6 asparsit *C* sulpicio *bl* sul-
 picium *d* supplicio *M* qui *HPB* est *datius* cui *P²ΠC* (in *ras*) *E*
 palo *H¹* 7 sepelire *HPBC* sepeliri *P²ΠC²E* 9 genera proxima *E*
 10 simiter *H* posteriore loco descendentibus *l* 11 admonitionibus *B*
 annominationibus *E* 12 dicemus *E* quia *d* 13 reperiri—uidentur
om M repperiri? sine labore et consumptione operae huius modi *d*
 15 uirtutem *d* ● adcommodatiora *HPB* accommodatiora *P²ΠCl*
 accomodatiora *b* accommodata *d* hic *b²* expunxit uerba *b¹* scripta
 Quare quae sunt ampla 17 conlocatis *PBC* collocatis *HP²ΠE*
 19 eis *d* pulcritudo *Hb¹v* pulchritudo *reliqui* 20 ampla *om II*
 pulcra *Hv* pulchra *reliqui* possint *b*

quae lepida et concinna, cito satietate adficiunt aurium
sensem fastidiosissimum. Quomodo igitur, si crebro his
generibus utemur, puerili uidemur elocutione delectari, item,
si raro interseremus has exornationes et in causa tota uarie
dispergemus, commode luminibus distinctis inlustrabimus
orationem.

- 33 Subiectio est, cum interrogamus aduersarios aut quaeri-
mus ipsi, quid ab illis aut quid contra nos dici possit,
dein subicimus id, quod oportet dici aut non oportet aut
nobis adiumento futurum sit aut offuturum sit contrario,¹⁰
hoc modo:

‘Quaero igitur, unde iste tam pecuniosus factus sit.
Amplum patrimonium relictum est? At patris bona uenie-
runt. Hereditas aliqua uenit? Non potest dici, sed etiam
a necessariis omnibus exhereditatus est. Praemium ali-¹⁵
quod ex lite aut iudicio cepit? Non modo id non fecit,
sed etiam insuper ipse grandi sponsione uictus est. Ergo,
si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes uidetis,
aut isti domi nascitur aurum aut, unde non est licitum,
pecunias cepit.’²⁰

- 24 Item: ‘Saepe, iudices, animum aduerti multos aliqua ex
honestā re, quam ne inimici quidem criminari possint,

7 Subiectio *uide ad* p. 312, 4   21 Demosth. contra Aristog. I 76

1 lepida *blB*¹ lepides *H* lepidis *P* lepidas *B* lepida sunt
*P*¹ *HCd* concinnae *H* concina *C* cito *PICE* ita *H* to *B* affi-
ciunt *E*   2 ergo *b*   crebre *H*   3 nidebimur *E*   item *HP*¹ *C*
ita *P*¹ *probabiliter* (em *in ras*) *ΠBE*   4 inter seremus *H*   exor-
nationes has *E*   causa (casa *H*¹) tuta *HPΠB* causa tota *C* tota
causa *E*   5 dispargemus *M*   inlustrabimus *ΠBC* inlustrauimus *HP*
illustrabimus *E*   6 post orationem *add H*: SUBIECTIO UT DR
NIHIL MEDIOCRIS UIDEȚ; *PB*: SUBIECTIO UT DICIT̃ UIS ME-
DIOCRIS NIHIL UIDEȚUR *latet nomen rhetoris quale est* (ut dicit)
Iunilius   8 aut quid] aut qui *B*   aut *H*¹ a nobis aut quid *b*   9 deinde
CE   aut] At *d*   oportet *M*   potest *E*   aut] ut *d*   10 adiu-
uento *P*¹ aut iumento *C*¹   illis obfuturum *d*   sit] si idem *HP*
sit si id est *B*   Sit de *Π* e *P*² *CE*   12 ergo *b*   sit factus *E*   13 ad
HP an *C*   uenerunt *H*   14 obuenit *bl*   15 omnibus *om l*   exhere-
ditatus *HPC* exheredatus *ΠBE*   16 non id *C*   17 ipse *om E*
uinctus *CE*   18 si] in *l*   20 accepit *E*   21 animum aduerti
(anerti *H*) *M* animaduerti *E*

- sibi praesidium petere. Quorum nihil potest aduersarius
facere. Nam utrum ad patris eius uirtutem confugiet?
At eum uos iurati capite damnastis. An ad suam *uitam*
reuertetur? Quam uitam aut ubi ho<ne>ste tractatam?
5 Nam hic quidem ante oculos uestros quomodo uixerit,
scitis omnes. At cognatos suos enumerabit, quibus uos con-
ueniat commoueri. At hi quidem nulli sunt. Amicos pro-
feret. At nemo est, qui sibi non turpe putet istius
amicum nominari.'
- 10 Item: 'Credo, inimicum, <que>m nocentem putabas, in iudi-
cium adduxisti? Non: nam indemnatum necasti. Lege<s>,
quae id facere prohibent, ueritus? At ne scriptas quidem
iudicasti. Cum ipse te ueteris amicitiae commonefacere<t>,
commotus es? At nihilominus, sed etiam studiosius oc-
15 cidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes uolutarentur,
misericordia motus es? At eorum patrem crudelissime
sepultura quoque prohibuisti.'

ἤδη τοίνυν τινὰς εἶδον τῶν ἀγωνιζομένων οἱ . . . οἱ μὲν εἰς τὴν τοῦ βίου
μετριότητα καὶ σωφροσύνην κατέφυγον, οἱ δὲ εἰς τὰ τῶν προγόνων
ἔργα . . . οἱ δ' εἰς ἕτερα τοιαῦτα δι' ὧν εἰς ἔλεον . . . τοὺς δικάζοντας
ἡγαγον. τούτῳ δὲ οὐδέν' ὀρώ τῶν τόπων τούτων βάσιμον ὄντα . . .
τί γὰρ ὥς ἀληθῶς ἐρεῖ; ὧν ὁ πατήρ τι πεποίηκε νῆ Δία. ἀλλὰ κατεγνώκαθ'
ὑμεῖς ἐν τουτοῖσι τοῖς δικαστηρίοις αὐτοῦ θάνατον . . . ἀλλὰ νῆ Δία
. . . εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον καταφεύξεται ὥς σῶφρονα καὶ μέτριον. ποῖον;
ὃν ποῦ βεβίωκεν; ὃν μὲν γὰρ ἅπαντες ὑμεῖς ἐοράκατε, οὐκ ἔστι τοι-
οῦτος . . . ἀλλὰ νῆ Δία καὶ χωρὶς τούτων συγγενεῖς πολλοὶ καὶ καλοὶ
κάγαθοι παραστάντες αὐτὸν ἐξαιτήσονται. ἀλλ' οὔτ' εἰσὶν οὔτ' ἐγένοντο
πώποτε· πῶς γὰρ τῷ γε μηδ' ἐλευθέρῳ;

2 face *PB* patres *b* eius] sui *d* *Halmius* confugietur *l* 3 ad
HPB uitam *addidi* 4 reuertitur *b*¹ quam **M** antiquam *P*²*C*
(in marg) **E** aut ubi **M** alicubi *P*²**E** honeste *CE* hoste *HPΠB*
5 nostros *bd* 6 omnes] eminens *H* at *P*²*B* ad *HPΠ* An *CE*
enumerauit *HPB* 7 at *HP*²*C*²**E** ad *PBC* hii *l*²*d* pro-
ferret *Hb* 8 putet *P*²*ΠCE* potest *HPB* 9 istis *l* amicum *CE*
unicum *HPΠB* 10 credo quem *d* quem nocentem *l, b* (s. s.
uel in) nocentem *d* innocentem **M** in *om b* 11 nam *HBbl* iam
PΠ nam eum *B*²*d* eum *C* indāpnatum *bl* negasti *H* lege *HP*
12 ueritus (ueritas *H*) **M** ueritus es **E** At *P*²*BE* an *HPΠC* 13 te
om Hd commune facere *H*¹ commune facere *H*²*PB* commoneret
te *d* 14 conatus es *H* At *P*²*ΠCE* ad *HPB* nihil ominus *Cl*
stiosius *H* 15 qui *H* ad pedes *P*²*ΠB*²*CE* ades *P* adesse *H*
apedes *B* lutarentur *B* 16 misericordiam *P* At *ΠCE* ad *HPB*

34 Multum inest acrimoniae et grauitatis in hac exornatione, propterea quod, cum quaesitum est, quid oporteat, subicitur id non esse factum. Quare facillime fit, ut exaugeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subiunctionem, sic:

‘Nam quid me facere conuenit, cum a tanta Gallorum multitudine circumsederer? Dimicarem? At cum parua manu tum prodeiremus: <locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? At neque subsidium, quod expectarem, habebamus neque erat, qui uitam pro- 10 duceremus.> Castra relinquerem? At obsidebamus. Vitam militum neglegerem? At eos uidebar ea accepisse conditione, ut eos, quoad possem, incolumis patriae et parentibus conseruarem. Hostium condicionem repudiarem? At salus antiquior est militum quam impedimentorum.’ 15

Eiusmodi consequuntur identidem subiunctione(s), ut ex omnibus ostendi uideatur nihil potius, quam quod factum sit, faciundum fuisse.

25 Gradatio est, in qua non ante ad consequens uerbum descenditur, quam ad superiora cons(c)ensum est, hoc modo: 20

‘Nam quae reliqua spes manet libertatis, si illis et

---

21 Cic. pro Quinctio 30, 94: Sin et poterit Naeuius id quod libet et ei libebit id quod non licet, quid agendum est? Aquila RLM p. 31, 4 Halm

---

p. 325, 17 sepulturam *H* 1 grauitati *H*¹ grauitas *B*¹ 3 facile me *PΠB* facillime *HCE* augeatur *d* 5 quoque *om* *H*¹ sic *P*² *ΠC* sit *PB*, *om* *H* fit sic *b* sic fit *l* sic facimus *d* 6 a *om* *P*¹ 7 circumsederer] circumsederea *PB* circumsedere *Π* circumsedere an *C* circumsedere ut *H* circumsederer an *P*² *B*² *C*² *E* At *P*² *ΠCE* ut *H* ad *PB* 8 tam *P*¹ *BC* prodiremus *Cbl* proderemus *HPΠB* perderemus *d* locum — produceremus *om* *M* 9 at *om* *d* 10 produceremus *d* producerem *bl* 11 At *om* *d* obsidebamus *b* 12 neglegerem *E* At] ad *HPB* ut *b* conditione *CE* 13 quo ad *H* incolumis *PB* incolomis *H* incolumes *Cd* incolomes *Πbl* 14 hostiam *PB* conditionem *HPE* At] ad *H* 15 antiquior est] antiquiorem *PB* impedimentorum *HPC* impedimentorum *reliqui* 16 huiusmodi *H* consequuntur *H* consecuntur *bd* consequuntur *reliqui* subiunctione *HPB* 17 ostendi] extendi *H* sit *M* est *E* 18 faciendum *HE*: *post* fuisse *add* *HPB*: GRADATIO 20 superiores *PΠB* superioris *H* superius *B*² *CE* consensum *P*² *ΠCd* con-

quod libet, licet, et quod licet, possunt, et quod possunt, audent, et quod audent, faciunt, et quod faciunt, vobis molestum non est?

Item: 'Non sensi hoc, et non suasi, neque suasi, et non ipse facere coepi, neque facere coepi, et non perfeci, neque perfeci, et non probavi.'

Item: 'Africano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria aemulos comparauit.'

Item: 'Imperium Graeciae fuit penes Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatae, Spartiatae superauere Thebani, Thebanos Macedones uicerunt, qui ad imperium Graeciae breui tempore adiuncxerunt Asiam bello subactam.'

Habet in se quendam leporem superioris cuiusque crebra
15 repetitio uerbi, quae propria est huius exornationis.

Definitio est, quae rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter et absolute, hoc modo:

'Maiestas rei publicae est, in qua continetur dignitas et amplitudo ciuitatis.'

---

4 Demosth. de cor. 179 . . . οὐκ εἶπον μὲν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δέ, οὐδ' ἔγραψα μὲν, οὐκ ἐπρέσβευσα δέ, οὐδ' ἐπρέσβευσα μὲν, οὐκ ἔπεισα δὲ Θηβαίους . . . (Alex περὶ σχημ. RG VIII 467 W III 31 Sp alii multi) 7 Quintil. IX 3, 56 Sunt tamen tradita et Latina: Africano uirtutem industria, uirtus gloriam gloria aemulos comparauit 16 Quintil. IX 3, 91: finitio: nam et hoc Cornificius atque Rutilius schema λέξεως putant

---

sensum *HPB* ascensum *bl* p. 326, 21 reliquas per manet *H*
4 neque suani *H* non] cum *b* 5 facere *E* facere statim *H* statim
facere *PΠBC* perfici *B* 6 perfici *HB* probavi neque probavi *d*
7 affricano *ld* africani *H* uirtute industria *H* industria uirtutem *EC*
gloriae gloriae multos *H* 8 comparauit *HPC* comparauit *reliqui*
9 graeciae (graeciae egregium *d*) *E* egregiae (egriae *C*) *M* athenienses *H*¹ atheniens *B*¹ 10 thabeni *H* tebani *PC*
11 thabenos *H* hebanos *C*¹ machedones *P* 12 graciae *P*¹ adiuncxerunt *PC*
adiunxerunt *reliqui* subiectam *d* 14 habet in se quendam *E*
habetis insequendum *M* superioris *E* superiorem *M* cuius *C*
15 quae *om C* post exornationis *add HPB*: DEFINITIO MEDIOCRIS
16 Diffinitio *E* Diffinio *H* res *H* propria *H* 17 potestate *H*
18 magestas *H* publicae *Hb* p̄ *PΠBCld*

Item: 'Iniuriae sunt, quae aut pulsatione corpus <aut> conuicio auri aut aliqua turpitudine uitam cuiuspiam uiolant.'

Item: 'Non est ista diligentia, set auaritia, ideo quod diligentia est accurata conseruatio suorum, auaritia iniuriosa adpetitio ali<en>orum.'

Item: 'Non est ista fortitudo, sed temeritas, propterea quod fortitudo est contemptio laboris et periculi cum ratione utilitatis et compensatione commodorum, temeritas est cum inconsiderata dolorum perpessione gladiatoria periculorum susceptio.'

Haec ideo comoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuspiam uim et potestatem ita dilucide proponit et <explicat> breuiter, ut neque pluribus uerbis oportuisse dici uideatur neque breuius potuisse dici putetur.

26 Transitio uocatur, quae cum ostendit breuiter, quid dictum sit, proponit item breui, quid consequatur, hoc pacto:

'Modo in patriam cuiusmodi fuerit, habetis: nunc <in> paren<te>s qualis extiterit, considerate.'

Item: 'Mea in istum beneficia cognoscitis; nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite.'

Proficit haec aliquantu<lu>m exornatio ad duas res: nam et quid dixerit commonet et ad reliquum comparat auditorem.

15 uide ad p. 312, 4 17 Demosth. de cor. 268 ἐν μὲν τοίνυν τοῖς πρὸς τὴν πόλιν τοιοῦτος· ἐν δὲ τοῖς ἰδίοις κτλ.

1 pulsione H aut BCE om HPI conuitio Hl 2 auris HPIB aures CE 3 est] et HPB set] det HP de Π sed reliqui quia E 4 acurata C inuariosa H 5 appeticio alienorum E adpetitio aliorum M 6 ista non est bl 7 fortudo H contemptio est bl est susceptio d 8 compensatione HPC compensatione reliqui 9 dolorum] laborum d perpensione CE perpensione HPIB 11 Exornatio est H exonatio b¹ quia E 12 praeponit H et explicat bl, om H et PIBCd 14 breuius] lucidius l putetur] add HPB: TRANSITIO MEDIOCRIS UEL ETIAM HUMILE 15 uocatur] est uocatur H¹ 17 patrem P²B²C 18 in parentes bl in patrem d parens M 19 Mira mea d istam PPIB ista H cognostis Baiterus 21 aliquantulum b¹ aliquantum ldM 22 qui H quod d dixit d reliquum H reliquum reliqui comparat HPBC comparat reliqui: post auditorem add HPB: CORRECTIO MEDIOCRIS

Correctio est, quae tollit id, quod dictum est, et pro eo id, quod magis idoneum uidetur, reponit, hoc pacto:

‘Quodsi iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo, facile hoc perfici posset.’

5 <Item:> ‘Nam postquam isti uicerunt atque adeo uicti sunt —, ea<m> quomodo uictoriam appellem, quae uictoribus plus calamitatis quam boni dederit?’

Item: ‘O uirtutis comes inuidia, quae bonos sequeris plerumque atque adeo insectaris!’

10 Commouetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi uerbo elata *** tantummodo dicta uidetur; ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatio<ne.> ‘Non igitur satius esset,’ dicit aliquis, ‘ab initio, praesertim cum scribas, ad optimum et lectissimum uerbum deuenire?’

15 Est, cum non est satius, si commutatio uerbi id erit demonstratur<a,> eiusmodi rem esse, ut, cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixisse uidearis, cum ad electius uerbum accedas, insigniorem rem facias. Quodsi continuo uenisse<s> ad id uerbum, nec rei nec uerbi gratia animaduersa esset.

20 Occultatio est, cum dicimus nos praeterire aut non scire aut nolle dicere id, quod nunc maxime dicimus, hoc modo: 27 37

‘Nam de pueritia quidem tua, quam tu omnium intemperantiae addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum

---

20 uide ad p. 312, 4

---

2 magis om H¹ 3 Quodsi C Quia si bl innuisset E annuisset M
4 possit Hb 5 Item bl, om Md 6 eam P²CE ea H eum PΠB 7 plus
om H¹ 8 Item add Kayserus uirtus P¹ sequeris ΠCbl sequeris
HPB insequeris P²d 9 atque adeo blH adeo PBC immo adeo d,
om Π 11 lacunam sic fere expleas: ipsis uerbis necessariis at ea v
ast ea cod voss 2 12 correctionem HBCd correptionem P correc-
tione P²Πbl sit b pronuntiatione bl pronuntiatio dM 13 Num d
ergo b esset HE esse PΠBC aliquis] aliaquae H 14 ue-
nire d 15 uerbis dederit H demonstratura ldΠCP²B² demonstra-
tur HPB demonstratam b 17 apellaris b ad electius E adfectis
HPB adfectantis P²C affectantis Π 18 accedas ld accedat M
insigniores HPB uenisse HPB uenisset Π 19 post esset add
HPB: OCCUPATIO MEDIOCRIS 20 Occultatio Spaldingius ad
Quintil. IX 3, 98] Occupatio 21 tunc P²CE dicemus d uel sum-
matim dicimus C 22 omni Cd intemperantia H 23 adduxisti B
diceremus H

putarem: nunc consulto relinquo; et illud praetereo, quod te <tribuni> rei militaris infrequentem tradiderunt; deinde quod iniuriarum satis fecisti L. Labeoni, nihil ad hanc rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium est.

Item: 'Non dico te ab sociis pecunias cepisse; non sum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depulatus es; furta, rapinas omnes tuas omitto.'

Haec utilis est exornatio, si aut ad rem quam non pertineat alii<s> ostendere, quod occulte admonuisse prodest aut longum est aut <ig>nobile aut planum non potest fieri aut facile potest reprehendi <ut> utilius sit occulte fecisse suspicionem, quam eiusmodi intendisse orationem, quae redarguatur.

Disiunctum est, cum eorum, de quibus dicimus, aut utrumque aut unum quo<d>que certo concluditur uerbo, sic: 15

'Populus Romanus Numantiam deleuit, Kartaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatae sunt, nihil Kartaginiensibus scientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthis erudita calliditas praesidii tulit, nihil Fregellanis morum et ser- 20 monis societas opitulata est.'

Item: 'Formae dignitas aut morbo deflorescit aut uetustate extinguatur.'

Hic utrumque, in superiore exemplo unam quamque rem certo uerbo concludi uidemus. 25

2 te tribuni *bl* et *Md* infrequenti *H* tradidisti *d* 3 L. Labeoni] lauioni *H* 4 puto pertinere *H* 6 a *d* accepisse *E* 7 regia *b* 9 est utilis *bl* ad *M om E* quam non *P²E* quae non *HPΠB* non *C* 10 aliis *P²B²ΠE* alii *HPBC* planius *Kayserus* quod *M om E* ammonnisse *d* prodesse *H* aut longum est] quod est aut longum *d* 11 ignobile *EB²C²* nobile *M* 12 aut] ut quod *Π* aut si *d* reprehendendi *b* ut *E om HPΠB* et *P²C* suspicionem *Hl* 13 post redarguatur *add HPB*: DISIUNCTUM ET GRAUE 14 Disiunctio *E* 15 quodque *P²ΠCE* quoque *H² (om H¹)PB* certe *H¹* 16 Romanus *C ī PΠBE* romanorum *H* cartaginem *B* 17 corhintum *PB* corintum *Πb* fragellas *Cd* nil *Hd* Item nihil *b* 18 autxiliatae *B¹C¹* nil *H* kartaginiensibus *Cbl* kartaginiensibus *H* cartaginiensibus *PΠB* carthaginiensibus *d* 19 sententia *b* nil *H* corinthis *HPCbl* corhintis *B* chorintis *Π* corinthiis *d* 20 praesidio *H* nil *H* fragellianis *Cbd* fregellianis *l* 21 sotietas *H* 24 utrumque] et *C* superiori *bl* unam *P²BCE*

Coniunctio est, cum interpositione uerbi et superiores 38 partes orationis comprehenduntur et inferiores, hoc modo:

‘Formae dignitas aut morbo deflorescit aut uetustate.’

Adiunctio est, cum uerbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum aut postremum conlocamus. Primum hoc pacto:

‘Deflorescit formae dignitas aut morbo aut uetustate.’

Postremum sic:

‘Aut morbo aut uetustate formae dignitas deflorescit.’

10 Ad festiuitatem disiunctio est adposita, quare rarius utemur, ne satietatem pariat; ad breuitatem coniunctio, quare saepius adhibenda est. Hae tres exornationes de simplici genere manant.

Conduplicatio est quom ratione amplificationis aut 28
15 <com>miserationis eiusdem unius aut plurium uerborum iteratio, hoc modo:

‘Tumultus, Gai Gracce, tumultus domesticos et intestinos conparas!’

Item: ‘Commotus non es, cum tibi pedes mater amplexaretur, non es commotus?’
20

---

17 Demosth. de cor. 143 πόλεμον εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσάγεις, Ἀλσχίνη, πόλεμον Ἀμφικτυονικόν: conf. Anon. Seg. RG I 437, 5 Sp. § 72 edit. Graeuen.

---

utiam Π utar HP p. 330, 25 certam HP uocabulo d post uide-
mus add HPB: CONIUNCTIO MEDIOCRIS 2 comprehenduntur
PBC comprehenduntur reliqui 3 mormo H aut] et H 4 cum
om H quod Π re PΠ comprehenditur HPB prehenditur Π
comprehenditur CE 5 non om H inter ponimus H collocamus E
8 postremum P²Cd postremo HPΠbl postremum — uetustate om B
si H¹ 10 disiunctio P²ΠC²E deiunctio HPC diiunctio B apposita ld
11 utemur ea E ad om bl breuitate H coniunctio M con-
iunctio parit b parit coniunctio l coniunctio est d 12 est adhi-
benda d Hae — manant del Schuetzius conf. Mart. Cap. p. 147, 5 Eyss.
exonationes b¹ des B 13 post manant add HPB: CONDUPLI-
CATIO GRAUIS 14 quom] qua HP quae P²ΠB cum CE ra-
tionem HPΠB 15 miserationis M plurium Omnibonus pluri-
mum HPBC plurimorum P²C²ΠE iterat P²Π 17 Gai l G PΠd
C C g. Bb om H Gracce Halmius gracchi bd greci H gracchi
PΠBcl tumultos et H tumultu Π 18 conparas Halmius con-
parat H comparat reliqui 19 commotus non es P²CE commotu-
mone HPΠB mater pedes Hd 20 est PΠB

Item: 'Nunc audes etiam uenire in horum conspectum, proditor patriae? Proditor, inquam, patriae, uenire audes in horum conspectum?'

Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio uerbi et uulnus maius efficit in contrario causae, quasi aliquod telum saepius perueniat in eandem partem corporis.

Interpretatio est, quae non iterans idem redintegrat uerbum, sed id commutat, quod positum est, alio uerbo, quod idem ualeat, hoc modo:

'Rem publicam radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti.'

Item: 'Patrem nefarie uerberasti, parenti manus scelerate attulisti.'

Necessum est eius, qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum.

39 Commutatio est, cum duae sententiae inter se discrepantes ex traiectione ita efferuntur, ut a priore posterior contraria priori proficiscatur, hoc modo:

'Esse oportet, ut uiuas, non uiuere, ut edas.'

Item: 'Ea re poëmata non facio, quia, cuiusmodi uolo, non possum, cuiusmodi possum, nolo.'

7 *uide ad* p. 312, 4 19 Quintil. IX 3, 85: non ut edam uiuo, sed ut uiuam, edo. Musonius ap. Stob. floril. XVIII 38 διὸ καὶ προσήκει ἐσθίειν ἡμῖν ἵνα ζῶμεν... εἰ γὰρ μέλλομεν συστοιχεῖν ἀρίστῳ ὄντι τῷ λόγῳ Σωκράτους, ὃς ἔφη τοὺς μὲν πολλοὺς ἀνθρώπους ζῆν ἵνα ἐσθίωσιν, αὐτὸς δὲ ἐσθίειν ἵνα ζῇ conf. XVII 22 Clem. Alex. paedag. II 1, 1 p. 163 Potter Macrob. Saturn. II 8, 16 20 Porphyrio ad Hor. epist. II 1, 257 Si quantum cuperem, possem quoque] Dicit se iudicio magis quam ingenio paratum. Et hoc uetus esse dictum Aristarchi ferunt, qui cum multa reprehenderit et in Homero, aiebat neque se posse scribere quemadmodum uellet, neque uelle quemadmodum posset (Nauckius *per colloquium*)

1 etiam audes E 4 commouetur H 5 magis l 6 corporis partem H *add* HPB: INTERPRETATIO (INTER PRETATIO PB) GRAUIS 7 integratio H¹ s. s. red m1 8 it PB est om H¹ 9 ualet b 10 rem f M rem .p. E ciuites H 12 Item om bl 13 intulisti E 14 necessum HPB necesse P²ΠCΞ audet H 15 interpretatio PB: *post* uerborum *add* HPB: COMMUTATIO MEDIOCRIS 17 traiectione H transiectione reliqui 19 oportet esse H uiuas] uos H edis H *uix recte* 20 p̄mata H quae huiusmodi H p. 333, 1 quae de illo dici non (non om H¹) possunt HPB quae de illo dicuntur dici non possunt quae dici possunt

Item: 'Quae de illo *dici possunt, non dicuntur, quae dicuntur, dici non possunt.*'

Item: 'Poëma loquens pictura, *pictura* tacitum poëma debet esse.'

5 Item: 'Si stultus es, ea re taces: non tamen si taces, <ea re> stultus es.'

Non potest dici, quin commode fiat, cum contrariae sententiae relatione uerba quoque conuertantur. Plura subiecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidum esset, ut, cum bene esset intellectum, 10 facilius in dicendo inueniretur.

Permissio est, cum ostendemus in dicendo nos aliquam 29 rem totam tradere et concedere alicuius uoluntati, sic:

'Quoniam omnibus rebus ereptis solum mihi superest 15 animus et corpus, haec ipsa, quae mihi de multis sola relictæ sunt, uobis et uestrae condono potestati. Vos me uestro quo pacto uobis uidebitur utamini atque abutamini licebit; impunitè in me quidlibet statuite; dicite, atque obtemperabo.'

20 Hoc genus tametsi alias quoque nonnumquam tractan-

3 Plutarch. de glor. Athen. 3 p. 346 F ὁ Σιμωνίδης τὴν μὲν ζωγραφίαν ποίησιν σιωπῶσαν προσαγορεύει, τὴν δὲ ποίησιν ζωγραφίαν λαλοῦσαν: conf. de and. poet. 3 p. 18 A quaest. conuiu. IX 15, 11 p. 748 A De uita et poes. Hom. 216 p. 1244 καὶ γὰρ εἶπέ τις τῶν σοφῶν ὅτι ἐστὶν ἡ ποιητικὴ ζωγραφία λαλοῦσα, ἡ δὲ ζωγραφία ποιητικὴ σιωπῶσα: Cic. de legg III 1, 2 (Victorius) 15 Lucil. 695 LXXVIII 7, M

non (non om C¹) dicuntur CE: lacunam rectius quam CE expleuit Simon 3 pictura, pictura Baiterus pictura est pictura v pictura est bl dictura PΠB dicitur H est C exemplum om d 5 si] quia Aldus fortasse del non E sapiens M si taces ea re E et tacens M 7 potes PB qui H quam v 8 translatione E reuertuntur H subiciemus d subicimus H 9 exhortationis l 10 inuentum H PΠB 11 dicundo l: post inueniretur add H PB: PERMISSIO LEUE 12 ostendimus C² dicundo l 13 uoluntatis H PBC si b 14 ereptis rebus H 16 uestrare condono CE uerecondonon PB uerso recondo non H uestrae recondo nunc P²Π 17 uestro om b uidebitur uobis ld 18 impune d imponite bl quidlibet PΠ quodlibet HB quicquidlibet P²CE obtemperabo P²ΠB²E obtemperabo C hucteparebo HP parebo B nutu parebo Kayserus fortasse: dicto parebo 20 tractatandum b¹

dum est, tamen ad misericordiam commouendam uehementissime est adcommodatum.

40 Dubitatio est, cum quaerere uideatur orator, utrum de duobus potius aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo:

‘Offuit eo tempore plurimum rei publicae consulum siue stultitiam siue malitiam dicere oportet siue utrumque.’

Item: ‘Tu istuc ausus es dicere, homo omnium mortalium — quonam te digno moribus tuis appellem nomine?’

Expeditio est, cum rationibus conpluribus enumeratis 10 quibus aliqua res *confici* potuerit, ceterae tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo:

‘Necesse est, cum constet istum fundum nostrum fuisse, ostendas te aut uacuum possedissem aut usu tuum fecissem aut emissem aut hereditate tibi uenisse. Vacuum, 15 cum ego adessem, possidere non potuis<ti; usu> tuum etiam nunc fecissem non potes; emptio nulla profertur;

7 Quintil. IX 3, 88 siue me malitiam siue stultitiam dicere oportet Demosth. de cor. 20 τί οὖν συνηγωνίσαιτ' αὐτῷ πρὸς τὸ λαβεῖν ὀλίγον δεῖν ὑμᾶς ἔκοντας ἑξαπατωμένους; ἢ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων εἴτε χρὴ κακίαν εἶτ' ἄγνοιαν εἴτε καὶ ταῦτ' ἀμφοτέρωτ' εἰπεῖν. Terent. Phorm. 659 utrum stultitia facere ego hunc an malitia, dicam . . . incertus sum (Alexand. περὶ σχήμ. RG VIII 429 W III 12 Sp) 8 Demosth. de cor. 22 εἰς τοῦθ' ἤκεν ἀναιδεύας ὥστ' ἐτόλμα λέγειν ὡς ἐγὼ κτλ. εἶτ' ὦ — τί σε εἰπὼν ὀρθῶς προσείπω; (Alexand. περὶ σχήμ. RG VIII 459 W III 27 Sp) 10 uide ad p. 316, 1

2 est om b accommodatum E add HPB: DUBITATIO ET GRAUE 3 uidetur P²C unum H de om b 4 plurimis H positum potissimum b¹ 6 Obfuit d rei p PΠBC recipi H rei .p. E consultum b consilium d 7 dici Hd 8 tuis tuta usus HPB istud tu ausus b tu istud ausus reliqui amnium H 9 quonam Baiterus quaero nam HΠB quaero Nam quo Cbl Nam quonam d post nomine add HPB: EXPEDITIO MEDIOCRIS HAEC EST NECESSARIA CONCLUSIO 10 conpluribus H quampluribus d compluribus reliqui 11 aliquas l¹ confici] non HΠΠ fieri non B aut fieri aut fieri non C aut fieri aut non fieri C²E 12 intendimus dicimus H 13 ipsum fundum l fundum istum b¹ 15 hereditati PB 16 ego cum b potuisti; usu tuum etiam nunc Kayserus potius tuum etiam nunc HPB potuisti tuum etiam nunc B²Π et s. s. usu P² potuisti tuum etiam nunc usu (usu nunc C nunc om d). CE 17 potest H

hereditate tibi me uiuo mea pecunia uenire non potuit:
relinquitur ergo, ut me ui de meo fundo deieceris.'

Haec exornatio plurimum iuuabit coniecturalis argu- 41
mentationes. Sed non erit, tamquam in plerisque, ut, cum
5 uelimus, ea possimus uti: nam fere non poterimus, nis<i
nobis> ipsa negotii natura dabit facultatem.

Dissolutum est, quod coniunctionibus uerborum e medio 30
sublatis, separatis partibus effertur, hoc modo:

'Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis,
10 obtempera legibus.'

Item: 'Descende in integram defensionem, noli quicquam re-
cusare, da seruos in quaestionem, stude uerum inuenire.'

Hoc genus et acrimoniam habet in se et uehementissi-
mum est et ad breuitatem adcommodatam.

15 Praecisio est, cum dictis quibus reliquum, quod coeptum
est dici, relinquitur incoatum, si<c>:

'Mihi tecum *par* certatio non est, ideo quod populus
Romanus me — nolo dicere, ne cui forte adrogans uidear:
te autem saepe <ig>nominia dignum putauit.'

20 Item: 'Tu istuc audes dicere, qui nuper alienae domi — non

17 Demosth. de cor. 3 οὐ περὶ τῶν ἴσων ἀγωνίζομαι . . . ἀλλ'
ἐμοὶ μὲν — οὐ βούλομαι δυσχερὲς εἰπεῖν οὐδὲν 20 l. s. 129 ἀλλὰ νῆ
τὸν Δία καὶ θεοὺς ὀκνῶ μὴ περὶ σοῦ τὰ προσήκοντα λέγων αὐτὸς οὐ
προσέκοντας ἐμὰντῳ δόξῳ προηρῆσθαι λόγους (Tiber. περὶ σχημ. RG
VIII 536 W III 62 Sp Herodian. περὶ σχημ. RG VIII 595 W III 95 Sp
Aquila de fig. p. 24 H Demetr. de eloc. 253)

1 hereditati *H*² *PB* 2 deo meo *H* 3 Haec *om* *H* iuuebit *H*
iuebis *P* coniecturalis *HP* coniecturales *reliqui* argumentationis *H*
5 fere *Kayserus Halmius* facere *M* facere id *E* nisi nobis ipsa *E*
his ipse *HPB* his ipsa *II* nisi ipsa *C* 6 post facultatem *add HPB*:
DISSOLUTUM GRAUE 7 Dissolutio est quae *bl* 8 seperatis *P*¹
9 gerere *HPB* parentē *P*¹ parentis *II* 12 seruos tuos *l* 13 *posterius*
et *om bl* uehementissimam *bl* 14 est *om bl* et *om d* accom-
modatam *bl* accommodatum *d*: *add HPB*: PRAECISIO GRAUIS
15 quibusdam *CE* reliquum *H* reliquum *reliqui* conceptum *bl*
16 inchoatum *bl* incoatum iudicium *PB* inchoatum iudicium *HP*² *C*
in audientium iudicio *d* sic *IIldB*² sit *b* si *HPBC* 17 *par*
certatio non *Lambinus* praecertatio non *E* praecertatione *M* quia *bl*
dopulus .R. *d* 18 nolo me *b* necui *PB* nec ui *II* arrogans *E*
19 ignominia *P*² *IIBC*² homini a *HP* 20 tuis tunc *HPB* tu ista

ausim dicere, ne, cum te digna dicerem, me indignum quippiam dixisse uidear.'

<Hic> atrocior tacita suspicio, quam diserta explanatio facta est.

Conclusio est, quae breui argumentatione ex iis, quae ante dicta sunt aut facta, conficit, quid necessario consequatur, hoc modo:

'Quodsi Danaïis datum erat oraculum non posse capi Troiam sine Philoctetae sagittis, haec nihil aliud autem fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt, hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.'

31

42

Restant etiam decem exornationes uerborum, quas idcirco non uage dispersimus, sed a superioribus separauimus, quod omnes in uno genere sunt positae. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata uerborum potestate recedatur atque in aliam rationem cum quadam uenustate oratio conferatur.

De quibus exornationibus nominatio est prima, quae nos admonet, ut, cuius rei nomen aut non sit aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo uerbo nominemus aut imitationis <aut significationis causa: imitationis,> hoc modo,

3 Demetr. de eloc. 253 de praecisione exemplo Demosthenis adlato docet: σχεδὸν ὁ (ὡς uulgo) σιωπήσας ἐνταῦθα δεινότερος παντὸς τοῦ ἐλπόντος ἄν 5 uide ad p. 312, 4

nunc P²Πbl tu nunc istud d tu istud C aliena H domui P²Cd
1 dicere b dixerim C dixero l 3 Hic P²ΠE, om HPBC atror b
acita H¹ diserta BΠE disserta PC deserta H 4 facti est
Klotzius add HPB: CONCLUSIO MEDIOCRIS PENE HUMILI CON-
SEQUENTIA 5 iis Aldus] his 6 facta sunt l quod bl id
quod d 8 quodsi CE quidsi HPΠB erat P²ΠE erit HPBC
9 troiani B philoctetae l philothectae d filoctete Cb fluctetae
HPΠB hae P²ΠE nihil aliud autem P²ΠB nihil aliquod
autem HP autem nihil aliud CE 11 capit PB 12 .X. b
iccirco d 14 quia E earum ld eorum bM 16 uetustate H
17 transferatur d: add HPB: NOMINATIO GRAUIS ONOMATO-
ΠΟΙΕΙΑ (sic P, ANOMATOTTOIEIA B, OMOMATOATOIEIA H) 19 nos
P²ΠCE nos HPB ammonet d 21 aut significationis — imita-
tionis om Md

ut maiores rudere et mugire et murmurari et sibilare appellarunt; significandae rei causa, sic:

‘Postquam iste in rem publicam fecit impetum, fragor ciuitatis in primis.’

5 Hoc genere raro est utendum, *** sic noui uerbi assiduitas odium pariat; sed si commode quis † eo utatur et raro, non modo non offendet nouitate, sed etiam exornat orationem.

Pronominatio est, quae sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine non potest appellare; ut si quis, cum loquatur de Graccis: ‘At non Africani nepotes,’ inquiet, ‘istiusmodi fuerunt.’ Item si quis, de aduersario cum dicat: ‘Videte nunc,’ inquit, ‘iudices, quemadmodum me Plagioxippus iste tractarit.’ Hoc pacto
15 non inornate poterimus et in laudando et in laedendo in corpore aut animo aut extraneis rebus dicere *** sicuti cognomen, quod pro certo nomine collocemus.

Denominatio est, quae ab rebus propinquis et finitimis trahit orationem, qua possit intellegi res, quae non
20 suo uocabulo sit appellata.

11. 13 Priscian. GL II p. 495 Cicero ... ad Herennium ... idem ad eundem in V: at non Africani nepotes, inquiet (inquit uel inquit *codd*) istiusmodi fuerunt. in eodem: uidete nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagioxippus (plagiuxiphos, plagioxiphus, plagiaxiphus, plagiosipphus *codd*) iste tractarit

1 ut] Uu b rudere] rudere. uagire (et uagire d) E audire M murmurare P¹E sibilare uersus fine diremptum H apellauerunt b appellauerunt l 3 publicam Hb p̄ PII BC .p. ld 4 inprimis HPIB inprimis et auditus CE 5 sic HP sic ne B ne P²ICE assiduitas P²ICE 6 parat b¹ eo (ea b) utatur et raro E erat (serat II) rara ita et HPI erat ea utatur et raro ita et B ea utatur cum spatio V litterarum C 7 offendit ld ostendet b 8 post orationem add HPB: PRONOMINATIO GRAUIS 10 nomine P prodest Hanselius appellare H¹ appellari reliqui 11 graccis bd grachis H gracchis reliqui at non ld annon HP²BCb anno PII affricani ld 12 inquiet bl inquieti M inquit d 13 inquit nunc l 14 quemadmodum H plagioxippus HPIld plagioxyppus PBC plagiosippus b plagioxyppus Klotzius: Dioxippum quendam luserat Graecum exemplar 16 aut in E aut in E 17 collocamus C²d collemus B add HPB: DENOMINATIO GRAUIS 19 quae l intellegi res HCl intelligi res PIIbd intelligeres B quo B 20 appellata b

Id aut <ab> inuentor<e> conficitur, ut si quis, de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet,

aut inuento, ut si quis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet,

aut instrumento dominum, ut si quis Macedones appellarit hoc modo: 'Non tam cito sarisae Graeciae potitae sunt,' aut idem Gallos significans: 'nec tam facile ex Italia materis Transalpina depulsa est;'

aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut si quis, cum bello uelit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: 'Mars istuc te facere necessario coëgit;'

aut si, quod facit, ab eo, quod fit, ut cum desidiosam artem dicimus, quia desidiosos facit, et frigus pigrum, quia pigros efficit.

Ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: 'Armis Italia non potest uinci nec Graecia disciplinis' — nam hic pro Graecis et Italis, quae continent, notata sunt —

ab eo, quod continetur, <id, quod continet,> ut si quis

12 Diomed. GL I p. 458 ab eo quod fit id quod facit sic: frigus pigrum. Charis. *ibid* p. 273: ab eo quod fit id quod facit, ut pigrum dicitur frigus: non enim ipsum frigus pigrum est sed pigros facit

1 Id aut ab inuentore conficitur *C* ista aut ab inuentore conficitur *C²d* id aut ab inuento colligitur aut ab inuentore conficitur *bl* ita ut inuentor conficitur *H* (ita *om H¹*) ita ut uentorum conficitur *PΠB* 2 Capitollinum *H* 3 ab inuento *EP²C²* ut *om H* 4 apellet *b* 5 aut *B* aut in *HPΠC* aut ab *E* instrumentū *H* quis] qui *Hbl* macedones *HΠbl* machedones *P* machedonas *P²BC* macedonas *d* appellarit *Cld* apellarit *b* appellant *HPB* apellet *P²Π* 6 sarisae (sarissae *d*) graecia *E* uarisegregie *M* 7 tam *P²C²E* tamen *M* facile *E* faciles *M* 8 materis *Victorius* matris *M* (matris *P*) armatura *E* 9 aut] ut *H* cum] eum *H* 10 aliquit *P¹* aliquem *d* quippiam *d* dicas *H* Mars istuc te] mauis stucte *PB* mauisstulte *H* mars istud te *P²ΠCE* (te *om b*) 11 necessario te facere *b* cogit *P¹b* 12 si] is *Halmius* quod *d* quid *b* qui *lM* desidiosam artem *P²Cld* desidiosum martem *HPΠBb* 13 quia *ΠCE* qui *H* quae *PB* 14 pigros *P²B²ΠCE* pigro *P¹B* pigrū *H* facit *d* 15 quod] qui *b* id] illud *H* 16 italia non *P²ΠCE* italiam *P* italia *H* italiam non *B* 17 graecis et] grae *H* grae *//// P¹* gr̃ et *C¹* 18 nominata *Schuetzius* 19 eo *P²ΠCE* ea *HPB* id quod continet *ld om bM*

aurum aut argentum aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare.

Harum <omnium denominationum> magis in praecipiendo diuisio, quam in quaerendo difficilis inuentio est, ideo quod plena consuetudo est non modo poëtarum et oratorum, sed etiam cottidiani sermonis huiusmodi <de>nominationum.

Circumitio est oratio rem simplicem adsumpta circumscribens elocutione, hoc pacto:

‘Scipionis prouidentia Kartaginis opes fregit.’

10 Nam hic, nisi ornandi ratio quaedam esset habita, Scipio potuit et Kartago simpliciter appellari.

<Transgressio est, quae uerborum perturbat ordinem 44 per uersione aut transiectione.> Peruersione, sic:

15 ‘Hoc uobis deos immortales arbitror dedisse uirtute <pro> uestra.’

Transiectione, hoc modo:

‘Instabilis in istum plurimum fortuna ualuit. Omnes inuidiose eripuit bene uiuendi casus facultates.’

Huiusmodi traiectio, quae rem non reddit obscuram, 20 multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum

19 Rufinus GL VI p. 568 RLM p. 577 Cicero ad Herennium in arte sic = ‘*Πρόβρατον*. Huius modi transiectione quae rem non reddit obscuram multum poterit ad continuationes, de quibus ante dictum est: in (de *colad*) quibus oportet uerba sicuti ad poeticum extruere numerum, ut perfecte et perpolitissime possint esse absolutae

1 aurum et *H* diuiciis *b*¹ 3 harum omnium denomina-
tionum *bl* Harum rerum *d* barbarum *HPΠB* barbarorum *C* 4 di-
uino *H* in quaerendo *ΠE* inquirendo *HPBC* est inuentio *ld*
inuentio est *b*¹ quod] quia *ld* 5 plane *B* et oratorum *P*²*C*²*E*
memoratorum *M* 6 cottidiani *H* cottidiani *reliqui* denominationum
*B*¹*C*²*ld* nominationum *bM* add *HPB*: CIRCUM ITIO (CIRCUMTIO *P*)
GRATIS 7 circuitio *E* rem] quae rem *H*² adsumpta circum-
scribens *PΠd* (assumpta *d*) circumscribit adsumpta *H* adsumptam
circumscribens *BCbl* (assumptam *l*) 9 prudentia *d* kartagines *b*¹
carthaginis *B* cartaginis *d* 10 ordinandi *b* 11 carthago *d* apel-
lari *b* 12 transgressio — transiectione *om* *M* 13 si *H* 14 in-
mortales *HPBC* immortales *reliqui* uirtute pro *bd* pietate pro *l*
uirtute *M* 16 traniectione *H*¹ conf. ad p. 227, 16 17 fortuna
om *HB*¹ 18 eripuit *b* eripuit tibi *ld* eripuisti *M* eripuit isti *Kayserus*
casus *E* causas *PΠB* causa *HC* 19 traiectio *PB* transiectione
reliqui non reddit *P*²*ΠBCE* in reddito *HP* 20 multam *HP*
continuationis *P*

est; in quibus oportet uerba sicuti ad poëticum quendam extruere numerum, ut perfecte et perpolitissime possint esse absolutae.

33 Superlatio est oratio superans ueritatem alicuius augendi minuendique causa. Haec sumitur separatim aut cum conparatione. Separatim, sic:

‘Quodsi concordiam retinebimus <in ciuitate,> imperii magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur.’

Cum conparatione aut <a similitudine aut a> praestantia superlatio sumitur. A similitudine, sic: 1

‘Corpore niueum <candorem, aspectu igneum> ardorem adsequebatur.’

A praestantia, hoc modo:

‘Cuius ore sermo melle dulcior profluebat.’

Ex eodem genere est hoc: 12

‘Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgor [obscurius] uideretur.’

Intellectio est, cum res tota parua de parte cognoscitur aut de toto pars. De parte totum sic intellegitur:

11 Homer. *K* 437 λευκότεροι χιόνος (Trypho περὶ τρόπ. RG VIII 746 W III 199 Sp Demetr. de eloc. 124 [Plut.] de uita ac poesi Hom. 71) *N* 474 ὀφθαλμῶ δ' ἄρα οἱ πυρὶ λάμπειτον (τ 446) 14 Homer. *A* 249 τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέειν αὐδὴ 16 Homer. *T* 398 τεύχεσι παμφαίνων ὥς τ' ἡλέκτωρ Τπερίων

1 est] sit *b*¹ oportet ut *b*¹ sicuti *Rufinus* sicut *Md* sint *bl* ad poeticum quendam *bl* a poetis in quendam *Md* 2 extruere numerum (numerum extruere *H*) *Md* extracta (extracto *b*) numerum *bl* ut *om* *H*¹ per politissime *B* perpolitissime *b* 3 post absolutae add *HPB*: SUPER LATIO (ita *B*, SUPRELATIO *P*, SUBRELATIO *H*) GRAUIS 4 Super latio *B* uerlatio *d* Subrelatio *H*²*P*¹*Π* Suprelatio *H*¹*P*² Super relatio *C* Supra relatio *bl* 5 minuendiq; *bl* conparatione *HPC* conparatione *reliqui* 6 sic quodsi *CE* sint quid si *PB* sint inquit si *H* sic quid si *P*²*Π* 7 cuncordiam *H* retinebimus in ciuitate *bl* in ciuitate retinebimus *d* retinebimus *M* 8 orto *PB* atque] et *d* 9 conparatione *HPC* conparatione *reliqui* a similitudine aut a *CE*, *om* *HPΠB* praestantia *Omnibonus*] praesentia 10 super latio *B* superlatio *d* suprelatio *HPΠC* supra relatio *bl* simitur *P*¹ sit *HPB* 11 neueum *HP* neue uel *B* candorem aspectu igneum *om* *M* 12 assequebatur *ld* 13 praestantia *Omnibonus*] praesentia 15 Ex eodem *Omnibonus* eodem in *d* eodem *Mbl* 16 ut *om* *H* fulgor] splendor *b* obscurius *HPBCb* obscurior

‘Non illae te nuptiales tibiae eius matrimonii com-
monebant?’

Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum uno signo tibi-
arum intellegitur. <De toto pars,> ut si quis ei, qui uestitum aut
ornatum sumptuosum ostendet, dicat:

‘Ostentas mihi diuitias et locupletes copias iactas.’

Ab uno plura hoc modo intellegentur:

45

‘Poenno fuit Hispanus auxilio, fuit inmanis ille Trans-
alpinus, in Italia quoque nonnemo sensit idem togatus.’

10 A pluribus unum sic intellegetur:

‘Atrox calamitas pectora maerore pulsabat; itaque
anhelans ex imis pulmonibus prae cura spiritus ducebat.’

Nam in superior<ibus> plures Hispani et Galli et togati,

et hic unum pectus et unus pulmo intellegitur, et erit illic
15 de minimus numerus festiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia.

Abusio est, quae uerbo simili et propinquo pro certo

et proprio abutitur, hoc modo: ‘Vires hominis breues sunt;’

aut: ‘parua statura;’ aut: ‘longum in homine consilium;’

aut: ‘oratio magna;’ aut: ‘uti pauco sermone.’ Nam hic

20 fa- cile est intellectu finitima uerba rerum dissimilium ratione
ab usione esse traducta.

Translatio est, cum uerbum in quandam rem trans- 34

ferretur ex alia re, quod propter similitudinem recte uidebitur

posse transferri. Ea <su>mitur rei ante oculos ponendae

25 ca- u- sa, sic:

P² *ΠB²ld*: po st uideretur add H INTELLECTIO GRAUIS p. 340
19 ut l tota pars H sit H intelligitur E 1 illa H te] ete H
nuptiales tibiae P² *ΠBCb* nuptia celesti uiae HP tibiae nuptiales ld
matrimonio PPC commouebant bl¹ 3 sanctimonia omnis ld
4 intellegitur HB intelligitur reliqui de toto pars om M partem l
si om B¹ at H¹ 5 ostendet Cbd 7 intellegenter P intelligentur l
intelliguntur d intelleguntur C 8 pene H inmanis HPBC imma-
nis reliqui trans alpinus B 10 sit HP intellegetur H intelli-
getur PPC intellegitur B intelligitur E 11 atrorum b 12 duce-
batur P² *ΠCE* 13 superiore M 14 intellegitur H intelligitur
reliqui erat illic d illic erit l erit b 15 diminutus E post
gratia add HPB: ABUSIO 16 pro om H 17 uir homines H 18 ho-
mine *Πld* hominem HPBCb 19 sermone pauco ld 20 dissi-
milium rerum rationis l 21 post traducta add HPB: TRANSLATIO
GRAUIS 22 cum cum H trans feretur PB transferetur HΠ
transfertur CE 23 uidebatur H¹ 24 trans ferri PB ea su-

‘Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito.’

Breuitatis causa, sic:

‘Recens aduentus exercitus extinxit subito ciuitatem.’

Obscenitatis uitandae causa, sic:

‘Cuius mater cottidianis nuptiis delectetur.’

5

Augendi causa, sic:

‘Nullius maeror et calamitas istius explere inimicitias et nefariam crudelitatem saturare potuit.’

Minuendi causa, sic:

‘Magno se praedicat auxilio fuisse, quia paululum in 10 rebus difficillimis aspirauit.’

Ornandi causa, sic:

‘Aliquando rei publicae rationes, quae malitia nocentium exaruerunt, uirtute optimatum reuirdescent.’

Translationem pudentem dicunt esse oportere, ut cum 15 ratione in consimilem rem transeat, ne sine dilectu temere et cupide uideatur in dissimilem transcurrisse.

46 Permutatio est oratio aliud uerbis aliud sententia demonstrans. Ea diuiditur in tres partes: similitudinem, argumentum, contrarium.

20

5 Demosth. de cor. 129 ἡ ὥς ἡ μήτηρ τοῖς μεθήμερινοῖς γάμοις ἐν τῷ κλεισίῳ τῷ πρὸς τῷ καλαμίτῃ ἦρω χρωμένη... ἐξέθρεψέ σε; (Tiber. περὶ σχήμ. RG VIII 534 W III 61 Sp)

mitur] eam itur *P* eam igitur *P*²*Π* ea igitur *H* ea utimur *BC* ea igitur sumitur *E* ponenda *H* p. 341, 25 sit *HPB* 1 italiam *E* in italia *M* terrore *CE* errore *HPΠ* errores *B* subito] ubi *B* 2 sit *HPB* 3 extinxit *P* extincsit *C* extinxit *reliqui* 5 cottidianis *H* cotidianis *reliqui* delectatur *C*²*E* 6 sic *P*²*ΠCE* hic *HPB* 7 nullus *b* meror et *bl* urbis meror et *d* unae for se *HΠ* unat fors et *C* une forse *P* unae forse *B* inimicitia *H* 8 nefaria *H* saturare crudelitatem *ld* 9 sit *HP* 12 ornandi *d* orandi *l* ordinandi *b* Grauandi causa sit (sic *P*²*ΠC*) nam cum canes fungentur officiis luporum quoniam praesidio pecua credemus. per argumentum tractatur ornandi *M* uide infra p. 343, 3 13 illi quando *b* ῖ ᾤ rationes *PΠBCb* (in *b* rationes in *ras*) res publicas rationes *H* rei .p. uires *d* uires rei .p. *l* 14 exaruef *Πl* exaruerunt *BCd* exaruerint *b* exaruerent *H* exaruerant *P*² in *ras*: quid in *P* *m1* fuerit, cognosci nequit reuirdescent *Π*² reuirdescunt *P*¹*ΠC* reuirdeseŕ. *H* reuiruere *P*² reuirescent *BE* reuirescunt *B*² 15 cum rationem *PB*, om *H* 16 delectu *Cbd* delictu *HPBl* delicto *H*²*Π* 17 dissimile *l* dissimilem rem *d* 18 Premutatio *b* Permutatio *HPΠB* uerbo *Π*

Per similitudinem sumitur, cum translationes plures frequenter ponuntur a simili oratione ductae, si<c:

‘Nam cum canes funguntur officiis luporum, quoinam praesidio pecua<ria> credemus?’

5 Per argumentum tractatur,> cum a persona aut loco aut re aliqua similitudo augendi aut minuendi causa ducitur, ut si quis Drusum Graccum N<um>itorem<que> obsoletum <dicat.>

Ex contrario ducitur sic, ut si quis hominem prodigum
10 et luxuriosum inludens parcum et diligentem appellet.

Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur et in illo primo, quod a similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem sic:

‘Quid ait hic rex atque Agamemnon noster, siue, ut
15 crudelitas est, potius Atreus?’

Ex contrario, ut si quem <im>pium, qui patrem uerberarit, Aenean uocemus, intemperantem et adulterum Ippolytum nominemus.

Haec sunt fere, quae dicenda uidebantur de uerborum
20 exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

---

1 una uel plures *d* 2 simplici *M* sic *E* si *M* 3 Nam — tractatur hoc loco om *M*, habet supra p. 342, 12 funguntur *E* fungentur *HP* fungantur *BC* officio *d* luporum *B* quoinam *Kayserus* cui quoinam *C* quoniam *P²Π* quoniam *HPB* cuinam *E* 4 predia *II* pecua *M* (pecunia *C¹*) 6 aut augendi *l¹* aut minuendi om *l* dicitur *Hd* 7 drosam *HP¹B* graccum *bd* grecū *H* gracchum reliqui numitoremque *E* nitorem (nidorem *Π*) *M* 8 dicat *P²CE*, om *HPΠB* 10 luxoriosum *HP* illudens *E* imprudens *HPB* prudens *Π*, om *C* partum *B* appellet *Omnibonus*] appellasset 11 in illo *P²ΠCE* nullo *HPB* 13 argumentum *HPB* sit *PB* 14 quidem *b* agit *C* 15 credulitas *M* atreus *P²CE* ac reos *HPΠB* 16 sic ut si *d* quem impium *CE* quem pium *HPB* quempiam *Π* 17 aenean *HB* aeneam *PΠCE* uolemus *HP¹B* yppolitum *PΠBC* qui castus fuit yppolitum *b* ypolitum *l* ipolitum *d* ippolitum *H* 18 post nominemus add *HPB*: SENTENTIARUM EXORNATIO 20 nun *H¹* ipsa res *C* 21 exornationes *H* exornationem reliqui redeamus *II*: add *PBΠ*: *M* TULLI (ita *PB*, TULLI *Π*) CICERONIS AD HERENNIUM (de rethorica add *Π*) LIB. V.

[M. Tulli Ciceronis ad Herennium liber VI]

35 Distributio est, cum <in> plures res aut personas ne-
47 gotia quaedam certa dispertiuntur, hoc modo:

‘Qui uestrum, iudices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est; petulantissime enim semper iste obpugnauit senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas poenas dedisse <uelit,> ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculae atque dedecori sit. Qui parentis habetis, ostendite istius supplicio uobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantae poenae sint in ciuitate hominibus istiusmodi comparatae.’

Item: ‘Senatus est officium <consilio ciuitatem iuuare; magistratus est officium> opera et diligentia consequi senatus uoluntatem; populi est officium res optumas et homines idoneos maxime suis sententiis diligere et probare.’

Et: ‘Accusatoris officium est inferre crimina; defensoris diluere

16 Asconius in Milon. p. 40 KS *de L. Cassio quaesitore*: quod unam modo Aemiliam damnauerat, absoluerat autem duas Marciam et Liciniam, populus hunc Cassium creauit qui de eisdem uirginibus quaereret: isque et utrasque eas et praeterea complures alias nimia etiam ut existimatio est asperitate usus damnauit Cic. Brut. 160 *de L. Crasso*: Defendit postea Liciniam uirginem cum annos XXVII natus esset. In ea ipsa causa fuit eloquentissimus orationisque eius scriptas quasdam partis reliquit conf. Valer. Max. VI 8, 1 III 7, 9

EXPL INCIPIT LIB. VI DISTRIBUTIO (distr. P: om BII); H: M TULLII CICERONIS AD HERENNIUM LIB. VI INCIPIT; l: Explicit V incipit VI in reliquis spatium 1 in om HPb 2 disper-
tiantur b 3 iudices nomen senatus diligit PΠBCb iudicat
nomen senatoris et diligit H iudices nomen diligit senatus d nomen
iudices diligit senatusq; l (add l² signa transpositionis) 4 obpugna-
uit b oppugnauit Mld 6 his H optet P²d Kayserus oportet ut
optet C maximas poenas bl maxime pene HB maximae poenae PΠ
maximam poenam Cd 7 uelit bl om dM ista H turpitudinem PB
8 dedecoris id HPB parentis PB parentes reliqui 9 illius l
supplicio b (homines add H²) impios homines ld facere HPΠB
fauere P²C 10 liberi sunt statuite E liber (liberum B) constat
uitae M 11 istius modo P istiusmodo HB con-
parate HPBC comparatae reliqui 12 consilio — officium om M
13 opera bl opere d onera HΠ honera P honore P²BC senatus
om BC 14 uoluntate HP²Π uoluntatem populi BCd officiorum H

et propulsare; testis dicere, quae sciat aut audierit; quae-
sitoris est unum quemque horum in officio suo continere.
Quare, Luci Cassi, si testem, praeterquam quod sciat aut
audierit, argumentari et coniectura prosequi patieris, ius
5 accusatoris cum iure testimonii commiscebis, testis improbi
cupiditatem confirmabis, <r>eo duplicem defensionem parabis.'

Est haec exornatio copiosa. Comprehendit enim breui
multa, et suum cuique tribuens officium separatim res diuidit
plures.

10 Licentia est, cum apud eos, quos aut uereri aut me- 36
tuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod 48
eos aut quos ii diligunt aliquo in errato uere reprehendere
uideamur, hoc modo:

15 'Miramini, Quirites, quod ab omnibus uestrae rationes
deserantur? quod causam uestram nemo suscipiat? quod
se nemo uestri defensorem profiteatur? Id tribuite uestrae
culpaе, desinite mirari. Quid est enim, quare non omnes
istam rem fugere ac uitare debeant? Recordamini, quos
habueritis defensores; studia eorum uobis ante oculos

---

10 Quintil. IX 2, 27 Quod idem dictum sit de oratione libera
quam Cornificius licentiam uocat, Graeci *παρησίαν* Iul. Rufin. de fig.
RLM p. 46 *Παρησία* oratio libera quam Cornificius licentiam uocat

---

res om *H* optumas et *PΠBC* optima sed *H* optimas et *E*
p. 344, 15 diligere *Halmius* diligere *HPΠBbl* deligere *P²Cd* 16 Et
H om reliqui est officium *ld* defensoris est *E* deluere *l* 1 pre-
mulsare *H* testis *P²ΠC* testes *HPB* testis est *E* sciant *H*
adierint *H s. s. u* quaesitoris *P²B²ΠCl* quaesitores *PB* quae-
storum *H* questoris *bd* 3 luci cassi *bl* o luci cassi *d .l.* causis *ΠB*
I causis *PC* causis *H* in causis *P²* si] si in causis *d* testis *H*
4 argumentorum *H* patiaris *b (s. s. e), l* 5 improbi *HC* improbi
reliqui 6 eo *HP¹ΠB* parabit *H* comparabis *d* 7 Est haec
PΠBC te haec *H* haec est *E* exortatio *l* comprehendit *HPC*
comprehendit *reliqui* breuis *H* bre *C* 8 et suum *bl* si uni *H* sunt
PB suum *P²ΠCd* separatim *M* et separatim *P²B²d* separat et *bl* 9 post
plures *add HPB LICENTIA* 11 iure] nelle *b* quo *P²C* 12 eos *M*
eos minime offendat *E* ii *PB, om H* hi *ΠCE* aliquo in *C* ali-
quod in *HPΠB* cum in aliquo *E* reprehendere *Md* reprehendi
posse *bl* 13 uideamur *P²Cd* uideantur *HPΠBbl* uideatur *Simon*
14 hominibus *H* 16 id tribuite *P²CE* adtribuite *HPB* attribuite *Π*
17 desinite *HPCd* desine *P¹B¹* atque istud desinite *bl* 18 quod *H*
19 defensorem *H* defensoris *b¹*

proponite; deinde exitus omnium considerate. Tum uobis ueniat in mentem, ut uere dicam, negligentia uestra siue ignauia potius illos omnes ante oculos uestros trucidatos esse, inimicos eorum uestris suffragiis in amplissimum locum peruenisse.’

Item: ‘Nam quid fuit, iudices, quare in sententiis ferendis dubitaueritis aut istum hominem nefarium ampliaueritis? non apertissimae res erant criminei datae? <non omnes hae testibus conprobatae?> non contra tenuiter et nugatorie responsum? Hic uos ueriti estis, si primo coetu 10 condemnassetis, ne crudeles existimaremini? Dum eam uitatis uituperationem, quae longe a uobis erat <afutura, eam inuenistis, ut timidi atque ignaui putaremini. Maximis priuatis et publicis calamitatibus acceptis, cum etiam maiores inpendere uidea<n>tur, sedetis et oscitamini. Luci 15 noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid cottidie acerbi atque incommodi nuntiatur: et iam eum, cuius opera nobis haec accidunt, uos remoramini diutius et alitis ad rei publicae perniciem, retinetis, quoad potestis in ciuitate?’

13 [Demosthen.] πρὸς τὴν ἐπιστολ. 17: ἡμεῖς δὲ — εἰρήσεται γὰρ τὰ ληθῆ — οὐδὲν ποιοῦντες ἐνθάδε καθήμεθα μέλλοντες αἰεὶ καὶ ψηφίζομενοι καὶ πυνθανόμενοι κατὰ τὴν ἀγορὰν εἴ τι λέγεται νεώτερον

1 ponite *d* 2 ueniet *bd* ut ueniet *l* negligentia *bd* uestri *d*
 3 trucidatus *PB* 4 inimicos eorum] inimicorum *P¹B¹* inimicos *C*
 6 ferendis *bl¹* 7 ampliaueritis *H¹* 8 apertis siue *B* crimine *P¹B¹*
 crimini *reliqui* data eī *H* non — conprobatae *om M* non omnes
 hae *bl* num *d* 9 testimoniis *d* non] num *d om H* contra uos *d*
 tenuit *b* 10 uos omnes *b* istis *H* caetu *Hd* cetu *bl* 11 con-
 demnassetis *P²ΠC* condemnassetis *HP E* condemnassetis *B* nec-
 rudeles *P* nec rudeles *B* nec crudeles *H* ea *b* 12 uitatis *Kayserus*
 uitatis uituperatis *HPB* uitatis uituperati estis *Π* uitastis *CE* uitupe-
 ratione *Π* aberat *E* afutura eam inuenistis *Aldus* affuturam (affutu-
 rum *b¹*) eam inuenistis *E, om M* 13 ut (ne *C*) timidi *P²ΠB²CE* di *HPB*
 adque igna uituperaremini *H* maximis priuatis *HPB* maximas pri-
 uatas *P²ΠCd* maximas et priuatas *bl* 14 publicis *HPB* publicas
P²ΠCE calamitatibus *HB* calamitatis *P* calamitates *P²ΠCE* accep-
 tis *Halmius*] accepistis 15 inpendere *ΠE* uideatur *HP¹B¹*
 auspicamini *Π* luci noctem nocte lucem *b* luci noctem non (iñ *B¹*)
 lucem *HPΠB* noctem non lucem *C* luce nocte nocte diem *l* nocte
 lucem luce noctem *d* 16 expectatis *l* cotidie (cottidie *H* quotidie *B*)
 acerbi (acerui *HB*) *M* acerbi cotidie (cottidie *l*) *E* 17 iam *om CE*
 haec uobis *d* 18 uos *om E* rememoramini *P¹BCd* aletis *H*

Eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimoniae habere,³⁷
 multis mitigationibus lenietur; nam continuo aliquid huius-⁴⁹
 modi licebit inferre: 'Hic ego uirtutem uestram quaero, sa-
 pientiam desidero, ueterem consuetudinem requiro,' <ut> quod
 5 erat commotum licentia, id constituatur laude, ut altera res
 ab iracundia et molestia remoueat, altera res ab errato
 deterreat. Haec res, sicut in amicitia, item in dicendo, <si
 loco> fit, maxime facit, ut et illi, qui audient, a culpa ab-
 sint et nos, qui dicimus, amici ipsorum et ueritatis esse
 10 uideamur.

Est autem quoddam genus in dicendo licentiae, quod
 astutiore ratione comparatur, cum aut ita obiurgamus eos,
 qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari, aut id, quod
 scimus <facile omnes audituros, dicimus> nos timere, quo-
 15 modo accipiant, sed tamen ueritate commoueri, ut nihilo-
 setius dicamus. Horum amborum generum exempla subicie-
 mus; prioris, huiusmodi:

'Nimium, Quirites, animis estis simplicibus et man-
 suetis; nimium creditis uni cuique. Existimatis unum
 20 quemque eniti, ut perficiat, quae uobis pollicitus sit. Erra-
 tis et falsa spe frustra iam diu detinemini stultitia uestra,
 qui, quod erat in uestra potestate, ab aliis petere quam
 ipsi sumere maluistis.'

rei]. r. l p. 346, 19 plublicae H p̄ PΠBC .p. E quo ad l quod
 ad HC 1 acrimonia H 2 lenitur l 4 ut quod erat E quod
 erit M 5 commodum b constituatur Kayserus constituetur HPΠB
 mitigetur CE 6 iracundiae molestia bl remoueat H res om d
 rū H ab errato] haberarato P haberat ratio H 7 amicitiam PΠBC
 ita ld si loco fit E fit HPΠB om C 9 amici bl tam et HΠ
 tā et C tamen et PB om d ipsorum et bl ipsorum HPΠB ipso-
 rum quam C et ipsos reueriti et d ueritatis assertores d ueriti Π
 10 uideamur EΠ uideamur amici C uideatur HPB 11 Est aut quod H
 12 astutiore ratione bl astuti operatione M astuta magis ratione d
 comparatur HPC comparatur reliqui eius P¹ 13 quomodo] quo l
 obiurgari H¹ 14 facile — dicimus om M temere b 15 commo-
 dare l¹ nihilos et ius P nihilo sed ius H 16 amplorum H
 subiciamus H 17 priores HPB prioris est Π prioris autem l¹
 18 Nimirum b simplicioribus b 19 nimium existimatis d 21 et]
 ne l falsas per H stultitiam uestram H studia uestra l¹ 22 qui M
 id bl est quia d potestate uestra H

Posterioris licentiae hoc erit exemplum:

‘Mihi cum isto, iudices, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi uere<or> quomodo accepturi sitis, tamen dicam, uos <me> priua<s>tis. Quid ita? quia, ut uobis essem probatus, eum, qui uos obpugnabat, inimicum quam 5 amicum habere malui.’

60 Ergo haec exornatio, cui licentiae nomen est, sicuti demonstraui, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quae si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude, et adsimulatio<ne, de> qua posterius diximus, quae non indiget mitigationis, 10 propterea quod imitatur licentiam et sua sponte ad animum auditoris adcommodata.

38 Deminutio est, quom aliquid inesse in nobis aut in iis, quos defendimus, aut natura aut fortuna aut industria dicemus egregium, quod, ne qua significetur adrogans osten- 15 tatio, deminuitur et adtenuatur oratione, hoc modo:

‘Nam hoc pro meo iure, iudices, dico, me labore et industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem.’

2 Demosthen. de falsa leg. 224: ‘καὶ δέδοικα, δέδοικα — εἰρήσεται γὰρ πάνθ’ ἃ φρονῶ πρὸς ὑμᾶς — μὴ τότε μὲν συνεπισπάσθησθέ με τὸν μὴδ’ ὀτιοῦν ἀδικοῦντα, νῦν δ’ ἀναπεπτωκότες ἦτε . . . καὶ γὰρ εἴ τι σιωπᾶν ἐγνώκειν λέγειν ἐξάγομαι. ἴστε δὴπον Πυθοκλέα τοῦτον τὸν Πυθοδώρου. τούτῳ πάννυ φιλανθρωπῶς ἐκεχρήμην ἐγώ, καὶ ἀηδὲς ἐμοὶ καὶ τούτῳ γέγονεν εἰς τὴν ἡμέραν ταύτην οὐδέν. οὗτος ἐκτρέπεταιί με νῦν ἀπαντῶν, ἀφ’ οὗ πρὸς Φίλιππον ἀφίεται

1 posteriob; *H* posterioribus *PB* posteriori *C* 2 iudicium *H*
3 amicitiam *H* uere *HP*¹ 4 me priuastis *E* priuatis *HPB*
probatis *Π* me priuatis *P²B²C* itaq; *H* qui aut *PB* quid
aut *H* 5 oppugnabat *Cd* 6 haberet *H* 7 hic *H* demonstra-
bimus *HPΠB* 8 duplici tratabitur ratione *l* (tractabimus *H*²) acri-
moniam *BC* 9 mimium *H*¹ mitigabitur *H*¹*E* mitigabit *H*²*PΠBC*
laude et adsimulatione (assimulatione *ld*) *E* laus et adsimulatio *M*
10 de qua *P²BCE* qua *HP* quā *Π* indiget mitigationis *E* inde
negationis nomine *M* (dicitur *add C*) 11 propter *l* sua *om l*¹
sponte sit *Md* sponte se *l* se sponte *b* 12 adcommodata *PΠBC*
adcommoda *H* accomodat *bl* accommodata *d add HPB*: DE DE-
MINUTIONE 13 Diminutio *ld* quam *HPB* cum *P²ΠCE* inesse
P²B²E non esse *HPB* esse *Π* uel in non esse *C* in *om. E* in
iis *Aldus* in his *M* his *E* 14 quo *H* 15 nequā *PB* neq; *H*
arrogans *E* 16 diminuitur *H²Πld* adtenuatur *PCb* attenuatur *reliqui*
17 meo *HB²* laborare *bl* 18 curassem *HPB* postremii *H*¹

Hic si quis dixisset: 'Ut optime tenerem,' tametsi uere dixisset, tamen adrogans uisus esset. Nunc et ad inuidiam uita<nda>m et laudem comparandam satis dictum est.

Item: 'Utrum igitur auaritiae an egestatis ** accessit ad
5 maleficium? Auaritiae? At largissimus fuit in amicos; quod signum liberalitatis est, quae contraria est auaritiae. Egestatis? Huic quidem pater — nolo nimium dicere — non tenuissimum patrimonium reliquit.'

Hic quoque uitatum est, ne magnum aut maximum
10 diceretur. Hoc igitur in nostris aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res et inuidiam contrahunt in uita et odium in oratione, si inconsiderate tractes. Quare quemadmodum ratione in uiuendo fugitur inuidia, sic in dicendo consilio
15 uitatur odium.

Descriptio nominatur, quae rerum consequentium con-
tinet perspicuam et dilucidam cum grauitate expositionem,
hoc modo:

'Quodsi istum, iudices, uestris sententiis liberaueritis,
20 statim, sicut e cauea leo emissus aut aliqua taeterrima

20 Demosth. de fals. leg. 314 καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς πορεύεται θολ-
μάτιον καθελὺς ἄχρι τῶν σφυρῶν, ἴσα βαίνων Πυθοκλεῖ, τὰς γνάθους
φυσῶν contra Aristog. I 52 ἀλλὰ πορεύεται διὰ τῆς ἀγορᾶς ὥσπερ ἔχῃς
ἢ σκορπίος ἢ ῥακὼς τὸ κέντρον ἄττων δεῦρο κἀκεῖσε σκοπῶν τίνι συμφο-
ρὰν ἢ βλασφημίαν ἢ κακόν τι προστριψάμενος καὶ καταστήσας εἰς
φόβον ἀργύριον πράξεται (Minucian. RG IX 604 W I 419 Sp Aristid.
RG IX 385 W II 493 Sp)

1 que *H* 2 dixisset *om H*¹ arrogans *BΠE* 3 uitam *HP*
(fortasse ex uitamdam) comparandam *HP* comparandam *reliqui*
4 auaritiae aegestatis *P* (causa *add P*²) auaritiae aegestatis *II* auar-
ritiae gestatis *B* auaritiae egestas *II* auariae aut aegestatis causa *C*
causa auaritiae aut egestatis *E* *deest ueluti* plenus, incontinens 5 At —
est auaritiae *om l* at *P*² *Cbd* a *H*¹ ac *H*² *PB* ad *Π* 7 At
huic *E* 8 tenuis simum *H* reliquid *H* 10 quod *H* defen-
dimus *l* 11 egregius *C* proferundis *b* 12 eius modo rem *PB*
eius modorum *H* 14 in ratione uiuendo (uiuendi *d*) *E* fugitur *ld*
fulcitur *bHPΠB* uel fugitur fulcitur *C* dicendi *d* 15 post odium
add HPB: DE DESCRIPTIONE (DISCRIPTIONE *B*) 16 Descriptio *B*
consequentiam *HP* 17 per spicuam *H* per spiam *C* 19 liber
abieritis *H* 20 ecauea *B* cauea *H* per caueā *l* emissus *Lambinus*
missus *bl* foenissus *M* phaenissus *d* teterrima *Mbd* deterrima *l*

belua soluta ex catenis, uolitabit et uagabitur in foro, acuens dentes in unius cuiusque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurs<it>ans, aliorum famam depeculans, <al>iorum caput obpugnans, aliorum domum et omnem familiam perfri<n>gens, <rem publicam> funditus labefactans. Quare, iudices, eicite eum de ciuitate, liberate omnes formidine; uobis denique ipsis consulite. Nam si istum impunitum dimiseritis, in uosmet ipsos, mihi credite, feram et truculentam bestiam, iudices, inmiseritis.'

Item: 'Nam si de hoc, iudices, grauem sententiam tuleritis, uno iudicio simul multos iugulaueritis. Grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adulescentia posita est, quare uelit in uita manere, non habebit; fili parui, priuati patris auxilio, ludibrio et despectui paternis inimicis erunt obpositi; tota domus huius indigna concidet calamitate; at inimici statim sanguinolentam palmam crudelissima uictoria potiti insultabunt in horum miseras et superbi re simul et uerbis inueniuntur.'

Item: 'Nam neminem uestrum fugit, Quirites, urbe capta'

6 l. s. 95: δεῖ δὴ πάντας . . . τοῦτο τὸ θηρόν ὑμᾶς ἐξορίσαι, ῥῖψαι ἐκ τῆς πόλεως, ἀνελεῖν, μὴ περιμείναντές τι παθεῖν . . . ἀλλὰ προεβλαβηθέντας: *conf. de cor. 322* 20 Homer. 1591 καὶ οἱ κατέλεξεν ἅπαντα κήδε' ὅσ' ἀνθρώποισι πέλει τῶν ἄστυ ἀλώη: ἄνδρας μὲν κτείνουσι,

1 solute *H* uolitauit *PB* 2 acuens *E* habens (*hauens H¹*) *M* in unius *Halnius* multos *M* multos in *bl* multos in unius *d* insultans in *Kayserus* fortuna *C* 3 ignotos suos *H* incursitans *b* incursans *Mld* 4 depeculans aliorum *P²BCE* depeculans horum *Π* depeculantiorum *HP* caput *H¹* oppugnans *HPd* 5 et *B²* haec *HP* ac *P²ΠCE om B* perfrigans *HPB* perstringens *d* .r. (Rem *d*) p. *E om M* 6 funditus et *C* labe factans *P* 7 omnes a *d* denique] que *H om d* ipsis deinde *d* 8 impunitum *ΠE* demiseritis *H* uos met *P* uo met *H¹* 9 credite mihi *ld* truculentiam *H* 10 inmiseritis *Πbd* 11 iudicio *H* 12 simul *om H¹* multo *H¹* 13 adulescentia *ld* 14 fili *P¹B¹* filii *reliqui* 15 exilio *H* despectus *H* 16 inimici serunt *H¹* obposita *H* .oppositi *reliqui* tuta *P* eius *d* 17 at inimici *BCE* ab inimicis *HPΠ* sanguinolentam *HPΠB* (sanguilentam *H¹*) sanguinolenta *CE* palma *CE* 18 crudelissimam uictoriam *HP* 19 superbi re *P² Cd* superbia re *HPΠB²* superbia *B bl* inueniuntur *HP* inuehantur *Bbd* inuehebantur *l* inuenietur *Π* inuenientur *CB²* 20 quites *H¹*

quae miseriae consequi soleant: arma qui contra tulerunt, statim crudelissime trucidantur; ceteri, qui possunt per aetatem <et> ueires laborem ferre, rapiuntur in seruitutem, qui non possunt, uita priuantur; uno denique atque eodem
 5 tempore domus hostili flagrabit incendio, et quos natura aut uoluntas necessitudine <et> beniuolentia coniunxit, distrahuntur; liberi partim e gremiis diripiuntur parentum, par<tim> in sinum iugulantur, partim ante pedes constuprantur. Nemo, iudices, est, qui possit satis rem
 10 consequi uerbis nec efferre oratione magnitudinem calamitatis.'

Hoc genere exornationis uel indignatio uel misericordia potest commoueri, cum res consequentes comprehensae universae perspicua breuiter exprimuntur oratione.

15 Diuisio est, quae rem semouens ab re utramque ab-
 soluit ratione subiecta, hoc modo: 40
 52

'Cur ego nunc tibi quicquam obiciam? Si probus es, non meruisti; si improbus, non commouere.'

Item: 'Quid nunc ego de meis promeritis praedicem? Si
 20 meministis, obtundam; si obliti estis, cum re nihil egerim, quid est quod uerbis proficere possim?'

πόλιν δέ τε πῦρ ἀμαθύνει, τέκνα δέ τ' ἄλλοι ἄγουσι βαθυζώνους τε γυναικας conf. Herodian. περὶ σχημ. RG VIII 594 W III 94 Sp Schol. Ven. B Hom. O 496 Aristot. rhet. I 7 1365 a 12 [Plut.] de uita ac poesi Hom. 67 Apsines RG IX 585 W I 398 Sp Aeschin. contr. Ctesiph. 157 Theo RG I 153 W II 63 Sp Hermogen. RG III 439 W II 453 Sp Quintil. VIII 3, 68 Sallust. Catil. 51, 9 Propert. V 8, 56

3 et (et per d) uires E heres H herum P erumnarum Π heri C
 eri B fere H P Π B perferre d rapiuntur d in quo sexies futurum
 4 deinde d 5 flagrabit P² B² E fraglabat P¹ fragrabat H¹ flagrabat
 H² Π B flagrat C 6 et bl om H P Π B aut P² Cd beneuolentia H¹
 coniunxit P Π¹ C coniunxit reliqui 7 egremiis P egregiis H 8 par-
 tim P² Π C E par H P B an pars? sinū H² P Π B sinu H¹ P² B² C E
 ante pedes bl ante heredes H P Π C ante edes B d 9 construprantur b
 iudex l posse H P B 10 efferre bl referre d orationem H
 12 hocne H P Π B hoc reliqui 13 comprehensae P C cōpresense H¹
 comprehensae reliqui 14 post oratione add H P B DE DIUISIONE
 15 remouens H utraque H Π C resoluit H¹ absoluto C 16 ra-
 tione Cl oratione H P Π B b d 17 si om H¹ 18 improbus Π E
 commouebere d Lambinus 19 de meis promeritis P Π B C de
 meis propriis meritis H B² l d demens propinquis meritis b praedi-

Item: 'Duae res sunt, quae possunt homines ad turpe conpendium commouere: inopia atque auaritia. Te auarum in fraterna diuisione cognouimus; inopem atque egentem nunc uidemus. Qui potes igitur ostendere causam malefici non fuisse?'

Inter hanc diuisionem et illam, quae de partibus orationis tertia est, de qua in primo libro <diximus secun>dum narrationem, hoc interest: illa diuidit per enumerationem aut per expositionem,* quibus de rebus in totam orationem disputatio futura sit; haec se statim explicat et breui duabus aut pluribus partibus subiciens rationes exornat orationem.

Frequentatio est, cum res tota causa dispersae coguntur in unum <lo>cum, quo grauior aut acrior aut criminiosior oratio sit, hoc pacto:

'A quo tandem abest iste uitio? quid est, cur iudicio uelit<is> eum liberare? Suae pudicitiae proditor est, insidiator alienae; cupidus, intemperans, petulans, superbus; impius in parentes, ingratus in amicos, infestus cognatis, in superiores contumax, in aequos et pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnis intolerabilis.'

53 Eiusdem generis est illa frequentatio, quae plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quae separatim dictae minutae et infirmae erant, unum in locum coactae rem uidentur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto:

cerem l p. 351, 20 obtun H¹ d, add H² rem C in re d 21 Quod est b
possum H 1 posst b conpendium HP conpendium reliqui
2 auaria HC te auarum CP²B²E teruarum HPB Sed auarum II 4 potes editt] potest causa PII te causa C 6 de] in bl 7 diximus secundum bl secundum d dum HPB cum C 8 narrationem bl narrationem (narratione C) demonstrauius dM quod illa E 9 aut] ac Thielmannus tota l 10 estatim H² explicat et P²PIBC² ex p. calet H expl///// et P¹ breuiter E 11 aut] uel H post orationem add HPB: FREQUENTATIO 12 in tota CE causae II 13 locum quo B²PIE cum quo P quo cum H quo BC 14 sit om II 15 iudices ld 16 uelitis P²B²CE uelit HPB 17 cupidinis d 19 partes b 20 omnis PB omnes reliqui 21 eiudem H¹ qui H 22 opitulationibus H suspensiones H suspiciones l suspiciones b qui si paratim H 23 minutae B¹ 24 uiderentur PIB non om b¹ add b¹ in marg suspiciosam b

5 ‘Nolite igitur, nolite, iudices, ea, quae dixi, separa-
 tim spectare; sed omnia colligite et conferte in unum.
 Si et commodum ad istum ex illius morte ueniebat et
 uita hominis est turpissima, animus auarissimus, fortunae
 familiares attenuatissimae et res ista bono nemini praeter
 istum fuit, neque alius quisquam aequae commode neque
 iste aliis commodioribus rationibus facere potuit, neque
 praeteritum est ab isto quicquam, quod opus fuerit <ad
 10 maleficium, neque factum, quod opus non fuit;> et cum
 locus idoneus maxime quaesitus, tum occasio adgrediendi
 commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium con-
 ficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima oc-
 cultandi <et perficiendi> maleficii spe; et praeter<ea> ante,
 quam occisus homo is est, iste uisus est in eo loco, in
 15 quo est occisio facta, solus; paulo post in ipso maleficio
 uox illius, qui occidebatur, audita; deinde post occisionem
 istum multa nocte domum redisse constat; postero die
 titubanter et inconstanter de occisione illius locutum; haec
 partim testimoniis, partim quaestionibus argumentatis omnia
 20 conprobantur et rumore populi, quem ex argumentis natum
 necesse est esse uerum: uestrum, iudices, est, ex his in
 uno loco conlocatis, certam sumere scientiam, non suspi-

19 Priscian. GL II p. 383, 10 Autustius ‘omnia argumentata no-
 mina’, argumentata passiuè πιστωθέντα

1 iudicare *H* 2 conferte in unum locum *l* in unum conferte
 locum *b* 3 sic *HP* istum ex illius *P²B²CE* istam ex illius *PΠB*
 illius ex itam *H* mortem *H* 5 familiares *bl* familiari *HP* familia res
ΠB familiaris rei *Cd* 6 quisquam *E* quisq. *PB* quisq. *HΠ* quisque *C*
 commoda *H* neque iste neque iste *b* 8 quicquam ab isto *b* fuit *bl*
 ad — fuit *om M* 10 aggreendi *ld* 11 oportunissimum 12 legis-
 simum *H* occultanda *H* spe occultandi *d* 13 et perficiendi *om M* male-
 ficiis *H* spe *om Hd* praeter *HPB* 14 occisus homo is (iste *C*)
 est *PΠBCb* homo occisus his est *H* occisus is homo est (esset *d*) *ld*
 15 est *om l* 17 istam *l* rediisse *d* postera *H* 18 titubant *H*
 illius *E* filius *HPB* filius *P²B²ΠC* 19 quaestionibus] testimoniis *H*
 argumentatis *HPΠB* argumentis *C* et argumentis *P²E* 20 con-
 probantur *PC* probantur *H* comprobantur *reliqui* 21 iudicium
 est *H* o iudices est *l* est iudices *C* iudices *Π* /// his *P¹* ex his *ΠC*
 his *P²HBE* 22 uno loco *H* unum locum *H²* *reliqui* collo-
 catis *ΠE* ceteram *b* sententiam *H* suspicionem *bl*

cionem maleficii. Nam unum aliquid aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose; ut omnia inter se a primo ad postremum conueniant † maleficia necesse est, casu non potest fieri.’

Vehemens haec est exornatio et in coniecturali constitutione causae ferme semper necessaria et in ceteris generibus causarum et in omni oratione adhibenda nonnumquam.

42 Expolitio est, cum in eodem loco manemus et aliud
54 atque aliud dicere uidemur. Ea dupliciter fit, si aut eandem 10 plane dicemus rem aut de eadem re.

Eandem rem dicemus, non eodem modo — nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire — sed commutate. Commutabimus tripliciter: uerbis, pronuntiando, tractando.

15

Verbis commutabimus, cum re semel dicta iterum aut saepius aliis uerbis, quae idem ualeant, eadem res proferetur, hoc modo:

‘Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriae uitandum arbitretur. Cum agetur incolu- 20 mitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus praeditus, profecto nullum uitae discrimen sibi pro fortunis rei publicae fugiendum putabit et erit in ea sententia semper, ut pro patria studiose quamuis in magnam descendat uitae dimicationem.’

25

2 casum *HPΠB* 3 conueniat *PB* maleficia//////// *H* del *Lambinus* maleficio *Klotzius* locus lacunosus esse uidetur: suppleas ueluti malefici ratione fieri 4 non posse *d* non non posse *l* 5 est haec *l* 6 causae *om H* ferme *om d*: in *l m1 s. s. fere* 7 post nonnumquam add *HPB*: EXPOLITIO 10 ea autem *E* 11 plane *om H* rem dicemus *H* 12 eandem rem *om B¹* dicimus *l* eorum *P¹B¹* 13 quidem *bl* quod *HPΠB om Cd* obtundere auditorem est *l* auditorem est obtundere *d* obtundere est auditorem *b* optinere auditorem est *M* sed] et *C* 14 commutare *b* cum muta rae *C* commutabitur *H¹* commutatio fit *bl* 15 tractando *om H¹* 16 cum] si cum *bl* res *HE* semel est *bl* iterum] uerum *HP¹* 17 quaeidem *PΠ* quidem *H* res proferetur *P¹ΠCE* res proferretur *PB* referetur *H* 20 uitandam *PB* uitando *H* a////getur *H* auge- tur *d* incolomitas *M* 21 per petua *B* erat *P¹Π* 22 futuris *H* re//// *H¹* 23 publicae] *p M .p. E* putauit *HPΠB* 24 per *H* studio se *H* studose *P¹*

Pronuntiando commutabimus, si cum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere uocis atque gestus eadem uerbis commutando pronuntiationem quoque uehementius inmutarimus. Hoc neque commodissime scribi potest neque parum est apertum; quare non eget exempli.

Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traiciemus aut ad sermocinationem aut exsuscitationem.

Sermocinatio est — <de> qua planius paulo post <s>uo loco dicemus, nunc breuiter, quod ad hanc rem satis sit, attingemus —, in qua constituetur alicuius personae oratio adcommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius re<s> cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus:

‘Sapiens omnia rei publicae causa suscipienda pericula putabit. Saepe ipse secum loquitur: ‘Non mihi soli, sed etiam atque adeo multo potius natus sum patriae; uita, quae fato debetur, saluti patriae potissimum soluatur. Aluit haec me; tute atque honeste produxit usque ad hanc aetatem; muniuit meas rationes bonis legibus, optimis <moribus, honestissimis> disciplinis. Quid est, quod a me satis ei persolui possit, unde haec accepta sunt?’

15 Platon.-epist. IX p. 358 A ἀλλὰ καὶ κεῖνο δεῖ σε ἐνθυμεῖσθαι ὅτι ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὐτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἢ πατρὶς μερίζεται

3 eandem *H* pronuntiatione *Bbl* 4 inmutarimus *M* immutabimus *bl* commutabimus *d* hoc neque] hoc *md* *H* Haec quoq; *bl* commodissime *P* 5 non potest *bl* eget/// *H* eget (e *secunda in ras*) *P* exemplis *H* exemplum *aut* exemplis *P*¹ 6 est *om b* 7 sermocinationem *H* 8 exsuscitationem *l* 9 sermocinatio est *E* sermocinationē *M* (sermotinatione *H*) de qua *BE* qua *H* quā *PΠC* suo loco *E* uo loquo *H* uolo quo *B om PΠC* 10 ad] had *P om H* 11 persona *H* 12 accommodata *E* ut *om d* res agnoscī *d* recognosci *HPΠ* 13 nec *C* ab *om H* 14 qui omnia *E* rei *p* *M* rei .p. *E* 15 putauit *HPB* loquitur *PΠBE* loquetur *H²P²C* loquet *H* 16 multo *om b* 17 facto *HPΠ* patriae *C* patriae *HP* soluatur *C* 18 aliud *HΠ* perduxit *HI*¹ 19 muniuit *E* muniuit *M* me has *H* optimis *PΠB* optimis *reliqui* 20 moribus honestissimis *om M* quod est *b* 21 haec *om H* accepta sunt] accepta sunt? Quare *bl* accipies. inde *H* accipies. in *PΠB* accepi in *C* accepi *d*

Haec loquetur secum sapiens saepe: in periculis rei publicae nullum ipse periculum fugiet.'

Item mutatur res tractando, si traducitur ad <ex>suscitationem, cum et nos commoti dicere uideamur, et auditoris animum commouemus, sic:

56 'Quis est tam tenui cogitatione praeditus, cuius animus tantis angustiis inuidiae continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet et sapientissimum iudicet, qui pro salute patriae, pro incolumitate ciuitatis, pro rei publicae fortunis quamuis magnum atque atrox periculum studiose 10 suscipiat et libenter subeat? Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare quam possum; idemque hoc certo scio uobis omnibus usu uenire.'

Eadem res igitur his tribus in dicundo commutabitur rebus: uerbis, pronuntiando, tractando; *commutabimus* <trac- 15 tando> dupliciter: sermocinatione <et exsuscitatione.>

Sed de eadem re cum dicemus, plurimis utemur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronuntiari-
mus, rationem poterimus subicere; deinde *dupliciter* uel
sine rationibus uel cum rationibus pronuntiare; deinde 20
afferre contrarium — de quibus omnibus diximus in uer-
borum exornationibus —; deinde simile et exemplum —
44 de quo suo loco plura dicemus —; deinde conclusionem,
de qua in secundo libro, quae opus fuerunt, diximus, de-

---

1 haec *om H* haec — sapiens *om d* loquitur *bl* sapiens
secum *l* saepe *H¹* saepe. Ergo *C* saepe ego *H²* reliqui publicae *H*
p̄ PΠBC .p. E 2 fugiet *PBC* fugi. Et *HΠ* fugi *E* 3 exsusci-
tationem *d* exsuscitationem *l* suscitationem *bM* 5 commonemus *H¹*
si *H* 6 cogitatione *E* prouocatione *M* animis *H* 7 huc *P*
8 studiosissime *b* studentissime *H* 9 incolumitate *bdP²* incolomi-
tate *Ml* publicae *H* *p̄ PΠBC .p. E* 10 studiosissime *ld*
11 haec quidem *H* 12 possim *b* 13 certe *E* ausu *M* euenire *d*
14 igitur res *ld* indicundo *PB* in dicundo *Cl* in dicendo *HΠbd*
15 tratando *H¹* trantando *H²* commutabimus tractando] *om H PΠBbl*
sed tractando *Cd* 16 sermocinationē *PC* sermocinationē *H* et
exsuscitatione *Bbd* et exsuscitationē *C* exsuscitatione *l om H PΠ*
17 diximus *b* pluribus *d Omnibonus* 18 simplicem *d* pronun-
tiarimus *P²ΠBC* pronuntiarem *HP* pronuntiauerimus *E* 19 dupli-
citer *Graeuus*] duplicē (uel duplicē *d*) 20 cum rationibus *P²B²CE*
cum actionibus *HΠB* cum accionibus *P* 22 et *om H* 23 suo]
scio *b* 24 in .II. (s. s. o) libro in quo opus fuerat *H*

monstrantes argumentationes quemadmodum concludere oporteat: in hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio uerborum, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi uehementer ornata poterit esse <ex>politio, quae constabit ex
 5 frequentibus exornationibus uerborum et sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur — ut ab eiusdem sententiae non recedamus exemplo, ut scire possis, quam facile praeceptione rhetoricae res simplex multiplici ratione tractatur:

10   ‘Sapiens nullum pro re publica periculum uitabit, 57
 ideo quod saepe, cum pro re publica perire noluerit, necesse erit cum re publica pereat, et, quoniam omnia sunt com-
 moda a patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum est.

15   Ergo qui fugiunt id periculum quod pro re <publica>
 subeundum est, stulte faciunt: nam neque effugere incom-
 moda possunt et ingrati in ciuitatem reperiuntur. At,
 qui patriae pericula suo periculo expetant, hi sapientes
 putandi sunt, cum et eum, quem debent, honorem rei
 20 publicae reddunt et pro multis perire malunt, quam cum
 multis.

Etenim uehementer est inimicum uitam, quam a natura

---

1 argumentationes E argumentationem (armentationem H¹) M
 quem admodum B conducere d 2 et in bl docuimus in hoc
 libro H esset illa d uerborum] uerb PΠ uerbi C uerbis HB
 uerbi E 3 conclusio HC 4 politio M 6 .VII. Hbl ut Lam-
 binus et M sed E 7 recedemus d 8 rhetoricae B rethori-
 cae reliqui 9 tratatur C¹ tractetur E: add HPBC: SIMPLEX
 10 nullus H re publica HB r̄p PΠ p̄ C re .p. E uitauit
 HPΠB 11 saepe M saepe fit ut E pro om H¹ re .p. E
 re p̄ PΠB p̄ C re publ H uoluerit bl¹ necesse erit Md neces-
 sario bl 12 re publica l re p̄ HB r̄p PΠ p̄ C r .p. b re .p. d
 post pereat add HPBC: RATIO 13 a om HP et nullum l
 14 esse d 15 er H¹ ad l¹ re .p. E re p̄ ΠC re HPB
 (prore coniuncte B) 16 fugere id possunt l 17 in ciuitatem Om-
 nibonus in ciuitate Mbl ciuitati d repperiuntur PB: add HPB:
 SIMPLEX 18 periculo H expetant HPΠ expectant B expe-
 tunt P²B²CE 19 debet l habent debent b¹ horem P¹ 20 publi-
 cae H p̄ PΠBC .p. E et om H 21 post multis add HPB:
 CONTRARIUM 22 inimicum PB inimicum II iniquum C ini-
 quum ΠE

acceptam propter patriam conseruari, naturae cum cogat reddere, patriae cum roget non dare, et, cum possis cum summa uirtute et honore pro patria interire, malle per dedecus et ignauiam <uiuere, et cum> pro amicis et parentibus et ceteris necessariis adire <periculum uelis,> pro re publica, in qua et haec <et> illud sanctissimum patriae nomen continetur, nolle in discrimen uenire.

Ita uti contemnendus est, qui in nauigio *non* nauem quam se mauult incolumem, item uituperandus, qui in re publicae discrimine suae plus quam communi saluti consulit. Naui enim fracta multi incolumes euaserunt; ex naufragio patriae saluus nemo potest enatare.

Quod mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur et pro legionibus in hostis inmisisse medios. Amisit uitam, at non perdidit. Re enim uilissima <certam> et parua maximam redemit. Vitam dedit, accepit patriam; amisit animam, potitus est gloriam, quae cum summa laude prodita uetustate cotidie magis enitescit.

---

1 Plato l. s. s. καλούσης δὲ τῆς πατρίδος αὐτῆς πρὸς τὰ κοινὰ ατοπον ἴσως τὸ μὴ ὑπακούειν Cic. Phil. X 10, 20

---

1 coeptam *H* conseruaneris *E* natura *H* 2 et om *H*
 3 male quam *b* (quam *expunctum*) 4 per ignauiam *bl* uiuere et
 cum om *M* 5 et ceteris] ceteris *H* obire *P²C* periculum uelis
 om *M* re .p. *bd* re *p̃* *H* *r̃p̃* *PΠBC* r .p. *l* 6 qualibet *b¹* et
 om *b* hoc *d* *Lambinus* et *CE* om *HPΠB* satissimum *H*
 patriae nomen] premonē *H* paromonem *PΠB* patrimonium *C* nomen
 patriae *E* 7 nole *H* in] *n* *H* post uenire add *HPB*: SIMILE
 8 itaq; *E* nauigando *E* non add *Halmius* nauem quam se *M*
 nanim quam se *bd* se quam nauim *l* (in *ras praeter s*) 9 incolomem
HΠb ita *E* uituperandus est *E* re *p̃* *H¹* re .p. *d* *r̃p̃* *PΠBC*
 rei .p. *bl* rei *p̃* *H²* 10 discrimini suo *P²Cd* plus om *H¹* con
 munis (uersus *fine diremptum*) salutis *H* cosulit *H¹* 11 incolomes
Hbl euaserunt *bl* fuerunt *dM* 12 nauigio *H¹* post enatare
 add *HPB*: EXEMPLUM 14 et pro legionibus *PΠBC* et pro
 legionibus suis *d* et pro relegionibus *H¹* (religionibus *H²*) pro legibus
 et se *bl* hostis *H* hostes *reliqui* inmisisse *PBCbl* immisise *H*
 immisise *Πd* 15 unde amisit *bl* at *CE* an *HPΠ* om *B* enim
 pro *d* 16 certam *bl* egregiam *d* om *M* caram *Lindemannus* dedit
 uitam *bl* 17 gloria *Hld* 18 uetustate *HE* uenustate *PIIBC*
 cotidie magis *M* magis cotidie (cottidie *l*) *E* 19 post enitescit add
 CONCLUSIO in *HPB*

Quodsi pro re publica decere accedere periculum et ratione demonstratum est et exemplo conprobatum, ii sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriae periculum uitant.'

5 In his igitur generibus expolitio uersatur, de qua pro- 58
ducti sumus, ut plura diceremus, quod non modo, cum causam
dicimus, adiuuat et exornat orationem, sed multo maxime
per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare con-
ueniet extra causam in exercendo rationis adhibere expoli-
10 tionis, in dicendo uti, cum exornabimus argumentatione<m>
de qua re diximus in libro secundo.

Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota 45
causa continetur, manetur diutius et eodem saepius reditur.
Hac uti maxime conuenit et id est oratoris boni maxime
15 proprium. Non enim datur auditori potestas animum de
re firmissima demouendi. Huic exemplum satis idoneum
subici non potuit, propterea quod hic locus non est a tota
causa separatus sicuti membrum aliquod, sed tamquam san-
guis perfusus est per totum corpus orationis.

20 Contentio est, per quam contraria referentur. Ea est
in uerborum exornationibus, ut ante docuimus, huiusmodi:

'Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem praebes.'

In sententiarum huiusmodi:

25 'Vos huius incommodis lugetis, iste rei publicae cala-
mitate laetatur. Vos uestris fortunis diffiditis, iste solus
suis eo magis con<fi>dit.'

1 publ H p̄ PΠBC .p. E debere P²d accedere M susci-
pere E 2 rationem HPB oratione l et om H conprobatum
HPBC conprobatum reliqui ii Aldus hi Md Quare hi bl 7 multa H
8 elocutiones HPB 9 exercenda b rationis HPB ratione b ra-
tionis ΠCl d 10 uti cum P²ΠCE uticam PB ut iam H exor-
nationibus argumentatione M 11 qua de H secundo libro bl: add
HPB: CŌMORATIO 12 libro II aquo H 13 redditur H 14 ac B
conueniet Hd et om H 15 auditorē H² 16 dimouendi E
17 est a tota causa CE a tota causa est B statuta causa PΠ statutū
est cansa H 18 aliquod P²ΠE aliquot C illi quod HPB se B
19 profusus M: in HPB sequitur CONTENTIO 20 referuntur BE
21 exorationibus l ante diximus bl 22 inimicis — huiusmodi
om B te om l 24 uos huiusmodi H uos estis huius b¹ et iste d
rei publicae l rei p̄ H rei .p. bd r̄p PΠBC 25 solus om d 26 con-
fedit P²ΠBCE condit HP

Inter haec duo contentionum genera hoc interest: illud ex uerbis celeriter relatis constat; hic sententiae contrariae ex conparatione referantur oportet.

59 Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa 5 aut probandi aut apertius dicendi aut ante oculos ponendi. <Et> quomodo quattuor de causis sumitur, item quattuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per conlationem, per breuitatem. Ad unam quamque sumendae causam similitudinis adcommo-
dabimus singulos modos pro-
nuntiandi. 10

46 Ornandi causa sumitur per contrarium sic:

‘Non enim, quemadmodum in palaest<ra>, qui taedas candentes accipit, celerior est in cursu continuo, quam ille, qui tradit, item melior imperator nouus, qui accipit exer-
citum, quam ille, qui decedit; propterea quod defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator inperito exer-
citum tradit.’

Hoc sine similei satis plane et perspicue et probabiliter dici potuit hoc modo: ‘Dicitur minus bonos imperatores a melioribus exercitus accipere solere’; sed ornandi causa simile sumptum est, <ut> orationi quaedam dignitas conparetur. Dictum autem est per contrarium. Nam tum similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem. [ut paulo ante, cum de cursoribus adserebatur.]

1 contentionis *H* inter est *B* quod illud *d* 2 ex] in *b*
hoc *H*¹ contrariae sententiae *E* 3 ex *om l* conparatione *HC*
conparatione *reliqui* referatur *H*: in *HPB* nulla rubrica inter-
posita continuatur 4 quempiam *B* 5 ex re] extra *H* Et ea *d*
6 discendi *HPΠB* 7 Et *om dM* quattuor *PΠBC* quattuor *bd*
.III. s. s. or *H* .III. *l* ita *E* quattuor *PΠBC* quattuor *d*
.III. s. s. or *H* .III. *bl* 8 per contrarium] quae contrarium *H*
conlationem *P²C* conlutionem *Π* collationem *E* conlocationem *HP*
collocationem *B* 9 sumendi *H* sumendā *bl* 10 accommodabimus
P²ΠBE 12 ornandi *om H*¹ quod per *bl* contrium *C* sic dicitur *bl*
13 palestra *E* palam (pala *II*) est *M* 14 candentes *P²Π²d* cadentes *M*
ardentes *b* uel ardentes *l* incursu *B* 15 ita *E* accepit *H*¹ 17 cur-
sor *om b* facen *C* inperito *II* imperito *reliqui* exercitu *H*
19 simile *H* simili *reliqui* satis *om H*¹ 20 duci *H* 21 exer-
citū *II* 22 ut *om H* (in *ras*) *P* conparetur *HPC* comparetur *ΠBd*

Per negationem dicetur probandi causa hoc modo:

‘Neque equus indomitus, quamvis bene natura compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, quae desiderantur ab equo; neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad uirtutem potest peruenire.’

Hoc probabilius factum est, quod magis est ueri simile non posse uirtutem sine doctrina comparari, quoniam <quidem> ne equus quidem indomitus idoneus possit esse. Ergo sumptum est probandi causa, dictum autem per negationem; id enim perspicuum est de primo similitudinis uerbo.

Sumetur et apertius dicendi causa simile — dicitur⁴⁷
per breuitatem — hoc modo:⁶⁰

‘In amicitia gerenda, sic<ut> in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, ut, quoad necesse sit, uenire possis, sed ut productus studio et uiribus ultra facile procurras.’

Nam hoc simile est, ut apertius intellegatur mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui uerbi causa post mortem amici liberos eius custodiant, propterea quod in cursore tantum uelocitatis esse oporteat, ut efferatur ultra finem, in amico tantum beniuolentiae, <ut ultra quam quod amicus sentire possit, procuret amicitiae> studio. Dictum autem simile est per breuitatem. Non enim ita, ut in ceteris

2 Himer. or. XXIV 3 οὕτω καὶ ἵππος ταχὺς πρὸς δρόμον γίγνεται ὅταν μὴ μᾶλλον ἀπὸ τῆς φάτνης ἢ τῆς μελέτης βλέπῃ τὸ στάδιον Varro sat. Menipp. 559 B

compararetur *bl* p. 360, 25 ut — adserebatur *del Schuetzius* 26 asse-
rebamus *bl* 1 dī *H* 2 compositus *HPC* compositus *reliqui* 3 ideus *H*¹
et aptus quae *bl* 6 quo *C* 7 posset *b* comparari *HP* com-
parari *reliqui* quoniam quidem *bl* quoniam *dM* 8 ne *HPΠ*
nec *P²CE* neq; *B* 9 dictum est *b* autem *om b* autem est *d*
enim *E* cum *M* 11 Dicitur autem *E* 13 in] an *HP* gerunda *E*
sic *HPC* currendā *H* 14 quo ad *Ml* 15 producto *BE* ultra *d*
ultro *reliqui* 16 procuras *HPB* 17 est simile *E* intelligatur *E*
18 facere *P²Cd* facile *HPΠ* facilē *B* facere cum *bl* reprehendat *bl*
19 libere sententiae custodiant *H* et in *l* 20 cursorem *P* uelocitas
b s. s. ti ultra *HPΠB* usque ad *CE* 21 et in *bl* beniuolentiā *II*
ut ultra quam quod amicus sentire possit procuret amicitiae studio *bl*
studio *HPB* studiū *Π* studium ut efferatur ultra finem *Cd* 23 est autem
simile *Hb*

rebus, res ab re separata est, sed utraque res coniuncte et confuse pronuntiatae.

Ante oculos ponendi negotii causa sumetur similitudo — dicetur per conlationem — sic:

‘Uti citharoedus cum prodierit optime uestitus, palla inaurata inductus, cum clamyde purpurea coloribus uariis intexta, et cum corona <aurea>, magnis fulgentibus gemmis inluminata, citharam tenens exornatissimam auro et ebore distinctam, ipse praeterea forma et specie sit et statura adposita ad dignitatem, si cum magnam populo commoritis rebus expectationem, repente, silentio facto, uocem mittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu, quo melius ornatus et magis fuerit expectatus, eo magis derisus et contemptus eicitur; item, si quis in excelso loco et

δ Lucian. πρὸς τὸν ἀπαίδευτον 8: ἦκεν οὖν ἐς τοὺς Δελφοὺς τοῖς τε ἄλλοις λαμπρὸς καὶ δὴ καὶ ἐσθῆτα χρυσόπαστον ποιησάμενος καὶ στέφανον δάφνης χρυσῆς κάλλιστόν ὡς ἀντὶ καρποῦ τῆς δάφνης σμαράγδους εἶναι ἰσομεγέθεις τῷ καρπῷ, τὴν μὲν γε κιθάραν αὐτὴν ὑπερφυῖς τι χρῆμα ἐς κάλλος καὶ πολυτέλειαν, χρυσοῦ μὲν τοῦ ἀκηράτου πᾶσαν, σφραγῖσι δὲ καὶ λίθοις ποικίλοις κατακεκοσμένην . . . θαῦμα μέγα τοῖς ὁρῶσιν. ἐπεὶ δ' οὖν ποτὲ καὶ ἦκεν ἡ τοῦ ἀγῶνος ἡμέρα . . . ἐσέρχεται ὅλος περιλαμπόμενος τῷ χρυσίῳ καὶ τοῖς σμαράγδοις καὶ βηρύλλοις καὶ ὑακίνθοις· καὶ ἡ πορφύρα δὲ ἐνέπρεπε τῆς ἐσθῆτος ἡ μεταξὺ τοῦ χρυσοῦ διεφαίνετο. τούτοις ἅπασι προεκπλήξας τὸ θέατρον καὶ θαυμαστῆς ἐλπίδος ἐμπλήσας τοὺς θεατάς, ἐπειδὴ ποτε καὶ ἄσαι καὶ κιθαρίσαι πάντως ἔδει, ἀνακρούεται μὲν ἀνάρμοστον τι καὶ ἀσύντακτον, ἀπορρήγνυσι δὲ τρεῖς ἅμα χορδὰς σφοδρότερον τοῦ δέοντος ἐμπεσὼν τῇ κιθάρᾳ, ἄδειν δὲ ἄρχεται ἀπόμουςόν τι καὶ λεπτόν, ὥστε γέλωτα μὲν παρὰ πάντων γενέσθαι τῶν θεατῶν, τοὺς ἀθλοθέτας δὲ ἀγανακτήσαντας ἐπὶ τῇ τόλμῃ, μαστιγώσαντας αὐτὸν ἐκβαλεῖν τοῦ θεάτρου (Luciani editt, Halmius)

1 utraeq; bl utraque dM coniunte H¹ 2 pronuntiatae bl comparata HPC comparata ΠBd 3 sumitur H 4 dicetur PΠ dñ H cum dicitur b cum dicetur BCl d collationem E 5 cytharedus l estharedus H citharedus reliqui palam H pallam PΠC 6 inauratam PΠC inductus] induitur H PΠB indutus P²CE cum clamyde C cum clamide ΠBE cū clamidem P cunclā id est H purpuream HP uarii C 7 intexta E corporis intexta PΠBC corporis sint texta H coronam H aurea magnis bl magnam H magna reliqui 8 inluminatam HB illuminata E cytharam l 9 praeter ea H praeterea corporis Friedrichius 10 apposita E populi l commoritis Orellius commoritis his d cominoritis P cū mi////noriticiis H comitior iis B in comitiis Π commouerit iis C commouerit his bl 12 emittat E acerbissimam HPB 13 ornatus M fuerit ornatus d ornatus sit bl fuerit om d exceptatus M 14 ita d

in magnis ac locupletibus copiis conlocatus fortunae mune-
ribus et naturae commodis omnibus abundabit, si uirtutis
<et artium, quae uirtutis> magistrae sunt, egebit, quo
magis ceteris rebus erit copiosus et inlustris <et> ex-
5 pectatus, eo uehementius derisus et contemptus ex omni
conuentu bonorum eicietur.'

Hoc simile exornatione utriusque rei, alterius inertiae
[artificis] alterius stultitiae simili ratione conlata, sub aspectus
omnium rem subiecit. Dictum autem est per conlationem,
10 propterea quod proposita similitudine paria sunt omnia relata. 48

In similibus obseruare oportet diligenter, ut, cum rem 61
afferamus similem, cuius rei causa similitudinem adtuleri-
mus, uerba ad similitudinem habeamus adcommodata. Id
est huiusmodi: 'Ita ut irundines aestiuo tempore praesto
15 sunt, frigore pulsae recedunt —' ex eadem similitudine nunc
per translationem uerba sumimus: 'item falsi amici sereno
uitae tempore praesto sunt; simul atque hiemem fortunae
uiderunt, deuolant omnes.' Sed inuentio similium facilis
erit, si quis sibi omnes res, animantes et inanimas, mutas
20 et eloquentes, feras et mansuetas, terrestres, cae<les>tis,

1 ac om *H*¹ conlocatis *C* collocatus *P*² *Π* *B* *E* 2 habundabit *bl*
habundauit *H* si quae *C* uirtutes *Π* 3 et artium quae uir-
tutis *bd* om *l* *M* non sunt *Π* tegebit *HP* uel sumptibus egebit *C*
4 illustris *E* industriis *M* et expectatus *bl* expectatus *d* exceptatus
qualis euaderet (euadet *P*² *Π* *C*) *M* 6 eicitur *l* 7 simili *H* exor-
natio *H*¹ rei *bl* om *d* et *M* inertiae *P* *Π* *B* *C* inertia *H* inscien-
tiae *d* inscientia *bl* 8 artificis *M* artificii *E*, del *Orellius* alteriusq;
C et alterius *d* stultitia *b* astutia *l* simil atione *Π*¹ collata *E*
aspectu *H*¹ 9 subiciet *b* collationem *E* 11 similitudinibus *bl*
similitudine *d* 12 afferamus *E* (auferamus *b*¹) ferebamus *HP* *Π* re-
feramus *BC* similem *H* causam *M* similitudine *C* adtule-
rimus *H* attulerimus *reliqui* 13 uerba quoque *d* accommodata *E*
14 irundines *HC*² erundines *PB* rundines *C* hirudines *b* hyrun-
dines *l* hirundines *Πd* 15 fragore pulsare cedunt *H* 16 sumun-
tur *Hd* ita *E* om *H* serere nouitate *H* 17 tempore — simul
om *H* simum *PB* si uentū *Π* fortuna *H* 18 uideñ *HP* *Π* uide-
rint *BCE* 19 quis *HCl* *d* quid *P* *Π* *B* quisq; *b* animantes et
inanimas *P* *Π* *B* animatas et inanimatas *E* animantes et inanimantes
HC 20 loquentes *C* mansueta *H*¹ terrestres celestes mari-
timas *cod* *Leidensis* 3 caelestes et terrestres et maritimas *E* terrestres
cetes maritimas *PB* terrestris cetis maritimis *H* terrestres Ocetes et
maritimas *C* terrestres et maritimas *Π*

maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas atque inusitatas, frequenter ponere ante oculos poterit et ex his aliquam uenari similitudinem, quae aut ornare aut docere aut apertiore rem facere aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota totae rei necesse est similis sit, sed id 5 ipsum, quod conferetur, similitudinem habeat oportet.

49 Exemplum est alicuius facti aut dicti praeteriti cum
62 certi auctoris nomine propositio. Id sumitur isdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorē facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur; apertiorē, cum id, quod 10 sit obscurius, magis dilucidum reddit; probabiliorem, cum magis ueri similem facit; ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, <ut> res prope dicam manu temptari possit. Unius cuiusque generis singula subiecissemus exempla, nisi <et> exemplum quod genus est, in expolitione de- 15 monstrassemus et causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare nolimus neque pauca, quominus intellexeretur, neque re intellecta plura scribere.

Imago est formae cum forma cum quadam similitudine conlatio. Haec sumitur aut laudis aut uituperationis causa. 20 Laudis causa, sic:

‘Inibat in proelium corpore tauri ualidissimi, impetu leonis acerrimi simili<s>.’

5 Priscian. GL II p. 197: Cicero... idem ad Herennium VI: non res tota totae rei necesse est similis sit 22 Aristot. rhet. III 4 p. 1406 b 21: ὅταν μὲν γὰρ εἴπῃ τὸν Ἀχιλλέα ‘ὥς δὲ λέων ἐπόρουσεν’ εἰκὼν ἐστίν

1 artificio casu natura E artificiosas una natura PΠBC artificiosa natura H comparatas C cōparata HBP cparata P comparatas E suscitatas HΠB atq; usitatas H¹ 3 ornare poterit d 4 rem P²CE spem HΠB possit om l d 5 toti E id M ad E 6 oporteat H add HPB: EXEMPLUM 8 praeposito H 9 Nam rem C 13 ut P²B²CE om HΠB propedicam manu HΠC propedicamanu P²B prope dicta manu b dicta prope manu l d 15 nisi et bl nisi dM est E esset M expolatione H demonstra- semus H 16 causa H similitudinem HPB 17 nolumus H uo- luimus bl perpauca quominus res d intelligeretur E 18 rei H post scribere add HPB: IMAGO SIMILI 19 formae om H cum qua- dam] quadam d similitudinem H¹ 20 collata l collatio bd aut laudis] laudis b 22 Inibant proelium in d auri ualidissimum H

Vituperationis, ut in odium adducat hoc modo:

‘Iste, qui cotidie per forum medium tamquam iubatus draco serpit dentibus aduncis, aspectu uenenato, spiritu rabido, circum inspectans huc et illuc, si quem reperi-
5 cui aliquid mali faucibus adflare, ore adtingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit.’

Ut in inuidiam adducat, hoc modo:

‘Iste, qui diuitias suas iactans, sicut Gallus e Phrygia aut ariolus quispiam, depressus et oneratus auro clamat
10 et delerat.’

In contemptionem sic:

‘Iste, qui tamquam coclea [abscondens] retentans sese tacitus quom domo totus ut comedatur aufertur.’

Effictio est, cum exprimitur atque effingitur uerbis cor- 63
15 poris cuiuspiam forma, quoad satis sit ad intellegendum, hoc modo:

‘Hunc, iudices, dico, rubrum, breuem, incuruom, canum, subcrispum, caesium, cui sane magna est in mento cicatrix, si quo modo potest uobis in memoriam redire.’

2 Iste qui ex Demosthene sumptum: uide ad p. 349, 20

impetum *HP* in impetu *d* p. 364, 23 similis *ΠCbl* similes *d* si
mili *HPB* 1 adduceat *H* inducat *l* 2 qui *om E* cotidie per
forum *Mbd* per forum cottidie *l* iuuatus *HB* uibratus *b* 3 uene-
nata *H¹b* 4 rapido *M* circumspectans *EH* quem] quidem *H*
repperiat *PΠB* 5 aliquit *P¹* afflare *E* attingere *ΠCE* προσ-
τελβεσθαι Demosthenes dentibus *om H* 6 in seccare *H* lingua *H¹*
aspergere *P²ΠCE* aspergere *HPB* 7 in *om b* adducat *om b*
8 iactat *E* e phrigia (frigia *l*) *E* et phroegia (phrogia *H*) *M* 9 ha-
riolus *H* s. s. u quispiam — delerat *om H* depressus et *Md* de-
prehensus *bl* clamat *om bl* 10 et delerat] et deierat *PΠC* et
degerat *B* deierat *d* et delirat *bl* 11 In contemptionem sic] et
contēpnitur. In contēptionem sic *d* et contēpnitur sicut *HPΠC* con-
emnitur sicut *B* et contēpnitur sic *l* et contēpnit sic *b* 12 qui *om d*
cocleam *HPΠB* abscondens *del Orellius* abscondent *H* reten-
tans *HPΠB* re et tentans *C* et retentans *d* retentat *bl* 13 tacite *bl*
quom domo] quomodo *HPΠB* quodam modo *C* cum domo *E* totus
ut comedatur *E* ut tutus comeditur *M* auferetur *H* et aufertur *C*
add HPB: EFFECTIO 14 effictio *Aldus*] effectio effringitur *b*
effigiatur *d* 15 quo ad *l* quod ad *H* intelligendum *bd* 17 hunc
om H incuruum *HP* incuruum *reliqui* 19 siquomodo *PB* uenire
in memoriam *d*

Habet haec exornatio cum utilitatem, si quem uelis demonstrare, tum uenustatem, si breuiter et dilucide facta est.

50 Notatio est, cum alicuius natura certis describitur signis, quae, sicuti notae quae naturae sunt adtributa; ut si uelis non diuitem, sed ostentatorem pecuniosi describere: 5

‘Iste,’ inquires, ‘iudices, qui se dici diuitem putabat esse praeclarum, primum nunc uidete, quo uultu nos intueatur. Nonne uobis uidetur dicere: † Dant, si mihi molesti non essetis? Cum uero sinistra mentum subleuauit, existimat se gemmae nitore et auri splendore aspectus 10 omnium praestringere. Cum puerum respicit hunc unum, quem ego noui — uos non arbitror —, alio nomine appellat, deinde alio atque alio. ‘At eho tu,’ inquit, ‘ueni, Sannio, ne quid is barbaris turbent;’ ut ignoti, qui audient, unum putent selegi de multis: ei dicit in aurem, aut ut 15 domi lectuli sternantur aut ab auunculo rogetur Aethiops, qui ad balneas ueniat, aut asturconi locus ante ostium suum detur, aut aliquod fragile falsae choragium gloriae conparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant: ‘Videto, ut diligenter numeretur, si potest, ante noctem.’ Puer, 20 qui iam bene erei naturam norit: ‘Tu illo <plures> mittas

1 exornatio *H*¹ tum *l*²*d* ueli *H*¹ 2 uenustatem *l* post est
add *HPB*: NOTATIO 3 a certis *H* describitur *PBC* 4 quae
PΠB q; *H* quaedam *P²B²CE* attributa *ΠCE* adtributa *B* 5 pe-
cuniosum *CE* describere *HB* 6 iste *om H* inquires *H* dici
om H putabat *HPΠB* putat *CE* 7 uidete nunc *E* qui *P*
8 dant *HPB* darem *ΠE* daretis mihi locum *C* uobis si *d* 9 esse-
tis *H² in ras* e *H¹* sinistra mentum *P²B²CE* sinistrumentum *PB*
sinistrumentum *Π* si instrumentum *H* subleuauit *Π* subleuabit *PBbl*
subueluabit *C* leuabit te s. s. sub *H* subleuat *d* 10 gēma enitorem *H*
gēmae nitorem *PB* splendorem *HPB* 11 praestringere *d* per-
stringere *Mbl* 12 ego *om E* non noui *H* arbitror nouisse *E*
appellat] a (s. s. d) puerum respicit unū quēq; ego///// noui uos n̄ arbi-
trantur alio nomine appellat *H* 13 posterius alio *om B* At eho
tu] at de ho tu *C* A deo tu *P¹ΠB* Tu *Hbl* at heus tu *P²* heus tu *d*
uenis annio *HPΠB* 14 nequit *HPΠB* is *HPΠB* hi *C* isti
B²E barbaris *P* barbaros *H* barbari *ΠBCE* stupent *Π* con-
turbent *d* audiunt *HE* 15 putant *Hb* seligi *C* eligi *bl* aut
ut *HPBbl* ut aut *Π* ut aut ut *B²C* aut *d* 16 lecti *d* auunculo *C*
17 hostium *HCbl* 18 aliquod *b* aliq *l* aliquid *dM* false *E* falso *M*
coragium *ld* gloria *H* 19 conpararetur *H* comparetur *E* ui-
dete *bl* 20 numerentur *Hbl* conf. Calpurn. III 64 21 iam bene

oportet,' inquit, 'si hodie uis transnumerari.' 'Age,' inquit, 'duc tecum Libanum et Sosiam.' 'Sane.' Deinde casu ueniunt hospites homini, quos iste, dum splendide peregrinatur, <inuitat.> Ex ea re homo hercule sane conturbatur, sed tamen a uitio naturae non recedit. 'Bene,' inquit, 'facitis, cum uenitis, sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abissetis.' 'Id fecissemus,' inquiunt illi, 'si domum nouissemus.' 'At istud quidem facile fuit undelibet inuenire. Verum ite mequom.' Secuntur illi.

10 Sermo interea huius consumitur omnis in ostentatione. Quaerit, in agris frumenta cuiusmodi sint; negat se, quia uillae incensae sint, accedere posse nec aedificare etiam-nunc audere; 'tametsi in Tusculano quidem coepi insanire 51 et in isdem fundamentis aedificare.' Dum haec loquitur, 64

15 uenit in aedes quasdam, in quibus sodalicium erat eodem die futurum; quo iste pro notitia domnaedi iam introit cum hospitibus. 'Hic,' inquit, 'habito.' Perspicit argentum, quod erat expositum, uisit triclinum stratum, probat. Accedit seruulus, dicit homini clare, dominum iam uen-

20 turum, si uelit exire. 'Itane?' inquit; 'eamus hospitis; frater uenit ex Falerno: ego illi obuiam pergam; uos huc decuma uenitote.' Hospites discedunt. Iste se raptim

naturam *PΠB* iam benaturam *C* bene iam hominis naturam *d*
eam benaturae *H* hanc naturam bene *bl*: erei *inserui* norit *bl*
nouit *dM* plures *om M* 1 hoc die uestrum numerari *H* (trans
numerari *P*) 2 du *P¹* 3 ueniunt *om d* qui istum *d* 4 pere-
grinabatur *d* peregrinantur *C* inuitat *bl* receperunt *d om M* inui-
tarat *Halminus* inuitat *perfectum?* sane *om C* 5 recedit *P²CE*
recedet *HPΠB* 6 dum *d* 7 recte *HP²C* recta uia *d* abissetis
HE abiissetis *PΠBC* 8 ad stud *H* 9 Item equum *HPΠB*
Ite euntem eum *C* euntem illum *E* secuntur *HE* sequuntur *PΠBC*
10 ostensione *d* 11 cuius modi *HPB* sunt *C* 12 etiam nunc
HPB 13 tamen etsi *b²* intus culano *HPB* 14 isdem *H*
hisdem *reliqui* haec *om B* loquitur *om H* loqui *add H²* 15 qua-
dam *HB* sodalitium *ld* 16 quo *CE* quod *HPΠB* isti *HB*
prae notatia (ati *in ras*) *H* domnaedi iam] domnediam *M* domini
edium *E* introit] in integro *HPΠB* ingreditur *P²B²CE* 17 tum *d*
ospitibus *H¹* abito *PΠB* perspicit argentum *E* perspicitur
autem *M* 18 era *H¹* uisit *E* ut si *M* triclinum *H* triclum *B*
triclinium *reliqui* statum *H* 19 accedat seruulis *H* clam *P²C*
20 ex rei tane *H* hospitis *PB* hospites *reliqui* 21 frater
meus *bl* huc uos *E* 22 decima *Π* ad decimam *bl* hispites *P¹*

domum suam conicit; <illi> decuma, quo iusserat, ueniunt. Quaerunt hunc, reperiunt, domus cuius sit, in diuersorium derisi conferunt sese. Vident hominem posteri die, narrant, expostulant, accusant. Ait iste eos similitudine loci deceptos angiporto toto deerrasse; contra ualetudinem 5 suam ad noctem multam expectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut uasa, uestimenta, pueros <cor>rogaret. Seruolus non inurbanus satis strenue et concinne comparat. Iste hospites domum deducit: ait se aedes maximas cuidam amico ad nuptias commodasse. Nuntiat puer 10 argentum repeti: pertimuerat enim, qui commodarat. 'Apage <te,>' inquit, 'aedes commodavi, familiam dedi: argentum quoque uult? Tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samis delectabimur.' Quid ego, quae deinde efficiat, narrem? Eiusmodi est hominis natura, ut, quae singulis 15 diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea uix annuo sermone enarrare possim.'

- 65 Huiusmodi notationes, quae describunt, quod consensaneum sit unius cuiusque naturae, uehementer habent magnam delectationem: totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante 20 oculos aut gloriosi, ut nos exempli causa coeperamus, aut inuidi aut tumidi aut auari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris; denique cuiusuis studium protrahi potest in medium tali notatione.

---

discendunt *C* separatim *H* 1 coniecit *M* illi *om M* decuma *d* decima *blM* qua *bl* iusserant *H* 2 hunc *H*¹ repperiunt *B* 3 esse *H* posteri die *P* posteridie *B* postero die *P*² *Π* postera die *CE* postridie *H* 4 Ait — deerrasse *om. P*¹ ille *d* eos *om H*¹ 5 tuto *HPBC* tuo *Π* deerras *H*¹ se contra *E* ualetudinem *b* ualitudinem *ldM* 6 expectasse *l* expectasses *H* sannioni *H* 7 rogaret *PΠBC* rogasset *H* 8 seruolus *Halmius* seruulos *M* seruulus *E* non inurbanus *E* non inurbanos *P*² *ΠBC* non inurbanos *P* non urbanos *H* strenue *B*¹ strennue *l* comparat *HP* compararet *C* comparat *BΠE* compararat *Kayserus* 9 ospites *H* deducti *b* ait sed maxime os *H* ait se maximas aedes *E* 10 amico cuidam *E* accommodasse *d* 11 accommodarat *d* 12 te *om M* dedi] de *H* di *C* 13 tametsi ospites abeo *H* 14 samis *HPB* samiis *P*² *B*¹ *CE* samniis *Π* officiat *H* 15 parem *M* 16 aio s. s. annuo *l* 18 quod *Md* q *l* quid *b* 19 sic *H* unius *CE* ut ius *HPΠB* 20 cuius piam *P* ante oculos ponunt *E* 22 inuidia ut *H* timidi *H* amatores *H* luxuriosi *P* 23 fures quadruplatores *HPB* cuius uis *PB* 24 post

Sermocinatio est, cum alicui personae sermo adtri- 52
buitur et is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto:

‘Cum militibus urbs redundaret et omnes timore ob-
pressi domi continerentur, uenit iste cum sago, gladio
5 succinctus, tenens iaculum; *III* adulescentes hominem
simili ornatu subsecuntur. Inrupit in aedes subito, deinde
magna uoce: ‘Ubi est iste beatus,’ inquit, ‘aedium domi-
nus? quin mihi praesto fuit? Quid tacetis?’ Hic ali
omnes stupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infelicis-
10 simi cum maximo fletu ad istius pedes abiectit sese. ‘Per
te,’ inquit, ‘et quae tibi dulcissima sunt in uita, miserere
nostri; noli extinguere extinctos; fer mansuete fortunam;
nos quoque fuimus beati: nosce t<e> esse hominem.’ —
‘Quin illum mihi datis ac uos auribus meis opplorare
15 desinitis? Non abibit.’ Illi nuntiatur interea uenisse istum
et clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audi-
uit: ‘Heus,’ inquit, ‘Gorgia pediseque puerorum, absconde
pueros, defende, fac, ut incolumis <ad> adulescentiam
<perducas.>’ Vix haec dixerat, cum ecce iste praesto
20 ‘sedes,’ inquit, ‘audax? Non uox mea tibi uitam ademit?

1 Quintilian. IX 2, 31 sermones hominum adsimulatos dicere *δια-
λόγους* malunt: quod Latinorum quidam dixerunt sermocinationem

notatione *add H*: SERMOTINATIO *PB*: SERMOCINATIO 1 ser-
motinatio *H* attribuitur *II CE* 2 hoc modo *d* 3 obpressi *H*
oppressi reliqui 5 baculum *H* tres *Kayserus*; *conf. qui exemplum*
ex Graeco translatus esse demonstrat Plaut. Rud. u. 315: sed ubique
uerba togata posuit Latinus sagum gladius pedisequs puerorum in HP IIB
inde *C* Quinq; *E* aduliscentes *H* adolescentes *BE* hominem *E*
homines *M* 6 subsecuntur *PBbd* subsequuntur *HP Cl* irrupit *ld*
deinde] dixit *H* 7 maxima *E* dominus edium *b* 8 qui non *C*
ali *P* tales *H* alii reliqui 9 timore *HPB* illius] eius s. s.
illius *l* 10 ipsius *d* obiecit *B* proiecit *d* Per te *bl* parce *dM*
11 et per ea quae *CE* sunt in *om H*, in *add H¹* 13 nosce te *P² B² Π CE*
noscet *HPB* hominem esse *E* 14 quin *PΠ BC* qui in *H* at
ille quin *P²* (at ille *marg manu sacc. IX*) *E* aut *H¹* opplorare
auribus meis *E* 15 desinetis *bl* abiit *b* habebat *H* Ille *P² C*
istum *E* factum est *M* 16 magno clamore *d* ut *om d* audiui
eos inquit *H* 17 pediseque *Lambinus* pedens aequo *PΠB* pen-
dens equo *H* pedissequa *Cbl* pedisseca *d* 18 incolomes *bl* ad
adulescentiam perducas *bl* adulescentiam *HPB* adulescentia *Π* adu-
lescentia sit *C* sit adulescentia *dP²* 19 dixerat *E* dixit at *M*
20 uix mea *PΠB* uix meā *H* uis mea *P² C* mea uox *E* tibi *om H*

exple meas inimicitias et iracundiam satura tuo sanguine.' Ille cum magno spiritu uerba: '⟨Metuebam⟩,' inquit, 'ne plane uictus essem. Nunc uideo: iudicio mecum contendere non uis, ubi superare*i* turpissimum et superare pulcherrimum est: interficere uis. Occidar equidem, sed uictus 5 non peribo.' 'Ut in extremo uitae tempore etiam sententias eloqueris! Numquam ei, quem uides dominari, uis supplicare?' Tum mulier: 'Immo iste quidem rogat et supplicat: sed tu, quaeso, commouere; et tu per deos,' inquit, 'hunc examplexare. Dominus est; uicit hic te, 10 ui⟨n⟩ce tu nunc animum.' 'Quin desinis,' inquit, 'uxor, loqui, quae me digna non sint? tace et quae curanda sunt, cura. Tu cessas mihi uitam, tibi omnem bene uiuendi spem mea morte eripere?' Iste mulierem reppulit ab se lamentantem; illi nescio quid incipienti dicere, quod dignum 15 uidelicet illius uirtute esset, gladium in latere defixit.'

Puto in hoc exemplo dato⟨s⟩ esse uni cuique sermones ad dignitatem adcommo*da*tos; id quod oportet in ⟨hoc⟩ genere conseruare.

Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus: 'Nam 20 quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaritis? Nonne omnes hac utentur oratione?' deinde subicere sermonem.

2 mago *H* uerba metuebā *E* uerba *M* uerebar *Orellius ex cod Turicensi* 3 iudicio *C* iū *PΠB* sū *H* in iudicio *E* 4 supurari *P* superare *H* superari *reliqui* turpissimum et superare *bis scripsit l* 5 me uis *d* uis me *bl* occidar equidem *bl* occides equidem *dP²B²* occidere quidem *HPBΠ* occide quidem *C* uictus *H* 6 ut *HPΠB* At *E* Tu *C* *Halmius* etiam *PBE* et *ΠC* esset *H* sententia *H* sententiose *bl* 7 loqueris *bl* nū quā *H* n̄ quae *B* n̄ q. *P* n̄q; *Π* neque *P²CE* dominari *om H* uis] ut *H* 8 suplicare *b* supplicerē *H* Tum mulier *om H* is te *Halmius* 9 suplicat *b* 10 examplexare *BC* examplāxare *Π* exampelaexare *P* exemplare *b* amplexare *Hld* uice tu *PB* uicet *II* 11 animum ē *C* (ē *linea expunctum*) Quin *C* *Oudendorpius* quid *HPΠB* Cur non *E* 12 loqui *om II* sunt *E* 13 cura *om H* uiuentē *H* 14 mea morte eripere (adimere *d*) *E* meam morum (mores *H*) semper *M* ista *H* is *bl* mulier *H* reppulit *ΠC* repopulit *PB* populit *H* repellit *bl* repulit *d* ad *H* a *d* 15 nescio *om H* 16 fixit *H¹* 17 datos *ΠE* dato *HPBC* sermonis *b* 18 adcommo*da*tos *C* accommodatos *B²II* (o *ultima ex u*) *E* adcommo*da*tur *HP* accommodatur *B* hoc *CE om HPΠB* 19 conseruari *bl* obseruari *d* 20 item] uere *l* sermocinationes *H* 21 iudicaueritis *HE* 22 hoc utentur *H* utentur

Conformatio est, <cu>m aliqua, quae non adest, per-⁵³
sona confingitur quasi adsit, aut cum res muta aut informis⁶⁶
fit eloquens et forma ei et oratio adtribuitur ad dignitatem
adcommodata aut actio quaedam, hoc pacto:

5 'Quodsi nunc haec urbs inuictissima uocem mittat,
non hoc pacto loquatur: 'Ego illa plurimis tropeis ornata,
triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata uictoriis,
nunc uestris seditionibus, o ciues, uxor; quam dolis mali-
tiosa Kartago, uiribus probata Numantia, disciplinis erudita
10 Corinthus labefactare non potuit, eam patimini nunc ab
homunculis deterrumis proteri atque conculcari?'

Item: 'Quodsi nunc Lucius ille Brutus reuiuiscat et hic ante
pedes uestros adsit, is non hac utatur oratione: 'Ego
reges eieci, uos tyrannos introducitis; ego libertatem, quae
15 non erat, peperit, uos partam seruare non uultis; ego ca-
pitis mei periculo patriam liberaui, uos liberi sine periculo
esse non curatis?'

Haec conformatio licet in plures <res>, in mutas atque
inanimas transferatur. Proficit plurimum in amplificationis
20 partibus et conmiseratione.

hac *bd* ratione *l* deinde] dicit *H* post sermonem add *HPB*:
CONFORMATIO 1 cum aliqua *E* cum in aliqua *C* quum *Π* malis
qua *PB* animalis quā *H* quae non adest] quaedam *H* post non
del est *b* 2 assit *d* re *H* aut] et *bl* infirmis *H* 3 sit *Hbl*
sic *C* forma ei et *HPCd* formei et *B* formei et *P* formata et
ei *bl* attribuitur *CE* 4 adcommodata *P*¹ admodata *H* accom-
modata *reliqui* hoc modo *d* 5 haec *om b* inuictissimā *H*
emittat *CE* 6 num hoc modo *d* illi *H* illam *PB* tropeis *PΠ*
tropheis *P²HBC* ornata *PB* 7 dedita *b* locupleta *b*
8 nunc *om H* uxor *Hl* 9 cartago *E* prolata *b* numantia *H*¹
nummantia *PBC* 10 corhintus labe factare *B* eam non potuit.
Patimini *H* 11 omunculis *H*¹ deterrumis *PBC* de ruinis *H*
deterrimis *Πldbb²* deterrimas *b*¹ 12 Quidsi *d* n̄ *H* breuitus *H*
reuiescat *P¹ΠCv* reuiuiscat *HBE* 13 assit *d* is non *Halmius*
si non *M* non *bl* nū *d* 14 tyrannos *bΠ* 15 paratam *H*¹ 17 esse
*om H*¹ 18 confirmatio *HPB* licet *CE* lic̄ *B* L̄ *PΠ* cū *H*
in plures res *Cbl* in plures rei *d* (in quo sequitur: *FINIS: inde ab*
hoc loco cod Vossianus 1 (= v) eius uice fungetur) in plures *HPΠB* in
mutas *HΠ* iumutas *PB* mutas *CE* 19 inanimatas transferatur *E*
inanima ut transferatur (trans feratur *B*) *PB* inanimalia utrū////fera-
tur *H* inanima dum transferatur *Π* inanimales transferatur *C* sed
(si *H*) proficit *M* amplificationibus *H* 20 conmiseratione *HP*
commiseratione *reliqui in HPB add* SIGNIFICATIO

67 Significatio est res, quae plus in suspicione relinquit, quam positum est in oratione. Ea fit per exsuperationem, ambiguum, consequentiam, abscisionem, similitudinem.

Per exsuperationem, cum plus est dictum, quam patitur ueritas, augendae suspicionis causa, sic: 5

‘Hic de tanto patrimonio tam cito testam, qui sibi petat ignem, non reliquit.’

Per ambiguum, cum uerbum potest in duas pluresue sententias accipi, sed accipitur <tamen> in eam partem, quam uult is, qui dixit; ut de eo si dicas, qui multas hereditates 10 adierit: ‘Prospice tu, qui plurimum cernis.’

54 Ambigua quemadmodum uitanda sunt, quae obscuram reddunt orationem, item haec consequenda, quae conficiunt huiusmodi significationem. Ea reperientur facile, si nouerimus et animum aduerterimus uerborum ancipites aut multi- 15 plices potestates.

Per consequentiam significatio fit, cum res, quae sequantur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione; ut si salsamentari filio dicas: ‘Quiesce tu, cuius pater cubitis emungi solebat.’ 20

19 Bio Borysthenita apud Diog. Laert. IV 7, 46 ἐμοῦ ὁ πατήρ μὲν ἦν ἀπελεύθερος, τῷ ἀγκῶνι ἀπομυσσόμενος· διεδήλου δὲ τὸν ταρχέμπορον Plut. quaest. sympos. II 1, 4 p. 631 D Sueton. uita Horat p. 44 Q. Horatius Flaccus patre . . . libertino . . . ut uero creditum est salsamentario, cum illi quidam in altercatione exprobrasset: quotiens ego uidi patrem tuum brachio se emungentem (Victorius)

1 res om H¹ plus om H suspicione Pb suspitione P² reliqui
2 quem H fit tum l exuperationem PΠBbl per quater posuit r
3 abiguum H consequentiam om l abscisionem b abscisionem —
uerbum om B 4 exuperationem PΠbl cum] qui H dictum est bl
patiat H 5 suspicationis l sit HP 6 p̄mio H p̄mnio II
et probabiliter P in quo ras qui HP quo C qua ΠE 7 peta H
relinquit l relinquat b 8 plures ue HPBv plurasue b 9 sen-
tentiae accepisse accipitur II tamen om M 10 ut] ui IIPB de
eos si dicat H si dicas de eo E multa H¹ 11 aderit II multum
cernis bl 12 ambiguo HPB 13 ita lv uti b 14 huius modi B
reperientur lv repperientur PΠB repetentur b reperiantur HC 15 ani-
maduerterimus E 17 significatio fit E significationē HPB signi-
ficationēq; Π significationū C significatio est P² 18 sequuntur C
tota P²B²Cbv nota l tanta HPΠB relinquetur C 19 suspi-
cionē H suspitione lv si om l salsamentarii CE 20 cubitis

Per abscisionem, si, cum incipimus aliquid dicere, <deinde> praecidamus, et ex eo, quod iam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic:

‘Qui ista forma et aetate nuper alienae domi — nolo
5 plura dicere’.

Per similitudinem, cum aliqua re simili allata nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo:

‘Noli, Saturnine, nimium populi frequentia fretus esse: .
10 inulti iacent Gracci.’

Haec exornatio plurimum festiuitatis habet interdum et dignitatis; sinit enim quiddam tacito <orat>ore ipsum auditorem suspicari.

Breuitas est res ipsis tantummodo uerbis necessariis 68
15 expedita, hoc modo:

‘Lemnum praeteriens cepit, inde Thasi praesidium reliquit, post urbem Viminacium sustulit, inde pulsus in Hellespontum statim potitur Abydi.’

Item: ‘Modo consul quo<n>dam, is deinde primus era<t>
20 ciuitatis; tum proficiscitur in Asiam, deinde hostis est dictus, post imperator et postremo factus est consul.’

16 Demosthen. Philipp. III 27 ἀλλ’ ἐφ’ Ἑλλήσποντον οἴχεται, πρότερον ἦκεν ἐπ’ Ἀμβρακίαν, Ἥλιν ἔχει τηλικαύτην πόλιν ἐν Πελοποννήσῳ, Μεγάροις ἐπεβούλευσεν πρῶτην . . . conf. Alexander περὶ σχημ. RG VIII 451 W III 22 Sp

emungi CΠ cubitis emugi B cubiti semugi P cubiti semugire H cubito se emungere (mungere l) E 1 incipiemus bv aliquod v 2 deinde om M dicimus H 3 sit HPB 4 et E ex HPΠB uel et ex C domui Cv 6 aliqua res PB aliquorum H 7 ex om v quod l 9 saturnine nimium CE saturninae nimium PΠB saturninienniū H populis (populi C) reuerentia M fretu P¹ 10 stultitiācent gracchi PB stultitiācen grachi (c s. s.) H stultitiam dicent (nosce C) gracchi ΠC 11 exortatio C festiuitationis H 12 sinunt M quid H oratore E ore M ipso PΠBC (auditorem ipsum bl) post suspicari add HPB: BREUITAS 16 lemmum Π le num C lenniū v thauī HPBΠ habui C 17 uiminachium (ui. inachium C) M bithiniā b bithanā l bithinniā v substulit B sulsus HPΠB rursus C 18 helles pontum P ellespontum HCl abidi (abido v) item E abaditem PΠB adab item H abida; item C 19 quondam is] quondam is PΠB quod his H quondam tribunus; Is C quondam tribunus E quodannis Jordanus de inde C diē H era PBC om H 20 hosti est H¹ hostis et exul est bl hostis est et exul v 21 et postremo factus est] et populorum factus est M postremo E et po-

Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda saepe est, cum aut res non egent longae orationis aut tempus non sinet commorari.

55 Demonstratio est, cum ita uerbis res exprimitur, ut geri negotium et res ante oculos esse uide<a>tur. Id fieri 5 poterit, si, quae ante et post et in ipsa re facta erunt, comprehendemus aut a rebus consequentibus aut circum instantibus non recedimus, hoc modo:

‘Quod simul atque Graccus prospexit, fluctuare populum uerentem, ne ipse auctoritate <senatus> commotus 10 sententia desisteret, iubet aduocari contionem. Iste interea scelere et malis cogitationibus redundans euolat e templo Iouis: sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius coepit. Ille praeco faciebat audientiam; hic subsellium quoddam excors calce 15 premens dextera pedem defringit et hoc alios iubet idem facere. Cum Graccus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt et ex aliis alii partibus conuolant atque

11 *eundem oratorem scriptor imitatur atque Cicero Verr. V 161: ipse inflammatus scelere et furore in forum uenit: ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat quo exemplo in eadem figura explicanda utuntur* Quintil. IX 2,40 Gellius X 3,9

puli R. factus est *Omnibonus: excidit fortasse* VII 1 Habent b comprehensa *HPC* comprehensa *reliqui* 3 egebit E loge *H¹* sinit E morari *H¹* immorari *v: in HPB add DEMONSTRATIO* 4 res uerbis l 5 geri nguū *HP* geriinguū *B* geri *Π* uidetur *IIPB* 6 quae] quis *HPB* et in] in *b¹* comprehendemus *HP* comprehendemus *reliqui* 7 aut a rebus] ā a rē *HPB* aut rebus l aut] a *H* ā *PB* circumstantibus E 8 recedimus *HPB* recedentib; l recedemus *P¹ΠC b v* 9 quod E q *PBC* quae *H* quam *Π* gracchus M usi exit *HPB* exit *Π* auspexit *C* aspexit *Kayserus* flucturae *C* 10 senatus *om M* 11 iūb l iūbet b concionem. Iste E continet ipse (se ipse *C*) E 12 euolat e templo *b v* euolat exemplo l euocat e templo *PΠ* euocato tēplo *H* euocat et templo *B* euocatus e emplo *C* 13 iuuis *H¹* stans M cū torta *Hv* 14 cum compluribus b ille *HPΠB* illi *CE* 15 faciebat audientiam *E(v²)* faciebat audiebat *HPΠB* uiam faciebat quo adiebat *C* faciebat audatiam *v¹* quoddam *lv* quodam *H* quondam *H²PΠBC* quod quidam b excors s. s. s *cod Leiden* 1 scors M *om E* calce E galle M 16 premens E praesens M dextra *bl* pede *v* defringet *PΠB* defringe *H* alios hoc idem iubet b alios hoc iubet idem l hoc idem alios iubet v 17 gracus *C* grecus *HPΠB* istim *C* 18 et *om bl* alii b alii in l alis *P* aliis *IB* alios *Π* aliisq; *Cv* conuolant E moiant *II*

e populo unus: 'Fuge, fuge,' inquit, 'Tiberi. Non uides? Respice, inquam.' Deinde uaga multitudo, subito timore perterrita, fugere coepit. At iste spumans ex ore scelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium et dubitantei Gracco, quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti percutit tempus. Ille nu uocella delibans insitam uirtutem concidit tacitus. Iste uiri fortissimi miserando sanguine aspersus, quasi facinus praeclarissimum fecisset, circum inspectans et hilare sceleratam gratulantibus manum porrigens in templum Iouis contulit sese.'

Haec exornatio plurimum prodest in amplificanda et conmiseraanda re huiusmodi enarrationibus. Statuit enim rem totam et pro⟨pe⟩ ponit ante oculos.

Omnes rationes honestandae studiose collegimus <e>locutionis, in quibus, Herenni, si te diligentius exercueris, et grauitatem et dignitatem et suauitatem habere in dicundo poteris, ut oratorie plane loquaris, ne nuda atque inornata inuentio uulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmet ipsi nobis instemus — res enim communis agetur —, ut

8 Plut. Ti. Gracch. 19 ὥς ἐπὶ καλῷ τινι σεμνυνόμενος

motant *H*² commodant *PΠBC* conmetant *Kayserus* 1 fuge fuge *E* fuge *H* fusu fuge *PΠ* fusus fuge *C* fufuge *B* heus tu fuge *Jordanus* tiberi *b* tyberi *lv* uideri *M* 3 ad *P*¹ spumas *H* spumam *E* hore *P* scelus *M* reiciens *E* 4 anelans *v* extorquet *l* 5 dubitante *H*¹ dubitanti *reliqui* graccho *M* 6 steterat *H* nullam uocem *E* 7 delibans *Victorius* delabans *HPΠ* delabens *B* uel delauaris *C* edens *E* insita uirtute *E* 9 circuminspectans et *PΠC* circum inspectans ei *H* circumspectans ei *B* et circumspectans *E* illa re *H* hilariter *v* scelerata *HP* 10 esse *C* 11 amplificando *H* et] hec *H* 12 conmiseraanda *HP* commiseranda *reliqui* re *M* re et in *E* huius modi *PB* narrationibus *bl* 13 prope ponit *E* proponit *PΠBC* reponit *H* 14 rationes honestandae (honestandi *Π*) studiose collegimus (colligimus *H*) locutiones (locutionis *ΠC*) *M* elocutionis (locutionis *b*¹) rationes honestande studiose collegimus *b* orationes honestandae elocutionis studiose collegimus (colligimus *l*) *lv* 15 Herenni si] erant nisi *H* diligentis *C* diligenter *bl* et grauitatem] engrauitatem *HPB* 16 in dicundo *Kayserus* in secundo *HPΠB* uel loquendo in secundo *C* in dicendo *E* (habere poteris in dicendo *b*¹) 17 oratoria *H* loqueris *HB*¹ 18 inuentio] loquaris Si uero *H* efferatur *CE* esse ratur *H* esse raturū *B* esse saturnum *P* esset satura *Π* 19 instemus] innitemur *H* res — consequamur *om* *H*¹ agitur *lv*

frequenter et adsidue consequamur artis rationem studio et
 exercitatione; quod ali cum molestia tribus de causis maxime
 faciunt: aut si quicum libenter exerceantur non habent aut
 si diffidunt sibi aut nesciunt, quam uiam sequi debeant;
 quae ab nobis absunt omnes difficultates. Nam et simul
 libenter exerceamur propter amicitiam, cuius initium cognatio
 facit, cetera philosophiae ratio confirmabit; et nobis non dif-
 fidimus, propterea quod et aliquantulum processimus et
 alia sunt meliora, quae multo intentius petimus in uita, ut,
 etiamsi non peruenerimus in dicendo quo uolumus, parua
 pars uitae perfectissimae desideretur; et uiam quam sequa-
 mur, habemus, propterea quod in his libris nihil praeteritum
 est rhetoricae praeceptionis. Demonstratum est enim, quo-
 modo res in omnibus generibus causarum inuenire oporteat;
 dictum est, quo pacto eas disponere conueniat; traditum est,
 qua ratione esset pronuntiandum; praeceptum est, qua uia
 meminisse possemus; demonstratum est, quibus modis per-
 fecta elocutio compararetur. Quae si sequimur, acute et cito

1 frequent *H* adsidue *HC* adsidue *P¹* assidue *ΠBE* ra-
 tionem *E* orationem *PΠBC* orationis *H* 2 exercitatio *H* quod
 alii tribus de causis cum molestia *E* q alicu (i s. s.) molestia tribus
 de causis *P* quam aliquibus molestias tribus de causis *Π* quae aliis
 conmoestia tribus de causis *H* quod alii c' modestia tribus de causis *B*
 Quod alii commoestia tribus de causis *C* 3 aut] ā *PB* quicum *C*
 quic' *PB* de *H* cum quib; *ΠE* exerceant *Π* aut sibi si diffi-
 dunt aut nesciunt quam *E* aut (ā *PB*) si id (is *Π*) diffidus (diffisus *C*)
 sit aut (ā *HPB*) nescius quam (q *PBC*) **M** 4 sequi sequi *b* de-
 beat *HΠC* 5 ab nō *P* ab nobis *BC* a nobis *HΠE* Nam om *H*
 6 libenter om *H* exerceamur *H²PBC* exerceamu *H* exercemur *ΠE*
 cū *H* cognitio **M** 7 fecit *C* filisophiae *H* confirmabat *B*
 confirmanit *H* nobis **M** (nō *PC*) de nobis *E* 8 propter *H* quod
ΠE q *C* q̄ *P* quia *B* quā *Π* et om *bl* aliquantulum *bl* ali-
 quantum *PΠCv* in aliquantum *B* alia quod *H* 9 alii *H* multi
HPB multis *Π* interius *H* int.tius (s. s. en) *P* attentius *v* 10 eti-
 amsi *PBE* esset si *H* etsi *ΠC* peruenirim' *C* praeuenerimus *H*
 11 sequimur *Hl* 12 quod *ΠE* q *PBC* quā *H* nihil] in *H*
 13 rhetoricae *B* rethoricae reliqui uerba inde a Demonstratum est
 damnarunt editt Gruterum secuti enim] in *H* 15 est om *B* quo
 pacto — est om *Π* conueniat *E* conuenita *C* conuenit *HPB* 16 pre-
 cent est *Π* qua uia *E* quia *PB* qua *P¹ΠC* que *Π* 17 possi-
 mus *H* perfecta elocutio *ΠE* perfectae locutio *C* perfecte locutio *PB*
 perfecta locutio *Π* 18 conpararetur *HP* cōpararetur *B* cōparetur *C*
 comparetur *ΠE* qua *HPB* si] sex *H* sequi *H¹* sequamur *v*

reperi^emus, distincte et ordinate disponemus, grauit^r et uenuste pronuntiabimus, firme et perpetue meminerimus, ornat^e et suaui^ter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Haec omnia adipiscemur, si rationes praeceptionis diligentia consequemur exercitationis.

---

1 reperiemus *Πλν* reperimus *HC* repperimus *PB* reperiamus *b*
ordine *PC* 2 uenuste *HPBC* pronuntiaui^mus *H* perpetuo *Hv*
3 suaui^ter *B* eloquimur *HC* rhetorica *B* rethoria *P¹* rethorica
reliqui 4 nihil] in *H* praeceptionis *HE* conceptionis *PΠBC*
5 consequamur *H* exercitationes *B* et exercitatione *E* in *PB*
sequitur: *M̄* TULLI CICERONIS AD HERENNIUM LIBER .VI. EX-
PLICIT *nisi quod B scripsit liber et explicit per compendia*: in *H*:
M̄ TULLII CICERONIS AD HERENNIUM LIBER UI DE ARTE
RETHORICA EXPLICIT; in *Π*: Marci Tullii Ciceronis ad Herenniū
de rethorica libri VI expliciunt; in *v* EXPLICIT, in *reliquis nulla*
subscriptio.

INDICES

Caput indicat numerus aut prior aut solus: paragraphorum numeri ubi inutiles erant omissi sunt. Littera *p* principium, *e* exitum paragraphi uel capitis indicat, *m* mediam paragraphum uel medium caput. Orthographiam secutus sum uulgarem.

INDEX NOMINUM PROPRIORUM

- Abydi potitur IV 54, 68 *p*
 L. Accius I 14 *p* II 13, 19 *e*
 in Aegyptum proficisci III 2, 2 *p*
 Aenean IV 34, 46 *e*
 Aesopum III 21, 34 *p*
 Aethiops IV 50 *m*
 Africanus maior IV 15, 22 *p* 25, 34 *m*
 31 *e*
 Agamemnon I 10, 17 *m* III 21, 34 *p*
 IV 34, 46 *e*
 Ajax I 11, 18 *e* 17 *m* II 19, 28 *p*
 Albenses II 28 *m*
 Alexander IV 22, 31 *p*; 30 *e*
 Alexandria III 2, 2 *p*
 Amphion II 27, 43 *m*
 Antonius IV 5, 7 *e*
 Asia IV 25, 34 *e* 54, 68 *m*
 Athenae I 9, 14 *e*
 Athenienses IV 25, 34 *e*
 Atreus IV 34, 46 *e*
 Atridae III 21, 34 *p*
- Boiscus (?) IV 3, 4 *m*
 L. Brutus IV 53, 66 *m*
- C(aius) I 1 *p* 15 *e* II 13, 19 *e* IV 13, 19 *e*
 22, 31 *m*
 Caelius II 13, 19 *e*; IV 12, 18 *e*
 Caepio I 14 *m*; Q. I 12, 21 *ter* II
 12, 17 *p*
 Capitolinus IV 32, 43 *p*
 Carthago *uide* Kartago
 L. Cassius IV 35 *e*
 Cato IV 5, 7 *e*
 Ceres IV 32, 43 *p*
 Chares IV 6 *e*
 Cimber III 21, 34 *p*
 Clytemestra I 10, 17 *m* 16, 26 *e*
 Corinthii IV 27, 37 *e*
 Corinthus IV 27, 37 *e* 53, 66 *m*
 Crassus IV 2, 2 3, 5 *e* 5, 7 *e*
 Cresphontem II 24, 38 *m e* 25, 39 *e*
- Curia IV 21 *m meretrix: conf. ale-*
ator Curius Ascon. p. 84 K. S.
- Danai IV 30 *e*
 Decimus III 18, 31 *e*
 Decius IV 44, 57 *e*
 Domitius III 21, 34 *p*
 Drusus IV 22, 31 *e* 34, 46 *m*
 M. Drusus II 13, 19 *e*
- Ennius II 22 *m* 25, 39 *e* IV 1, 2 *p*
 4, 7 *p*
- ex Falerno frater uenit IV 51, 64 *p*
 Fregellae perfidiosae IV 15, 22 *m*
 27, 37 *e*
 Fregellani IV 9 *e* 27, 37 *e*
- Gaius *uide* C.
 Galba IV 5, 7 *e*
 Galli I 15 *e* IV 24, 34 *m* 33, 45 *m*
 32, 43 *p* Gallus *e* Phrygia IV 49,
 62 *e*
 Gorgia IV 52 *m*
 Graccus IV 1, 2 *p* 2, 2 34, 46 *m*
 Gaius IV 22, 31 *m* 28, 38 *p* Tibe-
 rius IV 22, 31 *m* 55 *p m e* Gracci
 IV 5, 7 *e* 31 *e* 54, 67 *e*
 Graecia IV 25, 34 *e bis* 32, 43 *p m*
 Graeci I 1 *m* 12, 22 *p* 16, 26 *e* II
 2, 2 *m* 30, 47 *p* III 23, 38 *p* IV
 1, 1 *p* 7 *e* 32, 43 *m* nomina Graeca
 conuertere IV 7 *e* Graece appella-
 tur I 4, 6 *p*
- Hannibal III 2, 2 *p*
 Hellespontum IV 54, 68 *p*
 C. Herennius I 1 *p* II 1, 1 *p* IV 1, 1 *p*
 56 *p*
 (H)ippolytus IV 34, 46 *e*
 Hispanus IV 33, 45 *p m*

- Iphigenia III 21, 34 *p*
 Italia III 2, 2 *p bis* IV 14, 20 *p* 15, 22 *m*
 32, 43 *p m* 33, 45 *p* 34, 45 *p*
 Italicum bellum III 2, 2 *m bis*
 Itali IV 32, 43 *m*
 Sex. Iulius II 13, 19 *e*
 Iouis templum IV 55 *m e*
- Kartago III 2, 2 *p* IV 13, 19 *p* 27, 37 *e*
 32, 43 *e* 53, 66 *m*
 Kartaginienses IV 14, 20 *p* 27, 37 *e*
- L. Labeo IV 27, 37 *p*
 Ladas IV 3, 4 *m*
 C. Laelius IV 5, 7 *e* 13, 19 *e*
 Latinitas IV 12, 17 *p m*
 Latinus IV 12, 17 *m*
 Lemnus IV 54, 68 *p*
 Libanus IV 50 *m*
 Liber IV 32, 43 *p*
 Lucilius II 13, 19 *e*
 L(ucius) I 12, 21 *p* II 13, 19 *e* IV
 27, 37 *p* 35 *e* 53, 66 *m*
 Lysippus IV 6 *e bis*
- Macedo IV 22, 31 *p* Macedones IV
 22, 31 *p* 25, 34 *e* 32, 43 *p*
 Malleolus I 13 *m bis*
 Marcii Reges III 21, 34 *p*
 M(arcus) II 13, 19 *e*
 Mars IV 32, 43 *m*
 Megara I 9, 14 *e*
 Menelaus III 21, 34 *p*
 P. Mucius II 13, 19 *e*
 Myronium caput IV 6 *e*
- Neptuniae lacunae IV 10, 15 *e*
 Numantia IV 13, 19 *p* 27, 37 *e* 53, 66 *m*
 Numantini IV 27, 37 *e*
 Numitorem obsoletum IV 34, 46 *m*
- Oceanus IV 22, 31 *p*
 Olympia IV 3, 4 *m*
 Orestes I 10, 17 *p* 15 *p* 16, 26 *ter*
- Pacuianae tragoediae IV 4, 7 *p*
 Pacuius II 23, 36 *p e* 24, 37 *e* 27, 43 *m*
 Palamedes II 19, 28 *e*
 Pennenses II 28 *m*
 Philocteta IV 30 *e*
 Phrygia IV 49, 62 *e*
- Plagioxippus IV 31 *e* *Dioxippum*
quendam ludere uidetur: conf.
Auson. p. 428 Peiper
 Plautus II 23, 35 *p*
 Poenus III 5, 8; IV 33, 45 *p*
 Poeni IV 13, 19 *m*
 Polycletium pectus IV 6 *e*
 C. Popilius I 15 *e*
 Porcina IV 5, 7 *e*
 Praxiteles IV 6 *e*
 Prometheus IV 6 *m*
 P(ublius) I 15 *m* II 13, 19 *e*
- Q(uintus) I 12, 21 *p* II 12, 17 *p*
 Quirites II 25, 40 *p* IV 22, 30 *m* 36 *p*
 37, 49 *m* 39 *e*
- Reges Marcii III 21, 34 *p*
 Roma IV 21 *p*
 Romanus: populus II 28 *m* IV 13, 19 *m e*
 14, 20 *m conf.* populus
- Samia IV 51, 64 *e*
 Sannio IV 50 *p* 51, 64 *m*
 L. Saturninus I 12, 21 *p bis* IV
 22, 31 *m* 54, 67 *e*
 Scipio *Aemilianus* III 2, 2 *e* IV 5, 7 *e*
 13, 19 *p* 32, 43 *e*
 Sextus II 13, 19 *e*
 Simo I 9, 14 *e*
 Sosia IV 50 *m*
 Spartiatae IV 25, 34 *e*
 P. Sulpicius I 15 *m* II 28 *m* IV 22, 31 *e*
- Tarpeius IV 32, 43 *p*
 Thasus IV 54, 68 *p*
 Thebani IV 25, 34 *e bis*
 [Terentia] I 12, 20
 Teucer I 11, 18 *e*
 Tiberius IV 22, 31 *m* 55 *m*
 Transalpinus IV 32, 43 *p* 33, 45 *p*
 Triptolemus IV 6 *m*
 Troia IV 30 *e bis*
 [Tullius] I 12, 20
 Tusculanum IV 50 *e*
- Vestini II 28 *m*
 Vlixes I 11, 18 *e* II 19, 28 *p* 19, 30 *p*
 Viminacium urbs IV 54, 68 *p*
- Zethus II 27, 43 *m*

INDEX AUCTORUM LATINORUM

<i>L. Caelius Antipater</i> IV 12, 18 <i>e</i>	<i>M. Pacuvius</i> II 23, 36 <i>p</i> 26, 42 (?)
<i>Comicus incertus</i> I 9, 14 <i>e</i>	27, 43 <i>m</i>
<i>Q. Ennius</i> II 22 <i>m</i> 25, 39 <i>e</i> IV	<i>M. Porcius Cato</i> IV 16, 23 <i>p</i>
12, 18 <i>m ter</i>	<i>C. Scribonius Curio</i> II 20, 33
<i>L. Licinius Crassus</i> IV 3, 5 <i>e</i> 13, 19 <i>p</i>	<i>Tragicus incertus</i> II [24, 38] 25, 39 <i>m</i>
35, 47 <i>e</i>	25, 40 <i>e</i> 26, 42 <i>ter</i> 27, 42 [III 21, 34]
<i>T. Maccius Plautus</i> II 23, 35 <i>p</i>	<i>Versus a rhetore ficti</i> II 24, 38 III
<i>Oratoris incerti imitatio</i> IV 22, 31 <i>m</i>	21, 34
25, 34 <i>p</i> 55, 68: <i>conf.</i> II 21, 34	

INDEX AUCTORUM GRAECORUM

- Aeschines* IV 13, 19 15, 22
Apollonius rhetor II 31, 50
Aristarchus IV 28, 39
Aristoteles IV 49, 62 II 23, 35 26, 41
Bion IV 54, 67
Demosthenes IV 15, 22 24, 33 25, 34
26, 35 28, 38 29, 40 *bis* 30, 41 *bis*
34, 45 36, 48 37, 49 39, 51 49, 62
54, 68
Hermagoras I 11, 18
Homerus IV 33, 44 39, 51 49, 62
Incertus auctor Graecus ab Himerio
exscriptus IV 46, 59 alius a Luci-
ano exscriptus 47, 60
Plato IV 43, 55 44, 57
[*Simonides*] IV 28, 39
[*Socrates*] IV 28, 39
Sophocles IV 11, 16 15, 21

INDEX VERBORUM

THESAURO HERTZIANO

SYMBOLA

**Locus continet omnium uocabulorum omnes praeterquam
et est**

INDEX VERBORUM.

a, ab, abs: occidi ab I 10, 17 *bis* abs te, a filio 16, 26 *e* ab reo necatum III 20, 33 *p* II 21, 33 a praedonibus, ab inimicis etc. *decians* uideri ab omnibus IV 7 *p* I 3, 5 *bis* deseri ab omnibus IV 36 *p* II 25, 40 *e* derelictus ab humanitate IV 8, 12 *m* a natura datum III 15, 26 *m* ab aliis legibus aucupari I 13 *p* tractata ab animo III 7, 13 *m* exhereditatus a IV 23, 33 *m* coli a II 13, 19 *m* proteri ab IV 53, 66 *m* circumsederi a I 15 *e* III 5, 8 IV 24, 34 *p* superati a IV 9 *m* donatum ab II 27, 43 *e* a quo factum sit II 5 *m* *bis* 27, 44 *bis* a nobis reperietur II 9 *m* factum esse I 6, 9 *e* II 10, 14 *m* 16, 23 *p* IV 41 *p* occidi II 21, 33 *e* absoluta a nobis III 8 *e* comparanda a nobis 11, 19 *e* dici ab aduersariis I 6, 9 *m* II 9 *p m* 14, 21 *m e* ab eis IV 3, 4 *p* 4, 7 *e* ab illis IV 23, 33 *p* uitari ab aliis II 20, 31 *m* eligendi ab aliis IV 4, 7 *e* ab aliis scripta *ibidem* ab ambo-
bus destinari I 16, 25 praeteritum ab isto IV 41 *p* tractantur ab accusatore ab reo II 6 *p* *bis* interponetur ab accusatore II 14, 21 *m* ab dialecticis proferatur II 11 *m* ab aduersariis proferri II 29 *m* reprehendi ab aduersario II 20, 31 *p* improbari a deteriore ordine III 4, 7 *m* defatigati ab aduersariis 9, 17 *e* loris caedi a Regibus Marciis III 21, 34 *p* adfertur exemplum ab artis scriptore IV 6 *p* persolui a me IV 43, 55 *m* laudabile ab idoneis hominibus III 4, 7 *m* a nostris ciuibus uituperatio II 17, 25 *e* ab eis persuasus esse uidetur I 6, 9 *p* transire ab oratoria consuetudine ad tragicam III 14, 24 *p* *conf.* 24, 39 *e*

corpus a cernicibus demittere III 15, 26 *m* absunt ab nobis difficultates IV 56 *m* maleficium abesse ab eo II 3, 5 *m* ab simili turpitudine hominem numquam afuisse II 2, 3 *m* IV 36 *e* a culpa absint 37, 49 *m* a uitio 40, 52 *e* redimere ab hostibus III 2, 2 *m* aberrare ab eo IV 10, 15 *e* I 9, 14 *m* torquere uocem ab sermone ad iocum III 14, 25 *p* seorsum ab illo III 4, 7 *p* separare a superioribus IV 31 *p* a tota causa IV 45, 58 *m* res ab re separata est IV 47 *e*: *uide* separare. reppulit ab se IV 52 *e* remotus, remouere a I 8, 12 *e* 8, 13 *p* II 17, 26 *m* ab industria III 23, 38 *m* a consuetudine IV 7 *m* ab omni uitio IV 12, 17 *m* animos ab rep. IV 15, 22 *e* a sapientia IV 20, 28 *m* remouere, deterrere ab iracundia molestia IV 37, 49 *p* rem semouens ab re IV 40, 52 *p* amouemus crimen culpam a nobis I 15 *p* recedere ab scripto II 9 *e* ab his uitiiis II 20, 31 *e* IV 50 *m* ab officio III 3, 5 *m* a uirtute III 3, 6 *p* ab ordine 9, 17 *p* ab instituto nostro 21, 34 *e* a potestate uerborum IV 31 *p* ab eadem sententia IV 43, 55 *p* 44, 56 *e* a rebus consequentibus IV 55 *p* didicit ab Lysippo 6 *e* ab his dehortabimur III 3, 6 *p* abduci a studiis 24, 40 *m* deducere ab hac re *ibidem* 3, 5 *p* a uia recta 3, 4 *m* quae desiderantur ab equo IV 46 *m* quaerunt ab aliis IV 6 *m* ab accusatoribus II 14, 22 percontari ab aduersariis 15 *e* poscere a nobis rationem IV 16, 23 *p* rogetur ab auunculo Aethiops 50 *m* corrogaret a uicinia ~~car~~ hunculos 6 *m* petere ab (1, 20 *e* ab istis

IV 13, 19 *p* petimus a nobis IV 16, 23 *p* ab aliis IV 37, 49 *e* repetere ab ultimo initio I 9, 14 *p* 9, 15 *m* ab ultimo repetitio II 22 *e* ab socio II 13, 19 *m* a narratione repetatur enumeratio II 30, 47 *m* pecunias capere ab sociis IV 27, 37 *m* accipere commodum a patria, uitam a natura IV 44, 57 *p m* exercitus a melioribus IV 46 *m* mutuari ab aliis IV 6 *m* afferre, ponere, sumere a poeta, oratore, a Crasso, Ennio exemplum IV 1, 1 *m* 1, 2 *p e* ab aliis IV 7 *p* IV 3, 5 *p* 5, 7 *p e t e r* ab uno, a multis 5, 8 *p m* 6 *p* sume a me IV 6 *p* exempla proferunt ab eis IV 3, 6 *m* adferunt a Catone IV 5, 7 *e* nihil periculi ab eo futurum II 17, 25 *e* a quo summum periculum metuebat, supplicium uerebatur II 19, 28 *p e* sibi temperaturum a mendacio IV 18, 25 *e* istum non temperasse a maleficio II 19, 29 *m* orationem trahere ab rebus IV 32, 43 *p* transferri ab reo causam II 15 *p* beniuolos facere ab nostra . . . persona I 4, 8 *quater* I 5 *p e* beniuolentiam contrahere ab rebus ipsis, captare ab nostra, auditorum etc. persona I 5 *passim* locus sumitur ab auctoritate II 30, 48 *p* contraria a uituperatione sumuntur III 6, 12 *e* superlatio a similitudine *aliis* IV 33, 44 *m quater* initia principia sumuntur ab eodem uerbo, ab re, a persona *aliis* II 30, 47 *m* IV 13, 19 *p* III 6, 11 *p quater* 6, 12 *p e* I 4, 6 *e* ordinem adhibere . . . ab externis rebus III 7, 13 *p* exordiri ab aliqua re I 6, 10 *m bis* III 4, 7 *e bis* incipere dicere, exordiri ab narratione 9, 17 *m quater* 10, 17 *bis* proficisci ab natura 16, 28 *p* ab arte II 4, 7 *p* III 9, 16 *p* 9, 17 *p* ab ingenio 22, 36 *e* a priore sententia posterior proficiscitur IV 28, 39 *p* similitudo ducitur a persona *aliis* IV 34, 46 *m e* a simili oratione IV 34, 46 *p* conficitur ab inuentore, ab inuento *aliis* IV 32, 43 *p bis* steterint ab ea IV 2, 4 multi ab reo II 27, 43 *e* sententia est ab tuta ratione III 5, 8 *bis* ab sententia dicere II 10, 14 *p* a scripto 9 *p* ab rumoribus 8 *p* a quaestionibus 7, 10 *p* 6 *m* a testibus 6 *m* ab argumentis 7, 11 *p* 6 *m*

iudicare a noluntate 10, 14 *e* ab scripto 9 *e* ab uno plura intellegi IV 33, 45 *m bis* denominare, appellari ab eo quod continetur id quod continet IV 32, 43 *e* ab instrumento dominum appellare IV 32, 43 *m* ab aliqua parte, a maiore parte II 20, 31 *e* 20, 32 *p* ab superiore parte imagines sequi uel ab inferiore parte III 17 *e* ab summo, imo, medio dicere incipere III 18, 30 a primo ad postremum IV 41 *e* a pueritia IV 22, 31 *p* ab initio IV 26, 36 *m* uocis ab imis faucibus exclamationem III 14, 25 *m* (?)
abs te I 16, 26 *m* II 24, 38 *p* 21, 33 *m bis* abs testibus II 6 *m* abs quaestionibus *ibid.*
abalienabas animos sociorum a rep. IV 15, 22 *e*
abducimur a ceteris studiis nonnunquam occupatione III 24, 40 *m*
non abibit IV 52 *m* si recta domum abissetis IV 50 *e* nusquam uentum aut abitum sine causa putetur II 2, 3 *p*
aberrarunt ab eo quo profecti sunt IV 10, 15 *e* Phot. bybl. p. 318 b 36 B
abiecit sese ad pedes 52 *p*
abreptis aliis in seruitutem 8, 12 *m*
abrogare fidem orationi I 10, 17 *e* famae II 8 *e*
per abscisionem IV 53, 67 *p* 54, 67 *m* : *conf.* praecisio
absconde pueros 52 *m* tanquam coelea abscondens 49, 62 *e* fontes penitus absconditos 6 *e*
absoluit iniuriarum II 13, 19 *e* ut absoluant te rogas IV 13, 19 *e* uos uestris sententiis absoluatis 14, 20 *m* diuisio rem utramque absoluit ratione subiecta 40, 52 *p* id primum absoluiimus II 1, 1 *e* haec tardius absoluentur I 17 *e conf.* absolutus cum **absolutione** sententiarum IV 19, 27 *p*
absolutum celeriter librum III 1 *m* loci breuiter, perfecte natura aut manu absoluti III 16, 29 *m* res breuiter absoluta IV 19, 26 *p* inuentio erit absoluta II 1, 1 *e* breuem et absolutam conclusionem IV 18, 26 absoluta parte rhetoricae III 8 *e* non uniuersa neque absoluta sed extenuata ratione confirmatur II 24, 37 *e* continuationes perfecte absolutae IV 32, 44 *e* exornatio ab-

- solutissima IV 19, 26 *p* argum-
tatio II 18, 28 *p* 19, 30 *p* breuiter
et absolute exponere I 10, 17 *e*
IV 25, 35 *p* conficere absolute I
10, 18 tractare ornate et absolute
II 18, 27 *p* ut absolutissime utamur
II 18, 28 *e* Absoluta iuridicialis
constitutio = *κατ' ἀντιληψιν* I 14 *p*
bis absoluta uti II 13, 19 *p* in iuri-
diciali absoluta 12, 18 *p* 13, 20 *e*
de iuridiciali absoluta sumere
10, 15 *e* 12, 17 *e*
- abes**, reuerti cupis, ades, abesse
uis IV 15, 21 *e* a quo uitio abest
iste 40, 52 *e* quae absunt ab nobis
difficultates 56 *m* uituperationem
quae longe a nobis erat afutura 36 *e*
ut a culpa absint 37, 49 *p* ab eo
maleficium non abesse II 3, 5 *m*
hominem ab simili turpitudine
nunquam afuisse 2, 3 *m* omnia
ipsius culpa afuisse III 7, 14 *m*
- abundabit** commodis IV 47 *e* abun-
dantem felicitatis 20, 28 *m* satis
abundanter demonstratum III 1 *p*
- Abusio** *κατάχρησις* IV 33, 45 *e* uerba
ratione abusiois traducta 33, 45 *e*
- abutimur** ea re pro certo signo II
25, 39 *p* uos me — utamini atque
abutamini IV 29, 39 *m* abusio uerbo
propinquo pro proprio abutitur
33, 45 *e*
- Accedit** seruulus 51, 64 *p* magis ac-
cedit ad similitudinem IV 22, 30 *e*
acceditur ad idem uerbum 21 *p*
cum ad electius uerbum accedas
IV 26, 36 *e* ad nostram causam
pedetemptim accedemus I 6, 9 *e*
accesserit, accessit ad maleficium
II 19, 30 *p* IV 38, 50 *m* accessit ad
hunc 11 *m* negat se accedere posse
50 *e* accedere periculum 44, 57 *e*
uelut **accidit** in hac re III 12, 21 *e*
genus accidit raro in uita 8 *e* cuius
opera nobis haec accidunt IV 36 *e*
solis eclipsis raro accidunt III
22, 36 *p* Id accidet si 22, 37 *p* quae
acciderunt in pueritia 22, 35 *e* quid
aliis acciderit IV 9 *e* si acciderit
ut III 5, 8 *p* id quod potest acci-
dere ut faciendum sit 8 *e* nec hoc
alia de causa potest accidere nisi
quod 22, 35 *e* quae casu accidere
possunt 6, 10 *p* quod necessario
cecidisse dicitur II 16, 23 *e* solet
accidere ut III 21, 35
- qui **accipit** taedas, exercitum IV
46 *p* unde haec accepta sunt
43, 55 *m* accepit patriam 44, 57 *e*
calamitatibus acceptis 36 *e* timere
quomodo accipiant 37, 49 *m* ac-
cepturi sitis *e* accipite 26, 35 quod
in aliam partem ac dictum sit
potest accipi II 26, 40 uerbum in
plures sententias potest accipi IV
53, 67 *e* accipitur uerbum in eam
partem quam uult 53, 67 *e* acci-
pere frumentum II 28 *p* exercitus
IV 46 *m* commoda a patria accepta
44, 57 *p* uitam a natura acceptam
44, 57 *m* milites accepisse 24, 34 *e*
- accusationem** aut petitionem cum
defensione habet iudiciale genus
I 2, 2 *e* firmamentum (*ἀλτιον*) con-
tinet accusationem (*κατάφασιν*)
16, 26 *m* ex firmamento accusa-
tionis 16, 26 *m*
- accusator** 16, 26 *m* II 3, 4 *p* 3, 5 *p*
4, 6 *p* 5 *e* *bis* 6 *p* 14, 21 *p* 14, 22 *p*
15 *m* III 20, 33 *m* si ipse accu-
sator II 15 *e* cum accusatoris in-
simulatione I 11, 18 *m* criminatio
II 27, 43 *e* narratio 2, 3 *p* proprius,
communis locus accusatoris 6 *p* *m*
15 *m* 16, 24 *e* officium IV 35 *m* iuse
quid reo quid accusatori conueniat
II 4, 7 *p* accusatorem calumniari
6 *m* accusatorem mutandum I
12, 22 *p* de accusatore iudicium
fit *e* loci qui ab accusatore trac-
tantur II 6 *p* ab accusatore inter-
ponetur suspicio II 14, 21 *m* quae-
rat ab accusatoribus defensor 14, 22
- accusant** IV 51, 64 *m* quare non
accusaret II 27, 42 si quis pecu-
latus accusatur I 12, 22 *m* cum
accusetur ambitu petisse II 27, 43 *e*
ut si accusetur is qui I 15 *m* utrum
illi liceat accusare 12, 22 *e*
- acris** oratio III 13, 23 *p* quo acrior
sit IV 40, 52 *e* uti acri aspectu III
15, 27 *p* acri clamore completur
12, 21 *p* uociferatione 13, 23 *e* acri-
ter pronuntiare 14, 24 *m* expone-
mus acriter et criminose II 30, 49 *e*
leonis acerrimi similis IV 49, 62 *m*
inimicum acerrimum II 19, 28 *p*
propter acerrimam formidinem
19, 29 *p* inimicitiarum acerrimam
rationem demonstraui 19, 30 *p* III
21, 35
- aliquid **acerbi** nuntiatur IV 36 *e*
acerbissimo incendio urbs confla-
grata 8, 12 *e* uocem acerbissimam

- mittat 47 *m* petulans atque acerba 10, 14 *m*
- aceruos** tritici habere IV 6 *p*
- acrimoniae** multum inest in 24, 34 *p* plurimum habet 13, 19 *m* nimium 37, 49 *p* conuenit in uultu acrimoniam esse III 15, 26 *p* habet IV 30 *p* acrimonia tractabitur exornatio 37, 50 aduersarios perterruisti 19, 26 *m* in acrimonia 42 *e*
- actio** adtribuitur quaedam rei 53, 66 *p* in actione priuata I 12, 22 *e* num aliquis eius rei actionem — habeat II 12, 18 *p* qui egit nisi habuit actionem I 12, 22 *e*
- rei **actores**, non uiuendi praeceptores uideamur esse IV 17, 25 *e*
- acuens** dentes IV 39 *p* acuit industriam 2, 2 acuta exclamatio III 12, 22 *m* acuta adclamatio 12, 21 *m* acutas uocis exclamationes 12, 21 *m* acute et cito reperiemus IV 56 *e* acute excogitatum II 9 *m* acutior illa superior reprehensio II 25, 39 *p*
- ad** solarium IV 10, 14 *m* ad oriculas lites uersantur *e* ad pedes abiecit sese 52 *p* 24, 33 *e* ad lectum astitueret III 20, 38 *e* ad tribunos pl., uenire ad senatum, consilium imperatorem I 14 *m* *e* II 17, 26 *p* legem ad populum ferre I 12, 21 *m* ad noctem multam exspectare IV 51, 64 *m* ad diem commeatus uenire I 14 *e* omnia a primo ad postremum IV 41 *e* ad extremum II 6 *p* I 9, 14 *p* II 2, 2 *e* ad exitum causae III 8 *m* proficisci ad III 1 *e* 8 *e* II 19, 29 *e* uenire ad I 1 *e* 14 *e* II 17, 26 *p* IV 50 *m* II 5 *e* IV 14, 21 *m* II 26, 41 *e* I 7 *p* IV 41 *p* 11 *m* 20, 28 *e* 26, 36 *e* peruenire ad II 3, 4 IV 8, 12 *m* 11 *p* 46 *m* deuenire ad 1, 2 *p* 26, 36 *m* accedere ad I 6, 9 *e* II 19, 30 *p* IV 11 *m* 21 *p* 22, 30 *e* 26, 36 *e* 38, 50 *m* progredi ad III 1 *e* rediri ad IV 14, 21 *e* transire ad: *uide* transire; reuerti ad II 12, 18 *e* 16, 23 *p* III 7, 14 *m* 9, 17 *e* 10, 17 IV 13, 19 *m* 14, 20 *p* 24, 33 *p* 27, 37 *p* abire ad me IV 50 *e* conscendere, descendere ad IV 25, 34 *p* 9 *p* confugere ad IV 24, 33 *p* II 3, 5 *m* ducere ad IV 7 *m* 16, 23 *m* 21 *m* perducere ad III 13, 21 IV 52 *m* 8, 12 *e* usque ad IV 43, 55 *m* adducere ad III 13, 24 IV 15, 22 *m* reducere ad idem II 30, 47 *m* traducere ad IV 43, 55 *e* 45, 59 *p* adferre ad 19, 26 *e* conferre ad I 17 *m* II 1, 2 *e* 20, 32 *p* III 2, 3 *p* referre ad IV 24, 34 *p* transferre ad se IV 9 *m* inducere ad II 2, 3 *e* impellere ad 21, 34 *p* 22 *p* IV 16, 23 *m* commouere ad 16, 23 *m* 40, 52 *p* admouere ad III 15, 26 *m* demitti ad IV 10, 14 *p* manus tollere ad caelum III 21, 34 *p* se insinuare ad I 6, 10 *p* sententiam traicere ad IV 42, 55 trahere ad II, 7 10 *p* 10, 15 *e* III 13, 23 *m* hortari ad 24, 40 *e* torquere ad 14, 25 *p* addere ad rem II 27, 43 *m* accommodare ad *uide* adcommo-
adcommo- dare; adhibere ad IV 13, 19 *m* *bis* pertinere ad *uide* pertinere; attinere ad III 12, 21 *e* ualere ad III 11, 19 *p* niti ad IV 5, 7 *m* exerceri ad 44, 58 comparare ad III 11, 19 *e* 3, 4 *e* *bis* IV 26, 35 constituere ad I 2, 2 *p* 3, 4 *p* ad Iphigeniam subornari III 21, 34 *p* extruere ad IV 32, 44 *e* confirmare ad uirtutem 22, 31 *p* ad suum arbitrium III 19, 32 *e* ad nuptias commodare IV 51, 64 *e* ad perniciem alere 36 *e* proficere ad 26, 35 prodesse ad III 12, 21 *e* IV 5, 8 *e* 32, 44 *e* opus fuit ad IV 41 *p* utilis, inutilis ad III 12, 22 *p* 10, 18 *p* necessarius ad *ibid.* IV 19, 27 *e* appositus ad 47 *m* 27, 38 *e* *bis* idoneus ad I 4, 6 *p* II 4, 7 *m* III 21, 35 IV 46 *m* parum locuples ad II 19, 30 *m* satis ad II 4, 7 *m* *ter* IV 2, 4 *p* 38, 50 *m* 43, 55 *p* 49, 63 *p* ingeniosior ad II 7, 10 *e* faciliior ad II 25, 39 *p* expeditus ad III 20, 33 *m* impedimento ad IV 1, 2 *p* alacrior ad II 30, 48 *m* 31 *e* IV 2, 2
- adaugēt** nonnihil magnitudinem uocis III 11, 20 nonnihil signa adaugent suspicionem II 25, 39 *m* numerus adauctus IV 33, 45 *m* adaucto mediocriter sono III 14, 25 *p* adaugendi criminis causa II, 30, 47 *e* causa crit adaugenda III 2, 2 *e*
- adceleratio** clamosa orationis enuntiandae III 13, 23 *e*
- adclamatio** acuta atque adtenuata nimis III 12, 21 *m*
- ad inuentionem adcommo-**
adcommo- datio I 2, 3 *m*
- adcommo-**
adcommo- dabimus singulos modos ad unam quamque causam IV

45, 59 *e* eas ad inuentionis rationem adcommodaremus I 3, 4 *m* si ad hanc rationem praeceptionis adsiduitatem exercitationis adcommodassemus II 8 *e* quae ratio posset inuentiones adcommodare ad constitutionem 2, 2 *p* dispositio ad tempus adcommodatur III 9, 17 *p* consequens uerbum superius IV 12, 17 *m* ut ad res — uerba adcommodentur 21 *p* causas in quas constitutiones adcommodarentur II 1, 2 *e* oratio ad ipsam rem adcommodabitur III 2, 2 *e* uerba adcommodabuntur rem IV 8, 11 *m* exordium in plures causas potest adcommodari I 7 *m* rem ad causam IV 17, 25 *e* ut in omnes eadem fere possint adcommodari II 16, 24 *e* rationem praeceptionis ad exercitationem adcommodari oportere I 1 *e* *conf.* 2, 3 *e* exordiorum rationem ad causae genus 4, 6 *p* uita hominis ad causam II 3, 5 *p* Ad omnem iudicalem causam inuentionem rerum III 1, 1 *p* ratio quae uel alii expositioni potest adcommodari II 24, 37 *e* Ad omnes res — quattuor uirtutes erunt adcommodandae III 8 *p* Ad easdem partes — motus corporis ratio uidetur esse adcommodanda 15, 26 *m* locos adcommodatos ad praecepta 24, 40 *p* sermones ad dignitatem IV 52 *e* 53, 66 *p* elocutio adcommodata est admodum oratori 12, 17 *p* oratio adcommodata ad dignitatem 43, 55 *p* 53, 66 *p* ad confirmandum III 13, 23 *p* exoratio uehementer adcommodata est sermonem IV 16, 24 ad animum auditoris 37, 50 inuentione omne causae genus adcommodata III 8 *e* mediocritate uultus ad sermonis sententia 15, 26 *m* ratio ad expositionem non adcommodata II 23, 35 *p* habet quiddam — ad uociferationem adcommodatum III 12, 22 *m* hoc genus ad misericordiam commouendam uehementissime est adcommodatum IV 29, 39 *e* ad breuitatem 30 *p* ad casum temporis III 9, 16 *p* exempla tam adcommodata artem IV 7 *p* uerba ad similitudinem habere 48 *p* dum haec omnia ad eam rem — sint adcommodata I 5 *p* studia ad de-

lectationem quam ad ueritatem adcommodatiora IV 23, 32 *p* ad utilitatem causae adcommodate describere II 12, 17 *e* quam adcommodatissime posse facere III 8 *e* adcumulatissime hoc munus tuae largiamur uoluntati I 17 *e*
adcuratio III 11, 20
adcurata conseruatio IV 25, 35 *m*
 confirmatio rationis II 24, 38 *p*
addixisti intemperantiae pueritiam IV 27, 37 *p* quae corpus suum cupiditati addixerit 16, 23 *p*
 ne addatur ad rem quid II 27, 43 *m*
 adnominatio addendis litteris IV 21 *m* non solum additae sed uno tempore demptae litterae 22, 30 *e*
adducit auditorem ad iracundiam
 cohortatio III 13, 24 *p* ad quam uolumus indignationem animum auditoris adducemus IV 15, 22 *m*
 in odium, inuidiam, contemtionem adducemus I 5 *m* *e* ut in odium e. q. s. adducat IV 49, 62 *m* in iudicium adduxisti? 24, 33 *m*
adeo necessaria est ut 19, 27 *e* cum usque adeo praemeditatum fuisse, ut II 5 *e* *uide* atque
adeunt, adierit hereditatem I 13 *m*
 IV 53, 67 *e* adire periculum III 3, 5 *m* IV 44, 57 *m* tempus adeundi opportunissimum 41 *p*
adfert rationem causam I 16, 26 *p*
 II 23, 36 *p* 24, 37 *e* philosophia adfert socordiam 23, 35 *m* qui adfert simile 29 *p* IV 48, 61 *p* adsentatio adfert exitus amarissimos 15, 21 *p*
 suspicionem I 10, 17 *e* tabulas adferunt 13 *m* adferat aliquid turpitudinis II 8 *m* adferet utilitatem 20, 31 *m* usus adferet tantum facultatis IV 20, 27 aliquam fictam fabulam adferemus II 8 *m* definitionem 12, 17 *p* multum ornamenti adferent IV 17, 25 *e* manus parenti adtulisti 28, 38 *e* 13, 19 *m* uim uirgini I 9, 14 *e* adtulit definitionem II 26, 41 *m* nisi adtulerit rationem I 16, 26 *p* antequam adtulerit argumentationes II 29 *m* cuius rei causa similitudinem adtulerimus IV 48 *p* adferre contrarium 43, 56 *e*
 contempta res adfertur I 3, 5 *e* lex 13 *e* quod adfertur contra 16, 26 *m*
 exemplum IV 6 *p* leges adferuntur I 13 *e* uideamus quae ratio adferatur II 23, 35 *m* cum adferretur sen-

- tentia et uoluntas 9 *e* uidetur gladius adferri ad corpus IV 19, 26 *e* uidetur adferri pro ratione II 24, 37 *p* exemplo allato persuadere III 3, 4 *p* Allatis exemplis a Catone IV 5, 7 *e* aliqua re simili allata 54, 67 *e*
- adfluo** te iniuria II 24, 38 *m* abs te adficio iniuria *p* detrimento adficit ciuitatis amplitudinem 12, 17 *m* detrimento non adfeci sed prohibui *ibid.* exornationes dignitate adficiunt orationem IV 11 *e* satietate aures 23, 32 *m*
- adflues** huius sceleris qui sunt 8, 12 *m*
- adfluitates** I 5 *m* III 3, 4 *e*
- adfluro** aliquid mali faucibus IV 49, 62 *e*
- adgrediendi** occasio 41 *p*
- adhibebuntur** exornationes 8, 11 *e* adhibere rationes expolitionis 44, 58 exclamationem III 14, 25 *m* hunc ordinem debemus 7, 13 *m* exornatio esse adhibenda uidetur ad IV 13, 19 *m* saepe, saepius adhibenda est IV 54, 68 *e* 27, 38 *e* in omni oratione adhibenda nonnumquam 41 *e* 22, 30 *m*
- Adhuc** quae dicta sunt I 9, 16 *e* propositae sunt IV 14, 21 *e* quibus de rebus adhuc dicendum fuit I 17 *e* quos adhuc expectatio iudicii remoretur II 30, 48 *e*
- ademit** uox mea tibi uitam IV 52 *m*
- adipiscemur** haec omnia 56 *e* non enim est adeptus id quod 11 *e*
- adiumentum** firmissimum quod aduersarii sibi putarint I 6, 10 *p* ab aliquo nostrae causae adiumento principium capere 4, 6 *e* hoc utatur adiumento quod IV 5, 8 *e* quid sit causae adiumento II 18, 27 *p* huius rei leniendae nullam rem adiumento futuram II 30, 48 *e* adiumento esse alicui III 5, 9 *m* 16, 29 *m* nullo esse II 11 *m* nihil scientia — adiumento fuit IV 27, 37 *e* nobis adiumento futurum sit IV 23, 33 *p* adiumenta nostra exposuerimus I 10, 18 his adiumentis eos confidere 5 *m* numquid habuerit de — adiumentis II 5 *p*
- Adiunctio** ἐπεξεργασμένη IV 27, 38 *m*
- adiunxerunt** Asiam ad imperium 25, 34 *e*
- adiutores** hinc habere multos 11 *p* quaeritur ex adiutoribus II 4, 7 *e* numquid habuerit de adiutoribus 5 *p*
- adiuuat** orationem expolitio IV 44, 58 quod neque obest neque adiuuat I 9, 14 *e*
- te nunc **adloquor** Africane IV 15, 22 *p*
- de **administratione** reip. scribere III 2, 3 *m*
- administrantem** remp. IV 22, 31 *m* ad bellum administrandum 9 *m* cum haec omnia — administrares 15, 22 *e* haec omnia graues casus administrabant 20, 27
- admirabili** re commouetur animus III 22, 35 *p*
- si quae **admirationes** incident de quibus narrabimus 14, 24 *e* cum admiratione I 6, 10 *m*
- admiratur** nemo solis cursus III 22, 36 *p*
- admiserunt** hoc in se facinus avaritia inducti II 22 *p*
- admodum** IV 12, 17 *p*
- admonet** nos nominatio ut nominemus 31 *p* cognitio uitare uitium admonabit II 20, 31 *m* admonuimus esse causas complures II 1, 2 *e* id quod admonuerit et leuiter fecerit praeceptio IV 1, 2 *p* admonendus es quare uerborum memoriam non improbemus III 24, 39 *p* admonere uoluimus quid oporteret 15, 27 *e* quod occulte admonuisse prodest IV 27, 37 *m*
- ut **admoneamus** quam proxime tum uultum ad auditores III 15, 26 *m* siue uehementer prope admoueris id quod oportet uideri 19, 32 *p*
- Adnominatio** παρονομασία IV 21 *p* 22, 30 *e* adnominations 21 *e* genus exornationis in adnominationibus positum 22, 32 nomina hoc modo facient adnominationem 22, 31 *m*
- ad **adoriendam** rem idonea occasio II 4, 7 *m*
- adposita** forma ad dignitatem IV 47 *m* disiunctio est ad festiuitatem 27, 38 *e*
- adquiescunt** arteriae III 12, 21 *p*
- ab **adrisione** alicuius incipere I 6, 10 *e*
- adrogans** ostentatio IV 38, 50 *p* ne cui uidear 30 *m* uisus esset 38, 50 *m*
- adrogantia** esse uidetur 1, 2 *p* inanis adrogantiae causa I 1 *m* sine adrogantia laudabimus 5 *p* intolerabili adrogantia sunt IV 1, 2 *e*
- adscribere** si id uoluisset II 9 *m*

- cum **adsensione** auditorum I 2, 2*p*
adsensores non omnes habebimus III 23, 38 *e*
adsentatio IV 15, 21 *p*
adsequebatur candorem, ardorem corpore, aspectu 33, 44 *m* longitudo multitudinem syllabarum adsequatur et exaequet 20, 28*p* haec omnia tribus rebus adsequi poterimus I 2, 3 *e*
cum **adserebatur** de cursoribus IV 46 *m* spurium
cum **adseueratione** I 3, 4 *m*
sine **adsiduitate** dicendi artem non multum iuare 1 *e* sine summa adsiduitate exercitationis artis praeceptio infirma III 24, 40*p* adsiduitatem exercitationis ad hanc rationem praeceptionis adcommo- dare II 8 *e* noui uerbi adsiduitas IV 31 *m* eiusdem uerbi, litterae nimiam adsiduitatem 12, 18 *m p*
adsiduus usus consuetudoque di- cendi I 2, 3 *e* quo in uitio est Caelius adsiduus IV 12, 18 *e* fre- quenter et adsidue consequamur artis rationem studio et exercita- tione IV 56 *p*
adsignare debetis occupationibus I 17 *e* uituperatio eorum, quae extra id crimen erunt, non debeat adsignari II 3, 5 *e*
adsimulatione tractabitur exornatio IV 37, 50
adstituemus reum ad lectum eius III 20, 33 *e*
ades IV 15, 21 *m* aliqua quae non adest persona 53, 66*p* testes recte adfuerunt I 13 *m* si hic adsit ante pedes uestros IV 53, 66 *m* quasi adsit persona 53, 66*p* cum ego adessem 29, 40 *e* ait se non po- tuisse adesse ita ut iuratus fuerat II 26, 41 *m*
adsumpsistis tantam facultatem IV 15, 22 *m* quae Graeci sibi adsump- serunt I 1 *m* si illud adsumpseri- mus non necesse esse III 8 *p* ut aliud nihil foris adsumatur I 14 *p*
adsumpta extraria re *m* adsumpta elocutione IV 32, 43 *e* adsumere exempla IV 5, 7 *p*
adsumptione sine ulla extrariae defensionis II 13, 19 *p*
Adsumptiua constitutio κατ' ἀντί- θεσιν I 14 *p m* adsumptiuae partes quattuor *m*
adtentum auditorem tenere, habere, facere IV 11 *m* I 4, 7*p* 7*p e* retinet attentum animum auditoris IV 16, 24 attentum te praebeas III 1 *e* attentos auditores habere, facere I 4, 6 *p m* 4, 7 *bis* attentos sese nobis praebeant I 7 *m* attente audire I 4, 7 *m e*
Adtenuatione i litterae IV 21*p* in uerborum attenuatione facetissima uersari 11 *m* cum attenuatione suspicionis II 2, 3 *p*
ut haec **adtenuentur** quae supra demonstraui III 3, 6 *p* egregium, quod adtenuatur oratione IV 38, 50*p* hae partes sunt omnibus uerbis adtenuandae III 3, 6 *p* adtenuata nimis adclamatione 12, 21 *m* uoce paululum adtenuata III 14, 24 *p* uoce uti adtenuatissima 14, 25 *e* adtenuata figura λόγὸν γένος IV 8, 11*p* 11 *e* *bis* constructio 10, 15*p* adtenuatum genus 11 *e* in adte- nuato genere 10, 14*p* fortunae ad- tenuatissimae 41 *p*
adtinet nihil nos commonere III 11, 20 *e* eadem adtinent ad suaui- tudinem 12, 21 *e* ea conquisierunt quae nihil adtinebant I 1 *m*
adtingemus breuiter quod ad hanc rem satis sit IV 43, 55 *p* cuius modi loci adtingant II 4, 7 *p*
adtingere προστίβασθαι alicui ali- quid mali ore *a* tingendo IV 49, 62 *e* quae natura corpori **adtribuit** III 6, 10 *m* imaginibus pulchritudinem, ridiculas res adtribuemus III 22, 37 *m e* alteris partem laudis adtribuas II 28 *m* id proprie nobis adtribueretur IV 7 *e* uobis istuc adtribuendum est 13, 19 *p* actio, forma, oratio adtribuitur rei 53, 66*p* sermo personae 52 *p* quod non omnibus est adtributum II 20, 32 *p* quae sententia scripto sit adtri- buta 9 *m* quae signa naturae sunt adtributa IV 50 *p*
aduenit I 9, 14 *e* *bis*
aduentus recens exercitus exstinxit subito ciuitatem IV 34, 45 *p*
aduersarius potest uti I 7 *m* *bis* II 3, 5 *m* IV 24, 33*p* ab aduersarii dicto I 6, 10 *m* cupiditatem osten- det aduersarii II 3, 4 aduersarium fecisse 4, 6*p* *bis* 5 *e* in aduersarium dicit 25, 39 *m* ab aduersario re- prehendi 20, 31 *p* de aduersario

- cum dicat IV 31 *e* quod aduersarii putarint I 6, 10 *p* scirentne II 9 *p* quid dicant *ibid.* 11 *p* bis 29 *m* aduersarii nostri 22 *p* in aduersariorum oratione I 6, 10 *p* II 27, 43 *e* 24, 38 *p* causa I 5 *e* IV 15, 22 *e* de criminibus II 3, 5 *e* ab persona I 4, 8 5 *m* nobilitatem *e. q. s.* 15 *m* argumentationes II 20, 31 *e* aduersarios interrogamus IV 23, 33 *p* criminando I 4, 6 *m* perterruisti IV 19, 26 *m* proferre in aduersarios II 8, 12 *m* ab aduersariis dicantur I 6, 9 *m* adfertur II 9 *e* proferri II 29 *m* excogitata, adtributa II 9 *m* defatigati III 9, 17 *e* percontari II 15 *m* de aduersariis dicere I 6, 9 *e* quid nobis conueniat cum aduersariis I 10, 17 *p* bis
- fortuna aduersa III 6, 10 *p* casus aduersos IV 17, 24 *e*
- aduersus remp. facere ea uideri, ferre legem I 12, 21 *p* *m*
- adulescens IV 10, 14 *p* *e* tres adulescentes 52 *p* adulescentium peccatis ignosci 17, 25 *p* qui adulescentes castigant 17, 25 *p*
- ad adulescentiam confugiet II 3, 5 *e* perducere IV 52 *m* adulescentia deductus II 25, 39 *m* in huius adulescentia spes omnis senectutis IV 39 *m*
- adulterum 34, 46 *e*
- aduncis dentibus 49, 62 *m*
- aduocari contionem iubet IV 55 *p*
- aedes III 16, 29 *e* aedes maximas amico commodasse ad nuptias IV 51, 64 *e* bis inrupit in aedes 52 *p* uenit in aedes quasdam 51, 64 *p* aedium dominus 52 *p* (domini aedium notitia 51, 64 *p*)
- aedificare coepi in isdem fundamentis 50 *e* audere *ibid.*
- aegritudo II 21, 34 *e* aegritudinem *ibid.*
- aegrotasse II 25, 39 *p*
- aegrotus I 11, 19 *e* aegrotum *ibid.* aliquem aegrotum III 20, 33 *e* cubantem *ibid.*
- aemulos gloria Africano comparauit IV 25, 34 *m*
- aeneae bacae IV 12, 18 *p*
- aequabile ius statui conuenire III 3, 4 *e* uox reducitur in sonum aequabilem 12, 21 *e* sono aequabili uti 14, 25 *e* compositio facit omnes partes orationis aequabiliter perpolititas IV 12, 18 *p*
- aequitas III 2, 3 *e*
- aequo animo III 10, 17 in aequos et pares fastidiosus IV 40, 52 *e* aequum censere praeponi rem II 14, 22 aequo et bono posse fieri II 10, 14 *p* 11 *p* reperiuntur II 12, 18 *p* ius constat ex aequo et bono II 13, 19 *p* 13, 20 *p* non aeque commode potuisse facere II 4, 6 IV 41 *p* aeque magnum sit illud peccatum II 15 *p* egens aeque est is et is IV 17, 24 *p* aeque ac si legitimum sit II 13, 19 *m*
- aerarium I 12, 21 *p* II 12, 17 *m*
- aestiuo tempore IV 48 *p*
- aetas illa IV 17, 25 *p* gesta res ab aetatis nostrae memoria remota I 8, 13 *p* qui id aetatis IV 10, 14 *p* qui ista aetate 54, 67 *e* in aetate maturissima 17, 25 *p* qui possunt per aetatem laborem ferre 39 *e* produxit me usque ad hanc aetatem 43, 55 *m*
- aeternam incolumitatem consequi III 5, 9 *p*
- in agris frumenta cuius modi sint IV 50 *e*
- agnationis lege suam uocat hereditatem I 13 *e*
- agnatum gentiliumque potestas esto, pecunia esto, *p* *m*
- agit cum eo Accius iniuriarum 14 *p* quid agant deliberant III 5, 8 *p* qua de re agitur I 5 *p* II 12, 18 *m* illum de quo agetur III 20, 33 *m* res communis agetur IV 56 *p* incolumitas 42 *m* quod cum herede mandati ageretur II 13, 19 *e* Age IV 50 *m* quid agere ausi sunt 8, 12 *m* magna negotia IV 11 *m* ut ex animo agi res uideatur II 30, 49 *e* III 15, 27 *e* secum furti agi oportere I 12, 22 *m* aliquid agentes imagines III 22, 37 *p* ut nihil actum sine causa putetur II 2, 3 *p* sero atque acto negotio II 25, 40 quae in negotio gerundo acta sunt II 30, 49 *e* cuius nomine scripta dentur agenda I 14 *m* quibus de rebus simus acturi I 3, 4 *m* cum re nihil egerim IV 40, 52 *p* quam tute cauteque egerit III 7, 13 *m*
- Ait iste IV 51, 64 *m* ait se *e* Quid ait? II 27, 42 IV 34, 46 *e* cum ait

II 23, 36 *e* quod ait II 26, 41 *e*
aiunt IV 3, 4 *e* aiebat II 28 *e*
alacres uadere bestias II 19, 29 *m*
hominum studia alacriora reddit
ad imitandum IV 2, 2 alacriores
erimus ad reliquum persoluendum
II 31 *e* multos alacriores ad male-
ficia futuros 30, 48 *m*
alea quos iste uincit IV 21 *m*
alias ostendemus III 16, 28 *m* alias
quoque nonnunquam non alienum
est IV 19, 27 *e* alias quoque non-
nunquam tractandum est 29, 39 *e*
alienat a nobis ipsa res animum
auditoris I 6, 9 *p*
non alienum est eloqui IV 19, 27 *e*
quod non alienum est exile no-
minari 11 *m* hoc intercedere non
alienum fuit II 11 *e* alieni sermo-
nis interpellatores *ibid.* alienae
domi IV 30 *m* 54, 67 *e* suae pud-
icitiae proditor, insidiator alienae
IV 40, 52 *e* suorum conseruatio,
alienorum appetitio 25, 35 *m* alieno
tempore II 5 *p* inductu facere 17, 26 *e*
ex alieno peccato ad paucos in-
iuria peruenit IV 8, 12 *m* aliena
exempla adsumere, ponere 5, 7 *p*
7 *e* alienis rebus amicum 18, 25 *p*
alienis exemplis uti 2, 3 *e* 4, 7 *e*
5, 7 *p* 12, 18 *p*
Aliquando — reuirdescent 34, 45 *e*
ut faciendum sit III 8 *e* fieri II 20, 33
aliquantulum haec demiserimus IV
9 *p* processimus 56 *m* proficit ad
duas res 26, 35
aliquis inquit 3, 5 *p* quaeret ali-
quis 9 *m* dicet 26, 36 *m* num ali-
quis — habeat II 12, 18 *p* aliqua
res IV 29, 40 *m* causa aliqua III
24, 40 *m* aliqua quae non adest
persona IV 53, 66 *p* hereditas ali-
qua 23, 33 *m* aliqua taeterrima
belua 39 *p* subest aliquid II 8 *p*
aliquid dicitur IV 10, 15 *m* Aliquid
acerbi nuntiatur 36 *e* aliquid con-
trouersiae I 11, 19 *p* emolumenti
II 3, 4 unum aliquid aut alte-
rum IV 41 *e* aliquod factum eius
III 7, 13 *p* (uerbum aliquod IV
12, 17 *m*) aliquod telum 28, 38 *m*
membrum aliquod 45, 58 *m* aliquod
fragile choragium 50 *m* alicuius
uoluntati 29, 39 *p* describitur ali-
cuius natura 50 *p* fortunis alicuius
inducti 17, 24 *m* unius alicuius si-
mitem IV 5, 8 *p* unius alicuius

exempla *m* ab interpellatione ali-
cuius I 6, 10 *e* propter alicuius
oratoris uitam II 27, 44 *m* indigna-
tionis alicuius IV 15, 22 *p* alicuius
apparationis causa I 8, 12 *e* ali-
cuius certae personae I 2, 2 *m* IV
43, 55 *p* rei alicuius potestates
25, 35 *p* alicuius facti aut dicti
praeteriti propositio 49, 62 *p* ali-
cuius augendi causa 33, 44 *p* ali-
cuius firma auctoritas I 9, 16 *m*
alicui personae IV 52 *p* uulnerassent
aliquem 8, 12 *p* aliquem exornari
15, 22 *e* Aliquem aegrotum III 20, 33 *e*
notum 18, 31 *e* antiquum oratorem
IV 3, 4 *e* aliquam rem negamus
esse 46 *m* 54, 67 *e* II 21, 33 *p* propter
aliquam extraneam causam II 2, 2 *m*
aliquam similitudinem IV 48 *e* disci-
plinam III 3, 4 *p* aliquam partem
laudis II 28 *m* aliquam idoneam
partem 21, 33 *e* aliquam rem ido-
neam *p* aliquam rem totam IV
29, 39 *p* num aliquam cupiditatem
II 2, 3 *e* aliquam fictam fabulam
II 8 *m* recentem, firmam aliquam
argumentationem III 10, 18 *m* *e* ali-
quid fuisse IV 9 *e* referre aliquid
I 5 *p* aliquid dicimus IV 36 *p* 54, 67 *m*
polliceri aliquid II 5 *e* aliquid agen-
tes III 22, 37 *p* cohortamur aliquid
III 3, 4 *p* memoriae aliquid tradere
III 24, 40 *m* aliquid quempiam fe-
cisse IV 32, 43 *p* afflare aliquid
mali IV 49, 62 *e* afferre aliquid
turpitudinis II 8 *m* earum rerum
aliquid II 30, 49 *m* aliquid huius
modi inferre IV 37, 49 *p* egregium
aliquid inesse 38, 50 *p* certum et
constans aliquid II 29 *e* aliquid
simile IV 45, 59 *p* sin aliquid suum
scribunt IV 3, 4 *p* nisi aliquid scri-
bat IV 3, 6 *m* unum aliquod aut
alterum III 23, 39 *p* praemium ali-
quod IV 23, 33 *e* aliquod peccatum
III 13, 24 *p* ab aliquo adiumento
I 4, 6 *e* aliquo sensu II 5 *p* aliquo
certo emolumento II 19, 29 *p* ali-
quo in errato IV 36 *p* in aliquo
paupere improbo II 20, 32 *e* aliquo
maiore negotio III 24, 40 *m* aliquo
simili signo II 7, 10 *m* aliquo eius
modi uitio II 27, 43 *p* 3, 5 *m* ali-
quo huius modi genere IV 21 *e*
aliqua turpitudine 25, 35 *m* ab ali-
qua firma, firmissima argumenta-
tione III 10, 17 *m* 9, 17 *m* *e* aliqua

defensione II 25, 40 aliqua ratione harum III 7, 13 *p* de aliqua probabili causa II 14, 21 *e* aliqua re simili adlata IV 54, 67 *e* de aliqua re I 6, 9 *e* ab aliqua re exordiri I 6, 10 *m* ab re aliqua IV 34, 46 *m* ab aliqua ciuitate II 17, 25 *e* ab aliqua parte II 20, 31 *e* 20, 32 *p* aliqua ex honesta re IV 24, 33 *p* ex aliqua re III 13, 23 *e* II 3, 4 *e* de aliqua parte II 29 *p* cum aliqua grauitate III 13, 23 *m* aliquorum similes I 2, 3 *e* iudicium 6, 9 *e* litterarum aliquarum recitatione III 9, 17 *m* res aliquas eloqui IV 19, 27 *e* ridiculas res aliquas III 22, 37 *m*
aliquot de causis 23, 38 *p*
aliter rem non potest confirmare IV 3, 6 *p* aliter ac parati fuerimus nos esse dicturos I 6, 10 *e*
aliunde sumere, rogare, quaeritare IV 5, 8 *e* 6 *p* uerbis aliunde duriter translatis 10, 15 *m*
alius ante peccarit II 15 *p* neque alius quisquam IV 41 *p* alia alius magis similitudine commouetur III 23, 38 *e* alius alio recentior II 7, 10 *e* alius aliud 13, 19 *e* est autem alia dispositio, occasio III 9, 17 *p* II 4, 7 *m* alia — alia I 11, 20 IV 10, 15 *p* alii aliud uidetur III 23, 38 *e* aliud tempus III 16, 28 *p* aliud alio iudici placitum sit II 13, 19 *e* alii expositioni II 24, 37 *e* alii dedit — huic IV 20, 27 alii nemini nisi reo bono fuisse II 4, 6 *p* alium neminem potuisse *ibidem* in alium conuenire 25, 39 *m* in alium quempiam conuenire 7, 11 *e* in alium transferri 15, 22 *ter* aliud alium consequi IV 5, 7 *m* *spurium* nequam in aliam rem transeamus I 9, 15 *m* aliam legem II 28 *e* in aliam rem transferri 26, 41 *p* ad aliam deinceps transire II 18, 27 *e* in aliam partem ac dictum sit accipi 26, 40 in aliam causam deriuetur 27, 43 *m* in aliam rationem confertur oratio IV 31 *p* quod aliud confirmare debeat 1, 2 *e* dicere aliud atque aliud 42 *p* aliud — aliud II 27, 43 *e* IV 34, 46 *p* nihil aliud facere nisi 30 *e* I 14 *m* Quid aliud nisi IV 9 *e* nullum in aliud periculum uenire III 5, 9 *m* aliud otiose factum III 14, 24 *e* aliud. prudenter factum — aliud — aliud — aliud

8 *p* aut aliud quippiam uendens IV 6 *p* modo aliud, modo aliud uerbum III 23, 38 *m* alio quaerente II 12, 18 *p* alia lege *ibid.* docere alia ratione IV 6 *e* alia de causa nisi quod III 22, 35 *e* alia in causa — alia II 6 *p* de alia re — alia de re 27, 43 *p* ex alia re in quandam rem transfertur IV 34, 45 *p* excipitur denuo alio membro 19, 26 *p* alio tempore II 12, 18 *p* in alio atque alio genere IV 42 *e* alio nomine appellat, deinde alio atque alio IV 50 *p* commutat alio uerbo IV 28, 38 *e* — Alii *modo est* ceteri *uel* reliqui, *modo* alteri: alii — nos I 6, 10 *e* 11, 18 *p* alii omnes IV 52 *p* 56 *p* 3, 6 *e* sunt aliae quae IV 22, 30 *p* aliae complures II 22 *e* alia permulta 21, 34 *m* alia sunt meliora IV 56 *m* et alia quae similia sunt III 16, 29 *e* ex aliorum euentis IV 9 *e* uituperatione, laude III 6, 11 *p* *m* laboribus IV 3, 5 *p* in aliorum peccatum transfertur II 15 *p* aliorum peccatis coactos I 15 *p* an aliorum statuendi fuerit potestas II 14, 21 *m* aliorum boni selectores IV 4, 7 *e* aliorum famam, caput, domum, familiam labefactans 39 *p* *ter* aliis quoque bono fuisse II 4, 6 *e* rem aliis ostendere IV 27, 37 *m* quid aliis acciderit 9 *e* narret aliis 3, 4 *m* aliis quoque ignotum est II 17, 25 *e* aliis pollicentur IV 6 *m* ea parum insignis aliis uidetur III 23, 38 *e* qua in alios usi sumus II 31 *m* docere alios IV 3, 6 *e* nos amare, alios contemnere 1, 2 *p* alios quoque id facere potuisse II 4, 6 *e* alios (= *reliquos*) idem facere iubet IV 55 *m* alias rationes commodiores II 4, 6 *m* in octo partes alias distributae III 13, 24 *e* et alias huiusmodi res III 2, 3 *p* alias res — huius rei II 30, 48 *e* eadem et alia dicere IV 10, 14 *m* isto signo — aliis signis IV 4, 7 *m* aliis uerbis profertur eadem res IV 42 *m* aliis uerbis idem dicere II 24, 37 *m* aliis (= *reliquis*) abreptis in seruitutem IV 8, 12 *m* sumptis aliis exemplis a 5, 7 *e* aliis commodioribus rationibus IV 41 *p* ab aliis eligendi, ab aliis scripta IV 4, 7 *m* *e* ab aliis non uitatum uitium II 20, 31 *m* ab aliis hominibus mutu-

ari IV 6 *m* ab aliis legibus aucupatur I 13 *p* ab aliis sumis IV 3, 5 *p* 7 *p* ab aliis quaerunt 6 *m* ab aliis petere 37, 49 *e* cum aliis legibus II 10, 14 *e* cum pluribus aliis IV 55 *m* in aliis maleficiis — huius IV 8, 12 *m* in aliis spem habere I 5 *p* ex aliis alii partibus conuolant IV 55 *m*

alitis eum ad reip. perniciem 36 *e* aluit patria me 43, 55 *m* tui nepotes aluerunt inimicorum crudelitatem 15, 22 *p*

altera res — altera res 37, 49 *p* altera lex — altera I 11, 20 II 10, 15 *p* bis pars III 11, 20 *e* una pars — altera I 14 *p* dispositio III 9, 17 *p* memoria 16, 28 *m* unum genus — alterum I 8, 13 *p* II 20, 31 *p* III 9, 16 *p* unum genus — alterum — tertium I 8, 12 *p* IV 22, 30 *p* 22, 32 genera quorum alterum — alterum 20, 28 *e* alterum fit — alterum II 30, 49 *e* si est alterum membrum breuius IV 20, 28 *p* unum aliquod aut alterum III 23, 39 *m* IV 41 *e* alterius membri 20, 28 *p* alterius — alterius 47 *e* nocent bestiae alteri bestiae II 19, 29 *e* alteri sententia est — alteri III 5, 8 unam — alteram — tertiam figuram IV 8, 11 *p* duxisti alteram II 25, 39 *m* confirmare alteram ex duabus rebus IV 18, 25 *p* alteram rem — de altera re II 28 *p* alteram rem — alteram rem *m* alterum sequi, uitare alterum III 3, 4 *p* alterum separatim aut utrumque coniuncte 2, 3 *p* 4, 8 *p* in altero libro exponere I 17 *m* in altero loco III 21, 34 *p* utraque altera separata 21, 34 *e* in altera re — in altera II 28 *p* modo in hac modo in altera re IV 14, 21 *p* ex altera parte II 11 *m* 4, 7 *e* bis una aut etiam altera syllaba breuius membrum IV 20, 28 *p* unum membrum excipitur hoc altero 19, 26 *p* sunt in altero — in altero 20, 28 *p* alteri — alteros II 21, 33 *m* unae — alterae similitudines III 20, 33 *p* alteros — alteros II 28 *m* alteros laedere, laudare *ibidem* alteros laudare — partem laudis alteris attribuire II 28 *m*

alterutrum facere necesse fuisse

I 15, 25 *e* alterutra pars diluitur II 24, 38 *e*

in alueum descendere IV 10, 14 *p* amantissimus animus reip. IV 8, 12 *e* uirum reip. amantissimum 22, 31 *m* amari ne quid insit 14, 21 *p* adsentatio exitus adfert amarissimos 15, 21 *p*

amatoris natura IV 51, 65

Ambiguum ἀμφιβολία I 11, 19 *p* ambiguum esse scriptum II 11 *p* sitne ambiguum *ibid.* ne quid ambiguum dicant *e* per ambiguum fit significatio IV 53, 67 *p* *e* ab ambiguo exordiemur I 6, 10 *e* ex ambiguo controuersia nascitur 12, 20 *p* constitutio legitima ex ambiguo *e* ambigua modo nitanda modo consequenda IV 54, 67 *p* nec esse ambigue scriptum II 11 *m*

ambitio II 21, 34 *m*

ambitiosum 3, 5 *p* ambitiosi naturam IV 51, 65

si ambitu magistratum accusetur petisse II 27, 43 *e*

ab ambobus quid oporteat destinari I 16, 25 Horum amborum generum exempla subiciemus IV 37, 49 *m*

ambulans cum testo carbunculos conrogaret 6 *m*

amentiam tantam quemquam tenuisse 9 *e*

amicitia sublata est 13, 19 *e* uerissima nascitur II 23, 35 *e* mihi fuit amicitia cum isto IV 37, 49 *e* ueteris amicitiae 24, 33 *e* amicitiae studio 47 *p* amicitiam eius secuti sunt 17, 24 *m* propter amicitiam 56 *m* ista amicitia me priuastis 37, 49 *e* in amicitia perfidiosum cognoueris 18, 25 *p* 37, 49 *p* in amicitia gerenda 47 *p* in amicitia teneri 17, 24 *e* amicitiae III 6, 10 *m* 7, 14 *m* studiose amicitias coli 3, 4 *m* gesserit amicitias 7, 14 *e*

amicus IV 47 *p* bonis studiis 13, 19 *e* post mortem amici 47 *p* cuidam amico commodasse 51, 64 *e* amicum laedebas 19, 26 *p* bis amicum habere 37, 49 *e* istius amicum nominari 24, 33 *m* alienis rebus amicum fore 18, 25 *p* in amico quid esse debeat 47 *p* amici ipsorum et ueritatis 37, 49 *p* falsi 48 *m* in conuentu amicorum 18, 25 *m* amicis inexorbilem se praebere 15, 21 *p* 45, 58 *e*

- amicis profuisti 19, 26 *m* obsequere amicis 30 *p* habere amicos ueros II 24, 37 *e* Amicos proferet? IV 24, 33 *m* amicos prodidisti 13, 19 *m* ingratus in amicos 40, 52 *e* largissimus 38, 50 *m* in omnes amicos atque inimicos — incursitans 39 *p* in amicos quales fuerimus I 5 *p* pro amicis periculum adire III 3, 5 *m* IV 44, 57 *m*
- de amissione exercitus Caepio ad tribunos pl. I 14 *m*
- amittere impedimenta 15 *e* amisit animam IV 44, 57 *e* amisit uitam, at non perdidit *ibid.*
- amare nos solos 1, 2 *p* amari iucundum est 14, 21 *p* uide amans
- amoenissime impendebant bacae 12, 18 *p*
- Amor II 23, 35 *e* 21, 34 *m* turpis IV 16, 23 *m* aliquam cupiditatem amoris aut eius modi libidinis explere II 2, 3 *e* amori obtemperare IV 21 *m* propter uinum aut amorem se fugisse rationem II 16, 24 *p* amore deductus peccauit 25, 39 *e* amorem petere pudorem fugere IV 20, 28 *e* uno aspectu in amorem incidere II 20, 33 in amorem deuenire *ibid.*
- amouemus a nobis crimen, culpam I 15 *p*
- amphiboliarum cognitio quae ab dialecticis profertur II 11 *m* amphibolias aucupari *ibid.*
- amplecti et comprehendere queamus memoria locos III 16, 29 *m* cogitatio quamuis regionem potest 19, 32 *m* definitio rei alicuius proprias potestates amplectitur breuiter et absolute IV 25, 35 *p* sermo — neque quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur 11 *m*
- amplexari cum pedes tibi amplexaretur 28, 38 *p* *conf.* 52 *m*
- Amplificatio *αὐξίσις* quid sit II 30, 47 *e* III 13, 23 *p* diuiditur in 13, 24 *p* cum ratione amplificationis aut commiserationis IV 28, 38 *p* in amplificationis partibus et commiseratione 53, 66 *e* in amplificatione et commiseratione 8, 11 *p* amplificationem III 13, 23 *p* per amplificationem I 14 *e* amplificatione per cohortationem uel conquestionem uti III 15, 27 *p* incommodorum amplificatione 13, 24 *p* amplificatione et commiseratione II 30, 47 *p* cum amplificatione et enumeratione 17, 26 *p* in amplificationibus cum cohortatione III 14, 25 *e* breues amplificationes interponere 8 *m* ex . . . et amplificationibus constat exornatio II 29 *p*
- amplificat adcuratio III 11, 20 ut amplificet artificiosa memoria naturae commoda et retineat ratione doctrinae 16, 29 *p* aliquod peccatum amplificans 13, 24 *p* partes uirtutis sunt amplificandae 3, 6 *p* res parum locuples ad amplificandum II 19, 30 *m* in amplificanda et commiseranda re IV 55, 69
- ampliauertis hominem 36 *m*
- amplitudo ciuitatis II 12, 17 *p* IV 25, 35 *p* amplitudinem ciuitatis detrimento adficit II 12, 17 *m*
- amplum patrimonium reliquit IV 23, 33 *m* praeter modum ampli loci III 19, 31 *e* quae ampla et pulchra sunt IV 23, 32 *m* argumentatio amplissima est quinquepartita II 19, 30 *e* quos fortuna in amplissimo statu conlocarat IV 16, 23 *e* in amplissimum locum inimicos peruenisse 36 *m* cum aliqua re simili adlata nihil amplius dicimus 54, 67 *e* ergo amplius in arte rhetorica nihil est 56 *e*
- iure an iniuria factum sit I 14 *p* Kartago tollenda an relinquenda uideatur III 2, 2 *p* diuitiae an paupertas fuerit III 7, 14 *m* sacer an profanus, semper desertus, an tum II 4, 7 *p* quater utris maior honor, Albensibus an Pennensibus II 28 *m* captiuos redimat an non III 2, 2 *m* sociis ciuitatem det an non *e* ipsumne oportuerit an aliorum fuerit II 14, 21 *m* idoneane fuerit an alia melior 4, 7 *m* utrum scierit an ignorauerit 16, 24 *m* utrum diffidendum an confidendum fuerit 4, 7 *e* utrum id — an id 9 *m* utrum ita — an ita 10, 15 *p* utrum similis an dissimilis 12, 18 *m* utrum consulto scriptum non sit quod — an quod satis cantum putarit *e* utrum casu nescierit an culpa 16, 24 *p* utrum potuerit nescire an non potuerit *ibid.* utrum data sit opera an non *ibid.* utrum satius sit accipere an non accipere 28 *p* utrum satius fuerit facere id an id 14, 21 *p* utrum indignum sit an non 29 *m* utrum

habeat an proficiscatur III 16, 28 *p*
 Quid dicitis, utrum laboriosum an artificiosum IV 4, 6 *p* interest utrum omnium omnia an omnia a nemine putet consequi posse 5, 7 *m* utrum ab summo an ab imo an ab medio incipiamus III 18, 30 utrum homini nauo an uano credere malitis IV 21 *e* utrum ad patris uirtutem — an ad suam uitam confugiet 24, 33 *p* Utrum auaritiae (causa) an egestatis 38, 50 *m* utrum aliquem exornari oportuit an non 15, 22 *e* utrum remouebas an non *ibid.* utrum ad omnes pertineant an ad superiores an ad pares an ad inferiores II 30, 48 *m* an ea fraudi esse non oportere 16, 24 *e* si Hannibal consultet an in Italia remaneat, an domum redeat, an occupet Alexandriam III 2, 2 *p*
 ancipites uerborum potestates si nouerimus IV 54, 67 *p*
 angiporto toto deerrasse 51, 64 *m*
 angulum III 16, 29 *e*
 angustis causae coacti II 27, 43 *e* tantis angustis inuidiae continetur IV 43, 55 *e*
 angusti nimis loci III 19, 31 *e*
 anhelans ex infimo pectore crudelitatem IV 55 *e* anhelans ex imis pulmonibus spiritus ducebat 33, 45 *p*
 animam amisit 44, 57 *e*
 animantes res et inanimas 48 *m*
 animus auditoris constituitur I 3, 4 *p* persuasus I 6, 9 *p* exspectat III 10, 18 *m* commouetur IV 26, 36 *m* III 22, 35 *p* animus et corpus solum mihi superest IV 29, 39 *p* animus auarissimus 41 *p* qualis ipsius sit III 6, 11 *m* in quibus animus hominis consideratur 8 *p* mulieris corruptus IV 16, 23 *m* remotus a sapientia 20, 28 *m* cuius animus tantis angustis inuidiae continetur 43, 55 *e* uester uos facile edocet 8, 12 *e* animi firma perceptio I 2, 3 *m* definita animi moderatione 1 *m* animi uirtutes III 7, 13 *m* 7, 14 *m* 8 *p* uitium II 3, 5 *p* 16, 24 *p* in eisdem partibus animi positos 30, 48 *p* animi quae sint III 6, 10 *p* *e* animi quodam sensu IV 20, 27 animum auditoris idoneum reddimus ad I 4, 6 *p* alienat a I 6, 9 *p* retinet attentum IV 16, 24 III 12, 22 *p* adducit, trahit, perducit

ad 13, 24 *p* IV 15, 22 *m* III 13, 23 *p* commonere IV 43, 55 *e* 28, 38 *e* calefacit III 12, 22 *e* ad animum auditoris exornatio adcommodata IV 37, 50 quemadmodum habuerit in potestatibus gerundis animum III 7, 14 *e* uince animum IV 52 *e* diligenter animum aduertemus ut III 14, 24 *e* animum confirmauit ad uirtutem IV 22, 31 *p* negligentia corrumpit animum 20, 28 *m* non offendat animum 14, 20 *m* potestas animum demouendi de re 45, 58 *p* animum tuum defatigatio retardare possit I 17 *e* animum nostrum fortem II 31 *m* istius animum ferum 19, 29 *e* aequo animo audire III 10, 17 *p* animo peruagare aliquid 22, 37 *e* quomodo ab animo tractata sunt commoda 7, 13 *m* res ex animo agi uideatur 15, 27 *e* in animo continens moderatio 2, 3 *e* in animo manent 22, 35 *e* in corpore aut animo aut extraneis rebus dicere IV 31 *e* partes in animo frequenta III 24, 40 *e* animi auditorum defatigati 9, 17 *e* animorum dissimilitudinem I 8, 13 *m* omnium personarum animos uoce exprimere III 14, 24 *e* remouere et abalienare animos sociorum ab rep. IV 15, 22 *e* o feros animos 8, 12 *m* memoria nostris animis insita III 16, 28 *m* in animis auditorum relinquere argumentationem 10, 18 *e* res inserere et insecare III 14, 24 *p* nimium estis animis simplicibus IV 37, 49 *m* uerborum potestates animum aduerterimus 54, 67 *p* saepe animum aduerti multos petere 24, 33 *p* diligenter animum aduertemus ut III 14, 24 *e* gratia animaduersa esset IV 26, 36 *e*
 quid anni II 4, 7 *m* maior annis LX 13, 20 *m*
 uix annuo sermone enarrare possim IV 51, 64 *e*
 ante ostium suum 50 *m* hic ante pedes uestros 53, 66 *m* 39 *e* ante ora quae uidemus III 22, 35 *m* ante oculos uestros trucidatos IV 36 *m* quomodo uixerit 24, 33 *p* ante oculos esse 55 *p* rem ante oculos ponere II 14, 22 *e* 15 *e* IV 34, 45 *p* 48 *m* *e* 49, 62 *p* 51, 65 55, 69 proponere 36 *p* ante oculos ponendi causa 45, 59 *p* 47 *m* ante rem locuti

annus 1, 1 *p* ante noctem 50 *m*
 meridiem II 13, 20 *e* ante tempus
 consulem fieri III 2, 2 *m* qui ante
 contra dixerunt I 6, 9 *p* *bis* de qua
 ante dictum est 16, 26 *m* II 14, 21 *e*
 ut ante diximus I 11, 18 *m* II 7, 10 *e*
 IV 9 *p* 20, 27 45, 58 *m* dictum est
 I 17 *p* IV 32, 44 *e* dixerit II 26, 42 *m*
 quae, quam, quos ante ostendimus
 III 4, 8 *e* 7, 13 *p* 9, 16 *m* IV 14, 20 *p*
 ante quae dicta, facta, gesta sunt
 I 9, 14 *m* III 5, 9 *e* IV 9 *e* 30 *e* ex
 ante factis II 3, 5 *p* ante sciri 4, 7 *m*
 ut ante iudicium fiat I 12, 22 *e* II
 15 *m* illum ante occultasse flagitia
 3, 5 *m* in qua alius ante peccarit
 15 *m* esse ante exercitatos III
 24, 39 *e* non, ut ante, primum re-
 petimus uerbum IV 13, 19 *m* quae
 ante et post et in ipsa re facta
 erunt 55 *p* paulo ante II 3, 5 *p* III
 15, 26 *e* IV 16, 23 *e* 22, 31 *e* 46 *m*
 antea uideamus de eo quod postea
 diximus 5, 7 *p*
 qui antecelluntur his omnibus re-
 bus II 30, 48 *m*
 anteire facta eloquentiam III 6, 11 *e*
 anteponant se omnibus, sibi illos
 IV 1, 2 *e* *ter* anteponeretur melius
 deteriori II 14, 21 *e*
 antequam aperuit I 14 *m* uenit IV
 21 *p* occisus est IV 41 *m* permulsa
 est III 12, 21 *p* consensum est IV
 25, 34 *p* attulerit II 29 *m*
 antiquitati non omnia concedenda
 esse IV 2, 4
 aliquem antiquum oratorem laudant
 3, 4 *e* antiqui oratores 3, 5 *p* ipsa
 auctoritas antiquorum 2, 2 salus an-
 tiquior est militum quam 24, 34 *e*
 Apage te 51, 64 *e*
 per quam aperimus quid conueniat,
 quid in controuersia sit I 3, 4 *p*
 aperiemus quomodo quidque ef-
 fici possit I 4, 7 *p* 8, 13 *e* quae
 exspectatio sit 5 *e* quid — casurum
 sit II 31 *m* quid ualeat 2, 3 *m* cuius-
 modi sit ea III 16, 28 *m* si de
 clementia qua — usi sumus aperi-
 emus II 31 *m* eos confidere I 5 *m*
 tabulas aperuit 14 *m* genera con-
 stitutionum et earum partes II
 1, 2 *m* si prius aperuerimus quid
 oporteat I 16, 25 nisi causas sumendi
 — aperuissemus IV 49, 62 *m* debe-
 mus aperire quid conueniat, quid in
 controuersiis relictum sit I 10, 17 *p*

fontes aperuisse IV 6 *m* breuiter
 aperienda erit tractatio III 4, 7 *e*
 de insinuatione aperiendum est
 I 6, 9 *p* orationem apertam reddit
 IV 12, 17 *e* in aperto delicto posi-
 tum II 25, 40 *m* hoc — parum est
 apertum IV 42 *e* apertiore rem
 facere 48 *e* 49, 62 *p* apertissimae
 res 36 *m* apertis rationibus I 7 *p*
 aperte dici IV 12, 17 *p* apertius
 dicendi causa 45, 59 *p* 47 *p* ut
 apertius intellegatur 47 *p*
 ab apologo exordiri I 6, 10 *m*
 apparatus si uidebitur esse II 4, 7 *e*
 alicuius apparationis causa I 8, 12 *p*
 non apparata oratio 7 *m* nimium
 apparatis uerbis compositum exor-
 dium *e* apparatiores uenissent IV 9 *m*
 ne apparent ars 7 *p*
 numquid appararit II 5 *p*
 appellas eum hominem IV 14, 20 *e*
 eum alio nomine appellat 50 *p*
 locos appellamus eos III 16, 29 *m*
 quae genera nos figuras appella-
 mus IV 8, 11 *p* quod appellamus
 dissolutum 11 *p* membrum 19, 26 *p*
 quam, quas — appellant I 16, 26 *e*
 II 2, 2 *p* ut hoc modo appellem
 fluctuans IV 11 *p* eam quo modo
 uictoriam appellem 26, 36 *p* quo-
 nam te digno — appellem nomine
 29, 40 *p* ut si quis prodigum par-
 cum appellet 34, 46 *m* pro Libero
 uinum 32, 43 *p* Quod — dolum
 appellauimus, id — honestius con-
 silium appellabimus III 4, 8 *m* eam
 nos appellabimus temeritatem 3, 6 *e*
 ut maiores rudere — appellarunt
 IV 31 *m* quam prudentiam appel-
 larit III 3, 6 *e* ut si quis Mace-
 dones appellarit hoc modo IV
 32, 43 *p* cum eam communi uerbo
 appellaris 26, 36 *e* quod Graece
 prohemia appellatur I 4, 6 *p* quod
 commune appellatur 7 *e* appellatur
 prudentia rerum multarum memo-
 ria III 2, 3 *e* membrum appellatur
 res IV 19, 26 *p* compar appellatur
 quod habet 20, 27 similiter cadens
 appellatur cum 20, 28 *p* quo no-
 mine factum appelletur I 12, 21 *p*
 quasi non omnes — exules appel-
 lentur II 28 *e* quo illi nomine ap-
 pellarentur *ibid.* res quae non
 suo uocabulo sit appellata IV
 32, 43 *p* hic qui — ab ignoto —
 appellatus esset 10, 14 *m* quae

recte uidebitur appellari 10, 15 *m*
quod suo nomine non potest ap-
pellari 31 *m* Scipio potuit et Kar-
tago simpliciter appellari 32, 43 *e*
appetitio magnarum rerum III 2, 3 *e*
alienorum IV 25, 35 *m*

appetierit quod commodum male-
ficio II 2, 3 *e* res magnas sequi et
appeti oportere III 3, 5 *p* recti
appetendi uoluntas duplicatur 4, 7 *m*
quod quanto labore sit appeten-
dum 24, 40 *e*

Approbatio II 6 *p* approbationem
2, 3 *p*

apud Plantum 23, 35 *m* Pacunium
27, 43 *m* Graecos 30, 47 *p* nostros
IV 7 *m* apud ignotos laudare III
6, 12 *p* apud quos laudamus *ibid.*
apud eos dicimus IV 36 *p* apud
censores, iudices II 3, 5 *e* apud
exercitum se donatum esse 27, 43 *e*

aqua et igni interdicere 28 *e*

aquilae imaginem, memoriam III
16, 29 *e*

ex arbitris quaeritur II 4, 7 *e*

ad arbitrium suum aliquid fabri-
cari et architectari III 19, 32 *e*

arbitror I 9, 16 *e* IV 32, 44 *p* de-
monstratum arbitror III 1 *p* uos
non arbitror IV 50 *p* ut arbitror
III 1 *m* nos uero arbitramur II 11 *m*
III 23, 39 *e* ne arbitrare 24, 39 *p*
quod uitandum sapiens arbitretur
IV 42 *m* sunt qui arbitrentur
II 11 *m*

arcessit capitis Teucer Ulixem I
11, 18 *e* arcessitur maiestatis Caepio
12, 21 *e* Popilius 15 *e* Hannibal
ex Italia Kartaginem III 2, 2 *p*

architectari et fabricari situm loci
ad suum arbitrium III 19, 32 *e*

ardentibus oculis IV 55 *m*

ardorem igneum aspectu adseque-
batur 33, 44 *m*

arescit nihil citius lacrima II 31 *m*
arescant ipsi siccitate IV 6 *e*

argentea uasa I 12, 20 12, 22 *m* uaso-
rum argenteorum pondo XXX 12, 20

argentum, aurum, ebur IV 32, 43 *m*
perspicit argentum — expositum
51, 64 *p* argentum repeti 51, 64 *e*
argentum quoque uult? 51, 64 *e*

argentario quod tuleris expensum
II 13, 19 *m*

argumentatio ἐπιχειρήματα coniectu-
ralis refelletur 14, 21 *e* absolutissima
et perfectissima 18, 23 *p* 19, 30 *p*

Ad Herennium *lib. I* ed. MARX.

quinquepartita *e* brevis *m* unius
cuiusque argumentationis distribu-
tionem 18, 27 *e* partes argumen-
tationis colligens 18, 28 *e* in una
quaque parte argumentationis
20, 31 *e* Argumentationis artificiose
tractandae ratio III 4, 8 *e* incoctam
argumentationem relinquere II
18, 27 *m* tractabimus hoc modo
18, 28 *e* perfectam et plenam con-
stare ex 20, 31 *e* hoc modo ex-
posuerit 20, 32 *e* totam uehemen-
tissime comprobatur 24, 38 *p* quae
pertinent ad exaugendam et con-
locupletandam 29 *p* secundum fir-
missimam 30, 47 *p* firmam aliquam
inferre III 10, 18 *e* recentem ali-
quam relinquere in animis bene
firmam *ibid.* exornabimus IV 44, 58
confirmata argumentatione II 18,
28 *e* probabili refellere 7, 10 *e* breui
conficere IV 30 *e* In omni II 19, 30 *e*
20, 31 *m* 29 *e* tota 29 *e* ab aliqua
firma, firmissima dicere incipere
III 9, 17 *m* 10, 17 duo genera
uitiosarum argumentationum II
20, 31 *p* cognitio *m* dispositiones
III 10, 18 *p* ipsas argumentationes
tractare II 18, 27 *p* aduersariorum
temptare 20, 31 *e* satis idoneas ad-
tulerit 29 *m* haec exornatio iuuabit
coniecturales argumentationes IV
29, 41 concludere 44, 56 *p* singulas
disponemus III 9, 16 *e* collocare
firmissimas 10, 18 *p* per argumen-
tationes dispositio 9, 17 *p* quibus
argumentationibus uti conueniret
II 18, 27 *p* quales sequi, uitari
oporteret 2, 2 *m*

argumentari cupide 6 *e* de eo 29 *m*
testem patieris IV 35 *e* argumen-
tando trahemus ad II 7, 10 *p* fidem
abrogare 8 *e* argumentabimur hunc
esse uerum *p* quaestionibus argu-
mentatis conprobantur IV 41 *m*

Argumentum ὑπόθεσις I 8, 13 *p* *m*
argumenta comoediarum 8, 13 *m*
argumentum τεκμήριον II 2, 3 *m*
5 *p* IV 34, 46 *p* per argumentum
tractatur permutatio *m* argumento
uti *e* pro argumento sumere II
26, 41 *m* cum multa concurrant
argumenta et signa 7, 11 *p* nostro-
rum argumentorum expositio I 3, 4 *m*
argumentis credi oportere II 7, 11 *p*
ab argumentis, contra argumenta
dicere 6 *m* 7, 11 *p* pluribus argu-

- mentis corroborat expositam rationem 18, 28 *e* certioribus coarguitur res 5 *p* rumorem ex argumentis natum IV 41 *m*
- si quis quem arguat hominem occidisse II 29 *m* si quis quem furti arguat 26, 41 *m* si — hereditatis causa factum arguerit III 20, 33 *m*
- ad aridum genus et exsangue orationis veniunt IV 11 *m* = ξηρὸς χαρακτήρ
- arietinos testiculos III 20, 33 *e*
- arma 2, 3 *p* qui arma contra tulerunt IV 39 *e* sustulerunt 9 *e* armis uinci 32, 43 *m* uicit 13, 19 *m* superati 9 *m* quem cepissent 16, 23 *m* in armis splendor 33, 44 *m*
- ars est... I 2, 3 *e* ars naturae comoda confirmat, auget III 16, 28 *e* imitetur naturam III 22, 36 *m* ne ars appareat IV 7 *p* bis ut magis ars cognoscatur *m* ut ars difficilior cognitu putaretur I 1 *m* quae iubeat IV 2, 3 *m* artis scriptores, scriptor I 9, 16 *e* IV 5, 8 *p* 6 *p* 5, 8 *e* praeceptor 5, 7 *e* praeceptio III 24, 40 *p* ab institutione artis profectum 9, 16 *p* 9, 17 *p* ex institutione artis disponere 9, 16 *m* *e* artis rationem consequi studio et exercitatione IV 56 *p* (in stadium rhetoricae artis prodire 3, 4 *e*) in artis curriculum descendere *m* sub singulos artis locos subicere 2, 3 *p* omnes artis partes consequi 5, 8 *e* artis inuentionem Graecorum 7 *e* in artis formam conuenire *p* id quod reliquum est artis 1, 1 *m* ne quid tibi rhetoricae artis deesse possit III 1 *e* artis officia II 1, 1 *p* artem non multum iuuare I 1 *e* multum ualere III 16, 28 *p* nihil prodesse IV 5, 8 *m* scribere artem 3, 6 bis
- Artem tuam scribis 3, 5 *p* qui non summe tenet artem 2, 3 *m* artem non probent 5, 8 *e* artem nescierunt 3, 6 *m* ostendere artem 1, 1 *e* exempla artem adcommodata 7 *p* desidiosam artem dicere 32, 43 *m* nituperare II 27, 44 *p* arte adsequi I 2, 3 *e* ab arte proficisci II 4, 7 *m* de arte audire aliquid, scribere aliquid IV 4, 7 *p* 3, 6 *m* quae ex arte scripta sint, dicentur 4, 7 *m* *p* ex arte aliquid scribere 3, 6 *m* in doctrina atque arte plus praesidii III 21, 34 *e* omnia in arte maxime scribenda IV 2, 3 *e* in arte sua *ibid.* in arte grammatica dicemus 12, 17 *e* in arte rhetorica amplius nihil est 56 *e* si artium egebit 47 *e* in ceteris artibus fit III 16, 29 *p*
- arteria laeditur 12, 21 *p* ictus fit arteriae et uulnus 12, 21 *m* arteriae complentur, adquiescunt *p* *m*
- Articulus κόμμη IV 19, 26 *m* quod est sine nervis et articulis 11 *p*
- artifex summus eius rei sit necesse est 2, 3 *e* alterius [artificis] — alterius 47 *e*
- artificiosus terminus orationis I 3, 4 *e* artificiosa memoria III 16, 28 *m* bis 16, 29 *m* haec artificiosa *p* huic artificiosae 16, 28 *e* de artificiosa memoria 16, 29 *m* artificiosum IV 4, 6 *p* artificiosum egregium *e* artificiosum, artificiosus est intellegere, scribere 4, 7 *m* bis artificiosam dispositionem artificiose commutare III 10, 17 *e* ab ordine artificioso recedendum 9, 17 *p* partium causae artificiosae dispositiones 11, 19 *m* quiddam artificiosi III 16, 28 *p* artificiose scribit IV 4, 7 *m* gignere exempla 1, 1 *e* tractare argumentationem III 4, 8 *e* artificiosissime te fecisse IV 4, 7 *p*
- artificium singulare oratoris in inuentione consumitur I 10, 16 *p* esse artificium memoriae III 16, 28 *p* hoc ipsum summum est artificium eligere IV 2, 3 *p* suspicionem adfert meditationis et artificii I 10, 17 *e* scientior praeceptorum artificii II 31 *e* locos obscurissimos totius artificii *ibid.* quattuor partes artificii III 1 *m* exemplum eius artificii debet esse IV 6 *p* qui non inscii sunt eius artificii III 11, 20 *e* in eo, quod est artificii, elaborent IV 3, 4 *e* exempla certis signis artificii notata 4, 7 *m* in eo uim artificii consumant 4, 7 *e* inuectores huius artificii 2, 4 *p* artificii significandi causa II 30, 47 *m* artificii cuiusdam scientia III 2, 3 *e* praecipere de artificio IV 1, 1 *e* sine summo artificio fieri 2, 3 *p* 4, 6 *e*
- aspectus minus ualet III 19, 32 *p* aspectu quid perceptum II 5 *p* aspectu igneum ardorem adsequabatur IV 33, 44 *m* acri aspectu uti III 15, 27 *p* bis uenenato IV 49, 62 *m*

uno aspectu in amorem incidere II 20, 33 *bis* sub aspectus omnium rem subicere IV 47 *e* omnium praestringere 50 *p*

aspera nimium licentia 37, 50 quod asperius et inusitatum 7 *e* asperiora nomina uideri *ibid.*

aspergere aliquid lingua alicui 49, 62 *e* sanguis patris uultum aspersit 22, 31 *e* sanguine aspersus 55 *e*

aspirant ἐπείπνευσε paululum in rebus difficillimis 34, 45 *m*

asturconi locus detur ante ostium suum 50 *m*

astutiorer ratione comparata licentia 37, 49 *m*

At 14, 20 *e* 23, 33 *m* 24, 34 *m* *quiniens* 38, 50 *m* 3, 5 *m* 39 *m* **At** enumerabit 24, 33 *p* **At** hoc ipsum 4, 6 *p* **At** huic quidem 38, 50 *m* (E) **At** hi quidem 24, 33 *m* 17, 25 *p* **At** is 2, 3 *e* **At** id quod 3, 6 *p* **At** eum 24, 33 *p* **At** ii qui 9 *e* **At** qui — expetant 44, 57 *p* **At** eorum 24, 33 *e* **At** eos 24, 34 *m* **At** ea quae II 10, 14 *m* **At** ille IV 52 *p* (E) **At** iste 55 *e* **At** istud quidem 50 *e* **At** tu II 25, 39 *m* **At** eho tu IV 50 *p* **At** si quid uidemus III 22, 35 *p* **At** si dicemus 4, 8 *p* principium eiusmodi debet esse — at insinuatio eiusmodi I 7 *p* Solis exortus nemo admiratur — at eclipsis solis mirantur III 22, 36 *p* etsi separatim haec causa minus saepe tractatur, at in iudicialibus causis saepe magnae partes uersantur laudis 8 *e* Ergo in iudicium non uenit: at in senatum ad imperatorem et in consilium talis causa potest uenire I 14 *e* strenue quod uolumus ostendere factum: celeriuscule dicemus. **At** aliud otiose: retardabimus III 14, 24 *m* **At** nemo IV 24, 33 *m* **At** ne scriptas quidem *e* **At** nihilominus *ibid.* **At** non I 16, 26 *m* IV 31 *e* III 5, 9 *p* amisit uitam: at non perdidit IV 44, 57 *e* **At** neque — neque 24, 34 *m*

atque, ac: commoditatem atque breuitatem II 10, 14 *p* IV 42 *e* III 7, 14 *p* *ter* II 23, 35 *e* IV 35 *p* 51, 64 *e* II 22, 34 *p* III 6, 11 *m* 19, 31 *m* societates atque amicitias 3, 4 *m* 14, 24 *e* 16, 28 *p* 21, 34 *e*

33, 44 *p* hic rex atque Agamemnon noster 34, 46 *e* II 30, 48 *m* aliquid acerbi atque incommodi IV 36 *e* 39 *p* *bis* rerum ac temporum I 9, 15 *p* splendori ac decori IV 15, 22 *p* ignauiam et inertiam ac prauam liberalitatem III 3, 6 *m* ampla atque pulchra IV 23, 32 *m* III 12, 21 *e* II 6 *p* III 23, 38 *e* sero atque acto negotio II 25, 40 III 12, 21 *m* 4, 8 *p* IV 43, 55 *m* 12, 18 *p* 10, 14 *m* 43, 55 *e* 40, 52 *m* 36 *e* 48 *m* 53, 66 *e* 56 *p* istius animum ferum, crudelem atque inhumanum II 19, 29 *e* his atque huius modi partibus III 3, 4 *e* potens ac factiosus II 26, 40 separatim ac singulae III 10, 18 *p* simpliciter ac singulari modo I 11, 18 *p* truculentissimo ac nefario IV 8, 12 *p* magnis ac locupletibus copiis 47 *e* proteri atque conculcari 53, 66 *m* contemni atque uitari II 20, 31 *p* 16, 23 *m* perpolitata atque accommodata III 8 *e* 9, 17 *e* utamini atque abutamini IV 29, 39 *m* 49, 63 *p* III 14, 24 *m* IV 31 *p* 21 *p* impetum faciunt et — conuolant atque e populo unus — inquit 55 *m* I 5 *p* dicite atque obtemperabo IV 29, 39 *m* prohiberet ac fieri non sineret 15, 22 *e* fugere ac uitare 36 *p* datis ac uos — desinitis 52 *p* **Atque in initio enuntiati** 1, 1 *m* 8, 12 *m* alio atque alio nomine appellat 50 *p* in alio atque alio genere 42 *e* aliud atque aliud dicere *p* etiam atque etiam 11 *p* uno atque eodem uerbo, tempore 13, 19 *p* 39 *e* atque adeo 26, 36 *p* *m* 43, 55 *m* similibus atque in III 15, 27 *p* dissimiles atque ille 6, 12 *e* in eodem atque ille *p* proinde atque constet 16, 28 *p* contra atque ante II 26, 42 *m* ? atque — atque illud 15 *p* aequae ac si legitimum sit 13, 19 *m* in aliam partem ac dictum sit 26, 40 aliter ac parati fuerimus I 6, 10 *e* *uide* simul atque

atrocitatem peccati auget II 6 *p* proferet 15 *e*

atrox calamitas IV 33, 45 *m* periculum 43, 55 *e* atrocior tacita suspicio 30 *m* non sine atroci suspicione dicitur II 26, 40 quo atrocius maleficium uindicandum est 30, 49 *m* atrocissimas calamitates

- IV 8, 12 *m* quod atrocissimum est II 30, 48 *m*
- attentus** *similia uide* adtentus
- auaritia** II 21, 34 *m* 22 *p* 24, 37 *p* IV 25, 35 *m* *bis* 40, 52 *p* liberalitas contraria est auaritiae 38, 50 *m* auaritiae *ibidem bis* auaritia inducti II 22 *p* haec pariunt auaritiam *ibid.*
- auarum** 3, 5 *p* *bis* 26, 41 *m* IV 40, 52 *p* auari notatio 51, 65 animus auarissimus 41 *p*
- auctoris** cum certo nomine facti aut dicti propositio 49, 62 *p*
- auctoritas** alicuius firma I 9, 16 *m* ipsa antiquorum IV 2, 2 dicendi tollitur 23, 32 *p* auctoritatis locus communis II 30, 48 *m* dicemus secundum auctoritatem testium 6 *e* locus sumitur ab auctoritate 30, 48 *p* nos auctoritate sua commouent IV 2, 4 *p* commotus senatus auctoritate 55 *p* cuius auctoritate niterentur 5, 7 *p* illorum auctoritate remota 2, 4
- aucupantur** amphibolias II 11 *e* res ab aliis legibus similitudine quadam aucupatur I 13 *p*
- audax** IV 52 *m* facit audacem intemperantia 16, 23 *m* malos homines et audaces 11 *p* audacter confirmauerimus III 11, 19 *p* audaciter terribitas IV 20, 28 *m*
- audes** uenire 28, 38 *p* *bis* dicere 30 *m* turpiter facere 20, 28 *m* uerbum facere *e. q. s.* 13, 19 *p* *ter* quod possunt audent, quod audent faciunt 25, 34 *p* in stadium prodire non audent 3, 4 *e* quod audeas postulare 13, 19 *m* non ausim dicere 3, 5 *p* 30 *m* ut temptare auderet 9 *e* ausus es dicere 29, 40 *p* quid agere ausi sunt 8, 12 *m* aedificare audere 50 *e*
- audientiam** illi praeco faciebat 55 *m* eius qui audit 28, 38 *e* siquid uideamus aut audimus egregie turpe III 22, 35 *p m* eos qui audiunt IV 37, 49 *m* III 6, 12 *e* IV 50 *p* eorum qui audiunt II 27, 43 *p* ut omnes audiant IV 50 *m* ut attente I 4, 7 *e* eorum qui audient III 6, 11 *p* illi qui audient IV 37, 49 *p* hi qui audient II 15 *e* eos ipsos qui audient I 4, 7 *e* 5 *p* Quisquis audiuit de arte paulo plus IV 4, 7 *p* Quod simul ut audiuit 52 *m* quod audierunt III 17, 30 *p* quae sciat aut audierit IV 35 *e* *bis* auditu commodum 18, 26 illius uox audita 41 *m* cuius rei gestae aut praesentem aut auditam memoriam poterimus habere III 3, 4 *m* qui attente uult audire I 4, 7 *m* quid — uelit audire II 7, 10 *e* aequo animo principium III 10, 17 defessus eos audiendo I 6, 9 *m* 6, 10 *m* ad audiendum animus constituitur 3, 4 *p* 4, 6 *p* quod scimus facile omnes audituros IV 37, 49 *m*
- auditor** persuasus I 6, 10 *p* tacitus comprobet IV 17, 25 *e* II 30, 47 *m* 18, 27 *e* animus auditoris constituitur, persuasus, exspectat, commonetur I 3, 4 *p* 6, 9 *p* III 10, 18 *m* IV 26, 36 *m* animum auditoris idoneum reddit, alienat, calefacit, retinet attentum 16, 24 I 4, 6 *p* 6, 9 *p* III 12, 22 *e* ad misericordiam, indignationem perducit 13, 24 *p* IV 15, 22 *m* III 13, 23 *m* commouemus IV 43, 55 *e* ad animum auditoris adcommodata 37, 50 auditoris aures laedit 12, 18 *e* uoluntas laeditur II 27, 43 *p* uoluntati probetur III 12, 21 *e* auditori adfert suspicionem I 10, 17 *e* spatium cogitandi relinquunt III 12, 22 *p* datur auditori potestas IV 45, 58 *p* docilem beniuolum attentum auditorem efficere, facere, tenere, habere I 4, 7 *p* 5 *e* 7 *p e* IV 11 *m* laedit, delectat auditorem III 12, 22 *m* adducit auditorem ad iracundiam 13, 24 *p* comparat ad reliquum IV 26, 35 commouet 28, 38 *m* obtundere 42 *p* sinit ipsum auditorem suspicari 54, 67 *e* ut auditores sese nobis attentos — praebeant I 7 *m* cum adsensione auditorum I 2, 2 *p* ab auditorum persona I 4, 8. 5 *e* III 6, 12 *p* instigationis auditorum causa II 30. 47 *e* aures auditorum obtusae III 9, 17 *m* in animis 10, 18 *e* 14, 24 *p* fidem fecerit auditoribus I 6, 10 *p* misericordia commouebitur II 31 *p* dociles attentos beniuolos habere, facere I 4, 6 *p* 4, 7 *p* 4, 8 ad auditores nultum admonere III 15, 26 *e*
- auditu** numquid perceptum sit II 5 *m*
- aufertur** totus ut comedatur IV 49, 62 *e*
- augere** uocem III 14, 25 *m* id augeri

- oportet II 29 m id augere *ibid.*
 pacem IV 16, 23e ars auget naturae
 commoda III 16, 28e 11, 20 p auget
 peccati atrocitatem II 6 p augebit
 formidinem II 3, 4 augeat pecca-
 tum 29 m cum diu rem auxerimus
 I 6, 9 m quibus augetur suspicio
 II 7, 11 p rei, suspicionis augendae
 causa 26, 40 IV 53, 67 p alicuius
 augendi causa 33, 44 p Augendi
 causa 34, 45 m 34, 46 m
- Augur** I 11, 20 augurem nominare
ibid.
- anilum** dulcedo ad anilum ducit
 IV 21 m
- auream** manum III 18, 31 m cum
 aurea corona IV 47 m
- ad aurículas** cui uersarentur lites
 paedagogi 10, 14e
- in aurem** ei dicit 50 m aures audi-
 torum obtusae III 9, 17 m quae
 auditoris aures laedit IV 12, 18e
 conuicio aures uiolare 25, 35 m
 aurium sensum fastidiosissimum
 23, 32 m obplorare auribus meis
 62 m auribus diiudicari 14, 21e
- aurum** ei domi nascitur 23, 38e
 aurum, argentum, ebur si quis
 nominet 32, 43 m auri splendore
 50 p depressus et oneratus auro
 49, 62e auro et ebore distinctam
 citharam 47 m
- aut** I 1e 2, 2 m 2, 3 p 3, 4 p 4,
 6e 4, 7 ter continuo 5 p ter con-
 tinuo 6, 9 me 6, 10 me 7e 8, 12
 2e continuo 9, 15 p 9, 16 p 11, 19 p
 11, 20 p 13e 17 m II 1, 2e 2, 2 p
 2, 3 pe bis 3, 4, 4, 6 p ter continuo
 4, 7e bis continuo 5 pm 7, 10 me
 9 p ter continuo 10, 15 pm actio-
 nem petitionem aut persecutionem
 I 2, 18 pm ter 13, 19 m bis e ter
 continuo 13, 20 m 16, 23 m 16,
 24 p bis continuo 17, 25 p bis con-
 tinuo m bis e 19, 30e 20, 32 m 20,
 33e 25, 39e bis continuo 26, 41 p
 41e 27, 43 p 27, 44 p bis continuo
 28 p bis e 30, 48 pe 30, 49 p 31 m
 III 2, 2e 2, 8 p bis 3, 4 p bis e 3, 5 p
 6, 10 p bis m 6, 12 p 7, 13 p m
 quinquies 7, 14 me 8 pe 9, 17 m
 quater continuo 13, 23 m bis 17 p
 22, 35 m bis 22, 37 m quinquies aut si
ibid.; 23, 39 m IV 1, 1e 1, 2 pm 2, 2,
 2, 3 m 3, 4 p bis me bis 4, 6, 4, 7 pm
 6 p 8, 11e 8, 12 pm bis 12, 17e 15,
 22 p quater continuo 18, 26e 20, 28 p
 ter m 21 p bis e ter 23, 33 p quin-
 quies m 24, 33 p 27, 37e bis con-
 tinuo 28, 38 p bis 29, 40 p 30e 31e
 bis continuo 32, 43 m ter 32, 41 pe
 33, 44 p me 34, 46 m ter continuo
 35 pm bis 36 pm 38, 50 pe bis
 39 pe 40, 52 me bis continuo 41e
 42 p 49, 62 pe 53, 66 p ter 54,
 67 p 55 p bis aut — aut: I 1 p 3, 5
 bis 4, 6e II 4, 6 pm 4, 7e 5 m Et
 aut — aut II 8 m bis 10, 14 m
 15e 17, 26 m bis 19, 30e 24,
 38 m 29 m 30, 47 m 30, 48e bis
 III 2, 3 p 3, 4 p bis 3, 6 p 9, 17e
 13, 23 p 14, 25 p 15, 26 p 16, 29 m
 19, 32 p 22, 38e 24, 39 p 24, 40e
 IV 1.2e 9 m 17, 24 p 22, 30e 23, 33e 27,
 37e 27, 38 quater 31 p bis 33, 44 p
 36 p 37, 49 m 42 p 42, 55, 49, 62 m
 64, 68e aut — aut — aut I 6, 9 p
 7 p 12, 22 p II 21, 33 me 27, 43 pm
 III 4, 7 m IV 25, 35 m 38, 50 p 56 p
Saepius quam ter collocatum: I
 6, 9e 9, 16 p II 6e 10, 14 m 12, 17e
 29 p bis III 6, 11 p IV 10, 15 m
 27, 37 m 29, 40 m 32, 43, 45, 59 p
 48e 50 m 51, 66 in duas aut plu-
 res sententias I 12, 20 p II 11 p
 duo aut plura uerba IV 20, 28 p
 plus aut minus III 19, 32 p magis
 aut minus 16, 29 p bis aut ter
 21, 34 m bis aut saepius I 9, 14e
 iterum aut saepius IV 42 p semper
 aut diu II 31 m una aut etiam al-
 tera syllaba IV 20, 28 p unum ali-
 quod aut alterum *uide aliquis* ali-
 quo aut quam plurimis uitiis II
 3, 5 m aut denique II 5 p IV 5, 8 m
 postremo 8, 12 p hoc aut hoc II
 25, 40 Aut: *ante exempla* II 23, 35e
 25, 39 p IV 38, 45e *quater*. Aut
modo iterata modo omissa prae-
positione: ab aliqua aut a maiore
 parte II 20, 32 p: *sed* III 9, 17 m:
 ab narratione — aut — recitatione
 IV 1, 1e ab oratore aut poeta:
conf. 34, 46 m bis 23, 33e 31e
 Aut qui IV 18, 25 m si aut — aut
 II 29 m bis si — aut si 5 m III
 3, 4 p bis 6, 12 p 9, 17 m bis 22, 37 m
 IV 6 m 20, 28 p Et aut — aut II 8 m
 nos autem I 1 m te autem IV 30 m
 in hoc autem 19, 26e haec nihil
 aliud autem fecerunt 30e eius-
 modi autem studia 23, 32 p Ad
 omnes autem res III 8 p Defensor

- autem II 3, 4 Est autem alia III 9, 17 *p* quoddam genus IV 37, 49 *m* cauendum 10, 15 *p* Sunt autem 22, 30 *p* Dictum autem est 46 *m e* 47 *e p* Cum autem est III 14, 24 *p m* 14, 25 *p*
- ab auunculo rogetur Aethiops IV 50 *m*
- nihil auxiliatae sunt Numantinis vires corporis 27, 37 *e*
- auxilio esse III 5, 8 magno fuisse IV 34, 45 *m* fuit 33, 45 *p* ut nobis sint I 5 *p* patris priuati IV 39 *m*
- bacae aeneae IV 12, 18 *p*
- in balneas uenire 10, 14 *p* ad balneas 50 *m* in balineis 11 *m*
- barbarismus quid sit 12, 17 *m e*
- barbari ne quid turbent 50 *p*
- beatus iste dominus aedium 52 *p*
- beati fuimus 52 *p*
- belligerare nobiscum 11 *p*
- bellum quibuscum gerimus 9 *p* gerere nobiscum *ibid.* de *m* 14, 20 *p* suscipere 9 *p* quaeritas 15, 21 *e* minuere 16, 23 *e* ad bellum administrandum 9 *m* bello Italico III 2, 2 *e* bello subactam Asiam IV 25, 34 *e* bello fecisse 32, 43 *p* bella suscipiuntur II 30, 49 *m* in bello IV 15, 21 *e* montes belli fabricari 10, 15 *e*
- belua 39 *p*
- beneficia mea in istum 26, 35 pro pristinis beneficiis I 14 *e*
- beniuolentia captabitur 5 *m* colligitur *e* beniuolentiae tantum IV 47 *p* beniuolentiam captare I 4, 6 *m* contrahemus 5 *p* a beniuolentia principium constituere 4, 6 *p* qua beniuolentia amicitias gesserit III 7, 14 *e* quos natura beniuolentia coniunxit IV 39 *e*
- beniuolum auditorem habere, efficere, facere I 4, 7 *p* 5 *e* 7 *p e* beniuolos auditores habere, facere, se praebere 4, 6 *p* 4, 8. 7 *m*
- bestiam feram IV 39 *p* feras bestias II 19, 29 *e* in bestiis *ibidem* ut alteri bestiae noceant *ibidem*
- bipertita praeceptio erit IV 7 *e* dupliciter et bipertito distribuisse I 11, 18 *p*
- bis aut saepius idem dicere I 9, 14 *e* bis aut ter uersum transire III 34 *m*
- bonitas ingenii III 16, 28 *e*
- boni oratoris proprium IV 45, 58 *p*
- bonam pronuntiationem III 15, 27 *e* habitudinem IV 10, 15 *m* neque bonam neque malam rationem II 19, 29 *e* bono genere natus III 7, 13 *e* bis boni selectores aliorum IV 4, 7 *e* bonorum insidiatores IV 15, 22 *m* ex omni conuentu bonorum eicietur 47 *e* bonos sequitur inuidia 26, 36 *m* minus bonos imperatores 46 *m* legunt orationes bonas 2, 3 *m* bonis uiris amicus 13, 19 *e* cum uiris bonis I 12, 21 *e* bonis studiis impedimento IV 17, 25 *p* 13, 19 *e* bonis rationibus praeditus 42 *m* bonis legibus muniuit rationes 43, 55 *m* in bonis disciplinis III 7, 13 *e* plus calamitatis quam boni dare IV 26, 36 *p* non bono et aequo, aequo et bono fieri II 10, 14 *p* 11 *p* reperientur 12, 18 *p* ius constat 13, 19 *p* 13, 20 *p* alii nemini nisi reo bono fuisse 4, 6 *p* nemini praeter istum IV 41 *p* alii bono fuisse II 4, 6 *e* patris bona uenierunt IV 23, 33 *m* bonorum et malorum dilectum habere III 2, 3 *m* bene facitis cum uenitis IV 50 *e* bene intellexisse uidetur 44, 57 *e* cum bene esset intellectum 28, 39 *e* bene norit naturam 50 *m* omnem eripere bene uiuendi spem 52 *e* omnes facultates 32, 44 *m* rationes 17, 24 *m* bene hoc comparauerunt 16, 23 *m* bene utuntur 20, 28 *e* bene merentibus III 3, 4 *m* bene compositus IV 46 *m* bene firmam argumentationem III 10, 18 *e* melior imperator IV 46 *p* occasio II 4, 7 *e* a melioribus imperatoribus IV 46 *m* melius deteriori anteponeretur II 14, 21 *e* alia sunt meliora IV 56 *m* melius est uti 7 *p* melius ornatus 47 *m* optima ratio uiuendi 17, 24 *p* optimum uerbum 26, 36 *m* optimas res 35 *m* optima exempla 1, 2 *e* optimis moribus 43, 55 *m* optime iudicare II 28 *m* meminimus III 22, 35 *e* tenerem IV 38, 50 *m* uestitus 47 *m*
- brachium contorquet 55 *e* ex remotione brachii 19, 26 *e* uti celeri porrectione brachii III 15, 27 *p* uti brachio celeri *ibid.* brachia Praxitelae IV 6 *e*
- breuis narratio sit I 9, 14 *p* expo-

- sitio IV 17, 24 *m* argumentatio II 19, 30 *m* res brevis est 19, 30 *m* breuem esse commiserationem 31 *m* definitionem 12, 17 *p* breuem et absolutam conclusionem IV 18, 26 hominem breuem 49, 63 *p* breui tempore 25, 34 *e* breui spatio 22, 31 *e* breui argumentatione 30 *e* subiectione II 18, 28 *m* in breui commutatione litterarum uersantur IV 21 *e* uires breues 33, 45 *e* crebras et breues amplificationes III 8 *m* uti conclusionibus breuibus *ibid.* cum raris et breuibus interuallis 13, 23 *e* breui cognoscetis IV 22, 30 *p* proponit 26, 35 subiciens rationes 40, 52 *m* comprehendit 35 *e* breuiter narrare I 9, 14 *p* exponere 4, 6 *e* 4, 7 *p* II 1, 1 *p* 30, 47 *e* 18, 28 *m* I 6, 10 *e* aperire III 4, 7 *e* ostendere IV 26, 35. 17, 24 *p* scribere II 26, 41 *p* describere 12. 17 *e* exscriptus 10, 14 *e* exprimi IV 39 *e* attingere 43, 55 *p* breuiter et dilucide proponere 25, 35 *e* dicere I 17 *m* fieri IV 49, 63 *e* scriptum II 9 *e* breuiter et facile confirmat IV 18, 25 *p* breuiter et absolute exponere I 10, 17 *e* amplecti IV 25, 35 *p* res breuiter absoluta 19, 26 *p* orationis genus breuiter perfectum IV 18, 26 loci breuiter — absoluti III 16, 29 *m* conligimus et commoneamus breuiter II 30, 47 *m* concludere 18, 28 *e* 29 *e* breuior narratio I 9, 15 *e* alterum membrum breuius IV 20, 28 *p* breuissima argumentatio II 19, 30 *e* breuius dici IV 25, 35 *e*
- Breuitas** *βραχυλογία* *figura* IV 54, 68 *p* paucis comprehensa *e*; dilucida praeceptionis III 21, 34 *e* breuitatis causa IV 34, 45 *p* laudare scriptoris breuitatem II 10, 14 *p* ad breuitatem accomodata, adposita IV 27, 38 *e* 30 *p* quae de breuitate praecepta sunt I 9, 15 *e* per breuitatem dicitur IV 45, 59 *e* 47 *p* *bis*; breuitate eiusdem litterae IV 21 *m*
- Bruta** fortuna II 24, 37 *e*
- Cachinnationis** nimiae III 14, 25 *p*
- Cadit** causa I 12, 22 *e* potest in istam casu cecidisse suspiciose IV 41 *e* necessario II 16, 23 *e* quid casurum sit nostris parentibus 31 *p*
- similiter cadens *ὁμοιόπτωτον* quid sit IV 20, 28 *p* similiter cadentibus uerbis uti 12, 18 *m* in similiter cadentibus 22, 32.
- caeca** fortuna II 24, 37 *e*
- caedatur** loris III 21, 34 *p* caesa oratione IV 19, 26 *m*
- caelestes**, terrestres res 48 *m*
- caelata** magnifice uasa I, 12, 20
- ad caelum** manus tollere III 21, 34 *p*
- caeno** oblitam 22, 37 *m*
- caesium** hominem IV 49, 63 *p*
- calamitas** atrox 33, 45 *m* nullius maeror et calamitas 34, 45 *m* calamitatis magnitudinem efferre 39 *e* plus calamitatis quam boni dedit 26, 36 *p* calamitatem nostram I 5 *p* reip. calamitate laetatur IV 45, 58 *e* domus indigna concidet calamitate 39 *m* calamitates maximas accipere 36 *e* atrocissimas machinantur 8, 12 *m* propter nostras calamitates II 31 *p*
- calefacit** uox auditorem III 12, 22 *m*
- calefiunt** fauces 12, 21 *e*
- cales** in re frigidissima IV 15, 21 *p*
- calliditas** erudita nihil Corinthiis praesidii tulit 27, 37 *e* prudentia est calliditas quae III 2, 3 *m*
- calumniis** uestris IV 15, 22 *m*
- calumniatoris** officium est II 10, 14 *p*
- calumniari** accusatorem 6 *m*
- calce** subsellium premens IV 55 *m*
- in campo** dimicare 18, 25 *e* campos sustulit pacis 10, 15 *e*
- candentes** taedas qui accipit 46 *p*
- candorem** niueum adsequi 33, 44 *m*
- canes** 34, 46 *p*
- canum** hominem 49, 63 *p*
- capillo** erecto 55 *m*
- caplemus** fructus industriae ex tua conscientia II 31 *e* cepit praemium IV 23, 33 *e* pecunias 23, 33 *e* Lemnum 54, 68 *p* regem quem armis cepissent 16, 23 *m* capere principium ab lege I 4, 6 *e* conlocationem imaginum III 19, 31 *e* capi Troiam IV 30 *e* *bis* pecunias cepisse 27, 37 *m* urbe capta 39 *e* Saturninum fide captum 22, 31 *e*
- capitalis** est quadruplator II 26, 41 *p*
- captiuos** redimat senatus III 2, 2 *m*
- captat** misericordiam II 6 *m* captabimus 31 *p* beniuolentia captabitur I 5 *m* beniuolentiam captare 4, 6 *m*
- caput** Myronium IV 6 *e* aliorum

1. The first step is to identify the problem. This involves understanding the current situation and what needs to be changed.

2. The second step is to set goals. These should be specific, measurable, achievable, relevant, and time-bound (SMART).

3. The third step is to develop a plan. This involves identifying the resources needed and the steps to be taken.

4. The fourth step is to implement the plan. This involves putting the plan into action and monitoring progress.

5. The fifth step is to evaluate the results. This involves comparing the actual results with the goals and making adjustments as needed.

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

7.

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

2. Once the problem is identified, the next step is to define the objectives and goals of the project. This helps to clarify what needs to be achieved and provides a clear direction for the team.

3. The third step is to develop a plan or strategy to address the problem. This involves breaking down the problem into smaller, manageable tasks and determining the resources needed to complete each task.

4. The fourth step is to implement the plan. This involves putting the strategy into action and monitoring progress regularly to ensure that the project is on track.

5. The final step is to evaluate the results of the project. This involves comparing the actual outcomes with the objectives and goals to determine the effectiveness of the project and identify areas for improvement.

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

2. Once the problem is identified, the next step is to define the objectives and goals of the project. This helps to clarify what needs to be achieved and provides a clear direction for the team.

3. The third step is to develop a plan or strategy to address the problem. This involves breaking down the problem into smaller, manageable tasks and determining the resources needed to complete each task.

4. The fourth step is to implement the plan. This involves putting the strategy into action and monitoring progress to ensure that the project is on track.

5. The final step is to evaluate the results of the project. This involves assessing the outcomes against the objectives and goals and identifying any areas for improvement.

[illegible]

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

2. Once the problem is identified, the next step is to define the objectives and goals of the project. This helps to clarify what needs to be achieved and provides a clear direction for the team.

3. The third step is to develop a plan or strategy to address the problem. This involves breaking down the problem into smaller, manageable tasks and determining the resources needed to complete each task.

4. The fourth step is to implement the plan. This involves putting the strategy into action and monitoring progress regularly to ensure that the project is on track.

5. Finally, the fifth step is to evaluate the results of the project. This involves assessing the outcomes against the objectives and goals to determine the effectiveness of the project and identify areas for improvement.

[illegible]

THE
 UNITED STATES
 DEPARTMENT OF AGRICULTURE
 BUREAU OF PLANT INDUSTRY
 WASHINGTON, D. C.

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

the following year, the number of people who had been vaccinated against measles rose from 60% to 80%. The incidence of measles fell by 70%, and deaths from the disease were reduced by 90%.

The success of the vaccination campaign was due to several factors. First, the government provided free vaccines to all children under the age of 15. Second, the

campaign was well organized and coordinated. Third, the public health authorities provided information about the benefits of vaccination to the community.

[illegible]

— *Journal of the American Medical Association*, 1997

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

2. Once the problem is identified, the next step is to define the objectives and goals of the project. This helps to clarify what needs to be achieved and provides a clear direction for the team.

3. The third step is to develop a plan or strategy to address the problem. This involves breaking down the problem into smaller, manageable tasks and determining the resources needed to complete each task.

4. The fourth step is to implement the plan. This involves putting the strategy into action and monitoring progress to ensure that the project is on track.

5. The final step is to evaluate the results of the project. This involves assessing the outcomes against the objectives and goals and identifying any areas for improvement.

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

[illegible][illegible]

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

[illegible]

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

1. What is the purpose of the study?
 2. What are the research questions or hypotheses?
 3. What is the study design?
 4. What are the participants and sample size?
 5. What are the variables and measurement tools?
 6. What are the data analysis methods?
 7. What are the results and conclusions?
 8. What are the limitations and strengths?
 9. What are the implications for practice and research?
 10. What are the ethical considerations?

1. *Chlorophyll a* (Chl *a*) is the primary photosynthetic pigment in most plants and algae. It is a green pigment that absorbs light energy in the blue and red regions of the visible spectrum.

2. *Chlorophyll b* (Chl *b*) is an accessory pigment that absorbs light energy in the blue and orange-red regions. It transfers energy to Chl *a* for photosynthesis.

3. *Carotenoids* are a group of pigments that absorb light energy in the blue and green regions. They include carotenes (orange) and xanthophylls (yellow). They transfer energy to Chl *a* and also protect the plant from photo-oxidative damage.

4. *Xanthophylls* are a subset of carotenoids that are yellow in color. They play a role in light harvesting and photoprotection.

5. *Anthocyanins* are water-soluble pigments that give plants red, purple, and blue colors. They are not directly involved in photosynthesis but can protect plants from UV radiation and herbivores.

6. *Flavonoids* are a large class of plant pigments that include flavones, flavanones, and flavonols. They are responsible for yellow, orange, and red colors in plants and have various functions, including UV protection and signaling.

7. *Anthoxanthins* are a type of flavonoid that are colorless or pale yellow. They are found in various plant tissues and can be involved in signaling and defense.

8. *Anthocyanins* (repeated) are responsible for the red, purple, and blue colors in many plants. They are synthesized in the vacuole and can be stored in various forms.

9. *Anthocyanins* (repeated) are responsible for the red, purple, and blue colors in many plants. They are synthesized in the vacuole and can be stored in various forms.

10. *Anthocyanins* (repeated) are responsible for the red, purple, and blue colors in many plants. They are synthesized in the vacuole and can be stored in various forms.

the 1990s, the number of people in the world who are undernourished has declined from 1.1 billion to 800 million. The number of people who are malnourished has declined from 1.5 billion to 1 billion. The number of people who are obese has increased from 100 million to 300 million. The number of people who are overweight has increased from 100 million to 300 million. The number of people who are obese and overweight has increased from 100 million to 300 million. The number of people who are obese and overweight has increased from 100 million to 300 million.

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

[illegible][illegible][illegible]

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

rem certam IV 17, 25 *e* Ad omnem iudicalem inuentionem rerum III 1 *p* ad causam peccati possit uita hominis II 3, 5 *p* necessitudinem satis idoneam causam putari 16, 23 *e conf.* III 6, 11 *p* quae minus idoneam causam subicit expositio- nis II 24, 37 *m* quae non necessa- riam adfert expositionis 23, 36 *p* causam in necessitudinem conferre 16, 23 *m* nostri peccati in rem aut in hominem 17, 26 *m* cum causam dicimus IV 44, 58 dicere II 28 *m* in contrario causae IV 28, 38 *m* genus causae I 3, 5 *p* 4, 6 *p* ho- nestum 3, 5 *p* 4, 6 *e* dubium *p* hu- mile *ibid.* turpe *m* demonstrati- um III 5, 9 *e* hoc III 8 *m* in genere causae iudicialis II 18, 27 *p* in hoc *demonstratiuo* III 8 *e* ad causae genus adcommodari exordiorum rationem I 4, 6 *p* inuentionem ad omne III 8 *e* Causarum genera tria II 1, 1 *m* I 2, 2 *p* quattuor 3, 5 *p* in omnibus generibus IV 56 *e* in ceteris 41 *e* nostrae causae ad- iumento I 4, 6 *e* ad nostrae causae commodum trahemus II 10, 15 *e* ad utilitatem causae adcommo- date 12, 17 *e* causae angustiis coacti 27, 43 *e* summam exponere I 4, 7 *p* per exordium 7 *m* in ex- ordio III 12, 22 *p* ad exitum 8 *m* in totius conclusione causae 12, 22 *m* aperienda totius tractatio 4, 7 *e* distributionem percipere II 18, 27 *e* Causarum diuisio I 10, 16. 10, 17 *p* in primis, postremis causae parti- bus conlocare III 10, 18 *p* partium causae dispositiones 11, 19 *m* con- stitutionem causae I 11, 18 *p* coniecturalis causae constitutio *e* IV 41 *e* Causarum constitutiones *quot* I 11, 18 *p* quae obsunt causae aduersariorum IV 15, 22 *e* quid sit causae adiumento II 18, 27 *p* quae plurimum coniecturalibus causis opitulatur IV 40, 53 causa cadit qui I 12, 22 *e* causa cognita III 21, 35 posita I 3, 5 *p* II 1, 2 *m* 4, 7 *p* 13, 19 *p* animi uitium cum causa conglutinare 3, 5 *m* par ui- tium reperire cum causa *ibid.* ex- ordium ex ipsa causa natum I 7 *e* ex falsa causa constat ratio II 23, 35 *e* in causa I 16, 25 una 17 *m* Exordienda 7 *m* ipsa III 8 *m* alia —

alia II 6 *p* tota dispergere IV 23, 32 *e* 40, 52 *e* coniecturali II 2, 3 *p* 6 *p* ra- tiocinali 12, 18 *m* iudiciali III 4, 7 *e* in causis I 8, 12 *e* ueris II 8 *e* in his et in iudicialibus III 5, 9 *e* in his II 16, 24 *e* in deliberatiuis et in iudicialibus III 8 *e* in hac po- tissimum causa consistamus I 16, 26 *p* in huiusmodi causa III 6, 11 *p* in huiusmodi causis 4, 8 *p* In qui- bus causis 2, 2 *e* a tota causa se- paratus locus IV 45, 58 *m* a causa ciuili remotum genus narrationis I 8, 12 *e* nihil factum sine causa II 2, 3 *p* non sine causa I 1 *p* si cum causa fecit II 28 *e* peccata suscipiunt 19, 29 *p* has causas tractari I 2, 2 *e* quas causas reci- pere oratorem conueniret I 2, 3 *e* II 1, 1 *p* complures esse in quas constitutiones adcommodarentur 1, 2 *e* in plures causas exordium adcommodari I 7 *m* disponemus non modo totas causas per ora- tionem sed singulas quoque argu- mentationes III 9, 16 *e conf.* II 18, 27 *e* causas sumendi *exemplum* aperire IV 49, 62 *p* Ad unam quam- que sumendae causam similitudi- nis adcommodabimus singulos mo- dos 45, 59 *e* indicium de simili causa I 6, 9 *e* II 13, 20 *p* de qui- bus causis futurum est I 8, 12 *p* tali de causa ignotum est II 17, 25 *e* qua de causa fiat III 21, 35 nec alia de causa accidere 22, 35 *e* de aliqua probabili causa II 14, 21 *e* His de causis IV 7 *e* quod I 12, 22 *e* eisdem de causis sumitur quibus IV 49, 62 *p* quattuor de causis 45, 59 *m* facere tribus de causis 56 *p* aliquot de causis III 23, 38 *p* Compluribus de causis IV 1, 1 *m* causa *praepos.*: tua causa fugisse laborem I 1 *p* cuius causa susce- perit inimicitias III 7, 14 *e* cuius rei causa IV 48 *p* quarum rerum causa bella suscipiuntur II 30, 49 *p* reip. causa omnia suscipienda pe- ricula IV 43, 55 *p* nullius rei nisi dignitatis causa 49, 62 *p* pecuniae causa fecisse II 3, 5 *p* hereditatis III 20, 33 *m* (auaritiae an egesta- tis IV 38, 50 *m* Auaritiae? *omisso* causa *ibidem bis*) pietatis causa ius observatur II 13, 19 *m* inanis adrogantiae I 1 *m* fidei, crimina-

- tionis, transitionis, alicuius apparationis causa I 8, 12 *m* imitationis, significationis IV 31 *p* *bis* laudis, uituperationis III 4, 7 *p* IV 49, 62 *m* *quater* instigationis auditorum II 30, 47 *e* breuitatis IV 34, 45 *p* exempli causa III 6, 11 *e* 23, 39 *m* IV 51, 65 uerbi causa 3, 5 *e* 47 *p* docendi causa I 16, 26 *p* demonstrandi, testificandi, confirmandi IV 3, 5 *m* monendi III 6, 12 *p* uincendi I 8, 12 *p* ulciscendi I 16, 26 *e* augendi, minuendi causa IV 34, 45 *m* 34, 46 *m* 33, 44 *p* ornandi, probandi, apertius dicendi, ante oculos ponendi 34, 45 *m* 45, 59 *p* 46 *p* *m* *bis* *e* 47 *p* *m* rei conlocupletandae, honestandae causa II 18, 28 *e* significandae IV 31 *p* magnificandae III 4, 8 *m* augendae II 26, 40 confirmandae IV 1, 2 *m* ante oculos ponendae 34, 45 *p* augendae suspicionis causa 53, 67 *p* obscenitatis uitandae 34, 45 *p* fortitudinis retinendae III 3, 5 *p* imaginum renouandarum 22, 37 *e* artificii significandi, ingenii uenditandi, memoriae ostendendae II 30, 47 *m* adaugendi criminis *e* ueri inueniendi 7, 10 *p*
- celebris** an desertus locus 4, 7 *p* in derelicta commodius quam in celebri regione III 19, 31 *p*
- celeri** brachio, porrectione perceleri brachii uti 15, 27 *p* celeri et crebro uulnere consauciari IV 19, 26 *e* ex uerbis celeriter relatis 45, 58 *e* celeriter uerba conficere III 14, 25 *m* celeriter animo peruagemus 22, 37 *e* librum celeriter absolutum 1 *m* celerior in cursu IV 46 *p* celerius peruenit 19, 26 *e* ire 55 *m* celeriuscule dicemus III 14, 24 *m*
- celeritate** maxima uti 14, 25 *e*
- celeriuscule** dicemus 14, 24 *m*
- celandi** spem II 4, 6 *e* 4, 7 *e*
- celsas** res et magnas appeti III 3, 5 *p*
- qui censeat** recedendum 3, 6 *p* oportere plus ualere II 15 *m* qui aequum censeant praeponi 14, 22 censebimus rem faciendam III 3, 4 *e* fidem conseruandam *m*
- censores** II 26, 41 *e* apud censores 3, 5 *e*
- cerae** aut cartae similes loci III 17 *p* loci tanquam cera 18, 31 *p*
- cernis** IV 53, 67 *e*
- certamen** totum in uno proelio positum 9 *m* in certamine currendi 47 *p*
- certatio** par mihi tecum 30 *m*
- certa** lex in rem nulla adfertur I 13 *e* certum et constans aliquid II 29 *e* cum certi auctoris nomine IV 49, 62 *p* in alicuius certae personae laudem I 2, 2 *m* certam uiam rationemque dicendi *e* exordiorum 9, 16 *e* rem certam IV 17, 25 *e* 44, 57 *e* certam sumere scientiam 41 *e* a certo homine factum esse II 27, 44 certo naturae termino rem definiemus III 3, 5 *e* certo uerbo unum quodque concludi IV 27, 37 *m* *e* pro certo et proprio simili uerbo abuti 33, 45 *e* cognomen pro certo nomine conlocamus IV 31 *e* ea re pro certo signo abuti II 25, 39 *p* aliquo certo emolumento inducti 19, 29 *p* ut certo quidquid loco pronuntietur III 9, 16 *p* cum ratione certa II 9 *e* id pro certo sumere quod inter omnes constat, quod 25, 39 *e* negotia quaedam certa IV 35 *p* haec sua sponte certa signa non habent II 25, 39 *p* certis describitur signis natura IV 50 *p* exempla certis signis artificii notata 4, 7 *m* satis certis rationibus demonstrare II 25, 39 *e* locis certis imagines collocare III 16, 29 *e* certis in rebus interponi quaestiones II 7, 10 *m* certioribus argumentis res coarguitur 5 *p* certissimis triumphis ditata urbs IV 53, 66 *p* certo scio 43, 56 *p*
- a ceruicibus** corpus demittere III 15, 26 *m*
- cessas** eripere uitam IV 52 *e*
- Ceteri** — at is 2, 3 *m* 39 *e* ceteri — nos I 6, 10 *e* non quemadmodum ceteri 1 *e* si idem ceteri faciant II 15 *e* ceteri rumores — hunc 8 *p* ceterorum opera IV 6 *e* nostris parentibus... ceteris necessariis casurum sit II 31 *p* non quemadmodum ceteris detrimento III 7, 14 *p* nos soli praeter ceteros I 9, 16 *e* Ennium et ceteros poetas II 22 *p* uirum. parentes, ceteros IV 16, 23 *p* a Catone a Graccis... Crasso Antonio ceteris 5, 7 *e* mihi cum ceteris artis scriptoribus I 9, 16 *e* pro amicis et parentibus

- et ceteris necessariis IV 44, 57 *m*
 Ab argumentis et signis et ceteris locis II 7, 11 *p* ceterae rationes tolluntur, una relinquitur IV 29, 40 *m*
 uti ceterarum rerum comparatione II 30, 48 *e* ad ceteras partes tempus proficisci III 8 *e* contra argumenta et signa et ceteras suspensiones II 7, 11 *m* de ceteris rebus deinceps exponere I 17 *m* ex similibus et exemplis et... et ceteris rebus II 29 *p* in pecunia, pollicitatione, dissimulatione... et ceteris rebus III 2, 3 *m* sed qua via in ceteris rebus — in hac re 16, 28 *e* non enim ita ut in ceteris rebus IV 47 *m* similibus ceteris rebus atque III 15, 27 *m* quo magis copiosus ceteris rebus IV 47 *e* coniunctae cum ceteris argumentationibus III 10, 18 *p* magis in hac re quam in ceteris artibus fit 16, 29 *p* sin cetera quoque similia signa concurrunt II 25, 39 *m* quo cetera facilia uiderentur 1, 1 *p* eorum namque ceteraque esse qui I 11, 19 *m* propter ceterorum scriptorum similitudinem II 12, 18 *e* cetera crimina ex ordine ponemus III 20, 34 cetera suo loco dicemus 12, 22 *e* initia — cetera exercitatio comparabit II 4, 7 *p* initium — cetera philosophiae ratio confirmabit IV 56 *m* nos deinceps ad cetera praecpta transeamus II 31 *e* non enim sicut a ceteris studiis abducimur, item ab hac re III 24, 40 *m* et in coniecturali constitutione et in ceteris generibus causarum adhibenda IV 41 *e*
- Cicatrix** sane magna in mento 49, 63 *e*
- Choragium** aliquod fragile falsae gloriae 50 *m*
- Cinerem** patriae miserandum uidere 8, 12 *e*
- Circum** inspectans 55, 68 *e* huc et illuc si quem reperiatur 49, 62 *e* a circum instantibus rebus non recedimus 55 *p*
- Circumitio** περιφρασις 32, 43 *e*
- Circumscribens** rem adsumpta elocutione 32, 43 *e* ne patres circumscripti uideantur 22, 30 *m*
- Cum** circumsederet a tanta multitudine 24, 34 *m* a Poeno circumsessi III 5, 8.
- Cistas** deicit I 12, 21 *e*
- Citharam** tenens exornatissimam IV 47 *m*
- Citharoedus** *ibid.*
- Cito** satietate adficiunt 23, 32 *m* ut cito in mentem uenire possit III 20, 33 *e* acute et cito reperiemus IV 56 *e* Non tam cito 32, 43 *p* tam cito testam non reliquit 53, 67 *m* nihil lacrima citius arescit II 31 *m*
- ad civilem** usum res constitutae I 2, 2 *p* in civili consultatione III 2, 3 *p* genus narrationis a causa civili remotum I 8, 12 *e* [in iure civili I 12, 22 *p* iuris civilis scientia *ibid.*]
- Civis** improbus et pestifer II 26, 41 *p*
 o cives IV 53, 66 *p* a sociis aut omnibus ciuibus III 4, 7 *e* uniuersis ciuibus calamitates machinantur IV 8, 12 *m* nulla a nostris ciuibus uituperatio II 17, 25 *e*
- ciuitas in laude** III 6, 10 *p* dignitas ciuitatis et amplitudo IV 25, 35 *p*
 II 12, 17 *p* bis leges et mores III 3, 4 *m* incolumitas perpetua IV 42 *m* 43, 55 *e* de sinu ciuitatis eripuit 22, 31 *m* primus erat ciuitatis 54, 68 *m* fragor ciuitatis in primis 31 *m* nomen decori est ciuitati 15, 22 *p* sociis ciuitatem det III 2, 2 *m* exstinxit ciuitatem aduentus exercitus IV 34, 45 *p* seruauit Scipio 13, 19 *p* iuuare senatus officium est 35 *m* deiecasti 28, 38 *e* in ciuitatem irruere 8, 12 *m* ingrati 44, 57 *p* Laelius in ciuitate primus erat IV 13, 19 *e* splendidissimum esse in ciuitate 35 *p* poenae in ciuitate constitutae 35 *m* retinetis in ciuitate 36 *e* nulla ab aliqua ciuitate uituperatio II 17, 25 *e* praecipitem proturbetis ex ea ciuitate quam IV 8, 12 *e* eicite eum de ciuitate 39 *p* concordia de ciuitate sublata est 13, 19 *e* ciuitates regna domos omnium depeculatus es 27, 37 *m* quantae curae fuerit — regibus ciuitatibus II 30, 48 *p*
- clamas** tacito cum opus est IV 15, 21 *m* clamat et delerat 49, 62 *e* magis magisque clamauit 11 *m* clamare uoce ista 10, 14 *m*
- clamor** crepitus strepitus auditus II 5 *p* in exordio causae III 12, 22 *p* clamoris continui remissio *ibid.*

in clamore continuo remittere 12, 21 *m* acri clamore completur arteria *p* clamore leni uti 14, 25 *e* uno clamore uniuersus splendor uocis consumitur 12, 21 *m* celeriter cum clamore uerba conficere 14, 25 *m* uarietas animum auditoris exsuscitat clamore 12, 22 *m* clamore maximo mortem minari IV 52 *m*

clamosa adceleratio orationis enuntiandae III 13, 23 *e*

cum **clamyde** purpurea IV 47 *m*

clare dicit homini 51, 64 *p* **clarius** eadem et alia dicere 10, 14 *m* quam clarissimam uocis ab imis faucibus exclamationem adhibere III 14, 25 *e* clarissimis uictoriis urbs locupletata IV 53, 66 *p* tui clarissimi nepotes 15, 22 *p*

classes III 2, 3 *m*

clementer 14, 24 *m*

de clementia II 31 *m*

clientelas hospitia I 5 *m* III 3, 4 *e*

coarguitur res certioribus argumentis II 5 *p*

coclea abscondens IV 49, 62 *e*

coepi facere 25, 34 *m* *bis* insanire 50 *e* coepit ferre I 12, 21 *m* dicere IV 10, 14 *m* fugere 55 *m* celerius ire *ibid.* quod coeperimus exponere I 9, 14 *m* qui currere coeperint IV 3, 4 *m* ut nos coeperamus 51, 65 coepit defricari 10, 14 *p* quod dici coeptum est 30 *m*

coetu primo condemnassetis 36 *m*

Cogitatio quamuis regionem potest amplecti III 19, 32 *m* minus ualet *p* tam tenui cogitatione praeditus IV 43, 55 *e* simul cum cogitatione nata memoria III 16, 28 *m* cogitatione nostra constituere regionem 19, 32 *e* consilio et cogitatione nostra constant 6, 10 *e* o crudeles cogitationes IV 8, 12 *m* malis cogitationibus redundans 55 *m*

cogitant sapienter qui 17, 24 *e* qui cogitarit prodere patriam hostibus 8, 12 *p* solent diu cogitare qui 11 *m* quid cogitare possunt? quo pacto 8, 12 *m* spatium cogitandi relinquere auditori III 12, 22 *p*

cognatio IV 56 *m* cognationis aut pietatis causa II 13, 19 *p* cognationes III 3, 4 *m*

cognatis pare IV 30 *p* infestus 40, 52 *e* cognatos suos enumerabit 24, 33 *m*

cognitio argumentationum II 20, 31 *p*

cognitionem amphiboliarum 11 *m*

cognitorem det 13, 20 *p*

sicuti **cognomen** quod pro certo nomine collocamus IV 31 *e* sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id *m*

cognoscitur res tota de parte 33, 44 *e* mea beneficia cognoscitis 26, 35 quod ut cognoscant petemus III 6, 12 *m* ut magis ars cognoscatur IV 7 *m* breui cognoscetis quid ueniam 22, 30 *p* post cognoui et fugio cognitum II 24, 38 *e* te auarum cognouimus in diuisione IV 40, 52 *p* quem perfidiosum in amicitia cognoueris 18, 25 *p* si prius quid illi dicant cognoueris 1, 1 *m* si ex quibus constet cognouerimus II 13, 19 *p* si constitutionem cognouerimus I 11, 18 *p* ut talem uirum cognoscere uelint III 6, 12 *p* te uelle cognoscere rhetoricam I 1 *p* ab omnibus unicam malitiam cognosci III 6, 11 *m* quo facilius res cognosci possit IV 43, 55 *p* eum cognoscentem sui fore 18, 25 *m* cognita causa III 21, 35 utilitate 24, 40 *e* cognoscendum est quemadmodum faciamus I 9, 14 *p* difficilior, faciliior cognitu 1 *m* 3, 4 *e* 9, 15 *e* II 1, 1 *p*

cogis linquere 24, 38 *m* quas iustitia colere cogit III 3, 5 *m* ipsa res commutare 10, 17 cum cogat natura reddere uitam IV 44, 57 *m* ut altera lex cogat, altera permittat II 10, 15 *p* Mars istuc te facere necessario coegit IV 32, 43 *m* res dispersae coguntur in unum locum 40, 52 *e* fecisse quod cogeretur II 10, 15 *m* summo dolore homines cogi ut dicant 7, 10 *p* nullo dolore ut III 3, 5 *m* faciunt coacti angustiis causae II 27, 43 *e* aliorum peccatis coactos fecisse I 15 *p* suspensiones unum in locum coactae IV 40, 53 **cohaereat** cum narratione exordium I 7 *e*

a coheredibus nostris II 21, 33 *e*

Cohortatio III 13, 24 *p* in cohortationem diuiditur amplificatio *ibid.* in amplificationibus cum cohortatione 14, 25 *e* amplificatione per cohortationem uti 15, 27 *m*

cohortemur uitare alterum 3, 4 *p*

si qua in re cohortabimur aliquid quomodo fieri oporteat *ibid.*
 ex collibus deiecimus IV 18, 25 *e*
 coluntur liberi a parentibus, parentes a liberis II 13, 19 *p* sapientes pietatem colere consuerunt 24, 37 *m* quas res iustitia colere cogit III 3, 5 *m* vitam cum uirtute IV 14, 20 *m* amicitias — studiose coli conuenire III 3, 4 *m* ius religiose colendum *ibid.* hospitia, clientelas caste colenda esse *ibid.*
 coloribus uariis intexta clamyde IV 47 *m* distinctam orationem sicuti coloribus 11 *e*
 ut comedatur totus aufertur 49, 62 *e*
 comes uirtutis inuidia 26, 36 *m*
 in comitio II 13, 20 *e*
 commeditari egregie locos III 18, 31 *p*
 commeatus ad diem non uenit I 14 *e*
 commemorationem hanc honestatis dare III 4, 7 *p* laudabile conficit honestam et praesentem et consequentem commemorationem *ibid.* cum commemoramus II 30, 48 *p* quas ante commemorauimus III 7, 13 *p* ut omnes commemorare debeant uelle quod rectum sit 6, 11 *p* *conf.* commemoratio
 commendandum est negligentius 8 *m*
 commiscebis ius cum iure IV 35 *e*
 commiseratione ἐλέω constat epilogus II 30, 47 *p* commiserationem breuem esse oportet 31 *m* cum ratione commiserationis IV 28, 38 *p* in commiseratione 8, 11 *e* 53, 66 *e*
 in commiseranda et amplificanda re 55, 69
 non commissem ut II 25, 40 non omnia sunt committenda fortunae IV 19, 27 *m*
 commoditas orationis I 1 *p* ad eandem commoditatem uenire 7 *p* scriptoris commoditatem atque breuitatem laudabimus II 10, 14 *p*
 commodauit aedes ad nuptias amico IV 51, 64 *e* commodasse *ibidem* qui commodarat argentum *ibidem*
 commodum eum et cognoscentem sui fore in potestate 18, 25 *m* elocutio commoda 12, 17 *p* occasio 41 *p* exornatio putatur 25, 35 *e* commodissima 19, 26 *p* inuentiones

commodae III 11, 19 *p* alias rationes commodiores II 4, 6 *p* aliis commodioribus rationibus IV 41 *p* commodissimam distinctionem locorum III 19, 32 *e* orationis genus commodum est auditu IV 18, 26 si reo commodum sit I 12, 22 *e* si commodum erit III 9, 17 *e* commodius est 19, 31 *p* I 17 *e*
 commodè uersari IV 11 *m* minus commodè seruaretur breuitas III 21, 34 *e* orationem illustrabimus IV 23, 32 *e* reprehendere II 20, 31 *m* supersedere principio poterimus III 9, 17 *e* si commodè utatur IV 31 *m* ea commodissime utemur 19, 27 *p* quin commodè fiat 28, 39 *e* non aequè commodè facere potuisse 41 *p* II 4, 6 *p* satis commodè scribi posse III 15, 27 *e* commodissime potest IV 42 *e* breuiter commodè scripta II 9 *e* IV 4, 7 *m* scribet *ibid.* doceri posse commodius 6 *e* quo commodius exordiri, tractare possimus I 3, 5 *p* 8, 12 *e* commodissime sumentur II 30, 47 *e*
 commodum ueniebat ex morte ad istum IV 41 *p* num quod commodum appetierit, incommodum uitarit II 2, 3 *e* ad nostrae causae commodum trahere 10, 15 *e* in spe commodi 3, 4 *p* quod commodi esset in hoc loco libro IV 7 *e* sibi quemque suo commodo imagines comparare III 23, 39 *p* torquere uocem nostro commodo 11, 20 omnia commoda a patria accepta IV 44, 57 *p* commoda aut incommoda corporis aut rerum externarum III 7, 13 *m* quae natura corpori attribuit commoda aut incommoda 6, 10 *e* haec corporis commoda 7, 14 *m* ars naturae commoda confirmat 16, 28 *e* artificiosa memoria naturae commoda amplificat 16, 29 *p* quae commoda, quae incommoda sint in altera re II 28 *p* commoda cum incommodis conferemus III 3, 4 *p* commodorum spe aut incommodorum uitatione II 2, 3 *e* cum compensatione commodorum IV 25, 35 *m* naturae commodis omnibus abundare 47 *e* corporis commoda III 7, 14 *p* in quibus commodis fuerimus quibusque incommodis simus II 31 *p* in eorum

egregiis commodis proferendis IV 38, 50 *e*
commonefaceret te ueteris amicitiae 24, 33 *e*
commonet transitio quid dixerit 26, 35 **commonemus** quibus de rebus uerba fecerimus II 30, 47 *m* tibiae eius matrimonii **commonebant** IV 33, 44 *e* nihil nos attinet **commonere** nisi ut III 11, 20 *e* imaginibus **commoniti** dicere 18, 30
Commoratio ἐπιμονή IV 45, 58 *p*
ne commoremur diutius in eisdem locis II 18, 27 *m* **commorari** cum tempus non sinit IV 54, 68 *e* Gracchum diutius in rep. **commorari** **nex** prohibuit 22, 31 *m*
commouet uehementer auditorem 28, 38 *m* animum auditoris **commouemus** 43, 55 *e* magis nos auctoritate sua **commouent** quam ueritate 2, 4 *p* tua nos uoluntas **commouit** ut I 1 *p* magnam populo **commorit expectationem** IV 47 *m* libido **commouere** potuit ad id maleficium 16, 23 *m* duae res **commouere** possunt ad 40, 52 *p* **Commouetur** animus auditoris 26, 36 *m* III 22, 35 *p* similitudine alia alius magis 23, 38 *e* si improbus es non **commouere** IV 40, 52 *p* misericordia **commouebitur** auditoribus II 31 *p* **commotus** es IV 24, 33 *e* 28, 38 *p* **bis** tu quaeso **commouere** 52 *m* misericordiam **commoueri** 39 *e* animum 28, 38 *e* ueritate 37, 49 *m* naturam nouitate III 22, 36 *m* cognatos quibus uos **commoueri** conueniat IV 24, 33 *m* magnitudine periculi se **commotum** esse II 5 *e* **bis** **commotus** officio et recto studio fecit 17, 25 *e* auctoritate senatus **desisteret** IV 55 *p* quod erat **commotum** licentia 37, 49 *p* spe, gloria **commoti** I 1 *e* **commoti** dicere IV 43, 55 *e* qua re **commoti** probent 2, 3 *m* modestia **commotos** se id facere 1, 1 *e* ad misericordiam **commouendam** 29, 39 *e*
communis res agetur 56 *p* **commune** exordium I 7 *e* **communi** saluti consulit IV 44, 57 *m* ad utilitatem **communem** et ueritatem ius pertinens II 13, 20 *p* cum iure **communi** aut cum aliis legibus **communibus** dissentire 10, 14 *e* res **communi** uerbo elata IV 26, 36 *m* **appellare** **communi** uerbo 26, 36 *e*

locus communis contra eum qui II 9 *e* 10, 14 *e* 15 *m* ei a quibus auctoritatis **locus communis** sumitur 30, 48 *p* **approbatio** habet locos proprios atque **communes**. **Communes** sunt 6 *p* cum accusatoris tum defensoris: 6 *m* 16, 24 *e* 17, 26 *p* **sumentur** ex decem praeceptis 30, 47 *e* **amplificatio** per locum **communem** sumitur *ibid.* **amplificationes** interponemus per locos **communes** III 8 *m* in loco **communi** per **amplificationem** hoc modo **iniciemus** I 14 *e* utetur loco **communi** II 3, 5 *e* 14, 22 *p* **bis** **primus** **secundus** . . . **decimus** 30, 48—30, 49

Commutatio ἀντιμεταβολή IV 28, 39 *p* uerbi 26, 36 *e* plurimis utemur 43, 56 *m* **tertium** genus **commutationis** 42, 55 **fortuna**e, **fortunarum** **uariam** **commutationem** I 8, 13 *e* II 31 *p* de rerum **commutatione** 17, 26 *p* **propter** **nominum** **commutationem** 28 *e* in casum **commutatione** IV 22, 30 *e* 22, 31 *m* **litterarum** 21 *e* **sine** **commutatione** **gestus** III 15, 26 *e* **his** **commutationibus** et **translationibus** (**ordinis**) uti 10, 17 *e* **commutationes** **pronuntiationis** quid **faciant** 12, 21 *m* **commutationibus** **crebris**, **magnis** uti 14, 25 *e*

commutat interpretatio uerbum alio uerbo IV 28, 38 *e* **commutabimus** uerba et **pronuntiationem** in omnes partes III 14, 24 *e* **tripliciter**: uerbis **pronuntiando** **tractando** IV 42 *p* **bis** *e* **leue** **compendium** **fraude** **maxima** **commutarunt** II 19, 29 *p* **artificiose** **dispositionem** **commutare** III 10, 17 *e* **commutare** **oportet** **figuram** IV 11 *e* **identidem** **commutentur** **figurae** *ibid.* **eadem** **res** **tribus** **rebus** **commutabitur** 43, 56 *p* uerbis **commutando** 42 *e* **Commutandis** **litteris** **adnominatio** 21 *e* **commutatis** **casibus** 22, 31 *m* **paucis** uerbis **dici** III 6, 11 *e* **commutate** **dicere** IV 42 *p*
comoediarum **argumenta** I 8, 13 *m*
Compar ἰσόκωλον IV 20, 27

comparatio ἀντίστασις **status** I 14 *m* **ex** **comparatione** **causa** **constat** 15 *m* **quaeretur** II 14, 21 *p* **simile** **non** **habet** **parem** **rationem** **comparationis** συγκρίσεως 29 *p* **comparatione** **ostendere** 31 *p* **locus**

- communis constat ex peccatorum comparatione 30, 49*m* uti ceterarum rerum comparatione 30, 48*e* superlatio cum comparatione sumitur IV 33, 44*p* *bis* sententiae contrariae ex comparatione referantur 45, 58*e*
- comparas** tumultus 28, 38*p* comparat diuitias 20, 28*m* magnitudinem, firmitudinem uocis maxime natura, cura III 11, 20 transitio ad reliquum comparat auditorem IV 26, 35 comparamus imagines III 20, 33*p* nuptias comparabat IV 20, 27 cetera facile comparabit exercitatio II 4, 7*p* comparauit gloriam, aemulos, uirtutem IV 25, 34*m* 20, 27 quod ius natura comparauit III 3, 4*m* bene hoc maiores comparauerunt ut IV 16, 23*m* seruulus satis strenue et concinne comparat IV 51, 64*m* comparare uirtutes 17, 25*p* risum ex aliqua re III 13, 23*m* sibi salutem II 19, 28*m* locos III 18, 31*p* 19, 31*p* 19, 32*m* locos nobis 17*m* imagines sibi 23, 38*m* 23, 39*p* distinctionem locorum nobis 19, 32*e* licentia astutiore ratione comparatur IV 37, 49*m* explanatio duabus rebus 12, 17*e* firmitudo, magnitudo uocis cura, natura III 11, 20*e* 12, 20 exitus disciplina comparantur 22, 36*e* dignitas orationi comparetur IV 46*m* falsae gloriae choragium 50*m* perfecta elocutio compararetur 56*e* habitum ratione et industria comparatum III 11, 19*e* ut simus isdem locis ad suadendum et ad dissuadendum comparati 3, 4*e* dedita opera comparata uidebitur oratio II 30, 47*e* uituperatio ex contrariis rebus erit III 6, 10*p* haec dicemus honestis exercitationibus comparata 7, 14*p* quantae poenae sint hominibus comparatae IV 35*m* res casu, natura comparatas 48*m* uirtutem sine doctrina comparari non posse 46*e* loci comparandi sunt III 19, 31*m* ea pars magnopere a nobis comparanda est ad dicendum 11, 19*e* ad laudem comparandam IV 38, 50*m* hae tres utilitates in tota oratione sunt comparandae I 7*m* id per exordium maxime comparandum est *ibid.* comparare res cum re IV 2, 4 diuitias cum uirtute 14, 20*e* quod maleficium cum hoc scelere comparari potest 8, 12*p* cum comparetur utrum satius sit II 28*p* in comparandis rebus alteram efferre *p**m* [utraque res coniuncte et confuse comparata IV 47*m*]
- per compellationem** hominis urbis rei loci IV 15, 22*p*
- compellauit** mimus nominatim Accium in scaena I 14*p*
- compendium** leue fraude maxima commutare II 19, 29*p* ad turpe compendium commouere homines IV 40, 52*p*
- cum compensatione** commodorum 25, 35*m*
- complentur** arteriae III 12, 21*e*
- completur** arteria acri clamore *p*
- complectitur** complexio II 29*e*
- utramque exornationem** IV 14, 20*p*
- complexio** II 18, 28*e* nitiosa 29*e*
- complexionem** 18, 28*p* [III 9, 16*e*]
- complexione** sublata II 19, 30*e*
- supersedendum est** *m* *bis* Complexio *συμπλοκή* IV 14, 20*p* attenuatione aut complexione i litterae = *συστολή* 21*p*
- complures** esse causas II 1, 2*e* sicut aliae complures 22*e* si notos complures niderimus III 18, 30 multos induxit — complures se contaminarunt II 19, 29*p* rerum multarum memoria et usus complurium negotiorum III 2, 3*e* Compluribus de causis IV 1, 1*m* rationibus compluribus enumeratis 29, 40*m*
- Compositio** *σύνθεσις* 12, 18*p* his uitiis in compositione uitatis *e* compositionem 12, 17*p*
- compositus** bene natura equus 46*m* puris uerbis compositam orationem 11*e* nimium apparatus uerbis compositum exordium I 7*e*
- Comprehendit** breui multa distributio IV 35*e* rei totius memoriam una nota comprehendimus III 20, 33*p* quae ante, post, in ipsa re facta erunt comprehendemus IV 55*p* uerbum quo res comprehenditur 27, 38*m* interpositione uerbi partes orationis comprehenduntur *p* ut res facile memoria comprehendatur II 19, 30*m* locos facile memoria comprehendere et amplecti III 16, 29*e* neque quicquam comprehendens perfectis uer-

- bis amplectitur IV 11 *m* paucis comprehensa breuitas 54, 68 *e* res consequentes uniuersae comprehensae oratione exprimuntur 39 *e* si in eo loco comprehensus aut uisus II 5 *m*
- comprobat** uehementissime confirmatio accurata argumentationem 24, 38 *p* uehementer contrarium id quod opus est IV 18, 26 comprobet tacitus auditor 17, 25 *e* comprobatur defensio adsumpta extraria re I 14 *m* doctrina industria studio comprobatur III 24, 40 *p* haec omnia testimoniis quaestionibus IV 41 *m* haec disputatio comprobabitur si II 7, 10 *e* qui possit id comprobare IV 3, 6 *m* suo iudicio 5, 8 *e* non omnes haec res testibus comprobatae 36 *m* ratione demonstratum, exemplo comprobatum est 44, 57 *e* exemplo comprobatur 1, 2 *m*
- cui **concedebant** omnia 22, 31 *e* cui imperio gentes ui, uoluntate consenserunt 9 *m* si concederem oportere 5, 7 *p* si omnibus idem concedatur II 30, 48 *m* quibus hoc modo loqui concessum est 22 *p* rem totam tradere et concedere alicuius uoluntati IV 29, 39 *p* quod tibi concedi putes oportere 13, 19 *m* num concedi reo conueniat II 17, 26 *e* non omnia concedenda esse antiquitati IV 2, 4
- Concessio** συγγνώμη I 14 *m* bis II 16, 23 *p*
- concidet** domus indigna calamitate IV 39 *m* urbs concidat acerbissimo incendio conflagrata 8, 12 *e* concidit tacitus 55 *e* concidisse aduersarium II 5 *e*
- concinna** transiectio IV 12, 18 *m* et grauis interrogatio 15, 22 *e* quae lepida sunt et concinna 23, 32 *m* concinnae elocutiones III 11, 19 *p* sententias concinniores diuisione reddere 12, 22 *p* concinniores orationem reddat IV 14, 20 *m* satis strenue et concinne comparat 51, 64 *m*
- concludit** breuiter complexio II 18, 28 *e* concluditur 29 *e* quae hoc modo concludentur 24, 38 *m* concludere argumentationem IV 44, 56 *p* unam quamque rem certo uerbo concludi 27, 37 *e* unum quodque certo uerbo concluditur *m*
- Conclusio** ἐπίλογος I 3, 4 *e* Conclusiones II 30, 47 *p* conclusionem I 3, 4 *p* in conclusione II 30, 47 *p* in totius conclusione causae III 12, 22 *e* orationum conclusionibus uti II 2, 2 *e* 30, 47 *p* III 5, 9 *e* breuibus 8 *m* conclusione 9, 16 *m*; conclusio in figuris IV 30 *e* exornatio uerborum cui conclusioni nomen est 44, 56 *p* duplici conclusione uti i. e. *dilemmate* uti II 24, 38 *p* ex duplici conclusione alterutra pars diluitur *m* reprehensio duplex huiusmodi conclusionis 25, 39 *p* conclusionem continet argumentatio III 9, 16 *e* IV 44, 56 *p* propter breuem et absolutam conclusionem commodum est contrarium 18, 26 in conclusione continuatione uti 19, 27 *p* conclusionem frequentibus uerbis efferre in continuatione 19, 27 *e*
- concordia** de ciuitate sublata est 13, 19 *e* si concordiam retinebimus 33, 44 *p*
- conculcari** urbem ab homunculis deterrimis 53, 66 *m*
- si **concurrent** signa quae supra dicta sunt II 4, 7 *e* cum multa concurrant argumenta et signa 7, 11 *p* sin cetera quoque similia concurrunt 25, 39 *m*
- concurSIONES** uocalium συγκρούσεις φωνηέντων IV 12, 18 *p*
- condemnat** II 13, 19 *e* si condemnassetis primo coetu IV 36 *m*
- condicionem** hostium repudiat 24, 34 *e* ea condicione ut *ibid.*
- condono** ea uobis 29, 39 *m*
- conducibilis** II 14, 21 *p*
- conducit** maxime his exempla efferre III 5, 9 *e*
- Conduplicatio** ἀναδίπλωσις IV 38 *p*
- conferet** in necessitudinem causae II 16, 23 *m* in fortunam causa confertur 16, 24 *m* in rem, in honorem 17, 26 *m* bis *e* nostri peccatam causam conferemus 17, 26 *m* culpam in rem conferimus I 15 *p* culpam rem confertur *m* in matrem confertur crimen *p* in aliam rationem oratio conferatur IV 31 *p* rationem in casum contulerunt 19, 27 quo, ut ad eam ratio omnis totius orationis conferatur I 16, 27 II 1, 2 *e* III 2, 3 *p* omnem rationem

totius orationis eo conferri I 16, 26 *e*
 ratio omnis ad hanc iudicationem
 conferenda est 17 *p* ab aliqua aut
 a maiore parte ad omnes confertur
 id quod II 20, 32 *p* in omnes pau-
 peres falso conferri id quod 20, 32 *e*
 omnia conligite et conferte in unum
 IV 40, 53 conferemus similitudinem
 I 6, 9 *e* iudicem cum iudice *e. q. s.*
 II 13, 20 *p* commoda cum incom-
 modis III 3, 4 *p* id ipsum quod
 conferetur IV 48 *e* exornatione alte-
 rius inertiae, alterius stultitiae
 simili ratione conlata 47 *e*; in
 diuersorium conferunt sese 51, 64 *m*
 in templum Iouis contulit sese 55 *e*
conficit uitationem periculi III 2, 3 *p*
 honestam commemorationem 4, 7 *p*
 significationem doloris IV 15, 22 *p*
 huiusmodi conficiunt 54, 67 *p* con-
 ficiet deliberationem III 2, 2 *e* eadem
 illa omnia per dissimulationem
 conficiamus I 7 *p* conclusio conficit
 ex iis—quid consequatur IV 30 *e* ab-
 solute munus oratorium confecerim-
 us I 10, 18 conficere uerba III
 14, 25 *m* spatium conficiendi IV 41 *p*
 conficitur oratio ex contrariis rebus
 15, 21 *p* adnominatio multis et
 uariis rationibus conficitur 21 *p*
 uocabulum ab inuentore conficitur
 32, 43 *p* genus commutationis trac-
 tando conficitur 42, 55
confidentiae signa II 5 *e*
confidit suis fortune IV 45, 58 *e*
 confisus sum hoc posse fieri III
 15, 27 *e* his adiumentis magis quam
 ueritati confidere I 5 *m* utrum diffi-
 dendum an confidendum fuerit II
 4, 7 *e* confidenter factum I 5 *m*
 confidentissime resisteret, respon-
 deret II 5 *e*
confligitur persona IV 53, 66 *p*
 caute conflagendum est I 9, 16 *m*
 confingeret II 8 *p* confinxisse *m*
 confictam fabulam dissipare *e*
 ad **confinii** genus eius generis per-
 ueniunt IV 11 *p*
Confirmatio πίστις, κατασκευή et
 confutatio III 6, 11 *p* I 3, 4 *m* con-
 firmationis egeat IV 1, 2 *m* confir-
 mationem, confutationem I 3, 4 *p*
 ad confirmationem et confutatio-
 nem transire I 10, 18 pertinet II
 2, 2 *e* in confirmatione et in con-
 futatione spes uincendi I 10, 18
 quae res tractatae erunt II 30, 47 *e*

Ad Heronnum libri IV, ed. MARX.

dispositiones III 10, 18 *p* de con-
 firmatione et de confutatione di-
 cendum coniuncte II 1, 2 *p* confir-
 matione et confutatione utemur III
 4, 8 *e* 9, 16 *m* confirmatione utamur
 9, 17 *m*; rationis confirmatio II
 18, 28 *m* 20, 32 *e* accurata 24, 38 *p*
 uitiosa 25, 39 *p* rationis confirma-
 tionem 18, 28 *p* III 9, 16 *e* quid
 confirmatione demonstratum II 29 *e*
 In confirmatione rationis 24, 38 *p*
confirmat memoriam ratio prae-
 ceptionis III 16, 28 *m* ars naturae
 commoda *e* interrogatio confirmat
 superiorem orationem IV 15, 22 *e*
 alteram rem 18, 25 *p* interualla
 uocem confirmant III 12, 22 *p*
 cupiditatem testis improbi confir-
 mabis IV 35 *e* confirmabit cetera
 philosophiae ratio 56 *m* animum
 ad uirtutem 22, 31 *p* audacter con-
 firmauerimus III 11, 19 *p* confirma-
 exercitatione 24, 40 *e* quod aliud
 confirmare debeat IV 1, 2 *m* rem
 3, 6 *p* non omnes res II 27, 43 *p*
 praeceptiones IV 3, 5 *p* qua re
 causa confirmari possit III 10, 18 *m*
 ius II 13, 20 *e* extenuata ratione
 confirmatur expositio 24, 37 *e* sub-
 iectione rationis sententia IV
 17, 24 *m* testimonio 3, 5 *e* confir-
 mata suspicione II 6 *p* argumenta-
 tione 18, 28 *e* confirmatio erit
 disputatio 7, 10 *p* nec potest con-
 firmate neque uiriliter sese ex-
 pedire IV 11 *p* confirmandi causa
 3, 5 *m* sumitur exemplum rei con-
 firmandae causa 1, 2 *m* memoria
 praeceptione confirmanda est III
 16, 29 *p* 24, 39 *e* in confirmanda
 ratione II 24, 38 *p* nostris locis
 confirmandis contrariis confutandis
 III 4, 8 *e* oratio ad confirmandum
 et ad confutandum adcommodata
 13, 23 *p*
confitetur se fecisse I 14 *e* occidisse
 16, 26 *p* confiteatur causam fuisse
 II 19, 30 *p* se peccasse I 14 *e* II
 16, 24 *e* nos fecisse confitemur
 13, 19 *p* confitentur Agamemnonem
 occisum esse a I 10, 17 *m* quod
 factum esse confiteantur II 29 *m*
 expositiones ueras esse confitere-
 mur 23, 35 *e*
conflagrata urbs incendio IV 8, 12 *e*
conflictantur multis incommodis II

- 24, 37 *p* uitio non mediocri conflictetur 27, 44 *e*
conflare suspicionem 5 *m*
Conformatio προσωποποιία IV 53, 66 *p e* imaginum III 21, 34 *m*
conformabimus imaginem 20, 33 *m*
confugiet ad imprudentiam II 3, 5 *e*
 ad patris uirtutem IV 24, 33 *p*
confuse et coniuncte utraque res pronuntiatae 47 *m*
Confutatio ἀνασκευή I 3, 4 *m uide* confirmatio
confutari reprehensione II 20, 31 *p*
 nostris locis confirmandis contrariis confutandis III 4, 8 *e* ad confirmandum et ad confutandum adcommodata oratio 13, 23 *p*
conglutinare animi uitium cum causa peccati II 3, 5 *p*
conicit se domum IV 51, 64 *m* causam coicito II 13, 20 *e*
coniectura στοχασμός coniectura omnis isdem uis tractatur II 7, 10 *p*
 partibus coniecturae facere *e* coniecturam et suspicionem firmamenti satis habere 7, 11 *e* coniecturā uerum quaeritur I 11, 18 *e* prosequi IV 35 *e*
Coniecturalis constitutio στοχασμός I 11, 18 *m bis* II 8 *e* in coniecturali constitutione I 17 *p* IV 41 *e* ex II 14, 21 16, 23 *e* coniecturali constitutione quaeretur 16, 24 *m* In causa coniecturali 2, 3 *p* 6 *p* frequentatio coniecturalibus causis opitulatur IV 40, 53 argumentatio coniecturalis refellatur II 14, 21 *e* expeditio coniecturales argumentationes iuuabit IV 29, 41 in coniecturalem controuersiam trahetur II 17, 26 *e*
Coniunctio συνεξυγμένον figura IV 27, 38 *p e* coniunctionibus uerborum = συνδέσμοις *e* medio sublatis IV 30 *p* ex coniunctione firmamenti et rationis constituetur iudicatio I 16, 26 *e*
coniungetur factum nostrum cum uerbi descriptione II 12, 17 *e* quos natura coniunxit IV 39 *e* quae coniuncta fuerunt III 12, 22 *e* deprecatio coniuncta cum insimulatione I 11, 18 *p* aegritudinem cum utraque re coniunctam esse II 21, 34 *e* argumentationes mediocres cum ceteris coniunctae III 10, 18 *m* coniuncte de confirmatione et confutatione dicendum II 1, 2 *m* utrumque sumemus coniuncte III 2, 3 *p* res coniuncte et confuse pronuntiatae IV 47 *m*
Conlatio pars coniecturae II 4, 6 *p* conlationem II 2, 3 *m* formae cum forma conlatio IV 49, 62 *m* conlatione quid scriptum sit quid aduersarii dicant II 9 *m* per conlationem similitudo dicitur IV 45, 59 *e* 47 *m e*
conlaudatione scriptoris uti II 9 *p* legis 10, 15 *m*
a conlectione exordiri I 6, 10 *m* cum illorum conlectionem disturbauerimus II 21, 33 *e*
conlegae intercedere I 12, 21 *m* contra intercedentibus conlegis *ibid.*
conligimus et commonemus per enumerationem II 30, 47 *m* omnes rationes studiose conlegimus IV 56 *p* praeterquam quos ille conlegerit II 21, 33 *m* omnia conligite et conferte in unum IV 40, 53 omnia, omnes res conlegisse II 21, 33 *p e* complexio conligens partes argumentationis 18, 28 *e* [uocabulum conligitur ab inuento IV 32, 43 *p*] ab auditorum persona beniuolentia conligitur I 5 *e*
conlocatio imaginum III 17 *m* capere imaginum conlocationem 19, 31 *e*
conlocamus testimonium IV 3, 5 *e* uerbum primum, postremum 27, 38 *m* simul ea conlocant in eisdem partibus orationis 20, 28 *e* si in quinto loco manum conlocemus III 18, 31 *e* sicuti cognomen pro certo nomine IV 31 *e* conlocauit praesidium in uirtute 19, 27 *p* qui suas rationes in tuto non conlocarit III 5, 8 qui spei non multum in casu conlocarit IV 19, 27 *m* quid in quoquo loco III 19, 31 *m* in amplissimo statu fortuna conlocarat IV 16, 23 *e* si crebrae conlocabuntur exornationes 11 *e* argumentationes in primis, postremis causae partibus conlocare III 10, 18 *p* quinto quoquo loco notas conlocare 18, 31 *e* possunt quod audierunt in locis conlocare 17 *p* multis locis multas imagines *m* locis certis 16, 29 *e* argumentationes mediocres interponi, in medio conlocari 10, 18 *m* quid quibus locis sit conlocandum I 2, 3 *p* omnes

bene uiuendi rationes in uirtute sunt conlocandae IV 17, 24*m* exerceri in imaginibus conlocandis III 24, 40*p* conlocatus in excelso loco, in magnis copiis IV 47*e* in locis ex ordine conlocatis III 18, 30 his exornationibus frequenter conlocatis grauitas oratoria minuitur IV 23, 32*p* his in uno loco conlocatis 41*e*

ad conlocupletandam argumentationem II 29*p* rei honestandae et conlocupletandae causa 18, 28*e*

in conlocutionem uenit I 15*e*

conaris prodire IV 13, 19*p* maleficia suscipere conantur II 19, 29*p* scriptura imitari conatus sim uoces III 15, 27*e* conati sunt IV 9*e* conarentur bellum suscipere *p* transferre *m* minus facile *e*

conqueremur nostrum fatum II 31*m*

Conquestio III 13, 24*p* conquestionem *ibid.* per conquestionem II 14, 22 III 15, 27*m* in conquestione 14, 25*e*

ea conquisierunt I 1*m* conquisite conscripsimus II 31*e*

consaulari corpus crebro uulnere IV 19, 26*e*

conscenderunt in scapham I 11, 19*m* non antequam ad superiora consensum est, ad consequens uerbum descenditur IV 25, 34*p*

conscientia peccati commotum II 5*e* conscientiae signa *ibid.* ex tua conscientia industriae fructus capiemus 31*e*

conscius sui peccati homo 19, 29*m* eius rei conscios et testes multos esse III 20, 33*m* quaeritur ex consciis II 4, 7*e* numquid habuerit de consciis 5*p*

conscribimus mille genera prohemiorum III 23, 39 conscribunt testamentum I 13*m* conscripsimus de elocutione IV 1, 1*p* conquisite II 31*e* ut de ratione dicendi conscriberemus I 1*p* ut multorum uerborum imagines conscriberent III 23, 38*p* de elocutione in quarto libro conscribere maluimus 1*m* expresse conscripta exempla ponere IV 7*p* patres conscripti 22, 30*m*

consectemur haec genera 10, 15*p*

Consecutio II 5*m* consecutionem 2, 3*m*

consentaneum quod sit naturae IV 51, 65

consentiant inter se II 7, 11*p* per consequentiam fit significatio IV 53, 67*p* 54, 67*m*

si laus consequitur III 4, 7*p* quid periculorum consequatur II 30, 48*m* IV 26, 35 quid necessario 30*e* quae necessario III 7, 13*p* quae miseriae consequi soleant IV 39*e* quae signa nocentis II 5*m* quae rem consequi solent 30, 49*e* consequi uidetur ut doceamus 18, 27*p* cuiusmodi res mortem eius sit consecuta III 7, 14*e* quae sit turpitudine consecutura 5, 9*p* eiusmodi consecuntur identidem subiunctiones ut uideatur ostendi IV 24, 34*e* ut artis rationem studio consequamur 56*p* rationes praeeptionis diligentia exercitationis consequemur *e* ea quae uolumus memoria III 20, 34 interea prima quaeque legendo consequere 1*e* ut facta uerbis consequi possimus 6, 11*e* qui possit satis rem consequi uerbis IV 39*e* 8, 12*e* qua ratione officia facillime consequi posset II 1, 1*p* unus omnes artis partes consequi nemo potuerit IV 5, 8*e* diligentia consequi senatus uoluntatem 35*m* ut uim orationis uociferatio consequi possit III 14, 25*m*; *Passiue*: posse imitando Gracci consequi facultatem spes iniecta IV 2, 2 utrum omnium omnia an omnia a nemine putet consequi posse 5, 7*m*; at non immortalitatem consequi III 5, 9*p* ambigua quemadmodum uitanda sunt, item haec consequenda IV 54, 67*p* consequentes hoc genus sermocinationes 52*e* tempus praeteritum, instans, consequens II 5*p* In consequenti tempore *m* honestam et praesentem et consequentem commemorationem III 4, 7*p* instantis aut consequentis periculi uitatione III 2, 3*p* res consequentes oratione exprimuntur IV 39*e* rerum consequentium expositionem *p* enumeratione II 30, 49*e* a rebus consequentibus aut circum instantibus non recedemus IV 55*p* non ante ad consequens uerbum descenditur quam ad superiora consensum est 25, 34*p* consequens uerbum superius non adcommodatur 12, 17*m*

conseruatio accurata suorum 25, 35 *m*

Conseruat uocem remissio III 12, 22*p* firmitudinem uocis exercitatio 11, 20 *m* ratione conseruatur firmitudo 12, 20 conseruat sermonem purum IV 12, 17 *m* figuras integras III 19, 31 *p* aerarium conseruani II 12, 17 *m* uitam quam conseruari IV 44, 57 *m* rerum ac temporum ordinem conseruabimus I 9, 15 *p* compositio conseruabitur IV 12, 18 *p* conseruarem eos incolumes patriae 24, 34 *e* si nauis conseruata sit I 11, 19 *m* conseruare uocem firmam III 12, 21 *p* imperium IV 9 *p* id quod oportet in hoc genere conseruare 52 *e* fidem magnopere censebimus conseruandam III 3, 4 *m* haec omnia narrando conseruanda sunt I 9, 16 *m* erunt *ibidem*

cum consideramus illae res ad quos pertineant II 30, 48 *p* consideremus quae sint uitia 29 *p* 20, 31 *e* IV 4, 7 *e* eam causam II 2, 2 *e* in quibus rebus animus maxime consideratur III 8 *p* ut consideretur quid faciendum 2, 2 *p* considerate exitus IV 36 *m* qualis exstiterit 26, 35 'Considerabo'. 11 *m* Haec si diligenter considerabis II 31 *e* considerabit accusator num 3, 5 *p* spatium ita considerabitur 4, 7 *m* satisne praesidii debeat esse 16, 24 *m* in extraneis rebus animi uirtutes quae fuerint considerabimus III 7, 14 *m* 'sine me considerare' IV 10, 14 *m* considerare quae sit III 5, 9 *p* oportet ubi fuerit II 5 *p* ceterorum opera sua sponte poterat IV 6 *e* considerandum est num II 16, 23 *m* III 21, 35 in eiusmodi uitio ne II 27, 43 *m* *bis* hic erit ne I 9, 15 *m* haec eadem fere, omnia quae — consideranda erunt, uidentur II 17, 26 *e* 16, 24 *m* genus causae considerandum est I 3, 5 *p* tempora diligenter sunt consideranda 6, 9 *p* uitia diligentius II 24, 38 *p* mollitudo uocis diligentius nobis consideranda est III 13, 23 *p* tota res non neglegenter uidetur 11, 19 *e* Cum haec erunt considerata II 10, 15 *e* paulo consideratione gestu uti III 15, 27 *p*

consilium II 4, 7 *e* III 4, 8 *m* *bis* in

homine longum IV 33, 45 *e* nostri consilii rationem demus I, 1 *p* consiliorum rationes I 9, 16 *p* magistratum consilio priuasti II 12, 17 *p* ciuitatem consilio iuuare IV 35 *m* res consilio corrigi posse II 30, 48 *e* uitatur odium IV 38, 50 *e* quae consilio et cogitatione nostra constant III 6, 10 *e* uno consilio uniuersis calamitates machinantur IV 8, 12 *m* in contione aut in consilio III 3, 4 *e* ad imperatorem, in consilium talis causa potest uenire I 14 *e* ad senatum uel ad consilium II 17, 26 *p* *uide* imperator et Cic. Lael. 11, 37 in consimilem rem transeat translatio IV 34, 45 *e*

consistere omnia penes unum 5, 7 *m* ut in hac causa consistamus I 16, 26 *p* locum in quo constiterat IV 55 *e*

in conspectum horum uenire conaris, audes 13, 19 *p* 28, 38 *p* *bis*

conspicere lucem 13, 19 *p* conspiciendam uenustatem in gestu esse III 15, 26 *p*

conspicatur I 11, 18 *e*

constantiam testimoniorum II 6 *e*

constituemus principium a benivolentia I 4, 6 *m* similitudines quam maxime notatas III 22, 37 *p* quibus ex rebus laudem constituerimus 6, 10 *p* multos locos sibi constituat 19, 32 *m* constituere in eo genere imagines 22, 37 *p* in locis 16, 30 regionem nobis 19, 32 *e* in primo loco Domitium 21, 34 *p* uerborum similitudines constituuntur 20, 83 *p* per exordium animus constituitur ad audiendum I 3, 4 *p* constituetur oratio adcommodata ad dignitatem IV 43, 55 *p* iudicatio constituetur ex I 16, 26 *e* constituitur 17 *p* firmamentum hoc modo 16, 26 *m* ex aequo et bono nouum ius constitui II 13, 20 *m* quae res legibus ad usum constitutae sunt I 2, 2 *p* quod erat commotum id constituatur IV 37, 49 *p*

Constitutio *σράσις* quid sit I 11, 18 *m* causae coniecturalis nominatur *e* coniecturalis difficillima II 8 *e* legitima quid sit I 11, 19 *p* *e* 11, 20 *e* 12, 20 *e* 12, 21 *e* 13 *e* iuridicialis 14 *p* legitimae constitutionis partitio 12, 22 *e* hac parte uti *p* partes 13 *c* II 9 *p* 12, 18 *e* iuridicialis

- partes duae I 14 *p* constitutionem et partem constitutionis reperire II 1, 2 *m* 2, 2 *p* coniecturalis ratio 2, 3 *m* constitutiones plures et constitutionum partes I 16, 25 17 *m* II 1, 2 *e* genera constitutionum et earum partes *m* In omnibus constitutionibus et partibus constitutionum I 17 *p* cognoscere constitutionem causae 11, 18 *p* Causarum constitutiones alii IV fecerunt *ibid.* tres sunt *m* Constitutione reperta 16, 26 *p* in coniecturali constitutione causae 17 *p* IV 41 *e* suspensiones ex constitutione coniecturali II 14, 21 *m* 16, 23 *e* quaeretur coniecturali constitutione 16, 24 *m* Absoluta iuridicali constitutione utemur 13, 19 *p* de iuridicali constitutione dicamus I 13 *e* **Constat** ex his partibus II 13, 19 *p* III 16, 29 *m* II 19, 30 *p* I 11, 20 *p* 13 *p* 15, 25 *p* *bis m* ex quibus rebus ciuitatis amplitudo II 12, 17 *p* 13, 20 *p* 21, 34 *p* 23, 35 *e* 29 *p* 30, 47 *p* 30, 49 *e* IV 8, 11 *p* *bis* 19, 26 *p* 45, 58 *e* ex quibus partibus ius constet II 13, 19 *p* nullam nisi quae constet ex 26, 41 *p* IV 3, 5 *m* quae constant ex 20, 27 expolitio quae constabit ex exornationibus 44, 56 *m* constare ex V partibus II 20, 31 *e* IV 19, 26 *p* Definitione causa constat I 12, 21 *p* quae consilio et cogitatione nostra constant III 6, 10 *e* 16, 29 *m* in contrariis potius rebus quam in his uirtus constare 3, 6 *p* arbitror mihi constare cum ceteris I 9, 16 *e* sententiam non constare cum superioribus sententiis II 10, 14 *m* si plura officia quam maleficia constare uidebuntur 17, 25 *p* si spatia temporum constabunt I 9, 16 *p* constat hominem occisum esse II 21, 33 *p* 27, 44 *bis* IV 41 *m* cum factum esse constet II 16, 24 *m* IV 29, 40 *m* proinde atque constet III 16, 28 *p* pro certo quod inter omnes constat II 25, 39 *e* certum et constans aliquid relinquere 29 *e* reducitur uox in sonum aequabilem et constantem III 12, 21 *e* sedato et constanti gestu uti 15, 27 *m* **constructio** σύνθεσις uerborum IV 12, 18 *p* attenuata quaedam 10, 15 *p* leui et ornata uerborum grauium constructione 8, 11 *p* in eadem constructione uerborum 20, 28 *p* **constuprassent** matrem familias 8, 12 *p* liberi ante pedes constuprantur 39 *e* **consueui** stultitiam contemnere 16, 23 *e* consueuimus meminisse III 22, 35 in philosophia otium consumere I 1 *p* consuerunt pietatem colere II 24, 37 *p* consueuerat iniuria exitium machinari 19, 28 *m* **consuetudo** συνήθεια et usus dicendi I 2, 3 *e* ut sit usitata uerborum consuetudo 7 *m* ad usitatissimam sermonis consuetudinem demissa IV 8, 11 *m* uerba quae uersantur in sermone et consuetudine cottidiana 12, 17 *e* denominationum plena consuetudo poetarum, oratorum, cottidiani sermonis 32, 43 *e* controuersiam de nomine et uocabulo consuetudo optime potest iudicare II 28 *m* nomina rerum Graeca conuersa remota sunt a consuetudine IV 7 *m* consuetudo peccandi II 19, 28 *e* consuetudo rationem reddet iucundam IV 17, 24 *p* fortuna fuit consuetudinis causa *e* Consuetudine ius est II 13, 19 *m p* ueterem consuetudinem requiro IV 37, 49 *p* praeter consuetudinem facere II 5 *p* Graecorum IV 1, 1 *p* appellari 10, 14 *p* ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus III 14, 24 *p* ut ab hac difficili consuetudine ad illam facultatem transire possimus 24, 39 *e* **consul** modo IV 54, 68 *m* factus est *ibidem* consulem fieri ante tempus III 2, 2 *m* consulum stultitia IV 29, 40 *p* iussu I 15 *m* **consultit** saluti communi IV 44, 57 *m* reip. consului 19, 26 *m* tibi non consulebas *ibid.* uobis ipsis consulite 39 *p* **in consultatione** III 5, 8 *p* deliberantium genus est I 2, 2 *m* diuisio locorum III 4, 7 *e* in ciuili consultatione 2, 3 *p* in consultationem uenire 2, 2 *m e* **consultandae** sunt deliberationes ipsae propter se *m* ut si Hannibal consultet an *p* **consulto** fecisse I 14 *m e* factum II 16, 23 *p e* 16, 24 *e* 17, 26 *e* faciunt 27, 43 *e* consulto factum

- 30, 49 *p* non scriptum 12, 18 *e* relinquo IV 27, 37 *p*
- consumere** in philosophia id ipsum quod datur otii I 1 *p* ne quid in quaerendo consumerent operae III 23, 38 *p* reliquum operae consumendum est in dignitate IV 12, 18 *e* scripturae consumetur in exemplis 7 *e* nonnihil industriae in hoc genere consumendum III 8 *e* in eo uim artificii consumant IV 4, 7 *e* singulare oratoris artificium in inuentione consumitur I 10, 16 *p* facultatem in eorum supplicium consumere IV 16, 23 *e* in eis, qui — necassent, maxima supplicia consumpserunt maiores 8, 12 *p* in tribus figuris oratio omnis consumitur 8, 11 *p* In graui figura oratio consumetur *m* Sermo huius consumitur omnis in ostentatione 50 *e* splendor uocis uno clamore consumitur uniuersus III 12, 21 *m* dolus consumitur in pollicitatione et ceteris rebus 2, 3 *m* disputatio in uirtutis utilitatem et sapientiae rationem consumitur II 27, 43 *m* in singula interualla tantum spatii consumere III 14, 25 *e* Inuentio consumitur in sex partes orationis I 3, 4 *p*
- contabuistis** scelere uestro, Fregellae IV 15, 22 *m*
- contaminare** aliquo aut quam plurimis uitiiis II 3, 5 *m* culpa contaminabit 16, 24 *p* se scelere contaminarunt 19, 29 *p*
- contemnere** talem stultitiam IV 16, 23 *e* contemnere et deridere alios 1, 2 *p* res humiles III 3, 5 *p* quae tacite contemni conueniat II 20, 31 *p* sententia contemnetur et infirmabitur 9 *m* ut contemneremus garrulam disciplinam 11 *e* contemnendus est qui IV 44, 57 *m* eo uehementius derisus et contemptus eicietur 47 *m* *e* contempta res adfertur I 3, 5 *e*
- contemptio** laboris et periculi IV 25, 35 *m* rerum humilium III 2, 3 *e* in contemptionem adducere I 5 *m* *bis* IV 49, 62 *e* per contemptionem aduersariorum causam deprimere I 5 *e*
- contendere** oportebit III 14, 25 *p* sin contendemus per continuationem 15, 27 *p* qui contendant de uictoria IV 16, 23 *e* contendere mecum 52 *m*
- Contentio** uocis III 13, 23 *p* *e* sin contentio fiet per distributionem 15, 27 *p* in contentione per continuationem *ibid.* in contentione oratio 13, 23 *e* Contentio ἀντίθετον IV 15, 21 *p* 45, 58 *m* 18, 25 *p* duo contentionum genera 45, 58 *e*; ex contentione quaeri = *ex comparisone* II 14, 21 *p*
- contentus** erit ipsis IV 5, 7 *m* sis ipsarum rerum memoria III 24, 39 *p* si hac copia contenti non erimus 19, 32 *e*
- continet** non ueras res fabula I 8, 13 *p* ratio = συνέχον continet defensionem 16, 26 *p* *m* firmamentum accusationem *m* descriptio expositionem IV 39 *p* id, ab eo quod continet 32, 43 *m* *bis* quae continent *ibid.* quod continetur *ibid.* *bis* ne aliud criminatio contineat II 27, 43 *e* quo loco tota causa continetur IV 45, 58 *p* perpolitione sermonis exornatio 13, 18 in qua continetur dignitas ciuitatis 25, 35 *p* patriae nomen 44, 57 *m* in officio suo quemque continere 35 *m* cum domi containerentur 52 *p* animus continetur inuidiae angustiis 43, 55 *e* in animo continens moderatio cupiditatum III 2, 3 *e* uox 12, 22 *m* et densa frequentatio uerborum IV 19, 27 *p* uno spiritu continenter multa dicere III 12, 21 *e* utemur IV 12, 18 *m* principia sumere 13, 19 *p* reuerti *m*
- Continuatio** uocis III 13, 23 *e* in continuationem contentio diuiditur *ibid.* in continuatione 14, 25 *p* per continuationem contendere *ibid.* 15, 27 *p* contentio *ibid.*; Continuatio περίοδος IV 19, 27 *p* ad continuationis uim frequentatio necessaria *e* ad continuationes transiectio proderit 32, 44 *e* eloqui res aliquas per huiusmodi continuationes 19, 27 *e* longam uerborum continuationem fugere 12, 18 *e*
- continuandis** uerbis uocem augere III 14, 25 *m* Contrarium breuiter et continuatis uerbis perfectum debet esse IV 18, 26
- in continuo** clamore remittere III 12, 21 *m* continui clamoris remissio

- 12, 22 *p* in cursu continuo IV 46 *p*
continuo inferre III 10, 18 *e* IV
37, 49 *p* uenisses 26, 36 *e* non con-
tinuo gloriemini 4, 6 *m* ipse com-
mode scribet 4, 7 *m*
- contionem** aduocari 55 *p* in con-
tione orationem habere, nominare
I 11, 20 *bis* dicere II 26, 40 cen-
sere III 3, 4 *e* loqui de IV 15, 21 *e*
in contionibus 18, 25 *e*
- contorquet** brachium 55 *e* contorta
toga *m* nequid contorte dicamus
I 9, 15 *m*
- ex contortione** dexteræ et remo-
tione brachii gladius adferri ad
corpus uidetur IV 19, 26 *e*
- contra aduerbium:** Ab defensore
contra II 14, 21 *e* exercitum duxit
IV 16, 23 *e* arma tulerunt 39 *e* con-
tra intercedentibus collegis I 12, 21 *e*
qui ante contra dixerunt 6, 9 *p* is
qui contra dicet II 17, 26 *p* III
3, 6 *m* contra responsum IV 36 *m*
quid contra facere aut excogitare
posset II 16, 23 *m* Contraque fa-
ciunt quam polliceri uidentur IV
3, 6 *e* **praepositio:** contra parri-
cidam pro I 3, 5 *m* dicere a testi-
bus, contra testes II 6 *m* **quinq̄iens**
a quaestionibus, contra quaestiones
7, 10 *m* ab argumentis — contra
argumenta 7, 11 *m* ab rumoribus
— contra rumores 8 *p* contra ra-
tionem adfertur I 16, 26 *m* contra
iudicis uoluntatem dicitur II 27, 43 *p*
contra ueritatem depugnasse 28 *m*
contra ualetudinem expectasse IV
51, 64 *m* exemplorum a uoluntate,
contra scriptum iudicatorum II
10, 14 *e* quid ab illis aut quid
contra nos dici possit IV 23, 33 *p*
locus communis contra eum qui
II 9 *e* 10, 14 *e* 15 *m* 16, 24 *e* loco
communi defensor utetur contra
eos qui 14, 22 Contra quæ ab
iis dicuntur satis est dictum IV
4, 7 *e* contra ea quæ ante dixerit
dicere II 26, 42 *m* quod contra hoc
nulla staret illorum ratio IV 5, 7 *p*
se contra quod legibus sanctum
sit fecisse II 9 *e*
- contrahunt** odium, inuidiam IV
38, 50 *e* beniuolentiam contrahemus
I 5 *p*
- in contrario** causæ uulnus efficit
IV 28, 38 *e* 23, 33 *p* Contraria uitu-
peratio laudationi III 6, 12 *m* libe-
ralitas auaritiæ IV 38, 50 *m* sen-
tentia posterior priori 28, 39 *p*
contrariæ sententiæ relatione *e*
sententiæ contrariæ referantur
oportet 45, 58 *e* contraria referun-
tur per contentionem *m* contrariam
sententiam nullam esse II 10, 14 *m*
ad contrariam rationem probandam
IV 2, 4 contrariæ descriptionis
ratio refelletur II 12, 17 *e* contra-
riæ legis uoluntatem — nostræ
legis expositione 10, 15 *m* contraria
re comprobatur IV 18, 26 in contra-
riis potius rebus quam in his uirtus
constare III 3, 6 *m* ex contrariis
rebus contentio conficitur IV 15, 21 *p*
quibus ex rebus laudem — ex con-
trariis rebus uituperatio erit III
6, 10 *p* his partibus iustam, con-
trariis iniustam 3, 4 *e* nostris locis
confirmandis, contrariis confutan-
dis 4, 8 *e* nostrorum argumentor-
um expositio, contrariorum loco-
rum dissolutio I 3, 4 *m* cum
adiumenta nostra exposuerimus
contrariaque dissoluerimus 10, 18
quibus sententiis contraria sumun-
tur a III 6, 12 *e* et quæ his con-
traria sunt 6, 10 *ter* contrarias leges
I 11, 19 *p* ex contrariis legibus
controuersia constat 11, 20 *p* *e*
quo aduersarius ex contrario pote-
rit uti 7 *e* his locis ex contrario
utetur is qui contra dicet II 17, 26 *p*
quod aduersarii interpretentur, fieri
ex contrario 11 *p* ex contrario
conuertentur *conclusiones* 24, 38 *m*
bis ex contrario ducitur, sumitur
permutatio IV 34, 46 *m* *e* contra-
rium *p* Et ex contrario: 21 *m*
Item ex contrario II 12, 17 *m* Item
e contrario: I 10, 17 *m* contrarie
dici III 6, 11 *e* per contrarium di-
citur similitudo IV 45, 59. 46 *m*
sumitur 46 *p* *m* Contrarium ἐνθὺ-
μημα 18, 25 *p* 19, 27 *e* in contrario
continuatione utemur *pm*; adferre
contrarium in χρεία = ἐναντιότης
43, 56 *e*
- controuersia** cum est, erit de facto
I 11, 18 *m* *e* de quo summa est II
26, 42 *p* de qua non est 29 *m*
cum alia de re sit 27, 43 *p* quorum
controuersia de musica inducta est
m nascitur ex scripto I 11, 19 *p*
ex ambiguo 12, 20 *p* ex translatione
12, 22 *p* in scripto aliquid contro-

uersiae nascitur 11, 19 *p* constat ex contrariis legibus 11, 20 *p* ex ratiocinatione 13 *p* in coniecturalem controuersiam trahetur II 17, 26 *e* controuersiam struere de nomine 28 *m* intendere 28 *e* controuersiam controuersia dissoluere 26, 41 *e* cum in controuersia est I 12, 21 *p* id est 10, 17 *p* quid conueniat, quid in controuersiis relictum sit *ibid.* 3, 4 *m* quod etiam nunc in controuersia II 25, 39 *e* quasi id fuisset in controuersia 28 *e* res in simili controuersia posita 26, 41 *e* quod positum est in controuersia I 2, 2 *e* **contumax** in superiores IV 40, 52 *e* **conturbat** et infirmat notas frequentia III 19, 31 *p* conturbabitur similitudine ut ignoret 19, 31 *e* homo sane conturbatur IV 50 *m* Conturbatus est adulescens 10, 14 *e* maesto et conturbato uultu uti III 15, 27 *m*

num quem **conuenerit** II 5 *p* in alium quempiam suspicionem conuenire 7, 11 *e* uel in alium uel in eum ipsum potest 25, 39 *m* uti in artis formam possint IV 7 *p* duo genera uehementer inter se conueniunt 20, 28 *e* ut omnia inter se a primo ad postremum conueniant 41 *e* si quid inter quos conuenit II 13, 20 *m* conuenit mihi cum aduersariis I 10, 17 *p* quid conueniat I 3, 4 *m* quid nobis conueniat cum aduersariis 10, 17 *p* si ea conuenient *ibid.* cum factum conuenit 14 *p* testimonium cum re conuenire IV 3, 6 *p* quod illi faciunt cum re non conuenit *ibid.* Horum quid reo quid accusatori conueniat II 4, 7 *p* quomodo has causas tractari conueniat I 2, 2 *e* illud 8, 13 *e* eas 16, 25 *p* quemadmodum quamque causam II 2, 2 *e* rationem accommodari conueniet I 4, 6 *p* quemadmodum inuentionem accommodari conueniret III 1 *p* In ea conuenit quaeri II 13, 19 *p* primum quaeri conueniet 14, 21 *p* iudicationem quemadmodum quaeri conueniret 1, 2 *e* quemadmodum quaeri quidque conueniat III 23, 39 in quo exerceri conuenit I 8, 12 *e* cottidie in imaginibus conlocandis III 24, 40 *p* in amicitia gerenda IV 47 *p* ignosci conueniret ei I 14 *e* num con-

cedi reo conueniat II 17, 26 *e* conueniatne eam satis idoneam causam putari 16, 23 *e* gratiam referri conuenire bene merentibus III 3, 4 *m* amicitias studiose coli *ibid.* aequabile ius statui *e* nouum constitui conuenit II 13, 20 *m* ius confirmari *e* quae reprehensione confutari conueniat 20, 31 *p* ex eo quod fieri conuenit 23, 35 *m* item de imaginibus fieri conuenire III 23, 39 *e* sententias raro interponi conuenit IV 17, 25 *m* exempla sumi 3, 5 *m* nos commoueri conueniat 24, 33 *m* uoluntatem in omnibus spectari conuenire II 16, 24 *e* quod conuenit docere 29 *m* iudicationem reperire I 16, 26 *e* conuenit sibi quemque comparare III 23, 39 habere narrationem tres res I 9, 14 *p* quas res habere oratorem conueniat I 2, 3 *e* in quibus oratorem elaborare conueniret II 1, 1 *p* orationem finem utilitatis sibi proponere conueniet III 2, 3 *p* conuenit esse in uultu pudorem 15, 26 *p* quam conueniat eos impetrare IV 14, 20 *m* non conuenit istum uobis satisfacere II 26, 41 *e* quid me facere conuenit IV 24, 34 *m* quid iudicem sequi conueniat II 9 *m* quo pacto res disponere conueniat IV 56 *e* cuiusmodi rationem habere in disponendo conueniat III 9, 16 *p* dispositiones huiusmodi conuenit habere 10, 18 *p* ubi loqui conuenit IV 15, 21 *e* dicere conuenit III 12, 21 *e* hoc modo II 7, 11 *p* neque enim conuenit rectum sequi III 4, 7 *m* hac maxime conuenit uti IV 45, 58 *p* conueniet uti 44, 58 III 12, 21 *p* 15, 27 *m* 14, 24 *p* quibus argumentationibus uti conueniret II 18, 27 *p* conueniet adhibere rationes expositionis IV 44, 58 ex conuento quae observantur II 13, 20 *e* in **conuentu** amicorum 18, 25 *e* ex omni bonorum eicietur 47 *e* **Conuersio** ἀντιστροφή IV 13, 19 *m* **conuertimus** nomina Graeca 7 *e* **conclusiones** ex contrario conuertentur II 24, 38 *m* = ἀντιστρέφονται uerba conuertuntur IV 28, 39 *e* **conuicium** fecit 11 *m* imperito huiusmodi conuiciorum 10, 14 *e* conuicio aures uiolare 25, 35 *m* ex conuicio constat iniuria II 26, 41 *p*

conuictam multorum maleficiorum
IV 16, 23 *p*

conuolant alii ex aliis partibus 55 *m*

copia dicendi *fructum* habet I 1 *p*
ex infinita uerborum copia III
23, 38 *m* si hac prompta copia
locorum contenti non erimus 19,
32 *e* se et suas opes et copiam
norunt IV 9 *p* nullis copiis fretus *e*
in magnis ac locupletibus copiis
conlocatus 47 *e* locupletes copias
iactas 33, 44 *e*

copiosa exornatio est 35 *e* quo magis
erit copiosus ceteris rebus et in-
lustris 47 *e*

coram facientem uidebat 6 *e*

corio obuolutus et obligatus I 13 *p*
cum corona aurea IV 47 *m* coronis
exornabimus III 22, 37 *m*

corpus et animus superest mihi
IV 29, 39 *p* mortui decoloratum
II 5 *m* corpus pulsatione uiolare
IV 25, 35 *m* consauciari 19, 26 *e*
paululum a ceruicibus demittere
III 15, 26 *m* castum esse IV 16, 23 *m*
suum cupiditati addicere *p* ad cor-
pus gladius adferri 19, 26 *e* in cor-
pore aut animo aut extraneis re-
bus 31 *e* laus potest esse — cor-
poris, animi III 6, 10 *p* Corporis
quae sint m cuiuspiam forma IV
49, 63 *p* habitudinem bonam 10,
15 *m* uires 27, 37 *e* in iadem
partibus animi, corporis — posi-
tos II 30, 48 *m* in eandem partem
corporis IV 28, 38 *m* commoda
aut incommoda III 7, 13 *m* si erunt
haec corporis commoda 7, 14 *m*;
*quae natura corpori attribuit com-
moda aut incommoda* 6, 10 *m* In-
ibat corpore tauri similis IV 49, 62 *m*
Corpore niueum candorem adse-
quebatur 33, 44 *m* mortuum cor-
pore decoloratum constat fuisse II
27, 44 *e* corpore telum educit I
11, 18 *e* motus corporis III 15, 26 *p*
motus corporis ratio 15, 26 *m* cor-
poris motum 11, 19 *e* de corporis
motu 15, 25 cum turpissimo cor-
poris motu IV 47 *m* motus corporis
exprimere uerbis III 15, 27 *m* per
totum corpus orationis tanquam
sanguis perfusus IV 45, 58 *m*

Correctio ἐπιδιόρθωσις 26, 36 *p*
post oratoris correctionem res ma-
gis idonea fit *ibid. m*

corrigere erratum iudicium II 30,

48 *e* res consilio corrigi posse *ibid.*
huius rei corrigendae aut lenien-
dae nullam rem adiumento futu-
ram *ibid.*

corroborat rationem argumentis
II 18, 28 *m*

ut **corrogaret** uasa pueros *alia* IV
51, 64 *m* carbunculos 6 *m*

corrumpit neglegentia animum IV
20, 28 *m* animus corruptus 16, 23 *m*
pretio, gratia corrumpi posse testes
II 7, 11 *m*

corruptorem 3, 5 *m*

cottidiani sermonis consuetudo IV
32, 43 *e* ad infimum et cottidianum
sermonem demissum genus 10, 14 *p*
uerba uersantur in sermone, con-
suetudine cottidiana 12, 17 *e* sermo
est oratio remissa et finitima cot-
tidianae locutioni III 13, 23 *p* res
cottidianas 22, 35 *p* cottidianis
nuptiis delectari IV 34, 45 *m*

cottidie fiunt III 22, 36 *p* exerceri
24, 40 *p* magis enitescit IV 44, 57 *e*
serpit per forum 49, 62 *m* aliquid
nuntiatur 36 *e*

crebro et celeri uulnere consau-
ciari 19, 26 *e* crebra repetitio uerbi
25, 35 *p* si rarae disponentur — si
crebrae conlocabuntur exornatio-
nes 11 *e* crebras amplificationes
interponemus III 8 *m* concursiones
uocalium fugiemus IV 12, 18 *p*
crebris interuallis uti III 14, 24 *p*
14, 25 *e* commutationibus *ibid.*
lunae eclipsis crebriores quam
solis 22, 36 *p* crebro reuertamur
IV 14, 20 *p* utemur 23, 32 *e* peti-
mus 16, 23 *p* crebrius peruenit
19, 26 *e* idem uerbum ponatur
14, 20 *m*

'Credo' 24, 33 *m* nimium creditis uni
cuique 37, 49 *m* isti credunt doceri
posse 6 *e* Quis hoc credet tantam
amentiam quemquam tenuisse 9 *e*
mihi credite 39 *p* credere homini
21 *e* rumoribus, dolori credi non
oportere II 3, 5 *e* 7, 10 *m* signis et
argumentis plus quam testibus
7, 11 *p* cui praesidio pecuaria cre-
demus? IV 34, 46 *p*

crepitus exauditus II 5 *m*

creuit satis huius uoluminis magni-
tudo I 17 *m*

crimen transfertur in alium II 15 *p*
in quos crimen transferet *e* in ma-

- trem conferens I 15 *p* crimen remouere a nobis II 17, 26 *m* non crimen sed culpam amonemus I 15 *p* eorum quae extra id crimen erunt II 3, 5 *e* criminis translatio I 14 *m* 15 *p* II 15 *p* remotio I 14 *m* 15 *p* adaugendi criminis causa II 30, 47 *e* res erant crimini datae IV 36 *m* de illo crimine iudicium non sit factum II 15 *m* inferre crimina IV 35 *m* cetera ex ordine ponemus III 20, 34 de criminibus aduersariorum apud iudices dicere II 3, 5 *e*
- criminatio** accusatoris ne aliud contineat 27, 43 *m* fidei aut criminationis causa narratio intercurrit I 8, 12 *m*
- quod criminatur** aduersarium fecisse II 4, 6 *p* calumniari 6 *m* res de quibus criminamur 30, 48 *p* nullam rem quam non possit quivis criminari 7, 11 *e* IV 24, 33 *p* aduersarios criminando beniuolentiam captare I 4, 6 *m*
- criminoſe** exponere II 30, 49 *e* oratio criminosior IV 40, 52 *e*
- crinomenon** I 16, 26 *e*
- cruciatu** et tormentis quaeri II 7, 10 *p*
- crudelis** in inferiores IV 40, 52 *e* animum ferum, crudelem II 19, 29 *e* taetrum facinus, crudele 30, 49 *p* o feros animos! o crudeles cogitationes! IV 8, 12 *m* ne crudeles existimaremini 36 *m* crudelissima victoria 39 *m* crudeliter factum I 5 *m* tam crudeliter uitam petisset IV 14, 20 *e* crudelissime trucidantur 39 *e* bellum gerere 14, 20 *p* sepultura prohibuisti 24, 33 *e*
- ut crudelitas** est, Atreus 34, 46 *e* crudelitatem inimicorum aluerunt suo sanguine 15, 22 *p* nefariam saturare 34, 45 *m* anhelans ex infimo pectore 55 *e* non odio neque crudelitate commotus II 17, 25 *e*
- cruentum** telum I 11, 18 *e* cruentam imaginem III 22, 37 *m* cum gladio cruento I 11, 18 *e*
- si cruor** in uestimentis II 5 *m*
- cubitis** emungi IV 54, 67 *m*
- cubantem** in lecto aegrotum III 20, 33 *m*
- cuius** sit domus 51, 64 *m*
- culpam** non crimen a nobis amonemus I 15 *p* id tribuite uestrae culpae IV 36 *p* ut a culpa absint 37, 49 *p* culpa se contaminabit II 16, 24 *p* utrum casu nescierit an culpa *ibid.* ipsius intemperantia et culpa omnia afuisse III 7, 14 *m* num culpa uentum sit in necessitudinem II 16, 28 *p*
- cum uiris bonis** impetum facit I 12, 21 *e* cum pluribus aliis ire celerius coepit IV 55 *m* cum parua manu prodire 24, 34 *m* cum hospitibus intro it 51, 64 *p* quibuscum iocari possis II 24, 37 *m* et nobiscum et sine nobis haec considerabis 31 *e* III 1 *e* ipsi nobiscum transeamus uersum III 21, 34 *m* quicum uisus sit II 5 *p* IV 56 *p* Cum eo iniuriarum agit I 14 *p* cum herede mandati II 13, 19 *e* mihi amicitia fuit cum isto IV 37, 49 *e* Zethus cum Amphione II 27, 43 *m* cum hostium ducibus in colloctionem uenit I 15 *e* una cum oratoris officiis loqui de 3, 4 *e* simul cum cogitatione nata memoria II 16, 28 *m* separatim aut cum comparatione sumitur IV 33, 44 *p* ~~bis~~ coniungetur cum II 12, 17 *e* coniuncta cum I 11, 18 *m* cum utraque re II 21, 34 *e* cum ceteris II 10, 18 *m* commiscebis ius cum iure IV 35 *e* cohaereat cum I 7 *e* conglutinare cum II 3, 5 *p* conuenire cum aduersariis I 10, 17 *p* ~~bis~~ cum re IV 3, 6 *p* ~~bis~~ mihi constare cum ceteris I 9, 16 *e* non constare II 10, 14 *e* utroque faciant II 10, 15 *e* dissentire cum scripto I 11, 19 *p* cum iure, legibus, rebus iudicatis II 10, 14 *e* dissidere 9 *p* cum hostibus dimicatur II 30, 49 *p* cum his dimicare IV 18, 25 *e* nobiscum, cum finitumis, sociis bellum gerere 9 *p* *m* Quibuscum bellum gerimus *p* res comparare cum re IV 2, 4, 14, 20 *e* 8, 12 *p* conferre cum II 13, 20 *p* *ter* III 3, 4 *p* formae cum forma conlatio IV 49, 62 *m* pariter nobiscum progredi III 1 *e* pereat cum rep. IV 44, 57 *p* cum multis 44, 57 *p* dicti cum nomine propositio 49, 62 *p* cum domo aufertur *e* prodire cum corona aurea 47 *m* cum testo ambulare 6 *m* cum sago uenit 52 *p* cum prodierit cum clamyde purpurea 47 *m* cum gladio

I 11, 18 *e* cum clamore uerba conficere III 14, 25 *m* cum magno spiritu IV 52 *m* cum maximo fletu *p* cum turpissimo corporis motu 47 *m* cum adsensione I 2, 2 *p* habet petitionem cum defensione *e* expositionem cum attenuatione suspicionis II 2, 3 *p* expositio cum adseueratione I 3, 4 *m* cum admiratione 6, 10 *m* cum amplificatione et enumeratione II 17, 26 *p* frequentatio cum absolute sententiarum IV 19, 27 *p* in amplificationibus cum cohortatione III 14, 25 *e* oratio cum raris et breuibus interuallis 13, 23 *e* cum aliqua grauitate *m* sermo 15, 26 *m* expositio IV 39 *p* cum parua significatione risus III 14, 25 *p* moderatio cum uenustate I 2, 3 *m* cum quadam uenustate conferri IV 31 *p* formae cum forma cum quadam similitudine conlatio 49, 62 *m* cum causa facere II 19, 29 *p* 28 *e*; 3, 5 *m* cum molestia IV 56 *p* cum ratione — sine dilectu 34, 45 *e* sententiae dupliciter efferuntur cum ratione, sine ratione 17, 24 *e* dupliciter uel sine rationibus uel cum rationibus rem pronuntiare 43, 56 *e* cum diligenti ratione I 2, 3 *e* scriptum esse cum ratione certa II 9 *e* exponitur sermo cum ratione dignitatis IV 52 *p* fortitudo est laboris cum ratione utilitatis perpassio III 2, 3 *e* IV 25, 35 *m* cum ratione amplificationis iteratio 28, 38 *p* cum dolorum perpassione periculorum susceptio 25, 35 *m* cum fide inimicitias gerere 18, 25 *p* cum uirtute, officio, honore uitam colere 14, 20 *m* summa IV 44, 57 *m* fit III 2, 3 *m* cum laude, gloria, uituperatione 13 *p* IV 22, 31 *p* summa prodita 44, 57 *e* mecum tecum secum *e. q. s.* uide ego tu sui cum coniunctio cum *ind. praes.* cum defendimus *etc.* I 3, 5 *quater* tria sunt tempora: cum habemus — cum uidetur — cum defessus est *etc.* 6, 9 *p quater* cum uidetur I 1, 19 *p* cum res dicuntur IV 54, 67 *m* cum iubet *etc.* I 11, 20 *p* 12, 20 *p* 12, 21 *p e* dicit 12, 22 *p* dicimus IV 3, 5 *m* 32, 43 *m* 54, 67 *e* dicunt IV 2, 4 *sit* II 23, 36 *e* commemoramus 30, 48 *p* bene facitis

cum uenitis IV 50 *e* cum uenit I 13 *p* 15 *p bis m* quaeritur II 2, 3 *e* 16, 24 *m* dicitur aliquid IV 10, 15 *m* si, cum plura sunt, pauciora dicamus II 21, 34 *p* IV 20, 28 *p bis* ut si consultet cum accersatur III 2, 2 *p* cum recedendum est 9, 17 *p* cum ipsa res cogit 10, 17 *e* retinet 12, 22 *p* cum est — Cum autem est — Cum autem est 14, 24 *p* cum istos rogas IV 13, 19 *e* cum aut res non egent — aut tempus non sinet 54, 68 *e* cum comparamus — cum notatur III 20, 33 *p* disputamus 23, 39 renouatur IV 28, 38 *e* cum legunt 2, 3 *m* quaerunt 6 *m* cum scribere instituunt Cum uero scribunt IV 3, 6 *e* non tum cum parere debent 4, 7 *e* si, cum incipimus 54, 67 *m* tum maxime, cum detinemur III 24, 40 *m* tum sumitur similitudo cum negamus IV 46 *m* obiurgamus, dicimus 37, 49 *m* tacito cum opus est clamas 15, 21 *m* cum canes funguntur 34, 46 *p* cum uerbum potest accipi 53, 67 *e* cum ita uiuit 20, 28 *m* respicit puerum 50 *p* ostendit 26, 35 quin comode fiat cum conuertantur 28, 39 *e* exprimuntur 39 *e* cum ponuntur 34, 46 *p* cum ducitur *m* sumitur *etc.* 49, 62 *p quater* cum rem uidentur perspicuam facere 40, 58 et reddunt et malunt 44, 57 *p* cum causam dicimus 44, 58 Vix haec dixerat, cum ecce iste praesto: Sedes? inquit 52 *m* cum non summe tenet artem 2, 3 *m* principium est cum reddimus I 4, 6 *p* 8, 12 *p* 10, 17 *e* 11, 18 *m* 11, 19 *p* 14 *p m* quater *e* 15 *p* II 4, 6 *p 5 e* illa defensio tenuis est cum ostenditur 10, 15 *m* 15 *p* 16, 23 *p* 20, 32 *p* 20, 33 *p* 21, 33 *p* 21, 34 *e* 25, 39 *p* 25, 40. 26, 42 *p* 30, 48 *p* IV 12, 17 *m bis* 13, 19 *p* 14, 21 *p* 15, 21 *p* 20, 28 *m* 21 *p* 23, 33 *p* 27, 37 *p m bis* 27, 38 *p m* 28, 39 *p* 29, 39 *p* 29, 40 *p m* 30 *m* 33, 44 *e* 34, 45 *p* 35 *p* 36 *p* 38, 50 *p* 40, 52 *e* 42 *p* 45, 58 *p* 49, 63 *p* 50 *p* 52 *p* 53, 66 *p bis* 54, 67 *m* 55 *p* Est cum completionem supersedendum est II 19, 30 *m bis* Est, cum non est satius, si IV 26, 36 *e* proprius locus est cum dicit et cum auget II 6 *p m bis* 30, 48. 30, 49; cum imperf. ind.:

cum faciebat II 5 *p* Cum te expectabant omnes 25, 40 *m* Qui, cum plures erant, pares esse non poterant IV 18, 25 *e* [ut paulo ante cum de cursoribus adserebatur 46 *m*] *cum perf. ind.*: cum pontes disturbasti II 12, 17 *p* cum spes iniecta est IV 2, 2 cum in artis curriculum descenderunt 3, 4 *e* quae cum enumerata sunt ea quae ob sunt, confirmat 15, 22 *e* Cum enim recessit ea res, nihil superest 17, 24 *e* cum quaesitum est, subicitur 24, 34 *p* Cum uero sinistra mentum subleuauit existimat 50 *p* cum plus est dictum quam patitur ueritas 53, 67 *m* *cum fut. I.*: cum dicemus I 10, 17 *m* II 13, 19 *p* quasi cum dicemus II 30, 49 *m* in ueritate IV 22, 32 (*E*) 43, 56 *m* demonstrabimus II 7, 10 *p* 20, 32 *e* IV 29, 39 *p* uidebitur II 9 *p* cum uoles 11 *e* III 1 *e* uolumus II 17, 26 *m* III 21, 34 *p* utemur II 12, 17 *p* exornabimus IV 44, 58 quaeretur II 14, 21 *p* res proferetur IV 42 *m* fatebimur II 17, 25 *p* Cum igitur erit demonstratum III 4, 7 *m* sequemur 9, 16 *m* Cum autem contendere oportebit 14, 25 *p* aliud uerbum nos meminisse 23, 38 *m* si loco utemur et cum rei magnitudo postulare uidebitur IV 15, 22 *m* Cum ita interponentur 17, 25 *e* Nam cum agetur incolumitas 42 *m* articulus dicitur cum distinguuntur 19, 26 *m* 34, 45 *p* 38, 50 *p* I 14 *p* *cum fut. II.*: cum diu rem auxerimus I 6, 9 *m* cum hoc fecerimus 10, 17 *m* 10, 18 haec erunt considerata II 10, 15 *e* id usu uenerit 13, 20 *p* Cum disturbauerimus, nobis reliquerimus 21, 33 *e* cum usus fuerit Orestes I 16, 26 *m* ab narratione cum inceperimus III 10, 17 *p* cum rem simpliciter pronuntiariamus IV 43, 56 *m* *Mutantur tempora*: cum aut id defendimus aut obpugnabimus I 3, 5 *p* IV 54, 68 *e* in hoc genus cum declinantur et ab eo quo profecti sunt aberrarunt 10, 15 *e* *cum coni. praes.* Cum haec ita sint I 4, 6 *p* cum id ita sit 10, 17 *m* cum factum esse constet II 16, 24 *m* IV 29, 40 *m* cum cohortemur III 3, 4 *p* cum dicant et debeant IV 6 *m* Cum dicat I

16, 26 *e* Cum — confiteatur II 16, 24 *e* fateatur 9 *e* uoceris II 13, 19 *m* cum alteram rem laudes 28 *p* accedas IV 26, 36 *e* Cum multa concurrant argumenta II 7, 11 *p* intellegatur 11 *m* uideamus 19, 29 *e* uideat IV 17, 25 *e* uideamur II 21, 33 *e* IV 43, 55 *e* uideantur 36 *e* 29, 40 *p* cum sit controuersia II 27, 43 *p* diuisio III 4, 7 *e* ut si quis cum accusetur II 27, 43 *e* cum comparetur 28 *p* Sed, si qua inciderit, cum narrandum sit III 7, 13 *p* cum dicere desinamus 10, 18 *e* cum loris caedatur 21, 34 *p* cum leges discrepent II 10, 15 *p* cum possimus IV 1, 2 *p* possis 44, 57 *m* cum id polliceantur 6 *m* ut cum rem afferamus 48 *p* uti, cum uerbum crebrius ponatur 14, 20 *m* ut, cum uelimus, ea possimus uti 29, 41 ut si quis cum uelit 32, 43 *m* *bis* ut si quis cum dicat, loquatur 31 *e* *bis* cum roget, cum cogat 44, 57 *m* *bis* praesertim cum — uideamus II 19, 29 *e* praesertim cum scribas IV 26, 36 *m* *Mutantur modi*: cum et nos commoti dicere uideamur et auditoris animum commouemus 43, 55 *e* *cum coni. imperf.*: cum filium heredem faceret I 12, 20 cum obsideretur 15 *e* circumsederet IV 24, 34 *m* cum sciri — refelli possent II 7, 10 *m* adferretur 9 *e* lex permetteret 10, 15 *p* cum eandem legem ferret 28 *e* cum legem laturus esset I 12, 21 *p* cum ignem diuidere uellet IV 6 *m* cum belligere nobiscum uellent 11 *p* cum eae res ad sensus nostros pertinerent III 11, 19 *e* cum semen gigneretur IV 6 *m* cum — intellegent, cum — uiderent 9 *p* Cum igitur haec omnia faceres, dices, administrares utrum remouebas an non 15, 22 *e* Cum — commonefaceret, cum uoluerentur, commotus es? 24, 33 *e* 28, 38 *p* cum ego adessem uacuum possidere non potuisti 29, 40 *e* Cum militibus urbs redundaret et 52 *p* Cum Graccus deos inciperet precari 55 *m* *cum coni. perf.*: cum definitione sit usus I 12, 22 *m* tum cum id factum sit II 4, 7 *p* 15 *m* cum ad cum uentum sit 5 *e* quod cum dixerit 7, 10 *e* 21, 33 *e* 20, 33

non habuerit 14, 22 *p* cum non-nemo deuenit et cum ille dixerit 20, 33 ut cum alteros magis laudaris 28 *m* ne cum multa dixerimus III 6, 12 *e* cum ipsi praeceperint IV 1, 1 *m* si quis dicat, Olympia cum uenerit 3, 4 *m* ut si, cum feceris, putes — si, cum elegeris, putes 4, 7 *p* nec mirum cum praeceptor reperire non potuerit 5, 7 *m* ut, cum eam communi uerbo appellaris 26, 36 *e* ne, cum te digna dixerim, uidear 30 *m* si obliti estis, cum re nihil egerim, qui est quod uerbis proficere possim 40, 52 *p* cum pro rep. perire noluerit, cum rep. pereat 44, 57 *p* Uti citharoedus cum prodierit — si, cum commorit expectationem, uocem mittat, eicitur 47 *m* *cum plus-quamp. coni.*: cum is — manu missus esset I 14 *e* ne, cum recessissemus, minus seruaretur III 21, 34 *e* essemus laudandi cum talem laborem non fugissemus IV 2, 3 *p* cum artis inuentionem Graecorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus 7 *e* li cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quaeso quae res erat qua freti conarentur bellum suscipere 9 *p* cui imperio omnes gentes consenserant, cum a populo R. superati essent *m* ut, cum bene esset intellectum, facilius inueniretur 28, 39 *e*

Cum — **tum**: cum accusatoris tum defensoris II 6 *m* cum odiosi tum Obscuri 11 *e* cum totius causae tum unius cuiusque argumentationis 18, 27 *e* cum res tum hominum studia IV 2, 2 cum id peccare tum magis etiam delinquere 5, 7 *p* (?) cum rerum magnitudini tum nostris quoque occupationibus assignare I 17 *e* cum utilitatem tum uenustatem IV 49, 63 *e* cum locus tum occasio 41 *p* cum uenustate sermonis tum rationum expectatione 16, 24 cum multum, tum plurimum 13, 19 *m* cum minima tum uero illa II 19, 29 *p* cum in omni disciplina tum uero in mnemonicis III 24, 40 *p* cum se et suas opes et copiam norunt tum uero nihilominus scire poterant IV 9 *p* cum commodum est auditu, tum

uero uehementer comprobatur 18, 26 cum in sermone tum in acrimonia, tum in alio genere uocis 42 *e* cum maxime haec sitiens loquatur 6 *m*

cupiditas II 21, 34 *e* una ad omnia maleficia ducit mulierem IV 16, 23 *m* imperii II 21, 34 *m* imperii cupiditate se scelere contaminarunt 19, 29 *p* cupiditatem 21, 34 *e* testis confirmabis IV 35 *e* aduersarii ostendet II 3, 4 amoris aut eiusmodi libidinis explere 2, 3 *e* turpissimae cupiditati corpus addicere IV 16, 23 *p* propter cupiditatem II 4, 6 *m* immensam pecuniae 24, 37 *p* immensae cupiditates infinitae, immoderatae 22 *p* singulae impellunt uiros ad maleficia IV 16, 23 *m* erigit omnium cupiditates 2, 2 cupiditatum temperantia III 7, 14 *p* moderatio 2, 3 *e* **cupidus** IV 40, 52 *e* honoris 21 *m* cupide dicere et argumentari II 6 *e* sine dilectu temere et cupide transcurrisse in dissimilem rem IV 34, 45 *e* cupide ad inimici perniciem profectum II 19, 29 *e* cupide depugnasse contra ueritatem 28 *m* **cuplo** magis laudare quam possum IV 43, 56 *p* reuerti cupis 15, 21 *e* qui cupit locum equestrem splendidissimum esse 35 *p* ipsi se cupiunt obiurgari 37, 49 *m*

Cur igitur ei parcis? 16, 23 *e* *conf.* 14, 21 *p* 40, 52 *p* II 24, 38 *m* *e* *ter* Deinde cur uolumus III 23, 38 *m* *conf.* IV 3, 4 *p* *bis* quid est cur uelitis 40, 52 *e* quaeritur — cur eiusmodi temporibus II 4, 7 *m*

cura comparat firmitudinem uocis III 11, 20 *p* haec cura comparatur e quantae curae ea res fuerit dis aliis II 30, 48 *p* prae cura spiritus ducebat IV 33, 45 *m* res tibi multas dabit curas 14, 21 *p*

curiam diligit 21 *m*

curas eam rem tam studiose 14, 21 *p* ratio curandae uocis III 11, 20 *e* si modo id quod satis esset curarent poetae II 22 *e* quae curanda sunt cura IV 52 *e* liberi esse non curatis? 53, 66 *e* ut non curet quaerere II 20, 32 *m* curet enumeret 28 *p* curare poteris ut habeas III 24, 40 *p* industria me curasse ut

habere IV 38, 50 *p* curandum ut — conferatur II 1, 2 *e* curandum est ne — repetatur 30, 47 *m* si curetur nequid insit IV 14, 21 *p*
in curriculum artis descendere 3, 4 *e*
currere qui coeperint *m* in certamine currendi 47 *p* cursum uenire Olympia 3, 4 *m*
cursum impetum faciunt 55 *m*
curstarint Ladas alii 3, 4 *e*
cursor defatigatus integro tradit facem 46 *p* esse in cursore tantum uelocitatis 47 *p* [de cursoribus 46 *m*]
am
. 4/ m. **cursus** solis III 22, 36 *p* in cursu continuo IV 46 *p*
custodiant liberos amici IV 47 *p*
custodem omnium partium rhetoricae memoriam III 16, 28 *p*
damnationem remorari I 16, 26 *m*
damnarit IV 14, 20 *m* *ter* Ei damnato I 13 *m* damnabant unius peccati IV 16, 23 *p* ueneficii damnata *ibid.* *p m* damnatus de pecuniis repetundis I 11, 20 *bis* capite damnastis IV 24, 33 *p*
de dicere de I 1 *e* 2, 2 *p* 3, 4 *e* 4, 6 *m e* 4, 7 *e* *bis* 6, 9 *e* *bis* 6, 10 *p* 8, 12 *p* 10, 16. 10, 17 *m e* 16, 26 *m* 17 *m* II 1, 1 *p* 3, 5 *m* 12, 17 *e* 12, 18 *p e* 13, 19 *p* 14, 21 *e* 16, 23 *p* 27, 43 *p e* III 1 *m* 6, 12 *m* 8 *e* 12, 20. 12, 22 *e* *ter* 15, 25 *bis* 19, 32 *e* 24, 40 *e* IV 3, 4 *p* 8, 11 *e* 20, 27 *p* 27, 37 *p m* 28, 39 *m* 31 *e* 32, 44 *e* 34, 46 *e* 37, 50. 40, 52 *m* 42 *p* 43, 55 *p* 43, 56 *m e* 44, 56 *p* 44, 58 *bis* 53, 67 *e* loqui I 3, 4 *e* II 1, 2 *p* 12, 17 *e* III 2, 3 *m* 6, 11 *p e* 7, 13 *p* 16, 28 *p* 16, 29 *m* IV 11 *e* 15, 21 *e* 31 *e* 32, 43 *p* 41 *m* uerba facere I 4, 7 *m* *bis* II 30, 47 *p* mentionem 28 *p* disputare I 10, 16 II 28 *p* III 23, 39 quibus de rebus disputatio futura sit IV 40, 52 *m* agere I 3, 4 *m* II 12, 18 *m* III 20, 33 *m* disserere II 10, 15 *e* narrare III 14, 24 *e* aperire I 6, 9 *p* II 31 *m* ostendere 16, 23 *p* argumentari 29 *e* praedicare IV 40, 52 *p* scribere I 1 *p* II 1, 1 *m* 1, 2 *p* 12, 18 *e* III 1 *m* 2, 3 *m* 11, 19 *m* *bis* 15, 27 *e* 23, 38 *p* IV 1, 1 *p* *bis* 3, 6 *m* praescribere II 16, 24 *m* praecipere I 9, 15 *e* II 17, 26 *e* IV 1, 1 *e* excogitare I 9, 16 *e* uideamus IV 5, 7 *p*

audire 4, 7 *p* proferre II 29 *m* *quater* 8 *m* commonere III 11, 20 *e* controuersiam struere de II 28 *m* id de quo controuersia est I 11, 18 *m e* II 26, 42 *p* 27, 43 *p m* 29 *m* existimatio est de I 5 *e* rumores dissipare de II 3, 5 *e* 8 *m* fama est de *p* iudicium de I 6, 9 *m* *ter* 8, 12 *m* 12, 22 *e* II 13, 20 *p* 15 *m* IV 27, 37 *p* sententiam ferre de II 13, 19 *m* IV 39 *m* decernere de II 13, 19 *e* legem de semissibus I 12, 21 *p* legibus sancire de II 30, 48 *p* locus de humanitate II 16, 24 *e* 17, 26 *p* Caepio de exercitus amissione I 14 *m* confingere de eis rebus I 9, 16 *e* criminari de rebus II 30, 48 *p* supplicium sumere de I 13 *m* 14 *m* II 15 *e* damnatus de repetundis I 11, 20 *bis* dimicare de II 30, 49 *m* IV 9 *m* 16, 23 *e* rationem habere de II 19, 30 *e* idem fieri de imaginibus conuenire III 23, 39 *e* cognoscitur de IV 33, 44 *e* *quater* perspicuum est de 46 *e* prima de II 1, 1 *e* III 11, 19 *p* IV 29, 40 *p* 31 *p* 22, 30 *p* 40, 52 *m* 50 *m* II 2, 2 *e* numquid de consciis 5 *p* relinquere de IV 29, 39 *m* 53, 67 *m* perdere de 10, 14 *e* non de minimo loco aegrotum III 20, 33 *e* de transuerso IV 10, 14 *p* de aliqua parte dissimile II 29 *p* separare de IV 2, 3 *m* detrahere de I 11, 18 *p* II 27, 43 *m* petere de III 4, 8 *e* 7, 13 *p* IV 9 *e* sumere de II 10, 15 *e* 12, 17 *e* IV 17, 24 *p* eligere de 4, 6 *p* 4, 7 *p* *bis* manant de 27, 38 *e* tollere de I 12, 22 *m* de medio II 19, 28 *p* IV 13, 19 *e* tulerit de 3, 5 *m* demonere de 45, 58 *p* 29, 40 *e* 39 *p* eripere de 22, 31 *m* qua de causa III 21, 35 tali de causa II 17, 25 *m* alia de causa III 22, 35 *e* his de causis I 12, 22 *m* IV 7 *e* 49, 62 *p* 1, 1 *m* 56 *p* 45, 59 *m* III 23, 38 *p* De *in principio enuntiati positum* I 8, 12 *p* 9, 16 *m* II 1, 1 *e* 1, 2 *p* 12, 18 *e* 13, 19 *p* 16, 23 *p* III 1 *m* *bis* 2, 3 *m* 12, 20. 15, 25. 19, 32 *e* 24, 40 *e* IV 31 *p* *alibi* qua de agitur I 5 *p* II 12, 18 *m* qua de controuersia non est 29 *m* de his usum dicemus *pro* his deusum? III 7, 14 *m*

debet esse I 7 *p* *bis* IV 6 *p* 18, 26. 28, 39 *m* habere I 8, 13 *m* II 2, 3 *p*

- bis* IV 12, 17 *p* recipere I 2, 2 *p*
 debemus uti 10, 17 *m* aperire *p*
 adhibere III 7, 13 *m* uitare 12, 21 *m*
 eligere 20, 33 *p* metuere IV 36 *p*
 quibus possumus et debemus 3, 5 *e*
 debent proficisci II 4, 7 *p* esse III
 20, 33 *p* remanere 18, 31 *m* parere
 IV 4, 7 *e* debeat esse II 16, 24 *m*
 IV 7 *e* habere, uersari 7 *e* 12, 17 *p*
 confirmare 1, 2 *m* adsignari non
 debeat II 3, 5 *m* debeant sequi IV
 56 *p* fugere 36 *p* uelle III 6, 11 *p*
 rigare IV 6 *e* debebis adsignare
 I 17 *e* debebit esse occupatus II
 3, 5 *p* debebimus significare III
 15, 26 *e* uidetur obpugnari debere
 I 3, 5 *m* quem debent honorem IV
 44, 57 *p* fato uita debetur 43, 55 *m*
 gratia naturae III 12, 21 *e* quae
 uellet ei se debere I 12, 20
decedit imperator IV 46 *p*
decem praecepta II 30, 47 *e* exorna-
 tiones IV 31 *p*
decere accedere 44, 57 *e*
decreuit senatus I 12, 21 *m* ut alius
 aliud decreuerit II 13, 19 *e* decre-
 tum interpositum *ibid.* uis decer-
 nitur per classes *alia* III 2, 3 *p*
decimus locus II 30, 49 *e* in decumo
 loco III 18, 31 *e* decuma *hora* uenire
 IV 51, 64 *p m*
deceptos similitudine loci *m*
declamationis ratione, exercitatio,
 moderatione III 11, 20 *m* 12, 20 *bis*
declinantur IV 10, 15 *e*
decoloratum mortui corpus II 5 *m*
 mortuum fuisse corpore 27, 44
decori est IV 15, 22 *p*
dedecori esse III 7, 13 *e* 7, 14 *p* IV 35 *p*
 sui dedecoris infamiam 16, 23 *p* per
 dedecus 44, 57 *m* in omni dedecore
 uolutari 13, 19 *m* dedecore leui-
 orem mortem III 5, 9 *p*
dedita opera II 30, 47 *m*
deducit domum IV 51, 64 *e* de-
 ducere ab hac re III 24, 40 *m* de-
 duci a uia recta 3, 4 *e* a re honesta
 3, 5 *p* deducuntur in fraudem IV
 9 *e* deductus iracundia II 25, 39 *m*
deerrabimus ab eo I 9, 14 *m* de-
 errasse angiportu toto IV 51, 64 *m*
defatigatio I 17 *m*
defatigatus cursor IV 46 *p* defati-
 gati animi III 9, 17 *e*
defendit hic nihil aliud I 14 *p* id
 defendimus 3, 5 *p* quos IV 38, 50 *p*
 defendat id iussu consulum I 15 *p*
 defendebant eum 13 *m* quos de-
 fendemus IV 38, 50 *e* defende 52 *m*
 quod possis defendere 13, 19 *p*
 locum defendendi II 21, 30 *e* ad
 defendendum III 20, 33 *m* quod ab
 omnibus defendendum uidetur I
 3, 5 *m* defenditur res turpis *ibid.*
 Orestes se defendit 15 *p* imprudentia
 se defendet II 16, 24 *p*
defensio infirma, tenuis I 14 *m* II
 10, 15 *p* *bis* defensionis extrariae
 adsumptio 13, 19 *p* ratio I 16, 26 *m*
bis quae continet defensionem *p*
bis peruertere *p* facti quaerere II
 9 *e* duplicem parare IV 35 *e* in
 integram descendere 30 *p* quod
 uulgarem habet II 25, 39 *m* peti-
 tionem cum defensione I 2, 2 *e* ex
 defensione rationis 16, 26 *e* defen-
 sione extrema uti II 3, 5 *e* aliqua
 tegitur 25, 40
defensor 3, 4 3, 5 *m* 4, 6 *m* 5 *e* 6 *p*
 14, 22 15 *e* 16, 24 *m* defensoris
 prima deprecatio I 11, 18 *m* nar-
 ratio II 2, 3 *p* purgatio 27, 43 *e*
 locus proprius 6 *m* loci communes
 6 *m* 16, 24 *e* officium IV 35 *m* de-
 fensorem uestri se profiteri 36 *p*
 ab defensore refellatur II 14, 21 *e*
 quos defensores habueritis IV 36 *p*
detulit sitellam I 12, 21 *m* delata
 est nauis in portum 11, 19 *e*
defessus auditor 6, 9 *m* defessi
 6, 10 *m*
deflxit gladium in latere IV 52 *e*
 defixo aspectu uti III 15, 27 *p*
definiemus rem certo termino na-
 turae 3, 5 *e* definitur uocabulum
 I 12, 21 *e* definita moderatione ani-
 mi I 1 *m*
definitio *figura* ὁρισμός IV 25, 35 *p*
 definitionem *i. e.* *statum* qui *Graece*
 ὅρος dicitur I 11, 19 *p* uocabuli
 adferre II 12, 17 *p* 26, 41 *m* defi-
 nitione causa constat I 12, 21 *p*
 uti 12, 22 *m* II 12, 17 *p* definitioni-
 bus uulgaribus uti 26, 41 *p* con-
 stitutio legitima ex definitione
 I 12, 21 *e*
deflorescit dignitas morbo IV 27, 37 *e*
 27, 38 *m* *ter*
deformabimus III 22, 37 *m* defor-
 mauerunt Italiam IV 14, 20 *m* mor-
 tuum deformatum II 27, 44
defricari IV 10, 14 *p*
defringit pedem 55 *m*
dehortabimur ab his III 3, 6 *p*

deicit cistas I 12, 21 *e* quos ex collibus deiecimus IV 18, 25 *e* deieciisti funditus ciuitatem 28, 38 *e* deiectis moenibus 8, 12 *e* deieceris me de fundo 29, 40 *e*

dein 23, 33 *p* II 10, 15 *e*

Deinceps I 6, 9 *p* 8, 12 *p* 9, 14 *e* III 24, 40 *e* IV 34, 46 *e* ad cetera, alia deinceps transire I 17 *e* II 18, 27 *m* 31 *e* III 20, 34 (18, 31 *e*) Deinceps igitur 8 *e*

Deinde I 2, 2 *e* 6, 9 *e* bis 10, 17 *m* II 1, 2 *p* 2, 2 *m* 3, 4. 3, 5 *p* 7, 10 *m* 7, 11 *e* 9 *quater* 10, 14 *quater* 10, 15 *p* 11 *p* 12, 17 *e* bis 12, 18 *bis* 14, 21 *ter* 15 *quater* 16, 23 *quinq̄iens* 16, 24 *ter* 17, 26 *e* 27, 44 *e* 30, 47 *e* III 7, 13 *m* 7, 14 *m* 9, 17 *e* 14, 24 *m* 18, 31 23, 38 *m* IV 5, 7 *m* 5, 8 *m* 7 *e* 10, 14 *p* 11 *e* 19, 26 *p* 27, 37 *p* 36 *m* 41 *m* 43, 56 *e* *quater* 50 *m* bis 52 *p* 54, 68 *m* 55 *m* alio nomine, deinde alio atque alio 50 *p* quid deinde II 29 *e* quae deinde IV 51, 64 *e* is deinde 54, 68 *m* deinde tum III 21, 34 *e*

delectationem magnam habere IV 17, 24 *m* 51, 65 ad d. adcommo-
diora 23, 32 *p*

delectat maxime uarietas III 12, 22 *p* maxime delectet IV 2, 3 *e* res parua delectabit 4, 6 *e* nuptiis cottidianis delectetur 34, 45 *m* Samiis delectabimur 51, 64 *e* puerili elocutione delectari 23, 32 *e*

deleuit Kartaginem 13, 19 *p* Numantiam 27, 37 *e* delentur imagines III 18, 31

deliberationem suam ante oculos ponet II 14, 22 *e* faciet, conficiet III 2, 2 *e* uenire in d. *m* in deliberatione eorum 5, 8 deliberationes *i. e. res deliberandae* 2, 2 *p* *m*

deliberatiuum genus I 2, 2 *bis* II 1, 1 *m* ad deliberatiuas causas III 1 *p* in deliberatiuis causis 8 *e*

deliberant 5, 8 ut si deliberet senatus 2, 2 *m* *ter* cum deliberassent bellum gerere IV 9 *p* deliberationes sunt deliberandae III 2, 2 *e*

delibans uirtutem nulla uoce IV 55 *e*

delibutam rubrica III 22, 37 *m*

delicto in aperto positum II 25, 40

deligere (dilegere) IV 21 *e* senti-
tiis 35 *m*

delinquis 20, 28 *m* delinquere 5, 7 *p*

delirat (delerat) 49, 62 *e*

deminuitur 38, 50 *p* deminutus nu-
merus 33, 45 *m* deminutum quod
fuerit negotio I 17 *e*

Deminutio *figura ἀντεναντίωσις*
38, 50 *p*

demitemus corpus III 15, 26 *m*
haec aliquantulum demiserimus
IV 9 *p* *figura* demissa, genus de-
missum usque ad infimum sermo-
nem 8, 11 *m* 10, 14 *p*

demendis litteris 21 *e* demptae lit-
terae 22, 30 *e*

demoretur iudices II 16, 24 *e*

in demortui locum I 11, 20 *bis*

demouendi animum potestas IV
45, 58 *p*

Demonstratio *figura ἐνάργεια* 55 *p*
sine totius sententiae demonstra-
tione 19, 26 *p* demonstratio III
13, 23 *m* demonstrationem *ibid.*
sermo in demonstratione 14, 24 *p*
15, 26 *m*

demonstratiuum genus I 2, 2 *bis*
II 1, 1 *m* ad demonstratiuum genus
causae III 5, 9 *e* ad causas demon-
stratiuas 1 *p*

demonstrat dispositio I 2, 3 *p* accu-
sator II 4, 6 ratio 18, 28 *m* pro-
nominatio IV 31 *e* demonstret II
3, 5 *p* 4, 6 demonstrabit 3, 5 *m*
17, 26 *m* demonstrabimus 7, 10 *p*
III 3, 6 *m* 4, 7 *e* 14, 24 *m* si d. II
7, 11 *m* III 3, 4 *m* bis demonstrari
3, 6 *p* II 19, 30 *p* demonstrauimus
IV 37, 50 demonstrasset II 25, 39 *e*
demonstrassemus 49, 62 *p* aliud
demonstrans 34, 46 *p* demonstran-
tes 44, 56 *p* demonstrare auarum
II 3, 5 *m* quomodo III 7, 13 *m* IV
5, 8 *m* 49, 63 *e* demonstrandi causa
3, 5 *m* in demonstranda uita III
7, 13 *m* demonstrandum est I 16, 25
nidetur III 13, 24 si commutatio
uerbi id erit demonstratura IV 26,
36 *e* si alterum erimus demon-
straturi III 4, 8 *p* utrumque nos
demonstraturos esse *ibid.* quo de-
monstratur II 30, 48 *m* exemplo IV
3, 5 *e* qui demonstrabatur III 15, 26 *e*
demonstrabitur fuisse II 4, 7 *e* 9 *e*
demonstrari iniuriam his partibus
13, 20 *e* uerbis IV 14, 21 *e* demon-
stratum est I 2, 3 *e* III 6, 11 *e* IV
44, 57 *e* 56 *e* bis sit II 29 *e* arbitror
III 1 *p* erit 4, 7 *m*

denique IV 51, 65 40, 52 *e* quid
denique II 21, 34 *m* quod denique

- 7, 10 *e* nihil denique 2, 3 *p* non denique IV 9 *m* 13, 19 *m* aut denique 5, 8 *m* II 5 *p* vobis denique IV 39 *p* uno denique *e* II 3, 5 *m*
Denominatio μετωνυμία IV 32, 43 *p* huiusmodi denominationum *e*
denominabitur *m*
dentes acuens 39 *p* dentibus insecare 49, 62 *m* aduncis *ibid.*
densa frequentatio 19, 27 *p*
denumeratione nostra fiet 20, 27
denuo excipitur alio membro 19, 26 *p*
depeculans famam 39 *p* depeculatus es regna domos 27, 37 *m*
depulsa est ex Italia 32, 43 *p* depultus erit in lacunas 10, 15 *e*
deprauata imitatione I 6, 10 *e*
deprecatio 14 *e* deprecationem *p* II 16, 23 *p* *bis* iustam imprudentiae 30, 49 *p* deprecatione uti 17, 25 *p* huiusmodi deprecationes 25, 39 *m*; deprecatio defensoris I 11, 18 *p*
deprecari supplicium IV 13, 19 *p*
deprehendemus eos II 27, 43 *e*
deprimemus causam I 5 *e* causa erit deprimenda III 2, 2 *e* depressa praeterire II 28 *p* depressa, depressissima uoce III 12, 21 *p* 14, 24 *p* 14, 25 *e* depressus auro IV 49, 62 *e*
depugnasse contra ueritatem II 28 *m*
derelictos homines ab humanitate IV 8, 12 *m* in derelicta regione III 19, 31 *p*
deridere alios IV 1, 2 *p* magis derisus 47 *m* *e* derisi 51, 64 *m*
deriuetur in aliam causam II 27, 43 *m*
derogatio 10, 15 *p*
derogatum sit legi *m*
descendat in dimicationem IV 42 *e* descenderet in alueum 10, 14 *p* descende in defensionem 30 *p* descenderunt in curriculum 3, 4 *e* descenderimus ad infimum 9 *p* descenditur ad consequens uerbum 25, 34 *p*
describere ostentatorem 50 *p* natura describitur certis signis *ibid.* describitur sententia uocabuli II 12, 17 *e* describunt 51, 65
Descriptio figura διατύπωσις 39 *p* descriptione uerbi II 12, 17 *e* contrariae descriptionis ratio *ibid.*
deserantur rationes IV 36 *p* desertus locus II 4, 7 *bis*
desiderium I 8, 13 *e*
desidero IV 37, 49 *p* desideras 15, 21 *e* desiderat III 22, 36 desiderantur IV 46 *m* desideretur 56 *m*
desidiam I 5 *e* II 23, 35 *e*
desidiosam artem IV 32, 43 *m* desidiosos *ibid.*
desino meminisse 16, 23 *e* desinis loqui 52 *e* desinitis *m* desinamus III 10, 18 *e* desinite IV 36 *p*; similiter desinens ὁμοιοτέλετον 20, 28 *m* ex, in similiter desinentibus 3, 5 *m* 22, 32
desisteret sententia 55 *p*
despectui 39 *m*
id desperarit 5, 7 *e*
destinari I 16, 25
deesse tibi III 1 *e*
deteriori II 14, 21 *e* deteriore ordine III 4, 7 *e* ab homunculis deterrimis IV 53, 66 *m*
deterreat ab errato 37, 49 *p*
detinebimus formam eius III 20, 33 *e* detinemur negotio aliquo 24, 40 *m* detinemini spe falsa IV 37, 49 *e*
detraheret I 11, 18 *p* detrahatur de re II 27, 43 *m*
detrimeto fuisse III 7, 13 *e* 7, 14 *p* afficere II 12, 17 *m* prohibere *ibid.* sine famae detrimento IV 10, 14 *e*
deuehatur I 13 *p*
deuenerit in amorem II 20, 33 ad sua IV 1, 2 *p* ad uerbum 26, 36 *m*
deuocari in suspicionem II 3, 4
deuolant omnes IV 17, 24 *m* 48 *m*
donouisse se 44, 57 *e*
deum templis 8, 12 *m* ad religionem deorum immortalium I 4, 7 *e* dis immortalibus II 30, 48 *p* deos III 3, 4 *m* 5, 8 *e* deos immortales IV 32, 44 *p* deos precari 55 *m* per deos 52 *m*
deusum esse his *cum tmesi* III 7, 14 *p*
dexteri pedis 15, 27 *p* leui dexteræ motu 15, 26 *m* contortione IV 19, 26 *e* dextera tenere III 20, 33 *e* defringere IV 55 *m*
ab dialecticis II 11 *m*
dico IV 9 *e* 27, 37 *p* *m* hunc 49, 63 *p* hoc 38, 50 *p* dicit I 12, 20 reus 12, 22 *p* cum dicit accusator II 6 *p* ratio quae idem dicit 24, 37 *p* qui dicit 26, 40. 25, 39 *m* quod in aduersarium dicit *ibid.*; IV 11 *m* *bis* in aurem 50 *m* clare 51, 64 *p* dicimus 5, 7 *p* pro eo I 14 *e* cum dicimus 15 *p* *m* II 21, 34 *m* 30, 49 *p* IV 3. 5 *e* 27, 37 *p* *bis* 37, 49 *m*

in ueritate IV 22, 32 cum dicimus desidiosam artem 32, 43 *m* ut nos dicimus 3, 5 *e* quae dicimus prodesse III 12, 21 *e* de quibus dicimus IV 27, 37 *m* qui dicimus 37, 49 *p* id quod dicimus 3, 5 *e* dicimus aliquid pro iure nostro 36 *p* nihil amplius 54, 67 *e* cum causam dicimus 44, 58 Quid dicitis difficile 4, 6 *p* istud artificiosum egregium *ibid.* dicunt IV 1, 1 *e* 6 *p* qui dicunt 4, 7 *e* 34, 45 *e* tamen dicam 37, 49 *e* si dicam I 9, 14 *m* ut uere dicam IV 36 *m* prope dicam 49, 62 *p* ut si dicas de 53, 67 *e* 54, 67 *m* dicat II 3, 5 *e* is qui dicat 28 *m* quid dicat IV 29, 40 *p* quod dicat II 14, 21 *p* *bis* ut dicat 3, 5 *e* cum dicat I 16, 26 *e* IV 31 *e* ut si quis dicat I 15 *m* II 26, 41 *p* *bis* 27, 43 *e* 28 *p* 29 *m* IV 3, 4 *m* 6 *p* *m* 32, 43 *p* 33, 44 *e* 34, 46 *m* ut si quis . . . et ita dicat II 26, 41 *m* dicamus II 8 *m* nunc dicamus de I 13 *e* quid dicamus 6, 10 *m* quare dicamus IV 16, 23 *p* ut dicamus III 8 *p* IV 37, 49 *m* ne dicamus I 9, 14 *e* 9, 15 *m* 10, 17 *e* si dicamus II 21, 34 *p* quid dicant II 9 *p* IV 1, 1 *m* quod dicant II 6 *e* 27, 43 *e* nequid ambiguum dicant 11 *e* cum dicant IV 6 *e* ut dicant II 7, 10 *p* 15 *e* dicebat 28 *e* dicerem IV 27, 37 *p* 30 *m* cum diceres 15, 22 *e* idemne diceret II 26, 41 *e* ut diceremus I 17 *m* IV 44, 58 dicet II 3, 4 *m* 3, 5 *p* *m* 5 *e* *ter* 10, 14 *m* 16, 24 *ter* III 3, 6 *e* dicet aliquis IV 26, 36 *m* contra dicet II 17, 26 *p* III 3, 6 *m* dicemus posterius, post, primum I 4, 6 *m* III 12, 22 *e* IV 43, 55 *p* 8, 11 *e* 7 *e* deinceps III 24, 40 *e* occulte I 6, 9 *e* celeriuscule III 14, 24 *m* dilucide IV 12, 17 *e* plura 43, 56 *e* sic II 10, 14 *p* si dicemus I 9, 16 *p* II 8 *p* 9 *p* uariam commutationem 31 *p* III 3, 4 *m* *quater* 3, 5 *p* 3, 6 *m* *bis* 4, 8 *m* *bis* 6, 11 *e* ordine 7, 13 *m* principia 12, 21 *p* cum dicemus I 10, 17 *m* II 17, 25 *p* 30, 49 *m* IV 38, 50 *p* 43, 56 *m* de eadem re, eandem rem 42 *p* dicemus a scripto *etc.* II 6 *e* *bis* 8 *p* 9 *p* 10, 14 *p*; I 14 *p* II 7, 10 *bis* 7, 11 *m* 8 *p* *m* 10, 14 *p* 13, 19 *p* 21, 33 *e* III 7, 14 *p* *bis* 8 *e* qui sententiam dicent III 2, 3 *p* quae dixi IV 40, 53

ut dixi 9 *p* is qui dixit 53, 67 *e* quod diximus I 9, 14 *e* postea IV 5, 7 *p* iam 54, 67 *m* ut ante I 11, 18 *m* de qua posterius IV 37, 50. 44, 56 *p* 44, 58 de quibus ante in 20, 27. 43, 56 *e* qui ante contra dixerunt I 6, 9 *bis* multi III 11, 19 *p* cum dixerit II 7, 10 *e* 20, 33. 21, 33 *m* numquid dixerit II 5 *p* quid dixerit *omisso subiecto* IV 26, 35 quae ante dixerit II 26, 42 *m*; qui uerum dixerit IV 18, 25 *m* quod nuperrime dixerit I 6, 10 *m* ut si dixerit II 26, 40 III 20, 33 *m* *bis* si prius pauca dixerimus I 10, 16 *e* IV 1, 1 *p* cum multa dixerimus III 6, 12 *e* si dixerimus 23, 38 *e* quid quoque loco dixerimus II 18, 27 *e* nos non facile dixerimus III 11, 19 *p* dixerat IV 52 *m* si quis dixisset, tametsi uere dixisset 38, 50 *m* dicite 29, 39 *m* dicere de re incipiamus I 1 *e* III 9, 17 *p* 18, 30 nescio quid IV 52 *e* aliquid 54, 67 *m* coepit eadem et alia 10, 14 *m* cum desinamus III 10, 18 *e* posse I 2, 2 *p* 12, 22 *m* III 18, 30 II 13, 19 *p* IV 1, 2 *e* non inornate 31 *e* conuenit II 7, 11 *p* III 12, 21 *e* uidetur IV 50 *p* uidentur 3, 6 *e* aliud atque aliud uideamur 42 *p* commoti uideamur 43, 56 *e*; apud iudices II 3, 5 *e* quae sciat IV 35 *m* cupide II 6 *e* contra 26, 42 *m* satis erat 22 *e* quibus causam dicere non licuisset 28 *m* nolo nimium IV 38, 50 *m* plura 54, 67 *e* nolle 27, 37 *p* nolo 30 *m* non ausim 3, 5 *p* 30 *m* audes istuc 29, 40 *p* 30 *m* nequiter studes 20, 28 *m* dixisse satis fuerat II 21, 34 *e* ne uidear indignum quippiam IV 30 *m* ut uidearis leuius 26, 36 *e* ne minus uideamur III 24, 40 *e* articulus dicitur IV 19, 26 *m* Dicitur item prudentia III 2, 3 *e* exordium quod uulgare dicitur I 7 *m* quod dicitur II 27, 43 *p* hoc non dicitur 26, 40 IV 3, 4 *p* aliquid uerbis grauioribus 10, 15 *m* quo in loco res gesta dicitur II 5 *m* qui dicitur se deuouisse IV 44, 57 *e* quod necessario cecidisse dicitur II 16, 23 *e* IV 46 *m* idem per rationem dicitur II 24, 37 *m* quattuor modis: per contrarium *e. q. s.* IV 45, 59 *m* 47 *p* *m* quae iure praestare dicuntur II 13, 20 *e*

quae ab eis dicuntur IV 4, 7 *e* quae dicuntur 28, 39 *m* *bis* cum res dicuntur 54, 67 *m* quod dicatur sustulisse I 12, 22 *p* qua hora factum esse dicatur II 4, 7 *m* quod peccatum reus suscepisse dicatur 15 *p* quare bruta fortuna dicitur 24, 37 *e* ne de alia re dicatur 27, 43 *p* aut res non eiusmodi dicatur esse III 3, 6 *p* quae facta dicantur I 6, 9 *m* si separatim ac singulae dicantur III 10, 18 *p* ne 'magnum' diceretur IV 38, 50 *e* quae uere dicerentur II 7, 10 *m* dicetur 12, 18 *p* per negationem IV 46 *m* 47 *m* quae ex arte dicuntur 4, 7 *p* simul dici poterat II 1, 1 *p* potest sine malitia 26, 40 quae possunt IV 28, 39 *m* *bis* plane potuit 46 *p* separatim possint 4, 7 *e* quid possit 23, 33 *p* posse III 6, 11 *e* potuisse IV 25, 35 *e* Non potest dici 23, 33 *m* 28, 39 *e* oportet 23, 33 *p* 29, 40 *p* oportuisse dici uideatur 25, 35 *e* quod dici uidetur II 25, 40 pure uideatur IV 12, 17 *p* se diuitem 50 *p* quod dici coeptum est 30 *m* dicendi copia I 1 *p* ratio *ibid.* *pm* certa uia ratioque 2, 3 *e* sine adsiduitate 1 *e* usus consuetudoque 2, 3 *e* dicendi praeceptores omnium IV 6 *m* in dicendi opere I 7 *p* dicendi tempus III 16, 28 *p* auctoritas IV 23, 32 *p* apertius dicendi causa 45, 59 *p* 47 *p* in dicendo I 2, 3 *e* II 11 *e* III 3, 4 *p* 4, 7 *p* 4, 8 *ter* 9, 16 *m* 10, 18 *e* 11, 20 *m* 12, 21 *p* 12, 22 *m* IV 7 *p* *bis* 11 *e* 28, 39 *e* 29, 39 *p* 37, 49 *pm* 38, 50 *e* 43, 56 *p* 44, 58. 56 *pm* dicendum fuit I 17 *e* II 1, 2 *p* dicendum uidetur I 2, 3 *e* 3, 4 *e* III 12, 20. 15, 25 quia plura dicenda uidebantur 1 *m* IV 34, 46 *e* ad dicendum prodesse 5, 8 *m* inutiles III 10, 18 *p* Comparanda 11, 19 *m* hostis est dictus IV 54, 68 *m* re semel dicta 2 *p* dictis quibus 30 *m* res dicta tantummodo uidetur 26, 36 *m* suspensiones separatim dictae 40, 53 ut ante dictum est I 16, 26 *m* 17 *m* II 14, 21 *e* IV 32, 44 *e* satis II 2, 18 *e* III 15, 25 19, 32 *e* IV 4, 7 *e* 38, 50 *m* dictum est quo pacto 56 *e* IV 29 *e* in aliam partem ac dictum sit 26, 40 quod dictum est in expositione 24, 37 *p* IV 26, 36 *p* Quoniam dictum est 12, 17 *p* III 1 *m*

plus IV 53, 67 *p* dictum est per 46 *m* *e* 47 *p* *e* II 24, 37 *p* quod primum, extremum dictum est 29 *e* 22 *p* nuperrime dictum III 10, 18 *e* nihil dictum sine causa putetur II 2, 3 *p* quid dictum sit IV 26, 35 Adhuc quae dicta sunt I 9, 16 *e* II 4, 7 *e* IV 30 *e* satis erit dictum I 8, 12 *p* quicquid II 30, 47 *m* simul III 12, 22 *e* quae erunt dicta II 7, 10 *e* quae dicta erunt *p* quibus de rebus simus dicturi I 4, 6 *e* quibus, quot de rebus dicturi sumus 4, 7 *e* 10, 17 *e* *bis* quid dicturi sumus III 4, 8 *p* nos dicturos I 6, 9 *e* 6, 10 *p* pauca III 6, 12 *p* *bis* quid putamus illos dicturos IV 52 *e* nos esse dicturos I 6, 10 *e* necessaria dictu III 8 *m* dicti cuius praeteriti IV 49, 62 *p* prioris 28, 38 *e* ab aduersarii dicto I 6, 10 *p* siqua inciderint dicta, rogata, responsa III 14, 24 *e* dictatur 17, 30 *p*

ad diem commeatus uenire I 14 *m* eodem die IV 51, 64 *p* postero 41 *m* qua die hora II 4, 7 *m* singulis diebus IV 51, 64 *e* posterius die *m* differt nihil II 20, 33 tempus differendum I 12, 22 *p*

difficilis inuentio IV 32, 43 *e* difficile est inuenire II 18, 27 *p* III 22, 37 *e* IV 4, 6 *p* 17, 24 *p* inuentu 28, 39 *e* Quid dicitis difficile 4, 6 *p* memoriam nimis difficilem III 24, 39 *p* ab hac difficili consuetudine *e* ut ars difficilior cognitu putaretur I 1 *m* in rebus difficilibus III 24, 39 *e* inuentio difficillima II 1, 1 *e* III 8 *e* coniecturalis constitutio II 8 *e* 2, 2 *e* quae difficillima essent 1, 1 *m* difficillimum genus iudiciale *ibid.* in rebus difficillimis IV 34, 45 *m* difficillimum est expolire II 18, 27 *p* multo difficillime dilui possit IV 18, 26

difficultatem magnam habere causa uidebitur III 10, 17 *p* rei non nostra difficultate fiet IV 7 *e* quae difficultates ab nobis absunt 56 *m*

non diffidimus nobis *ibid.* diffiditis uestris fortunis 45, 58 *e* sibi diffidunt 56 *p* diffidet se habere posse 5, 8 *p* diffisi tuo studio III 24, 40 *e* utrum diffidendum an confidendum fuerit II 4, 7 *e*

diffuit sermo totus IV 11 *m*

diffusa scriptura 2, 3 *m*

dignitas τὸ πρέπον III 13, 23 *m* IV 13, 18. III 6, 10 *e* 7, 14 *p* IV 23, 32 *m* formae 27, 37 *e* 27, 38 *m* *ter* ciuitatis 25, 35 *p* quaedam orationi comparatur 46 *m* dignitatis causa 49, 62 *p* cum ratione 52 *p* plurimum habet 54, 67 *e* dignitatem III 13, 23 *m* IV 12, 17 *p* ad uirilem adcommo- datum III 12, 22 *m* IV 43, 55 *p* 52 *e* 53, 66 *p* adposita forma 47 *m* habere 13, 18. 56 *p* dignitate adficiunt 11 *e* ex infima uerborum 8, 11 *m* sermo in, cum dignitate III 14, 24 *p* 15, 26 *m* in dignitate consumitur opera IV 12, 18 *e* demonstrabatur III 15, 26 *e* idoneas dignitate sua 3, 5 *p* ex hominis II 13, 20 *m* pro cuiusque III 2, 3 *e* si personarum dignitates constabunt I 9, 16 *p*

dignum ignominia IV 30 *m* illius uirtute 52 *e* supplicium 8, 12 *p* moribus tuis digno nomine 29, 40 *p* te, me digna dicere 30 *m* 52 *e*

diudicari auribus 14, 21 *e*

dilabentur inpune peccata II 25, 39 *m* dilapsa est fortuna IV 17, 24 *m*

dilectum habere bonorum III 2, 3 *m* sine dilectu IV 34, 45 *e*

diligere *uide* deligere

diligens memoria III 11, 19 *p* dili- gentem et parcum IV 34, 46 *m* cum diligenti ratione I 2, 3 *e* uti dili- genti notatione III 20, 34 diligenter notatas res 22, 37 *e* 23, 38 *e* con- sideranda I 6, 9 *p* considerabis II 31 *e* obseruare 27, 43 *e* IV 48 *p* scribere III 11, 19 *e* perscriptum II 9 *m* exputare 30, 49 *e* animaduer- tere III 14, 24 *e* eligere IV 2, 3 *p* numeretur 50 *m* diligentius con- sideranda II 24, 38 *p* te exercueris IV 56 *p* eo diligentius perscrutati sumus II 8 *e*

diligentia ista non est IV 25, 35 *m* diligentiam nostram laudabis II 31 *e* diligentia comparare III 7, 14 *p* IV 20, 28 *m* conprobare III 24, 40 *p* opera et diligentia consequi IV 35 *m*

diliget Curiam 21 *m* nomen senatus 35 *p* diligunt 36 *p* dilexerunt plu- rimum 22, 31 *p* diligere 21 *e* for- mam 20, 28 *e* •

dilucida narratio I 9, 14 *p* breuitas III 21, 34 *e* dilucidam expositionem II 2, 3 *p* IV 39 *p* orationem 12, 17 *e*

ut dilucidum esset hoc genus 28, 39 *e* id magis dilucidum reddit 49, 62 *p* eo dilucidior narratio I 9, 15 *e* rei dilucidae III 4, 8 *p* quo dilucidior res possit esse 23, 39 dilucide narrare I 9, 15 *p* dicere 17 *e* IV 12, 17 *e* loqui II 1, 2 *p* scribere 9 *e* III 11, 19 *e* proponit IV 25, 35 *e* intellegere II 20, 31 *p* exornatio facta IV 49, 63 *e*

diluere crimina 35 *m* dilui 18, 26 diluitur II 24, 38 *e*

dimicationem uitae IV 42 *e*

dimicare cum 18, 25 *e* dimicarem? 24, 34 *m* dimicatur de uita cum II 30, 49 *m*

diminutum *uide* deminuere

dimiseritis inpunitum IV 39 *p*

diripiuntur e gremiis 39 *e*

discedunt 51, 64 *p* discessit I 15, 25 *e* discesserit sine supplicio II 17, 25 *m* quemadmodum discessent IV 9 *e*

disciplinam aliquam rei habere III 3, 4 *p* huius infantiae garrulam disciplinam II 11 *e* militarem IV 38, 50 *p* disciplina comparari III 22, 36 *e* in omni 24, 40 *p* esse in bonis disciplinis 7, 13 *e* disciplinis erudita IV 53, 66 *m* honestissimis muniuit meas rationes 43, 55 *m* uinci 32, 43 *m*

qui **discet** 5, 7 *e* qui nemonica di- dicerunt III 17, 30 *p* qui discere uult IV 5, 7 *m* 5, 8 *p* qui haec uelint 6 *e* statuas facere didicit *ibid.*

discrepant leges inter se II 10, 15 *p* sententiae discrepantes IV 28, 39 *p*

discrimen uitae nullum 42 *m* uenire in 44, 57 *m* in reip. discrimine *ibid.*

diserta explanatio 30 *m*

disiecit Corinthum 27, 37 *e* res uage disiectas 2, 3 *p*

dislunctio disiunctum *figura* διε- ζευγμένον 27, 38 *e* 27, 37 *m*

dispar uitium II 3, 5 *p* ex re dispari IV 45, 59 *p* res dispaes 2, 3 *p*

dispergemus uarie exornationes 23, 32 *e* uage dispersimus 31 *p* res dispersae 40, 52 *e* suspensiones dis- persas II 2, 3 *p*

dispertiuntur negotia IV 35 *p*

disponemus ex institutione artis III 9, 16 *bis* distincte et ordinate IV 56 *e* res disponere *ibid.* in dis- ponendo III 9, 16 *p* rarae si ex- ornationes disponentur IV 11

- dispositio** τάξις, οἰκονομία I 2, 3 p III 9, 16 p 9, 17 p *bis* locorum 10, 18 e imaginum 17 m dispositionis perceptio firma I 2, 3 m dispositionem p artificiosam conmutare III 10, 17 de dispositione 1 m 8 e ex hac dispositione perspicuum est m formarum uti 20, 34 dispositiones argumentationum huiusmodi 10, 18 p artificiosae 11, 19 m dispositionum genera 9, 16 p
- disputatio** II 7, 10 p e 27, 43 m IV 40, 52 m disputationis ueritate 2, 4 p
- disputamus** de III 23, 39 e neglegentius disputare II 28 p disputandum est I 10, 16
- in disquisitione** positum II 26, 41 m
- dissentiant** leges II 10, 15 p dissentire uidetur uoluntas cum scripto I 11, 19 p II 10, 14 e ipsum sibi 26, 42 m
- disseremus** posterius 10, 15 e
- dissidere** uidetur uoluntas cum scripto 9 p
- dissimili** de re profertur 29 m in dissimilem rem transcurrisse IV 34, 45 e utrum ea res similis sit an dissimilis II 12, 18 e dissimiles sint qui audiant atque ille III 6, 12 e loci dissimilis forma et natura 19, 31 m ad res dissimiles similia uerba adcommodari IV 21 p dissimiles non sunt 22, 30 p finitima uerba rerum dissimilium 33, 45 e in rebus maioribus aut minoribus aut dissimilibus II 12, 18 m de aliqua parte quod dissimile est 29 p res simili de causa dissimiliter iudicatae 13, 20 p
- dissimilitudinem** animorum I 8, 13 m
- dissimulationem** I 8, 13 e per d. conficere 7, 11 p
- dissipare** fabulam II 8 m dissipatos esse rumores 3, 5 e
- dissoluere** contronersiam contronersia 26, 41 m dissoluerimus contraria adiumenta I 10, 18 dissolutam neglegentiam III 3, 6 e genus dissolutum ἐκλελυμένον IV 11 p
- dissolutio** contrariorum locorum I 3, 4 e
- dissolutum** figura ἀσύνδετον IV 30 p
- dissuadebimus** nimium progredi III 3, 5 e ad dissuadendum 3, 4 e
- dissuasionem** I 2, 2 e
- distinctionem** commodissimam locorum III 19, 32 e
- distinguens** uarietate orationem IV 13, 18 hoc genere distingemus 15, 21 e interuallis distinguuntur 19, 26 m distincti interlucere III 19, 31 m orationem sicuti coloribus distinctam reddere IV 11 e citharam auro et ebore 47 m luminibus commode distinctis orationem inlustrare 23, 32 e distincte disponemus 56 e
- distrahuntur** IV 39 e
- distribuisse** dupliciter et bipertito I 11, 18 p distributa est in II partes 10, 17 p II 2, 3 p 18, 28 p III 15, 26 p sunt distributae 13, 24
- distributio** rerum I 2, 3 p distributione uti 10, 17 m argumentationis distributionem percipere II 18, 27 e distributio in pronuntiatione III 13, 23 e distributionem *ibid.* per distributionem 14, 25 p 15, 27 p in distributione 14, 25 m distributio figura διαλέσεως, μερίσμός IV 35 p
- disturbat** pontes I 12, 21 e disturbasti II 12, 17 p collectionem 21, 33 e
- ditata** urbs triumphis IV 53, 66 p
- diu** augere I 6, 9 m semper aut diu in malis fuisse II 31 m meminisse III 22, 35 m cogitare IV 11 m placere 23, 32 m iam diu 37, 49 e diutius commorari II 18, 27 m IV 22, 31 m remoramini 36 e manent in animo III 22, 35 e manetur IV 45, 58 p diutissime in memoria III 22, 37 p
- diuersorum** IV 51, 64 m
- diuersa** saepe sunt ea II 13, 19 e in, ex rebus diuersis IV 13, 19 p 18, 25 p
- diuitem** 50 p se dici *ibid.* diuitis esse 14, 20 e
- diuidere** ignem mortalibus 6 m diuidit res plures separatim 35 e per enumerationem 40, 52 m diuidimus in III 13, 23 p diuisimus in I 9, 16 e diuiditur in 10, 17 m 11, 19 p 14 m *bis* II 4, 6 e 5 p 16, 23 p *bis* III 2, 3 p m *bis* 4, 8 p 6, 10 p 11, 19 e 11, 20 p 13, 23 m e 13, 24 IV 13, 18, 34, 46 p diuisa est in III 13, 24
- diuisio** locorum III 4, 7 e in praeeptione IV 32, 43 e diuisione reddere concinniores sententias III 12, 22 p crebris diuisionibus uti 14, 24 p in fraterna diuisione IV 40, 52 p diuisio προκατασκευή,

- προέκθεσις* I 3, 4 *m* 10, 17 *p* diuisionem 3, 4 *p* de diuisione 10, 16 *e* II 1, 2 *p* uti III 7, 13 *m* 9, 16 *m* quadripertita 4, 8 *m* diuisione uti in uim et consilium *p* a diuisione initium sumendum II 30, 47 *e* diuisio *figura προσαπόδοσις* (Cic. de or. III 54, 207 Quintil. IX 3, 93) IV 40, 52 *p* diuisionem *m*
- diuitiae** III 6, 10 *m* 7, 14 *m* IV 14, 20 *e* diuitias I 5 *m* IV 14, 20 *e* *bis* 32, 43 *m* ostentas, iactas 33, 44 *e* 49, 62 *e* parare, comparare II 20, 32 IV 20, 28 *m* diuitiis praefer uirtutem 14, 20 *e* in diuitiis qualis fuerit III 7, 14 *e*
- dat** praeceptio certam uiam rationemque dicendi I 2, 3 *e* rationem damus quaerendi III 23, 39 demus nostri consilii IV 1, 1 *p* quin illum mihi datis IV 52 *m* det cognitorum II 13, 20 *m* ciuitatem III 2, 2 *e* mihi ueniam IV 14, 21 *m* dabit facultatem natura negotii 29, 41 facultatem dedisset fortuna 16, 23 *e* datur auditori potestas 45, 58 *p* res tibi multas curas dabit 14, 21 *p* dedi familiam 51, 64 *e* dedit uitam 44, 57 *e* felicitatem fortuna 20, 27 plus calamitatis dederit uictoria 26, 36 *p* satis supplicii 10, 15 *e* dederat negotium puero 51, 64 *m* quod datur otii I 1 *p* tempus dabitur III 16, 28 *p* † darem IV 50 *p* da seruos in quaestionem 30 *p* dato quae uolet I 12, 20 hanc honestatis commemorationem non dare soleant partes III 4, 7 *p* uitam patriae IV 44, 57 *m* poenas dedisse 35 *p* 32, 44 *p* me daturum causam qua inductus accesserit II 19, 30 *p* tamen iusta causa daretur, quare uelimus III 16, 29 *m* cuius nomine scripta dentur agenda I 14 *p* locus detur asturconi IV 50 *m* memoria datur doctrinā III 16, 29 *p* si cui data est egregia 16, 28 *e* est datum a natura 15, 26 *m* uita data esset IV 22, 31 *p* uenenum datum II 27, 44 *e* oraculum erat IV 30 *e* res erant crimini datae 36 *m* datos esse sermones uni cuique 52 *e* demus operam ne 22, 30 *m* dabit ut II 3, 5 *e* dabimus 7, 11 *e* I 10, 16 dedimus 17 *m* utrum data sit opera II 16, 24 *p*
- docet** oratio quomodo III 13, 23 *m* natura 22, 35 *p* 22, 36 *m* ut doceamus quemadmodum II 18, 27 *p* excogitasse quod alios doceant IV 3, 6 *e* commode reprehendere docebit II 20, 31 *m* docebimus I 2, 2 *e* docebo 7 *m* si docebimus II 8 *p* docuit senatum I 12, 21 *p* docuimus quemadmodum II 1, 2 *e* 2, 2 *e* III 9, 16 *e* IV 5, 8 *e* 44, 56 *p* 45, 58 *m* quod oportuisset simpliciter docere I 11, 18 *p* quod docere II 29 *m* III 21, 34 *e* si quam rem eos docere uelimus 15, 26 *e* praeceptoris est docere quemadmodum 23, 39 similitudo quae docere possit IV 48 *e* doceri posse commodius eos alia ratione 6 *e* docendi causa I 16, 26 *p* in docendo — in dicendo III 4, 8 *m*
- docilis** auditor I 4, 7 *m* docilem *p* 7 *p* *e* dociles 4, 6 *p* 4, 7 *p* 7 *p*
- doctor** noster 11, 18 *p*
- doctrina** ingenio nitescit III 16, 29 *p* quod doctrina primum inuenerit 22, 36 *e* minimum ualet 24, 40 *p* ratione doctrinae naturae comoda amplificare 16, 29 *p* doctrinam imitatur ingenii bonitas 16, 28 *e* memoria quae doctrina datur 16, 29 *p* doctrina subpeditabitur naturae 21, 34 *e* in doctrina atque arte plus praesidii *ibid.* sine doctrina IV 46 *e*
- doctus** erat Laelius 13, 19 *e*
- dolere** nostris incommodis II 31 *m*
- doloris** finem 7, 10 *e* significationem IV 15, 22 *p* dolori credi non oportere II 7, 10 *m* dolorem uitare II 2, 3 *e* leuiorem dedecore III 5, 9 *p* cogi summo dolore II 7, 10 *p* nullo dolore III 3, 5 *m* dolorum perpessio IV 25, 35 *m*
- dolus** III 2, 3 *p* dolum *ibid.* 4, 8 *p* dolo malo negotium gestum II 14, 21 *e* dolis malitiosa Kartago IV 53, 66 *m*
- domesticos** parietes 22, 31 *e* tumultus 28, 38 *p* domesticis testimoniis 1, 2 *m*
- dominationem** II 2, 3 *e* fortunae IV 17, 24 *m* ne habeat fortuna nimis magnam in nos 19, 27 *m*
- dominatu** nefario hostium ciuitatem obruere 8, 12 *e*
- dominari** 52 *m*
- dominus** est *e* aedium beatus *p* dominum serui I 14 *m* IV 51, 64 *p* ab instrumento dominum denominare

- 32, 43 *p* dominos se dicunt fontium 6 *e*
domnaedi pro notitia 51, 64 *p*
domus 39 *e* tota *m* cuius sit 51, 64 *m*
 aliorum domum perfringens 39 *p*
 nouisse 50 *e* deducit 51, 64 *e* recta
 abire 50 *e* redire III 2, 2 *p* IV 41 *m*
 suam se conicit 51, 64 *m* itionem
 parant III 21, 34 *p* quom domo
 aufertur IV 49, 62 *e* domi 20, 27.
 23, 33 *e* 50 *m* contineri 52 *p* alie-
 nae 30 *m* 54, 67 *m* domos omnium
 depeculari 27, 37 *m*
donatum esse II 27, 43 *e*
draco iubatus IV 49, 62 *m*
dubitatio ne parua quidem I 16,
 26 *p* dubitationem malefici susci-
 piendi remouebat II 19, 28 *e* dubi-
 tatio *figura ἀπορία, διαπόρῃσις*
 IV 29, 40 *p* dubitatione uti I 6, 10 *m*
dubitaueritis in sententiis ferendis
 IV 36 *m* Gracco dubitanti quid
 esset 55 *e*
dubium genus causae ἀμφίδοξον
 I 3, 5 *p* 4, 6 *p* non est dubium quin
 II 19, 30 *p* quod dubium est, non
 est IV 18, 26
ducit mulieres cupiditas ad male-
 ficium 16, 23 *m*; 21 *m* haec res nos
 duxit ad hanc rationem 7 *m* exer-
 citum contra 16, 23 *e* ductus est
 in carcerem I 13 *m* duc tecum Li-
 banum IV 50 *m* ducebat spiritus
 33, 45 *m* ducitur a similitudine
 34, 46 *e* ex contrario *m* similitudo
 ducitur a persona *ibid.* translatio-
 nes a simili oratione ductae *p*;
 duxi probum II 24, 38 *e* satius esse
 duxit I 15 *e* neminem prae se du-
 cit hominem IV 20, 28 *m*
dulcedo animum 21 *m*
dulcior melle sermo 33, 44 *m* quae
 tibi dulcissima sunt in uita 52 *p*
dum caute loqui uolunt, dum me-
 tuunt II 11 *e* dum eam uitatis IV
 36 *e* dum peregrinatur 50 *m* dum
 loquitur 51, 64 *p* ne, dum haec
 consecremur, ueniamus 10, 15 *p* dum
 sint adcommodata I 5 *p*
dummodo intellegatur II 20, 33
duo sunt genera I 4, 6 *p* 8, 13 *p* II
 20, 31 *p* III 9, 16 *p* IV 20, 28 *e*
 45, 58 *e* duo uitia 12, 17 *m* aut
 plura uerba 20, 28 *p* duae partes
 I 14 *p* leges II 10, 15 *p* sententiae
 IV 28, 39 *p* memoriae III 16, 28 *m*
 res II 21, 34 *p* IV 40, 52 *p* unius
 alicuius aut denique duorum 5, 8 *m*
 ratio de duabus partibus habenda
 II 19, 30 *e* duabus aut pluribus
 partibus subiciens rationes IV
 40, 52 *m* duabus rebus comparatur
 12, 17 *e* ex rebus diuersis duabus
 18, 25 *p* ex duobus membris 19, 26 *p*
 utrum de duobus 29, 40 *p* in duas
 partes I 10, 17 *p* III 2, 3 *p* ad
 duas res IV 26, 35 duas aut plu-
 res sententias significat scriptum
 I 12, 20 *p* accipi, trahi in II 11 *p*
 IV 58, 67 *e*
duplex reprehensio II 25, 39 *p* dis-
 positio III 9, 17 *p* duplicem utili-
 tatem II 20, 31 *m* defensionem IV
 35 *e* duplici conclusione II 24, 38 *p* *m*
 ratione IV 37, 50 duplices simili-
 tudines III 20, 33 *p* dupliciter et
 bipertito distribuisse I 11, 18 *p*
 efferuntur IV 17, 24 *e* fit 42 *p* com-
 mutari 43, 56 *m* pronuntiare *e*
duplicatur uoluntas III 4, 7 *m*
duriter translatis uerbis IV 10, 15 *m*
 cum ducibus hostium I 15 *e*
ebur, aurum, argentum IV 32, 43 *m*
 auro et ebore 47 *m*
ecce tibi 10, 14 *p* iste 52 *m*
eclipsis solis et lunae III 22, 36 *p*
ecqua fuerit II 4, 7 *e* ecquid scrip-
 tum sit 12, 18 *m*
ediscere III 23, 38 *p*
edisseretur II 17, 26 *e*
edas IV 28, 39 *p* esse *ibid.*
edere III 17 *e*
edocet uos facile IV 8, 12 *e*
educatio III 6, 10 *m* 7, 13 *e*
educt corpore telum I 11, 18 *e*
eduxit, educeret exercitum 15 *e*
efferre alteram rem II 28 *p* fre-
 quentibus uerbis efferat senten-
 tiam IV 19, 27 *e* efferre oratione
 magnitudinem calamitatis 39 *e* in-
 uentio uulgari sermone efferatur
 56 *p* uerbum uitiose effertur 12,
 17 *m*; 30 *p* uerba isdem casibus
 efferuntur 20, 28 *p* sententiae du-
 pliciter 17, 24 *e* ita 28, 39 *p* res
 communi uerbo elata 26, 36 *m* ut
 efferatur cursor ultra finem 47 *p*
efficit uulnus 28, 38 *m* pigros 32,
 43 *m* quae efficiat 51, 64 *e* *bis* effi-
 ciemus beniuolum I 5 *e* quomodo
 quidque effici possit 4, 7 *p*
effictio *figura χαρακτηρισμός, εἰκασμός*
 IV 49, 63 *p*

effingitur uerbis forma *ibid.*

effugere incommoda 44, 57 *p*

effuso nullo genere uocis III 12, 21 *m*

non eget exempli IV 42 *e* mei non egetis 8, 12 *e* orationis res non egent 54, 68 *e* egeat confirmationis 1, 2 *e* si uirtutis et artium egebit 47 *e* egens est is 17, 24 *p* egen-tem 40, 52 *p* uirtutis 20, 28 *m*

egestatis 38, 50 *m* *bis* propter egestatem II 30, 49 *e*

ego II 12, 17 *m* IV 29, 40 *e* 37, 49 *p* 40, 52 *p* *bis* 50 *p* 51, 64 *p* *e* 53, 66 *m*
ter ego illa *p* mei non egetis 8, 12 *e*
mihi constare cum I 9, 16 *e* conuenit cum 10, 17 *p* in mentem uenit II 25, 40 *p* credite IV 39 *p* uidetur 10, 14 *m* 44, 57 *e* ueniam det 14, 21 *m* illum datis 52 *m* gratiam retulerit 26, 35 superest 29, 39 *p* *bis* ostentas 33, 44 *e* non soli natus sum 43, 55 *m* molesti 50 *p* praesto 52 *p* uitam eripere *e* tecum par certatio 30 *m* fuit amicitia 37, 49 *e* me I 9, 14 *m* 10, 17 *m* II 19, 30 *p* 24, 38 *p* *e* 25, 40 IV 10, 14 *p* *m* 11 *m* 24, 34 *m* 29, 40 *e* 30 *m* 31 *e* 37, 49 *e* 38, 50 *p* 43, 55 *m* in me statu-ite quidlibet 29, 39 *m* ad me ab-issetis 50 *e* me utamini 29, 39 *m* me uiuo 29, 40 *e* me digna, in-dignum 52 *e* 30 *m* a me 43, 55 *m* sume 6 *p* ite mequom 50 *e* mecum contendere 52 *m*

egregia memoria III 16, 28 *e* 16, 29 *p* uelocitas 7, 14 *p* ut uirtutem pos-simus egregiam experiri 3, 6 *p* pul-critudinem eis adtribuemus 22, 37 *m* in nostris egregiis commodis pro-ferendis IV 38, 50 *e* si artificiosum istud dicitis egregium 4, 6 *e* egre-gium aliquid inesse 38, 50 *p* egregie oportere seruari III 3, 4 *m* comme-ditari 18, 31 *p* magnam 11, 19 *p* egregie turpe 22, 35 *m*

eho tu IV 50 *p*

eicite de ciuitate eum 39 *p* ui eiec-tos II 28 *e* reges eieci IV 53, 66 *m*
eicitur citharoedus 47 *m* eicietur ex conuentu bonorum *e* cuius ru-bores eicere 10, 14 *m*

elabuntur *e* memoria III 22, 35 *e*
elaboratione IV 22, 32

elaborare in partibus artis II 1, 1 *p* in eo elaborent IV 3, 4 *e*

elegantia ἐκλογή 12, 17 *p* elegan-tiam *ibid.*

eligere similitudines ex III 20, 33 *p* res sparsas diligenter IV 2, 3 *p* de multis 4, 6 *p* sententias de tragoediis 4, 7 *p* cum elegeris ex-empla de orationibus *ibid.* sen-tentiae eligentur 8, 11 *e* eligerent quemlibet 5, 7 *p* qui eligit idonea maxime 2, 3 *e* qui eliget facile 4, 7 *m* ut ipsi ab aliis potius eli-gendi existimentur *e* est eligenda ratio 17, 24 *p* electis uerbis com-positam orationem 11 *e* ad electius uerbum accedas 26, 36 *e*

elocutio λέξις, φράσις, ἐρμηνεία IV 12, 17 *p* I 2, 3 *m* perfecta IV 56 *e* oratoria 7 *e* commoda et perfecta 12, 17 *p* elocutionis praecepta, prae-ceptio 7 *e* *bis* facultatem 44, 58 honestandae rationes 56 *p* partes 5, 8 *p* elocutionem I 2, 3 *p* ornare IV 1, 1 *m* de elocutione *p* III 1 *m* in elocutione IV 4, 7 *p* puerili elo-cutione delectari 23, 32 *e* adsumpta circumscribens 32, 43 *e* uerborum concinnae elocutiones III 11, 19 *p*
eloquentiam omnium laudatorum anteire 6, 11 *e*

eloqueris sententias IV 52 *m* or-nate et suauiter eloquemur 56 *e* eloqui res 19, 27 *e* res eloquens fit 53, 66 *p* res eloquentis 48 *m*

eminere possit ars 7 *p*

eminisceretur II 8 *p* ad eminiscen-dum 7, 10 *e*

emissus leo *e* cauea IV 39 *p*

emisse 29, 40 *m*

emolumento aliquo certo inducti II 19, 29 *p* emolumenti aliquid 3, 4

emptio IV 29, 40 *e*

emungi cubitis IV 54, 67 *m*

enarrationibus 55, 69

enarrare 51, 64 *e*

enatare saluus 44, 57 *e*

enim I 12, 21 *e* 16, 26 *p* *m* 17 *p* II 4, 7 *p* 7, 11 *p* 10, 15 *p* 11 *e* 12, 17 *m* 18, 27 *m* 19, 28 *p* 19, 29 *p* 21, 34 *e* 23, 35 *e* 24, 37 *e* III 12, 22 *m* II 25, 39 *e* 26, 41 *p* 30, 47 *m* 31 *e* III 12, 21 *quater* 16, 28 *p* 19, 32 *m* 23, 38 *m* 24, 40 *m* IV 1, 2 *p* *m* 46 *e* 2, 4, 3, 5 *p* 3, 6 *p* 4, 6 *p* 4, 7 *p* *e* 5, 7 *p* *m* *bis* 7 *e* 8, 12 *e* 10, 14 *e* 10, 15 *p* 11 *m* *bis* 17, 24 *e* 26, 36 *m* 35 *p* *e* 44, 57 *e* *bis* 51, 64 *e* 51, 65, 54, 67 *e* 55, 69, 56 *p* *tertio loco positum* nihil est enim III 22, 36 *e* Quis est enim IV 2, 3 *m* Quid est enim 36 *p*

- Necesse est enim 17, 25 *e* Demonstratum est enim 56 *e* III 24, 40 *m*
 Non enim I 1 *bis* II 22 *e* 28 *m* IV 3, 5 *m* 11 *e* II 27, 44 *e* 29 *e* III 24, 40 *m* IV 45, 58 *p* 46 *p* 47 *m* 48 *e*
 neque enim non facile I 6, 10 *p*
 neque enim III 4, 7 *m* 8 *m* Nihil enim II 31 *m*
enitere in omnibus partibus IV 5, 8 *m*
enitescit gloria 44, 57 *e*
eniti ut 37, 49 *m*
enodabimus uoluntatem legis II 10, 15 *e*
enumeratio ἀνάμνησις, ἀνακεφαλαίωσις 30, 47 *p* orationis *m* falsa 21, 34 *m* enumerationis initium 30, 47 *e* enumerationem I 10, 17 *m* per enumerationem IV 40, 52 *m* enumeratione uti I 10, 17 *m* III 8 *m* exemplorum II 10, 14 *e* rerum consequentium 30, 49 *e* ex enumeratione constare II 30, 47 *p* falsa 21, 34 *p* aliquid relinquere 29 *e* cum *e*. peccatorum 17, 26 *p*
enumeret, curet 28 *p* enumerabit cognatos IV 24, 33 *m* enumerabimus II 31 *p* rationibus enumeratis IV 29, 40 *m* cum enumerata sunt ea 15, 22 *e*
enuntiandae orationis III 13, 23 *e*
eas in ius II 13, 19 *m* eamus IV 51, 64 *p* ite mequom 50 *e* ire celerius coepit 55 *m*
epicheremata II 2, 2, *m*
epilogi II 30, 47 *p*
epodos ἐπὸδος insinuatio I 4, 6 *p*
equestrem locum IV 35 *p*
equidem cupio 43, 56 *p* occidar equidem 52 *m*
equus indomitus 46 *m e* equi III 16, 29 *e* ab equo desiderantur IV 46 *m*
Ergo in principio sententiae I 6, 10 *p* 14 *e* 16, 26 *p* *bis e* II 1, 1 *e* 13, 20 *p* 18, 28 *p* 19, 28 *e* 19, 30 *p e* 21, 33 *e* 22 *p e* 25, 39 *p* 27, 44 *e* IV 5, 8 *p e* 7 *p m e* 9 *e* 13, 19 *e* 14, 20 *e* 23, 33 *e* 37, 50. 44, 56 *m* 44, 57 *p* 46 *e* 56 *e*
 Primum ergo II 2, 2 *e* Firmam ergo III 12, 21 *p* Docet ergo 22, 36 *m*
 Videte ergo IV 14, 20 *m* Relinquitur ergo 29, 40 *e* Quoniam ergo III 20, 33 *p* Si ergo II 19, 30 *p* Ergo si I 6, 10 *p* Non ergo IV 1, 2 *m*
erigit cupiditates 2, 2 bestias erectas uadere II 19, 29 *e* erecto capillo IV 55 *m*
eripuit uirum de sinu 22, 31 *m* facultates casus 32, 44 *m* eripere spem 52 *e* omnibus ereptis rebus 29, 39 *p*
erratis 37, 49 *e* errant 17, 24 *e* erres 4, 7 *m* erraui II 24, 38 *e* errantes peruenire ad IV 11 *p* erratum iudicum corrigere II 30, 48 *e* aberrato deterreat IV 37, 49 *p* aliquo in errato reprehendi 36 *p*
erubuit 10, 14 *m* erubuisse II 5 *e*
erudita disciplinis Corinthus IV 53, 66 *m* calliditas 27, 37 *e* nemo nisi eruditus 4, 7 *p*
et ubique passim et — et I 3, 5 *e* 10, 17 *e* 14 *e* II 1, 1 *e* 6 *e* 8 *e* 11 *p e* 12, 17 *p* 17, 26 *e* 18, 27 *e* 19, 30 *e* *bis* 20, 31 *m e* 24, 38 *p* 31 *e* *bis* III 1 *e* 2, 2 *e* 3, 4 *e* 4, 7 *p* 10, 18 *m* 16, 29 *p* *bis* 19, 31 *e* 24, 39 *p* IV 2, 4. 10, 15 *p* 12, 18 *e* 13, 19 *m* 14, 20 *p* 15, 21 *e* 20, 28 *e* 26, 35. 27, 38 *p* 37, 49 *p* 38, 50 *m e* 43, 55 *e* 41, 57 *p m e* 49, 62 *p* 56 *m* et — et — et III 20, 33 *e* IV 2, 3 *e* 11 *e* 19, 26 *p* 30 *p* 41 *p* 56 *p m* et saepius positum I 14 *e* II 29 *p* IV 41 *e* 56 *p m* et — atque 55 *m* et neque — neque III 10, 18 *p* neque — et tamen II 17, 25 *p* Nec — et III 8 *m* IV 44, 57 *p* uide neque; et tamen I 6, 9 *e* 14 *e* IV 20, 28 *p m* 22, 30 *p* et non haberent 11 *p* et non suasi 25, 34 *m* quater et non modo 23, 32 *p* nullius maeror et calamitas 34, 45 *m* nullam excusationem et deprecationem II 30, 49 *p* et uel I 15 *p* et — quidem III 12, 22 *p* et magis 2, 2 *m* et ab eo maxime I 6, 10 *m* et praeterea II 8 *p* 7, 10 *p* et item 2, 2 *p* III 3, 5 *p* et simul I 5 *p* II 14, 22 31 *m* simul — et IV 9 *p* et = *etiam* II 26, 40 *m* III 18, 31 *p* IV 2, 3 *e* atque est is — et is 17, 24 *p* et ceteros II 22 *m* et alias III 2, 3 *p* et alia 16, 29 *e* Et ille IV 16, 23 *e* et is 52 *p* et id I 15 *m* et ii, hi II 6 *p* et eam II 10, 15 *e* et ea III 4, 8 *p* et eae 13, 24 *e* et hic IV 12, 18 *m* et illud 27, 37 *p* et qui 18, 25 *m* et quod I 7 *e* IV 25, 34 *p* et quid III 7, 14 *e* et cui II 13, 20 *m* et quae III 7, 14 *e* 6, 10 *m* *bis e* 6, 12 *e* II 29 *e* *bis* et quos IV 39 *e* et tu 52 *m* Et si I 4, 7 *bis* 5 *bis* 9, 14 *series* 9, 15 *e*

- II 7, 10 *m* 8 *p* 19, 30 *p* IV 8, 11 *e* 12, 18 *quater* et cum II 6 *p* *bis* 20, 33. IV 15, 22 *m* 44, 57 *m* et quia III 11, 19 *e* et quoniam 44, 57 *p* ut — et ut 14, 20 *p*; et *omissa praepositione*: ad causas deliberatiuas et demonstratiuas III 1 *p* 11, 20 *e* II 13, 20 *p* 30, 47 *e* I 17 *p* III 2, 2 *m* 2, 3 *p* *m* 4, 8 *p* 10, 18 *p* IV 8, 11 *e* 18, 25 *e* Et *in principio enuntiati* I 1 *p* 9, 14 *bis* 13 *ter* II 7, 10 *p* 8 *p* *ter* 9 *e* 14, 22 *e* 15 *m* 17, 26 *e* III 12, 21 *quater* 18, 31 *m* 19, 31 *e* IV 1, 1 *e* 4, 7 *e* 5, 7 *p* 15, 22 *e* 21 *m* 34, 46 *e* 36 *e* 45, 59 *m*
- etenim* II 16, 24 *m* IV 1, 2 *p* *m* 44, 57 *m*
- etiam* sed *etiam* I 9, 14 *e* IV 1, 1 *e* 14, 20 *m* 22, 31 *e* 23, 33 *m* *e* 24, 33 *e* 31 *m* 32, 43 *e* 43, 55 *m* *etiam* nunc II 25, 39 *e* IV 10, 14 *e* 29, 40 *e* 50 *e* si illud *etiam* adsumpserimus III 8 *p* eas *etiam* II 11 *e* nisi *etiam*, si... putaretis IV 4, 6 *p* tum *magis* *etiam* delinquere 5, 7 *p* *etiam* maiores 36 *e* Restant *etiam* 31 *p* audes *etiam* 28, 38 *p* si una aut *etiam* altera 20, 28 *p* *etiam* atque *etiam* 11 *p* Ergo *etiam* ut 7 *m* *Etiam* ne — dicamus I 9, 14 *e*
- etiamsi* non peruenerimus IV 56 *m*
- etsi* — uix possumus I 1 *p*
- euaserunt* incolumes IV 44, 57 *m*
- euenturum* quid sit II 30, 48 *m* *eueniet* ut III 18, 30?
- ex euentis* aliorum IV 9 *e*
- euertit* Fregellas 27, 37 *e* *euertisti* *remp.* 28, 38 *e*
- euocationes* hominum III 2, 3 *m*
- euolat* e templo IV 55 *m*
- euoluere* exputando II 26, 42 *e*
- ex* e Phrygia Gallus IV 49, 62 *e* *ex* Falerno 51, 64 *p* *provincia* I 9, 14 *e* Italia III 2, 2 *p* IV 32, 43 *p* *anhelans* *ex* imis pulmonibus 33, 45 *m* 55 *e* *ex* ore scelus spumans *ibid.* commodum *ex* morte ad istum *ueniebat* II 3, 4 *m* IV 41 *p* *iniuria* ad paucos *ex* alieno peccato 8, 12 *m* *ex* locis pronuntiare III 17 *p* *ex* re transferri IV 34, 45 *p* 45, 59 *p* *eici* *ex* 47 *e* 18, 25 *e* 8, 12 *e* *ex* naufragio enatare 44, 57 *e* *soluta* *ex* catenis 39 *p* *ex* aliis alii partibus
- conuolant* 55 *m* *uide* nasci *ex* sumere petere quaeri trahi capere suscipere eligere libare uenari constare constitui confici confirmari comparare; relinquit aliquid *ex* enumeratione II 29 *e* IV 54, 67 *m* alteram *ex* duabus rebus 18, 25 *p* *ex* infinita copia modo aliud modo aliud III 23, 38 *m* alterutra pars *ex* duplici conclusione II 24, 38 *e* *ex* parte heredem 21, 33 *p* *ex* simplici parte 24, 38 *m* *e* *ex* altera parte sententiam interpretari 11 *m* *ex* altera parte — *ex* altera parte 4, 7 *e* *ex* contrario *uide* contrarius; constitutio est *ex* I 11, 19 *e* 12, 20 *e* II 13, 20 *m* *Ex* eodem genere est IV 14, 21 *p* 24, 34 *p* constitutio legitima *ex* contrariis legibus 11, 20 *e* 12, 21 *e* *ex* plebis scito uetari 15 *m* *ex* testamento facere iussus *ibid.* *ex* conuento obseruari II 13, 20 *e* suspicio interponetur *ex* coniecturali constitutione 14, 21 *m* *ex* transiectione IV 28, 39 *p* *comparatione* 45, 58 *e* *remotione* brachii 19, 26 *e* *ex* institutione artis disponere III 9, 16 *p* *ex* animo agi 15, 27 *e* scribere, dicere *ex* arte IV 3, 6 *m* 4, 7 *p* *m* *ex* ordine III 17 *e* 18, 30. 18, 31 *p* 20, 34 *ex* aliorum euentis IV 9 *e* *res* *ex* quibus tota *res* relinquitur in suspitione 54, 67 *m* *ex* iniquitate. iudiciorum facultatem adsumpsistis 15, 22 *m* perspicuum est *ex* III 8 *p* intellegi *ex* exemplis IV 10, 15 *p* ostendere, ostendi *ex* aliorum laude, uituperatione III 6, 11 *p* IV 24, 34 *e* II 1, 2 *m* 27, 44. *ex* ea re significamus IV 54, 67 *e* *Ex* quo tempore IV 13, 19 *e* *ex* quo ostendebatur II 1, 2 *m* ea *ex* quibus rebus constat 12, 17 *p* multae *ex* quibus I 13 *e* *ex* eo nominatur 11, 18 *e* *Ex* eo nouum ius constituitur II 13, 20 *m* quod *ipse* facturus est ratiocinatur 23, 35 *m* *bis* quod dubium non est expedit illud IV 18, 26 nam *ex* eo nascitur II 23, 35 *m* *ex* eo quia perperam factum constat esse ostendi 27, 44 *Ex* ea re conturbatur IV 50 *m* *ex* ea re significamus 54, 67 *e* e cauea emissus 39 *p* e contrario *uide* contrarius; e populo unus 55 *m* e templo euolat *ibid.* e scripto I 11, 19 *p* e memoria elabi III 22,

- 35 *e* e medio sublati IV 30 *p* e
gremiis diripiuntur 39 *e*
exaequabimus industria I 17 *e* ex-
aequet multitudinem IV 20, 28 *p*
examplexare 52 *m* (*ut* exosculari)
exaruerunt rationes reip. 34, 45 *e*
exauditus esse II 4, 7 *p* 5 *p*
exaugeatur indignitas IV 24, 34 *p*
ad exaugendam orationem, argu-
mentationem 13, 19 *m* II 29 *p*
excelso loco IV 47 *e* excelsiorem
III 7, 13 *e*
• exceptiones praetoriae I 12, 22 *e*
exciplat figuram grauem adtenuata
IV 11 *e* excipitur, excipiat alio,
altero membro 19, 26 *p*
excitare memoriam III 21, 35 *m*
• exclamatio acuta 12, 22 *m* uocis ab
imis faucibus exclamationem ad-
hibere 14, 25 *m* acutas uocis ex-
clamations 12, 21 *m* singulas 14, 25 *e*
exclamatio *figura ἐκφώνησις ἀπο-
στοrophe* IV 15, 22 *p* exclamazione
uti *m*
exclamat 50 *m*
excogitatio rerum I 2, 3 *p*
excogitare quid posset contra II
16, 23 *m* poenam satis dignam qui
possit IV 8, 12 *p* excogitauimus
noua I 9, 16 *e* excogitarint IV 3, 6 *e*
excogitasse 3, 6 *e* quod acute sit
excogitatum II 9 *m* sententia quae
ab aduersariis sit excogitata *ibid.*
facilior ad excogitandum 25, 39 *p*
excors IV 55 *m*
excusationem nullam esse facinori
II 30, 49 *p*
exemplum *figura παράδειγμα* IV
49, 62 *p* *bis* quid sit 3, 5 *e* in hoc
genere erit hoc exemplum 8, 11 *e*
10, 14 *p* 37, 49 *e* adfertur 6 *p* sumi-
tur 1, 2 *m* sumere ab Ennio, ponere
a Gracco *p* 3, 5 *m* sumptum ponere
ab oratore 1, 1 *m* conlocamus 3, 5 *e*
subicere idoneum IV 45, 58 *m* exem-
plum mercis rogabo, quaerit, ant,
pugno habere 6 *p* statuere 35 *m*
exempli non eget 42 *e* loco pro-
fertur II 26, 41 *e* causa III 6, 11 *e*
23, 39 IV 51, 65 cui uitio exemplo
erit uersus hic 12, 18 *p* exemplo
demonstratur 3, 5 *e* conprobatur
1, 2 *p* 44, 57 *e* hoc utentem II 25, 39 *e*
adlato persuadere III 3, 4 *p* in hoc
II 21, 33 *e* IV 52 *e* in superiore
27, 37 *e* exempla proferre rerum
gestarum III 5, 9 *e* proferentur II
9 *e*; IV 1, 2 *p* optima esse *e* 7 *p*
proferunt ab eis 3, 6 *m* sumere,
sumi, adsumere 3, 5 *p* 5, 7 *p* *bis*
5, 8 *p* 6 *p* elegeris 4, 7 *p* ponun-
tur 3, 5 *p* ponere 7 *p* gignere 1, 1 *e*
subpeditaret 5, 7 *p* subicere II
20, 31 *p* IV 28, 39 *e* 37, 49 *m* 49, 62 *p*
unius cuiusque rei exempla petere
9 *e* exemplorum genus 2, 3 *p* ra-
tionem 7 *e* enumeratio II 10, 14 *e*
suis exemplis praestare IV 1, 2 *e*
uti 7 *m*; II 8 *p* IV 1, 1 *p* *bis* alienis
2, 3 *e* 4, 7 *e* 5, 7 *p* 12, 18 *p* exem-
plis constat exornatio II 29 *p* ad-
latis a Catone IV 5, 7 *e* in exem-
plis relicum consumetur 7 *e* ex
ipsis exemplis intellegi genera
figurarum 10, 15 *p*
exire I 11, 19 *e* IV 51, 64 *p*
exercebit se in paucis 5, 7 *m* exer-
cebimus ingenium magis III 21, 34 *p*
in quibus si te diligentius exer-
cueris IV 56 *p* per expolitionem
exercemur ad 44, 58 simul liben-
ter 56 *m* quicum exerceantur *p* in
quo tamen exerceri conuenit 18, 12 *e*
in imaginibus conlocandis cottidie
24, 40 *m* ita exerceri in certamine
currendi IV 47 *p* haec in exercendo
transigentur I 8, 13 *e* IV 44, 58
exercitatio *γυμνασία* I 2, 3 *e* IV
20, 27 II 4, 7 *p* imitationis, decla-
mationis III 11, 20 *p* 20 *m* exercita-
tionis assiduitas II 8 *e* III 24, 40 *p*
diligentia IV 56 *e* reliqua trademus
exercitationi III 15, 27 *e* ad exer-
citationem adcommodari oportere
rationem praeceptionis I 1 *e* exer-
citatione adsequi 2, 3 *e* confirma-
tionis III 24, 40 *e* consequi artis rationem
IV 56 *p* hac memoria confirmetur
III 24, 39 *e*; comparata exercita-
tionibus honestis 7, 14 *p*
exercitata in eiusmodi locis IV 10,
14 *m* esse exercitatos in rebus diffi-
ciliores III 24, 39 *e*
exercitus amissione I 14 *m* aduen-
tus IV 34, 45 *p* exercitum amittere
I 15 *e* educere *ibid.* *bis* contra
duxit IV 16, 23 *e* tradere, accipere
46 *p* ad exercitum non uenire II 26,
41 *e* apud exercitum saepe numero
donatum esse 27, 43 *e* per exer-
citus uis decernitur III 2, 3 *m* exer-
citus accipere IV 46 *m*
exhausto rubore scurra 10, 14 *e*
exhereditatus est 23, 33 *m*

exile genus *ταπεινόν* 11 *m*

existimatio quae de iis I 5 *e* quem omnium damnarit IV 14, 20 *m* existimationem neglegant 13, 19 *e* de existimatione quod perderet 10, 14 *e*
existimas II 24, 38 *bis* existimat IV 50 *p* existimatis 37, 49 *m* existiment II 15 *e* existimabamus 1, 2 *p* ut existimentur eligendi potius quam selectores IV 4, 7 *e* damnata existimabatur 16, 23 *p* si castus existimabitur II 3, 5 *m* ne crudeles existimaremini IV 36 *m* honestum nihil oportere existimari III 5, 8 *e* poteris existimare 24, 40 *e* poterant IV 9 *p* liber is est existimandus 17, 24 *p* sapientes sunt existimandi 44, 57 *e*

exitium inimico machinari II 19, 28 *m*

ad exitum causae III 8 *m* perducere IV 8, 12 *e* exitus rerum ita ponemus I 9, 14 *m* III 22, 36 *e* exitus adfert amarissimos IV 15, 21 *p* exitus omnium considerate 36 *m* similes 20, 28 *m* in exitum similitudine uersari *ibid.* 7

exordiri I 3, 5 *p* 6, 9 *m* a III 4, 7 *e* causam a 9, 17 *e* exordiemur a I 6, 10 *m* III 10, 17 exordienda causa I 7 *m*

exordium *πρόλογος*? 3, 4 *p* *bis* uitiosum 7 *m* per exordium causae *p* de exordio 3, 4 *e* 8, 12 *p* II 1, 2 *p* in exordio causae III 12, 22 *p* ab exordio repetere II 30, 47 *m* exordio uti I 7 *m* exordiorum duo genera 4, 6 *p* ratio *ibid.* 9, 16 *e*

exornatio argumentationis II 18, 28 *e* 19, 30 *m* 29 *p* exornationem 18, 28 *p* III 9, 16 *e* exornatione supersedere, sublata II 19, 30 *e* exornatio *σχῆμα* IV 13, 18 haec 13, 19 *m* 16, 24, 19, 26 *p* 26, 35, 27, 37 *m* 29, 41 *p* 35 *e* 37, 50, 49, 63 *e* 54, 67 *e* 55, 69, comoda 25, 35 *e* utilis 27, 37 *m* uehemens 41 *e*; 44, 56 *p* exornationis hoc genus 28, 39 *e* 39 *e* 14, 21 *p* huius propria 25, 35 *p* exornationem 3, 5 *m* 13, 18, 14, 20 *p* exornatione utriusque rei 47 *e* in hac 24, 34 *p* exornationes 11 *e* sententiarum, uerborum 8, 11 *e* 31 *p* 13, 18, 44, 56 *m* 34, 46 *e* has interseremus 23, 32 *e* haec tres 27, 38 *e* exornationum genera 22, 32 quatuor 14, 21 *e* his exornationibus

23, 32 *p* de quibus 31 *p* 34, 46 *e* ex frequentibus 44, 56 *m* in uerborum, sententiarum 43, 56 *e* 45, 58 *m* *e*

exornat orationem 40, 52 *m* 44, 58 31 *m* exornabimus argumentationem 44, 58 aliquas III 22, 37 *p* ad exornandum II 19, 30 *m* citharam exornatissimam IV 47 *m* exornari aliquem oportuit qui prohiberet 15, 22 *e*

exortus solis III 22, 36 *p*

expalluisse II 5 *e*

expedit exornatio quod dubium est ex eo quod dubium non est IV 18, 26 id de quo summa controversia est parum expeditur II 26, 42 *p* genus dissolutum non potest uiriliter sese expedire IV 11 *p* re uerbis expedita 54, 68 *p* non expedita sed inpedita II 26, 41 *e* ut ad defendendum nobis expeditum sit III 20, 33 *m* expedite pronuntiare II 18, 27 *p* loqui 11 *e*. — expedisse peccare 2, 3 *m*

expeditio *figura* IV 29, 40 *m* multarum rerum 54, 68 *e*

expensum tuleris argentario II 13, 19 *m*

expergefecit Italiam IV 34, 45 *p*

experiri uirtutem egregiam III 3, 6 *p*

expertusne sit II 16, 23 *m*

expetant patriae pericula suo periculo IV 44, 57 *p* cum te expetebant omnes II 25, 40 *e*

explanatio *σαφήνεια* IV 12, 17 *e* diserta 30 *m* explanationem 12, 17 *p* propositionis 16, 23 *p*

explere cupiditatem II 2, 3 *e* inimitias IV 34, 45 *m* exple 52 *m*

explicat se statim diuisio 40, 52 *m* breuiter 25, 35 *e*

exploratum non esse III 5, 9 *m*

expolire rem IV 42 *p* inuentum II 18, 27 *p*

expolitio *figura* (*χρεία*) IV 42 *p* 44, 56 *m* 44, 58 expolitionis rationes adhibere *ibid.* in expolitione 49, 62 *p*

exponimus I 3, 4 *m* 8, 12 *p* 10, 17 *e* si quis exponat II 20, 32 breuiter exponemus I 4, 7 *m* *e* 6, 10 *e* 9, 15 *p* III 4, 8 *e* 7, 13 *m* exposui II 19, 30 *e* exposuimus 1, 1 *p* 7, 10 *e* III 9, 16 *m* IV 14, 20 *p* quam paulo ante exposuerit II 3, 5 *p* si quis hoc modo argumentationem 20, 32 exposuerimus adiumenta I 10, 18 **exponere**

- 4, 6 *e* 9, 14 *m* 17 *e* II 22 *p* III 7, 13 *m*
 exponi II 7, 11 *p* exponitur sermo
 IV 52 *p* res exponendae sunt II
 30, 47 *e* rationem breuiter exposi-
 tam 18, 28 *m* quemadmodum 23, 35 *p*
 argentum quod erat expositum IV
 51, 64 *p*
expositio ἐκθεσις I 3, 4 *m* bis 10, 17 *e*
 III 13, 23 *m* IV 17, 24 *m* exposi-
 tionem I 10, 17 *m* II 2, 3 *p* 10, 14 *e*
 IV 39 *p* per expositionem diuidere
 40, 52 *m* expositione legis II 10, 15 *e*
 in negotiorum I 8, 13 *p* expositio
 in argumentatione πρότασις λήμματα
 ἡγούμενον II 23, 35 *p* uitiosa 20, 32 *p*
 20, 33 *p* 21, 33 *p* 21, 34 *p* 22, 34 *p*
 confirmatur ratione 24, 37 *e* causam
 adfert expositionis 23, 36 *p* subicit
 24, 37 *m* ratio alii expositioni ad-
 commodari potest *e* expositionem
 III 9, 16 *e* ipsam reprehendere II
 20, 32 *e*; ratio ad expositionem non
 adcommodata 23, 35 *p* quod dictum
 est per expositionem 24, 37 *p* in
 huiusmodi expositione 21, 33 *m*; *e*
 24, 37 *p* 27, 43 *p* expositiones 23,
 35 *e* in expositionibus 22 *e*
expostulant IV 51, 64 *m*
exprimit perspicue omnia 49, 62 *p*
 exprimamus uerba imaginibus III
 21, 34 *m* similitudines exprimere
p sensus uoce exprimamus 14, 24 *e*
 exprimere motus uerbis 15, 27 *e*
 forma exprimitur IV 49, 63 res
 55 *p* exprimuntur similitudines III
 20, 33 *p* breuiter res IV 39 *e* omnia
 uerba erunt expressa III 21, 34 *m*
 exempla expresse conscripta IV 7 *p*
exputamus acriter, criminoſe, dili-
 genter II 30, 49 *e* exputando euol-
 uere 26, 42 *e*
exquiritur fundamentum I 17 *p*
exsanguis genus orationis IV 11 *m*
exscriptarum breuiter legum II
 10, 14 *e*
existet si furiosus I 13 *p* qualis in
 parentes extiterit IV 26, 35
expectatio quae sit iudicii I 5 *e*;
 II 30, 48 *m* expectationem magnam
 populo commouere IV 47 *m* ex-
 pectatione rationum attentum re-
 tinet 16, 24 praeter expectationem?
 I 6, 10 *e*
expectat animus III 10, 18 *m* lucem
 nocte expectatis IV 36 *e* expecta-
 rem subsidium 24, 34 *m* expectasse
 ad multam noctem 51, 64 *m* quo
 magis erit, fuerit expectatus 47 *m* *e*
 occasio non expectata II 4, 7 *m*
exstant cuius multa recte facta
 I 14 *e* ratio non extet IV 12, 18 *m*
extinguere Alexandrum 30 *e* ex-
 tinctos 52 *p* extinguitur dignitas
 uetustate 27, 37 *e* extinxit ciuitatem
 34, 45 *p*
extruere uerba ad numerum 32, 44 *e*
exsules II 28 *e* *ter*
 per exsuperationem IV 53, 67 *p* bis
 καθ' ὑπερβολήν exsuperatione I
 6, 10 *m*
exsuscitatione IV 43, 56 *m* ad ex-
 suscitationem traicere, traducere
 42, 55. 43, 55 *e*
exsuscitat animum clamore III 12,
 22 *p* naturam exsuscitari usitata
 re 22, 36 *e* si memoriam exsuscita-
 uerimus hac notatione 21, 34 *m*
 uirum ira exsuscitatum II 19, 29 *m*
extenuabit causam 3, 4 extenuabi-
 mus suspicionem 7, 11 *e* extenuata
 ratione 24, 37 *e* extenuatam figu-
 ram IV 8, 11 *p*
externarum rerum III 6, 10 *p* bis
 7, 13 *m* Ab externis rebus *e*
exteris nationibus 4, 7 *e*
extra causam IV 44, 58 id crimen
 II 3, 5 *e*
extranea uerba IV 8, 11 *e* extraneo
 cognomine 31 *m* extraneas res III
 7, 14 *m* in rebus extraneis IV 31 *e*
 extranea causa III 2, 2 *e* propter
 aliquam extraneam causam *m* *e*
extraria re adsumpta I 14 *m* sine
 ulla adsumptione extrariae defen-
 sionis II 13, 19 *p*
extremus locus II 2, 2 *m* id quod
 extremum dictum est 22 *p* inuenit
 natura III 22, 36 *e* in extremo uitae
 tempore IV 52 *m* in extrema ora-
 tione III 12, 21 *m* 12, 22 *m* extrema
 defensione uti II 3, 5 *e* ad extre-
 mum persequi I 9, 14 *m* docuimus
 II 2, 2 *m* 6 *p*
fabricari situm loci III 19, 32 *e*
 montes belli fabricatus est IV 10,
 15 *e*
fabula μῦθος I 8, 13 *p* fabulam *ibid.*
 fabulas δράματα IV 4, 6 *m* fabulam
 confictam, fictam II 8 *m* a fabula
 exordiri I 6, 10 *m*
facetissima attenuatione IV 11 *m*
facilis inuentio 48 *m* facile est ei
 comparare III 19, 32 *m* facile erit

conlocare 18, 31 *e* facile est intellectu IV 33, 45 *e* facile fuit inuenire 50 *e* cetera facile comparabit exercitatio II 4, 7 *p* neque enim non facile scire poterimus I 6, 10 *p* facile possumus persuadere III 3, 4 *p* non facile dixerimus 11, 19 *p* facile intellegere poterit IV 4, 7 *m* providere possunt 9 *e* reprehendi potest 27, 37 *m* reprehendemus II 20, 32 *e* memoria comprehendatur 19, 30 *m* III 16, 29 *m* 20, 34 facile memoriae mandatur 10, 18 *e* facile e memoria elabuntur 22, 35 *e* meminimus 22, 37 *e* 24, 40 *m* qui eliget facile IV 4, 7 *e* facile quivis posset iudicare II 4, 7 *p* id facile quivis faciat IV 4, 7 *p* probaturos eis quibus velimus III 6, 12 *p* edocet IV 8, 12 *e* minus facile conarentur 9 *e* vitetur satietas 11 *e* quam facile contabulistis 15, 22 *m* quam facile tractetur 44, 56 *e*; brevis et facile confirmat 18, 25 *p* facile hoc perfici posset 26, 36 *p* nec tam facile depulsa est 32, 43 *p* ut ultra facile procurras 47 *p* reperientur 54, 67 *p* quo res esset facilior cognitu I 3, 4 *e* 9, 15 *e* quo cetera faciliora cognitu tibi uiderentur II 1, 1 *p* facilior reprehensio ad excogitandum 25, 39 *p* res faciliores facere III 24, 39 *m* utrum facilius II 14, 21 *p* meminisse facilius III 22, 37 *e* intelleges IV 1, 1 *m* diiudicari 14, 21 *e* nulla facilius causa commonere potuit 16, 23 *m* ut facilius inueniretur 28, 39 *e* quo facilius cognosci res possit 43, 55 *p* qua ratione facillime consequi posset II 1, 1 *p* parere poterit III 10, 18 *e* deducuntur in fraudem IV 9 *e* fit ut 24, 34 *p*

facinus indignum esse II 7, 11 *e* hoc admiserunt 22 *p* taetrum esse 30, 49 *p* uoluntario facinori excusationem nullam *ibid.* nefario poenam relinquere IV 8, 12 *m* praeclarissimum facere 55 *e*

non facio poemata 28, 39 *p* ut Pacuvius facit II 24, 37 *e* qui facit IV 32, 43 *p m* impetum I 12, 21 *e* ratio facit causam 16, 26 *p* beniuolum 7 *e* timidam IV 16, 23 *m* desidiosos 32, 43 *m* rem ornatiorem, apertio-rem, probabilio-rem, uerisimilem 49, 62 *p* perpolitae partes 12, 18 *p*

haec res facit ut II 18, 27 *m*; IV 12, 17 *p* 14, 20 *m* 37, 49 *p* bene facitis cum uenitis 50 *e* quod consulto faciunt multi II 27, 43 *e* ut multi faciunt 27, 44 quod faciunt IV 25, 34 *p* quod illi faciunt 3, 6 *p* quod audent, faciunt 25, 34 *p* contra 3, 6 *e* stulte 44, 57 *p* sapienter 17, 25 *p* quod alii cum molestia 56 *p* impetum 55 *m* faciunt commutationes ut III 12, 21 *m* ne facias inpudenter IV 3, 5 *p* satis facias 10, 14 *p* rem insigniorem 26, 36 *e* id facile faciat 4, 7 *p* ut docilem faciamus I 7 *p* quae quemadmodum faciamus cognoscendum est 9, 14 *p* siquam permutationem faciemus III 9, 17 *m* quae si faciatis IV 4, 6 *m* utroque faciant II 10, 15 *e* si idem ceteri faciant ut 15 *m* cum faciebat 5 *p* heredem 21, 33 *p* audientiam illi IV 55 *m* cum haec faceres 15, 22 *e* cum filium heredem faceret I 12, 20 *p* si sua sponte facerent IV 11 *p* faciet natura rei deliberationem III 2, 2 *e* mollitudinem exercitatio ut possimus 11, 20 ea res, ut possimus 22, 37 *e* quod libentissime faciemus II 31 *e* adtentos I 4, 6 *m* 4, 7 *p* illum cubantem III 20, 33 *m* nomina facient adnominationem IV 22, 31 *m* hoc quod feci III 15, 27 *e* Labœoni satis fecisti iniuriarum IV 27, 37 *p* insidias fecit uirgini I 9, 14 *e* cum causa II 28 *e* officio et recto studio commotus 17, 25 *e* conuicium IV 11 *m* non modo id non fecit 23, 33 *e* impetum in 31 *m* facit initium 56 *m* id fecimus praeter consuetudinem Graecorum 1, 1 *p* fecerunt alii IV constitutiones I 11, 18 *p* nihil aliud sagittae nisi IV 30 *e* cum feceris 4, 7 *p* si oratio fecerit fidem auditoribus I 6, 10 *p* iure fecerit 10, 17 *p* quare fecerit 17 *p* qui illud tam nequiter II 3, 5 *m* num simile quid fecerit *p* si horum nihil fecerit 5 *e* num culpa ueniendi necessitudinem fecerit 16, 23 *m* *spuri-um* quod alieno inductu fecerit 17, 26 *e* quod sibi furtum fecerit 26, 41 *m* quid fortiter inimicitis gerundis fecerit III 7, 14 *m* quod leuiter fecerit praeceptio IV 1, 2 *p* cum hoc fecerimus I 10, 17 *m* id quod fecerimus 15 *e* si missum eum

fecerimus II 17, 25 *e* quibus de rebus uerba fecerimus 30, 47 *m* hoc aut hoc fecissem 25, 40 postquam rescit quae fecisset I 11, 18 *e* quodsi hoc fecisset 14 *e* non idem fecisset? IV 16, 23 *e* quasi facinus praeclarissimum fecisset 55 *e* id fecissemus si 50 *e* rectius fecissetis si 50 *e* fac te praebeas III 1 *e* ut perducas IV 52 *m* magistrum facientem uidebat 6 *e* facere beninolos auditores I 4, 8 rem perspicuam IV 40, 53 apertiore 48 *e* 49, 62 *p* ornatiorem 49, 62 *p* insigniorem 26, 36 *e* fidem I 9, 16 *m* testamentum 13 *e* mentionem II 28 *p* statuas IV 6 *e* nihil 24, 33 *p* ut omnia facere posset 10, 14 *e* audes uerbum facere 13, 19 *p* officio, studio III 6, 11 *p* necessitudine, studio IV 1, 1 *p* studio, merito III 6, 11 *m* facere nemo poterit IV 4, 7 *p* facere aut pati homines non potuisse I 9, 16 *p* licueritne facere 10, 17 *p* quare id facere liceret 15 *m* contra facere II 16, 23 *m* planum *uide* planus; ipse facere coepi IV 25, 34 *m* *bis* quid possint IV 11 *p* me facere conuenit 24, 34 *p* alterutrum facere I 15 *m* II 14, 21 *p* utrumque facere poterimus I 11, 18 *p* aduersus remp. uideri ea facere 12, 21 *m* quod facere iussus sit 15 *m* alios id facere potuisse II 4, 6. 7, 10 *e* III 21, 34 *p* IV 4, 7 *p* 20, 28 *e* 24, 33 *e* idem facere II 7, 10 *p* 15 *e* IV 55 *m* istum uobis satis facere II 26, 41 *e* necessario IV 32, 43 *m* quam adcommodatissime posse III 8 *e* inmodeste IV 3, 4 *e* ridicule 6 *m* turpiter 20, 28 *m* mala ratione 47 *p* aliis rationibus commodioribus 41 *p* modestia commotos 1, 1 *e* sed illud facere oportebit ut III 22, 37 *e* fecisse consulto I 14 *m* *e* fecisse nos non negamus 15 *p* coactos *ibid.* fecisse enim negatur 17 *p* pecuniae causa II 3, 5 *p* hunc tam perperam *e* aduersarium 4, 6 *p* se 9 *p* 10, 15 *p* 14, 21 *p* contra quod scriptum sit 9 *e* rem quam nos fecisse confitemur 13, 19 *p* idem fecisse 15 *e* imprudenter, fortuito, necessario 17, 25 *p* artificiosissime IV 4, 7 *m* suspicionem occulte 27, 37 *m* fundum tuum 29, 40 *m* *bis* bello aliquid quempiam 32, 43 *p* Graecos fecisse ut con-

scriberent III 23, 38 *p* quod ipse facturum est II 23, 35 *m* quid nos facturi sumus I 6, 10 *e* quid facturi essent II 14, 22 *e* se planum facturum 3, 5 *m* uerba nos facturos I 4, 7 *m* 6, 10 *e* id quod fit ab eo qui facit IV 32, 43 *p* fit ictus III 12, 21 *m* eloquens IV 53, 66 *p* magis idonea 26, 36 *m* si loco fit haec res 37, 49 *p* quod cum uirtute et officio fit III 2, 3 *m* significatio fit per exuperationem IV 53, 67 *p* expolitio dupliciter 42 *p* id quod raro fit II 20, 33 item fit in hac re ut III 16, 28 *e* in imaginibus 23, 38 *e* nec hoc magis in hac re fit ut 16, 29 *p* et fit ut alius aliud decreuerit II 13, 19 *e* non inopia uerborum fit ut redeatur IV 14, 21 *e* Quare facillime fit ut exaugeatur 24, 34 *p* fiunt probabiles III 10, 18 *m* cottidie 22, 36 *p* ut iudicium fiat I 12, 22 *e* alterum fiat propter superbiam II 30, 49 *e* qua de causa utrumque fiat III 21, 35 quin comode IV 28, 39 *e* fiet narratio dilucidior I 9, 15 *e* contentio per distributionem III 15, 27 *p* Ita fiet ut simus 3, 4 *e* id quod fiet rei non nostra difficultate IV 7 *e* denominatione nostra 20, 27 consul factus est 54, 68 *m* unde tam pecuniosus factus sit 23, 33 *p* ut mendicus factus esset II 23, 36 *e* occisio facta est IV 41 *m* suspicio atrocior facta est 30 *m* exornatio breuiter et dilucide 49, 63 *e* fidem factam esse I 6, 10 *p* iure rem II 13, 19 *p* id ipsum quod factum est I 14 *p* neque factum est quod IV 41 *p* hoc probabilius factum est 46 *e* iure an iniuria factum sit I 14 *p* quomodo id IV 2, 3 *e* cum II 4, 7 *p* a quo 27, 44 *e* 5 *m* cum factum iudicium non sit de 15 *m* num consulto 17, 26 *e* quod IV 24, 34 *e* factumne sit II 27, 44 *e* 29 *m* quae ante dicta sunt aut facta IV 30 *e* quae a nobis facta sint II 10, 14 *m* ut ante quoque quae facta sint I 9, 14 *m* quae ante, in ipsa re, post facta erunt IV 55 *p* factum esset ut 7 *e* quoad eius fieri poterit I 2, 2 *p* quibus rebus fides fieri soleat 6, 10 *p* res quae fieri potuit 8, 13 *m* quae fieri oportere scimus 9, 14 *p* quippiam uetat 11, 20 nihil

eorum fieri potest II 3, 5 *e* non potuisse 6 *e* quam rectissime 10, 14 *m* non posse *m* *bis e* si id fieri uoluisset 11 *p* fieri posse et honeste fieri posse *ibid.* oportuisse 14, 21 *p* oportueritne iudicium ante fieri de 15, 22 *m* *bis* causa iudicialis fieri non potest 17, 26 *p* fieri enim potest ut 28 *m* hoc posse fieri ut III 15, 27 *e* id fieri omnino negatur II 20, 33 raro id fieri, posse modo fieri, aliquando fieri *ibid.* quod fieri conuenit 23, 35 *m* fieri potuit utraque opinione ut 23, 36 *e* consulem III 2, 2 *m* quid oporteat 22, 35 *p* quomodo fieri oporteat 3, 4 *p* potuerit 13, 23 *e* (IV 29, 40 *m* *bis*) quorum nihil fieri oportebit III 9, 17 *m* hoc si posset industria fieri IV 2, 3 *p* III 15, 27 *e* non potest fieri casu 41 *e* sine artificio 2, 3 *m* saepe potest ut 20, 28 *p* istaec non sineret 15, 22 *e* Id fieri poterit si 55 *p* planum non potest 27, 37 *m* item arbitramur de imaginibus fieri conuenire III 23, 39 recte factum esse I 14 *p* qua hora II 4, 7 *m*; 5 *m* *bis* 6 *e* 10, 15 *m* non ea ratione 14, 21 *e* consulto 16, 23 *e* 16, 24 *m* perperam factum constat esse 27, 44 a certo homine factum esse *ibid.*; 29 *m* *bis* iuste, iniuste III 8 *p* id non esse factum IV 24, 34 *p* factum conuenit I 14 *p* nihil simile a nobis 6, 9 *m* si fidem factam putabimus 6, 10 *p* nihil factum sine causa putetur II 2, 3 *p* consulto a nobis negamus 16, 23 *p* consulto factum ostendimus 30, 49 *p* hereditatis causa arguerit III 20, 33 *m* strenue quod uolumus ostendere 14, 24 *m* quae consulto facta non sint, an ea fraudi esse non oportere II 16, 24 *e* quae facta dicantur I 6, 9 *m* ea iustissime II 10, 14 *m* magistrum facientem uidebat IV 6 *e* silentio facto 47 *m* necessario faciendum est ut 1, 1 *p* quid, utrum faciendum sit III 2, 2 *p* ut faciendum sit aliquando 8 *e* quoniam faciendum id sit per continuationem 14, 25 *p* si faciendum esse fortitudinis causa dicemus 3, 5 *p* si rem faciendam censebimus 3, 4 *e* quod faciendum uidetur in absoluta II 13, 20 *e* nihil potius faciendum fuisse IV 24, 34 *e* factum

quo nomine appelletur I 12, 21 *p* siquid superbe eorum factum proferemus I 5 *m* factum nostrum II 12, 17 *e* aliquod factum eius III 7, 13 *p* facti defensionem quaerere II 9 *e* causa transfertur 15 *p* rationem adferre I 16, 26 *p* alicuius facti aut dicti praeteriti propositio IV 49, 62 *p* de facto est controversia I 11, 18 *e* *bis* cuius multa recte facta extant 14 *e* facta, non famam spectari oportere II 3, 5 *m* uita hominis ex ante factis spectabitur *p* illius facta uerbis consequi III 6, 11 *m* ipsa facta eloquentiam anteire *ibid.* huius facta nos eis probaturos 6, 12 *p* uide mitto, planum

factionem I 5 *m*

factiosus II 26, 40

facultas idonea perficiendi 4, 6 *e* omnes facultates bene uiuendi eripere IV 32, 44 *m* quam nobis fortuna facultatem dedisset 16, 23 *e* nisi ipsa negotii natura dabit facultatem 29, 41 tantam adsumpsistis 15, 22 *m* utantur ea facultate 4, 7 *e* facultate oratoris occultatur ars 7 *p* facultas infirma 19, 27 *e* Crassi consequi facultatem 2, 2 ad elocutionis facultatem exercemur 44, 58 tantum facultatis adferet exercitatio 20, 27 ad omnium nitetur facultatem 5, 7 *m*. facultas *pro* facilitas *ut* difficultas: facultatis plus habere III 24, 39 *p* ad illam facultatem transire *e*

fallit non te 24, 40 *e* falluntur IV 10, 15 *e* 17, 25 *p* falli in numero III 18, 31 falsa fama II 8 *p* ratio 12, 17 *e* enumeratio 21, 34 *m* falsae gloriae choragium IV 50 *m* ratio ex falsa causa constat II 23, 35 *m* expositio ex falsa enumeratione 21, 34 *p* falsa spe detinemini IV 37, 49 *e* exemplum si falsum est II 29 *p* falsae rationes 23, 35 *e* definitiones 26, 41 *p* falsis uti *ibid.* falsi amici IV 48 *m* rumores II 8 *p* falsos *ibid.* 3, 5 *e* falso et iniuria 20, 32 *e* quae uere — quae falso pronuntiarentur II 7, 10 *m*

fama falsa de quibus fuerit II 8 *m* famam temere nasci *p* famae fidem abrogare *e* famam neglegere IV 20, 28 *e* aliorum depeculans 39 *p* sine famae detrimento 10, 14 *e* non

- famam sed facta spectari oportere II 3, 5 *m*
- famillam omnem perfringens et domum IV 39 *p* familia pecunia-que sua I 13 *p* super familia pecuniae sua *ibid.* *vide* paterfamilias materfamilias; familiam dedi IV 51, 64 *e* a familia occisum esse II 21, 33 *e*
- famillares fortunae IV 41 *p* negotiis familiaribus I 1 *p*
- fastidiosus in aequos et pares IV 40, 52 *e* fastidiosissimum sensum aurium 23, 32 *m*
- cum fatebimur II 17, 25 *p* qui fateatur I 15 *p* cum II 9 *e*
- fatum nostrum aut fortunam 31 *m* fato uita debetur 43, 55 *m*
- fauces calefiunt III 12, 21 *e* plenis faucibus uti 14, 24 *p* uocis ab imis faucibus exclamationem 14, 25 *m* faucibus adflare IV 49, 62 *e*
- facem tradit cursor 46 *p*
- felicitatem dedit fortuna 20, 27 felicitatis abundantem 20, 28 *m*
- feminis plangore III 15, 27 *p*
- Fere obscurissimos locos II 31 *e* Haec sunt fere IV 34, 46 *e* eadem fere II 16, 24 *e* haec eadem fere 17, 26 *e* [idem fere IV 18, 25 *p*] pari fere numero IV 20, 27 conclusionibus fere similibus III 5, 9 *e* fere paulo plus aut minus 19, 32 *p* fere non potest usu uenire I 14 *e* Nam fere non difficile est II 18, 27 *p* Nam fere non poterimus IV 29, 41
- ferme semper IV 41 *e*
- fero id neglegentius 8, 12 *e* ferre laborem 39 *e* fer mansuete fortunam 52 *p* si legem ferat ad populum I 12, 21 *m* cum eandem ferret II 28 *e* quo setius lex feratur I 12, 21 *e* legem ferre *m* bis II 28 *e* in sententiis ferendis IV 36 *m* nihil praesidii tulit 27, 37 *e* arma contra tulerunt 39 *e* quod expensum tuleris argentario II 13, 19 *m* si suum quisque de libris suis tulerit IV 3, 5 *m* sententiam tuleritis de 39 *m* sententia lata est de II 13, 19 *m* cum legem laturus esset I 12, 21 *p*
- ferro uincit IV 21 *m*
- feruentissima in re 15, 21 *m*
- ferum animum II 19, 29 *e* o feros animos IV 8, 12 *m* feras bestias II 19, 29 *e* feram bestiam IV 39 *p* res feras et mansuetas 48 *m*
- festiuitas inest 14, 21 *e* 23, 32 *m* festiuitatis habet plurimum 54, 67 *e* gratia 33, 45 *m* debet habere sermonis festiuitatem I 8, 13 *m* ad festiuitatem adposita IV 27, 38 *e*
- fides quibus rebus fieri solet I 6, 10 *p* oratoria minuitur IV 23, 32 *p* sublata est 13, 19 *e* fidei causa narratio I 8, 12 *e* res fidem abrogat orationi 10, 17 *e* abrogare famae II 8 *e* si oratio fecerit fidem auditoribus I 6, 10 *p* si fidem factam putabimus *ibid.* ueritas fidem non potest facere 9, 16 *m* rumori habere II 8 *m* rationi IV 12, 18 *m* conseruandam III 3, 4 *m* qua fide gesserit amicitias 7, 14 *e* inimicitias cum fide gerere IV 18, 25 *p* fide captum 22, 31 *m*
- figuras simulacrorum III 19, 31 *p* figura uocis 11, 19 *e* figuram *ibid.* de figura uocis 15, 25 figura *πλάσμα*, *χαρακτήρ* grauis IV 10, 15 *p* in grani genere figurae 8, 11 *e* in mediocri 9 *p* attenuata 11 *e* genera figurarum 10, 15 *p* in hoc genere figurae 8, 11 *e* in attenuato figurae genere 10, 14 *p* figuram commutari 11 *e* quae figuras appellamus 8, 11 *p*
- filius I 12, 20 IV 20, 27 salsamentari filio dicas 54, 67 *m* filium I 12, 20 a filio Clytemestram occidi 16, 26 *e* filii parui IV 39 *m*
- ficta res I 8, 13 *m* fictae res 9, 16 *m* res fictas III 22, 37 *e* fictam fabulam II 8 *m* ficta oratio 30, 47 *e*
- finem doloris sibi futurum 7, 10 *e* cursor efferatur ultra finem IV 47 *p* de finibus bellum gerere 9 *m* finem utilitatis sibi proponere III 2, 3 *p* in deliberatiuis causis finis est utilitas 4, 8 *p*
- finitima oratio cottidianae locutioni 13, 23 *p* hae tres partes inter se finitimae sunt II 16, 24 *e* finitima uitia IV 10, 15 *p* uerba 33, 45 *e* ab rebus finitimis orationem trahit 32, 43 *p* cum finitumis bellum gerere 9 *m*
- firmamentum *αἴτιον* I 16, 26 *m* 17 *p* firmamenti coniunctione 16, 26 *e* ex firmamento accusationis *e* firmamento uti *ibid.* — firmamenti satis habere II 7, 11 *e*
- de firmitudine uocis III 12, 22 *e* de

- firmitudinis parte 11, 20 *e* 12, 20
 firmitudinem 11, 20 *p* *bis* ad firmitudinem utile 12, 22 *p* uocis firmitudini prosunt *e*
 firma perceptio I 2, 3 *m* alicuius
 firma auctoritas 9, 16 *m* magis firma suspicione II 5 *p* utraque minus erit firma III 21, 34 *e* ab aliqua firma argumentatione 9, 17 *e* 10, 17
 firmam aliquam argumentationem 10, 18 *m* bene firmam *e* firmae fiunt *p* firmam conservare uocem 12, 21 *p*
 firmae imagines 21, 35 *p* firme meminimus IV 56 *e* firmiter praesidium 19, 27 *p* ab aliqua firmissima argumentatione III 9, 17 *m* firmissimam argumentationem II 30, 47 *p*
 firmissimas III 10, 18 *p* firmissimum adiuventum I 6, 10 *p* de re firmissima animum demouere IV 45, 58 *p* partes quae firmissimae uidebuntur III 8 *m* in loco firmissimo manetur IV 45, 58 *p*
 flagitiose factum I 5 *m*
 flagitia II 3, 5 *m*
 flagrabat domus incendio IV 39 *e*
 fletu cum maximo 52 *p*
 florentissimo regno II 25, 40
 fluctuat huc et illuc IV 11 *p* fluctuans genus *ibid.* *bis* fluctuare populum 55 *p*
 foedera ruperunt 14, 20 *p*
 folliculus lupinus I 13 *m*
 fontes maximos aperuisse IV 6 *e*; *bis* dominos fontium *ibid.*
 foris ut nihil aliud adsumatur I 14 *p*
 forma quo magis insignita sit III 22, 37 *m* dignitas atque forma 7, 14 *p* formae dignitas IV 27, 37 *e* 27, 38 *ter* corporis 47 *m* cuiusdam 49, 63 *p* adtribuitur rei 53, 66 *p*
 formam eius detinebimus III 20, 33 *e* diligere IV 20, 28 *e* praeter formam III 7, 14 *m* qui ista forma et aetate IV 54, 67 *e* in artis formam conuenire 7 *p* formam si quam similem cuipiam dixerimus esse III 23, 38 *e* dissimilis forma 19, 31 *m*
 formae cum forma conlatio IV 49, 62 *m* formae quaedam III 16, 29 *e*
 formarum dispositione 20, 34
 formidinem augere II 3, 4 propter acerrimam 19, 29 *m* liberate omnes formidine IV 39 *p*
 si formidetur mors III 5, 9 *p*
 fornicem 16, 29 *e*
 fortasse II 28 *e*
 Et, ne forte falli possimus III 18, 31
 Nunc, ne forte arbitrere 24, 39 *p*
 ne cui forte adrogans uidear IV 30 *m* Nam ut forte uenit 10, 14 *p*
 uiri fortis est 16, 23 *e* pro uiro forti I 3, 5 *m* uiros fortes III 3, 5 *p*
 res indignas uiris fortibus *ibid.*
 uirum fortissimum II 19, 29 *m*
 uiri fortissimi miserando sanguine aspersus IV 55 *e* animum nostrum fortem futurum II 31 *e* res eorum fortiter iudicatas I 5 *e* quid fortiter inimicitiis gerundis fecerit III 7, 14 *m* aliud fortiter factum 8 *p*
 fortitudo quid sit 2, 3 *e* 6, 10 *e* IV 25, 35 *m*; 16, 23 *e* fortitudinis retinendae causa III 3, 5 *p* fortitudini fortunam adiuvento esse solere 5, 9 *m* fortitudinem 2, 3 *m* 3, 6 *e*
 fortuitu et casu I 11, 19 *e* fortuito aut necessario II 17, 25 *p*
 fortuna non multum obesse potest IV 19, 27 *p* instabilis, bruta, caeca II 23, 36 *m* 27, 37 *e* plurimum in istum ualuit IV 32, 44 *m* plurimum potest in eos 19, 27 *m* dedit facultatem eam 16, 23 *e* felicitatem 20, 27 dilapsa est 17, 24 *m* quos eadem in amplissimo statu collocarat 16, 23 *e* fortunae commutationem I 8, 13 *e* muneribus IV 47 *e* hiemem 48 *m* impetus 17, 24 *e* dominationem *m* fortunae non omnia committenda 19, 27 *m* fortunam I 14 *m* *bis* II 16, 23 *p* fortitudini adiuvento esse III 5, 9 *m*
 fer mansuete IV 52 *p* in fortunam causa confertur II 16, 24 *m* nostrum fatum aut fortunam conqueremur 31 *m* secunda fortuna uti IV 17, 24 *p* quae casu aut fortuna secunda aut aduersa accidere possunt III 6, 10 *p* fortuna res geri II 23, 36 *e* aliquid inesse fortuna aut natura aut industria IV 38, 50 *p*
 locus communis de fortuna II 17, 26 *p* in isdem partibus animi corporis fortunarum positos 30, 48 *m*
 uariam commutationem 31 *p* fortunae familiares attenuatissimae IV 41 *p* omnium fortunas prodere 8, 12 *e* in unius cuiusque incursitans 39 *p* suis confidit, uestris diffiditis 45, 58 *e* fortunis alicuius inducti 17, 24 *m* pro fortunis reip. 42 *m* 43, 55 *e*

in forum prodire 13, 19 *p* per medium serpit 49, 62 *m* in foro causam coicere II 13, 20 *e* uolitabit IV 39 *p*

fragile choragium 50 *m*

fragor 31 *m*

fregit opes 32, 43 *e* fracta naui 44, 57 *e*

frater I 14 *e* IV 51, 64 *p* minor I 13 *e* inimicum fratris 11, 18 *e* fratrem occisum *ibid.*

in fraterna diuisione IV 40, 52 *p*

fraudulentum II 26, 41 *m*

fraudi esse 16, 24 *e* leue compendium fraude maxima conmutarunt 19, 29 *p* in fraudem deducuntur IV 9 *e*

frequens oratio III 13, 23 *e* uerbis frequentibus efferat IV 19, 27 *e* ex frequentibus exornationibus 44,

56 *m* his exornationibus frequenter conlocatis 23, 32 *p* translationes plures frequenter ponuntur 34, 46 *p*

frequenter ponere ante oculos 48 *m*

frequenter et adsidue consequi 56 *p*

frequentatio *figura συναθροισμός* 40, 52 *e* illa 40, 53 *p*; continens et densa uerborum 19, 27 *p* *e*

frequentia hominum III 19, 31 *p* populi IV 54, 67 *e*

frequenta in animo III 24, 40 *e*

fretus nullis copiis IV 9 *e* populi frequentia 54, 67 *e* fretum innocentia II 5 *e* freti ingenio III 16,

29 *m* nulla spe IV 9 *e* qua re *p*

friges 15, 21 *p*

frigidissima in re *ibid.*

frigus pigrum 32, 43 *m* frigore pulsae 48 *p*

friuolus sermo 11 *e*

fructus parum habet in se I 1 *p* industriae fructus capiemus II 31 *e*

frugem IV 32, 43 *p*

frumentariam legem I 12, 21 *p*

frumentum accipere II 28 *p* frumenta cuiusmodi sint IV 50 *e*

frustra 37, 49 *e*

fuglo cognitum II 24, 38 *e* neminem fugit IV 39 *e* fugiunt id periculum 44, 57 *p* fugiet 43, 55 *m* discrimen fugiendum sibi putabit 42 *m* fugisse impetus fortunae 17, 24 *e* laborem I 1 *p* non fugissemus IV 2, 3 *p*

fugimus hanc incommoditatem 7 *e* fugitur inuidia ratione 38, 50 *e*

fugiemus uocalium concursus 12, 18 *p* *m* exire et fugere non potuit

I 11, 19 *e* neque fugere ullo modo posset 15 *e* fugere coepit multitudo

IV 55 *m* fuge Tiberi *ibid.* fugere oportet continuationem 12, 18 *e*

pudorem 20, 28 *e* istam rem ac uitare 36 *p* amor fugiendus non est II 23, 35 *e* figura fugienda IV 10,

15 *m* me tum haec ratio fugit II 25, 40 se fugisse rationem propter uinum 16, 24 *p* eum rationes commodiores 4, 6

fulgentibus gemmis IV 47 *m*

fulgor solis 33, 44 *m*

fundamentorum reliquiae 15, 22 *m* in isdem aedificare 50 *e*

funditus ciuitatem deiecisti 28, 38 *e* labefactans remp. 39 *p*

fundum tuum fecisse 29, 40 *m* de fundo ui deicere *e*

funguntur officiis luporum 34, 46 *p*

furlis 51, 65 II 26, 41 *p*

furiosus I 13 *p*

furtum quid sit 12, 22 *m* quod sibi fecerit II 26, 41 *m* furti secum agi I 12, 22 *m* quem arguere II 26, 41 *m*

furta IV 27, 37 *m*

garrulam disciplinam II 11 *e* scientiam III 3, 6 *e*

gemmae nitore IV 50 *p* fulgentibus gemmis corona inluminata 47 *m*

gentes omnes 9 *m*

gentilium I 13 *p* *bis*

genus III 6, 10 *p* 7, 13 *e* bono, humili genere natus *ibid.* genus causae humile, honestum *etc.* I 3, 5

quinquies 4, 6 *quinquies* genera causarum quattuor I 3, 5 *p* genera causarum tria 2, 2 *p* II 1, 1 *p* demonstratiuum genus causae III 6,

10 *p* hoc genus causae 8 *m* in hoc causae genere *e* in omnibus generibus causarum IV 56 *e* genera exordiorum I 4, 6 *p* mille prooemiorum III 23, 39 constitutionum II 1, 2 *m* in ceteris generibus causarum IV 41 *e* in uno quoque genere causae II 18, 27 *p* narrationum I 8, 12 *p* 8, 13 *p* unum, alterum, tertium genus 8, 12. 8, 13 illud genus 8, 13 *e* dispositionum III 9, 16 *p* uitiosarum argumentationum II 20, 31 *p* adnominationum IV 22, 30 quibus de generibus unum est huiusmodi 22, 30 *p* commutationis 42, 55 illud genus sententiae 17, 24 *m* hoc genus exornationis

30 *p* 28, 39 *e* 29, 39 *e* hoc genere uti 31 *m* 39 *e* 26, 36 *m* 15, 21 *e* in hoc genere saepe fieri potest 20, 28 *p* 52 *e* in aliquo huiusmodi genere 21 *e* tria genera exornationum 22, 32 haec duo 20, 28 *e* 45, 58 *e* horum amborum generum 37, 49 *m* in his generibus expolitio uersatur 44, 58 in his tribus 19, 27 *m* in his quattuor 14, 21 *e* si his utemur 23, 32 *e* in hoc genere, in illo 19, 26 *e* exornationes in uno genere positae 31 *p* sermocinationes consequentes hoc genus 52 *e* genus quoddam licentiae 37, 49 *m* huius generis et illius uehementiam 19, 26 *e* genera figurarum IV 10, 15 *p* bis 8, 11 *p* bis aridum genus orationis 11 *m* mediocre *p* hoc orationis 18, 26 Omne genus orationis 11 *e* causae III 8 *e* in hoc genus cum declinantur IV 10, 15 *e* in hoc genere figurae erit hoc exemplum 8, 11 *e* in adtenuato genere figurae 10, 14 *p* 8, 11 *m* quibus in generibus oratoria elocutio debeat esse 7 *e* 12, 17 *p* ad confinii genus eius generis 11 *p* nullo genere uocis effuso III 12, 21 *m* in alio atque alio genere uocis et gestus IV 42 *e* imagines in eo genere constituere quod genus III 22, 37 *p* unum quodque genus exemplorum IV 2, 3 *p* unius cuiusque generis exemplum 1, 1 *m* exempla 49, 62 *p* omnia quae eius generis erunt subicere III 23, 39 Eiusdem generis est illa frequentatio IV 40, 53 Ex eodem genere est exornationis cum 14, 21 *p* Ex eodem genere sic 24, 34 *p* est hoc 33, 44 *m* de simplici genere tres exornationes manant 27, 38 *e* uide quod genus sub qui quae quod gerimus bellum IV 9 *p* gerere *ibid.* gererent *m* gesserunt crudelissime 14, 20 *p* ut tuae uoluntati morem geramus industria nostra I 1 *e* II 31 *e* gere morem parenti IV 30 *p* inimicitias gerundis III 7, 14 *e* in amicitia gerenda IV 47 *p* gesserit amicitias III 7, 14 *e* inimicitias cum fide gerere IV 18, 25 *p* in potestatibus gerundis III 7, 14 *e* ut gestae res erunt aut ut potuisse geri uidebuntur I 9, 15 *p* quo quicque pacto gestum sit III 14, 24 *m*

quicquid primum gestum erit I 9, 15 *p* ut quaeque res erit gesta III 7, 13 *m* gesta res I 8, 13 *m* quo in loco res gesta dicitur II 5 *m* cuius rei gestae memoriam habere poterimus III 3, 4 *p* exponimus rem gestam I 8, 12 *p* fortuna, temeritate res geri II 23, 36 *e* rerum ante gestarum exempla III 5, 9 *e* rerum gestarum aut proinde ut gestarum expositio I 3, 4 *p* III 13, 23 *m* de rebus ante gestis exempla petere IV 9 *e* geri negotium et agi res II 30, 49 *e* IV 55 *p* in negotio gerundo II 30, 49 *e* dolo malo negotium gestum 14, 21 *e* haec quomodo reuera sint gesta II 7, 11 *m* gestus moderatio I 2, 3 *m* III 15, 26 *p* conmutatione *e* in alio atque alio genere IV 42 *e* in gestu quid conueniat esse III 15, 26 *p* uti constanti gestu 15, 27 *m* consideratione *p* de gestu dilucide scribi 11, 19 *e* gignis nouas praeceptiones IV 3, 5 *p* gigneretur semen 6 *p* gignere exempla 1, 1 *e* gignere et parere 4, 7 *e* gladiator quilibet III 7, 14 *m* gladiatoria periculorum susceptio IV 25, 35 *m* gladiatoriam temeritatem III 3, 6 *e* gladius adferri ad corpus IV 19, 26 *e* gladium defixit in latere 52 *e* gladio succinctus *p* inimicum cum gladio cruento uidet I 11, 18 *e* gladio incubuit *ibid.* gloria quae efficiat singulis diebus atque ostentatione IV 51, 64 *e* gloria commoti I 1 *e* gloria Scipioni aemulos comparauit IV 25, 34 *m* cum gloria et cum laude 22, 31 *p* falsae gloriae choragium 50 *m* gloriam uirtus comparauit 25, 34 *m* potitus est 44, 57 *e* quae potestates, quae gloriae fuerint III 7, 14 *m* potestates gloriae 6, 10 *m* gloriemini non continuo IV 4, 6 *m* gloriosi notatio 51, 65 gloriosum putare 4, 6 *m* gradatio figura κλίμαξ 25, 34 *p* grammatica in arte 12, 17 *e* grandis natu parens 39 *m* grandi sponsione uictus 23, 33 *e* gratia uobis est habenda 13, 19 *p* quaedam naturae debetur III 12, 21 *e* gratiam referri bene merenti-

bus 3, 4 *m* mihi quomodo retulerit IV 26, 35 testes gratia corrumpi II 7, 11 *m* nec gratia deduci III 3, 4 *e* festiuitatis, hic adauctus numerus grauitatis gratia IV 33, 45 *m* nec uerbi nec rei gratia animaduersa esset 26, 36 *e*
gratulantibus manum porrigens 55 *e*
grauis *figura ἀδρός character* 8, 11 *p* 10, 15 *p* interrogatio 15, 22 *e* oratio 10, 15 *m* quo grauior sit oratio 40, 52 *e* grauem figuram 8, 11 *p* 11 *e* In graui figurae genere 8, 11 *m* graue genus 11 *e* nullum incommodum graue putandum 44, 57 *p* grauem ferre sententiam de 39 *m* graues sententiae 8, 11 *e* graues casus 20, 27 graues esse poterimus 15, 21 *e* grauium uerborum constructio 8, 11 *p* uerbis grauioribus quam res postulat 10, 15 *m* grauiter et uenuste pronuntiabimus 56 *e*
grauitas oratoria minuitur 23, 32 *p* dicti prioris renouatur 28, 38 *e* grauitatem habere 8, 11 *e* 56 *p* I 8, 13 *m* grauitatis plurimum IV 13, 19 *m* multum inest 24, 34 *p* specie falli 10, 15 *e* gratia adauctus numerus 33, 45 *m* constructio in grauitate 10, 15 *p* cum grauitate expositionem 39 *p* cum aliqua grauitate oratio III 13, 23 *m*
non grauaremur perscribere nisi II 4, 7 *p* docere ni III 21, 34 *e*
e gremiis diripi IV 39 *e*
gubernetur copia dicendi recta intellegentia I 1 *m*
gustatu II 5 *m*
habeo hospites IV 51, 64 *e* Habet adsentatio iucunda principia 15, 21 *p* in se leporem 25, 35 *p* acrimoniam 30 *p* expeditionem 54, 68 *e* utilitatem, uenustatem 49, 63 *e* quiddam inliberale III 12, 22 *m* qui nihil habet incundins uita IV 14, 20 *m* multum uenustatis 13, 19 *m* plurimum festiuitatis 54, 67 *e* quod uulgarem habet defensionem II 25, 39 *m* habet in se suasionem, accusationem I 2, 2 *m* causa in se honestatis partem 3, 5 *e* copia dicendi parum in se fructus I 1 *p* dignitatem IV 13, 18 magnam delectationem 17, 24 *m* quod habet attenuata figura 11 *e* in se membra 20, 27 nec parem rationem con-

parationis II 29 *p* tres partes I 8, 13 *p* locos communes II 6 *p* qui non satis habet IV 17, 24 *p* cum turpem causam habemus I 6, 9 *p* uiam quam sequamur IV 56 *m* non omnes adsensores III 23, 38 *e* qui parentes habetis IV 35 *p* cuiusmodi in patriam fuerit, habetis 26, 35 quae uerba casus habent 20, 28 *e* quos caros II 27, 43 *p* minus ingenii III 16, 29 *m* delectationem IV 51, 65 haec certa signa non habent II 25, 39 *p* exemplum pugno IV 6 *p* quae non habent (casus) 20, 28 *e* similitudinem 22, 30 *p* quicum exerceantur 56 *p* habeas enim quibuscum iocari possis II 24, 37 *m* quam plurimos locos ut habeas III 24, 40 *p* ne fortuna in nos habeat dominationem IV 19, 27 *m* num actionem habeat II 12, 18 *p* similitudinem IV 48 *e* plus facultatis III 24, 39 *p* quiddam artificiosi 16, 28 *p* neque habeat qui sitim sedet IV 6 *e* uerba habeamus adcommodata 48 *p* inimicum nullum habebat II 21, 33 *m* alteros non habebat *ibid.* neque subsidium habebamus IV 24, 34 *m* locum inimicissimum *ibid.* ut perspicuam rationem haberemus I 9, 16 *e* ut paratas haberent III 23, 38 *p* si non haberent hinc adiutores IV 11 *p* similem esse satis habebit 5, 8 *p* si causa turpitudinem I 6, 9 *m* non habebit quare in uita maneat IV 39 *m* habebimus genus dubium I 4, 6 *p* adtentos auditores 4, 7 *m* et quae similes sententias habebunt III 6, 12 *e* grauitatem IV 8, 11 *e* numquid habuerit de consciis II 5 *p* cum statuendi non habuerit potestatem 14, 22 quemadmodum animum in potestatibus gerundis III 7, 14 *e* quae casu quilibet gladiator habuerit *m* quos habueritis defensores IV 36 *p* quae omnes habuerint 5, 8 *p* habere locos oportet III 19, 31 *e* 19, 32 *p* 17 *e* I 2, 2 *e* conuenit 9, 14 *p* III 10, 18 *p* debet habere festiuitatem I 8, 13 *e* IV 12, 17 *p* suspensiones interiectas, expositionem II 2, 3 *p* quas res debeat oporteat conueniat habere IV 12, 17 *p* (in se) 7 *e* I 2, 2 *e* I 2, 3 *e* amicum IV 37, 49 *e* amicos ueros II 24, 37 *m* auditores beniuolos I 4, 6 *p*

4, 7 *p* *bis* acervos IV 6 *p* dilectum bonorum III 2, 3 *m* cuius rei poterimus aliquam disciplinam 3, 4 *p* suavitatem dignitatem grauitatem IV 56 *p* omnia 5, 8 *p* spem in aliis I 5 *p* orationem 11, 20 difficultatem III 10, 17 nimium acrimoniae IV 37, 49 *p* firmamenti satis II 7, 11 *e* quod dicant non habere II 27, 43 *e* nihil habere quod perderet IV 10, 14 *e* non satis habere praecipere 1, 1 *e* praesidium habuisse in uirtutibus III 7, 13 *e* honor habendus sit II 28 *p* gratia uobis est habenda IV 13, 19 *p* uide fidem habere rationem habere memoriam habere

habito hic IV 51, 64 *p*

habitudinem corporis 10, 15 *m*

habitum suum quendam III 11, 19 *e*

haerere possint loci nobis 18, 31 *p* 22, 37 *p*

hariosus quispiam IV 49, 62 *e*

hercule sane 50 *m*

hereditas aliqua uenit 23, 33 *m* hereditate tibi uenisse 29, 40 *m* *bis* hereditatem adire I 13 *e* suam uocat *ibid.* hereditates multas adierit IV 53, 67 *e* hereditatis causa III 20, 33 *m* memoriam habere *e*

heres meus I 12, 20 heredem filium faceret *ibid.* quem faciebat ex parte II 21, 33 *p* qui heredes erant testamento I 13 *e* cum herede mandati agere II 13, 19 *e*

Heus inquit IV 10, 14 *p* 52 *m*

Hic I 14 *p* IV 21 *m* *ter* 53, 67 *m* 10, 14 *p* 52 *e* 55 *m* 10, 14 *p* *m* 21 *p* 11 *m* tumultus 34, 45 *p* uersus 12, 18 *m* *bis* rex 34, 46 *e* locus 45, 58 *m* modus hic sit II 31 *e* tuus seruus IV 11 *m* quidem sermo *e* quidem 24, 33 *p* Haec expositio est II 22, 35 *p* I 11, 19 *e* III 6, 11 *p* disputatio II 7, 10 *p* *e* I 12, 22 *e* III 21, 34 *e* II 20, 31 *m* III 2, 3 *p* 9, 17 *p* 21, 34 *m* IV 53, 66 *e* III 10, 18 *e* 16, 29 *p* *bis* *m* IV 12, 17 *p* 49, 62 *m* 13, 18. 22, 30 *e* 33, 44 *p* 43, 55 *m* haec exornatio 13, 19 *m* 16, 24. 19, 26 *p* 25, 35 *e* 26, 35. 27, 37 *m* 29, 41 *p* 35 *e* 37, 50. 41 *e* 49, 63 *e* 54, 67 *e* 55, 69 haec causa II 17, 26 *p* III 6, 10 *p* 8 *e* haec enim res II 18, 27 *p* quoque res IV 7 *m*; 37, 49 *p* urbs 53, 66 *p* ut haec est 12, 18 *p* *m*

haec eadem III 12, 22 *e* illa — haec IV 40, 52 *m* II 25, 39 *p* haec ratio 25, 40 haec quam exposui ratio 19, 30 *e* haec quae datur III 16, 29 *p*; IV 15, 22 *e* hoc negotium I 1 *m* munus hoc 17 *e* facinus II 22 *p* hoc tempus IV 27, 37 *p* Hoc genus orationis 18, 26. 30 *p* causae III 8 *m* IV 52 *e* exornationis 28, 39 *e* 29, 39 *e* in hoc genus 10, 15 *e* exemplum 3, 5 *e* Hoc simile est ut 47 *p* *e* hoc erit exemplum 8, 11 *e* 10, 14 *p* 37, 49 *e* hoc signi est 5, 8 *p* si hoc primum meminisse uolumus III 20, 33 *m* hoc aut hoc fecissem II 25, 40 cum hoc fecerimus I 10, 17 *m* quodsi hoc fecisset 14 *e* hoc posse fieri III 15, 27 *e* hoc quod feci *ibid.* hoc nos facere IV 1, 1 *m* non fiet 20, 27 probabilius factum est 46 *e* arbitror dedisse 32, 44 *p* dici potuit 46 *p* neque scribi potest 42 *e* hoc intercedere II 11 *e* quis hoc credet IV 9 *e* cui hoc mirum uidebitur II 19, 29 *m* est hoc a natura datum III 15, 26 *m* oportet hoc sumi IV 1, 2 *m* non sensi hoc et non suasi 25, 34 *m* hoc perfici posset 26, 36 *p* dico 38, 50 *p* Hoc usu uenire I 14 *e* ideo uitiosum II 26, 41 *e* Hoc si obseruauerimus 27, 43 *e* IV 2, 3 *p* 38, 50 *e* nos eo separauimus III 4, 7 *p* tamen scire oportet 15, 27 *e* contra hoc staret IV 5, 7 *p* hoc si iudicaueritis 52 *e* bene hoc conparauerunt maiores ut 16, 23 *m* hoc ab illo seorsum tractandum est III 4, 7 *m* illud — hoc genus IV 19, 26 *e* hoc ipsum 2, 3 *p* *e* 4, 6 *p* idemne hoc 16, 23 *m* idemque hoc facere II 7, 10 *p* IV 43, 56 *p* et hoc idem 55 *m* et hoc II 26, 40 hoc quoque 21, 33 *e* Nec hoc genus III 8 *m* Nec hoc fit 16, 29 *p* accidere potest 22, 35 *e* cuiusmodi est hoc IV 11 *m* ex eodem genere 33, 44 *m* hoc erit: III 21, 34 *p* *bis* hoc est cum, ut, I 6, 9 *p* 7 *m* II 14, 21 *p* 30, 48 *m* III 8 *e* 9, 16 *m* 11, 20 *m* IV 1, 1 *e* 31 *p* interest I 7 *p* IV 3, 5 *e* 19, 26 *e* 40, 52 *m* 45. 58 *e* huius uoluminis I 17 *e* Huius constitutionis ratio II 2, 3 *p* huius infantiae 11 *e* adulescentia IV 39 *m* facta III 6, 12 *p* huius exemplum IV 6 *p* artificii 2, 4 sceleris 8, 12 *m*

generis 19, 26 *e* exornationis 25, 35 *p* huius rei leniendae II 30, 48 *e* domus IV 39 *m* huius incommodis 45, 58 *e* sermo 50 *e* Huius 'modi transiectio deprecationes *similia* IV 32, 44 *e* II 25, 39 *m* IV 51, 65. III 3, 6 *p* 3, 4 *e* 10, 18 *p* IV 17, 24 *m* 44, 56 *m* conclusionis II 25, 39 *p* conuiciorum IV 10, 14 *e* 32, 43 *e* alias huiusmodi res III 2, 3 *p* exemplum IV 37, 49 *m* 55, 69. 11 *m* 19, 27 *e* 54, 67 *p* II 21, 38 *m* 24, 37 *e* III 4, 8 *p* 6, 11 *p* IV 21 *e* aliquid huiusmodi inferre 37, 49 *p* est huiusmodi I 12, 21 *p* 13 *p* 15 *e* II 26, 40 IV 16, 23 *p* 22, 30 *p* *m* 45, 58 *m* *e* 48 *p* huiusmodi sunt II 26, 41 *p* III 6, 10 *m* cum huiusmodi sit diuisio 4, 7 *e* huiusmodi esse I 7 *p* (H) Huic IV 20, 27. 20, 28 *m* 45, 58 *m* II 24, 38 *m* *e* 30, 48 *e* maleficio IV 8, 12 *p* facinori *ibid.* artificiosae III 16, 28 *e* uolumini II 31 *e* huic quidem IV 38, 50 *m* Hunc 49, 63 *p* 52 *m* eundem hunc II 3, 5 *m* ad hunc IV 11 *m* quaerunt hunc 51, 64 *m* 30 *e* 35 *p* hominem 43, 55 *e* 43, 56 *p* unum 50 *p* ceteri — hunc II 8 *p* in hunc librum III 1 *p* locum II 25, 40 ordinem III 7, 13 *m* 9, 16 *m* et hanc et quam ante exposuimus IV 14, 20 *p* (E) ad hanc rem 27, 37 *p* 43, 55 *p* ad hanc causam II 11 *m* ad hanc rationem praecceptionis I 1 *e* II 8 *e* IV 7 *m* aetatem IV 43, 55 *m* utilitatem III 1 *e* in hanc opinionem IV 5, 8 *p* hanc diuisionem 40, 52 *m* uerborum memoriam III 24, 39 *e* iudicationem I 17 *m* commemorationem III 4, 7 *p* incommoditatem IV 7 *e* de hoc sententiam ferre 39 *m* absoluimus hoc et priore libro II 1, 1 *e* in hoc libro II 31 *e* III 1 *m* IV 1, 1 *p* 7 *e* 44, 56 *p* hoc loco II 4, 6 *m* hoc modo pacto *uide* modus pactum in hac potissimum causa I 16, 26 *p* in, ab hac re III 12, 21 *e* 16, 28 *p* *e* 16, 29 *p* IV 14, 21 *p* III 24, 40 *m* ab hac difficili consuetudine ad illam facultatem transire 24, 39 *e* hac exercitatione illa memoria confirmetur *ibid.* qui de hac re scripserunt IV 1, 1 *p* hac ratione I 16, 26 *e* II 18, 27 *e* uia I 17 *p* Hac parte constitutionis utimur 12, 22 *p* III 7, 13 *p* IV 15, 22 *m* 45, 58 *p*

52 *e* 53, 66 *m* hac prompta copia contenti III 19, 32 *e* hac praecceptione II 20, 31 *e* ab ultimo repetitione 22 *e* ex hac dispositione III 8 *p* hac notatione 21, 34 *m* in hac exornatione IV 24, 34 *p* hoc altero membro 19, 26 *p* In hoc genere 20, 28 *p* 52 *e* in illo genere, in hoc 19, 26 *e* exemplo II 21, 38 *e* IV 52 *e* uti hoc adiumento 5, 8 *e* exemplo II 25, 39 *e* cum hoc scelere IV 8, 12 *p* Hoc genere 39 *e* 15, 21 *e* 26, 36 *m* 31 *m* in hoc genere III 8 *e* IV 8, 11 *e* Hi in *codd. traditum*: IV 9 *p* *bis* At hi quidem nulli sunt 24, 33 *m* qui expetunt hi putandi sunt 44, 57 *p* I 13 *e* II 6 *p* *bis* 15, 22 *e* 30, 48 *p* IV 2, 4. 17, 24 *m* 18, 25 *e* 44, 57 *e* Hae 21 *e* III 22, 36 *p* omnes hae tres partes II 16, 24 *m* I 7 *p* omnes hae IV 36 *m* Hae tres exornationes 27, 38 *e* hae rationes II 23, 35 *e* et hae partes ipsae III 13, 24 (E) Haec (cupiditates) pariunt II 22 *p* haec (sagittae) nihil aliud fecerunt IV 30 *e* haec crebriores eclipsis III 22, 36 Haec omnia I 2, 3 *e* IV 56 *e* I 5 *p* 9, 16 *m* IV 2, 3 *e* 15, 22 *e* 20, 27. 41 *m* Haec II 6 *e* 12, 18 *p* IV 34, 46 *e* II 31 *e* IV 2, 4. 12, 17 *e* II 7, 11 *m* Haec duo genera IV 20, 28 *e* 45, 58 *e* 22, 32. 10, 15 *p* haec corporis commoda III 7, 14 *p* Verum haec in exercendo . . . illud (genus) I 8, 13 *e* haec I 17 *e* II 25, 39 *p* III 23, 38 *m* IV 7 *m* II 31 *e* IV 54, 67 *p* 22, 32. 36 *e* 44, 57 *m* I 4, 6 *p* 9, 16 *m* II 10, 15 *e* III 7, 14 *p* IV 52 *m* 6 *m* *e* 7 *m* 9 *p* 43, 55 *m* *bis* 51, 64 *p* haec ipsa quae relictasunt 29, 39 *m* et haec eadem fere et omnia II 17, 26 *e* Horum amborum generum IV 37, 49 *m* nihil 27, 37 *p* II 5 *e* unum quidquid 2, 3 *m* unumquemque IV 35 *m* quid conueniat II 4, 7 *p* conspectum IV 13, 19 *p* 28, 38 *p* *bis* opiniones II 11 *e* in horum miseras IV 39 *m* quibus horum sensus II 5 *m* omnium diligens memoria III 11, 19 *m* Harum omnium denominationum diuisio IV 32, 43 *e* plenitudo harum 20, 28 *p* octo partium III 13, 24 *e* aliqua harum quas ante commemorauimus ratione 7, 13 *p* his ipsis detrimento fuisse 7, 13 *e* his

maxime conducit III 5, 9 *e* contraria 6, 10 *m* similia 16, 29 *e* his adiumentis confidere I 5 *m* hos locos III 17 *e* has causas I 2, 2 *e* omnes has partes III 8 *m* exornationes IV 23, 32 *e* His de causis IV 7 *e* I 12, 22 *e* His igitur partibus III 3, 4 *e* II 13, 20 *e* His sic tractatis 14, 22 *p* His commutationibus III 10, 17 exornationibus IV 23, 32 *p* his locis (omnibus) utemur II 9 *p* 17, 26 *p* III 5, 8 *m* 5, 9 *p* qui his bene utuntur IV 20, 28 *e* de his usum esse quae III 7, 14 *p* His uitis uitatis IV 12, 18 *e* ab his uitis recedere II 20, 31 *e* si ab his debortabimur III 8, 6 *p* ex his locis II 17, 25 *p* ex his partibus constat 13, 19 *p* ex his (locis) pronuntiare III 17, 30 *p* ex his (rebus) similitudinem uenari IV 48 *m* his generibus utemur 23, 32 *e* In his IV generibus IV 14, 21 *e* 19, 27 *m* 44, 58 in his causis II 16, 24 *e* III 5, 9 *e* (exornationibus) IV 23, 32 *m* in his libris 56 *m* his rationibus I 6, 9 *m* IV 23, 33 *e* his rebus I 6, 10 *p* III 7, 14 *m* 11, 19 *m* his omnibus rebus II 30, 48 *m* tribus IV 43, 56 *p* quae sint his rebus uitia II 29 *p* de his rebus 30, 48 *p* III 15, 27 *e* *uide* res: de his partibus II 16, 23 *p* ex his in uno loco conlocatis IV 41 *e* Hisce igitur V partibus II 18, 28 *e* huiuscemodi 21, 33 *m* 25, 39 *m* IV 39 *e* his *ablatius traditus in codd*: I 2, 2 *p* 4, 7 *m* 5 *e* 6, 9 *p* 9, 16 *m* III 2, 2 *e* 3, 5 *m* 11, 20 *e* IV 3, 6 *p* 8, 12 *p* 18, 25 *e* 30 *e* 38, 50 *p*

Hic aduerbium I 9, 15 *m* 11, 18 *e* 13 *e* II 3, 4. 17, 25 *p* 22 *p* IV 20, 28 *e* 27, 37 *e* 30 *m* 36 *m* 37, 49 *p* 38, 50 *m* *bis* 51, 64 *p* 52 *p* Nam hic II 22 *e* 23, 36 *e* 24, 37 *p* IV 12, 18 *p* 22, 30 *m* 32, 43 *m* *e* 33, 44 *e* 33, 45 *m* *e* nam in superioribus — et hic 33, 45 *m*; illic — hic 33, 45 *m* illud — hic 45, 58 *e*; hic III 15, 27 *e* IV 22, 31 *m* 46 *p* 53, 66 *m*

hiemem fortunae 48 *m*

hilaritatem quandam significare III 15, 26 *e* hilaritate uultus *m*

hilare 14, 24 *e* IV 55 *e*

hinc habere adiutores 11 *m* 21 *p*

hiantem orationem 12, 18 *p*

irundines 48 *p*

historia I 6, 10 *m* 8, 13 *m* *historiam p* ab historiarum scriptoribus IV 5, 7 *e*

histriones III 15, 26 *p*

hodie IV 50 *m*

homo quivis unus II 8 *e* timidus nocens 19, 29 *m* novus IV 13, 19 *e* qui si fuisset homo 14, 20 *e* homo omnium mortalium — 29, 40 *p* occisus is est 41 *m* indoctus 46 *m* homo sane conturbatur 50 *m* hominis uita II 3, 4 *e* 3, 5 *p* IV 41 *p* uitam petere 14, 20 *e* turpitudine et infamia II 3, 5 *e* Vires IV 33, 45 *e* animus III 8 *p* natura IV 51, 64 *e* ex dignitate II 13, 20 *m* compellationem IV 15, 22 *p* homini ueniunt hospites 50 *m*; 51, 64 *p* nauo an uano credere 21 *e* Hominem laudem egentem uirtutis 20, 28 *m* uident 51, 64 *m* subsecuntur 52 *p* eum hominem appellas 14, 20 *e* neminem prae se ducit 20, 28 *m* te esse nosce 52 *p* hominem a turpitudine numquam afuisse II 2, 3 *m* hominem inpellit auaritia 22 *p* occidere, occidisse 29 *m* occisum esse 21, 33 *p* neatum III 20, 33 *m* prodigum, luxuriosum IV 34, 46 *m* hominem spectari oportere I 6, 9 *m* hunc qui IV 43, 55 *e* 43, 56 *p* istum nefarium 36 *m* improbum, auarum II 26, 41 *m* in hominem, in rem causam conferre I 15 *p* *bis* II 17, 26 *m* *bis* a certo homine factum 27, 44 longum in homine consilium IV 33, 45 *e* homines ipsos facere aut pati non potuisse I 9, 16 *p* maliuolos II 8 *m* homines cogi 7, 10 *p* omnes homines 21, 34 *e* III 6, 11 *e* conflictantur II 24, 37 *p* quos caros habent 27, 43 *p* quos homines alea uincit IV 21 *m*; 40, 52 *p* malos homines et audaces 11 *p* inpios 35 *p* derelictos ab humanitate 8, 12 *m* idoneos 35 *m* eos iudicare homines 16, 23 *e* hominum enocationes III 2, 3 *p* obambulatio 19, 31 *p* studia IV 2, 2 hominibus sapientissimis quantae curae fuerit II 30, 48 *p* malo est 24, 37 *p* semen gignere IV 6 *m* istius modi poenas comparare 35 *m* laudabile ab idoneis hominibus III 4, 7 *m* ab probatissimis sumi IV 3, 5 *m* ab aliis mutuari 6 *m*

- ab homunculis deterrumis proteri** 53, 66 *m*
honestatis partem I 3, 5 *e* **conmemorationem** III 4, 7 *p*
honestandae elocutionis rationes IV 56 *p* **rei causa** II 18, 28 *e*
honestae res I 3, 5 *e* III 2, 3 *m* **ab nulla re honesta deduci** 3, 5 *p* **ex aliqua praesidium petere** IV 24, 33 *p* **honestae causa** I 4, 6 *e* **nulla honesta ratio** IV 16, 23 *m* **pars** III 2, 3 *p* **honestam rationem** III 5, 9 *p* 4, 3 *p* **honestae ratione** 5, 8 *p* **honestam commemorationem** 4, 7 *p* **honestis exercitationibus** 7, 14 *p* **honestum genus** I 3, 5 *bis* 4, 6 *m* **honestum nihil oportere existimari** III 5, 8 *e* **honestiori ordini** 4, 7 *m* **honestissimo** IV 35 *p* **utrum honestius** II 14, 21 *p* **honestissimis disciplinis** IV 43, 55 *m* **honeste uiuere** III 5, 9 *m* † **quod honeste fuerit in bonis disciplinis** 7, 13 *e* **tute et honeste produxit** IV 43, 55 *m* **nitam tractare** 24, 33 *p* **obisti** II 17, 26 *m* **feri** 11 *p* **honestis consilium appellare** III 4, 8 *m*
honor habendus II 28 *m* **honoris cupidus** IV 21 *m* **causa facere** II 3, 5 *p* **nimias libidines** III 3, 5 *e* **honoris uobis erit** IV 13, 19 *p* **honorem appetere** II 2, 3 *e* **quem debent reip. reddunt** IV 44, 57 *p* **cum honore interire** *m*
qua hora II 4, 7 *m* **diei noctis** *ibid.*
hortari pluribus uerbis ad III 24, 40 *e* **hortabatur eum interimere** II 19, 28 *e*
hospites IV 50 *m* 51, 64 *p* *bis* **domum deducere** *e* **habeo** *ibid.* **suos hospites rogare** 26, 36 *p* **cum hospitibus** 51, 64 *p* **pro hospitibus** III 3, 5 *m*
hospitium I 5 *m* **hospitia** III 3, 4 *m*
hostilem libidinem IV 8, 12 *m* **hostili incendio** 39 *e*
hostis est dictus 54, 68 *m* **hostes putare** 16, 23 *e* **hostes intruerent in ciuitatem** 8, 12 *m* **in medios se inmisisse** 44, 57 *e* **hostium duces** I 15 *e* **condicionem** IV 24, 34 *e* **spurcissimorum dominatu** 8, 12 *e* **prodere hostibus patriam** *p* **cum hostibus dimicare** II 30, 49 *m* **ab hostibus captiuos redimere** III 2, 2 *m*
huc uenire IV 51, 64 *p* **huc et illuc fluctuat** 11 *p* **circum inspectans** 49, 62 *e*
humanitas auget pacem 16, 23 *e* **homines derelictos ab humanitate** 8, 12 *m* **locus de humanitate** II 16, 24 *e* 17, 26 *p* 31 *m*
humilis res 19, 30 *m* **res humiles** III 3, 5 *p* **rerum humilium contemptio** 2, 3 *e* **humile genus causae** ἄδοξον I 3, 5 *p* *e* 4, 6 *m* **humili genere natus** III 7, 13 *e* **ex humiliore dignitate uerborum** IV 8, 11 *p* **humiliter placas** 20, 28 *m*
iacent inulti IV 54, 67 *e*
lactas copias 33, 44 *e* **se iactat magnifice** 21 *p* **diuitias suas iactans** 49, 62 *e*
laculum tenens 52 *p*
iam uenturum dominum 51, 64 *p* **domum itionem parant** III 21, 34 *p* **iam diu** IV 37, 49 *e* **iam loquemur** II 12, 17 *e* **Perspicuum est iam nimirum ex** III 8 *p* **uetustate iam probati** IV 2, 4 **Friuolus iam et inliberalis** 11 *e* **et iam eum remoramini** 36 *e* **qui iam bene norit** 50 *m* **quod iam diximus** 54, 67 *m* **quasi iam demonstrasset** II 25, 39 *e* **quod iam quasi sero dici uidetur** 25, 40 *p*
ictus fit III 12, 21 *m* **capitis ictu** 15, 27 *m*
idcirco quod II 24, 37 *p* IV 31 *p*
idem motus qui III 15, 26 *e* **ueluti Sulpicius — idem posterius** II 28 *e* IV 32, 43 *p* **eadem laedit** III 12, 22 *m* **eadem adfert** IV 15, 21 *p* **haec eadem calefacit** III 12, 22 *m* **eadem fortuna** IV 16, 23 *e* **res** 42 *m* 43, 56 *p* **idemque hoc facere** II 7, 10 *m* IV 55 *m* **non idem fecisset** 16, 23 *e* **si idem ceteri faciant** II 15 *e* **idem facere, fecisse** *ibid.* **idemque hoc usu uenire** IV 43, 56 *p* **idemne hoc obseruabant** 16, 23 *m* **idemne diceret** II 26, 41 *e* **idem dicere** I 9, 14 *e* **dicit ratio** II 24, 37 *p* **per rationem dicitur** *m* **quod idem ualeat (uerbum)** IV 23, 38 *e* **quae idem ualeant uerba** 42 *m* **sensit nonnemo** 33, 45 *p* **omnibus si concedatur** II 30, 48 *m* **ut auditor ad idem reducatur** 30, 47 *m* **idem fere est quod** IV 18, 25 *p* **quod — idem uoluntati auditoris probetur** III 12, 21 *e* **idem uerbum**

- IV 14, 20 *pm* 14, 21 *pe* 21 *p* 28, 38 *e*
ad idem postremum uerbum re-
uertit 14, 20 *p* eiusdem generis
est 40, 53 litterae adsiduitatem
12, 18 *p* attenuatione, production,
breuitate 21 *p* uerbi adsiduitatem
12, 18 *m* redintegratio 28, 38 *m*
sententiae exemplo 44, 56 *e* unius
uerbi iteratio 28, 38 *p* poetae uer-
sus 12, 18 *m* qui — eundem hunc
II 3, 5 *m* ad eandem commodita-
tem uenire I 7 *p* plane rem IV
42 *p* *bis* eandem rationem, eandem
II 24, 37 *e* legem II 28 *e* in eandem
partem corporis IV 28, 38 *m* non
eodem modo ut ceteri soleant
uerba facturos I 6, 10 *e* IV 42 *p*
in eodem loco manemus *ibid.* eo-
dem die 51, 64 *p* de eadem re II
13, 19 *e* IV 42 *p* 43, 56 *m* de eadem
causa iudicium I 6, 9 *e* eadem ra-
tione narrari III 4, 7 *e* in eadem
constructione uerborum IV 20, 28 *p*
ex eadem similitudine 48 *p* ne ab
eadem sententia recedamus 43, 55 *p*
in eodem studio esse atque ille
III 6, 12 *p* ex eodem genere est
IV 14, 21 *p* 24, 34 *p* 33, 44 *m* ab
uno atque eodem uerbo 13, 19 *p*
uno atque eodem tempore 39 *e*
eodem reditur saepius 45, 58 *p*
identidem reuolui II 18, 27 *m* ratio
totius orationis conferatur III 2,
3 *p* (*M*) idem plurimum dilexerunt
IV 22, 31 *p* eadem res III 12, 22 *e* ea-
dem illa omnia I 7 *p* eadem omnia
II 16, 24 *m* eadem III 12, 22 *p* IV
42 *e* eadem fere II 16, 24 *e* haec
eadem fere 17, 26 *e* quae — eadem
III 12, 21 *e* eadem et alia IV 10,
14 *m* ad easdem partes in quas III
15, 26 *p* quas res — easdem 22, 37 *e*
in eisdem locis II 18, 27 *m* isdem
locis III 3, 4 *e* uis II 7, 10 *p* ratio-
nibus III 4, 7 *e* in isdem partibus
animi fortunarum positos II 30,
48 *m* orationis IV 20, 28 *e* casibus
efferuntur *p* isdem de causis 49,
62 *p* in isdem fundamentis 50 *e*
identidem eodem reuolui II 18, 27 *m*
primos quosque locos peruagemus
III 22, 37 *e* conmutari IV 11 *e*
identidem subiunctiones 24, 34 *e* no-
bis instemus 56 *p*
ideo quod 25, 35 *m* *e* 44, 57 *p* 30 *m*
II 8 *e* ideo quia II 26, 41 *e*
idoneus motus III 15, 26 *e* equus
ad IV 46 *m* *e* locus maxime IV
41 *p* idonea perficiendi facultas
II 4, 6 *e* occasio 4, 7 *m* pronuntia-
tio III 13, 24 locum idoneum non
fuisse I 9, 16 *p* animum reddimus
ad I 4, 6 *p* hoc tempus idoneum
putarem IV 27, 37 *p* magis III 16,
28 *p* magis idonea fit IV 26, 36 *m*
magis idoneo tempore III 2, 3 *m*
magis idoneae res II 29 *m* magis
idoneum dictum IV 26, 36 *p* mi-
nus idoneam causam II 24, 37 *m*
aliquam idoneam rem 21, 33 *p*
partem *e* satis idoneam causam
putari 16, 23 *e* poenam excogitare
IV 8, 12 *p* satis idoneas argumen-
tationes II 29 *m* satis idoneae di-
uitiae quae sint IV 14, 20 *e* satis
idoneos locos III 19, 32 *m* nomen
satis idoneum rei IV 31 *p* exem-
plum 45, 58 *m* imagines idoneae
ad III 21, 35 nec idoneas res hu-
miles dignitate sua iudicare III
3, 5 *p* ab idoneis hominibus 4, 7 *m*
idoneo uerbo nominare IV 31 *p*
idonea maxime eligere 2, 3 *e* ho-
mines idoneos maxime deligere
35 *m* (41 *p*) imperatores 9 *m* locos
III 19, 32 *m* *bis* idoneorum loco-
rum distinctionem *e* uerborum et
sententiarum adcommodatio I 2, 3 *m*
igitur I 2, 3 *p* 4, 7 *p* 11, 18 *p* 16,
26 *p* II 12, 17 *pm* 13, 19 *p* 13, 20 *e*
18, 28 *e* 20, 31 *e* 21, 33 *p* 24, 38 *p*
III 4, 7 *m* 6, 10 *p* 6, 11 *p* 8 *e* 9, 17 *p*
11, 19 *e* 12, 22 *e* 13, 23 *p* 13, 24,
15, 26 *p* *bis* 16, 28 *m* 16, 29 *m*
17 *pm* 20, 33 *p* 22, 35 *p* 22, 36 *m*
22, 37 *p* IV 1, 2 *m* 2, 3 *e* 3, 4 *p* 3,
5 *e* 5, 7 *pe* 5, 8 *e* 7 *e* 8, 11 *p* 9 *e*
10, 15 *e* 15, 22 *e* 16, 23 *e* 23, 32 *e*
23, 33 *m* 26, 36 *m* 38, 50 *m* *e* 40, 53
tertio loco positum: Ad easdem
igitur partes III 15, 26 *m* In his
igitur generibus IV 44, 58 Eadem
res igitur 43, 56 *p* Hoc modo
igitur 44, 56 *e* Qui potes igitur
40, 52 *m* Hoc interest igitur 3, 5 *e*
Imitetur ars igitur (?) III 22, 36 *m*
in principio enuntiati: IV 5, 8 *p*
10, 15 *p*
ignauiam I 5 *e* III 3, 6 *m* IV 36 *m*
per ignauiam 44, 57 *m* prae igna-
uia 15, 21 *e*
ignauī 36 *e* ignaue factum III 8 *p*
igneum ardorem IV 33, 44 *m*
ignem diuidere mortalibus 6 *m* sibi

petat 53, 67 *m* aqua et igni interdiceret II 28 *e*

ignobile IV 27, 37 *m*

ignominia dignum 30 *m*

non ignoro te II 31 *e* ut ignoret quid III 19, 31 *m* quod si ignorant 6, 12 *m* scierit an ignorauerit II 16, 24 *m*

ignoscimus illi 28 *e* ignosci ei conueniret I 14 *e* II 16, 24 *m* peccatis adolescentium IV 17, 25 *p* reus postulat ignosci I 14 *m* nihil postulat *e* nobis postulamus II 16, 23 *p* 17, 25 *p* sibi postulant IV 14, 20 *p* ignoscendi ratio II 17, 25 *p* si aliis quoque ignotum est *e*

ab ignoto appellari IV 10, 14 *m* ignoti 50 *p* si erunt III 6, 12 *p* apud ignotos laudamus *ibid.* in notos atque ignotos incursitans IV 39 *p*

ille I 6, 10 *m* 11, 19 *e* 12, 21 *e* 14 *m* bis II 20, 33. 21, 33 *p m* III 3, 6 *e* bis 6, 12 *p m* IV 11 *m* 16, 23 *e* 33, 45 *p* 46 *p* bis 52 *m* 55 *e* L. ille Brutus 53, 66 *m* si ipse ille II 17, 25 *m* illa turpitudinis pars I 4, 6 *m*; 16, 26 *p* defensio II 10, 15 *m* uis illa 16, 23 *m* superior 25, 39 *p*; III 10, 18 *e* memoria 24, 39 *e* aetas IV 17, 25 *p* illa — haec 40, 52 *m* frequentatio 40, 53 ego illa 53, 66 *p* si te unum illud monuerimus I 1 *e* item illud (exordium) 7 *e* haec (genera) — illud 8, 13 *e m* qui illud fecerit tam nequiter II 3, 5 *m* illud scriptum esse dilucide 9 *e* illud quod 10, 14 *p* IV 18, 26 aequè magnum sit illud peccatum atque illud II 15 *p* si illud etiam adsumpserimus III 8 *p* Sed illud facere oportebit ut 22, 37 *e* esse illud ita IV 3, 5 *e* genus 17, 24 *m* illud — hoc 19, 26 *e* et illud praetereo 27, 37 *p* ad illud reuertor 27, 37 *p* nomen patriae 44, 57 *m* illud — hic 45, 58 *e* ueremur 2, 4 illius morte II 19, 28 *m* IV 41 *p* de occisione *m* facta III 6, 11 *e* uirtutes *ibid.* IV 52 *e* uitam III 6, 12 *m* illius superioris (generis) IV 19, 26 *e* uox 41 *m* infelicissimi uxor 52 *p* illius modi signa II 25, 39 *m* utrum illi liceat accusare necne I 12, 22 *e* ignoscimus II 28 *e* omnia tradamus III 23, 38 *m* hic dicit IV 11 *m* obuiam pergam 51, 6' *ur* 52 *m*

gladium defixit in latere *e* praeco faciebat audientiam 55 *m* ut illum uidit ferre I 12, 21 *e* occultasse II 3, 5 *m* ipsum illum III 20, 33 *e* Quin illum mihi datis IV 52 *m* ab hac — ad illam transire III 24, 39 *e* Inter hanc diuisionem et illam IV 40, 52 *m* illo incolumi II 19, 28 *m* de illo supplicium sumitur I 13 *e* dicuntur IV 28, 39 *m* in illo loco II 21, 33 *m* genere IV 19, 26 *e* in illo primo — in hoc postremo 34, 46 *e* seorsum hoc ab illo tractandum est III 4, 7 *p* illo uitato periculo III 5, 9 *m* de illo crimine II 15 *m* illo mittas IV 50 *m* in illa adtenuatione 11 *m* illi — nos I 1 *m* II 11 *e* 27, 43 *p* bis 28 *e* III 16, 29 *m* IV 1, 1 *m* 2, 4 *p* 3, 6 *p* 9 *m e* 37, 49 *p* 50 *e* bis 51, 64 *m* illa res II 30, 48 *p* quattuor uirtutes III 8 *p* superiores IV 22, 30 *m e* tibiae 33, 44 *e* illorum inuentio I 11, 18 *p* conlectio II 21, 33 *e* illorum nos miseria dolere 31 *m* auctoritate remota IV 2, 4 ratio 5, 7 *p* quod illis licet 25, 34 *p* aliquid turpitudinis adferat II 8 *m* utilis erit III 16, 29 *m* illos I 11, 18 *p* scire non potuisse II 6 *e* quare sibi illos anteponant IV 1, 2 *e* isti illos aiunt facere inmodeste, ipsi 3, 4 bis omnes 36 *m*; 52 *e* illas superiores narrationes I 8, 12 *e* illa reliquimus I 1 *m* relinquere IV 1, 2 *p* illa quae inuenimus III 9, 16 *p* eadem illa omnia conficiamus I 7 *p* tum nero illa (peccata) II 19, 29 *p* hic et ea uerba quae — et illa IV 20, 28 *e* quid ab illis aut quid contra nos dici possit 23, 33 *p* illic — hic 33, 45 *m*

illuc uide huc

imago εἰκὼν figura IV 49, 62 *m* in mnemonicis: imaginem rei totius conformare III 20, 33 *m* uocabuli memoria imagine notatur *p* simplici memoriam rei totius comprehendere *ibid.* imagines 16, 29 *e* 17 *m* 18, 31 *p* ne obcaecentur 19, 32 *p* rerum similes esse oportet 20, 33 *p* firmæ inbecillae 21, 35 conlocare constituere 16, 29 *e* 16, 30. 17 *e* 22, 37 *p* sequi 17 *e* 21, 35 uagas reddunt 19, 31 *e* aliquid agentes ponemus 22, 37 *p* negotiorum conparamus 20, 33 *p* mille

- uerborum comparare 23, 38 *m* multorum uerborum conscribere *p* comparare 23, 39 *p* imaginum conformatio 21, 34 *m* notatio 20, 34 notas 19, 31 *p* conlocatio 17 *m* 19, 31 *e* ratio 19, 32 *e* renouandarum causa 22, 37 *e* imaginibus res adtribuere 22, 37 *m* imaginibus constat memoria 16, 29 *m* commoti 18, 30 exprimere similitudines, uerba 21, 34 *p m* in conlocandis exerceri 24, 40 *m* item fieri de imaginibus 23, 39 in imaginibus 23, 38 *e*
imbecillae imagines 21, 35
imbecillitas II 4, 7 *e*
imitatio *μίμησις* I 2, 3 *e* imitatione *ibid.* imitationis exercitatio III 11, 20 imitationis causa IV 31 *p* *bis* ab imitatione deprauata exordiri I 6, 10 *m*
imitatur saepe ingenii bonitas doctrinam III 16, 28 *e* bonam habitudinem tumor IV 10, 15 *m* licentiam 37, 50 Imitetur ars naturam III 22, 36 ne poetas imitemur II 22 *m* imitari scriptura uoces III 15, 27 *e* non imitari stultitiam IV 16, 23 *e* posse imitando consequi 2, 2 ad imitandum alacriora reddit *ibid.* ut non sit imitandum exemplum II 29 *p*
immanis Transalpinus IV 33, 45 *p*
immensam cupiditatem II 24, 37 *p*
 immensas 22 *p*
immisisse se in hostes medios IV 44, 57 *e* in uos ipsos bestiam immiseritis 39 *p*
immo 2, 2. 52 *m* rogasset, immo innisset modo 26, 36 *p*
immoderatae cupiditates II 22 *p*
immodeste facere III 8 *p* IV 3, 4 *e*
immortales deos 32, 44 *p* deorum immortalium I 4, 7 *e* dis immortalibus II 30, 48 *p*
immortalitatem consequi III 5, 9 *p*
immutarimus eadem pronuntiatione IV 42 *e* immutata uoluntate II 28 *e*
impedimento est quo setius I 12, 21 *e* non est studiis IV 17, 25 *p* esse maximo II 11 *m* est ad eam rem pudor IV 1, 2 *p* impedimenta relinquere I 15 *e* *ter* impedimentorum salus IV 24, 34 *e*
impedietur uehementer infamia et turpitudine II 3, 5 *e* nequid impedire quin III 1 *e* ut ne paruula quidem titubatione impediremur si II 8 *e* nequando perturbatione impediamur quo setius III 17 *e* modestia impediuntur quo setius IV 3, 4 *m* negotiis familiaribus impediti I 1 *p* impedita res non expedita II 26, 41 *e*
impellit auaritia hominem ad malefium 22 *p* impellunt 21, 34 *p* cupiditates IV 16, 23 *m* qua impellimur ut ualeamus I 2, 3 *e*
impendebant bacae IV 12, 18 *p*
 impendere calamitates 36 *e*
imperator factus est 54, 68 *m* nouus, peritus, melior 46 *p* ad imperatorem peruenire potest causa I 14 *e* (*conf.* Sall. Iug. 69, 4) imperatores idoneos IV 9 *m* minus bonos 46 *m* ab imperatoribus donatum esse II 27, 43 *e*
imperito conuiciorum IV 10, 14 *e*
 imperatori 46 *p* rerum imperiti 9 *e*
 imperitis uidetur 10, 15 *m*
imperium Graeciae 25, 34 *e* *bis* orbis terrae ad se transferre 9 *m* populi R. temptare *e* nostrum conseruare 9 *p* ad Graeciae Asiam adiungere 25, 34 *e* imperii cupiditate II 19, 29 *p* 21, 34 *m* magnitudinem IV 33, 44 *p* cui imperio consenserunt populi 9 *m*
imperasse consules I 15 *m*
impetrare IV 14, 20 *m*
impetum facere I 12, 21 *e* IV 55 *m* in 31 *m* impetu leonis similis 49, 62 *m* impetus omnes fortunae fugisse 17, 24 *e*
impius in 40, 52 *e* si quem impium 34, 46 *e* homines impios 35 *p*
impraesentiarum *uide* praesentia
imprimis IV 1, 2 *p*
improbationem testium II 6 *e*
improbamus rationem III 23, 38 *p* quare non improbemus memoriam 24, 39 *p* qui improbent artem IV 5, 8 *e* (?) uehementer improbaturos uitam III 6, 12 *e* quae res improbetur a 4, 7 *m* non sunt improbandae sententiae IV 17, 24 *m*
improbis si est II 24, 38 *m* IV 40, 52 *p* cuius II 26, 41 *p* testis improbi IV 35 *e* improbum esse II 24, 38 *p e* hominem 26, 41 *m* exemplum 29 *p* in aliquo paupere improbo 20, 32 *e* de re improba 29 *m*
imprudenter fecisse 17, 25 *p*

imprudencia II 4, 7 *e* imprudentiae deprecationem paratam 30, 49 *p* imprudentiam I 14 *m* *bis* II 16, 23 *p* confugiet ad 3, 5 *e* per imprudentiam IV 9 *e* imprudentia se peccasse II 16, 24 *p* nescisse, se defendere *m* *bis* satis praesidii in imprudentia *m*

impudentes dicere eos IV 3, 4 *m* ne in ea re sint 3, 5 *p* ne facias impudenter *m*

impudicam 16, 23 *p m*

impune peccata dilabi II 25, 39 *e*

impunitum istum dimittere IV 39 *p* impunita statuere 29, 39 *m*

in cum accusatiuo: *uide* uenire deuenire proficisci ire inire prodire redire transcurrere peruenire conuenire adcommodare diuidere distribuere dispertire se conferre conferre transferre deuehi deuocari cogere. consumere ducere tribuere transire conscendere descendere incidere cadere inrumpere inruere se immittere incursitare mittere rapere abripere pelleri depellere declinare inducere adducere reducere deducere trahere protrahere redigere deriuare: suppeditare exempla in omnes res IV 5, 7 *m* da seruos in quaestionem 30 *p* in locum demortui petere, nominare I 11, 20 conmutabimus in omnes partes ut uerba item pronuntiationem III 14, 24 *m* subornari in Menelaum ut ad Iphigeniam 21, 34 *p* accipitur uerbum in plures sententias, in eam partem IV 53, 67 *e* in aliam partem II 26, 40 *p* largissimus in amicos IV 38, 50 *m* impius, crudelis, contumax, intolerabilis, ingratus 40, 52 *e* ingrati in ciuitatem 44, 57 *p* in patriam cuiusmodi fuerit 26, 35 I 5 *p* mea in istum beneficia IV 26, 35 pro tuo in nos officio nostro in te studio I 17 *e* quod ius in deos parentes patriam natura comparauit III 3, 4 *m* loco communi utetur in eum II 14, 22 *p* de misericordia qua in alios usi sumus 31 *m* fictam fabulas in aduersarios adferemus 8 *m* quod in aduersarium dicit 25, 39 *m* ne nimis magnam in nos habeat dominationem IV 19, 27 *m* in sinum 39 *e* 40, 52 *m* acuens dentes in fortunas 39 *p* facinus in se admiserunt II

22 *p* fecit impetum in remp. IV 31 *m* statuere in me quidlibet 29, 39 *m* excogitare poenam in eum 8, 12 *p* in eos plurimum fortuna potest 19, 27 *m* in istum ualuit 32, 44 *m* insultabunt in horum miseras 39 *m* dicit in aurem 50 *m* aliquid dicere in quamlibet partem III 18, 30 uasa argentea in XXX pondo I 12, 20 in perpetuum III 5, 9 *e*

in cum ablatiuo: *uide* consumere, habet in se, in dicendo, exercere, exercitatus, manere, uersari, constituere, locus, res, genus, causa, animus, is (in eo, in ea, in eis), hic (in his), iste, qui (in quo, in qua, in quibus): in contrario uolnus efficit IV 28, 38 *e* in homine 33, 45 *e* bestiis II 19, 29 *e* in animo, corpore IV 31 *e* mento 49, 63 *e* sinu 39 *e* (?) latere 52 *e* lecto III 20, 33 *m* balineis IV 11 *m* Tusculano 50 *e* Italia III 2, 2 *p* IV 33, 45 *p* campo 18, 25 *e* derelicta regione III 19, 31 *p* in agris IV 50 *e* castris 24, 34 *m* foro 39 *p* II 13, 20 *e* in silua I 11, 18 *e* naui 11, 19 *m* conitione I 11, 20 *bis* II 26, 40 III 3, 4 *e* IV 15, 21 *e* 18, 25 *e* scaena I 14 *p* II 13, 19 *e* palaestra IV 46 *p* in primo libro II 1, 1 *p* *uide* liber; in pedibus soleae inductae I 13 *m* in uestimentis cruor II 5 *m* in ciuitate IV 35 *p m* primus 13, 19 *e* in eo 22, 31 *m* in causa I 16, 25 in una causa 17 *m* in causis 8, 12 *e* *uide* causa in iure, lite, iudicio I 12, 22 *p* 14 *e* IV 1, 2 *m* in priuata actione, in publicis quaestionibus I 12, 22 *e* II 7, 10 *e m* in nauigio IV 44, 57 *m* consilio III 3, 4 *e* in (tota) oratione I 7 *m* II 24, 38 *p* 27, 43 *e* 26, 42 *m* III 12, 21 *m* 12, 22 *m* IV 2, 3 *p* 38, 50 *e* 40, 52 *m* in bello 15, 21 *e* certamine 47 *p* proelio 15, 21 *e* 20, 27 tumultu 15, 21 *p* pace *e* otio *p* in lege II 9 *p* una quaque parte 20, 31 *e* in dicendi opere I 7 *p* in eius periculo 13 *e* IV 43, 55 *m* in reip. discrimine 44, 57 *m* in constitutione IV 41 *e* II 12, 18 *p* 13, 20 *e*. in omnibus constitutionibus, in coniecturali I 17 *p* in ea *ibid* in translationibus II 12, 18 *p* in testimoniis idem facere II 7, 10 *m* in spe comodi 3, 4 *bis* confirmatione et con-

futatione II 24, 38 *p* 30, 47 *e* III
 10, 18 *p* argumentatione II 19, 30 *e*
 20, 31 *m* 29 *e* in consultatione III
 2, 3 *p* 4, 7 *e* 5, 8 *p* *bis* I 2, 2 *m* in
 expositione II 22 *e* 21, 33 *m* *e* 24,
 37 *p* in huius modi rationibus *e*
 principio II 30, 47 *p* III 12, 22 *p*
bis in conclusione II 30, 47 *p* III
 12, 22 *e* in laude III 7, 13 *e* *bis* 7, 14 *p*
 uituperatione 7, 13 *e* *bis* clamore 12,
 21 *m* in compositione IV 12, 18 *e*
 commutatione 22, 31 *m* in conten-
 tione oratio III 13, 23 *e* 15, 27 *p*
 similitudine IV 49, 62 *p* in ipsa
 pronuntiatione III 14, 24 *p* ioca-
 tione, continuatione, acrimonia,
etc III 14, 25 *quater* IV 42 *e* qui-
 bus in rebus opus fuit uti 1, 1 *p*
 certis in rebus II 7, 10 *m* *uide* res;
 in loco communi per amplificatio-
 nem iniciemus I 14 *e* *uide* locus;
 in uita *uide* uita in aetate matu-
 rissima IV 17, 25 *p* pueritia III
 22, 35 *e* in ipso maleficio IV 41 *m*
 in aliis maleficiis 8, 12 *m* in po-
 testate 18, 25 *e* in potestatibus II
 17, 25 *m* in uitiiis IV 12, 18 *m* quo
 in uitio est adsiduus *ibid.* II 27,
 43 *m* in cursu celerior 46 *p* in pan-
 pertate III 7, 14 *e* II 20, 32 diuitiis
 III 7, 14 *e* dolore II 7, 10 *e* ser-
 mone IV 12, 17 *m* sermonibus et
 conuentu amicorum 18, 25 *e* omni
 disciplina, in nemoniis III 24, 40 *p*
 amicitia IV 18, 25 *p* 37, 49 *p* dixi-
 mus in uerborum exornationibus
 43, 56 *e* in arte grammatica 12, 17 *e*
 in arte sua 2, 3 *e* in iuridiciali ab-
 soluta II 12, 18 *p* in elocutione IV
 4, 7 *p* expolitione 49, 62 *p* senten-
 tia, contrario, conclusione 19, 27 *p* *m*
 hoc exemplo II 21, 33 *e* IV 52 *e* 27,
 37 *e* in fraterna diuisione 40, 52 *p*
 similitudinem in uerbis habere
 22, 30 *p* dignitatem 13, 18 pluri-
 bus in uerbis 12, 17 *m* in dicendo
uide dicere; in docendo III 4, 8 *m*
 in praecipiendo IV 7 *p* 32, 43 *e*
 quaerendo III 23, 38 *p* IV 32,
 43 *e* exercendo I 8, 13 *e* IV 44,
 58 disponendo III 9, 16 *p* ui-
 uendo IV 38, 50 *e* laudando, lae-
 dendo 31 *e* pugnando III 10, 18 *e*
 in negotio gerundo II 30, 49 *e* po-
 testatibus, gerundis III 7, 14 *e* de-
 monstranda uita 7, 13 *m* confir-
 manda ratione II 24, 38 *p* in sen-

tentiis ferendis dubitaueritis IV
 36 *m* in amplificanda re prodest
 55, 69 in comparandis rebus II 28 *p*
bis inprimis IV 1, 2 *p* in postre-
 mis tenere 38, 50 *p* in plerisque
 29, 41 in superioribus 33, 45 *m* in
 hoc postremo, illo primo 34, 46 *e*
 in medio conlocari III 10, 18 *m* in
 ordine stantes 18, 30 *p* in uestigio
 stantes 15, 26 *m* cum in ueritate
 dicimus IV 22, 32 in uerborum in-
 numerabilium multitudine est ri-
 diculum III 23, 38 *m* in re frigi-
 dissima cales IV 15, 21 *m* in omni
 uoce integri III 12, 21 *m* falli in
 numero 18, 31 *m* deliberatium
 genus est in consultatione I 2, 2 *m*
 esse in oratore inuentionem 2,
 3 *p* est in controuersia 10, 17 *p*
 12, 21 *p* *uide* controuersia; qui in
 paupertate sunt II 20, 32 uirtus
 erit in eo 17, 25 *p* id quod in
 aliquo paupere improbo sit 20, 32
 in ore esse omnibus 8 *m* esse in
 cursore, amico tantum IV 47 *p*
 est in his lepos 23, 32 *m* quae
 fuerint in his uirtutes III 7, 14 *m*
 in armis erat splendor IV 33, 44 *m*
 quod honeste in bonis disciplinis
 fuerit III 7, 13 *e* in commodis II
 31 *p* in malis *m* in uestra pote-
 state IV 37, 49 *e* in sua 17, 24 *m*
 in eo studio II 27, 44 III 6, 12 *p*
 sermo erit in iocatione *etc.* 14, 25
quater 14, 24 *ter* 15, 26 *e* *ter* cum
 in eadem constructione uerborum
 plura sunt uerba IV 20, 28 *p* erit
 in ea sententia semper 42 *m* esse
 in pronuntiatione utilitatem III 11,
 19 *p* in doctrina plus praesidii 21,
 34 *e* II 16, 24 *m* (?) in uerbis simili-
 tudo est IV 22, 30 *m* ea est in ex-
 ornationibus 45, 58 *m* esse in uultu
 pudorem III 15, 26 *p* *uide* inesse
 omnis in pecunia spes est IV 20,
 28 *m* in arte rhetorica nihil am-
 plius est 56 *e* in isto pessimas ra-
 tiones semper fuisse II 19, 29 *e* est
 in quo, in qua *uide* qui; quod ge-
 nus positum est in controuersia
 I 2, 2 *e* *uide* ponere, conlocare ac-
 cidit in hac re III 12, 21 *e* fit in
 imaginibus 23, 38 *e* in ceteris ar-
 tibus 16, 29 *p* proficit plurimum
 in amplificationis partibus IV 53,
 66 *e* in animo frequenta III 24, 40 *e*
 commorari in eo IV 22, 31 *m* in

- omni dedecore uolutari 13, 19 *m*
 in omni oratione adhibenda 41 *e*
 in amplificatione tractantur 8, 11 *e*
 occupatus in eo II 27, 44 IV 27, 37 *m* in eo elaborant 3, 4 *e* in omnibus partibus enitere 5, 8 *p* inserere, insecare in animis III 14, 24 *p* relinquere 10, 18 *e* in suspicione IV 53, 67 *p* 54, 67 *m* habere praesidium in uirtutibus III 7, 13 *e* spem in aliis I 5 *p*; constare in his III 3, 6 *m* in hac potissimum causa consistamus I 16, 26 *p* in uiris idem obseruabant IV 16, 23 *m*; 38, 50 *e* 48 *p* offenditur in oratione 23, 32 *m* reprehendi in errato 36 *p* in officio continere 35 *m* in amicitia teneri 17, 24 *e* in ciuitate retinetis 36 *e* in praeterito, instanti, consequenti tempore II 5 *p m* in extremo uitae tempore IV 52 *m* in praesentiarum II 11 *e* in praesentia III 5, 9 *e* 12, 22 *e* 16, 28 *m* erit in ea sententia semper sapiens IV 42 *m*
inambulatione III 15, 27 *p*
inanimas res IV 48 *m* 53, 66 *e*
inanis adrogantiae causa I 1 *m*
inapparatio ἀπαρασκευασία II 4, 7 *e*
inaurata palla IV 47 *m*
incendio flagrabit 39 *e* conflagrata 8, 12 *m*
incensae sint uillae 50 *e*
inceps III 18, 31 *e*
incertos esse quid laudemus 6, 12 *e*
inchoatam relinquere argumentationem II 18, 27 *m* inchoatum relinquitur IV 30 *m*
incidere ἐμπίπτειν in amorem II 20, 33 nemo incideret in hanc opinionem IV 5, 8 *p* si omnes partes recti incident III 4, 8 *m* bis saepe (omnes hae partes) ne incidunt quidem, saepe ita tenuiter incidunt 8 *m* si cuius rei narratio incidet 4, 7 *e* si qua (narratio) inciderit 7, 13 *p* si qua inciderint in narrationem dicta, responsa 14, 24 *e*
incipimus aliquid dicere IV 54, 67 *m* ut si incipiamus dicere ab narratione III 9, 17 *m* nomina eorum 18, 30 de re dicere incipiemus I 1 *e* inde narrare 9, 14 *p* nescioquid dicere incipienti IV 52 *e* cum deos precari inciperet 55 *m* primum scribere incepimus II 1, 2 *p* ab narratione cum inceperimus III 10, 17
inclinato sono 14, 25 *e*
incolumis naus delata est I 11, 19 *e* (uiuat) III 5, 9 *m* se incolumem mauult quam nauim IV 44, 57 *m* se incolumem non futurum II 19, 28 *m* inimicum esse 19, 29 *m* illo incolumi 19, 28 *m* incolumes euaserunt IV 44, 57 *e* eos conseruarem 24, 34 *e* pueros ad adulescentiam perducas 52 *m*
incolumitas perpetua ciuitatis agitur 42 *m* aeternam incolumitatem III 5, 9 *p* incolumitate nullam rem utiliore 5, 8 pro ciuitatis IV 43, 55 *e*
incommoditatem hanc fugimus 7 *e* non incommoda ratione ostendisse II 27, 42 non incommodum erit uti 30, 48 *e* incommode ad aliam transire 18, 27 *m*
incommodum insperatum I 8, 13 *e* num quod uitarit II 2, 3 *e* nullum graue putandum IV 44, 57 *p* incommodi aliquid 36 *e* in uitatione II 3, 4 rem incommodo mederi 30, 48 *e* incommoda nostra I 5 *p* comoda — incommoda II 28 *p* comoda aut incommoda III 6, 10 *e* 7, 13 *m* incommoda effugere IV 44, 57 *p* incommodorum uitatione II 2, 3 *e* amplificatione III 13, 24 quid consequatur II 30, 48 *m* patiens 31 *m* huius incommodis lugetis IV 45, 58 *e* nostris dolere II 31 *m* te liberabo 24, 38 *e* magnis et multis conflictantur 24, 37 *p* in incommodis esse 31 *p* comoda cum incommodis conferre III 3, 4 *p*
inconsideratam mulierem IV 16, 23 *m* temeritatem III 3, 6 *e* cum dolorum inconsiderata perpessione IV 25, 35 *m* inconsiderate tractes 38, 50 *e*
inconstanter locutum esse II 5 *e* IV 41 *m*
inconstantiam testimoniorum II 6 *e*
inconsulto ἀλογίστως III 5, 8
incontinentiam, diuitias ἀσέλγειαν πλοῦτον I 5 *m*
incredibile non est putandum II 19, 29 *e* quid uidere III 22, 35 *m*
incubuit gladio I 11, 18 *e*
incursitans in IV 39 *p*
incuruum 49, 63 *p*
inde incipiemus narrare unde necesse erit I 9, 14 *p* inde Thasi praesidium reliquit, inde pulsus in Hellespontum IV 54, 68: III 7, 13 *e*(?)

- indemnatum** necasti IV 24, 38 *e* in-
damnatam poenas pendere I 16,
26 *m* de indemnatis supplicia su-
mant II 15 *e*
- indicet** factum esse maleficium 5 *m*
- indiget** ingenii III 16, 29 *p* nostri
non indigerent *m* non indiget re-
prehensionis II 20, 31 *p* mitigationis
IV 37, 50 rationis nullius 17, 24 *m*
- indignatio** πάθος commouetur 39 *e*
indignationis alicuius significatio-
nem conficit 15, 22 *p* ad quam
uolumus indignationem animum
adducere *m*
- indignitas** negotii exaugeatur 24,
34 *p* indignitatem rei uerbis con-
sequi 8, 12 *e*
- indigna** iniuria afficere II 24, 38 *p*
calamitate domus concidet IV 39 *m*
mors II 19, 28 *e* nex IV 22, 31 *m*
indignum facinus esse II 7, 11 *e*
indigna esse aut nefaria I 6, 9 *m*
utrum indignum sit an non II 29 *m*
me indignum quippiam dixisse IV
30 *m* res indignas uiris fortibus
III 3, 5 *p* nihil indignius esse II
29 *m*
- indomitus** equus IV 46 *m* *e*
- inducit** in iracundiam III 13, 23 *p*
induxit in peccatum II 19, 29 *p* ad
maleficium 2, 3 *e* qua causa in-
ductus 19, 30 *p* inducti aliquo
emolumento 19, 29 *p* auaritia 22 *p*
Nulla re IV 9 *e* fortunis alicuius
17, 24 *m* inducimus memoriam uer-
borum III 24, 39 *e* ut si cruentam
imaginem inducamus 22, 37 *m* in-
duxit Ennius Cresphontem uten-
tem II 25, 39 *e* controuersia inducta
est de 27, 43 *m* soleae in pedibus
inductae sunt I 13 *m* palla inau-
rata inductus IV 47 *m*
- inductio** quaedam praeceptionis III
16, 28 *e*
- inductu** alieno facere II 17, 26 *e*
- industria** huic uirtutem comparauit
IV 20, 27. 25, 34 *m* industriae fructus
capere II 31 *e* nonnihil consumere
III 8 *e* industriam acuit IV 2, 2 in-
dustria nostra tuae uoluntati mo-
rem gerere I 1 *e* quod negotio
deminutum fuerit exaequabimus
industria 17 *e* ratione et industria
comparatum III 11, 19 *e* doctrina
conprobetur 24, 40 *p* fieri IV 2, 3 *p*
uirtute et industria conseruare 9 *p*
inesse in nobis aliquid 38, 50 *p* et
- labore curasse *ibid.* ab industria
quemquam remouere III 23, 38 *m*
exercitationibus et industriis con-
parata 7, 14 *p*
- industrie** nihilominus quaesisse I
10, 16
- inibat** in proelium IV 49, 62 *m*
- ineptus** sis IV 4, 7 *p* ineptam scien-
tiam III 3, 6 *e*
- inertiam**, ignauiam I 5 *e* III 3, 6 *m* *e*
IV 47 *e*
- inexorabilem** amicis tē praebes 15,
21 *p* 45, 58 *e*
- infamia** et turpitudine hominis im-
pediri II 3, 5 *e* mortem dedecore
et infamia leuiorem esse III 5, 9 *p*
infamiam uitare II 2, 3 *e* sui de-
decoris pertinere ad IV 16, 23 *p*
- infantem** puerum II 25, 39 *p* infan-
tissimi reperiuntur 11 *e*
- infantiae** huius disciplinam *ibid.*
- infelicissimi** illius IV 52 *p*
- ab inferiore** parte III 17 *e* inferiores
partes orationis IV 27, 38 *p* cum
inferioribus sententiis II 10, 14 *e*
ad inferiores, qui antecelluntur
II 30, 48 *m* in inferiores crudelis
IV 40, 52 *e* ex infima dignitate IV
8, 11 *m* ad infimum descendere 9 *p*
ad infimum sermonem demissum 10,
14 *p* ex infimo pectore 55 *e* ex imis
pulmonibus 33, 45 *m* ab imis fau-
cibus III 14, 25 *m* ab imo ab summo
ab medio incipere 18, 30
- inferre** crimina IV 35 *m* argumen-
tationem continuo aliquam III 10,
18 *m* continuo aliquid huiusmodi
IV 37, 49 *p*
- infestus** cognatis 40, 52 *e*
- infinitae** cupiditates II 22 *p* ex in-
finita uerborum copia III 23, 38 *m*
- infirmi** tatem propter II 23, 35 *p*
- infirmat** imaginum notas III 19, 31 *p*
contemnetur et infirmabitur sen-
tentia II 9 *m*
- infirm**a defensio 10, 15 *p* I 14 *p*
ratio 23, 35 *p* 23, 36 *p* 24, 37 *p* *m* *e*
infirma ratione utitur 23, 36 *e* prae-
ceptio III 24, 40 *p* facultas IV 19,
27 *e* infirmae argumentationes III
10, 18 *p* suspensiones IV 40, 53 ima-
gines III 21, 35
- infinitio** ἀπόφασις I 17 *p* ex in-
tentione et infinitatione *ibid.*
- inflata** oratio IV 10, 15 *m*
- informis** res 53, 66 *p*

- infrequentem** rei militaris te tradiderunt 27, 37 *p*
- ingeniosus** erat Laelius 13, 19 *e* quamvis sit 46 *m* ingeniosior ad eminiscendum II 7, 10 *e*
- ingenium** nostrum exercere III 21, 34 *p* ingenii uenditandi causa II 30, 47 *m* bonitas III 16, 28 *e* indiget 16, 29 *p* qui minus habent *m* ingenio doctrina niteat *p* freti *m* ab ingenio rerum principia profecta sunt 22, 36 *e* omnium ingenia rigare IV 6 *e*
- ingenuum** stuprare II 30, 49 *m* uiolare IV 8, 12 *p* ingenuis sub libidinem subiectis *ibid.* *m*
- ingratus** in amicos 40, 52 *e* ingrati reperiuntur in ciuitatem 44, 57 *p*
- inhonestum** III 22, 35 *m*
- inhumanum** animum II 19, 29 *e*
- iniciemus** I 14 *e* spes iniecta est IV 2, 2
- inimicitiae** quae fuerint III 7, 14 *m* inimicitarum persequentissimum II 19, 29 *m* rationem acerrimam intercessisse 19, 30 *p* inimicitias uitare 2, 3 *e* nullius pro rei ueritate metuere III 3, 5 *m* suscipere 7, 14 *e* gerere IV 18, 25 *p* explere 34, 45 *m* meas 52 *m* inimicitiis gerendis III 7, 14 *m*
- inimicus** erat IV 14, 20 *e* ipse sibi reperitur *ibid.* suis rationibus 18, 25 *p* ad. inimici perniciem II 19, 29 *e* inimico exitium machinari 19, 28 *m* proderas IV 19, 26 *p* *bis* inimicum fratris I 11, 18 *e* acerrimum II 19, 28 *p* 19, 29 *m* IV 24, 33 *m* ulcisci 14, 20 *e* nullum habebat II 21, 33 *p* habere IV 37, 49 *e* inimici 39 *m* ne inimici quidem 24, 33 *p* inimicorum crudelitatem 15, 22 *p* inimicis te placabilem praebes 15, 21 *p* 45, 58 *e* restitisti 19, 26 *m* paternis ludibrio oppositi 39 *m* inimicos sustulisti 19, 26 *m* in omnes amicos atque inimicos 39 *p* eorum IV 36 *m* ab inimicis occisum esse II 21, 33 *p* *m* *e* locum inimicissimum habere IV 24, 34 *m*
- ex iniquitate** iudiciorum 15, 22 *m*
- iniquum** esse II 3, 4 erat IV 16, 23 *e* uehementer est 44, 57 *m* iniquos nostros II 8 *m*
- initium** enumerationis sumere a II 30, 47 *e* amicitiae facit cognatio IV 56 *m* ab ultimo initio repetere I 9, 14 *p* ab initio = statim IV 26, 36 *m* initia inuentionis II 4, 7 *p*
- iniuria** ad singulos peruenit IV 8, 12 *m* iniuriam demonstrari, ius confirmari II 13, 20 *e* esse nullam nisi quae constet 26, 41 *p* mulierum 30, 49 *p* iniuria indigna adficere 24, 38 *p* *m* si iure non potuerat, iniuria quauis 19, 28 *m* non iniuria summum periculum metuebat *ibid.* iure an iniuria factum sit I 14 *p* lacessitum II 19, 29 *m* falso et iniuria 20, 32 *e* iniuriae *quid sit* IV 25, 35 *m* iniuriarum agit I 14 *p* absoluit II 13, 19 *e* satis fecisti IV 27, 37 *p* iniuriis inimicos sustulisti 19, 26 *m*
- iniuriosa** ratio descriptionis II 12, 17 *e* appetitio alienorum IV 25, 35 *m*
- iniustam** sententiam II 10, 14 *m* esse rem III 3, 4 *e* iniuste factum 8 *p*
- inliberalis** sermo IV 11 *e* inliberale quiddam habet exclamatio III 12, 22 *m*
- inludens** hominem IV 34, 46 *m*
- inluminata** corona gemmis 47 *m*
- inlustris** ceteris rebus *e* illustres nimis locos III 19, 32 *p*
- inlustrabimus** orationem luminibus distinctis IV 23, 32 *e* Italiam inlustrauit nitor urbis 15, 22 *m*
- de innocente** falsos rumores dissipatos II 3, 5 *e* innocentium misereri III 3, 4 *m* quae signa nocentis et innocentis consequi soleant II 5 *e* innocentissimi cuiusque uitam IV 15, 22 *m*
- innocentiae** signa II 5 *e* innocentia fretum *ibid.*
- innumerabili** uerborum multitudine III 23, 38 *p*
- si innuisset** modo IV 26, 36 *p*
- inopia** atque auaritia 40, 52 *p* inopiam, solitudinem I 5 *p* imbecillitas, inopia II 4, 7 *e* inopia uerborum fit IV 14, 21 *e*
- inopem** 40, 52 *p*
- inornata** inuentio 56 *p* non inornate dicere 31 *e*
- inpraesentiarum** *uide* praesentia proditor inquam patriae 28, 38 *m* respice, inquam 55 *m* Illa enim, inquit I 16, 26 *p* Heus inquit IV 10, 14 *p* Hic: uix, tamen, inquit *m* At eho tu inquit 50 *p* Tu illo plures mittas oportet, inquit *m* Age in-

quit *m* Hic, inquit 51, 64 *p* Itane inquit *ibid.* Apage inquit *e* 52 *p* bis *m* ter *e* bis 31 *e* inquiunt IV 1, 1 *e* 4, 6 *p* inquiunt illi 50 *e* aliquis inquit 3, 5 *p* inquires 50 *p* inquiet 31 *e* quispiam II 21, 34 *m* inrisione I 6, 10 *m*

inrupit in aedes IV 52 *p*

inruerent in ciuitatem 8, 12 *m*

per insaniam quae fecisset I 11, 18 *e*

insanire coepi IV 50 *e*

non inscii eius artificii III 11, 20 *e*

insecare dentibus alicui aliquid mali IV 49, 62 *e* res in animis III 14, 24 *p*

insectaris bonos 26, 36 *m*

inserere, insecare in animis ἐμ-
φντεύειν 14, 24 *p* quae nostris ani-
mis insita est 16, 28 *m* insitam
uirtutem IV 55 *e*

insidias fecit I 9, 14 *e*

insidiator pudicitiae IV 40, 52 *e* bo-
norum insidiatores 15, 22 *m*

insidiosus II 19, 29 *m*

insignis parum uidetur imago III
23, 38 *e* insignes et nouae res 22,
35 *e* insigni quodam negotio com-
moueri naturam 22, 36 *m* insigni-
orem facias IV 26, 36 *e*

insignita forma quo magis sit III
22, 37 *m* perpolitio insignita ser-
monis IV 18, 18 insignite, perfecte
absoluti loci III 16, 29 *m*

cum insimulatione accusatoris =
κατάφασις I 11, 18 *m*

quem insimulem IV 22, 30 *p* id quod
ipse insimuletur II 4, 6 *e*

insinuatio ἔφοδος I 4, 6 *p* 7 *p* in-
sinationem *ibid.* insinuatione uti
I 4, 6 *m* de insinuatione 6, 9 *p* de
insinuationibus 9, 16 *e* ab insinua-
tione exordiri III 4, 7 *e*

insinuabimus nos ad causam his
rebus I 6, 10 *p*

insperatum incommodum I 8, 13 *e*

instabilis fortuna IV 32, 44 *m* (II
23, 36 *m*)

instigationis auditorum causa II
30, 47 *e*

instigare III 15, 26 *e*

ut instituimus IV 1, 1 *m* instituunt
artem scribere 3, 6 *e*

institutio haec utilis erit III 16, 29 *p*
ab institutione artis profectum
9, 16 *p* 9, 17 *p* ex institutione artis
disponemus 9, 16 *m*

ab instituto nostro recedere 21, 34 *e*

ad instituta proficisci 1 *e*

instemus nobis ipsi IV 56 *p* instans
tempus II 5 *p* in instanti tempore
m instantis aut consequentis peri-
culi uitatio III 2, 3 *p*

instructio militum 11, 18 *e*

instructiores omnibus rebus IV 9 *m*

ab instrumento dominum denomi-
nare 32, 43 *p*

quid insuauius quam III 12, 22 *p*

ne insueti rerum maiorum uidea-
mini IV 4, 6 *e*

insultabunt in horum miserias 39 *m*

inest festiuitas 14, 21 *e* multum
acrimoniae in exornatione 24, 34 *p*

casus insunt in uerbis 20, 28 *m*

nequid insit amari 14, 21 *p* ali-
quid inesse in nobis 38, 50 *p*

insuper 23, 33 *e*

integer II 3, 5 *m* uirum integerri-
mum 19, 29 *m* uitam integram
3, 5 *m* integro cursori IV 46 *p* in-
tegrum in omni uoce III 12, 21 *m* in
integram defensionem descende IV
30 *p* integras conseruat figuras III
19, 31 *p*

intellectio *figura συνεκδοχή* IV 33,
44 *e*

intellegentia recta gubernetur I 1 *m*

qui intellegit haec omnia IV 2, 3 *e*

neque intellegunt quare probent
m turpe genus intellegitur cum

I 3, 5 *m* de parte totum sic IV 33,
44 *e* omnis sanctimonia uno signo

ibid. unus pulmo 38, 45 *m* intelle-
gebamus te uelle cognoscere I 1 *p*

facilius nostram rationem intel-
leges IV 1, 1 *m* intellegemus aliis

signis te multa scire 4, 7 *m* sic
exempla aliunde sumenda non

fuisse IV 6 *p* non omnia conce-
denda intellegent 2, 4 *e* a pluribus

unum sic intellegetur, ab uno plura
sic intellegentur 38, 45 *p* ut intel-

legas oportere... I 1 *e* intellegat
finem futurum II 7, 10 *e* cum in-

tellegamus fuisse in isto 19, 29 *e*
nos tamen intellegamus uitiosum

esse 28 *e* profectum me in pro-
uinciam intellegatur I 9, 14 *e* legum

in quibus intellegatur scriptoris
uoluntas II 10, 14 *e* cum intelle-

gatur utra sententia uera sit 11 *p*
ut intellegatur quid propositum sit

29 *e* III 7, 13 *m* apertius IV 47 *p*
dummodo fieri posse intellegatur

- II 20, 33 cum intellegerent IV 9 *m*
 nolimus pauca quominus intellegetur scribere 49, 62 *m* intellegere dilucide non poteris II 20, 31 *p*
 quod tute paulo post poteris intellegere III 16, 29 *m* artificiosum est intellegere IV 4, 7 *m* facile poterit commode scripta *ibid.* quod bene uidetur Decius intellexisse 44, 57 *e* quod intellegi potuerit sine scripto II 10, 14 *p* ex ipsis exemplis genera poterant IV 10, 15 *p*
 orationem qua possit intellegi res 32, 43 *p* cum bene esset intellectum (hoc genus) 28, 39 *e* re intellecta 49, 62 *m* facile est intellectu 33, 45 *e* satis sit ad intellegendum 49, 63 *p*
intemperans 40, 52 *e* libido 16, 23 *m* propter intemperantem superbiam II 30, 49 *e* intemperantem et adulterum IV 34, 46 *e*
intemperantia facit audacem 16, 23 *m* intemperantiae omnium addicere pueritiam 27, 37 *p* ipsius culpa et intemperantia omnia afuisse III 7, 14 *m*
intendere controuersiam II 28 *e* nerum esse id quod intendimus 18, 28 *m* ratio quam intendimus IV 29, 40 *m* intendisse eiusmodi orationem 27, 37 *m* multo intentius petimus 56 *m*
intentio κατάφασις I 17 *p* ex intentione et infitiatione indicatio constituitur *ibid.*
inter se consentiant II 7, 11 *p* discrepant 10, 15 *p* IV 28, 39 *p* siquid inter se pepigerunt, siquid inter quos conuenit II 13, 20 *m* partes inter se finitimae sunt 16, 24 *e* uehementer conueniunt IV 20, 28 *e* 41 *e* quod inter omnes constat II 25, 39 *e* uide interest inter
intercedentibus contra collegis I 12, 21 *e* collegae intercedere *ibid.* hoc intercedere non alienum fuit II 11 *e* qui intercesserat ne II 28 *m* quod causa necessitudinis intercedat III 6, 11 *p* quae (ratio) nisi intercederet I 16, 26 *p* rationem inimicitiarum intercessisse II 19, 30 *p*
interclusissent I 14 *e*
intercolumnium III 16, 29 *e* multa intercolumnia 19, 31 *m*
intercurrit παρεμπίπτει I 8, 12 *e*
interdictum est aqua et igni II 28 *e*
interdiu 4, 7 *p*
interdum III 1 *e* IV 54, 67 *e*
interea III 1 *e* IV 50 *e* 52 *m* 55 *m*
interire omnem maiestatem II 12, 17 *m* pro patria IV 44, 57 *m* si interierit III 7, 14 *e*
interficere uis IV 52 *m* interfecerit II 19, 28 *p* interfectam esse I 10, 17 *p*
interiectas suspensiones II 2, 3 *p*
interiectione uerborum I 6, 9 *e*
interimere II 19, 28 *e*
interlucere distincti III 19, 31 *m*
interpellatione alicuius I 6, 10 *e*
interpellatores molesti II 11 *e*
interponi, in medio conlocari III 10, 18 *m* interponimus uerbum IV 27, 38 *m* interponemus amplificationes crebras III 8 *m* interponi sententias raro IV 17, 25 *e* cum ita interponentur *ibid.* suspicio interponetur II 14, 21 *m* certis in rebus interponi quaestiones 7, 10 *m* de quo decretum interpositum est 13, 19 *m*
interpositione uerbi IV 27, 38 *p*
interpretes obscuri scripti II 11 *e*
interpretatio συνωνυμία figura IV 28, 38 *e* interpretatione uerborum *ibid.*
interpretetur scriptoris uoluntatem II 10, 14 *e* id quod aduersarii interpretantur 11 *p* quod nos interpretemur *ibid.* quod aduersarii interpretentur *ibid.* quae ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari *m*
interrogatio figura ἐρωτήματα IV 15, 22 *e* ad interrogationem testium pertinebunt II 6 *e*
interrogamus aduersarios IV 23, 33 *p*
interseremus si raro 23, 32 *e*
interest hoc inter prooemium et insinuationem I 7 *p* testimonium et exemplum IV 3, 5 *e* huius generis et illius superioris uehementiam 19, 26 *e* hanc diuisionem et illam 40, 52 *m* haec duo genera 45, 58 *e* interest magni eius, utrum 5, 7 *m* ut nihil nostra intersit utrum III 18, 30 quibus in rebus tabulae aut alicuius firma auctoritas uidetur interfuisse I 9, 16 *m*
interualla in pronuntiatione III 12, 22 *p* singula 14, 25 *e* interuallis longioribus uti 12, 21 *p* cum raris et breuibz interuallis 13, 23 *e* crebris uti 14, 24 *p* 14, 25 *e* distin-

guentur uerba singula IV 19, 26 *m*;
 interualla locorum *in mnemonicis*
 III 19, 32 *p*
 interuenit Ulixes, Teucer I 11, 18 *e*
 intestato moritur 13 *p*
 intestinos tumultus IV 28, 38 *p*
 intexta clamys uariis coloribus 47 *m*
 intolerabilis in omnes 40, 52 *e* in-
 tolerabili adrogantia esse 1, 2 *e*
 superbia 18, 25 *m*
 intra carcerem stare 3, 4 *m*
 introducitis tyrannos 53, 66 *m*
 intueatur quo uultu nos 50 *p*
 quae inuenimus III 9, 16 *p* eam
 uituperationem inuenistis IV 36 *e*
 quod natura extremum inuenerit
 III 22, 36 *e* ars inueniat, quod na-
 tura desiderat *m* ut facilius hoc
 genus in dicendo inueniretur IV
 28, 39 *e* inuenire locos III 16, 30.
 19, 32 *m* uerum IV 30 *p* hoc unde-
 libet 50 *e* res 56 *e* non difficile
 quid sit adiumento II 18, 27 *p* quod
 supplicium huic maleficio inueniri
 potest IV 8, 12 *p* superbi inueniun-
 tur 39 *m* inuentum expolire II 18,
 27 *p* inuentorum thesaurum III 16,
 28 *p* ab inuento IV 32, 43 *p* In-
 uenta ratione I 16, 26 *m* qua in-
 uenta II 1, 2 *e* ueri inueniendi causa
 7, 10 *p* omnis inueniendi praeceptio
 III 1 *m* earum rerum inueniendarum
 rationem *p* difficile inuentu IV 28,
 39 *e*
 inuentio *εὑρεσις* I 2, 3 *p* 3, 4 *p* II
 1, 1 *e* denominationum IV 32, 43 *e*
 similium 48 *m* nuda, inornata ne
 efferatur sermone uulgari 56 *p* in-
 uentionis rationem I 3, 4 *e* initia
 II 4, 7 *m* inuentionem I 2, 3 *p* uer-
 borum ad inuentionem adcommo-
 datio *m* inuentionem rerum ad
 causam adcommodari III 1 *p* artis
 Graecorum probare IV 7 *e* de rerum
 inuentione disputandum I 10, 16
 inuentione perpolita atque omne
 causae genus adcommodata III 8 *e*
 inuentiones ad constitutiones ad-
 commodare II 2, 2 *p* commodae in-
 uentiones III 11, 19 *p*; ut de illo-
 rum quicquam detraheret inuen-
 tione I 11, 18 *p*
 inuectores huius artificii IV 2, 4
 ab inuettore conficitur 32, 43 *p*
 inuersione *ἀλλήνοια* I 6, 10 *m*
 inuictissima urbs IV 53, 66 *p*
 inuidia fugitur 38, 50 *e* o inuidia

26, 36 *m* inuidiae angustis con-
 tinetur 43, 55 *e* in inuidiam ad-
 ducere, trahere I 5 *m* bis IV 49, 62
 ad uitandam 38, 50 *m* contrahunt *e*
 inuidia inimicos sustulisti 19, 26 *m*
 inuidiose eripuit fortuna 32, 44 *m*
 uiuis 20, 28 *m*
 inuidi 51, 65
 inuitat 50 *m*
 inuitum inuitam cogis linquere II
 24, 38 *p*
 inulti iacent IV 54, 67 *e*
 non inurbanus 51, 64 *m*
 inusitatum maleficio II 30, 49 *m*
 quid III 22, 35 *m* quod esset IV 7 *e*
 inusitatas res 48 *m* de inusitatis
 rebus I 4, 7 *m*
 inutilis ratio II 12, 17 *e* et neque
 inutiles argumentationes III 10, 18 *p*
 qui inutile utili praeposuerit II 14,
 22 *p* inutile est ei putare IV 5, 8 *p*
 fuisse II 15 *e* fore III 15, 27 *e*
 locatio 13, 28 *e* iocationem *m* sermo
 erit in iocatione 14, 25 *p* 15, 26 *e*
 locari cum II 24, 37 *e*
 locum liberalem III 14, 25 *p*
 quae ipse I 12, 20 quod ipse II
 4, 6 *e* 23, 35 *m* 30, 47 *m* ne ipse
 desisteret IV 55 *p* nequid ipse
 quaerat III 23, 38 *m*; IV 3, 4 *m*
 8, 5 *p* 4, 7 *m* 5, 7 *m* 6 *m* bis 23, 33 *e*
 24, 33 *e* 25, 34 *m* 43, 55 *m* 47 *m*
 ipse accusator II 15 *e* praeceptor
 IV 5, 7 *e* ipse ille II 17, 25 *m* ipse
 secum loquitur IV 48, 55 *p* ipse
 sibi constituat locos III 19, 32 *m*
 ipse sibi reperiretur inimicus IV
 14, 20 *e* quod obest sibi ipsi qui
 adfert II 29 *p* animum alienat ipsa
 res I 6, 9 *p*; III 10, 17 *e* res ipsa
 IV 34, 46 *e* ipsa natura III 22, 35 *p*
 ipsa negotii natura IV 29, 41 ea
 ipsa causa III 2, 2 *e* ipsa auctori-
 tas IV 2, 2 nocabulum definitur
 ipsum I 12, 21 *e* hoc ipsum IV 2,
 3 *p* 4, 6 *p* id ipsum I 1 *p* 14 *p*
 IV 1, 2 *m* 48 *e* ipsius sermonis per-
 politione 13, 18 ipsius oratoris cor-
 rectionem 26, 36 *m* qualis ipsius ani-
 mus sit III 6, 11 *m* ipsius culpa
 afuisse 7, 14 *m* eum ipsum II 4, 6 *p*
 25, 39 *m* ipsumne oportuerit indi-
 care 14, 21 *m* ipsum sibi in sua
 oratione dissentire 26, 42 *m* ipsum
 in suis uirtutibus habuisse prae-
 sidium III 7, 13 *e* ipsum scribere
 ex arte IV 4, 7 *m* ipsum scriptorem

5, 8 *e* auditorem 54, 67 *e* ipsum illum III 20, 33 *e* ipsam reprehendemus expositionem II 20, 32 *e* culpam ipsam amouemus I 15 *p* ad eam ipsam rem qua de agitur 5 *p* ipsam rem iure factam II 13, 19 *p* ad ipsam rem omnis oratio adcommodabitur III 2, 2 *e* ipso praesente I 13 *m* in ea ipsa re IV 3, 5 *p* quae in ipsa re facta erunt 55 *p* in ipsa causa III 8 *m* ex ipsa causa I 7 *e* in ipsa pronuntiatione III 14, 24 *p* in ipso maleficio IV 41 *m* uoluntas cum scripto ipso I 11, 19 *p* ipsi cum praeceperint IV 1, 1 *m* 3, 4 *e* 4, 7 *e* bis 6 *p* *e* 23, 33 *p* 37, 49 *e* ipsi se cupiunt obiurgari *m* et ipsi — et auditor II 18, 27 *e* et ipsi et aduersariorum 20, 31 *e* nosmet ipsi nobis instemus IV 56 *p* ipsi nobiscum trans-eamus uersum III 21, 34 *m* poscimus ipsi a nobis IV 16, 23 *p* deliberationes ipsae propter se consultandae III 2, 2 *m* et eae partes ipsae sunt distributae 13, 24 ipsa facta 6, 11 *e* haec ipsa IV 29, 39 *m* ipsorum amici 37, 49 *p* ipsorum negotiorum imagines III 20, 33 *p* ipsarum rerum memoria 24, 39 *p* uobis ipsis consulite IV 39 *p* non placere nobis ipsis I 6, 9 *m* his ipsis detrimento fuisse III 7, 13 *e* homines ipsos I 9, 16 *p* artis scriptores IV 5, 8 *m* ipsos uideri uelle 1, 1 *e* nosmet ipsos nobis III 19, 32 *e* in uosmet ipsos IV 39 *p* se ipsos fontes esse dicant 6 *e* ad eos ipsos qui audient I 4, 7 *e* 5 *p* ipsas argumentationes II 18, 27 *p* ab iudicibus ipsis quaeret 14, 22 *e* ab rebus ipsis I 4, 8. 5 *e* III 6, 12 *e* non in uerbis, sed in ipsis rebus IV 13, 18 ipsis tantummodo uerbis necessariis expedita res 54, 68 *p* ex ipsis exemplis 10, 15 *p* ipsis contentus erit 5, 7 *e*

ira exsuscitatum II 19, 29 *m*

iracundia deductus 25, 39 *m* ab iracundia remouere IV 37, 49 *p* propter iracundiam II 16, 24 *p* iracundiam satura tuo sanguine IV 52 *m* ad, in iracundiam adducit, inducit III 13, 24 *p* 13, 23 *m*

is I 11, 19 *e* 13 *p* IV 12, 17 *m* 41 *m* 52 *p* 53, 66 *m* 54, 68 *m* is seruus I 14 *m* uel dolorem si is timeatur uel

mortem si ea formidetur III 5, 9 *p* is qui I 15 *m* II 12, 17 *p* *m* 16, 23 *m* 17, 26 *p* 23, 36 *e* 28 *p* III 3, 6 *m* IV 2, 3 *e* 17, 24 *p* bis 53, 67 *e* qui — is II 16, 24 *p* IV 14, 20 *m* 35 *p* is cui 17, 24 *p* is in quem II 17, 26 *m* ratio ea est quae I 16, 26 *m* II 2, 3 *e* 18, 28 *p* *m* 19, 30 *p* III 11, 19 *e* 16, 28 *m* *e* ea sententia II 9 *m* lex. 10, 15 *m* res 12, 18 *m* 30, 48 *p* III 22, 37 *e* IV 17, 24 *e* Ea causa I 15 *e* ea ipsa causa III 2, 2 *e* quae — ea 23, 38 *e* quam — ea IV 16, 23 *p* et ea diuiditur III 4, 8 *p* quod ea desiderat 22, 36 *m* quoniam ea quoque comparatur 12, 20 cuiusmodi sit ea 16, 28 *m* Ea in principio enuntiati: I 10, 17 *m* 11, 19 *p* 12, 21 *p* 13 *p* 14 *m* bis 16, 26 *e* Ea quoque II 1, 1 *e*; 6 *p* 16, 23 *p* bis 22 *p* III 11, 20 *p* IV 12, 17 *e* 12, 18 *p* 16, 23 *p* 21 *p* 26, 36 *m* 34, 45 *p* 34, 46 *p* 42 *p* 45, 58 *m* 45, 59 *p* 53, 67 *p* per id temporis I 12, 21 *p* id aetatis IV 10, 14 *p* id crimen II 3, 5 *e* maleficio IV 16, 23 *m* uerbum 26, 36 *e* 28, 38 *e* periculum 44, 57 *p* id ipsum uide ipse id oportebit ostendere quare I 4, 6 *e* id defendimus 3, 5 *p* tamen id maxime comparandum 7 *m* cum id ita sit 10, 17 *m* id iussu consulum defendat 15 *m* id facere *ibid.* Si id non reperiet II 3, 5 *p* id si non poterit *e* si id ante sciri non potuit 4, 7 *m* cum id factum sit *p* ad id perficiendum *m* si id uoluisset adscribere 9 *m* id senserit *ibid.* id curarent 22 *m* meminisse III 22, 35 *m* fero IV 8, 12 *e* desperare 5, 7 *e* polliceri 6 *e* fecimus 1, 1 *p* *e*; II 7, 10 *e* 4, 7 *ter* IV 23, 33 *e* 24, 33 *e* 50 *e* perficere III 15, 27 *e* cum id usu uenerit II 13, 20 *p* id consulto factum esse 16, 23 *e* neque id imprudenter fecisse 17, 25 *p* raro id fieri 20, 33 id ita esse 25, 39 *e* (H) quasi id fuisset in controuersia 28 *e* id faciendum est III 14, 25 *p* si id fieri non posset 15, 27 *e* id de quo controuersia est II 26, 42 *p* id facere IV 23, 33 *e* id erit demonstratura eiusmodi rem esse 26, 36 *e* subicitur id non esse factum 24, 34 *p* Id in principio enuntiati: I 4, 6 *p* 16, 26 *m* II 2, 3 *m* 4, 6 *e* 5 *p* III 2, 3 *m* 21, 34 *p* 22,

37 *p* IV 20, 28 *e* 32, 43 *p* 36 *p* 49, 62 *p* 55 *p* Id quod I 8, 13 *p* Id enim quod IV 1, 2 *p* id quod II 12, 17 *e* tertium genus est id quod I 8, 12 *e* II 20, 31 *p* IV 10, 14 *p* id quod relicum est artis IV 1, 1 *m* lege ius est id quod II 18, 19 *m* bis quod ius — id religiose colendum III 3, 4 *m* iurene fecerit, id est in controuersia I 10, 17 *p* ergo id (genus) primum abso'uiimus II 1, 1 *e* Si id (simile) non reperiet 3, 5 *p* Id est huiusmodi II 26, 40 IV 11 *p* Id est unum — membrum 19, 26 *p* id est si I 6, 10 *p* firmentum, id est quod 16, 26 *m* singulas argumentationes, id est expositionem, rationem *e. q. s.* III 9, 16 *e* (E) id quod I 9, 14 *e* *ter* 11, 18 *p* II 4, 6 *p* *e* 9 *m* 10, 14 *p* 10, 15 *m* bis 11 *p* 13, 20 *e* 14, 21 *p* bis 18, 28 *m* 20, 31 *p* 20, 32. 20, 33. 22 *p* *e* 25, 39 *m* *e* 25, 40 III 8 *m* 17, 30 *p* 18, 30. 19, 32 *m* IV 2, 3 *e* 3, 5 *e* 3, 6 *p* *m* 7 *e* 8, 12 *e* 9 *e* 11 *e* 18, 26. 23, 33 *p* 26, 36 *p* bis 27, 37 *p* 31 *m* 32, 43 *p* 37, 49 *m* 49, 62 *p* quod — id III 3, 4 *m* 4, 8 *m* IV 5, 8 *e* 7 *e* bis 37, 49 *p* id de quo II 13, 19 *m* 26, 42 *p* nam id augeri oportet 29 *m* bis id enim perspicuum est IV 46 *e* id quidem 20, 27. 42 *p* idque facere oportebit II 7, 10 *e* quoad eius fieri poterit I 2, 2 *p* post mortem eius 12, 20 III 7, 14 *e* bis in eo pecuniaque eius I 13 *p* familia pecuniaque eius *ibid.* in eius periculo *m* paruae partes eius II 1, 1 *e* de moribus eius 3, 5 *e* III 6, 12 *m* omnes eius partes II 8 *e* eius defensio qui 10, 15 *p* ab socio eius 13, 19 *m* potentiam eius qui 26, 40 IV 28, 38 *e* ab eius de quo ... persona III 6, 11 *p* *m* aliquod factum eius 7, 13 *p* qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt IV 17, 24 *m* post mortem amici liberos eius custodiant 47 *p* eius *pro* sui: utrum ad patris eius uirtutes confugiet 24, 33 *p*; formam, lectum III 20, 33 *e* interest magni eius qui IV 5, 7 *m* cuius — eius 15, 22 *m* 16, 23 *m* eius matrimonii 33, 44 *e* qui non inscii sunt eius artificii III 11, 20 *e* id eius artificii debet esse IV 6 *p* eius rei II 12, 18 *p* III 16, 29 *e* 20, 33 *m* IV 2, 3 *e* 12, 17 *e*

generis III 23, 39 IV 11 *p* eiusmodi *pro* huiusmodi: I 14 *p* IV 11 *p* 12, 18 *m* cupiditatem amoris aut eiusmodi libidinis II 2, 3 *e* siquid eiusmodi relictum 5 *m* IV 23, 32 *p* eiusmodi res 38, 50 *e* 26, 36 *e* II 29 *m* III 3, 6 *p*; oratio IV 27, 37 *m* 23, 32 *m* eiusmodi est I 7 *p* 14 *p* IV 51, 64 *e* sunt III 2, 2 *p* bis eiusmodi esse 3, 6 *p* IV 26, 36 *e* siquam eiusmodi permutationem III 9, 17 *m* in eiusmodi locis IV 10, 14 *m* temporibus II 4, 7 *m* in aliquo eiusmodi uitio 27, 43 *p* *m* quod (homo) eiusmodi uirtute sit III 6, 11 *p* Eiusmodi licentia IV 37, 49 *p* subiectiones 24, 34 *e* ei I 12, 20 *e* 14 *e* III 19, 32 *m* IV 5, 8 *p* 16, 23 *e* 19, 27 *m* 33, 44 *e* 43, 55 *m* 50 *m* 52 *m* 53, 66 *p* in principio enuntiati I 13 *e* IV 19, 27 *m* ei rumori II 8 *m* rationi IV 12, 18 *m* rei II 12, 18 *m* 26, 41 *m* IV 46 *m* eum qui I 11, 20 in eum qui II 14, 22 *p* IV 8, 12 *p* contra eum II 9 *e* 10, 14 *e* 15 *m* 16, 24 *e*; 13, 19 *e* bis III 5, 9 *e* bis IV 5, 7 *e* 8, 12 *e* 14, 20 *e* 37, 49 *e* eum cuius I 14 *m* IV 36 *e* eum a quo II 19, 28 *e* Quem — eum IV 14, 20 *m* 18, 25 *p* qui — eum 18, 25 *p* *m* *ter* cui — eum 22, 31 *e* qui defendebant eum I 13 *m*; bis; II 3, 5 *p* 4, 6 *m* 5 *m* *e* III 2, 2 *m* 20, 33 *m* IV 24, 33 *p* 32, 43 *p* 39 *p* 40, 52 *e* cum ad eum uentum sit II 5 *e* si eum missum fecerimus 17, 25 *e*; 26, 41 *m* eum ipsum *uide* ipse ne in eum locum ueniretur 14, 21 *e* uersum III 21, 34 *m* honorem quem IV 44, 57 *p* eam quomodo uictoriam appellem 26, 36 *p* Eam I 10, 17 *e* III 13, 23 *p*; II 3, 4. 7, 11 *e* 10, 15 *e* 16, 23 *e* III 7, 14 *p* 11, 20 *m* I 9, 16 *e* IV 17, 24 *p* 17, 25 *e* 26, 36 *e* ad eam II 1, 2 *e* III 2, 3 *p* per eam IV 44, 58 eam quae I 16, 26 *p* II 2, 2 *e* IV 16, 23 *p* quam *m* quam — eam III 3, 6 *e* bis IV 53, 66 *m* cuius rei — eam 31 *p* in eam partem 53, 67 *e* uituperationem 36 *e* bis praeceptionem III 9, 16 *m* legem I 12, 21 *m* ad eam rem I 5 *p* II 4, 7 *m* 9 *p* III 24, 40 *e* IV 1, 2 *p* 14, 21 *p* causam II 3, 5 *p* cognitionem amphiboliarum eam quae 11 *m* de eo seruo qui I 14 *e* in eo loco *uide* locus; pro eo dicimus cuius *ibid.* cum eo in-

iuriarum agit *p* petitur ab eo multa I 11, 20 *e* maleficium non abesse II 3, 5 *m* nihil periculi futurum 17, 25 *e* qui facit IV 32, 43 *p* ut de eo si dicas qui 53, 67 *e* ex eo (amore) nascitur II 23, 35 *e* in eo potestas I 13 *p* uirtus II 17, 25 *m* eo modo exponi 7, 11 *m* ea facultate utantur IV 4, 7 *e* de ea parte III 12, 20 ab ea (ratione) steterint IV 2, 4 ex ea ciuitate 8, 12 *e* in ea 22, 31 *m* (E) ea re abutimur II 25, 39 *p* neglecta 30, 48 *m* in ea re II 15 *p* in ea ipsa re IV 3, 5 *p* de ea re II 12, 18 *e* 15 *m* 27, 43 *e* 29 *m* III 11, 19 *m* 16, 28 *p* ex ea re II 17, 25 *e* IV 50 *m* ex ea (re) 54, 67 *e* ea re *pro* ideo: II 16, 24 *m* 17, 26 *e* IV 20, 28 *e* 28, 39 *p m* bis ea conditione 24, 34 *e* erit in ea sententia semper sapiens ut 42 *m* Ea utemur 19, 27 *p* II 19, 30 *m* IV 29, 41. 31 *m* in ea (constitutione) I 17 *p* II 13, 19 *p* in ea (regione) III 19, 32 *m* in eo studio II 27, 44 in eo genere quod genus III 22, 37 *p* eo tempore IV 29, 40 *p* ab eo maxime quod dixerit I 6, 10 *m* deerrabimus 9, 14 *m* IV 10, 15 *e* ab eo quod fit, continet, continetur 32, 43 *m* *ter* de eo dicere quod I 6, 10 *m* II 13, 19 *p* uideamus. IV 5, 7 *p* id quod factum esse confiteantur de eo argumentari II 29 *m* ex eo nominatur I 11, 18 *e* II 13, 20 *m* quod facturus est 23, 35 *m* bis ex eo quia factum constat esse 27, 44; IV 18, 26. 54, 67 *m* in eo dolo malo negotium gestum II 14, 21 *e* in eo occupatus esse 3, 5 *p* 27, 44 IV 27, 37 *m* in eo quod est artificii elaborant 3, 4 *e* consumant uim artificii 4, 7 *e* *pro* eo quod dictum est id reponit 26, 36 *p* quo — eo I 9, 15 *e* IV 47 *m e* eo magis I 9, 16 *m* IV 45, 58 *e* minus 9 *e* studiosius I 1 *p* diligentius II 8 *e* eo *pro* ideo quod IV 11 *p* III 8 *m* non eo quod III 4, 7 *p* eo conferri I 16, 26 *e* peruenire IV 11 *p* usque eo quo I 9, 14 *m* ii *traditum* in *codd*: At ii IV 9 *e* 17, 25 *p* quos ii diligunt 36 *p* qui — ii 9 *e*; *reli- quos locos ubi* hi *traditum est uide* in hic; ut eae sunt quae I 8, 13 *m* eae res III 11, 19 *e* 13, 24 *m* ea con- quisierunt sumpsimus quae I 1 *m*

uideri ea facere 12, 21 *m* simulea con- locant IV 20, 28 *e* at ea II 10, 14 *m* quae sunt ea? 12, 17 *p* laudi fuisse ea III 7, 14 *p* (?) ea ex quibus II 12, 17 *p* ea quae 1, 1 *m* 28 *p* III 6, 10 *ter* 15, 26 *p* 17 *e* 20, 34 IV 2, 3 *m* 7 *p* 12, 17 *e* 15, 22 *e* 40, 53 contra ea quae 4, 7 *e* quae — ea II 16, 24 *e* IV 51, 64 *e* ea officia II 1, 1 *p* uerba IV 20, 28 *e* Ea in principio *enun- tiati* II 13, 19 *e* IV 54, 67 *p* si ea quae peccauit fecit . . . II 17, 25 *e* eorum I 5 *m e* eorum nauem esse 11, 19 *m* eorum peccati atrocitatem in quos II 15 *e* uitia 27, 44; 27, 43 *p* 31 *p* III 5, 8. 6, 11 *p* 16, 29 *e* 18, 30 IV 1, 2 *e* 3, 5 *p* 5, 8 *e* 6 *p* 16, 23 *e* 24, 33 *e* III 2, 3 *p* IV 36 *p m* 38, 50 *e* uituperatio eorum quae extra id crimen erunt II 3, 5 *e* nihil eorum *ibid.* eorum de quibus dicimus aut utrumque aut unum quodque IV 27, 37 *m* earum II 1, 2 *m* 23, 35 *e* earum omnium IV 31 *p* earum rerum III 1 *p* IV 7 *m* earum rerum aliquid II 30, 49 *p* eis adtribuemus III 22, 37 *m* is 5, 8 *e* iis 6, 12 *m* 16, 29 *m* si adtentos eos faciemus I 4, 7 *m* eos ipsos *uide* ipse; I 5 *p m* 6, 9 *p* 11, 19 *m* 15 *m* II 15 *e* 27, 43 *e* III 6, 12 *m* 15, 26 *e* 16, 29 *m* bis 24, 39 *m* IV 2, 3 *e* 5, 7 *p* 6 *e* 14, 20 *m* 24, 34 *e* bis 36 *p* 37, 49 *m* 47 *p* 51, 64 *m* quos — eos 21 *m* 16, 23 *e* bis apud eos 36 *p* in eos 19, 27 *m* contra II 14, 22 *p* eas I 3, 4 *e* 16, 25 IV 3, 5 *p* 56 *e* eas etiam II 11 *e* res III 14, 24 *m* causas I 8, 12 *p* partes III 8 *m* utilitates IV 46 *m* quibus uirtutibus — eas 17, 25 *p* ab eis 3, 4 *p* ab iis 4, 7 *e* iis rebus 47 *m*; *reliquos locos ubi* his *traditum est uide* in hic iste IV 8, 12 *e* 10, 14 *p m e* 23, 33 *p* 26, 35. 26, 36 *p* 31 *m* 35 *p* bis 40, 52 *e* 41 *p m* 45, 58 *e* bis 49, 62 *m e* bis 50 *p m* 51, 64 *p* bis *m* 52 *m e* 55 *m e* bis Plagioxippus iste 31 *e* iste beatus aedium dominus 52 *p* iste quidem *m* ista non est diligentia 25, 35 *m* bis ista res 13, 19 *p* 41 *p* istud artificiosum 4, 6 *m* istud qui- dem 50 *e* istuc facere, dicere 30 *m* 29, 40 *p* 32, 43 *m* 13, 19 *p* istius II 19, 29 *e* IV 24, 33 *m* 34, 45 *m* 35 *p* 52 *v* istius modi fuerunt 31 *e* ho- *m* isti 23, 33 *e* istum II 19,

- 29 *p* 26, 41 *e* IV 35 *p* 39 *p* 41 *m*
 52 *m* 10, 15 *e* in istum cadere 41 *e*
 mea beneficia 26, 35 ualuit 32, 44 *m*
 ad istum 41 *p* praeter istum *ibid.*
 fundum 29, 40 *m* hominem nefarium
 36 *m* istam rem *p* isto modo 4, 6 *e*
 6 *e* signo 4, 7 *m* ab isto 41 *p* cum
 isto 37, 49 in isto II 19, 29 *e* uoce
 ista IV 10, 14 *m* amicitia 37, 49
 forma 54, 67 *e* isti 3, 4 *e* 6 *e* bis 9 *e*
 26, 36 *p* 55 *m* magistri 6 *m* istis 3,
 5 *m* istos 13, 19 *e* Quos istos? 16,
 23 *p* ab istis petere 13, 19 *p*
istic 11 *m* *istuc* 13, 19 *p* 29, 40 *p*
 30 *m* 32, 43 *m* *istaec* 15, 22 *e*
ita sumitur, ut faciamus I 4, 6 *p*
 9, 14 *m* 15 *e* III 8 *m* IV 2, 3 *p* 25,
 35 *e* 28, 39 *p* 55 *p* 10, 14 *m* *ita*
 tamen ut III 14, 24 *p* 21, 34 *e* *ita*
 nobis placitum est ut scriberemus
 II 1, 1 *m* non *ita* conuenit exer-
 ceri ut IV 47 *p* Cum haec *ita* sint
 I 4, 6 *p* cum id *ita* sit 10, 17 *m* si
 maxime *ita* sit II 17, 26 *e* esse *ita*
 ut IV 3, 5 *e* quemadmodum II 23,
 35 *p* *ita* esse 25, 39 *e* *ita* poterit
 conglutinare 3, 5 *m* quaeritur, con-
 siderabitur 4, 7 *m* et *ita* dicat eum
 esse 26, 41 *m* *Ita* fiet ut simus III
 3, 4 *e* *ita* tractati sumus 6, 11 *m*
 cum *ita* interponentur IV 17, 25 *e*
 uiuit 20, 28 *m* *Ita* dum metuunt
 pronuntiare non possunt II 11 *e*
 Quid *ita*? IV 3, 6 *p* 16, 23 *p m e bis*
 37, 49 *e* *Itane*? inquit 51, 64 *p* *ita*
 induxit utentem quasi iam II 25,
 39 *e* proinde atque constet *ita* lo-
 quemur III 16, 28 *p* ut — *ita* I 9,
 15 *p* 13 *p* II 31 *e* quo pacto *ita* III
 14, 24 *m* *ita* ut II 26, 41 *e* IV 1, 1 *m*
 3, 5 *e* 47 *m* quomodo 37, 49 *m* *ita*
 ut — item 4, 7 *p* 10, 15 *m* 44, 57 *m* 48 *p*
itaque II 11 *e* 18, 27 *e* III 22, 35 *m*
 IV 19, 26 *e* 33, 45 *p* Constitutiones
itaque I 11, 18 *m*
Item uitiosum est I 7 *e ter* II 7, 11 *p*
 10, 15 *m* 20, 33. 21, 33 *p* 21, 34 *p m*
 22 *p* 24, 37 *ter* — 29 *m plus uicies*
 30, 47 *m* III 2, 2 *m* 3, 5 *p* 3, 6 *m*
 9, 16 *e* 17 *e* 19, 31 *p* 20, 34 IV 12,
 18 *e* Item si I 5 *p* 6, 9 *e* Item e
 contrario I 10, 17 *m* II 12, 17 *m*
 adlatis exemplis, item sumptis IV
 5, 7 *e* cum ostendit breuiter, item
 proponit breui 26, 35 Item: II 13,
 19 *e* 24, 37 *m* IV 13, 19 *p bis e ter* 14,
 20 *m e bis* 14, 21 *p bis* 15, 21 *p bis* 15,
 22 *m bis* 16, 23 *m* 17, 24 *p m ter* 18,
 25 *bis* 19, 26 *m bis* 20, 27. 20, 28 *m*
bis 24, 33 *p m* 25, 34 *m ter* 25, 35 *m*
ter 26, 35. 26, 36 *p* 27, 37 *m e* 28,
 38 *m p e* 28, 39 *p m ter* 29, 40 *p* 30 *bis*
 31 *e* 35 *m* 36 *m* 38, 50 *m* 39 *m bis*
 40, 52 *p bis* 43, 55 *e* 53, 66 *m* 54,
 68 *m* Itemque II 23, 36 *p* et item
 2, 2 *m* III 3, 5 *p* IV 10, 15 *p* Sunt
 item II 13, 20 *e* IV 17, 24 *e* 52 *e* item
 maxime II 30, 48 *p* qua uia — item
 fit III 16, 28 *e* ut, uti — item (fit)
 23, 38 *e* 23, 39; 14, 24 *e* 19, 32 *p* 18,
 30 IV 44, 57 *m* 47 *e* quemadmodum
 — item III 17 *p* IV 46 *p* 54, 67 *p*
 sicut — item III 24, 40 *m* IV 37,
 49 *p* item — ut 3, 5 *m* quomodo —
 item IV 23, 32 *e* 45, 59 *m* *ita* ut —
 item *uide* *ita*
iteratio uerborum IV 28, 38 *p*
iterans e
iterum aut saepius 42 *p*
iubatus draco 49, 62 *m*
iubet lex I 11, 20 *bis* aduocari con-
 tionem iubet Graccus IV 55 *p m*
 ea quae iubeat ars 2, 3 *m* lex I 11,
 19 *m* II 10, 15 *p* ueniunt quo ius-
 serat IV 51, 64 *m* iubemur con-
 sumere III 14, 25 *e* quod facere
 iussus sit I 15 *m*
iucundam eam reddet IV 17, 24 *p*
 amari iucundum sit 14, 21 *p* habere
 iucundum exitum rerum I 8, 13 *e*
 iucunda principia habet IV 15, 21 *p*
 nihil iucundius habere uita 14, 20 *m*
index II 13, 19 *e* contra iudicis
 uoluntatem 27, 43 *p* aliud alio
 iudici placitum 13, 19 *e* quid iudi-
 cem sequi conueniat 9 *m* iudicem
 cum iudice conferemus 13, 20 *p*
 iudices demorari II 16, 24 *e* apud
 iudices dicere de 3, 5 *e* iudicum
 erratum 30, 48 *e* iudices mutandos
 I 12, 22 *p* ab iudicibus ipsis quaeret
 II 14, 22 iudices *uocatiuus*: 21, 34 *p*
 IV 8, 12 *p e* 9 *p* 21 *e* 24, 33 *p* 31 *e*
 35 *p* 36 *m* 37, 49 *e* 38, 50 *p* 39 *p*
bis m e 40, 53. 41 *e* 49, 63 *p* 50 *p*
iudicatio κρινόμενον I 17 *m bis* iudi-
 cationem appellant 16, 26 *e* reperire
ibid. ad hanc conferre 17 *m* quaeri
 II 1, 2 *e* reperta iudicatione I 16,
 26 *e* iudicationes reperientur 17 *m*
 plures *ibid.*
iudiciale δικάσιμόν genus I 2, 2 *m*
bis II 1, 1 *e bis* haec causa iudi-
 cialis fieri non potest 17, 26 *p* in

uno quoque genere causae iudicialis 18, 27 *p* iudicialem causam III 4, 7 *e* 1 *p* in iudicialibus causis 5, 9 *e* 8 *e*

iudicium aliquorum de simili causa proferemus I 6, 9 *e* de quibus iudicium futurum est 8, 12 *p* ut fiat de accusatore 12, 22 *e* fieri de II 15 *m* *bis* cum factum iudicium non sit de crimine *ibid.* illud de quo est iudicium IV 27, 37 *p* iudicium reddidit quod ageretur II 13, 19 *e* in iudicium venire I 12, 22 *e* 13 *p* 14 *e* II 15 *m* *e* adducere IV 24, 33 *m* iudicii expectatio I 5 *e* II 30, 48 *m* quaestio I 16, 26 *e* suo iudicio conprobare IV 5, 8 *e* simplici multorum malefactorum convictam 16, 23 *p* uno multos ingulaueritis 39 *m* liberare 40, 52 *e* in iudicio I 14 *e* in lite aut iudicio IV 1, 2 *m* in iudiciis I 12, 22 *p* *bis* sine iudicio occidi 16, 26 *e* ex lite aut iudicio praemium IV 23, 33 *e* uim plus ualere quam iudicia II 15 *e* iudiciorum numerum 13, 20 *p* ex iniquitate IV 15, 22 *m*

iudicet hunc sapientissimum 43, 55 *e* leges ne scriptas quidem iudicasti 24, 33 *e* inpu dicam mulierem iudicant 16, 23 *p* eos homines iudicare *e* res non idoneas iudicare III 3, 5 *p* nisi facile quis posset iudicare II 4, 7 *p* ipsumne oportuerit, utrum 14, 21 *m* quam rem consuetudo optime potest iudicare 28 *e* ut de re alius aliud iudicarit 13, 19 *e* si hoc indicaueritis IV 52 *e* iudicatus est necasse I 13 *m* erit *p* ecquid in rebus maioribus similiter iudicatum sit II 12, 18 *m* si semel aliter iudicatum sit 30, 48 *e* iudicata res 26, 41 *e* 29 *m* magis idoneae res iudicatae *ibid.* res simili de causa dissimiliter iudicatae 13, 20 *p* quae res ab scripto potius iudicatae sint 9 *e* res eorum fortiter iudicatas I 5 *e* ex rebus iudicatis constat exornatio II 29 *p* sententiam cum rebus iudicatis dissentire 10, 14 *e* expositio exemplorum contra scriptum iudicatorum *ibid.* iudicatum 13, 19 *e* iudicato ius constat *p*

ingulantur IV 39 *e* ingulaueritis *m*
iuridicialis constitutio *δικαιολογική* I 14 *p* 11, 18 *m* iuridicialem

II 12, 18 *e* in iuridiciali absoluta *p* 13, 20 *e*; de 10, 15 *e* 12, 17 *e*; utemur 13, 19 *p* de iuridiciali I 13 *e* iurati uos damnastis IV 24, 33 *p* adesse ita ut iuratus fuerat II 26, 41 *e*

ius: ita ius esto I 13 *p* ius est lege, natura *aliis* II 13, 19 *m* constat ex his partibus *p* aequo et bono 13, 20 *p* est ex pacto *m* ut in ius eas 13, 19 *m* nouum conuenit constitui 13, 20 *m* aequabile statui conuenire III 3, 4 *e* accusatoris IV 35 *e* quod in parentes natura comparauit III 3, 4 *m* ius uni cuique rei tribuens pro dignitate 2, 3 *e* confirmari, iniuriam demonstrari II 13, 20 *e* iuris partes 10, 15 *e* *bis* 12, 17 *e* rationem iuris sumemus de 10, 15 *e* quae iure praestare dicuntur 13, 20 *e* iure I 10, 17 *m* 13 *e* 14 *p* 16, 26 *m* II 13, 19 *p* *bis* 15 *p* 19, 28 *m* III 12, 21 *e* quo iure parentes coluntur a liberis II 13, 19 *p* pro suo iure 25, 39 *e* pro iure nostro IV 36 *p* pro meo iure 38, 50 *p* cum iure communi constare II 10, 14 *e* in iure I 12, 22 *p*

iusiurandum reliquisti IV 13, 19 *m*
iussu consulum I 15 *m* populi II 13, 19 *m*

iustitia *definitur* III 2, 3 *e* 6, 10 *e* quas res colere iustitia cogit 3, 5 *m* iustitiam 3, 6 *m* 2, 3 *m* iustitiae partibus utemur 3, 4 *m* *e* iustitia *p.* R. uicit Poenos IV 13, 19 *e*

iusta causa daretur, quare III 16, 29 *m* rem iustam esse 3, 4 *e* iustam deprecationem paratam esse II 30, 49 *p* iuste factum III 8 *p* iustissime facta II 10, 14 *m*

iuuat rationem eorum IV 5, 8 *e* plurimum iuuabit argumentationes 29, 41 iuare consilio ciuitatem 35 *m* artem sine adsiduitate non multum iuare I 1 *e*

labefactare urbem IV 53, 66 *m* remp. funditus labefactans 39 *p* labefactare argumentationes II 20, 31 *e*

laboris perpressio III 2, 3 *e* magnitudine 3, 5 *m* contemptio IV 25, 35 *m* laborem quemlibet suscipere III 3, 5 *m* ferre IV 39 *e* talem fugere IV 2, 3 *p* I 1 *p* labore doctrina

- conprobatur III 24, 40 *p* curasse
 ut IV 38, 50 *p* summo animum con-
 firmavit ad 22, 31 *p* quanto sit ap-
 petendum III 24, 40 *e* sine labore
 24, 39 *bis* ex aliorum laboribus
 IV 3, 5 *p*
laboriosum 4, 6 *p* *bis* laboriosa
 multa sunt *m*
laccessitum iniuria II 19, 29 *m*
lacrima 31 *e*
 in lacunas Neptunias IV 10, 15 *e*
laedit auditorem III 12, 22 *m* spi-
 ritum IV 12, 18 *e* alteros laedat
 II 28 *m* laeditur uoluntas auditoris
 27, 43 *p* arteria III 12, 21 *p* lae-
 duntur homines II 27, 43 *p* amicos
 laedebas IV 19, 26 *p* *bis* in lau-
 dando et laedendo 31 *e* nominatim
 laeserat II 13, 19 *e*
laetitiam I 8, 13 *e*
laetatur reip. calamitate IV 45, 58 *e*
 laetabere tua perceptione II 31 *e*
lamentantem mulierem IV 52 *e*
 ut largiamur munus tuae uoluntati
 I 17 *e* ut largiantur leges tuae li-
 bidini IV 13, 19 *e*
largitionem I 12, 21 *m*
largissimus in amicos IV 38, 50 *m*
latrocinia 15, 22 *m*
 in latere gladium defixit 52 *e*
latiorem locum defendendi relin-
 quere II 21, 33 *e*
laudabile III 2, 3 *m* 4, 7 *m* ex recto
 nascitur *p*
laudatorum eloquentiam 6, 11 *e*
laudent IV 3, 4 *e* laudem 20, 28 *m*
 cum laudes II 28 *m* landet IV 43,
 55 *e* laudemus apud ignotos III 6,
 12 *p* *bis* quid potissimum *e* si lau-
 demus III 8 *p* laudabis II 31 *e* si
 laudabimus I 5 *p* II 10, 14 *p* III
 6, 11 *p* *m* 6, 12 *p* alteros laudaris
 II 28 *m* satis laudare IV 43, 56 *p*
 laudando tollemus I 5 *e* in laudando
 et laedendo IV 31 *e* laudanda est
 10, 15 *p* essemus laudandi 2, 3 *p*
 quas res laudaturi sumus III 7,
 13 *p*
laus 6, 10 *p* 4, 7 *m* partem laudis
 II 28 *m* partes III 8 *e* divisio *p*
 laudis causa 4, 7 *m* IV 49, 62 *m* *bis*
 laudi fuisse III 7, 14 *p* laudem I
 2, 2 *m* III 6, 10 *p* constituere ex
 rebus *ibid.* uenari IV 3, 5 *p* libare
 tuo nomini *ibid.* in laudem trans-
 ferre omnes partes III 8 *m* ad lau-
 dem comparandam IV 38, 50 *m*
 laude mitigabitur 37, 50 consti-
 tuetur 37, 49 *p* in laude III 7, 13 *e*
bis cum laude 7, 13 *p* IV 22, 31 *p*
 eum summa 44, 57 *e* ex aliorum
 laude ostendere III 6, 11 *m*
lectioni 17, 30 *m*
lectuli sternantur IV 50 *m*
 ad lectum astituemus III 20, 33 *e*
 in lecto cubantem *m*
lectissimum uerbum IV 26, 36 *m*
 pro legionibus IV 44, 57 *e*
legitimum aequae ac si sit II 13,
 19 *m* legitima constitutio *νομική*
 I 11, 18 *m* 11, 19 *p* *e* 11, 20 *e* 12,
 20 *e* 12, 21 *e* 13 *e* legitimae parti-
 tio 12, 22 *e* partes 13 *e* II 9 *p* 12,
 18 *e*
legere sacrum II 30, 49 *e* legere
 oportebit eas partes III 8 *m* cum
 legunt orationes, poemata IV 2, 3 *m*
 legendo consequere III 1 *e* uidelectus
 legauit I 12, 20 legauerit I 13 *p*
leniendae huius rei II 30, 48 *e* le-
 nietur mitigationibus IV 37, 49 *p*
lenis sermo sit I 7 *m* uoce leni III
 12, 21 *p* clamore 14, 25 *e* leniter
 torquere uocem *p*
lenitatem grauitatem *ἡθὺς πάθος*
 I 8, 13 *e*
lenones uitare IV 21 *e*
 sicut leo 39 *p* leonis similis 49, 62 *m*
 leonis memoriam habere III 10, 29 *e*
 tamquam leones IV 21 *e*
lepida quae sunt 23, 32 *m*
lepos *ibid.* leporem quendam 25,
 35 *p*
leue conpendium II 19, 29 *p* leui
 dexterae motu III 15, 26 *m* leuior-
 em mortem infamia esse III 5, 9 *p*
 leuius dixisse uidearis IV 26, 36 *e*
 leuiter locus tangitur 7 *p* quod
 leuiter fecerit praeceptio 1, 2 *p*
 leuiter tremibunda uoce III 14,
 25 *p*
leui constructione IV 8, 11 *p*
leuari et uitari uis potuerit II
 16, 23 *m*
lex si sit quae iubeat I 11, 19 *m*
 uetat, iubet, permittit 11, 20 *Lex*:
 ... Et *lex*: ... Et *lex* 13 *p* certa
 in rem nulla adfertur *e* altera co-
 gat, permittat II 10, 15 *p* quod ea
 sanciat *m* nostrae legis expositione *e*
 contrariae uoluntatem *ibid.* ea *lex*
 cui legi obrogatum sit *m* legem
 frumentariam ferre de I 12, 21 *p*
 si eam ferat ad populum *m* ean-

- dem, aliam II 28 *e* ab lege principium capere I 4, 6 *e* res sine propria lege 13 *p* II 13, 19 *m* in lege scriptum II 9 *p* lege agnationis suam uocat I 13 *m* non lege fieri II 10, 14 *m* 11 *m* lege est, constat ius 13, 19 *p m* num alia lege actionem habeat 12, 18 *p* quod posteriore sanctum sit 10, 15 *m* leges contrarias ἀντινομίαι I 11, 19 *p* duae discrepant, dissentiant II 10, 15 *p* leges et mores seruari III 3, 4 *m* largiantur libidini IV 13, 19 *e* ueritus 24, 33 *e* legum exscriptarum expositio II 10, 14 *e* legibus obtempera IV 30 *p* res legibus, moribus constitutae I 2, 2 *p* ex contrariis legibus 11, 20 *p e* ab aliis legibus aucupatur res 13 *p* contra quod legibus sanctum sit fecisse II 9 *e* 30, 48 *p* haec legibus et moribus reperientur 12, 18 *p* obseruanda 13, 20 *m* malis uti 26, 40 soluere III 2, 2 *m* cauetur ut I 12, 22 *e* bonis muniuit meas rationes IV 43, 55 *m* sine legibus obseruantur II 13, 20 *e* cum aliis legibus communibus non constare 10, 14 *m*
- quod libet licet IV 25, 34 *p* quoto quoquo loco libebit III 17 *e* quoque loco lubebit 18, 30 libenter periculum subire IV 43, 55 *e* exerceri 56 *p m* libentius consumere consueuimus I 1 *p* quod libentissime faciemus II 31 *e*
- librum celeriter absolutum tibi mittemus III 1 *e* transferre praeceptiones in III librum II 31 *e* in hunc III 1 *p* in hoc libro II 31 *e* III 1 *m* IV 1, 1 *p* 7 *e* 44, 56 *p* in primo libro II 1, 1 *p* 1, 2 *p* 17, 26 *p* III 9, 16 *m* IV 40, 52 *m* in altero libro I 17 *e* in libro secundo III 9, 16 *e* IV 44, 56 *p* 44, 58 in IV libro III 1 *m* in his libris IV 56 *m* in superioribus IV 1, 1 *p*; hoc et priore libro absoluimus II 1, 1 *e* hoc libro inuentio erit absoluta *ibid.* satis arbitror superioribus libris demonstratum III 1 *p* de II libro petetur 4, 8 *e* de I libro repetetur 7, 13 *p* de libris suis tulerit suum quisque IV 3, 5 *m*
- liber qui sit IV 17, 24 *p* liberi esse 53, 66 *e* liberis aut seruis II 4, 7 *e*; parentes a liberis, liberi a parentibus coluntur 13, 19 *m* Quibus liberi sunt IV 35 *m*; 39 *e* parentibus, liberis II 31 *p* liberos eius custodiant IV 47 *p*
- liberalem risum III 13, 23 *e* iocum 14, 25 *p*
- liberalitatis signum IV 38, 50 *m* liberalitatem prauam III 3, 6 *m* liberalitate superati reges IV 9 *m* nicit Poenos IV 13, 19 *m*
- liberabo te incommodis II 24, 38 *m* liberare eum iudicio IV 40, 52 *e* omnes liberate formidine 39 *p* istum uestris sententiis liberaueritis *ibid.*
- libertas 13, 19 *e* libertatis spes 25, 34 *p* libertatem peperit 53, 66 *e*
- libido intemperans 16, 23 *m* cupiditatem honoris aut eiusmodi libidinis II 2, 3 *e* nimias libidines honoris III 3, 5 *e* libidini tuae largiantur leges IV 13, 19 *e* malorum libidini restiti II 12, 17 *m* sub hostilem libidinem subicere IV 8, 12 *m*
- libare laudem 3, 5 *p*
- licentia figura παρρησία 36 *p* 37, 49 *p* licentiae genus *m* exemplum *e* cui licentiae nomen est 37, 50 licentiam imitatur *ibid.* quod erat conmotum licentia 37, 49 *p*
- quod licet 25, 34 *p* bis tamen utatur licet 51, 64 *e* conformatio licet transferatur 53, 66 *e* licet enim eligerent 5, 7 *p* illi liceat accusare I 12, 22 *e* eum consulem fieri III 2, 2 *m* licebit ipse sibi constituat 19, 32 *m* utamini IV 29, 39 *m* principio uti I 4, 6 *e* exordiri III 4, 7 *e* reuerti 9, 17 *e* inferre IV 37, 49 *p* nos comparare III 19, 32 *e* quare id facere liceret I 15 *m* licueritne facere 10, 17 *p* quibus non licuisset dicere II 28 *e* unde non est licitum IV 23, 33 *e* licere nominari I 14 *p*
- lignae soleae 13 *m*
- lingua aspergere IV 49, 62 *e*
- linquere II 24, 38 *p*
- in lite aut in iudicio IV 1, 2 *m* ex lite aut iudicio 23, 33 *e* paedagogi lites 10, 14 *e*
- litterae eiusdem adsiduitatem 12, 18 *p* adtenuatione, productione, breuitate 21 *p* litterarum cum mutatione *ibid.* I 6, 10 *m* in commutatione breui, transiectione, pro-

ductione IV 21 *e* litterae additae demptae 22, 30 *e*: III 18, 31 *p* propter litterarum multitudinem I 17 *e* litteris similes III 17 *m* uerba et litteras sequi II 10, 14 *p* qui sciunt III 17 *p* litteris transferendis, demendis, addendis, commutandis IV 21 *m e*; litterarum aliquarum recitatione III 9, 17 *m* **litteratus** mediocriter, litteratissimum te putes IV 4, 7 *p* **luore** decoloratum corpus II 5 *m* **locabas** me huic nuptiis II 24, 38 *p e* **locuples** parum res ad amplificandum 19, 30 *m* locupletes copias iactas IV 33, 44 *e* in locupletibus copiis 47 *e* **locupletatus** si his rationibus non est 23, 33 *e* urbs uictoriis locupletata 53, 66 *p* **locus** publicus an priuatus *e. q. s.* II 4, 7 *p* idoneus quaesitus IV 41 *p* detur asturconi 50 *m* loci cuiusdam situm III 19, 32 *m* similitudine deceptos IV 51, 64 *m* compellatio 15, 22 *p* de loco priuato I, 12, 22 *m* cuiusmodi loci adtingant II 4, 7 *p* locorum opportunitates I 9, 16 *p* neque tamen locum in quo constiterat relinquenti IV 55 *e* locum idoneum non fuisse I 9, 16 *p*; II 4, 6 *e* inimicissimum habere IV 24, 34 *m* tempus locum rem ante oculos ponet II 14, 22 *e* 15 *e* a persona aut loco aut re similitudo ducitur IV 34, 46 *m* loci **mnemonici** III 17 *p* 18, 31 *p* 19, 31 *m* locorum interualla 19, 32 *p* idoneorum distinctionem comparare *e* in numero falli 18, 31 quae mandata locis erunt 17 *e* 18, 30 locos 16, 29 *m* 16, 30 comparare 17 *m* 18, 31 *p* 19, 31 *p* 19, 32 *m* habere (ex ordine) 17 *e*; 19, 31 *e* 19, 32 *p* 24, 40 *p* commeditari 18, 31 *p* primos quosque peruagare animo 22, 37 *e* in locis ex ordine conlocatis eueniet 18, 30 de locis 19, 32 *e* ex locis 16, 29 *m* pronuntiare 17 *p*; locum equestrem IV 35 *p* aegrotum non de minimo loco III 20, 33 *e* locus unus quisque tangitur IV 7 *p* hic locus non est separatus 45, 58 *m* qui locus erat extremus II 2, 2 *e* cui loco respondeamus I 6, 10 *m* hoc loco demonstret II 4, 6 *m* locorum contrario-

rum dissolutio I 3, 4 *m* dispositio III 10, 18 *e* diuisio 4, 7 *e* sub singulos artis locos IV 2, 3 *p* latiore locum defendendi relinquere II 21, 33 *e* testimoniorum obtinent IV 1, 2 *p* locos obscurissimos artificii II 31 *e* ab argumentis signis ceteris locis 7, 11 *p* nostris confirmandis, contrariis confutandis III 4, 8 *e* his locis omnibus utetur II 17, 26 *p* 9 *p* III 5, 8 *m* 5, 9 *p* ex his quaerimus II 17, 25 *p* isdem comparati simus III 3, 4 *e* *uide* communis, proprius; ne in eum locum ueniretur II 14, 21 *e* ut in hunc locum res ueniret 25, 40 in amplissimum peruenisse IV 36 *m* in locum demortui petere, nominare I 11, 20 unum in locum coguntur res IV 40, 52 *e* 40, 53 numquo in loco fuerit II 5 *p* fuerit in eo loco solitudo 4, 7 *p* si in eo loco fuissent 14, 22 *e* in eo loco in quo IV 41 *m* in illo loco II 21, 33 *m* in eo loco quo in loco 5 *m* quo in loco quid positum sit 7, 10 *m* 30, 48 *e* in eodem manemus IV 42 *p* in firmissimo manetur 45, 58 *p* in eisdem locis commoremur II 18, 27 *m* in excelso conlocatus 47 *e* his in uno conlocatis 41 *e* in eiusmodi locis exercitata 10, 14 *m* quid quibus locis sit conlocandum I 2, 3 *p* quattuor locis II 30, 47 *p* in locis imagines constituere III 16, 30. 21, 34 *p* conlocare 17 *p* ponemus 20, 34 locis certis 16, 29 *e* locis multis 17 *m* in altero loco 21, 34 *p* in primo 20, 33 *m* in quinto 18, 31 *m* in decimo *ibid.* quinto quoquo loco *e* quoque loco libebit 18, 30 quoto quoquo loco libebit 17 *e* quid in quoquo loco conlocarit 19, 31 *e* in loco uim adtulit I 9, 14 *e* si loco fit IV 37, 49 *p* si loco utemur 15, 22 *m* suo loco dicemus III 12, 22 *e* IV 43, 55 *p* 43, 56 *e* quid quoque loco dixerimus II 18, 27 *e* ut certo quicquid loco pronuntietur III 9, 16 *p* exempli loco profertur II 26, 41 *e* **locutioni** cottidianae III 13, 23 *p* **longitudo** syllabarum IV 20, 28 *p* **longa** nimium ne sumatur oratio I 1 *e* longae orationis non egent IV 54, 68 *e* longam uerborum continuationem fugere 12, 18 *e* nimium

- longum exordium I 7 *e* IV 27, 37 *m*
 satis longum spatium II 4, 7 *m*
 longis spatiis uti III 14, 25 *e* longum in homine consilium IV 33, 45 *e* longior uita 22, 31 *p* syllaba 20, 28 *p* longiores syllabae *ibid.*
 longioribus internallis III 12, 21 *p* spatium conficiendi longissimum IV 41 *p* ne longe persequamur I 9, 15 *m* expositio nimium longe repetitur II 22 *p* a uobis erat afutura IV 36 *e*
 loqueris 15, 21 *e* 20, 28 *m* loquitur 51, 64 *p* locuntur 3, 4 *p* ut oratorie plane loquaris 56 *p*. loquatur 6 *m* 31 *e* hoc pacto 53, 66 *p* loquetur ipse secum 43, 55 *p m* de qua iam loquemur II 12, 17 *e* III 2, 3 *m* 6, 11 *p m* 7, 13 *p* 16, 29 *m* IV 11 *e* 12, 17 *e* 12, 18 *m* ut loqueremur I 3, 4 *e* locuti sumus II 1, 2 *p* ante, praeter rem IV 1, 1 *m* loqui caute et expedite II 11 *e* hoc modo 22 *p*; III 15, 26 *m* IV 15, 21 *e* 52 *e* locutum esse inconstanter II 5 *e* IV 41 *m* loquens pictura 28, 39 *m* si quis, de Tarpeio loquens, 32, 43 *p*
 loris caedi III 21, 34 *p*
 ludibrio inimicis oppositi IV 39 *m*
 lugetis incommodis 45, 58 *e*
 luminibus distinctis orationem illustrare 23, 32
 lunae, solis eclipsis III 22, 36 *p*
 luporum officiis fungi IV 34, 46 *p*
 lucem conspicere 13, 19 *p* luci noctem, nocte lucem expectare 36 *e*
 luxuriam I 5 *e* luxuries II 21, 34 *p*
 luxuriosum hominum inludens IV 34, 46 *m* luxuriosi naturam 51, 65
 machinari exitium alicui II 19, 28 *e*
 machinantur calamitates alicui IV 8, 12 *m*
 maculae esse alicui 35 *p*
 maeror nullius et calamitas 34, 45 *m*
 calamitas maerore pectora pulsabat 33, 45 *m*
 maestus uultu III 15, 27 *m* maeste 14, 24 *m*
 magistrum IV 6 *e* isti magistri *m* artes uirtutis magistrae 47 *e*
 magistratus officium 35 *m* magistratum consilio priuasti II 12, 17 *p* ambitu petisse 27, 43 *e* magistratus 12, 17 *p*
 magnificandae rei causa III 4, 8 *p*
 magnifice iudicatas res I 5 *e* caelata uasa 12, 20 se iactat IV 21 *p*
 magnitudo uoluminis I 17 *e* peccati IV 16, 23 *m* rei postulare uidetur 15, 22 *m* rerum magnitudini adsignare I 17 *e* imperii magnitudinem IV 33, 44 *p* uocis III 11, 20 *p* bis de magnitudine uocis *ibid.* magnitudine modica locos 19, 31 *e* periculi, laboris 3, 5 *m* II 5 *e* tempestatis I 11, 19 *m* magnitudinem calamitatis efferre IV 39 *e*
 magnopere fidem conseruandam III 3, 4 *m* supersedendum est II 22 *e* magnopere comparanda III 11, 19 *m* obesse IV 19, 27 *m*
 magna oratio 33, 45 *e* magnam difficultatem habere III 10, 17 *p* delectationem IV 17, 24 *m* expectationem commouere 47 *m* magna uoce 52 *p* magnae partes III 8 *e* magnis gemmis IV 47 *m* commutationibus III 14, 25 *e* magnis et multis incommodis II 24, 37 *p* in magnis copiis conlocatus IV 47 *e* cum magno spiritu 52 *m* magnum patrimonium 38, 50 *e* res magna sicuti parua 4, 6 *e* siquid uidemus magnum III 22, 35 *m* rerum magnarum appetitio 2, 3 *e* res magnas appeti 3, 5 *p* de rebus magnis I 4, 7 *p* magna negotia agere IV 11 *m* sane magna cicatrix 49, 63 *e* egregie magnam utilitatem III 11, 19 *p* uehementer magnam delectationem habent IV 51, 65 magnam nimis dominationem habere 19, 27 *m* quamuis in magnam dimicationem 42 *e* peccatum aequum magnum II 15 *p* magno malo est auaritia 24, 37 *p* auxilio fuisse IV 34, 45 *m* magni interest eius 5, 7 *m* maior annis LX II 13, 20 *m* honor habendus 28 *m* plura aut maiora officia II 17, 25 *p* ab aliqua aut a maiore parte ad omnes confertur 20, 32 *p* iudicium de simili causa aut de eadem aut de minore aut de maiore I 6, 9 *e* in rebus maioribus aut minoribus aut dissimilibus similiter iudicatum II 12, 18 *m* aliquo maiore negotio detinemur III 24, 40 *m* etiam maiores (calamitates) impendere IV 36 *e* rerum maiorum insueti 4, 6 *e* maiores nostri 16, 23 *p m* 8, 12 *p* II 7, 10 *p m* IV 31 *m* maio-

rum sepulcris 8, 12 *m* in uirtutibus III 7, 13 *e* maioribus dedecori fuisse *ibid.* quibus maioribus natus sit *ibid.* maioribus nostris quantae curae fuerit II 30, 48 *p* maius maleficium 30, 49 *e* uulnus IV 28, 38 *m* exemplum maius aut minus quam res postulat II 29 *p* cum maximo fletu IV 52 *p* clamore *m* maxima celeritate III 14, 25 *e* maxima fraude II 19, 29 *p* sine maxima spe IV 41 *p* maximam rem parua redemit 44, 57 *e* fontes maximis 6 *m* maximas poenas 35 *p* aedes 51, 64 *e* maxima supplicia 8, 12 *p* peccata II 25, 39 *m* multo maxima maleficia 19, 29 *p* multo maximam partem sociorum IV 9 *p* maximis calamitatibus acceptis 36 *e* de maximis rebus II 1, 1 *p* maximo impedimento esse 11 *m* maximum artificium est IV 2, 3 *e* ne magnum aut maximum (patrimonium) diceretur 38, 50 *e*; magis confidere I 5 *e* commouent IV 2, 4 *p* commouetur III 23, 38 *e* accedit ad IV 22, 30 *e* laudaris II 28 *m* mirantur III 22, 36 *p* derisus IV 47 *m* exercere III 31, 34 *p* cupio IV 43, 56 *p* expectatus 47 *m* ut magis cognoscatur 7 *m* enitescit cottidie 44, 57 *e* insignita III 22, 37 *m* firma suspicione II 5 *p* idonea *uide* idoneus; dilucidum reddit IV 49, 62 *p* difficilis 32, 43 *e* ueri similem 49, 62 *p* 46 *e* copiosus 47 *e* magis etiam delinquere 5, 7 *p* magis magisque clamauit 11 *m* et propter se et magis propter III 2, 2 *m* nec hoc magis aut minus in hac re quam in ceteris fit 16, 29 *p* eo magis I 9, 16 *m* IV 45, 58 *e* (47 *m*) nihilo magis *uide* nihil; quam maxime notatas III 22, 37 *p* adcommodatos 24, 40 *p* omnia in arte maxime scribenda IV 2, 3 *e* maxime necessaria III 12, 20 quod maxime necesse est 24, 40 *e* idoneus maxime *uide* idoneus: firmam maxime conseruare 12, 21 *p* utilem 11, 19 *p* sedata uoce 12, 21 *p* adcommodata IV 12, 17 *p* proprium 45, 58 *p* consideratur III 8 *p* metuerant IV 22, 31 *p* castigant 17, 25 *p* sua maxime probent 1, 2 *e* maxime facit 37, 49 *p* faciet, comparat, conseruat III 11,

20 I 7 *m* delectat III 12, 22 *m* IV 2, 3 *e* conuenit 45, 58 *p* conducit III 5, 9 *e* multo maxime exercemur IV 44, 58 si maxime necessitudo fuerit II 16, 23 *e* 17, 26 *m* IV 4, 7 *e* tribus de causis maxime 56 *p* quantae curae fuerit, item maxime quomodo II 30, 48 *p* et ab eo maxime I 6, 10 *m* et tum maxime cum III 24, 40 *m* nolle dicere id quod nunc maxime dicimus IV 27, 37 *p* et haec sitiens cum maxime loquatur 6 *m*

maiestas reip. *quid sit* 25, 35 *p* maiestatis arcessitur I 12, 21 *e* 15 *e* maiestatem minuere quid sit I 12, 21 *e* II 12, 17 *p* bis omnem interire *m*

maledicos 8 *m*

maleficium ab eo non abesse 3, 5 *m* factum esse 5 *m* non uulgare sed singulare esse 30, 49 *m* maius esse *ibid.* Quod potest comparari IV 8, 12 *p* accedere ad maleficium II 19, 30 *p* IV 38, 50 *m* impellere II 21, 34 *p* 22 *p* IV 16, 23 *m* commouere *ibid.* inducere II 2, 3 *e* ducere IV 16, 23 *m* suscipere II 21, 33 *m* quod ad maleficium opus fuerit IV 41 *p* maleficii suscipiendi dubitatio II 19, 28 *e* occultandi, perficiendi spe IV 41 *m* suspicio II 3, 4 *e* IV 41 *e* causam II 19, 30 *p* IV 40, 52 *m* huic maleficio inuenire supplicium 8, 12 *p* maleficio appetere commodum II 2, 3 *e* parare diuitias, officio tueri paupertatem 20, 32 maiora officia quam maleficia 17, 25 *p* a maleficio non temperasse 19, 29 *m* in ipso IV 41 *m* quae multo maxima sunt maleficia II 19, 29 *p* alacriores ad maleficia 30, 48 *m* multorum maleficiorum conuictam IV 16, 23 *p* in aliis maleficiis 8, 12 *p*; maleficia corruptum 41 *e*

malitiam unicam atque nequitiam III 6, 11 *m* uitare 6, 12 *m* dicere oportet IV 29, 40 *p* malitia nocentium exaruerunt 34, 45 *e* sine malitia II 26, 40

malitiosa dolis Kartago IV 53, 66 *m* malitiose factum I 5 *m*

maliuolos natura homines II 8 *m*

mauult se incolumem quam nauim IV 44, 57 *m* malunt parare diuitias II 20, 32 perire pro multis

- IV 44, 57 *p* utrum malitis credere 21 *e* nisi mallet obtemperare *m* malui habere. 37, 49 *e* maluimus conscribere III 1 *m* maluistis petere IV 37, 49 *e* malle 44, 57 *m*
- malos** homines et audaces 11 *p* malorum perfidia 22, 31 *e* libidini II 12, 17 *m* misereri non oportere 6 *m* dolo malo negotium gestum 14, 21 *e* malam rationem in bestiis 19, 29 *e* mala ratione facere IV 47 *p* malo genere III 7, 13 *e* malis legibus uti II 26, 40 cogitationibus redundans IV 55 *m* plurimas et pessimas rationes in isto fuisse II 19, 29 *e* male meritos III 3, 4 *m* non male utatur IV 5, 8 *m* aliquid mali 49, 62 *e* magno malo est auaritia II 24, 37 *p* omnium malorum mater atque materies 22 *p* bonorum et malorum dilectum III 2, 3 *e* diu in malis fuisse II 31 *m*
- mandauerit** memoriae 30, 47 *m* mandatur III 10, 18 *e* quod locis mandauerimus 18, 30 quae mandata erunt 17 *e* mandati agere II 13, 19 *e*
- manet** spes libertatis IV 25, 34 *p* manemus in eodem loco 42 *p* manetur in loco 45, 58 *p* manent in animo diutius III 22, 35 *e* manere in officio IV 9 *m* in uita 39 *m* maneant reliquiae 15, 22 *m*
- manant** de 27, 38 *e*
- mansuetus** et misericors in potestatibus II 17, 25 *m* animis mansuetis estis IV 37, 49 *m* res feras mansuetas 48 *m* mansuete fer fortunam 52 *p* res iudicatas I 5 *e*
- manum** porrigens IV 55 *e* auream III 18, 31 *m* manu temptari IV 49, 62 *p* natura aut manu loci absoluti III 16, 29 *m* uestra manu fabulas, orationes transscribere IV 4, 6 *m* manus tollere ad caelum III 21, 34 *p* attulisti parentibus IV 13, 19 *m* 28, 38 *e*; cum parua manu prodire 24, 34 *m* *uide* mitto
- maritimas** res 48 *m*
- mater** 28, 38 *p* 34, 45 *m* matrem interfectam esse I 10, 17 *p* necasse 13 *m* 16, 26 *p* *e* in matrem conferens crimen 15 *p* matrem familias constuprare IV 8, 12 *p* matribus familias sub libidinem subiectis *m* mater malorum II 22 *p*
- materies** *ibid.*
- materis** IV 32, 43 *p*
- matrimonii** 33, 44 *e*
- maturatio** *ἐπειξίς* III 2, 3 *m*
- maturabimus** I 17 *e*
- quo **maturius** et atrocius uindicandum est II 30, 49 *m* in aetate maturissima IV 17, 25 *p*
- mederi** incommodo II 30, 48 *e*
- medico** (digito) III 20, 33 *e*
- mediocris** figura, *μέσος character* IV 8, 11 *m* 11 *e* mediocrem 8, 11 *p* 11 *e* in mediocri figura 9 *p* mediocre genus 11 *p* *e* mediocris argumentatio II 19, 30 *e* mediocres argumentationes III 10, 18 *p* locos mediocres 19, 31 *e* mediocria interualla 19, 32 *p* uitio non mediocri II 27, 44 *e* mediocriter litteratus IV 4, 7 *p* adaucto mediocriter sono III 14, 25 *m*
- mediocritate** uultus ad sententias adcommodata 15, 26 *m* figura posita in mediocritate IV 10, 15 *p*
- meditationis** et artificii suspicionem adfert I 10, 17 *e*
- medios** in hostes IV 44, 57 *e* per medium forum 49, 62 *m* in medium protrahi 51, 65 in medio conlocari III 10, 18 *m* *dubium* e medio sublatis IV 30 *p* de medio tollere II 19, 28 *p* ab medio incipere III 18, 30
- melle** dulcior IV 33, 44 *m*
- membrum** orationis *κῶλον* 19, 26 *p* bis par superiori 20, 27 alio membro excipitur 19, 26 *p* membra orationis 20, 27 ex duobus membris 19, 26 *p*; sicuti membrum aliquod 45, 58 *m*
- meminisse** poterimus hac ratione II 18, 27 *m* qua nia possemus IV 56 *e* distributionem poterit II 18, 27 *e* ut facilius ualeamus III 22, 37 *e* non solemus 22, 35 *p* desino IV 16, 23 *e* rem uolemus III 20, 34. 16, 29 *e* id, hoc 22, 35 *m* 20, 33 *m* multa 17 *m* fictas res 22, 37 *e* uerbum 23, 38 *m* uersus 24, 39 *e* facile 24, 40 *e* meminimus optime 22, 35 *e* quas res facile 22, 37 *e* si meministis IV 40, 52 *p* ad idem quod ipse meminerit II 30, 47 *m* firme et perpetue meminerimus IV 56 *e*
- memores** natura III 16, 29 *m* memoriter pronuntiare 17 *p*
- memoria** I 2, 3 *m* nominis III 20, 33 *p* rerum multarum 2, 3 *e* 24, 39 *e* diligens 11, 19 *p* 16, 28 *p* naturalis,

- artificiosa 16, 28 *m* 16, 29 *p m* de memoria 1 *m* 16, 29 *m* 23, 38 *p* memoria comprehendere II 19, 30 *m* III 16, 29 *e* consequi 20, 34 rerum contentus 24, 39 *p* ab aetatis nostrae memoria remota I 8, 13 *m* in memoria haerere, manere III 22, 37 *p* e memoria elabuntur 22, 35 *e* memoriae ostendendae causa II 30, 47 *m* artificium III 16, 28 *m* mandare, tradere II 30, 47 *m* III 10, 18 *m* 24, 40 *m* memoriam I 2, 3 *p* III 16, 28 *p* auditam rei gestae habere 3, 4 *p*; 16, 29 *e* 20, 33 *e* rei totius comprehendere *m* exsuscitare 21, 34 *m* excitare 21, 35 uerborum 24, 39 *p m* redire uobis in memoriam IV 49, 63 *e* duae sunt memoriae III 16, 28 *m*
- a mendacio sibi temperaturum IV 18, 25 *e*
- mendicus II 23, 36 *e*
- in mentem uenire 25, 40 III 20, 33 *e* IV 36 *m*
- mentionem non facere de re II 28 *p*
- in mentitione dolus III 2, 3 *m*
- mentum subleuare IV 50 *p* in mento cicatrix 49, 63 *e*
- non meruisti 40, 52 *p* bene merentibus III 3, 4 *m* male meritos *ibid.* merito facere 6, 11 *m*
- meridiem II 13, 20 *e*
- mercem uenditare IV 6 *p* mercis exemplum *ibid.*
- metiemur imperium solis ortu et occasu 33, 44 *p*
- metuunt in dicendo nequid ambiguum dicant II 11 *e* metuimus ne sint superiores IV 18, 25 *e* metuebam ne plane uictus essem 52 *m* a quo periculum metuebat II 19, 28 *p* metuimus dimicare IV 18, 25 *e* Alexandrum maxime metuerant 22, 31 *p* quos metuere debemus 36 *p* metuere inimitias III 3, 5 *m* ni metueremus ne seruaretur minus commode 21, 34 *e*
- metus mortis II 21, 34 *m* periculi 19, 28 *e* metus 21, 34 *e* metum *ibid.* I 8, 13 *e* periculi II 19, 30 *p* metu corrumpi testes 7, 11 *m*
- meus: heres I 12, 20 uox mea IV 52 *m* uxori meae I 12, 20 capitis mei periculo IV 53, 66 *e* patrem meum I 16, 26 *p m* de meo fundo IV 29, 40 *e* mea pecunia uenire *ibid.* mea morte 52 *e* pro meo iure 38, 50 *p* mea in istum beneficia 26, 35 meas rationes 43, 55 *m* inimitias 52 *m* auribus meis obplorare *ibid.* de meis promeritis 40, 52 *p*
- militum instructio III 10, 18 *e* multitudinem IV 9 *m* uita, salus 24, 34 *m e* militibus urbs cum redundaret 52 *p* tribunus militum II 26, 41 *e*
- militarem disciplinam IV 38, 50 *p* de re militari scribere III 2, 3 *m* rei militaris scientia IV 27, 37 *e* infrequentem *p*
- mille imagines III 23, 38 *m* genera prooemiorum 23, 39
- mimus I 14 *p*
- minari mortem IV 52 *m*
- minuit maiestatem II 12, 17 *p m* minuere I 12, 21 *e* minuitur grauitas oratoria IV 23, 32 *p* bellum minuere 16, 23 *e* alicuius minuendi causa *conf.* *μειούν* 33, 44 *p* 34, 45 *m* 34, 46 *m*
- minutae suspensiones 40, 53
- miramini quod 36 *p* mirantur eclipsis III 22, 36 *p* bis id desinite mirari IV 36 *p* non esse mirandum eundem hoc fecisse II 3, 5 *m*
- mirum cui uidebitur II 19, 29 *p m* nec mirum cum IV 5, 7 *e* cui 10, 14 *e*
- misereri malorum non oportere II 6 *p* innocentium III 3, 4 *m* ut sui misereantur I 14 *e* miserere nostri IV 52 *p*
- miseria et sollicitudine II 31 *m* quae miseriae consequi soleant IV 39 *e* in horum miserias insultabunt *m*
- miser cordia commouebitur auditoribus II 31 *p* IV 39 *e* misericordiam habere I 8, 13 *e* ad *m.* commouendam IV 29, 39 *e* captare II 6 *m* 31 *p* ad *m.* trahit, perducit III 13, 23 *m* 13, 24 *p* de misericordia II 16, 24 *e* 17, 26 *p* 31 *m* misericordia motus es IV 24, 33 *e*
- miser cors II 17, 25 *m*
- miserandum patriae cinerem IV 8, 12 *e* miserando uiri fortissimi sanguine 55 *e*
- mitigationis non indiget 37, 50 multis mitigationibus lenietur 37, 49 *p*
- mitigabitur laude 37, 50
- mittas plures illo 50 *m* mittat uocem 47 *m* 53, 66 *p* librum tibi mittemus III 1 *m* se mittant in periculum

- 5, 8 e** steterit ut mittatur IV 3, 4 *m*
si eum missum fecerimus II 17, 25 *e*
cum seruus manu missus esset I 14 *m*
mnemonica qui didicerunt III 17 *p*
in mnemoniciis 24, 40 *p*
mobili uultu 15, 27 *p*
moderatio uocis uultus gestus I 2, 3 *m* III 15, 26 *p* cupiditatum 2, 3 *e*
moderatione animi definita I 1 *m*
declamationis III 12, 20
modestia σωφροσύνη 2, 3 *e* 6, 10 *e*
modestiam 2, 3 *m* 3, 6 *e* modestiae
partibus utemur 3, 5 *e*; modestia
est tacere IV 3, 4 *p* modestiae lau-
dem uenari 3, 5 *p* modestia com-
motos 1, 1 *e* impediuntur 3, 4 *p* de
modestia *ibid.*
modeste factum III 8 *p*
modica magnitudine 19, 31 *e*
modus hic sit uolumini II 31 *e* eius-
modi illiusmodi *uide* is ille *similia*;
modum rei statuemus III 3, 5 *e*
praeter modum ampli 19, 31 *e* sin-
gulos modos pronuntiandi IV 45, 59 *e* quattuor modis I 4, 8 IV 45, 59 *m* quibus modis 56 *e* singulari
modo docere I 11, 18 *p* non eodem
modo ut ceteri soleant 6, 10 *e* IV 42 *p* si quo modo II 3, 5 *m* IV 49, 63 *e* quo modo et qua uia I 16, 25 III 13, 23 *m* IV 2, 3 *m* quo modo — quo pacto 8, 12 *m* 56 *e* *uide* quomodo; isto modo 4, 6 *e* 6 *e* ullo modo I 15 *e* [quoquo modo possit IV 16, 23 *p*] eo modo quo modo II 7, 11 *m* hoc modo: I 9, 14 *e* 10, 17 *p* 11, 18 *e* 11, 20. 14 *e* 16, 26 *p m* 17 *p* II 3, 5 *p* 4, 7 *e* 5 *m* *bis* 7, 10 *m* 7, 11 *p m* 11 *p* 12, 17 *p* 13, 20 *e* 20, 32 *m* 20, 33. 21, 33 *p e* 21, 34 *p e* 22 *p m* 23, 35 *e* *bis* 24, 37 *p m* 24, 38 *p m e* 25, 39 *quater* 25, 40 *bis* 26, 41 *m* 26, 42 *p* 27, 44 *m* 29 *m* III 2, 2 *p* 20, 33 *m e* 21, 34 *ter* IV 10, 15 *m* 11 *p* 13, 19 *p m* 14, 20 *p* 14, 21 *p* 15, 22 *p* 17, 24 *e* 19, 26 *m* 19, 27 *p* 20, 27. 20, 28 *e* 21 *m e* 22, 31 *p m* 23, 33 *p* 25, 34 *p* 25, 35 *p* 27, 37 *p* 27, 38 *p* 28, 38 *p e* 28, 39 *p* 29, 40 *p m* 30 *p e* 31 *m* 32, 43 *p m* 32, 44 *m* 33, 44 *m* 33, 45 *p e* 35 *p* 36 *p* 38, 50 *p* 39 *p* 40, 52 *p* 42 *m* 43, 55 *p* 44, 56 *e* 46 *p m* 47 *p* 49, 62 *m e* 49, 63 *p* 54, 67 *e* 54, 68 *p* 55 *p* ut hoc modo I 12, 22 *m* Hoc modo in
principio sententiae III 20, 33 *e* IV 17, 24 *e* 44, 56 *e*
modo consul 54, 68 *m* modo — habe-
tis 26, 35 modo me pulsarunt 10, 14 *p* aut posse modo fieri II 20, 33 si modo — curarent poetae 22 *e* modo in hac modo in altera re IV 14, 21 *p* modo aliud — modo aliud III 23, 38 *m* modo acriter tum clementer 14, 24 *m* rogasset, immo innuisset modo IV 26, 36 *p* non modo — sed etiam I 9, 14 *e* IV 32, 43 *e* 22, 31 *e* non modo — sed — quoque I 15 *m* III 9, 16 *e* IV 23, 32 *p* non modo nullo adiumento sed potius II 11 *m* non modo — sed IV 6 *e* 44, 58 non modo non — sed etiam 14, 20 *m* 23, 33 *e* 31 *m* non modo — sed multo maxime 44, 58
moenibus deiectis 8, 12 *m*
cum molestia facere 56 *p* sine *m*. III 24, 39 *m* a molestia remoueat IV 37, 49 *p*
molesti interpellatores II 11 *e* si mihi non essetis IV 50 *p* molestum non est 25, 34 *p*
mollitudo uocis III 13, 23 *p* 13, 24 mollitudinem 11, 20 *p* de mollitu-
dine 12, 20
monet res ipsa ut IV 34, 46 *e* mo-
nuerimus te illud artem non mul-
tum iuuare I 1 *e* ad monendum
imagines idoneae III 21, 35 mo-
nendi causa pauca nos dicturos 6, 12 *p*
montes belli fabricari IV 10, 15 *e*
morbis II 13, 20 *m* propter morbum I 11, 19 *e* morbo deflorescit formae dignitas IV 27, 37 *e* 27, 38 *m* *ter*
moritur I 13 *p*
mors indigna II 19, 28 *m* eius cuius-
modi fuerit III 7, 14 *e* metus mortis II 21, 34 mortem III 5, 9 *p* 7, 14 *e* ultra mortem proficisci 5, 9 *m* mor-
tem oppetebat IV 20, 27 minari 52 *m*
post mortem eius I 12, 20 amici IV 47 *p* illius morte salutem sibi comparare II 19, 28 *m* ex illius morte commodum ad istum uenie-
bat IV 41 *p* mea morte tibi spem eripere 52 *e*
mortalibus ignem diuidere 6 *m* om-
nium mortalium 29, 40 *p*
mortuum II 27, 44 mortui corpus 5 *m* nomen IV 15, 22 *p*
mos postulat I 9, 16 *p* more fieri

- II 11 *p* 10, 14 *m* mores et leges ciuitatis III 3, 4 *m* morum et sermonis societas IV 27, 37 *e* moribus et legibus res constitutae I 2, 2 *p* haec reperiuntur II 12, 18 *p* de moribus apud censores dicere 3, 5 *e* moribus tuis digno nomine IV 29, 40 *p* ex uita et moribus rem sumptam 17, 25 *e* optimis moribus 43, 55 *m* gere morem parenti 30 *p* tuae geramus uoluntati II 31 *e* I 1 *e*
- motus** corporis III 15, 26 *p* idoneus *e* ratio motus corporis *m* exprimere uerbis motus corporis 15, 27 *e* de corporis motu 15, 25 *e* cum turpissimo IV 47 *m* motum III 11, 19 *e* leui dexteræ motu 15, 26 *m*
- mouere** risum I 6, 10 *m* motus es misericordia IV 24, 33 *e*
- mugire** 31 *m*
- mullebrem** uociferationem III 12, 22 *m*
- mulier** IV 52 *m* mulieris natura, animus 16, 23 *m* mulierem damnare peccati *p* lamentantem 52 *e* mulieres 16, 23 *m* mulierum iniuria II 30, 49 *p*
- multa** ab eo petitur I 11, 20
- multiplici** ratione tractari IV 44, 56 *e* multiplices uerborum potestates 54, 67 *p*
- multitudo** uaga 55 *m* multitudinem litterarum I 17 *e* militum IV 9 *m* (syllabarum) 20, 28 *p* in multitudine uerborum III 23, 38 *m* Gallorum IV 24, 34 *m*
- multa** nocte 41 *m* ad multam noctem 51, 64 *m* multi II 19, 29 *p* 27, 44 III 11, 19 *p* IV 4, 6 *e* 44, 57 *e* saepe multi ab reo faciunt II 27, 43 *e* multorum uerborum imagines III 23, 38 *p* multorum maleficiorum simplici iudicio conuictam IV 16, 23 *p* uno iudicio multos iugulare 39 *m* multos esse falsos rumores II 8 *p* multos — complures 19, 29 *p* quamuis multos locos III 19, 32 *m* bis; 17 *m* testes 20, 33 *m* adiutores IV 11 *p*; multos timere 16, 23 *p*; 24, 33 *p* II 30, 48 *m* multis locis III 17 *m* de multis eligere IV 4, 6 *p* a multis sumere 5, 7 *p* unum de multis selegi 50 *p* pro multis, cum multis perire 44, 57 *p* praesente multis 11 *m* multae leges I 13 *e* rerum multarum memoria III 2, 3 *e* expeditio IV 54, 68 *e* multas imagines III 17 *m* 22, 37 *p* curas IV 14, 21 *p* hereditates 53, 67 *e* multis mitigationibus 37, 49 *p* et uariis rationibus 21 *p* haec quae de multis sola relictæ sunt 29, 39 *m* multum uenustatis 13, 19 *m* ornamenti 17, 25 *e* acrimoniae 24, 34 *p* spei non multum 19, 27 *m* sunt multa laboriosa 4, 6 *p* multa uitia II 24, 38 *p* recte facta I 14 *e* multa argumenta II 7, 11 *p* intercolumnia III 19, 31 *m* multa dicere — plura praeterire 6, 12 *e* 12, 21 *m* scire IV 4, 7 *m* ne parum multa scisse uiderentur I 1 *m* meminisse III 17 *m* comprehendit IV 35 *e* magnis et multis incommodis II 24, 37 *p* non multum iunare I 1 *e* multum ualere III 16, 28 *p* proderit IV 32, 44 *e* non multum obesse 19, 27 *p* *m* multo plus praesidii III 21, 34 *e* artificiosius est IV 4, 7 *m* intentius petimus 56 *m* sed etiam atque adeo multo potius natus sum patriae 43, 55 *m* multo difficillimum II 1, 1 *e* difficillime IV 18, 26 maximam partem 9 *p* maxima maleficia II 19, 29 *p* maxime IV 44, 58 plus calamitatis, boni 26, 36 *p* negotii III 21, 34 *p* praesidii *e* facultatis 24, 39 *p* eam plus quam trium partium numero esse I 10, 17 *m* plus relinquitur in suspitione quam positum est IV 53, 67 *p* plus est dictum quam patitur *ibid.* plus ualere II 15 *m* 10, 15 *m* III 11, 19 *m* credi oportere II 7, 11 *m* consulere IV 44, 57 *m* paulo plus audire 4, 7 *p* fere paulo plus aut minus pedum tricenum esse III 19, 32 *p* ne plus minusue dicamus I 10, 17 *e* plures Hispani IV 33, 45 *m* plures frequenter translationes 34, 46 *p* plures illo mittas 50 *m* cum plures erant 18, 25 *e* syllabae 20, 28 *p* res II 25, 39 *p* 29 *m* IV 35 *p* *e* 53, 66 *e* causas I 7 *m* duas aut plures sententias I 12, 20 IV 53, 67 *e* II 11 *p* constitutiones, iudicationes I 17 *m* II 1, 2 *e* plura exempla IV 28, 39 *e* nomina 22, 31 *m* plura aut maiora officia II 17, 25 *m* duo aut plura uerba IV 20, 28 *p* qui paulo plura nouerit III 19, 32 *m* cum plura sunt, pauciora dicere II 21, 34 *p* plura dicere *m* IV 43, 56 *e* 54, 67 *e* 44, 58 III 1 *m* ab uno plura intellegi IV 33, 45 *p* scribere

49, 62 *m* praeterire III 6, 12 *e* unius aut plurium uerborum iteratio IV 28, 38 *p* unius aut plurium nominum commutatione 22, 30 *e* cum pluribus aliis 55 *m* pluribus uerbis II 1, 2 *p* III 24, 40 *e* IV 25, 35 *e*; 12, 17 *m* argumentis II 18, 28 *m* duabus aut pluribus partibus subiiciens rationes IV 40, 52 *m* a pluribus unum sic intellegetur 33, 45 *p* quid de pluribus, utrum de duobus 29, 40 *p* quam plurimos locos III 24, 40 *p* plurimas et pessimas rationes II 19, 29 *e* quam plurima exempla III 5, 9 *e* quam plurimis uitis II 3, 5 *m* plurimis tropaeis ornata IV 53, 66 *p* plurimis commutationibus uti 43, 56 *m* plurimum acrimoniae habet 13, 19 *m* festiuitatis 54, 67 *e* potest fortuna in eos 19, 27 *m* posse III 11, 19 *p* ualere *ibid.* IV 32, 44 *m* proficit 53, 66 *e* prodest 55, 69 iuuat 29, 41 *p* opitulatur 40, 53 obfuit 29, 40 *p* dilexerunt 22, 31 *p* cernis 53, 67 *e*

muniuit meas rationes 43, 55 *m*

munus oratorium I 10, 18 hoc 17 *e*

fortuna muneribus abundare IV 47 *e*

murmurari 31 *m*

de musica disputatio II 27, 43 *m*

mutatione litterarum I 6, 10 *m* IV

21 *p* propter nominum mutationem II 28 *e*

mutatur res tractando IV 43, 55 *e*

tota causa mutata in aliam deriuetur II 27, 43 *m* indices mutandos,

accusatorem mutandum I 12, 22 *p*

mutuaretur id ab aliis IV 6 *m*

muta res IV 53, 66 *p* res mutas 48 *m* 53, 66 *e*

nam I 1 *m* 9, 15 *e* 9, 16 *m* 10, 17 *e*

10, 18 II 4, 7 *m* 5 *m* 19, 29 *m* 20,

31 *m* 21, 33 *m* 22 *e* 23, 35 *m* 23,

36 *e* *bis* 24, 37 *m* 25, 39 *p* 25,

40 *m* 26, 40. 26, 41 *p* 30, 47 *p* III

11, 19 *p* 12, 21 *p* 18, 30. 18, 31 *p*

19, 31 *m* 19, 32 *p* 21, 34 *e* 22, 35 *p*

22, 37 *e* *bis* 23, 38 *e* 24, 39 *m* IV

3, 4 *p* 4, 6 *e* 9 *e* 10, 15 *p* 22, 30 *m*

24, 33 *p* *bis* 31 *p* 32, 43 *e* 37, 49 *p*

38, 50 *e* 41 *e* 46 *m* 47 *p* in prin-

cipio exemplorum: 8, 12 *p* 10, 14 *p*

10, 15 *e* 11 *m* 12, 18 *m* 13, 19 *e* 14,

21 *p* 18, 25 *p* *bis* 19, 27 *m* 24, 34 *m*

25, 34 *p* 26, 36 *p* 27, 37 *p* 34, 46 *p*

36 *m* 38, 50 *p* 39 *m* *e* nam hic *uide*

hic nam in *parenthesi* 12, 18 *p*

32, 43 *m* 42 *p* 20, 27 nam id II

29 *m* nam qui 16, 24 *p* nam quae

III 12, 21 *e* nam quod 4, 8 *m* nam

quid IV 52 *e* nam fere non II 18,

27 *m* IV 29, 41 nam non exsules,

sed ui eiectos II 28 *e* Nam nemo

erit qui III 3, 6 *p* Nam neque effu-

gere possunt et ingrati reperiuntur

IV 44, 57 *p* Nam et II 20, 31 *m*

26, 40 III 10, 18 *m* 19, 31 *e* IV

26, 35. 56 *m* Nam si II 24, 38 *m* *e*

III 9, 17 *m* 15, 26 *m* 22, 35 *p* IV

3, 4 *p* 3, 5 *m* 14, 20 *e* 39 *m* *bis* nam

cum I 10, 18 II 19, 29 *m* 20, 33

IV 3, 6 *m* 43, 56 *m* nam est hoc

a natura datum III 15, 26 *m* quo-

nam nomine appellem IV 29, 40 *p*

quoinam praesidio 34, 46 *p*

nacti erimus quid I 4, 6 *m*

narratio διήγησις 3, 4 *p* 9, 15 *e*

9, 16 *p* II 2, 3 *p* *bis* III 4, 7 *e* 7, 13 *p*

10, 17. 13, 23 *m* narrationis genus

I 8, 12 *m* genera 8, 13 *p* *m* narra-

tionem 3, 4 *p* 9, 14 *p* 8, 12 *p* III

13, 23 *m* 14, 24 *e* secundum narra-

tionem II 9 *p* 30, 47 *p* IV 40, 52 *m*

per narrationem aperire I 10, 17 *p*

cum narratione cohaerere 7 *e* de

narratione II 1, 2 *p* a narratione

repetere 30, 47 *m* incipere III 9,

17 *m* 10, 17 sermo in narratione

14, 24 *m* 15, 26 *e* narratione uti

9, 16 *m* 9, 17 *m* narrationes I 8, 12 *e*

narrationum genera *p*

narrant IV 51, 64 *m* quid narrem

e narret 3, 4 *m* rem summam

narrabimus I 9, 14 *p* dilucide 9, 15 *p*;

III 14, 24 *e* narrare I 9, 14 *p* *bis*

ita narrare III 14, 24 *m* narrando

haec conseruanda I 9, 16 *m* nar-

randi praeceptio III 7, 13 *p* cum

aliquod factum nobis narrandum

sit *ibid.* re narrata 10, 18 *m*

nascitur controuersia ex scripto et

sententia I 11, 19 *p* ex ambiguo

12, 20 ex translatione 12, 22 *p* leges

ex quibus ratiocinatio 13 *e* ex amore

amicitia II 23, 35 *e* ex recto lau-

dabile III 4, 7 *p* ex ratione et ex

firmamento quaestio nascatur oportet

I 16, 26 *e* exordium ex ipsa

causa natum 7 *e* rumorem ex argu-

mentis IV 41 *m* nasci temere fa-

mam II 8 *p* memoria nata cum

cogitatione III 16, 28 *m* non mihi,

- sed patriae natus sum IV 43, 55 *m*
 quibus maioribus natus sit III 7,
 13 *e* isti aurum domi nascitur IV
 28, 33 *e* cum in scripto aut e scripto
 aliquid controuersiae nascitur I 11,
 19 *p* nata *i. e. filia* II 24, 38 *e*
nationes IV 9 *m* regibus ciuitatibus
 nationibus II 30, 48 *p* ciuibus ex-
 teris nationibus III 4, 7 *e*
natura ut postulat I 9, 16 *p* rei
 natura III 2, 2 *e* ipsa negotii IV
 29, 41 quos natura coniunxit 39 *e*
 quod ius in parentes comparauit
 III 8, 4 *m* comparat magnitudinem
 uocis 11, 20 *p* corpori adtribuit
 comoda 6, 10 *m* ipsa docet nos
 22, 35 *p* 22, 36 *m* quod extremum
 inuenerit *e* natura nitescat prae-
 ceptione III 16, 29 *p* hominis IV
 51, 64 *e* mulieris 16, 23 *m* alicuius
 describitur 50 *p* certo naturae ter-
 mino rem definiemus III 8, 5 *e*
 commodis abundare IV 47 *e* III
 16, 28 *e* 16, 29 *p* uitio IV 50 *m* na-
 turae uitam reddere 44, 57 *m* rerum
 naturae gratia debetur III 12, 21 *e*
 naturae subpeditabitur doctrina
 21, 34 *e* signa naturae adtributa
 IV 50 *p* unius cuiusque quod con-
 sentaneum 51, 64 naturam ars
 imitetur III 22, 36 *m* bene norit
 IV 50 *m* totam cuiuspiam 51, 65
 natura aut manu absoluti III 16,
 29 *m* fieri posse honeste . . . lege
 more natura II 11 *p* 10, 14 *m* si
 natura sit forma III 7, 14 *p* na-
 tura et casu habere *m* res arti-
 ficio casu natura comparatas IV
 48 *m* homines natura maliuolos II
 8 *p* memores III 16, 29 *p* dissimiles
 forma atque natura 19, 31 *m* bene
 compositus equus IV 46 *m* parit-
 tur III 11, 20 natura, fortuna, in-
 dustria aliquid egregium inesse
 in nobis IV 38, 50 *p* natura ius
 est, constat II 13, 19 *p* bis ab na-
 tura an profisciscatur memoria III
 16, 28 *p* a natura uitam acceptam
 IV 44, 57 *m* hoc datum est III 15,
 26 *m*
naturalis memoria 16, 28 *m* bis *e*
 16, 29 *p* naturalem memoriam ex-
 suscitare 21, 34 *m* naturali memoria
 comprehendere 16, 29 *m*
naufragio patriae IV 44, 57 *e*
in nauigio *m*
nauis I 11, 19 *m* *e* nauem IV 44,

57 *m* I 11, 19 *ter* in nauis
 fracta IV 44, 57 *e*

nauo homini 21 *e*

ne: itane, inquit? 51, 64 *p*
 fecerit et licueritne facere I 1
 rectumne fuerit 16, 26 *e* occi-
 17 *p* satisne longum fuerit, sc-
 fuisse II 4, 7 *m* scirentne sc-
 fuisse 9 *p* sitne ambiguum
 iurene sit factum 18, 19 *p* ip-
 oportuerit iudicare an 14
 potueritne uitari *e* iurene in-
 transferatur, aequae magni-
 illud peccatum, oportueritne
 care, iudicium fieri, opor-
 iudicium fieri 15 *p* *m* expe-
 sit 16, 23 *m* conueniatne *e* pot-
 tantum et quone modo potui-
 26 *m* idemne diceret 26, 41 *e* i-
 hoc obseruabant IV 16, 23
 tumne sit II 27, 44 *e* 29 *m* sc-
 III 2, 2 *m* tantamne adsumpsi-
 cultatem IV 15, 22 *m* necne u-
 ne uiderentur conquisierunt
e 4, 6 *m* considerandum erit
 septies II 27, 43 *m*; I 9, 1
 Ennium imitemur II 22 *m*
 puteris 28 *m* ne — uidean-
 15, 26 *p* 24, 40 *e* IV 1, 2 *p* &
 curandum est ne II 30, 47
 14, 21 *p*; III 19, 32 *p* IV 7 *p*
 27 *m* 27, 38 *e* 30 *m* 31 *m* (E) 35
 uidere ne cauere uitare
 uereri intercedere operam de-
 pedimento esse ne ne quis
 ne quando ne forte uide *qu-*
 quando forte; ut ne ab o-
 consuetudine ad tragicam tra-
 mus III 14, 24 *p* IV 1, 2 *p* hoc
 ut quo facilius res cognosci-
 ne ab eadem sententia rece-
 43, 55 *p* ut conscriberemus n-
 res I 1 *p* IV 56 *p* 34, 45 *e*
 38 *p* II 28 *m* ne — quidem
 quidem

nec esse ambigue scriptum
 nec esse exploratum III 5, 9
 idoneas 3, 5 *p* nec egregi-
 gniam 11, 19 *p* nec habet
 rationem II 29 *p* nec hoc c-
 sum nec si id . . . putab-
 15, 27 *e* 22, 35 *e* 16, 29
 nec perspicere possunt IV
 Nec nos III 24, 39 *m* nec t-
 cile IV 32, 43 *p* Nec reip.
 amicis — nec inimicis 19
 nec pretio nec gratia nec p

nec simultate III 3, 4*e* nec uenustatem nec turpitudinem 15, 26*p* nec nimis illustres nec uehementer obscuros 19, 32*p* non multas nec uagas 22, 37*p* ubi sit nec quid sit nec quomodo factum sit IV 2, 3*e* nec potest confirmate neque uiriliter 11*p* 3, 5*m* necne I 12, 22*e* nec mirum *uide* mirus Italia non potest nec Graecia IV 32, 43*m* nemo est qui possit consequi nec efferre 39*e* negat accedere posse nec aedificare audere 50*e* nec ratio — nec firmamentum I 17*p* nec pluribus uerbis nec minus dilucide II 1, 2*p* nec rei nec uerbi IV 26, 36*e* neque fugere I 15*e* intellegunt IV 2, 3*m* habeat 6*m* quicquam 11*m* alius quisquam 41*p* neque id II 17, 25*p* neque ueras neque uerisimiles res I 8, 13*p* neque obest neque adiuuat 9, 14*e* neque a praedonibus neque ab inimicis II 21, 33*m* neque sua neque unius IV 5, 8*m* neque pluribus uerbis neque breuius 25, 35*e*; 42*e* neque equus neque homo 46*m* mediocres et neque inutiles neque necessarias III 10, 18*p* At neque subsidium habebamus neque erat qui IV 24, 34*m* quod neque beniuolum neque docilem neque attentum facit auditorem I 7*e* neque alius . . . neque iste . . . neque praeteritum est IV 41*p* ut neque diutius commoremur nec eodem renouamur neque inchoatam . . . relinquamus neque incommode transeamus II 18, 27*m* et dubitanti neque tamen locum relinquenti IV 55*e* quod neque de omnibus dici poterat et de maximis scribendum fuit II 1, 1*p* nam neque effugere possunt et ingrati reperiuntur IV 44, 57*p* neque suasi et non ipse facere coepi 25, 34*m* *ter* nolimus neque pauca neque plura scribere 49, 62*m* nihil neque ante rem neque praeter rem locuti sumus 1, 1*m* (II 20, 33) nullam neque bonam neque malam rationem II 19, 29*e* At non abs te neque indamnatam I 16, 26*m* non odio neque crudelitate II 17, 25*m* non uniuersa neque absolutaratione 24, 37*e* at non immortalitatem neque aeternam incolumitatem con-

sequi nec esse III 5, 9*m* nec confirmandi neque testificandi causa IV 3, 5*m* non dignitas neque pulcritudo 23, 32*m* interrogatio non omnis grauis neque concinna 15, 22*e* neque tamen II 8*m* IV 8, 11*p* 9*p* 55*e* neque enim *uide* enim necessariis ceteris II 31*p* IV 44, 57*m* omnibus 23, 33*m*; maxime necessaria oratori III 12, 20 IV 19, 27*e* ferme semper in coniecturali 41*e* non necessariam causam adfert expositionis II 23, 36*p* partes necessaria dictu III 8*m* argumentationes necessarias ad probandum 10, 18*p* res uerbis necessariis expedita IV 54, 68*p* necessario facere coegit 32, 43*m* fecisse II 17, 25*p* faciendum est ut IV 1, 1*p* scribendum putarit II 10, 14*p* impudicam quoque necessario putabant IV 16, 23*m* norunt 9*p* consequi III 7, 13*p* IV 30*e* cecidisse II 16, 23*e* non necessario 20, 32. 23, 35*p* necesse erit unde narrare I 9, 14*p* necesse fuisse alterutrum facere 15*e* necesse est uti II 19, 30*m* III 10, 17 necesse est aegrotasse, peperisse II 25, 39*p* uituperare 28*m* aegritudinem cum utraque re coniunctam esse 21, 34*e* occisum esse 21, 33*p* *m* non necesse esse nos transferre III 8*m* necesse erit eum putare IV 5, 7*e* quem necesse est esse uerum 41*m* eam timere multos 16, 23*p* non alienum est, tametsi necesse non est eloqui 19, 27*e* necesse est eius rei summus artifex sit 2, 3*e* necesse est se anteponant et sua probent 1, 2*e* conprobet 17, 25*e* ostendas 29, 40*m* haec asperiora uideantur 7*m* hunc oderit 35*p* res* tota similis sit 48*e*; 41*e* (ut ueneficio petat 16, 23*m* *spuriū*) necesse putari in rebus comparandis alteram rem uituperari II 28*p* uenire quoad necesse sit IV 47*p* quod tantum scripserit quod necesse fuerit II 10, 14*p* frequenta et quod maxime necesse est confirma III 24, 40*e* quod non semper necesse est 9, 17*e* locuti sumus nec pluribus uerbis quam necesse fuit II 1, 2*p*; aliquid fuisse necessum est IV 9*e* eius animum commoueri 28, 38*e* necessitatem I 14*m*

- necessitudo** quaequam si maxime fuerit II 16, 23 *e* necessitudinem I 14 *m* II 16, 23 *p* num culpa uentum sit in necessitudinem *m* qui causam conferet *m* de necessitudine II 16, 24 *m* 17, 26 *e* nos necessitudine facere non studio IV 1, 1 *p* quos natura necessitudine coniunxit 39 *e* quod causa necessitudinis intercedat III 6, 11 *p*
- necasti** indemnatum IV 24, 33 *e* qui necassent aliquem 8, 12 *p* necasse matrem I 13 *p m* ueneno necatus est II 27, 44 ueneno eum necatum 5 *m* III 20, 33 *m* ueneno necati memoriam *e*
- nedum** illi IV 9 *m*
- nefarium** istum hominem 36 *m* nefariam crudelitatem 34, 45 *m* nefarium facinus II 30, 49 *p m* nefario facinori IV 8, 12 *p* dominatu hostium nefario obruere *e* esse (ea) nefaria I 6, 9 *m* nefarie IV 28, 38 *e*
- per negationem** similitudo 45, 59 *e* 46 *m e*
- negat** se fecisse I 14 *m* se accedere posse IV 50 *e* fecisse nos non negamus I 15 *p* consulto a nobis factum II 16, 23 *p* rem esse similem IV 46 *m* negant me ulcisci patrem oportuisse I 10, 17 *m* necesse est negent optima esse exempla IV 1, 2 *e* negabit fuisse causam II 3, 4 fretum innocentia esse commotum 5 *e* si negabimus nos dicturos I 6, 9 *e* temere famam nasci solere II 8 *p* fecisse enim negatur I 17 *p* id fieri omnino II 20, 33
- neglegentia** corrumpit animum homo IV 20, 28 *m* uestra trucidatos esse illos 36 *m* neglegentiam III 3, 6 *e*
- neglegere** uoluntatem II 10, 14 *p* famam IV 20, 28 *e* ut existimationem neglegant 13, 19 *e* uitam militum neglegerem? 24, 34 *m* ea re neglecta II 30, 48 *m* id esse neglectum 10, 15 *m* non neglegenter considerata III 11, 19 *e* neglegentius disputare II 28 *p* commendare III 8 *e* id fero IV 8, 12 *e*
- hoc negotium** suscepimus I 1 *p* puero dederat ut IV 51, 64 *m* negotiis familiaribus impediti I 1 *p* quantum negotii susceperim III 15, 27 *e* plus suscipiemus 21, 34 *p* quod negotio deminutum fuerit I 17 *e*
- aliquo maiore detinemur III 24, 40 *m* negotia quaedam certa dispertuntur in res aut personas IV 35 *p* negotium *i. e.* *πράγμα*, *res*, *uide* gerere; sero atque acto negotio II 25, 40 insigni quodam negotio se commoueri III 22, 36 *m* ipsa negotii natura IV 29, 41 indignitas 24, 34 *p* ante oculos ponendi negotii causa 47 *m* magna negotia agere IV 11 *m* transacto negotio II 5 *m* narratio in personis, in negotiis, in negotiorum expositione posita I 8, 13 *p* ipsorum negotiorum imagines III 20, 33 *p* complurium usus 2, 3 *e*
- nemo** 11, 19 *e* 22, 36 *p* IV 5, 8 *p* 36 *p* II 10, 14 *m* 20, 33 Nam nemo erit qui III 3, 6 *p* ut nemo 10, 17 rudis quidem nemo IV 4, 6 *e* 4, 7 *p m* saluus 44, 57 *e* unus nemo 5, 8 *e* At nemo est qui non 24, 33 *m* 39 *e* nisi defensor nemo II 6 *p* IV 4, 7 *p* bono nemini fuit praeter istum 41 *p* alii nemini nisi reo II 4, 6 *p* alium neminem nisi *ibid.* neminem regem IV 16, 23 *m* cum ille neminem dixerit II 20, 33 neminem uti posse uirtutibus qui III 5, 8 hominem praese ducit IV 20, 28 *m* uestrum fugit 39 *e* omnia a nemine consequi posse 5, 7 *m* (5, 8 *p*)
- nempe** igitur II 12, 17 *p*
- nepotes** Africani IV 15, 22 *p* 31 *e*
- nequiter** facere II 3, 5 *m* studes dicere IV 20, 28 *m*
- nequeo** IV 8, 12 *e*
- nequitiam** unicam III 6, 11 *m* de nequitia eius 6, 12 *m*
- sine neruis** IV 11 *p*
- nescio** quid dicere 52 *e* nesciunt quam uiam sequi debeant 56 *p* qui artem nescierunt 3, 6 *m* utrum casu nescierit an culpa II 16, 24 *p* animi uitio nescisse *ibid.* utrum potuerit nescire an non potuerit *ibid.*
- nescius** non sum III 15, 27 *e* non sumus nescii I 6, 10 *p*
- nex** indigna IV 22, 31 *m*
- nihil** aliud adsumatur I 14 *p* defendit nisi *ibid.* nil scribere IV 3, 4 *p* relinquatur quod 3, 5 *m* nihil aliud fecerunt nisi 30 *e* nihil actum, nihil dictum, nihil denique factum II 2, 3 *p* nihil oportere honestum existimari quod non III 5, 8 *e* nihil simile factum I 6, 9 *e* si nihil eorum fieri potest II 3, 5 *e* si horum nihil

fecerit 5*e* dico IV 27, 37*p* quorum nihil 24, 33*p* nisi causa postulat fieri oportebit III 9, 17*m* praesidii tulit IV 27, 37*e* periculi ab eo futurum II 17, 25*e* nihil neque praeter rem neque ante rem locuti sumus IV 1, 1*p* habere quod perderet 10, 14*e* prohibet uti 12, 18*p* potest satis esse 17, 24*p* superest *e* nihil enim (est) *uide* enim; nihil rhetoricae praeceptionis praeteritum est IV 56*m* cum re nihil egerim 40, 52*p* qui nihil habet iucundius uita 14, 20*m* nihil esse indignius quam II 29*m* ex omnibus nihil potius faciendum fuisse quam quod IV 24, 34*e* nihil amplius est in arte rhetorica 56*e* nihil amplius dicimus 54, 67*e* nihilo magis II 7, 11*e* 26, 41*p* nihilo minus I 7*e* 9, 16*m* 10, 16. 12, 21*m* II 26, 41*p* IV 9*p* 24, 33*e* nihilo setius 37, 49*m* ea quae nihil attinebant I 1*m* nihil nos attinet commonere III 11, 20*e* pertinere ad rem IV 27, 37*p* intersit III 18, 30 omnino differt II 20, 33 ubi nihil utimur III 18, 31*p* prodesse IV 5, 8*m* 27, 37*e* *quater*

nimirum I 10, 18 II 2, 2*e* III 8*p* IV 30*e*

nimis angusti III 19, 31*e* inlustres 19, 32*p* difficilem 24, 39*p* nimis procul remoueris 19, 32*m* adtenuata nimis adclamatione 12, 21*m* magnam nimis IV 19, 27*m*

nimiae cachinnationis III 14, 25*p* nimiam adsiduitatem IV 12, 18*p* *bis* nimias libidines III 3, 5*e* nimium acrimoniae habere IV 37, 49*p* dicere 38, 50*m* progredi III 3, 5*e* creditis IV 37, 49*m* fretus esse 54, 67*e* nimium apparatus uerbis I 7*e* longa oratio 1*e* longum exordium 7*e* longe repetere II 22*p* pueriliter IV 3, 4*p* simplicibus animis 37, 49*m* aspera 37, 50

nisi labore comprobatur minimum ualet doctrina III 24, 40*p* quorum nihil, nisi causa postulat fieri oportebit 9, 17*m* non poterimus uti nisi ipsa negotii natura dabit facultatem IV 29, 41 insinuatione utendum est nisi quid nacti erimus I 4, 6*m* nisi attulerit rationem peruerterit defensionem 16, 26*p* nisi exempla subiecero intellegere

non poteris II 20, 31*p* quae nobis futura sint nisi causam obtinuerimus enumerabimus 31*p* causa cadit qui egit nisi habuit actionem I 12, 22*e* qui possit id comprobare nisi aliquid scribat IV 3, 6 qui non putant ad exitum perduxisse, nisi uiderint cinerem 8, 12*e* ut infirma uideatur nisi efferat uerbis 19, 27*e* ueritas nisi haec seruata sint fidem non potest facere I 9, 16*m* quae nisi intercederet ne causa quidem esset 16, 26*p* perscribere non grauaremur nisi quis posset iudicare II 4, 7*p* rationes nisi falsae essent, expositiones ueras esse confiteremur 23, 35*e* sibi posset temperare nisi amor mallet obtemperare IV 21*m* nisi etiam gloriosum putaretis si 4, 6*m* nisi ornandi ratio esset habita, Scipio potuit appellari 32, 43*e* subiecissemus exempla, nisi demonstrassemus 49, 62*p*; Non oportet hoc nisi a probatissimo sumi 1, 2*m* nemo nisi *uide* nemo; nihil aliud nisi *uide* nihil; Quid aliud nisi id IV 9*e* iniuriam esse nullam nisi quae constet II 26, 41*p* nullius rei nisi dignitatis causa sumitur IV 49, 62*p* nulla nisi noua aut admirabili re commouetur III 22, 35*p* (E) uerborum transiectionem uitabimus nisi quae erit concinna IV 12, 18*m* non fere potest usu uenire nisi quando pro eo dicimus I 14*e* similibus uti solemus nisi quod his maxime conducit III 5, 9*e* nec hoc alia de causa potest accidere nisi quod usitatae res facile elabuntur 22, 35*e* nobis constare cum ceteris nisi quia noua excogitauimus de insinuationibus I 9, 16*e* nihil nos attinet commonere nisi ut ab iis petatur qui III 11, 20*e* ni metueremus 21, 34*e* (ni pagunt II 13, 20*e*)

nitescat natura praeceptione III 16, 29*p*

nitor urbis IV 15, 22*m* gemmae nitore 50*p*

nitetur ad omnium facultatem 5, 7*m* cuius auctoritate niterentur *ibid.*

nineum candorem 33, 44*m*

nobilitas II 17, 25*m* nobilitatem I 5*m*

noceant alteri bestiae II 19, 29*e*

nocens homo *m* inimicum nocentem putabas IV 24. 33 *m* nocentis et innocentis II 5 *e* nocentium malitia IV 34, 45 *e*

nolo 28, 39 *p* me -- *nolo* dicere 30 *m* 38, 50 *m* 54, 67 *e* sin nolemus principio uti I 4, 6 *e* inimicum incolumem esse noluit II 19, 29 *m* nolimus neque pauca neque plura scribere IV 49, 62 *m* quod noluerit cauere II 12, 18 *e* cum perire noluerit IV 44, 57 *p* noli quicquam recusare 30 *p* extinguere 52 *p* fretus esse 54, 67 *e* nolite igitur, nolite . . . spectare 40, 53 nolle dicere 27, 37 *p* in discrimen uenire 44, 57 *m* ne tua causa noluisse nos putares I 1 *p* nos in aliis spem habere 5 *m* omnia quam rectissime fieri II 10, 14 *m*

nomen ὄνομα suum pronuntiare II 11 *e*; IV 15, 22 *p* 22, 31 *m* rei 31 *p* patriae sanctissimum 44, 57 *m* senatus 35 *p* cui licentiae nomen est 37, 50 conclusioni 44, 56 *p* uerbum et nomen 21 *p* nominis et uocabuli III 20, 33 *p* unius IV 22, 31 *p* tuo nomini libare laudem 3, 5 *p* quo nomine appelletur, appellem I 12, 21 *p* II 28 *e* IV 29, 40 *p* suo nomine appellari 31 *m* alio atque alio 50 *m* cognomen quod pro certo nomine conlocare 31 *e* cum certi auctoris nomine 49, 62 *p* de nomine et uocabulo controuersia II 28 *e* cuius nomine scripta dentur agenda I 14 *p* nomina rerum Graeca conuertimus IV 7 *m* earum rerum nomina *ibid.* eorum dicere III 18, 30 plura IV 22, 31 *m* propter nominum commutationem II 28 *e* unius aut plurium IV 22, 30 *e*

nominatiu laedere I 14 *p* II 13, 19 *e*

nominatio ὀνομαστικαία IV 31 *p*

nominet eum Capitolinum 32, 43 *p* aurum, argentum, ebur *m* nominemus idoneo uerbo rem 31 *p* adulterum Hippolytum 34, 46 *e* nominauit, nominare in demortui locum augurem I 11, 20 cum diuitias uelit nominare IV 32, 43 *m* nominari eum I 14 *p* exile genus IV 11 *m* istius amicum 24, 33 *m* qui L. Accium nominauerat II 13, 19 *e* quam fortitudinem nominarit III 3, 6 *e* quae epodos nominatur I 4, 6 *p* coniecturalis 11, 18 *e* ad-

sumptiua 14 *p* descriptio IV 39 *p* si sufflata nominabitur 10, 15 *m* quae epilogi nominantur II 30, 47 *p* *uide* appellare

Non: nam IV 24, 33 *e* non modo *uide* modo; non solum *uide* solum; non — nec, non — neque *uide* nec, neque; non igitur *i. e.* nonne IV 1, 2 *m* 2, 2. 26, 36 *m* 5, 8 *e* 6 *m* *bis* 33, 44 *e* 13, 19 *m* *quater* 36 *m* *ter* 52 *m* 16, 28 *e* 9 *e* 53, 66 *p* is non 53, 66 *m* Non uides? 55 *m* an non *uide* an; num non potuerit perscribi II 9 *m* At non *uide* at; ut non sit imitandum II 29 *p* ut renouetur non redintegretur 30, 47 *p* ut non curet quaerere 20, 32 per quam non ut ante primum repetimus uerbum IV 13, 19 *m* non ut detraheret sed ut ostenderet I 11, 18 *p* si incident — si non incident III 4, 8 *e* si erunt haec commoda — si non erunt 7, 14 *m* si formam eius detinebimus; si eum non, at 20, 33 *e* si non utemur IV 12, 18 *m* II 3, 5 *p* *bis* 5 *e* 26, 41 *e*; nam non II 28 *e* *uide* nam; non enim *uide* enim; non ex ipsa causa natum I 7 *e* ex eo, quod ipse facturus est non ex eo II 23, 35 *m* quae non ex enumeratione certum aliquid relinquit 29 *e* in suis non in maiorum uirtutibus III 7, 18 *e* IV 13, 18 non eo separauimus quod . . . sed III 4, 7 *p* non tam perfecta quam IV 22, 30 *m* non ita ut 47 *p* non satis (habere) 1, 1 *e* 10, 15 *e* 17, 24 *p* non semper II 19, 30 *p* III 9, 17 *e* non continuo IV 4, 6 *m* 4, 7 *m* statim 4, 6 *p* non necessario *uide* necessario; non necesse esse III 8 *p* non tantum diligit quantum IV 21 *m* (E) non tum cum 4, 7 *e* non denique *uide* denique; non fere *uide* fere; non ante descenditur quam IV 25, 34 *p* non quemadmodum ceteris detrimento III 7, 14 *p* non aequae commode II 4, 6 non isto modo IV 6 *e* non plus ualere poterit III 11, 19 *m* non male IV 5, 8 *e* non breuiter II 29 *e* non plane par IV 20, 28 *p* summam non particulatim I 9, 14 *p* non ad extremum *ibid.* non uage dispersimus IV 31 *p* non difficile est inuenire II 18, 27 *m* III 22, 37 *e* non

idoneos *vide* idoneus; non expedita aut indicata res sed II 26, 41 e 30, 49 m III 22, 37 p II 7, 11 p IV 50 p II 24, 37 e non necessariam causam 23, 36 p qui sibi non turpe putet IV 24, 33 m omnis oratio non vitiosa 8, 11 p 40, 53; non multum *vide* multum; facta non famam II 3, 5 m I 12, 22 e non odio II 17, 25 m non ea ratione factum esse quo 14, 21 e 16, 24 p bis 10, 14 m *quater* 5 e bis non crimen sed culpam I 15 p IV 17, 25 e quod non salutem pariat III 5, 8 e; IV 1, 1 p 9 m 14, 21 e 20, 27. 41 e obtundere, non rem expolire 42 p vitium ab aliis non vitatum II 20, 31 e 4, 7 m non mille genera conscribimus III 23, 39 non eodem modo I 6, 10 e IV 42 p non eiusmodi III 3, 6 p non omnis grauis est IV 15, 22 e quasi non omnes II 28 e non omnes res confirmare 27, 43 p non omnes habemus adsensores III 23, 38 e quare non omnes fugere debeant IV 36 p non omnia III 23, 39 IV 2, 4 non suo uocabulo 32, 43 p rei non nostra difficultate 7 m 20, 27 p II 31 m non se de moribus sed de criminibus 3, 5 e non te fallit III 24, 40 m qui non hunc... laudet IV 43, 55 e non haec videntur reperiri posse 22, 32 qui honeste uiuat, non qui III 5, 9 e non es, non est, non sit... non esse *similia*: IV 28, 38 p 19, 27 e II 23, 35 e 19, 30 p 19, 29 e 29 m III 24, 40 e IV 17, 25 p 12, 18 m 25, 35 m bis 23, 33 e bis 30 m 18, 26. 26, 36 e 45, 58 p I 6, 10 p IV 7 e 22, 30 p 19, 27 m II 12, 18 e IV 31 p II 15 m III 8 m IV 52 e II 21, 38 m IV 7 e II 16, 24 e IV 53, 66 e 7 m 50 p non erit ulla III 7, 13 p IV 41 p 24, 34 p II 3, 5 m 8 p 19, 28 p Sed non erit ut cum uelimus possimus ea uti IV 29, 41 non videntur posse capere III 19, 31 e non habere *vide* habere; non debeat II 3, 5 e non oportet III 8 e IV 23, 33 p II 7, 10 m 16, 24 e non uis, uultis IV 52 m 53, 66 e non posse I 6, 9 p IV 28, 39 p m II 10, 14 p m III 5, 9 e IV 30 e 46 e II 6 e 15 e 26, 41 e IV 29, 40 e *ter* 29, 41. 53, 66 m 45,

58 m I 11, 19 e II 4, 7 m 19, 28 m IV 18, 26. 5, 7 m II 16, 24 p III 13, 23 m 15, 27 e IV 31 m 41 e 39 e 1, 2 e 9 e 11 m 7 m 18, 25 e II 20, 31 p IV 11 p 15, 21 e 3, 5 p II 11 e 17, 26 p IV 2, 3 e 14, 20 m 27, 37 m 32, 43 m I 9, 16 m *cum aliis uerbis*: non passus sum II 12, 17 m IV 15, 22 e 54, 68 e *vide* putare audere egere indigere committere placere, recedere, facere, posse, oportere, uideri, conuenire; non uisa est supersedenda II 17, 26 p non arbitror IV 50 p 8, 12 e fecit IV 23, 33 e II 6 e; *conf.* 10, 14 m I 4, 6 e IV 5, 8 e 2, 3 p 53, 67 m II 3, 5 p 26, 41 e I 14 m e II 28 p bis III 4, 7 p IV 14, 20 m 45, 58 m 44, 56 e 5, 8 m 1, 2 e 19, 26 m 32, 44 m 6 m 28, 38 e 28, 39 p m 44, 57 m 12, 18 m bis 50 m 52 m 56 m 3, 6 p 40, 52 p bis 53, 66 e III 19, 32 m 22, 35 p II 27, 42 IV 12, 17 m III 22, 36 m IV 16, 23 e 53, 66 p 20, 28 m 27, 38 m II 13, 19 e 3, 5 m 4, 7 e 10, 14 e 12, 17 m 15 m 19, 29 p I 15 p 17 p 9, 14 m neminem qui non collocarit III 5, 8 m non — sed *vide* sed; *in principio enuntiati*: Non potest dici quin IV 28, 39 e 23, 33 m 11 m Non ausim dicere 3, 5 p 30 m Non dico 27, 37 m sum nescins III 15, 27 e est ista IV 25, 35 m bis II 27, 42 p abibit IV 52 m sensi hoc et non suasi 25, 34 m conuenit II 26, 41 e occidi I 17 p; IV 23, 33 e Non ergo oportet nisi 1, 2 m Non profecto tam sapiens fuisset 16, 23 e non tamen 28, 39 m 32, 43 p Non mihi soli 43, 55 m *in deminutione*: non incommoda ratione II 27, 42 p 30, 48 e sum nescius III 15, 27 e I 6, 10 p non sine maxima spe IV 41 m; II 26, 40 I 1 p non in postremis tenere 38, 50 p aegrotum non de minimo loco III 20, 33 e Non tam cito IV 32, 43 p non male utatur 5, 8 e non facile dixerimus III 11, 19 p I 6, 10 p non neglegenter III 11, 19 e non inornate IV 31 e non iniuria II 19, 28 p non inscii III 11, 20 e non alienum est *vide* alienus; uitio non mediocri II 27, 44 e non tenuissimum patrimonium IV 38, 50 m non est incredibile putandum II 19, 29 e te non ignoro 31 e non

- improbemus III 24, 39 *p* IV 17, 24 *m*
 non negamus I 15 *p* non grauare-
 mur III 21, 34 *e* II 4, 7 *p* seruulus
 non inurbanus IV 51, 64 *e*; non
quater repetitum IV 9 *m* nullam
 rem esse quam non cuius possit
 criminari II 7, 11 *e* non — nisi
uide nisi; non scire IV 27, 37 *p*
 hoc est ostentare, non ostendere
 I, 1 *e* 42 *p*
 nonne III 12, 22 *e* IV 50 *p* 52 *e*
 nonnemo II 20, 33 togatus IV
 33, 45 *p*
 nonnihil industriae III 8 *e* scire IV
 4, 7 *m* utimur I 12, 22 *p* adaugere
 II 25, 39 *p* III 11, 20 *bis*
 nonnumquam I 8, 12 *m* III 15, 27 *m*
 24, 40 *m* IV 19, 27 *e* 22, 30 *m* 29,
 39 *e* 41 *e*
 nonus locus II 30, 49 *e*
 nos *de scriptore* I 1 *p* *bis* *m* II 11 *m*
 28 *e* 31 *e* III 1 *e* 4, 7 *p* 11, 19 *p* 23,
 38 *m* 24, 39 *e* IV 8, 11 *p* 51, 65
 III 11, 20 *e* 16, 29 *e* 21, 34 *p* 22,
 35 *p* 23, 38 *m* 24, 40 *m* IV 1, 2 *p* 2,
 4 *p* 7 *m* 31 *p*; *de agente*: I 4, 7 *m*
 5 *p* 6, 10 *e* 9, 14 *m* II 11 *p* III 3, 6 *e*
 14, 24 *e* IV 3, 5 *e* 29, 40 *m* 37, 49 *p*
 43, 55 *e* 46 *m* I 6, 9 *e* 6, 10 *p* *m* *e*
bis 15 *p* II 8 *m* 13, 19 *p* 17, 25 *p*
 21, 33 *p* 31 *p* *m* *bis* III 4, 8 *p* 6, 11 *e*
 6, 12 *p* *bis* 8 *p* IV 27, 37 *p* 29, 39 *p*
 37, 49 *m* Graeci — nos I 12, 22 *p*
 16, 26 *e*; IV 51, 64 *e* 52 *p* 50 *p* nos
 nobis comparare III 17 *m* (E) in nos
 I 17 *e* II 7, 11 *e* IV 19, 27 *m* contra
 nos 23, 33 *p* nostri indigerent III
 16, 29 *m* miserere IV 52 *p* nobis I
 4, 6 *p* *bis* 5 *p* nobis ipsis 6, 9 *m*
 7 *m* 10, 17 *p* *bis* placitum est II
 1, 1 *m* III 16, 28 *m* 6, 11 *m* nobis
 erit absoluta II 1, 1 *e* III 23, 38 *e*
 20, 33 *m* 22, 37 *m* absoluta a nobis
 parte III 8 *e* ignosci II 16, 23 *p* 17,
 25 *p*; *e* 21, 33 *e* nobis erit confir-
 matio III 6, 11 *p* IV 7 *e* II 31 *p*
 nobis narrandum sit III 7, 13 *p*
 13, 23 *p* a nobis comparanda 11,
 19 *e* haerere III 18, 31 *p*; IV 3, 5 *p*
 3, 6 *e* 7 *e* 16, 23 *e* 18, 25 *e* 56 *m*
 29, 41. 23, 38 *p* 36 *e* *uide* nosmet;
 a nobis I 6, 9 *p* *m* 15 *p* II 9 *m* 10,
 14 *m* 16, 23 *p* 17, 26 *m* 21, 33 *e* III
 8 *e* IV 16, 23 *p* 56 *m* nobiscum II
 31 *e* III 1 *e* *bis* 21, 34 *m* IV 9 *p*
bis 11 *p* sine nobis II 31 *e* III 1 *e*
 in nobis IV 38, 50 *p* pro nobis 9 *p*
uide nosmet
 nosce te esse hominem IV 52 *p*
 quem noui 50 *p* se et suas opes
 norunt 9 *p* bene norit 50 *m* quo-
 niam norint III 6, 12 *m* si noueri-
 mus uerborum potestates IV 54,
 67 *p* si domum nouissemus 50 *e*
 nosmet a nobis IV 16, 23 *p* nosmet
 ipsi nobis 56 *p* eam nosmet idoneo
 uerbo nominemus 31 *p* nosmet
 ipsos nobis comparare III 19, 32 *e*
 nosmet nobis eligere debemus 20,
 33 *p*
 noster doctor I 11, 18 *p* rex IV
 34, 46 *e* nostra industria I 1 *e* per-
 sona 4, 8. 5 *p* III 6, 11 *p* *bis* causa
 III 10, 17 *p* adiumenta I 10, 18 id
 nostrum non esset IV 7 *e* fundum
 nostrum fuisse 29, 40 *m* nostrum
 fatum II 31 *m* officium I 5 *p* im-
 perium IV 9 *p* factum II 12, 17 *e*
 ingenium III 21, 34 *p* nostri pec-
 cati II 17, 26 *m* consilii IV 1, 1 *p*
 nostrae causae II 10, 15 *e* I 4, 6 *e* III
 4, 8 *m* aetatis I 8, 13 *m* legis II 10, 15 *m*
 uoci III 12, 21 *e* animum nostrum
 II 31 *m* nostram causam I 5 *e* 6,
 9 *e* utilitatem 8, 12 *p* diligentiam
 II 31 *e* rationem III 4, 8 *p* IV 1,
 1 *m* personam 24, 34 *p* rei non
 nostra difficultate fit 7 *m* denu-
 meratione 20, 27 cogitatione III
 6, 10 *e* 19, 32 *e* ut nihil nostra in-
 tersit 18, 30 misericordia II 31 *m*
 in nostra oratione 24, 38 *p* ab in-
 stituto nostro III 21, 34 *e* pro stu-
 dio I 17 *e* iure nostro IV 36 *p* com-
 modo III 11, 20 aduersarii nostri
 II 22 *p* maiores IV 16, 28 *p* socii
 11 *p* nostrorum argumentorum I
 3, 4 *m* aduersariorum 4, 8 nostris
 occupationibus 17 *e* maioribus II
 30, 48 *p* posteris III 4, 7 *m* paren-
 tibus II 31 *p* animis III 16, 28 *m*
 iniquos nostros II 8 *m* sensus III 11,
 19 *e* nostras calamitates II 31 *m*
 nostris commodis IV 38, 50 *e* in-
 commodis II 31 *m* exemplis IV 1,
 1 *p* locis III 4, 8 *e* a ciuibz nos-
 tris II 17, 25 *e* coheredibus 21, 33 *e*
 quae res apud nostros non erant
 IV 7 *m*
 nota una comprehendimus totius .
 rei memoriam III 20, 38 *m* formae
 quaedam et notae 16, 29 *e* sicuti

notae quae IV 50 *p* notas imaginum III 19, 31 *p* similes 18, 31 *e*
notatio *figura ἡθοποιία* IV 50 *p* tali notatione 51, 65 huiusmodi notationes *ibid.*; hac notatione exsuscitare memoriam III 21, 34 *m* imaginum utemur diligenti 20, 34 pro **notitia** domini IV 51, 64 *p*
notare et separare 2, 3 *m* notatur imagine nominis memoria III 20, 33 *m* quantum quemque notari 18, 31 *m* quam maxime notatas similitudines 22, 37 *p* res diligenter notatas *e* quo nobis notatior sit similitudo *m* res diligenter nobis notata sit 23, 38 *e* quae continent notata sunt IV 32, 43 *m* quae certis signis 4, 7 *p*
notum aliquem III 18, 31 *e* notos conplures 18, 30 in notos atque ignotos incursitans IV 39 *p*
nouitate I 6, 10 *e* commoueri III 22, 36 *m* offendere IV 31 *m*
nouus homo 13, 19 *e* imperator 46 *p*
noua re III 22, 35 *p* nouae res *e* de rebus nouis I 4, 7 *m* nouas praeceptiones IV 3, 5 *p* noua excogitare I 9, 16 *e* nouum ius II 13, 20 *m* nouis uerbis uti IV 10, 15 *m* uoui uerbi adsiduitas 31 *m* nequid noue dicamus I 9, 15 *m*
nocte multa IV 41 *m* luci noctem nocte lucem expectatis 36 *e* noctu an interdiu II 4, 7 *m* qua noctis hora *ibid.* ante noctem IV 50 *m* ad noctem multam expectasse 51, 64 *m*
nuda inuentio IV 56 *p*
nugatorium genus argumentationis II 20, 31 *p* nugatorie responsum IV 36 *m*
nulla adfertur certa lex I 13 *e* uituperatio II 17, 25 *e* causa IV 16, 23 *m* ratio illorum nulla staret 5, 7 *p* honesta ratio 16, 23 *m* emptio 29, 40 *e* nullius inimicitias III 3, 5 *m* maeror et calamitas IV 34, 45 *m* rei causa nisi 49, 62 *p* rationis indiget 17, 24 *m* nulli turpitudini seruit *p* inimicum nullum habebat II 21, 33 *m* nullam rem esse II 7, 11 *m* fore, futuram 30, 48 *e* *bis* III 5, 8 contrariam sententiam nullam esse II 10, 14 *m* quae ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari 11 *m* nullam neque bonam neque malam rationem 19, 29 *e* nullam esse in-

iuriam nisi quae 26, 41 *p* excusationem et deprecationem facinori esse paratam 30, 49 *p* causam nullam fuisse I 9, 16 *p* nullum in aliud periculum uenturum III 5, 9 *m* nullum tantum est periculum IV 42 *m* 48, 55 *m* 44, 57 *p* *e* discrimen 42 *m* incommodum 44, 57 *p* nulla uoce 55 *e* spe 9 *e* indigna iniuria II 24, 38 *e* ab nulla re honesta III 3, 5 *m* nulla noua nec admirabili re 22, 35 *p* nulla re IV 9 *e* nullo adiumento esse II 11 *m* nullo genere uocis III 12, 21 *m* nullo tempore 5, 9 *p* At hi quidem nulli sunt IV 24, 33 *m* transitionibus nullis utemur I 9, 14 *m* nullis copiis fretus IV 9 *e*
quaeritur num quod commodum appetierit num honorem, num pecuniam, num dominationem . . . num quod incommodum uitarit II 2, 3 *e* num aliquam cupiditatem uoluerit explere *ibid.* num aliquis actionem habeat 12, 18 *p* num quando simile quid fecerit 3, 5 *p* num quando uenerit in similem suspicionem *ibid.* numquid appararit, numquem conuenerit, numquid dixerit, numquid habuerit . . . numquo in loco fuerit . . . num uisus sit . . . num qui strepitus exauditus aut denique numquid perceptum sit II 5 *p* *m* num quae obrogatio sit 10, 15 *p* num quae suspensiones trahi possint 16, 23 *e* num alio tempore, num . . . num . . . 12, 18 *p* num culpa uentum sit 16, 23 *p* num ea re concedi reo conueniat 17, 26 *e* num consulto factum sit *ibid.* num non potuerit perscribi 9 *m* num perspectus, exauditus esse possit 4, 7 *p*
numeretur diligenter IV 50 *m*
numerus par 20, 28 *p* auctus, diminutus 33, 45 *m* numerum cum numero iudiciorum conferemus II 13, 20 *p* in numero locorum falli III 18, 31 *m* si numero exponemus res I 4, 7 *e* eam plus quam trium partium numero esse 10, 17 *e* cum dicemus numero quot de rebus dicturi sumus *m* ex pari numero syllabarum constant IV 20, 27; ad poeticum quendam numerum extruere uerba 32, 44 *e* saepe numero II 27, 43 *e*

- numquam** afuisse hominem a II 2, 3 *m* uisi sunt 21, 33 *m* est quin III 24, 40 *m* tam crudeliter uitam petisset IV 14, 20 *e* qui uerum dixerit numquam 18, 25 *e*; 52 *m*
- Nunc in principio enuntiati** I 1 *e* 2, 2 *e* 3, 4 *e* 7 *m* 10, 16. 10, 18. 13 *e* 16, 25. 17 *e* II 9 *p* 12, 18 *e* III 1 *p* 6, 10 *p* 8 *e* 16, 28 *p* bis 16, 29 *m* 16, 30. 21, 35. 24, 39 *p* 15, 25. 19, 32 *e* IV 1, 1 *m* 4, 7 *e* 6 *p* 7 *e* 34, 46 *e* in transitione: I 2, 3 *e* IV 12, 17 *p*; dicimus nos praeterire aut nolle dicere id quod nunc maxime dicimus 27, 37 *p* Nunc hoc signi est IV 5, 8 *m* Nunc audes etiam 28, 38 *p* Nunc nobis ipsi instemus 56 *p*; 38, 50 *m* Nunc uideo 52 *m* nunc uidete 31 *e* 50 *p* nunc sine artificio non potest fieri 2, 3 *p* ex eadem similitudine nunc uerba sumimus 48 *p* nunc *i. e.* hoc tempore II 25, 40 *e* te nunc adloquor IV 15, 22 *p* nuper — nunc *m* Modo — nunc 26, 35 bis 21 *e* relinquo 27, 37 *p* 40, 52 *p* bis 43, 55 *p* uince tu nunc animum 52 *e* 53, 66 *p* bis *m* bis
- nuntiat** 51, 64 *e* nuntiatur 36 *e* 52 *m*
- nuper** 15, 22 *m* 30 *m* 54, 67 *e* nuperime dictum III 10, 18 *e* ab eo (dicto) quod ille nuperime dixerit I 6, 10 *m*
- nuptiarum sanctimonia** IV 33, 44 *e* nuptiis me huic locabas II 24, 38 *m* *e* nuptias comparabat IV 20, 27 ad nuptias aedes commodasse 51, 64 *e* cottidianis nuptiis delectetur 34, 45 *m*
- nuptiales tibiae** 33, 44 *e*
- nusquam** uentum aut abitum II 2, 3 *p*
- o** feros animos IV 8, 12 *m* *ter* o Druse 22, 31 *e* o ciues 53, 66 *p* o uirtutis comes inuidia 26, 36 *m*
- ob**: Quas ob res I 1 *m*
- obambulatio** III 19, 31 *p*
- obcaecentur** tenebris 19, 32 *p*
- obiurgamus** eos quomodo se cupiunt obiurgari IV 37, 49 *m*
- obligatus** corio I 13 *p*
- oblitam** caeno III 22, 37 *m*
- obliquam** reddunt orationem IV 11 *e*
- obliuiscimur** III 22, 35 *m* si obliti estis IV 40, 52 *p*
- obmutescis** 15, 21 *e* obmutuerunt 52 *p*
- obrogatio** II 10, 15 *p* cui legi obrogatum sit *m*
- obruere** ciuitatem IV 8, 12 *e*
- obscenitatis uitandae causa** 34, 45 *p*
- obscurus** uideretur sol 33, 44 *m* (?) rem non obscuram reddit 32, 44 *e* orationem 54, 67 *p* obscuros locos III 19, 32 *p* obscurissimos II 31 *e* id quod sit obscurius magis dilucidum reddit IV 49, 62 *p* obscuri interpretes II 11 *m*
- obsequere** amicis 30 *p*
- observabant** hoc 16, 23 *m* obseruabimus 38, 50 *e* (ius) obeeruatur II 13, 19 *m* pacta obseruantur 13, 20 *e* quae legibus obseruanda sunt *m* diligenter obseruare ut IV 48 *p* obseruauerimus II 27, 43 *e* uitia obseruanda 24, 38 *p*
- obsidebamur** IV 24, 34 *m* obsidetur I 15 *e*
- obsisti** quone modo potuerit II 17, 26 *m*
- obsoletum** Numitorem IV 34, 46 *m*
- quod obest** I 9, 14 *e* bis sibi ipsi qui adfert II 29 *p* quae obsunt causae IV 15, 22 *e* offuit reip. 29, 40 *p* obesse nobis I 4, 6 *m* IV 19, 27 *p* *m* quod offuturum sit 23, 33 *p*
- obtempera** legibus 30 *p* obtemperare amori 21 *m* obtemperabo 29, 39 *m*
- obtinent** locum testimoniorum exempla 1, 2 *p* nisi causam obtinuerimus II 31 *p*
- obtundere** auditorem 42 *p* obtundam 40, 52 *p* obtusae aures III 9, 17 *m*
- obuiam** illi pergam IV 51, 64 *p*
- obuolutus** I 13 *p* *m*
- occasio** II 4, 7 *m* comoda IV 41 *p* occasionem II 4, 6 *e*
- occasus** solis III 22, 36 *p* occasu IV 33, 44 *p*
- occidi** matrem I 16, 26 *m* 17 *p* occidisti IV 24, 33 *e* I 17 *p* occideritne *ibid.* occiderat 14 *m* 16, 26 *p* *m* occidere II 29 *m* occidissee I 15 *m* 16, 26 *p* *e* II 29 *m* occidi Clytemestram a filio I 16, 26 *m* *e* occidar IV 52 *m* qui occidebatur 41 *m* occisus est II 21, 33 *m* IV 41 *m* esse occisum I 10, 17 *m* II 21, 33 *p* bis *e* fratrem occisum uidet, conspicatur I 11, 18 *e* bis
- occisio** similis oblata est C. Gracco IV 22, 31 *m* facta 41 *m* post oc-

- is**ionem *ibid.* de occisione illius
bid.
occultatio figura παράλειψις, ἀν-
 τίφρασις 27, 37 *p*
occultatur ars facultate oratoris
 7 *p* occultasse flagitia II 3, 5 *m*
 sine occultandi spe IV 41 *p*
occulte dicere I 6, 9 *e* omnia con-
 ficiamus 7 *p* facere suspicionem IV
 27, 37 *m* admonuisse *ibid.*
occupatione abduci III 24, 40 *m*
 nostris occupationibus adsignare
 I 17 *e*
occupet Alexandriam III 2, 2 *p* non
 sum occupatus in eo IV 27, 37 *m*
 II 27, 44 *e* 3, 5 *p*
octavus locus 30, 49 *m*
octo partes III 13, 24 *bis*
oculis ardentibus IV 55 *m* ante ocu-
 los esse, ponere, proponere 55 *p*
 34, 45 *p* 48 *m* *e* 49, 62 *p* 51, 65.
 55, 69. 45, 59 *p* 47 *m* 36 *p* II 14,
 22 *e* 15 *e* ante oculos. nostros IV
 24, 33 *p* 36 *m*
oderit hunc 35 *p*
odiosi interpretes II 11 *e* odiosam
 scientiam III 3, 6 *m* odiose IV 20,
 28 *m*
odium contrahunt 38, 50 *e* pariat
 31 *m* uitatur 38, 50 *e* ut in odium
 adducat, rapiat 49, 62 *m* I 5 *m* *bis*
 odio commotus II 17, 25 *e*
odoratu 5 *m*
offenditur in eiusmodi oratione IV
 23, 32 *p* *impersonaliter*; non modo
 non offendat animum 14, 20 *m* non
 modo non offendet novitate 31 *m*
oblata est occisio Gracco 22, 31 *m*
offensione II 8 *e*
Oratoris officium quid sit I 2, 2 *p*
ratio oratoris officii 2, 3 *e* una cum
Oratoris officiis 3, 4 *e* de oratoris of-
 ficiis quinque II 1, 1 *e* in quibus
officiis artis elaborare conveniret
 et ea officia qua ratione consequi
 posset *p* senatus, magistratus, po-
 puli, accusatoris, defensoris, testis
officium IV 35 *m* calumniatoris II
 10, 14 *p* suum cuique tribuens IV
 35 *e* fungi officiis luporum 34, 46 *p*;
 plura officia quam maleficia II 17,
 25 *p* maleficio malunt parare di-
 vitias quam officio paupertatem
 laeri 20, 32 *m* officio et recto
 studio commotus 17, 25 *e* qua fide,
 benivolentia, officio gesserit ami-
 citias III 7, 14 *e* aut officio facere
 aut studio 6, 11 *p* pro tuo in nos
 officio, nostro in te studio I 17 *e*
 quod cum uirtute et officio fit III
 2, 3 *m* in officio manere IV 9 *m*
 suo continere 35 *m* ab officio rece-
 dere III 3, 5 *m* si nostrum officium
 sine adrogantia laudabimus I 5 *p*
 omitto IV 27, 37 *m*
omnino: Et omnino non modo I 9,
 14 *e* Nunc omnino aliunde sumenda
 non fuisse IV 6 *p* ne omnino 22,
 30 *m* omnino nihil differt II 20, 33
 negatur fieri *ibid.* qui omnino non
 probent IV 5, 8 *e*
ratio omnis totius orationis I 16, 25.
 17 *p* II 1, 2 *e* III 2, 3 *p* omnem
 rationem totius orationis I 16, 26 *e*
 omnis coniectura II 7, 10 *p* prae-
 ceptio III 1 *p* oratio 2, 2 *e* non
 vitiosa IV 8, 11 *p* omnem orationem
 III 2, 3 *p* semper omnis oratoria
 elocutio IV 7 *e* sermo consumitur
 in 50 *e* interrogatio non omnis
 gravis est 15, 22 *e* memoria an
 omnis profiscicatur ab natura III
 16, 28 *p* mollitudo quoniam omnis
 pertinet ad 13, 23 *p* spes IV 20,
 28 *m* 39 *m* sanctimonia 33, 44 *e*
 Omne genus orationis 11 *e* omne
 causae genus III 8 *e* maiestatem
 omnem interire II 12, 17 *m* uitam
 IV 17, 25 *p* uim rei cuiuspiam 25,
 35 *e* familiam 39 *p* bene uiuendi
 spem 52 *e* Ad omnem iudicalem
 causam III 1 *p* Omnem orationem
 2, 3 *p* in omni disciplina 24, 40 *p*
 oratione IV 41 *e* argumentatione
 II 19, 30 *e* uoce III 12, 21 *m* de-
 decore IV 13, 19 *m* ab omni uitio
 12, 17 *m* ex omni conuentu 47 *e*
 omnes I 11, 19 *m* ad quos II 3, 4;
 I 17 *m* IV 31 *p* II 21, 34 *p* omnes
 homines *ibid.* *e* III 6, 11 *e* II 25, 40
 III 6, 11 *p* 11, 19 *m* omnes qui II
 20, 32 IV 11 *m*; 37, 49 *m* 39 *p* 52 *p* *e*
 Omnes enim II 19, 29 *p* deuolant
 omnes IV 17, 24 *m* 48 *m* omnia
 quae omnes habuerint 5, 8 *p* non
 omnes habere adsensores III 23,
 38 *e* non omnes quibus II 28 *e*; IV
 36 *p* 22, 31 *p* ut omnes audiant
 50 *m* uidetis 23, 33 *e* scitis 24, 33 *p*
 inter omnes constat II 25, 39 *e*
 illos IV 36 *m* alii 52 *p* in omnes
 intolerabilis 40, 52 *e* in omnes
 amicos 39 *p* pauperes. II 20, 32 *e*
 in omnes eadem 16, 24 *e* ad

omnes confertur 20, 32 *p* pertinet 30, 48 *p* omnes enim illi amphibolias 11 *m* impetus IV 17, 24 *e* res 48 *m* II 21, 33 *p* 27, 43 *p* III 8 *p* IV 2, 4 *e* 5, 7 *p* omnes hae (res) 36 *m* omnes hae tres partes II 16, 24 *e* eius partes 8 *e* III 4, 8 *e* 14, 24 *e* omnes has partes 8 *m* orationis IV 12, 18 *p* artis 5, 8 *e* rationes 17, 24 *m* 56 *p* suas 19, 27 *m* facultates 32, 44 *m* difficultates 56 *m* gentes 9 *m* rapinas tuas 27, 37 *m* Haec omnia I 2, 3 *e* IV 56 *e* I 9, 16 *m* 5 *p* IV 2, 3 *e* 15, 22 *e* 20, 27. 41 *m* eadem illa I 7 *p* II 16, 24 *m* quae omnia 10, 14 *m* omnia perdere I 11, 19 *m* fortunae non committenda IV 19, 27 *m* 2, 4. 22, 31 *e* colligere 40, 53 II 21, 33 *e* omnia quae 17, 26 *e* 30, 49 *e* IV 4, 7 *p* omnia praeter III 7, 14 *m* IV 17, 24 *m* omnia parata atque quaesita tradamus III 23, 38 *e* omnia scribant IV 3, 4 *p* in arte maxime scribenda 2, 3 *e* unum aliquod, non omnia III 23, 39 utrum omnium omnia an omnia a nemine putet consequi posse IV 5, 8 *p* 5, 7 *m* omnia penes unum consistere, reperire *ibid.* ab omnibus omnia sumi *e* omnia quae omnes habuerint se habere 5, 8 *p* omnia facientem 6 *e* facere sine famae detrimento 10, 14 *e* perspicue exprimit 49, 62 *p* paria sunt omnia relata 47 *e* uerba III 21, 34 *m* maleficia IV 16, 23 *m* 41 *e* pericula 43, 55 *p* commoda 44, 57 *p* omnium dicendi praeceptores 6 *m* facultatem 5, 7 *m* ingenia 6 *e* domos 27, 37 *m* aspectus 47 *e* 50 *p* fortunas 8, 12 *e* exitus 36 *m* cupiditates 2, 2 existimatio 14, 20 *m* omnium omnia consequi posse 5, 7 *m* omnium intemperantiae adulescentiam addixisti 27, 37 *p* Primum omnium 6 *p* 3, 5 *m* omnium mortalium 29, 40 *p* laudatorum III 6, 11 *e* horum omnium 11, 19 *p* earum omnium IV 31 *p*; 32, 43 *e* omnium rerum societatem 9 *p* malorum mater II 22 *p* personarum sensus III 14, 24 *e* omnium partium rhetoricae custodem 16, 28 *p* omnibus in ore esse II 8 *m* quod non adtributum est 20, 32 vobis usu venire IV 43, 56 *p* probati 2, 4 se antepone 1, 2 *e* bis idem concedi II 30, 48 *m* quid

omnibus rebus *p.* R. posset IV 9 *p* omnibus commodis abundare 47 *e* rebus ereptis 29, 39 *p* omnibus rebus instructiores 9 *m* his omnibus rebus antecelluntur II 30, 48 *m* omnibus uerbis attenuandae partes III 3, 6 *p* hic locis omnibus II 17, 26 *p* ab omnibus ciuibus III 4, 7 *m* a necessariis omnibus IV 23, 33 *m* oratoribus 5, 8 *m* simul de omnibus rebus II 1, 1 *p* de quibus omnibus IV 43, 56 *e* ex omnibus rebus III 20, 33 *p* in omnibus generibus IV 56 *e* partibus II 20, 31 *e* IV 5, 8 *p* constitutionibus et partibus I 17 *p* ab omnibus deseri IV 36 *p* II 25, 40 *e* uideri IV 7 *p* cognosci III 6, 11 *m* omnia sumi IV 5, 7 *e* defendi, obpugnari I 3, 5 *p* uoluntatem in omnibus rebus spectari conuenire II 16, 24 *e* in omnibus ius aequabile statui conuenire III 3, 4 *e* ex omnibus IV 24, 34 *e* omnis *in principio enuntiati*: I 17 *p* IV 11 *e* III 1 *p* 8 *p* 2, 3 *p* II 19, 30 *e* 19, 29 *p* 11 *m* 22 *p* IV 32, 44 *m* 56 *p*

oneratus auro 49, 62 *e*

operae relicum consumendum in IV 12, 18 *e* nequid consumerent in III 23, 38 *p* sine sumptione operae IV 22, 32 opera et diligentia consequi uoluntatem 35 *m* cuius opera haec accidunt 36 *e* dedita opera II 30, 47 *m* uide dare operam

operarii βάραντοι III 15, 26 *p*

opinio δόξα ut postulat I 9, 16 *p* in hanc opinionem incidere IV 5, 8 *p* utraque opinione philosophorum fieri potuit II 23, 36 *e* dialecticorum pueriles opiniones 11 *e*

opitulatur plurimum cansis IV 40, 53 nihil opitulata est 27, 37 *e*

oportet esse in oratore inuentionem I 2, 3 *p* mediocres argumentationes interponi III 10, 18 *p* testimonium cum re conuenire IV 3, 6 *p* id augeri oportet II 29 *m* commiserationem breuem esse 31 *m* imagines similes III 20, 33 *p* non nisi a probatissimo hoc sumi oportet IV 1, 2 *m* quod oportet dici aut non oportet 23, 33 *p* id quod oportet uideri III 19, 32 *m* eam plus quam III partium esse non oportet I 10, 17 *e* quas res oratorem habere oporteat I 2, 2 *e* quid oporteat

destinari 16, 25 fieri III 22, 35 *p*
 qua quidque ratione 3, 4 *p* esse IV
 17, 24 *p* cum quaesitum est quid
 oporteat 24, 34 *p* III 15, 27 *e* oporteatne
 iudicium fieri II 15 *m* tantum
 uelocitatis esse IV 47 *p* imagines
 nos oportebit conlocare, constituere
 III 22, 37 *p*; 16, 29 *e* 21, 34 *p* 23,
 38 *m* rationem eo conferri I 16, 26 *e*
 quaeri II 14, 21 *m* narrari III 4, 7 *e*
 quorum nihil fieri 9, 17 *m* quas
 causas recipere oratorem oporteret
 II 1, 1 *p* quales argumentationes
 uitari 2, 2 *m* quomodo constitu-
 tionem reperiri 1, 2 *m* quid oportet
 III 15, 27 *e* IV 24, 34 *p* neque
 indemnata poenas pendere oportuit
 I 16, 26 *m* aliquem exornari
 IV 15, 22 *e* ipsumne oportuerit
 iudicare II 14, 21 *m* oportueritne
 iudicium ante fieri 15 *p* oportere
 rationem adcommodari I 1 *e* rem
 spectari 6, 9 *m* II 3, 5 *m* quae fieri
 I 9, 14 *p* rumoribus credi non
 oportere II 3, 5 *e* 7, 10 *m* 7, 11 *p*
 ignosci 16, 24 *m* rem perspicuam
 uideri 7, 11 *p* uim plus ualere 15 *m*
 16, 24 *e* leges seruari III 3, 4 *m*
 deduci 3, 5 *m* res appeti *p* uiros
 fortes contemnere *ibid.* honestum
 nihil existimari 5, 8 *e* putamus
 oportere eos esse exercitatos 24,
 39 *m* quod tibi concedi putes
 oportere IV 13, 19 *m* ignosci 17,
 25 *p* translationem prudentem esse
 34, 45 *e* secum furti agi I 12, 22 *m*
 me ulcisci parentem oportuisse 10,
 17 *m* quod dicat oportuisse fieri
 II 14, 21 *p* ut neque pluribus oportuisse
 dici uideatur IV 25, 35 *e*
 oportet considerare II 5 *p*; *conf.*
 III 7, 13 *e* 10, 18 *m* 12, 21 *m* 14,
 24 *p* 15, 27 *p* 19, 31 *e* 19, 32 *p* 14,
 25 *m* IV 7 *p* 12, 18 *e* III 15, 27 *e*
 IV 20, 28 *e* 48 *p* 52 *e* 32, 44 *e* 28,
 39 *p* 21 *e* 11 *e* 29, 40 *p* oportueritne
 peccare II 15 *p* oportet nobis locos
 comparare III 17 *m* neque enim non
 oportet id uelle quam adcommoda-
 tissime posse facere 8 *e* cuiusmodi
 conclusionibus uti oporteat II 2, 2 *e*
 quo pacto imagines reperire III
 16, 30 ornare elocutionem IV 1, 1 *m*
 inuenire res 56 *e* quemadmodum
 concludere argumentationem 44,
 56 *p* oportebit id ostendere I 4, 6 *e*
 facere II 7, 10 *p* e III 22, 37 *e* Sed

exponere oportebit uirtutes III 7,
 13 *m* Sed illud facere oportebit
 22, 37 *e* legere eas partes 8 *m* tor-
 quere, contendere, uocem angere
 14, 25 *p* principium capere I 4, 6 *e*
 uti III 15, 27 *m* ioqui 15, 26 *m* locos
 commeditari 18, 31 *p* quod oportu-
 uisset docere I 11, 18 *p* malorum
 misereri non oportere II 6 *m* III
 3, 4 *m* ulcisci male meritos *ibid.*
 putamus oportere ex ordine locos
 habere 17 *m* oportere aliena ad-
 sumere exempla IV 5, 7 *p* *bis* putant
 oportere ponere exemplum 1, 1 *m*
 alienis exemplis uti 4, 7 *e* quaestio
 nascatur oportet I 16, 26 *e* defensor
 demonstret II 4, 6 *m* hoc excipitur
 altero IV 19, 26 *p* satis facias 10,
 14 *p* uelit 35 *p* sententiae referan-
 tur 45, 58 *e* non enim res rei similis
 sit necesse est, sed id similitu-
 dinem habeat oportet 48 *e* plures
 mittas 50 *m*

oppetebat mortem 20, 27

opplorare 52 *m*

oppositi erunt ludibrio inimicis 39 *m*

opportunitates locorum I 9, 16 *p*

opportunissimum tempus IV 41 *p*

oppressi timore 52 *p*

oppugnabimus quod uidetur op-
 pugnari debere I 3, 5 *p* oppugnatur
 honesta res *m* qui uos oppugnabat
 IV 37, 49 *e* oppugnauit senatum
 35 *p* qui eum oppugnauerat I 13 *e*
 oppugnans caput IV 39 *p*

opes suas IV 9 *p* Kartaginis fregit
 32, 43 *e*

optimatum uirtute 34, 45 *e* opti-
 matibus trucidatis 8, 12 *m*

opera ceterorum 6 *e* in opere di-
 cendi I 7 *p* usque eo quo opus
 crit persequemur 9, 14 *p* quod opus
 fuerit ad IV 41 *p* *bis* quod opus
 est oratori 18, 26 quae opus fuerunt
 44, 56 *p* uocum uarietates opus
 sunt III 14, 24 *m* tacito cum opus
 est IV 15, 21 *m* opus fuit uti 1, 1 *p*

oraculum 30 *e*

oratio nimium longa I 1 *e* magna
 IV 33, 45 *e* adcommodari possit ad
 rationem oratoris officii I 2, 3 *e* ad-
 uersariorum 6, 10 *p* apparata 7 *m*
 ficta et comparata II 30, 47 *m* fre-
 quens III 13, 23 *e* remissa *p* acris
ibid. grauis IV 10, 15 *m* grauior
 40, 52 *e* uersabitur in 9 *p* con-

sumetur in 8, 11 *m* confertur in 31 *p* attribuitur alicui 53, 66 *p* omnis III 2, 2 *e* omnis non uitiosa IV 8, 11 *p* renouatur II 30, 47 *m* conficitur ex IV 15, 21 *p* sumpta de uita 17, 24 *p* traducens simile quid ad rem ex re 45, 59 *p* est oratio quae III 13, 23 *p m* bis *e* 13, 24 *p* IV 34, 46 *p* 32, 43 *e* 33, 44 *p* oratio personae adcommodata ad dignitatem 43, 55 *p* orationis principium I 3, 4 *p* terminus *e* membrum IV 19, 26 *p* bis membra 20, 27 utriusque, totius omnis ratio II 1, 2 *e* I 17 *p* 16, 25 *e* 16, 26 *e* III 2, 3 *p* genus IV 11 *p m e* 18, 26 omnes partes 12, 18 *p* 27, 38 *p* sex I 3, 4 *p* de orationis (sex) partibus *e* II 1, 2 *p* 2, 2 *e* IV 40, 52 *m* in eisdem 20, 28 *e* orationis tumorem 10, 15 *e* per totum corpus 45, 58 *m* commoditas I 1 *m* enumeratio II 30, 47 *m* enuntiandae acceleratio III 13, 23 *e* longae non egent IV 54, 68 *e* fidem abrogat orationi I 10, 17 *e* dignitas comparetur IV 46 *m* orationem habere in contione I 11, 20 omnem III 2, 3 *p* totas causas per orationem disponemus 9, 16 *e* superiorem confirmat IV 15, 22 *e* obliquam reddunt 11 *e* dilucidam 12, 17 *e* obscuram 54, 67 *p* inlustrabimus distinctis luminibus 23, 32 *e* ad exaugendam 13, 19 *m* puris uerbis compositam 11 *e* exornat 31 *m* 40, 52 *m* 44, 58 distinguemus 15, 21 *e* intendisse eiusmodi 27, 37 *m* trahit ab rebus propinquis 32, 43 *p* reddere ornatam 13, 18 concinniores 14, 20 *m* uastam, hiantem 12, 18 *p* nonne utatur hac oratione 52 *e* 53, 66 *m* caesa 19, 26 *m* perspicua exprimi 39 *e* efferre *ibid.* iudices demorari II 16, 24 *e* attenuari IV 38, 50 *p* a simili ductae translationes 34, 46 *p* in oratione 38, 50 *e* tota I 7 *m* IV 40, 52 *m* in omni 41 *e* in eiusmodi 23, 32 *m* in oratione positum 53, 67 *p* in extrema III 12, 22 *m* 12, 21 *e* in sua II 26, 42 *m* in aduersariorum 27, 43 *e* 24, 38 *p* orationum conclusionibus II 2, 2 *e* una dispositio per orationes, altera per argumentationes III 9, 17 *p* orationes bonas IV 2, 3 *m* totas transcribere 4, 6 *m* ex orationibus ex-

empla eligere 4, 7 *p* in tot orationibus res sparsas 2, 3 *p*
orator I 2, 2 *p* IV 29, 40 *p* oratoris officium *uide* officium; singulare artificium I 10, 16 alicuius uitam II 27, 44 *m* facultas *uide* facultas; spiritum IV 12, 18 *e* iudicio III 9, 17 *p* boni proprium IV 45, 58 *p* ipsius correctione 26, 36 *m* oratori utilis III 11, 19 *p* necessaria 12, 20 quod opus est IV 18, 26 12, 17 *p* oratorem I 2, 2 *e* II 1, 1 *p* oratorem aliquem antiquum IV 3, 4 *e* 5, 7 *m* esse in oratore inuentionem I 2, 3 *p* ab oratore probato sumptum ponere exemplum IV 1, 1 *m* tacito oratore 54, 67 *e* oratores antiqui 3, 5 *m* probant oratores et poetas 2, 3 *m* oratorum consuetudo 32, 43 *e* ab oratoribus sumpta probatissimis 1, 2 *e* ab omnibus 5, 8 *m*
oratoria elocutio 7 *e* seueritas 23, 32 *p* ab oratoria consuetudine III 14, 24 *p* oratorium munus I 10, 18. oratorie plane loqui IV 56 *p*
orbis terrae 9 *m* per orbem terrae 22, 31 *p*
ordinate 56 *e*
ordo rerum I 2, 3 *p* ordinis permutationem facere III 9, 17 *m* 17 *e* ordinem rerum conseruare I 9, 15 *p* hunc adhibere III 7, 18 *m* sequi 9, 16 *m* uerborum perturbat IV 32, 44 *p* in ordinem redigere III 9, 16 *p* ab ordine artificioso recedere 9, 17 *p* ex ordine locos habere 17 *e* 18, 30. 18, 31 *p* 20, 34 in ordine stantes 18, 30 ordine dicemus 7, 13 *m* referre II 30, 47 *m* exponere *e*; ordini honestiori III 4, 7 *m* honestissimo IV 35 *p* a deteriore ordine III 4, 7 *m*
orículas *uide* aurículas
ornamenti multum IV 17, 25 *e*
ornatum sumptuosum 33, 44 *e* simili ornatu 52 *p*
ornare elocutionem 1, 1 *m* rem 48 *e* ad ornandam orationem 13, 19 *m* ornandi rationem habere 32, 43 *e* Ornandi causa 34, 45 *m* 45, 59 *p* 46 *p m* melius ornatus 47 *m* ornata constructione 8, 11 *p* uehementer expolitio 44, 56 *m* urbs tropeis 53, 66 *p* ornatam reddit orationem 13, 18 ornati esse poterimus 15, 21 *e* ornatiorem rem facit 49, 62 *p* ornatissima uerba

- 8, 11 *e* ornate tractare II 18, 27 *p*
eloqui IV 56 *e*
orabimur ut I 5 *p* orato II 13, 20 *e*
ortu solis IV 33, 44 *p*
os I 13 *m* ore profluebat sermo IV
33, 44 *m* attingere 49, 62 *e* ex ore
spumans scelus 55 *e* omnibus in ore
esse fabulam II 8 *m* ante ora uide-
mus III 22, 35 *m*
oscitami IV 36 *e*
ostendit II 23, 35 *p* III 22, 36 *m*
breniter IV 17, 24 *p* 26, 35 *osten-*
dimus per quam summam II 18,
28 *p* 30, 48 *e* 30, 49 *p* *bis m perfectum*:
I 13 *e* II 20, 31 *m* III 4, 8 *e* II 17,
26 *p* ostendunt nobis alii quid IV
3, 6 *e* tibi ostendam 6 *p* ostendas
29, 40 *m* ostendat II 3, 5 *p* ut
ostendamus 7, 11 *e* 30, 48 *e* quod
ostendant IV 6 *p* ostendet II 3, 4
et simul ostendemus I 2, 2 *e* II
31 *m* I 5 *p* 6, 9 *m* II 19, 28 *p* 20,
32 *e* 21, 33 *p* 30, 48 *m* si ostende-
mus 31 *p* *bis m bis* III 3, 4 *m e bis*
3, 5 *p e* 4, 8 *p* alias 16, 28 *m* 16, 30
IV 7 *e* 29, 39 *p* ut ostenderet I 11,
18 *p* caput Myronium IV 6 *e* ut *osten-*
deremus II 2, 2 *p* ut ostendi I 16,
26 *m uide* ostendimus; si ostenderi-
mus II 21, 33 *m* ostenditur 10, 15 *m*
per quod facultas esse quaesita 4, 6 *e*
quae ostendantur III 3, 6 *m* *osten-*
detur II 9 *e* misericors fuisse 17,
25 *m* ex quo simul ostendebatur
1, 2 *m* ostendite IV 35 *p* ostendere
id qua re I 4, 6 *e* utrumque III 4,
8 *p* ex aliorum laude qualis 6, 11 *m*
uolumus quod factum strenue 14,
24 *m* artem IV 1, 1 *e* 27, 37 *m* uelit
32, 43 *p* qui potes 40, 52 *m* putari
ostendi II 27, 44 ex uituperatione
quod placeat III 6, 11 *m* ex om-
nibus uideatur IV 24, 34 *e* *osten-*
disse uideor I 16, 25 uidemur II
18, 27 *p* rationem quare I 15 *m* II
27, 42 memoriae ostendendae causa
30, 47 *m* ostendendum est 11 *p* 16,
23 *p*
ostentatio quaedam uideatur esse
IV 1, 1 *e* adrogans 38, 50 *p* in
ostentatione sermo omnis consu-
mitur 50 *e* ostentatione quae effi-
ciat atque gloria 51, 64 *e*
ostentatorem pecuniosi 50 *p*
ostentas mihi diuitias 33, 44 *e*
ostentet uestitum *ibid.* se ostentat
21 *p* ostentare se non ostendere
artem 1, 1 *e*
ante ostium locus 50 *m*
otiosus 15, 21 *p* otiose factum III
14, 24 *m*
otium uix satis suppeditare possu-
mus et id ipsum quod datur otii
I 1 *p* in otio IV 15, 21 *p*
ouantes hostes 3, 12 *m*
pacta II 13, 20 *e bis* ex pacto, pacto
ius 13, 19 *p* 13, 20 *m*; hoc pacto
I 16, 26 *m* III 2, 2 *p* IV 14, 20 *m*
15, 21 *p* 15, 22 *e* 17, 24 *m e* 18, 25 *p*
19, 26 *p m* 19, 27 *p m* 20, 28 *m* 21 *m*
26, 35. 26, 36 *p* 27, 38 *m* 31 *e* 32,
43 *e* 40, 52 *e* 40, 53. 52 *p* 53, 66 *p*
bis Quo pacto? 16, 23 *p* dictum est
quo pacto 56 *e* ostendemus quo
pacto III 16, 30 praeceperint quo
pacto IV 1, 1 *m* cogitare possunt
quo pacto inruerent 8, 12 *m* si quo
pacto poterimus III 3, 6 *m* quo
quidque pacto gestum sit ita 14,
24 *m* uos me uestro quo pacto
uobis uidebitur utamini licet IV
29, 39 *m*
paedagogi lites 10, 14 *e*
pagunt II 13, 20 *e bis* inter se pe-
pigerunt *ibid.*
in palaestra IV 46 *p*
palla inaurata 47 *m*
pallet II 25, 39 *p*
palnam sanguinolentam IV 39 *m*
par certatio tecum IV 30 *m* nume-
rus syllabarum 20, 28 *p* par mem-
brum superiori 20, 27 par uitium cum
causa II 3, 5 *p* parem aut excelsiorem
fuisse III 7, 13 *e* nec habet (simile)
parem rationem conparationis II
29 *p* ex pari fere numero syllabarum
IV 20, 27 ad omnes — ad superiores
— ad pares — ad inferiores II 30,
48 *m* in aequos et pares IV 40, 52 *e*
paria sunt omnia relata 47 *e* pares
esse eis 18, 25 *e* pariter nobiscum
progredi III 1 *e*
parcis ei IV 16, 23 *e* (parce 52 *p M*)
parcum 34, 46 *m*
parens 20, 27. 39 *m* parentis uultum
22, 31 *e* parenti gere morem 30 *p*
manus afferre 13, 19 *m* 28, 38 *e*
parentem necasse I 13 *p* ulcisci
10, 17 *m* parentes a liberis colun-
tur II 13, 19 *p* uirum parentes
ceteros IV 16, 23 *p* in parentes
deos patriam III 3, 4 *m* in remp.

- parentes amicos quales fuerimus I 5 *p* IV 26, 35 impius 40, 52 *e*
 parentum e gremiis 39 *e* patriae
 et parentibus eos conseruarem 24,
 34 *e* quid nostris parentibus liberis
 ceteris necessariis casurum sit II
 31 *p* a parentibus liberi coluntur
 13, 19 *p* pro patria parentibus
 hospitibus amicis III 3, 5 *m* pro
 amicis et parentibus et ceteris ne-
 cessariis IV 44, 57 *m*
- pare** cognatis 30 *p*
- parietes** domesticos 22, 31 *e*
- parit** cupiditates II 22 *p* pariunt
 auaritiam *ibid.* pariat salutem III
 5, 8 satietatem IV 27, 38 *e* odium
 31 *m* peperit libertatem 53, 66 *e*
 peperit pacem 13, 19 *p* parere
 uictoriam III 10, 18 *e* libertatem
 partam seruare IV 53, 66 *e* parere
 et gignere 4, 7 *e* necesse est pepe-
 risse II 25, 39 *p* paritur altera na-
 tura III 11, 20 *e*
- paro** ut restituam II 25, 40 *e* parant
 domum itionem III 21, 34 *p* para-
 bis reo duplicem defensionem IV
 35 *e* parare diuitias maleficio II
 20, 32 aliter ac parati fuerimus
 nos esse dicturos I 6, 10 *e* depre-
 cationem esse paratam facinori
 II 30, 49 *p* paratas habere imagines
 III 23, 38 *p* parata, quaesita omnia
 illi tradamus *m*
- parricidam** I 3, 5 *m*
- pars** illa turpitudinis I 4, 6 *m* ea
 pars III 11, 19 *e* adsumptiua 14 *m*
 alterutra ex duplici conclusione
 24, 38 *e* cognoscitur de toto IV
 33, 44 *e* bis parua uitae perfectis-
 simae 56 *m* partem et honestatis
 et turpitudinis habet I 3, 5 *e* ali-
 quam laudis attribuas II 28 *m* ali-
 quam idoneam relinquere 21, 33 *e*
 maximam sociorum IV 9 *m* in eam
 partem uerbum accipitur 53, 67 *e*
 in aliam partem II 26, 40; in ean-
 dem partem corporis IV 28, 38 *m*
 in quamlibet partem III 18, 30;
 partem constitutionis II 1, 2 *m* 2, 2 *p*
 Hac parte constitutionis I 12, 22 *p*;
 de qua parte iuridicialis II 10, 15 *e*;
 de firmitudinis III 11, 20 de ea
 parte 12, 20; difficillima rhetoricae
 8 *e* quinta 24, 40 *e*; in una quaque
 argumentationis II 20, 31 *e* ex parte
 heredem 21, 33 *p* de aliqua parte
 dissimile 29 *p* ex simplici parte
 24, 38 *m* *e* ex altera 11 *m* 4, 7 *e* bis
 ab aliqua, a maiore 20, 31 *e* 20,
 32 *p* ab inferiore, superiore III 17 *e*
 ab ea stare IV 2, 4 parua de parte
 cognoscitur 33, 44 *e* bis sex partes
 orationis I 3, 4 *p* omnes IV 12, 18 *p*
 superiores et inferiores 27, 38 *p*;
 partes constitutionum II 1, 2 *e* *m*
 8 *e* 9 *p* I 13 *e* 14 *p* *m* 16, 25. 17 *p*
 argumentationis II 18, 28 *e* partes
 iuris 10, 15 *e* uirtutis III 3, 6 *p*
 artificii 1 *m* omnes artis IV 5, 8 *m*
 in duas partes diuidi *similia*: I 10,
 17 *p* *m* 11, 19 *p* II 4, 6 *e* III 2, 3 *p*
 11, 20 *p* I 8, 13 *p* III 13, 24 IV 34,
 46 *p* III 13, 23 *m* II 18, 28 *p* 2, 3 *p*
 in octo alias partes eae partes
 sunt distributae III 13, 24 omnes
 hae tres partes purgationis II 16,
 24 *e* III 4, 7 *p* omnes has partes
 8 *m* omnes eius partes II 8 *e* in
 omnes partes commutabimus uerba,
 pronuntiationem III 14, 24 *e* omnes
 partes recti 4, 8 *m* eas partes quae
 8 *m* ceteras rhetoricae *e* paruae
 inuentionis II 1, 1 *e* magnae laudis
 III 8 *e* ad easdem partes 15, 26 *p*
 primas quasque (rhetoricae) 24, 40 *e*
 omnium partium rhetoricae custo-
 dem 16, 28 *p* partium causae dis-
 positiones 11, 19 *p* harum octo
 partium pronuntiatio 13, 24 trium
 numero esse I 10, 17 *e* duabus aut
 pluribus partibus subiciens ratio-
 nes IV 40, 52 *m* *conf.* 30 *p* in eis-
 dem partibus orationis 20, 28 *e* de
 sex II 1, 2 *p* 2, 2 *e* I 3, 4 *e* IV 40,
 52 *m* argumentationis II 19, 30 *e*
 de his partibus 16, 23 *p* ex V
 constat 19, 30 *m* 20, 31 *e* 13, 19 *p*
 bis separatis partibus effertur IV
 30 *p* *conf.* IV 40, 52 *m*; in ampli-
 ficationis partibus 53, 66 *e* in omni-
 bus temptare II 20, 31 *e* in primis,
 postremis causae III 10, 18 *p* in
 omnibus elocutionis IV 5, 8 *p* in
 isdem animi, corporis, fortunarum
 II 30, 48 *m* in constitutionum I 17 *p*
 partibus coniecturae id facere II
 7, 10 *e* de partibus constitutionis
 12, 18 *e* de III partibus artificii III
 1 *m* ex iuris II 12, 17 *e* prudentiae
 partibus uti III 3, 4 *p* modestiae
 3, 5 *e* his atque huiusmodi iustitiae
 ostendemus, contrariis . . . 3, 4 *e*
 II 13, 20 *e* hisce V ut utamur 18,
 28 *e* septem tractabitur expolitio

IV 44, 56 *e*; alii ex aliis partibus conuolant 55 *m*; partes quibus illi student II 27, 43 *p*

particulatim narrare I 9, 14 *p*

partim III 2, 2 *p* *bis m* *ter* 21, 35 IV 9 *m* 39 *e* 41 *m* *tr*

partitio I 12, 22 *e*

non parum fructus I 1 *m* temporis 9, 16 *p* ne parum multa scisse uiderentur I 1 *m* locuples res II 19, 30 *m* probabilis narratio III 10, 17 insignis imago 23, 38 *e* ne parum utilem arbitrere 24, 39 *p* neque parum est apertum IV 42 *e* expeditur II 26, 42 *p*

ne paruula quidem titubatione II 8 *e*

parua res IV 4, 6 *m* re parua 44,

57 *e* res paruas III 22, 35 *p* parua

pars IV 56 *m* parua de parte 38,

44 *e* paruae partes II 1, 1 *e* parua

statura IV 33, 45 *e* cum parua

manu 24, 34 *m* significatione risus

III 14, 25 *p* ne parua quidem du-

bitatio I 16, 26 *m* filii parui IV

39 *m* parui refert II 4, 7 *m* frater

minor I 13 *m* de simili causa aut

de eadem aut de minore aut de

maiore 6, 9 *e* in rebus maioribus

aut minoribus aut dissimilibus II

12, 18 *m* maius aut minus exem-

plum quam res postulat 29 *p* ma-

gis aut minus fit III 16, 29 *p* plus

aut minus 19, 32 *p* plus minusue

dicere I 10, 17 *e* minus ingenii

habent III 16, 29 *m* minus quam

res postulat dicere 24, 40 *e* minus

accedit ad IV 22, 30 *e* nec minus

dilucide II 1, 2 *p* ualet III 19, 32 *p*

saepe 8 *e* commode 21, 34 *e* ido-

neam quam res postulat causam

II 24, 37 *m* firma III 21, 34 *e* bo-

nos IV 46 *m* facile 9 *e* nihilo mi-

nus *uide* nihil; non de minimo

loco III 20, 33 *e* minima incom-

moda II 28 *p* peccata 19, 29 *p* mi-

nimum ualet III 24, 40 *p* Minime.

IV 16, 23 *m*

pater II 24, 38 *p* IV 38, 50 *m* cuius

54, 67 *m* patris ulciscendi I 16, 26 *e*

eius uirtutem IV 24, 33 *p* bona 23,

33 *m* auxilio 39 *m* patrem meum

I 16, 26 *p* *m* eorum 24, 33 *e* nerbe-

rare 28, 38 *e* 34, 46 *e* paterfamilias

I 12, 20. 13 *p* *bis* patres conscripti

IV 22, 30 *m*

paternis inimicis 39 *m*

patimini 53, 66 *m* plus quam pa-

titur ueritas 53, 67 *p* patieris 35 *e*

non passus sum II 12, 17 *m* homi-

nes facere aut pati non potuisse

I 9, 16 *p* qui est passus II 4, 7 *p*

pati non posse aerarium largitio-

nem I 12, 21 *m* patientem incom-

modorum II 31 *m*

pro patria III 3, 5 *m* IV 42 *e* 44,

57 *p* *m* a patria accepta *p* patriae

proditor 28, 38 *p* *bis* nomen 44,

57 *m* sanctissimae cinerem 8, 12 *e*

salus 42 *m* 43, 55 *m* *e* 44, 57 *e* nau-

fragium *ibid.* pericula *p* eos con-

seruare 24, 34 *e* natus sum 43,

55 *m* uitam dare 44, 57 *m* in pa-

triam ius III 3, 4 *m* cuiusmodi fue-

rit IV 26, 35 propter patriam 44,

57 *m* prodere hostibus 8, 12 *p* uen-

ditat perduellionibus 10, 15 *e* li-

beraui 53; 66 *e* accepit 44, 57 *e*

patrimonium non tenuissimum 38,

50 *m* amplum 23, 33 *m* de tanto

patrimonio 53, 67 *m*

paucos sermone uti 33, 45 *e* ad pau-

cos iniuria peruenit 8, 12 *m* pauca

dicere I 10, 16 III 6, 12 *p* *m* IV 1,

1 *m* uix potuisse sumi 5, 7 *e* scri-

bere 49, 62 *m* paucis rationem

dare 1, 1 *p* uerbis commutatis III

6, 11 *e* paucis comprehensa breui-

tas IV 54, 68 *e* in paucis se exer-

cebit 5, 7 *m* pauciores 18, 25 *e*

pauciora dicere, esse II 21, 34 *p* *m*

paulo ante *uide* ante; post *uide*

post; paulo supra III 6, 11 *e* plus,

plura *uide* multus; tardiore gestu

III 15, 27 *p*

paululum attenuata uoce 14, 24 *p*

demittemus corpus 15, 26 *m* aspi-

rauit IV 34, 45 *m*

in paupere aliquo improbo quod

sit in omnes pauperes falso con-

ferri II 20, 32 *e*

paupertas III 7, 14 *m* in paupertate

cuiusmodi fuerit *e* qui sunt II 20,

32 *p* paupertatem officio tueri *ibid.*

pacem desideras IV 15, 21 *e* augere

16, 23 *e* peperit 13, 19 *p* in pace

15, 21 *e* pacis campos sustulit

10, 15 *e*

peccauit II 25, 39 *m* ea quae 17,

25 *m* in qua re alius ante pecca-

rit 15, 22 *p* in ea re peccare *ibid.*

IV 5, 7 *p* II 2, 3 *m* peccasse se con-

fitetur I 14 *e* II 16, 24 *e* *p* 17, 25 *p*

consuetudo peccandi 19, 28 *e* pec-

catum aliquod amplificans III 13,

- 24 *p* illud II 15 *p* in peccatum inducere 19, 29 *p* aliorum transferre 15 *p* augere 29 *m* peccati causa 3, 5 *p* nostri 17, 26 *m* conscientia 5 *e* atrocitatem augere 6 *m* 15 *e* magnitudo IV 16, 23 *m* conscius sui II 19, 29 *m* unius damnare IV 16, 23 *p* ex alieno peccato iniuria 8, 12 *m* peccata maxima II 25, 39 *m* minima 19, 29 *p* peccatorum enumeratione 17, 26 *p* conparatione 30, 49 *m* peccatis adolescentium ignosci IV 17, 25 *p* aliorum coactos I 15 *p*
- pectus** unum IV 33, 45 *m* Polycle-
tium 6 *e* pectore ex infimo 55 *e*
pectora pulsabat calamitas 33, 45 *m*
- pecuaria** credemus 34, 46 *p*
- peculatus** quid sit I 12, 22 *m* pe-
culatus accusatur *ibid.* agi *ibid.*
- pecunia** 13 *p ter* II 4, 7 *e* mea pecunia
IV 29, 40 *e* pecuniae causa II 3, 5 *p*.
spes 19, 29 *p* cupiditatem 24, 37 *p*
libidines III 3, 5 *e* pecuniam appe-
tere II 2, 3 *e* publicam IV 9 *m* in
pecunia spes 20, 28 *m* consumitur
dolus III 2, 3 *m* pecunias cepisse
IV 23, 33 *e* 27, 37 *m* de pecuniis
repetundis damnari I 11, 20 *bis*
pecuniosus IV 23, 33 *m* pecuniosi
ostentator 50 *p*
- pedetemptim** accedere I 6, 9 *e*
- pediseque** puerorum IV 52 *m* uir-
tutis pedisequae diuitiae 14, 20 *e*
- pulsae** frigore 48 *p* pulsus inde in
Hellespontum 54, 68 *m*
- pendere** poenas I 16, 26 *m*
- penes** Athenienses imperium fuit
IV 25, 34 *e* unum consistere, re-
perire omnia 5, 7 *m e*
- penitus** absconditos fontes 6 *m*
- per** deos 52 *m* per te et quae tibi
dulcissima sunt in uita *p*; per fo-
rum 49, 62 *m* corpus 45, 58 *m* or-
bem 22, 31 *p*; per id temporis I
12, 21 *p* per argumentationes, ora-
tiones dispositio III 9, 17 *p* per
exordium 7 *m* orationem III 9, 16 *e*
insaniam I 11, 18 *e* imprudentiam
IV 9 *e* aetatem 39 *e* per se defen-
sio infirma est I 14 *m* per exer-
citus III 2, 3 *m* per scelus IV 22,
31 *e* dedecus 44, 57 *m* per eam
(expolitionem) 44, 58 locum com-
munem II 30, 47 *e* per locos com-
munes III 8 *m* per contemptionem
I 5 *e* dissimulationem 7 *p* narra-
tionem 10, 17 *p* amplificationem
14 *e* conquestionem II 14, 22 III
15, 27 *m* rationem idem dicitur,
quod dictum est per expositionem
II 24, 37 *m* IV 40, 52 *m* continua-
tionem III 14, 25 *p* 15, 27 *p m* con-
tinuationes IV 19, 27 *e* distributio-
nem III 15, 27 *p* cohortationem
ibid. compellationem IV 15, 22 *p*
fit per ambiguum, consequentiam
alia 53, 67. 54, 67. 45, 59 46 *p m*
ter 47 *p m e* 40, 52 *m* translationem
48 *p* 34, 46 *e* argumentum tracta-
tur *m* similitudinem sumitur *p e*
locus est per quem II 30, 49 *e*
per quam I 3, 4 *p bis* II 16, 23 *p*
18, 28 *p* 30, 47 *p* III 9, 16 *p* IV 13,
19 *m* 16, 23 *p* 45, 58 *m* per quod I
3, 4 *p* II 2, 3 *m* 4, 6 *e* 5 *p*
- perceleri** III 15, 27 *p*
- perculerunt** IV 30 *e*
- perceptio** firma animi rerum I 2,
3 *m* tua perceptione laetabere II
31 *e*
- percipere** et meminisse distribu-
tionem 18, 27 *e* quod uideri aut
aliquo simili signo percipi possit
7, 10 *m* numquid aliquo sensu per-
ceptum sit 5 *m*
- percontatione** uti 9 *p*
- percontamur** 30, 48 *m* percontabi-
tur ab aduersariis 15 *m*
- percutit** Gracco tempus IV 55 *e*
- perdere** omnia I 11, 19 *m* amisit,
non perdidit uitam IV 44, 57 *e*
quod de existimatione perderet
10, 14 *e* perditissima est ratio 20,
28 *e*
- perducit** animum ad misericordiam
III 13, 24 *m* ad adolescentiam per-
ducas pueros IV 52 *m* perduxit me
patria usque ad hanc aetatem 43,
55 *m* (?) perduxisse ad exitum 8, 12 *m*
- perduellionibus** patriam uenditare
10, 15 *e*
- peregrinatur** splendide 50 *m*
- perire** pro multis, pro rep. 44, 57 *p*
pereat *ibid.* uictus non peribo 52 *m*
- perfacile** cuius eicere rubores 10,
14 *m*
- perferre** tubae sonitum 15, 21 *e*
- perficiat** quae pollicitus sit 37, 49 *m*
facere coepi et non perfeci 25,
34 *m bis* perficere potuisse II 4, 6 *p*
id perficere ut III 15, 27 *e* facile
perfici hoc posset IV 26, 36 *p* per-
ficiendi facultas II 4, 6 *e* spes *ibid.*

- 4, 7 *e* maleficii perficiendi IV 41 *p*
 ad id perficiendum II 4, 7 *m* *bis*
 perfecta elocutio IV 12, 17 *p* 56 *e*
 similitudo 22, 30 *m* perfectam et
 plenam argumentationem II 20, 31 *e*
 perfectis uerbis IV 11 *m* breuiter
 perfectum genus 18, 26 perfecte
 scriptum II 9 *e* absolutus III 16,
 29 *m* IV 32, 44 *e* perfectissima ar-
 gumentatio II 18, 28 *p* uitae per-
 fectissimae IV 56 *m*
- perfidia** 22, 31 *e*
- perfidiosum** II 3, 5 *m* IV 18, 25 *p*
 perfidiosae Fregellae 15, 22 *m* per-
 fidiose I 5 *m*
- perfringens** IV 39 *p*
- perfusus** est 10, 14 *p* CIL IV 840
 45, 58 *m*
- pergam** illi obuiam 51, 64 *p* pro-
 ficisci ad instituta pergemus III 1 *e*
- periculosum** est ne I 10, 17 *e* quam
 sit ab scripto recedere II 9 *e*
- periculum** adire IV 44, 57 *m* quod-
 libet III 3, 5 *m* accedere IV 44, 57 *e*
 in periculum se mittere III 5, 8 *e*
 nullum in aliud uenire 5, 9 *m*
 atrox IV 43, 55 *e* id quod 44, 57 *p*
 nullum est tantum quod 42 *m*
 nullum fugiet 43, 55 *m* uitant 44,
 57 *e* *p* a quo summum sibi metue-
 bat II 19, 28 *p* omnia pericula
 suscipienda IV 43, 55 *p* patriae
 expetere 44, 57 *p* metus periculi
 II 19, 28 *e* 19, 30 *p* consequentis
 uitationem III 2, 3 *p* magnitudo
 3, 5 *m* II 5 *e* nihil ab eo nobis fu-
 turum si 17, 25 *e* quid fuerit si
 9 *m* contemptio IV 25, 35 *m* peri-
 culo deduci a uia recta III 3, 4 *m*
 summo restituere II 25, 40 *e* suo
 patriae pericula expetere IV 44,
 57 *p* illo uitato III 5, 9 *m* capitis
 mei patriam liberari IV 53, 66 *e*
 sine periculo *ibid.* II 17, 26 *m* in
 eius periculo I 13 *m* in reip. peri-
 culis IV 43, 55 *m* quid periculorum
 consequatur II 30, 48 *m* susceptio
 IV 25, 35 *m*
- peritus** imperator 46 *p*
- periurent** 13, 19 *e*
- permissio** *figura ἐπιτροπή* 29, 39 *p*;
 sanctio plus ualet permissione II
 10, 15 *p*
- permittit** lex I 11, 20 *p* permittat
 II 10, 15 *p* permetteret *ibid.*
- permulsa** arteria uoce leni III 12,
 21 *p*
- permulta** alia II 21, 34 *m*
- permutatio** *figura ἀλληγορία* IV
 34, 46 *p*; ordinis permutationem
 facere III 9, 17 *m*
- ad perniciem** inimici II 19, 29 *e*
 reip. IV 36 *e*
- pernicosam** rem II 14, 22
- perperam** factum 27, 44 hunc tam
p. fecisse 3, 5 *m*
- perperessio** laboris III 2, 3 *e* cum do-
 lorum perperessione IV 25, 35 *m*
- perpetua** ualetudo III 7, 14 *p* in-
 columitas IV 42 *m* in perpetuum
 III 5, 9 *e* perpetuo I 7 *m* III 18,
 31 *p* firme et perpetue IV 56 *e*
- perpolitione** insignita sermonis
 13, 18
- perpolita** inuentione III 8 aequa-
 biliter perpolititas partes orationis
 reddere IV 12, 18 *p* perpolitissime
 absolutae continuationes 32, 44 *e*
- perraro** sumi 22, 32
- perscribere** non grauaremur II
 4, 7 *p* num non potuerit perscribi
 9 *m* quod diligenter perscriptum
 sit *ibid.* quod testamento perscrip-
 tum sit *e*
- perscrutati** sumus 8 *e*
- persecutionem** habere 12, 18 *p*
- persequemur** ad extremum I 9,
 14 *p* ne longe persequamur 9, 15 *m*
 inimicitiarum persequentissimum
 II 19, 29 *m*
- persoluemus** reliquum artis IV 1,
 1 *m* ut omnis inueniendi prae-
 ceptio tibi persolueretur III 1 *m*
 ad reliquum persoluendum II 31 *e*
 quid est quod satis a me ei per-
 solui possit IV 43, 55 *m*
- persona** aliqua confingitur 53, 66 *p*
 in personae certae alicuius lau-
 dem I 2, 2 *m* oratio IV 43, 55 *p*
 alicui personae sermo attribuitur
 52 *p* ad nostram personam referre
 subiunctionem 24, 34 *p* a persona
 aut loco aut re permutatio duci-
 tur 34, 46 *m* ab nostra persona
 beniuolos facere I 4, 8. 5 *p* ab ad-
 uersariorum *m* ab auditorum *e* si
 personarum dignitates constabunt
 9, 16 *p* omnium personarum sensus
 uoce exprimamus III 14, 24 *e* in
 plures res aut personas negotia
 dispertiuntur IV 35 *p* genus narra-
 tionis in negotiis, in personis po-
 situm I 8, 13 *p* *m* contaminare
 [personam] II 3. 5 *m* 16, 24 *m* (E)

- perspicit** argentum IV 51, 64 *p*
 perspicere tumorem 10, 15 *e* num
 perspectus esse possit II 4, 7 *p*
perspicua oratione exprimi IV 39 *e*
 rem perspicuam facere 40, 53 ui-
 deri II 7, 11 *p* rationem habere
 I 9, 16 *e* expositionem IV 39 *p* per-
 spicuum est ex III 8 *p* de IV 46 *e*
 perspicue exprimere 49, 62 *p* dici
 46 *p*
persuadere id III 3, 4 *p* ad per-
 suadendum plurimum ualere 11,
 19 *p* persuadendi ratio I 10, 18
 cum animus auditoris persuasus
 uidetur esse ab eis 6, 9 *p* si per-
 suasus auditor fuerit 6, 10 *p*
persuasionem II 3, 5 *e*
perterruisti aduersarios IV 19, 26 *m*
 perterriti I 11, 19 *m* perterrita
 multitudo IV 55 *m*
pertimuerat 51, 64 *e* si pertimuerit
 II 5 *e*
pertinet ad veritatem (genus) I 8,
 13 *e* II 13, 20 *p* ad eas causas I 8,
 12 *p* ad confirmationem II 2, 2 *m*
 ad causam 20, 31 *p* ad praeceptio-
 nem III 13, 23 *p* ad utilitatem 24,
 39 *e* II 13, 20 *p* nequid quod ad
 rem pertineat I 9, 15 *m* quae res
 pertinet ad bellum IV 9 *m* cete-
 ris rebus quae pertinent ad ex-
 augendam argumentationem II
 29 *p* quae ad remp. pertineant I
 4, 7 *e* illae res ad quos pertineant
 II 30, 48 *p* IV 16, 23 *p* quae perti-
 nebant ad causas deliberatiuas III
 1 *p* cum eae res ad sensus nostros
 pertinerent 11, 19 *m* quod (scrip-
 tum) ad eam rem pertinebit II
 9 *p* haec pertinebunt ad impro-
 bationem testium 6 *e* ea quae ui-
 debantur ad rationem dicendi per-
 tinere I 1 *e* ad hanc causam
 tractandam uehementer cognitio-
 nem amphiboliarum II 11 *m* 13,
 20 *m* IV 16, 23 *p* nihil ad hanc
 rem puto pertinere 27, 37 *p* si ad
 rem quam non pertineat aliis
 ostendere quod *m*
perturbatione ordinis III 17 *e*
perturbat ordinem IV 32, 44 *p* per-
 turbate dicere I 9, 15 *m*
peruagemus animo primos quosque
 locos III 22, 37 *e*
peruenit crebrius, celerius IV 19,
 26 *e* iniuria peruenit ad paucos 8,
 12 *m* ad quos aliquid emolumenti
 ex aliqua re peruenierit II 3, 4
 perueniunt ad dissolutum genus
 IV 11 *p* peruenire ad uirtutem 46 *m*
 eo 11 *p* etiamsi non peruenierimus
 in dicendo quo uolumus 56 *m* in
 amplissimum locum peruenisse
 36 *m* in eandem partem corporis
 perueniat 28, 38 *m*
peruersione ἀναστροφῇ 32, 44 *p* bis
peruerterit defensionem I 16, 26 *p*
peruulgatissima dignitate uerbo-
 rum IV 8, 11 *p*
pedis dexteri supplusione rara III
 15, 27 *p* pedem subsellii defringit
 IV 55 *m* pedum tricenum III 19,
 32 *p* soleae in pedibus inductae I
 13 *m* pedes tibi amplexaretur IV
 28, 38 *p* ad pedes uoluntari 24, 33 *e*
 istius sese abiicit 52 *p* hic ante
 pedes uestros 39 *e* 53, 66 *m*
pestifer ciuis II 26, 41 *p*
petitionem cum defensione I 2, 2 *e*
 habere II 12, 18 *p*
petit ille I 11, 19 *e* 12, 20 *e* qui
 petat in demortui locum 11, 20
 sibi ignem IV 53, 67 *m* ipsi peti-
 mus a nobis explanationem 16, 23 *p*
 quae multo intentius 56 *m* pete-
 mus ut cognoscant III 6, 12 *p* *m*
 uitam petistis innocentissimi IV
 15, 22 *m* hominis petisset 14, 20 *e*
 petitur ab eo multa I 11, 20 *e* ra-
 tio argumentationis tractandae de
 secundo libro petetur III 4, 8 *e*
 curandae uocis petatur ab eis 11,
 20 *e* exempla petere de rebus ante
 gestis IV 9 *e* expensum petere ab
 socio II 13, 19 *m* amorem IV 20,
 28 *e* praesidium sibi ex re 24, 33 *p*
 ab aliis 37, 49 *e* ab istis 13, 19 *p*
 petisse ambitu magistratum II 27,
 43 *e*
petulans IV 10, 14 *m* 40, 52 *e* pe-
 tulantissime oppugnavit senatum
 35 *p*
philosophia II 23, 35 *e* in philoso-
 phia otium consumere I 1 *p* philo-
 sophiae ratio IV 56 *m*
philosophorum opinione II 23, 36 *e*
pictura IV 28, 39 *m* bis
pietatis causa II 13, 19 *m* pietatem
 colere 24, 37 *m*
pigrum frigus quia pigros efficit
 IV 32, 43 *m*
placabilem inimicis 15, 21 *p* 45, 58 *e*
 Placet nobis artificium esse III 16,
 28 *m* quintum quemque notari 18,

- 31 m** intervalla mediocria esse 19, 32 **p** quare placeat 16, 28 **m** quod placeat ostendi quod nobis placeat 6, 11 **m** placet ex ordine locos comparare 18, 31 **p** si quares honestiori ordini placeat 4, 7 **m** placitum est nobis ut conscriberemus II 1, 1 **m** ut aliud alio iudici placitum sit 13, 19 **e** non placere nobis quae I 6, 9 **m** vobis homines IV 35 **p** diu placere possunt quae 23, 32 **m**
placas 20, 28 **m**
plangore feminis III 15, 27 **m**
planum facere II 3, 5 **m** 29 **m** fieri IV 27, 37 **m**; plane certam viam I 9, 16 **e** rudis IV 4, 7 **p** uictus 52 **m** satis plane dici 46 **p** planius dicemus 43, 55 **p** oratorie plane loqui 56 **p** eandem plane rem dicere 42 **p** ut non plane par sit numerus 20, 28 **p**
plebis scito I 15 **m** tribunus II 13, 19 **e** I 14 **m**
plenitudo syllabarum IV 20, 28 **p**
plenior syllaba aut pleniores *ibid.*
plenis faucibus III 14, 24 **p** perfectam et plenam argumentationem II 20, 31 **e** consuetudo poetarum plena huiusmodi denominationum IV 32, 43 **e**
plerique (**M** 10, 15 **e**) plerosque Graecos III 23, 38 **p** in plerisque (exornationibus) IV 29, 41 plerumque I 12, 22 **p** III 22, 35 **e** IV 3, 6 **m** 7 **p** (10, 15 **e** **E**) 20, 28 **e** 26, 36 **m**
poculum III 20, 33 **e**
poema IV 28, 39 **m** poemata 2, 3 **m** non facio 28, 39 **p** in tot poematis 2, 3 **p** 4, 7 **p**
poenam excogitare 8, 12 **p** singularem facinori non relinquere **m** quantae poenae sint hominibus istiusmodi comparatae 35 **m** poenas pendere I 16, 26 **m** maximas dedisse IV 35 **p**
poenite istum 10, 15 **e**
poetae versus 12, 18 **m** Lucilium, Accium poetam II 13, 19 **e** I 14 **p** IV 5, 7 **m** a poeta probato exemplum sumere 1, 1 **m** poetae antiqui II 22 **e** IV 3, 5 **m** poetarum consuetudo 32, 43 **e** poetas **ne** temur II 22 **p**; IV 2, 3 **m** a probatissimis sumere 1, 2, 5, 8 **m**
poeticum quend
pollicentur se scribere artem 3, 6 **p** id quod aliis pollicentur 6 **m** cum id polliceantur **e** si pollicebimur nos verba facturos I 4, 7 **m** 6, 10 **p** III 4, 8 **p** pollicitus summe daturum causam II 19, 30 **p** res quas pollicitus sis 27, 43 **p** quae vobis pollicitus sit IV 37, 49 **m** pollicitum esse aliquid II 5 **e** contra faciunt quam polliceri videntur IV 3, 6 **e**
pollicitatione III 2, 3 **m**
pondo I 12, 20 **bis**
pone scaenam IV 10, 14 **m**
ponit rem ante oculos 49, 62 **p** 55, 69 ponunt 51, 65 ponit II 14, 22 **e** 15 **e** sibi ponere 48 **m** **e** rei ponendae, negotii ponendi causa 34, 45 **p** 45, 59 **p** 47 **m** imagines (in locis) ponemus III 20, 34. 22, 37 **p** si exitus rerum ita ponemus I 9, 14 **m** verbum ponitur in hac re IV 14, 21 **p** crebrius ponatur idem 14, 20 **m** translationes plures frequenter ponuntur 34, 46 **p** quod verbum positum est 28, 38 **e** plus quam positum est in oratione 53, 67 **p** versu posito III 21, 34 **m** causa posita I 3, 5 **p** II 1, 2 **m** 4, 7 **p** 13, 19 **p** si posuissemus aliena exempla IV 7 **e** ponuntur 3, 5 **m** ponere 1, 1 **m** 1, 2 **p** 7 **p** positos in isdem partibus fortunarum II 30, 48 **m** totum certamen in uno proelio positum putarent IV 9 **m** spes vincendi posita in confirmatione I 10, 18 omnis in huius adolescentia IV 39 **m** res in controversia II 26, 41 **e** verborum constructio in mediocritate IV 10, 15 **p** iudiciale genus quod positum est in controuersia I 2, 2 **e** in negotiis, in personis 8, 13 **p** **m** in aperto delicto II 25, 40 in disquisitione 26, 41 **m** genus exornationis in similiter desinentibus, in adnominationibus IV 22, 32 omnes exornationes in uno genere sunt positae 31 **p** quo in loco quid positum sit II 7, 10 **m**
populi iussu 13, 19 **m** officium IV 35 **m** frequentia fretus 54, 67 **e** rure 41 **m** populo expectationem **nmorit** 47 **m** ad populum legem I 12, 21 **m** populum suffragio 17 **p** accipere fructuare IV 55 **p** **e**

populo unus 55 *m* populus Roma-
nus 9 *p* 13, 19 *m* e 14, 20 *m* 27, 37 *e*
30 *m* populi R. imperium 9 *e* rei-
publicae II 28 *p* a populo R. IV 9 *m*
porrectione celeri brachii III 15,
27 *p*
porrigens manum gratulantibus IV
55 *e* Demosth. de cor. 323
porro II 22 *p* *bis* III 16, 28 *e* 16, 29 *p*
portum I 11, 19 *e*
poscimus rationem a nobis IV 16,
23 *p*
possidet suum habitum quendam
figura uocis III 11, 19 *e*
possidere fundum uacuum IV 29,
40 *e* possedis *e* *m* possedit nauem
I 11, 19 *e*
non possum IV 28, 39 *p* *bis* 43, 56 *p*
potes 40, 52 *m* 3, 5 *p* 15, 21 *e* 29,
40 *e* potest esse 17, 24 *p* 9 *e* 46 *m*
III 6, 10 *p* accidere 8 *m* 22, 35 *e*
cecidisse IV 41 *e* usu uenire I 14 *e*
potest plurimum in eos IV 19, 27 *m*
si potest, ante noctem 50 *m* quoad
potestis 36 *e* quoad possem 24, 34 *e*
quibus possumus et debemus 3, 5 *e*
quod licet possunt, quod possunt
audent 25, 34 *p* quid posset omni-
bus rebus populus R. 9 *p* quoad
eius fieri poterit I 2, 2 *p* si poterit
II 3, 4, 3, 5 *m* nam fere non pote-
rimus IV 29, 41 potueritne tan-
tum is II 17, 26 *m* si iure non po-
tuerat 19, 28 *m* plurimum posse
III 11, 19 *p* potuisse a familia
omisso uerbo II 21, 33 *e* peruenire
IV 46 *m* I 14 *e* II 17, 26 *m* remo-
rari I 16, 26 *m* IV 16, 23 *m* iudi-
care II 28 *m* selegere IV 4, 6 *e* con-
stare 19, 26 *p* comparare III 13,
23 *e* nihil horum facere IV 24, 33 *p*
I 9, 16 *m* deducere III 24, 40 *m*
uti I 7 *e* II 6 *p* possumus 30, 47 *p*
I 6, 9 *p* potest conflare suspicio-
nem II 5 *m* dilectum habere III
2, 3 *m* amplecti 19, 32 *m* non sese
expedire IV 11 *p* conuenire II 25,
39 *m* obesse IV 19, 27 *p* si quo
modo potest nobis in memoriam
redire IV 49, 63 *e* si potest, ante
noctem 50 *m* haerere? III 22, 37 *p*
enatare nemo IV 44, 57 *e* non con-
firmare 3, 6 *p* tenere attentum 11 *m*
colere uitam 14, 20 *m* eicere 10, 14 *m*
uix possumus suppeditare I 1 *p* beni-
uolos facere I 4, 8 persuadere III
3, 4 *p*; IV 12, 17 *e* quid cogitare pos-

sunt 8, 12 *m* prouidere 9 *e* perspicere
10, 15 *e* effugere incommoda 44, 57 *p*
commouere 40, 52 *p* accidere III 6,
10 *p* scribere 17 *p* esse duo IV
12, 17 *m* e placere 23, 32 *m* non
possunt dicere 1, 2 *e* uersari 11 *m*
petere 9 *e* scire 2, 3 *e* ferre 39 *e*
bis nomen suum pronuntiare II
11 *e*; quae sententiam nullam pos-
sunt interpretari *m* ne possunt
quidem esse IV 7 *p* quod proficere
possim 40, 52 *p* uix enarrare 51,
64 *e* subicere possis 2, 3 *p* uenire
47 *p* progredi III 1 *e* iocari II 24,
37 *m* petere 13, 19 *m* scire IV 44,
56 *e* interire cum honore 44, 57 *m*
nequid obesse possit I 4, 6 *m* IV
19, 27 *m* efferre uerbis 39 *e* esse
III 23, 39 IV 46 *e* II 4, 7 *p* sentire
IV 47 *p* bellum fortitudo minuere
16, 23 *e* apertiore rem facere 48 *e*
4, 7 *p* risum mouere I 6, 10 *m* di-
cere 12, 22 *m* ne possit retardare
17 *e* scire II 7, 10 *e* rumorem pro-
ferre 8 *e* quiuus criminari 7, 11 *e*
corrigere 30, 48 *e* ne quid deesse
III 1 *e* audire 10, 17 consequi 14,
25 *m* in mentem uenire 20, 33 *e*
notare IV 2, 3 *m* comprobare 3, 6 *m*
ne possit ars eminere et uideri
7 *p* excogitare poenam 8, 12 *p*
aliquid mali afflare 49, 62 *e* quo
commodius tractare possimus I
8, 12 *e* II 18, 27 *p* labefactare II
20, 31 *e* conlocare III 17 *m* transire
24, 39 *e* I 7 *p* uitare meminisse
III 24, 39 *e* 22, 37 *e* (?) dicere 18, 30
edere 17 *e* par superiori referre IV
20, 27 uirtutem egregiam experiri
III 3, 6 *p* uti IV 29, 41 scire III
21, 35 captare beniuolentiam I 4,
6 *m* beniuolos habere *p* exordiri
3, 5 *p* consequi III 6, 11 *e* torquere
uocem 11, 20 *m* sumere IV 1, 2 *p*
uti uitare possint III 6, 12 *m* quid
facere IV 11 *p* interlucere III 19,
31 *m* tueri IV 17, 25 *p* excitare III
21, 35 conuenire IV 7 *p* criminari
24, 33 *p* scire I 9, 14 *m* haerere III
18, 31 *p* esse IV 32, 44 *e* poterat
considerare 6 *e* poterant scire et
existimare 9 *p* non poterant no-
mina usitata esse 7 *m* pares 18,
25 *e* neque fugere posset I 15 *e*
consequi II 1, 1 *p* adcommodare
2, 2 *p* indicare 4, 7 *p* contra facere
aut excogitare 16, 23 *m* IV 10, 14 *e*

sibi temperare 21 *m* qua uia possemus meminisse 56 *e* poteris intellegere II 20, 31 *p* III 16, 29 *p* existimare 24, 40 *e* curare *p* poterit uti I 7 *e* conglutinare, reperire II 3, 5 *p* *ter* meminisse 18, 27 *e* parere *n*ictoriam III 10, 18 *e* ualere 11, 19 *m* idoneus esse 15, 26 *e* facere, intellegere, uidere IV 4, 7 *p* *ter m* ponere 48 *m* ornata esse 44, 56 *m* poterimus adsequi I 2, 3 *e* auditores dociles habere 4, 7 *p* III 20, 33 *e* 3, 4 *p* *bis* exordiri I 6, 9 *m* scire 6, 10 *p* narrare 9, 14 *p* facere 11, 18 *p* fidem abrogare II 8 *e* dicere 13, 19 *p* IV 31 *e* meminisse II 18, 27 *e* principio supersedere III 9, 17 *e* ostendere 4, 8 *p* conseruare 12, 21 *p* ornatu esse IV 15, 21 *e* uti 34, 46 *e* non poterimus 29, 41 rationem subicere 43, 56 *m* haec ualere poterunt III 23, 38 *m* non potuisti possidere IV 29, 40 *e* non potuit fugere I 11, 19 *e* labefactare IV 53, 66 *m* potuit saturare 34, 45 *m* facere 41 *p* commouere 16, 23 *m* non potuerunt peruenire 11 *p* utrum potuerit nescire II 16, 24 *p* testamentum facere I 13 *e* scire II 4, 7 *e* reperire IV 5, 7 *e* consequi 5, 8 *e* posse habere *p* gerere 18, 25 *p* uti 2, 3 *e* III 5, 8 *m* capere 19, 31 *e* accedere IV 50 *e* consistere omnia penes unum 5, 7 *m* dicere I 2, 2 *p* non posse esse incolumem III 5, 9 *e* pati I 12, 21 *p* uelle facere posse III 8 *e* potuisse enitere IV 5, 8 *p* facere aut pati non potuisse I 9, 16 *m* II 4, 6 *quater* non potuisse uenire in iudicium 15 *e* scire illos 6 *e* suscipere malefium 21, 33 *m* non potuisse adesse 26, 41 *e* potest adcommodari I 7 *m* II 24, 37 *e* reprehendi IV 27, 37 *m* II 20, 31 *p* scribi IV 42 *e* dici II 26, 40 IV 23, 33 *m* 28, 39 *e* inueniri IV 8, 12 *p* commoueri 39 *e* accipi 53, 67 *e* fieri potest: *uide* facio; non potest uinci IV 32, 43 *m* appellari 31 *m* planum fieri 27, 37 *m* possunt res proferri II 13, 20 *p* transferri 26, 41 *p* dici non possunt IV 28, 39 *m* *bis* ne refelli possit I 9, 16 *p* effici 4, 7 *p* adcommodari I 2, 3 *e* II 3, 5 *p* dilui non possit IV 18, 26 *bis* trahi II 11 *p* confirmari III 10, 18 *m* dici

IV 23, 33 *p* intellegi 32, 43 *p* cognosci 43, 55 *p* persolui *m* manu temptari 49, 62 *p* ne falli possimus III 18, 31 *p* quae dici possint IV 4, 7 *e* proferri II 29 *m* adcommodari 16, 24 *e* trahi 16, 23 *e* teneri IV 17, 24 *e* poterat dici II 1, 1 *p* poterant intellegi IV 10, 15 *p* fieri posset *uide* facere; perfici posset IV 26, 36 *p* scribi III 15, 27 *e* percipi II 7, 10 *m* possent refelli II 7, 10 *m* poterit fieri 3, 5 *e* IV 55 *p* poterunt reperiri 8, 11 *e* res quae fieri potuit I 8, 13 *m* II 23, 36 *e* non potuit sciri II 4, 7 *m* subici exemplum IV 45, 58 *m* appellari, dici 32, 43 *e* 46 *p* quomodo quid fieri potuerit aut non potuerit III 13, 23 *m* IV 29, 40 *m* perscribi II 9 *m* intellegi 10, 14 *p* uitari 16, 23 *m* 14, 21 *e* obsisti 17, 26 *m* non posse capi IV 30 *e* corrumpi II 7, 11 *m* omnia a nemine consequi IV 5, 7 *m* 2, 2. 5, 8 *p*? non posse comparari 46 *e* fieri II 10, 14 *m* *bis* III 15, 27 *e* II 11 *p* *bis* 20, 33 doceri IV 6 *e* reperiri 22, 32 transferri 34, 45 *p* uix scribi III 11, 19 *e* sedari II 30, 48 *e* dici III 6, 11 *e* potuisse geri I 9, 15 *p* fieri II 6 *e* uix sumi IV 5, 7 *e* dici 25, 35 *e*

Post mortem eius I 12, 20 IV 47 *p* occisionem 41 *m* Post *aduerbium* 11 *m* post loquemur *e* 8, 11 *e* 7 *p* 54, 68 *p* *m* 26, 36 *m* 55 *p* II 24, 38 *e* paulo post IV 43, 55 *p* III 16, 29 *m* 12, 22 *e* IV 41 *m*

postea 11 *m* *bis* 5, 7 *p* II 1, 2 *e* Quid postea? II 27, 42 *e* IV 16, 23 *p*

postero die 41 *m* posterius die 51, 64 *m* posteris nostris III 4, 7 *m* posterior sententia IV 28, 39 *p* haec II 25, 39 *p* posterioris licentiae IV 37, 49 *e* posteriore lege II 10, 15 *m* posterius dicemus I 4, 6 *m* II 10, 15 *e* IV 12, 18 *m* 37, 50; II 28 *e* non in postremis tenere IV 38, 50 *p* in postremis causae partibus III 10, 18 *p* II 19, 30 *e* uerbum primum aut postremum conlocamus IV 27, 38 *m* *bis* 13, 19 *m* 14, 20 *p* a primo ad postremum 41 *e* in illo primo, in hoc postremo 34, 46 *e* Postremo III 23, 39 IV 2, 3 *p* 4, 7 *e* 7 *m* 54, 68 *m* aut postremo 8, 12 *p*

postquam fecit 31 *m* I 9, 14 *e* IV 26,

- 36 *p* 10, 14 *p* I 11, 18 *e* postquam pauciores sunt IV 18, 25 *e*
- posteridie 51, 64 *m*
- postulat reus ignosci I 14 *m e* ut sui misereantur *e* ut mos, natura, opinio postulat 9, 16 *p* tempus IV 7 *e* causa III 9, 17 *m* res II 24, 37 *m* 29 *p* III 24, 40 *e* IV 1, 1 *m* 10, 15 *m* postulamus ignosci II 16, 23 *p* postulent IV 14, 20 *p* quae postulem 22, 30 *p* quod andreas postulare 13, 19 *m* rei magnitudo postulare uidetur 15, 22 *m* rei utilitas postulabit I 10, 16 postulabimus nobis ignosci II 17, 25 *p*
- potens 26, 40 *e*
- potentia IV 19, 26 *m* potentiam I 5 *m* II 26, 40
- potestas in eo pecuniaque eius I 13 *p* statuendi II 14, 21 *m* animum demonendi IV 45, 58 *p* nostrae potestati condono 29, 39 *m* sub potestatem eorum nos subiciemus II 31 *p* habere statuendi 14, 22 *p* rei uim et potestatem IV 25, 35 *e* ab usitata potestate uerborum recedere 31 *p* erati nostra 37, 49 *e* uirtus sola in sua est 17, 24 *m* in potestate i. c. munera 18, 25 *m* potestates III 7, 14 *e* 6, 10 *m* in potestatibus gerundis 7, 14 *e* II 17, 25 *m* rei proprias potestates IV 25, 35 *p* uerborum ancipites, multiplices 54, 67 *p*
- potitur Abydi 54, 68 *p* potitus est gloriam 44, 57 *e* potiti sunt Atheniensium Spartiatae 25, 34 *e* potitae sunt sarisae Graeciae 32, 43 *p* potiti palmam 39 *m*
- potius: utrum potius IV 29, 40 *p* III 2, 2 *p* bis nihil potius IV 24, 34 *e* ipsi potius eligendi quam 4, 7 *e* in contrariis potius quam III 3, 6 *m* ab scripto potius II 9 *e* sed potius 11 *m* multo potius IV 43, 55 *m* siue potius 34, 46 *e* 36 *m* quid potissimum 29, 40 *p* III 2, 2 *p* bis 6, 12 *e* I 6, 10 *m* ea potissimum II 1, 1 *m* eam potissimum 2, 2 *e* in hac potissimum causa I 16, 26 *p* patriae potissimum IV 43, 55 *m*
- prae cura 33, 45 *m* ignauia 15, 21 *e* prae se neminem hominem ducit 20, 28 *m*
- praebe te amicis inexorabilem 15, 21 *p* 45, 58 *e* te attentum praebeas III 1 *e* tentos praebeant I 7 *p* lacunas depultus IV 10, 15 *e* praecipitem proturbetis ex ciuitate 8, 12 *e*
- praepceptio I 2, 3 *e* IV 1, 2 *m* omnis inueniendi III 1 *m* narrandi 7, 13 *p* artis 24, 40 *p* elocutionis IV 7 *e* praepceptionis ratio I 1 *e* II 8 *e* III 16, 28 *e* rationes IV 2, 3 *e* 56 *e* breuitas III 24, 34 *e* nihil rhetoricae praeteritum IV 56 *m* eam praepceptionem sequemur III 9, 16 *m* artem et praepceptionem 16, 28 *p* rhetoris 13, 23 *p* hac praepceptione II 20, 31 *e* III 16, 29 *p* bis rhetoricae IV 44, 56 *e* praepceptiones reliquas II 31 *e* nouas gignis IV 3, 5 *p*
- praepceptor artis 5, 7 *e* praepceptoris est III 23, 39 *p* omnium dicendi praepceptores IV 6 *m* uiuendi 17, 25 *e*
- praepcepta elocutionis 7 *e* cetera II 31 *e* III 24, 40 *p* ex decem praepceptis II 30, 47 *e* scientior praepceptorum 31 *e*
- praepcidimus IV 54, 67 *m*
- praepcipere de 1, 1 *e* quae praepcepta sunt de I 9, 15 *e* cum praepceperint IV 1, 1 *e* quae praepcepimus de II 17, 26 *e* praepceptum est III 9, 16 *e* IV 56 *e* in praepcipiendo 7 *p* 32, 43 *e*
- praepcisio figura ἀποσιώπῃς 30 *m*
- praepclarum est 4, 6 esse 50 *p* III 5, 9 *m* facinus praepclarissimum IV 55 *e*
- praeco *m*
- praedicat 34, 45 *m* Quid praedicem de 40, 52 *p* praedicemus III 8 *p* praedicare uirtutes 6, 11 *e*
- praeditus bonis rationibus IV 42 *m* tenni cogitatione 43, 55 *e* praeditum timore mortuum II 27, 44
- praedones 21, 33 *m* a praedonibus occisum esse *p m e*
- praefere uirtutem diuitiis IV 14, 20 *e*
- praefulgeant splendore III 19, 32 *p*
- praemeditatum fuisse II 5 *e*
- praemium ex lite IV 23, 33 *m*
- praenomen III 18, 31 *e*
- praeponas si alteros II 28 *m* si quos sibi praeponant IV 1, 2 *e* qui tutae rei rationem praeponet honestam III 5, 9 *p* qui utili inutile praeposuerit II 14, 22 *p* rem perniciosam utili praeponi *m*
- praescripta quae sunt de 16, 24 *m* eis rationibus quibus praescripsimus I 7 *p*
- praesentem memoriam habere rei gestae III 3, 4 *p* honestam comme-

morationem 4, 7 *p* ipso praesente I 13 *m* praesente multis IV 11 *m*
 in praesentia III 5, 9 *e* 12, 22 *e* 16, 28 *m* inpraesentiarum II 11 *e*
 praesertim cum uideamus II 19, 29 *e* scribas IV 26, 36 *m* in elocutione praesertim 4, 7 *p*
 praesidium Thasi reliquit 54, 68 *p* sibi petere 24, 33 *p* habuisse in III 7, 13 *e* conlocavit in uirtute IV 19, 27 *p* satis praesidii esse in II 16, 24 *m* plus III 21, 34 *e* nihil tulit IV 27, 37 *e* quoniam praesidio credemus 34, 46 *p*
 a praestantia sumitur superlatio 33, 44 *m* *bis*
 praesto iste 52 *m* sunt 48 *p m* sibi esse 9 *m* mihi fuit 52 *p*
 praestare iure II 13, 20 *e*; suis exemplis IV 1, 2 *e*
 praestringere aspectus 50 *p*
 praeter ceteros soli I 9, 16 *e* praeter modum ampli III 19, 31 *e* omnes praeter unum I 11, 19 *e* nemini praeter istum IV 41 *p* omnia praeter formam III 7, 14 *m* (eam IV 17, 24 *m*) loqui praeter rem IV 1, 1 *m* praeter consuetudinem II 5 *p* IV 1, 1 *p* 10, 14 *m* expectationem I 6, 10 *e* (?)
 Praeterea III 19, 31 *m* 23, 38 *e* IV 1, 2 *p* 3, 6 *p* 7 *p* 17, 24 *m* et praeterea 41 *m* II 7, 10 *p* 8 *p* si praeterea 4, 7 *e* ipse praeterea IV 47 *m*
 praetereo illud 27, 37 *p* praeterimus aliquam rem II 21, 33 *p* quae incommoda sint praetereat 28 *p* ne quid praetereamus I 9, 15 *e* plura III 6, 12 *e* praeterire I 9, 14 *e* IV 27, 37 *p* quae praeterita sit occasio II 4, 7 *e* neque praeteritum est quicquam IV 41 *p* nihil rhetoricae praeceptionis 56 *m* praeteritum tempus II 5 *p* praeteriti dicti, facti IV 49, 62 *p* in praeterito tempore II 5 *p*; praeteriens (II 20, 33) IV 54, 68 *p*
 praetermittenda est II 19, 30 *m*
 praeterquam in coniecturali I 17 *p* quos ille collegerit II 21, 33 *m* praeterquam quod sciat IV 35 *m*
 praetor urbanus II 13, 19 *e* praetori *ibid.*
 praetoriae exceptiones I 12, 22 *e*
 prauam liberalitatem III 3, 6 *m*
 precari deos IV 55 *m*
 premens calce subscellum *ibid.*
 si prenderint uolumina 3, 5 *p*

pretiosa uasa I 12, 20
 nec pretio nec gratia II 7, 11 *m* III 3, 4 *e*
 principium orationis I 3, 4 *p* *πρῶτον* 4, 6 *p* *bis* 7 *p* *bis* capere 4, 6 *e* audire III 10, 17 sumetur ab nostra persona 6, 11 *p* secundum principium 9, 17 *m* ad principii sententiam reuerti *e* 10, 17 principio uti I 4, 6 *e* 6, 9 *p* III 9, 16 *m* supersedere 9, 17 *e* Principio tractato 7, 13 *p* in principio 12, 22 *p* II 30, 47 *p* exordiri a principio III 4, 7 *e* principia dicere 12, 21 *p*; rerum principia ab ingenio profecta 22, 36 *e* iucunda habere IV 15, 21 *p*. sumuntur ab eodem uerbo 13, 19 *p*
 prioris generis IV 37, 49 *m* dicti 28, 38 *e* a priore sententia posterior contraria priori proficiscatur 28, 39 *p* hoc et priore libro II 1, 1 *m* si prius I 10, 16. 16, 25. IV 1, 1 *m*; prius dabit operam ut II 3, 5 *e*; primus locus 30, 48 *p* in ciuitate IV 13, 19 *e* ciuitatis 54, 68 *m* in primis 31 *m* prima de V officiis inuentio II 1, 1 *e* IV 31 *p*; deprecatio I 11, 18 *m* primo coetu IV 36 *m* in hoc postremo, in illo primo 34, 46 *e* in primo loco *uide* locus; in primo, de primo libro *uide* liber; in primis partibus causae III 10, 18 *p* primos quosque, primas quasque, prima quaeque *uide* quisque; de primo uerbo id perspicuum IV 46 *e* a primo ad postremum 41 *e* primo *i. e. initio* 7 *m* hoc primum meminisse III 20, 33 *m* quod primum natura innenit 22, 36 *e* uerbum primum collocare IV 27, 38 *m* *bis* primum uirtutes reuereri 17, 24 *p* quam primum III 1 *m* primum dictum est primum complectitur II 29 *e* I 9, 15 *p* primum I 3, 4 *e* 6, 10 *p m* II 1, 1 *p* 1, 2 *p* 8 *p* 12, 18 *p* 3, 5 *p m* Et primum IV 1, 1 *e*; 50 *p* primum — deinde II 14, 21 *p* 11 *p* 12, 18 *m* 12, 17 *p e* 10, 15 *p* 7, 10 *m* 9 *p* 16, 23 *p* 16, 24 *p* 17, 26 *m* III 23, 38 *p* 21, 34 *m* Primum in initio enuntiati: I 10, 17 *p* II 2, 2 *e* 3, 5 *p* IV 3, 4 *p* Primum — deinde II 10, 14 *p* 15 *p* IV 7 *e* Primum omnium 3, 5 *m* 6 *p* primum quod 5, 7 *p*
 priscis uerbis uti 10, 15 *m*
 pristinis pro beneficiis I 14 *e*

priuauit uita IV 22, 31 *e* 16, 23 *m*
 39 *e* priuasti consilio II 12, 17 *m*
 uos me priuastis ista amicitia IV
 37, 49 *e* auxilio priuati 39 *m*; pri-
 uatus locus an publicus II 4, 7 *p*
 de loco priuato I 12, 22 *m* priuatus
 — in potestate IV 18, 25 *m* priuatis
 et publicis calamitatibus acceptis
 36 *e* in publicis quaestionibus — in
 priuata actione I 12, 22 *e*

pro uiro forti contra parricidam
 I 3, 5 *m* pro amicis periculum adire
 IV 44, 57 *m* pro multis *p* pro patria
p m III 3, 5 *m* IV 42 *e*; 44, 57 *e*
 42 *m* 43, 55 *e* 44, 57 *m* pro rep. *p*
ter e 42 *m* 43, 55 *e* *bis* pro legioni-
 bus 44, 57 *e*; pro rei ueritate nullius
 inimicitias metuere III 3, 5 *m* pro
 Libero, Cerere, uinum frugem ap-
 pellare 32, 43 *p m* pro eo id re-
 ponit 26, 36 *p* pro eo dicimus
 cuius I 14 *e* pro nobis pugnare IV
 9 *p* cognomen pro certo nomine
 collocare 31 *e* ratio quae uidetur
 pro ratione adferri II 24, 37 *p* sumere
 pro argumento 26, 41 *m* pro certo
 25, 39 *e* abutitur pro certo et
 proprio uerbo IV 33, 45 *e* pro certo
 signo II 25, 39 *p*; pro dignitate
 cuiusque III 2, 3 *e* uirtute pro uestra
 IV 32, 44 *p* pro tuo in nos officio
 I 17 *e* pro iure nostro IV 36 *p*; pro
 meo, suo iure 38, 50 *p* II 25, 39 *e*
 pristinis beneficiis I 14 *e* pro notitia
 IV 51, 64 *p*

probabilis uehementer rumor II 8 *e*
 parum oratio III 10, 17 causam
 probabilem reddere I 2, 3 *p* rem
 probabiliorem IV 49, 62 *p* res pro-
 babiliores 2, 2 probabilia ea III
 15, 26 *p* probabiles argumentatio-
 nes fiunt 10, 18 *p* probabili argu-
 mentatione II 7, 10 *e* de aliqua pro-
 babili causa 14, 21 *e* probabiliter
 dici IV 46 *p* probabilius factum est
e; probabile *εἰκός* II 2, 3 *m* *bis*

probat IV 51, 64 *p* rei quam pro-
 bamus 46 *m* probant oratores et
 poetas 2, 3 *m* sua probent 1, 2 *e*
 2, 3 *m* non probent artem 5, 8 *e*
 probarent quemlibet 5, 7 *p* probaui
 25, 34 *m* cum inuentionem Grae-
 corum probassemus 7 *e* probare
 homines 35 *m* 1, 2 *p* per quod pro-
 batur II 2, 3 *m* idem uoluntati audi-
 toris probetur III 12, 21 *e* huius-
 modi deprecationes si probabuntur

II 25, 39 *m* quod probari uolumus
 18, 28 *p* ad probandum necessarias
 argumentationes III 10, 18 *p* ad con-
 trariam rationem probandam IV
 2, 4 genus illud probandum est
 17, 24 *m* probandi causa 45, 59 *p*
 46 *m e* nos facile eis huius facta
 probaturos III 6, 12 *p* ut nobis essem
 probatus IV 37, 49 *e* a poeta pro-
 bato, probatissimo, a poetis, homi-
 nibus probatissimis sumere ex-
 empla 1, 1 *m* 1, 2 *e* 3, 5 *m* qui
 uetustate iam satis omnibus pro-
 bati sint 2, 4 uiribus probata Nu-
 mantia 53, 66 *m*

probus 40, 52 *p* II 24, 38 *m* *bis* duxi
 probum *e*

processimus aliquantulum IV 56 *m*

procul nimis remoueris III 19, 32 *p*

procurras, procurrat IV 47 *p*

prodire in forum 13, 19 *p* in stadium
 3, 4 *e* prodierit citharoedus 47 *m*
 prodiremus 24, 34 *m*

prodigum 34, 46 *m*

proditor patriae 28, 38 *p* *bis* suae
 pudicitiae 40, 52 *e* proditoris defi-
 nitionem II 26, 41 *p*

prodere hostibus patriam IV 8, 12 *p*
 fortunas omnium *e* prodidisti ami-
 cos 13, 19 *m*; gloria cum summa
 laude prodita 44, 57 *e*

produceremus uitam 24, 34 *m* pro-
 ducti sumus *προήχθημεν* ut 44, 58
 I 3, 4 *e* productus studio et uiribus
 IV 47 *p*; produxit 43, 55 *m*

productione litterae, litterarum
 21 *m e*

in **proelium** inibat 49, 62 *m* in
 proelio 15, 21 *e* 20, 27 in uno 9 *m*

profanus locus II 4, 7 *p*

profecto IV 11 *p* 16, 23 *e* 42 *m*

proferunt exempla ab eis 3, 6 *m*
 amicos proferet? 24, 33 *m* atrocita-
 tem peccati II 15 *e* uerum rumorem
 proferemus 8 *m* si proferemus nostra
 incommoda *alia* I 5 *quinquies* iudi-
 cium aliquorum 6, 9 *e* neque sua
 protulerunt IV 5, 8 *m* emptio nulla
 profertur 29, 40 *e* res exempli loco
 II 26, 41 *e* quae (cognitio) a dia-
 lecticis proferatur 11 *m* ne nimium
 (hoc) pueriliter proferatur IV 3, 4 *p*
 eadem res aliis uerbis proferetur
 42 *m* res iudicata uitiose profere-
 tur II 29 *m* causa 9 *m* exempla
 proferentur III 5, 9 *e* proferre rumo-
 rem II 8 *m* possunt proferri res

- simili de causa dissimiliter indicatae 13, 20 *p* plures 29 *m* in commodis proferendis IV 38, 50 *e* cum parere ipsi et gignere et proferre debent 4, 7 *e*
- P**rofit aliquantum ad 26, 35 plurimum in partibus amplificationis 53, 56 *e* quod uerbis proficere possim 40, 52 *p*
- P**rofici scitur in Asiam 54, 68 *m* in Aegyptum profectus III 2, 2 *m* memoria a natura proficiscatur III 16, 28 *p* sententia a priore IV 28, 39 *p* dispositio ab institutione artis profecta III 9, 17 *p* rerum principia ab ingenio 22, 36 *e* quo profecti sunt IV 10, 15 *e* in genus orationis 11 *p* proficisci ultra mortem III 5, 9 *m* ad ceteras partes 8 *e* ad instituta 1 *e* initia inuentionis ab arte debent proficisci II 4, 7 *p* genus dispositionis ab institutione artis profectum III 9, 16 *p* profectum ad inimici perniciem (esse) II 19, 29 *e* profectum (esse) in prouinciam I 9, 14 *e*
- P**ro se profiteatur defensorem IV 36 *p*
- P**rofluebat ore sermo 33, 44 *m* in profluentem I 13 *p*
- P**rogredi nimium III 8, 5 *e* pariter nobiscum ad hanc utilitatem 1 *e*
- P**rohibet nihil uti IV 12, 18 *p* leges id facere prohibent IV 24, 33 *e* qui istaec prohiberet 15, 22 *e* prohibui detrimento II 12, 17 *m* prohibuit commorari IV 22, 31 *m* prohibuisti sepultura 24, 33 *e* prohibuerunt sepeliri, uiuere 22, 31 *e*
- P**roinde ut gestarum rerum I 3, 4 *p* II 13, 23 *m* proinde atque constet 16, 28 *p* proinde quasi id fuisset in controuersia . . . et quasi non omnes appellentur II 28 *e*
- P**romeritis de meis IV 40, 52 *p*
- P**si promiserimus I 6, 10 *e*
- P**rompta hac copia III 19, 32 *e*
- P**ronominatio figura *ἀντωνομασία* IV 31 *m*
- P**ronuntiatio *ὑπόκρισις* I 2, 3 *m* III 11, 19 *m e* idonea 13, 24 IV 26, 36 *m*; III 17 *m* pronuntiationis suauitadinem 12, 22 *e* 12, 21 *e* pronuntiationem 11, 19 *p* I 2, 3 *p* bonam III 15, 27 *e* commutare 14, 24 *e* IV 42 *e* in pronuntiatione utilitas III 11, 19 *p* de pronuntiatione 1 *m* in ipsa 14, 24 *p* sine 11, 19 *p*
- P**ronuntiabimus graviter et uenuste IV 56 *e* cum rem simpliciter pronuntiarimus 43, 56 *m* pronuntiare nomen suum II 11 *e* memoriter ex his III 17 *p* expedite II 18, 27 *p* dupliciter rem IV 43, 56 *e* utraeque res coniuncte et confuse pronuntiatae 47 *m* ea quae pronuntiantur III 15, 26 *p* ut certo quidquid loco pronuntietur 9, 16 *p* quae uere dicerentur — quae falso pronuntiarentur II 7, 10 *m* pronuntiando commutare IV 42 *p e* 43, 56 *p* singulas modos pronuntiandi 45, 59 *e* qua ratione esset pronuntiandum 56 *e*
- prooemium** I 4, 6 *p* prooemiorum mille genera III 23, 39 de prooemiis quaerendis *ibid.*
- prope** dicam IV 49, 62 *p* prope ponit ante oculos 55, 69 uehementer prope ad mouere III 19, 32 *p* *uide* proximus
- propemodum** II 1, 1 *e*
- propinquitatem** IV 9 *p*
- propinquo** uerbo 33, 45 *e* propinqua uitia 10, 15 *p* ei figura *ibid.* tam propinquam in uerbis similitudinem 22, 30 *p* ab rebus propinquis orationem trahere 32, 43 *p*
- proponit** breuiter et dilucide 25, 35 *e* 26, 35 ante oculos proponite 36 *p* proponere sibi finem utilitatis III 2, 3 *p* quid propositum in argumentatione sit II 29 *e* genera exornationum quae adhuc propositae sunt IV 14, 21 *e* proposita similitudine 47 *e*
- propositio** *πρότασις, λήμμα* II 18, 28 *p* propositionem *ibid.* propositio facti aut dicti IV 49, 62 *p* unius cuiusque propositionis explanationem 16, 23 *p*
- proprius** locus accusatoris II 6 *p* proprii loci *p* proprios locos *ibid.* res sine propria lege uenit in iudicium I 13 *p* rei proprias potestates IV 25, 35 *p* pro certo et proprio uerbo 33, 45 *e* propria uerba 8, 11 *e* 12, 17 *e* propriis uerbis *ibid.* propria est huius exornationis 25, 35 *p* earum omnium proprium est ut 31 *p* maxime oratoris 45, 58 *p* id proprie nobis attribueretur 7 *m* ut proprie cohaereat cum narratione I 7 *e*
- propter** tempestatem I 11, 19 *m*

purgatio I 14 *m* II 16, 23 *p* purgationem I 14 *m* II 16, 23 *p* partes purgationis 16, 24 *m*; defensoris purgatio II 27, 43 *e*

purget purgatio *ibid.*

purpuram uendens IV 6 *p*

purpurea ueste III 22, 37 *m* clamyde IV 47 *m*

puri sermonis 8, 11 *m* **purum** 12, 17 *m* **puris** uerbis 11 *e* **pure** dici 12, 17 *p*

Puto 52 *e* 27, 37 *p* putabat esse praeclarum 50 *p* Quid putamus illos dicturos 52 *e* putamus oportere III 17 *e* 24, 39 *m* putant IV 1, 1 *m* 17, 25 *p* putes oportere 13, 19 *m* non putant fore ridiculum 6 *e* 8, 12 *e*; 17, 24 *e* putes 4, 7 *p* *bis* 18, 25 *p* sibi non tupe putet 24, 33 *m*; 5, 7 *m* utile esse putemus III 6, 11 *m* 8 *e* non putant praestare IV 1, 2 *e* 50 *p* putabam fore inutile III 15, 27 *e* nocentem putabas IV 24, 33 *m* conuictam 16, 23 *p* quid putabant? *m* si tempus idoneum putarem 27, 37 *p* ne nos noluisse putares I 1 *p* qui putaret IV 10, 14 *e* si gloriosum putaretis 4, 6 *m* putarent certamen positum in 9 *m* non putabit se inuenire III 19, 32 *m*; IV 43, 55 *p* 5, 7 *m* fugiendum 42 *m* fidem factam putabimus I 6, 10 *p* putauit tres esse doctor 11, 18 *p* te dignum IV 30 *m* non putauerunt 16, 23 *m* putarunt III 11, 19 *m* quod putarit satis cautum II 12, 18 *e* non necessario scribendum 10, 14 *p* quod firmissimum adiumentum putarint I 6, 10 *p* honestum genus putatur I 3, 5 *p* commoda exornatio IV 25, 35 *e* ne puteris depugnasse II 28 *m* ut nihil factum putetur II 2, 3 *p* 14, 21 *m* uideatur — putetur IV 25, 35 *e* ne p. c. circumscripti putentur 22, 30 *m* ut ars difficilior putaretur I 1 *m* ut timidi putaremini IV 36 *e* si ambiguum esse scriptum putabitur II 11 *p* eos hostes putare IV 16, 23 *e* putare eum posse sumi omnia 5, 7 *e* 5, 8 *p*; uitiosum est putari ostendi II 27, 44 *m* necesse putari alteram rem uituperari 28 *p* idoneam causam 16, 23 *e* ipsos artis scriptores non putasse IV 5, 8 *m* sapientes putandi sunt 44, 57 *p* nullum incommodum graue putan-

dum *ibid.* non est incredibile putandum II 19, 29 *e*

quadripertita argumentatio II 19, 30 *e* diuisione uti III 4, 8 *m*

quadruplator II 26, 41 *p* *bis* IV 51, 65

quaeritas bellum 15, 21 *e* exemplum aliunde quaeritant 6 *p*

quaero IV 23, 33 *m* uirtutem 37, 49 *p* quaerit 50 *e* quaerimus ipsi 23, 33 *p* quaerunt hunc IV 51, 64 *m* ab aliis 6 *m* quaerat II 14, 22 *p* num 3, 5 *p* aliquis IV 9 *m* quaeremus II 2, 2 *e* 10, 15 *e* quaerat defensionem 9 *e* nequid ipse III 23, 38 *m* quaeritur I 12, 21 *e* II 2, 3 *e* I 14 *p* uerum 11, 18 *e* II 4, 7 *quater* 5 *e* 12, 18 *p* ratio ex 17, 25 *p*; I 17 *p* factumne sit II 27, 44 *e* 29 *e* ex 4, 7 *e* quaeretur 5 *m* 9 *m* 12, 18 *m* ex 14, 21 *p*; *e* 16, 24 *p* *m* ut quaeratur III 2, 2 *p* si II 28 *m* quaerenda ratio I 16, 26 *p* quaerendi ratio III 23, 39 in quaerendo 23, 38 *p* IV 32, 43 *e* de prooemiis quaerendis III 23, 39 quaerendum est I 16, 26 *p* II 11 *p* 15 *p* erit 17, 26 *m* quaerendum 16, 23 *m* quaerere 20, 32 IV 29, 40 *p* quaeri II 1, 2 *m* 7, 10 *p* 13, 19 *p* ex 14, 21 *m*; III 23, 39 alio quaerente II 12, 18 *p* quaesisse I 10, 16 locus quaesitus IV 41 *p* quaesita facultas II 4, 6 *e* omnia parata atque quaesita III 23, 38 *m* cum quaesitum est IV 24, 34 *p*

quaesitor II 7, 10 *e* IV 35 *m*

quaeso 9 *p* 52 *m*

quaestio *κρίνόμενον* I 16, 26 *e* *βάσαντοι* dare in quaestionem seruos IV 30 *p* in quaestione II 7, 10 *m* in quaestionibus *e* quaestiones interponi *m* argumentatis quaestionibus comprobantur IV 41 *m* a quaestionibus, contra quaestiones II 6 *m* 7, 10 *p* *m*; in publicis quaestionibus I 12, 22 *e*

quaestor urbanus 12, 21 *p*

quaestus spe 1 *e*

qualis II 20, 32 *e* III 6, 11 *m* 7, 14 *e* IV 26, 35 (47 *e*) quales in remp. fuerimus I 5 *p* II 2, 2 *bis*

quam: plus quam I 10, 17 *e* II 7, 11 *m* 15 *m* IV 26, 36 *p* 44, 57 *m* 53, 67 *p* *bis* II 1, 2 *p* 17, 25 *p* magis quam I 5 *m* II 7, 11 *e* II 26, 41 *p* III 16, 29 *p* 22, 36 *p* IV 2, 4. 22, 30 *e* 32, 43 *e* 43, 56 *p* nihil potius

- quod 24, 34 *e* potius quam III 3, 6 *p* 12, 22 *m*. IV 4, 7 *e* satius quam I 15 *e* II 26, 40 minus quam I 10, 16 II 24, 37 *m* 1, 2 *p* III 24, 40 *e* IV 22, 30 *e* maius quam II 30, 49 *e* maiore quam 20, 32 IV 37 49 *e* *bis* 44, 57 *p m*: *conf.* I 17 *e* II 18, 27 *m* 23, 36 *e* 29 *m* *bis* III 11, 19 *m* 12, 22 *p* 19, 31 *p* IV 10, 15 *m* 14, 21 *e* 16, 23 *m* 19, 27 *p* 23, 32 *p* 24, 34 *e* 27, 37 *m* 30 *m* 46 *p* *bis* ultra quam quod sentire possit 47 *p* contra quam 3, 6 *e* uidete quam conueniat IV 14, 20 *m* non tam quam 22, 30 *m* quam periculosum sit II 9 *e* quam facile IV 44, 56 *e* 15, 22 *m* III 7, 13 *m* quam plurimis II 3, 5 *m* III 5, 9 *e* 24, 40 *m* quam sedatissima 14, 24 *p* 14, 25 *m* quam primum 1 *p* quam maxime 12, 21 *p* 22, 37 *p* 24, 40 *m*: *conf.* 15, 26 *m* II 10, 14 *m* III 8 *e* *uide* antequam praeterquam
- quamquam III 4, 7 *p* 19, 32 *m*
- quamuis magnum periculum IV 43, 55 *e* 42 *e* 46 *m* *bis* II 8 *m* quamuis multos III 19, 32 *m* quam uolet multos *ibid.* et quam uelit depressa II 28 *p* (?)
- ne quando I 7 *m* 10, 17 *e* II 21, 33 *e* III 17 *e* num quando II 3, 5 *p* *bis* si quando III 2, 3 *m* nisi quando I 14 *e*
- Quantulum III 23, 38 *m*
- quantum negotii III 15, 27 *m* quanto labore 24, 40 *e* quantae curae fuerit II 30, 48 *p* quantae poenae IV 35 *m* tantum quantum II 17, 26 *m* III 14, 25 *e* IV 21 *m*
- Quapropter II 30, 47 *e* III 8 *m* 11, 20 *m* II 31 *e* III 10, 18 *m* 16, 29 *p*
- Quare? IV 16, 23 *m* *bis* III 11, 19 *m* IV 23, 32 *m* 35 *e* 39 *p* I 17 *p* II 1, 2 *m* III 8 *e* 16, 29 *p* 19, 32 *e* 23, 39 *p* 24, 40 *e* IV 1, 2 *e* 5, 8 *p* 13, 19 *m* 23, 32 *p* 24, 34 *p* 38, 50 *e* 49, 62 *m* 54, 68 *e* II 16, 24 *m* 4, 7 *e* 14, 21 *m* causa quare II 8 *p* 9 *m* 19, 28 *p* III 16, 29 *m* ratio quare I 15 *m* 17 *p* II 24, 37 *e* IV 16, 23 *p* Quid est quare 36 *p m* 17, 24 *e* non habebit quare 39 *m* admonendus es quare III 24, 39 *p* *conf.* I 4, 6 *e* 13 *e* IV 22, 30 *p* II 27, 42 III 16, 28 *m* 18, 31 *p* IV 1, 2 *e* 18, 25 *p* 27, 38 *e* *bis* 42 *e* nisi quid nacti erimus quare I 4, 6 *m* *conf.* IV 2, 3 *m*
- Quartus locus II 30, 43 liber III 1 *m*
- quasi adsit IV 53, 66 *p* 28, 38 *m* 3, 4 *m* proinde quasi non omnes appellentur II 28 *e* quasi transactum sit 26, 42 *p* quasi fecisset IV 55 *e* II 25, 39 *e* proinde quasi id fuisset 28 *e* quasi cum dicemus 30, 49 *e* iam quasi sero atque acto negotio 25, 40
- quattuor genera causarum I 3, 5 *p* exornationum IV 14, 21 *e* partes I 14 *m* III 1 *m* 4, 7 *p* 13, 23 *m* modis I 4, 8 IV 45, 59 *m* de causis *ibid.* locis II 30, 47 *p* uirtutes III 8 *p* constitutiones I 11, 18 *p*
- que: uiam rationemque I 2, 3 *e* usus consuetudoque *ibid.* agnatum gentiliūque 13 *p* quas causas quasque res 2, 3 *e* omnia quae — quaeque II 30, 49 *e* quibus in commodis quibusque incommodis II 31 *p* quoque loco III 18, 30 spes ratioque I 10, 18 *p* nostra contrariaque *ibid.* nauem ceteraque 11, 19 *m* Itemque II 23, 36 *p* proptereaue 24, 38 *p* magis magisque IV 11 *m* contraque 3, 6 inque II 27, 43 *p* idque 7, 10 *e* idemque hoc *m* IV 43, 56 *p* quamque tute cauteque III 7, 13 *m* posterisque 4, 7 *e* tibi-que IV 6 *p* parata quaesitaque III 23, 38 *m*? *conf.* *Lucr.* V 5
- Quemadmodum — item III 17 *p* IV 46 *p* 54, 67 *p* sic 38, 50 *e* ita II 23, 35 *p* quemadmodum quaeri quidque, tractari conueniat II 1, 2 *e* III 23, 39 *p* 1 *p* II 2, 2 *e* III 8 *p* quemadmodum oportet IV 44, 56 *p* quemadmodum habuerit animum III 7, 14 *e* uidete quemadmodum me tractarit IV 31 *e* 9 *e* non quemadmodum ceteri I 1 *e* III 7, 14 *p* *conf.* I 2, 3 *e* 9, 14 *p* II 18, 27 *p* III 9, 16 *m e*
- queamus III 16, 29 *e*
- qui I 12, 21 *p* 13 *e* 14 *m* II 24, 37 *e* 25, 39 *m* 28 *e* IV 44, 57 *e* 46 *p* *c. coni.* I 11, 20 *bis* II 8 *m* III 5, 8 qui conatus sim 15, 27 *m* IV 3, 5 *p* 5, 7 *m* 10, 14 *e* 15, 22 *e* 34, 46 *e* 50 *m* *bis* Qui = is qui. IV 4, 7 *m* *bis* I 4, 7 *m* 13 *p* IV 10, 15 *e* III 5, 9 *p* IV 42 *m* 44, 57 *m* *bis* 46 *p* 51, 64 *e* 54, 67 *e* Qui uestrum IV 35 *p* *bis* is qui II 12, 17 *p m* 16, 23 *m* 17, 26 *p* III 3, 6 *m* IV 2, 3 *e* 17, 24 *p* 53, 67 *e* *c. coni.* I 15 *m*

I I 33, 36 *e* 28 *m* hic qui IV 10, 14 *p*
2 I *p* ille qui III 6, 12 *p e* I 14 *m bis*
I V 46 *p bis* iste qui 50 *p* 49, 62 *m e*
L i s idem qui III 15, 26 *e* tu qui IV
3 O n 53, 67 *e* qui — is II 16, 24 *p*
I V 14, 20 *m* eius qui II 10, 15 *p*
26, 40 IV 5, 7 *m* 28, 38 *e* illius qui
41 m ei qui 5, 8 *p* 19, 27 *p* III 19,
32 m IV 33, 44 *e* quod sibi ipsi
O best qui adfert II 29 *p* eum qui
I I 13, 19 *e bis* IV 5, 7 *e* 37, 49 *e c.*
con. 14, 20 *e* I 11, 20 II 10, 14 *e*
9 e 14, 22 *p* 15 *m* 16, 24 *e* eum qui
 uinat non qui III 5, 9 *m bis* IV
 8, 12 *e p* qui — eam 18, 25 *ter*
 hunc qui 43, 55 *e* istam qui 10,
 15 *e* qui — eundem II 3, 5 *m* qui
 = eum qui IV 17, 24 *p* (?) in eo qui
 II 17, 25 *p* IV 32, 43 *m* 53, 67 *e*
 qui locus II 2, 2 *m* nemo est qui
 IV 39 *e* III 3, 6 *p* qui non IV 24,
 33 *m* Quis est qui possit 2, 3 *m*
 3, 6 *m* 8, 12 *p* quis est tam tenui
 cogitatione praeditus, cuius — qui
 non hunc iudicet 43, 55 *e* Qui sunt
 qui ruperunt 14, 20 *p quater* Sunt
 qui arbitrentur II 11 *m* Omnes qui
 20, 32 IV 11 *m*; II 30, 48 *m* III 23,
 38 *p* IV 1, 1 *p* 8, 12 *m bis* 9 *p e*
 25, 34 *e* 39 *e bis* 50 *p* Qui = ii qui
 I 13 *m* II 6 *p* 24, 37 *m* III 6, 12 *m*
 17 *p bis* 23, 38 *p* IV 6 *p* 8, 12 *m*
 10, 15 *e* (**M**) 11, 16 *m* 17, 24 *e bis* 17,
 25 *p* 20, 28 *e* 39 *e* 44, 57 *p* Ii qui I
 13 *m* II 15 *e* IV 9 *e* 17, 25 *p* 44, 57 *e*
c. con. 2, 4 *p* qui — hi IV 44, 57 *p*
 illi qui — nos qui 37, 49 *p* qui
 maluistis *e* Qui habetis 35 *p* Qui
 — hi 17, 24 *m* 18, 25 *e* ueluti qui
 uituperant II 27, 44 *p* eorum qui
 I 11, 19 *m* II 27, 43 *p* 27, 44 *p* III
 2, 3 *p* 5, 8, 6, 11 *p c. con.* IV 5, 8 *e*
 iis qui III 16, 29 *m c. con.* 5, 8 illis
 qui 16, 29 *p* eos qui I 6, 9 *p* III
 16, 29 *e* IV 19, 27 *m* 37, 49 *m c. con.*
 I 11, 19 *m* II 14, 22 III 24, 39 IV
 6 *e* eos ipsos qui I 4, 7 *m* 5 *p* qui
 = eos qui IV 47 *p* qui contendant
 — eos 16, 23 *e bis* illos qui *c. con.*
 3, 4 ab iis qui I 6, 9 *p* III 11, 20 *e*
 IV 3, 6 *p* 4, 7 *e* In iis qui uio-
 lassent 8, 12 *p* quae I 2, 3 *p e*
 4, 6 *p* 8, 13 *p* quae tamen *m* 13 *p*
 uide tamen 16, 26 *p* III 2, 3 *e* 9, 17 *p*
 12, 20 *bis* 12, 21 *e* 13, 23 *ter* 13,
 24 *bis* 15, 26 *p* 24, 39 *e* IV 10, 15 *p*
 bis 12, 18 *e* 14, 21 *e* 17, 24 *p* 22,

31 *m* 25, 35 *p* 26, 35. 26, 36 *m* 31 *p*
 huius modi quae 32, 44 *e*; 36 *e* 37, 50
 bis 38, 50 *m* 39 *p* 43, 55 *m* 44, 56 *m*
 44, 57 *e* 53, 66 *p e c. con.* I 6, 10 *m*
 11, 19 *m* II 4, 7 *m* III 7, 13 *p* IV
 10, 14 *m* (**E**) 27, 37 *m* 48 *e* quae = ea
 quae 12, 17 *p* = eam quae *c. con.*
 3, 5 *m* ea quae II 18, 28 *p* 19, 30 *p*
 IV 10, 15 *p m* sententia quae sit
 II 9 *m* quae — ea III 23, 38 *e* ea
 est quae I 16, 26 *m* est ea quae II
 2, 3 *e* 18, 28 *m* III 11, 19 *e* 16, 28 *m*
 est quae I 8, 13 *m* II 18, 28 *p e* 21,
 34 *p* 22, 34 *p* 23, 35 *ter* 23, 36 *p* 24,
 37 *ter* (**E**) 29 *e* III 2, 3 *p* IV 8, 11 *ter*
 12, 17 *p m e* 12, 18 *p* (**E**) 13, 18 *bis* 14,
 20 *p m* 15, 22 *p* 19, 26 *p* 25, 35 *p*
 26, 36 *p* 28, 38 *e* 30 *e* 31 *m* 32, 43 *p*
 32, 44 *p* 33, 45 *e* 40, 52 *p* haec quae
 III 16, 29 *p* IV 15, 22 *e* illa quae
 IV 40, 53 eam quae nisi I 16, 26 *p*
 II 2, 2 *e c. con.* II 11 *m* IV 16, 23 *p*
 26, 36 *p* illam quae 40, 52 *m* nullam
 nisi quae II 26, 41 *p* IV 12, 18 *m*
 quae non — et quae non — et
 quae non II 29 *e* quae res I 10, 17 *e*
 ea res quae IV 17, 24 *e* si qua res
 quae III 4, 7 *m* res quae IV 19,
 26 *p* 32, 43 *p* de ea re quae res
 II 15 *m* ea re quae 25, 39 *p* eam
 rem quae IV 14, 21 *p* nullam rem
 quae possit II 30, 48 *e* non ullam
 rem quae res IV 9 *m* Amplificatio
 est res quae II 30, 47 *e* IV 53, 67 *p*
 duae res sunt quae possunt 40, 52 *p*
 II 21, 34 *p m* 26, 41 *p* IV 25, 35 *m*
 res quae erunt II 30, 47 *e* sequan-
 tur IV 54, 67 *m* de iis rebus quae
 res I 2, 2 *p conf.* 4, 7 *m* Quae res
 non erant earum rerum IV 7 *m*
 earum rerum quae III 1 *p* exempla
 proferentur quae res iudicatae sint
 II 9 *e* ex ceteris rebus quae II 29 *p*
conf. 30, 47 *p* III 4, 7 *p* 8 *m* IV 8, 11 *e*
bis quae si 11 *e*; 12, 18 *p* 17, 24 *e*
 21 *e* 22, 30 *p* 24, 33 *e* 34, 45 *m* 40, 53
 46 *m* 47 *e* 51, 65 quae absunt difficul-
 tates IV 56 *m c. con.* I 2, 3 *p* II 16,
 23 *e* 21, 35 *m* III 21, 35 idonea quae
 IV 14, 20 *e* eae — quae I 8, 13 *p* quod
 4, 6 *p* 8, 12 *p* II 15 *p ter* IV 28, 38 *e*
 30 *m* 37, 49 *m* id periculum quod 44,
 57 *p* 51, 64 *p* 34, 45 *p* in eo genere
 quod genus III 22, 37 *p* iudicium quod
 ageretur II 13, 19 *e* quod adfertur
 exemplum IV 6 *p* quod = id quod
 I 10, 16. 15 *e* 17 *e* tantum scripserit

quod necesse fuerit II 10, 14 *p* 11 *m* 13, 19 *m* 26, 41 *m* 27, 43 *e* 30, 48 *m* 31 *e* III 16, 29 *m* 24, 40 *e* *bis* 9, 17 *e* IV 3, 4 *p* 7 *e* 20, 27. 25, 34 *p* *quinquies* 38, 50 *m* 43, 55 *p* se contra quod perscriptum sit fecisse II 9 *e* hoc quod feci III 15, 27 *e* id quod I 3, 5 *bis* 8, 12 *e* 8, 13 *p* 15 *e* II 9 *m* *bis* 10, 15 *m* *bis* 12, 17 *e* 13, 19 *ter* id quod — quod 25, 39 *e* 13, 20 *e* 16, 23 *e* 22 *m* 29 *m* *bis* III 3, 4 *p* IV 1, 2 *p* 3, 5 *e* 10, 14 *p* 11 *e* 32, 43 *m* 52 *e* id ipsum quod I 1 *p* quod — ipsum IV 1, 2 *m* 48 *e* quod — id III 3, 4 *m* IV 5, 8 *e* 37, 49 *p* quod — idem III 12, 21 *e* illud quod I 7 *e* 8, 13 *e* II 10, 14 *p* 15 *p* *bis* IV 17, 24 *m* 18, 26. 32, 43 *m* (H) idem quod II 24, 37 *p* *m* 30, 47 *m* IV 18, 25 *p* unum quod I 8, 13 *p* II 20, 31 *bis* nequid quod I 9, 14 *e* 9, 15 *m* II 5 *m* 7, 10 *m* IV 52 *e* 36 *p* 38, 50 *p* 41 *p* *bis* nullum est quod 42 *m* nihil quod non III 5, 8 ab eo quod I 6, 10 *p* 9, 14 *m* IV 32, 43 *m* *ter* de eo quod I 6, 10 *p* IV 5, 7 *p* ex eo quod II 23, 35 *m* *bis* IV 18, 26. 54, 67 *m* in eo quod 3, 4 *e* 27, 37 *m* 34, 46 *e* *bis* demonstratum est quod I 2, 2 *ter*; 7 *e* 2, 2 *e* (quod... et quod); 8, 12 *m* 16, 26 *m* III 2, 3 *m* 4, 7 *p* II 26, 40. 25, 39 *m* *bis* 25, 40. 27, 43 *p* IV 18, 25 *p* 22, 30 *e* 30 *p* 42, 55 est per quod I 3, 4 *p* II 2, 3 *m* 4, 6 *e* 5 *p* quod genus I 9, 14 *e* II 13, 19 *m* *bis* 13, 20 *p* 28 *m* 30, 48 *m* 30, 49 *p* III 16, 29 *e* 18, 31 *m* IV 49, 62 *p* tempora quae I 6, 9 *p* quae dicta sunt signa II 4, 7 *e* IV 50 *p* quae signa sunt II 5 *e* 7, 11 *p* pacta quae — quae 13, 20 *e* III 16, 29 *e* IV 1, 2 *e* 4, 7 *m* 20, 27. 20, 28 *m* 14, 21 *e* 42 *m* 54, 67 *p* quae = ea quae I 6, 9 *m* 9, 14 *m* 9, 16 *e* III 12, 22 *e* *bis* 22, 35 *e* II 7, 10 *p* *m* 24, 38 *m* IV 4, 7 *m* *e* 5, 8 *p* 28, 39 *m* *bis* 32, 43 *e* 55 *p* 44, 56 *p* 52 *e* quae sunt — quae 23, 32 *m* ea quae I 9, 15 *e* 10, 17 *p* II 1, 1 *m* I 1 *m* *bis* II 10, 14 *m* 28 *p* III 6, 10 *p* *m* *e* 15, 26 *p* 17 *e* IV 12, 17 *e* 7 *p* 15, 22 *e* eorum quae II 3, 5 *e* contra ea quae IV 4, 7 *e* ex eis 30 *e* per te et per quae e — ea II 16, 24 *e* IV 8, 11 *e* — eadem III 12, 21 *e* quae IV 34, 46 *e* haec

quae 54, 67 *p* haec ipsa quae 29, 39 quae omnia II 10, 14 *m* 17, 26 *e* III 23, 39 *m* IV 4, 7 *p* omnia quae — quaeque II 30, 49 *e* ea quae et quae — et quae III 6, 10 *m* et quae similes sententias habebunt 6, 12 *e* illa quae II 19, 29 *p* III 9, 16 *p* ea quae — et illa quae I 1 *m* IV 20, 28 *e* Pacta sunt quae II 13, 20 *m* *conf.* 26, 41 *p* IV 25, 35 *m* Quae sint quae — quae II 20, 31 *p* cuius fuerat navis I 11, 19 *e* cuius nomine 14 *m* auctoritate IV 5, 7 *m* multa recte facta I 14 *e* pater IV 54, 67 *m* animus 43, 55 *e* initium 56 *m* spes 39 *m* Cuius ore 33, 44 *m* 34, 45 *m* cuius rei — eam 31 *p* si qua in re — cuius rei III 3, 4 *p* rem cuius rei causa IV 48 *p* quippiam, cuius rei gestae memoriam III 3, 4 *m* cuius nitor urbis eius IV 15, 22 *m* 16, 23 *m* cuius rationis ratio — ei rationi 12, 18 *m* cuius mortui 15, 22 *p* cuius causa III 7, 14 *e* eum cuius opera IV 36 *e* cuiusmodi III 7, 14 *e* 16, 28 *m* IV 11 *m* 28, 39 *p* *bis* Quorum rationem III 23, 38 *p* controuersia II 27, 43 *m* sub eorum quorum 31 *p* quarum una — altera pars I 14 *p* eas quae sententiam II 11 *m* earum rerum aliquid quarum rerum causa 30, 49 *p* quorum unum, alterum, utrumque IV 22, 32. 20, 28 *e* III 2, 3 *p* II 2, 2 *m* nihil III 9, 17 *m* IV 24, 33 *p* cui frater esset I 14 *m* IV 49, 63 *p* morbus causa est II 13, 20 *p* cui praenomen sit Decimo III 18, 31 *e* IV 44, 56 *p* 37, 50 is cui 17, 24 *p* cui — eum 22, 31 *e* si quem cui 49, 62 *e* nec mirum, cui 10, 14 *e* cui rei II 19, 28 *m* uitio IV 12, 18 *m* ea lex cui legi II 10, 15 *m* imperium cui imperio IV 9 *m* quibus concessum est II 22 *m* 28 *m* interdictum est *e* quibus sententiis contraria III 6, 12 *e* partes quibus illi student II 27, 43 *p* Quibus liberi sunt IV 35 *m* nos eis quibus uelimus probaturos III 6, 12 *p* quem librum I *m* ei quem IV 52 *m* eum quem 44, 57 *p* abs te quem II 21, 33 *p* rumore quem IV 41 *m* 16, 23 *m* hunc unum quem 50 *p* Quem — eum 14, 20 *m* *ter* 18, 25 *p* quem = eum quem 21 *e* is in quem causa conferetur II 17, 26 *m* locus est per quem 30, 49 *e*

quos III 18, 31 *p* 4, 8 *e* II 30, 48 *e* IV 50 *m* quos illi caros habent II 27, 43 *p* ad quos II 3, 4 *e* 30, 48 *p* IV 16, 23 *p* apud quos = ii apud quos III 6, 12 *p* apud eos quos IV 36 *p* eorum in quos II 15 *e* in eorum quos IV 16, 23 *e* eorum quos 38, 50 *e* in iis quos *p* Quos — cum his 18, 25 *e* quos — eos 21 *m* 16, 23 *p* quos = ii quos 39 *e* = eos quos 36 *p* praeterquam quos II 21, 33 *m* quam I 16, 26 *e* II 8 *m* IV 27, 37 *p* 29, 40 *m* 53, 66 *m* 44, 57 *m* 56 *m* haec quam exposui ratio II 19, 30 *e* nullam rem quam non 7, 11 *m* 13, 19 *p* IV 27, 37 *m* (?) quam rem II 28 *m* eius rei quam III 16, 29 *e* IV 46 *m* 24, 33 *p* 53, 67 *e* II 3, 5 *p* III 9, 16 *m* IV 16, 23 *m* 8, 12 *e* quam — eam III 3, 6 *e* *quater* IV 16, 23 *p* quam = eam quam 15, 22 *m* 14, 20 *p* 16, 23 *e* est ea quae III 16, 28 *m* est per quam I 3, 4 *p* *bis* II 16, 23 *p* 18, 28 *p* 30, 47 *p* III 9, 16 *p* IV 13, 19 *m* 16, 23 *p* 45, 58 *m* quas II 2, 2 *p* 7, 10 *e* IV 31 *p* quas causas I 2, 3 *e* II 1, 1 *p* quas — quasque res habere conveniret I 2, 2 *e* 2, 3 *e* IV 12, 17 *p* 7 *e* quas res III 7, 13 *m* 22, 35 *e* quas res veras 22, 37 *e* eas res quas III 14, 24 *m* 3, 5 *m* II 27, 43 *p* aliqua harum quas commemorauimus ratione III 7, 13 *p* easdem partes in quas 15, 26 *p* II 1, 2 *e* Quas ob res I 1 *m* quod dicant II 6 *e* 27, 43 *e* III 4, 8 *p* (?) IV 56 *p* quod — id III 4, 8 *m* quod ius — id 3, 4 *m* quod scripserunt, audierunt 17 *p* 22, 36 *bis* IV 3, 5 *m* 3, 6 *e* 6 *m* 11 *p* 19, 26 *p* 24, 34 *m* 31 *e* 37, 49 *e* Quod = hoc, id III 21, 34 *e* IV 44, 57 *e* Quodsi III 6, 12 *m* IV 2, 4 *e* 33, 44 *p* 44, 57 *e* *uide* Quodsi Quod simul ut 52 *m* 55 *p* quod cum II 7, 10 *e* *uide* quod *nominatiuum* Tria sunt genera quae recipere debet I 2, 2 *p* Sunt tria genera quae genera nos appellamus IV 8, 11 *p* quae = ea quae I 11, 18 *e* 12, 20 dicere quae sciat IV 37, 49 *m* 35 *m* IV 51, 64 *e* *bis* ea quae 51, 64 *e* II 17, 25 *m* III 20, 34 IV 2, 3 *m* 40, 53 quae petimus 56 *m* 1, 1 *m* quae si faciatis 4, 6 *m* 56 *e* haec quae III 3, 6 *p* 7, 14 *m* *uide* quae *nominatiuum* in loco quo causa

continetur IV 45, 58 *p* Quo in loco II 30, 48 *e* in eo loco quo in loco 5 *m* quo in uitio IV 12, 18 *m* locum in quo constiterat 55 *e* in eo loco in quo 41 *m* locus est quo II 30, 48 *m* *bis* 30, 49 *m* *bis* à quo metuebat 19, 28 *p* *e* a quo factum sit 5 *m* *bis* 27, 44 *e* eius de quo loquemur III 7, 13 *p* 6, 11 *p* *m* ipsum illum de quo agetur 20, 33 *m* exemplum de quo IV 43, 56 *e* exordium quo uti I 7 *e* *bis* genus in quo 18, 12 *e* 10, 16 quoue tempore III 7, 13 *m* ex quo tempore IV 13, 19 *e* quo iure coluntur II 13, 19 *p* *uide* quomodo; uestro quo pacto uobis uidebitur utamini IV 29, 39 *m* est id de quo II 13, 19 *e* 26, 42 *p* illud de quo IV 27, 37 *p* ex quo simul ostendebatur II 1, 2 *m* quicum uisus sit 5 *p* quicum exerceantur IV 56 *p* misericordia, qua usi sumus II 31 *m* IV 53, 67 *m* 32, 43 *p* res qua freti 9 *p* qua ratione II 1, 1 *p* IV 12, 17 *e* 56 *e* quo modo et qua uia I 16, 25 IV 56 *e* III 3, 4 *p* qua fide 7, 14 *e* causam qua inductus II 19, 30 *p* qua re commoti probent IV 2, 3 *m* Qua inuenta II 1, 2 *e* est qua I 2, 3 *e* II 6 *p* 18, 28 *e* est in qua IV 25, 34 *p* 25, 35 *p* 43, 55 *p* in qua II 15 *p* IV 44, 57 *m* qua in re III 3, 4 *m* IV 3, 5 *p* qua de, de qua I 4, 6 *m* 16, 26 *m* II 12, 17 *e* 12, 18 *e* 14, 21 *e* 29 *m* IV 37, 50, 40, 52 *m* 43, 55 *p* 44, 56 *p* 44, 58 de qua parte II 10, 15 *e* qua de re IV 12, 17 *e* 12, 18 *m* 44, 58 qua de causa III 21, 35 sine qua I 16, 26 *m* quibus uti possunt II 6 *p* *bis* 18, 27 *p* quibus maioribus natus sit III 7, 13 *e* cognatos quibus uos commoneri IV 24, 33 *m* quibus nirtutibus tueri possint — eas 17, 25 *p* quibus rebus fides fieri soleat I 6, 10 *p* quibus modis IV 56 *e* quibus augetur suspicio II 7, 11 *p* apertis rationibus quibus praescripsimus I 7 *p* quibus confici poterit IV 29, 40 *m* isdem rationibus quibus III 4, 7 *e* isdem uis quibus II 7, 10 *p* tempora quibus I 6, 9 *p* ii a quibus auctoritatis locus sumitur II 30, 48 *m* habeas quibuscum iocari possis 24, 37 *m* causas de quibus I 8, 12 *p* res II 30, 48 *p* utemur exemplis, de quibus falsa fama

- fuerit 8*p* de quibus dicetur 12, 18*p* IV 8, 11*e* 11*e* 20, 27. 27, 37*m* 32, 44*e* III 14, 24*e* de quibus omnibus IV 43, 56*e* quibus de rebus I 3, 4*m* 4, 6*e* 17*m* II 30, 47*p* expositio quibus de rebus IV 40, 52*m* II 3, 5*e* De quibus rebus loquemur III 2, 3*m* res quibus de rebus dicturi sumus I 4, 7*e* 10, 17*e* isdem de causis quibus IV 49, 62*p* de quibus exornationibus prima 31*p* quibus de generibus unum est 22, 30*p* quibus ex rebus — ex contrariis rebus III 6, 10*p* res ex quibus IV 54, 67*m* leges ex quibus I 13*e* ex quibus partibus ius constet II 13, 19*p* ea ex quibus rebus 12, 17*p* de iis rebus — quibus in rebus I 9, 16*p* IV 1, 1*p* aedes in quibus 51, 64*p* 32, 44*e* 8, 11*p* III 8*p* rationes in quibus IV 56*p* In quibus causis — in quibus — in his III 2, 2*e* in quibus commodis fuerimus quibusque incommodis simus II 31*p* legum in quibus 10, 14*e* in quibus officiis 1, 1*p*
- Qui** *adu.* IV 6*m* 18, 25*m* 24, 34*m* 40, 52*m* 53, 67*m*
- quia** III 1*m* 22, 36*p* IV 8, 12*e* 16, 23*m* *bis e* 28, 39*p* 32, 43*m* *bis* 34, 45*m* IV 4, 7*p* *bis* 50*e* 4, 7*m* ideo quia II 26, 41*e* propterea quia III 22, 36*p* ergo quia II 13, 20*p* quia — et quia III 11, 19*e* Quid ita? quia IV 3, 6*p* 16, 23*pme* *bis* 37, 49*e* nisi quia I 9, 16*e* ex eo quia II 27, 44*m*
- quidam**: augur, mimus quidam I 11, 20. 14*p* gratia quaedam III 12, 21*e* 15, 26*p* 16, 28*e* IV 32, 43*e* 1, 1*e* 46*m* 53, 66*p* 22, 30*m* attenuata constructio quaedam 10, 15*p* formae quaedam et notae III 16, 29*e* (IV 50*p*) quiddam artificiosii III 16, 28*p* illiberale 12, 22*m* quiddam suspicari IV 54, 67*e* subsellium quoddam 55*m* quoddam genus 37, 49*m* negotia quaedam certa 35*p* loci cuiusdam situm III 19, 32*e* 2, 3*e* cuidam amico IV 51, 64*e* quendam leporem 25, 35*p* anum quendam habitum III 11, 19*e* in quendam sonum aequabilem 12, 21*e* ad poeticum quendam numerum IV 32, 44*e* quandam hilaritatem III 15, 26*e* IV 13, 18 in rem quandam II 17, 26*e* IV 34, 45*p* in aedes quasdam 51, 64*p* animi quodam sensu 20, 27 ratione quadam III 2, 3*e* I 13*p* cum quadam similitudine IV 49, 62*m* 31*p* insigni quodam negotio III 22, 36*m* IV 31*m* in quibusdam uerbis 22, 30*m*
- quidem**: de pueritia quidem tua 27, 37*p* 50*e* rudis quidem nemo 4, 6*e* Nos quidem III 11, 19*p* hic quidem IV 24, 33*p* 11*e* 38, 50*m* 24, 33*m* iste quidem 52*m* 50*e* Eo quidem isti minus 9*e* id quidem IV 20, 27. 42*p* et auditorem quidem III 12, 22*p* ne — quidem I 16, 26*p* II 8*e* III 5, 8. 8*m* IV 7*p* 10, 14*m* 24, 33*p* *e* 46*e* si quidem facerent et non haberent 11*p* quoniam quidem 46, 59*e*
- Quiesce** tu 54, 67*m*
- quilibet**: tamquam quilibet gladiator III 7, 14*m* quemlibet, qui IV 5, 7*m* quemlibet laborem III 3, 5*e* inquamlibebit partem 18, 30 quilibet IV 29, 39*m* quodlibet periculum III 3, 5*m* qualibet ratione 2, 3*p* de quolibet II 8*m* in quolibet scripto 9*p*
- quin** illum mihi datis IV 52*pme* impediri quin III 1*e* nunquam est quin 24, 40*m* non est dubium quin II 19, 30*p* negabimus famam nasci solere quin subsit aliquid 8*p* Non potest dici quin commode fiat IV 28, 39*e*
- quinque** II 1, 1*e* 18, 28*p* *e* 19, 30*m* 20, 31*e* III 11, 19*p*
- quinquepertita** II 19, 30*e*
- quintus** locus 30, 48*e* quantum quemque III 18, 31*e* quinto quoquo loco *ibid.* in quinto loco *ibid.* de quinta parte 24, 40*e*
- Quis?** IV 9*e* Quis est qui IV 2, 3*m* 3, 6*m* 8, 12*p* 43, 55*e* Qui sunt qui 14, 20 *quater* Quid est quod 13, 19 *ter* 19, 27*m* 40, 52*p* 43, 55*m* Quid est cur 40, 52*e* quare 36*p* *m* quae res erat 9*p* quae reliqua spes manet 25, 34*p* Quid? 24, 33*e* 16, 23*m* *bis* 2, 2 III 12, 22*p* II 26, 41*e* IV 9*e* Quid ita? quia 3, 6*p* 37, 49*e* 16, 23*pme* *bis* Quid, si II 15*e* Quid, quod IV 16, 23*e* Quid amor II 21, 34*m* *series* Quid tacetis IV 52*p* 51, 64*e* 40, 52*p*

II 27, 42 IV 34, 46 *e* 16, 23 *m* 52 *e*
 Quid postea II 27, 42 IV 16, 23 *p*
 Quid dicitis difficile IV 4, 6 *p* Quid
 insuauius quam III 12, 22 *p* Quid
 aliud nisi IV 9 *e* Quid facerem 24,
 34 *m* Quid enim tibi uis 3, 5 *p*
 Quod maleficium 8, 12 *p* *bis* Quae
 sunt ea? II 12, 17 *p* cui mirum
 uidebitur 19, 29 *p m* A quo abest
 iste uitio IV 40, 52 *e* Quo pacto?
 16, 23 *p* Quos istos? *ibid.* Quoinam
 praesidio pecuaria credemus? 34,
 46 *p* Quonam nomine te appellem
 29, 40 *p* qui sim 22, 30 *p* quae
 existimatio sit I 5 *e* *bis* II 23, 35 *m*
 2, 2 *p* 4, 7 *e* III 5, 9 *p* 13, 24 *e* quae
 miseriae consequi soleant IV 39 *e*
 quae — quae — quae III 7, 14 *e*
 (I 5 *e*) quae et quae I 16, 25 *p* quid
 (*nom. et accus.*) quid quibus locis
 sit 2, 3 *p* II 18, 27 *e* III 19, 31 *m* quid
 conueniat, quid sit I 3, 4 *m* 6, 10 *e*
 10, 17 *p* 12, 22 *m* II 4, 7 *p* 9 *p* 29 *e*
 quid oporteat I 16, 25 IV 24, 34 *p*
 17, 24 *p* III 15, 27 *e* 22, 35 conficit
 quid consequatur IV 30 *e* quid
 ualeat aperiemus II 2, 3 *m* I 12, 21 *e*
 II 5 *e* 7, 10 *e* 9 *m* 15 *m* 16, 23 *m*
 18, 27 *p* 18, 28 *p* 23, 35 *e* 30, 48 *m*
 31 *p* III 5, 8. 6, 11 *m* 7, 13 *m* et
 quid 7, 14 *e* quid aut quid IV 23,
 33 *p* 1, 1 *m* 2, 3 *e* 3, 6 *e* 9 *p e* 11 *p*
 26, 35 *ter* 51, 65. 54, 67 *e* dubitanti
 quid esset 55 *e* incertos esse quid
 laudemus III 6, 12 *e* quid anni II
 4, 7 *m* quid periculi 9 *m* quid peri-
 culorum atque incommodorum 30,
 48 *m* quid de pluribus IV 29, 40 *p*
 quid potissimum III 2, 2 *p* *bis* I 6,
 10 *m* nescio quid dicere IV 52 *e*
 Quid ueniam 22, 30 *p* quae (*nom.*
et accus.) quae futura sint II 31 *p*
 28 *p* *bis* 5 *e* Quae sint quae 20, 31 *e*
 29 *p* quae uitia I 7 *m* II 20, 31 *e*
 III 7, 14 *m* quae signa II 5 *e* quae
 postulem IV 22, 30 *p* Cuiusmodi
 conclusionibus I 13 *e* II 2, 2 *e* 4, 7 *p*
 III 16, 30. 7, 14 *e* *ter* 9, 16 *p* 16,
 28 *m* IV 3, 5 *e* 26, 35. 44, 56 *p* 50 *e*
 quoi loco respondeamus I 6, 10 *m*
 IV 22, 30 *p* quem insimulem *ibid.*
 quos 36 *p* nesciunt quam uiam
 sequi debeant 56 *p m* quam uitam?
 24, 33 *p* quas — et quas III 21, 35
 quo modo I 2, 2 *e* 16, 25 II 16, 23 *m*
 III 14, 24 *m* *uide* quomodo; quo in
 loco II 7, 10 *m* quo uultu nos in-

tueatur IV 50 *p* qua ratione II
 1, 1 *p* III 3, 4 *p* IV 12, 17 *e* 56 *e* qua
 uia I 16, 25 IV 56 *e* qua hora II
 4, 7 *m* qua fide III 7, 14 *e* quo no-
 mine I 12, 21 *p* II 28 *e* (IV 29, 40 *p*)
 quid quibus locis I 2, 3 *p* in qui-
 bus commodis quibusque incom-
 modis II 31 *p* in generibus IV
 7 *e* 12, 17 *p* Quibuscum bellum
 gerimus uidetis 9 *p* *uide* quo, qui,
 quomodo, quodsi

si quis, qui I 12, 22 *m* III 19, 32 *m*
 IV 1, 2 *m* 5, 8 *m* 6 *m* 31 *m e* 38, 50 *m*
 47 *e* 48 *m* si qui splendor est
 uocis III 12, 21 *m* si quis quem
 arguat II 26, 41 *m* ut si quis quem
 29 *m* ut si quis I 15 *m* II 20, 32 *p*
 26, 40 IV 31 *e* 32, 43 *quater* di-
 cat II 26, 41 *ter* 27, 43 *e* IV 6 *p*
 33, 44 *e* 34, 46 *m* *bis* Quasi si quis
 3, 4 *m* si qui II 20, 32 *m* III 19,
 31 *m* 5, 8 *e* (M) IV 6 *m* 19, 27 *m* si
 qua res III 4, 7 *m* II 17, 25 *m* *bis* si
 quae admirationes III 14, 24 *e* si
 quid II 7, 10 *m* 13, 20 *m* *bis* I 5 *m*
 si quid eiusmodi II 5 *m* III 22, 35 *p*
 nisi quid I 4, 6 *m* si qua dicta III
 14, 24 *e* si cuius rei 4, 7 *e* si cui
 16, 28 *e* si quem IV 49, 62 *e* 49,
 63 *e* 34, 46 *e* si quis quem II 26,
 41 *m* 29 *m* si quos II 21, 33 *m* IV
 1, 2 *e* si quam mulierem 16, 23 *p*
 III 9, 17 *m* 23, 38 *e* si quam rem
 3, 4 *e* 15, 26 *e* si quas res 22, 35 *p*
 si quo modo II 3, 5 *m* IV 49,
 63 *e* III 3, 6 *m* si qua re 10, 18 *m*
 22, 37 *m* si qua in re 3, 4 *p* ne qua
 ostentatio IV 38, 50 *p* I 17 *e* nequid
 I 4, 6 *m* 9, 14 *e* 9, 15 *series* II, 27,
 43 *m* ne quid ambiguum dicant
 11 *m* rhetoricae artis III 1 *e* operae
 III 23, 38 *p* amari IV 14, 21 *p* tur-
 bent 50 *p* quaerat III 23, 38 *m* ne-
 quid impedire 1 *e* necui IV 2, 4 *p*
 30 *m* ne quam in aliam rem I 9,
 15 *m* num qui strepitus II 5 *m* num
 quae obrogatio 10, 15 *p* num quae
 suspiciones 16, 23 *e* num quem
 conuenerit 5 *p* numquid dixerit,
 habuerit de consciis *m* *ter* num
 quod commodum 2, 3 *e* num quando
 simile quid fecerit 3, 5 *p* si quid
 eorum spurce factum proferemus
 I 5 *m* Strenue quod uolumus
 ostendere factum III 14, 24 *e* quo-
 modo quid fieri potuerit 13, 23 *m*
 quo in loco quid II 7, 10 *m* si quid

- inter quos II 13, 20 *e* dictis quibus IV 30 *m* aut quibus sociis III 4, 7 *e* sicuti notae quae IV 50, 63 *p* si qua tardius absolventur I 17 *e* si qua inciderit III 7, 13 *p*
- quispiam** II 21, 34 *m* 8 *p* ariolus IV 49, 62 *e* necessitudo quaeipiam II 16, 23 *e* quippiam fieri I 11, 20 II 27, 43 *m* III 3, 4 *p* aut aliud quippiam IV 6 *p* me indignum quippiam 30 *m* studium quodpiam II 27, 44 uitam cuiuspiam IV 25, 35 *m* 51, 65 rei cuiuspiam 15, 22 *p* 25, 35 *e* 49, 63 *p* formam si quam similem cuipiam dicemus III 23, 38 *e* aliquid quempiam fecisse IV 32, 43 *p* in alium quempiam II 7, 11 *e* in rem quampiam I 15 *p* IV 45, 59 *p*
- quisquam**: neque alius quisquam IV 41 *p* neque quicquam *ibid.* 11 *m*; 13, 19 *p* 30 *p* I 11, 18 *p* Cur quicquam IV 40, 52 *p* 3, 4 *p* Cur quemquam III 23, 38 *m* IV 9 *e*
- quisque**: unus quisque locus IV 7 *p* 12, 17 *p* suum quisque 3, 5 *m* ut quaeque, quoue tempore res erit gesta III 7, 13 *m* unum quidque I 8, 12 *p* unum quodque 27, 37 *m* quomodo quidque I 4, 7 *p* III 14, 24 *m* 3, 4 *p* 23, 39 *p* quare quidque IV 16, 23 *p* unumquodque genus 2, 3 *p* ad unumquodque maleficium 16, 23 *m* pro dignitate cuiusque III 2, 3 *e* innocentissimi cuiusque IV 15, 22 *m* superioris cuiusque uerbi 25, 35 *p* in unius cuiusque fortunas 39 *p* quae cuiusque — pronuntiatio sit III 13, 24 *e* IV 8, 11 *m* unius cuiusque rei, naturae *e. q. s.* 9 *e* 16, 23 *p* 51, 65 II 18, 27 *e* nominis, generis IV 1, 1 *m* 49, 62 *p* III 20, 33 *p* quoad cuique satis sit 3, 5 *e* quod quique primum dictum est II 29 *e* suum cuiquo tribuens officium IV 35 *e* uni cuique 37, 49 *m* 52 *e* rei III 2, 3 *e* 3, 5 *e* sibi quemque suo commodo 23, 39 *p* quantum quemque 18, 31 *e* unum quemque IV 37, 49 *m* horum 35 *m* quemadmodum quamque causam II 2, 2 *e* unamquamque rem III 3, 5 *e* IV 27, 37 *e* suspicionem II 7, 11 *e* ad unamquamque causam IV 45, 59 *e* II 2, 2 *p* IV 8, 11 *e* primos quosque locos III 22, 37 *e* quasque partes 24, 40 *e*
- prima quaeque 1 *e* quid quoque loco II 18, 27 *e* in uno quoque genere *p* in una quaque parte 20, 31 *e*: *uide* quisquis
- quisquis** IV 4, 7 *p* quicquid sciant II 7, 10 *p* ut certo quicquid loco pronuntietur III 9, 16 *p* quinto quoquo loco 18, 31 *e* quid in quoquo loco 19, 31 *m* quoto quoquo loco libebit 17 *e* ut quicquid primum gestum est I 9, 15 *p* II 2, 3 *m* 30, 47 *m* [quoquomodo possit IV 16, 23 *p*]
- quiuis** sensus II 5 *m* facile quiuis 4, 7 *p* IV 4, 7 *p* II 7, 11 *e* quiuis unus 8 *m* cuiusuis studium IV 51, 65 perfacile cuiuis 10, 14 *m* quamuis regionem III 19, 32 *m* ad quam uolemus indignationem IV 15, 22 *m* ad quoduis maleficium II 22 *p* in iuria quauis 19, 28 *m*
- quo** profecti sunt IV 10, 15 *e*; 51, 64 *m* 56 *m* 51, 64 *p* I 16, 25 usque eo quo I 9, 14 *m* quo grauior IV 40, 52 *e*; III 22, 37 *m* 23, 39 I 3, 4 *e* II 1, 1 *p* quo commodius I 3, 5 *p* 8, 12 *e* II 30, 49 *m* IV 43, 55 *p* quo — eo I 9, 15 *e* IV 47 *m* *e* quo setius I 12, 21 *e* III 17 *e* IV 3, 4 *m* quominus 49, 62 *m* 12, 17 *m* quo magis III 22, 37 *e*: *uide* magis
- quoad** possem IV 24, 34 *e* potestis 36 *e* eius fieri poterit I 2, 2 *p* satis sit III 3, 5 *e* IV 49, 63 *p* necesse sit 47 *p* uidebitur II 31 *e*
- quod** = quia I 12, 22 *m* *e* 14 *e* II 1, 1 *p* 10, 14 *p* 10, 15 *p* 11 *p* quod an quod II 12, 18 *e* *bis* 15 *e* 17, 26 *p* 21, 33 *m* 28 *m* 30, 49 *m* 23, 33 *p* *e* 24, 39 *p* IV 2, 3 *e* 2, 4, 5, 7 *p* *bis* 5, 8 *e* 9 *e* 44, 58, 46 *e* quod — quod II 7, 10 *e* III 6, 11 *quinquies* miramini quod — quod IV 36 *p* eo studiosius quod I 1 *p* III 8 *m* IV 11 *p* Quod — eo II 8 *e* eo non quod III 4, 7 *p* ideo quod II 8 *m* IV 32, 43 *e* idcirco quod II 24, 37 *p* propterea quod *m* 24, 38 *p* III 8 *m* 15, 27 *e* IV 1, 1 *e* *uide* ideo, propterea: haec res quod IV 7 *m* Quid est quod 13, 19 *m* 27, 37 *p* *bis* 40, 52 *p* 43, 55 *m* (II 18, 28 *p* nihil est quod III 22, 36 *e*) Quid quod IV 16, 23 *e* (nihil habere quod 10, 14 *e*) quod I 9, 16 *e* II 26, 41 *m* *bis* IV 1, 1 *p* nisi quod III 5, 9 *e* 22, 35 *m* prae-

terquam quod IV 35 *m* ultra quam
quod 47 *p*

Quodsi I 14 *e* IV 26, 36 *p* *e* 53, 66 *p* *m*
III 6, 12 *m* IV 4, 7 *m* 19, 27 *m* 44,
57 *e* 30 *e* 2, 4. 33, 44 *p* 39 *p*

quomodo I 4, 7 *p* 8, 13 *e* 2, 2 *e* 16,
25 II 1, 2 *m* 30, 48 *p* 7, 11 *m* 11 *p*
16, 23 *m* III 3, 4 *p* 7, 13 *m* IV 3,
4 *m* 18, 25 *p* 21, 33 *p* 26, 35. 56 *e*
Quomodo — item IV 23, 32 *e* 45,
59 *m* 37, 49 *m* quomodo appellem
IV 26, 36 *p* quone modo II 17, 26 *m*
timere, uereri quomodo IV 37,
49 *m* *e*

Quoniam I 2, 3 *e* 4, 7 *p* II 18, 27 *p*
29 *p* III 4, 8 *p* 6, 10 *p* 9, 16 *p* 12,
22 *e* 20, 33 *p* IV 1, 1 *p* 12, 17 *p*
29, 39 *p* I 3, 4 *e* 6, 10 *p* 9, 14 *p* 10,
16. 17 *p* *m* II 21, 34 *e* 25, 39 *p* *bis*
III 6, 12 *quater* 10, 18 *m* 11, 20 *e*
12, 20. 13, 23 *p* 14, 25 *m* 21, 35
IV 3, 5 *m* 5, 8 *m* 28, 39 *e* 46 *e* quo-
niam ergo III 20, 33 *p* I 2, 3 *e* et
quoniam IV 44, 57 *p* III 10, 18 *m*
quoniam quidem IV 46, 59 *e* quo-
niam *c. coni.* II 18, 27 *p* III 14,
25 *m* Quoniam igitur I 4, 7 *p* II
20, 31 *m* 21, 33 *p* III 12, 22 *e*

quoque I 9, 14 *m* *bis* 17 *m* *e* II 1, 1 *e*
4, 6 *m* *bis* 19, 29 *e* 21, 33 *e* 22 *e*
23, 35 *e* III 5, 9 *m* 8 *e* 12, 20. 14,
25 *p* 15, 26 *m* 22, 37 *e* IV 5, 7 *m*
7 *m* 15, 22 *p* 16, 23 *p* *m* 17, 24 *m*
24, 33 *e* 24, 34 *p* *m* 28, 39 *e* 29, 39 *e*
33, 45 *p* 38, 50 *m* 42 *e* 51, 64 *e* 52 *p*
sed — quoque I 15 *m* III 9, 16 *e*
IV 22, 30 *e* 23, 32 *m* cetera quoque
II 25, 39 *m* 17, 25 *e* IV 19, 27 *e*

quot I 10, 17 *m* III 4, 8 *e*

quotienscumque 20, 34

quoto quoquo loco 17 *m*

rabido spiritu IV 49, 62 *e*

radicitus 28, 38 *e*

rapinas 27, 37 *m*

raptemus in ordium I 5 *m* rapiun-
tur in seruitutem IV 39 *e*

raptim 51, 64 *m*

rara supplusione uti III 15, 27 *p*

raris interuallis 13, 23 *e* rarae dis-
ponentur exornationes IV 11 *e* raro

I 12, 22 *e* accidere III 22, 36 *p* 8 *m*
feri II 20, 33 *bis* uti IV 15, 22 *m*
31 *m* interponi 17, 25 *e* 23, 32 *e*

rarius utemur 27, 38 *e* uenit 19, 26 *e*

ratio non est ei rationi fidem ha-
bere cuius rationis ratio non ex-

tet 12, 18 *m* perditissima est 20,
28 *e* nulla staret illorum ratio 5,
7 *p* nulla honesta 16, 23 *m* bonis
rationibus praeditus 42 *m* meas
rationes munivit 43, 55 *m* nostram
rationem III 4, 8 *p* IV 1, 1 *m* ue-
strae rationes deserantur IV 36 *p*
suis rationibus prouidere 9 *e* ini-
micus 18, 25 *p* suas rationes in
tuto conlocare III 5, 8 *m* omnes
in casum conferre IV 19, 27 *m*
quod eorum rationem iuuat 5, 8 *e*
ad contrariam probandam 2, 4
quorum rationem improbamus III
23, 38 *p* neque bonam neque ma-
lam II 19, 29 *e* honestam III 5, 9 *p*
tutam 5, 8 *m* ab tuta ratione sen-
tentia *p* 4, 8 *p* rationes plurimas
et pessimas II 19, 29 *e* in aliam
rationem oratio confertur IV 31 *p*
haec ratio me fugit II 25, 40. 16,
24 *p* 4, 6 *m* ad hanc rationem nos
duxit IV 7 *m* rationes reip. 34, 45 *m*
omnis ratio totius orationis I 16,
26 *e* 17 *p* 16, 25 II 1, 2 *e* III 2, 3 *p*
quae ratio posset adcommodare
II 2, 2 *p* rationem et certam uiam
dicendi I 2, 3 *e* exordiorum 9, 16 *e*
4, 6 *p* inentionis 3, 4 *e* oratoris
officii 2, 3 *e* nostrae sententiae III 4,
8 *m* exemplorum IV 7 *e* imaginum
III 19, 32 *e* rationes expolitionis
adhibere IV 44, 58 rationem iuris
II 10, 15 *e* philosophiae ratio IV
56 *m* in sapientiae rationem II 27,
43 *m* ratio corporis motus III 15,
26 *p* constitutionis II 2, 3 *p* prae-
ceptionis III 16, 28 *e* I 1 *e* II 8 *e*
IV 2, 3 *e* 56 *e* contrariae descriptio-
nis II 12, 17 *e* artis rationem IV
56 *p* acerrimam inimicitiarum II
19, 30 *p* ratio uocis curandae III
11, 20 argumentationis tractandae
4, 8 *e* honestandae elocutionis IV
56 *p* rationem earum rerum inue-
niendarum III 1 *p* ad dicendi per-
tinere I 1 *m* de ratione dicendi *p*
ratio ornandi quaedam IV 32, 43 *e*
persuadendi I 10, 18 omnes ratio-
nes bene uiuendi IV 17, 24 *m*
optima uiuendi *p* ignoscendi II
17, 25 *p* rationem damus quae-
rendi III 23, 39 consilii nostri IV
1, 1 *p* rationes consiliorum I 9, 16 *p*
rationem ipsi a nobis poscimus
IV 16, 23 *p* ostendere quare I 15 *e*
cuius modi habere conueniat III

9, 16 *p* nec habet parem conparationis II 29 *p* ratio est habenda de 19, 30 *e* ratione fugitur invidia IV 38, 50 *e* demonstratum II 29 *e* IV 44, 57 *e* prouideri II 4, 7 *m* et industria III 11, 19 *e* abusionis IV 33, 45 *e* doctrinae III 16, 29 *p* declamationis 12, 20 hac ratione I 16, 26 *e* II 18, 27 *e* ea 14, 21 *e* qua ratione 1, 1 *p* IV 12, 17 *e* 56 *e* III 3, 4 *p* qualibet 2, 3 *p* aliqua 7, 13 *p* quadam 2, 3 *m* eadem 4, 7 *e* simili I 17 *p* IV 47 *e* alia 6 *e* mala 47 *p* astutiore 37, 49 *m* incommoda II 27, 42 duplici IV 37, 50 multiplici 44, 56 *e* cum ratione 34, 45 *e* cum diligenti I 2, 3 *e* certa II 9 *e* cum ratione utilitatis III 2, 3 *e* IV 25, 35 *m* amplificationis 28, 38 *p* dignitatis 52 *p* compluribus rationibus enumeratis 29, 40 *m* his rationibus I 6, 9 *m* IV 23, 33 *e* apertis 7 *p* isdem III 4, 7 *e* aliis II 4, 6 *p* aliis commodioribus IV 41 *p* multis et uariis 21 *p* rectissimis II 11 *e* satis certis 25, 39 *e*; ratio *pars argumentationis* II 18, 28 *m* cum ratione, sine ratione IV 17, 24 *e* cum rationibus, sine rationibus 43, 56 *e* ratio adfertur II 23, 35 *m* qualis sit 20, 32 *m* infirma 23, 35 *p* 23, 36 *p* 24, 37 *tr* uana 23, 35 *e* uitiosa *p* rationis confirmatio 18, 28 *p* 20, 32 *e* 24, 38 *p* bis 25, 39 *p* III 9, 16 *e* nullius indigere IV 17, 24 *m* breuiter expositam rationem II 18, 28 *m* eandem afferre quare 24, 37 *e* subiectione rationis IV 17, 24 *m* rationem subicere 43, 56 *m* 40, 52 *m* *p* rationem II 18, 28 *p* III 9, 16 *e* rationum expectatione IV 16, 24 hae rationes II 23, 35 *e* per rationem dicitur 24, 37 *p* in confirmanda ratione 24, 38 *p* extenuata ratione non absoluta expositio confirmatur 24, 37 *e* in huiusmodi rationibus *ibid.*; ratio *συνέχων* I 16, 26 *p* 17 *p* bis rationis defensio 16, 26 *e* contra rationem defensionis *m* ex ratione defensionis *e* rationem facti afferre *p* inuenta ratione *m*

ratio *cinalli* in causa II 12, 18 *e*

ratio *cinatio* *figura αἰτιολογία, ἐξ-ετασμός* IV 16, 23 *p* *constitutio συλλογισμός* I 13 *e* ex *ratio* *cinatione* *constitutio* *p* *e* *ratio* *cinationem* 11, 19 *p*

ratio *cinatur* II 23, 35 *m* *ratio* *cinati* *essent* IV 11 *p*

recedit a uitio 50 *m* II 20, 31 *e* ut ne recedamus ab eadem sententia IV 43, 55 *p* 44, 56 *e*; 55 *p* ab scripto II 9 *e* ut ab officio recedatur III 3, 5 *m* ab usitata uerborum potestate IV 31 *p* a uirtute recedendum III 3, 6 *p* ab ordine artificioso 9, 17 *p* cum ab instituto nostro recessissemus 21, 34 *e*; recedunt hirundines IV 48 *p* recessit ea res 17, 24 *e*

recens aduentus 34, 45 *p* recentem aliquam argumentationem relinquere III 10, 18 *e* alius alio recentior in dolore II 7, 10 *m*

recipere causas I 2, 2 *p* 2, 3 *e* II 1, 1 *p*

recitatione scripti 9 *p* legis 10, 15 *e* litterarum III 9, 17 *m*

recitare 17 *p* recitet scriptum II 10, 14 *e*

recordamini IV 36 *p*

recreatur uox III 12, 21 *m*

recta intellegentia I 1 *p* nostrae sententiae rationem rectam III 4, 8 *m* a uia recta deduci 3, 4 *e* recto studio II 17, 25 *e* rectumne fuerit, sit I 16, 26 *e* quod sit III 6, 11 *m*; rectum 2, 3 *m* bis 4, 7 *m* recti omnes partes 4, 8 *m* uocabulum 4, 7 *p* appetendi uoluptas *m* ex recto nascitur laudabile *p* rectum sequi *m*; recta abire IV 50 *e* recte licebit uel uti uel non uti I 4, 6 *e* testes recte adfuerunt 13 *m* recte factum 14 *p* cuius multa recte facta extant *e* fieri II 11 *p* recte petere possis 13, 19 *m* transferri posse IV 34, 45 *p* appellari 10, 15 *m* rectius fecissetis 50 *e* rectissimis rationibus II 11 *e* tuae rectissime uoluntati morem geramus 31 *e* quam rectissime fieri 10, 14 *m*

recusare IV 30 *p*

redarguatur oratio 27, 37 *m*

reddere uitam naturae 44, 57 *m* honorem reip. *p* iudicium reddidit II 13, 19 *e* bis alacriora studia reddit IV 2, 2 rem obscuram 32, 44 *e*; 49, 62 *p* III 15, 26 *p* IV 13, 18. 12, 18 *p* 54, 67 *p* 11 *e* 12, 17 *e* I 4, 6 *p* III 12, 22 *p* 19, 31 *e* IV 17, 24 *p* 14, 20 *m* I 2, 3 *p*

redeat domum III 2, 2 *p* redisse IV 41 *m* I 9, 14 *e* redire in memo-

- riam IV 49, 68 *e* reditur eodem
 saepius 45, 58 *p* 14, 21 *e*
redigit in singulas rationes 2, 3 *e*
 redigimus in ordinem III 9, 16 *p*
redimat captivos 2, 2 *m* redemit re
 parua maximam IV 44, 57 *e*
redintegratio eiusdem uerbi 28, 38 *m*
redintegrat idem uerbum *e* reno-
 uetur, non redintegretur oratio II
 30, 47 *p*
reducere ui eiectos 28 *e* ut redu-
 cerentur exules *m* reducitur uox
 III 12, 21 *e* ut auditor ad idem re-
 ducatur II 30, 47 *m*
redundans malis cogitationibus IV
 55 *m* cum urbs militibus redun-
 daret 52 *p*
ne refelli possit temporis parum
 fuisse I 9, 16 *p* II 7, 10 *m* refelle-
 mus *e* 11 *e* refelletur ratio 12, 17 *e*
 refellatur argumentatio 14, 21 *e*
referemus ordine ut quicquid erit
 dictum 30, 47 *m* aliquid I 5 *p* con-
 traria referuntur IV 45, 58 *m* sen-
 tentiae contrariae ex compara-
 tione referantur oportet *e* par
 membrum superiori referre 20, 27
 paria sunt omnia relata 47 *e* con-
 stat ex uerbis celeriter relatis 45,
 58 *e* referamus ad nostram perso-
 nam 24, 34 *p*; mihi gratiam retu-
 lerit 26, 35
refert parui II 4, 7 *m*
reformidant casus aduersos IV 17,
 24 *e*
regionem III 19, 32 *m* *e* in celebri
 regione 19, 31 *p*
regno florentissimo II 25, 40 *e*
 regna IV 27, 37 *m*
relatione contrariae sententiae IV
 28, 39 *e*
religio II 21, 34 *m* religionem I
 4, 7 *e*
religiose ius colendum III 3, 4 *m*
relinquit ex enumeratione certum
 et constans aliquid II 29 *e* una
 relinquitur rationibus conpluribus
 enumeratis IV 29, 40 *m* spatium
 cogitandi relinquunt auditori III
 12, 22 *p* quae sola de multis re-
 licta sunt IV 29, 39 *m* latiore locum
 defendendi nobis reliquerimus
 II 21, 33 *e* satis relinquitur suspi-
 cionis IV 54, 67 *m* plus relinquit
 in suspitione 53, 67 *p* res relinqui-
 tur in suspitione 54, 67 *m* relin-
 quamus inchoatam argumentatio-
 nem II 18, 27 *m* relinquitur in-
 choatum IV 30 *m* nihil istis relin-
 quatur quod suum uelint 3, 5 *p*
 Castra relinquerem? 24, 34 *m* I
 15 *e* relinquitur ut II 21, 33 *m* IV
 29, 40 *e* reliqui II 25, 40 relinquit
 impedimenta I 15 *e* Thasi prae-
 sidium 54, 68 *p* patrimonium 38,
 50 *m* nauem reliquerunt I 11, 19 *m*
 reliquerint *p* non testam relinquit
 IV 53, 67 *m* non reliquerunt poe-
 nam facinori 8, 12 *m* patrimonium
 relictum est? 23, 33 *m* relinquere
 in animis argumentationem III 10,
 18 *e* numquid relictum sit II 5 *m*
 si telum relictum *ibid.* quid in
 controuersiis relictum sit I 10, 17 *p*
 Kartago tollenda an relinquenda
 uideatur III 2, 2 *p* neque locum
 relinquenti IV 55 *e* relinquo *pro*
 omitto 27, 37 *p* iusiurandum reli-
 quisti 13, 19 *m* (foedera relinque-
 runt 14, 20 *p* (E)) illa reliquimus
 I 1 *m* aliquam partem ne relinque-
 rimus II 21, 33 *e* illa relinquere,
 ad sua deuenire IV 1, 2 *p* relin-
 quitur quasi transactum sit II 26,
 42 *p* uirtutem nullo tempore re-
 linquendam III 5, 9 *p*
reliquiae fundamentorum IV 15,
 22 *m*
Reliquae IV partes III 1 *m* prae-
 ceptiones II 31 *e* quae reliqua spes
 manet IV 25, 34 *p* Reliquum scrip-
 turae consumere 7 *m* operae 12,
 18 *e* ad reliquum comparat 26, 35
 persoluendum II 31 *e* id artis quod
 reliquum est IV 1, 1 *m* I 10, 16
 reliquum uidebatur esse ut II 2,
 2 *p* reliquum quod coeptum est
 dici IV 30 *m* reliqua trademus ex-
 ercitationi III 15, 27 *e*
remaneat in Italia III 2, 2 *p* re-
 manserunt in nauis I 11, 19 *m* re-
 manere debent loci III 18, 31 *p*
remedio est uoci 12, 22 *m*
remissio clamoris *p* cum uocis re-
 missione 13, 23 *m*
remissa uoce *ibid.* oratio *p* remit-
 tere in clamore 12, 21 *m*; si huic
 sit remissum II 30, 48 *m*
remoramini cum IV 36 *e* quos re-
 moratur expectatio iudicii II 30,
 48 *e* remorari damnationem I 16,
 26 *m*
remotione brachii IV 19, 26 *e*; re-

- motio criminis *constitutio μετάστασις* I 14 *m* 15 *p*
remoueat ab iracundia IV 37, 49 *p*
 remonebas animos a rep. 15, 22 *e*
 remonebat dubitationem II 19, 28 *e*
 procul id remoueris III 19, 32 *p*
 remouere ab industria quemquam 23, 38 *m* crimen a nobis II 17, 26 *m*
 animus remotus a sapientia IV 20, 28 *m* res ab aetatis nostrae memoria remota I 8, 13 *m* illorum auctoritate remota IV 2. 4 nomina remota a consuetudine 7 *m* genus narrationis a causa ciuili remotum I 8, 12 *e* sermonem ab omni uitio remotum IV 12, 17 *m*
renouatur grauitas prioris dicti 28, 38 *e* ut renouetur non redintegretur oratio II 30, 47 *p* imaginum renouandarum causa III 22, 37 *e*
reppulit ab se mulierem IV 52 *e*
repente 47 *m*
reperiunt domus cuius sit 51, 64 *m* si quem reperiat cui 49, 62 *e* reperiat dispar II 3, 5 *m* si id non reperiet *p* acute et cito reperiemus IV 56 *e* infantissimi reperiuntur II 11 *e* (superbi IV 39 *m*) ingrati IV 44, 57 *p* reperietur a nobis sententia II 9 *m* iudicationes reperiuntur I 17 *p m* haec legibus aliis rebus II 12, 18 *p* IV 54, 67 *p* ut ipse sibi reperiretur inimicus IV 14, 20 *e* reperire iudicationem I 16, 26 *e* par uitium II 3, 5 *m* imagines III 16, 30 omnia penes unum IV 5, 7 *e* constitutionem reperiri II 1, 2 *e* uerba IV 8, 11 *e* haec posse 22, 32 reperta constitutione, iudicatione I 16, 26 *p e* uestigium repertum II 5 *m*
repetitio *figura επαναφορά* IV 13, 19 *p*; crebra uerbi 25, 35 *p* hac ab ultimo repetitione II 22 *e*
repetere ab ultimo I 9, 14 *p* ne ab ultimo repetamus 9, 15 *m* quae longe repetitur II 22 *p* ne ab exordio repetatur enumeratio 30, 47 *m*; repeti argentum IV 51, 64 *e* de pecuniis repetundis I 11, 20 *bis* de primo libro repetetur praeceptio III 7, 13 *p*; primum repetimus uerbum IV 13, 19 *m* idem uerbum saepius repetatur 14, 20 *p* 26, 36 *p*
     hendant eos 47 *p*; facile **emus** expositionem II 20, 32 *e* exemplum reprehendatur 29 *p* ex simplici parte reprehenduntur 24, 38 *bis* reprehendere uitium 20, 31 *m* quod facile reprehendi potest II 20, 31 *p* IV 27, 37 *m* 36 *p*
reprehensio duplex II 25, 39 *p* reprehensionis non indiget 20, 31 *p* sine reprehensione *ibid.* confutari reprehensione *ibid.* uti 21, 33 *m*; conf. 22 *e*
repudiarem condicionem IV 24, 34 *e*
requiro consuetudinem ueterem 37, 49 *p*
res: res publica: *uide* publicus: res militaris *uide* militaris: res indicata *uide* indico; res gesta, rem gerere *uide* gero; res manu temptari possit IV 49, 62 *p* quo res cognitu facilius esset I 3. 4 *e* coarguitur II 5 *p* qua possit intellegi, cognosci IV 32, 43 *p* 43, 55 *p* uenit in iudicium I 13 *p* in hunc locum II 25, 40 quo comprehenditur IV 27, 38 *m* uerbo elata 26, 36 *m* uerbis exprimitur 55 *p* 54, 68 *p* re dicta 42 *p* ut agi res uideatur II 30, 49 *e* III 15, 27 *e* mutatur 43, 55 *e* res ab re separata est 47 *m* res omnes cum re comparare 2, 4 res tota totae rei similis 48 *e* rem semouens ab re 40, 52 *p* res ante oculos est 55 *p* res postulat *uide* postulo; res simplex IV 44, 56 *e* muta 53, 66 *p* communis 56 *p* parum locuples ad exornandum II 19, 30 *m* dilucidior possit esse III 23, 39 scripta I 12, 20 *p* contempta 3, 5 *e* honesta 3, 5 *m* III 2, 3 *m* uera I 9, 16 *m* ficta 8, 13 *m* parua, magna IV 4, 6 *m* breuis II 19, 30 *m* tenuis, humilis *ibid.* non eiusmodi III 3, 6 *p* 2, 3 *p* cuiusmodi 7, 14 *e* eiusmodi rem IV 26, 36 *e* res 38, 50 *e* tota III 11, 19 *e* IV 33, 44 *e* 54, 67 *m* 48 *e* utraque 47 *m* altera 37, 49 *p* breuiter absoluta 19, 26 *p* haec res *uide* hic; ea res *uide* is; eadem res *uide* idem; ipsa res *uide* ipse; ista res *uide* iste; quae res *uide* qui, quis; aliqua res IV 29, 40 *m* significatio est res quae 53, 67 *p* 54, 68 *p* II 30, 47 *e*; rei natura III 2, 2 *e* uestigium II 5 *e* utilitas I 10, 16 difficultate IV 7 *m* indignitatem 8, 12 *e* ueritate III 3, 5 *m* magnitudo IV 15, 22 *m* gratia 26, 36 *e* actores

17, 25 *m* significandae causa 31 *m* confirmandae 1, 2 *m* ante oculos ponendae 34, 45 *p* honestandae II 18, 28 *e* magnificandae III 4, 8 *p* augendae II 26, 40 rei totius memoriam III 20, 33 *p* imaginem *m* huius rei leniendae nullam rem adiumento futuram II 30, 48 *e* eius rei *uide* is; cuius rei *uide* qui, quis; rei alicuius potestates IV 25, 35 *p* cuiuspiam nim *e* compellatio 15, 22 *p* cuiusque uerba 8, 11 *e* unius cuiusque exempla 9 *e* unicuique rei modum statuemus III 3, 5 *e* 2, 3 *e* utriusque IV 47 *e* nullius causa 49, 62 *p* tutae rei qui honestam praeponet III 5, 9 *p* ei rei aliquam rem negamus esse similem IV 46 *m*; *uide* is; cui rei II 19, 28 *e* ante rem, praeter rem loqui IV 1, 1 *p* ad rem aliquid addi II 27, 43 *m* ad rem adorendam 4, 7 *m* rem spectari oportere I 6, 9 *m* rem tempus locum ante oculos ponet II 14, 22 *e* 15 *e* uenire in iudicium *ibid.* ubi pagunt 13, 20 *e* meminisse III 20, 34 subiecit sub aspectus IV 47 *e* confirmare 3, 6 *p* narrare I 9, 14 *p* 9, 15 *p* pronuntiare IV 43, 56 *m* uerbis consequi 39 *e* quae rem consequi solent II 30, 49 *e* expolire IV 42 *p* augere I 6, 9 *e* certam, sumptam ex uita IV 17, 25 *e* perniciosam II 14, 22 *p* similem afferre IV 48 *p* consimilem 34, 45 *e* gestam *uide* gero; simplicem IV 32, 43 *e* rem obscuram, perspicuam facit, reddit *uide* facio, reddo; rem perspicuam, non suspiciosam uideri II 7, 11 *p* in rem conferre culpam I 15 *p m* II 17, 26 *m* in rem quandam *e* certa lex in rem nulla adfertur I 13 *e* ad rem pertinet 9, 15 *e* II 9 *p* IV 27, 37 *m* res quae sequantur aliquam rem 54, 67 *m*; 29, 39 *p* 46 *m* aliquam idoneam rem II 21, 33 *p* in quandam rem uerbum transfertur IV 34, 45 *p* ad rem quampiam 45, 59 *p* unamquamque rem certo uerbo concludi 27, 37 *e*; III 3, 5 *e* IV 8, 11 *e*; nullam rem esse, quam II 7, 11 *m* 30, 48 *e* *bis* III 5, 8 *m* non ullam rem IV 9 *m* totam 55, 69 alteram II 28 *p* in aliam transferri 26, 41 *p* I 9, 15 *m* ipsam II 13, 19 *p*

III 2, 2 *e* ad hanc pertinere IV 27, 37 *p*; 43, 55 *p* istam fugere 36 *p* eam rem *uide* is; eandem plane dicere IV 42 *p* *bis* si quam rem *uide* quis; quam rem consuetudo optime potest iudicare II 28 *m* re et uerbis IV 39 *m* 40, 52 *p* de re dicere I 1 *e* detrahi II 27, 43 *m* ab re principium sumetur III 6, 11 *p* cum re conuenire IV 3, 6 *bis* re noua, admirabili III 22, 35 *p* uulgari et usitata 22, 36 *m* extraria adsumpta I 14 *p* contraria IV 18, 26 in frigidissima 15, 21 *p* utilissima, parua maximam redemit 44, 57 *e* de re firmissima 45, 58 *p* dissimili II 29 *m* ex dispari IV 45, 59 *p* ea re neglecta II 30, 48 *m* narrata III 10, 18 *m* intellecta IV 49, 62 *m* transacta II 5 *m* in amplificanda re IV 55, 69 aliqua re *uide* aliquis; cum utraque re II 21, 34 *e* de utraque re III 12, 22 *e* in altera II 28 *p* de re altera *ibid.* de alia 27, 43 *p* ex alia IV 34, 45 *p* in ipsa 55 *p* in ea ipsa re 3, 5 *p* in hac III 12, 21 *e* 16, 28 *p* 16, 29 *p* IV 14, 21 *p* ab hac re III 24, 40 *m* in ea re II 15 *p* de hac re IV 1, 1 *p* ea re abutimur II 25, 39 *p* ea re *pro* ideo *uide* is; ex ea re, de ea re *uide* is; de eadem re *uide* idem; ab, de, ex aliqua re *uide* aliquis; nulla re inducti IV 9 *e* ab nulla re honesta deduci III 3, 5 *m* qua in re 3, 4 *p* IV 3, 5 *p* qua de (re) I 5 *p* IV 12, 18 *m* 44, 58 qua re *uide* quare; si qua in re III 3, 4 *p* si qua re 22, 37 *m* 10, 18 *m* res exponendae sunt II 30, 47 *e* non egent orationis IV 54, 68 *e* plures 35 *p e* II 25, 39 *p* IV 53, 66 *e* apertissimae IV 36 *m* illae II 30, 48 *p* eae III 11, 19 *e* eadem 12, 22 *e* (?) duae, tres sunt quae II 21, 34 *p e* IV 40, 52 *m* I 9, 14 *p* IV 12, 17 *p* 26, 35 probabiliore reddit IV 2, 2 faciliores III 24, 39 *m* magnas, humiles 3, 5 *p* usitatae 22, 35 *e* dispersae IV 40, 52 *e* gestae *uide* gero; consequentes res uniuersae comprehenduntur IV 39 *e* omnes res *uide* omnis; de iis rebus quae res I 2, 2 *p* IV 9 *m* 7 *m* *uide* accusantium res; rerum natura III 12, 21 *e* principia 22, 36 *e* inuentio I 10, 16 III 1 *p* magnitudo

motio criminis *constat*
us I 14 m 13 p

remoueat ab irac.

remouebat animo.

remouebat dubit.

procul id rem.

remouere ab in.

23, 38 m crimen.

animus remotus.

20, 28 m res.

memoria remot.

auctoritate rem.

remota a con.

narrationis.

tum I 8, 12.

ntio remotum.

renouatur gra.

28, 38 c ut re.

gretur oratio II.

renouandam.

reppulit ab.

repente 47 m.

reperiunt dol.

si quem re.

periat dispar.

reperiet p. au.

mus IV 56 c. is.

tur II 11 c. (se.

grati IV 44, 7.

bis sentent.

reperientur i.

aliis rebus i.

nt ipse sibi.

IV 14, 20 c.

i 16, 26 c. par.

imagines III 1.

unum IV 5, 7.

periri II 1, 2.

hac pose 22.

tutione, ind.

uestigium re.

repetitio figu.

19 p; crebra.

ab ultimo re.

repetere ab.

ultimo repet.

longe repe.

ordio repet.

repeti ad.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

u. u.

re. re. re.

re. re. re. ex rebus — ex con.

re. re. re. III 6, 10 p IV 17, 21 p

re. re. re. 18, 25 p. ex. re. re.

re. re. re. ex quibus rebus con.

re. re. re. 17 p in prosperis rebus

re. re. re. 14 c contrariis III 3, 6 m

re. re. re. rebus 24, 39 m difficillime

re. re. re. 3 m extraneis 31 c simili.

re. re. re. 13, 19 p maioribus,

re. re. re. dissimilibus II 12, 18 m

re. re. re. 10 m comparandis 28 p

re. re. re. ceteris vide ceteri; in om-

re. re. re. rebus vide omnis; in ipsis

re. re. re. non in uerbis IV 13, 18 de

re. re. re. rebus quibus in rebus I 9, 16 m

re. re. re. 1 p (pro) eis rebus III 3, 5 m

re. re. re. restit I 11, 18 c

re. re. re. resisteret II 5 c restiti libidini ma-

re. re. re. 12, 17 m restitisti inimicis

re. re. re. IV 19, 26 m

re. re. re. respicit puerum 50 p respice 55 m

re. re. re. respondeamus cui loco primum I

re. re. re. 10 m responderet II 5 c nugato-

re. re. re. re. responsum IV 36 m rogata,

re. re. re. responsa III 14, 24 c

re. re. re. restitutum II 25, 40

re. re. re. restant IV 81 p

re. re. re. retardabimus III 14, 24 m retar-

re. re. re. dare animum I 17 c

re. re. re. retentans IV 49, 62 c

re. re. re. reticendo arteriae adquiescunt III

re. re. re. 12, 21 p tametsi reticuerimus I 9,

re. re. re. 14 m

re. re. re. retinet animum attentum IV 16,

re. re. re. 24 III 12, 22 m retinetis cum in

re. re. re. ciuitate IV 36 c memoria artificiosa

re. re. re. retineat et amplifiet commoda

re. re. re. naturae III 16, 29 p concordiam

re. re. re. retinebimus IV 33, 44 p retinere

re. re. re. mulierem 16, 23 m fortitudinis re-

re. re. re. tinendae causa III 3, 5 p

re. re. re. reuulsis maiorum sepulchris IV 8,

re. re. re. 12 m

re. re. re. reuereri uirtutem 17, 24 p

re. re. re. reuertor ad illud 27, 37 p reueri-

re. re. re. mur 13, 19 m reuertetur 24, 33 p

re. re. re. reuertemur II 12, 18 c III 7, 14 m

re. re. re. 10, 17; IV 14, 20 p reueriti III 9,

re. re. re. 17 c IV 15, 21 c reuertendum ui-

re. re. re. detur II 16, 23 p

re. re. re. rudescent rationes IV 34, 45 c

re. re. re. rulscent 53, 66 m

re. re. re. ruanur eodem identidem II

re. re. re. 27 m

re. re. re. I 12, 22 p 14 m bis II 5 c

re. re. re. 21 p 15 p 16, 24 p 17, 26 m reo

re. re. re. re. fuisse 4, 6 p quid reo, quid

accusatori conueniat 4, 7 *p* si com-
modum sit I 12, 22 *e* ignosci, con-
cedi II 16, 24 *m* 17, 26 *e* duplicem
defensionem parabis IV 35 *e* reum
II 20, 33 *e* multi ab reo II 27, 43 *e*;
II 20, 33 *m* II 6 *p* 15 *p*

rex Areus, Agamemnon IV 34, 46 *e*
II 23, 36 *e* regem IV 16, 23 *m* re-
ges Atridae III 21, 34 *p* eieci IV
 53, 66 *m*; 9 *m* uti regibus II 26,
 40; 30, 48 *p*

h **etoris** praeceptio III 13, 23 *p*

h **etoricam** I 1 *p* II 27, 44 *p* rheto-
 ricæ praeceptione IV 44, 56 *e* de
 V parte rhetoricae III 24, 40 *e*
 difficillima 8 *e* omnium partium
 16, 28 *p* nihil rhetoricae praecep-
 tionis IV 56 *m* stadium rhetoricae
 artis 3, 4 *e* (E) nequid rhetoricae ar-
 tis III 1 *e* in arte rhetorica IV 56 *e*
ideatur 6 *m*

idiculus sit 1, 2 *m* uideretur 6 *m*
 ridiculas aliquas res III 22, 37 *m*
 ridiculum 22, 35 *m* est 23, 38 *p* IV
 5, 8 *e* fore 6 *e* ridicule facere *m*

igare ingenia *e*

isum mouere I 6, 10 *m* pudentem et

liberalem comparare III 13, 23 *e* risus

cum significatione parua 14, 25 *p*

ogas ut IV 13, 19 *e* rogat et sup-

plicat 52 *m* cum roget patria 44,

57 *m* huius exemplum aliunde ro-

gabo 6 *p* rogabimus ut I 4, 7 *e* si

rogasset hospites IV 26, 36 *p*

Aethiops rogetur ab auunculo 50 *m*

rogata, responsa III 14, 24 *e*

rubrum IV 49, 63 *p*

rubores 10, 14 *m* exhausto rubore

scurra *e*

rubrica delibutam III 22, 37 *m*

radis plane IV 4, 7 *p* nemo 4, 6 *e* 4, 7 *m*

rudere 31 *m*

rumor probabilis II 8 *e* ei rumori

fidem habere *m* turpem rumorem

proferre *e* uerum *m* rumore po-

puli comprobantur IV 41 *m* falsos

rumores dissipatos II 3, 5 *e* 8 *p*

contra rumores dicere 6 *m* 8 *p* ru-

moribus credi non oportere 3, 5 *e*

Ab rumoribus dicere 6 *m* 8 *p*

ruperunt (M) foedera IV 14, 20 *p*

sacer locus II 4, 7 *p* sacrum legere
 30, 49 *e*

saepe I 9, 16 *m* II 7, 10 *e* 13, 19 *e*

bis 27, 43 *e* saepe multi *ibid.*

saepe numero *ibid.* III 8 *e* minus

saepe *ibid.* saepe — saepe *m*; 10,
 17 IV 54, 68 *e* III 16, 28 *e* 19, 31 *e*
 20, 33 *m* 22, 35 *e* 23, 38 *e* IV 10,
 15 *m* **bis** 14, 20 *p* 20, 23 *p* 43, 55 *p* *m*
 44, 57 *p* in initio enuntiati IV 24,
 33 *p* quam saepe III 12, 21 *e* sae-
 pius I 9, 14 *e* IV 14, 20 *p* 14, 21 *e*
 27, 38 *e* 28, 38 *m* 42 *p* 45, 58 *p*
 saepissime II 8 *e*

sagittis IV 30 *e*

cum sago 52 *p*

salsamentari 54, 67 *m*

salus militum 24, 34 *e* suae saluti,
 communi saluti consulere 44, 57 *m*
 patriae 43, 55 *m* salutem pariat
 III 5, 8 *e* sibi comparare II 19, 28 *m*
 pro salute patriae IV 42 *m* 43, 55 *e*
 44, 57 *e*

saluus *ibid.*

sanciat lex II 10, 15 *m* quod legi-
 bus sanctum sit 9 *e* posteriore lege
 10, 15 *m* 30, 48 *p* quod populi
 iussu sanctum est 13, 19 *m*

sanctimonia nuptiarum IV 33, 44 *e*

sanctio II 10, 15 *p*

sanctissimae patriae cinerem IV
 8, 12 *e* sanctissimum nomen pa-
 triae 44, 57 *m*

sane 50 *m* magna 49, 63 *p* contri-
 batur 50 *m*

sanguinolentam palmam 39 *m*

sanguis 45, 58 *m* 22, 31 *e* misc-
 rando sanguine aspersus 55 *e* suo
 aluerunt inimicorum crudelitatem
 15, 22 *p* tuo satura iracundiam 52 *m*

sapiens 42 *m* 43, 55 *p* *m* 44, 57 *p*
 16, 23 *e* sapientes II 24, 37 *m* pu-
 tandi IV 44, 57 *p* *e* sapienter fa-
 ciunt 17, 25 *p* cogitant 17, 24 *e*
 res iudicatas I 5 *e* sapientissimum
 hunc iudicare IV 43, 55 *e* homini-
 bus sapientissimis II 30, 48 *p*

sapientiam nestram desidero IV 37,
 49 *p* a sapientia remotus animus
 20, 28 *m* in sapientiae rationem II
 27, 43 *m*

sarisae IV 32, 43 *p* conf. *p.* 322, 18
 et errata

satietas uitetur 11 *e* ne satietatem
 pariat 27, 38 *e* satietate afflicere
 23, 32 *m*

satis supplicii 10, 15 *e* spatii II 4,
 7 *m* **bis** signi IV 1, 1 *p* suspicionis
 54, 67 *m* habere firmamenti II 7,
 11 *e* praesidii 16, 24 *m* quod satis
 ei persolui possit IV 43, 55 *m* sa-
 tis longum II 4, 7 *m* certis ratio-

nibus 25, 39 *e* idoneus *uide* idoneus; satis commode III 15, 27 *e* strenue IV 51, 64 *m* abundanter III 1 *p* plane IV 46 *p* creuit I 17 *e* scio II 31 *e* dictum I 8, 12 *p* II 12, 18 *e* III 15, 25. 19, 32 *e* IV 4, 7 *e* 38, 50 *m* probati 2, 4 *m* laudare 43, 56 *p* ostendisse II 18, 27 *p* uix satis otium studio suppeditare possumus I 1 *p* consequi rem uerbis IV 39 *e* cautum II 12, 18 *e* dicere, exponere satis erat, satis fuit, id quod satis esset II 22 *p m* fuerat dixisse 21, 34 *e* cui satis esse nihil potest IV 17, 24 *p* diutius quam satis sit commorari II 18, 27 *m* ne cui satis sit ad IV 2, 4 *m* quod satis sit ad rem 43, 55 *p* quoad satis sit ad 49, 63 *p* quoad cuique satis sit III 3, 5 *e* qui non satis habet IV 17, 24 *p* non satis habere praecipere 1, 1 *e* satis habebit similem esse 5, 8 *p* satis facere nobis II 26, 41 *e* satis fecisti iniuriarum Labeoni IV 27, 37 *p* satis facias 10, 14 *p* satius est uti II 26, 40 I 9, 14 *e* IV 26, 36 *e* utrum satius sit populum frumentum accipere an non accipere II 28 *p* utrum satius fuerit facere id an id 14, 21 *p* satius esset IV 26, 36 *m* satius esse duxit I 15 *e* satius fuisse id facere *m*
saturare crudelitatem IV 34, 45 *m*
 satura iracundiam tuo sanguine 52 *m*
in scaena I 14 *p* II 13, 19 *e* pone scaenam IV 10, 14 *m*
scapham I 11, 19 *e*
scelerati IV 8, 12 *e* sceleratam manum 55 *e* scelerate 28, 38 *e*
scelus 22, 31 *m* spumans ex ore 55 *e* huius sceleris qui sunt adfines 8, 12 *m* scelere se contaminarunt II 19, 29 *p* uestro contabuistis IV 15, 22 *m* redundans 55 *m* cum hoc scelere comparari 8, 12 *p*
scientia rei militaris 27, 37 *e* [iuris civilis I 12, 22 *p*] scientia cuiusdam artificii III 2, 3 *e* scientia — inprudencia II 4, 7 *e* artem aut studium aut scientiam 27, 44 *p* odiosam scientiam III 3, 6 *e* [3, 4 *p*] maleficii certam sumere scientiam IV 41 *e*
scio satis II 31 *e* certo IV 43, 56 *p*; III 23, 38 *p* scimus I 9, 14 *p* IV 37, 49 *m* scitis omnes 24, 33 *p* sciunt

9 *e* litteras III 17 *p* sciat aut audierit IV 35 *e* quicquid sciant dicant II 7, 10 *p* utrum scierit an ignorauerit 16, 24 *m* scieritne 4, 7 *m* *conf.* 9 *p* data sit opera ut sciretur 16, 24 *p* scire nonnihil, multa IV 4, 7 *m*; 2, 3 *m* oportet III 15, 27 *e* ut scire possint I 9, 14 *m* possumus III 21, 35 possis IV 44, 56 *e* scire et existimare poterant 9 *p* illos non potuisse II 6 *e* quare potuerit 4, 7 *e* quod possit 7, 10 *e* poterimus I 6, 10 *p* sciri potuit II 4, 7 *m* possent 7, 10 *m* ne parum multa scisse uiderentur I 1 *m* non scire IV 27, 37 *p* scientior eris praeceptorum II 31 *e*
scribis artem tuam IV 3, 5 *p* scribit artificiose 4, 7 *m* cum scribunt 3, 6 *e* aliquid suum 3, 4 *p* scribunt aut locuntur *ibid.* ut breuiter scribam II 26, 41 *p* cum scribas IV 26, 36 *m* scribat ex arte 3, 6 *m* omnia scribant 3, 4 *p* scribet commode 4, 7 *e* scriberemus ea potissimum II 1, 1 *m* scripsit diligenter III 11, 19 *e* scripserunt IV 1, 1 *p* III 23, 38 *p* 17 *p* quod scripserit II 9 *e* 10, 14 *p* IV 3, 6 *m* scribere III 17 *p* de 2, 3 *m* II 1, 2 *p* artem IV 3, 6 *bis* nihil 3, 4 *p* ipsum ex arte 4, 7 *m* plura, pauca 49, 62 *m* scribi commode III 15, 27 *e* commodissime IV 42 *e* dilucide III 11, 19 *e* omnia maxime scribenda IV 2, 3 *e* ad scribendum uenimus I 1 *e* de maximis rebus primum scribendum fuit II 1, 1 *p* non necessario scribendum putarit 10, 14 *p* quid, quod scriptum sit 9 *m* 10, 14 *m* similiter 12, 18 *m* consulto de ea re scriptum non sit *e* quomodo scriptum esset 11 *p* nec esse ambigue scriptum *m* dilucide 9 *e* scriptum fuisse *p* quae sint ex arte scripta IV 4, 7 *m* ab aliis commode scripta *ibid.* leges ne scriptas quidem iudicasti 24, 33 *e* res scripta — scriptum I 12, 20 *p* scriptum et sententia 11, 19 *p* ambiguum esse II 11 *p* contra scriptum iudicare 10, 14 *e* scriptum recitare *ibid.* scripti recitatione 9 *p* interpretes 11 *e* sententia scripto attributa 9 *m* in quolibet scripto *p* in scripto aut e scripto controuersia I 11, 19 *p* ex scripto et sententia *p e* cum scripto ipso dissentit no-

- luntas *p* II 9 *p* a scripto dicere
ibid. ab scripto iudicare *e* recedere
ibid. sine scripto intellegi 10, 14 *p*
 propter ceterorum scriptorum si-
 militudinem 12, 18 *e* cuius nomine
 scripta dentur agenda I 14 *p*
 scriptor II 9 *e* 11 *p* scriptoris uolun-
 tas I 11, 19 *p* II 9 *p* 10, 14 *e* scrip-
 torum uoluntas *ibid.* scriptoris
 commoditas *p* conlaudatio 9 *p* scrip-
 torem 10, 14 *m*; Graeci scriptores
 I 1 *m* ab historiarum scriptoribus
 IV 5, 7 *e* ab artis scriptore 6 *p* cum
 ceteris artis scriptoribus I 9, 16 *e*
 ipsos artis scriptores IV 5, 8 *p* ip-
 sum artis scriptorem *e*
 scripturae III 17 *m* reliquum scrip-
 turae IV 7 *e* scripturam 3, 4 *e* de
 tanta et tam diffusa 2, 3 *m* scriptura
 uoces imitari III 15, 27 *e*; I 4, 6 *e*
 scurram IV 10, 14 *e*
 secundum principium, narrationem,
 argumentationem II 9 *p* 30, 47 *p*
 III 9, 17 *m* IV 40, 52 *m* secundum
 auctoritatem, uitam testium II 6 *e*
 secundus locus 30, 48 *p* liber III
 4, 8 *e* 9, 16 *e* IV 44, 56 *p* 44, 58;
 secunda fortuna 17, 24 *p* III 6, 10 *p*
 temporibus secundis IV 17, 24 *e*
 sed etiam, sed quoque, sed tamen
uide etiam *e. q. s.* sed I 8, 13 *m*
 14 *p* 15 *p* 17 *m* II 17, 26 *p* 19,
 30 *m* 24, 37 *p* 25, 40 *m* III 11, 20 *p*
 (nonnihil — sed maxime) IV 19,
 26 *p* 22, 30 *e* 31 *m* 37, 49 *e* 46 *m*
 50 *e* 52 *m* bis non — sed I 9, 14 *m*
 15 *p* bis II 12, 17 *m* 14, 21 *m* 16,
 24 *m* 17, 25 *m* 22 *e* 24, 37 *e* 26, 41 *e*
 27, 44 *e* 28 *e* 29 *m* 30, 49 *m* III 4,
 7 *p* *m* 7, 13 *p* 22, 36 *e* 22, 37 *p* IV
 3, 5 *m* bis 5, 8 *m* 6 *e* bis 8, 12 *e*
 10, 14 *m* 13, 18. 13, 19 *m* 14, 21 *e*
 15, 22 *e* 20, 27. 25, 35 *m* bis 27,
 38 *m* 28, 38 *e* 31 *p* 40, 53. 42 *p* 44,
 58. 45, 58 *m* 47 *m* 48 *e* 50 *p* 54, 67 *e*
 non — sed ut I 1 *e* 11, 18 *p* III
 24, 39 *e* IV 47 *p* sed potius II 11 *m*
 Sed in principio enuntiati III 5, 8 *p*
 7, 13 *p* (Sed si) 7, 13 *m* 16, 28 *e*
 19, 32 *m* 21, 34 *m* 22, 37 *e* 24, 40 *p*
 IV 1, 1 *m* 11 *e* 17, 24 *m* 19, 27 *e*
 29, 41. 31 *m* 43, 56 *m* 48 *m*
 sedes 52 *m* sedetis 36 *e* sederem in
 castris 24, 34 *m*
 seditionibus uestris 53, 66 *p*
 sedari res uetustate II 30, 48 *e*
 sitim sedet IV 6 *m* sedata, seda-
 tissima uox III 12, 21 *p* 12, 22 *p*
 14, 24 *p* sedato gestu 15, 27 *m*
 sedulo I 17 *e*
 selectores IV 4, 7 *e*
 selegere 4, 6 *e* selegi de multis
 50 *p*
 semel [quod diximus I 9, 14 *e*] re
 semel dicta IV 42 *p* si semel aliter
 iudicatum sit II 30, 48 *e*
 de semissibus lex I 12, 21 *p*
 semouens rem ab re IV 40, 52 *p*
 semper II 3, 5 *p* 19, 29 *e* 31 *m* 4, 7 *p*
 IV 5, 8 *e* 7 *e* semper omnis *ibid.* 17,
 24 *p* 18, 25 *p* 35 *p* 42 *m* ferme semper
 41 *e* non semper II 19, 30 *p* III
 9, 17 *e*
 senatus I 12, 21 *m* III 2, 2 *m* bis *e*
 IV 14, 20 *m* 14, 21 *m* senatus offi-
 cium 35 *m* uoluntas *ibid.* nomen
p auctoritas 55 *p* senatui II 30, 48 *p*
 senatum I 12, 21 *p* 14 *e* II 17, 26 *p*
 IV 35 *p*
 senectutis spes 39 *m*
 sensus quibus II 5 *m* sensum aurium
 IV 23, 32 *m* aliquo sensu percipi
 II 5 *m* quodam animi IV 20, 27 ad
 sensus nostros pertinere III 11, 19 *e*
 omnium personarum sensus 14, 24 *e*
 sententia scripto adtributa II 9 *m*
 bis sententia et uoluntas *e* utra
 uera sit 11 *p* uocabuli 12, 17 *m*
 nostrae sententiae rationem III 4,
 8 *m* contrariae relatione IV 28, 39 *e*
 contrariam sententiam II 10, 14 *m*
 unam sententiam significat res
 scripta I 12, 20 *p* scriptum et sen-
 tentia *ἡνὲν καὶ διάνοια* 11, 19 *p*
 bis *e* nullam ex altera parte sen-
 tentiam interpretari II 11 *e* ab sen-
 tentia dicere 10, 14 *p* aliud uerbis
 aliud sententia demonstrans IV 34,
 46 *p* duas aut plures sententias
 scriptum significat I 12, 20 *p* II 11 *p*
 IV 53, 67 *e* sine totius sententiae
 demonstratione 19, 26 *p* uerborum
 et sententiarum adcommodatio I
 2, 3 *m* sententiarum exornatio *uide*
 exornatio; ad sermonis sententias
 adcommodare III 15, 26 *m* con-
 cinniores reddere 12, 22 *p* duae
 efferuntur IV 28, 39 *p* contrariae
 45, 58 *e* cum absolute sententia-
 rum 19, 27 *p* sententia *γνώμη* 17,
 24 *p* illud genus sententiae *m* sen-
 tentiam uerbis efferre 19, 27 *e* in sen-
 tentia *p* sententiae huiusmodi 17, 24
m *e* sententias eligere de tragoediis

2. 7. 10 E

- 4, 7 *p* sententias eloqui 52 *m* interponi 17, 25 *m* ab eiusdem sententiae exemplo non recedere 44, 56 *e* 43, 55 *p* graues sententiae eligentur 8, 11 *e* sententiam traicere ad sermocinationem 42, 55 non est sententia te hortari III 24, 40 *e* ab tuta ratione sententia est alicui 5, 8 *p* ad principii sententiam reuerti 9, 17 *e* 10, 17 *p* in ea sententia erit ut IV 42 *m* et quae similes sententias habebunt quibus sententiis contraria III 6, 12 *e* contrariam sententiam non constare cum superioribus et inferioribus sententiis II 10, 14 *m* de quo sententia lata est II 13, 19 *m* qui sententiam dicent III 2, 3 *p* ne sententia desisteret IV 55 *p* grauem sententiam ferre 39 *m* in sententiis ferendis 36 *m* suis sententiis deligere 35 *m* uestris sententiis absolvere 14, 20 *m* 39 *p*
- quid sentiamus 54, 67 *e* quare id scriptor senserit quod scripserit II 9 *e* sensi et non suasi IV 25, 34 *m* sensit idem 33, 45 *p* ultra quam amicus sentire possit 47 *p*
- seorsum tractandum III 4, 7 *p*
- separatim tractatur 8 *e* diuidit IV 35 *e* spectare 40, 53 dici 4, 7 *e* 40, 53 III 10, 18 *p* sumitur IV 33, 44 *p* bis III 2, 3 *p*
- separauimus III 4, 7 *p* a superioribus IV 31 *p* separare et notare 2, 3 *m* locus separatus a causa 45, 58 *m* res ab re separata est 47 *m* separatis partibus 30 *p*
- sepeliri prohibuerunt 22, 31 *e*
- septem 44, 56 *e*
- septimus locus II 30, 49 *p*
- sepulcris reuulsis IV 8, 12 *m*
- sepultura prohibere 24, 33 *e*
- sequeris bonos IV 26, 36 *m* secuntur illi 50 *e* sequatur III 22, 36 *m* sequamur ordinem 9, 16 *m* quas uitemus quas sequamur imagines 21, 35 res quae sequantur aliquam rem IV 54, 67 *m* si ea sequemur quae praecepta sunt I 9, 15 *e* eam praeceptionem III 9, 16 *p* Quae si sequimur IV 56 *e* secuti non sumus exemplorum rationem 7 *e* secuti itiam 17, 24 *m* sequi uiam gines III 17 *e* uerba et 9, 14 *p* tutam rationem ctum 4, 7 *m* quid iudicem conueniat II 9 *p* alterum sequi uitare alterum III 3, 4 *p* quales sequi, quales uitari oporteret II 2, 2 *m* res magnas sequi et appeti oportere III 3, 5 *p*
- sereno uitae tempore IV 48 *m*
- ab serio sermone ad iocum III 14, 25 *p*
- sermo 15, 26 *m* bis *e* 14, 25 *p* 13, 23 *p* *m* I 7 *m* (lenis) IV 33, 44 *m* omnis consumitur in 50 *e* friuolus 11 *e* huiusmodi *m* personae attribuitur 52 *p* sermonis et morum societas 27, 37 *e* puri consuetudo 8, 11 *m* cottidiani 32, 43 *e*; alieni interpellatores II 11 *e* uenustas IV 16, 24 festinitas I 8, 13 *m* ipsius perpolitio IV 13, 18 ad sermonis sententias uultum adcommodare III 15, 26 *m* adcommodata ad sermonem IV 16, 24 transire III 12, 21 *p*; 13, 23 *p* sermonem purum conseruat IV 12, 17 *m* intimum, cottidianum 10, 14 *p* subicere 52 *e* sermone animum retinet III 12, 22 *m* in sermone uitia IV 12, 17 *m* in sermone uersantur usitata uerba *e* ab sermone serio ad iocum III 14, 25 *p* efferri uulgari sermone IV 56 *p* pauco uti 33, 45 *e* annuo enarrare 51, 64 *e* sermones adcommodatos ad dignitatem 52 *e* in sermonibus amicorum 18, 25 *e*
- sermocinatio *figura διάλογοι* 52 *p* 43, 55 *p* 42, 55. 43, 56 *m* sermocinationes 52 *e*
- sero II 25, 40
- serpit per forum IV 49, 62 *m*
- seruit nulli turpitudini 17, 24 *p*
- in seruitutem rapi 39 *e* 8, 12 *m*
- seruanit ciuitatem 13, 19 *p* libertatem seruare 53, 66 *e* leges, mores oportere seruari III 3, 4 *m* nisi haec seruata sint I 9, 16 *m* seruandum est ut lenis sit sermo 7 *m* seruaretur breuitas III 21, 34 *e* ad uocem seruandam 12, 21 *e*
- seruulus IV 51, 64 *p* *m*
- seruus tuus 11 *m* is I 14 *e* de eo seruo *ibid.* da seruos in quaestionem IV 30 *p* ex seruis II 4, 7 *e*
- quo setius I 12, 21 *e* III 17 *e* IV 3, 4 *m* nihilo setius 37, 49 *m*
- seueritas oratoria 23, 32 *p*
- sex partes I 3, 4 *p* 11, 19 *p* II 1, 2 *p* 2, 2 *e* 2, 3 *p* 4, 6 *e*
- sexaginta II 13, 20 *m*

sextus locus 30, 49 *p*
si moritur, pecunia esto I 13 *p* IV
 56 *p* 17, 24 *m* III 17 *m* II 27, 43 *p*
 IV 50 *m* III 4, 7 *m* 12, 21 *p* 54, 67 *m*
 8 *e* IV 25, 34 *p* III 22, 35 *p m* II
 24, 38 *p m e* IV 43, 55 *e* II 5 *m septies*
repetitum; IV 28, 39 *m* 40, 52 *p*
quater II 29 *p* IV 3, 4 *p* 4, 7 *m* 20,
 23 *p* II 19, 30 *m* IV 50 *m* I 12, 22 *m*
 IV 37, 49 *p uide* si quis si quid
similia; si multos induxit, cui mi-
 rum uidebitur II 19, 29 *p ter* si —
 et si 19, 30 *p* 4, 7 *m* 13, 20 *m* IV
 11 *p* II 21, 33 *m* IV 49, 63 *e* II 17,
 25 *m bis* 28 *e* IV 23, 33 *e* III 16, 28 *e*
 siquam damnabant putabant IV 16,
 23 *p conf.* 41 *p* consueuerat si iure
 non potuerat iniuria machinari II
 19, 28 *m* si aures obtusae uide-
 bantur poterimus III 9, 17 *e bis*
 10, 17 IV 12, 18 *quinquies* 42 *p*
 I 4, 7 *quinquies* 5 *noies* II 31 *de-*
cies III 15, 26 *m* II 6 *e* 12, 17 *e* IV
 8, 11 *m* I 9, 14 *septies* III 3, 4 *tre-*
decies II 25, 39 *m* 8 *p bis* IV 14, 20 *e*
 56 *e bis* III 3, 5 *e ter* 3, 6 *p bis* 8 *p*
 II 17, 25 *sexies* III 6, 11 *quater* 6,
 12 *p bis* 20, 33 *m bis* 20, 34 II 3,
 4 *m* 7, 11 *e* IV 15, 21 *e* 15, 22 *m* III
 16, 29 *e* II 7, 10 *p e* 9 *p* 24, 38 *e* (?)
 29 *m* 3, 5 *septies* III 4, 8 *p m* IV
 4, 6 *e* 23, 32 *e bis* 55 *p* 26, 36 *e* I 9,
 15 *p* 9, 16 *ter* IV 10, 15 *m* 37, 49 *p*
 11 *e bis* 35 *e* 42, 53 III 19, 32 *m e*
 22, 37 *sexies* II 5 *e* 4, 7 *e bis* III
 7, 14 *m bis* 12, 21 *p* I 10, 17 *p* IV
 47 *e bis* 48 *m* III 3, 4 *e* 4, 7 *e* I 4,
 6 *m e bis* 17 *m e* II 11 *p* 17, 26 *m e*
 IV 5, 7 *m* si potest, si poterit *uide*
 possum; si te unum illud monuerim-
 us I 1 *e* III 8 *p* IV 39 *p m* I 10, 16.
 6, 10 *p bis m e* 16, 25 III 5, 8 *p* 7, 13 *p*
 23, 38 *e* 14, 24 *e* 21, 34 *m* IV 42 *e*
 54, 67 *p* 5, 7 *m* 10, 15 *e* 56 *p* II 13,
 19 *p* 5 *m e bis* III 19, 31 *m* IV 1, 1 *m*
bis 9 *p* 37, 50. 52 *e* II 20, 32 *m* 21,
 33 *m* 27, 43 *e* 17, 25 *e* I 11, 18 *p* si
 sit dignitas III 7, 14 *p* II 27, 44 *e* I
 12, 22 *e* II 8 *p* 27, 43 *p* III 10, 18 *p*
 IV 6 *p m* 47 *m* 4, 7 *p bis* 38, 50 *e*
 27, 37 *m* 14, 21 *p bis* II 21, 34 *p* III
 5, 9 *p* I 1 *m* 9, 14 *m* 12, 21 *m* II 15 *e*
 28 *p bis* 30, 48 *m* III 8 *p* 18, 31 *m*
 IV 4, 6 *p* 54, 67 *m* si lex sit I 11,
 19 *m* si quis, ut si, ut si quis
 dicat IV 6 *p* 1, 2 *m* (31 *e*) 5, 8 *m*
 49, 63 *e* III 15, 26 *e* IV 1, 2 *e bis*

II 20, 32 *m* 26, 41 *p m* 26, 40 (dixe-
 rit) 27, 43 *e* III 4, 7 *m* IV 34, 46 *e*
 53, 67 *e* 54, 67 *m* 33, 44 *e* 34, 46 *m*
bis II 28 *p* 29 *m* III 2, 2 *quater*
 9, 17 *m ter* 22, 37 *m* I 15 *m bis* IV
 50 *p* 4, 7 *p* 32, 43 *quater* 31 *m* si
 uiderimus nihil intersit III 18, 30
 II 30; 47 *m* 30, 48 *m e* III 7, 14 *e*
 IV 3, 5 *m* I 11, 19 *m* IV 19, 27 *m*
 3, 4 *m* II 26, 40 IV 32, 43 *p* III 20,
 33 *m uide futurum exactum*; si
 poetae curarent satis erat II 22 *m*
 si id fieri non posset III 15, 27 *e*
 si illi nostri non indigerent tamen
 causa daretur 16, 29 *m* IV 2, 3 *p* 5, 7 *p*
 5, 8 *e* 6 *m bis* 9 *m bis* 27, 37 *p* 50 *p*
 II 7, 10 *m* si adcommodassemus II
 8 *e* 9 *m* 11 *p* 14, 22. 26, 41 *e* 15 *e*
 25, 40 IV 4, 6 *m* 5, 8 *p* 7 *m* 14, 20 *e*
 16, 23 *e* 21 *e* 22, 31 *p* 36 *m* 38, 50 *m*
 50 *e bis* (si autem II 16, 24 *p*) si
 quando III 2, 3 *m* si non uenisset
 II 26, 41 *e uide* non; et si *uide* et;
 si ergo *uide* ergo; aequae ac si sit
 II 13, 19 *m* At si *uide* at; quodsi
uide quodsi; si quomodo IV 49,
 63 *e* si quo pacto III 3, 6 *m* si
 maxime *uide* maxime; siquidem
 IV 11 *p* si omissio uerbo III 7, 13 *e*
quater 7, 14 *p bis* 22, 37 *m* (ut si)
 10, 17. 14, 24 *e* 20, 33 *e* II 3, 5 *p*
 5 *m* si — aut si IV 6 *m* 20, 28 *p* III
 9, 17 *m* dicit si uelit exire IV 51, 64 *p*
 IV 49, 62 *e* III 10, 18 *m* sin est im-
 probus II 24, 38 *bis* IV 3, 4 *m* sin
 dicitis 4, 6 sin humile genus erit
 I 4, 6 *ter* 9, 16 *m* II 3, 5 *e bis* 19,
 30 *m* III 3, 5 *p* 14, 25 *p* 15, 26 *ter*
 15, 27 *quater*

sibilare IV 31 *m*

sic: 33, 44 *p m* 54, 67 *m* 34, 45 *p*
 27, 37 *m* 27, 38 *m* 24, 34 *p* 43, 55 *e*
 32, 44 *p* 29, 39 *p* 34, 45 *quinquies*
 31 *m* 21 *p e bis* 46 *p* 53, 67 *p* 49,
 62 *m e* 34, 46 *p m e* 47 *m* 9 *p* 30 *m*
 sic dicemus II 10, 14 *p* intellegetur
 IV 33, 44 *e* 33, 45 *p* intellegemus 6 *p*
 his sic tractatis II 14, 22 *p* sic
 ulcisci ut IV 14, 20 *e* Quemadmo-
 dum — sic 38, 50 *e* Quasi si quis
 — sic 3, 4 ut — sic 1, 2 *m*

sicarii II 26, 41 *p*

siccitate IV 6 *e*

sicut Gallus 49, 62 *e* testimonio
 1, 2 *p* sicut a ceteris III 24, 40 *m*
 aliae II 22 *e* sicut illa III 10, 18 *e*
 sicut in certamine IV 47 *p* 37, 49 *p*

(item); omnes uidetis 23, 33 *e* sicut
e cauea leo emissus 39 *p* sicuti ad
poeticum numerum 32, 44 *e* sicuti
litterae III 18, 31 *p* parua res sicuti
magna IV 4, 6 *e* coloribus 11 *e* si-
cuti cognomine 31 *m* *e* demonstraui-
mus 37, 50 membrum 45, 58 *m*
notae 50 *p*

significatio *ἔμφασις* *figura* 53, 67 *p*
54, 67 *m* significationis causa 31 *p*
conficit significationem doloris 15,
22 *p* huiusmodi 54, 67 *p* cum parua
significatione risus III 14, 25 *p*

significat I 12, 20 *p* II 5 *m* 25, 39 *p*
ex ea re significamus IV 54, 67 *e*
significent II 16, 23 *e* ne significetur
ostentatio IV 38, 50 *p* signifi-
cans Gallos 32, 43 *p* significare
hilaritatem uultu III 15, 26 *e* rei
significandae causa IV 31 *m* arti-
ficii significandi II 30, 47 *m*

signum *σημεῖον* 4, 6 *e* 2, 3 *p*; est
signum liberalitatis IV 38, 50 *m* hoc
est signi 5, 8 *p* satis erit signi
1, 1 *m* isto signo uidemus 4, 7 *m*
uno signo tibi arum intellegitur
33, 44 *e* aliquo simili signo percipi
II 7, 10 *m* pro certo signo 25, 39 *p*
si quae supra dicta sunt signa
concurrent 4, 7 *e* 7, 11 *p* certa non
habent 25, 39 *m* *bis* quae nocentis
consequi soleant II 5 *e* conscientiae,
confidentiae *ibid.* 7, 11 *m* signis
credi *p* aliis signis uidemus te
scire multa IV 4, 7 *m* ab signis
dicere II 7, 11 *p* certis describitur
IV 50 *p* artificii notata 4, 7 *p*

silentio facto 47 *m*

in silua I 11, 18 *e*

similis tauri IV 49, 62 *m* alicuius
similem esse 5, 8 *p* aliquorum si-
miles esse I 2, 3 *e* rerum similes
imagines III 20, 33 *p* exempla testi-
moniorum similia IV 3, 5 *m* res
similis ei rei II 12, 18 *m* IV 46 *m*
naturalis memoria similis huic arti-
ficiosae III 16, 28 *e* res tota totae
rei IV 48 *e* formam similem cuipiam
III 23, 38 *e* alia quae his similia
sunt 16, 29 *e* libidines honoris pe-
cuniae similitudinis rerum 3, 5 *e* si-
milibus ceteris rebus atque in 15,
27 *p* in rebus similibus IV 13, 19 *p*
conclusionibus uti III 5, 9 *e* rem
similem afferre IV 48 *p* similis
occisio 22, 31 *m* num in similem

suspicionem uenerit II 3, 5 *p* ali-
qua re simili adlata IV 54, 67 *e*
aliquo simili signo percipi II 7, 10 *m*
simili ornatu IV 52 *p* in simili
controuersia res posita II 26, 41 *e*
ab simili turpitudine numquam
afuisse 2, 3 *m* de simili causa iudi-
cium I 6, 9 *m* II 13, 20 *p* simili
ratione I 17 *m* IV 47 *e* simili uerbo
33, 45 *e* oratione 34, 46 *p* similes
notas III 18, 31 *e* casus IV 20, 28 *e*
exitus *m* *e* sententias III 6, 12 *e*
similia uerba IV 21 *p* signa II 25,
39 *m* nihil simile a nobis factum
I 6, 9 *e* simile quid II 3, 5 *p* aliquid
IV 45, 59 *p* siquid esset simile II
7, 10 *m* simile *ὁμοίωσις* II 29 *p* IV 47 *p*
bis *e* 46 *m* 43, 56 *e* sine simili 46 *p*
similium inuentio 48 *m* in simili-
bus *p* ex II 29 *p* loci cerae, ima-
gines litteris simillimi III 17 *m*
similiter scriptum II 12, 18 *m* effe-
runtur IV 20, 28 *p* similiter cadens
ὁμοιόπρωτον 20, 28 *p* 12, 18 *m*
22, 32 similiter desinens *ὁμοιοτέ-
λετον* 20, 28 *m* 22, 32. 3, 5 *e*

similitudo *figura*, *ὁμοίωσις* 45, 59 *p*
sumitur 49, 62 *p* 46 *m* 47 *m*; 34,
46 *m* III 22, 37 *m* IV 22, 30 *m* ad
causam sumendae similitudinis
45, 59 *e* de primo uerbo 46 *e* simili-
tudinem 34, 46 *p* habere 48 *e* in
uerbis 22, 30 *p* conferre I 6, 9 *e*
afferre 48 *p* aliquam uenari *e* propter
ceterorum scriptorum II 12, 18 *e*
IV 34, 45 *p* per 53, 67 *p* 54, 67 *e*
34, 46 *p* *e* ad similitudinem uerba
adcommodare 48 *p* accedit 22, 30 *e*
a similitudine ducitur 34, 46 *e*
sumitur 33, 44 *m* *bis* cum quadam
similitudine 49, 62 *m* I 13 *p* uersari
in casus similitudine IV 20, 28 *e*
49, 62 *p* ex eadem 48 *p* proposita
47 *e* I 6, 10 *e*; similitudine loci de-
ceptos 51, 64 *m* locorum conturbari
III 19, 31 *m* alia alius commouetur
23, 38 *e*; ex rebus similitudines
eligere 20, 33 *p* rerum, uerborum
similitudines *ibid.* *bis* 21, 34 *p* 22,
37 *p*

simplex res IV 44, 56 *e* rem sim-
plicem 32, 43 *e* et dilucidam ex-
positionem II 2, 3 *p* simplici *i. e.*
una imagine III 20, 33 *p* iudicio
IV 16, 23 *p* de simplici genere 27,
38 *e* ex simplici parte II 24, 38 *m* *e*
simplices sententiae IV 17, 24 *m*

- simplicibus animis estis 37, 49 *m*
 simpliciter docere I 11, 18 *p* ostendere III 4, 8 *p* rem pronuntiare IV 43, 56 *m* appellari 32, 43 *e*
 et simul ostendemus I 5 *p* II 31 *m*; 1, 2 *m* 14, 22 de omnibus rebus simul dici 1, 1 *p* de utraque re III 12, 22 *e* uno iudicio simul multos iugulare IV 39 *m* superbi re simul et uerbis *ibid.* 9 *p* simul ea conlocant 20, 28 *e* simul exercemur 56 *m* simul cum cogitatione nata memoria III 16, 28 *m* simul ut audiuit IV 52 *p* simul atque 55 *p* 48 *m* simul ac 17, 24 *m*
 simulacra eius rei III 16, 29 *e* simulacrorum figuras 19, 31 *p*
 simultate 3, 4 *e* II 7, 11 *m*
 sin uide si
 sine nobis et nobiscum II 31 *e* III 1 *e* sine labore et molestia 24, 39 *m e* sine summo artificio IV 2, 3 *p* 4, 6 *e* sine supplicio discedere II 17, 25 *m* sine neruis IV 11 *p* sine assiduitate exercitationis I 1 *e* III 24, 40 *p* sine famae detrimento IV 10, 14 *e* sine pronuntiatione, sine his rebus III 11, 19 *m* sine ulla suspitione cachinnationis 14, 25 *p* adsumptione defensionis II 13, 19 *p* sine lege *m* 13, 20 *e* propria I 13 *p* periculo II 17, 26 *m* IV 53, 66 *e* sine dilectu 34, 45 *e* malitia II 26, 40 scripto 10, 14 *p* doctrina IV 46 *e* ratione 17, 24 *e* 43, 56 *e* simili 46 *p* causa II 2, 3 *p* indicio I 16, 26 *e* totius sententiae demonstratione IV 19, 26 *p* elaboratione 22, 32 testibus II 7, 11 *e* reprehensione 20, 31 *p* adrogantia I 5 *p* sagittis IV 30 *e* commutatione III 15, 26 *e* non sine atroci suspitione II 26, 40 non sine causa I 1 *p* non sine spe IV 41 *p* sine qua I 16, 26 *p*
 singulare officium 10, 16 maleficium II 30, 49 *m* singularem poenam IV 8, 12 *p* singulari modo docere I 11, 18 *p*
 *singulae cupiditates IV 16, 23 *m* singula interualla III 14, 25 *m* uerba IV 19, 26 *m* exempla 49, 62 *p* ad singulos iniuria peruenit 8, 12 *m* modos pronuntiandi 45, 59 *e* artis locos 2, 3 *p* singulis diebus 51, 64 *e* singulas argumentationes III 9, 16 *e* exclamationes 14, 25 *m* rationes praeceptionis IV 2, 3 *e*
 sinistra tabulas tenere III 20, 33 *e* mentum subleuare IV 50 *p*
 sinit auditorem suspicari 54, 67 *e* non sinet tempus commorari 54, 68 *e* istaec fieri non sineret 15, 22 *e* sine diuitias esse diuitis 14, 20 *e* me considerare 10, 14 *m*
 in sinum parentum 39 *e* de sinu ciuitatis 22, 31 *m*
 sitellam detulit I 12, 21 *m*
 sitiens cum maxime IV 6 *m*
 sitim sedare *ibid.*
 situm loci III 19, 32 *e*
 siue remoueris siue admoueris *m* uerba siue propria siue extranea IV 8, 11 *e* siue stultitiam siue malitiam dicere oportet 29, 40 *p* hic Agamemnon siue potius Atreus 34, 46 *e* negligentia uestra siue ignauia potius 36 *m*
 societas morum et sermonis 27, 37 *e* omnium rerum 9 *p* societates III 3, 4 *m*
 ab socio argentarii II 13, 19 *m* socii nostri IV 11 *p* sociorum partem maximam 9 *m* animos remouere 15, 22 *e* cum sociis bellum gerere 9 *p* ab sociis pecunias cepisse 27, 37 *m*; III 4, 7 *m* sociis ciuitatem dare 2, 2 *e*
 socordiam II 23, 35 *e*
 sodalicium IV 51, 64 *p*
 sodalitatem I 5 *m*
 solis exortus, occasus, cursus, eclipsis III 22, 36 *p* IV 33, 44 *p* fulgor *m*
 solarium 10, 14 *m*
 soleae I 13 *m*
 solet accidere III 21, 35 uti solemus 5, 9 *e* meminisse non solemus 22, 35 *p* quae rem consequi solent II 30, 49 *e*; 5 *e* IV 39 *e* Solent cogitare IV 11 *m* quibus rebus fides fieri soleat I 6, 10 *p* ut ceteri, quid alii soleant *e* si ceteri (rumores) falsi soleant esse II 8 *p*; III 4, 7 *p* solebat cubitis emungi IV 54, 67 *m* soliti sunt conseruare 9 *p* fortunam adiumento esse solere fortitudini III 5, 9 *m* II 8 *p* IV 46 *m*
 solitudo (loci) II 4, 7 *p* III 19, 31 *p*; solitudinem I 5 *p* II 31 *p* (*H*)
 sollicitant II 21, 34 *m*
 sollicitudinem II 31 *p*
 soloecismus IV 12, 17 *m* bis
 soluat legibus Scipionem III 2, 2 *m*

uita solvatur patriae IV 43, 55 *m*
 bestia soluta ex catenis 39 *p*
 solus iste IV 41 *m* 45, 58 *e* sola
 uirtus 17, 24 *m* pronuntiatio III
 11, 19 *m* sola II 25, 40 *e* mihi soli
 IV 43, 55 *m* se solum habere 5, 8 *p*
 soli (nos) I 9, 16 *e* nos solos IV
 1, 2 *p* quae sola mihi de multis
 relictæ sunt 29, 39 *m*; hoc industria
 solum fieri 2, 3 *p* solum mihi super-
 est animus et corpus 29, 39 *p* non
 solum sed quoque. 22, 30 *e* neque
 enim solum — sed III 4, 7 *m*
 sonitum tubæ IV 15, 21 *e*
 sonum torquere III 14, 25 *m* aequa-
 bilem 12, 21 *e* sono aequabili uti
 14, 25 *e* adaucto *m* inclinato *e*
 sparsas res IV 2, 3 *p*
 spatium II 4, 7 *m* 4, 6 *e* conficiendi
 IV 41 *p* cogitandi III 12, 22 *p* quan-
 tum spatii sumpserimus 14, 25 *e*
 satis II 4, 7 *m* breui spatio IV 22,
 31 *e* spatia temporum I 9, 16 *p*
 longis spatiis uti III 14, 25 *e*
 specie IV 47 *m* grauitatis falli 10,
 15 *e*
 spectare separatim 40, 53 specta-
 bitur uita II 3, 5 *p* 4, 7 *e* 5 *m* spec-
 tari rem oportere I 6, 9 *m* facta
 non famam II 3, 5 *m* uoluntatem
 16, 24 *e* spectandum est 15 *p*
 sperabat 19, 28 *m* quomodo speres
 IV 18, 25 *p m* sperare III 6, 12 *p m*
 spes celandi II 4, 7 *e* perficiendi *m*
 pecuniae 19, 29 *p* tota uincendi
 I 10, 18 omnis in pecunia IV 20, 28 *m*
 omnis senectutis 39 *m* reliqua liber-
 tatis 25, 34 *p* siqua spes erit usui
 futurum II 17, 25 *m* spes iniecta
 est Crassi facultatem posse con-
 sequi IV 2, 2 spei non multum 19,
 27 *m* in aliis spem habere I 5 *p*
 spem metum 8, 13 *m* perficiendi,
 celandi II 4, 6 *e* omnem bene ui-
 uendi IV 52 *e* spe quaestus I 1 *e*
 commodorum II 2, 3 *m* 3, 4 *p* nulla
 spe freti IV 9 *e* falsa detineri 37,
 49 *e* non sine maxima spe occul-
 tandi et perficiendi maleficii 41 *p*
 spiritus ducebat 33, 45 *m* spiri-
 tum oratoris laedit 12, 18 *e* spiritu
 recreatur uox III 12, 21 *p* uno multa
 dicere *m* rabido IV 49, 62 *m* cum
 10 52 *m*
 de peregrinatur 50 *m* splendi-
 m. locum equestrem 35 *p*
 uocis III 12, 21 *m* in armis

IV 33, 44 *m* splendori esse 15, 22 *p*
 splendore praefulgere III 19, 32 *p*
 auri aspectus praestringere IV 50 *p*
 spoliatis templis 8, 12 *m*
 sponsione grandi uictus 23, 33 *e*
 sua sponte II 22 *e* 25, 39 *p* IV 6 *e*
 9 *e* 11 *p* 37, 50
 spumans ex ore scelus 55 *e*
 spurcum maleficium II 30, 49 *m*
 spurce factum I 5 *m* spurcissimo-
 rum hostium IV 8, 12 *e*
 stadium rhetoricae 3, 4 *e*
 statim I 4, 6 *p* 7 *p* 13 *m* 16, 26 *p*
 II 10, 15 *e* III 10, 18 *m* IV 21 *m*
 39 *p m e* 40, 52 *m* 54, 68 *p* non
 statim praeclarum 4, 6 *p*
 statuas facere 6 *e*
 statuit rem ante oculos 55, 69 rei
 modum statuemus III 3, 5 *e* statuite
 quidlibet in me IV 29, 39 *m* ex-
 emplum 35 *m* in omnibus aequa-
 bile ius statui conuenire III 3, 4 *e*
 utilius statuendi potestas II 14, 21 *m*
 statuendi potestatem non habere
 14, 22 *p*
 statura IV 33, 45 *e* 47 *m*
 statu in amplissimo 16, 23 *e*
 sternantur lectuli 50 *m* triclinum
 stratum 51, 64 *p*
 stipulatione II 9 *p* 10, 14 *e*
 stet intra carcerem IV 3, 4 *m* ste-
 terint ab ea parte 2, 4 et steterit
 ut mittatur 3, 4 *m* a sistendo stan-
 tes in uestigio III 15, 26 *m* in
 ordine 18, 30 staret ratio illorum
 nulla IV 5, 7 *p*
 strenue 51, 64 *m* III 14, 24 *m*
 strepitus II 5 *p*
 struere controuersiam de 28 *e*
 studes I 17 *e* IV 20, 28 *m* student
 partibus II 27, 43 *p* stude IV 30 *p*
 studiosi II 24, 38 *p*; studiose colle-
 gimus IV 56 *p* delinquis 20, 28 *m*
 curas 14, 21 *p* coli amicitias III
 3, 4 *m* in dimicationem descendere
 IV 42 *e* suscipere periculum 43, 55 *e*
 eo studiosius hoc negotium I 1 *p*
 occidisti IV 24, 33 *e* studiosissime.
 laudet 43, 55 *e*
 studium cuiusuis 51, 65 quodpiam
 II 27, 44 tuo studio diffisi III 24, 40 *e*
 studio otium suppeditare I 1 *p* in
 eo studio sunt II 27, 44 in eodem
 uirtutis III 6, 12 *p* studio facere
 6, 11 *p m* IV 1, 1 *p* productus 47 *p*
 amicitiae *ibid.* studio et exercita-

- tione 56 *p* III 24, 40 *p* recto studio
 commotus II 17, 25 *e* pro nostro
 in te studio I 17 *e* studia eiusmodi
 IV 23, 32 *p* hominum 2, 2 eorum
 36 *p* bonis studiis 17, 25 *p* 13, 19 *e*
 a ceteris abducimur III 24, 40 *m*
 stultitia mater malorum II 22 *p*
 stultitia — consilium 4, 7 *e* stul-
 titiam 3, 5 *m* IV 29, 40 *p* 16, 23 *e*
 stultitia uestra 37, 49 *e* alterius
 47 *e* a stultitia exordiri I 6, 10 *m*
 stultus IV 28, 39 *m* bis stultam
 sententiam II 10, 14 *m* stulte facere
 III 8 *p* IV 44, 57 *p*
 stupidi timore 52 *p*
 stuprare ingenuum II 30, 49 *e*
 suadebit III 5, 8 suadebimus 3, 6 *p*
 quippiam 3, 4 *p* suasi IV 25, 34 *m*
 ad suadendum III 3, 4 *e* .
 suasionem I 2, 2 *m*
 suauiter eloqui IV 56 *e* .
 suauitatem habere *p* suauitatem
 pronuntiationis III 12, 21 *e* de suau-
 tudine 12, 22 *e*
 sub potestatem, dominationem, libi-
 dinem subicere II 31 *p* IV 17, 24 *m*
 8, 12 *m* sub uocabulum, artis locos,
 aspectus subicere III 4, 7 *p* IV 2,
 3 *p* 47 *e*
 subcrispum 49, 63 *p*
 subeat libenter periculum 43, 55 *e*
 subeundum est periculum 44, 57 *p*
 subicit causam expositionis II 24,
 37 *m* subicimus id quod oportet
 dici IV 23, 33 *p* subicitur 24, 34 *p*
 subiciemus exempla 37, 49 *m* sub-
 iecimus 28, 39 *e* subiecissemus 49,
 62 *p* subiecero II 20, 31 *p* subici
 IV 45, 58 *m*; subicere exempli causa
 omnia III 23, 39 sermonem IV 52 *e*
 rationem 43, 56 *m* partibus subiciens
 rationes 40, 52 *m* ratione subiecta
p; nos subiciemus sub potestatem
 II 31 *p* subiectis ingenuis sub libi-
 dinem IV 8, 12 *m* subiecta sunt,
 sub dominationem 17, 24 *m* sub-
 iecit sub aspectus omnium rem IV
 47 *e* subicere sub artis locos 2, 3 *p*
 quae subiciuntur sub uocabulum
 recti III 4, 7 *p*
 subiectio *figura υποφορά, ἀνθυ-
 ποφορά* IV 23, 33 *p* subiectionem
 ad nostram personam referamus
 24, 34 *p* eiusmodi subiectiones *e*;
 subiectione rationis 17, 24 *m* breui
 II 18, 28 *m*
 subactam bello IV 25, 34 *e*
 subitam laetitiam I 8, 13 *e* subito
 timore IV 55 *m* terrore 34, 45 *p*
 subito eripuit 22, 31 *m* extinxit 34,
 45 *p* inrupit 52 *p*
 subleuauit mentum 50 *p*
 subornari III 21, 34 *p*
 subsellium premens calce IV 55 *m*
 subsecuntur 52 *p*
 subsidium habere 24, 34 *m*
 non subest ratio I 17 *p* quin subsit
 aliquid (rumori) II 8 *p*
 succinctus gladio IV 52 *p*
 sudans 55 *m*
 sufflata *figura τὸ ἐπηρμένον πλάσμα*
 10, 15 *m*
 suffragio priuasti populum II 12,
 17 *p* suffragia *ibid.* suffragiis uestris
 IV 36 *m*
 sui cognoscentem 18, 25 *m* ut sui
 misereantur I 14 *e* sibi quemque
 suo commodo imagines comparare
 III 23, 39 *p* sibi turpe putet IV 24,
 33 *m* de eo quod aduersarii firmis-
 simum sibi adiumentum putarint
 I 6, 10 *p* ponet ante oculos IV 48 *m*
 proponere finem utilitatis III 2, 3 *p*
 praesidium conlocauit IV 19, 27 *p*
 praesidium petere 24, 33 *p* sibi
 praesto esse 9 *m* temperare 21 *m*
 18, 25 *e* metuebat periculum II 19,
 28 *p* diffidunt IV 56 *p* ignosci 14,
 20 *p* ignem sibi petat 53, 67 *m*
 salutem comparare II 19, 28 *m* ea
 sibi adsumpserunt I 1 *m* uidetur
 sibi ostendisse II 27, 42 *e* uidentur
 sibi facere IV 6 *m* si quos sibi
 praeponant 1, 2 *e* bis sibi fugien-
 dum putabit discrimen 42 *m* quid
 sibi esset usu uenturum II 5 *e* sibi
 finem doloris futurum 7, 10 *e* ipsum
 sibi dissentire in sua oratione 26,
 42 *m* ipse sibi constituat III 19,
 32 *m* ipse sibi inimicus IV 14, 20 *e*
 sibi *pro* ei: quod sibi furtum fece-
 rit II 26, 41 *m* sibi ipsi obest qui
 adfert 29 *p* qui sibi in omnes res
 suppeditaret exempla IV 5, 7 *m* se
 fecisse II 9 *m* *e* 10, 15 *p* I 14 *m* *e*
 II 14, 21 *p* 3, 5 *m* IV 1, 1 *e* II 16,
 24 *p* 26, 41 *e* 28 *e* bis 19, 28 *m* bis
 IV 10, 14 *e* 17, 24 *e* 34, 45 *m* 3, 6 *p* (?)
 6 *p* *m* *e* 5, 8 *p* 50 *p* bis *e* 51, 64 *e*
 8, 12 *e* I 12, 20 *e* 16, 26 *p* 15 *p* III
 19, 32 *m* 22, 36 *m* nauem quam se
 mauult incolumem IV 44, 57 *m*
 rationem se fugisse II 16, 24 *p* se
pro eum: commotum se esse 5 *e* (?)

se et suas opes norunt IV 9 *p* se defensorem uestri profiteatur 36 *p* non modo dominos se fontium sed se ipsos fontes esse dicant 6 *m* quomodo ipsi se cupiunt obiurgari 37, 49 *m* non se de moribus sed de criminibus dicere II 3, 5 *e* per se, prae se, propter se, inter se, in se *uide* per, prae, propter, inter, habet, habere, admittere; ab se IV 52 *e* 6 *m* ad se 9 *m* secum loquitur 43, 55 *p m* agi I 12, 22 *m* ostentare se IV 1, 1 *e* se iactat 21 *p* defendit I 15 *p* anteponant IV 1, 2 *e* mittant in periculum III 5, 8 *e* se scelere contaminarunt II 19, 29 *p* non imprudentia se defendet sed culpa contaminabit 16; 24 *p* exercebit IV 5, 7 *e* se domum conicit 51, 64 *m* se explicat 40, 52 *m* se deuouisse 44, 57 *e*; sese *nonnisi pro reflexiuo ponitur* praebere I 7 *p* expedire IV 11 *p*. retentans 49, 62 *e* tradidisset (?) 21 *e* abiecit 52 *p* contulit 55 *e* 51, 64 *m*

non sum nescius III 15, 27 *e* in eo occupatus IV 27, 37 *m* es otiosus 15, 21 *p* stultus 28, 39 *m* bis 40, 52 *p* est ius natura, lege consuetudine II 13, 19 *m* cui morbus causa est 13, 20 *p* cui in mento cicatrix IV 49, 63 *e* quibus liberi sunt 35 *m* quae tibi dulcissima sunt 52 *p* praeceptoris est III 23, 39 *p* uiri fortis IV 16, 23 *e* eiusdem generis 40, 53 quod est artificii 3, 4 *e* 6 *p* hoc signi est 5, 8 *p* hominibus est malo magno auaritia II 24, 37 *p* remedio III 12, 22 *m* impedimento *uide* impedimentum; splendori et decori IV 15, 22 *p* est in controuersia II 25, 39 *e* in narratione sermo III 14, 24 *p m* in sua potestate IV 17, 24 *m* in uerbis similitudo 22, 30 *m* in his lepos 23, 32 *m* egens est is qui 17, 24 *p* [idem fere est 18, 25 *p*] haec expositio est II 23, 35 *m* ut haec est IV 12, 18 *p m* est ea quae *uide* is; diuisio est quae *uide* qui; est res (quae) *uide* res; contrarium est (id) de quo, quod *uide* qui, is; approbatio est qua *uide* qui; est in qua *uide* qui; locus est quo, per quem, propositio est per quam *uide* qui; signum est per quod *uide* qui; est huius modi, eius-

modi, cuiusmodi *uide* hic, is, qui; principium est cum reddimus *uide* cum; est ex *uide* ex; dominus est IV 52 *e* signum 38, 50 *m* officium, controuersia, ratio, modestia, iudicium, tempus, sententia est *uide* iudicium *e. q. s.*; ut crudelitas est IV 34, 46 *e* mihi tecum par certatio non est 30 *m*; non est, nihil est, nemo est, numquam est, quis est, quid est *uide* non, nihil, nemo *e. q. s.* genus quod est sine neruis IV 11 *p* propria est 25, 35 *p* uestrum est 41 *e* contraria 38, 50 *m* utile, facile, difficile ... est *uide* facilis, difficilis, utilis, inutilis, dubius, perspicuus, nugatorius, infirmus, probus, adfinis, apertus, ridiculus, artificiosus, uerisimilis, satis, satius, commodius, pulcher, turpis, alienus, iniquus, molestus, longus, ignobilis, proprius, uitiosus, mater; nomen est *uide* nomen; id est, hoc est *uide* is, hic; ubi est iste IV 52 *p* Hoc simile est ut apertius intellegatur 47 *p* Est in principio enuntiati: IV 35 *e* Est autem 37, 49 *m* III 9, 17 *p* Est cum II 19, 30 *m* bis IV 26, 36 *e* Est enim II 26, 41 *p* producti sumus I 3, 4 *e* non sumus nescii 6, 10 *p* usi sumus II 31 *m* estis animis simplicibus IV 37, 49 *m* duae, tres res sunt quae *uide* res, genus; rerum externarum sunt ea quae III 6, 10 *ter* intolerabili adrogantia IV 1, 2 *e* sunt in eo studio II 27, 44 in paupertate 20, 32 qui sunt qui IV 14, 20 *p* quater quae sunt ea II 12, 17 *p* pacta sunt quae 13, 20 *m* 26, 41 *p* IV 25, 35 *m*; 56 *m* 34, 46 *e* quod genus ii sunt a quibus II 30, 48 *p* sunt eius modi, huius modi *uide* is, hic; praesto sunt IV 48 *p m* non sunt 22, 30 *p* 19, 27 *m* *uide* non; uisi numquam sunt II 21, 33 *p* nulli sunt IV 24, 33 *m* Sunt in principio enuntiati Sunt igitur III 16, 28 *m* IV 8, 11 *p* Sunt item 17, 24 *e* 52 *e* II 13, 20 *e* Sunt autem IV 22, 30 *p* Sunt enim 4, 6 *m* Sunt qui II 11 *m* *uide* qui; est et sunt *passim*; qui sim IV 22, 30 *p* sis III 24, 39 *p* quid sit minuere I 12, 21 *e* quid sit quod II 18, 28 *p* qualis, cuius sit III 6, 11 *m* II 20, 32 *e* IV

51, 64*m* cuiusmodi III 16, 28*m* huiusmodi 4, 7*e* eiusmodi uirtute 6, 11*p*; *uide* rectum satis consentaneum iucundum sententia controuersia adiumentum; sit interemptus II 21, 33*m* sint gesta 7, 11*m* sit usus I 12, 22*m* sit conlocandum 2, 3*m* sit consecutura III 5, 9*p* cuius rei nomen aut non sit aut satis idoneum non sit IV 31*p* scriptum non sit II 12, 18*e* factum non sit 15*m* sitne ambiguum 11*p* sit specie, forma adposita ad dignitatem IV 47*m* III 7, 14*p* cui sit praenomen Decumo 18, 31*e* sit in aliquo II 20, 32*e* si sit in eo occupatus 27, 44 si maxime ita sit 17, 26*e* I 10, 17*m* 12, 22*m* *e* huic uolumini modus hic sit II 31*e* I 4, 6*e* 7*m* II 7, 10*m* *e* 10, 15*p* 11*m* 12, 18*m* *bis* 13, 19*m* 15*p* 23, 35*m* fuerit aut sit in studio III 6, 12*p*; 18, 24. 16, 28*e* 16, 29*p* 20, 33*m* 22, 37*m* *bis* 24, 39*p* Non ridiculis sit? IV 1, 2*m*; 2, 3*e* 12, 17*m* 20, 28*p* 40, 52*e* 48*e* 49, 62*p* simus acturi I 3, 4*m*; III 12, 21*m* cum haec ita sint I 4, 6*p* sint adcommodata 5*p* ut sint auxilio *ibid.* ut non sint necessaria III 8*m* ne sint impudentes IV 3, 5*p* superiores 18, 25*e*; II 5*e* facta non sint 16, 24*e* Quae sint quae confutari conueniat 20, 31*p* 29*p*; 28*p* III 6, 12*p* 21, 35 IV 14, 20*e* 52*e* cuiusmodi sint 50*e* erat I 12, 21*p* II 2, 2*e* IV 13, 19*e* *quinquies* 14, 20*e* quae res erat qua freti 9*p* neque erat qui produceremus uitam 24, 34*m* satis II 22*e* iniquum IV 16, 28*e* erat splendor in armis 33, 44*m* 54, 68*m* quod erat in potestate uestra 37, 49*e* sodalicium erat futurum 51, 64*p* libertatem quae non erat peperit 53, 66*e* Erat in principio *enuntiati* 10, 15*p* erant I 18*m* IV 18, 25*e* 40, 53 III 1*p* quae res apud nostros non erant IV 7*m*; II 21, 33*m* dubitanti quid esset IV 55*e*; I 3, 4*e* laturus esset 12, 21*m* cui frater esset 14*m* ne causa quidem esset 16, 26*p* quid sibi esset usu uenturum II 5*e* siquid esset simile 7, 10*m* quod satis esset 22*e* dignum IV 52*e* comodi 7*m* nostrum *ibid.* dilucidum

28, 39*e* cuiusmodi 44, 56*p* quod genus 49, 62*p* (M); 16, 23*m* si molesti non essetis 50*p* cuiusmodi partes essent I 13*e*; II 1, 1*p* 28, 35*e* eris scientior 31*e* sin humile genus erit I 4, 6*ter*; 9, 16*p* *m* qui iudicatus erit 13*p* II 7, 10*p* 10, 15*p* 12, 17*e* 17, 25*m* *bis* 19, 30*m* 30, 48*e* III 9, 17*e* nemo erit qui censeat 3, 6*p*; non erit ulla 7, 13*p* simul erit dictum 12, 22*e* IV 42*m* 33, 45*m* III 14, 25*p* 15, 26*m* *bis* *e* 16, 29*m* 18, 31*e* 21, 34*m* satis erit signi IV 1, 1*p* 5, 7*m* 7*e* 8, 11*e* 10, 14*p* 12, 18*p* *m* 37, 49*e* 47*e* 48*m* et erit in ea sententia 42*m* Sed non erit tamquam in plerisque ut possimus 29, 41 Erit igitur haec confirmatio nobis III 6, 11*p* nisi quid nacti erimus I 4, 6*m* si contenti non erimus III 19, 32*e* quae erunt eius generis 23, 39 si defessi erint I 6, 10*m* sin erunt ficta 9, 16*m* ut gestae res erunt 9, 15*p*; 10, 17*p* (M) 17*m* *bis* quae extra id crimen erunt II 3, 5*e* quot erunt III 4, 8*e*; 6, 12*p* si erunt haec commoda — si non erunt 7, 14*m*; IV 20, 28*p* erint I 6, 10*m* II 7, 10*p* quid fuit quare IV 36*m* causa 17, 24*e* dicendum fuit I 17*e* II 1, 2*m* scribendum fuit 1, 1*p* satis fuit 22*m* facile IV 50*e* non alienum II 11*e* imperium fuit penes IV 25, 34*e* id capi fuit Troiam 30*e* mihi fuit cum isto amicitia 37, 49*e* fuit bono 41*p* fuit auxilio 33, 45*p* praesto 52*p* largissimus 38, 50*m* fuimus beati 52*m* quae coniuncta fuerunt III 12, 22*e* istiusmodi IV 31*e* quae opus fuerunt 44, 56*p* si persuasus auditor fuerit I 6, 10*p* cum usus fuerit 16, 26*m* quod negotio deminutum fuerit 17*e* diffidendum an confidendum II 4, 7*e* fuerit in eo loco solitudo II 4, 7*p* publicus an priuatus fuerit *ibid.* longum spatium *m* ubi fuerit 5*p* de quibus falsa fama fuerit 8*m* utrum satius fuerit 14, 21*p* utilius *ibid.* an aliorum fuerit statuendi potestas *m* si maxime necessitudo fuerit 16, 23*e* quantae curae fuerit 30, 48*p*; III 6, 12*p* 7, 13*e* diuitiae an paupertas fuerit 7, 14*m* qualis aut cuiusmodi

e bis; IV 18, 25 *p m* si fuerit aspera mitigabitur 37, 50 quod opus fuerit 41 *p* quales fuerimus I 5 *p* in quibus commodis II 31 *p* aliter ac parati fuerimus I 6, 10 *e* fuerint III 7, 14 *m* IV 2, 4 ille cuius nauis fuerat I 11, 19 *e* satis fuerat II 21, 34 *e* fuisset IV 14, 20 *e* II 23, 36 *e* 28 *e* IV 16, 23 *e* si in eo loco fuissent II 14, 22 *e* esse uideatur cupidus IV 21 *m* 1, 2 *p* I 6, 9 *p* II 19, 30 *m* uideatur esse I 7 *m* IV 1, 1 *e* 20, 28 *p* 55 *p* esse uideamur III 15, 26 *p* IV 17, 25 *e* 37, 49 *p* uidebatur II 2, 2 *p* uidebitur 8 *m* 30, 47 *m* debet debent debeat esse *uide* debeo; quid oporteat esse IV 17, 24 *p* *uide* oportet; esse potest, possit *e. q. s.* *uide* possum; soleant esse *uide* soleo; satius esse *uide* satius; nihil indignius esse II 29 *m* praeclarum esse III 5, 9 *m* IV 50 *p* uitiosum II 28 *e* utile III 6, 11 *m* non necesse esse *uide* necesse; non esse mirandum II 3, 5 *m* esse quaesita 4, 6 *e* factum esse *uide* facio; non esse factum IV 24, 34 *p* nec esse ambigue scriptum II 11 *m* *uide* nec; nullam rem esse quam *uide* nullus; in ore esse omnibus II 8 *m* *uide* in; nautem eorum esse I 11, 19 *m* officium esse *uide* officium; laus potest esse corporis animi III 6, 10 *bis* diuitias diuitis IV 14, 20 *e* eius artificii debet esse 6 *p* esse adiumento, auxilio, impedimento *uide* adiumentum *e. q. s.*; plus quam trium partium numero I 10, 17 *e* uerum esse *uide* uerus; ita esse *uide* ita; eiusmodi esse *uide* is; huiusmodi esse *uide* hic; praesto esse IV 9 *m* ante oculos 55 *p* fretus 54, 67 *e* idoneus 46 *m* *e* ornata 44, 56 *m* 15, 21 *e* liberi 53, 66 *e* adrogantia IV 1, 2 *p* *gi* rei testimonium esse II 26, 41 *m* te hominem IV 52 *p* improbum II 24, 38 *bis* 26, 41 *m* incertos III 6, 12 *e* utilem 11, 19 *p* similem IV 5, 8 *p* I 2, 3 *e* III 20, 33 *p* 23, 38 *e*; I 11, 18 *p* II 1, 2 *e* 3, 4 indignum facinus esse 7, 11 *e*; 8 *p* *bis* 11 *p* 19, 29 *m* 23, 35 *e* 26, 41 *p* 30, 49 *p* *bis m bis* 31 *m* III 3, 4 *e* *bis* 3, 6 *m* *ter* 4, 7 *m* 4, 8 *p* *bis m* 5, 9 *p* 16, 28 *m* 19, 32 *p* 20, 33 *m* IV 1, 2 *m*

3, 4 *m* 3, 5 *m* 6 *e* 7 *m* 16, 23 *m* 34, 45 *e* 35 *p* 41 *m* 46 *m* temporis parum fuisse I 9, 16 *p* II 3, 5 *p* 4, 7 *m* *e bis* 27, 44 III 7, 13 *e* II 31 *m* 19, 29 *e* bono 4, 6 *p m* laudi, dedecori auxilio *uide* laus *e. q. s.*; misericors II 17, 25 *m* aliquid fuisse IV 9 *e* causam non fuisse 40, 52 *m* II 8 *p* 3, 4, 19, 28 *p* 19, 30 *p* nostrum fuisse IV 29, 40 *m* inutile II 15 *e* necesse fuisse I 15 *e* satius fuisse *ibid.* nullam rem fore quae II 30, 48 *e* fore inutile putabam III 15, 27 *e* non putant fore ridiculum IV 6 *e* eum fore commodum 18, 25 *p m* satis spatii futurum II 4, 7 *m* finem doloris futurum 7, 10 *e* spes erit usui futurum 17, 25 *m* se incolumem non futurum 19, 28 *m* animum nostrum fortem futurum 31 *m* rem nullam adiumento futuram II 30, 48 *e* multos alacriores futuros *m* *uocabulum* esse *numquam additur* causas de quibus iudicium futurum est I 8, 12 *m* in quibus solacium erat futurum IV 51, 64 *p* quibus de rebus disputatio futura sit 40, 52 *m* nobis adiumento futurum sit 28, 33 *p* quid futurum sit II 15 *m* quae nobis futura sint 31 *p* esto I 13 *p* *ter* est *omissum* IV 4, 6 *p* 10, 15 *p* 23, 32 *m* 44, 57 *m* II 18, 27 *p* 5 *m* 1, 2 *e* 25, 39 *e* III 10, 17 *m* 23, 38 *p* inutiles IV 5, 8 *p* sua spontest adcommodata 37, 50 *summatim* I 9, 14 *p* II 18, 28 *p* III 20, 33 *p* *sumere* IV 37, 49 *e* *sumere* certam scientiam ex 41 *e* *sume* a me 6 *p* uerba sumimus 48 *p* *sumatur* longa oratio I 1 *e* oratio sumpta de uita IV 17, 24 *p* rem sumptam ex uita 17, 25 *e* res quae sumitur II 30, 47 *e* spatium sumptum est IV 41 *p* quantum spatii sumpserimus III 14, 25 *m* id pro certo sumitur II 25, 39 *m* *sumere* pro argumento 26, 41 *m* rationem iuris sumemus de iuridicali 10, 15 *e* id ex iuris partibus sumetur de iuridicali 12, 17 *e* *sumant* supplicia de 15 *e* supplicium sumitur, sumpsit I 13 *m* 14 *m* *sumemus* aegrotum aliquem III 20, 33 *e* qui intercolumnia sumpserit 19, 31 *m* locos quos sumpserimus 18, 31 *p* superlatio sumitur IV 33, 44 *m p*

34, 45 *p* 49, 62 *m* 34, 46 *p e* 45, 59 *p bis* 46 *p m* sumetur 47 *p m* sumptum est 46 *m e* genera exor-
nationum perraro sumenda sunt
22, 32 ad causam sumendae simi-
litudinis 45, 59 *e* causas sumendi
(exempla) 49, 62 *p* exemplum sumi-
tur 1, 2 *m* 49, 62 *p bis* exempla
sumis ab 3, 5 *p* sumimus a Crasso *e*
sumant 5, 7 *p* sumpserunt 5, 8 *m*
sumpsissent *p* sumere 1, 2 *p* su-
muntur 7 *p* sumerentur 5, 8 *e*
sumpta sint 1, 2 *e* sumi 3, 5 *m* 5,
7 *e* 1, 2 *m* a poeta sumptum po-
nere exemplum 1, 1 *m* exemplis
sumptis 5, 7 *e* exempla aliunde
sumenda non fuisse 6 *p* ab uno
5, 8 *e* principium sumitur I 4, 6 *p*
sumitur a III 6, 11 *p* principia su-
muntur ab IV 13, 19 *p* initium
sumendum est a II 30, 47 *e* locus
communis sumitur ab 30, 48 *p bis*
loci sumuntur a 30, 47 *e* contraria
sumuntur a uituperatione III 6,
12 *e* alterum separatim sumemus
2, 3 *p* ea sumpsimus I 1 *m*

sumptione operae IV 22, 32

sumptuosum 33, 44 *e*

super I 13 *p*

superbia intolerabili esse IV 18,
25 *m* propter intemperantem su-
perbiam II 30, 49 *e*

superbus IV 40, 52 *e* superbi 39 *m*
superbe I 5 *m*

superlatio *figura υπερβολή* IV 33,
44 *p bis*

superare, superari 52 *m* superauere
25, 34 *e* superati essent 9 *m* oratio
superans ueritatem 33, 44 *p*

supersedere principio poterimus
III 9, 17 *e* magnopere superseden-
dum est repetitione II 22 *e* exor-
natione, complexione 19, 30 *m bis*
causa non uisa est supersedenda
17, 26 *m*

superest IV 17, 24 *e* 29, 39 *p*

superior 22, 30 *e* II 25, 39 *p* supe-
riori par membrum IV 20, 27 su-
periores partes orationis 27, 38 *p* in
superiore exemplo 27, 37 *e* in su-
perioribus 33, 45 *m* ab superiore
parte III 17 *e* superius uerbum IV
12, 17 *m* 25, 34 *p* superioris cuius-
que uerbi 25, 35 *p* illius generis
19, 26 *e* illae superiores 22, 30 *m e*
I 8, 12 *e* cum superioribus senten-

tiis II 10, 14 *e* a superioribus se-
parauimus IV 31 *p* in superioribus
libris IV 1, 1 *p* III 1 *p*; ne sint
superiores 18, 25 *e* in superiores
contumax 40, 52 *e* ad superiores,
inferiores, pares II 30, 48 *m* sum-
mus artifex IV 2, 3 *e* summa con-
trouersia II 26, 42 *p* cum summa
uirtute IV 44, 57 *m* laude *e* sine
summa adsiduitate III 24, 40 *p*
sine summo artificio IV 2, 3 *p* 4,
6 *e* summum artificio 2, 3 *p*
summo labore 22, 31 *p* dolore II
7, 10 *p* periculo 25, 40 *e* summum
periculum 19, 28 *p*; ab summo III
18, 30; summam causae exponere
I 4, 7 *p* summe artem tenere IV
2, 3 *m*

suppeditare otium studio I 1 *p*
sibi suppeditaret exempla IV 5,
7 *m* naturae suppeditabitur doc-
trina III 21, 34 *m*

supplex II 17, 25 *m* supplicium
misereri III 3, 4 *m*

supplicium sumere de I 13 *m* 14 *m*
sumere supplicia II 15 *e* satis sup-
plicii dederit IV 10, 15 *e* a quo
supplicium uerebatur II 19, 28 *e*
2, 3 *e* deprecari IV 13, 19 *p* dignum
8, 12 *p* istius supplicio ostendite
35 *p* sine supplicio discedere II 17,
25 *m* in eorum supplicium consu-
mere facultatem IV 16, 23 *e* maio-
res maxima supplicia in eis con-
sumpserunt 8, 12 *p*

supplicat 52 *m* supplicabit II 17,
25 *m* supplicabimus 31 *p* uis ei
supplicare IV 52 *m*

supplusione rara III 15, 27 *p*

supra dicta II 4, 7 *e* III 3, 6 *p*
paulo supra 6, 11 *e*

susceptio periculorum IV 25, 35 *m*

suscipiat periculum 43, 55 *e* omnia
pericula suscipienda *p* bellum sus-
cipere 9 *p* bella suscipiuntur II 30,
49 *p* plus negotii suscipiemus III
21, 34 *p* negotium suscepimus I
1 *p* quantum susceperim negotii
III 15, 27 *e* laborem suscipere 3,
5 *m* inimicitias susceperit 7, 14 *e*
causam uestram suscipiat IV 36 *p*
suscipere maleficium II 21, 33 *m*
19, 29 *p* maleficii suscipiendi dubi-
tatio 19, 28 *e* peccata suscipiunt
19, 29 *p* peccatum suscepisse 15 *p*
uituperatio suscipietur II 17, 25 *e*

suspicio augetur 7, 11 *p* interpo-

netur 14, 21 *m* tacita IV 30 *m*
 suspicionis augendae causa 53,
 67 *p* satis suspicionis relinquitur
 54, 67 *m* cum attenuatione suspi-
 cionis II 2, 3 *p* suspicionem adfert
 meditationis I 10, 17 *e* conflare II
 5 *m* extenuabimus unamquamque
 7, 11 *e* coniecturam et suspicionem
ibid. I 8, 13 *e* adaugent II 25, 39 *m*
 fecisse occulte IV 27, 37 *m* uene-
 rit in similem suspicionem II 3,
 5 *p* trahemus dicta ad uerisimilem
 suspicionem 7, 10 *p* sumere sus-
 picionem maleficii IV 41 *e* in suspi-
 cionem maleficii deuocari II 3, 4
 plus in suspicione relinquitur IV
 53, 67 *p* 54, 67 *m* magis firma sus-
 picione II 5 *p* confirmata 6 *p*; I 6,
 10 *m* sine atroci suspicione II 26,
 40 sine ulla suspicione cachinna-
 tionis III 14, 25 *p* contra signa et
 ceteras suspiciones II 7, 11 *m* sus-
 piciones ex coniecturali trahi 16,
 23 *e* suspiciones interiectas habere
 debet narratio II 2, 3 *p* IV 40, 53
 suspicionibus criminari rem II 7,
 11 *m*
 non suspiciosam, perspicuam rem
 uideri, facere II 7, 11 *p* IV 40, 53
 cecidisse suspiciose in istum 41 *e*
 suspicari 54, 67 *e* II 7, 10 *e*
 sustinet puerum 25, 39 *p*
 Suae pudicitiae proditor IV 40, 52 *e*
 sui dedecoris infamiam 16, 23 *p*
 conscius sui peccati II 19, 29 *m*
 suae saluti consulit IV 44, 57 *m*
 suum quendam habitum III 11,
 19 *e* ad suam reuertetur uitam IV
 24, 33 *p* suam uocat hereditatem
 I 13 *e* quae suum corpus addixerit
 IV 16, 23 *p* ad suum arbitrium III
 19, 32 *m* suo loco *uide* locus; non
 suo uocabulo res appellata IV 32,
 43 *p* suo nomine 31 *m* suo san-
 guine 15, 22 *p* suo periculo 44, 57 *p*
 suo commodo III 23, 39 *p* pro suo
 iure II 25, 39 *e* suo iudicio IV 5,
 8 *e* sua sponte *uide* sponte; sua
 flagitia II 3, 5 *e* iste sua turpitu-
 dine IV 35 *p* ipsum sibi in sua
 oratione dissentire II 26, 42 *m* in
 sua potestate est uirtus IV 17,
 24 *m* suas rationes III 5, 8 *e* IV
 9 *e* 18, 25 *p* 19, 27 *m* suos hospites
 26, 36 *p* se et opes suas 9 *p* suis
 (fortunis) confidit 45, 58 *e* suis
 sententiis 35 *m* in suis uirtutibus

III 7, 13 *e* suis exemplis praestare,
 uti IV 1, 2 *e* 7 *p*; domum suam
 51, 64 *m* ualetudinem suam *ibid.*
 deliberationem suam II 14, 22 *e*
 nomen suum 11 *e* ante ostium
 suum IV 50 *m* suum cuique offi-
 cium tribuens 35 *e* in officio suo
 continere *m* dignitate sua idoneas
 III 3, 5 *p* auctoritate sua IV 2, 4 *p*
 in arte sua 2, 3 *e* pecunia sua I
 13 *p* cognatos suos IV 24, 33 *m*
 diuitias suas 49, 62 *e* ex duobus
 membris suis 19, 26 *p* sin aliquid
 suum scribunt 3, 4 *p* nihil istis
 quod suum uelint relinquatur 3,
 5 *p* si suum quisque de libris suis
 (*i. e. eorum*) tulerit *ibid.* sua pro-
 bent 1, 2 *e* ad sua deuenire *p* sua
 protulerunt 5, 8 *p* suorum conser-
 uatio 25, 35 *m*

syllabae pleniores 20, 28 *p* syllaba-
 rum numerus 20, 27. 20, 28 *p* una
 syllaba breuius alterum membrum
ibid.

tabulae I 9, 16 *m* testamenti tabu-
 las I 13 *m* 14 *m* III 20, 33 *e*

taces IV 28, 39 *m* *bis* Quid tace-
 tis? 52 *p* tacere aut nihil scribere
 (*σιωπᾶν*) 3, 4 *p*

tacitus comprobet 17, 25 *e* aufertur
 49, 62 *e* concidit 55 *e* tacita suspi-
 cio 30 *m* tacitum poema 28, 39 *m*
 tacito cum opus est 15, 21 *m* tacito
 oratore 54, 67 *e* tacite contemni
 II 20, 31 *p*

tactu 5 *m*

taedas IV 46 *p*

taetrum facinus II 30, 49 *p* taeter-
 rima belua IV 39 *p*

talis causa I 14 *e* tali de causa II
 17, 25 *e* talem 24, 38 *p* uirum III
 6, 12 *p* laborem IV 2, 3 *p* stulti-
 tiam 16, 23 *e* tali notatione IV
 51, 65

tam perperam II 3, 5 *m* nequiter
ibid. pecuniosus IV 23, 33 *m* non
 tam propinquam 22, 30 *p* non tam
 sapiens 16, 23 *e* ne possunt quidem
 tam esse adcommodata 7 *p* Quis
 est tam tenui cogitatione 43, 55 *e*
 Quis est qui possit de tanta et
 tam diffusa scriptura notare 2, 3 *m*
 numquam tam crudeliter petisset
 14, 20 *e* Cur tam studiose curas
 14, 21 *p* tam cito 53, 67 *m* Non
 tam cito 32, 43 *p* nec tam facile

- ibid.* similitudo non tam perfecta quam illae 22, 30 *m*
- tamen* I 7 *m* 12, 22 *p* 14 *e* II 9 *e* 16, 24 *e* 20, 31 *p* 25, 40. 26, 40 III 4, 7 *p* 7, 13 *e* 16, 29 *m* 19, 32 *m* IV 2, 3 *p* 9 *m* 10, 14 *m* 29, 39 *e* 36 *p* 37, 49 *e* 38, 50 *m* 51, 64 *e* in quo *tamen* 8, 12 *e* quae *tamen* 8, 13 *m* 13 *p* hoc *tamen* III 15, 27 *e* nos *tamen* II 28 *e* tantum *tamen* IV 21 *m* sed *tamen* 50 *m* 3, 5 *p* 37, 49 *m* 22, 30 *m* 53, 67 *e* ita *tamen* ut III 14, 24 *p* 21, 34 *e* non *tamen* IV 28, 39 *m* neque *tamen* II 8 *m* IV 8, 11 *m* 9 *p* 55 *e* et *tamen* I 13 *e* 14 *e* 6, 9 *e* II 17, 25 *p* IV 20, 28 *p m* 22, 30 *p*
- tametsi* sunt comparandae *tamen* I 7 *m* IV 29, 39 *e* quod *tametsi* est — *tamen* II 20, 31 *p* *tametsi* potest dici *tamen* 26, 40 *tametsi* uidetur tantum *tamen* IV 21 *m* *tametsi* non insunt *tamen* 20, 28 *m* *tametsi* uereor *tamen* dicam 37, 49 *e* *tametsi* habeo *tamen* utatur licet 51, 64 *e* *tametsi* uere dixisset *tamen* 38, 50 *m*; *tametsi* reticuerimus I 9, 14 *m* necesse non est IV 19, 27 *e* coepi insanire 50 *e*
- tamquam* 45, 58 *m* 21 *e* 29, 41. 49, 62 *m e* III 10, 18 *e* 18, 31 *m* 7, 14 *p*
- cui tandem II 19, 29 *m* A quo tandem IV 40, 52 *e*
- tangitur* locus 7 *p*
- tantopere* III 24, 40 *m* IV 16, 23 *p*
- tantulis* uiribus 9 *m*
- tantus* splendor 33, 44 *m* tantam largitionem I 12, 21 *p* amentiam IV 9 *e* tantamne facultatem 15, 22 *m* de tanto patrimonio IV 53, 67 *m* de tanta et tam diffusa scriptura 2, 3 *m* a tanta multitudine 24, 34 *m* tantis angustiis 43, 55 *e* Nullum tantum est periculum 42 *m* tantum facultatis 20, 27 spatii III 14, 25 *e* uelocitatis IV 47 *p* *bis* potueritne tantum quantum II 17, 26 *m* tantum diligit quantum IV 21 *m* quod tantum scripserit quod necesse fuerit II 10, 14 *p* tantummodo IV 26, 36 *m* 54, 68 *p*
- tardiore* gestu III 15, 27 *p* tardius uenit IV 19, 26 *e* absoluentur I 17 *e*
- tauri* IV 49, 62 *m*
- tegitur* defensione II 25, 40
- telum* I 11, 18 *e* II 5 *m* IV 28, 38 *m*
- temere* II 8 *p* IV 34, 45 *e*
- temeritas* 25, 35 *m* *bis* temeritatem III 3, 6 *e*; temeritate ἀπὸ ταύτοματον εἰς ἡ, fortuna τύχη II 23, 36 *e*
- temperantia* cupiditatum III 7, 14 *p*
- sibi temperare posset IV 21 *m* istum non temperasse a maleficio II 19, 29 *p* eum a mendacio sibi temperaturum IV 18, 25 *e*
- tempestatem* I 11, 19 *m* tempestatibus *ibid.*
- templum* Iouis IV 55 *e* e templo Iouis *m* deum templis spoliatis IV 8, 12 *m*
- temptare* imperium 9 *e* argumentationes II 20, 31 *e* res manu temptari IV 49, 62 *p*
- tempus* I 12, 22 *p* II 4, 6 *e* 4, 7 *m* 13, 20 *p* 14, 22 *e* idoneum IV 27, 37 *p* III 16, 28 *p* opportunissimum IV 41 *m* postulat 7 *e* est III 8 *e* non sinit IV 54, 68 *e* ante tempus III 2, 2 *m* ad tempus adcommodari 9, 17 *p* temporis parum fuisse I 9, 16 *p* ad casum temporis adcommodatam III 9, 16 *p* per id temporis I 12, 21 *p* nullo tempore III 5, 9 *p* magis idoneo 2, 8 *m* eo tempore IV 29, 40 *p* quoue tempore III 7, 13 *m* aestiuo IV 48 *p* sereno uitae *m* breui 25, 34 *e* alio II 12, 18 *p* IV 4, 7 *e* alieno II 5 *p* uno IV 22, 30 *e* uno atque eodem 39 *e* tempus cum tempore conferre II 13, 20 *p* ex tempore ins constitui *m* Ex quo tempore IV 13, 19 *e* In praeterito, instanti, consequenti tempore II 5 *p* in extremo uitae tempore IV 52 *m* tempora tria I 6, 9 *p* 9, 16 *e* II 5 *p* temporum ordinem I 9, 15 *p* spatia 9, 16 *p* cur eiusmodi temporibus II 4, 7 *m* secundis IV 17, 24 *e*
- tempus* percutit 55 *e*
- tenebris* III 19, 32 *p*
- tenet* summe artem IV 2, 3 *m* ut disciplinam militarem optime, non in postremis tenerem 38, 50 *p m* tenere attentum auditorem 11 *m* teneri in amicitia 17, 24 *e* quemquam tantam amentiam tenuisse 9 *e* tenens citharam 47 *m* iaculum 52 *p* tenentem testiculos III 20, 33 *e*
- tenuis* res II 19, 30 *m* defensio 10, 15 *m* tenui cogitatione praeditus IV 43, 55 *e* tenuiter incidunt III

8 *m* responsum IV 36 *m* non tenuissimum patrimonium 38, 50 *m*
 ter III 21, 34 *m*
 terminus orationis I 3, 4 *e* certo naturae termino definire III 3, 5 *e*
 terra *uide* orbis
 terrestres res IV 48 *m*
 territas 20, 28 *m*
 terrore subito 34, 45 *p*
 tertius locus II 30, 48 *m* unam alteram tertiam IV 8, 11 *p* tertia est de partibus orationis 40, 52 *m*
 tertium genus I 8, 12 *e* IV 22, 30 *e* 42, 55 unum alterum tertium 22, 32 in tertium uolumen transferre II 1, 1 *e* 31 *e*
 testam *χύραυ* IV 53, 67 *m*
 cum testo ambulans 6 *m*
 testamentum facere I 13 *e* conscribunt *m* qui heredes erant testamento *ibid.* heredem facere testamento II 21, 33 *p* tabulas testamenti aperire I 14 *m* testamento manu missus *ibid.* legauit 12, 20 perscriptum sit II 9 *e* scriptum fuisse in testamento *p* ex testamento facere iussus I 15 *m*
 testiculos arietinos III 20, 33 *e*
 testificandi causa IV 3, 5 *m*
 testimonium *e* quid intersit inter testimonium et exemplum *ibid.* 3, 6 *p* 1, 2 *m* ei rei testimonium esse II 26, 41 *m* cui rei mors Palamedi testimonium dat 19, 28 *e* cum iure testimonii IV 35 *e* testimonio confirmatur 3, 5 *e* comprobatur 1, 2 *m* testimonia 3, 5 *m* testimoniis comprobantur IV 41 *m* domesticis pugnare 1, 2 *m* testimoniorum similia, locum obtinent exempla *p* 3, 5 *m* constantiam, in constantiam II 6 *e* in testimoniis idem facere 7, 10 *m*
 testis officium 35 *m* improbi cupiditatem *e* testem *m* testes I 13 *m* multos testes esse eius rei et conscios III 20, 33 *m* contra testes II 6 *m* *e* corrumpi 7, 11 *m* testium memoriam habere III 20, 33 *e* improbatio, interrogatio testium II 6 *e* uitam *m* res testibus comprobatae IV 36 *m* abs, a testibus II 6 *m* *e* testibus credi 7, 11 *m* sine testibus *e*
 thesaurum inuentorum III 16, 28 *p*
 tibiae nuptiales IV 33, 44 *e* tibiarum signo *ibid.*

timeat quos tantoperc 16, 23 *p* timere multos *ibid.* nos timere quomodo accipiant 37, 49 *m* si is (dolor) timeatur III 5, 9 *p*
 timidus II 19, 29 *m* timidam IV 16, 28 *m* timidi 51, 65 (?) 36 *e*
 timore subito perterrita 55 *m* oppressi 52 *p*
 titubatione II 8 *e*
 titubasse 5 *e* titubanter loqui IV 41 *m*
 toga contorta 55 *m*
 togatus nonnemo 33, 45 *p* togati *m*
 tollit id quod dictum est 26, 36 *p* ea II 12, 17 *p* tollitur auctoritas IV 23, 32; 29, 40 *m* de medio tollere inimicum II 19, 28 *p*; manus tollentem ad caelum III 21, 34 *p* laudando causam tollemus I 5 *e* Kartago tollenda III 2, 2 *p* sustulisti inimicos IV 19, 26 *m* sustulit campos pacis 10, 15 *e* urbem 54, 68 *p* Numantiam 13, 19 *p* Kartaginem 27, 37 *e* arma sustulerunt 9 *e* sustulisse uasa I 12, 22 *m* concordia sublata est de ciuitate IV 13, 19 *e* *quinquies* sublata exornatione II 19, 30 *e* coniunctionibus e medio sublatis IV 30 *p*
 tormenta III 2, 3 *p* tormentis et cruciatu quaeri II 7, 10 *p*
 torquere uocem III 14, 25 *p* 11, 20 *m* sonum 14, 25 *m*
 tot — quot 4, 8 *e*; IV 2, 3 *p*
 totus comedatur 49, 62 *e* sermo diffluit 11 *m* tota domus 39 *m* spes I 10, 18 res IV 54, 67 *m* 33, 44 *e* III 11, 19 *e* res tota totae rei similis IV 48 *e* aliquam rem totam 29, 39 *p* ponit ante oculos 55, 69 naturam 51, 65 rei totius imaginem, memoriam III 20, 33 *m* tota causa mutata II 27, 43 *m* continetur IV 45, 58 *p* in causa tota 23, 32 *e* 40, 52 *e* a tota causa 45, 58 *m* in totius causae conclusione III 12, 22 *e* tractatio 4, 7 *e* distributio II 18, 27 *e* totas causas — singulas argumentationes III 9, 16 *e* totas orationes IV 4, 6 *m* in tota oratione I 7 *p* IV 40, 52 *m* omnis totius orationis ratio I 16, 25. 16, 26 *e* II 1, 2 *e* III 2, 3 *p* totam argumentationem II 24, 38 *p* tota argumentatione demonstratum 29 *e* locos obscurissimos totius artificii 31 *m* totius sententiae demonstra-

- tione IV 19, 26 *p* per totum corpus
 45, 58 *m* certamen 9 *m* de parte
 totum, de toto pars cognoscitur
 33, 44 *e* bis angiporto toto deerrasse
 51, 64 *m* totius pueritiae *genetivus*
temporis III 7, 13 *e*
 tractatio causae 4, 7 *e*
 tractes inconsiderate IV 38, 50 *e*
 tractabimus hoc modo argumenta-
 tionem II 18, 28 *e* locos tractani-
 mus 31 *m* quemadmodum me trac-
 tarit IV 31 *e* permutatio tractatur
 per argumentum 34, 46 *m* separatim
 causa III 8 *e* coniectura omnis II
 7, 10 *p* sententiae tractantur in
 amplificatione IV 8, 11 *e* loci II 6 *p*
 tractatur multiplici ratione res
 simplex IV 44, 56 *e* duplici 37, 50
 septem partibus 44, 56 *e* Principio
 tractato aliqua ratione III 7, 13 *p*
 His sic tractatis II 14, 22 *p* uox
 tractata uarie III 12, 21 *e* uitam
 honeste tractatam IV 24, 33 *p* ita
 tractati sumus III 6, 11 *m* commoda
 quomodo ab animo tractata sunt
 7, 13 *m*. res quae tractatae erunt
 confirmatione II 30, 47 *e* tractare
 oratione argumentationes 18, 27 *p*
 narrationes I 8, 12 *e* causam II 2, 2 *e*
 tractari constitutiones I 16, 26. 2, 2 *e*
 8, 13 *e* tractando IV 42 *p* 42, 55.
 43, 56 *m* bis 43, 55 *e* artificiose trac-
 tandae argumentationis III 4, 8 *e*
 ad hanc causam tractandam II 11 *m*
 Hoc genus tractandum est IV 29,
 39 *e* hoc modo II 11 *p* seorsum III
 4, 7 *m* tractanda est constitutio II
 8 *e* sit tractanda diuisio III 8 *p* diffi-
 cillima tractatu constitutio II 8 *e*
 radit facem, taedas, exercitum IV
 46 *p* tradamus illi parata III 23,
 38 *m* trademus reliqua exercitationi
 15, 27 *e* rem tradere uoluntati IV
 29, 39 *p* aliquid memoriae III 24,
 40 *m* uitae tradidisset se IV 21 *e* tri-
 buni te infrequentem tradiderunt
 27, 37 *p* res in tragoediis traditae
 I 8, 13 *p* traditum est qua ratione
 IV 56 *e*
 traducitur res ad 43, 55 *e* oratio
 traducens aliquid ad 45, 59 *p* uerba
 esse traducta 33, 45 *e*
 traductio ἀντιμετάθεσις σύγκρισις
 πλοκή figura IV 14, 20 *m*
 tragicam consuetudinem III 14, 24 *p*
 tragoediis I 8, 13 *p* IV 4, 7 *p*
 trahit orationem ab rebus finitimis
 32, 43 *p* animum ad misericordiam
 III 13, 23 *m* trahimus unum quid-
 que ad utilitatem nostram I 8, 12 *p*
 dicta trahemus ad suspicionem II
 7, 10 *p* uoluntatem legis ad nostrum
 commodum 10, 15 *e* in inuidiam
 aduersarios I 5 *m* trahetur in con-
 iecturalem controuersiam II 17, 26 *e*
 suspensiones ex coniecturali con-
 stitutione trahi 16, 23 *e* scriptum
 in plures sententias 11 *p*
 traiecemus sententiam ad IV 42, 55
 trans Oceanum 22, 31 *p*
 transcurrisse in dissimilem rem
 34, 45 *e*
 transeat in consimilem rem *ibid.*
 ne transeamus in aliam rem I 9,
 15 *m* transeamus ad narrationem
 8, 12 *p* 10, 18 *p* II 9 *p* 18, 27 *m*
 31 *e* III 6, 10 *p* 14, 24 *p* 16, 28 *p* 19,
 32 *e* IV 7 *e* 34, 46 *e* transire ad
 sermonem III 12, 21 *m* 7, 14 *p* ab
 hac difficili consuetudine ad illam
 facultatem 24, 39 *e* transeamus ipsi
 nobiscum bis aut ter eum uersum
 21, 34 *m*
 transferemus in tertium librum II
 31 *m* transferentur 1, 1 *e* transtuli-
 mus in hunc librum III 1 *p* omnes
 partes in laudem transferre 8 *m*
 imperium ad se IV 9 *m* in aliam
 rem transferri definitiones II 26,
 41 *p* uerbum IV 34, 45 *p* trans-
 feretur *ibid.* transferatur in res
 plures 53, 66 *e* uerbis aliunde trans-
 latis 10, 15 *m* transferendis litteris
 21 *e* transferimus culpam in homi-
 nem uel in rem I 15 *p* transfertur
 culpa, crimen *ibid.* II 15 *p* trans-
 feret *e* transferatur *p* bis *m*
 transgressio figura ὑπέροβατον IV
 32, 44 *p*
 transiectio figura ὑπέροβατον *e* trans-
 iectionem uerborum uitare 12, 18 *m*
 transiectione 32, 44 *p* bis; littera-
 rum transiectione 21 *e* ex trans-
 iectione sententiarum 28, 39 *p*
 transigetur narratio I 8, 13 *e* ad
 rem transigendam II 4, 7 *m* re
 transacta 5 *m* transacto negotio *m*
 quasi transactum sit 26, 42 *p*
 transitio IV 26, 35 transitionis causa
 I 8, 12 *m* transitionibus uti 9, 14 *m*
 translatio criminis constitutio κατ'
 ἀντέγκλημα I 14 *m* II 15 *p* ex trans-
 latione criminis causa constat I 15 *p*
 translatio constitutio μετάληψις: ex

translatione controuersia constat I 12, 22 *p* translationem 11, 19 *p* in translationibus II 12, 18 *p* translatio *figura μεταφορά* IV 34, 45 *p* translationem *e* per translationem 84, 46 *e* 48 *p* translationes plures 34, 46 *p*; translationibus *uti in dispositione* III 10, 17
transnumerari *pecora* IV 50 *m*
transscripsissetis 4, 6 *m*
de transuerso 10, 14 *p*
transuolassent Oceanum 22, 31 *p*
tremebunda uoce III 14, 25 *p*
tres adulescentes IV 52 *p* partes I 8, 13 *p* II 16, 24 *e* IV 34, 46 *p* III 11, 20 *p* 13, 24 IV 12, 17 *p* trium partium numero esse I 10, 17 *e* de tribus partibus III 1 *m* tres res IV 12, 17 *p* I 9, 14 *p* II 21, 34 *e* tribus rebus I 2, 3 *e* IV 43, 56 *p* tria genera I 2, 2 *m* 8, 12 *p* II 1, 1 *m* IV 8, 11 *p* 22, 32 in his tribus generibus 19, 27 *m* tria tempora I 6, 9 *p* 9, 16 *e* II 5 *p* tres constitutiones I 11, 18 *bis* utilitates 7 *p* exornationes IV 27, 38 *e* tribus de causis 56 *p* tribus membris constat exornatio 19, 26 *p*
tribuno plebis II 13, 19 *e* tribunos plebis I 14 *m* tribuno militum II 26, 41 *e* tribuni IV 27, 37 *p*
tribuite id uestrae culpae 36 *p* suum cuique tribuens ius III 2, 3 *e* tribuitur in *pro* distribuitur I 2, 2 *m* III 2, 3 *p* IV 12, 17 *p*
tricenum pedum III 19, 32 *p*
triclinium IV 51, 64 *p*
de trientibus et semissibus legem I 12, 21 *p*
triginta 12, 20 *bis*
tripertita argumentatio II 19, 30 *e* diuisio III 8 *p* tripertitae conclusiones II 30, 47 *p* tripertito utemur continuatione IV 19, 27 *p*
tripliciter commutare 42 *p*
tristitia III 15, 26 *m*
tritici IV 6 *p*
triumphis 53, 66 *p*
tropaeis *ibid.*
trucidantur 39 *e* trucidatos esse 36 *m* optimatibus trucidatis 8, 12 *m*
truculentam bestiam 39 *p* truculentissimo facinori 8, 12 *p*
tu de Herennio: tu fac te praebeas III 1 *e* tu considerabis, tu eris scientior II 31 *e* tu frequenta III 24, 40 *e* *uide* tute; tibi II 1, 1 *m*

IV 1, 1 *m* III 1 *m* *ter* te I 1 *p* *e*
 II 1, 2 *p* III 1 *e* II 31 *e* III 24, 40 *e*
 nostro in te studio I 17 *e*; *Quic*
 tu IV 54, 67 *m* Prospice tu 53,
 uince tu 52 *m* eho tu ueni 5
 tu quaeso commouere 52 *m* tu h
 amplexare *ibid.* tu uero prae
 14, 20 *e* Tu mittas oportet 50
 Tu in forum prodire, tu luce
 conspiceret, tu in horum conspe
 tum uenire conaris 13, 19 *p* *T*
 istuc audes dicere 30 *m* 29, 40 *e*
 tu duxisti II 25, 39 *m* tu priuasti
 II 12, 17 *p* tu eloqueris IV 52 *m*
 Tu cessas *e* tu addixisti 27, 37 *p*
 tibi 29, 40 *e* *bis* 40, 52 *p* 6 *p*
 28, 38 *p* 24, 33 *e* 52 *e* *m* *p* 14, 21 *p*
 13, 19 *m* 19, 26 *m* uix satis idoneae tibi uidebuntur 14, 20 *e*
 Quid tibi uis 3, 5 *p* ecce tibi 10, 14 *p* te 27, 37 *p* 33, 44 *e* 24, 33 *e*
 13, 19 *e* 4, 7 *p* *bis* *m* 52 *p* *e* 29, 40 *p* *m* 27, 37 *m* 32, 43 *m* 30 *m* II 25, 40 *e* IV 40, 52 *p* 15, 22 *p* II 24, 38 *m* *bis* IV 45, 58 *e* 15, 21 *p* apage te 51, 64 *e* abs te *uide* abs; te digna IV 30 *m* duc tecum 50 *m* par tecum certatio 30 *m*
tubae sonitum perferre 15, 21 *e*
tueri paupertatem II 20, 32 omnem uitam IV 17, 25 *p*
tum: cum — tum *uide* cum; deinde — tum IV 54, 68 *m* tum cum II 4, 7 *p* IV 4, 7 *e* 46 *m* tum si III 15, 26 *e* 21, 34 *m*; IV 24, 34 *m* II 25, 40. 26, 42 *m* 19, 30 *e*; et tum maxime III 24, 40 *m* tum uero *uide* uero; modo — tum 14, 24 *e* Tum in principio enuntiati 19, 32 *p* IV 3, 6 *m* 10, 14 *m* 16, 23 *m* 36 *m* 52 *m* deinde tum III 21, 34 *m*
tumidi IV 51, 65
tumor corporis 10, 15 *m* tumore II 5 *m* 27, 44 orationis tumorem IV 10, 15 *e*
tumultuarius 15, 21 *p*
tumultus hic 34, 45 *p* in tumultu 15, 21 *p* tumultus domesticos, intestinos 28, 38 *p*
turbent 50 *p*
turget oratio 10, 15 *m*
turpis amor 16, 23 *m* res I 3, 5 *e* ratio II 12, 17 *e* turpe genus *παράδοξον* I 3, 5 *p* *m* 4, 6 *m* compendium IV 40, 52 *p* turpem causam I 6, 9 *p* quamuis turpem rumorem II 8 *e* aliquid egregie turpe III 22, 35 *m*

- qui sibi non turpe putet IV 24, 33 *m*
 turpiter facere 20, 28 *m* uiuat III 5, 9 *e*
 turpissima uita IV 41 *p* turpissi-
 mae cupiditati 16, 23 *p* cum tur-
 pissimo corporis motu 47 *m* tur-
 pissimum est superari 52 *m*
turpitude quae sit consecutura III
 5, 9 *p* turpitudinis pars I 3, 5 *e*
 4, 6 *m* aliquid *afferre alicui* II 8 *m*
 nulli turpitudini seruit IV 17, 24 *p*
 turpitudinem habebit causa I 6, 9 *m*
 uitae II 6 *e* in gestu III 15, 26 *p*
 imaginibus unicam attribuemus 22,
 37 *p* turpitudine hominis impedi-
 tur II 3, 5 *e* iste sua dedecori sit
 IV 35 *p* aliqua uitam uiolare 25,
 35 *m* ab simili hominem numquam
 afuisse II 2, 3 *m*
tute *pro tu* III 16, 29 *m* II 31 *e*
tuta pars III 2, 3 *p* tutam rationem
 4, 8 *p* *bis* sequi 5, 8 *m* 2, 3 *p* ab
 tuta ratione sententia 5, 8 *p* tutae
 rei honestam rationem praepone-
 5, 9 *p* in tuto collocare rationes
 suas 5, 8 *m* tute uiuere 5, 9 *m* quam
 tute egerit 7, 13 *m* tute ad hanc
 aetatem me produxit IV 43, 55 *m*
tuus de Herennio: tua uoluntas I 1 *p*
 tuae uoluntati II 31 *e* I 1 *e* 17 *e*
 animum tuum *ibid.* pro tuo in nos
 officio *ibid.* studio III 24, 40 *e* tua
 causa I 1 *p* perceptione II 31 *e*
 conscientia *ibid.*; tuus sanguis IV 22,
 31 *e* hic tuus seruus 11 *m* libidini
 tuae 13, 19 *e* usu fundum tuum
 fecisse 29, 40 *e* *bis* artem tuam
 scribis IV 3, 5 *p* tuo sanguine 52 *m*
 nomini 3, 5 *p* de pueritia tua 27,
 37 *p* tui nepotes 15, 22 *p* pueri 10,
 14 *p* tuas rapinas 27, 37 *m* moribus
 tuis 29, 40 *p*
tyrannicum facinus II 30, 49 *p*
tyrannos IV 53, 66 *e*
- uacuum** fundum possedis-
bis 29, 40 *e*
uadere erectas bestias II 19, 29 *e*
uagabitur in foro IV 39 *p*
uaga multitudo 55 *m* non multas
 nec uagas imagines III 22, 37 *p*
 19, 31 *e* res uage disiectas IV 2, 3 *p*
 non uage dispersimus 31 *p*
ualet tum haec conformatio si III
 21, 34 *m* minus 19, 32 *p* minimum
 24, 40 *p* plus II 10, 15 *p* plurimum
 ualuit in istum IV 32, 44 *m* multum
 ualere III 16, 28 *p* plus II 15 *m*
 plus, plurimum III 11, 19 *p* quan-
 tulum poterunt 23, 38 *m* unum
 quidquid quid ualeat aperiemus II
 2, 3 *m* idem ualeat IV 28, 38 *e*
 uerbis quae idem ualeant 42 *m* ut
 ualeamus similes esse I 2, 3 *e* III
 22, 37 *e*
ualetudo 6, 10 *m* perpetua 7, 14 *p*
 contra ualetudinem suam IV 51,
 64 *m*
ualidissimi tauri 49, 62 *m*
uanitatem II 23, 35 *p*
uana ratio *e* uano homini IV 21 *e*
uarietas delectat III 12, 22 *p* uarie-
 tate nitetur satietas IV 11 *e* ora-
 tionem uarietate distinguens 13, 18
 uocum uarietates III 14, 24 *m* rerum
 I 8, 13 *e*
uariam fortunarum commutationem
 II 31 *p* res uarias IV 2, 3 *p* multis
 et uariis rationibus 21 *p* uariis
 coloribus 47 *m* uarie dispergemus
 23, 32 *e* uox tractata III 12, 21 *e*
uasa argentea I 12, 20 *bis* 12, 22 *m*
 IV 51, 64 *m* uasorum I 12, 20
uastam orationem reddere IV 12,
 18 *p*
ubi est 52 *p* uidisset 10, 14 *e* supe-
 rari turpissimum 52 *m* sit 2, 3 *e*
 fuerit, uisus sit II 5 *p*; ubi loqui
 conuenit IV 15, 21 *e* 24, 33 *p* ubi
 nihil utimur. III 18, 31 *p* ubi uisum
 est IV 10, 14 *p* ubi pagunt II 13,
 20 *e* ubi aduenit I 9, 14 *e*
ue: ut quaeque, quoue tempore res
 erit gesta III 7, 13 *m* plus minusue
 I 10, 17 *e* augendi minuendique causa
 IV 33, 44 *p* super familia pecuniaue
 I 13 *p*
uehemens exornatio IV 41 *e* uehe-
 mentissimum genus 30 *p* uehe-
 menter magnam 51, 65 ornata 44,
 56 *m* iniquum 44, 57 *m* obscuros
 III 19, 32 *p* castus II 3, 5 *m* proba-
 bilis 8 *e* adcommodata IV 16, 24
 prope admoueris III 19, 32 *m* com-
 mouet IV 28, 38 *m* improbatores
 III 6, 12 *m* instigare 15, 26 *e* ex-
 tenuabit II 3, 4 impediri 3, 5 *e* ob-
 tunsae III 9, 17 *e* inter se con-
 ueniunt IV 20, 28 *e* pertinere II 11 *m*
 comprobat IV 18, 26 uehemen-
 tissime comprobat II 24, 38 *p* uehe-
 mentius immutare IV 42 *e* eo uehe-
 mentius derisus 47 *e* uehemen-
 tissime adcommodatum 29, 39 *e*
 calefacit III 12, 22 *m*

uehementiam IV 19, 26 *e*
uel nouum ius II 13, 20 *m* uel alii
 expositioni 24, 37 *e* uel ultra III
 5, 9 *m* uel sua sponte IV 6 *e* in
 laudem uel uituperationem I 2, 2 *p*
 licebit uel uti uel non uti I 4, 6 *e*
 et uel in hominem transferimus
 uel in rem 15 *p* uel ad senatum
 uel ad consilium II 17, 26 *m* uel
 a familia uel a coheredibus 21, 33 *e*
 uel propter infirmitatem uel propter
 uanitatem 23, 35 *p* uel in alium
 uel in eum ipsum 25, 39 *m* uel
 dolorem uel mortem III 5, 9 *p* uel
 ab superiore uel ab inferiore parte
 17 *e* uel oratorem uel poetam IV
 5, 7 *m* uel indignatio uel miseri-
 cordia 39 *e* uel sine rationibus uel
 cum rationibus 43, 56 *e* uel a prin-
 cipio uel ab insinuatione uel isdem
 rationibus quibus III 4, 7 *e* uel
 pretio uel gratia uel metu uel
 simultate II 7, 11 *m*; III 3, 5 *p*
uelocitas egregia III 7, 14 *p* 6, 10 *e*
 uelocitatis tantum IV 47 *p*
uelut argumenta comoediarum I 8,
 13 *m* uelut in hoc exemplo II 21,
 33 *m* uelut apud Plautum 23, 35 *p*
 uelut Pacuius 23, 36 *p* Sulpicius
 28 *e* uelut accidit in hac re III 12,
 21 *e* ueluti qui uituperant rhetori-
 cam II 27, 44 *p*
uendit patriam perduellionibus
 IV 10, 15 *e* uenditant mercem 6 *p*
 ingenii uenditandi causa II 30, 47 *m*
uendens purpuram IV 6 *p*
ueneficii damnatam 16, 23 *p m*
uenenato aspectu 49, 62 *e* uenenum
 datum II 27, 44 *e* ueneno necati
 III 20, 38 *e* necatum *m* II 5 *m* ne-
 catus est 27, 44 *e*
uenire mea pecunia non potuit IV
 29, 40 *e* uenit 21 *p* uenierunt bona
 23, 33 *m*
ueniam det mihi senatus 14, 21 *m*
uenit rarius et tardius 19, 26 *e* in
 iudicium I 12, 22 *e* 13 *p* 14 *e* uenit
 ex Falerno IV 51, 64 *p* in aedes
ibid. 52 *p* uenimus ad scribendum
 I 1 *e* bene facitis cum uenitis IV
 50 *e* ueniunt quo iusserat 51, 64 *m*
 hospites homini 50 *m* ad aridum
 genus 11 *m* ad similes exitus 20,
 28 *e* in deliberationem III 2, 2 *m*
bis quid, quare ueniam IV 22, 30 *p*
 ueniam ad uos 14, 21 *m* ueniat ad

balneas 50 *m* in mentem 36 *m* ne
 ueniamus in uitia 10, 15 *p* com-
 modum ueniebat ex illius morte
 ad istum 41 *p* ut res ueniret in
 hunc locum II 25, 40 uenirent ap-
 paratiores IV 9 *m* in locis [*usu*]
 ueniet ut III 18, 30 non uenit ad
 diem commeatus I 14 *e* in con-
 locutionem cum ducibus 15 *e* Ro-
 mam IV 21 *p* in balneas 10, 14 *p*
 hereditas 23, 33 *m* res non uenerit
 in iudicium II 15 *m* Olympia cum
 uenerit IV 3, 4 *m* cum id usu uenerit
 II 13, 20 *p* uenisses continuo ad id
 uerbum IV 26, 36 *e* non uenisset ad
 exercitum II 26, 41 *e* si in mentem
 uenisset 25, 40 ueni Sannio IV 50 *p*
 huc uenitote 51, 64 *p* uenire in
 discrimen 44, 57 *m* in iudicium II
 15 *e* ad senatum, in consilium, ad
 imperatorem I 14 *e* II 17, 26 *m* in
 conspectum IV 13, 19 *p* 28, 38 *p bis*
 in mentem III 20, 33 *e* ad eandem
 commoditatem I 7 *p* quoad necesse
 sit IV 47 *p* usu uenire in iudicio
 I 14 *e* uobis IV 43, 56 *p* uenisse
 istum 52 *m* hereditate tibi fundum
 29, 40 *e* ueniendi necessitudo II
 16, 23 *p* dominum iam uenturum
 IV 51, 64 *p* in periculum uenturum
 esse III 5, 9 *m* quid sibi esset usu
 uenturum II 5 *e* ne in eum locum
 ueniretur 14, 21 *e* cum ad eum
 uentum sit 5 *e* in necessitudinem
 16, 23 *p* nusquam uentum abitum
 sine causa putetur 2, 3 *p*
uenari similitudinem IV 48 *e* uenen-
 tur laudem 3, 5 *p*
uenustatem habere 49, 63 *e* con-
 spiciendam III 15, 26 *p* multum
 uenustatis IV 13, 19 *m* cum uenu-
 state I 2, 3 *m* IV 31 *p* uenustate
 sermonis retinet 16, 24
uenuste pronuntiabimus 56 *e*
uerberasti patrem 28, 38 *e* uerbe-
 rarit 34, 46 *e*
uerbum facere 13, 19 *p* interponi-
 mus 27, 38 *m* meminisse III 23,
 38 *m* transfertur ex re in rem IV
 34, 45 *p* potest accipi 53, 67 *m*
 uitiose effertur 12, 17 *m* consequens
 uerbum superius non adcommoda-
 tur *ibid.* 25, 34 *p* electus 26, 36 *e*
 optimum, lectissimum *m* primum
 repetimus 13, 19 *m* 14, 20 *p* ad id
 uerbum uenire 26, 36 *e* accedere
ibid. redire 14, 21 *e* ad idem uerbum

et nomen acceditur 21 *p* 14, 21 *p*
idem redintegrat 28, 38 *e* 14, 20 *m*
uerbi commutatio 26, 36 *e* eiusdem
redintegratio 28, 38 *m* repetitio 25,
35 *p* adsiduitas 12, 18 *m* noui ad-
siduitas 31 *m* interpositio 27, 38 *p*
descriptio II 12, 17 *e* uerbi causa IV
47 *p* 3, 5 *e*; nec rei nec uerbi gratia
animaduersa esset 26, 36 *e* alio
uerbo commutat 28, 38 *e* ab uno
atque eodem uerbo 13, 19 *p* simili,
propinquo 33, 45 *e* certo concludi-
tur 27, 37 *m* *e* communi res elata
26, 36 *m* appellare *e* idoneo nomi-
nare 31 *p* de primo similitudinis
uerbo perspicuum est 46 *e* uerba
exstruere ad poeticum numerum
32, 44 *e* singula 19, 26 *m* uerba et
litteras sequi II 10, 14 *p* isdem
casibus efferuntur IV 20, 28 *p* ex-
primere III 21, 34 *m* expressa *p*
eius rei uerba IV 12, 17 *e* sumimus
48 *p* conuertuntur 28, 39 *e* com-
mutare III 14, 24 *e* habere adcom-
modata IV 48 *p* ornatissima reperiri
8, 11 *e* ea quae casus habent 20,
28 *e* finitima rerum dissimilium 33,
45 *e* similia 21 *p* uerba conficere
cum clamore celeriter III 14, 25 *m*
uerba facere I 4, 7 *m* 6, 10 *e* II 30,
47 *m* uerba ille cum magno spiritu
omisso fecit IV 52 *m* uerborum exor-
nationes 8, 11 *e* 31 *p* 44, 56 *m* 34,
46 *e* 43, 56 *e* 45, 58 *m* 13, 18 *bis*
44, 56 *p* coniunctiones 30 *p* digni-
tate 8, 11 *m* constructio 12, 18 *p*
8, 11 *p* 10, 15 *p* memoriam III 24,
39 *p* *bis* *m* imagines 23, 38 *p* *bis*
similitudines 20, 33 *p* *bis* 21, 34 *p*
attenuatio IV 11 *m* adcommodatio
idoneorum uerborum I 2, 3 *m* in-
opia IV 14, 21 *e* copia infinita III
23, 38 *m* innumerabilis multitudo
p 9, 17 *e* plurium iteratio IV 28,
38 *p* frequentatio 19, 27 *p* conti-
nationem longam 12, 18 *e* potestates
54, 67 *p* 31 *p* consuetudo usitata
I 7 *m* interpretatione IV 28, 38 *e*
ordinem 32, 44 *p* elocutiones III
11, 19 *p* interiectione I 6, 9 *e* trans-
iectionem IV 12, 18 *m* uerbis con-
sequi rem, facta 8, 12 *e* III 6, 11 *e*
IV 39 *e* exprimere motus III 15,
27 *e* res IV 55 *p* effingitur forma
49, 63 *p* demonstrari 14, 21 *e* 34,
46 *p* re et uerbis superbi inueniun-
tur 39 *m* 40, 52 *p* uerbis commu-

tare 42 *p* *bis* *e* 43, 56 *p* necessariis
res expedita 54, 68 *p* aliis uerbis
dicitur idem II 24, 37 *m* IV 42 *m*
pluribus 25, 35 *e* II 1, 2 *p* III 24,
40 *e* IV 12, 17 *m* omnibus uerbis
attenuandae partes III 3, 6 *p* ex
omnibus † uerbis eligere similitu-
dines 20, 33 *p* perfectis amplecti
IV 11 *m* priscis dicitur 10, 15 *m*
frequentibus efferre 19, 27 *e* nimium
apparatis compositum I 7 *e* electis
IV 11 *e* usitatis, propriis 12, 17 *e*
continuatis uerbis perfectum genus
18, 26 uerbis continuandis uocem
augere III 14, 25 *m* similiter cadentibus
uti IV 12, 18 *m* ex similiter
desinentibus constet 3, 5 *e* ex uerbis
celeriter relatis 45, 58 *e* non in
uerbis sed in rebus habet digni-
tatem 13, 18 similitudinem 22, 30 *p*
casus 20, 28 *m* in quibusdam 22,
30 *m* in similiter cadentibus, de-
sinentibus 22, 32

uereor ne sint impudentes 3, 5 *p*
quomodo accepturi sitis 37, 49 *e*
illud ueremur ne cui satis sit 2, 4 *p*
a quo supplicium uerebatur —
sumum periculum metuebat II 19,
28 uereri nos ut illius facta uerbis
consequi possimus III 6, 11 *e* ne plura
praetereamus 6, 12 *e* quos aut uereri
aut metuere debemus IV 36 *p*
uerendum est ne de alia re dica-
tur II 27, 43 *m* leges ueritus? IV
24, 33 *e* uos ueriti estis ne crudeles
existimaremini 36 *m* populum ue-
rentem ne desisteret 55 *p*

uerisimilis narratio I 9, 14 *p* 9, 16 *p*
fabula uerisimili 6, 10 *m* uerisimiles
res 8, 13 *p* rerum uerisimilium ex-
cogitatio 2, 3 *p* rem magis uerisi-
mitem facit IV 49, 62 *p* magis est
uerisimile 46 *e* ad uerisimilem
suspicionem dicta trahere II 7,
10 *p*

ueritas IV 53, 67 *p* I 9, 16 *m* ueri-
tatis amici IV 37, 49 *p* superans
ueritatem 33, 44 *p* contra ueritatem
depugnare II 28 *m* genus narra-
tionis quod ad ueritatem pertinet
I 8, 13 *e* ad ueritatem et utilitatem
communem pertinere II 13, 20 *m*
ueritate disputationis commouent
IV 2, 4 *p* 37, 49 *m* ueritati con-
fidere I 5 *e* pro rei ueritate nullius
metuere inimicitias III 3, 5 *m* cum
in ueritate dicimus IV 22, 32

- uersatur** expolitio in his generibus 44, 58. 20, 28 *e* 22, 30 *e* uerba uersantur in consuetudine cotidiana 12, 17 *e* 21 *e* III 8 *e* uersabitur oratio in mediocri figura IV 9 *p* uersari in uerborum attenuatione 11 *m* 12, 17 *p*; cui lites ad oriculas uersarentur 10, 14 *e*
- uersus** hic erit exemplo 12, 18 *p* uersu posito ipsi nobiscum bis ant ter transeamus eum uersum III 21, 34 *m* uersu I 6, 10 *m* uersus meminisse III 24, 39 *e*
- uerum** rumorem II 8 *p m* IV 41 *m* ueros amicos II 24, 37 *m* uera res I 9, 16 *m* res ueras III 22, 37 *e* I 8, 13 *p* rerum uerarum excogitatio 2, 3 *p* utra sententia uera sit II 11 *m* expositiones ueras esse 23, 35 *e* uerissima amicitia *ibid.* in ueris causis 8 *e* uerum quaeritur I 11, 18 *e* inuenire IV 30 *p* ueri inneniendi causa II 7, 10 *p* uerum dixerit IV 18, 25 *e* esse id II 18, 28 *m* uerius esse temeritate quam fortuna res geri 23, 36 *e* ut uere dicam IV 36 *m* tametsi uere dixisset 38, 50 *m* quae uere dicerentur II 7, 10 *m* uere reprehendi IV 36 *p* quomodo re uera sint gesta II 7, 11 *p*
- uos uero** 11 *m* tu uero IV 14, 20 *e* cum uero 50 *p* cum — tum uero II 19, 29 *p* III 24, 40 *p* IV 9 *p* 18, 26 Tum uero 10, 14 *m* difficillimum uero est II 18, 27 *p* (E)
- Verum** haec I 7 *m* haec 8, 13 *e*; 14 *e* II 1, 1 *p* Verum horum 11 *e* Verum illi 28 *e* Verum haec 31 *e*; III 3, 6 *p* 15, 27 *e* IV 50 *e* Verumtamen I 17 *e* II 8 *e*
- uesperi** I 9, 14 *e*
- uester** enim uos animus IV 8, 12 *e* uestrae culpa 36 *p* potestati 29, 39 *m* in potestate uestra 37, 49 *e* uirtutem uestram *p* causam 36 *p* uestra manu 4, 6 *m* stultitia 37, 49 *e* negligentia 36 *m* uirtute pro uestra 32, 44 *p* scelere uestro 15, 22 *m* ante oculos uestros 36 *m* 24, 33 *p* ante pedes uestros 53, 66 *m* uestrae rationes 36 *p* uestris suffragiis *m* sententiis 39 *p* 14, 20 *m* uos uestris fortune diffiditis 45, 58 *e* uestris seditionibus 53, 66 *p* calumniis 15, 22 *m* uestro quo pacto uobis uidebitur 29, 39 *m* uestrum est 41 *e*
- uestigium** II 5 *m* in uestigio stantes III 15, 26 *m*
- uestimentum** II 5 *m* cruor in uestimentis *ibid.* uestimenta IV 51, 64 *m*
- uestitus** optime 47 *m*
- ueste** purpurea III 22, 37 *m*
- uestitum** sumptuosum IV. 33, 44 *e*
- uetat** lex quidpiam fieri I 11, 20 eum orationem habere *ibid.* ut altera lex iubeat altera uetet II 10, 15 *p* si quis ex testamento quod facere iussus sit ex plebis scito uetetur I 15 *m*
- ueteris** amicitiae IV 24, 33 *e* uet rem consuetudinem 37, 49 *p*
- uetustate** sedari res II 30, 48 *e e* tinguitur IV 27, 37 *e* defloresc 27, 38 *m* ter enitescit 44, 57 *e* probati 2, 4 *m*
- uexor** 53, 66 *p*
- uiam** certam rationemque dicendat I 2, 3 *e* habere 9, 16 *e* sequi IV 56 *p m* a uia recta deduci III 3, 4 *e* hac uia I 17 *p* qua uia 16, 25 IV 56 *e* III 16, 28 *e* iisdem uiis quibus II 7, 10 *p*
- a uicinis** corrogare IV 6 *m*
- uictoribus** 26, 36 *p*
- uictoriam** parere III 10, 18 *e* crudelissima potiti IV 39 *m* quomodo eam uictoriam appellem 26, 36 *p* de uictoria contendere 16, 23 *e* clarissimis uictoriis locupletata urbs 53, 66 *p*
- uidelicet** 52 *e*
- uideo** *m* uides *ibid.* non uides? 55 *m* uidet I 11, 18 *e* IV 16, 23 *p* te inopem uidemus 40, 52 *p* isto signo uidemus te nonnihil scire 4, 7 *m* quas res ante ora uidemus III 22, 35 *m* in uita *p m* quae uidemus dici posse 6, 11 *e* IV 27, 37 *e* uidetis omnes 23, 33 *e* 9 *p* Vident hominem 51, 64 *m* cum uideat rem adcommodari 17, 25 *e* cum uideamus II 19, 29 *m e* Videamus quae ratio adferatur 23, 35 *m* IV 12, 17 *p* de eo 5, 7 *p* uideamus ne pueriliter proferatur 3, 4 *p* uidebat magistrum facientem 6 *e* se incolumem non futurum II 19, 28 *m* uidebant quemadmodum IV 9 *e* cum uiderent *m* ut illum uidit ferre I 12, 21 *e* simul atque hiemem fortunae uiderunt IV 48 *m* si uiderimus III 18, 30

nisi uiderint cinerem IV 8, 12 *e*
 ubi uidisset scurram 10, 14 *e* Vide
 ne facias impudenter 3, 5 *p* uideto
 ut diligenter numeretur 50 *m* ui-
 dete ne insueti uideamini 4, 6 *e*
 quo uultu nos intueatur 50 *p* utrum
 nauo an uano credere malitis 21 *e*
 quemadmodum me tractarit 31 *e*
 quam conueniat 14, 20 *m* uidere
 omnia 4, 7 *p* ab omnibus uideri
 7 *p* id quod oportet uideri III 19,
 32 *p* quod uideri posset II 7, 10 *m*
 uisus est IV 41 *m* sit II 5 *p* *bis m*
 numquam uisi sunt 21, 33 *m* uiden-
 dum est num 10, 15 *p* III 9, 16 *p*
uideor ostendisse I 16, 25 uidetur
 ab omnibus defendendum, ab omni-
 bus oppugnari debere 3, 5 *m* dis-
 sentire 11, 19 *p* pertinere II 13,
 20 *p* uidetur persuasus, cupidus,
 arrogantia esse uide *sum* consequi
 ut II 18, 27 *p* dici 25, 40 adferri
 24, 37 *p* consauciari IV 19, 26 *e* di-
 cendum uidetur I 2, 3 *e* 3, 4 *e* III
 12, 20, 15, 25 demonstrandum 18,
 24 *e* reuertendum II 16, 23 *p* facien-
 dum 13, 20 *e* considerata III 11,
 19 *e* esse adcommodanda 15, 26 *m*
 adhibenda IV 13, 19 *m* dicta 26,
 36 *m* natum I 7 *e* gravis IV 10,
 15 *m* magis idoneum 26, 36 *p* aliud
 alii III 23, 38 *e* mihi uidetur Decius
 intellexisse IV 44, 57 *e* ut mihi ui-
 detur 10, 14 *m* uobis uidetur dicere
 50 *p* sibi ostendisse II 27, 42 *e* uide-
 mur dicere IV 42 *p* 23, 32 *e* non
 haec uidentur reperiri posse 22,
 32 posse capere III 19, 31 *e* sibi
 ridicule facere IV 6 *m* rem perspi-
 cuam facere 40, 53 dicere, polli-
 ceri 3, 6 *e* adcommodatiora 23, 32 *p*
 considerata eadem omnia II 16,
 24 *m* ne cui uidcar adrogans IV
 30 *m* indignum quippiam dixisse
ibid. dixisse uidearis 26, 36 *e* uidea-
 tur esse uide *sum*; transcurrisse
 34, 45 *e* oportuisse dici uideatur 25,
 35 *e* agi rea, geri negotium II 30,
 49 *e* III 15, 27 *e* narrare 14, 24 *m*
 quaerere IV 29, 40 dici 12, 27 *p*
 ostendi 24, 34 *e* tollenda III 2, 2 *p*
 infirma IV 19, 27 *e* parum insignis
 aliis III 23, 38 *e* quoniam osten-
 disse uideamur II 18, 27 *p* dixisse
 III 24, 40 *e* quaesisse I 10, 16 col-
 legisse II 21, 33 *e* dicere IV 43,
 55 *e* inserere III 14, 24 *m* deridere

IV 1, 2 *p* reprehendere 36 *p* esse
uide *sum*; ne insueti uideamini IV
 4, 6 *e* asperiora uideantur necesse
 est 7 *m* impendere 36 *e* eos uidebar
 accepisse ea condicione ut 24, 34 *e*
 uidebatur esse uide *sum*; uide-
 bantur pertinere I 1 *m* dicenda III
 1 *m* IV 34, 46 ut solis fulgor [ob-
 scurior] uideretur 38, 44 *m* ridi-
 culus 6 *m* ne uiderentur parum
 multa scisse I 1 *m* faciliora cognitu
 II 1, 1 *p* quoad uidebitur 31 *e* uide-
 bitur esse uide *sum*; fuisse II 4, 7 *e* (?)
 interfuisse I 9, 16 *e* habere III 10, 17
 IV 37, 49 *p* dissidere II 9 *p* nescisse
 16, 24 *p* postulare IV 15, 22 *m* posse
 transferri 34, 45 *p* recte appellari
 10, 15 *m* mirum II 19, 29 *m* *bis*
 nihil periculi nobis futurum 17,
 25 *e* quo pacto uobis uidebitur IV
 29, 39 *m* uidebimur delectari 23,
 32 *e* (E) potuisse geri uidebuntur I 9,
 15 *p* constare II 17, 25 *p* idoneae
 IV 14, 20 *e* firmissimae III 8 *m* ob-
 tunsae 9, 17 *m* adrogans uisus esset
 IV 38, 50 *m* causa non uisa est
 supersedenda II 17, 26 *m* quae uisa
 sunt III 12, 22 *e* ubi uisum est ut
 IV 10, 14 *p* facere uideri ea I 12,
 21 *m* suspiciosam uideri oportere
 II 7, 11 *p* uideri uelle gignere IV
 1, 1 *e*

uillissima re 44, 57 *e*

uillae 50 *e*

uincit ferro 21 *m*

uincit alea *ibid.* uicit 13, 19 *m* *ter*
 52 *e* uicerunt 25, 34 *e* 26, 36 *p* si
 uicisset 16, 23 *e* uince tu animum
 52 *e* uinci 32, 43 *m* spes uincendi
 I 10, 18 *p* uincendi causa 8, 12 *p*
 uictus IV 52 *m* sponsione uictus est
 23, 33 *e* uicti sunt 26, 36 *p* qui
 uicti sunt 16, 23 *e* ne plane uictus
 essem 52 *m*; uincerem unius opor-
 tere 5, 7 *p*

uindicandum est maleficium II 30,
 49 *m*

uinum 16, 24 *p* IV 32, 43 *p*

uiolant iniuriae corpus aures uitam
 25, 35 *m* uiolassent ingenuum 8, 12 *p*
uiri fortis est 16, 23 *e* pro uiro
 forti I 3, 5 *m* uide fortis; talem
 uirum III 6, 12 *p* reip. amantissi-
 mum IV 22, 31 *m* uiros 16, 23 *m*
 in uiris *ibid.* cum uiris bonis I 12,
 21 *e* uiris bonis amicus IV 13, 19 *m*;
 uirum *pro* maritum 16, 23 *p*

virgini I 9, 14 e

virilem dignitatem III 12, 22 e viriliter se expedire IV 11 p

virtus 25, 34 m III 3, 6 m sola IV 17, 24 m aequa II 17, 25 m virtutis partes III 3, 6 p magistrae artes IV 47 e comes invidia 26, 36 m pedisequae 14, 20 e egere 20, 28 m 47 e in virtutis utilitatem II 27, 43 m studio III 6, 12 p virtutem 5, 9 p comparari IV 46 e 20, 27, 25, 34 m nostram desidero 37, 49 p reuereri 17, 24 p egregiam experiri III 3, 6 p praeter ditiis IV 14, 20 e inuitam 55 e animum confirmare ad virtutem 22, 31 p peruenire 46 m ad patriam confugiet 24, 33 p virtute et industria 9 p virtute optimatum 24, 45 e; III 5, 9 m illius virtute dignum IV 52 e quod eiusmodi virtute sit III 6, 11 p virtute pro nostra IV 32, 44 p a virtute recedere III 3, 6 p de virtute IV 15, 21 e cum virtute 14, 20 m e III 2, 3 m cum summa IV 44, 57 m in virtute praesidium collocare 19, 27 p 17, 24 m virtutes 22, 31 p 17, 24 p III 6, 11 e animi quattuor illae 8 p 7, 14 m 7, 13 m virtutibus 5, 8 m in maiorum virtutibus praesidium habuisse 7, 13 e virtutibus vitam tueri IV 17, 25 p

uis III 2, 3 p illa II 16, 23 m vim adtulit I 9, 14 e 5 m II 3, 5 m plus vim quam iudicia valere 15 m III 2, 3 p 4, 8 p vim artificii in eo consumere IV 4, 7 e rei vim et potestatem 25, 35 e continuationis 19, 27 e volubilem orationis consequi III 14, 25 m vi, voluntate IV 9 m vi eiectos II 28 e deicere IV 29, 40 e vires 33, 45 e 39 e corporis 27, 37 e III 6, 10 e 7, 14 p II 4, 7 e viribus productus IV 47 p probata Numantia 53, 66 m tantulis 9 m

visit 51, 64 p

vita hominis turpissima 41 p soluitur patriae 43, 55 m longior data 22, 31 p; II 3, 5 p bis vitae perfectissimae parua pars IV 56 m nullum discrimen 42 m turpitudine II 6 e sereno tempore IV 48 m extremo 52 m dimicatio 42 e vitae se tradidisset 21 e vitam mihi eripere 52 e hominis petere 14, 20 e 15, 22 m tibi ademit 52 m amisit, in perdidit 44, 57 e producere

24, 34 m illius improcaturos III 6, 12 e vituperandum II 27, 44 vitam reddere naturae IV 44, 57 m deesse e ad vitam 24, 33 p violare turpitudinem 25, 35 m curam tueri 17, 25 p negligenter 24, 34 m colere 14, 20 m secundum vitam vestium II 6 e causam et vitam 2, 3 m integram 3, 5 e nihil incedens vita IV 14, 20 m primare vita 22, 31 e 16, 23 e 39 e ex vita rem sumptam 17, 25 e de vita oratio sumpta 17, 24 p de vita dimicare II 30, 49 m in vita manere IV 39 m; 35, 50 e 52 p 56 m III 8 m 22, 35 p IV 14, 20 m 17, 24 p in demonstranda vita III 7, 13 m

vitiatione incommodorum II 2, 3 e 3, 4 p vitiationem periculi III 2, 3 p vitiosa expositio II 20, 32 p 20, 33 p 21, 33 p 21, 34 p 22 p e ratio 23, 35 p confirmatio 25, 39 p complexio 29 e omnis oratio non vitiosa IV 8, 11 p vitiosarum argumentationum duo genera II 20, 31 p cognitio m vitiosum exordium I 7 e ter vitioso exordio uti m vitiosum est II 25, 39 ter 25, 40 bis 26, 40 26, 41 quater 26, 42 bis 27, 43 bis 27, 44 bis 28 ter 29 quater vitiosum esse 28 e res iudicata vitiose proferetur 29 m verbum vitiose effertur IV 12, 17 m

vitium vitare II 20, 31 m vitia vitanda, observanda 24, 38 p 20, 31 e IV 12, 17 m I 7 m II 27, 44 p animi III 7, 13 m 7, 14 m animi vitium II 3, 5 p bis animi vitio nescisse 16, 24 m a vitio naturae non recedit IV 50 m vitio non mediocri conflictetur II 27, 44 ab omni remotum IV 12, 17 m A quo abest iste? 40, 52 e quo in vitio est adsiduus 12, 18 e aliquo eiusmodi laeditur voluntas auditoris II 27, 43 p in eiusmodi vitio considerandum est m cui vitio exemplo erit hic versus IV 12, 18 p quae sint his rebus vitia II 29 p in finitima vitia venire IV 10, 15 p; 12, 18 e vitatis vituperationem 36 m nullum periculum vitant 44, 57 e vitabit p vitandum 42 m illo periculo vitato III 5, 9 m vitemus — sequamur 21, 35 vitare alterum, alterum sequi 3, 4 p II 2, 2 m vitare debemus exclamationes III 12, 21 m vitabi-

- mus transiectionem IV 12, 18 *p e*
 numquod incommodum uitarit II
 2, 3 *e* si lenones uitasset IV 21 *e*
 ad inuidiam uitandam 38, 50 *m*
 odium uitatur consilio *e* satietas
 uitetur uarietate 11 *e* uitare uitium
 II 20, 31 *m* quae uitia uitanda sunt
e 24, 38 *p* uitiiis uitatis IV 12, 18 *e*
 uitium non uitatum 20, 31 *m* philo-
 sophia uitanda est 23, 35 *e* ambigua
 uitanda sunt IV 54, 67 *p* obsceni-
 tatis uitandae causa 34, 45 *p* rem
 uitare 36 *p* uitia 12, 17 *m* malitiam
 III 6, 12 *m* potueritne uitari ne
 ueniretur II 14, 21 *e* uis illa 16,
 23 *m* tacite contemni atque uitari
 20, 31 *p* uitandum est in exposi-
 tione ne 21, 38 *e* uitatum est ne
 diceretur IV 38, 50 *m*
 uituperatio eorum II 3, 5 *e* III 6,
 10 *p* 6, 12 *m* nulla a nostris ciui-
 bus uituperatio ex ea re suscipietur
 II 17, 25 *e* uituperationis diuisio et
 laudis III 8 *p* partes *e* uituperationis
 causa IV 49, 62 *m* bis uituperatio-
 nem I 2, 2 *m* eam dum uitatis IV
 36 *e*; III 6, 10 *p* 8 *m* a uituperatione
 6, 12 *e* ex aliorum uituperatione
 6, 11 *m* cum uituperatione 7, 18 *p*
 in uituperatione *e* bis
 uituperant II 27, 44 si uituperabi-
 mus III 3, 5 *e* 6, 11 *m e* 8 *p* qui
 uituperatur 6, 12 *m* uituperare artem
 II 27, 44 alteram rem, alteros 28 *m*
 uituperandus IV 44, 57 *m* uituperan-
 dam uitam II 27, 44 quas res lauda-
 turi sumus aut uituperaturi III 7,
 13 *m*
 uiuis inuidiose IV 20, 28 *m* ita uiuit
ibid. esse oportet ut uiuas non
 uiuere ut edas 28, 39 *p* qui honeste,
 turpiter uiuat III 5, 9 *m e* quomodo
 uixerit scitis IV 24, 33 *p* per de-
 decus uiuere 44, 57 *m* tute III 5, 9 *m*
 uiuere prohibuerunt IV 22, 31 *e*
 bene uiuendi facultates 32, 44 *m*
 spem 52 *e* rationes 17, 24 *m* optima
 uiuendi ratio *p* uiuendi praecep-
 tores 17, 25 *e* in uiuendo 38, 50 *e*
 me uiuo 29, 40 *e*
 uix enarrare possim 51, 64 *e* potuisse
 pauca sumi 5, 7 *e* memoriam possint
 excitare III 21, 35 posse scribi 11,
 19 *e* uix satis otium studio sup-
 peditare possumus I 1 *p* uix satis
 idoneae tibi uidebuntur IV 14, 20 *e*
 uix fundamentorum reliquiae mane-
 ant 15, 22 *m* Vix haec dixerat cum
 52 *m* 'Vix', inquit 10, 14 *m*
 ulcisci parentem I 10, 17 *m*; inimi-
 cum IV 14, 20 *e* male meritos III
 3, 4 *m*; patris ulciscendi (causa) I
 16, 26 *e*
 sice ulla adsumptione II 13, 19 *p*
 suspicione III 14, 25 *p* neque fugere
 ullo modo posset I 15 *e* narratio
 non erit ulla III 7, 18 *p* non deni-
 que ullam rem IV 9 *m*
 ab ultimo repetere I 9, 14 *p* 9, 15 *m*
 II 22 *e*
 ultra quam quod sentire possit pro-
 currat IV 47 *p* ultra procurras *ibid.*
 uel ultra mortem proficisci III
 5, 9 *m*
 unde cepit IV 23, 33 *e* accepta sunt
 43, 55 *m* inde incipiemus narrare
 unde necesse erit I 9, 14 *p* unde
 factus sit pecuniosus IV 23, 38 *m*
 unde amisit uitam 44, 57 *e*?
 undelibet inuenire 50 *e*
 unicam malitiam III 6, 11 *m* turpi-
 tudinem 22, 37 *m*
 uniuersus splendor uno clamore
 consumitur III 12, 21 *m* uniuersis
 ciuibz uno consilio calamitates
 machinantur IV 8, 12 *m* non uni-
 uersa neque absoluta sed extenuata
 ratione expositio confirmatur II 24,
 37 *e* res uniuersae breuiter ex-
 primuntur IV 39 *e*
 unus pulmo 33, 45 *m* unus e populo
 55 *m* quiuis unus II 8 *e* omnes partes
 unus nemo potuerit consequi IV
 5, 8 *e* cupiditas una ducit ad omnia
 maleficia 16, 28 *m* una nota et
 imagine simplici rei totius memo-
 riam comprehendimus III 20, 33 *m*
 ceterae rationes tolluntur, una
 relinquitur IV 29, 40 *m* posse om-
 nia penes unum consistere 5, 7 *m*
 reperire *ibid.* unum selegi de multis
 50 *p* omnes praeter unum aegrotum
 I 11, 19 *e* hunc unum quem noui
 IV 50 *p* in unum locum cogi 40,
 52 *e* 40, 53 conferte 40, 53 unum
 membrum 19, 26 *p* nomen 22, 31 *m*
 pectus 33, 45 *m* unum aliquod aut
 alterum 41 *e* III 23, 39 si te unum
 illud monuerimus I 1 *e* unius opor-
 tere (exempla sumi) IV 5, 7 *p* unius
 alicuius similem esse 5, 8 *p* ex-
 empla *m* unius nominis 22, 30 *e*
 22, 31 *p* peccati 16, 23 *p* pro certo
 unius rei signo II 25, 39 *p* eius-

dem unius uerbi IV 28, 38 *p* unam sententiam res scripta significat I 12, 20 *p* una — altera, unum — alterum *uide* alter; unae — alterae (similitudines) III 20, 33 *p* unum de quinque rebus 11, 19 *p* in una causa plures iudicationes I 17 *m* a pluribus unum, ab uno plura IV 33, 45 *p* ab omnibus omnia, ab uno pauca uix potuisse (exempla) sumi 5, 7 *e* 5, 8 *p e* uno aspectu II 20, 33 *bis* uno clamore uniuersus splendor consumitur III 12, 21 *m* uno consilio uniuersis ciuibz calamitates machinantur IV 8, 12 *m* uno iudicio multos iugulaueritis 39 *m* uno spiritu multa dicere III 12, 21 *m* omnis sanctimonia uno signo intellegitur IV 33, 44 *e* omnes in uno genere sunt positae 31 *p* totum certamen in uno proelio positum 9 *m* uno tempore 22, 30 *e* uno atque eodem tempore 39 *e* ab uno atque eodem uerbo 13, 19 *p* his in uno loco conlocatis 41 *e* unus quisque *uide* quisque; una cum oratoris officiis I 3, 4 *e*

uocabulum definitur I 12, 21 *e* uocabuli definitionem II 12, 17 *p* sententia *e* uocabulum recti III 4, 7 *p* nominis et uocabuli memoria 20, 33 *p* res suo uocabulo appellata IV 32, 43 *p* de nomine et uocabulo controuersiam struere II 28 *e*

uocalium concursiones IV 12, 18 *p*

uociferatio III 14, 25 *m* muliebrem uociferationem 12, 22 *m* acri uociferatione 13, 23 *e*

uocat suam hereditatem I 13 *m* figuram grauem uocamus IV 8, 11 *p* ut si quem impium Aenean uocemus IV 34, 46 *e* transitio uocatur 26, 35 quam iustitiam uocabit III 3, 6 *e*; cum uoceris II 13, 19 *m*

uolitabit in foro IV 39 *p*

uolo 28, 39 *p* uis interficere, supplicare 52 *m* abesse 15, 21 *e* mecum contendere non uis 52 *m* transnumerari 50 *m* Quid tibi uis? 3, 5 *p* argentum uult 51, 64 *e* uult audire I 4, 7 *m* discere IV 5, 7 *m* 5, 8 *p* in eam partem quam uult is accipitur 53, 67 *e* uolumus habere I 4, 7 *p* factum ostendere

III 14, 24 *m* meminisse 16, 29 *e* 17 *m* remouere 23, 38 *m* probari II 18, 28 *p* peruenerimus quo uolumus IV 56 *m* seruare non uultis 53, 66 *e* uolunt loqui II 11 *e* agere IV 11 *m* ut si uelis eligere 4, 7 *p*; 50 *p* 49, 63 *e*; 3, 5 *p* 21 *e* si uelit exire 51, 64 *p* 5, 8 *m*; cum uelit 32, 43 *p m*; quare uelit 39 *m* is oportet uelit istum poenas dedisse 35 *p*; quid uelit audire II 7, 10 *e* 28 *p* quare uelimus adiumento esse III 16, 29 *m* tradere uelimus 24, 40 *m* instigare 15, 26 *m* scribere 2, 3 *m* cum uelimus IV 29, 41 quibus uelimus III 6, 12 *m* id quod uelimus 3, 4 *m* cur uelitis IV 40, 52 *e* uelint discere 6 *e* comparare 17, 25 *p* cognoscere III 6, 12 *p* facere 24, 39 *m* nihil quod suum uelint IV 3, 5 *p* uolebat tollere II 19, 28 *p* diuidere uellet IV 6 *m* quae ipse uellet I 12, 20 uellent ediscere III 23, 38 *p* belligerare IV 11 *p* si uoles 14, 20 *e* cum uoles III 1 *e* II 11 *e* quae nolet I 12, 20 quam uolet multos III 19, 32 *m* uolemus repetere I 9, 14 *p* uti 4, 6 *e* meminisse III 20, 33 *m* 20, 34 exprimere 21, 34 *p* memoriam habere 16, 29 *e* remouere crimen II 17, 26 *m* ea quae uolumus consequemur III 20, 34 ad quam uolemus indignationem adducemus IV 15, 22 *m* si uolent comparare 2, 4 uoluit ulcisci 14, 20 *e* uolumus admonere III 15, 27 *e* num uoluerit cupiditatem explere II 2, 3 *e* prodere IV 8, 12 *e* *bis* id quod uoluerint ad exitum perduxisse *ibid.* si id uoluisset adscribere II 9 *m* 11 *p* 15 *m* te uelle cognoscere I 1 *m* nec minus dilucide quam te uelle existimabamus II 1, 2 *p* ut omnes commemorare debeant uelle III 6, 11 *p* neque enim id non oportet uelle quam adcommodatissime posse facere 8 *m* uideri uelle gignere IV 1, 1 *e* maiores uoluisse quaeri, interponi quaestiones II 7, 10 *p m*

uolubilem uim orationis III 14, 25 *m*
uoluminis huius magnitudo creuit I 17 *m* huic uolumini modus hic sit II 31 *m* in tertium uolumen partes transferentur 1, 1 *e* uolumina IV 3, 5 *p*

uoluntarie facinori nullam excusationem esse paratam II 30, 49 *p*
uoluntas recti appetendi III 4, 7 *m*
 scriptoris II 9 *p* e 10, 14 *e* I 11, 19 *p*
 uoluntatem spectari conuenire II 16, 24 *e* uoluntatem contrariae legis enodabimus 10, 15 *e* scriptoris negligere 10, 14 *p* non interpretari *e* a uoluntate iudicare *ibid.*;
 inmutata uoluntate 28 *e* auditoris uoluntas laeditur 27, 43 *p* contra uoluntatem iudicis *ibid.* uoluntati auditoris probetur III 12, 21 *e* senatus uoluntatem consequi IV 35 *m*;
 uoluntas tua I 1 *p* tuae uoluntati morem geramus *e* 17 *e* II 31 *e* rem uoluntati alicuius tradere IV 29, 39 *p* quos uoluntas coniunxit 39 *e* ui, uoluntate consenserunt 9 *m*
uolutatus es in omni dedecore 13, 19 *m* uolutatum est nomen in commutatione casuum 22, 31 *m* uolutarentur tibi pueri ad pedes 24, 33 *e*
uos *nominatiuus* 8, 12 *e* 36 *m* 37, 49 *e* 24, 33 *p m* 51, 64 *p* 36 *e* 52 *m* 45, 58 *e* *bis* 53, 66 *m* *ter* Vos me uestro quo pacto uobis uidebitur utamini licet 29, 39 *m* uos uestris sententiis 14, 20 *m* *accusatiuus*: uester uos animus edocet 8, 12 *e*; 50 *p* 4, 6 *e* 37, 49 *e* ad uos 14, 21 *m* in uosmet ipsos 39 *p* uestri defensorem 36 *p* neminem uestrum 39 *e* Quis est uestrum 8, 12 *p* Qui uestrum 35 *p* uobis satis facere II 26, 41 *e* dedisse IV 32, 44 *p* condono 29, 39 *m* uobis ante oculos proponite 36 *p* quae uobis pollicitus sit 37, 49 *m* probatus *e* molestum 25, 34 *p* placere 35 *p* uidetur 50 *p* 29, 39 *m* usu uenire 43, 56 *p* in mentem ueniat 36 *m* redire in memoriam 49, 63 *e* erit honori 13, 19 *p* *ter* uobis ipsis consulite 39 *p* a uobis uituperatio longe erat afutura 36 *e*
uox sedata III 12, 22 *p* continens *m* in partes est distributa 15, 26 *m* recreatur spiritu 12, 21 *p* reducitur in aequabilem sonum *e*; uox mea IV 52 *m* audita 41 *m* uocis exclamationes acutas III 12, 21 *m* uocis exclamationem 14, 25 *m* splendor 12, 21 *m* *figura* 11, 19 *e* *bis* 15, 25 *m* magnitudo, firmitudo, mollitudo 11, 20 *quater* 12, 20. 12, 22 *e*

13, 23 *p* 13, 24 *moderatio* I 2, 3 *e* remissio III 13, 23 *m* sono uocis adaucto 14, 25 *m* nullo genere uocis effuso 12, 21 *m* in alio genere uocis IV 42 *e* remedio est uoci III 12, 22 *m* quod nostrae uoci prosit 12, 21 *e* ratio curandae uocis 11, 20 *e* prodesse ad seruandam uocem 12, 21 *e* uocem uulnerat 12, 22 *m* augere 14, 25 *m* uocem mittat acerbiissimam IV 47 *m* 53, 66 *p* torquere ad iocum III 14, 25 *p* firmam conseruare 12, 21 *p* conseruat uocem 12, 22 *p* interualla confirmant *ibid.* de uoce 11, 19 *m* uoce exprimere sensus 14, 24 *e* uoce leni permulsa arteria 12, 21 *p* attenuata uti 14, 24 *p* attenuatissima 14, 25 *e* remissa 13, 23 *m* tremebunda 14, 25 *p* depressa, sedata *e* 12, 21 *p* 14, 24 *p* in omni uoce integri 12, 21 *m* uoce aduersarios perterruisti IV 19, 26 *m* magna uoce 52 *p* nulla uoce delibans insitam uirtutem 55 *e* uoces scriptura imitari III 15, 27 *e* uocum uarietates 14, 24 *m* cum mutatione uocum aut litterarum IV 21 *p*
urbanus quaestor I 12, 21 *p* praetor II 13, 19 *e*
urbs IV 52 *p* 8, 12 *m* haec inuictissima 53, 66 *p* urbis nitor 15, 22 *m* compellationem *p* urbem sustulit 54, 68 *p* urbe capta 39 *e*
usitata uerborum consuetudo I 7 *m* usitatissima IV 8, 11 *m* potestas uerborum 31 *p* usitata uerba 12, 17 *e* nomina 7 *m* usitatis uerbis 12, 17 *e* usitata re III 22, 36 *m* usitatae res 22, 35 *e* res usitatas *p* IV 48 *m* quod ius sine lege usitatum est II 13, 19 *m*
usque in eo occupatus si sit 27, 44 usque eo quo opus erit persequemur I 9, 14 *m* eum usque adeo praemeditatum fuisse ut II 5 *e* demissa usque ad usitatissimam consuetudinem figura IV 8, 11 *m* usque ad hanc aetatem me produxit 43, 55 *m*
usus adsiduus dicendi I 2, 3 *e* usus complurium negotiorum III 2, 3 *e* usus et exercitatio IV 20, 27 ad civilem usum res constitutae I 2, 2 *p* usu tuum fecisse fundum IV 29, 40 *e* *bis* cum usui futurum

II 17, 26 *m* usu uenire, uenturum, uenerit *uide* uenio
 ut pro uiro forti I 3, 5 *m* ut eae sunt quae 8, 13 *m*; 9, 15 *p* *bis* ut ante diximus 11, 18 *m* 17 *p* ut ostendi 16, 26 *p* II 17, 26 *p* III 6, 11 *e* IV 9 *p* 45, 58 *m* 51, 65 ut arbitror III 1 *m* ut mihi uidetur IV 10, 14 *m* ut — ita I 9, 15 *p* 13 *p* II 31 *e* ut — sic IV 1, 2 *m* proinde ut *uide* proinde; ut quaeque res erit gesta ordine dicemus III 7, 13 *p* II 30, 47 *m* ut — item III 18, 30 *m* 14, 24 *e* 23, 38 *e* 19, 32 *p* 23, 39 IV 44, 57 *m* 47 *m* item — ut 3, 5 *m* ut est crudelitas 34, 46 *e* ut mos ut opinio ut natura postulat I 9, 16 *p* ut haec est IV 12, 18 *p* *m* ut ille ut Caepio 14 *m* *ter* 15 *p* II 24, 37 *e* 27, 44 *e* III 5, 8 *p* 16, 29 *e* non ut ante IV 13, 19 *m* subornari ut ad Iphigeniam III 21, 34 *m* adesse ita ut iuratus fuerat II 26, 41 *e* *uide* ita; ita ut — item *uide* ita; hoc modo ut IV 31 *m* non eodem modo ut ceteri I 6, 10 *e* ut cum dicimus IV 32, 43 *m* ut cum disputamus III 23, 39 *e* ut si quis dicat *similia* IV 6 *p* 33, 44 *e* 32, 43 *e* 34, 46 *m* *bis* II 27, 43 *e* 26, 40 I 15 *m* II 20, 32 *m* 28 *p* 29 *m* IV 32, 43 *quater* 31 *e* II 26, 41 *p* *bis* *m* ut si dicas si uelis *similia* IV 53, 67 *e* 54, 67 *m* 50 *p* III 4, 7 *m* IV 34, 46 *e* III 2, 2 *quater* 9, 17 *m* 22, 37 *m* 20, 33 *m* I 15 *m* *omisso uerbo* III 22, 37 *m*
 ut uidit illum ferre I 12, 21 *e* ut forte uenit IV 10, 14 *p* simul ut audiuit 52 *m*
 ut: eiusmodi debet esse ut I 7 *p* *bis* II 29 *m* III 2, 2 *p* *bis* 6, 11 *p* IV 6 *e* 9 *e* 10, 14 *e* 20, 27 *m* 26, 36 *e* 33, 44 *m* 36 *e* 42 *m* 47 *m* 51, 64 *e* I 14 *p* II 2, 2 *p* 13, 19 *e* 16, 24 *e* 18, 27 *p* 19, 30 *m* 29 *m* *e* usque adeo ut II 5 *e* IV 19, 27 *e* relinquitur ut II 21, 33 *m* *uide* relinquitur, reliquum est, accidit ut; non incommodum erit uti ut ostendamus II 30, 48 *e*; III 3, 6 *p* 5, 8 *p* 8 *p* *m* 10, 17 *p* 12, 21 *e* 15, 26 *m* 18, 30. 19, 31 *m* 21, 34 *m* 21, 35 *p* 23, 38 *m* IV 15, 22 *m* 20, 28 *p* 21 *p* 27, 37 *m* 29, 40 *e* 31 *p* 56 *p* sic ulcisci ut 14, 20 *e* ita sumitur ut habere possimus I

4, 6 *p* 15 *e* II 10, 15 *p* *bis* III 21, 34 *e* IV 2, 3 *p* 25, 35 *e* 28, 39 *p* 47 *p* 55 *p* *uide* ita; fit ut II 13, 19 *e* III 3, 4 *e* 15, 27 *e* II 23, 36 *e* 28 *m* IV 14, 21 *e* 20, 28 *p* 24, 34 *p* 41 *e* *uide* facio; hoc simile est ut apertius intellegatur 47 *p* Sed non erit ut cum uelimus ea possimus uti 29, 41 hoc est ut III 9, 16 *m* 11, 20 *m* cogere ut 3, 5 *m* II 7, 10 *p* ut conscriberemus commonit I 1 *p* IV 37, 49 *m* ut ars difficilior cognitu putaretur conquisierunt I 1 *m*; 2, 3 *e* 3, 4 *e* rogabimus ut 4, 7 *e* IV 13, 19 *e* *quater* petere ut III 6, 12 *p* *m* orabimus ut I 5 *m* cauetur ut 12, 22 *e*; 13 *p* II 13, 19 *m* 13, 20 *m* postulat ut I 14 *e* IV 7 *e*; I 16, 26 *p* dabimus operam ut 10, 16. 17 *m*; *e* *uide* operam dare; placitum est ut II 1, 1 *m* curandum ut 1, 2 *e* IV 38, 50 *p* *bis* seruandum est ut I 7 *m* *bis* in eo occupatus ut II 3, 5 *p*; 8 *e* 11 *e* 15 *e* 18, 28 *e* 19, 29 *e* 20, 31 *e* 25, 40 *p* *e* 30, 47 *m* *bis* 31 *e* I 9, 16 *e* II 2, 3 *p* 15 *e* 30, 49 *e* III 16, 28 *e* 16, 29 *p* *bis* 22, 37 *e* *bis* IV 1, 1 *p* 4, 7 *e* 11 *e* 16, 23 *m* 44, 58 III 1 *p* 2, 2 *m* 2, 3 *p* 3, 6 *p* 7, 13 *m* 9, 16 *p* commonere nihil nisi ut 11, 20 *e* IV 31 *p* III 12, 21 *m* 14, 24 *m* 14, 25 *m* 16, 29 *p* 18, 31 *p* 19, 31 *m* 20, 33 *m* *e* 21, 35 *m* 23, 38 *p* *bis* 24, 39 *e* *bis* 24, 40 *p* IV 3, 4 *m* 7 *p* 11 *p* 11 *e* 12, 17 *p* 16, 23 *e* 17, 25 *m* *bis* 24, 34 *p* *e* *bis* 28, 39 *p* 32, 44 *e* 34, 45 *e* 34, 46 *e* 36 *m* 37, 49 *p* *m* *e* 44, 56 *e* 46 *m* 48 *p* 49, 62 *p* *m* *e* *bis* 50 *p* *m* 51, 64 *m* 56 *p* edocet nos animus ut proturbetis IV 8, 12 *e* dicit in aurem ut lectuli sternantur 50 *m* fac ut perducas 52 *m* *uide* facio; perficere ut III 15, 27 *e* ut breuiter scribam II 26, 41 *p* uideto ut diligenter numeretur IV 50 *m* uisum est ut descenderet 10, 14 *p* uereri ut III 6, 11 *e* *ut in duobus enuntiatis continuis*: huius modi ut omnia conficiamus, ut uenire possimus I 7 *p* non ut detraheret sed ut ostenderet I 11, 18 *p* non ita conuenit exerceri ut uenire possis, sed ut ultra procurras IV 47 *p* etiam ut magis ars cognoscatur melius est uti IV 7 *m* et ut repetatur 14, 20 *p* III 9, 16 *m*

ut dilui non possit aut IV 18, 26 ut non sit imitandum II 29 *p* III 8 *m* I 7 *m* II 20, 32 *m* ut brevis, ut dilucida, ut uerisimilis sit 9, 14 *p* 4, 6 *p* 7 *m* non ut uersus meminisse possimus sed ut confirmetur, ut transire possimus III 24, 39 *e* ut dilucidum esset, ut facilius inueniretur IV 28, 39 *e* 37, 49 *p* ut conscriberemus — ne putares I 1 *p* *uide* ne; ut ne transeamus *uide* ne; *uide* uti uti — ita I 13 *p* (uti II 27, 43 *m*) ita uti IV 1, 1 *m* uti — item 47 *m* 44, 57 *m*; facit uti 14, 20 *m*; 7 *p* III 17 *m* ut cognoscant uti malitiam uitare possint III 6, 12 *m* ut conscriberent, uti paratas haberent 23, 38 *p*

utra sententia II 11 *m* utroque faciant 10, 15 *e* utris maior honor habendus sit 28 *m* utrum potius faciendum sit III 2, 2 *p* *bis* utrum de duobus dicat IV 29, 40 *p* utrum satius fuerit facere id an id, utrum honestius, facilius conducibilis II 14, 21 *p* utrum fuerit utilius *m* utrum — an *uide* an; utrum liceat accusare necne I 12, 22 *e*

utraque res IV 47 *m* utriusque rei *e* utramque rem absoluit 40, 52 *p* utraque altera separata minus erit firma III 21, 34 *e* cum utraque re II 21, 34 *e* de utraque re III 12, 22 *e* utriusque orationis I 17 *p* utramque exornationem IV 14, 20 *p* utraque opinione II 23, 36 *e* ex liberis aut seruis aut utrisque 4, 7 *e* utrumque facere poterimus I 11, 18 *p* ostendere III 4, 8 *p* *bis* quorum utrumque pertinet ad II 2, 2 *m* eorum utrumque aut unum quodque IV 27, 37 *m*; 29, 40 *p* 27, 37 *e* alterum separatim, utrumque sumemus coniuncte III 2, 3 *p* utrumque fiat 21, 35

utilis sapientia II 24, 37 *m* institutio III 16, 29 *m* exornatio IV 27, 37 *m* memoriam parum utilem III 24, 39 *p* maxime utilem pronuntiationem 11, 19 *p* utilior 24, 39 *p* utiliore rem nullam esse incolumitate 5, 8 *m* utili inutile praeponere II 14, 22 *p* rem perniciosam praeponere *m* utile est amicos ueros habere 24, 37 *m* utile est relinquere firmam argumentationem III 10, 18 *e* utile est sedata

nox 12, 22 *p* utile quid sit II 23, 35 *m* utile cum sit meminisse III 24, 40 *m* quod tantopere utile sit *ibid.* utile esse putemus cognosci 6, 11 *m* ut utilius sit fecisse suspicionem IV 27, 37 *m* utrum utilius fuerit II 14, 21 *p* *m* utilius statuendi potestas *ibid.* quae utilia nobis sunt I 10, 17 *p*

utilitas III 2, 3 *p* 4, 8 *p* rei I 10, 16 cum ratione utilitatis IV 25, 35 *m* III 2, 3 *e* utilitatis finem sibi proponere *p* magnam utilitatem esse in 11, 19 *p* habere IV 49, 63 *e* adferre duplicem II 20, 31 *m* pertinet ad utilitatem III 24, 39 *e* ad communem II 13, 20 *p* ad nostram trahere I 8, 12 *p* accommodate ad causae utilitatem II 12, 17 *e* ad hanc progredi III 1 *e* utilitate cognita 24, 40 *e* in uirtutis utilitatem consumitur disputatio II 27, 43 *m* hae tres utilitates I 7 *m* ad eas utilitates idoneus IV 46 *m*

utitur ratione infirma II 23, 36 *e* utimur hac parte I 12, 22 *p* *bis* nihil utimur III 18, 31 *p* nonnihil I 12, 22 *p* qua utimur II 18, 28 *e* 6 *p* qui his bene utuntur IV 20, 28 *e* duplici conclusione II 24, 38 *p* non male utatur hoc adiumento IV 5, 8 *m* hac utatur oratione 53, 66 *m* licet utatur 51, 64 *e* si ea utatur 31 *m* extrema defensione II 3, 5 *e* ne utamur uitioso exordio I 7 *m* confirmatione III 9, 17 *m* principio *aliis* 9, 16 *m* absolutissime quinque partibus II 18, 28 *e* me utamini atque abutamini IV 29, 39 *m* quod alienis (exemplis) utantur IV 5, 7 *p* ea facultate 4, 7 *e* utetur firmamento I 16, 26 *m* loco communi II 3, 5 *e* 14, 22 *bis* his locis III 5, 8 *m* 5, 9 *p* utemur his locis II 9 *p* uoce attenuatissima III 14, 25 *e* *bis* brachio celeri, acri aspectu, mobili uultu utemur 15, 27 *p* exemplis II 8 *p* prudentiae partibus III 3, 4 *p* iustitiae *m* modestiae 3, 5 *e* crebro his generibus IV 23, 32 *e* confirmatione III 4, 8 *e* commutationibus IV 43, 56 *m* dispositione, notatione III 20, 34 reprehensione II 21, 33 *m* deprecatione 17, 25 *p* constitutione 13, 19 *p* exclamatione IV 15, 22 *m* con-

clusionibus III 8 *m* similiter cadentibus uerbis IV 12, 18 *m* transitionibus I 9, 14 *p* enumeratione 10, 17 *e* diuisione III 4, 8 *m e* 7, 13 *m* dubitatione I 6, 10 *m* definitione II 12, 17 *p* expositione 10, 15 *e* amplificatione III 15, 27 *p m* Ea utemur IV 19, 27 *p* rarius utemur 27, 38 *e* utentur hac oratione 52 *e* uti *absolute* 44, 58 conueniet gestu III 15, 27 *p* oportebit aspectu *ibid.* *bis* non semper necesse est ea uti II 19, 30 *m* IV 29, 41 oportet, conueniet interuallis III 14, 24 *p* 12, 21 *p* quibus (locis) nemo potest uti II 6 *p* I 7 *e* *bis* melius est uti suis exemplis IV 7 *m* 12, 18 *p* 2, 8 *e* 1, 1 *p* 4, 7 *e* rerum comparatione II 30, 48 *e* saepe necesse est commutationibus III 10, 17 *e* conclusionibus 5, 9 *e* II 30, 47 *p* 2, 2 *m* argumento IV 34, 46 *e* quibus conueniret argumentationibus II 18, 27 *p* regibus 26, 40 definitionibus 26, 41 *p* uirtutibus uti neminem posse III 5, 8 *m* sermone paucos IV 33, 45 *e* uoce attenuata, sedatissima conueniet, oportet III 14, 24 *p* Hac uti conuenit IV 45, 58 *p* uel uti uel non uti principio I 4, 6 *e* *bis* 6, 9 *p* distributione 10, 17 *m* hoc exemplo utentem II 25, 39 *e* nostris exemplis uti sumus IV 1,

1 *p* qua in alios (misericordia) uti sumus II 31 *m* cum definitione sit usus I 12, 22 *m* fortuna secunda IV 17, 24 *p* de his usum dicemus III 7, 14 *m* cum usus fuerit ratione I 16, 26 *m* utendum est insinuatione 4, 6 *m* raro hoc genere IV 31 *m*

uulgarem defensionem II 25, 39 *m* uulgare exordium I 7 *e* non uulgare, sed singulare malefium II 30, 49 *m* uulgari re III 22, 36 *m* sermone IV 56 *p* uulgares definitiones II 26, 41 *p* uulgaribus definitionibus uti *ibid.*

uulgatae sunt uirtutes Alexandri per orbem terrae IV 22, 31 *p*

uulnerat III 12, 22 *m*

uulnus fit arteriae 12, 21 *m* maius efficit IV 28, 38 *m* crebro et celeri uulnere consauciari 19, 26 *e*

uultus moderatio I 2, 3 *m* III 15, 26 *p* mediocritate, hilaritate, tristitia *m* uultum ad mouere ad auditores *e* uultum parentis IV 22, 31 *e* uultu hilaritatem significare III 15, 26 *e* uultu perterruisti aduersarios IV 19, 26 *m* quo uultu nos intueatur 50 *p* mobili, maestus uultu uti III 15, 27 *p m* de uultu dilucide scribi 11, 19 *e* in uultu pudorem et acrimoniam esse 15, 26 *p*

uxor IV 52 *p e* uxori I 12, 20 *bis* uxores ducunt II 25, 39 *m*

3 2044 014 458 749

THE BORROWER WILL BE CHARGED
AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT
RETURNED TO THE LIBRARY ON OR
BEFORE THE LAST DATE STAMPED
BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE
NOTICES DOES NOT EXEMPT THE
BORROWER FROM OVERDUE FEES.

WIDENER
SEP 10 1996
BOOK DUE
CANCELLED
MAY 1 1988

WIDENER
SEP 10 1996
BOOK DUE
CANCELLED

WIDENER
SEP 10 1996
MAY 29 1996
BOOK DUE
CANCELLED

WIDENER
WIDENER
AUG 29 2003
SEP 10 2003
CANCELLED
BOOK DUE

